

«АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТИ» КЕАҚ
НАО «КАРАГАНДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АКАДЕМИКА Е.А. БУКЕТОВА»
NLC "KARAGANDY UNIVERSITY OF THE NAME OF ACADEMICIAN E.A. BUKETOV"

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА: БИЗНЕСТІҢ ЖАҢА АРХИТЕКТОНИКАСЫ ЖӘНЕ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

*Экономика факультетінің 50-жылдығына арналған
Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдар жинағы
14 қазан 2022 ж.*

Ғылыми электрондық басылым

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА: НОВАЯ АРХИТЕКТОНИКА БИЗНЕСА И ТРАНСФОРМАЦИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ

*Сборник материалов Международной научно-практической конференции,
посвященной 50-летию экономического факультета
14 октября 2022 г.*

Научное электронное издание

DIGITAL ECONOMY: NEW BUSINESS ARCHITECTONICS AND TRANSFORMATION OF COMPETENCIES

*Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference
dedicated to the 50th anniversary of the Economic faculty.*

October 14th, 2022

Scientific electronic publication

Қарағанды
2022

ӘОЖ 338 (574)
КБЖ 65.9 (5Қаз)
Ц42

Басылымның электрондық аналогы — Электронный аналог печатного издания

Цифрлық экономика: бизнестің жаңа архитектурасы және құзыреттіліктер трансформациясы: Экономика факультетінің 50-жылдығына арн. Халықарал. ғыл.-тәжір. конф. материалдар жин. (14 қазан 2022 ж.) = Цифровая экономика: новая архитектура бизнеса и трансформация компетенций: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 50-летию экон. факультета (14 октября 2022 г.) = Digital economy: new business architectonics and transformation of competencies: Collection of materials of the Intern. Sci. and Pract. Conf. dedicated to the 50th anniversary of the Economic faculty (Oct. 14, 2022). — Қарағанды: «Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ баспасы, 2022. — 581 б. — Қазақша – орысша – ағылшынша.

Ұйымдастыру комитеті – Организационный комитет

Тажбаев Е.М. (*председатель*), **Хусаинова Ж.С.** (*сопредседатель*),
Касымов С.С., Гордеева Е.А., Мамраева Д.Г., Жартай Ж.М.,
Мамбетова С.Ш., Акбаев Е.Т., Ламбекова А.Н.

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Хусаинова Ж.С., Гордеева Е.А., Мыржыкбаева А.Б.,
Ескерова З.А., Торжанова Д.А., Атабаева А.К.

Ц42 **Цифрлық экономика: бизнестің жаңа архитектурасы және құзыреттіліктер трансформациясы** : Экономика факультетінің 50-жылдығына арн. Халықарал. ғыл.-тәжір. конф. материалдар жин. (14 қазан 2022 ж.) : ғыл. электрон. басылым = **Цифровая экономика: новая архитектура бизнеса и трансформация компетенций**: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 50-летию экон. факультета (14 октября 2022 г.) : науч. электрон. изд. = **Digital economy: new business architectonics and transformation of competencies**: Collection of materials of the Intern. Sci. and Pract. Conf. dedicated to the 50th anniversary of the Economic faculty (Oct. 14, 2022) : sci. electron. publ. — Қарағанды: «Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ баспасы, 2022. — Баспа басылымы бойынша шығарылған. — PDF-файл. — Жүйеге қойылатын талаптар: Pentium 4; 1,3 ГГц және жоғары; Internet Explorer Acrobat Reader 4.0 немесе үлкен. — Қазақша – орысша – ағылшынша.

ISBN 978-601-362-070-1

Жинаққа Қазақстан Республикасының және шетел ғалымдары, оқытушылары, жас зерттеушілердің кәсіпкерлік, экономиканы цифрлау, Индустрия 4.0 жағдайындағы менеджмент, туризм, Төртінші өндірістік революция жағдайындағы кәсіпкерлік іс-әрекетін бухгалтерлік және қаржылық қамтамасыз ету саласындағы ғылыми зерттеулерді қамтитын еңбектері енген.

В сборник вошли труды ученых, преподавателей, молодых исследователей Республики Казахстан и зарубежных стран, в которых отражены результаты научных исследований в области предпринимательства, цифровизации экономики, туризма, менеджмента в условиях Индустрии 4.0, финансового и бухгалтерского обеспечения предпринимательской деятельности в условиях Четвертой промышленной революции.

The collection includes the works of scientists, teachers, young researchers of the Republic of Kazakhstan and foreign countries, which reflect the results of scientific research in the field of entrepreneurship, digitalization of the economy, tourism, management in the context of Industry 4.0, financial and accounting support for entrepreneurship in the Fourth industrial revolution.

ӘОЖ 338 (574)
КБЖ 65.9 (5Қаз)

Материалдар жинағы авторлық басылымда жарияланады

Сборник материалов издается в авторской редакции

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ баспасы
100024, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28, Тел. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru

ISBN 978-601-362-070-1

© Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті, 2022

**Экономиканың цифрлық трансформациясы:
жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және құзыреттіліктер**

**Цифровая трансформация экономики: новые
бизнес-модели, технологии и компетенции**

**Digital transformation of the economy: new business models,
technologies and competencies**

Оценка эффективности экспорта государственной поддержки производства сельскохозяйственной продукции в Казахстане

Е.С. Алимбетов

Магистрант 2-го года обучения по специальности «Государственная политика»
erlan_alimbetov@mail.ru

Академия Государственного управления при Президенте РК, г.Астана

Аннотация. В статье рассмотрены различные аспекты государственной поддержки экспортной деятельности сельскохозяйственной продукции в Республике Казахстан. Обоснована значимость такой поддержки для тех компаний, которые не имеют большого опыта внешнеэкономической деятельности. Раскрыта специфика страны, проведена сравнительная характеристика основных форм и организационной структуры. Выделены модели национальных систем поддержки экспортной деятельности Казахстана.

Ключевые слова: государственная поддержка экспорта, сельскохозяйственная продукция, продовольственная продукция, прогноз экспорта.

Введение. В целях крепкого развития агропромышленного комплекса разработана Концепция развития агропромышленного комплекса на 2021-2030 годы и Национальный проект развития агропромышленного комплекса на 2021-2025 годы. «У Концепции и Нацпроекта развития АПК четко разграниченные цели и задачи. «Концепция по развитию АПК на 2021-2030 годы»[1] определяет приоритеты и векторы развития отрасли на долгосрочный период. «Национальный проект развития АПК на 2021-2025 годы»[2] сфокусирован на решении точечных задач и проектов, требующих концентрации усилий и ресурсов. Основными задачами национального и стратегии являются: повышение производительности труда в 2,5 раза, увеличение экспорта продуктов переработки в 2 раза, формирование 7 экосистем вокруг крупных инвестиционных проектов». Обеспечение устойчивого развития государства, его продовольственной безопасности, лежащей в основе социального благополучия общества, невозможно без высокоэффективного аграрного сектора. В том числе, экспорт переработанной сельхоз продукции в зарубеж это основной драйвер для повышения ВВП Казахстана. До получения независимости Казахстан являлся аграрная страна но после обретения независимости были провальные программы как приватизации. Есть несколько государственных программы которые приняты для реализации поставленных задач перед Главой государства. Одна из программ это государственная программа развития АПК на 2017-2021 годы, направленная на повышение конкурентоспособности агропромышленного сектора, широкое вовлечение мелких и средних хозяйств в сельскохозяйственную кооперацию, рост экспорта сельскохозяйственной продукции и эффективное использование водных и земельных ресурсов [3].

В том году закончился срок реализации этой программы развития агропромышленного комплекса Казахстана на 2017-2021 годы. Можно констатировать ее провал. Не достигнуты обе основные цели, обозначенные Главой государства, - увеличить как минимум в 2,5 раза производительность труда в отрасли и на столько же - экспорт переработанной продукции. Есть масса недозагруженных мощностей: согласно Картам развития АПК, подготовленным в дополнение к самой госпрограмме, в 2017 году загрузка мясокомбинатов составила лишь 38%, молочных заводов - 60%. Бюджетные деньги тратились именно на поддержку производства - завоз племенного скота и строительство откормочных площадок. Реальность оказалась совсем другой - мировой рынок мяса достаточно сбалансирован. И прихода нового крупного поставщика никто не ждет. Опять же это в плановой экономике, когда абсолютно все было в дефиците, рост производства просто позволял закрыть дыры. Но в современном рынке нет вакуума, который нужно заполнять. И если вдруг на рынок пойдет большая партия «нового» товара, то случится дисбаланс - с неизбежным снижением цен.

Понятно, что никому из уже работающих производителей это не нужно, ведь падение цен обнуляет все усилия производителей. Ведь потребление продуктов питания в мире растет, в том числе и мяса. Но, конечно, уже работающие на глобальном рынке транснациональные компании имеют конкурентное преимущество и весь этот дополнительный объем потребностей забирают себе - это тоже законы рынка, от которых не уйти. Их нужно понять, принять и начать работать в соответствии с ними[4].

Основная часть. Экспорт услуг, не имеющих инфраструктурных и логистических ограничений, позволит решить проблему удаленности Казахстана от внешних рынков. Торговля на экспортных рынках станет стимулом для повышения конкурентоспособности, сложности и диверсификации номенклатуры экспортируемых товаров и услуг за счет конкуренции с иностранными производителями. Курс на устойчивую к внешним изменениям экономику при низкой емкости внутреннего рынка требует ориентации обрабатывающей промышленности и сферы услуг на экспорт. Перспективная экспортная корзина будет определяться исходя из потребностей перспективных рынков сбыта и сравнительных преимуществ Казахстана. При работе на внешних рынках экспортеры сталкиваются с рядом затруднений: наличием тарифных и нетарифных барьеров, отсутствием торговой инфраструктуры, недостаточным опытом и информированностью об особенностях спроса, каналов сбыта и правового поля. В рамках задачи будут реализованы меры по преодолению таких трудностей и предоставлению поддержки экспортерам. Для исключения дублирования процессов и обеспечения прозрачности процесса получения поддержки экспортерами будут проведено четкое разграничение ролей и созданы механизмы для координации организаций, оказывающих поддержку экспорту. Кроме того, необходимо разработать единую онлайн-платформу, которая объединит все услуги по поддержке экспорта в Казахстане. На базе этой платформы будет реализован комплекс электронных сервисов, в том числе сервисы по получению разрешительных документов, оказанию мер поддержки, управлению транспортом и логистикой и дополнительные сервисы для консультирования экспортеров. Инфраструктура платформы позволит экспортерам однократно представлять документы в стандартизированном виде через единый пропускной канал для последующего использования заинтересованными государственными органами и институтами развития. Урегулирование возникающих торговых споров и устранение внешних торговых барьеров будет осуществляться при координации усилий государственных органов и ассоциации предпринимателей. Задачей частного сектора станет предоставление информации об ухудшении условий доступа на внешние рынки. Для устранения внешних торговых барьеров государством будет проведена работа по расширению числа соглашений о преференциальной торговле, зон свободной торговли в рамках членства в Евразийском экономическом союзе; выработке согласованного комплекса мер по устранению внешних торговых барьеров; разработке мер, направленных на снижение издержек экспортера, связанных с выходом на новые рынки сбыта. Нужна создать сеть представительств, направленная на обеспечение постоянного присутствия и защиты интересов казахстанского бизнеса в странах приоритетного и высокого экспортного интереса, поиск торговых партнеров для экспортеров и помощь в проведении коммерческих переговоров. Кроме того, представительства необходимо осуществлять поддержку в проведении промоутерских мероприятий, сборе информации о спросе и каналах продаж на внешних рынках, а также оказывать содействие казахстанским участникам внешнеэкономической деятельности в преодолении барьеров для экспорта казахстанской продукции. Необходимо приняты меры по повышению эффективности мер финансовой поддержки продвижения экспорта, обеспечению равного доступа к мерам поддержки для большего количества компаний всех размеров (крупные, средние, малые), а также сокращению сроков и процедур рассмотрения заявок экспортеров. Для увеличения объема привлекаемого финансирования нужны приняты меры по поддержке экспорта до уровня развитых стран. Развитие Единого оператора по продвижению экспорта будет направлено на повышение уровня его финансовой устойчивости и степени доверия со стороны финансовых институтов и экспортно-кредитных

агентств мира. Это позволит привлечь необходимые долгосрочные финансовые ресурсы, а также существенно снизить стоимость кредитов и страхования с учетом ограничений, предусмотренных в рамках ВТО. А также поспособствовать снять барьеры для развития экспорта услуг и обеспечено продвижение на внешних рынках услуг, обладающих значительным экспортным потенциалом. Также оказать всесторонняя поддержка всем видам сельскохозяйственных кооперативов, в частности, производственным, заготовительным и перерабатывающим. Для внедрения современных технологий будет создана сеть модельных ферм с привлечением международных специалистов и обучением местных сельхоз товаро производителей. В сельском хозяйстве необходимо применить технологии идентификации и прослеживаемости животных и растительной продукции. Также разработать автоматизацию процесса выделения субсидий, регистрации и залога сельскохозяйственной техники. Массовое применение найдут геоинформационные системы для эффективного управления водными и земельными ресурсами и по борьбе с опустыниванием. В целях эффективного трансферта технологий и развития аграрной науки будет активизировано взаимодействие отечественных сельскохозяйственных НИИ и вузов с международным научным сообществом, основными задачами станут развитие племенного генофонда, повышение репродуктивности в растениеводстве, развитие точного земледелия, а также повышение ресурсо эффективности. Для развития экспортного потенциала необходимо определить стратегические ниши на международных рынках, поддерживаться экспорт по приоритетным видам продукции с учетом продовольственной безопасности. Для этого планируется принять системные меры, направленные на налаживание полного цикла производства и выстраивание соответствующих логистических маршрутов. Перспективным направлением развития экспортного потенциала сельскохозяйственного производства станет производство органической продукции, в том числе экспорт в развитые страны. Также внедрить собственную систему сертификации производства органической продукции, получит развитие специализированные лаборатории по определению качества продукции. Оказать целенаправленную поддержку продвижению сельскохозяйственной продукции на потенциальные рынки сбыта, в том числе за счет создания и продвижения бренда натуральных продуктов питания «Сделано в Казахстане». Механизмы субсидирования будут ориентированы на повышение производительности, углубление переработки сырья и внедрение агротехнологий. Также считаем продолжить финансирование приоритетных направлений развития АПК через Национальный управляющий холдинг «КазАгро» (далее – НУХ «КазАгро») с поэтапным сокращением неэффективных субсидий и прямого кредитования, а также с увеличением фондирования частных финансовых организаций (кредитные товарищества, микрофинансовые организации, банки второго уровня, лизинговые компании) для последующего кредитования субъектов АПК. Получит расширение и развитие сеть кредитных товариществ и кооперативов, будет рассмотрена возможность создания саморегулируемых организаций кредитных товариществ и кооперативов с функцией разработки стандартов и правил деятельности, осуществления контрольно-надзорных функций за деятельностью кредитных товариществ. В целях эффективного развития продукции растениеводства обеспечить региональную специализацию производств с привязкой к инфраструктуре переработки и сбыта продукции. В растениеводстве обеспечить стимулирование строительства инфраструктуры хранения продукции растениеводства, использования минеральных удобрений и пестицидов, производства и использования семян высоких репродукций. В целях обеспечения отечественных компаний информацией по возможностям развития казахстанского экспорта и предоставления потенциальным зарубежным покупателям данных по экспортному потенциалу Республики Казахстан была разработана соответствующая техническая спецификация, предполагающая проведение мероприятий по совершенствованию Портала [5].

В разрезе отраслей реестр отечественных экспортеров сельхоз продукции выглядит следующим образом:

Таблица 1.

Товары/услуги	Количество предприятий	Доля
Продукты питания	240	29,5%
Сельское хозяйство	68	8,4%
Итого	814	100%

Источник: Сайт статистики МНЭ РК

Президентом страны Касым-Жомартом Токаевым в Послании, озвученном 1 сентября т.г., сделан акцент на вопросах продвижения казахстанских товаров на внешние рынки. Одним из способов эффективного продвижения отечественной обработанной продукции и услуг является информирование потенциальных покупателей о выпускаемой в Казахстане продукции посредством распространения справочника «Экспортная продукция Казахстана 2021»[6].

В рамках настоящего исследования QazTrade собрана информация об отечественных экспортерах и производителях, имеющих экспортный потенциал и сформирован реестр отечественных экспортеров обработанной продукции и услуг с информацией о выпускаемой ими продукции, рынках сбыта и контактными данными представителей данных предприятий, состоящем из 814 предприятий-производителей обработанной продукции и услуг.

Стоит отметить, что для оценки уровня конкурентоспособности страны на глобальном рынке в разрезе отраслей и товаров в исследовании также рассмотрены данные по чистому экспорту, доле экспорта РК на мировом рынке, объемах экспорта на рабочую силу, товарной диверсификации и географии экспорта.

Индекс эффективности внешней торговли Казахстана (ТPI) отражает основные показатели экспорта страны на мировом рынке, структуру изменений в доле экспорта Казахстана на мировом рынке начиная с 2015 года. ТPI включает в себя 22 количественных показателя, отражающих особенности внешней торговли страны.

Таблица 2.

Текущее состояние (информация для расчета текущего индекса ТPI)		Основные характеристики казахстанского экспорта	
P1	Объем чистого экспорта	G1	Объем экспорта
P2	Экспорт на душу населения	G2	Среднегодовой темп прироста, начиная с 2015 года
P3	Доля экспорта РК на мировом рынке	G3	Доля в национальном экспорте
P4	Товарная диверсификация и концентрация	G4	Доля в национальном импорте
P5	Рыночная диверсификация и концентрация	-	-

Источник: Международный торговый центр (ITC UNCTAD/WTO)

Заключение. В результате анализа внешней торговли Казахстана за 2012-2021 годы и мировой торговли за 2013-2020 годы можно сделать следующие выводы:

- мировая торговля развивается в условиях роста напряженности в торговых отношениях между странами и замедления глобального экономического роста;
- наблюдается высокая волатильность мировых цен на сырьевые товары, которая оказывает влияние на условия торговли Казахстана;
- экспорт Казахстана зависит от ценовой конъюнктуры на сырьевые товары ввиду преобладания сырьевых товаров в структуре экспорта (около 73%);
- отмечается тенденция к понижению цен на сырьевые товары, в частности, на сырую нефть;

- около 60% совокупного казахстанского экспорта приходится на сырую нефть;
- Казахстан преимущественно экспортирует сырьевые товары, в то время как импортирует в основном обработанные;
- региональные торговые объединения могут стать эффективным инструментом нивелирования внешних шоков.

При этом, необходимо отметить, что в 2020 году мировая торговля столкнулась с беспрецедентными вызовами, связанными с распространением пандемии COVID-19.

Так, многие страны ввели определенные ограничения, включающие закрытие границ, что оказало значительное влияние на традиционные цепочки поставок, а также поставили под угрозу продовольственную безопасность многих стран и создали угрозу возникновения дефицита сельскохозяйственной продукции. Данная ситуация усугубляется перебоями в сфере перевозок грузов и логистики. Согласно докладу Глобальной сети по борьбе с продовольственными кризисами число голодающих людей в мире может возрасти до 265 млн. человек в 2020 году из-за значительного усугубления негативных тенденций.

В заключение необходимо отметить, Республика Казахстан имеет значительный потенциал для наращивания экспорта в целом и, в частности, экспорта сельскохозяйственной продукции с высокой добавленной стоимостью. Несмотря на спад в мировой экономике и торговле, в экспортной корзине увеличивается количество готовых товаров. При дальнейшей диверсификации экспорта за счет использования мер государственной поддержки экспортоориентированных предприятий обрабатывающего сектора ожидается снижение зависимости экспортной выручки от цен на энергоносители, и, как результат, экспорт станет более устойчивым к внешним шокам на целевых рынках сбыта.

В ходе рассмотрения факторов, оказывающих влияние на внешнюю торговлю, выявлено, что Казахстан отстает от большинства стран по таким критичным показателям бизнес-процессов, направленных на экспорт, как время на экспорт, стоимость экспорта, качество логистики. Основной причиной отставаний данных показателей является отсутствие прямого выхода к морю. В этой связи, особое значение обретает эффективность торговли с соседними государствами.

Наращивание торговли с соседними торговыми партнерами позволит стране следовать мировой тенденции регионализации торговли. Полноценная реализация концепции региональной торговли без барьеров сможет стать фактором экономического развития каждого государства в регионе.

Подводя итог, для дальнейшей диверсификации экспорта необходимы продолжение работ по оказанию мер государственной поддержки экспортоориентированным предприятиям обрабатывающей промышленности и постоянное совершенствование торговой политики в части заключения межправительственных соглашений по предъявляемым требованиям к продукции при экспорте казахстанских товаров.

Список литературы

1. Постановление Правительства РК от 30 декабря 2021 года «Концепция по развитию АПК на 2021-2030 годы» URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960>
2. Постановление Правительства РК от 12 октября 2021 года «Национальный проект развития АПК на 2021-2025 годы» URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000723>
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 423 «Государственная программа развития АПК на 2017-2021 годы» URL: <https://primeminister.kz/assets/media/gosudarstvennaya-programma-apk-rus.pdf>
4. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан URL: <https://primeminister.kz/ru/news/v-kazahstane-za-pyat-let-planiruetsya-uvlichit-eksport-produkcii-i-dohod-rabotnikov-selskogo-hozyaystva-v-2-raza-22530>
5. Strategy2050.kz: Обзорно-аналитический портал URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/razvitie-apk-obemy-proizvodstva-subsidii-i-eksport/>

Организация эффективного производства в цифровой экономике

А.Р.Амангельды¹, Ж.К.Дюсетаев², К.Б.Мейрамова³, Н.Е.Саятова⁴,
М.М.Черепанова⁵, А.Н.Рахимова⁶

^{1,2,3,4,5} студенты 3 курса бакалавриата

⁶м.э.н, преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса
rahimova12@mail.ru , smika1001@gmail.com

^{1,2,3,4,5,6} Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация:

В настоящее время актуальными являются вопросы совершенствования организации производства на основе «цифровизации» процесса производства и управления. Цифровая экономика – это использование онлайн-возможностей и инновационных цифровых технологий как для крупных предприятий, так и для малого и среднего бизнеса.

В последние годы разворачивается очередная волна трансформации моделей деятельности в бизнесе и социальной сфере, вызванная появлением цифровых технологий нового поколения, которые в силу масштабов и глубины влияния получили наименование «сквозных», — искусственного интеллекта, робототехники, Интернета вещей, технологий беспроводной связи и ряда других.

Ключевые слова: цифровая экономика, электронная торговля, мировой рынок, ИКТ.

Развитие электронной торговли, финансовых технологий и безналичных платежей. Программа предполагает реализацию широкого комплекса мер, направленных на устранение существующих в стране барьеров для развития Интернет-торговли в целом, а также на увеличение конкурентоспособности местных игроков. Предлагаемые меры находятся в области регулирования электронной торговли, расширения приема электронных платежей, повышения цифровой и финансовой грамотности населения и предпринимателей, продвижения электронной торговли, а также развития инфраструктуры и логистики.

Основной тенденцией в мировом экономическом развитии конца XX – начала XXI в. является переход от индустриальной и постиндустриальной экономики к так называемой цифровой экономике или экономике, базирующейся на сетевом использовании информационно-коммуникационных технологий (ИКТ)[1].

ИКТ – это процессы и методы взаимодействия с информацией, которые осуществляются с применением устройств вычислительной техники, а также средств телекоммуникации.

Они включают в себя:

1) средства обмена данными (телевидение, радио, беспроводные сети, интернет, Bluetooth, стационарная и мобильная телефония);

2) средства записи и сохранения данных (жесткие диски, диски CD/DVD/Blue-ray, карты памяти);

3) устройства обработки данных (компьютеры, серверы, компьютерные сети);

4) программное обеспечение – совокупность программ, обеспечивающих функционирование компьютеров и решение прикладных задач.

Согласно подходам Организации экономического сотрудничества и развития,

Сектор ИКТ – это отрасль экономики, включающая в себя организации, занимающиеся производством благ, которые связаны с регистрацией, обработкой, передачей, воспроизведением и отображением информации в электронном виде.

В последние десятилетия роль мирового рынка ИКТ стала занимать приоритетное место в экономическом развитии всего мира. Субъектами мирового рынка ИКТ являются государства, компании, университеты, специальные фонды и физические лица. Его объектами служат результаты интеллектуальной деятельности в овеществленной форме (например, новое программное обеспечение и оборудование) и в неовеществленной форме (лицензии, патенты). По данным Всемирного банка в настоящее время лидером рынка ИКТ является США: на их долю приходится более 28 % затрат в сегменте ИКТ. Далее следуют еврозона (26,1 %), Япония (9,3 %), Китай (8,1 %) и Индия (2,2 %)[2].

История формирования понятия «цифровая экономика», по мнению многих исследователей, восходит к американскому ученому из Массачусетского технологического института Николасу Негропonte, который в 1995 г. использовал метафору о переходе от обработки атомов, составляющих материю физических веществ, к обработке битов, составляющих материю программных кодов. Другие эксперты отмечают, что впервые термин «цифровая экономика» озвучил канадский ученый Дон Тапскотт в 1994 г. в книге, переведенной на русский язык под названием «Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта». В ней Тапскотт, описывая признаки развитых стран, отмечает цифровую форму представления объектов, влияние информационных технологий на бизнес, систему государственного управления и дает цифровой экономике следующее определение – это экономика, базирующаяся на использовании информационных компьютерных технологий.

В 1999 г. Нил Лейн, помощник президента США по науке и технологиям, в статье «Развитие цифровой экономики в XXI веке» фактически первым дал определение рассматриваемого явления: «Цифровая экономика – это конвергенция компьютерных и коммуникационных технологий в сети Интернет и возникающий поток информации и технологий, которые стимулируют развитие электронной торговли и масштабные изменения в организационной структуре». В 2001 г. Томас Мезенбург выделил три основных компонента цифровой экономики, которые можно статистически оценить и измерить:

- 1) поддерживающая инфраструктура (аппаратное и программное обеспечение, телекоммуникации, сети и др.);
- 2) электронный бизнес (ведение хозяйственной деятельности и любых других бизнес-процессов через компьютерные сети);
- 3) электронная торговля (дистрибуция товаров через интернет) [3].

Несмотря на значительное число работ, до сих пор нет однозначного понимания того, что представляет собой цифровая экономика. Сравнительный анализ многочисленных определений цифровой экономики позволяет классифицировать взгляды на это понятие, основанные на использовании следующих признаков:

- 1) тип экономики, характеризующийся активным внедрением и практическим использованием цифровых технологий сбора, хранения, обработки, преобразования и передачи информации во всех сферах человеческой деятельности;
- 2) совокупность видов экономической деятельности как отрасли национальной экономики по производству и торговле цифровыми товарами и услугами в виртуальной среде;
- 3) система социально-экономических и организационно-технических отношений, основанных на использовании цифровых информационно-телекоммуникационных технологий и сетей в режиме реального времени;
- 4) сложное сочетание различных элементов (технических, инфраструктурных, организационных, программных, нормативных,

законодательных и др.), представляющее собой дополнение к реальной экономике, ориентированное на устойчивое экономическое развитие.

5) Суммируя различные подходы, можно дать следующее определение:

Цифровая экономика – это система социальных, культурных, экономических и технологических отношений между государством, бизнес-сообществом и гражданами, функционирующая в глобальном информационном пространстве, посредством широкого использования сетевых цифровых технологий генерирующая цифровые виды и формы производства и продвижения к потребителю продукции и услуг, которые приводят к непрерывным инновационным изменениям методов управления и технологий в целях повышения эффективности социально-экономических процессов.

Выделяют три базовые составляющие цифровой экономики:

1) инфраструктура, включающая аппаратные средства, программное обеспечение, телекоммуникации и т. д.;

2) электронные деловые операции, охватывающие бизнес-процесс, реализуемые через компьютерные сети в рамках виртуальных взаимодействий между субъектами виртуального рынка;

3) электронная коммерция, включающая в себя все финансовые и торговые транзакции, осуществляемые при помощи компьютерных сетей, а также бизнес-процессы, связанные с проведением таких транзакций

Растущие объемы инвестиций в интернет вещей, робототехнику, технологии блокчейна и виртуальную реальность играют ключевую роль в промышленной реструктуризации производства, образовании транснациональных предприятий, что оказывает непосредственное воздействие на мировую экономику.

Развитие и распространение технологий цифровой экономики оказывает решающее влияние на трансформацию мировой экономической системы: непосредственно воздействует на производство товаров и услуг, использование трудовых ресурсов, инвестиции в человеческий и материальный капитал, поступление прямых иностранных инвестиций, развитие и распространение технологий из одних стран в другие, промышленные инновации. Все это в конечном счете напрямую отражается на эффективности производства, производительности труда, конкурентоспособности и в конечном итоге на экономическом росте – от отдельных субъектов хозяйствования до стран и регионов.

По исследованию McKinsey, цифровизация экономики может быть не менее мощным инструментом повышения ее производительности и конкурентоспособности, чем создание технологических инноваций как таковых. По их оценкам, в Китае до 22 % увеличения ВВП к 2025 г. может произойти за счет цифровых технологий, в США – до 10 % [4].

Аналитики Accenture Strategy совместно с оксфордскими учеными разработали индекс цифровой плотности (Digital Density Index), охватывающий более 50 показателей, которыми измеряется степень внедрения и развития навыков работы с цифровыми технологиями, а также внедрения нормативно-правовой базы. Они подсчитали, что рост применения цифровых технологий, выражающийся в увеличении индекса цифровой плотности на 10 пунктов, сможет увеличить к 2020 г. ВВП ведущих экономик дополнительно на 2,3 % по сравнению с базовым прогнозом, не учитывающим трансформацию. По их расчетам, Китай сможет увеличить свой ВВП дополнительно на 418 млрд долл., США – на 365 млрд долл., а Япония – на 114 млрд долл. Это лишь та часть темпов роста, которую обеспечит один фактор – цифровая трансформация.

Список литературы

1) Введение в «Цифровую» экономику/ А.В. Кешелава, В.Г. Буданов, В.Ю. Румянцев [и др.]; под общ. ред. А.В. Кешелава. – Москва : ВНИИГеосистем, 2017. – 28 с.

2) Зубарев А.Е. Цифровая экономика как форма проявления закономерностей развития новой экономики / Е.А. Зубарев // Вестник Тихоокеанского государственного университета.

– 2017. – № 4 (47). – С. 177–181. – URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_32463364_79996316.pdf (дата обращения: 15.10.2018).

3) Ромашкин Т.В. Цифровая экономика как новая парадигма экономического развития: вызовы, возможности и перспективы / Т.В. Ромашкин // Финансы и кредит. – 2018. – № 3 (24). – С. 579–590.

4) О Стратегии развития информационного 09 мая 2017 г. – URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41919> (дата обращения: 15.10.2018)

Применение дизайн-мышления в управлении трудовыми ресурсами как основа понимания и улучшения качества опыта сотрудников

М.К. Асанова¹, Б.М. Макалакова², Р.А. Малахов³

¹к.э.н., ассоциированный профессор кафедры экономики и международного бизнеса,

²м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса,

³магистрант 1-го года обучения по специальности «Деловое администрирование»

massanova77@mail.ru, beine_79@mail.ru, malaxov15@bk.ru

Аннотация: Создание нового прогрессивного продукта не всегда само по себе приносит успех. Новую технологию должны признать люди. Принципы дизайна основаны на важнейших принципах человеческой психологии: эмоциях, способности действовать, взаимодействии со внешним миром. Человекоориентированность дизайна создаваемых вещей привела к тому, что предметы стали не только удобными, но и эстетичными, формирующими положительные эмоции, эргономичными.

Ключевые слова: мотивация, управление персоналом, дизайн-мышление, управление HR, трудовые ресурсы предприятия, творческое мышление

Дизайн присущ всему тому, что создает человек. В переводе с английского *design* означает проектирование, разработку. Первоначальное значение этого понятия более широкое, чем визуализация – это деятельность по созданию чего-либо. Синонимом «дизайн-мышления» выступает «проектное мышление». Это активная мыслительная деятельность по проектированию и созданию чего-либо [1].

Дизайн-мыслителем в той или иной мере может выступать любой человек, не только профессиональный дизайнер. Осознанно или нет, но каждый из нас проектирует свою жизнь, использование времени и пространства. Наверняка каждый подмечал, что имеющиеся у него устройства работают не так, не соответствуют ожиданиям. Тогда мы придумываем что-то, чтобы исправить либо восполнить недостатки.

Нужно научиться замечать абсурдное в организации использования трудовых ресурсов. В организации труда, распределении трудовых ресурсов плохой дизайн может породить много проблем в современной жизни людей. В то же время нужно уметь отмечать и хорошее, потому как заботливые дизайн-мыслители создали что-то такое, делающее нашу жизнь проще и легче.

Хорошее дизайн-решение настолько хорошо вписывается в нашу повседневную жизнь, что его сложно заметить. Плохое дизайнерское решение легче заметить, так как оно находится не к месту. Если что-то хорошо дизайнерски продумано, то полученный продукт приятно использовать. Если плохо, то скорее не человек пользуется продуктом, и использование продукта вызывает необходимость проделывать то, что он не хочет. В итоге возникает раздраженность и обозленность.

Очень много вещей, окружающих нас, требуют дополнительных усилий, чтобы узнать и понять, как они работают. В связи с этим выделяют следующие характеристики хорошего дизайна:

- наглядность – сигналы во внешнем оформлении, позволяющие определить полезные свойства вещи. В отношении трудовых ресурсов это может быть униформа, расположение рабочего места работника в помещении, позволяющие приблизительно определить функционал работника;

- понятность – ясность в толковании внешних маркеров в использовании продукта. Так, для более ясной информации используют инфографику.

Дизайн-мышление - это метод для творческого решения проблем, основанный на понимании -глубоких потребностей различных профилей заинтересованных сторон, и его цель - генерировать решения, которые приносят пользу всем заинтересованным сторонам.

Дизайн-мышление - это методология решения проблем, которая порождает инновации через групповое сотрудничество. Термин «творческое мышление» несколько искажает реальность того, что такое дизайн-мышление. Творческое мышление ограничено чистым отражением, в то время как дизайн-мышление предназначено для того, чтобы придумать конкретное решение проблемы, определенной заранее. Понятие итерации - пробовать, терпеть неудачу и улучшать - также имеет первостепенное значение для проектного мышления. Мы не разворачиваем решение раз и навсегда, мы проектируем, тестируем и забираем то, что не работает или что необходимо оптимизировать.

Дизайн-мышление не новый метод. Его начало восходит к 50-м годам, и подход, который мы знаем сегодня, был описан в книге Питера Роу, выпущенной в конце 80-х годов. И вот уже десяток лет мы видим, как мастерские дизайн-мышления цветут повсюду [2].

Если мы в полной мере воспользуемся этим подходом, выйдя за рамки простого размышления при разработке решений, протестируем их в полевых условиях, возможно, потерпим неудачу, вернемся к работе и продолжим итерации, то мы создадим не только действенный круг, но действительно долгосрочный и, следовательно, ориентированный на будущее, подход. Наиболее распространенные приложения ориентированы на разработку новых продуктов, услуг или бизнес-моделей. Apple, Starbucks, Nintendo, Nike и Google являются ведущими компаниями на своих рынках, которые используют дизайн-мышление в качестве ключевого элемента в своих усилиях по созданию новых продуктов и услуг.

Однако потенциал дизайнерского мышления идет дальше, и организации начинают проявлять интерес к включению этого в набор навыков своих сотрудников и, следовательно, в ДНК организации. Таким образом, они смогут обучать своих сотрудников реагировать на множество проблем, возникающих во время их повседневной деятельности.

Если продукт многофункционален и сложен в использовании, то следует изучить инструкцию либо руководство пользователя. В производственной технике часто бывает так, что приобретаемое руководство настолько сложное, что казахстанские специалисты и высококвалифицированные рабочие не могут справиться с наладкой и обслуживанием оборудования. В таких случаях предприниматели практикуют зарубежную стажировку работников в страну-производителя оборудования, либо приглашение иностранных специалистов для монтажа и наладки оборудования, а также инструктажа местного персонала.

Если использование оборудования, как и любого приобретаемого продукта, слишком сложно, то теряется смысл дизайна. И использование сопряжено с дополнительными усилиями и расходами.

Дон Норман выделил следующие свойства вещей: «возможности» и «означающее»[3]. Возможности дают нам знать, что мы можем совершить с предметом. «Означающее» определяет, с помощью каких маркеров люди узнают об этих возможностях. Есть целая наука – семиотика, изучающая знаки и символы. «Означающее» представляет собой способ коммуникации с пользователем, с помощью сигналов и маркеров показывающий, что и как следует делать с предметом, чтобы достичь желаемого.

Дон Норман делает акцент на трех основных сферах дизайна:

1. Промышленный дизайн. Здесь важнейшее значение имеют внешний вид и форма продукта, технические требования и материал, призванные принести наибольшую выгоду для производителя и пользователя продукта.

2. Интерактивный дизайн. Значимым становится то, как человек взаимодействует с технологиями, понятность и удобство использования. Задача интерактивного дизайна состоит в формировании позитивного и приятного опыта человека, поэтому он основан на соблюдении принципов психологии, искусства.

3. UX-дизайн. Он сосредоточен на эмоциональном воздействии. Продукты, процессы, среды, сервисы проектируются так, чтобы пользователь испытал положительные эмоции и удовольствие.

Дон Норман в зависимости от того, какие эмоции возникают во время производственного процесса, предложил делить его на три уровня: интуитивный, поведенческий, мыслительный[3].

С течением времени претерпевает изменения не столько человеческая природа, сколько культура и технологии.

Рисунок 1. Изменение роли дизайнера как пути достижения конкурентных преимуществ
Примечание – источник [1]

«Злые» проблемы – это проблемы, у которых нет ясного и простого решения в силу их неразрывной связи с другими проблемами.

Авторы книги «Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайн-мышления» разбивают процесс дизайна мышления на 4 стадии.

Первая стадия – «Придумай» - предполагает изучение контекста целевой аудитории, нужд людей, основана на развитой эмпатии.

Вторая стадия – «Сделай» - включает создание концепции, прототипа либо минимально жизнеспособного продукта (MVP – minimal viable product), т.е. построение демонстрируемого технического воплощения концепции.

Третья стадия – «Сломай» - означает проверку возможных решений, возможно, вплоть до отказа от них, тестирование с целью создания нового, более совершенного продукта.

Четвертая стадия – «Повтори» - многократное повторение всех предыдущих стадий с формированием множества альтернативных вариантов с целью поиска наилучшего инновационного решения задачи.

По сути, дизайн-мышление - это итеративный и нелинейный процесс. Это означает, что команда разработчиков постоянно использует результаты для анализа, опроса и улучшения своих первоначальных допущений, понимания и результатов. Результаты заключительного этапа начального рабочего процесса дают представление о нашем понимании проблемы, помогают нам определить параметры проблемы, позволяют нам переопределить проблему и, возможно, самое главное, дают нам новое понимание, чтобы мы могли увидеть любую альтернативу решения, которые не могли бы быть доступны с нашим предыдущим уровнем понимания.

Проблемы, которые могут быть наиболее подходящим образом решены при дизайне, должны соответствовать некоторым из следующих предпосылок:

- Задача связана с ситуацией, когда люди испытывают дискомфорт, и есть возможность проникнуться пониманием их потребностей и разочарований.

- Существует определенный уровень понимания этой проблемы, но могут быть разные взгляды и / или аспекты, которые не совсем ясны.

- Уровень неведения и, следовательно, неопределенности относительно высок; экстраполяции не могут быть выведены на основе прошлого опыта.

- Ситуация сложная, так как существует большое количество детерминант и вариантов, поэтому трудно понять, с чего начать.

- Большая часть необходимой информации недоступна или не существует.

- Требуется большой творческий потенциал, чтобы понять и решить проблему.

В этих обстоятельствах проблема - это ситуация, когда что-то «неправильно или не идеально». К термину «проблема» следует подходить комплексно, как к проблеме, которая включает в себя аспекты, которые являются отрицательными (сложность, узкое место, ограничение), положительными (возможность для роста, потенциальные достижения, цель, ориентир) или нейтральными (вызов, изменение).

Чтобы избежать путаницы, важно отметить, что люди, затронутые этой проблемой, могут быть как внешними, так и внутренними для организации, а проблемы могут быть стратегическими или оперативными.

Чтобы проиллюстрировать вышесказанное, давайте рассмотрим несколько примеров реальных сценариев, в которых мы применили дизайн-мышление для разработки новых решений проблем в двух разных компаниях.

Сценарий 1: имидж компании в технологическом секторе не привлекает талантливую молодежь. В компании есть люди высшего калибра в различных технологических дисциплинах, но недавние выпускники не воспринимают компанию как технологически продвинутую, и достаточно трудно привлекать новые таланты.

Ситуация 2: неудовлетворенность внутрифирменной передачей знаний. В крупной компании была выявлена проблема в способе передачи знаний между отдельными лицами и отделами. Такие знания сделают работу получателя более эффективной, увеличат гибкость отдельных лиц и облегчат взаимодействие.

Очень важно включать дизайн-мышление в наборы навыков для людей, работающих в управлению персоналом (кадровой службе) и занимающих руководящие должности.

Дизайн-мышление - это не просто вклад в решение многих кадровых проблем, связанных с улучшением навыков сотрудников. Оно может быть использовано для повышения квалификации людей в организации. Цель состоит в том, чтобы обучить этих людей решать проблемы и повышать эффективность деятельности своих компаний.

Таким образом, отдел продаж может найти больше возможностей при взаимодействии с клиентами, финансовым отделом компании или с многочисленными филиалами. Финансовый отдел может найти решения для облегчения ежемесячной финансовой консолидации. Кроме того, отдел маркетинга может переориентировать свои презентации, чтобы они имели большее влияние.

Вот некоторые из основных преимуществ, которые дизайн-мышление может принести организациям:

- Способствует развитию навыков, необходимых для решения важных стратегических и операционных задач.
- Создает большую осведомленность о людях (внешних или внутренних клиентах), что, в свою очередь, позволяет создавать ценные решения.
- Облегчает обучение посредством экспериментов и прототипов с низким разрешением, увеличивая вероятность успеха с новыми решениями.
- Объединяет организации и сносит ведомственные бункеры, подключаясь к многофункциональным командам.

Дизайн-мышление связано с сопереживанием и поиском лучших способов ведения дел; не только лучшими продуктами и услугами, но и лучшими способами удовлетворения потребностей людей, которые могут привести к множеству решений [4].

Дизайн-мышление предлагает огромный потенциал для создания рабочей среды, которая повышает производительность труда и удовлетворенность сотрудников [5]. Это также приводит к созданию решений, которые являются желательными, осуществимыми и жизнеспособными одновременно, на благо отдельных лиц и всей компании. Оба преимущества являются целями, к которым стремится любая служба по управлению человеческими ресурсами.

Есть много факторов, которые меняют подход к HR, от привлечения и отбора талантливых профессионалов, вплоть до развития и удержания талантов. Независимо от внешних воздействий, факт заключается в том, что это изменение требует новых приложений в том, как мы думаем о наших людях и разрабатываем стратегии управления людьми. Одной из самых последних тенденций является дизайн-мышление и то, как его можно использовать в качестве инструмента для понимания и улучшения качества обслуживания клиентов.

Список литературы

1. Придумай. Сделай. Сломай. Повтори. Настольная книга приемов и инструментов дизайнмышления / Мартин Томич, Кара Ригли, МейделинБортвик, НасимАхмадпур, Джессика Фроули, А. Баки Кокабалли, Клаудия Нуньес-Пачеко, Карла Стрэккер, Лиан Лок ; пер. с англ. Елизаветы Пономаревой. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2019. — 208 с.
2. Rowe P.G. Design thinking. – London: The MIT Press.Cambridge, Massachusetts, 1987.– 240p. - <http://www.egyptarch.gov.eg/sites/default/files/pdf/Books/Design%20%20Thinkng.pdf>
3. Норман Д. Дизайн привычных вещей./ Д.Норман. Пер. с англ. А. Сёмина. - ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2018. – 500 с.
4. Федосеев Б.В., Федосеева Т.В. Критическое мышление и подходы к его оценке службами HR. // Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. – 2021. - №11(5). – С.121-128. - <https://doi.org/10.26794/2226-7867-2021-11-5-121-128>
5. Васильева Е.В. Аналитика и человеко-ориентированный дизайн в управлении интеллектуальным ресурсом государственной службы // Социально-трудовые исследования. – 2020. - №38 (1).– С. 98-113. - <https://orcid.org/0000-0002-0054-832X>

Цифрлық экономиканың халықаралық маркетингке әсері

М.К. Асанова¹, Б.М. Макалакова², Л.С. Шекимова³

¹ Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының доценті, э.ғ.к.,

² Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

³« Әлемдік экономика» мамандығы бойынша 4 курс студенті
massanova@mail.ru, beine_79@mail.ru, liya.shekimova@mail.ru

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Цифрлық экономика – заманауи экономикалық ғылым мен бизнес тәжірибесіндегі жаңа құбылыс. Цифрлық экономиканың пайда болуы мен дамуы компанияның маркетингтік кешенін сыртқы орта жағдайларына бейімдейді. Кәсіпорын маркетингі және оның материалдық өндіріс саласындағы шаруашылық субъектілері үшін салдары.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, кәсіпорындардың маркетингі, бизнес субъектілері, экономика, брендинг, маркетинг, медиа, нарық, коммуникация.

Мақала мәтіні: Қазіргі дамыған заманда адамдардың, компаниялардың және мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету әрекеттері цифрлық технологиялардың қарқын дамуының және осы салада жоғары білікті мамандардың болуының арқасында мүмкін болып отыр.

Цифрлық экономика – бұл жаңадан құрылған экономика, деректерді құру, өңдеу, сақтау, тасымалдау әдістері және цифрлық есептеу технологиялары.

Осының барлығы экономикада жаңа «цифрлық экономика» тұжырымдамасы мен тұжырымдамасының пайда болуына әкелді.

Цифрлық экономика ұғымының екі мағынасы бар:

1) цифрлық компьютерлік технологиялар негізінде ақпараттық өнімді өндірумен, кейіннен пайдаланумен және қызмет көрсетумен байланысты ресурстардың экономикалық айналымының барлық кезеңдерін қамтитын экономикалық сала;

2) экономикалық қызметтің әртүрлі түрлерінде (салаларында) ақпараттық технологияларды пайдалану, ақпараттық инфрақұрылымның болуы (жабдықтар, персонал, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ережелері), ақпараттық технологияларды пайдалануға байланысты қоғамдық өндірістің барлық деңгейлері.

«Цифрлық экономика» түсінігі мен феномені көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстан Республикасында де-факто басқару жүйесінде қолданылады.

Цифрландыру бүгінгі таңда экономикалық дамудың негізгі аспектілерінің біріне айналды. Цифрлық технологияны дамыту бүкіл Еуразиялық экономикалық саланың басымдығы деп аталады.

Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы құрылды, ол республикада технологияның қарқынды дамуы мен электронды қызмет көрсету форматына көшудің негізі болуы тиіс.

Негізгі қозғалыс екі бағытта күтілуде: Бірінші бағыт – дамудың екі бағыты бойынша қозғалыс – бар экономиканы цифрландыру, яғни белгілі бір сектордағы нақты жобалардан тұратын прагматикалық бастаманы қамтамасыз ету. Екінші бағыт – болашаққа бағдарланған цифрлық индустрияны құру – ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз ету, адами капиталды дамыту деңгейін арттыру арқылы елдің цифрлық трансформациясына бастамашылық ету, инновациялық даму институттарын құру және цифрлық экожүйені кезең-кезеңмен дамыту. тұтас. барлық.

Ол цифрлық технологияларды дамыту қолданыстағы процестерді автоматтандыру, цифрлық платформалар, цифрлық экожүйелер, үлкен деректерді терең талдау, индустрия 4.0 технологияларын енгізу және түбегейлі жаңа технологияларды енгізу арқылы мүмкін болған экономикалық өсудің маңызды қозғалтқыштарының бірі болып табылады.

Сипаттамалары мен ерекшеліктеріне байланысты цифрлық технологиялар адамдар мен кәсіпорындардың ақпараттық кеңістігін айтарлықтай кеңейтті, ақпаратты іздеуге, алмасуға және сақтауға байланысты шығындарды азайтты, экономиканы басқару жүйелерінде ақпараттың рөлін күшейтті.

Цифрлық трансформация қалада «ақылды» технологиялар негізінде өмір сүру үшін қолайлы және қауіпсіз жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік немесе географиялық шектеулермен жаңа цифрлық шектеулер жұмыс орындарын және жақсы төленетін жұмыс орындарын жасайды.

Оны Ақпарат және коммуникациялар министрлігі үйлестіреді, оның бес жылдық бюджеті 2022 жылға қарай шамамен 362 миллион долларды құрайды. Іске асыру орталық

және жергілікті атқарушы органдарға және жартылай жеке тұлғаларға жүктелген. Бағдарлама энергетика, көлік және қаржы, инфрақұрылым, тау-кен өнеркәсібі және ауыл шаруашылығы, киберқауіпсіздік, білім беру жүйесі, коммуналдық қызметтер мен саяси институттарды қамтитын кең ауқымды қамтиды. Интернетті пайдалану нысандары, жасанды интеллект және осы салалардағы интеллектуалды жүйелерді, автоматтандыруды, үлкен деректерді талдауды және ашықтық пен қосылу принциптерін біріктіру үшін 3D басып шығару секілді салалардың дамуы жүрді.

Цифрлық экономика мен интернет-технологиялар әлеуметтік өмірдің барлық салаларына әсер етеді. Интернеттің дамуы мен таралуы сауданың жақсаруына, капиталды тиімді пайдалануға, бәсекелестіктің артуына, жаңа жұмыс орындарының ашылуына және сайып келгенде еңбек өнімділігінің артуына әкеледі.

Халықаралық маркетинг жергілікті, ұлттық, халықаралық және жаһандық деңгейде тұтынушыларға құнды өнімдерді, шешімдерді және қызметтерді ұсыну мақсатында жалпы бизнесті басқаруды зерттеу саласы болып табылады. Ол экспорт-импорт тапсырмаларына, франчайзингке, бірлескен кәсіпорын құруға, ұйымның тауарларын немесе қызметтерін басқа елге толық циклді тікелей жеткізуге, сондай-ақ концессия шартының талаптары бойынша тапсырыс бойынша өндіріске немесе шетелдік мақсатты елге тікелей инвестициялар. Ал компаниялар халықаралық масштабтағы операцияларды қайта құрылымдау принциптерін әзірлеуде.

Қарапайым тілмен айтқанда, халықаралық маркетингі ұлттық шекарадан тыс бір немесе бірнеше маркетингтік шешімдер қабылдау ретінде анықтауға болады. Неғұрлым қарқынды деңгейде бұл компанияны шетелде өндіріс орындарын құруға және бүкіл әлем бойынша маркетингтік стратегияларды үйлестіруге қатыстырады.

Жоғары деңгейде бұл компанияны шетелде өндіріс орындарын құруға және бүкіл әлем бойынша маркетингтік стратегияларды үйлестіруге қатыстырады.

Өз кезегінде, басқа ұлттық нарықтарға араласуға үміткер компаниялардың қызметінде халықаралық маркетингтің дамуы халықаралық қызметтің негізі ретінде қабылданған тұжырымдамаға байланысты. Біздің ойымызша, біз ең табысты компаниялардың мысалдары мен тәжірибесін ескеруіміз керек, ең өзекті мысал - мәдениетаралық рефракцияда ағылшын тілді ортадан хабардар болатын АҚШ-тың халықаралық корпорациялары. Жаһандық табыс, сандық артықшылық және іс жүзінде толық араласу бұл компаниялардың ақпараттық және экономикалық кеңістіктегі өркендеуі мен үстемдігін ақтайды. Бұл көзқарас американдық Google, Facebook, Apple брендтерінің жиынтық капитализациясының нақты математикалық нәтижесінен де қалыптасады. Ұғымдар теориясын таңдау да айтылғандармен дәлелденеді

Қаржылық менеджмент контекстінде ақша ағындарының кезең-кезеңімен өсу принципімен расталған жоғары өзектілігі. Мұндай ақша ағындары сәйкес (сәйкес ақша ағындары) немесе ұлғаймалы (ақшалай қаражаттардың қосымша ағындары) деп те аталады. [1, б. 32].

Кәсіпорындардың маркетингтік қызметіндегі айырмашылықтар халықаралық қызметтің негізі ретінде қандай концепция қабылданғанына байланысты. Өз кезегінде маркетингтік коммуникациялар халықаралық қызмет жағдайында халықаралық маркетинг концепциясына негізделеді және бір мезгілде сынайды.

Цифрдың маңыздылығы туралы әдеттегі идеямен жаңа цифрлық мүмкіндіктер конвейер немесе контейнер ойлап тапқаннан кейін болғандай экономиканың дамуына мұндай ынталандыру бермеді. Цифрлық оптимизм маркетингтерге да қатысты және барлық экстремалдар бренд пен өнімді басқару көзқарасын бұлыңғыр етеді. Халықаралық деректер корпорациясының мәліметі бойынша, 2022 жылға қарай ұйымдар мен жобаларды цифрлық түрлендіруге жаһандық шығындар 3,3 трлн долларды құрады. Бұл тек коммерцияға қатысты емес. Негізгі тенденциялар қызмет ретіндегі инфрақұрылым (бұдан әрі IaaS), қолданбаларды әзірлеу және бағдарламалық қамтамасыз етуді енгізу, сондай-ақ цифрлық B2B қызметтері, оның ішінде онлайн байланыс қызметтері. CAGR (Compound Annual Growth Rate) – орташа жылдық өсу қарқынының көрсеткіші – осы салалар үшін күрделі пайызды ескере

отырып, тиісінше 35,9%, 26,7% және 26,5% деңгейінде болжануда.[2]

Маркетингтік қызметте қолданылатын заманауи цифрлық технологиялар, мысалы, жасанды интеллект, үлкен деректер, Интернет заттары (Internet of Things, IoT), маркетингтік серіктестік альянсы аясындағы «үшты әсер» басқару процестерін трансформациялауға әкеледі. , бұл сөзсіз болды. Заманауи ғалымдар басқару процестерін үздіксіз жетілдіру мәселесін әртүрлі көзқарастардан қарастырады. 1-кестеде цифрландырудың өндіріске және басқарушылық инновацияларға әсері туралы зерттеулерге шолу берілген.

Кесте 1

Цифрландыру ретроспективасы Индустрия 4.0	практикасының	инновациялардың	тиімділігіне	әсерін	зерттеудің
	Авторлар	Инновация түрлері (өнім және/немесе процесс)	Зерттеу әдістемесі	Зерттеу пәні	
Үнемді өндірісі (LM)	Джонстон және басқалар (2011) [3] (Александр Курт Мелднер, Хосе Артуро Гарза-Рейес, Викас Кумар, 2018)	Тергеуде орталық рөл атқармайды	Кабинеттік зерттеу	Үнемді алты сигманы, шығармашылықты және жалпы инновацияны салыстыру	
Үнемді өндіріс (LM)	Энтони және басқалар (2016)[[4] (Уринсон, Панфилов, 2020)	Өнімдер мен процестердегі инновациялар	Сандық (Сауалнама)	Өнімдердегі, қызметтердегі және процестердегі үнемді алты Сигма мен инновация арасындағы өзара тәуелділік	
Цифрлық кәсіпорын құру	Ю. Пуха және басқалар (2016) [[5] (Puha, 2018)	Процестердегі инновациялар	Сандық (Сауалнама)	Индустрия 4.0 және цифрлық технологиялар тұжырымдамасының өзара байланысы	
Инновациялық процесті цифрландыру үрдістері	Е. Н. Быковская және басқалар ((2018) [4] (Уринсон, Панфилов, 2020)	Цифрлық технологиялар саласы	Кабинеттік зерттеу	Цифрландыру және инновациялық процестің тиімділігі	
Цифрландыру инновациялық стратегиялардың негізі ретінде. Цифрландыру кейбір елдердің мысалында инновацияларды дамыту факторы ретінде	Я. М. Уринсон, К. С. Панфилов (2020) [4]	Инновациялық процестердегі цифрлық технологиялар	Кабинеттік зерттеу	Цифрлық технологиялар мен инновациялық даму стратегияларының өзара байланысы	

Е с к е р т у – [3], [4], [5] дереккөздер негізінде құрастырылған

Маркетингтік серіктестік альянстар шеңберінде маркетингтің цифрлық экожүйелерін қалыптастыру, мысалы, серіктес компаниялардың цифрлық экожүйелері аясында ғана емес, осы цифрлық жүйені инновациялық басқару процесінде үлкен мүмкіндіктер береді. B2C нарығында жұмыс істейтін компаниялардың маркетингін басқарудың цифрлық трансформациясы тек экожүйені ғана емес, сонымен қатар тұтынушы, бәсекелес, серіктес, нарық және т.б. бойынша жаңа деректер жиналатын инновациялық экожүйені қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл "білімді" жинақтау, жүйе қатысушылары арасында "білімді" беру және алмасу туралы айтуға мүмкіндік береді. Серіктес компаниялардың инновациялық экожүйесі шеңберіндегі маркетингтік процестерді цифрландыру маркетингтік деректермен ғана емес, сонымен қатар маркетингі басқару саласындағы дайын шешімдермен алмасуға мүмкіндік береді. Осылайша, орталықтандырылмаған маркетингтік коммуникативті құрылым құрылады және жұмыс істейді, бұл транзакциялық шығындарды азайтуға және маркетингтік серіктестік экожүйеге синергетикалық әсерді арттыруға мүмкіндік береді.

Маркетингтік коммуникациялар өнімді басқарудың бір бөлігі болып табылады және бұрынғы ключивтік технологиялар неғұрлым көп болса, өнім соғұрлым тиімді болады. Маркетингтік коммуникацияны қысқа мерзімде компания ретінде ғана емес, сонымен қатар ұзақ уақыт бойы өнім байланысы ретінде қарастыру қажет. Мысалы, деректерді беруді оңтайландыратын қосымшаны құру, кез-келген ақпараттық-техникалық процесс маркетингтік коммуникацияның бөлігі болып табылады. Сондай-ақ, кез-келген маркетингтік науқанды инвестиция ретінде өлшеу және жоспарлау қажет. Сандық және офлайн науқандарды медиа жоспарлауда көптеген көрсеткіштер бар.

Осылайша, цифрландыру мәдениетаралық бренд-неджмент шеңберінде экономикалық модельдерді, коммуникацияларға инженерлік тәсілді және ІМК басқаруды қолдануды талап етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Герасименко А. Финансовый менеджмент – это просто: Базовый курс для руководителей и начинающих специалистов. – М. Альпина Паблишер, 2018 — 479 с.
2. DailyComm. Коммуникации в IT- бизнесе - В 2022 году на цифровую трансформацию бизнеса потратят почти \$3,3 млрд. URL:<http://www.dailycomm.ru/m/47171> (дата обращения 17.04.2022).
3. Alexander Kurt Möldner, Jose Arturo Garza-Reyes, Vikos Kumar Exploring lean manufacturing practices' influence on process innovation performance. [Electronic resource]. URL: https://e-tarjome.com/storage/panel/fileuploads/2020-01-22/1579690632_E14198-e-tarjome.pdf
4. Уринсон Я. М., Панфилов к. с. цифрландыру кейбір елдердің даму факторы ретінде. [Электрондық ресурс]. URL: <https://www.hse.ru/data/2020/10/17/1372384543/Цифровизация%20как%20фактор%20развития%20инновац.гий%20на%20примере%20некоторых%20стран.pdf>
5. Пуха Ю. А. Индустрия 4.0: цифрлық кәсіпорын құру. [Электрондық ресурс]. URL: <https://www.pwc.ru/ru/publications/industry-4.html>
6. Измайлова М. А. цифрландыру жағдайындағы экономикалық жүйелердің инновациялық дамуы. / Веселовский М. Я. редакциялаған Ұжымдық монография - Мәскеу "Ғылым әлемі" баспасы, 2021. – 1 - 291 б.

Обзор международного опыта по созданию инфраструктуры зеленых инвестиций для формирования собственной экосистемы Республики Казахстан

М.К.Асанова¹, С.Д. Шушаев²

¹к.э.н., ассоциированный профессор кафедры экономики и международного бизнеса,

²докторант 1-го года обучения по специальности «Экономика»

massanova77@mail.ru, shushaev.01@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: Во всем мире "зеленые" облигации оказываются перспективным средством повышения осведомленности, поощрения раскрытия информации и мобилизации капитала, необходимого для ускорения экономического роста в безвредными для климата способами. Рынок "зеленых" облигаций может быть небольшим, но он быстро растет. В 2021 году объем выпущенных облигаций составил 500 млрд. долларов США, и ожидается, что к концу этого года эта цифра достигнет 1,7 трлн. долларов США. Регулирующие органы в странах с развивающейся экономикой, признавая трансформационный потенциал "зеленых" облигаций, все чаще вводят в действие политику, направленную на поощрение эмиссии зеленых облигаций.

Ключевые слова: зеленые инвестиции; зеленые финансы; устойчивое развитие; низкоуглеродная экономика; финансовый сектор; облигации; эмитенты.

Озвученные в октябре 2022 года президентом Республики Казахстан программные реформы содержат программные решения в области низкоуглеродной экономики. Для достижения цели по сокращению объема вредных выбросов в атмосферу республики необходимо создание правовой, финансовой и технологической инфраструктуры. Такие инициативы в мировой практике требуют большого участия государства в сфере законотворчества и стимулирования. Для создания собственной законодательной базы и эффективной экосистемы зеленых финансов Казахстану необходимо изучить международный опыт развивающихся и развитых стран касательно планирования и реализации подобных реформ.

Появление зеленых облигаций было признано Организацией Объединенных Наций как «одно из наиболее значительных изменений в финансировании низкоуглеродных, устойчивых к изменению климата инвестиционных возможностей». Глобальный рынок зеленых облигаций растет экспоненциально в течение последних 5 лет и демонстрирует впечатляющий потенциал для масштабирования. Глобальный объем эмиссии в 2021 году превысил 500 млрд. долларов США, а оценки выпуска в 2022 году варьируются от 1,5 трлн. до 1,7 трлн. долларов США [1].

В странах с развивающейся экономикой эмиссии из Латинской Америки, Африки и Юго-Восточной Азии постоянно неуклонно растут. Однако, за исключением Китая, рынки "зеленых" облигаций в странах с развивающейся экономикой растут медленнее, чем в развитых странах, что обусловлено целым рядом факторов, включая относительно небольшие рынки капитала на ранних стадиях, ограниченный спрос инвесторов на "зеленые" предложения, а также недостаток осведомленности и знаний.

Члены Сети устойчивого банковского обслуживания (SBN), представляющие 35 стран и около на развивающихся рынках, объединены общей целью преобразовать свои национальные финансовые системы в направлении устойчивости. На сегодняшний день 17 стран-участниц SBN выпустили национальные правила и принципы устойчивого финансирования, которые касаются двух ключевых тем, а именно интеграция экологических, социальных и управленческих (ESG) факторов в инвестиции финансового сектора, и увеличение притока капитала в "зеленые" проекты и активы. Рыночные инициативы в области устойчивого финансирования, возглавляемые членами SBN, достигли значительного прогресса в финансовом секторе в области устойчивости[2].

Зеленые облигации являются эффективным инструментом для содействия достижению климатических целей и целей устойчивого развития (ЦУР). На развивающихся рынках национальные рекомендации оказываются важным для создания правовой инфраструктуры рынков "зеленых" облигаций аспектом. Рынок зеленых облигаций в настоящее время является наиболее развитым сегментом тематических облигаций, ориентированных на воздействие. Он пользуется большим признанием международного сообщества инвесторов как один из формирующих портфелей устойчивых инвестиционных продуктов и стратегий, а также является наиболее продвинутым с точки зрения политического руководства. Зеленые облигации позволяют инвесторам направлять финансирование на экологически чистые виды деятельности с профилем риска и доходности, сопоставимым с традиционными облигациями. Они также несут в себе дополнительный элемент прозрачности для обеспечения уверенности инвесторов. Для эмитентов "зеленые" облигации привлекают разнообразный круг инвесторов, повышают репутацию и поддерживают более эффективное управление рисками ESG [3].

Четкое руководство на уровне страны оказывается важным для создания условий для развития местного рынка зеленых облигаций. Оно выполняет следующие функции:

- согласование местного выпуска зеленых облигаций;
- с национальными целями в области климата и инфраструктуры, тем самым способствуя реализации программы устойчивого развития страны
- поддержание целостности рынка путем обеспечения высоких стандартов прозрачности, независимого обзора, независимой экспертизы и развития местного рынка "зеленых" облигаций;
- обеспечение целевой политической поддержки выпуска низкоуглеродных и "зеленых" облигаций путем уточнения того, какие именно облигации должны быть выпущены;
- создание условий для расширения рынков "зеленого" финансирования за счет снижения транзакционных издержек.

Китай стал первым развивающимся рынком, выпустившим обязательные рекомендации и каталог для выпуска "зеленых" облигаций в 2015 году, выпустив их Народным банком Китая (НБК). С тех пор девять других развивающихся рынков ввели правила, руководства или инструкции по листингу для зеленых облигаций (Бразилия, Чили, Индия, Индонезия, Малайзия, Мексика, Марокко, Перу и Южная Африка). Еще как минимум четыре страны SNB находятся в процессе разработки руководства по зеленым облигациям (Египет, Иордания, Кения, Чили). На основе этих примеров было разработано девять тематических исследований для анализа движущих сил, процессов развития, влияния на рынок и будущих ожиданий с точки зрения воздействия.

Выпуск и внедрение национальных рамочных программ по "зеленым" облигациям были восприняты положительно участниками рынка, поскольку они помогли повысить узнаваемость и осведомленность об этом новом долговом инструменте и способствовали выходу эмитентов на рынок. Ответы на опрос, проведенный на 22 развивающихся рынках в основном от сообщества SBN, показывают, что действия политиков и регуляторов, а также инициатива местных финансовых учреждений названы в качестве двух основных факторов развития местного рынка "зеленых" облигаций. Для стран не имеющих эмиссии, отсутствие рамок и руководства рассматривается как наиболее актуальная проблема которую необходимо решить. На зарождающихся и развивающихся рынках необходимо обучение и наращивание потенциала для регулирующих органов, эмитентов, инвесторов и верификаторов представляются наиболее сложной задачей. Респонденты видят сильную роль SBN в плане обмена опытом между странами, разработки практических инструментов и наращивания потенциала путем обмена знаниями между коллегами [4].

Разработчики политики способствуют гармонизации, о чем свидетельствуют 13 национальных или региональных рамочных программ зеленых облигаций, рассмотренных для данного отчета, которые все в значительной степени соответствуют или прямо ссылаются на международные стандарты, включая Принципы зеленых облигаций и

Стандарты климатических облигаций в той или иной степени. В рамках данного исследования было рассмотрено 13 национальных и региональных систем зеленых облигаций. Среди них 11 национальных рамочных программ, разработанных странами-членами SBN, одна региональная система, Стандарты зеленых облигаций АСЕАН, которые имеют последствия для многих членов SBN [5].

Таким образом, ссылаясь на передовые практики и внедренные программы по организации выпуска зеленых облигаций, для Республики Казахстан рекомендуется сконцентрироваться на следующих аспектах при разработке своей собственной финансовой и правовой инфраструктуры:

- **Согласование.** Согласование с передовым международным опытом, обучение у коллег и разработка общих подходов, например, через региональное сотрудничество, являются способами, с помощью которых страны совершают скачок и ускоряют развитие местного рынка зеленых облигаций. Согласование с другими юрисдикциями также позволяет осуществлять трансграничные выпуски и инвестиции.

- **Гибкость.** Необходимо учитывать условия местного рынка, и местные участники рынка должны быть вовлечены в разработку соответствующего национального руководства. Страны могут выбрать либо подход, основанный на принципах, либо более строгое регулирование в зависимости от зрелости рынка и местного интереса к выпуску "зеленых" облигаций. Поэтапный подход может быть подходящим для данной страны. Аналогичным образом, разные рынки могут ориентироваться на разные типы эмитентов, инвесторов и проекты, чтобы помочь стимулировать рынок на начальном этапе, а некоторые юрисдикции могут решить предложить стимулы там, где это необходимо.

- **Гармонизация.** Члены SBN отметили ценность гармонизации для новых стран, где это возможно, с глобальными определениями "зеленых", "социальных" и "устойчивых" облигаций и активов. Разнообразие зеленых и социальных активов и проектов может продолжать различаться на национальном уровне из-за местных рыночных условий, отраслей и национальных стратегий устойчивого развития. Однако, использование глобальных определений и общих категорий, а также ссылки на глобальные стандарты в отношении того, что квалифицируется как "зеленые" проекты и сектора, повысит доверие к облигациям среди международных инвесторов.

Список литературы

1. -NATIXIS. Corporate and investment banking (2022). Green Bonds Review 1Q22: The green & sustainable bond market starts to mature
2. -National Association of Financial Market Institutional Investors. (2017). Guidelines for Green Debt Financing Instruments from Non-Financial Corporates;
3. -ASEAN Capital Markets Forum. (2017). ASEAN Green Bond Standards;
4. -National Development and Reform Commission. (2015). Guidelines for the Issuance of Green Bonds;
5. - Otoritas Jasa Keuangan. (2017). Regulation of Issuance and Requirements of Environmental Debt (Green Bonds).

Экономическая безопасность Казахстана в условиях турбулентности мировой экономики

Аширбекова Ж.С.¹; Абдикаримова А.Т.²

¹магистрант 1-го года обучения по образовательной программе «Мировая экономика»

²к.э.н., доцент кафедры экономики и международного бизнеса

ashirbekova_zhaznur@mail.ru, aliyata@mail.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Несмотря на наличие многочисленных публикаций, проблема обеспечения экономической безопасности путем развития материального производства на новой технико-технологической основе недостаточно исследована. Экономическая безопасность – это состояние надежной защищенности жизненно важных интересов и коренных основ существования личности, общества и государства, а также мирового сообщества от внутренних и внешних угроз, при котором они имеют возможность самостоятельно определять характер и формы производственной или иной деятельности для расширенного воспроизводства товаров и услуг в объемах, обеспечивающих социально ориентированное развитие экономики.

Ключевые слова: структура экономики, национальная экономика, глобальный экономический кризис, ВВП, мировая экономика, турбулентность, экономическая безопасность.

В целом в мире в последние годы наблюдается общая тенденция к росту (страны больше растут, чем падают). Согласно статистике, в 2017 году мировая экономика в целом выросла на 3.2%, в 2018 году рост был 3.0%, по итогам 2019 года рост составил 2.3% в среднем по миру. В 2020 году же, по причине глобального кризиса, связанного с коронавирусом, темпы роста глобального ВВП составили рекордные -3,3%. По итогам 2021 года рост составил 5,5%. [1]

В январе-июле нынешнего года темп роста экономики Казахстана составил 3,3%. За отчетный период по основным трендам наблюдается высокий рост в реальном секторе, ускорение роста в секторе услуг, сохранение положительного торгового баланса. Рост в реальном секторе составил 3,4%.

Деловая активность в сфере услуг ускорилась до 2,5% (январь-июнь – 2,1%). Среди отраслей положительный рост демонстрируют строительство (рост на 8,6%), информация и связь (на 6,5%), торговля (на 6,2%), транспорт и складирование (на 5,6%), обрабатывающая промышленность (на 4,9%), сельское хозяйство (на 2,1%), горнодобывающая промышленность (на 1,0%). [1]

Отмечается ускорение темпов роста инвестиций в основной капитал до 4,5% (январь-июнь – 2,6%). Инвестиции выросли в госуправлении и социальном обеспечении – на 99,2%, образовании – на 74,8%, торговле – на 26,4%, здравоохранении – на 26,3%, операциях с недвижимым имуществом – на 19,9%, финансовой и страховой деятельности – на 17,3%, строительстве – на 14,8%.

В июле глобальная деловая активность замедлилась до самого низкого уровня, прервав 25-месячный последовательный рост, но остается в положительной зоне. Рост производства, заказов и занятости замедлился в июле. Замедление было в основном сосредоточено в развитых странах. Но развивающиеся рынки продемонстрировали большую устойчивость, где рост близок к июньскому максимуму за 11,5 лет.

МВФ во второй раз уточнил прогноз по росту мировой экономики в сторону снижения с 3,6% до 3,2% в т.г. из-за конфликта в Украине, несбалансированного рынка труда и роста инфляционных ожиданий. Несмотря на ухудшение прогноза роста мировой экономики, по Казахстану МВФ пересмотрел рост ВВП в сторону улучшения на т.г. с 2,3% до 2,9%. В целом, рост экономики развивающихся стран будет выше развитых.

Ожидается, что мировой ВВП вырастет на 2,4% в 2022 году — скорректировано в сторону понижения на 0,5 п. п. — и всего на 1,7% в 2023 году. [1]

Основными причинами вывода капиталов являются: падение мировых цен на сырьевые ресурсы; замедление темпов экономического роста; девальвация национальной валюты (тенге); опасения предпринимателей по поводу возможного ухудшения бизнес-климата и дальнейшего обесценения тенге и т.п.

У Казахстана существуют проблемы с обеспечением экономической безопасности, так как:

- в условиях глобального экономического кризиса произошло существенное замедление темпов экономического роста;
- нерациональная структура национальной экономики, ориентированная на экспорт минерального сырья, обуславливает зависимость республики от спроса и цен на мировом рынке на нефть, газ и металлы;
- отраслевая структура иностранных инвестиций не способствует преодолению сырьевой ориентации экономики страны;
- неоднократно проводимые в Казахстане девальвации национальной валюты обусловлены существенным отставанием республики от экономически развитых стран мира;
- проводимая в Казахстане монетарная политика не способствует экономическому росту, рационализации структуры и повышению уровня инновационности национальной экономики.[2]

Для обеспечения экономической безопасности Казахстана рекомендуется осуществить формирование в республике нового индустриального общества второго поколения, материально-техническим базисом которого являются производства пятого технологического уклада, удельный вес которых в структуре национальной экономики не превышает в настоящее время 1 %. При реализации такой стратегии необходимо обеспечить рациональное сочетание принципов народнохозяйственного планирования, рыночного саморегулирования и политической демократии.[3]

Результаты анализа современного состояния промышленности Казахстана указывают на наличие системных проблем, и принимаемые меры по модернизации и диверсификации пока не изменили ее структуру. Она по-прежнему деформирована в сторону сырьевого сектора. В значительной степени это обусловлено отсутствием необходимых объемов инвестиций. Опыт работы по привлечению инвестиций в страну свидетельствует о низкой заинтересованности иностранных инвесторов в создании производств на территории Казахстана в силу суженного внутреннего рынка.

Такая ситуация отрицательно сказывается на процессах модернизации и технологического перевооружения предприятий обрабатывающей промышленности. Очевидно, если не предпринимать меры по созданию благоприятных условий по привлечению инвестиций в этот сектор промышленности, то вряд ли мы сможем создать конкурентоспособную экономику. Это очень важно, так как сформировавшаяся к настоящему времени технологическая многоукладность мировой

В статье выявлены внутренние и внешние угрозы экономической безопасности Казахстана, отрицательные последствия реализации которых усилились под воздействием глобального экономического кризиса. В ходе дальнейших исследований целесообразно разработать сценарий развития экономики Казахстана, реализация которого позволит сформировать в республике новое индустриальное общество второго поколения.

Список использованной литературы

1. Бюро Национальной статистики РК <https://stat.gov.kz/>
2. Теневая экономика и экономическая безопасность государства: Учебное пособие/ Под ред. Авдийского В.И. – М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 2018. – 496с.
3. Экономическая безопасность: Учебное пособие/ Под ред. Манохиной Н.В. – М.: Инфра-М, 2018. – 224 с.
4. Малаховская М.В. Экономическая безопасность: государство, регион, предприятие: монография. Димитровград, 2017. 143 с.
5. Статья «Трансформация экономики Казахстана: от ресурсозависимости к современному индустриальному обществу» Томас Хельм и Николас Шольц первого издания книги «Трансформация экономики Казахстана», Астана, 2017 год.
6. Федеральное статистическое управление: Казахстан, статистические профили стран, специальный выпуск 2016, стр. 2.

7. Хишаева Ж.Т. Государственная поддержка инновационной деятельности в Казахстане // Ж.Т.Хишаева, К.Б.Тажобекова // Вестник Университета «Туран». – 2016. – №4. – С. 23–27.

8. Устойчивость развития национальной экономики в современных геополитических и геоэкономических условиях / под ред. Д.М. Мадияровой, Ж.Б. Рахметулиной. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2015. – 257 с.

Digital money at the present stage: Key risks and Development direction

¹М.К. Assanova, ²Sabitova Diana, ³Kussainova Sholpan
²diana.sabitovaa@mail.ru, ³sholpan.kusaynova.00@mail.ru
^{2,3}2nd year master's degree in "Project Management"

^{1,2,3}Academician Y.A. Buketov Karaganda University, Karaganda city

Abstract

The article explores modern trends in the development of digital money. The purpose of the article is to identify and analyze the risks of digital money, and to study scientific approaches and tools for managing these risks. The authors use general scientific and special research methods, including comparative legal analysis and a systematization method, as well as methods of economic theory: positive analysis and scientific abstraction. The research highlights the strategic challenges and guidelines in the development of digital money in the Kazakhstan and shows the difference and common features of digital and electronic money. Based on a comparative analysis of private and national digital money, we conclude that the digital money of Central Banks is more flexible and more reliable for consumers than private cryptocurrencies. We systematize the risks of digital money circulation at the micro, mezzo and macro levels, as well as identify the essential tools for managing them. The authors note that exogenous risk management tools are more typical for private cryptocurrencies, and endogenous tools will apply to digital money of central banks, in particular, the development of an appropriate configuration of Central Bank digital currency. The study may be useful for digital money users, as well as government agencies implementing policies and regulations on the issue and circulation of digital money in Kazakhstan.

Keywords: digital money; cryptocurrency; central banks; risks; banking system; payment systems.

Money is a familiar attribute of any economic system. On the one hand, they act as an equivalent and perform a number of economic functions; on the other, they are a general and legal category, the subject of state power and state regulation; and on the third, they are the subject of agreements and habits of economic entities that always strive to find them more profitable and convenient for use the form.

It should be noted that a new phenomenon contributing to the transformation of payment and monetary systems can be called the formation of such an institution as digital money, which is also often called differently: digital currencies, network money, cryptocurrencies. In this context, the designated "digital money" is understood

as "a combination of two elements: an asset and an exchange mechanism that allows payments and settlements using distributed ledger technology" [1, p. 2].

The cryptocurrency market is actively developing. There are already more than 2 thousand types of issued private digital currencies. So, the most popular of them are: Bitcoin (market capitalization is more than 172 billion US dollars), Ethereum (market capitalization is about 22 billion US dollars), XRP (market capitalization is about 9 billion US dollars), Bitcoin Cash (market capitalization is about 4.3 billion US dollars), Litecoin (market capitalization is more than \$2.8 billion)¹.

In some countries, there is a precedent for issuing cryptocurrencies by a central bank (for example, in Venezuela). In a number of other countries, the issue of issuing national digital money is being raised, for example, E-Crona in Sweden [2] or Fedcoin in the USA [3]. Thus, along with decentralized private digital currencies, national digital money issued by central banks also appears [4].

Despite the fact that in recent years, increased attention has been paid to digital money in scientific publications [5-7], nevertheless, many aspects of the development of digital money remain fragmentary. In particular, today there is no unified systematization of the risks of circulation of digital money at various levels of economic processes. Scientific approaches and tools for managing these risks have not been developed, which creates obstacles for public authorities in implementing the policy of regulating the circulation of digital money. This article is devoted to the study of trends in the development of digital money and the risks associated with them.

Private digital money (cryptocurrencies): Their varieties and inherent risks

Analyzing the possible forms and instruments of payments, we note that, despite the ongoing technological and institutional transformation, there is one official form of monetary unit in Kazakhstan - the Kazakhstani tenge, fixed by law. At the same time, cash and non-cash money (including electronic money) act as payment instruments, which is established by the legislation and rules of the Bank of Kazakhstan. From the point of view of the implementation of the technology of payment instruments, the continuation of the development of electronic forms can be forms of payments implemented using digital technologies.

The peculiarity of the functioning of modern payment systems, due to the fact that electronic money used by them as settlement and payment instruments, in fact, is their obligation, and creates the illusion of a possible private issue of such money. Such use and quality was described by A. F. Hayek some time ago [8, p. 177], who put forward the idea of the circulation of private money, i.e. money that is issued by non-central banks. At the same time, it should be noted that it is the legality or fiat nature of using an asset as a means of payment that is also important for its functioning as money. It is the possibility of converting such digital money into real money of any state that makes them interesting for investors.

It should be noted that it is currently undergoing a significant transformation of this historical and social institution. So, the main period of development of mankind existed in the system of full-fledged money (commodity and metal). However, recently technological changes have led to significant changes in monetary systems, which entails the emergence of new risks that appear and accompany this process. Despite the widespread consolidation by national legislation of the monopoly right to issue money by central banks, there is a tendency to form private digital money (cryptocurrencies) and decentralized payment systems [9]. At the same time, we believe that such non-fiat digital money is not money in the full understanding of the essence of this institution, which primarily depends on the functions performed. Currently available cryptocurrencies do not perform all the functions of classical money, but are only an intermediate payment equivalent. However, the presence of fiat cryptocurrencies issued by central banks in the future may lead to the development of new types of monetary systems in which digital money is widely used.

There are already several thousand different digital currencies that may differ from each other in their characteristics. For example, depending on the availability of the emission limit. As you know, the most popular cryptocurrency Bitcoin has a release limit. At the same time, for example, Novacoin and PPCoin have been created, which have no limit on the volume of issue [10].

An important quality of cryptocurrencies can be a currency, the registration of users of which is possible after the consent of ICANN, the American company-creator.

Another quality of cryptocurrencies that their creators can emphasize in order to distinguish them from the general mass is security (i.e., the presence of any real asset that underlies the creation) or insecurity. At the same time, this is rather an advertising move for promotion, since the reality of the provision cannot be established. The bulk of cryptocurrencies are unsecured. By their purpose, they are mainly a payment instrument, but they can also be created for the purpose of financing any projects.

With the development and application of technologies in society, the specific risks that can carry the spread of fraud in the Internet space increase. Specially created viruses and malware, and a simple breakdown of equipment or its failure can lead to financial losses. Significant risks are associated with the loss of information (theft of cryptocurrencies, cybersquatting). Thus, "access to personal data is already practically not controlled. In the future, the tools for hacking devices storing confidential information will be improved so much that they can become almost an "absolute weapon"" [11, p. 64].

Thus, it is necessary to focus attention on the identification and qualitative assessment of risks² that are present in the development and use of digital currencies in decentralized payment systems.

Risk management of private digital money circulation

In our opinion, there is a need for state regulation of the circulation of cryptocurrencies in Kazakhstan. At the same time, the adoption of legislation on digital assets and cryptocurrencies in Kazakhstan

has not yet happened, since the opinion of Kazakhstani regulatory structures differs on the conceptual issues of the existence of cryptocurrencies as an ecosystem. Thus, there is no official concept of digital money in Kazakhstan yet. It should be noted that in Kazakhstan the term "cryptocurrency" is not legally fixed, there is a project to introduce the term "digital financial asset" into civil circulation.

At the same time, the presence of cryptocurrencies is a fait accompli that cannot be denied. We will analyze the legal infrastructure surrounding cryptocurrencies in different countries of the world³.

So, if in 2014 only about 40 countries used some elements of regulation of transactions with digital assets, then 5 years later 130 jurisdictions already had their own regulatory acts on this issue. This growth confirms the opinion of the authors of this article about the need for the formation of legal regulation.

An analysis of how different countries legally legalize the cryptocurrency market makes it possible to develop optimal regulatory policies and practices. One of the facts is the diversity of definitions used, which at the same time describe the same objects. For example, there are the following concepts: in Thailand, Argentina, Australia, the term "digital currency" is used; in China, Canada, Taiwan - "virtual goods"; in Lebanon and Italy — "cyber currency"; in Germany — "crypto token"; in Switzerland — "payment token"; in Mexico — "virtual asset"; in Columbia - "electronic currency".

It should be noted that regulators in all countries understand the possible risks of using digital currencies. Many regulators attract public attention and are concerned about the problems of combating money laundering and possible financing of extremist and terrorist organizations using cryptocurrencies. In addition, the Recommendations of the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF) have been developed, which summarize the current practice of turnover of digital financial assets.⁴ For example, in some countries (for example, Australia and Canada), there are already amendments to the laws on combating illegal activities, such as money laundering and terrorism, and attention is being drawn to the relevant risks. These jurisdictions have included cryptocurrency markets in the objects that need to be monitored and have outlined due diligence requirements for banks and other financial institutions operating in designated markets.

Regulators of countries such as Belgium, South Africa and the United Kingdom, realizing the riskiness of cryptocurrencies, issued information messages and warnings to the public about the "pitfalls" of investing in cryptocurrencies, but considered that the size of the cryptocurrency market is of no concern and justify regulation and/or prohibition at this stage.

A number of countries regulate cryptocurrencies as a mechanism for raising funds (ICO⁵). Of the jurisdictions that use the ICO mechanism, China and Pakistan ban them completely, while most countries tend to focus on regulating them. The majority of jurisdictions do not recognize cryptocurrencies as legal tender, but see the potential in the blockchain technology underlying them. Developing a regulatory regime favorable for cryptocurrencies, they are trying to use them as a means of attracting investments in technology companies (Spain, Belarus, Luxembourg). A special

approach is observed in some states that seek to develop their own cryptocurrency system (Marshall Islands, Venezuela, Lithuania). One of the emerging issues when resolving investments in cryptocurrencies is taxation. Since the profit received from the extraction or sale of cryptocurrencies is classified as income or capital gains, this is treated as a taxable object. However, there is also no unity of tax regulators on this issue.

Thus, the presence of different jurisdictions and points of view creates the problem of creating complete and consistent rules for regulating a single turnover of digital financial assets that would take into account the requirements of national laws and business practices.

Based on the conducted research and a brief analysis of possible directions and regimes of crypto-currency regulation, we note that financial investments can carry significant risks for investors (market, country, legal). At the same time, we believe that citizens have the right to dispose of their own legally earned funds independently, without any restrictions. Today, there are no successful examples of issuing their own digital money among the central banks of developed countries, but there are pilot projects to create them. China, Sweden and South Korea came closest to issuing digital currencies. Developing countries are demonstrating a more active position on the issue of national digital money. So, one attempt to issue a national digital currency was made by Venezuela in 2018, but the experiment ended unsuccessful. In addition to Venezuela, Senegal, Uruguay and Tunisia announced the release of their own digital money. In Kazakhstan, the Central Bank is currently exploring the possibility of launching its own digital currency.⁷ According to a survey conducted by the Bank for International Settlements among 63 central banks (41 in developing economies), the following motivational incentives for issuing national digital currencies by developing countries can be identified by priority: (1) the effectiveness of national payments; (2) financial inclusion; (3) risk-free payments; (4) other purposes; (5) financial stability; (6) implementation of monetary policy; (7) efficiency of international payments⁸. If we compare the release priorities digitally- between the central banks of developed and developing countries, the issues of payment security and financial stability will be more relevant for developed countries, while the issues of payment efficiency and financial inclusion will be of greater priority for developing countries. At the same time, the use of digital money for the implementation of monetary policy is not super-urgent for central banks of either developed or developing countries.

Conclusion

1. The article considered two current trends in the development of money — the rapid emergence of private digital money (cryptocurrencies) and the gradual emergence of the first digital money of central banks. The main incentives for the issuance of digital currencies by central banks of developing countries are the efficiency of payments and financial inclusion.

2. At the same time, each of the new forms of money has its own characteristics and unique risks for consumers, the banking system and the state as a whole. So, for private digital money, risks for consumers and the state as a whole will be more relevant. In turn, for the circulation of central bank digital money for a wide range of users, the risks of financial intermediaries will be more important, since they will be in charge of deposits (deposits) in commercial banks. Accordingly, this can lead to a significant outflow of funds from commercial banks to the central bank during periods of financial instability.

3. The study developed classifications of the risks of circulation of private and central bank digital money and proposed appropriate economic and legal tools to reduce them. It is necessary to use tools that will weaken the influence of central banks' digital money on the banking system.

4. According to the authors, at the initial stage, the Bank of Kazakhstan may use a system similar to the Bank of Canada for the test issue of its own digital currency for credit institutions. Such an approach does not carry significant risks for Kazakhstan banks and at the same time creates a prelinks for the release of national digital money in the future for a wide range of users.

List of literature

1. Pfister C. Monetary policy and digital currencies: Much ado about nothing? Banque de France Work- ing Paper. 2017;(642). URL: <https://publications.banque->

france.fr/sites/default/files/medias/documents/ dt-642.pdf

2. Skingsley C. Should the Riksbank issue e-krona? Speech at Fintech Stockholm. Nov. 16, 2016. URL: <https://www.bis.org/review/r161128a.pdf> (дата обращения: 18.05.2020).

3. Koning J. P. Fedcoin: A central bank-issued cryptocurrency. R 3 Report. 2016. URL: https://www.r3.com/wp-content/uploads/2017/06/fedcoin_central-bank_R_3.pdf (дата обращения: 18.05.2020).

4. Bordo M. D., Levin A. T. Central bank digital currency and the future of monetary policy. NBER Working Paper.

2017;(23711). URL: <https://www.nber.org/papers/w23711.pdf>

5. Liu Y., Tsyvinski A. Risk and returns of cryptocurrency. SSRN Electronic Journal. 2018. DOI: 10.2139/ssrn.3226952

6. Adrian T., Mancini-Griffoli T. The rise of digital money. IMF Fintech Note. 2019;(19/01). DOI: 10.5089/9781498324908.063

7. Ali R., Narula N. Redesigning digital money: What can we learn from a decade of cryptocurrencies? MIT Digital

Currency Initiative. 2020. URL: <https://dci.mit.edu/research/2020/1/22/redesigning-digital-money-what-can-we-learn-from-a-decade-of-cryptocurrencies-by-robleh-ali-and-neha-narula-of-the-digital-currency-initiative>

8. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. Пер. с англ. М.: Новости/Catallaxy; 1992.

Digital transformation of the economy and business

D.A. Aubakirova

a student of the 4th year of study in the specialty "Public Finance"

tokiosh01200@mail.ru

Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana

Abstract: Starting as digitalization, the process of introducing digital technologies in various sectors of the economy has taken on a comprehensive scale. The "race of technological re-equipment" has already begun, and its main content is the digital transformation of business [1]. Platform solutions and networking principles of doing business are spreading. It both works and brings benefits to companies, radically transforming business processes, and forming entire ecosystems. World experts agree that only digital technologies in the coming years will be a driver of economic development in almost all spheres of human life, and the volume of the digital economy by 2023 will be 23 trillion dollars. Integration of technologies into the real world has led to the fact that they are so tightly integrated into the processes of production, doing business, training and public administration that further growth is impossible to imagine without "digital". And amid the COVID-19 pandemic, the rapid digital transformation of entire industries has become not just a necessity, but a measure to survive. Today we need to talk not about the digital transformation of the traditional economy, but about the formation of a new exponentially accelerating economy, the existence of which is impossible without digital technologies, a digital society and a system of global relations.

The purpose of this article is to identify the key processes of digital transformation as a complex dynamic environment with high uncertainty, which will allow companies to form an understanding of the modern economy and achieve exponential growth.

Key words: Digital economy, transformation, digital technologies, state, economy, innovations.

When we talk about the digital economy, we can distinguish three stages of its development (Fig. 1): automation, digitalization and digital transformation.

1. Automation of the transfer of existing processes to IT	2. Digitalization of the application of IT to the optimized process	3. Digital transformation with IT finds the best way to deliver a service by changing existing or introducing new business models
---	---	---

Figure 1. Stages of the digital economy

Source: Compiled by the author on the basis of [2, 5–7]

Thus, the terms "digitalization" and "digital transformation" have significant differences. If we are talking about digitalization, then this process is actively underway and modern technologies are paving their way in existing business processes. When it comes to digital transformation, it's a challenge because it requires a company to think not only about technology, but also about how the company is wired, how it works, what culture the company has to support the transformation. The main challenge is that the entire chain of the production process in the company is visible, that the data in the production process is available for decision-making and that it is possible to optimize the system as a whole, and not its individual fragments. This is a new business growth strategy, the task of which is to understand your consumer. If this bot does not allow the company to work in a new way and does not give new knowledge, new ways of working, then this is digitalization. Digitalization is the first step towards transformation through learning, through overcoming mistakes.

According to a global study by Dell Technologies, during the global COVID-19 pandemic, 80% of companies around the world accelerated their digital transformation programs in 2021. And here it is important to know what exactly you need to focus on, what exactly digital transformation affects.

As the experience of the leading countries of the world shows, digital transformation affects the following transformations of the enterprise:

- business activities/ functions of enterprises: marketing, operations, human resources, administration, customer service, etc.;
- business processes: combining the management, optimization and automation of business processes into one whole is of paramount importance in digital transformation strategies;
- business models: how businesses function, from the go-to-market approach and value proposition to the ways in which an enterprise seeks to make money and effectively transforms its core business using new revenue streams and approaches;
- business ecosystems: networks of partners and stakeholders, as well as external factors affecting the business, such as regulatory legal frameworks and economic priorities;
- Business Asset Management: The emphasis is on traditional assets, but increasingly on less "tangible" assets such as information and consumers (improving the customer experience is the primary goal of many digital transformation "projects," and information is the lifeblood of business, evolution, and any human relationship). Both customers and information should be treated as real assets in all aspects;
- an organizational culture in which there should be a clear, customer-oriented, flexible and adaptive goal, which is achieved by acquiring core competencies in all areas such as digital maturity, leadership, intellectual work, etc. Culture also intersects with processes, business activities, collaboration and the IT side of digital transformation. Changes are needed to bring apps to market faster;
- Ecosystem models and partnerships, including the growth of entirely new approaches to the organization of the business ecosystem, leading to the emergence of new business models and sources of income. New business models will play a key role in the product-as-a-service economy and in achieving the success of digital transformation;

Therefore, it can be concluded that digital transformation is a systematic, long-term, non-instantaneous process affecting all aspects of the life of the organization, and it is extremely important to take into account this new trend, the most complex problems and obstacles that have arisen during its implementation.

Most countries in the world are following a similar path, here we do not stand out too much. The role of the state in this is fundamental. The state is a driver for the development of the digital economy, which should create a foundation, an environment, help society understand how to use technologies, and, if necessary, help create technologies to make the economy digital.

However, with all the active strategic and operational planning of digital transformation in our country (at all levels, from business to the state), key obstacles remain in its way:

- cybersecurity;
- lack of resources;
- difficulties in extracting information from the data;
- lack of competence;
- resistance to change;
- lack of a single digital transformation management body and digitalization strategy, etc.

Moreover, if we analyze the key obstacles of digital transformation, we can draw the following conclusions:

1. Insufficient elaboration of the term and its weak integration into the integral conceptual apparatus lead to negative consequences, with a weak definition of concepts, it is impossible to set goals for the digital economy, form indicators and monitor their implementation, and therefore, it is impossible to really control the effectiveness of spending budget funds. In the previous stages of automation and digitalization, this was of less importance, since the terms were embodied in practice within the closed circuit of a separate economic entity, i.e. within a separate corporate culture.

2. Internal resistance to change is generated by the absence of a strategic plan or its ignorance (misunderstanding).

3. Lack of competence, lack of qualified personnel indicate a low level of digital culture in the organization.

The impact of "digital" on economic and social processes in society is often complex and causes non-obvious consequences. In practical terms, ethics can be thought of as "safety": what basic principles should be followed to avoid big mistakes. Digital transformation requires a step-by-step approach with a clear roadmap that involves a wide variety of stakeholders and takes into account all the challenges and constraints. Digital transformation of the economy and digital transformation of modern society are interrelated and complementary processes on which the effectiveness of the development of the digital economy largely depends. The key task is to train leaders of digital transformation from among civil servants. This is necessary to strengthen the formal and functional units that will have to implement the national development goals of the Republic of Kazakhstan at all levels.

Conclusions:

1. Platform solutions and networking principles of doing business radically transform business processes and form entire ecosystems. Digital platforms play an increasingly prominent role in the economy of individual states and the whole world, open up new opportunities for effective interaction of various economic participants. Already today we can say that the economic structure is changing on a global scale.

2. The trend of the last few years is digital transformation. Getting used to the convenience of commercial services, people make requests for the quality and speed of public services. The solution is the digital transformation of public administration.

3. Digital transformation entails rethinking products and services as digital assets, generating new value from the relationship of tangible and digital assets through data and creating ecosystems that make this possible, which ultimately leads to fundamental changes in business and

organizational activities, processes, competencies and business models and, as a result, allows you to increase the productivity of the enterprise.

4. The new design paradigm allows you to take into account the maximum number of customer requirements at various stages of the development and production cycle. Thanks to the use of digital technologies and systems, modern advanced production is characterized by a reduced product life cycle time. The entire design process for the specified terms and at a given cost becomes much cheaper, its labor intensity is reduced, which allows you to reduce the cost of production and meet the needs of consumers in the shortest possible time.

5. Direct participation of the state in the development of the digital economy is necessary for several reasons: 1) a significant impact of platform solutions on certain segments of industries and on a number of sectors of the social sphere; 2) the need for a management system adequate to the challenges of digital transformation to prevent adverse events requiring "manual" intervention; 3) the risk of losing objective control over market segments, which will receive a high-tech business that has too large and valuable amounts of data and technology.

6. It is fundamentally important to train civil servants, whose task is to implement numerous tasks and achieve goals related to the implementation of the national project. First of all, it is necessary to train the leaders of digital transformation from among civil servants.

Today, in the context of the transition from the information age to the digital age, as the great classic Lewis Carroll noted, it is important: "To stay in place, you need to run with all your legs, and to move forward, you need to run twice as fast."

References:

1. Alibaba's Zeng Ming and the Smart Business of the Future. — Alpina, Moscow, 2019.
2. Garifullin B. M., Zyabrikov V. V. Digital transformation of business: models and algorithms // Creative economy. — 2018. — № 9. — p. 1345-1358.
3. The state as a platform. - CSR. M., 2018.
4. The state as a platform: people and technologies. — RANEPА. M., 2019.
5. Dell Technologies Research: Global Pandemic Accelerates Digital Transformation. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.crn.ru/news/detail.php?ID=149117> (retrieved 07.10.2021).
- 6 Digital Transformation Model. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://digital.gov.ru/uploaded/files/model-tsifrovoy-transformatsii.pdf> (date of access: 05.03.2021).

Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-модели, технологии и компетенций

Е.П. Беккер
elizaveta.19.bk@gmail.com

Государственный университет интеллектуальных технологий и связи, г. Одесса

Аннотация:

Существует множество работ и статей про оцифровку предприятий и бизнесов. Однако, читая многие из них, у людей, не относящихся к экономической сфере, могут возникнуть вопросы. С помощью этой статьи я собираюсь упростить задачу для обывателей и тех, кто хочет больше узнать о понятии "цифровой трансформации".

Ключевые слова: цифровая трансформация, цифровизация, бизнес-модель, трансформация.

Итак, существуют такие понятия, как "оцифровка" и "цифровая трансформация".

Зачастую их считают синонимами, однако есть в них некие различия. Чтобы разобраться, рассмотрим каждое определение в деталях.

Оцифровка (англ. digitalization) — это перевод физических объектов (бумажных документов, видео, изображений, звуковых записей и т.д.) в цифровую форму. Благодаря ней данные можно хранить, передавать и редактировать на электронных устройствах. Делятся же этими данными чаще всего через сеть Интернет. Также, оцифровка упростила работу критически важных органов власти, например, опознать личность человека можно просто заметив его на камерах наблюдения местного магазина.

Цифровая трансформация (англ. digital transformation) — это преобразование компании и её переход к цифровому бизнесу. Благодаря данной трансформации предприятия повышают свою конкурентоспособность среди новичков, которые уже изначально строились на основе цифровых технологий.

Прекрасно. Теперь понимая, что означает каждый из терминов, мы можем перейти к бизнес-моделям, кардинально изменившим рынок.

Самыми яркими представителями являются:

- Freemium (“Начни пользоваться бесплатно”)
- Long Tail (“Длинный хвост”)
- Lock-In (“Бритва и лезвие”)
- P2P (Peer-to-Peer) “Ты мне - я тебе”/Без посредников

Начнём с бизнес-модели Freemium. Само название происходит от двух слов: Free (бесплатно) и Premium (премиальный). Суть модели заключается в предоставлении части услуг продукта бесплатно, а более расширенную версию пользователь может купить за определённую сумму, установленную продавцом. Конечно же, перейти к премиум варианту можно в любой момент. Примером использования Freemium бизнес-модели является видеохостинг, предоставляющий пользователям услуги хранения, доставки и показа видео - Youtube. Клиенты, которые пользуются им бесплатно, обязаны прослушивать рекламу (и не одну) между каждым видео и во время их просмотра. Купив премиум-пакет, пользователи избавляются от неё и получают довольно много дополнительных функций, например, загрузку видео на текущее устройство для дальнейшего просмотра без сети Интернет.

Далее следует бизнес-модель Long Tail. Основной принцип этого шаблона – продать меньше товаров, но у которых больше уникальность. Например, продажа книг, недоступных на прилавках обычных книжных магазинов. Таким бизнесом занимается интернет-магазин Amazon. В их ассортименте тысячи книг от всевозможных авторов: начиная от мировых классиков, заканчивая Интернет знаменитостями. За все годы своего существования данная компания ярко выделяется среди конкурентов по книготорговле.

Lock-In (“Бритва и лезвие”). Данная бизнес-модель предполагает полную зависимость клиента от продукции компании. Сначала покупатель берёт базовый товар за достаточно низкую цену. Таким образом компания входит в доверие к клиенту. Но потом, чтобы пользоваться продуктом, люди не имеют другого выхода, кроме покупки дополнительных товаров за высокую цену. Именно они обеспечивают основной доход предприятия. Например, компания Gillette продаёт станки для бритья. И те, кто пользуются их продукцией, будут покупать лезвия их же производства. Следственно, устанавливаются стабильные продажи из-за несовместимости базового продукта (в данном случае станка для бритья) с дополнительными товарами других компаний (лезвиями).

Завершает этот список бизнес-модель P2P (Peer-to-Peer). Шаблон основан на взаимодействии людей и их помощи друг другу. Как правило, компании, использующие данную модель, просто предоставляют площадку для связи людей, которые преследуют похожие цели. Деление информацией, эмоциями, выставка своего товара на аренду или продажу и т.п. – всё это ключевые функции пространства, предоставляемого компанией-организатором. Хорошим примером таковой является платформа OLX (англ. Online Exchange – онлайн-обмен). Она предоставляет возможность людям выставить свои объявления о продаже, покупке или обмене товаров и услуг.

Заключение

Итак, подведём итоги данной статьи. Цифровизация и цифровая трансформация кардинально изменили структуру и вид рынка нашего времени. Множество компаний стремятся подобрать бизнес-модель, которая удовлетворит их и поможет увеличить количество клиентов. Однако важно знать связь между операционной моделью компании и моделью её цифровой трансформации. Надо тщательно обдумать весь процесс во имя избежания нежелательных потерь и утрат. Так как существует множество случаев, когда компании понесли убытки из-за неудачной интеграции в цифровой мир.

Список литературы

Ценжарик М.К., Крылова Ю.В., Стешенко В.И. (2020). Цифровая трансформация компаний: стратегический анализ, факторы влияния и модели. Вестник Санкт-Петербургского

университета. Экономика. 36(3), стр. 390–420. URL: <https://doi.org/10.21638/spbu05.2020.303>

Ильченко Е. (2019). 12 прорывных бизнес-моделей, которые изменили рынок. URL: <https://vc.ru/marketing/55296-12-proryvnyh-biznes-modeley-kotorye-izmenili-rynok>

Качество государственных услуг и их цифровизация в сфере здравоохранения

А.С. Биктурганова

магистрант Института управления

Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан

a.bikturganova@apa.kz

Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан, г. Астана

Аннотация. Здравоохранение является сферой с динамичным развитием информационной инфраструктуры. Несмотря на то, что государственные услуги в сфере здравоохранения в большей части оказываются в электронной форме, население все еще охотно прибегает к получению их в традиционной бумажной форме. Одним из приоритетных направлений государственной политики является повышение качества государственных услуг, а в сфере здравоохранения это особенно важно, так как на кону жизнь и здоровье гражданина – нации в целом. В связи с чем статья посвящена изучению теоретических аспектов и ведущей роли цифровых технологий в процессе оказания качественных государственных услуг в сфере здравоохранения в современных условиях.

Ключевые слова: Государственная услуга, качество оказания государственных услуг, портал «Электронное правительство», услугодатель, услугополучатель, автоматизация государственных услуг, цифровизация.

Государственные услуги являются одним из стратегических социальных институтов, который призван удовлетворять потребности общества в отношениях с государством.

В настоящее время в государстве принимаются комплексные меры по развитию сферы государственных услуг. Начало 2021 года ознаменовано кардинальным пересмотром базовых направлений государственного управления – принята Концепция развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года (далее – Концепция). Сфера оказания государственных услуг не стала исключением.

На сегодняшний день имеется ряд исследованных работ в сфере государственных услуг, целью которых является перевод всех имеющихся в Казахстане государственных услуг в электронный формат. Однако до настоящего времени не изучены государственные услуги в

сфере здравоохранения в целом, следовательно не исследованы вопросы их совершенствования, а также оказания их в электронном формате.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что данная работа является одним из первых исследований в области совершенствования качества оказания государственных услуг в сфере здравоохранения.

Сегодня граждане Республики Казахстан активно используют мобильные приложения, позволяющие записаться на прием, вызвать врача на дом, получить доступ к результатам анализов и другой медицинской информации. На республиканском уровне созданы и активно используются для целей управления и финансирования ряд общенациональных регистров по отдельным нозологиям, видам помощи и категориям граждан (пациентов). Разработаны и утверждены ключевые стандарты для обеспечения интеграции информационных систем здравоохранения. К тому же, в новой редакции Кодекса «О здоровье народа и системе здравоохранения» предусмотрены положения, обеспечивающие дальнейшую цифровизацию с учетом защиты конфиденциальных медицинских данных [3].

Согласно реестра государственных услуг, утвержденного приказом Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 31 января 2020 года № 39/НҚ «Об утверждении реестра государственных услуг» (с изменениями и дополнениями от 18 мая 2022 года) в сфере здравоохранения оказываются 48 государственных услуг, из них [4]:

1) местными исполнительными органами – 19 государственных услуг;

2) Комитетом санитарно-эпидемиологического контроля, Комитетом медицинского и фармацевтического контроля и их территориальными подразделениями и подведомственной организацией (РГП на ПХВ «Национальный центр экспертизы лекарственных средств и медицинских изделий») – 28 государственных услуг;

3) 1 государственная услуга «Предоставление информации об участии в качестве потребителя медицинских услуг и о перечисленных суммах отчислений и (или) взносов в системе обязательного социального медицинского страхования» - НАО «Фонд социального медицинского страхования».

На сегодняшний день оказываются 48 государственных услуг:

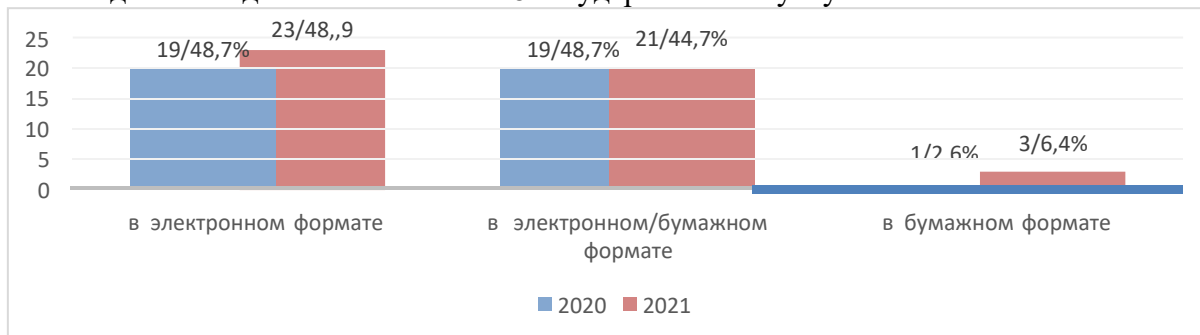

Рисунок 1. Итоги автоматизации и оптимизации государственных услуг МЗ РК

Примечание: составлено автором на основе данных <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/277854?lang=ru>

Степень автоматизации государственных услуг Министерства здравоохранения Республики Казахстан (далее – МЗ РК) составляет 91,7% (всего - 44 автоматизированных государственных услуг). МЗ РК для перевода 5 государственных услуг в электронный формат созданы универсальные сервисы «Сервис поиска медицинских форм (038/у, 069/у, 073/у, 075/у) и Листа о временной нетрудоспособности», «Сервис регистрации/извлечения медицинских форм (038/у, 069/у, 073/у, 075/у) и Листа о временной нетрудоспособности» (далее – Сервисы). Сервисы опубликованы на интеграционной платформе «Smart Bridge» для интеграции с медицинскими информационными системами и государственными органами.

Одним из главных показателей качества оказания госуслуг является доступность. На сегодняшний день политика государства предполагает исключение бумажных альтернатив

(оставив только электронный формат). Однако, сфера здравоохранения не та сфера, где можно было бы, как в банке, удаленно подать заявку на получение той или иной услуги.

Большинство государственных услуг в сфере здравоохранения требуют непосредственного обращения услугополучателя к услугодателю (например, прохождение медицинского осмотра, выдача больничного листа, и т.д.), а также оказания дистанционных медицинских услуг может создать неудобства при оказании медицинской помощи (возможность установления неточного диагноза).

100% достижения целей вышеупомянутых задач не будет достигнуто, при:

- Отсутствии интеграции информационных систем государственных органов (далее – ИС ГО) с ИС МЗ РК для проактивного оказания госуслуг;
- Низкой популяризации электронных государственных услуг в сфере здравоохранения;
- Низкой осведомленности медицинских работников и граждан правилами оказания государственных услуг (в виду неясности НПА (отсутствие инфографик, итд.);
- Устаревшей технике и низкой скорости (отсутствии) интернета в населенных пунктах;
- Низкой мотивации у сотрудников в виду низкой заработной платы медицинским работникам.

Согласно Задачи 4 раздела 5 Концепции (Формирование новой модели государственного управления, ориентированной на людей) с учетом проводимой работы по упорядочению функций государственного аппарата будет концептуально пересмотрено понятие «государственная услуга», которое должно охватывать весь спектр деятельности государственных органов. Тем самым деятельность государственного аппарата должна быть сфокусирована на проактивное оказание услуг для граждан и переформатирована под нужды населения [5].

Таким образом, Концепция указывает в первую очередь на то, чтобы пересмотреть понятие «государственной услуги», а также на систему оказания в целом.

В этом контексте вопросы вызывают половинчатые услуги, имитирующие реализацию прав услугополучателей. К их числу можно отнести услугу, как «Запись на прием к врачу», так как она не связана с реализацией прав на охрану здоровья, а выступают лишь предварительной стадией к этому. В свою очередь, качество самой услуги в сфере здравоохранения остается без внимания, то есть это не позволяет нам оценить – принят пациент врачом или нет.

Рассмотрим оценку качества оказанных услуг среди населения и их удовлетворенности.

Рисунок 2. Динамика оценки качества и удовлетворенности от оказанных услуг

Примечание: составлено автором на основе данных <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/277854?lang=ru>

Как видно из графика удовлетворенность государственными услугами ежегодно увеличивается и на сегодняшний день составляет 90,4%, что на 29,4% выше по сравнению с данными базового года анализируемого периода. Также наблюдается увеличение показателя качества оказанных услуг, которая составляет 4,9 из 5,0.

Так же, в рамках Концепции и Закона Республики Казахстан от 14 июля 2022 года № 141-VII ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты

Республики Казахстан по вопросам стимулирования инноваций, развития цифровизации, информационной безопасности и образования» (далее - Закон) Закон Республики Казахстан от 15 апреля 2013 года «О государственных услугах» был дополнен понятием «общественно значимая услуга» [6]. Это в свою очередь позволит проводить общественный мониторинг организаций социальной сферы (например «Выдача санитарно-эпидемиологического заключения о соответствии объекта высокой эпидемической значимости нормативным правовым актам в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения на объектах органов национальной безопасности Республики Казахстан»).

Проактивные услуги - это новый подход в оказании услуг гражданам, который заключается в определении государством потребностей граждан по имеющейся информации в базах данных.

В настоящий момент уже реализовано проактивное оказание по 7 услугам при 3 жизненных ситуациях: рождение ребенка (5 услуг - регистрация рождения, детский сад, 2 вида пособий, прописка); госгарантия; заочное установление инвалидности.

Государственные услуги продолжают переходить в цифровой формат. При этом акцент ставится на развитие мобильного приложения eGov («государство в смартфоне»). МЗ РК расширяет способы предоставления необходимых сведений о состоянии здоровья граждан через различные платформы.

В настоящее время в мобильном приложении электронного правительства eGov mobile реализованы 11 государственных услуг в сфере здравоохранения:

- 1) Предоставление лекарственных средств, специализированных лечебных продуктов, изделий медицинского назначения отдельным категориям граждан;
- 2) Прикрепление к медицинской организации, оказывающей первичную медико-санитарную помощь;
- 3) Запись на прием к врачу;
- 4) Вызов врача на дом;
- 5) Выдача направления пациентам на госпитализацию в стационар;
- 6) Предоставление информации об участии в качестве потребителя медицинских услуг и о перечисленных суммах отчислений и (или) взносов в системе обязательного социального медицинского страхования;
- 7) Выдача выписки из медицинской карты стационарного больного;
- 8) Регистрация прижизненного отказа или согласия на посмертное донорство органов (части органа) и (или) тканей (части ткани) в целях трансплантации;
- 9) Предоставление сведений с Центра психического здоровья «Психиатрия»;
- 10) Предоставление сведений с Центра психического здоровья «Наркология»;
- 11) Предоставление сведений с Центра фтизиопульмонологии «Фтизиатрия».

В вопросах цифровизации государственных услуг немаловажное значение имеет исключение человеческого фактора путем использования искусственного интеллекта. Так, из автоматизированных 44 (91,7%) госуслуг в сфере здравоохранения только 4 осуществляется без человеческого участия. При этом, все они связаны преимущественно с выдачей справочной информацией из оцифрованных баз данных (выдача справки с психоневрологического, наркологического, противотуберкулезного диспансеров, выдача справки с ПМСП).

Казахстанская технологическая компания Kaspi.kz совместно с Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан и МЗ РК запустили новый сервис. В приложении Kaspi.kz всего за несколько минут можно получать следующие справки, которые требуются при поступлении на работу или учебу, при получении виз или получении водительских прав: о состоянии/несостоянии на диспансерном учете больных туберкулезом - из Центра фтизиопульмонологии «Фтизиатрия»; о динамическом наблюдении (либо отсутствии динамического наблюдения) больных - из Центра психического здоровья; о динамическом наблюдении (либо отсутствии

динамического наблюдения) наркологических больных - из Центра психического здоровья «Наркология».

Это в свою очередь является еще одним успешным примером того, как государство и бизнес объединяют усилия, чтобы упростить населению решение повседневных задач путем использования преимуществ цифровых технологий.

К ключевым барьерам, препятствующим качественному оказанию/получению государственных услуг в сфере здравоохранения является то, что население (особенно пожилые люди) не в достаточной мере имеют цифровую грамотность, отсутствие ЭЦП, низкая скорость интернета или отсутствие его, незнание законов и НПА, определяющих порядок оказания государственных услуг, отсутствие мобильного телефона, а также недостаточное информирование населения со стороны услугодателей и/или уполномоченных органов.

В целях совершенствования качества оказания государственных услуг в сфере здравоохранения государственным органам в сфере здравоохранения, а также субъектам здравоохранения необходимо ежегодно проходить/проводить курсы повышения квалификации специалистов, оказывающих государственные услуги, внедрить систему оценивания качества оказанных государственных услуг услугополучателем по результатам получения услуги (через портал «Электронное правительство» и/или непосредственно в медицинских организациях), обеспечить предоставление услугодателями полной и достоверной информации о порядке оказания государственных услуг услугополучателям в доступной форме, проводить популяризацию электронных государственных услуг (в том числе по получению госуслуг через мобильные приложения), обеспечить необходимыми условиями для лиц с особыми потребностями, организовать уголки самообслуживания в местах оказания государственных услуг, также МЗ РК обеспечить бесперебойное функционирование информационных систем в целях безбарьерного получения госуслуг, приводить в соответствие НПА, определяющие порядок оказания государственных услуг в сфере здравоохранения согласно Закону о государственных услугах, на постоянной основе актуализировать информацию в информационных-ресурсах МЗ РК, а также ускорить интеграционные работы медицинских информационных систем с порталом «Электронное правительство».

Цифровые технологии сегодня активно интегрируются в систему здравоохранения и их внедрение позволило увеличить доступность медицины, улучшить качество медицинского обслуживания, упростить работу медицинским работникам, снизить нагрузку на систему здравоохранения и в конечном итоге улучшить качество жизни людей.

С каждым годом процедуры оказания государственных услуг упрощаются, оптимизируются, автоматизируются, совершенствуются. Внедряются новые сервисы для упрощения процесса получения государственных услуг, исключаются лишние барьеры и бумажная волокита, а также государственные услуги в сфере здравоохранения выводятся на популярные мобильные платформы. При этом качество предоставления государственных услуг является одним из важнейших приоритетов.

В заключение хотелось бы сказать, что одной из принимаемых мер по предотвращению коррупции является увеличение перечня государственных услуг, предоставляемых населению на альтернативной основе, а именно через портал «Электронное правительство» и по принципу «одного окна».

Этот процесс позволит сконцентрировать предоставление услуг в одном месте, т.е. «Электронное правительство» должно стать единым распределителем государственных услуг, а принцип «одного окна» поможет повысить качество и удобство государственных услуг, сократить время и документы, предоставляемые получателями услуг, и бороться с коррупцией.

Принцип постоянного совершенствования процессов оказания государственных услуг – важное условия повышения качества оказываемых услуг. И он должен служить основным ориентиром работы самих услугодателей.

В связи с этим, считаем что необходимо повышать эффективность деятельности сферы здравоохранения и доступность медицинской помощи для народа, что в свою очередь может быть достигнуто посредством цифровизации, а именно интеграция основной деятельности сферы здравоохранения с информационными системами, использование мобильных приложений, а также автоматизация государственных услуг.

Список источников

1. Официальный сайт Министерства здравоохранения Республики Казахстан, Раздел «Цифровизация здравоохранения»
[//https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/activities/279?lang=ru](https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/activities/279?lang=ru)
2. Отчет о результатах проведения общественного мониторинга качества оказания государственных услуг 2021 год
<https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/277854?lang=ru>
3. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI ЗРК «О здоровье народа и системе здравоохранения»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360>
4. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // Приказ и.о. Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 31 января 2020 года № 39/НҚ «Об утверждении реестра государственных услуг»//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000019982>
5. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 522 «Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года»//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>
6. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // Закон Республики Казахстан от 15 апреля 2013 года № 88-V «О государственных услугах»//<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000088>

Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтудың және еңбек нарығының қазіргі тенденциялары мен даму болашағын бағалау

М.Р.Газизова

«Экономика» мамандығы бойынша 3 курс докторанты
gazizova-maiya@mail.ru

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада Қазақстандағы еңбек нарығының жастар сегментінің ерекшеліктері мен жастарды жұмыспен қамту мәселелері анықталды. Мемлекеттік жұмыспен қамту саясатында жаңа екіпіндерді талап ететін еңбек нарығының жастар сегментінің өзекті және болашақ мәселелері анықталды және жастарды жұмыспен қамтуды қолдаудың қазіргі заманғы саясатының басымдықтары айқындалды.

Кілт сөздер: еңбек нарығы, жастардың жұмыспен қамтылуы,

Жастар еңбек нарығы экономиканың маңызды сегменті болып табылады. Жастар еңбек нарығының өзіне тән ерекшеліктері бар: жастардың әлеуметтік жетілмегендігі; өндірістік тәжірибе мен жұмыс тәжірибесінің болмауы; бәсекеге қабілеттіліктің төмендігі [1].

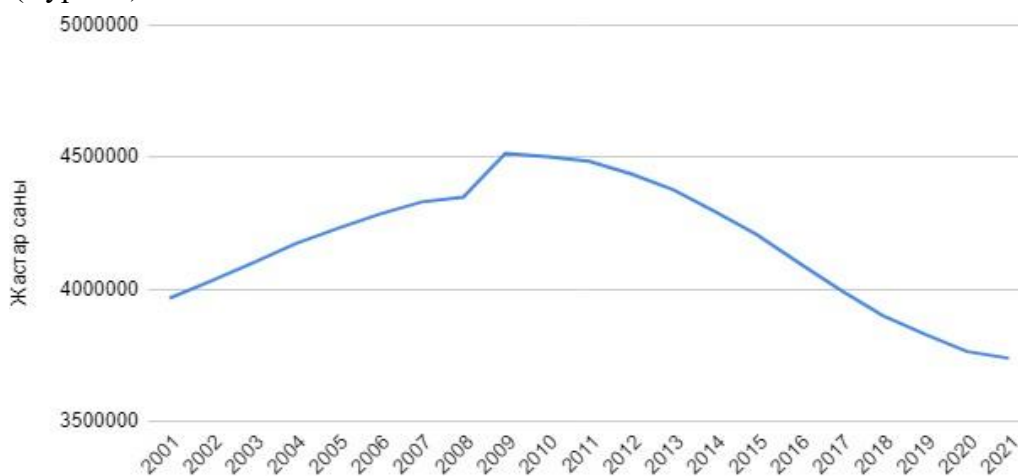
Жастар еңбек нарығы тақырыбын зерттеудің өзектілігі еңбекке қабілетті халық арасындағы жастардың жоғары үлесіне, сондай-ақ жастардың мемлекеттің экономикалық дамуындағы стратегиялық рөліне байланысты.

Зерттеулердің едәуір бөлігі жастар еңбек нарығының ерекшеліктеріне және жас мамандардың тәртібі стратегияларын қалыптастыруға әсер ететін факторларға арналған. Дегенмен, жастар еңбек нарығын зерттеудің кең облысына қарамастан, Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтудың және еңбек нарығының қазіргі тенденциялары мен даму болашағын бағалау қосымша зерттеуді қажет етеді.

Жұмыстың мақсаты Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтудың және еңбек нарығының қазіргі тенденциялары мен даму болашағын бағалау болып табылады.

Жастар еңбек нарығы – тиісті кәсіби құзыреттілігі бар кадрлар сұранысына жауап бере алатын және 14 жастан 29 жасқа дейінгі азаматтар субъекті болатын жұмыс күшінің ұсынысын қалыптастыратын, сондай-ақ елеулі айырмашылықтармен сипатталатын және белгілі бір көрсеткіштер тізбесі бойынша сараланатын жергілікті, аймақтық немесе жаһандық еңбек нарығының сегменті [2].

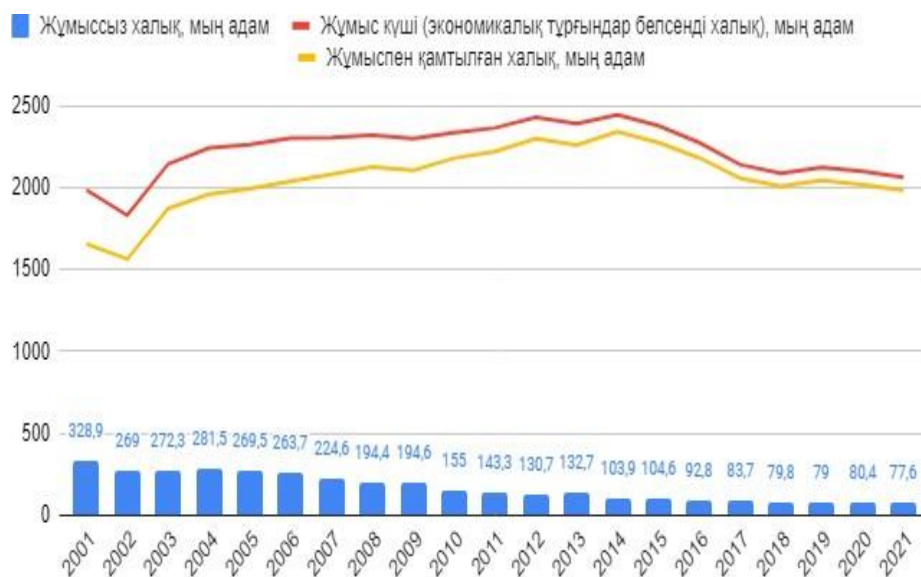
Соңғы жылдары Қазақстанда 15-29 жас аралығындағы жастар санының үздіксіз төмендеуде (Сурет 1).

Сурет 1. 2001-2021жж. аралығындағы Қазақстанда жастар саны

Е с к е р т у – [3] дереккөзі

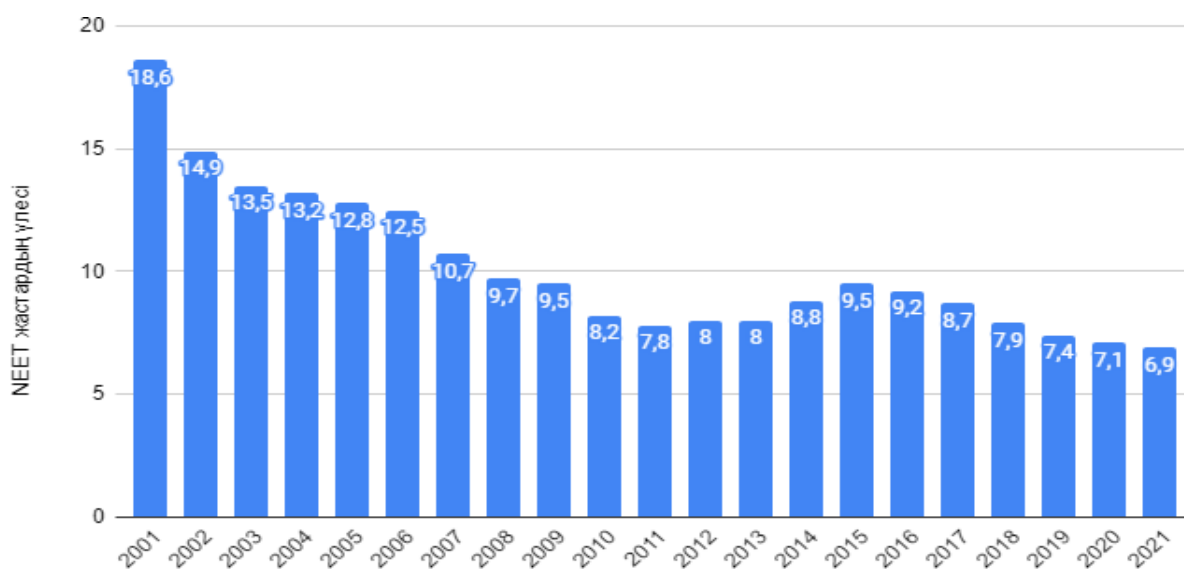
Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, соңғы жылдары халық санындағы жастар үлесінің төмендеуі аясында жұмыс күшіндегі жастардың жалпы үлесінің төмендеуі байқалады (Сурет 2).

Сурет 2. 2001-2021 жж. аралығындағы Қазақстанда еңбек нарығындағы жастардың (15-28 аралығында) негізгі индикаторлары

Е с к е р т у – [3] дереккөзі

Жастар қоғамда әртүрлі орындарды иеленетін өте әртекті топ екенін түсіну маңызды, олар – мектептер оқушылары колледждер мен университеттер студенттері, жұмыс істейтін жастар, жұмыссыздар және т.б. Сонымен қатар, NEET (Not in Employment, Education or Training) жастары әлеуметтік тұрғыдан осал санаттардың бірі болып табылады. NEET санатындағы жастар, яғни жұмыс істемейтін және білім алмайтын жастар маргинализацияға, әлеуметтік эксклюзияға, кедейлікке және т.б. бейім болғандықтан, ерекше алаңдаушылық тудырады [4]. Соңғы жылдары NEET санатындағы жастардың саны азайғандығы байқалады (Сурет 3).

Сурет 3. Қазақстандағы NEET санатындағы жастардың үлесі, пайызбен
Е с к е р т у – [3] дереккөзі

Коронакризис жастардың еңбек нарығындағы жағдайын қиындатты, өйткені жастар көбінесе жоғары жастағы адамдармен салыстырғанда уақытша және толық емес жұмыс жағдайында болады, демек, жұмыстан босатылуы қаупі жоғары. COVID-19 пандемиясы 18-29 жас аралығындағы көптеген жастарды жұмыссыздыққа «итермеледі», жас жұмысшылар (30-34 жас аралығындағы адамдармен салыстырғанда) жұмысын жиі тоқтатты [5].

Жастардың жұмыспен қамтылуын және оны арттыру міндеті өзекті мәселе болып табылады және сарапшылардың пікірінше, бұл мәселе жақын арада одан да өткір болуы мүмкін. Осы сұрақты шешу - жастарды жұмыспен қамту мәселелерін тиімді шешетін ірі бейімделу мүмкіндіктері бар тетіктерді жаңғырту. Жұмыспен қамтуды арттыру жастар саясатын іске асыруына да байланысты. Сол себепті көптеген мемлекеттерде жастарды жұмысқа орналастыру мүмкіндігін кеңейту бойынша стратегиялар әзірлеп, бағдарламалар іске қосылуда. Қазақстанда да қазіргі таңда «2021 - 2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба» шеңберінде білім беру ұйымдарының түлектеріне жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің келесідей шаралары қолданылады: жастар практикасы, алғашқы жұмыс орны жобасы, «Ұрпақтар келісімі» жобасы [6].

Жас ерекшеліктерінің, оның әлеуметтік жағдайының ерекшеліктері, әлеуметтену және білім беру заңдылықтары негізінде өзгешеленетін халықтың ерекше әлеуметтік-демографиялық тобы ретінде жастар, бірқатар зерттеушілердің пікірінше, қоғамның әлеуметтік ұтқырлығын едәуір қамтамасыз етеді және көбінесе экономикалық бастаманың қайнар көзі болып табылады. Жастар тұтастай алғанда қызметкерлердің болашағы зор тобы болып табылады.

Қорытындылай келе, жастардың еңбек саласындағы интеграциясы қазіргі заманның ең күрделі әлеуметтік мәселелерінің бірі болып табылады. Жастардың жалпы әлеуметтік жағдайының маңызды көрсеткіші жұмыссыздық болып табылады. Жастардың еңбек

нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдай жасау, жастарды қолдауға және экономиканы құрылымдық қайта құру салдарын жұмсартуға бағытталған іс-шараларды әзірлеу қажет [7].

Әдебиеттер тізімі

1. Ильина В.А. Социальная уязвимость в региональном сообществе: эксклюзия и современные механизмы ее преодоления: монография / колл. авт. под рук. В.А. Ильина. Вологда: ФГБУН ВолНИЦ РАН, 2018. 340 с.
2. Ведехин А.Ю. Совершенствование процесса содействия занятости молодежи: дис. ... канд. экон. наук / Ведехин А.Ю. - Москва, 2022. – 159 с.
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Министрлігі Статистика бюросының мәліметтері//<https://stat.gov.kz>
4. «Қазақстандағы НЕЕТ жастарының әлеуметтік ұстанымдары» әлеуметтік зерттеу/Руднева Е.А., Урпекова А.Г. – тартылған сарапшы: «Жастар» ҒЗО, Нұр-Сұлтан, 2020. – 70 б.
5. Забелина О.В., Асалиев А.М., Дружинина Е.С. Проблемы молодежного сегмента российского рынка труда и новые акценты политики поддержки занятости молодежи // Экономика труда. – 2021. – Том 8. – № 9. – С. 985-1002. – doi: 10.18334/et.8.9.113473.
6. ЖОО түлектерін жұмысқа орналастыру. Электрондық ресурс https://egov.kz/cms/kk/articles/job_search/vipusknik
7. Батракова Л.Г. Молодежная незанятость в регионах как важнейшая социально-экономическая проблема// Социально-политические исследования. 2021. №2 (11). С, 57-75. DOI 10.20323/2658-428X-2021-2-11-57-75
8. Токаева А.Б. Молодежная безработица на российском рынке труда: Монография/А.Б.Токаева; Сев.-Осет. гос.ун-т. им.К.Л.Хетагурова. – Владикавказ: ФГБОУ ВО «СОГУ им. К.Л.Хетагурова»: ИП Цопанова А.Ю., 2019. – 200с.

Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты

С.С. Гальчук¹, А.Ж. Жарасбаева²

¹ студент 4-го года обучения по специальности «Компьютерные Науки»

² м.э.н., Старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса, halchuk.stanislav.07@gmail.com, jar-aika84@mail.ru

¹Государственный университет интеллектуальных технологий и связи, г.Одесса

²Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Криптовалюта – современный платежный инструмент, который в умелых и надежных руках рождает появление новых технологий, не известных ранее. Так, на базе Factom можно создать современную базу данных, в блокчейне которой можно хранить большое количество информации, а ЮТА позволяет создавать новинки для мира смарт-вещей.

Ключевые слова: Криптовалюта, блокчейн, De-Fi, NFT.

Рыночная капитализация крипторынка сегодня менее 1 трлн. долларов и до конца 2022 года снижение может произойти до 300-500 млрд., что будет в рамках нормальной коррекции активной фазы роста 2021 года. Согласно статистическим данным в мире более 300 млн. людей используют криптовалюты, цифровые инструменты для бизнеса, в быту и других сферах. Ниже попробуем разобраться в самых крупных тенденциях криптовалютного мира, которые происходят в 2022 году и будут сохраняться на весь 2023 год, некоторые из

них могут продолжиться вплоть до 2025 года и далее. Институциональное принятие криптовалютной экосистемы

Финансовые компании, крупные мировые корпорации скептически настроены к современным экосистемам в виде криптовалют. Однако часть из них начали инвестиционную деятельность, вкладывая уверенный капитал в подобную сферу.

Это стало очень заметно именно в управлении активами. В конце 2020 года на криптовалюту было потрачено порядка 15 млрд. долларов под управление. Это вклады институциональных лиц.

Долгое время крупным фондам не давали быстро заработать и криптовалюта позволила пойти ва-банк. В качестве примера, в конце 2019 года институциональные вложения в этот рынок составляли 2 млрд. долларов и за 1 год объем был увеличен более, чем в 5 раз.

Grayscale Bitcoin Trust – возможность для многих компаний получать доступ к Bitcoin. Активы в 2020 были увеличены на 900%. С общей сферой управления активами, данная сумма остается небольшой, но в будущем, внося ясность в регулирование, цифра может быть сильно увеличена.

Компании, по примеру MassMutual, облегчают переход и принятие криптовалют во всем мире. И 2 года назад было инвестировано 100 млн. долларов в BTC. Немного спустя, начали подключаться другие компании, среди которых Square и MicroStrategy. Они привели в шок всю бизнес-индустрию, размещая определенный процент денег в цифровые активы.

Одна из главных причин подобного изменения заключается в облегчении транзакций с криптовалютой для обычных потребителей и помогают решать такую проблему крупные финансовые организации.

Raupal совместно с Venmo запустили на собственной платформе возможность торговли криптовалютой. Согласно статистике от PayPal, клиенты, которые покупали монеты через приложение Raupal посещали платформу вдвое чаще, чем раньше. В конце 2021 года Чикагская товарная биржа запустила фьючерсные контракты на микроэфир.

Отслеживая данные крупных кошельков, на которых хранятся BTC, можно заметить, что с 2020 года объемы наращиваются и компаний, отдельных людей, у которых в хранении более 1000 BTC только увеличивается. Информацию можно легко посмотреть на Coindesk.

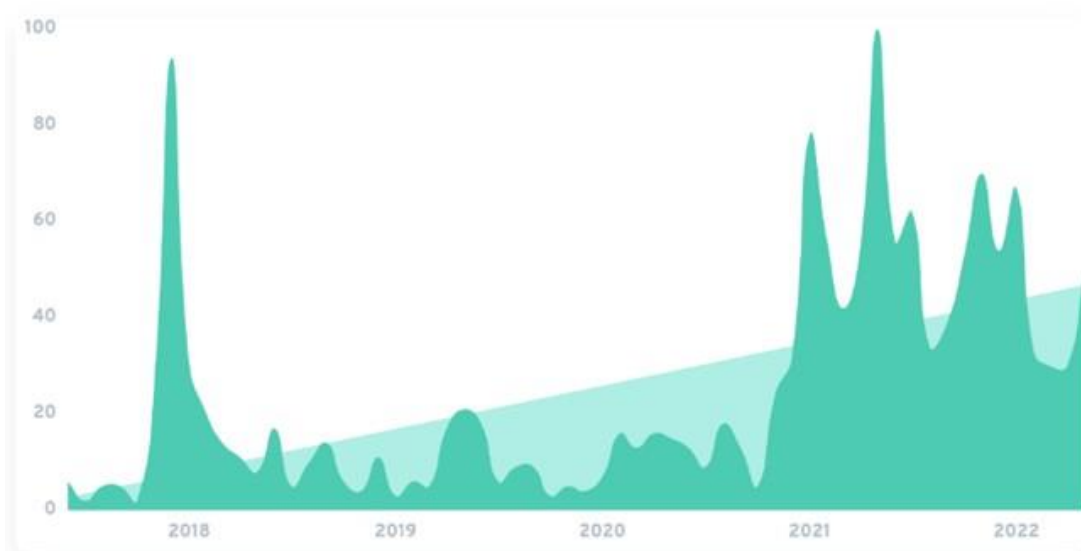

Рисунок 1. Поисковые запросы «Киты биткоина»

Все эти изменения указывают на будущее криптовалют, тенденция к накоплению, хранению активов сохраняется и будет сохраняться. В криптовалюту приходят крупные фонды, инвесторы, не останавливая свои обороты. Компания Tesla дает возможность покупать автомобили и другие элементы при помощи BTC, что также указывает на принятие монет в качестве платежного средства.

Больше возможностей применения DeFi

Развитие и появление децентрализованных финансов – одно из основных направлений и тенденций, привлекающих людей в криптовалютном сообществе. За последние 5 лет запрос в поисковой системе «Децентрализованные финансы» был увеличен в 5300%.

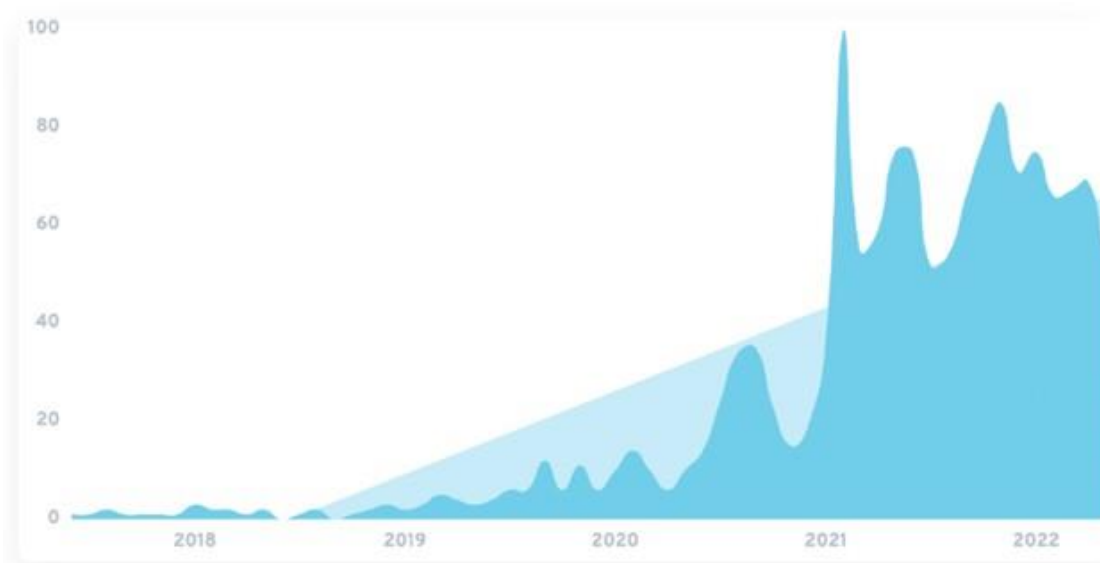

Рисунок 2. Графическое отображение запроса «Децентрализованные финансы»

Внутри DeFi можно использовать кредитование, депозиты, создавать деривативы и проводить другие операции. В 2023 году, по мнению многих аналитиков, можно будет заметить быстрый рост и развитие сектора DeFi. Его становление только начинается.

По данным DeFi Pulse, значение общей стоимости цифровых активов, которые связаны с сектором децентрализованных финансов, было увеличено с 2 млрд. до 15 млрд. долларов в 2020 году. Через год значения уже составляли почти 100 млрд. долларов.

В последнее время самое популярное направление в секторе DeFi – фермерство. Доходный процесс включает кредитование цифровых активов на разных платформах. В обмен пользователи получают другие монеты или некоторых процент.

Некоторые сравнивают подобный вид деятельности с цифровым банкингом, ведь клиент приносит свою криптовалюту в пул, после чего получает процент от вложенных активов. Часто вкладчики идут в DeFi, чтобы получать взамен новую криптовалюту под высокие проценты. В современном мире это куда выгоднее, чем использовать централизованные инструменты с небольшим процентом.

Одна из крупных платформ в секторе DeFi – Compound (COMP), позволяющая вкладывать монеты в пул и получать взамен нативные токены, представляющие долю в этом проекте. Compound работает в виде центральной расчетной платформы для кредитования в криптовалютной среде.

Проекты аналогичны Crypto.com позволяют объединить мир классических финансовых услуг и сектора DeFi. За последнее пятилетие поисковый запрос описанной платформы увеличился на 2900%. Сервис помогает клиентам разместить цифровой актив в кошельке, обменять криптовалюты и получать прибыль, осуществлять платежи при помощи пластиковых карт Visa и аналогичных, пользуясь криптовалютой, находящийся в кошельке.

Большую популярность в 2022 году набирают и децентрализованные биржи (DEX). Поисковые запросы за последние 2 года были увеличены вдвое. Такие инструменты дают возможность человеку выполнить любую операцию с цифровым активом напрямую, без посредников. Также они обеспечивают правами собственности и 100% контроль личных активов. Каждый месяц объемы торгов внутри децентрализованных площадок увеличиваются.

В начале 2021 года торговые объемы составляли 56 млрд. долларов. Что в сравнении с 2020 годом больше на 1000%.

Основные DEX биржи, где проходит максимальный объем торговых операций:

Uniswap – торговый протокол для Ethereum, дающий ликвидность многих DeFi приложениям на блокчейне Ethereum. Биржа считается одной из лучших на рынке, рассматривая децентрализованные предложения.

SushiSwap – форм Uniswap. Недооцененная биржа, которая развивается и долгое время находится в списке лучших децентрализованных платформ.

Кроме описанных бирж нужно выделить и другие, не менее популярные: Pancake Swap, DydX.

NFT – основной тренд 2022-2023 года

NFT сектор был еще в 2017 году, но только сейчас набирает обороты, популярность. Обычные пользователи, крупные инвесторы смогли разглядеть все преимущества технологии, внутри которой элементы творчества, к примеру, изображения, можно продать за крупные суммы и быть на 100% владельцем своего произведения. Под конец 2021 года NFT начали чаще применять в виде технологии, поэтому в 2023 году на это будет продолжаться делаться упор.

Еще нужно помнить о секторе GameFi, метавселенных, внутри которых NFT используют в качестве своей основы. На протяжении нескольких лет именно метавселенные и игровой сектор будет мейнстримом. Не так давно компания Facebook выполнила ребрендинг, в результате него определили новые цели – создание собственной метавселенной. За счет изменений удалось привлечь внимание не только криптовалютного сообщества, но и всего мира. Разработкой метавселенных по примеру Facebook начали заниматься другие крупные организации, среди которых Epic Games. Это дает возможность говорить, что в будущем развитие такой ниши будет быстрое и многие токены проектов дадут большие прибыли инвесторам.

NFT – невзаимозаменяемый токен, дающий полноценные права собственности создателям того или другого контента.

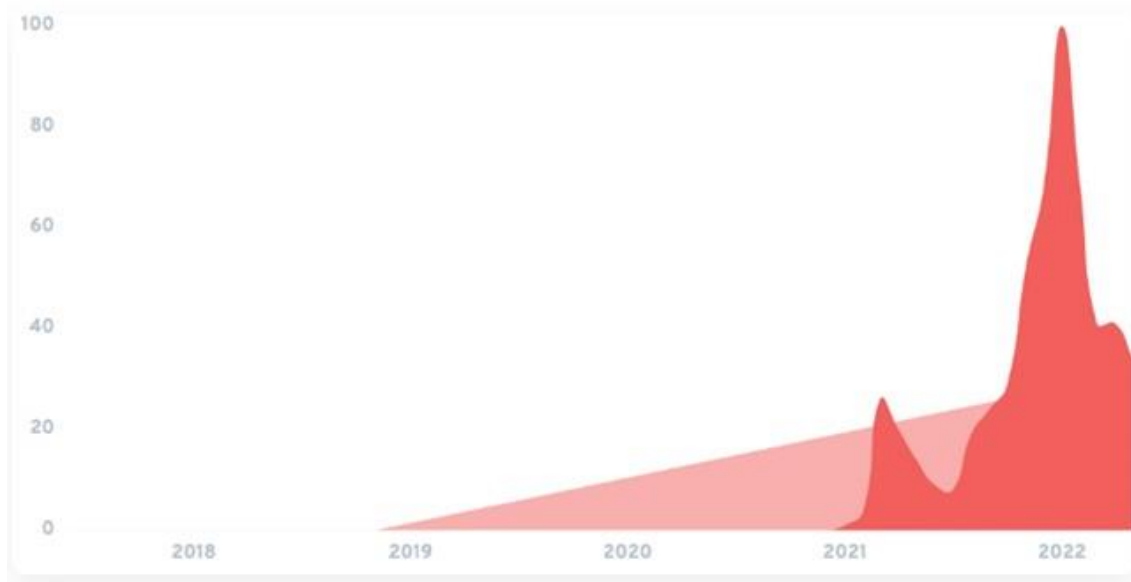

Рисунок 3. Графический пример поискового интереса по запросу «NFT»

Всего за несколько последних лет, как видно из графика, запрос «невзаимозаменяемый токен» вырос на 3300%. Подобные токены представляют цифровые претензии на активы или уникальные вещи, контент. Сам же предмет может иметь цифровую или физическую форму.

Биткоин – взаимозаменяемый токен, другие активы могут не обладать претензиями на физические вещи. В результате этого их можно поделить на мелкие части, поменять и

проводить другие операции. NFT дают право собственности на доменное имя, элементы творчества, предметы из коллекций и т.д.

Зачастую токены создают в сети ETH, многие из них со встроенным смарт-контрактом, описывающим тот или иной продукт, который они представляют. На рынке криптовалют пока мало проектов NFT, которые можно поделить на несколько частей, но эта тенденция постепенно меняется.

По причине фрагментарности данного рынка, сложно точно оценивать общую капитализацию, масштабы. Глядя на конкретные NFT площадки, можно получить общее представление. По оценкам аналитиков месячные объемы торгов в конце 2021 года находились на отметке в 15 млн. долларов. В 2022 году показатель увеличился и на 2023 год эти значения будут расти. Все связано с рыночной ценой всего сектора, которая увеличилась с 3 млн. до 33 млн. за январь 2022 года.

Идею NFT начали популяризировать торговые сервисы как CryptoKitties и CryptoPunks. Их токены давали права собственности на элементы коллекционирования в виде пиксельных картинок и цифровых кошек.

Оценки экспертов показали, что в системе CryptoKitties было проведено операций на сумму 40 млн. долларов, а некоторые NFT удалось продавать за 300 тыс. долларов. Одним из самых дорогих проектов CryptoPunks – изображение на сумму 762 тыс. долларов.

С того времени сектор невзаимозаменяемых токенов начал развиваться, появлялось более практическое использование, поэтому тенденция сохраняется, особенно заметна в искусстве. При помощи технологии можно написать музыку, картины, создать видео-контент и продать права собственности. Любой актив дает полные права собственности. К примеру, блогер, создающий видео с размещением его на YouTube не является собственником. По условиям платформы любой контент после загрузки принадлежит площадке. С NFT такая проблема полностью пропадает и любой человек на 100% владеет своим творением.

Технология решает проблемы прав собственности, авторского права. Сервис AsyncArt дает возможность получать доход от продажи элементов искусства, которые они делают.

Тенденция постоянно развивается, большие художественные дома, аукционные площадки переходят в этот сектор. Также популярный торговый сервис NBA Top Shot реализует баскетбольные предметы для коллекционирования от профессионалов этого спорта. Это дает возможность болельщикам купить или продать предметы любимых игроков. В течение последних 2 лет интерес публики к NBA Top Shot был увеличен в 6 раз.

Список литературы

[1] Асанов, М.О. Дискретная математика: графы, матроиды, алгоритмы / М.О.Асанов, В.А.Баранский, В.В. Расин. - М.: [не указано], 2018. - 180 с.

[2] Катасонов, Валентин Юрьевич Цифровые финансы. Криптовалюты и электронная экономика. Свобода или концлагерь? / Катасонов Валентин Юрьевич. - М.: Книжный мир, 2018. - 225 с.

[3] Козак, Юрий Биткоин на автопилоте. Или как заработать на криптовалюте / Юрий Козак. - М.: Издательские решения, 2018. - 811 с.

[4] Максим, Анатолевич Серебренников Что такое Биткоин и как не потерять все на криптовалюте / Максим Анатолевич Серебренников. - М.: Издательские решения, 2018. - 825 с.

[5] Максим, Анатолевич Серебренников Что такое Биткоин и как не потерять все на криптовалюте / Максим Анатолевич Серебренников. - М.: Издательские решения, 2018. - 825 с.

Стратегический менеджмент как базовый элемент системы управления организацией

Н.Н.Гелашвили¹, А.Ж.Жарасбаева²

¹ к.э.н., ассоциированный профессор кафедры Экономики и международного бизнеса,

² м.э.н., старший преподаватель кафедры Экономики и международного бизнеса

Denor1980@mail.ru, jar-aika84@mail.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Статья посвящена актуальным проблемам стратегического менеджмента в современных условиях развития экономики Казахстана. В статье дан краткий обзор подходов различных школ к стратегическому менеджменту, перечислены основные проблемы стратегического планирования. Обоснована необходимость внедрения принципов стратегического управления в государственных образовательных учреждениях с целью повышения эффективности организации образовательного процесса, что позволит повысить качество человеческих ресурсов.

Ключевые слова: менеджмент организации, стратегическое планирование, эффективность управления бюджетными организациями, подушное финансирование.

В настоящее время для долгосрочной макроэкономической стабильности экономики Казахстана необходимо создать такие условия развития человеческих ресурсов, которые бы отвечали современным требованиям рынка труда. В условиях быстрого изменения рыночных отношений, ситуации, ключевым фактором успешного развития экономики становятся не инновации, но люди, и их возможность быстрой адаптации к изменениям. А это возможно обеспечить только лишь при условии эффективного внедрения базовых элементов развития человеческого капитала. Эти основы закладываются в системе начального (школьного) образования. Тем самым становится актуальным понимание принципов стратегического менеджмента в работе не только коммерческих предприятий, но и учреждения, финансируемых за счет государственного бюджета, где получение прибыли не подразумевается.

В настоящее время стратегический менеджмент становится весьма актуальным направлением развития системы повышения эффективности работы организации. И здесь становится весьма показательным тот факт, что стратегический менеджмент как системы эффективного управления, внедряется в такие сферы экономики как здравоохранение и образование. В частности, с настоящего года принципы стратегического менеджмента внедряются и в общеобразовательных школах, где понятие «прибыли от деятельности» не ставят во главу угла. Ведь получение дохода не является генеральной целью деятельности общеобразовательных школ. В тоже время, для повышения эффективности и результативности деятельности учреждений образования внедрение принципов стратегического управления становится необходимостью. К 2020 году планируется перевод общеобразовательных школ на подушное финансирование [1]. Бюджетное финансирование будет распределяться на количество учеников. А их количество будет зависеть от того, сколько учеников сможет «привлечь» руководство (менеджеры). Тем самым, появляется тесная связь: от того как эффективно и качественно будет работать образовательное учреждение будет зависеть и финансирование. А для повышения эффективности работы учреждения необходимо внедрять принципы стратегического менеджмента, и руководству придется мыслить категориями коммерческих менеджеров.

Нужно отметить, что в современных условиях в Казахстане пока еще мало применяется стратегический менеджмент в его классическом понимании. В основном стратегический менеджмент применяются в крупных коммерческих организациях, но не в малом и среднем

бизнесе. Тем более это не применяется в учреждениях, финансируемых из государственного бюджета, куда мы относим и образовательные учреждения. Поэтому понимание основных положений и принципов стратегического менеджмента является актуальной задачей в современных условиях развития экономики Казахстана.

Опыт развития зарубежных организаций показывает, что в условиях усиливающейся конкуренции, бизнесменам и менеджерам уже нельзя опираться только на собственный опыт ведения бизнеса, на распоряжения и готовые схемы ведения хозяйственной деятельности. В основу успешности бизнес-проекта ложатся стратегия и планирование будущей деятельности предприятия [2].

Изучение применения стратегического менеджмента на зарубежных предприятиях говорит о том, что существует необходимость разрабатывать и создавать модели поведения своей компании с учетом развития внутренней и внешней сред. Это происходит в силу того, что предприятие является открытой системой, поэтому успешное будущее зависит от того, в какой степени руководство обращает внимание на развитие рынка, появление новых тенденций, опасностей и возможностей [3].

Само понятие «стратегический менеджмент» зародилось достаточно давно. Оно имеет под собой основу в понятие «стратегическое планирование», т.е. стратегический менеджмент «опирается» на такой инструмент как стратегическое планирование. Стратегическое планирование как процесс пришло в экономику из военной науки. Сегодня стратегическое планирование проникло во все сферы экономики, тем самым обусловив развитие стратегического менеджмента как фундаментальной науки. И это дало толчок к развитию исследовательской мысли в области стратегического управления предприятием [4].

Зачатки стратегического менеджмента опираются на появление и развитие классического менеджмента. Основными школами здесь явились: школа научного менеджмента (Ф. Тейлор, Г. Гант, Х.Эмерсон), а затем и классическая (административная) школа управления (А. Файоль, М. Вебер, Ч. Бернард) определили планирование как одну из основных функций управления компанией. Исходя из этого, стало понятно, что планирование – это базовый процесс стратегического менеджмента. Становление стратегического менеджмента как науки опиралось на появление и развитие системы управления на предприятиях Европы и Северной Америки. Но в тот период в развития менеджмента стратегией было мало, использовались в основном метод бюджетирования и контроля. Данное положение менеджмента опиралось на постулат, что ученые рассматривали внешнюю среду как неизменяющуюся среду, не меняющуюся в течении определённого времени. Это характерно для развития науки менеджмента конца XIX- начала XX века. И поэтому управление компанией было сведено к расчету бюджета фирмы, где отражались будущие доходы и расходы.

Изменения наступили по мере внедрения в работу компании результатов НТП. Стало происходит быстрое насыщение рынка новыми товарами и услугами, стали рождаться крупные ТНК, которые стали выходить на рынки и конкурировать. Это обусловило необходимость разработки стратегического плана действий компании, где брались в расчет риски и пути их снижения.

Стратегический менеджмент как наука (направление) управления стал развиваться в 50-е годы XX века. В основе этого лежит стремительное развитие производства товаров и услуг.

В начале своего развития стратегический менеджмент использовал принципы долгосрочного планирования, когда основным стал способ переноса прошлых явлений развития компании в будущий период. Этот способ планирования был возможен только на той стадии, когда отмечается экономический рост в государстве. В таком случае осуществить прогноз будущего развития было можно.

Начиная с 60-х годов XX века бурный рост промышленного производства ТНП привел к тому, что методика переноса прошлых тенденций на будущее перестала давать правильную оценку развития как рыночной ситуации, так и самой компании.

Увеличивалась конкурентная борьба, борьба за клиентов дала понять, что старые

методы планирования деятельности предприятия устарели. Поэтому стратегическое планирование стало выходить на ведущие позиции в системе управления. При этом ресурсы компании стали рассматриваются как фактор, обеспечивающий получения необходимого результата, а план действия по достижению данных результатов представляет из себя набор альтернативных решений исходя их прогноза развития. В науке управления это направление менеджмента стало носить название «стратегическое планирование». Само по себе стратегическое планирование стало основной стратегического менеджмента как следующей ступени эволюции системы управления на предприятии [5].

Основные научные положения, которые стали основой стратегического менеджмента, разработали Альфред Д. Чандлер, К.Эндрюс, И.Ансофф.

Альфред Д. Чандлер один из первых в ходе своих работ по исследования систем управления предприятием стал анализировать генезис компании при использовании внешнего окружения, стратегий развития и организационной структуры менеджмента.

К.Эндрюс проводил анализ структуры управления посредством определения степени влияния высшего руководства на результат деятельности компании и реализации стратегии работы самой компании.

И.Ансофф в своей работе большое внимание делал теоретических основам, которые лежали в базе разработки механизма стратегического планирования, особенно для операции по выработки стратегии развития средних и крупных предприятий.

Значительным трудом, который лег в основу теорий о развитие конкуренции, стала работа М.Портера «Конкурентные стратегии». Она была издана в 1980г. Портер М. создал шаблоны по разработке общих стратегии компаний. Сегодня многие компании используют в своей работе его теоретические основы при выработки конкурентных стратегий при осуществлении стратегического планирования.

Значительная часть управленцев понимают важность использования стратегического менеджмента и применяют его в своей деятельности. Но при этом, стратегический менеджмент не применяется полностью нашими компаниями и не вошел в систему их управления.

Основной проблемой отсутствия нормального стратегического управления является то, что отечественные менеджеры пытаются использовать зарубежные методики управления, а также не имеют опыта стратегического планирования на основе результатов анализа местного рынка. Это касается и менеджмента в образовательных учреждениях, которые финансируются за счет государственного бюджета. У менеджеров нет необходимости искать пути повышения эффективности работы организации, ведь от результатов их деятельности не зависит получение прибыли, т.к. это не генеральная цель. И в конечном итоге, весь процесс стратегического планирования скатывается к бюджетированию.

Исходя из теории стратегического менеджмента, базовыми элементами стратегического планирования являются:

1. Будущее состояния организации. В ходе стратегического планирования нужно понимать, куда будет выходить работать организация сегодня и на какие рынки планирует выход в скором времени.

2. Брать во внимание факторы внешней среды: экономическое и политические положение, уровень конкуренции и степень ее воздействия на рынок, политику банков и т.д.

3. Уравновесить влияние и состояние внутренних и внешних факторов развития организации.

Список литературы

1. Информационный сайт «Zakon.kz». С 2020 года в школах будет внедрено подушевое финансирование // www.zakon.kz/4917587-s-2020-goda-v-shkolah-budet-vnedreno.html
2. Любанова Т.П., Мясоедова Л.В., Олейникова Ю.А. Стратегическое планирование на предприятии. Учебное пособие для вузов. - М.: Март, 2009. – 400с.
3. Грибов, В. Д. Инновационный менеджмент: учебное пособие / В. Д. Грибов, Л. П.

Никитина. – Москва : ИНФРА-М, 2014. – 311 с.

4. Виханский, О. С. Менеджмент: учебник / О.С. Виханский, А. И. Наумов. – 5-е изд. – Москва : Магистр: ИНФРА-М, 2014. – 576 с.

5. Борисенко И.Л., Каблашова И.В. Менеджмент предприятия. - Воронеж: Воронеж.гос. тех. ун-т, 2010. – 144 с.

Анализ изменения в цифровизации экономики

М.Г.Григолашвили¹, А.П. Жигалина²

¹
²преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса,
студентка 2-го года обучения по специальности «Экономика»
grigolashvili_maya@mail.ru, aameliaaa23@gmail.com

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Одной из актуальных тем экономики на данный момент является её цифровизация. В настоящее время происходит стремительное развитие новой цифровой технологической революции, сопряженное с кардинальными изменениями во всех социально-экономических институтах, а порой даже и с формированием новых. Происходящие технологические изменения приносят определенные вызовы для экономической науки, когда прежние, сформированные в доцифровую эпоху теоретические концепции перестают работать. Практика показывает необходимость формирования нового антикризисного инструментария, поскольку существующий не обеспечивает выживаемость компаний в современных условиях, кризисные явления в экономике сохраняются.

Ключевые слова: цифровизация, экономика, бизнес, цифровая экономика, бизнес-модель

Существенной научной проблемой с точки зрения исследования феномена цифровой экономики является отсутствие единого теоретического базиса цифровой экономики. С позиции экономической теории в целом существует ряд проблем методологического характера, например отсутствие устоявшейся терминологии в области цифровой экономики и подходов к периодизации и определению сущности технологических революций. Это можно подтвердить тем фактом, что сейчас отсутствует понимание, является ли текущая цифровизация экономики новой технологической революцией или это «золотой век» развития последней информационно-телекоммуникационной технологической революции.

Тем не менее цифровая экономика – это уже реальность, и для успешного функционирования и выживаемости бизнеса в новых условиях требуется перенастройка теоретических концепций. Следовательно, необходимо определить основные вызовы и направления цифровой трансформации.

В качестве теоретического базиса нашего исследования будем использовать теорию технологических революций и технико-экономических волн. Согласно данной теории, в мире постоянно происходит последовательная смена технологических революций, которые имеют определенные периоды и фазы развития. При этом периоды становления и развертывания технологической революции (так называемая Большая волна) сопровождаются сменой старой технико-экономической парадигмы предшествующей технологической революции на новую. Такая смена парадигм предполагает масштабные и коренные экономические, институциональные и технологические перемены, включая трансформацию традиционных для данной Большой волны методов организации и ведения бизнеса.

Для доказательства этого утверждения рассмотрим основные факторы и ключевые изменения цифровизации экономики, которые существенно повлияли на условия и способы ведения бизнеса (таблица 1).

Таблица 1

Ключевые факторы цифровой трансформации экономики

Фактор цифровой трансформации экономики	Характеристика фактора	Влияние на условия и способы ведения бизнеса
Мобильность и подключенность к интернету	Уход бизнеса и населения в киберпространство благодаря развитию мобильных технологий, широкому распространению интернета	Формирование новых форм ведения бизнеса (виртуальные компании), снижение транзакционных издержек ведения бизнеса (в частности, издержек координации, поиска информации), изменение форм взаимодействия с клиентом
Датификация	Экспоненциальный рост объемов информации, используемой человеком	Превращение данных в ключевой фактор производства экономики и доходобразующий актив цифрового бизнеса, сопровождаемое изменением традиционных бизнес-моделей, формированием новых инструментов извлечения прибыли
Компьютеризация	Рост вычислительной мощности компьютеров	Повышение эффективности принимаемых управленческих решений за счет ускорения
Развитие цифровых технологий, включая искусственный интеллект	Упрощение процесса обработки большого количества информации	Повышение эффективности деятельности компании, автоматизация операционных процессов, сокращение издержек
Сетевизация	Распространение сетевых технологий, благодаря которым возникает сетевой эффект, когда поведение одного экономического агента влияет на ценность услуги, которую получают другие агенты от пользования этой услугой	Формирование новых бизнес-моделей и структуры издержек компании
Примечание – Составлено автором самостоятельно		

Таким образом, основу бизнеса в условиях цифровой экономики составляют данные, вокруг которых выстраиваются все бизнес-процессы и на основе которых формируются новые бизнес-модели и экосистемы, предполагающие взаимодействие экономических агентов в киберпространстве. В свою очередь, внедрение цифровых технологий позволяет компаниям существенно снизить как транзакционные, так и трансформационные издержки для бизнеса, а также стать клиентоориентированными, формируя кастомизированные сервисы и продукты.

Цифровая трансформация экономики привела к появлению вызовов для экономической науки, которые можно условно разделить на следующие группы :

- изменение экономики бизнеса;
- изменение бизнес-модели бизнеса;

- изменение факторов ценности бизнеса.

Рассмотрим каждый вызов подробнее.

Один из ключевых вызовов цифровизации социально-экономических процессов для бизнеса – изменение его экономики. Сетевая революция радикально изменила структуру издержек бизнеса и, следовательно, механизм формирования прибыли. Дело в том, что распространение интернета, использование цифровых технологий приводят к существенному сокращению транзакционных издержек на поиск информации, заключение сделок, реализацию товаров и услуг. Дополнительно это также обеспечивает нулевые предельные трансформационные издержки бизнеса, поскольку создание копий цифровых товаров, их распространение в сети интернет происходит практически бесплатно. Масштабирование цифрового бизнеса, соответственно, сопровождается ростом прибыли. Если раньше эффективность компании связывали с издержками на производство (улучшение процесса организации работы) и реализацию продукции (формирование спроса), то сейчас интернет снизил затраты на выход на новые рынки, создание бизнеса за счет сокращения транзакционных издержек.

Следующий вызов – изменение бизнес-моделей. Сетевая революция привела к формированию новой бизнес-модели – платформенно-сетевой, которая кардинально отличается от традиционной линейной бизнес-модели. Первопричиной формирования такой модели стала новая структура издержек в цифровой экономике. Эти изменения привели к формированию нового типа экономических образований, представляющих собой объединение основных черт организаций (иерархических структур) и рынка – платформы. Данные образования, по сути, являются децентрализованными сетями. Казалось бы, новый тип экономических образований может полностью вытеснить традиционные компании. Однако они продолжают жить. Причин здесь несколько. Во-первых, децентрализованные сети самостоятельно не формируются и не растут, для этого требуется компания (если точнее – человек). Во-вторых, согласно теории транзакционных издержек, компании как экономический субъект не исчезнут даже в условиях цифровой экономики (эпохи децентрализованных структур) в силу невозможности создать полные контракты из-за факторов неопределенности будущего, ограниченной рациональности людей и остаточных прав контроля. Как итог, сегодня в экономике функционируют не полностью децентрализованные системы, а платформенные компании, основанные на платформенно-сетевой бизнес-модели[1].

Механизм работы платформ отличается от деятельности традиционных компаний, что обусловлено структурой активов и издержек, факторами формирования ценности. Платформы не инвестируют во внешние ресурсы (физические активы, кадры, например компания Uber не имеет в своем штате водителей и таксопарков, а компания Airbnb не владеет объектами недвижимости), генерируя ценность бизнеса за счет создания связей (сетевого рынка) между потребителями и производителями.

Последний вызов – трансформация факторов стоимости бизнеса. Если у традиционных компаний ценность создается в процессе производства продукции, то у платформенных компаний она сосредоточена вокруг развития сетей (связей) между потребителями и производителями, так называемых транзакций. Новые платформенные компании превратились из центров производства в центры обмена и коммуникаций между потребителями и производителями[2]. Основные факторы формирования ценности бизнеса сосредоточились в области управления сетями и транзакциями, в результате чего традиционная последовательная цепочка ценностей стала распадаться на отдельные составляющие.

Таким образом, новые платформенные компании не вписываются в доминировавшую до настоящего времени парадигму создания стоимости бизнеса, согласно которой стоимость бизнеса формируется денежными потоками, генерируемыми активами[3].

Целями государственной программы "Цифровой Казахстан" являются ускорение темпов развития экономики Республики Казахстан и улучшение качества жизни населения

за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочной перспективе.

Достижение данной цели подразумевает движение по двум векторам развития:

– "Цифровизация существующей экономики" - обеспечение прагматичного старта, состоящего из конкретных проектов в реальном секторе, запуск проектов по цифровизации и технологическому перевооружению существующих отраслей экономики, государственных структур и развитие цифровой инфраструктуры.

– "Создание цифровой индустрии будущего" - обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построения институтов инновационного развития и, в целом, прогрессивного развития цифровой экосистемы.

Первые итоги реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» были зафиксированы за период 2018-2019 года. Рассмотрим на примере цифровизации отраслей экономики (рисунок 1).

Рисунок 1. Итоги реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» за 2018-2019 г.

Примечание: источник [3]

Программа реализовалась на 2022 год по следующим направлениям:

– «Цифровизация отраслей экономики» – преобразование традиционных отраслей экономики РК с использованием прорывных технологий и возможностей, которые повысят производительность труда и приведут к росту капитализации.

– «Переход на цифровое государство» – преобразование инфраструктуры государства для предоставления услуг населению и бизнесу, предвосхищая их потребности.

– «Реализация цифрового Шелкового пути» – развитие высокоскоростной и защищенной инфраструктуры передачи, хранения и обработки данных.

– «Развитие человеческого капитала» – преобразования, охватывающие создание креативного общества и переход к новым реалиям – экономике знаний.

– «Создание инновационной экосистемы» – создание условий для развития технологического предпринимательства с устойчивыми связями между бизнесом, научной сферой и государством, а также внедрения инноваций в производство.

Цифровая трансформация экономики приводит к возникновению вызовов для экономической науки, поскольку происходит кардинальное изменение социально-экономических институтов общества, условий и способов ведения бизнеса под влиянием технологических преобразований в экономике [4]. Эти вызовы заключаются в том, что традиционные экономические законы (эффект масштаба, цепочка ценности) перестают работать, а в экономике появляются новые хозяйствующие субъекты (цифровые компании), деятельность которых не укладывается в традиционные метрики эффективности и бизнес-модели и порой представляет угрозу компаниям доцифровой эпохи [5]. Цифровые компании

превратились в мировых технологических гигантов, опередив по силе экономического могущества своих индустриальных предшественников.

Список литературы

1. Котова Л.В., Королев Г.В. // Менеджмент и бизнес-администрирование. – 2019.
2. Кудрявцева Т.Ю. / Основные понятия цифровизации. // ФГАОУ ВО СПбПУ. – 2021.
3. Жергеля А.В, / Особенности цифровизации предприятия // - 2020.
4. Aghimie D. / Digitalization of construction organizations – a case for digital partnering // International Journal of construction Management/ - 2020.
5. Gobble M.A. Digital strategy and digital information // Research-Technology Management. – 2018.

Modern business models of digital products

Gelashvili N. N.¹, Turusbekov A.E.²

¹Candidate of Economic Sciences, Assoc. Prof., Department of Economics and International Business,

²Master's student of IT entrepreneurship and digital economics

²alikhhan.jsjs@gmail.com

^{1,2}Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda

Annotation: In the rapidly changing modern world, tech-businesses are becoming a fundamental part of the modern market. With an enormous number of digital products being released each year, it is crucial to choose the appropriate business model and understand its benefits to the business. Therefore, this article is devoted to define the business model, its modern types that are applicable to digital products and compare them.

Keywords: business model, target audience, subscription, freemium, sharing economy, income streams.

In modern management research, business models are one of the most actively studied areas. The interest in this issue is primarily caused by the need for a business to have a holistic understanding of its activities, the whole range of mechanisms that are used to create and offer value to the consumer, as well as to extract income from this activity. The concept of a "business model" is inextricably linked with the problems of inter-firm interactions, since value is created jointly by numerous companies interacting in the market. This leads to the concept of the business model itself that is defined differently based on its concept.

A business model is a description of the structural, operational, and financial processes of an organization. That is, how business processes take place within the company: management and management system, work regulations, communication between departments, as well as monetization methods [1]. This definition mainly highlights business model as a tool that helps the business to define its main features and position.

In addition, a business model is also often referred as an analysis and a schematic description of the interrelated business processes of a company. The model clearly shows: what, to whom and how exactly to sell, as well as how profitable it is [2]. This description highlights the main characteristics of business model and refers to it as a document mentioning the vision of the company.

Lastly, a business model can describe the process of creating, delivering, and assigning value. The essence of BM is that it crystallizes the needs of the consumer and his solvency, determines the way in which the business delivers value to the consumer, encourages consumers to pay for this value and converts payments into business profits through the necessary structure and interaction of

various elements of the value chain [3]. This description refers to business model as a value evaluation.

Considering main definitions of business model, this article will refer to a business model a process of identifying the monetization method of the value of the digital product to its target audience.

Business models are divided to different types depending on the goal of each digital product and its monetization schemes. In the IT industry, there are main business models that are vastly used across different types of digital products. The article focuses on the following set of business models: freemium, subscription, and sharing economy.

The word Freemium consists of two words: Free and Premium. According to this model, the company provides services in which basic and trial features are free, and you need to pay for advanced Premium functionality. The model is popular with Internet companies and developers of computer, mobile programs and applications. The main task of the free tariff is to spread information about the product or service, and Premium is to sell [4].

The author of the term freemium is businessman and venture capitalist Fred Wilson, who described this business model not so long ago, in 2006. However, the very principle of attracting

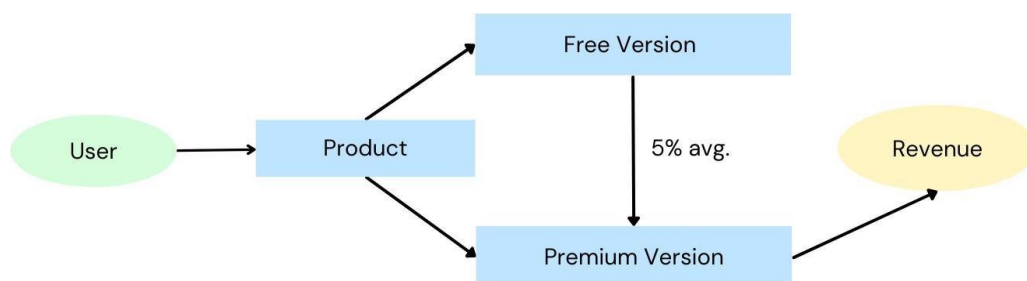

Figure 1. Freemium model of the digital product Note: compiled by author [4].customers through free service is known much earlier.

The success of the freemium strategy is achieved by providing high-quality basic services on a free basis. The Figure 1 illustrates the user journey within the freemium model. Users who are satisfied with the product themselves become its loyal consumers and, moreover, provide marketing of the product "from person to person", telling about the free and high-quality service. At the same time, the company receives income from the sale of additional services or product options. So, according to the statistics of online game developers, if 5% of users pay for the service, the project reaches the break-even level. Having achieved an increase in the percentage of users buying paid options, the project begins to make a profit. The subscription principle has long been used in commerce. Even at the beginning of the XVII century, English book publishers offered to subscribe to one or more volumes of published books. Buyers made an advance payment, and then received a copy, at the beginning of which a list of all subscribers was given.

However, the real heyday of the subscription monetization model began much later, with the advent of the digital era. At the end of the 2010s, startups began to develop offers in the "product as a service" format, and then transfer them to a subscription model: so they started selling products, contact lenses, cosmetics, children's goods [5]. Soon the prospects of subscription were evaluated by the world giants: Procter & Gamble has launched Gillette on Demand, a Walmart — Beauty Box discounter. The trend was picked up by the B2B sector. For example, Michelin, one of the world leaders in the production of tires, offered corporate customers tariffs with a per-kilometer payment

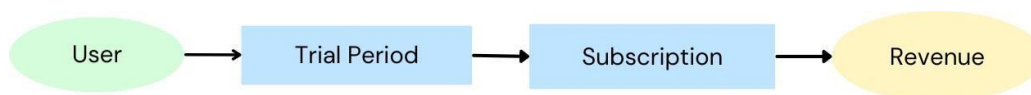

Figure 2. Subscription model of the digital product: compiled by author [5].

According to the forecasts of the research company Gartner, by 2023, up to 75% of companies with direct sales to end consumers — from sock sellers to video game developers - will switch to the subscription model. In conditions of fatigue from endless choice and lack of time, the subscription business model falls exactly into the pain of consumers: you can subscribe once and no longer waste time choosing and buying certain goods or services. In addition, the subscription model fits perfectly into the system of shared consumption, which in many cases has economic advantages over individual ownership — a temporary subscription is significantly more affordable than buying a license, as well as car rental compared to its purchase which can be Figure 2.

Consumers' love for the subscription format is clearly reflected in business indicators. According to Forbes, the capitalization of Netflix, today the most successful representative of the subscription business, increased by 72% from 2019 to 2020.

The economy of division, shared consumption, and the network economy are all synonyms of the new economic model that is gaining popularity in the digital age – the sharing economy. This system is based on collective consumption, which significantly transforms the usual connections between the basic foundations of the economy – production and consumption. [6] The joint consumption that occurs in peer-to-peer systems assumes that consumers are aware of the convenience of paying for temporary access to goods and the expediency of refusing to own them. This system excludes the presence of transaction costs, as it assumes transparency of the information provided. The main actors of the economy of shared consumption are millennials who actively use rent, Internet commerce, crowd funding. Applications for downshifters and hitchhikers are very popular. The main motives in using these products are the desire to save money, the desire to pay for the impression, not for the product.

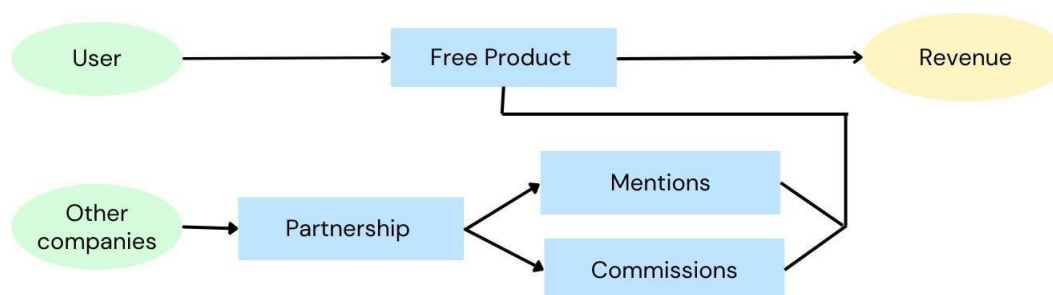

Figure 3. Shared economy model of the digital product: compiled by author [6].

The concept of shared consumption was proposed by economists Rachel Botsman and Ru Rogers in the book "What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption» (2010). The idea is that it is often more profitable and more convenient for a consumer to pay for temporary access to a product than to own it. Speaking at the TED conference, Botsman called sharing economy a new socio-economic model that revolutionizes our consumption of goods and services. First of all, the idea of joint consumption has taken root in the elite segment. Wealthy consumers quickly realized that it is more expensive to own planes, expensive cars and country residences alone than to share them with other people.

Currently, there is an exponential growth of the sharing economy (from \$ 14 billion in 2014 to an estimated \$ 335 billion by 2015), in Russia, already in 2017, the sharing economy market amounted to 230 billion rubles, according to analysts. The low base effect encourages entrepreneurs to create projects for different areas: food sharing, exchange of clothes and toys, joint housing and travel, and more. "The beauty of the sharing model is in financial stability, which is based on human relationships, trust and kindness," says Jonathan Gillon, founder of the Roost parking space sharing service. – By reducing the amount of waste, it also allows you to have a beneficial effect on

the environment. When you start sharing, you quickly realize that there are many opportunities around that open up when you overcome the fear of strangers and realize that most people want to do good."

The most popular services of the sharing economy in Russia today are Uber (the fastest growing taxi network in the world, which practically does not own cars), Airbnb (an online platform for finding housing around the world), Blablacar (a shared travel service used by various groups of the population), Delimobil (one of the most popular services of the capital carsharing), Grabr (an international service for placing orders for goods from around the world) and others.

The models are unique and are effective in their own use cases. To identify main advantages and disadvantages of each model Table 1 was compiled.

Table 1
The advantages and disadvantages of different business models

Business Model	Freemium	Subscription	Shared economy
Advantages	You can build long-term relationships with the audience. First, the company completely covers the basic needs of customers for free, and then part of the audience acquires paid versions and options. The service will improve people's lives. The free service allows the user to be more efficient at work or can entertain him.	Relatively small start-up capital due to prepayment and minimal risks; regular payments and predictability of income; long "life span" of the client; predictability of demand and the possibility of accurate planning; minimum advertising costs after the initial promotion; the ability to collect information about customer preferences for analytics and adjustment of plans and strategies.	Flexibility: One of the things consumers appreciate when using or working in the sharing economy is the flexibility. Independence: For those who don't care for traditional office work, sharing economies do not require professional working environments, so there is no need to stay put in an atmosphere that suit fit your personality.
Disadvantages	The company will not make a profit immediately. Only a small number of users purchase a premium account in the first months of use. Usually the customer buys Premium after six months or 1-2 years. Search for balance. The company needs to provide a quality product so that it is useful to the client, and not lose money. Compliance with	These are organizational difficulties, a lot of efforts at the first stage to create an extensive base of loyal customers. I am concerned about the insufficiently high-quality work of transport services, which creates problems in the exact fulfillment of obligations and deadlines to the buyer.	Safety concerns: Most sharing economy platforms are based on trust, as well as ratings by guests and hosts. Lack of regulations: Another downside is that in many cases there is a lack of regulation to oversee the products and services exchanged during the transactions.

	hobligations to people.		
--	-------------------------	--	--

In conclusion, each business model is effective in different use cases. The company's business model is the key link between creating value and offering it to consumers. In the current dynamic situation in global markets, companies must create their business models in such a way that they are something more than a way of doing business.

The ability and effectiveness of innovation in the business model is the main factor of effective competition of companies in global markets. Innovative business models are increasingly attracting attention, but despite the significant achievements of scientists and practitioners, the issues of building a business model of companies in developing countries when entering global markets have not been sufficiently developed. The innovative business model is becoming one of the main driving forces of strategic renewal of companies around the world.

References

1. DaSilva, C. M., & Trkman, P. (2014). Business model: What it is and what it is not. *Long Range Planning*, 47(6), 379–389. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2013.08.004>
2. Zott, C., Amit, R., & Massa, L. (2011). The Business Model: Recent Developments and Future Research. *Journal of Management*, 37(4), 1019–1042. <https://doi.org/10.1177/0149206311406265>
3. Al-Debei, M. M., & Avison, D. (2010). Developing a unified framework of the business model concept. *European Journal of Information Systems*, 19(3), 359–376. <https://doi.org/10.1057/ejis.2010.21>
4. Hedman, J., & Kalling, T. (2003). The business model concept: theoretical underpinnings and empirical illustrations. *European Journal of Information Systems*, 12(1), 49–59. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ejis.3000446>
5. Chesbrough, H. (2010). Business Model Innovation: Opportunities and Barriers. *Long Range Planning*, 43(2-3), 354–363. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2009.07.010>
6. Arend, R. J. (2013). The business model: Present and future—beyond a skeumorph. *Strategic Organization*, 11(4), 390–402. <https://doi.org/10.1177/1476127013499636>

Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты

¹Димитрашко Анна Владимировна, ²Жарасбаева Айнур Жанбыртаевна

¹студент, студент 3-го года обучения по специальности «Социология»

²м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса
anndimitrashko@gmail.com, jar-aika84@mail.ru

¹Государственный университет интеллектуальных технологий и связи, г. Одесса

²Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: В статье идет речь об исследовании современного этапа мирового экономического и социального развития, характеризующегося существенным влиянием цифровизации. Задачей доклада было исследовать тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты. Переход к цифровой экономике существенно изменяет рынок труда. Активное развитие и распространение информационных технологий в обществе привели к формированию новой социально-трудовой структуры, характеризующейся инновационными формами занятости. Возникновение новых форм трудовой деятельности, отличных от существующих в индустриальную эпоху, ставит вопрос об их функционировании, проблематизации и

деформированности. Статья ориентирована на широкий круг читателей: научных работников, преподавателей и студентов вузов, а также всех, кто исследует проблемы современных трансформаций.

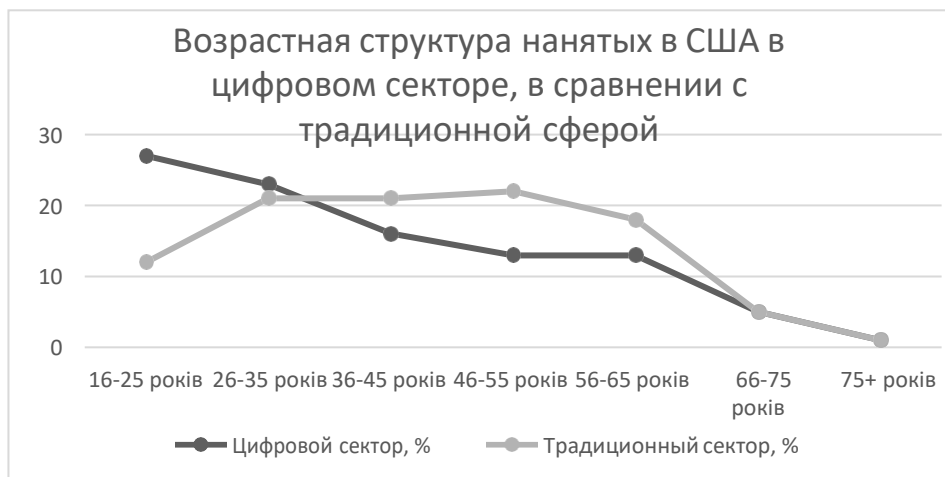
Ключевые слова: Тренды, цифровизация, финансовый сектор, экономика, активы, деньги, валюта, финансовый рынок

Цифровая экономика, как главная примета современности, касается всех сфер общественной интжизни Как тренд развития мировой экономики цифровизация по-разному влияет на эти сферы, но от степени влияния цифровизации национальная экономическая и социальная среда зависит место каждой страны в мировом сообществе..Появление цифровых технологий играет важную роль в социально-экономическом развитии государства, а также направляет в необходимое русло ее инновационный потенциал, способствует становлению конкурентоспособности.позиций на глобальном рынке. Для любой страны поддержка промышленного сектора и собственных технологий является основным условием для развития национальной экономики, сферы услуги содействии увеличению уровня доходов и благосостояния популяция. Термин «цифровая экономика» (digital economy) впервые был применен сравнительно недавно (в 1995 году), американским ученым из Массачусетского университета Николасом Негропonte, который охарактеризовал преимущества применения новых информационно-коммуникационных технологий как фактора становления новой экономики [1]

Цифровую экономику определяют как инновационно-динамическую экономику, в основы которой — внедрение новейших информационно-коммуникационных технологий во все сферы экономической деятельности страны. Учитывая это, можно говорить о потенциале цифровой экономики в контексте повышения эффективности и конкурентоспособности современных предприятий [2]

Одной из основных особенностей цифровой экономики есть ее непосредственная связь с традиционной экономикой, характеризующийся получением доступ к необходимым товарам или услугам в нужный момент времени. Преимуществами такого вида экономики является быстрое получение желаемого товара или услуги, снижение их стоимости для конечного потребителя в результате уменьшения числа посредников, а также упрощение схемы поиска поставщиков и потребителей. Отметим, что цифровизация экономики, прежде всего, направлена на обеспечение необходимых возможностей получения доступа к услугам, информации, предоставляемых на основе информационно-коммуникационных технологий. Цифровку следует воспринимать как инструмент, помогающий стимулировать и развивать информационную открытость общества, выступающего одним из основных факторов повышения производительности труда, экономического роста и конкурентоспособности национальных предприятий, создание рабочих мест, преодоления бедности и социального неравенства [3]

Цифровая экономика создает новые продукты, формирует новые потребности, а скорость и объем получения информации увеличиваются с каждым днем. Все эти процессы открывают значительные возможности для создания и развития бизнеса, основанного на новых технологических решениях или бизнес-моделях, не применявшихся ранее. На современном этапе развития мировой экономики все больше внимания уделяется цифровым технологиям и электронному бизнесу. Сюда направляются инвестиционные потоки и здесь скапливаются человеческие и финансовые ресурсы мира. [4] Цифровое пространство активно осваивается, прежде всего, экономически активной молодежью. Данные отчета Бюро статистики труда США [39] свидетельствуют, что в демографической структуре занятых в цифровом сегменте преобладают занятые в возрасте от 16 до 35 лет, они составляют 50% от общей численности занятых в этом сегменте.

На современном этапе цифровизация финансового рынка создала условия для [5]:

- компьютеризации внутренней структуры финансового рынка и создания современной финансовой телекоммуникационной среды;
- ориентирование финансовой деятельности на внедрение передовых цифровых технологий;
- формирование базовых стандартов, регламентирующих форму представления, способы обработки и пересылка данных информации (протоколы обмена, интерфейсы) с учетом международных стандартов аналогичного назначения;
- создание основных компонентов информатизации инфраструктуры финансового рынка;
- достижение четкого взаимодействия с национальной информационной системой;
- выхода в глобальную компьютерную сеть для использования накопленных баз данных об участниках финансового рынка;
- осуществление масштабного применения интегрированных систем обработки информации;
- отслеживание возрастающих возможностей использования цифровых технологий.

В связи с такими изменениями и вхождением в цифровую эпоху за последние годы в лексику исследователей и практиков финансового рынка вошли такие понятия, как «финансовый инжиниринг» (financial engineering), ставшие «финансовыми инновациями» (financial innovation), «Финтех» (FinTech) свидетельством бурного развития новых финансовых инструментов и технологий биржевой торговли, а также существенной технологизации процесса предоставления классических банковских и других финансовых услуг. Это признается двумя параллельными, но также и конкурирующими тенденциями:

- а) модернизацией деятельности и форматов предоставления услуг существующими финансовыми посредниками;
- б) развитием альтернативных финансов. При этом обе тенденции были связаны с использованием социально-сетевых форматов взаимодействия участников финансового рынка [6, с.45]

Вместе с тем им на помощь пришли технологии распределенной системы учета записей (distributed ledger technology, DLT), в т. ч. Блокчейн (blockchain), открытые коды и платформы для сбора и обработки больших данных, разработка многочисленных финансовых мобильных приложений (mobile application, mobile banking), которые часто создаются группами энтузиастов в обход традиционным банковским институтам. Эксперты Всемирного экономического форума выделяют шесть основных секторов финансовой деятельности, где произошли наиболее существенные с технологической точки зрения изменения: система платежей и расчетов (payments); привлечение депозитов и кредитование (deposit and lending); страхование (insurance); управление инвестициями (investment

management); привлечение капитала (capital rising) и организация и обеспечение рыночных сделок (market provisioning)[7].

В указанных секторах ими были определены 11 кластеров финансовых инноваций подрывными по отношению к традиционным моделям финансового рынка. Наибольший интерес представляют те кластеры, где современные технологии не только основываются на сетевой природе рыночных связей, а способствуют восстановлению и расширению социально-сетевых форматов финансовой деятельности. Это, в свою очередь, влияет на парадигму государственного участия в экономической жизни и требует замены традиционных форм государственного регулирования экономических институтов и отношений, построенных по иерархическому принципу, более гибкими отражающими формы социально-сетевой характер современного мира и определенного дерегулирования экономики и финансов (Deregulation). Указанные тенденции формируют условия для качественных и поступательных изменений финансового рынка, очерчивают образ его возможного будущего[8].

Основными сегментами области финансовых технологий на данный момент являются: платежи и переводы, краудфандинг, управление активами, финансовый маркетплейс, блокчейн. При этом можно наблюдать усиление тенденций по созданию полностью цифровых банков, которые в своей деятельности ориентируются преимущественно на тех, кто предпочитает использование онлайн-банковских услуг[9].

Одним из новых элементов финансовой инфраструктуры цифровой экономики стало появление так называемых «виртуальных банков» сначала в Европе и США, которые затем они начали распространяться и в других странах. Большинство ученых определяют термин «виртуальный банк» как виртуальную организацию, генерирующую экономическую стоимость. По сути, это финансовый посредник между клиентом и «традиционными» банками и финансовыми компаниями, который в рамках глобальной цифровой среды через Интернет сеть на основе интерфейса предлагает финансовые услуги в режиме реального времени. Главным отличием этих структур от традиционных. Мультинациональных компаний есть их способность быстро реагировать на изменения рынка и требования клиентов. В общем, глобальное цифровое пространство динамично развивается под влиянием активной инвестиционной деятельности ведущих стран мира и агрессивной политики крупнейших ИТ-компаний мира, непосредственно отражается на развитии отечественного финансового рынка. При этом возможность эффективной работы финансового рынка в ближайшее время будет зависеть в первую очередь от государства, которое сможет обеспечить все необходимые условия для функционирования финансовой инфраструктуры всех его частей.

Список литературы:

1. Negroponte. Being Digital. Knopf. Paperback edition, Vintage Books, 1996. ISBN 0-679-76290-6.
2. Гудзь О.Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами // «Економіка. Ме-неджмент. Бізнес». 2018. № 2 (24).
3. Доклад о мировом развитии «Цифровые дивиденды», 2016. Международный банк реконструкции и развития. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23347/210671RuSum.pdf?sequence=16>
4. Джусов О.А. Альпаков С.С. Цифрова економіка: структурні зрушення на міжнародному ринку капіталу – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/publication/322644079>.
5. Бондаренко О.С. Тенденції функціонування фінансового ринку в економіці України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2018/3.pdf.
6. Карлін М.І. Управління державними фінансами: [навч. посібн.] / М.І. Карлін, О.В. Борисюк. – Луцьк: ПП Іванюк, 2013. – 273 с.

7. Як цифрова економіка змінить Україну. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/16/633057>.

8. Бажал Ю. «Інформаційна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/1234567/89/2430/1/Bazhal-Informatsiyna_ekonomika.pdf.

9. Available at: JAAP JAN NIENHUIS: Product Development in two-sided markets <http://www.innopay.com/content/product-development-two-sided-markets>.

ЕАЭО-ның Қазақстандағы цифрлық экономиканың дамуына әсері

¹Ж.М.Есполова, ²Л.С.Шекимова

¹Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,

²«Әлемдік экономика» мамандығы бойынша 4 курс студенті

²iya.shekimova@mail.ru

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Елдегі экономиканың дамуына сыртқы елдермен қарым-қатынас үлкен әсерін тигізеді. Сол қарым-қатынас түрі ретінде бұл мақалада Қазақстанның ЕАЭО ісі аясындағы экономикалық серпіні қарастырылған. Яғни кедендік саяси жағдайды зерттей отырып, одақтың жұмыс істеуі кезінде бірлестік елдері азаматтарының өмір сүруі мен жұмысы үшін қолайлы жағдайлар жасау бойынша ілгері даму өзгерістерін, одақ қағидалары мен жоспарларына сәйкес жаңартулар, экономикалық даму аспектілерін байқауға болады

Кілт сөздер: Экономика, кеден, ЕАЭО, цифрлық экономика

1991 жылы 16 желтоқсанда Қазақстанның тәуелсіздік алуымен оның алдында өзінің шынайы егемендігін қамтамасыз ету және тәуелсіз мемлекет ретінде халықаралық аренадағы орнын нығайтумен байланысты міндеттер тұрды.

Республикада жүргізіліп жатқан жеке меншік институтын қалыптастыруға және толыққанды ұлттық нарықты құруға бағытталған экономикалық реформа мемлекеттік басқару жүйесін түбегейлі қайта құру қажеттілігін туғызды.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2030. Барша қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының жақсаруы» атты Жолдауында: «Соңғы алты жылда біз екі негізгі стратегиялық мақсатты ұстандық. Біріншіден, Қазақстанның егеменді тәуелсіз ел болуы үшін... Екіншіден, біз ауқымды әлеуметтік, саяси және экономикалық реформаларды жүргізе бастадық. Кейбір салаларда айтарлықтай нәтижелер бар болса да, бұл мақсаттар әлі орындалған жоқ», - деген болатын.[1]

Ішкі нарықты қалыптастырудың бір бағыты сыртқы экономикалық байланыстар жүйесін қайта құру болды. Біріншіден, сыртқы экономикалық кешенді басқарудың жаңа тәсілі жасалды, екіншіден, экспорт-импортты реттеудің жаңа құралдары тәжірибеге енгізілді. Бұл өзгерістер кедендік әкімшілендіруді ұйымдастыруға тікелей әсер етті.

Кедендік режим - бұл тиісті кедендік салықтарды, шекаралар арқылы тасымалданатын көлік құралдары мен тауарларға қатысты баждарды, шектеулерді және тыйымдарды қолдану тәртібін қамтитын шарттар мен талаптардың жиынтығын айқындайтын ерекше рәсім.

Кедендік режим - Қазақстан Республикасының кедендік аумағында не одан тыс жерлерде өткізу, пайдалану мақсаттарына қарай тауарлар мен көлік құралдарын Қазақстан Республикасының кедендік аумағы арқылы өткізу кезіндегі олардың кеден ісі саласындағы мәртебесін айқындайтын, Қазақстан Республикасының Кеден Кодексінде белгіленген нормалардың жиынтығы;

Таңдалған кедендік режим жекелеген тауар санаттарын тасымалдауға кеден ресімдеудің тәртібіне және кеден бақылауына, сонымен қатар кеден төлемінің мөлшеріне ықпал ете отырып жасалынатын іс әрекет шеңберін белгілейді.

Біздің республикамызда жаңа күрделі құқық саласы – кеден құқығы қалыптасуда. Осыған орай, қазақстандық кеден заңнамасын зерттеп, оның артықшылықтарын, әлсіз тұстарын, кейбір мәселелерді реттеудегі кемшіліктері мен олқылықтарын ашып көрсетумен қатар, қазіргі Қазақстан мен бұрынғы елдердің заңнамаларына салыстырмалы талдау жасау өте маңызды. КСРО, сондай-ақ халықаралық кеден құқығы актілері, жақын және алыс шет елдер.

Қазақстан Республикасының кедендік ісі ТМД елдерімен тығыз байланысты. Оған ықпалеткен ЕАЭО-на мүше болуы.

Кедендік одақтың құрылуы, Бірыңғай экономикалық ғарыш және оның жалғасында Еуразиялық экономикалық Одақтың даму әлеуеті зортегін шектеулерді жою арқылы қауымдастыққа мүше елдертауарлардың, қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің қозғалысы.

ЕАЭО аясында экономиканың негізгі бағыттарына қатысты келісілген, келісілген саясат жүргізілетін болады. Бұл экономикаларды жаңғырту мен әртараптандыруға, қатысушы елдер арасындағы өзара сауда-экономикалық ынтымақтастықты кеңейтуге жәрдемдесуге арналған.

Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарттың негізгі идеяларын іске асыру Еуразиялық экономикалық одаққа мүше елдер үшін интеграцияның оң макроэкономикалық және салалық әсерлерінің пайда болуына ықпал етеді.

Бүгінде қызметкерлер Одақ көлемінде емін-еркін жүріп-тұрып, қосымша талапсыз, рұқсатсыз жұмыс істеп, дипломдары өзара мойындалады. Олар қажетті медициналық көмек ала алады, балаларын балабақша мен мектепке бере алады. Бұл негізінен бизнесті және тұтастай алғанда ЕАЭО елдерінің экономикасын дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасаудың арқасында мүмкін болды. ЕАЭО-ның жаңа Кеден кодексі қабылданды, соның арқасында кедендік операциялардың мерзімі бірнеше есе қысқарды. Сонымен қатар, Одақтағы сауда кедергілерімен күрес институттандырылды: 2016 жылдан бері 51 кедергі жойылды. Соңғы жылдары Одақпен өзара сауда шамамен 32%-ға өсті.

Одақ жұмысының оң нәтижесін сарапшы В. Додонов былай деп сипаттады: «Сауда-экономикалық ынтымақтастық жалпы экономиканың даму қарқынына тікелей әсер етіп, көптеген салалардың даму драйвері ретінде танылады. Тиісінше, сыртқы сауданың экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне ықпалы да арта түседі, өйткені мұндай бәсекеге қабілеттілік сыртқы нарықтарда, ұлттық шаруашылық жүйесінің әлемдік нарықтарға талап етілген өнімді ұсына алу қабілеті формасында көрініс береді. Сондықтан, мұндай ықпал сөзсіз болады», — деді. [2]

Сонымен қатар Одақтың елдегі цифрлық тұрғыда дамуына үлесін атап өту маңызды. Цифрлық экономиканың сапасы мен даму қарқыны бойынша Қазақстан ТМД-ның барлық елдерінде жетекші орын алады. Ол жайлы сарапшының пікірі: «Біз ЕАЭО-ның цифрлық интеграция процестеріне қосылуға әзір болып қана қоймай, өзіміз де идеялар генераторы және бастамаларды әзірлеушілер болып отырмыз. Мәселен, қазақстандық бастамалар қатарына агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың цифрлық технологияларын енгізу және электронды еңбек биржасын құру жатады. Қазақстан электронды лицензиялау тетігін таныстырды, ол лицензиялау процесін, рұқсат беру құжаттарын беруді автоматтандырып қана қоймай, мемлекеттік органдар мен бизнес қауымдастық арасындағы ақпараттық өзара іс-қимыл тетігінің ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Қазақстанның тағы бір бастамасы “шағын және орта бизнес үшін ашық цифрлық платформаны” іске қосуы болды», — деді И. Черных.[2]

Елімізде «Цифрлық Қазақстан» және «Еуразиялық одақтың 2025 жылға дейінгі негізгі бағыттарын цифрландыру» мемлекеттік бағдарламалары қабылданды. Оның «Цифрлық Жібек жолын жүзеге асыру», «Адам капиталын дамыту», «Инновациялық экожүйені құру»

сияқты бағыттары бар. Мұндағы басты мақсат – цифрлық экономиканы құруға жағдай жасай отырып, цифрлық технологиялардың арқасында мемлекеттің экономикалық дамуын жеделдету және халықтың өмірін жақсарту.

Цифрлық экономика – бұл цифрлық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген экономикалық, әлеуметтік және мәдени байланыстар жүйесі. Қазіргі уақытта цифрлық экономикаға деген қажеттілік пен сұраныс артып келеді. Өйткені тез өзгертін нарықта инновациялар тез бейімделіп, жаһандық деңгейде жақсырақ интеграциялануы мүмкін. Сондықтан ұлттық экономика кәсіпорындары Дүниежүзілік сауда ұйымының қатаң талаптарына сәйкес келетін бәсекеге қабілетті, заманауи өнім шығаруға ұмтылады.

Еуразиялық экономикалық кеңістікте цифрлық экономиканың серпінді дамуы үшін Еуразиялық экономикалық одақтың «Цифрлық күн тәртібінің» маңызы зор. Еуразиялық экономикалық одақ елдерінде цифрлық күн тәртібін және «Цифрлық экономика» ұлттық жобаларын сәтті жүзеге асыру жаһандық инновациялық гипербәсекелестіктің артуы жағдайында ЕАЭО елдерінің әлемдік нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін шешуші мәнге ие.[3]

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылдың қыркүйек айында өткен Digital Bridge форумының пленарлық отырысында сөз сөйледі. Қазақстан өзіне еуразиялық кеңістіктегі ең ірі цифрлық хабтардың біріне айналу стратегиялық міндетін қойды. Мемлекет басшысының айтуынша, бүгінде Қазақстан көптеген дамыған елді озып, БҰҰ-ның цифрланған мемлекеттер рейтингінде үздік отыз елдің қатарына кіреді. Дегенмен Қазақстанды одан әрі цифрлық трансформациялау үшін көп жұмыс істеу керек.[4] Осыған орай еліміздің экономикасының дамуына цифрлардырудың қосатын үлесі зор. Демек ЕАЭО-ның қабылдаған цифрлық күн тәртібінің маңызы айтарлықтай үлкен.

2017 жылғы 12 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің №827 Қаулысымен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

Бағдарламаның негізгі мақсаты – орта мерзімді перспективада цифрлық технологияларды пайдалану арқылы республика экономикасының даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстан экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму жолына көшіру үшін жағдай жасау.

Бағдарлама 2018-2022 жылдар кезеңінде іске асырылады және елдің флагмандық салаларын технологиялық жаңғыртуға қосымша серпін береді, еңбек өнімділігінің ауқымды және ұзақ мерзімді өсуіне жағдай жасайды.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес халықтың цифрлық сауаттылық деңгейін 2022 жылға қарай 83 пайызға дейін арттыру көзделіп отыр. Мәселен, 2020 - 80 пайызға, 2021 - 81,5 пайызға, ал 2022 - 83, пайызға жеткізу жоспарланған.[5]

Цифрлық сауаттылық дегеніміз - адамның білімі мен ақпараттық және коммуникациялық технологияларды өзінің күнделікті және кәсіби қызметінде қолдану мүмкіндігі

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының паспорт статистикасына сүйенсек, экономика даму индексі келесідей:

Кесте 1

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының паспорт статистикасы

Нысаналы индикаторлар

Пайыздық мөлшерлеме

бөлшек сауданың жалпы көлеміндегі электрондық
сауданың үлесі

2,6%

интернет желісін пайдаланушылардың үлесі

82,3%

интернет желісін пайдаланушылардың үлесі	83%
ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту индексі	30 орын

[6]

«Цифрлық Қазақстан» мен ЕАЭО-тың «Цифрлық күнтізбе» бағдарламасының көздеген мақсаттары бір – экономиканың инновациялық тұрғыда дамуы. Еуразиялық экономикалық одақ үлкен экономикалық әлеуеті бар интеграциялық қоғамдастық болып табылады, сонымен қатар бұл үрдіс мынадай объективті факторларға сүйенеді:

бес мемлекеттің жалпы ЖІӨ 2 трлн \$ құрайды;

өнеркәсіптік әлеует 600 млрд \$ бағаланады;

ауыл шаруашылығының өнімдерін шығару көлемі — 112 млрд \$;

жалпы тұтынушылық нарық — 170 млн адам;

газ өндірісі — әлемдегі 1 орын, әлемдік үлестің 22 %-ы;

мұнай өндірісі — әлемдегі 1 орын, әлемдік үлестің 14,6 %-ы;

көмір өндірісі — әлемдегі 4 орын, әлемдік үлестің 5,9 %-ы;

электр энергиясы өндірісі — әлемдегі 3 орын;

металлургиялық өндіріс: шойын өндірісі — әлемдегі 3 орын, болат өндірісі — әлемдегі 4 орын;

минералды тыңайтқыштар өндірісі — әлемдегі 2 орын;

машина жасау өндірісі — әлемдегі 6 орын;

ауыл шаруашылық өндірісі: бидай — әлемдегі 4 орын, ет — әлемдегі 5 орын, картоп — әлемдегі 3 орын;

автожол инфрақұрылымы — әлемдегі 5 орын;

теміржол инфрақұрылымы — әлемдегі 2 орын [7]

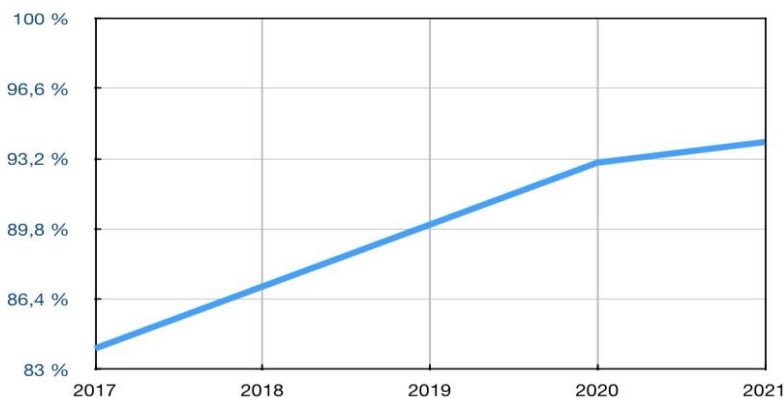
Қазақстандағы цифрлық экономиканың даму индексі әлеуметтегі технологиялық тұрғыда даму аспектісінен байқауға болады, мысал ретінде Қазақстан халқының компьютерлік сауаттылығының деңгейі көрсеткіші келтірілген:

Сурет 1

Қазақстан халқының компьютерлік сауаттылығының деңгейі

Халықтың компьютерлік сауаттылығы деңгейі

Жылдық мерзімі	Пайыздық көрсеткіш
2017	84 %
2018	87 %
2019	90 %
2020	93 %
2021	94 %

Жүргізілген жұмысқа байланысты Қазақстанда цифрлық даму үдерісі ауқымды жұмыс айналымын алғанын байқауға болады. ЕАЭО-ның экономикалық даму серпіні еліміздің экономикасына клеулі әсерін тигізуде, әсіресе «цифрлық күнтізбе» көздеген жоспары. Цифрлық экономиканың дамуы - еліміздің экономикалық стратегиясының жетекші бөлігі.

«Бүгінде цифрлық трансформация жекелеген компаниялардың ғана емес, сонымен бірге тұтас елдер мен аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін анықтаушы фактор болып табылатыны ешкімге құпия емес. Сарапшылардың болжауынша, 10 жылдан кейін әлемдегі өндіріс пен қызметтердің 70%-ға дейіні цифрлық платформалар мен модельдерге негізделеді. Осы жағдайларда Қазақстан алдына стратегиялық міндет – еуразиялық кеңістіктегі ең ірі цифрлық хабтардың бірі болу міндетін қойды. Бұл үшін қазірдің өзінде ортақ қор бар», – деп Қасым-Жомарт Тоқаев айтып кеткендей, цифрлық даму – елдің жарқын болашағына жолдама.

Әдебиеттер тізімі:

1. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970002030_
2. <https://primeminister.kz/kz/news/reviews/sarapshylar-eaеo-turaly-eaеo-naryg-ynda-b-sekelestiktin-kusheyui-euraziyalыk-integraciyanyn-basty-zhetistigi>
3. Дятлов С.А. Глобальная инновационная гиперконкуренция как фактор трансформации мировой экономики // Философия хозяйства. — № 4. — 2010. — б. 113–131.
4. <https://egemen.kz/article/324273-prezident-digital-bridge-forumynynh-plenarlyq-otyrysynda-soz-soyledi>
5. <https://strategy2050.kz/amp/news/aza-stan-ekonomikasyny-tsifrlanuy-m-mkindikter-men-bastamalar/>
6. <https://zerde.gov.kz/upload/docs/ЦК%20-%20каз.pdf>
7. Сабден О. Экономика: Таңдалған еңбектер / О. Сабден. — Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2011. — б. 90.
8. <https://www.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT095600>

Desperate for digital technology

¹S.F. Yeremina, ²Gordeeva E.A.

¹a student of the 2nd year of study in the specialty "Economics"

²PhD, associate professor of the Department of Economics and International Business

gordelena78@mail.ru

^{1,2}E.A. Buketov Karaganda University

Annotation: The pandemic has accelerated digital transformation in almost every sector of the economy. Most companies in the European Union and the U.S. expect the COVID-19 outbreak to have a lasting impact on digital use, according to the Digitalization in Europe 2020: Evidence from the EIB Investment Survey. More than a third of companies expect the pandemic to permanently impact the services or products they offer as well as their supply chains.

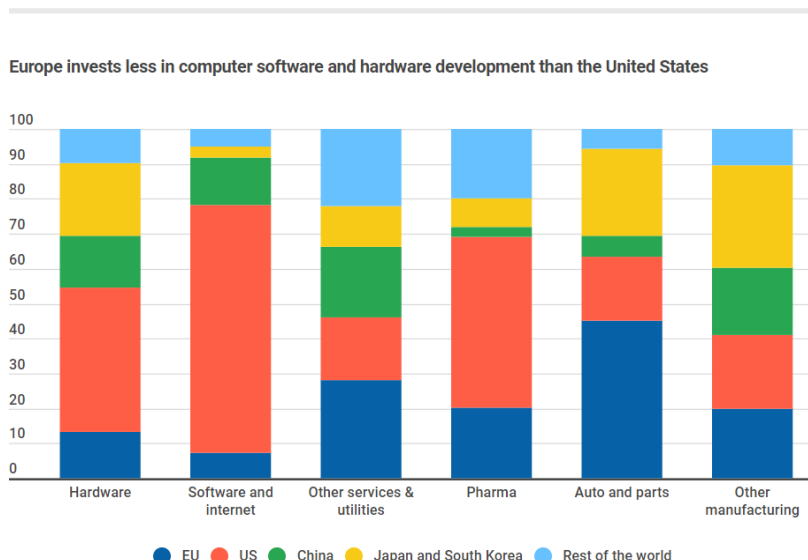
Key words: digital economy, business review, digital technology, investment.

But the pandemic has also opened a chasm between technology-savvy companies and those struggling with digitalization. Firms that already had a strong digital presence kept in touch with their customers, suppliers, and employees when European economies were forced to shut down. Firms that didn't, such as small local businesses, shut down for weeks or months.

European companies are world leaders in many traditional industries such as automotive, pharmaceuticals, luxury goods, and services. They are less represented in fast-growing digital sectors such as software and computer services. Unlike China, the European Union does not seem to invest enough in research and development to create new digital leaders. Europe's weakness in

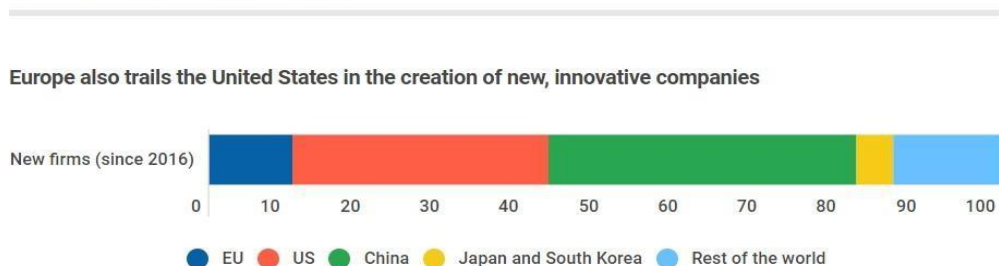
digitalization could jeopardize its long-term competitiveness and put control of Europeans' private data in the hands of foreign companies.

Share of R&D expenditure (in %)

Source: EIB calculations based on the EU Industrial R&D Investment Scorecard 2018. Information is taken from EIB Investment Report 2020/2021: Building a smart and green Europe in the era of COVID-19 (Chapter 7).

Share of new leading R&D firms

Source: EIB calculations based on the 2018 EU Industrial R&D Investment Scorecard.

Lagging in digital technology uptake

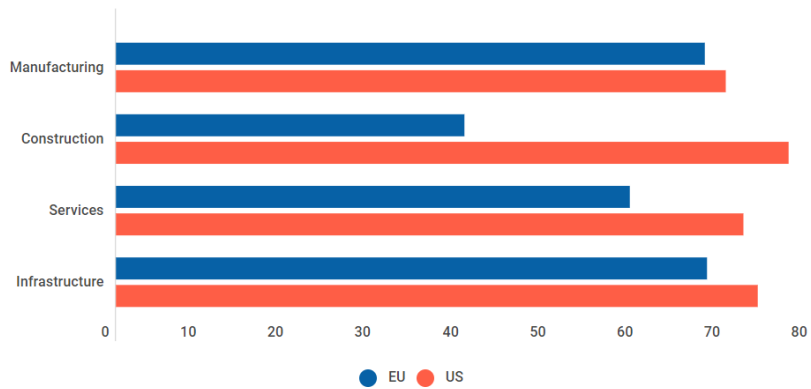
Europe lags behind the U.S. not only in creating digital technologies but also in adopting existing digital technologies. By 2020, 37% of European firms still have not adopted any advanced digital technology, compared to 27% in the U.S.

Failure to adopt the latest digital technologies ultimately affects the competitiveness of European firms. Firms that have adopted advanced digital technologies tend to perform better than firms that do not use digital technologies. In addition to innovating more, they also invest more, use better management practices, grow faster, and create higher-paying jobs. The gap with the U.S. is particularly pronounced in construction and services, as well as in the adoption of the Internet of Things.

Small firms tend to have lower levels of digital adoption than large firms. But digital adoption rates for firms with fewer than 50 employees are meager in Europe, where firms tend to be smaller than in the U.S. That's too bad because micro, small, and medium-sized enterprises are the backbone of the European economy. They account for 99% of all businesses and more than two-thirds of employment in the European Union, while in the United States they account for just over 40% of employment.

Adoption of digital technologies by sector (in %)

Europe's construction and service sectors account for much of the digital gap

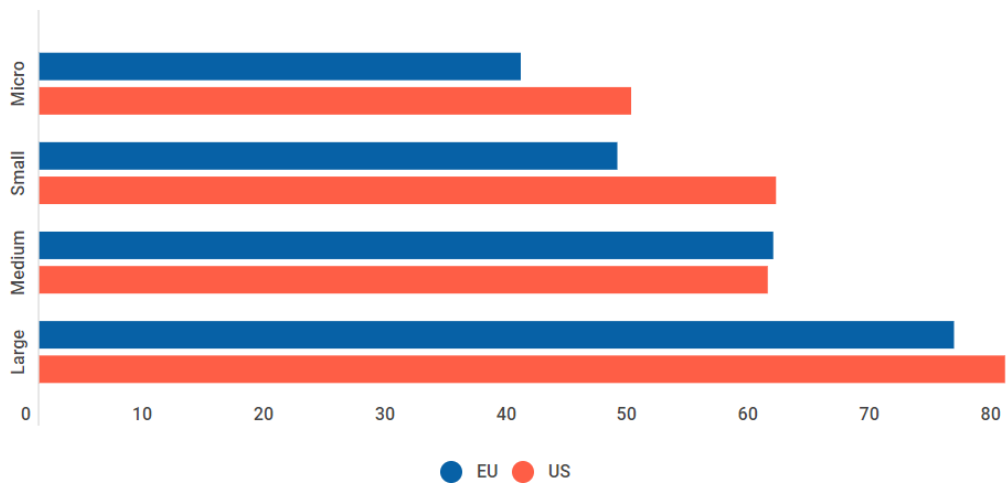

Source: EIB Investment Review - 2020 EU Survey (EIBIS Wave 2020).

Note: Firms are weighted using a value-added measure. Firms responded to a question about four different technologies and whether they had ever heard of them, had not heard of them, had partially implemented them, or had their entire business organized around them.

Adoption of digital technologies by firm size (in %)

While large and medium European firms have digitalised almost as fast as their US counterparts, small and micro firms continue to lag behind

Source: EIB Investment Survey (EIBIS Wave 2020).

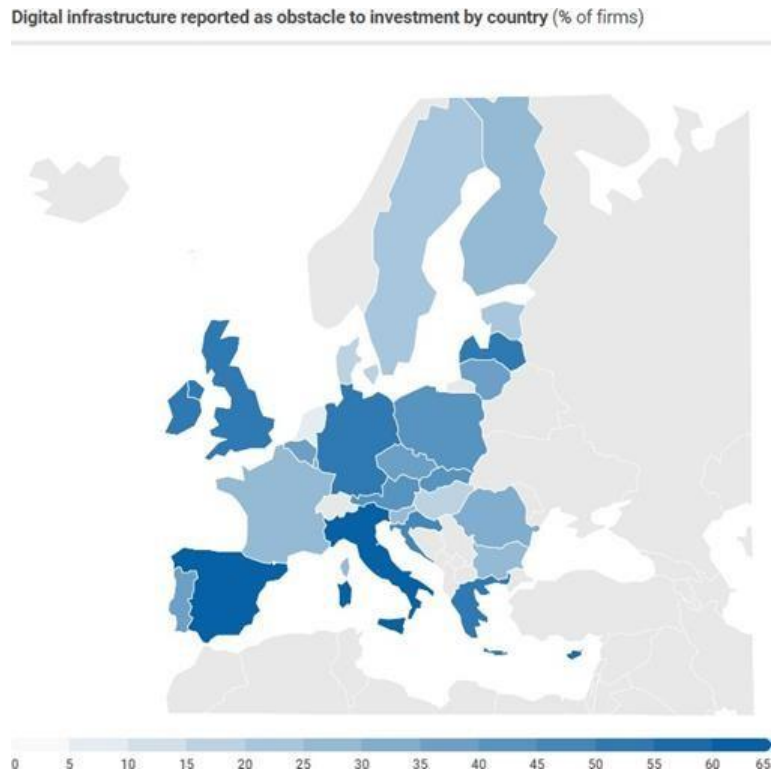
Note: Firms are weighted by value added.

The pandemic took firms by surprise

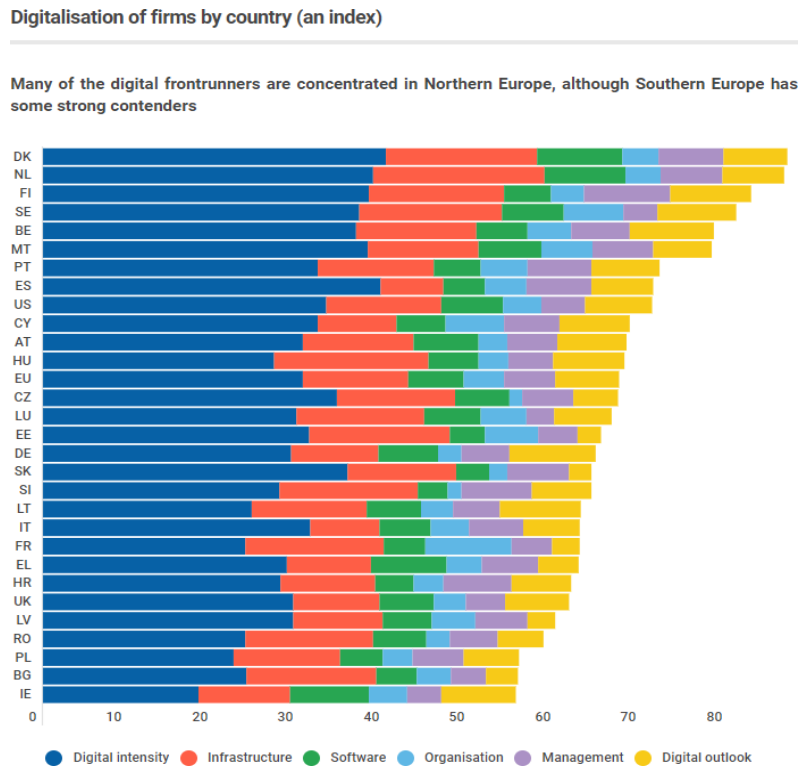
The coronavirus pandemic has forced many European companies to think about the importance of digitalization. Many companies now realize that they need to catch up.

But catching up requires investment. The pandemic has hurt companies' ability and willingness to invest (see related article on investment). Many companies found that revenues dried up as their operations were limited. To cope, they focused on short-term survival strategies and scaled back their investment plans. Failure to invest will further hinder companies' ability to create, transfer and adopt new technologies and, ultimately, reduce their competitiveness. Strengthening Europe's digital infrastructure could encourage companies to invest. Although most European households now have broadband access, the spread of fast connections can be improved.

The European Union has much to gain from encouraging digital investment. Digital companies tend to be significantly more productive than traditional ones, and this difference is particularly noticeable in high-growth countries. For example, the median productivity of digital firms in Finland is 37% higher than that of non-digital firms. According to the Digitalization Report, Finland's digital adoption rate is particularly high at 76%.

Source: EIB Investment Survey (EIBIS 2020 wave).
 Note. Firms are weighted using the value-added indicator

Source: EIB Investment Survey (EIBIS Wave 2020), EIBIS Corporate Digitalization Index

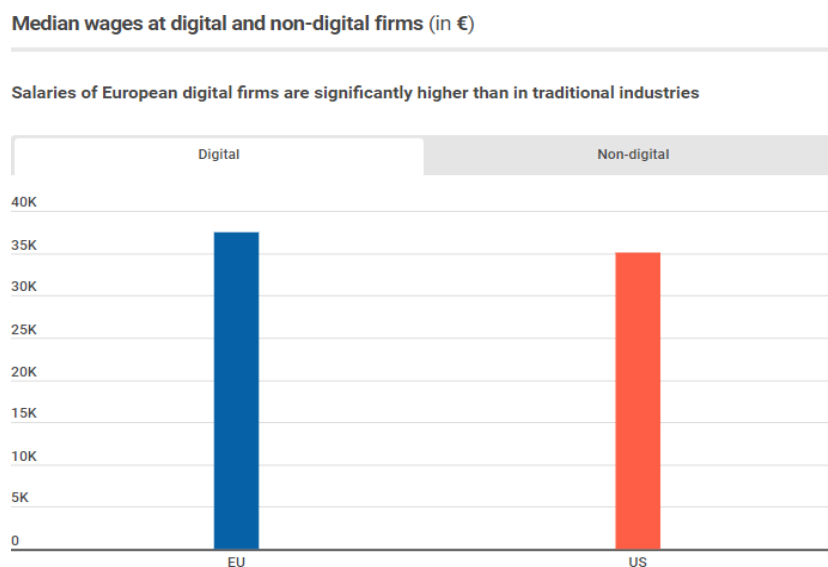
Note: Firms are weighted by value added. Country codes are based on EU nomenclature. The EIBIS Corporate Digitalization Index consists of six components: digital intensity, digital infrastructure, investment in software and data, investment in improving organizational and business processes, use of strategic monitoring systems, and digital perspectives.

Digital Danger

Lagging EU firms in digital innovation and adoption could jeopardize Europe's long-term competitiveness. A large proportion of EU firms are not adopting any digital technologies and have no plans to invest in their digital transformation.

The difficulties European small digital firms face in obtaining funding also put innovation at risk. Small digital firms are more likely to face credit constraints than traditional firms, forcing them to rely on internal funds, such as cash flow or profits, to fuel growth. Less-developed venture capital markets in Europe also hamper their development.

Barriers to digital investment carry a huge opportunity cost. In recent years, digital companies have driven innovation and job creation in Europe. The jobs they create pay better and offer more chances for advancement, in part because digital companies tend to train their employees more. Digital companies have also weathered the pandemic better than non-digital ones. Many European companies believe the pandemic is likely to result in permanent job losses, according to the Investment Outlook. Digital firms, however, are less likely to cut jobs.

Source: EIB Investment Review (EIBIS Wave 2020).

Increasing digitalization should be the cornerstone of Europe's economic recovery. To accelerate the pace of digital innovation and adoption, Europe must focus primarily on three elements:

- A favorable ecosystem
- the right financial support for investment
- a European vision to combat the digital imbalance that exists in the European Union.

Digitalization is the key to sustainable growth. Europe must make it a priority.

Literature:

1. Platforms and Ecosystems, Harvard Business Review (HBR)

2. Digital Transformation: Survive and Thrive in an Era of Mass Extinction, Tom Siebel
3. Digitalization, Collective of Authors
4. Driving Digital: The Leader's Guide to Business Transformation Through Technology, Isaac Sacolick
5. The New IT: How Technology Leaders are Enabling Business Strategy in the Digital Age, Jill Dyché
6. See Sooner, Act Faster: How Vigilant Leaders Thrive in an Era of Digital Turbulence (Management on the Cutting Edge), George Day and Paul Schoemaker
7. The Economics of Data, Analytics, and Digital Transformation, Bill Schmarzo

Әлеуметтік кәсіпкерлік бизнес-қызметті ұйымдастырудың инновациялық нысаны ретінде

Ж.М.Жартай, Г.М.Кожабатчина

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының ассоц. профессоры, PhD

Экономика мамандығы бойынша 1-ші оқу жылының докторанты

zhanibek862010@mail.ru, kozhabatchina@mail.ru

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Аннотация: Берілген мақалада «әлеуметтік кәсіпкерлік» түсінігін түсіндіруде қолданыстағы тәсілдер қарастырылады. Ғылыми зерттеу саласы ретінде әлеуметтік кәсіпкерлік өзінің қалыптасу үдерісінде теориялық шегінің, мазмұны мен түсініктемелік аппаратының жеткіліксіз анықталуымен сипатталады. Кәсіпкерлік қызметтің белсенді дамып келе жатқан нысандарының бірі ретінде, әлеуметтік кәсіпкерлік қазіргі кезде халықтың әлеуметтік жағдайы нашар топтарының, сонымен қатар жалпы қоғамның да әл-ауқаты деңгейі мен өмір сүру сапасын арттыруға ықпал ететін мәселелерді шешуге арналған. Әлеуметтік кәсіпкерліктің қазақстандық тәжірибесі – экономиканы дамытудың жаңа бағыты.

Кілт сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік, әлеуметтік инновациялар, әлеуметтік әсер, кәсіпкерлік тәсіл

Әлеуметтік кәсіпкерлік құбылысы практиктердің де, теоретиктердің де назарын көбірек аударады. Бизнес-тәсілдерді қолдана отырып, әлеуметтік мәселелерді шешетін фирмалар санының артуы мұндай ұйымдарға зерттеу жүргізу және олардың құрылуы мен жұмыс істеу ерекшеліктерін түсіндіру қажеттілігін анықтайды.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің ерекшелігі, ол ең алдымен негізгі миссияға, белгілі бір әлеуметтік мәселені шешуге байланысты ұйымның мақсатына қол жеткізуге бағытталған, ал қаржылық тұрақтылықты құру осы мақсатқа жетудің қажетті тәсілі болып табылады. Қайырымдылық, қайырымдылық жұмыстарынан айырмашылығы, әлеуметтік кәсіпкерлер қаржылық тұрақтылыққа ұмтылады және оларға әлеуметтік және экономикалық құндылықты құрудың қос мақсатына жетуге көмектесетін бизнес модельдерін жасауға тырысады. Әлеуметтік кәсіпкерліктің инновациясы ең алдымен жаңа тәсілдерді іздеумен, әлеуметтік мәселелерді шешу үшін инновациялық бизнес-модельдер құрумен анықталады.

Әлеуметтік кәсіпкерлер басқа экономикалық агенттер жиі орындай алмайтын бірқатар әлеуметтік-экономикалық міндеттерді шеше алады. Біріншіден, әлеуметтік кәсіпкерлік "билетсіз" әсерінің туындауына байланысты тауар үшін ақы төлегісі келмейтін азаматтарды қоғамдық игілікке ақы төлеуге итермелейді. Екіншіден, әлеуметтік кәсіпкерлер тауар үшін төлеуге дайын, бірақ оны жасай алмайтындарға тауар ұсынудың жолдарын табады (мысалы, инновациялық бизнес модельдерін әзірлеу арқылы көптеген компаниялар вакциналарды немесе санитарлық өнімдерді осы топтарға қол жетімді бағамен ұсынады). Атап

өтілгендей, "әлеуметтік кәсіпкерлік — бұл жоғары оң әсерлері бар назардан тыс қалған проблемалардың тұрақты шешімдерін іске асырумен байланысты қызмет".

Шынында да, әлеуметтік кәсіпкерліктің мақсаты белгілі бір қоғамдастықтың белгілі бір әлеуметтік мәселесін шешумен байланысты, ол мемлекет пен нарықтың істен шығуына байланысты шешілмейді. Алайда, әлеуметтік кәсіпкерлікті әлеуметтік бағдарланған қызметтің басқа түрлерінен ажырату қажет. Сонымен, ресурстарды қайта бөлуге негізделген қайырымдылық пен қайырымдылықтан айырмашылығы, әлеуметтік кәсіпкерлік тауарларды және/немесе қызметтерді ұсынумен байланысты экономикалық қызмет болып табылады. Егер біз корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік пен әлеуметтік кәсіпкерліктің арақатынасы туралы айтатын болсақ, онда ұйымның мақсаттары осы қызмет түрлерінің маңызды айырмашылығы болып табылады. Әлеуметтік кәсіпкерлікте олар әлеуметтік мәселені шешуге байланысты, ал коммерциялық компанияларда олардың қызметін үш көрсеткіш бойынша — қаржылық, әлеуметтік және экологиялық есеп беруге байланыстыруға тырысқанына қарамастан, бастапқыда қаржылық пайда табуға дейін азаяды. Сонымен бірге, әлеуметтік кәсіпкерлік бизнесті өзімен алмастырмайды, бірақ корпоративтік әлеуметтік жауапкершіліктің сәтсіздіктері мүмкін болған жағдайда оны толықтырады.

Жалпы, әлеуметтік кәсіпкерлік күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс болып табылады, өйткені ол адам өмірінің әртүрлі салаларының: экономикалық, институционалдық, әлеуметтік қиылысында пайда болатын қатынастар мен байланыстарды көрсетеді. Осыған байланысты, біздің ойымызша, әлеуметтік кәсіпкерліктің категориялық мәнін қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті азайту және жеке және қоғамдық әл-ауқатты арттыру мақсатында кәсіпкерлік қызметтің әдістері мен құралдары арқылы әлеуметтік мәселені шешуге қатысты экономиканың шаруашылық жүргізуші субъектілері арасында туындайтын экономикалық, әлеуметтік және институционалдық қатынастардың жиынтығы ретінде анықтаған жөн.

Әлеуметтік кәсіпкерлік күрделі әлеуметтік-экономикалық категория ретінде, бір жағынан, өндіргіш күштердің даму деңгейін көрсетеді, екінші жағынан, экономикалық қатынастар жүйесімен, адамдар арасындағы қатынастармен, әлеуметтік-саяси даму тенденцияларымен, көптеген әлеуметтік-мәдени факторлармен сипатталады. Өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастардың өзара әрекеттесуінде адам әлеуетінің жаңа сапасы қалыптасады, әлеуметтік-экономикалық қатынастардың барлық спектрі өзгереді, көптеген әлеуметтік мәселелерді бірінші кезекте бизнестің өзі шешеді.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің объектісі қоғамның әлеуметтік саласында бар нақты проблема болып табылады. Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектісіне дуализм тән, бұл бір жағынан кәсіпкердің өзі, екінші жағынан - бұл барлық қатысушы тараптар, олар үшін қажеттіліктерді қанағаттандыру және белгілі бір мәселелерді шешу әлеуметтік кәсіпкерліктің нәтижесі болып табылады.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің ерекшелігін және оның категориялық сәйкестендірілуін анықтайтын сипаттамалық белгілер [1]:

- әлеуметтік әсер, оның негізгі мәні бар әлеуметтік мәселелерді жеңілдетуге, оң әлеуметтік нәтижелерді арттыруға бағытталған;

- инновация, яғни әлеуметтік тәжірибеде басқа, стандартты емес тәсілдерді қолдану, яғни әлеуметтік инновациялар;

- өзін-өзі қамтамасыз ету және қаржылық тұрақтылық - бұл әлеуметтік кәсіпорынның әлеуметтік мәселелерді қажет болған жағдайда және өз қызметінен алынған кірістер есебінен шешу қабілеті;

- ауқымдылығы мен таралымы – әлеуметтік әсерді ұлғайту мақсатында әлеуметтік кәсіпорын қызметінің ауқымын (ұлттық және халықаралық деңгейде) ұлғайту және тәжірибені (модельді) тарату;

- экономикалық және әлеуметтік нәтижелерді ескере отырып, өз қызметінде жоспарлау, талдау, мониторинг, өз қызметін тұрақты бақылау функцияларын пайдалануды көздейтін кәсіпкерлік тәсіл.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қалыптастырудың, дамытудың және ұдайы молайтудың маңызды парадигмаларына мыналар жатады.

Біріншіден, оның жұмыс істеуінің стратегиялық мақсаты - әлеуметтік қажеттілікті қанағаттандыру немесе әлеуметтік мәселені шешу.

Екіншіден, әлеуметтік кәсіпкерліктің қызметі қаржылық тұрақтылықпен сипатталады. Бұл кірістің негізгі бөлігі тауарларды немесе қызметтерді сату арқылы, яғни кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру арқылы, шаруашылық жүргізуші субъектілер тарапынан қосымша субсидиялар емес, сатып алынатындығын білдіреді.

Үшіншіден, әлеуметтік кәсіпкерліктің негізі инновация болып табылады: сапалы жаңа өнім (қызмет) немесе оны ұсынудың сапалы жаңа моделі ұсынылады [2].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, әлеуметтік кәсіпорындардың артықшылығы олардың ұтқырлығы болып табылады, бұл әлеуметтік осал топтардың өзгеретін қажеттіліктеріне икемді жауап беру қабілеті, жаңа нақты және жиі стандартты емес осалдық аймақтарының пайда болуы деп түсінуге болады. Олардың белсенділігі көбінесе мемлекеттік органдардың назарынан тыс қалатын халықтың топтарына, сондай-ақ мемлекет көрсетпейтін қызметтер мен көмек түрлеріне таралады.

Әлеуметтік бағдарланған кәсіпкерлік қызметтің нәтижесі - әлеуметтік инновация, яғни әлеуметтік мәселені шешудің жаңа тәсілі. Әлеуметтік инновацияның маңыздылығы - оның құндылығы-қызмет алушының әлеуметтік қажеттіліктерін Жаңа, өзіне ыңғайлы тәсілмен қанағаттандыру қабілетімен анықталады [3].

Қазіргі уақытта әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік инновацияның бір түрі ретінде даму сатысында, өйткені оның қалыптасуына қажетті жағдайлар жоқ. Ауқымды мемлекеттік және қоғамдық қолдау әлі жоқ. Бүгінгі таңда әлеуметтік кәсіпкерліктің қалыптасу жағдайы ұзақ уақыт бойы КСРО-да әлеуметтік сала мемлекет тарапынан толығымен монополияланғандығымен және кейбір мемлекеттік функцияларды беру жөніндегі жеке әлеуметтік бастама туралы сөз бола алмайтындығымен түсіндіріледі.

Бүгінгі таңда талқыланатын мәселелердің бірі -әлеуметтік кәсіпкерліктің Қазақстандағы әлеуметтік және экономикалық өмірдің тәуелсіз құбылысы ретіндегі мәртебесі, оның коммерциялық емес ұйымдардың қызметінен, қайырымдылықтан, бизнестің әлеуметтік жауапты мінез-құлқынан және дәстүрлі кәсіпкерліктен айырмашылығы. Әлеуметтік кәсіпкерлік мәдени және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, мақсаттар мен міндеттерге байланысты әр түрлі формада болуы мүмкін.

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерліктің басты кемшілігі оның қоғамдық экономикалық қатынастар жүйесінде институттандырылмағандығы, сонымен қатар бұл бағыттың жағдайы бизнес құрылымдарда да анықталмағандығы болып табылады. Сондай-ақ, әлеуметтік кәсіпкерлік заңнамамен бекітілмеген.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті теориялық талдау әлеуметтік кәсіпкерлік мемлекеттік міндеттерді шешетін шағын бизнестің жеке қабаты сияқты көрінеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік кәсіпкерліктің мәнін мұндай тар түсіну оның кәсіпкерлік ортада жаппай таралуы үшін бірқатар қиындықтарды тудырады, атап айтқанда:

– "әлеуметтік кәсіпкерлік" құбылысын түсіндірудің көптігі және нақты бекітілген заңнамалық анықтаманың болмауы әлеуметтік кәсіпкерлердің қызметін заңнамалық, салықтық реттеудің қиындығын тудырады;

- әлеуметтік кәсіпкерліктің заңнамалық белгіленген шекараларының болмауы әлеуметтік кәсіпкерлердің өзіндік бірегейлігі проблемасы туындайды;

- нақты мемлекеттік саясаттың және әлеуметтік кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың болмауы кәсіпкерлік бастамаларды қаржыландыру дағдарысына және әлеуметтік кәсіпорындардың инвестициялық ашаршылығына алып келеді.

Талдау нәтижелері қазақстандық әлеуметтік кәсіпкерліктің енді ғана дами бастағанын көрсетті. Алайда, осыған қарамастан, көптеген сарапшылар оның дамуына қатысты оң болжамдар жасайды және әлеуметтік кәсіпкерлік туралы заңның қабылдануы тек уақыт мәселесі екенін атап өтеді. Сарапшылардың пікірінше, отандық экономикадағы оң өзгерістер

тіркеліп, әлеуметтік кәсіпкерлік жаппай қозғалысқа, оң өзгерістердің күшіне айналуы мүмкін және бұл үшін бірқатар алғышарттар бар:

- қайырымдылық қызметінің тарихи мұрасы;
- коммерциялық емес сектордың қызметін кеңейту және бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі практикасын тарату;
- азаматтардың шығармашылық (өнертапқыштық) әлеуеті;
- бизнес-ортаның шетелдік тәжірибені қабылдауға және оны отандық әлеуметтік-экономикалық шындықтың ерекшеліктерін ескере отырып белсенді түрде енгізуге бейімділігі. Экономикалық ресурстар мен адам әлеуетін сәтті біріктіре отырып, әлеуметтік кәсіпкерлік тәжірибесін тарату мүмкін болады:
- мемлекеттік функциялардың бір бөлігін кәсіпкерлік субъектілері мен жергілікті қоғамдастықтар арасында бөлу арқылы көптеген әлеуметтік мәселелер мен қайшылықтарды шешу;
- кәсіпкерлік қызметке халықтың кең топтарын тарту, нәтижесінде қоғамның жаңа әлеуметтік-экономикалық құрылымын құруға мүмкіндік береді;
- әлеуметтік-бағдарланған экономика құру;
- экономикалық өсу қарқынын арттыру [3].

Жоғарыда айтылғандардың барлығы әлеуметтік кәсіпкерліктің үлкен артықшылықтарын, оның экономикалық өсудің драйвері болу мүмкіндігін көрсетеді. Сонымен қатар, әлеуметтік кәсіпкерлік көптеген мәселелерінің болуына байланысты экономика үшін өте маңызды екенін атап өткен жөн: қоғам дифференциациясының, әлеуметтік шиеленістің, экологиялық мәселелердің және т. б. үнемі өсуі. Осы мәселелерді шешуде қалыптасқан мемлекеттік бағдарланған тәсіл жеткілікті тиімді емес, өйткені ол тек нормативтік реттеу және қаржыландыру мәселелеріне қатысты, ал атаулы және мақсатты тәсіл қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Сафаров С. М. Основы социального предпринимательства: учебное пособие. Иваново: Издательство «Роща», 2021. — 212 с.
2. Проблемы социального предпринимательства должны более широко освещаться в СМИ. Vteme. kz. [Электронный ресурс]. - URL: http://vteme.kz/news/problemny_sotsialnogo_predprinimatelstva_dolzny_bolee_shiroko_osveshatsya_v_smi/ (дата обращения: 15.07.2020).
3. Притворова Т.П., Гелашвили Н.Н., Жуманова Б.К. Социальное предпринимательство в Республике Казахстан: проблемы и перспективы развития // Креативная экономика. - 2019. - Том 13. - № 2. - С. 231-238.
4. Жохова В.В. Социальное предпринимательство: концепция, сущность и значение // Современная конкуренция. - 2015. - Т. 9. - № 4(52). - С. 77-99.

Трансформация маркетинговой деятельности в условиях цифровой экономики

П.А. Казаков¹, А.Ж. Жарасбаева²

¹студент 3-го года обучения по специальности “Инженерия программного обеспечения”

²м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса

pashakazakov01@gmail.com, jar-aika84@mail.ru

¹Одесский университет интеллектуальных технологий и связи

²Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: описание ключевых изменений маркетинга с появлением цифровой экономики

Ключевые слова: маркетинг, цифровая экономика, искусственный интеллект, бренд

В связи с появлением множества новейших технологий, в современной экономической науке появилось новое понятие – цифровая экономика. Это привело к тому, что возникли новые виды деятельности для маркетинговых фирм. Например, сегодня всё больше людей (особенно работники из IT сферы) начинают заказывать еду, одежду и другие вещи с интернета, тем самым маркетинговым фирмам приходится больше времени уделять интернет-пользователям.

С развитием цифровой экономики, появилось много разнообразных технологий для сборки, хранения и анализа информации, что привело к трансформации маркетинга предприятий с разных сторон. Но эти изменения не затрагивают научно-практические основы маркетинга: Остаются неизменными задачи маркетинговой деятельности, которые охватывают практически весь цикл движения товара от начала его разработки и до момента потребления. Но при этом изменились взгляды на бренды: Представление брендов стало строиться на индивидуальных и общественных факторах. При выборе между разными продуктами с примерно одинаковой ценой и качеством, то главное отличие состоит в том, какие первичные эмоции испытывает потребитель. Также с технологическим развитием маркетингологи начали больше уделять внимание молодому поколению, тем самым бренд запоминается для подростка привлекательным и обретает постоянного клиента на несколько месяцев или даже лет.

В 21 веке рекламы стало настолько много, что типичные шаблонные объявления не привлекают внимания. Человек может заинтересовать либо что-то необычное либо то, что ищет. Тем самым, появилось много разнообразных алгоритмов, которые анализируют поведение человека, каждое его действие, тем самым определяют его интересы и предпочтения. Если вы часто заказываете еду домой – в рекомендациях вы будете видеть рекламу ресторанов, кафе и других предприятий как-либо связанных с едой. Конечно в связи с этим у многих потребителей начинают возникать сомнения, не передается ли их информация, собираемая приложениями и браузерами, третьим лицам. Из-за этого рынок рискует потерять возможность продвижения персонализированной рекламы. Не смотря на это, с каждым годом искусственный интеллект становится более продвинутым и уже может выполнять большую часть рутинных задач маркетинголога. Тем самым, это позволяет маркетингологам уделять больше внимания созданию идей, основываясь на результатах анализа нейросети.

Несмотря на то, что искусственный интеллект начинает заменять некоторые профессии связанные с маркетингом, на рынке появляются новые рабочие места, которые требуют знаний новых технологий. За последнее время появились CRM-маркетингологи, performance-маркетингологи, influencer-маркетингологи, а также SMM-менеджеры и медиабайеры. Но также у этого есть и плохая сторона: появилось много различных скам- и других мошеннических проектов.

Список литературы

1. <https://vc.ru/marketing/256262-kak-izmenilsya-marketing-za-10-let-issledovanie-netologii>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-marketingovoy-deyatelnosti-predpriyatij-v-usloviyah-tsifrovoy-ekonomiki/viewer>
3. <https://www.neuf.tv/ru/>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-marketingovoy-deyatelnosti-predpriyatij-v-usloviyah-tsifrovoy-ekonomiki/viewer>
5. <https://www.neuf.tv/ru/>

Қазақстандағы креативті экономиканы дамыту перспективалары

¹М.К.Канкулов, ²Ж.С. Хусаинова, ³Абауова Г.М., ⁴Е.А.Гордеева, ⁵С.Ф.Еремина

¹Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің «Экономика» мамандығы бойынша 1 курс докторанты, Цифрлық экономиканы зерттеу институтының кіші ғылыми қызметкері

²Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының профессор-зерттеушісі, э.ғ.к.

³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің Экономика кафедрасының доценті, э.ғ.к.

⁴ Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының қауымдастырылған профессоры, PhD

⁵ Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің «Экономика» мамандығының 2 курс студенті

marchelo.kz83@mail.ru, zhibekh11@mail.ru, abauova_g@mail.ru, gordelena78@mail.ru, sofa.eremina@gmail.com

^{1,2,3,4}Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Аннотация: Адами "капиталды" дамытуға инвестициялардың тиімділігін арттырудың көптеген мәселелерін шешкен барлық елдер өз шешімдерін табуға мәжбүр болды. Қазақстанда экономикалық өсім орнықты болуы және кез келген бағамен қол жеткізілмеуі, бірақ әлемнің неғұрлым дамыған елдерімен алшақтықты қысқартуды қамтамасыз ете отырып, прогрессивті құрылымдық өзгерістермен және адам әлеуетінің дамуымен сүйемелденуі тиіс. Елдің отын-энергетикалық кешендегі жағдайға тәуелділігін әлсірететін елеулі құрылымдық өзгерістер орын алууда.

Кілт сөздер: креативті экономика, инновация, нанотехнологиялар, экономика.

Инновациялық экономика негізінен табиғи ресурстарды пайдалануға негізделген индустриалды экономиканы біртіндеп вытыстырады. Қазақстан Республикасының постиндустриалды серпілісінің ерекшелігі тұтастай алғанда экономикалық жүйенің икемділігі мен бейімделуін, кәсіпорындар мен ұйымдар болып табылатын оның экономикалық агенттерінің уақыттың сын-тегеуріндеріне тез және барабар жауап беру қабілетін қамтамасыз ету міндетін қоюды көздейді. Қазақстанның ресми нормативтік құжаттарында "инновация" ұғымы 10-15 жыл бұрын қолданыла бастады; ол "инновациялық қызмет туралы" Қазақстан Республикасының Заңында бекітілген және жаңа немесе жетілдірілген өнім (жұмыстар, көрсетілетін қызметтер), Жаңа немесе жетілдірілген технологиялық процесс, сондай-ақ прогрессивті ықпал ететін қоғамдық қатынастардың түрлі салаларындағы ұйымдастырушылық, техникалық, қаржылық, экономикалық және басқа да шешімдер түрінде іске асырылған инновациялық қызметтің нәтижесі ретінде айқындалады өндірістің әртүрлі салаларында және әлеуметтік бақылау салаларында.

Экономиканың индустриялық-инновациялық дамуы Қазақстан Республикасы мемлекеттік саясатының аса маңызды басымдықтарының бірі болып табылады. Республика Үкіметі әлемдік энергетикалық нарықта ел үшін қолайлы жағдайларды пайдалана отырып, Қазақстан экономикасын дамудың индустриялық-инновациялық моделіне көшіру міндетін қояды.

Индустриялық-инновациялық сценарий инновациялық сценарий экономиканы эртаратпандыру және сапалы жаңарту үшін отын-шикізат секторында бәсекелестік артықшылықтарды пайдалануды көздейді. Мұндай даму жаңа білімді жоғары технологияларға барынша жылдам түрлендіру және оларды қоғам өмірінің негізгі салаларына интеграциялау тетіктерін әзірлеуді және енгізуді білдіреді.

Нарықтық қатынастарға негізделген қазіргі экономикада кәсіпкерлік қызметті сәтті құру үшін инновацияның өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде көрінетін инновациялық құрылымды құру қажет. Нарықты дамытудың осы кезеңінде инновациялық қызметке қатысушылардың барлық топтарын олардың функцияларын бөліп көрсете отырып, нақты жіктеу қажет.

Мәдениет экономикасы жалпы экономика сияқты қарқынмен өсуде, ал ең жылдам өсімі бар өңірлерде (Алматы және Астана) шығармашылық индустриялар Қазақстанның іскерлік базасының едәуір бөлігін құрайды. Кәсіпорындар тізілімінде 2018 жылғы қаңтарда Қазақстанда тіркелген 18 000-ға жуық шығармашылық индустрия кәсіпорындары тіркелген, бұл елдегі кәсіпорындардың жалпы санының 3,8% - құрайды.

2018 жылғы қаңтарда Қазақстанда тіркелген кәсіпорындардың жалпы саны бойынша креативті экономика жылжымайтын мүлік саласындағы қызметтен де, ірі қалалардағы бизнес қызметтерден де асып түседі.

Бұл концентрация орташа деңгейден едәуір жоғары. Астана мен Алматы еліміздегі барлық тіркелген кәсіпорындардың 42% - приходится, бірақ кәсіпорындардың шығармашылық индустриясы кәсіпорындарының 62% - приходится құрайды. Сонымен қатар, Қазақстандағы шығармашылық индустриялардағы белсенділіктің барлық өсуі соңғы онжылдықта осы екі қалаға тиесілі.

Қазақстанның шығармашылық индустрияларында шағын кәсіпорындар басым, бұл бүкіл әлемде әдеттегідей, салыстырмалы түрде жаңа және қалыптасқан ұйымдардың үйлесімі. Ірі ұйымдардың аз санында мемлекет қаржыландыратын ұйымдар басым.

Астана мен Алматыда қосылған құны анағұрлым жоғары қызметтер (мысалы, жарнама, сәулет және бағдарламалық қамтамасыз етуді бағдарламалау) шығармашылық индустриялар секторында үстемдік етеді, Астанада да, Алматыда да тіркелген шығармашылық индустриялар бизнесінің 90% - дан астамын құрайды.

Шығармашылық индустрия кәсіпорындарының ең көп саны Кәсіби, ғылыми және техникалық қызметке тиесілі. Екі қалада да ақпарат пен коммуникация креативті экономиканың екінші үлкен секторы болып табылады. Мәдениет индустриясының (өнер, ойын-сауық және демалыс) "классикалық" анықтамасы осы көрсеткіштер бойынша креативті индустрия қызметінің жалпы көлемінің (Астанада 7% және Алматыда 5%) аз ғана үлесін құрайтынын атап өту маңызды.

Соңғы деректер Қазақстандағы экономикалық өсімнің болашағы Жұмыспен қамтудың өсуінде үстемдік ететін өнімділігі жоғары шағын фирмалары бар қалалық аудандарда екенін көрсетеді. өнімді шағын фирмалар Жұмыспен қамтудың өсуінде басым.

Олардың жоғары қосылған құнын, кәсіпкерлігін, серпінділігін және қалалық табиғатын ескере отырып, креативті индустриялар Қазақстан экономикасының дамуында үлкен рөл атқара алады.

Бүгінгі таңда инновациялар жаңа немесе жетілдірілген өнім түрінде жүзеге асырылған ғылыми-техникалық қызметтің нәтижесін немесе пайдаланылатын аналогтарға қарағанда сапалы артықшылықтары бар технологияны ғана емес, сонымен қатар экономикалық субъектілер мен олардың қоршаған ортасы арасындағы байланысты болжайтын әлеуметтік процестерді қоса алғанда, әлдеқайда кеңірек қарастырылуда. Осы тұрғыдан алғанда, инновация-бұл экономикалық жүйені мақсатты түрде өзгерту, соның ішінде адам қызметін ұйымдастыру мен басқарудың жаңа және жетілдірілген әдістерін енгізу процесі.

Үкіметтің нанотехнологияларды дамытуға қатысты бастамасы тіпті тиісті нәтиже бере алмады, дегенмен бұл саланың дамуы болашақта экономикалық өсудің бастапқы нүктесі болуы мүмкін және болуы керек.

Нанотехнологиялар саласындағы тиімді әзірлемелер экономиканы дамудың инновациялық жолына және өндірістік мүмкіндіктердің сапалы жаңа деңгейіне шығаруға ғана емес, сонымен қатар жаңа жұмыс орындарын құруға, сұранысты арттыруға және өмір сүру сапасын жалпы жақсартуға ықпал етуге арналған. Енді қолайлы кезеңде жасай алмаған

нәрсені жасау керек. Өндірісті әртараптандыру және ішкі сұранысқа қайта бағдарлау - шешілуі отандық экономиканың жаңа бағытына серпін беретін аса маңызды міндеттер.

Әлемдік экономиканың жаһандануы аясында Қазақстан алдында тұр. Шикізаттық бағдарлау, әлемдік экономикаға елеусіз интеграция, Ел ішіндегі салааралық және өңіраралық экономикалық интеграцияның әлсіздігі, ішкі нарықтағы тауарлар мен қызметтерге тұтынушылық сұраныстың төмендігі, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның дамымауы, кәсіпорындардың жалпы техникалық және технологиялық артта қалуы, ғылым мен өндірістің тиімді байланысының болмауы, шығындардың төмендігі сияқты бірқатар объективті проблемаларға тап болады ҒЗТҚЖ, менеджменттің экономиканы жаһандану процестеріне бейімдеу және сервистік процестерге көшу міндеттеріне сәйкес келмеуі, технологиялық экономика.

Осылайша, Қазақстанның 2015 жылға дейінгі кезеңге арналған мемлекеттік экономикалық саясатын қалыптастыратын стратегия экономика секторларын әртараптандыру және дамудың шикізат бағытынан кету есебінен елдің тұрақты дамуына қол жеткізуге бағытталған. Өңдеу өнеркәсібі мен қызмет көрсету саласында бәсекеге қабілетті және экспортқа бағдарланған тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді өндіру мемлекеттік индустриялық-инновациялық саясаттың негізгі мәні болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына сәйкес экономиканы дамытудың басым бағыттарының бірі дамудың экстенсивті, шикізаттық жолынан индустриялық-инновациялық жолға көшу болып табылады. Бұл ауысу ұлттық инновациялық жүйені (ҒЗЖ) дамытусыз мүмкін емес. NIS-бұл инновациялық процеске әсер ету үшін мемлекет құрған ішкі құрылымы бар білім мен технологияны құру, сақтау, беру бойынша өзара байланысты институттар жүйесі. NIS сонымен қатар ұлттық шекаралар шегінде ғылыми білім мен технологияларды өндірумен және коммерцияландырумен айналысатын өзара байланысты ұйымдардың (құрылымдардың) жиынтығы ретінде анықталуы мүмкін. Сонымен қатар, НЗМ-бұл инновациялық процестерді қамтамасыз ететін және ұлттық тамыры, дәстүрлері, саяси және мәдени ерекшеліктері бар құқықтық, қаржылық және әлеуметтік сипаттағы институттар кешені (Ботеновская, 2015).

Жоғарыда келтірілген анықтамаларды қорытындылай келе, ҰИЖ ұлттық экономиканың инновациялық дамуының институционалдық негізін білдіреді деп айтуға болады, оның шеңберінде елдегі тиімді ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет үшін қажетті жағдайлар жасалады.

Қазақстанның инновациялық жүйесінде ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді орындайтын жоғары оқу орындарының үлесі төмен болып қалуда. Жеке университеттер іс жүзінде ғылыми зерттеулер жүргізбейді, ал мемлекеттік университеттер ғылыми функцияға емес, білім беру қызметіне көбірек көңіл бөледі.

Инновациялық саясаттың негізгі бағыттарының бірі қолданыстағы және тиімсіз өндірістердің орнына жаңа жоғары технологиялық өндірістер құру болып табылады. Алайда, әзірге бұл бағытта нәтижеге қол жеткізілген жоқ. Қолда бар ғылыми әзірлемелер мен жобаларға қарамастан, Қазақстандағы қазіргі ғылым ғылыми кадрлардың біліктілігінің жеткіліксіздігімен, артта қалған ғылыми-техникалық базамен, лицензиялау және патенттеу процестерінің бюрократиялануымен сипатталады. Мемлекеттің инновациялық саясатының нәтижесі бәсекеге қабілетті және экспортқа бағдарланған тауарлар, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтер өндірісі болуға тиіс. Мемлекеттің қаржы ресурстары әзірлеуге және енгізуге жеткілікті ғылыми және өндірістік заделі бар тар бағытталған зерттеулерге салынуы тиіс.

Республикадағы инновациялық қызмет көрсеткіштерін талдау қазіргі уақытта Қазақстанның ұлттық инновациялық жүйесі бастапқы сатысында тұр деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Оның элементтері арасында әлі де берік байланыстар болған жоқ, көбінесе олар бір-бірінен оқшауланған.

Қазақстан ҰИЖ моделінің елеулі кемшілігі Бизнесстің зерттеулер мен әзірлемелерге белсенді қатысуы және соның салдарынан кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің

төмендігі болып табылады. Қазақстанның НЗМ дамуы нарықтық қатынастардың қалыптаспауы және дамыған елдердегідей жаңа техника мен технологияларды әзірлеу және игеру үшін пайдаланылуы мүмкін жеке капиталдың дамымауы жағдайында жүреді. ҰИЖ өңірлердің экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып, жүргізіліп жатқан инновациялық саясат пен Қазақстан Республикасының заңнамасына негізделуге тиіс.

Қазақстанның мұнай емес / ауыл шаруашылығына жатпайтын экономикасы оның ірі қалаларының табысымен тығыз байланысты.

Шығармашылық индустриялар тұрақты өмір сүруге қолайлы қалаларды дамытуда шешуші рөл атқарады. Бұл екі жақты байланыс-табысты қалалар мен табысты шығармашылық индустриялар қатар жүреді. Соңғы деректер Қазақстан үшін экономикалық өсімнің болашағы қалалық аудандарда, өнімділігі жоғары шағын фирмалар Жұмыспен қамтудың өсуінде үстемдік ететінін көрсетеді. Олардың жоғары қосылған құнын, кәсіпкерлігін, серпінділігін және өзіне тән қалалық сипатын ескере отырып, креативті индустриялар экономиканың дамуында үлкен рөл атқара алады. индустрия Астана мен Алматының одан әрі дамуында үлкен рөл атқарады.

Бизнес-тізілімнің деректері Қазақстанда және әлемнің басқа елдеріндегі сияқты қалаларда шоғырланған креативті индустриялар секторының бар екендігін анықтауға мүмкіндік береді.

Алайда, ұлттық, аймақтық және қалалық деңгейдегі жұмыспен қамту, Жалақы және сату туралы мәліметтерсіз шығармашылық индустриялардың "шынайы" ауқымын түсіну немесе оларды одан әрі дамытуға ықпал ететін саяси шараларды әзірлеу мүмкін емес. Бұл Астана мен Алматының қалалық әкімшіліктері үшін ғана емес, Астана мен Алматының ұлттық экономикадағы үстем жағдайын ескере отырып, ұлттық үкімет үшін де күрделі мәселе болып табылады. Сондай-ақ, ағымдағы жағдайды және болашақты бағалау үшін халықаралық салыстыруға мүмкіндік беретін деректерді әзірлеу өте маңызды көрсеткіштер.

Дегенмен, мұнда жасалған құрылым оған негізделуі мүмкін. Біз тапқан деректер Қазақстанда мәдени экономиканың бар екендігін айғақтайды және ол ұлттық, әсіресе қалалық өсуде (Алматы мен Астанада) маңызды рөл атқара бастайды. Бұл саясаткерлердің назарында болуы керек. саясатты жасаушылар. Бірінші кезеңде мониторингті қамтамасыз ету, шешім қабылдау және стратегияны әзірлеу процестерін күшейту үшін сенімді статистикалық жүйені құру қажет.

Зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын жоба шеңберінде орындалды (Грант № AP14871023).

Дереккөздер:

1. Инновационная экономика: занятость, трудовая мотивация, эффективность труда: монография / под ред. Л. С. Чижовой. – М.: Экономика, 2019. – 430 с.
2. Хозяйственные системы инновационного типа: теория, методология, 2практика: монография / под ред. А. Н. Фоломьева. – М.: Экономика, 20181. – 397 с.
3. Баранчеев, В. П. Управление инновациями: учебник для бакалавров / В. П.8 Баранчеев, Н. П. Масленникова, В. М. Мишин. – М.: Юрайт, 2019. – 711 с.
4. Грибов, В. Д. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / В. Д. Грибов, Л. П. Никитина. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 311 с.
5. Дежкина, И. П. Инновационный потенциал хозяйственной системы и его боценка: учеб. пособие / И. П. Дежкина, Г. А. Поташева. – М.: ИНФРА-М, 2020. – 122 с.
6. Экономическое обоснование инженерных проектов в инновационной экономике: учеб. пособие / под ред. М. Н. Корсакова, И. К. Шевченко. — М.: ИНФРА-М, 2018. – 144 с.

Цифровизация общества: интернет-экономика

¹Карпова К.В., ²Тишкамбаева А.Э., ³Перова Н.С.

^{1,2} Студенты 3-го курса, специальности «Экономика»

³м.э.н, старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса

karina_karpova2002@mail.ru, tishkambayeva2003@mail.ru

^{1,2,3} Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда

Аннотация:

Цифровизация – процесс перехода предприятия или целой экономической отрасли на новые модели бизнес-процессов, менеджмента и способов производства, основанных на информационных технологиях. Цель статьи: рассказать о целях инновации и о новых технологиях, которые выдвинут человечество на новый уровень жизни.

Ключевые слова: Инновации, цифровизация, экономика, нововведения, бизнес-модели, технологии.

Одним из самых впечатляющих изменений, свидетелем которых стало наше общество за последние десятилетия, является рост Новой экономики.

В этой новой экономике информация во всех ее формах стала цифровой, сведенной к битам, хранящимся в компьютерах и проходящим через сети с молниеносной скоростью.

Это означает экономику знаний, основанную на применении человеческого опыта ко всему, что производится, и к тому, как это производится. Мозг (а не сила) будет приносить все больше и больше пользы, так что объединение идей станет основой создания богатства в наш век сетевой взаимосвязи не только технологий, но и людей, организаций и общества.

Вкратце, эта Новая экономика, также известная как Цифровая экономика, Интернет-экономика или Веб-экономика, представляет собой новый способ ведения бизнеса, который использует информацию и технологии в качестве средств коммуникации, передачи данных и коммерческих транзакций.

Далее давайте проверим, как эта Веб-экономика трансформирует текущие ценности мира и требует срочного изменения отношения областей, рожденных в индустриальном обществе.

“Сетевые” бизнес-модели как основа цифровой экономики

Чтобы достичь цели этой статьи, теперь необходимо определить, что такое бизнес-модель.

Бизнес-модель описывает, как компания создает ценность за счет сочетания внешних и внутренних ресурсов и предоставляет ее своим клиентам дифференцированным способом.

Ну, во-первых, исследования о цифровых бизнес-моделях начали появляться среди ученых и деловых СМИ в начале 1990-х годов, благодаря Интернету и быстрому росту новых рынков. Позже появились приложения, встроенные в смартфоны, что значительно изменило услуги, предлагаемые клиентам.

Однако до сих пор внимание корпоративного мира было сосредоточено на самих технологиях, а не на возможностях трансформации бизнес-моделей, которые эти технологии делают возможными. Можно наблюдать, как компании меняют свои традиционные способы создания и доставки ценности, однако они делают это с помощью новых организационных структур, “адаптированных” к технологическим инновациям.

На самом деле технологические инновации (такие как облачные технологии, аналитика, мобильные устройства и социальные сети) являются самым базовым этапом на пути к трансформации бизнеса.

Поэтому компаниям, желающим выжить в цифровую эпоху, придется начать мыслить цифровым образом и создавать бизнес-модели, отражающие эту мысль.

Подавляющее большинство компаний основывает свои бизнес-модели на концепциях индустриального общества: производящих товары (большинство компаний) и оказывающих услуги. Эти две модели составляют около 90% из 1500 крупнейших компаний мира.

Оставшиеся 10% относятся к компаниям-создателям технологий (около 9% из 1500 величайших компаний), а также к веб-агрегаторам или организаторам, в число последних входит лишь 1% крупнейших компаний мира. В качестве примера агрегатора или оркестратора можно упомянуть Apple, раз они создали сеть приложений вокруг своих смартфонов, что экспоненциально ее оценивает. Без сообщества приложений Apple была бы намного менее ценной, чем сегодня. Кроме того, следует подчеркнуть, что не Apple производит приложения.

Здесь уместно замечание. Сетевая бизнес-модель, агрегатор, может применяться независимо от того, в каком секторе действует компания, желающая выжить в эпоху цифровых технологий. Вот почему стало легко увидеть, например, что автомобильная промышленность заключает союзы с такими гигантами, как Google, чтобы инвестировать в умные автомобили и персональные мобильные платформы. Этот факт подразумевает не замену существующей модели, а ее дополнение.

Это движение компаний не напрасно, если учесть, что с 2000 года 52% компаний, перечисленных в Fortune 500, были приобретены, потеряли значение или обанкротились из-за эволюции и экспоненциального роста технологий.

Именно поэтому 53% руководителей отмечают, что в ближайшие несколько лет новые бизнес-модели, основанные на новых технологиях, будут самым большим стратегическим риском.

Как пользователи-клиенты, мы наблюдаем, насколько эти новые бизнес-модели представляют собой значительные улучшения и выгоды. Однако как профессионалы, особенно юристы, позиционируют себя, сталкиваясь с этими технологическими достижениями и новым бизнесом, который они представляют?

Влияние веб-экономики на несколько социальных сегментов воздействия и эффекты, спровоцированные цифровой революцией, коснулись не только бизнес-моделей, но и всего общества, включая наиболее зрелые и строго регулируемые сегменты.

Хотя технологии и политика имеют разное время, необходимо, чтобы потребители, компании и государственные органы начали рассматривать цифровую экономику как источник новых возможностей, что может способствовать возобновлению экономического роста.

Движимые инновации, новые бизнес-модели обладают огромным потенциалом содействия конкурентоспособности и росту страны.

Несмотря на сопротивление определенных секторов новым тенденциям, потребители, компании и государственные органы должны воспринимать новые возможности трудоустройства, гибкость работы, новые источники дохода и более эффективное использование ресурсов, предоставляемых цифровой эпохой.

Необходимость Национальной полицейской повестки дня, направленной на решение новых ключевых проблем, возникающих в связи с цифровой экономикой

Вопросы, связанные с применением существующих правовых рамок, несомненно, должны быть пересмотрены, чтобы ослабить старые правовые рамки, действующие среди потребителей и поставщиков услуг, наемных работников, самозанятых лиц и компаний, а также оказания профессиональных и непрофессиональных услуг, среди прочего. Поначалу это может привести к неопределенности в отношении применимого законодательства, особенно если учесть правовую фрагментацию, возникшую в результате различных правовых подходов на федеральном уровне, уровне штатов и муниципалитетов.

Тем не менее, такая неопределенность не устранит настоятельную необходимость в повестке дня национальной полиции, поскольку она направлена на пересмотр правового режима, связанного с новыми ключевыми проблемами, возникающими в цифровой

экономике. Проблемы, с которыми сталкиваются как операторы рынка, так и государственные органы.

При таких темпах необходимо, чтобы законодатели отказались от пунктуальных и разрозненных подходов к другим сферам государственного управления и начали использовать новые возможности инноваций, конкурентоспособности и роста, предлагаемые модернизацией экономики.

В то же время важно включить в дебаты по этой повестке дня национальной полиции дискуссию о справедливых условиях труда и адекватной и устойчивой защите потребителей и граждан. Более того, следует призвать к вовлечению граждан и компаний в общенациональные дебаты, чтобы они приняли участие в юридических курсах, касающихся цифровой экономики, и чтобы они были осведомлены о правилах и обязательствах, которые применимы к ним.

Кроме того, следует поощрять местные органы власти и правительства штатов к тому, чтобы они позиционировали себя в национальном контексте аналогичным образом, добровольно сотрудничая с другими правительственными структурами (федеральными, государственными и муниципальными), получая поддержку и одобрение от организаций, являющихся экспертами в этом процессе

И здесь мы завершаем эту статью, ожидая, что эта работа способствует более макровидению всей картины цифровой экономики, а также может стимулировать государственные органы к разработке и последовательному применению соответствующего законодательства, гарантируя тем самым наилучшую возможную среду для граждан и компаний, затронутых технологическими инновациями.

Список литературы

1. Кирьяков А. Г. Воспроизводство инноваций в рыночной экономике (Теоретико-методологический аспект). — Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 2000.
2. Орлов А. И., Орлова Л. А. Современные подходы к управлению инновациями и инвестициями // Экономика XXI века. — 2002. — № 12. — С. 3—26.
3. Тычинский А. В. Управление инновационной деятельностью компаний: современные подходы, алгоритмы, опыт. — Таганрог: ТРТУ, 2006.
4. Харгадон Эндрю. Управление инновациями. Опыт ведущих компаний = How Breakthroughs Happen. The Surprising Truth About How Companies Innovate. — М.: Вильямс, 2007. — 304 с. — ISBN 1-57851-904-7.
5. Гершман М. А. Инновационный менеджмент. — М.: Маркет ДС, 2008. — 200 с. — ISBN 5-7958-0150-6.

Анализ цифровых экоплатформ

Ә.Б.Кәрібаева¹, Ж.М.Жартай²

¹ докторант 1-го года обучения по специальности «Экономика»,

²PhD, ассоциированный профессор кафедры экономики и международного бизнеса
aigerimkaribayeva1@gmail.com, zhanibek862010@mail.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г. Караганда

Аннотация: В статье рассматриваются концептуальные аспекты формирования и развития зеленой экономики в приложении к глобальному устойчивому развитию. Зеленая экономика позиционируется как инновационная форма модели технологического роста в системе существующих глобальных вызовов. Отмечена нарастающая актуальность решения продовольственных и экологических проблем, рассмотрен анализ цифровых экоплатформ, а также функции и вклад экоплатформ в развитие зеленой экономики Казахстана.

Ключевые слова: цифровизация, экоклатформа, Казахстан, зеленая экономика, экологи

Глобальные тренды «зеленой» экономики — это повышение энергоэффективности во всех секторах экономики, развитие возобновляемых источников энергии и «зеленого» транспорта, удовлетворение потребностей в безопасных и качественных продуктах питания и воде, создание новых промышленных и информационных инфраструктур. Ведь неслучайно многие страны уже включили задачи по повышению энергоэффективности, развитию чистых технологий и альтернативной энергетики в государственные антикризисные программы. И сегодня Республика Корея признана безоговорочным лидером в развитии зеленых технологий. Эта страна была первой страной в мире, принявшей сохранение в качестве национальной стратегии развития, и ее опыт в этой области чрезвычайно интересен. Более 9 миллиардов евро южнокорейских инвестиций было направлено на развитие зеленого транспорта, альтернативных источников пресной воды и технологий переработки отходов, а чуть более 19 миллиардов евро было потрачено на кредиты и снижение налогов для компаний, занимающихся развитием парков, ландшафтным дизайном и обустройством рек[1].

Нынешняя экономическая концепция Казахстана называется «коричневой экономикой» (экономический рост), для которой характерны: зависимость экономики от нефтяного сектора, горнодобывающей и тяжелой промышленности; рычаги роста основаны на интенсивном использовании энергии и природных ресурсов, что ставит Казахстан на одиннадцатое место в мире по энергоемкости; в связи с усилением внимания к устойчивому развитию в развитых странах Европы, Восточной Азии и Северной Америки перед казахстанским экспортом встают все более сложные вопросы, связанные с внедрением экологических стандартов; зависимость от добывающих отраслей снижает возможности для инновационного развития в других обрабатывающих отраслях.

Перед Правительством стоит задача перехода от «коричневой экономики» к «зеленой экономике», о чем было заявлено в Послании Президента народу Казахстана в новой Стратегии «Казахстан-2050» [2].

Люди во всем мире уже активно придумывают идеи и разрабатывают проекты, чтобы помочь природе и улучшить экологическую ситуацию на нашей планете. Одним из самых замечательных в этом смысле изобретений являются плавучие экофермы, созданные филиппинским архитектором Джанин Ханг. Задача таких ферм — очищать реки и озера с помощью экоклатформ, работающих на солнечной энергии и способных перерабатывать мусор.

Необходима мотивация внедрения цифровой экоклатформы, с помощью которой можно более точно рассчитывать жизненный цикл продукции. Грубые расчеты можно производить с текущими данными в ручном режиме и с меньшей точностью, а в требованиях к этим расчетам применять коэффициенты (для нивелирования погрешности «ручного» расчета) с перспективой того, что в дальнейшем этот процесс будет выполняться автоматически с использованием искусственного интеллекта для каждого вида товара или продукта (в этом случае процент ошибок будет уменьшаться пропорционально точности расчета).

Предлагаемая концепция позволит развивать ответственное производство и потребление, а полученные доходы можно будет направить на развитие цифровых сервисов по проектированию новых видов продукции с учетом их жизненного цикла (потребления сырья, материалов, энергии и повторное использование элементов продукта и т. д.).

Например, процессоры современных мобильных телефонов можно повторно использовать для создания образовательных вычислительных кластеров, или небольших центров обработки данных, выполняющих специализированные облачные вычисления, или для управления бытовой техникой, IoT-устройствами (метеостанциями, навигационными станциями дронов и т. д.). Чтобы он работал таким образом, необходимо изначально проектировать оборудование, приборы с учетом возможности их повторного использования. При этом дорогостоящие элементы гаджетов — процессоры, память и т. д. могут быть

повторно использованы, а их компоненты помещены в новые продукты. Такое приложение снизит налог на продукцию и уменьшит количество электронных отходов.

При разработке цифрового продукта можно заранее спланировать повторное использование компонентов, а при утилизации продукта можно выбрать, для каких устройств аппаратное обеспечение может быть повторно использовано. В принципе, это касается не только электроники, в данном случае этот пример более нагляден.

Внедряя такой подход к цифровизации отрасли, мы рассчитываем достичь следующих результатов:

1. Ответственное производство и потребление.
2. Профинансировать создание цифровой платформы (платформ) для оцифровки производственных процессов, учитывающей весь жизненный цикл продукции с учетом переработки, повторного использования комплектующих, расчета стоимости сырья и материалов. энергетика, логистика, для каждой фазы производственного цикла.
3. Мотивированная система производителей для производства более качественной продукции + мотивация для оцифровки производственных процессов и процессов переработки.
4. Возможность повторного использования деталей и деталей изготовленных товаров при утилизации.
5. Цифровая система утилизации товара, одним из вариантов которой является возможность возврата части денег покупателю, при правильной утилизации товара (возврат в магазин или спецпункт).

Предлагаемая концепция перехода на единую цифровую платформу для отраслей позволит оптимизировать и сам процесс цифровизации (сегодня такая деятельность в компаниях носит достаточно хаотичный характер, используемые решения невозможно интегрировать друг с другом без значительных усилий). При этом разработку такой платформы возьмет на себя бизнес, что повысит шансы на ее успешную реализацию, а государство в данном случае является лишь регулирующим органом.

Еще одна проблема, которую предстоит решить, это фактический расчет экологического следа — цифровизация всех производственных процессов, логистики, переработки позволяет решить эту задачу. При внедрении новых технологий, в том числе так называемых «зеленых», расчет воздействия на окружающую среду с учетом утилизации позволит правильно оценить инвестиционные проекты.

В этой связи создать единую экологическую цифровую платформу для внедрения «зеленой» энергетики предлагает председатель правления ОЮЛ «Ассоциация экологических организаций Казахстана» Айгуль Соловьева. Доступная база данных позволит обеспечить прозрачность, отслеживать ситуацию и проводить анализ.

Еще одним важным шагом станет внедрение наилучших доступных технологий (НДТ). «Главная задача принципов НДТ – повышение конкурентоспособности наших предприятий на международных рынках. Практика европейских стран доказала, что внедрение НДТ является наиболее эффективным способом снижения негативного воздействия на природные ресурсы», - отметила глава ассоциации.

Айгуль Соловьева напомнила, что согласно новому Экологическому кодексу внедрить НДТ до 2025 года должны предприятия первой категории. По данным Комитета по статистике, в Казахстане к первой категории относятся около 2,5 тыс. предприятий. Это компании из сферы нефтеперерабатывающей, нефтедобывающей отрасли, производства тепловой и электрической энергии, горно-металлургической отрасли.

На конференции эксперт Бюро НДТ НАО «Международный центр зеленых технологий и инвестиционных проектов» СерикНуркенов сообщил, что Комитетом экологического регулирования для этой работы утвержден список 97 предприятий, 50 из них относятся к объектам крупной, первой категории, которые подлежат обязательному выездному обследованию. На их долю приходится 80% загрязнений. Остальные 47 предприятий будут обследованы камеральным путем.

Депутат сената Парламента Бауыржан Жумагулов считает, что энергетический сектор страны является крупнейшим источником выброса загрязняющих средств. На его долю в Казахстане приходится порядка 40% от общего объема выбросов. «Переход на НДТ начнем с 14 электростанций, на которые приходится порядка 30% от общих страновых выбросов вредных веществ», - сказал Бауыржан Жумагулов.

По информации Бюро НДТ НАО «Международный центр зеленых технологий и инвестиционных проектов», такой механизм применяется в 39 странах ОЭСР, а также в Беларуси, Китае и России [3].

Соседняя страна Российская Федерация втягивается в менее перспективные Парижские соглашения, беря на себя международные обязательства (Постановление Правительства №1228), но при этом исключая возможность предложить более адекватный образ действий (в т.ч. в ООН), разработка собственной концепции и цифровых решений, которые будут востребованы на мировом рынке, обеспечивая долгосрочное развитие страны и мировой экономики в целом [5].

Цифровизация отрасли требует концентрации ресурсов различных компаний и отраслей, но в перспективе может быть достигнут не только более высокий процент импортозамещения (большинство ИТ-решений, присутствующих на рынке цифровизации, представляют собой западные программные продукты), но и вся ИТ-отрасль, ориентированная на мировом рынке цифровизации и взаимосвязей различных отраслей, сельского хозяйства и территорий. При этом решение экологических проблем будет результатом изменения подхода к хозяйственной деятельности, что принесет более благоприятные результаты для экологии и экосистем планеты Земля.

Экологический менеджмент является необходимым элементом в развитии отношений между экономикой и экологией. Достижение основных целей «Зеленой экономики» определяется следующими принципами: Принцип устойчивого развития определяет «Зеленую экономику» как центральную силу устойчивого развития экономической, экологической и социальной сфер действия; принцип справедливости. «Зеленая экономика» должна обеспечивать равенство между странами, а также внутри стран, гендерное равенство и равенство поколений; принцип снижения риска для окружающей среды и оптимального использования природных ресурсов; принцип устойчивости предполагает создание такой модели «зеленой экономики», которая позволяет развивать социальную защиту и охрану природы; принцип связи поколений. «Зеленая экономика инвестирует в будущее».

Принятие данной концепции обусловлено, прежде всего, глобальными тенденциями в мировой экономике и ускоренными темпами истощения природных ресурсов, ростом экологических рисков и угроз. В частности, изменение климата, ускорение темпов интеграции в ВТО и евразийское пространство.

Глобальные тенденции «зеленой экономики» — это повышение энергоэффективности во всех секторах экономики, расширение использования возобновляемых источников энергии и экологически чистого транспорта, удовлетворение потребности в безопасных, качественных продуктах питания и воде, создание новых промышленных и информационных инфраструктур.

Ведь не случайно многие страны уже внесли задачи по повышению энергоэффективности, развитию чистых технологий и альтернативной энергетики в государственную антикризисную программу. И сегодня Республика Корея признана безоговорочным лидером в развитии зеленых технологий. Эта страна первой в мире выбрала охрану природы в качестве национальной стратегии развития, и ее опыт в этой области чрезвычайно интересен.

Сектор	Описание цели	2020 г.	2030 г.	2050 г.
Водные ресурсы	Упразднение дефицита водных ресурсов на национальном уровне	Обеспечить водой население	Обеспечить водой сельское хозяйство (к 2040 г.)	Решить раз и навсегда проблемы

				водоснабжения
	Ликвидация дефицита водных ресурсов на уровне бассейнов	Максимально быстрое покрытие дефицита по бассейнам в целом (к 2025 г.)	Отсутствие дефицита по каждому бассейну	
Сельское хозяйство	Производительность труда в сельском хозяйстве	Увеличение в 3 раза		
	Урожайность пшеницы (т/га)	14	1/20	
	Затраты воды на орошение (м ³ /т)	450	330	
Энергоэффективность	Снижение энергоемкости ВВП от уровня 2008 г.	25%	30%	50%
Электроэнергетика	Доля альтернативных источников в выработке электроэнергии	Солнечных и ветряных: менее 3%	30%	50%
	Доля газовых электростанций в выработке электроэнергии	20%	25%	30%
	Газификация регионов	Акмолинская и Карагандинская области	Северные и Восточные области	
	Снижение относительно текущего уровня выбросов углекислого газа в электроэнергетике	Уровень 2012 года	-15%	-40%
Загрязнение воздуха	Выбросы оксидов серы и азота в окружающую среду		Европейский уровень выбросов	
Утилизация отходов	Покрытие населения вывозом твердых бытовых отходов		100%	
	Санитарное хранение мусора		95%	
	Доля переработанных отходов		40%	50%

Таблица 1

Целевые индикаторы по секторам, разработанные в соответствии с Концепцией по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»[5].

На основе этих показателей разрабатываются специальные мероприятия по их достижению. Одной из актуальных проблем является загрязнение воздуха. Особенно остро

эта проблема стоит в промышленных зонах, являющихся центрами размещения промышленных предприятий. Большая часть выбросов приходится на городские районы, и поэтому им следует уделять основное внимание. Вещества, загрязняющие воздух, влияют на заболеваемость, что, в свою очередь, наносит ущерб национальной экономике в виде затрат на здравоохранение и снижения производительности. Казахские стандарты выбросов намного выше европейских и поэтому нуждаются в пересмотре. Цифровые платформы, помогающие хранить большой объем информации, например, обо всех объемах выбросов парниковых газов и совокупном углеродном следе.

Сегодня ни для кого не секрет, что экологическая безопасность экспортируемых товаров является одним из важнейших критериев эффективной конкуренции на мировых товарных рынках. И в этом плане концепция предлагает пути «озеленения» отечественного бизнеса и лучшей его адаптации к условиям мировой торговли. Что касается внутреннего обоснования, то принятие концепции обусловлено заботой о простых людях, темпами утраты природного капитала, а также ростом экологических угроз. Например, нехватка воды, загрязнение воздуха и утрата биоразнообразия. Особый импульс процессу разработки Концепции перехода Республики Казахстан к «зеленой» экономике придали долгосрочная Стратегия «Казахстан-2050», инициатива Главы государства «Зеленый мост».

Переход Казахстана к формированию зеленой экономики имеет ряд особенностей. Прежде всего, это сохраняющийся высокий интеллектуальный потенциал и наличие крупных ареалов низкой экономической активности в регионах, составляющих более 60% территории страны. Благодаря этим факторам Казахстан может стать лидером перехода к новой модели развития[6].

Основными направлениями развития зеленой экономики, которые необходимо рассматривать особенно в региональном разрезе, являются: зеленое строительство, сельское хозяйство, новые технологии в энергетике, управление отходами и переработка материалов в замкнутом цикле.

В ближайшие десятилетия она потребует значительной модернизации в большинстве регионов Казахстана. В то же время импортируется значительная номенклатура строительных материалов, таких как окна, теплоизоляционные материалы, медные трубы. Имеет смысл организовать их производство с учетом экологических норм.

В заключение следует отметить, что очень важно, чтобы дальнейшие реформы и решения правительства по экономической политике базировались на концепциях устойчивого развития и «зеленой экономики». Это дает реальную возможность отойти от стратегий догоняющего развития, уводящих нас на глобальную периферию, и дает возможность перейти к активным и взвешенным действиям через комплексные решения в духе современных парадигм.

Список литературы

1. Посольство Республики Корея в РФ. Режим доступа: https://overseas.mofa.go.kr/ru-ru/brd/m_7342/view.do?seq=665661&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=∓multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm=
2. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» от 30 мая 2013 года №577 Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577>
3. В Казахстане предложили создать единую экоплатформу. Режим доступа: <https://kapital.kz/gosudarstvo/91154/v-kazakhstane-predlozhili-sozdat-yedinuyu-ekoplatformu.html>
4. Вукович Н.А., Мингалева Ж.А. Перспективы развития зеленой экономики в России *Beneficium*. 2020. №1 (34). Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiyazelenoy-ekonomiki-v-rossii>;
5. О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577>

6. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий». – Нур-Султан, 1 сентября 2020 г. Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasymzhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g;

Цифровая логистика как инструмент трансформации экономики

Л.А. Корчевская¹, Т.В. Вахрушина²

¹д.е.н., профессор кафедры менеджмента, маркетинга и туризма,

²магистрант 2-го года обучения по специальности «Логистика»

lilkorchevska@gmail.com, tatyनावakhrushina@gmail.com

^{1,2}Херсонский национальный технический университет, г. Херсон

Аннотация: в статье приведена роль цифровых технологий и инноваций в логистической деятельности предприятий, описывается их влияние на конкурентоспособность, а также приводятся примеры различных автоматизированных систем управления в логистических процессах и их применение на практике.

Ключевые слова: логистика, цифровые технологии, дополненная реальность, BigData, Интернет вещей, блокчейн, облачный сервис, автоматизированная складская система, автоматически управляемая тележка, дрон, беспилотный автомобиль, 3D Printing.

Успех любой логистической деятельности зависит от соблюдения ее основных правил (правило 7R): обеспечение наличия нужного продукта в требуемом количестве и заданного качества в нужном месте в установленное время для конкретного потребителя с наилучшими затратами [1], где для каждого определяющую роль играет контроль, систематизация и оперирование большим количеством данных.

Если обратить внимание на тенденции в сферах экономики и логистики передовых стран можно заметить чрезвычайный интерес к вопросам цифровизации данных областей. К примеру, создание в Китае в 2010 г. глобальной торговой интернет-площадки по продаже самого широкого спектра товаров от разных продавцов со всей страны, предназначенных для покупателей за рубежом. А также создание в 2015 г. во Франции «Альянса индустрии будущего», который объединил организации различных форм собственности, научной среды и ряд государственных институтов и учреждений. А в 2016 г. страна в кооперации с Германией начала активно развивать двустороннее сотрудничество и работать над созданием единых стандартов [2].

В 2018 г. в Дании логистическая компания Maersk вместе с IBM объявили о создании совместного решения TradeLens по использованию технологий блокчейн для отслеживания грузов и контейнеров. Экосистема проекта теперь насчитывает свыше 100 участников по всей логистической цепочке, а география охватывает пять материков [3].

Дорожная компания Autostradeperl'Italia (ASPI) в сотрудничестве с IBM приступила к пилотным испытаниям цифровой платформы для мониторинга состояния и обслуживания инфраструктуры, которая позволит отслеживать и контролировать в режиме реального времени и на протяжении всего жизненного цикла основные инфраструктурные объекты – дороги, мосты и тоннели — как со стационарных, так и с мобильных устройств. На одной цифровой платформе будут собраны трехмерные модели всех сооружений вместе с проектной документацией, оперативными данными состояния объектов с установленных датчиков, фотографиями, сделанными техническими специалистами, и информацией, поступающей в процессе техобслуживания. Обработка фотографий с помощью AI позволит оперативно определять участки, где необходимо техническое обслуживание. Пилотный

проект проходит на трех эстакадах, а в 2020 году было охвачено все основные 2 тыс. объектов [3].

Цифровые технологии способствуют снижению добавочной стоимости продукции, улучшению ее качества, довольно точного прогнозированию спроса, сокращению времени доставки продукции и т.д. А самое важное, они позволяют качественно работать с большими объемами данных, минимизируя человеческий фактор.

Однако стоит помнить, что хоть цифровизация и несет в себе значительные преимущества нужно также учитывать весь объем необходимых преобразований для достижения желаемых результатов и объективные ограничения каждого конкретного бизнеса. В цифровизации информационных систем логистики огромную роль играет государство, поскольку для возможности взаимодействия данные информационные системы обязаны быть синхронизированы. Условно логистические цифровые технологии можно поделить на уровни (рисунок 1).

Рисунок 1. Уровни использования цифровых технологий в логистике

Среди перспективных направлений в цифровых технологиях логистики можно выделить следующие:

1. Дополненная реальность— это разновидность виртуальной реальности, где виртуальные объекты накладываются на реальную среду, которая должна удовлетворять трем требованиям: объединять виртуальные и реальные объекты в реальной среде, работать в интерактивном режиме и в режиме реального времени регистрировать реальные и виртуальные объекты[4].

Данная технология может применяться в области управления цепями поставок (УЦП), а именно для: оптимизация подбора заказа; планирование складских помещений; погрузка коробок/паллет/контейнеров; поддержка движения; ремонт и возвратная логистика.

Среди проблем и ограничений использования технологии в производственных и логистических процессах отмечают: несовершенство устройств дополненной реальности; недостатки программного обеспечения; негативное влияние на здоровье и самочувствие пользователя; методов отслеживания, локализации и картирования; низкое качество и точность проекции виртуальных объектов; разработка приложения дополненной реальности требует глубоких знаний, что часто связано с высокими затратами на внедрение.

2. Цифровые технологии анализа больших данных и предиктивной аналитики.

Достаточно давно УЦП начало фокусироваться на сборе и хранении огромного количества данных. Однако выполнение таких задач сталкивается с рядом вызовов, когда речь идет о полном использовании больших объемов информации[4].

Модели BigData выявляют новые возможности повышения эффективности принятия решений, например, улучшение взаимоотношений с поставщиками и предупреждение возможных проблем с поставками, активное их использование при моделировании новых автономных бизнес-моделей для повышения уровня интеграции бизнес-процессов по всей цепи поставок, при управлении рисками в цепях поставок, а также для ускорения и улучшения принятия решений во всех бизнес-процессах цепи поставок. При этом еще большее внимание уделяется барьерам по доступности и обработке данных, которые становятся ключевыми для дальнейшего развития компаний. Значительная доля исследований касается оптимизации маршрутов с помощью технологии аналитики больших баз данных. В данном случае анализируются данные о дорожном состоянии, погодных условиях, геолокации и т.д. Наконец, аналитика больших баз данных положительно сказывается на устойчивости цепей поставок [4].

Важно отметить связь BigData с другой цифровой технологией – интернетом вещей. Данные, которые анализируются в BigData собирают как раз из подключенных к цифровому миру различных объектов. Число таких объектов постоянно увеличивается, что значительно повысит важность анализа BigData в самое ближайшее время[4].

Интернет вещей (IoT) – это новая парадигма, которая в последнее время быстро развивается благодаря современным беспроводным технологиям. Основной идеей данной концепции является повсеместное взаимодействие и сотрудничество различных объектов и вещей для достижения поставленных целей посредством RFIDметок, сенсоров, датчиков, мобильных телефонов и т.д. [4].

IoT существует как часть формирующейся технологической экосистемы с применением облачных технологий и аналитикой больших данных. Взаимодействие происходит между людьми и объектами в программных средах, которые могут воспользоваться новыми и инновационными услугами, предоставляемыми через облако и поддерживаемыми все более мощным набором аналитических инструментов[4].

Глобальные цепи поставок и логистические процессы имеют серьезный рост количества информационных потоков и данных, получаемых о местонахождении и состоянии товаров, сырья, материалов, элементов складской и транспортной инфраструктуры, а также наличия товаров на полке. Такие данные генерируются с помощью подключения к ним сенсоров, датчиков, RFID-меток и т.д. Здесь ярко выражена взаимосвязь количества данных (BigData) и подключенных к цифровому миру вещей (IoT). Другими словами, концепция больших данных напрямую связана с технологией интернета вещей, которая также позволяет улучшить процесс принятия решений в УЦП[4].

3. Блокчейн-технология– это усовершенствованный механизм базы данных, который позволяет организовать открытый обмен информацией в рамках бизнес-сети. База данных блокчейна хранит данные в блоках, связанных между собой в цепочку.

Преимуществами применения блокчейн в УЦП являются: прозрачность и неизменяемость записей; возможность реализации track-and-trace активностей; снижение транзакционных издержек; возможность предсказывать неблагоприятные события и предотвращать их; автоматизация процессов, связанных с анализом данных; возможность интеграции устройств интернета вещей и всевозможных датчиков; замена EDI более эффективной системой обмена информацией.

Как и у любой другой технологии, помимо преимуществ и возможностей применения, у блокчейн-технологии есть и определенные ограничения как технологические, так и законодательные. В большинстве стран, попросту нет законодательной базы, которая могла бы обеспечить правовое регулирование блокчейн-технологии и ее применения в логистике[4].

Самая значимая сложность, которая возникает у компаний, внедряющих блокчейн в цепь поставок – сложность в привязке физических активов к цифровым, что подразумевает применение технологий RFID и NFC. Следующая – ее инновационный характер, который может восприниматься негативно, а технология требует вовлечение в сеть всех контрагентов.

Техническими ограничениями применения блокчейна в УЦП являются растущая потребность в ресурсах памяти (все хранят локальную копию всей сети) и длительность регистрации транзакций, которая зависит от многих факторов. Более того, блокчейн имеет дело с виртуальными объектами, т.е. обеспечивает актуальность и корректность информации об объекте, но не может препятствовать их физическому повреждению и краже[4].

Также, в силу инновационного характера технологии, на данный момент она изучена не полностью, а образовательных учреждений, дающих знания о функционировании блокчейна, крайне мало, т.е. в данной области существует острая нехватка кадров.

4. Облачные сервисы – это концепция/технология предоставления удобного сетевого доступа в режиме «по требованию» к коллективно используемому набору настраиваемых вычислительных ресурсов (например, сетей, серверов, хранилищ данных, приложений и/или сервисов), которые пользователь может оперативно задействовать под свои задачи при сведении к минимуму числа взаимодействий с поставщиком услуги или собственных управленческих усилий[4].

Облачные сервисы позволяют участникам цепи поставок повысить скорость и точность реализации основных логистических бизнес-процессов; создать единую платформу для грузовладельцев и перевозчиков; задать «важность» доставки, т.е. по шкале от 1 до 10 грузоотправитель может оценить приоритет доставки, а также существует возможность создания периодической заявки; TMS-системы обеспечивают оперативный учет в автоматизированном режиме текущего местоположения транспортных средств и дорожной обстановки, а также данных о фактах доставки и отгрузки; осуществлять работу в облаке можно из любой точки планеты, главное – наличие Интернета; все данные и информация пользователя облачных технологий хранятся в единой системе в облаке и доступна владельцу с любого устройства.

5. Роботы, дроны, беспилотные автомобили, 3D-печать.

Автоматизированные складские системы предусматривают использование управляемых компьютером подъемно-транспортных устройств, которые закладывают изделия на склад и по команде извлекают их оттуда. Автоматизированные складские системы не только исключают ручной труд, но и позволяют экономить складские площади, ускорять складские операции и улучшать контроль за материально-техническими запасами, поскольку компьютер следит за местонахождением каждого изделия на складе[4].

Автоматически управляемая тележка (AGV) – тележка с электроприводом, предназначенная для автоматического перемещения грузов внутри завода. AGV снабжена всеми необходимыми системами и элементами безопасности, может эксплуатироваться на вредных или опасных производствах, местах скопления людей и других движущихся AGV. Она использует 3D-изображения, чтобы следить за появлением препятствий на пути движения [4].

В обиход также стали входить дроны. В основном их использование касается доставки небольших посылок (весом до 8 кг) на небольшие расстояния, как правило, на участке маршрута, называемом в логистике «последней милей» («lastmile»). Они позволяют логистическим службам не только сократить расходы на «последнюю милю» (самую дорогую часть доставки), но и доставлять посылки в труднодоступные места[4].

Дроны также используются внутри крупных складов и логистических/распределительных центров. Они могут перемещаться по пространству склада, делая 30 фотокадров в секунду, и этой информацией можно пользоваться для инвентаризации. Если «вручную» на такой процесс ушло бы около месяца, то с помощью летающих роботов инвентаризировать огромный склад можно за один день[4].

Беспилотный автомобиль (робомобиль) — транспортное средство, оборудованное системой автоматического управления, которое может передвигаться без участия человека.

Экономические преимущества беспилотных автомобилей: кардинальная минимизация ДТП и практически полное исключение человеческих жертв (по крайней мере среди пассажиров, находящихся внутри автомобиля), отсюда значительное снижение расходов на страхование и медицину быстрого реагирования; снижение стоимости транспортировки грузов и людей за счет экономии на заработной плате и времени отдыха водителей, а также экономии топлива; повышение эффективности использования дорог за счет централизованного управления транспортным потоком; снижение потребности в индивидуальных автомобилях за счет развития систем типа каршеринга; повышение пропускной способности дорог за счет сужения ширины дорожных полос (в более отдаленной перспективе). Автоматизированная система может доехать до любой точки назначения, если это не запрещено законом[4].

3D Printing может осуществляться разными способами и с использованием различных материалов, но в основе любого из них лежит принцип послойного создания (выращивания) твердого трехмерного объекта. 3D-печать относится к процессам, используемым для создания трехмерного объекта, в котором слои материала формируются под управлением компьютера для создания объекта. Объекты могут иметь практически любую форму или геометрию и обычно печатаются с использованием данных цифровой модели из трехмерной модели или другого электронного источника данных[4].

Сторонники развития 3D-логистики традиционно выделяют четыре преимущества новой технологии. Во-первых, это увеличение скорости производства и одновременно сокращение издержек. Во-вторых, клиентоориентированность. Потребитель может вносить индивидуальные изменения в тот продукт, который он хочет видеть в итоге. И никакие материальные ресурсы при этом не будут затрачиваться. В-третьих, переход на 3D-печать для компаний будет означать уход от аутсорсинга[4].

Существенный недостаток современных принтеров – то, что они не способны печатать слишком сложные детали и пока не любой материал подходит для использования в процессе изготовления. У экспертов также возникают сомнения по поводу полной экологичности таких принтеров. Если производители будут печатать что-либо сложное и масштабное на месте, то в любом случае потребуется транспортировка материалов. Инновационные машины используют много электроэнергии. В Британии были проведены соответствующие исследования, в результате которых выяснилось, что большие 3D-принтеры для плавления пластмассы использовали в 50–100 раз больше электроэнергии, чем стандартное оборудование[4].

В заключении можно сказать, что в цифровизации информационных систем логистики огромную роль играет государство. А среди перспективных направлений в цифровых технологиях логистики можно выделить следующие: дополненная реальность, цифровые технологии анализа больших данных и предиктивной аналитики, блокчейн-технология, облачные сервисы, а также роботы, дроны, беспилотные автомобили, 3D-печать.

Список литературы

1. Моисеева Н.К. Экономические основы логистики: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 2008 г. – С.465 (528 с.)
2. Курбанов Т., Курбанов А., Лучкин С. Цифровые логистические технологии: возможные перспективы и риски внедрения в цепи поставок, 2018 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.logistika-prim.ru/articles/cifrovye-logisticheskie-tehnologii-vozmozhnye-perspektivy-i-riski-vnedreniya-v-cep-i>
3. Хорошак Б. Инновации в логистике, ритейле, HR и финмониторинге. На что способна цифровая трансформация, 2020 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://thepage.ua/experts/innovacii-v-logistike-ritejle-hr-i-finmonitorige-na-cto-sposobna-cifrovaya-transformaciya>

4. Цифровые технологии в логистике и управлении цепями поставок: аналитический обзор [Текст]/Дыбская В.В., Сергеев В.И., Лычкина Н.Н. и др.; под общ. и науч. ред. Сергеева В.И.; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2020 г. — С.190

Перспективы института саморегулирования в строительной отрасли Республики Казахстан

Кульбатырова Самал Берикбаевна
магистрант Академии государственного управления при президенте Республики
Казахстан, г.Астана
s.kulbatyrova@apa.kz

Аннотация. В статье проведен анализ осуществления контрольных функций саморегулируемыми организациями в сфере строительства. Изучена эффективность института саморегулирования в данной отрасли, как наиболее усовершенствованной модели взаимоотношения между производителями услуг и их потребителями. Рассмотрен опыт зарубежных стран, как Япония, Америка и Германия, по использованию инструментов саморегулирования в сферах предпринимательства.

Ключевые слова: саморегулирование в строительстве, СРО, контроль качества строительства, саморегулируемая организация, саморегулирование.

Вопрос качественного проведения строительных работ является первостепенным для Казахстана, где темпы жилищного строительства из года в год растут, а одним из важных показателей роста благосостояния населения является обеспечение жильем. Важность данного вопроса подчеркивается требованием внедрения инструментов саморегулирования в строительной отрасли в рамках шага 97 Плана Нации «100 конкретных шагов»: «Расширение возможности граждан участвовать в процессе принятия решений через развитие саморегулирования и местного самоуправления, а также передача несвойственных государству функций в конкурентную среду и саморегулируемым организациям».

При более детальном изучении вопроса внедрения инструментов саморегулирования было установлено, что перспективы и сложности внедрения саморегулирования в строительную сферу в Казахстане исследованы не полностью. Некоторые аспекты саморегулирования освещались в работах НПП «Атамекен». Перспективы саморегулирования в обеспечение качества отображены в работах Курашовой И.М. [1], а также некоторые аспекты саморегулирования в исследовании Волковой М.А.[2]. В этих трудах были затронуты вопросы реализации контрольной функции саморегулируемыми организациями. На основе проведенного анализа авторы работ делают выводы о том, что саморегулирование и государственное регулирование рынка необходимо осуществлять комплексно, постепенно и параллельно, избегая перегибов.

Изучение нормативно-правовых актов, а также действующих механизмов института саморегулирования зарубежных стран является важным этапом для понимания того, как данный механизм должен работать в нашей стране. Одной из задач исследования является адаптация достижений других стран, имеющих долгосрочный положительный опыт создания эффективных механизмов внедрения саморегулирования в сфере строительства. В практике зарубежных стран применяются различные системы контроля строительной деятельности. Однако, во всех зарубежных развитых странах (Япония, Америка, Германия, Австралия ит.д.) контроль качества и процесс строительных работ возложены на институт саморегулирования, то есть не на государственное учреждение. При этом опыт развитых стран показывает, что внедрять механизм саморегулирования в строительную отрасль необходимо поэтапно (по направлениям) с сопровождением каждого этапа соответствующим

анализом, который позволит определить эффективность и качество деятельности саморегулирующей организации.

Институт саморегулирования рассматривается сегодня в Казахстане как наиболее действенный механизм обеспечения качества в различных сферах производства. Внедрение саморегулирования в предпринимательской деятельности основано на Законе Республики Казахстан «О саморегулировании» от 12 ноября 2015 года и ряда других законов [3]. Суть саморегулирования заключается в осуществлении юридическими лицами комплекса самостоятельных мер по регулированию деятельности, обеспечения качества и контроля за выполнением этих мер.

Внедрение саморегулирования в строительную отрасль дает возможность выявлять значительные недостатки на ранних сроках процесса строительства. В результате инвесторы имеют возможность на ранних стадиях бороться с последствиями недостатков, которые отразятся на качестве продукта (квалификация специалистов, корректировка рабочего проекта, замена строительных материалов).

В Казахстане вопрос качества строительства является одним из актуальных, ведь именно качество работы определяет, насколько безопасными и надежными будут здания, и их адаптированность для людей. Поэтому мы часто задаемся вопросом эффективности механизма, применяемого для контроля качества.

Государственные органы, несущие ответственность за осуществление контроля в строительной отрасли, не могут реализовать механизм эффективно. Государственный архитектурно-строительный надзор проводит общий контроль на основании обращения физических и юридических лиц в соответствии с Предпринимательским Кодексом Республики Казахстан [4]. Однако не имеет полномочий беспрепятственно находится на объектах строительства, тогда как процесс строительно-монтажных работ требует индивидуального подхода. Это заключается в точном следовании подрядной организации нормативным документам и утвержденному проекту.

В связи с этим, на примере вышеперечисленных стран, решение данных проблем было возложено на саморегулируемые организации, поскольку осуществляемый ими контроль позволяет обеспечить полный охват в строительной деятельности.

На опыте Америки, Японии и Германии саморегулирование – это новый, качественный аналог государственного регулирования. Сегодня в этих странах саморегулирование и государственное регулирование рынка осуществляются параллельно, взаимно дополняя друг друга. Это означает, что саморегулирование определяет действия субъектов рыночной деятельности, в том числе урегулирование конфликтов, возникающих между участниками рынка, применение санкций за нарушение правил и т.д.. Однако этот процесс проходит при помощи и содействии как самих участников рынка, так и под пристальным надзором государства.

Безусловно, такого рода преобразования будут крайне ресурсоемкими для нашего государства и потребуют кардинальных изменений, как со стороны государственной власти, так и со стороны субъектов, осуществляющих деятельность в строительной сфере. Также не исключено, что данный механизм регулирования в конечном итоге приведет к удорожанию проекта, в связи с ежегодным внесением членских взносов, необходимостью подтверждать квалификацию инженерно-технических работников и материально-техническую оснащенность проекта (техника, оборудование, инструменты).

Однако, в условиях нынешнего экономического спада, важной задачей, стоящей перед нашим государством, является повышение качества ведущих отраслей экономики. Таковой является строительный сектор. На его долю ежегодно приходится до 6% валового внутреннего продукта. В свою очередь эта крупнейшая сфера производит строительные продукты, залогом качества которых является:

- применение качественных ресурсов (строительные материалы и технология процессов);

- привлечение высококвалифицированных специалистов, и, конечно же, контроль самого процесса строительства. Реализация этих задач обеспечит устойчивое и динамичное развитие в строительной отрасли, что повлечет за собой повышение качества и уровня жизни населения.

Однако, необходимо отметить, что основная роль в данном механизме действий принадлежит контролю качества, который обеспечивает соблюдения необходимых норм и правил в процессе строительства.

Главная цель контроля в строительстве – реализовать инвестиционный замысел, который соответствует всем плановым показателям, избегать несоответствия, недоделок, замены и удешевления материалов, упрощения проектных решений, а также обеспечить безопасность последующей эксплуатации построенного объекта. Отсюда возникает основная цель контроля – обеспечить их достижение путем внедрения системы контрольных мероприятий на всех стадиях производства: от проектирования до приемки объекта в эксплуатацию. Главная задача саморегулирующей организации в процессе контроля качества - предупреждать, устранять причины, так как обнаруженные недоработки на ранних стадиях процесса строительно-монтажных работ, довольно легко исправить с минимальной затратой. И наоборот, ошибки, обнаруженные после завершения строительства, исправить гораздо сложнее.

Сегодня в Казахстане имеется проблема обеспечения качества в сфере строительства, которая выражается в отсутствии эффективного взаимодействия государства с участниками строительной отрасли, а также не укомплектованность контролирующих органов в соответствии с современными требованиями надзора и контроля.

На сегодняшней ступени развития экономики саморегулирование характеризуется как самая совершенная модель взаимоотношений между производителями товаров и их потребителями.

Уникальность саморегулируемой организации заключается, прежде всего, в том, что она принимает на себя государственные функции, так как государство, предоставляя разрешение субъектам строительства, не может постоянно осуществлять контроль над их последующей деятельностью.

Главный принцип современной саморегулируемой организации – материальная ответственность за каждую строительную компанию, которая в нее входит. Поэтому количество недобросовестных, некомпетентных компаний, в саморегулируемой организации сводятся до минимального числа.

Саморегулируемая организация вправе осуществлять контрольные проверки и привлекать к дисциплинарной ответственности участников. Одним из требований к некоммерческой организации, имеющей статус саморегулируемой, является наличие специализированных органов, с основной компетенцией контролировать соблюдение членами саморегулируемой организации требований стандартов и правил. В обязанности участников саморегулируемой организации входит предоставление отчетности о ходе строительства, данный алгоритм необходим не только для проведения проверок, а также для защиты интересов заинтересованных сторон.

Указанные явные преимущества института саморегулирования стали главной причиной того, что в настоящее время в Казахстане предпринимаются шаги для законодательного закрепления данного института в предпринимательской деятельности.

Проект анализа регуляторного воздействия находится на рассмотрении в министерстве национальной экономики Республики Казахстан. Касательно строительной отрасли в проекте предусмотрено добровольное участие в использовании инструментов саморегулирования.

Указанное обстоятельство делает необходимым глубокое обсуждение вопросов внедрения саморегулирования в самой среде предпринимателей в области строительства с тем, чтобы строительные компании сами стремились к обеспечению качества работы с использованием инструментов саморегулирования.

На сегодняшний день в Казахстане в сфере строительства задействованы свыше 90 тысяч юридических лиц [5], полный государственный контроль за их деятельностью и качеством работы установить практически неосуществимо. Как результат этого, в сфере строительства нередко возникают вопросы к качеству жилья, строительства дорог и прочей инфраструктуры. Одними из наиболее резонансных случаев стали обрушение пятиэтажного дома ЖК «Бесоба» в Караганде (апрель 2012 г.), а также трехэтажного административного здания по шоссе Алаш города Астана (сентябрь 2017 г., со смертельным исходом) [5]. Это в свою очередь способно стать триггером социальной напряженности и снижением доверия к власти со стороны населения.

Следует отметить, что низкая осведомленность предпринимателей о перспективах института саморегулирования связана с тем, что на сегодняшний день данный вопрос в нашей стране исследован частично. Однако следует отметить, что в НПП «Атамекен» функционирует департамент законодательства и развития саморегулирования [6], который осуществляет свою деятельность в области развития института саморегулирования.

В условиях недостаточно активного распространения инструментов саморегулирования в сфере строительства очень важно принятие мер по повышению мотивации строительных организаций по внедрению саморегулирования. Первым шагом в этом направлении является широкое освещение преимуществ института саморегулирования в сфере предпринимательства. Важным обстоятельством при этом является стремление строительных организаций к объединению усилий по контролю соблюдения стандартов и правил.

На основании изложенного можно сделать вывод о том, что для широкого распространения в сфере строительства инструментов саморегулирования важно создавать профессиональные объединения саморегулирующихся организаций. Их основными целями станут повышение качества и конкурентоспособности строительных услуг, а также усиление ответственности участников рынка перед потребителями. Создание объединений ускорит переход бизнеса на новые правила игры, так как государство не всегда успевает следить за тенденциями развития строительного рынка и контроля качества.

В своей сфере, одобряя тот или иной строительный проект профессиональное объединение в лице саморегулирующей организации, несет в соответствии с регламентом объединения материальную ответственность за своего участника. Помимо этого, от успешности проекта зависит имидж данного объединения.

Вместе с тем внедрение саморегулирования в Казахстане должно проходить поэтапно, постепенно адаптируя рынок к новым, меняющимся условиям.

В этой связи, считаю, что исследуемый вопрос особо актуален в связи с тем, что его влияние на экономику страны значительно. Учитывая нарастающий глобальный экономический кризис необходимо искать новые тренды и трансформировать ведущие сферы деятельности. Это повысит эффективность и придаст импульс в развитии Казахстана, стремящегося войти в 30 развитых стран мира.

Список литературы

1. Kurashova I.M. / «Control as a self-regulatory tool of the construction industry» / переводангл / № 3 (23) 2018/Ukraine
<https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/14246/1/doc8.pdf>

2. Волкова М.А. / «Понятие и виды саморегулируемых организаций в сфере строительства» / сборник научных трудов российского государственного социального университета /2011/85-96с./

3. Закон Республики Казахстан «О саморегулировании» от 12 ноября 2015 года / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000390>

4. Предпринимательский Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года №375-V / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>

5. Официальный сайт комитета по делам строительства и жилищно коммунального хозяйства / <https://www.gov.kz/memleket/entities/kds?lang=ru>

6. Официальный сайт НПП РК «Атамекен» / <https://atameken.kz/ru/departments/66-departament-zakonodatel-stva>

7. Официальный сайт СРО в сфере строительства в Казахстане / <https://kaso.kz>

Халық пен билік арасындағы кері байланысты орнатуда «е-Өтініш» ақпараттық жүйесінің рөлі

М.Р. Кусманова

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқаруакадемиясы

Басқару институтының магистранты

M.Kusmanova@apa.kz

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
мемлекеттік басқаруакадемиясы

Түйіндеме. Мақалада қоғам мен билік арасында тиімді коммуникацияны орнату мәселелері, азаматтардың өтініштермен билік органдарына жүгіну институтының маңызы қарастырылады. Қазақстан Республикасы тұрғындарының өтініштері мен шағымдарын қараудың сапасын қамтамасыз етудегі «е-Өтініш» ақпараттық жүйесінің рөлі анықталады және жүйенің бірқатар артықшылықтары сөз болады. Сондай-ақ азаматтардың электрондық өтініштерін қараудың шетелдік тәжірибесіне шолу жасалады.

Түйін сөздер: Электрондық үкімет, е-Өтініш, цифрлық технология, кері байланыс, электрондық өтініштер.

Бүгінгі таңда мессенджердегі электрондық қызметтер, онлайн төлемдер заманауи адамның күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналды. Кез келген қазақстандық үйде отырып құжат рәсімдеу, коммуналдық қызметтің ақысын, салық, айыппұл және басқа да қызметтерді төлеуге үлкен мүмкіндік алды. Сондай-ақ азаматтар ешқайда бармай-ақ түрлі мәселелері бойынша смартфондар арқылы электрондық өтініштер жолдауға да қол жеткізді.

«Электрондық үкімет» арқылы азаматтардың мемлекеттік билікпен, түрлі әлеуметтік қызметтермен тікелей және ашық диалог жүргізу мүмкіндігі туды. Бұл үрдістен цифрлық технологиялардың қоғамдық өмірдің барлық саласына белсенді еніп, жалпы коммуникация кеңістігін түбірлі өзгерістерге әкелгендігін байқауға болады.

Жалпы мемлекеттік басқарудың даму жүйесін қарастыра келіп, американдық ғалымдар оның үш сатыдан өткенін атап өтеді: дәстүрлі басқару, жаңа менеджмент және қазіргі заманғы мемлекеттік қызмет [1]. Дәстүрлі басқару бюрократиялық ережелерге сүйенеді және тиімді етуге тырысады. Қазіргі заманғы мемлекеттік қызмет адамдардың мүдделері мен олардың қажеттіліктерін басты орынға қояды, оларды барынша мемлекеттік басқару процесіне тартуға ұмтылады [2].

Қоғам мен билік арасындағы тиімді диалог азаматтардың өтініштермен билік органдарына жүгіну институты орнаған кезде мүмкін болады. Ортақ мақсатқа қол жеткізу үшін тиімді диалог орнату және қоғам мен билік арасындағы әріптестікті құруға жағдайлар жасау қажет.

Мемлекет басшысы Қ.Тоқаев 2019 жылғы 2 қыркүйектегі кезекті Жолдауында «азаматтардың барлық сындарлы өтініш-тілектерін жедел әрі тиімді қарастыратын «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын іске асыру баршамыз үшін ортақ міндет және билік пен қоғам арасында тұрақты диалог орнату қажет деп атап өткен еді [3].

Электрондық қатысу тиімділігінің басты көрсеткішін анықтау маңызды, бұл ретте билік органдары кең ауқымды проблемалар бойынша азаматтардың өтініштерін жылдам әрі сапалы қарау керек [4].

Соңғы кездері елімізде тұрғындар тарапынан белгілі бір саладағы шешімдердің әділетсіздігіне қатысты жолданған шағымдар саны көбеюде. Тек 2019 жылы мемлекеттік органдармен 1,8 миллион, ал 2020 жылы 1,5 миллион өтініш қаралған [5]. Олардың басым көпшілігі мемлекеттік органдардың тікелей құзыретіне қатысты сұрақтарды құраған. Мемлекеттік органдар тарапынан сапасыз сырғытпа жауаптар, формальді қарау жиі орын алды. Көп жағдайда азаматтар орталық және жергілікті органдар басшыларының құлықсыздығы мен «бейқамдығына» байланысты Президентке жүгінуге мәжбүр болған.

Сонымен қатар өтініштер мен шағымдарды қабылдауда және оны жолдауда күрделі проблемалар туындады. Мәселен, қарапайым азаматтар өтініштерді түсініксіз каналдар арқылы жіберуге мәжбүр болды, өтініштерге әртүрлі тіркеу нөмірлер берілді (бір өтінішке әр мемлекеттік органның нөмір беруі), мемлекеттік органдарда құжаттарды қабылдау бойынша түрлі талаптар болды, азаматтардың мемлекеттік органдар арасында «жүгірісі» көбейді, билік органдарында кеңестер дұрыс берілмеді, азаматтар өтініш жауаптарына қанағаттанбады және т.б.

1-сурет. Өтініштер мен шағымдарды қарауда туындаған проблемалар
Ескерту: Автормен құрастырылған

Мұндай жүйелі проблеманы мемлекеттік құрылымға түбегейлі реформа жасау арқылы заңдық деңгейде шешу қажет болды. Халықпен тиімді кері байланыс орнату қажеттілігі туындады. Конструктивті диалог орнатудың оңтайлы шешімі ретінде Интернет жүйесінде арнайы цифрлық платформа құрумаңызды еді.

«Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасы аясындахалық үніне құлақ асатын және тиімді мемлекет бағыты құрылды. Басты міндет -азаматтар мен мемлекеттік аппараттың өзара іс-қимылының цифрлық құралдарын енгізу.

Осылайша, 2021 жылдың 1 шілдесінде елімізде азаматтардың өтініштері мен шағымдарын қабылдайтын «е-Өтініш» бірыңғай ақпараттық жүйесі іске қосылды. Ақпараттық жүйені енгізу елімізде қабылданған жаңа Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің (бұдан әрі -кодекс)қолданысқа енгізілуімен байланысты болды.

Жаңа кодекс азаматтардың өтініштерін қарау кезінде мемлекеттік органдардың жауапкершілігін арттыруға бағытталған. Жалтарма жауап бергені және әуре-сарсаңға салғаны үшін тек орындаушының ғана емес,бүтін бір мемлекеттік органның жауапкершілігі бекітілді.

«е-Өтініштің» мақсаты – осы кодекс ережелерін тиімді іске асыру және өтініштерді қараудың жаңа форматын жасау. Міндеттері - өтініштерді қарауда тиімді бақылау мен мониторинг жүргізуді, егжей-тегжейлі жүргізілген талдауды қалыптастыру, өтініш

берушілердің сұрақтарды шешу барысын қадағалаудың және азаматтардың өтініштерді қарау процесіне тікелей қатысуын қамтамасыз ету.

2022 жылдың бірінші жартыжылындағы деректерге сәйкес жүйемен 650 мың өтініш берушілер қолданған. «е-Өтініштің» массиві 1,5 миллион өтініш-арызды құрады. «е-Өтініштің» деректері бойынша алғашқы үштік сұрақтарды құрылыс, транспорт және тұрғын үй мәселесі – 20%, ауыл шаруашылық және жер қатынастары – 17%, қаржы, экономикалық қызметтер – 14% құраған [6].

Азаматтардың өтініштерін қараудың шетелдік тәжірибесіне келсек, электрондық өтініштермен жұмыс істеуде Оңтүстік Корея, Германия, Шотландия елдерінің озық тәжірибесін атауға болады. Мысалы, шотландық жүйеде азаматтармен жолданған өтініштердің барлық кезеңдері Интернет жүйесінде жарияланады. Электрондық пошта немесе әдеттегі пошта арқылы жолданған өтініштер интернетте жарияланады, олардың қаралу барысын Шотландия парламентінің веб-сайтында бақылауға болады. Электрондық өтініштерді қарау платформасының қызметі азаматтың өтінішін қарау бойынша онлайн-талқылауға қатысуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ Интернетте өтініш берушілердің пікірталастары мен тыңдауларын көруге болады.

Германияда өтініштерді беру процесі ашық және айқын жүргізіледі, ол жоғарғы дәрежеде реттелген және қатаң бақыланады. Билік органдарына өтініштер дәстүрлі және электрондық түрде беріледі. Ұлттық деңгейде неміс жүйесі бірегей болып табылады және өзге мемлекеттерге үлгі ретінде қызмет ете алады. Германияда электрондық өтініштер онлайн жариялаудың алдында скринингтен өтеді. Электрондық өтініштерді тексеру процесі арнайы нормалармен реттеледі.

Оңтүстік Кореяда азаматтардың өтініштерін бақылаудың OPEN онлайн жүйесі құрылған. Жүйе қалалық әкімшіліктің жұмысының ашықтығын қамтамасыз етуге және өтініштерді қарауда шенеуніктердің әділетсіз шешімдеріне жол бермеуге бағытталған. Электрондық жүйе азаматтардың сұрақтарының шешілу барысын кез келген уақытта және жерде бақылауға мүмкіндік береді, сонымен қатар сыбайлас жемқорлық көрінісі немесе қандай да бір бұзушылықтар орын алған кезде, оған қарсы шағым айтуға болады. Жүйеде әкімшілік қызметкерлерінен әрбір өтініш бойынша жұмыс істеген уақыты мен күнін көрсету талап етіледі. Өтініштің жағдайы туралы ақпаратқа еркін қолжетімділік шенеуніктермен жеке байланыста болып немесе істі тездету мақсатында пара ұсыну фактілерін де жояды.

Қазақстанда жуырда іске қосылған «е-Өтініш» жүйесінің аналогы жоқ және бүгінде оның бірқатар артықшылықтарын атап өтуге болады. Ақпараттық жүйе мемлекеттік органдардың құзыретіне қарай өтініштерді автоматты түрде бөлуге, мемлекеттік органдар арасында сауалдар санын оңтайландыру есебінен өтініштерді қарау мерзімін қысқартуға, өтініштерді қарауда барлық саты мен мерзім бойынша өтініш берушіні ақпараттандыруға, мемлекеттік органдарға түскен өтініштердің бірыңғай базасын құруға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ жаңа жүйе азаматтардың өтініш, арыз, шағымдарына жедел ден қоюға, бюрократия мен жергілікті жерлердегі сыбайлас жемқорлықты жоюға толықтай мүмкіндік береді.

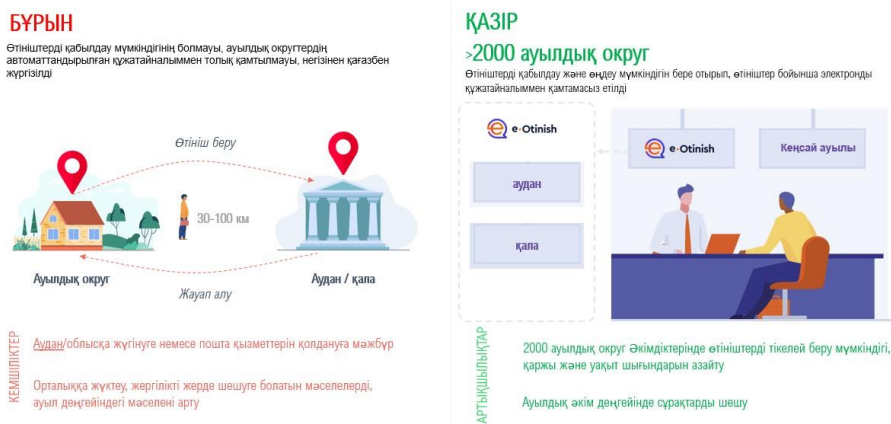
Бүгінде мемлекетімізде де бюрократизацияны іске асыру мақсатында цифрландырудың қолжетімді ресурстарын барынша пайдалануда. Осы тұста «е-Өтініш» ақпараттық жүйесі «бір терезе» бойынша өтініштердің барлық түрлерін қабылдауда тиімді құрал ретінде қызмет етеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда өтініштерді келесі каналдар арқылы жолдауға қол жеткізілді. Ең бастысы, бұл каналдар азаматтарға ыңғайлы және түсінікті.

2-сурет. Өтініштер мен шағымдарды жіберу каналдары
Ескерту: Автормен құрастырылған

Тұрғындардың өтініштерін ауылдық округтерде «е-Өтініш» арқылы қабылдау және оларды өңдеу тетіктері әзірленді. Қазіргі уақытта шалғайдағы ауыл тұрғыны ауылдық округ әкімдігіне жүгініп, өзін мазалап жүрген сұрақпен өтініш бере алады. Бұл қапарайым азаматқа түсетін қаржылық және уақыт шығындарын азайтады, бірқатар сұрақтарды ауылдық әкім деңгейінде шешуге мүмкіндік алды.

3-сурет. Ауылдық округтерде өтініштердің берілуі
Ескерту: Автормен құрастырылған

Сонымен қатар «е-Өтініш» ақпараттық жүйесі арқылы келесі шешімдер іске асырылды:

- барлық мемлекеттік органдар қызметкерлері үшін өтініш қараудың бірыңғай практикасы енгізілді, азаматтар шешім қабылдауға тікелей қатысады (құжаттар пакетін толықтырады, қосымша дәлелдер келтіреді);
- бір өтінішті әртүрлі мемлекеттік органдар өз құзіретіне қарай қарастыру мүмкіндігі туды;
- өтініштердің бірқатар бөлігі «Нәтиже» орталықтарында кеңес алу кезінде шешіледі;
- шынайы уақыт режиміндегі талдау жасалады;
- мемлекеттік органдардың өтінішпен жұмысын тікелей бақылау мүмкіндігі туды.

Өтініштердің бірыңғай жүйесін енгізудегі тағы бір артықшылық - азаматтардың қажеттіліктерін анықтауға және өңірлер бойынша нақты проблемаларды көруге болады. Мұндай талдау республика бойынша (қала, аудан, ауылдық округ) түскен өтініштердің санын, қаралған және қаралу үстіндегі өтініштер санын, сондай-ақ қарау мерзімі кешіктірілген өтініштер санын бақылап, мониторинг жасауға мүмкіндік береді. Бұған қоса түскен сұрақтардың сипаты (құрылыс, білім, спорт, мәдениет, қаржы, әлеуметтік мәселелер, ауыл шаруашылық, денсаулық және т.б.) жіктеліп көрсетіледі. Қазіргі уақытта «е-Өтініш» жүйесі көмегімен ҚР Президенті Әкімшілігінің Өтініштерді қарауды бақылау бөлімі мемлекеттік органдарға тікелей бақылауды жүргізе отырып, республика бойынша аналитикалық талдауды және есептік статистикасын жүргізуге қол жеткізді.

Өз кезегінде тыңдаушы үкімет - бұл өз азаматтарының әрбір өтінішіне жылдам әрі конструктивті әсер ететін тиімді мемлекеттілікті дамытудың формуласы болмақ [7].

Қорыта келгенде, «е-Өтініш» ақпараттық жүйесін енгізу және халық игілігіне қолдану мемлекет тарапынан қабылданған оңтайлы саясат деп баға беруге болады. Себебі «е-Өтініш» ақпараттық жүйесінің деректері негізінде мемлекет өзекті және назар аударуды талап ететін әлеуметтік проблемаларды анықтап, оларды жедел шешу мүмкіндігіне ие болады. Бұл халықтың әлеуметтік көңіл-күйін бағалауды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ең бастысы, азаматтардың өтініштерін сапалы және уақытылы қарау қоғамның мемлекеттік билік органдарына деген сенімінің негізгі индикаторы болып табылатынын естен шығармау керек.

Бүгінгі күні мемлекеттік органдар халықтың билікке деген сенімін нығайту мақсатында тиімді кері байланыс арналарын жан-жақты жетілдіруі тиіс. Біздің қоғамда қалыптасқан танысформа «белсенді тыңдауды» күшейтумен қатар, «проактивті тыңдауға» немесе мемлекеттік қолдаудың проактивті моделін жүзеге асыруға ерекше назар аудару қажет. Бұл бағыттағы жұмыс қосымша зерттеулерді, G2C, G2B, G2G арасында мемлекеттік қызметтерді көрсетуде азаматтардың қанағаттану деңгейі жоғары, дамыған елдердің сәтті қолданылып жүрген ақпараттық жүйелерімен салыстырмалы талдау жүргізуді талап етеді.

Әдебиеттер тізімі

1 Anthopoulos, L. G. (2007), «Applying participatory design and collaboration in digital public services for discovering and re-designing e-Government services», *Government Information Quarterly*, doi: 10.1016/j.giq.2006.07.018.

2 Vicente, M. R. and Novo, A. (2014), «An empirical analysis of e-participation. The role of social networks and e-government over citizens' online engagement», *Government Information Quarterly*, doi: 10.1016/j.giq.2013.12.006.

3 Мемлекет Басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleketbasshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy.

4 Чугунов А. В. Электронное участие как канал обратной связи власти и граждан: проблемы институционализации // *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2016. Т.5, №4 (17). С. 453-459.

5 Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы // *Құқықтық статистика*. – URL: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

6 Как будет развиваться концепция «слышащего государства» в Казахстане. – URL: <https://kazpravda.kz/n/kak-budet-razvivatsya-kontseptsiya-slyshashchego-gosudarstva-v-kazahstane-intervyu/>

7 Черных И. Слышащее государство - формула эффективного управления. – URL: https://www.inform.kz/ru/ekspertslyshashee-gosudarstvo-formula-effektivnogoupravleniya_a3562141

8 Обращение граждан - важный фактор развития диалога с народам. *Методическое пособие*. Ташкент, 2018. – 100 с.

9 Право на обращение в Узбекистане, России, Германии, Великобритании, Соединенных Штатах Америки и Австралии: Сравнительный анализ. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/uz/un_uzb_The-Right-to-Petition_Comparative-Analysis_RUS.pdf

Актуальность и проблемы цифровизации на горнодобывающих предприятиях в современных условиях

¹Мукашев Т.А., ²Исина Н.

¹к.э.н., ассоц. профессор кафедры экономики и международного бизнеса

²студентка 2-го курса бакалавриата
timur-iro@mail.ru, isinanaziya@mail.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация:

В условиях сокращения традиционных добывающих отраслей их переход на цифровые технологии может кардинально изменить их деятельность. Показаны важные направления цифровизации предприятий горнодобывающих отраслей экономики, максимизирующих результативность всей цепочки создания стоимости, включая улучшение условий труда и ее организации, техники безопасности, влияния на окружающую среду и др.

Ключевые слова: цифровые технологии, добывающие отрасли, горные предприятия, проблемы, направления, перспективы, модели развития.

Перспективы и проблемы цифровизация процессов добычи, переработки и использования редкоземельных металлов.

Цифровизация процессов добычи, переработки и использования редкоземельных металлов имеет разноплановое воздействие, в том числе: повышение экологической устойчивости, учет особенностей взаимовлияния их жизненного цикла и технологических аспектов применения.

Безусловно, что цифровизация предлагает и обеспечивает многочисленные преимущества как для промышленности, так и общества в целом. Среди важнейших из них: 1) повышение эффективности и производительности на уровне горнодобывающих предприятий; 2) повышение устойчивости на основе оптимизации восприятия и реагирования на происходящие нарушения производственных и бизнес-процессов. Прежде всего, на основе автоматизации, обеспечения стабильной доступности информации в условиях значительного роста ее интенсификации; снижение производственных затрат; оперативное реагирование на различные возникающие ситуации в цепочке создания добавленной стоимости.

Эффективное использование трудовых ресурсов за счет повышения гибкости и мобильности их деятельности. В этом направлении к важнейшим инструментам цифровизации следует отнести разработку и применение искусственного интеллекта, робототехники, Интернет вещей, цифровые платформы и сервисы, цифровые двойники, автономное вождение, облачные вычисления и др.

Но при всей очевидности преимуществ цифровизации сам данный масштабный переход имеет существенные ресурсные, экологические и некоторые другие особенности в сфере добычи и переработки востребованных цветных, редких и редкоземельных металлов. Спрос на данные виды сырья характеризуется постоянной динамикой его увеличения. Но при этом повышающаяся их востребованность и стремление к обеспечению рентабельности закупка во многом связаны с государствами, характеризующимися более слабыми социальными и экологическими нормативами по сравнению устойчивыми экономиками замкнутого цикла. Потому, что эти условия финансово и технологически более затратны сложны для таких производителей.

Но, в то же время, стремление к повышению эффективности данных процессов ведет к обратному вследствие явления, называемого в экономической теории, парадоксом Джевонса[1]. По экономической логике, более эффективное использование ресурсов

способствует количественному снижению его общего потребления. И это характерно и естественно на уровне экономического субъекта, даже отдельных отраслей и регионов.

Но на уровне более масштабной экономики происходит обратное. Таким образом, повышение эффективности способствует увеличению производства и потребления. Соответственно происходит рост добычи ресурсов, образования отходов. Это не значит, что так происходит всегда. Но данный парадокс существует. Например, борьба за сокращение углеродных выбросов и др.

В его продолжение существуют определенные выводы о том, что раз эффективность ведет к росту, то неэффективность может вести к снижению вовлекаемых ресурсов, как вероятность.

Эти явления имеют место и в процессах цифровизации. Оказание большого влияния на повышение устойчивости в одних сферах, в результате могут создать существенные экологические проблемы в других.

Цифровизация в рамках разработанного производственного алгоритма обеспечивает целенаправленное повторное использование продуктов в условиях замкнутого цикла. Также можно отметить модели, платформы совместного использования. Как известно, возрастает число промышленных предприятий, компаний, которые совместно используют различные интеллектуальные программные приложения, направленные на оптимизацию имеющихся как материальных, так и энергетических ресурсных потоков. Эффективное осуществление передела отходов в экономике замкнутого цикла технологически возможно осуществить на разного рода виртуальных площадках с целью вторичного использования отходов одних предприятий другими в различных отраслях и территориях.

Цифровизация в рамках замкнутого цикла на основе применения автоматизированной оптимизации производственных процессов создает условия для эффективного оборота ресурсов на протяжении всего жизненного цикла (схема 1)[2]. Но необходимо отметить, что это требует того, чтобы методы эффективного использования ресурсов имели обратную реакцию со стороны поведения непосредственно потребителей. Соответственно, необходимы бизнес-модели с ориентацией на долгосрочное использование производственными и потребительскими структурами.

Схема. Основные составляющие цифровизации горнодобывающей промышленности реализации Программы «Индустрия–4.0» на примере корпорации «EurasianResourcesGroup»

Одним из возможных вариантов этого может быть сочетание производства высококачественных востребованных товаров или сложных технических устройств с соответствующим удобным сервисом. Например, техническое обслуживание, доработка, ремонт и др.

В связи с наличием множества разного рода сложностей большого внимания требуют организационные, экономические, технологические вопросы вовлечения значительных средств. Кроме того, следует вкладывать больше средств в коммерциализацию рассматриваемых процессов добычи, переработки редкоземельных металлов. Во многом это связано с тем, что в данную сферу тесно вовлечены существенные политические, научно-технические, экологические, международные аспекты деятельности.

Инновационные технологии, среди них, например, искусственный интеллект, могут внести значительный вклад в повышение безопасности, эффективности и устойчивости добычных, обогатительных, производственных процессов. Но в то же время специалисты отмечают, что значительная цифровизация не обязательно ведет к значимой эффективности. В результате можно сказать, что имеющиеся ресурсы редкоземельных металлов необходимо использовать оптимально и экономно. Необходимы инвестиции в исследования для разработки экологических и экономичных процессов переработки и замещения, а также экологически безопасных процессов разложения и разделения РЗЭ.

Необходимо отметить, что анализируемый высококонкурентный рынок очень динамичен. Помимо глобальной геополитической конъюнктуры редкоземельная промышленность, как и любая современная рыночная сфера, развивается естественным путём на основе научно-технологического прогресса и свободной конкуренции. Благодаря этому появление новых инновационных технологий, товаров способствует изменению или появлению нового спроса. Соответственно, на это реагируют участники рынка, в том числе через модификацию своей продукции, оптимизацию взаимосвязанных производственных и других процессов.

Таким образом, можно констатировать высокую степень динамичности рынка РЗМ и зависимость от влияния многих различающихся по своей природе факторов: природных, экологических, технологических, политических, экономических и др. Среди основных рыночных факторов следует выделить: научно-технологический прогресс; рыночную конъюнктуру, а также наличие баланса на рынке редкоземельных металлов среди различных их видов.

Чтобы обеспечить большую часть необходимой энергии за счет возобновляемых источников энергии потребуются в сотни раз больше добываемых редкоземельных металлов. Но добываются все более бедные руды. Для извлечения определенного количества металла требуется все больше энергии. В этой связи основное беспокойство он связывает не только с истощением редкоземельных металлов. Будет ли достаточно энергии по разумной цене для их добычи[3].

В данном случае образуется схожий с вышесказанным парадоксом Джованса некоторый тесно связанный парадоксальный кругооборот ресурсов. Увеличение производства энергии на основе возобновляемых источников энергии (ВИЭ) требует роста объемов РЗМ, используемых для создания данных ВИЭ. Но производство РЗМ в свою очередь требует применения больших объемов энергии.

С учетом присутствия на мировом рынке многих разнообразных редких и редкоземельных металлов важно отметить следующее. Изменение уровня и предпочтений на конкретные их виды часто приводит к изменению существующей ситуации. Происходит значительная по масштабам смена не только цен, но также цепочек поставок. Вместе с ними происходит рост неопределенности и рисков на рынке и производственной сфере. Соответственно, это оказывает большое влияние на политику и деятельность основных участников данной сферы деятельности.

Потребность в цифровых процедурах и оценках на основе данных очевидна, однако цифровизация в горнодобывающем секторе все ещё значительно ниже, чем во многих других аналогичных отраслях.

Понимая возможности, связанные с важнейшими полезными ископаемыми, правительство Австралии, например, недавно взяло на себя обязательство создать «отрасль переработки стратегически важных полезных ископаемых». Отмечается, что технологии

будут играть жизненно важную роль, особенно когда речь идет об использовании средств цифровизации для обеспечения эффективной работы. Также это включает в себя технологии, которые отслеживают и улучшают производительность, такие как «цифровые двойники», прогностическое обслуживание, анализ данных, индикаторы и оценка состояния активов и др. [4].

В связи с недостаточным уровнем общей эффективности процедур и цифровизации многие перерабатывающие предприятия также не спешат внедрять такие инновации, как машинное обучение и искусственный интеллект, способные выявить информацию первостепенной важности и улучшить производительность. Чтобы быть готовым к возможности добычи важнейших полезных ископаемых, необходима автоматизация.

В развитии отраслей добычи важнейших ископаемых, существуют также возможности для разработки и реализации технологий увеличения добычи и повышения производительности оборудования. Это такие, как автономные системы, дистанционное управление, дополненная реальность, искусственный интеллект и др. ⁸

Чтобы конкурировать в области переработки важнейших полезных ископаемых, которые лежат в основе современного мирового научно-технического прогресса, компаниям важно демонстрировать свою приверженность принципам устойчивого развития и заботы об окружающей среде:

добыча ресурсов с улучшенными экологическими показателями;

существенное улучшение соотношения руд и отходов при извлечении металлов;

снижение уровня использования токсичных или экологически вредных химикатов и других веществ при переработке;

повышение эффективности использования природных ресурсов и утилизации выбросов в производственной деятельности.

До настоящего времени на многих горнодобывающих предприятиях крайне мало или практически отсутствуют системы, инструменты для эффективного измерения, анализа или упреждающего сокращения выбросов. Таким образом, отчетность в области экологической рациональности требует значительного времени и является сложной задачей.

Снижение качества ресурсов критически влияет на определенные области. Возрастает потребность в эффективности обработки и минимизации отходов производства. Кроме того, оборудование горнодобывающих предприятий все чаще подвергаются климатическим рискам. Среди них: нехватка воды, экстремальная температура, ситуации и др. Это актуализирует необходимость более точного и своевременного измерения и учета множества внешних факторов влияния на работу и качество управления такими предприятиями.

К сожалению, до настоящего времени на многих горнодобывающих, перерабатывающих предприятиях нет осознания, что отсутствие цифровизации критически негативно влияет практически на все аспекты деятельности предприятий-природопользователей с тяжелыми, экстремальными условиями работы.

Указанные горнодобывающие предприятия сталкиваются со значительными возрастающими расходами на ведение отчетности. Связано это с постоянно возрастающими нормативными требованиями и стандартами. Данное направление работы в значительной мере сокращает критически важное время у таких специалистов, как операторы и менеджеры соответствующих горнодобывающих производственных подразделений. И это может негативно сказываться на выполнении ими многочисленных производственных функций, обеспечении безопасности процессов, общем улучшении результатов деятельности процессов.

Таким образом, вышесказанное дает основание констатировать возрастающую роль, потребность в активном внедрении методов цифровизации на горнодобывающих предприятиях. Это позволит существенно повысить эффективность всех направлений деятельности данных технически и экологически сложных производственных объектов.

Список литературы

1. Лукас Дж., Лукас П., ЛеМерсье Т., Роллан А., Давенпорт В.Г. Редкие земли: переработка: наука, технология, производство и использование. 2018 г.
2. <https://yandex.kz/images/search?text=цифровизация в горной промышленности&from=>
3. Rare Earth Metals: Will We Have Enough. Columbia Climate School/ Earth Sciences. <https://news.climate.columbia.edu/2012/09/19/rare-earth-metals-will-we-have-enough/>
4. Почему цифровое преобразование важно для будущего переработки критических материалов. <https://metallurgicalsystems.com/>

Қазақстан Республикасындағы білім беру көші-қонының үрдістері

С.Т.Мусина

Э.ғ.м., экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы
mussina.74@mail.ru

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Аннотация: мақалада басқа елдерде білім алу себебінен жастардың көші қоны саласындағы жағдай қарастырылады; қазақстандық студенттердің білім алу үшін жақын және алыс шетелдерге шығуы; шетелдік азаматтардың қазақстандық жоғары оқу орындарында оқу үшін келетін ұтқырлығы; COVID-19 пандемиясының білім беру көші-қонына әсері.

Кілт сөздер: білім беру көші-қоны, көші-қон, эмиграция, иммиграция, пандемия, көші-қон сальдосы.

Соңғы жылдары көші-қон халыққоныстануының маңызды мәселесіне айналды. Көші-қонды өмірдің көптеген аспектілеріне әсер ететін күрделі әлеуметтік-экономикалық үрдіс ретінде қарастырған жөн. Көші-қон адамзат тарихында ерекше рөл атқарды, онымен қоныстану, жерді экономикалық игеру, өндіргіш күштердің дамуы, нәсілдердің, тілдер мен халықтардың қалыптасуы мен араласуы процестері байланысты.

Бұл ретте мемлекет Қазақстан экономикасының әлемдік экономикалық кеңістікке өсіп келе жатқан ашықтығы мен интеграциясы барысында туындайтын мәселелерді ескере отырып, көші-қон саясатын құруға және оның тиімділігін арттыруға ерекше назар аударады.

Көші-қон тараптарының бірі біздің елімізге және біздің елден білім беру көші-қоны болып табылады. Білім беру көші-қонының динамикасы жастарды жоғары оқу орындарында оқытудың басым бағыттарын көрсетеді. Білім беру көші-қонының екі жағын қарастырайық-білім беру эмиграциясы және иммиграция.

Айта кету керек, Қазақстаннан білім беру көші-қоны қарқынды дамып келеді. Мәселен, ЮНЕСКО деректері бойынша 2012 жылы жоғары оқу орындарында шетелде білім алушылар саны 42,5 мың адамды құрады. Ал 2016 жылға қарай бұл көрсеткіш 90,2 мың адамға дейін өсті, ал 2017 жылы 84,7 мың студентке, ал 2022 жылға қарай 90,3 мың студентке дейін төмендеді.

Қазақстаннан білім беру көші-қонының аумақтық құрылымын қарастырайық (1-кесте). ЮНЕСКО мәліметтері бойынша, Қазақстаннан келген студенттердің басым бөлігі оқу үшін Ресей Федерациясының жоғары оқу орындарын таңдайды (2021 жылы 71,3 мыңнан астам немесе 79%). Оқу орны ретінде Қырғызстанды (2021 жылы 2 мыңнан астам адам немесе 2,4%), Чехияны, АҚШ-ты, Ұлыбританияны (әрқайсысы 1000-2000 адам аралықта) таңдаған қазақстандық студенттердің ағымы бар, әрі қарай Германия, Малайзия, Польша, Канада және Франция (әрқайсысында 300-750 адам) танымалдығы бойынша жүріп жатыр [1].

ЮНЕСКО-ның деректер базасында Қытай Халық Республикасының (ҚХР) оқу орындарында оқитын шетелдік студенттер туралы деректер жоқ. Сондықтан ЮНЕСКО-ның

Қазақстаннан келген студенттер ағымына ҚХР-да оқитын қазақстандық азаматтардың санын қосу қажет.

Е.Садовскаяның [2] монографиясында мынадай сандар келтірілген: 2003-2004 оқу жылында екі ел арасындағы байланыстарды дамыту шеңберінде студенттермен алмасу басталды (Қазақстанның жоғары оқу орындарынан 20 студент), 2006 жылы Қытайда 1200-ге жуық қазақстандық студент білім алды, 2010 жылы ҚХР-да 7874 студент, 2011 жылы-8287 адам білім алды (Қазақстандағы ҚХР елшілігінің деректері бойынша). Студенттер студенттермен алмасу жөніндегі мемлекеттік келісімдер шеңберінде де, ШЫҰ Университеті, «Болашақ» бағдарламасы шеңберінде де оқыды (2004-2011 жылдары ол бойынша Қытайда 344 студент оқыды). Сонымен қатар, студенттердің үлкен ағыны оқуды жеке қаржыландыру есебінен – қайта даярлауға және тағылымдамадан өтуге жіберілетін кәсіпорындар есебінен және отбасылардың өз қаражаты есебінен болды. Негізінен Қытайда оқудың бірінші жылы қытай тілін үйренуге арналған. Тілдік курстардан кейін студенттер HSK емтиханын тапсырады қытай тілін білу деңгейін сертификаттау және Қытайдың жоғары білім беру жүйесінде кейінгі оқуға қол жеткізу. HSK (汉语水平考试 – hanyu shuiping kaoshi) – қытай тілін білу деңгейін растау / емтихан. Емтихан халықаралық болып табылады, яғни бұл сертификат әлемнің барлық елдерінде танылады.

2017 жылдың қаңтарында «Қоғамдық пікір» ғылыми-зерттеу институты және Гумилев атындағы ЕҰУ жанындағы Конфуций Институты (Астана қ.) Қазақстаннан Қытайға оқу көші-қонын зерттеуге арналған бірлескен баяндама ұсынды. Жұмыстың атауы «Елдер арасындағы стратегиялық ынтымақтастықтың аспектілерінің бірі ретіндегі Қазақстан Республикасынан Қытай Халық Республикасына оқу көші-қоны» сияқты естіледі. Бұл зерттеуде Қазақстандық студенттердің ҚХР-да жоғары білім алу процесінің сандық және сапалық сипаттамалары егжей-тегжейлі қарастырылады. Зерттеу авторлары Қытайдың 14 қаласынан 400-ден астам қазақстандық студенттерге сауалнама жүргізді [3]. Респонденттер арасында өз есебінен білім алушылардың 64,6% болды, Қытайдан грантқа білім алушылардың үлесі 32,7%, Қазақстаннан грантқа – 2,7% құрады.

Кесте 2.

ЮНЕСКО мәліметтері бойынша әлем елдерінде оқитын қазақстандық студенттер

Елдер	аталған елдердегі қазақстандық білім алушылар, адам							жалпы санның % - дағы үлесі	
	2013	2014	2015	2016	2017	2019	2021	2016	2019
Ресей Федерациясы	..	49252	59295	69895	65237	71368	71 368	77,48%	78,98%
Қырғызстан	4357	4535	4828	5318	4907	2083	2178	5,90%	2,41%
Түркия	10	1306	1799	1986	2015	2191	2349	2,20%	2,60%
АҚШ	1884	1913	2006	1963	1707	1792	1994	2,18%	2,21%
Ұлыбритания	1725	1596	1576	1545	1436	1272	1288	1,71%	1,42%
Чехия	1174	1376	1446	1515	1648	1751	2027	1,68%	2,24%
Малайзия	..	1701	1443	1369	1002	572	260	1,52%	0,63%
Польша	401	519	541	753	649	759	1172	0,83%	1,29%
Германия	695	701	738	743	750	963	1143	0,82%	1,26%
Оңтүстік Корея	211	251	375	546	659	749	755	0,61%	0,83%
Канада	357	429	444	480	483	576	651	0,53%	0,72%
БАӘ	361	377	455	451	0,50%	-
Франция	346	392	398	428	470	432	459	0,47%	0,51%
Е с к е р т у – автор дереккөз бойынша құрастырған [1]									

Бұдан әрі баяндамада Қазақстан үшін бүгінгі таңда Қытай оқу көші-қоны үшін ең танымал елдер тізімінде Ресейден кейінгі екінші орында тұрғаны айтылады. Сонымен қатар, жыл сайын ҚХР-да оқу танымал бола бастады. Егер 2007 жылы Қытайда 3000-ға жуық

қазақстандық студент оқыса, 2016 жылғы ақпандағы жағдай бойынша олардың саны 4 есеге өсіп, 11 764 адамды құрады [3].

Қазақстаннан білім беру көші-қоны қайтарылмайтын нысанға айналуы мүмкін және шетелде оқитын студенттер тұрақты тұрғылықты жерінде қалуы мүмкін. Бұған университетті бітіргеннен кейін оқу елдеріндегі еңбекақының жоғары деңгейі, кедергілердің болмауы да ықпал етуі мүмкін – кейбір елдер талантты және болашағы зор жастарды қабылдауға дайын және жұмысқа орналасу үшін тұрақты виза алу үшін жеңілдікті жағдайлар, азаматтыққа қабылдаудың жеңілдетілген тәртібі және басқа да артықшылықтар ұсынады.

Қазақстаннан жастардың білім беру эмиграциясының факторлары мынадай (тартушы факторлар) болуы мүмкін:

- Ресей Федерациясы мен Қырғызстанға Қазақстанның шекаралас аудандарының тұрғындары тарихи қалыптасқан дәстүр бойынша (КСРО кезінен бастап), сондай-ақ жақындығына (Қазақстандағы білім беру орталықтарына қарағанда тезірек және оңай жетуге) және салыстырмалы түрде арзандығына (оқу ақысы салыстырмалы немесе арзанырақ) байланысты жоғары оқу орындары мен колледждерге түсуге барады Қазақстанда жол жүруге, тұруға және тамақтануға арналған шығыстар салыстырмалы түрде төмен немесе көлемі бойынша Қазақстандағы шығыстармен салыстыруға болады), бұл ретте біздің елдердің Еуразиялық экономикалық одақта (ЕАЭО) болуы серіктес елдердің дипломдары мен аттестаттарын олардың аумағында тануды жеңілдетеді;

- Қытай көршілері үшін «жұмсақ күш» саясатын жүргізеді, сондықтан Қазақстандық талапкерлерге ҚХР білім беру мекемелеріне түсу оңай, сонымен қатар Қазақстаннан келген студенттерге (соның ішінде Қазақстандағы дұңған диаспорасының өкілдеріне) тегін оқу үшін гранттар бөлінеді;

- Қазақстанда үштілділікті (қазақ, орыс, ағылшын) енгізу (әсіресе дарынды балаларға арналған мектептерде, халықаралық мектептерде) шетелдік жоғары оқу орындарына түсу кезінде қазақстандық талапкерлердің әлеуетін арттырады, сонымен қатар цифрландыру үдерістерін дамыта отырып, көптеген адамдарға шетелдік білім туралы, шетелдік жоғары оқу орындары мен колледждерге түсу ережелері туралы ақпарат қолжетімді, делдалдық қызмет атқаруда Польша, Чехия, Германия, Малайзия және т.б. жоғары оқу орындарына түсуге көмектесетін компаниялар. елдер, әртүрлі елдерде дайындық курстары мен тілдік курстарда таныстыру сапарлары мен оқытуды ұйымдастырады;

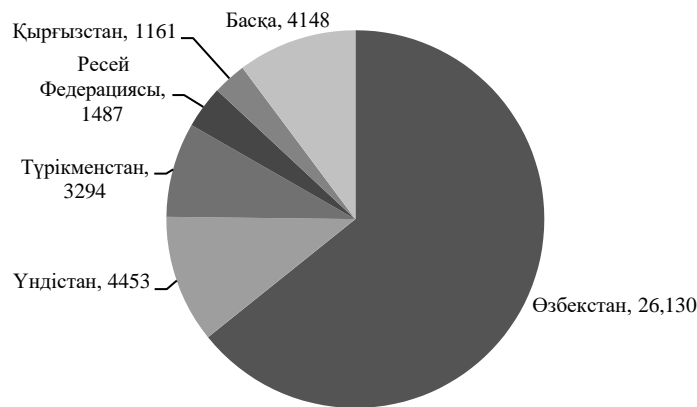
- студенттердің академиялық ұтқырлық жүйесі дамуда, ол қазақстандық студенттерге басқа елдерде оқуға және келешекте басқа елдерде оқуды жалғастыру мүмкіндіктерін қарастыруға мүмкіндік береді (мысалы, екінші білім алу немесе магистратураға, докторантураға түсу);

- «Болашақ» Президенттік бағдарламасының тәжірибесі қазақстандық жастарға шетелдік білім беру мүмкіндіктерін, шетелдік жоғары оқу орындары дипломдарының беделін және шетелдік диплом иегерлері үшін жұмысқа орналасу кезіндегі артықшылықтарды көрсетті.

Коронавирус пандемиясы және оны тежеу үшін карантиндік шектеулер 2020 жылы 15 мыңға жуық қазақстандық студенттің шетелдік жоғары оқу орындарынан жеңілдетілген тәртіппен Қазақстанға ауысуына әкелді.

2021 жылы шетелде оқыған 11 мыңнан астам қазақстандық студент отандық жоғары оқу орындарына ауыстырылды, олардың көпшілігі Ресей университеттерінен оралды [4].

Екінші жағынан, басқа елдерден келген жастар қазақстандық жоғары оқу орындарына оқуға келеді (1-сурет). Қазақстандық оқу орындарында оқитын шетелдік студенттердің жалпы саны 40742 студентті құрайды.

Сурет 1. Қазақстан Республикасында аумақтық бөліністе оқитын шетелдік студенттердің саны

Е с к е р т у – автор дереккөз бойынша құрастырған [1]

Қазақстанға білім беру көші-қонының ағымы еліміздің оқу орындарында Шетелде тұратын этникалық қазақтарды кейіннен репатриациялау мен бейімдеуді қолдау шеңберінде оқытумен байланысты. Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылмайтын ұлты қазақ адамдар үшін техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға түсу кезінде қабылдау квотасының мөлшері бекітілген мемлекеттік білім беру тапсырысының 2 пайызы мөлшерінде белгіленген.

Білім беру қызметтерінің экспортын ынталандыру тетіктерінің бірі шетел азаматтары үшін стипендиялық бағдарламаны іске асыру болып табылады. Оны министрлік 2019 жылы іске қосты. Аталған бағдарлама іске қосылған бірінші жылы қазақстандық жоғары оқу орындарында үлгерімі жоғары 89 шетелдік азамат тегін оқуға мүмкіндік алды. 2021 жылы бұл көрсеткіш 2,5 еседен астам өсті және жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің барлық деңгейлері бойынша 240 грантқа жетті.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Ұлттық статистика бюросының ақпаратына сәйкес, 2021-2022 оқу жылында Қазақстанның жоғары оқу орындарында барлығы 575,5 мың студент оқыды [5]. Оның 40 мыңы немесе 7%-ы шетелдіктер. Шетелдік студенттердің келген елдері бойынша ақпаратты егжей-тегжейлі зерделеу кезінде қазақстандық жоғары оқу орындарында оқитын әрбір екінші резидент емес студент Өзбекстан азаматы болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Соңғы мәліметтер бойынша, Қазақстанның университеттерінде 26,3 мың адам бар. Өзбекстаннан келген адам, ал 2020 жылы олардың саны 15,6 болса, 2019 жылы олардың саны 25,9 мыңға тең болды. Қазақстан Республикасындағы шетелдік студенттердің мұндай серпіні карантиндік шектеулер нәтижесінде енгізілген пандемиямен, содан кейін пандемияның аяқталуымен жағдайды бейнелейді. Қазақстанда Үндістанның 4,4 мың азаматы және Ресей Федерациясының 1,4 мың азаматы оқиды.

Осылайша, білім беру көші-қоны біздің елден басқа елдерге де, біздің елге де орын алатынын атап өтуге болады. Пандемия және онымен байланысты карантин білім беру мигранттарының санына белгілі бір әсер етті, бірақ оның аяқталуымен жағдай пандемияға дейінгі деңгейге оралды. Біздің студенттерді оқуға қабылдайтын ел-Ресей Федерациясы, ал біздің еліміз негізінен Өзбекстаннан келген студенттер үшін тартымды.

Әдебиеттер тізімі

1. ЮНЕСКО сайты // <http://uis.unesco.org>

2. Садовская Е. Трудовая миграция в Центральной Азии // <https://www.osce.org/ru/magazine/250406>
3. Учеба в Китае: чего хотят и что получают наши студенты // <https://www.zakon.kz/4846930-ucheba-v-kitae-chego-khotjat-i-chto.html>
4. Казахстанские студенты возвращаются из зарубежных вузов // <https://kz.kursiv.media/2021-09-24/kazakhstanskie-studenty-vozvrashchayutsya-iz-zarubezhnykh-vuzov/>
5. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Ұлттық статистика бюросы // <http://www.stat.gov.kz>

Анализ инвестиционного процесса в сфере услуг образования РК

Е.Н.Набиев¹, Д.А.Есенов².

¹ к.э.н., доцент кафедры экономики и международного бизнеса,

² магистрант 2-го года обучения по специальности «Управление проектами»

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
г.Караганда

Аннотация: Значение инвестиционного процесса в сфере образовательной деятельности следует понимать, как финансовое сопровождение деятельности обучаемого процесса, возникающее между учащимися и педагогическими работниками, данный процесс сопровождается конкретными целями, фиксированными задачами и важными приоритетами, весь данный комплекс прежде всего выражен в границах экономической политики государства.

Ключевые слова: финансовая политика, инвестиции, кредиты банков, республиканский бюджет, заемные средства, местный бюджет.

Приоритетными целями политики в сфере образования в РК является выстраивание и создание определённых требований, которые способствуют повышению доступности образования с позиции его качества [1].

В нашей стране на 2021/2022 учебном году работают 122 вуза — на 3 меньше, чем годом ранее. Среди них насчитывается 83 университета, включая исследовательские, 16 академий, 12 институтов и приравненных к ним консерваторий, а также высших школ и училищ, 9 национальных высших учебных заведений и 2 национальных исследовательских университета [1]. Численность студентов в высших учебных заведениях на начало 2021/2022 учебного года составила 575,5 тыс. человек — на 0,2% меньше, чем годом ранее. Заметим: показатель сокращается второй год подряд (годом ранее снижение составляло 4,6%). Финансирование образовательной деятельности происходит согласно законодательства РК, при этом учитываются следующие обстоятельства. (Рисунок 1)

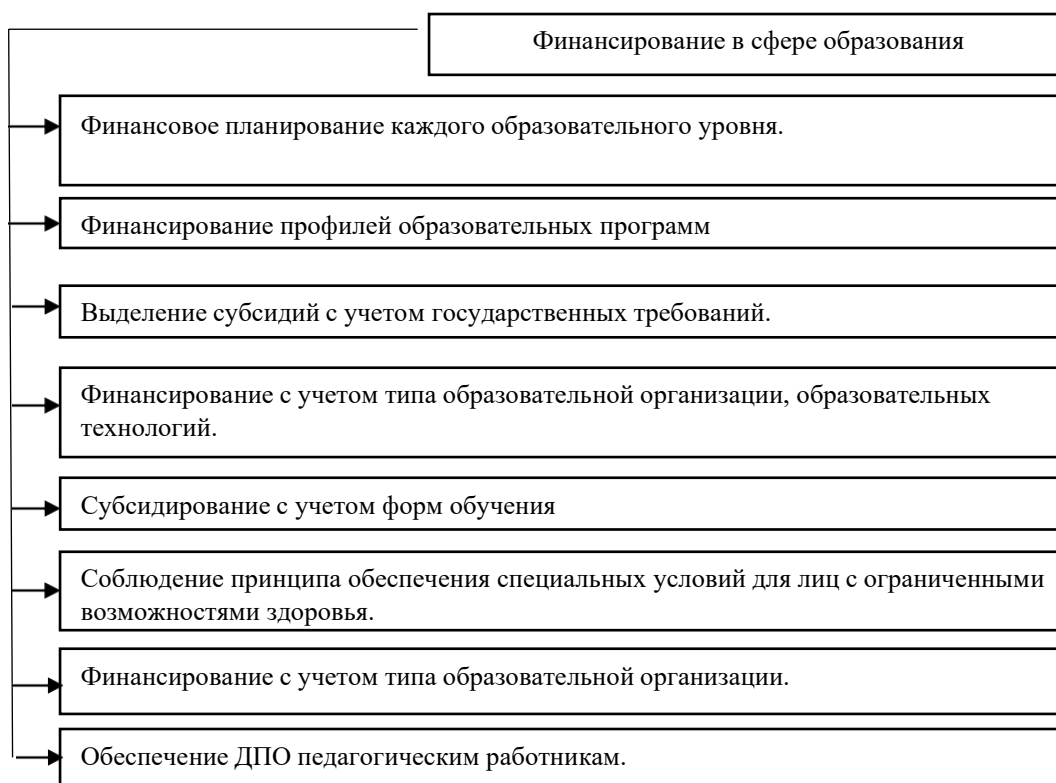

Рисунок 1. Критерии финансирования в образовательный сектор
Примечание – источник [2]

Рассмотрим поток финансирования образования на образовательном рынке РК за период 2015-2020 гг.

Рисунок 2. Оказано услуг, всего на образовательном рынке РК
Примечание – источник [4]

Из данного рисунка видно, что увеличение в общем достигло на 158665410 тыс. тенге, бюджетные поступления увеличились за данный период на 96448714 тенге, из средств населения увеличение составило на 56783574 тенге и за счет предприятий рост составил 5433122 тыс. тенге.

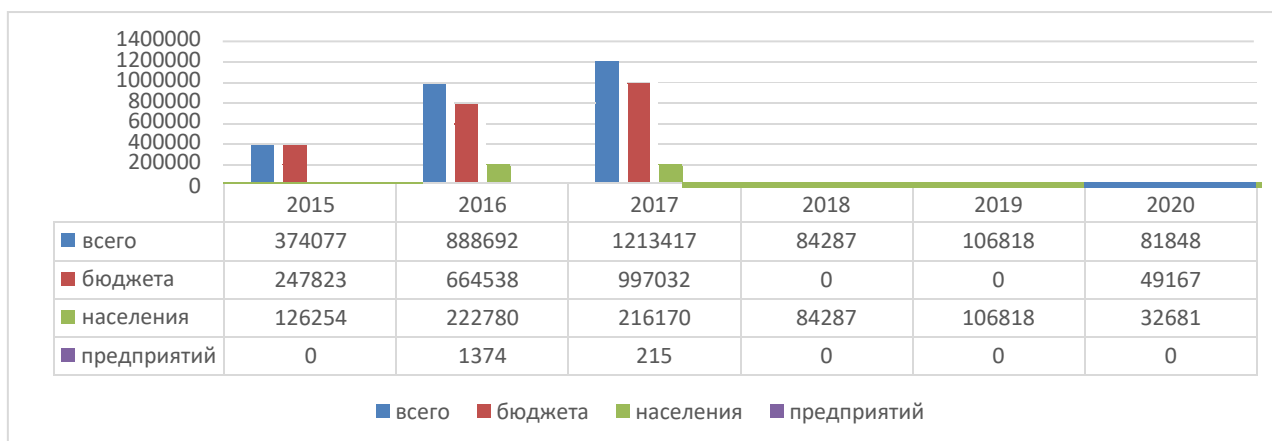

Рисунок 3. Услуги в области основного и общего среднего образования

Примечание – источник [4]

Из данного рисунка видно, что идет уменьшение по всем направлениям поступления финансовых средств. В общем поступлении уменьшились на 292229 тыс. тенге.

Следующий график показывает услуги в области технического и профессионального среднего образования.

Рисунок 3. Услуги в области технического и профессионального среднего образования

Примечание – источник [4]

Общее увеличение в области технического и профессионального среднего образования за данный период составило 1228872 тыс. тенге. Бюджетных поступлениях в данную область, также наблюдается увеличение на 997732 тыс. тенге. За счет средств населения увеличение составило 214528 тыс. тенге.

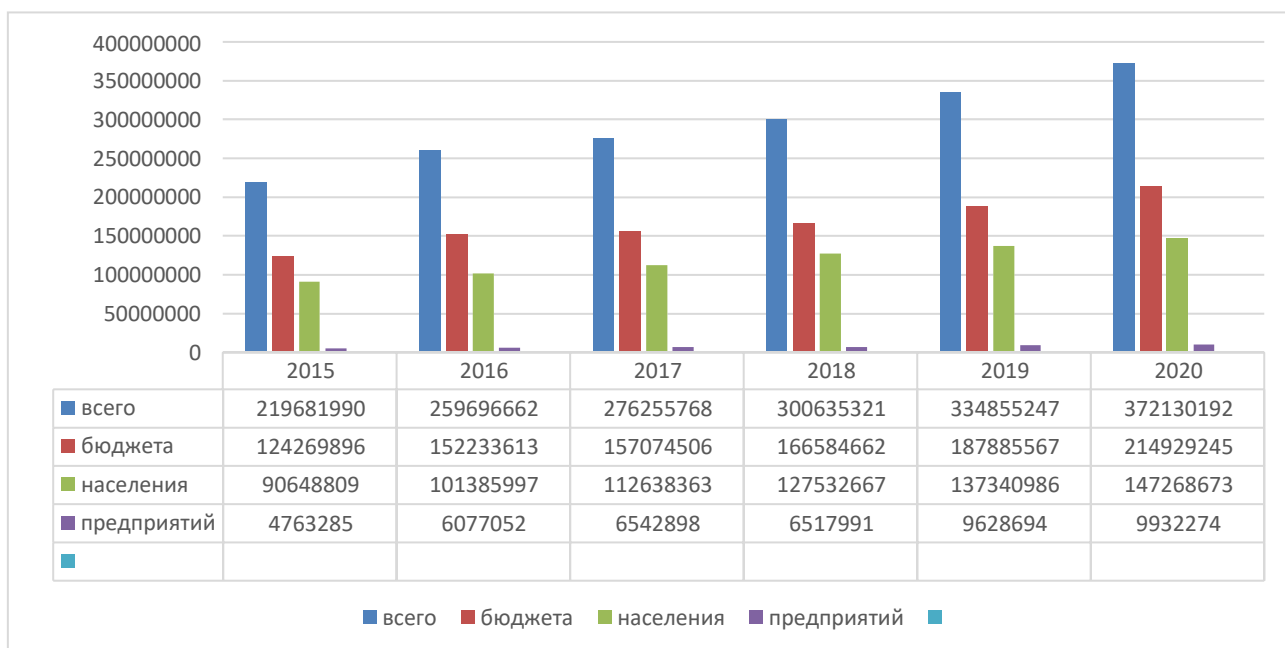

Рисунок 4. Услуги в области высшего образования

Примечание – источник [4]

Исходя из данного рисунка видно, что идет увеличение по рассматриваемым направлениям, в общем рост составил 152448202 тыс. тенге, за счет бюджетных поступлений рост составил 90659349 тыс. тенге.

В региональном разрезе более половины (51,5%) услуг в секторе было оказано образовательными организациями пяти регионов: Алматы (14,4%, 117016030 тыс. тенге), Нур-Султана (13,2%, 274445375 тыс. тенге), а также Туркестанской (9,5%, 312675361 тыс. тенге), Алматинской (8%, 378897493 тыс. тенге) и Карагандинской (6,4%, 185982260 тыс. тенге) областей.

Таблица 1

Региональный разрез финансирования рынка образования

	2015	2020
Всего по РК	257223240	2900751223
Акмолинская	54301801	117016030
Актюбинская	184884927	131284898
Алматинская	314152515	253326236
Атырауская	61872933	97295039
ЗКО	112326173	101828595
Жамбылская	125606573	159363641
Карагандинская	55700565	185982260
Костанайская	36201624	107301979

Кызылординская	94198473	147790250
Мангистауская	10592641	98759520
ЮКО	39001473	
Павлодар	37284152	104915522
СКО	37287405	88222242
Түркістан	-	312675361
ВКО	175397685	188371187
г.Астана	155634882	274445375
г.Алматы	316775372	378897493
г. Шымкент	-	153275595

Примечание – источник [4]

К числу основных проблем, связанных с инвестированием в сферу образования, относятся следующие:

- установить границы понятия «инвестиции в сферу образования» для использования его в практической деятельности крайне сложно из-за методологической не разработанности данной области;

- специфика системы образования состоит в том, что основную роль в ней играют созданные в той или иной организационно-правовой форме некоммерческие организации, которые крайне ограничены в возможностях привлечения частных инвестиций. Изначально закрепленный в законодательстве некоммерческий характер сферы образования не предполагает необходимости в частных инвестициях;

- в настоящее время крайне трудно практически реализовать схемы инвестирования, гарантирующие инвестору возвратность средств и получение прибыли именно за счет организации предоставления платных образовательных услуг;

- теневой характер значимых по масштабам финансовых потоков в образовании предопределяет нежелание представителей управления образованием передавать какие-либо серьезные рычаги влияния на деятельность образовательных организаций инвесторам. Их вполне устраивает участие бизнеса в образовательном процессе на уровне благотворительности.

Финансовая политика государства в сфере высшего образования в основном направлена на обеспечение деятельности образовательных учреждений в области образования, реализацию целевых программ, инвестирование в строительство объектов в рамках государственной программы развития образования.

Бюджетные расходы на финансирование образования имеют тенденцию к сокращению, поэтому перед учреждениями образования, в том числе перед вузами, стоит задача поиска альтернативных финансовых источников.

Финансы в сфере образования имеют свою специфику, поэтому и государственная финансовая политика в области образования, и именно в высшей школе, делая акцент на «экономику знаний», способствуя динамичному развитию вузов, повышению качества обучения, вместе с тем предусматривает, что расходы на образование постоянно будут снижаться. Поэтому образовательные учреждения должны максимизировать свои конкурентные позиции и направить усилия на поиск альтернативных источников

финансирования образовательного процесса.

Стратегическим приоритетом многих стран становится комплексный подход к инвестициям в высококачественные системы образования. В постиндустриальную эпоху не материальные, а интеллектуальные ресурсы и технологии будут определять результаты успешного социально-экономического роста и устойчивого развития.

Необходимо развивать следующие приоритеты:

- закрыть разрыв между отраслями и академическими кругами. Для этого нужно создать очень адаптивные, гибкие учебные планы и программы;
- предоставить равный доступ к качественному образованию;
- развивать цифровизацию и образовательные технологии, работать с крупными международными партнерами;
- продвигать академическую автономию, пересмотреть фонды и пожертвования, попечительские советы и трастовые управления вузов;
- внедрять саморегулируемые вузы, чтобы они могли адаптироваться к меняющемуся ландшафту рабочей силы и быстро находить решения.
- улучшить конкуренцию в образовании, привлечь вузы, способные изменить игру на местном рынке.

Список литературы

1. <http://finprom.kz/ru/article/80-vseh-uslug-v-sfere-obrazovaniya-oplachivaetsya-iz-byudzheta>
2. <http://ranking.kz/ru/a/reviews/chislennost-studentov-v-vysshih-uchebnyh-zavedeniyah-20212022-uchebnyj-god>
3. <http://finprom.kz/ru/article/kapitalnye-investicii-v-sfere-obrazovaniya-vyrosli-na-75>
4. Бюро национальной статистики АСПиР РК
5. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). - Нур-Султан: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. - 310 стр.

Қазақстан Республикасында ақпараттық технологиялардың дамуы

М.Ә. Нұржан¹, А.Т. Адилбаева², А.Қайратқызы³

¹Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,
^{2,3}«Әлемдік экономика» білім беру бағдарламасы бойынша 2 курс студенттері
Madina.kz_1997@mail.ru, worldeconomy8@gmail.com

^{1,2,3}Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме : Қазіргі заманда барлық адамдар белгілі бір ақпаратты иеленетін уақытта өмір сүреді. Сондықтан ақпараттық технологиялардың рөлі әрқайсымыздың өмірімізде орасан зор. Бүгінгі таңда бұл ақпараттық серпіліс дәуірдің таңғажайып өзгерістерінің басында басты күшке айналады. Біріккен Ұлттар ұйымының "XXI ғасыр– ақпараттандыру ғасыры" шешімі бойынша. Қазақстан Республикасы да жаңа кезеңге өтті, оның негізгі белгісі ғылыми – техникалық прогресс-қоғамды ақпараттандыру болып табылады.

Кілт сөздер: ақпараттық технологиялар, ақпараттық жүйелер, интернет, технология.

Қазіргі заманда барлық адамдар белгілі бір ақпаратты иеленетін уақытта өмір сүреді. Сондықтан ақпараттық технологиялардың рөлі әрқайсымыздың өмірімізде орасан зор. Ақпараттық технологиялар-бұл объектінің, процестің немесе құбылыстың (ақпараттық өнімнің) жай-күйі туралы жаңа сапалы ақпарат алу үшін деректерді (бастапқы ақпаратты) жинау, өңдеу және беру құралдары мен әдістерінің жиынтығын пайдаланатын процестер [1].

Адамзат өркениетінің даму кезеңінде бірнеше ақпараттық жетістіктер болды. Олардың біріншісі-ақпаратты жазу арқылы ұрпақтан-ұрпаққа беру. Екіншісі-баспалардың пайда болуы. Үшінші серпіліс электр энергиясының пайда болуы нәтижесінде пайда болған телефон, теледидар, радио және т.б. сияқты ақпарат беру құралдарының дамуымен ерекшеленеді. XX ғасырдың аяғынан басталған төртінші жетістік-бұл компьютерлік технологияларды желілік технологиялармен интеграциялау нәтижесінде қалыптасқан, ақпараттық-коммуникациялық технологияларға айналған жаңа ақпараттық жетістік [2].

Бүгінгі таңда бұл ақпараттық серпіліс дәуірдің таңғажайып өзгерістерінің басында басты күшке айналады. Біріккен Ұлттар ұйымының "XXI ғасыр– ақпараттандыру ғасыры" шешімі бойынша. Қазақстан Республикасы да жаңа кезеңге өтті, оның негізгі белгісі ғылыми – техникалық прогресс-қоғамды ақпараттандыру болып табылады [3].

"Ақпараттық қоғам" ұғымын жапон ғалымдары өткен ғасырдың жетпісінші жылдарында ұсынған. Қазіргі уақытта бұл озық идея адамзат өркениетінің, ғылым мен білімнің дамуына, мемлекеттің қоғамдық-саяси құрылымының дамуына және оның тұрақты дамуына әсер ететін көптеген елдердің қатарына енді. Идеяның негізгі негізі сызықтық ақпараттық технология болып табылады. Және бүкіл әлемде ерекше қарқынмен дамып келеді. Қазіргі уақытта қоғам өмірінің барлық қажетті ресурстары барлық қажетті ресурстарды басқаруды ұйымдастыру және азаматтардың рухани, мәдени қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін құрылымдық жүйе құраушы құрал болып табылады. Әлемнің әлеуметтанушылары бұл процесті адамзат қоғамының "ақпараттық қоғам" деп аталатын жаңа сатыға қадамы ретінде бағалайды [4].

Ақпараттық технологиялар негізгі орта болып табылатын ақпараттық жүйемен тығыз байланысты. Ақпараттық технологиялар-бұл компьютерде сақталған әртүрлі күрделілік дәрежесіндегі операцияларды, әрекеттерді, кешенді орындайтын ережелерден тұратын жүйе. Осылайша, Қазақстанда ақпараттандыру процесі 90-шы жылдардан басталды. Осы уақыт ішінде республикада компьютерлік техниканың саны артты, мемлекеттік органдарда, қоғамдық ұйымдарда, кәсіпорындарда, ғылым және білім беру мекемелерінде жұмыс процесі айтарлықтай автоматтандырылды. 1996 жылдан бастап елде интернет желісі жұмыс істейді, оның қолданушылары Actis System Asia компаниясының мәліметтері бойынша 2000 жылдың күзінде 360 мың адамға жетті. Жалпы республика бойынша Интернет провайдерлері 60-тан астам өсті, ақпараттық сайттардың саны 2500-ге жақындады, олардың тақырыптық шеңбері мемлекеттік басқару органдарының, отандық кәсіпорындардың, қоғамдық ұйымдар мен оқу орындарының ақпараттарымен толықтырылуда. Осы кезеңде Қазақстанның әлемдік ақпараттық кеңістікке кіру процесі басқа дамушы елдермен салыстырғанда қысқарған. Елімізде ақпараттық технологияларға негізделген бірыңғай ақпараттық инфрақұрылым қалыптасты [5].

Қазақстан Республикасы экономикасының дамуы, барлық өркениетті елдер сияқты, қазіргі уақытта информатика және басқару саласындағы жетістіктерге тікелей байланысты. Республиканың әлеуметтік-экономикалық даму процестерінде оны толыққанды пайдалану үшін кейіннен әлемдік ақпараттық кеңістікке интеграциялай отырып, ҚР Ұлттық ақпараттық ресурстары мен ақпараттық инфрақұрылымын құру информатиканың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл саладағы іргелі және қолданбалы мәселелер ең жаңа ақпараттық технологияларды әзірлеуге, жергілікті және жаһандық ақпараттық жүйелер мен желілерді құруға байланысты. Басқарудың міндеттері Өндірістік процестерді басқарумен шектелмейді, бірақ ҚР ақпараттандыруды және тұтастай алғанда елдегі экономикалық процестерді басқаруға қолданылады [6].

Қазақстанда ақпараттық-есептеу жүйелері мен түрлі мақсаттағы желілерді (коммерциялық, банктік және т.б.) құру, қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу жалғасуда, телекоммуникацияның заманауи құралдары құрылуда. Мұны, ең болмағанда, кәсіпорындарда, ұйымдар мен мекемелерде сәтті жұмыс істейтін көптеген автоматтандырылған жүйелер арқылы бағалауға болады, мұнда компьютерлер өндіріс пен басқаруда үйреншікті құралға айналды, енді оларсыз жұмысты елестету қиын [7].

Қазақстандық ғалымдардың зерттеулері информатика мен басқарудың теориялық проблемаларын әзірлеуге және дамытуға, танылған және дәстүрлі емес бағыттар бойынша жүргізіліп жатқан республиканың әлемдік үрдістері мен қажеттіліктеріне байланысты Ақпараттық технологиялар мен жүйелерді құру мен дамытуға елеулі үлес қосады. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында-республиканың 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясы-ұзақ мерзімді басымдық ретінде Ұлттық қауіпсіздік айқындалған, оның маңызды элементтерінің бірі ақпараттық қауіпсіздік болып табылады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасының өзектілігі, ең алдымен, ақпараттың қоғамдық өмірдің көптеген аспектілеріне әсерінің артуына байланысты. Мемлекет қызметінің барлық салаларына ене отырып, ақпарат нақты саяси, материалдық және құндық көріністерге ие болады. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету негізінде Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделері жатыр [8].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің іс-қимыл бағдарламасы ақпараттық қауіпсіздікке арналған арнайы бөлімнен тұрады. Басқарушылық және қаржылық құрылымдарда, сондай-ақ жалпы қоғамда заманауи ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану ақпараттық қауіпсіздік мәселесін негізгі мәселелердің қатарына қосады. Ақпараттың ықтимал ағып кетуінен тікелей залалдан басқа, ақпараттандыру адамның бостандығын басу құралына айналуы мүмкін, жеке адамның мемлекеттік және рухани өміріне елеулі қауіп төндіруі мүмкін. Мәселені шешудің күрделілігі Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілдендірілген барынша ашықтықты, Ұлттық қауіпсіздік мүддесі үшін оған қол жеткізуді шектеу қажеттілігімен ақпаратқа қол жеткізуді ұштастыру қажеттілігінен тұрады. Осыған байланысты әртүрлі мақсаттағы жүйелердің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағдарланған жаңа ақпараттық технологияларды құру мәселесі басым міндеттердің біріне айналууда.

Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасы нормативтік-заңнамалық, ұйымдастырушылық, бағдарламалық-техникалық және басқа шараларды біріктіретін кешенді сипатта болатыны кеңінен белгілі. Сондай-ақ, біздің елімізде осы құралдарды жасаушылар үшін ашық шетелдік аппараттық-бағдарламалық құралдар басым екені белгілі. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің отандық жүйесін құру, оларды кейіннен аппараттық-бағдарламалық іске асыра отырып, құпиялылықтың (құпиялылықтың) әртүрлі деңгейлері үшін ақпаратты қорғау әдістерін, модельдерін және алгоритмдерін әзірлеу қажет.

Барлық дамыған елдерде орын алған, үлкен материалдық шығын келтіре отырып, деректерді өңдеу және беру жүйелерінде құпия ақпаратты теріс пайдаланудың көптеген фактілері ақпаратты қорғау мәселесін зерттеу, Компьютерлік және телекоммуникациялық жүйелердің ақпараттық ресурстарын қорғау әдістерін әзірлеу және құралдарын құру қажеттілігі туралы қорытындыға әкеледі.

Соңғы жылдары экономиканың жетекші салалары, атап айтқанда мұнай-газ кешені үшін ақпараттық технологияларды әзірлеу және енгізу айтарлықтай дамыды. Бұл салада жетекші ғалымдар халықаралық инженерлік академия мен ҚР Инженерлік академиясының академиктері Б. Т. Жұма-Гүлов, Ш. С. Смағұлов (б. т. Жұмағұлов, В. Н. Монаховтың "мұнай өндірудің Гидродинамикасы1"). Жақын шетел республикаларымен байланыстар қалпына келтірілуде, басқа елдердің ғалымдарымен және ұйымдарымен шығармашылық байланыстар орнатылуда және нығайтылуда, олармен жемісті ынтымақтастық отандық ғылымды зерттеу спектрін және оның шетелдегі сұранысын кеңейту бойынша Жарқын перспективаларды уәде етеді [9].

Бүгінгі таңда Ақпараттандыру дәуірінде қазіргі өмірді ақпараттық технологиясыз елестету мүмкін емес. Ақпараттық революцияның қарқынды дамуы нәтижесінде ақпарат мемлекеттік басқарудың негізгі ресурсына айналды. Тіпті "ақпараттық мемлекет" деген жаңа термин пайда болды. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен 2013 жылғы 8 қаңтарда "Ақпараттық Қазақстан – 2020" мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

Қазіргі уақытта Қазақстанның заманауи ақпараттық жүйелерін дамытудың тиімді тетіктерінің бірі "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы болып табылады. Цифрлық

технологиялар-экономикалық серпілістің ең оңтайлы тәсілі. Оны қолдана отырып, дамудың жаңа кезеңіне қадам жасау-біздің халқымыз үшін басты міндеттердің бірі. Мемлекет басшысы, Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н. Назарбаев "Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" атты Жолдауында еліміздің дамуы үшін өндіріске озық технологиялар мен инновацияларды енгізу және 3D басып шығаруды, онлайн-сауданы, мобильді банкингті, денсаулық сақтауды, білім беруді және басқа да маңызды салаларды дамыту қажеттігін атап өтті. Елімізде жаңа технологияларды үздік игеру үшін қабылданған "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы төрт бағыт бойынша іске асырылуда. Бірінші бағыт – селарегионды кең жолақты интернетпен қамтамасыз ету және Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру.

Екінші бағыт – экономика салаларында цифрлық технологияларды енгізу: Көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, Ауыл шаруашылығы және электрондық сауда.

Үшіншісі-мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру, төртіншісі -Т мамандарын даярлау.

Әдебиеттер тізімі:

1. Прохоров А., Коник Л. Цифровая трансформация. Анализ, тренды, мировой опыт. — М.: ООО «КомНьюс Групп», 2019. — 368 б.

2. Бутенко Екатерина Дмитриевна. Обзор определение цифровой экономики. мнения, взгляды, оценки - Вестник Северо-Кавказского федерального университета. 2020. № 3 (78)

3. Сұлтан Бағдат Сұлтанқызы «Сандық Қазақстан» моделі: қазіргі заман келбетіндегі болашақ» 14.02.2021 <https://bugin.kz/18227-sandyq-qazaqstan-modeli-qazirgi-zaman-kelbetindegi-bolashaq>

4. М.Ш. Алинов. Сандық экономиканың негіздері / Основы цифровой экономики: оқу құралы /- Алматы: «Бастау», 2020. - 248 бет.

5. Государственной программы «Цифровой Казахстан», утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 г. № 827 с изменениями и дополнениями на 2020г.

6. Нурғалиева А.А. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары –17: «Қазіргі аграрлық ғылым: цифрлық трансформация» атты халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияға материалдар - 2021.- Т.1, Ч.3 - С. 183 -186

7. Қазақстан Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың халыққа Жолдаусы 01 қыркүйек, 2020 жыл ІХ. Цифрландыру – барлығының негізгі элементі.

8. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің ресми ақпараттық ресурсы. <https://www.gov.kz/>

9. Закон об информатизации РК от 11.01.2007 г (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.) ст 11-13

Қазақстандағы цифрлық экономика жағдайы

М.Ә. Нұржан¹, А.Г. Жангельдыевна²

¹Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,

²«Қаржы» білім беру бағдарламасы бойынша 2 курс студенті
Madina.kz_1997@mail.ru, akserkinagulsahara@gmail.com

^{1,2}Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме : Цифрлық трансформация бизнесті жүргізу барысында дәстүрлі және ескірген әдістерді, соңғы цифрлық деңгейге толығымен ауыстыру процесі. Бұл инновация тек технологияға ғана емес, бизнестің барлық аспектілеріне әсер етеді.Цифрлық

трансформация – бұл ұйымның цифрлық технологияларды енгізу процесі. Цифрлық трансформация сатылымдар мен бизнестің өсуін жылдамдатуға немесе таза коммерциялық емес ұйымдардың тиімділігін арттыруға арналған. Мақалада Қазақстандағы цифрлік экономика бойынша атқарылған іс – шаралар, «Цифрлік Қазақстан» бағдарламасы қарастырылған.

Кілт сөздер: экономика, цифрлық трансформация, «Цифрлық Қазақстан», рейтинг, инфрақұрылым, адам капиталы.

Цифрлық трансформация дегеніміз - бизнесті жүргізу барысында дәстүрлі және ескірген әдістерді, соңғы цифрлық деңгейге толығымен ауыстыру процесі. Бұл инновация тек технологияға ғана емес, бизнестің барлық аспектілеріне әсер етеді. Цифрлық трансформация – бұл ұйымның цифрлық технологияларды енгізу процесі. Цифрлық трансформация сатылымдар мен бизнестің өсуін жылдамдатуға немесе таза коммерциялық емес ұйымдардың тиімділігін арттыруға арналған [1]. «Цифрлық экономика» терминін алғаш рет 1995 жылы Массачусетс университетінің информатигі Николас Негропonte қолданған. Экономика ғылымдарының докторы, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі Владимир Викторович Иванов: «Цифрлық экономика - бұл біздің шындықты толықтыратын виртуалды орта»- деп атап өткен [2].

Соңғы онжылдықта елімізде цифрлық экономика айтарлықтай дамуда. Экономиканың жекелеген секторларындағы трансформациялар, еңбек нарығының трансформациясы, қолжетімділік деңгейін арттыратын инфрақұрылымдық мемлекеттік жобаларды іске асыру, халыққа және бизнеске цифрлық қызмет көрсетуді одан әрі дамуы цифрлық трансформацияның одай сайын дами түсетінінің белгісі екені сөзсіз.

Экономиканың заманауи цифрлық трансформациясы инновациялық білімді, құзыреттіліктерді және желінің дамуын талап етеді. Экономикалық процестерді технологиялық жаңғырту қоғамның кәсіби мамандарға деген сұранысының өзгеруін тудырады. Қазіргі уақытта ұйымда табысты болғысы келетін әрбір маман арнайы «цифрлық» құзыреттерге ие болуы керек. Цифрлық білім беру және цифрлық мәдениетті дамыту, білім беру бағдарламаларының стратегиясы мен форматын жаңғырту цифрлық трансформацияның негізгі факторына айналуға. Экономикалық дамудың цифрлық үлгіге өтуі білімді қажет ететін өндірістің, білімнің, технологиялардың құзіреттілігін жоспарлайды [3].

XXI ғасыр технологиялар ғасыры болғандықтан, бұл бағытты дамыту мақсатында елімізде «Сандық Қазақстан» бағдарламасы жүзеге асырылып отыр. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты азғантай уақыт аралығында еліміздің экономикасы дамыту, цифрлық технологиялардың көмегімен қоғамның өмірін жақсарту, және де ұзақ уақыт аралығында еліміздің экономикасын және де еліміздің болашағының сандық экономикасын құру жоспарларын қамту болып табылады.

Бұл бағдарлама келесі іс- шараларды жоспарлауда:

Еліміздегі инфрақұрылымды жақсарту, дамыту ;

Еліміздегі адам капиталын дамыту;

Еліміздегі экономиканы цифрландыру;

Еліміздегі қызмет көрсету жұмыстарындамыту [4].

«Сандық Қазақстан» бағдарламасы екі бағыт бойынша дамиды. Ол «Қолданыстағы экономиканы сандық бағалау» және «Болашақтың сандық дамуын қалыптастыру» бағыттары.

«Қолданыстағы экономиканы сандық бағалау» - белгілі алаңдағы белгілі, нақты жобалардан тұратын, экономиканың қолданылып жатқан салаларын, еліміздегі құрылымдарды цифрландыру сондай-ақ сандық технологияны дамытуды қамтамасыз ету.

«Болашақтың сандық дамуын қалыптастыру» - елімізде тұрақтылықты қамтамасыз ету, сондай-ақ адам капиталын жақсарту , жаңарту институттарын қалыптастыру және тұтастай цифрлық экосистемнің ілгерінді дамуы арқылы еліміздің цифрлық түрленуін енгізу.

Бұл бағдарлама еліміздегі салаларды технологиялық жағынан жаңғыртуға қосымша үлес қосады. Еліміздегі еңбек өнімділігінің дамуына септігін тигізеді.

«Сандық Қазақстан» бағдарламасының негізгі бағыттары келесідей:
«Экономиканың секторларын цифрландыру»
«Сандық жағдайға өту»
«Сандық ЖібекЖолын енгізу»
«Адам капиталын дамыту»
«Инновациялық экожүйені құру»

Бұл экономиканың бес бағытыбойынша 17 бастамалар және жүзден астам жұмыстаржүзеге асты, бұл болашақ цифрлық секторды ұйымдастыру үшін бастама болып есептелінеді. Сондай-ақ бұл бағдарлама барысында 30 дамыған мемлекеттердің қатарына кіру үшін 2050 жылға дейін инновациялық эконмиканы құру жоспарлануда. Цифрлық технологияларды пайдалану, негізгі салалардыңжақсаруына, олардың нарықта бәсекеге қабілеттілігін жақсартуға, өнімділігін арттыруға үлесін қосады. Сондай-ақ, бұл бағытта өнімділіктің дамуы үшін «Өнеркәсіп 4.0» қолданылатын жаңа іс –шаралар жоспарлануда [5].

Жан-жақты цифрлық трансформация идеясы жаһандық сипатқа ие және де көптеген елдердің экономикалық дамуында цифрлық технологиялар маңызды рөл атқаруда. 15-тен астам ел әлем цифрландырудың ұлттық бағдарламаларын жүзеге асыруда: Дания, Норвегия, Ұлыбритания, Канада, Германия, Сауд Арабиясы, Үндістан, Ресей, Қытай, Оңтүстік Корея, Малайзия, Сингапур, Австралия, Жаңа Зеландия.

Қытай өзінің «Internet Plus» бағдарламасында цифрлық индустрияны дәстүрлі индустриямен біріктіруде. Сингапур «ақылды экономиканы» қалыптастыруда. Канада Торонтода АКТ құруда. Оңтүстік Корея «Креативті экономика» бағдарламасында адам капиталын дамытуға , АКТ- нің жетістіктерін таратуға баса назар аударады. Ал, Дания мемлекеттік секторды цифрландыруға баса назар аударады. Әр түрлі мемлекеттер цифрлық даму барысында, әр түрлі мақсаттарды, алғышарттарды қоюда. Бұл тұста Қазақстанда шетте қалған жоқ. Ақпараттық экономикаға көшу қажеттілігінен Қазақстанда жоғарыда атап өткеніміздей «Сандық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын қалыптастырды. Бағдарлама Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен № 827 2017 жылғы 12 желтоқсан күні бекітілген.

Қазақстан үшін дәстүрлі экономиканы тез арада заманауи экономикаға айналдыру өте маңызды. Бұл дамудың негізгі жолы. Әйтпесе, одан әрі әлеуметтік, экономикалық дағдарыстар болуы мүмкін. Оның салдарынан саяси әркелкілік туындап, бұл өз кезегінде әлемнің озық елдерінен әлеуметтік-экономикалық жағынан артта қалуына себеп болуы мүмкін.Қазақстанда бір қатар цифрландыру жұмыстары жүзеге асып жатыр. Олардың қатарында жер ресурстарын цифрландыру жұмысы жүргізіліп жатыр.Жер ресурстарын цифрландыру нәтижесінде Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында жер қатынастары және сәулет саласы бойынша қызметтерді электронды түрде көрсетуге арналған, ашық пайдалануға болатын цифрлық карта жасалады.

Мемлекеттік бағдарламаның жаңартылған нұсқасында 15 индикатор, 67 көрсеткіш және 270 іс –шаралар жоспарлануда. Мемлекеттік бағдарламаны іске асыру нәтижесінде 2025ж. мемлекеттік қызметтерді 100% онлайн форматқа көшіру, цифрландыру саласындағы инвестиция көлемін 500 млрд теңгеге жеткізу, АКТ және электрондық өнеркәсіп экспорты – 200 млрд теңгеге дейін, 1 мыңнан астам жаңа инновациялық компанияларды құруға үлес қосу және 100 мың АКТ маманын дайындау жоспарлануда [6].Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына Жолдауында цифрландыру барлық реформалардың негізгі элементі және ұлттық бәсекелестік қабілеттілігіне жетудің негізгі құралы екенін атап өтті[7]. ҚР ХҚКО «Цифрлық құжаттар» сервисін енгізді, ол 9 түрлі құжаттардың цифрлық түрін ұсынады: Қазақстан Республикасы азаматының жеке куәлігі, некені тіркеу немесе бұзу, баланың туу куәлігі, жүргізуші куәлігі, ЖОО диплом, студенттің билеті, ПТР сынағының нәтижесі [8].

ҚР Ұлттық банкі Қазақстан Республикасында Орталық банктің цифрлық валютасын енгізу мәселесін зерделеу бойынша жұмыс жүргізуде. Қазақстан Ұлттық Банкі 28 басқа елдердің орталық банктерімен бірге цифрлік валютаны енгізу бойынша жұмыс жасайды.

Сондай-ақ Ұлттық Банк Қытай Халық Республикасы, Оңтүстік-Шығыс Азияның бірқатар елдеріндегі Канада, Сингапур т.б. цифрлық валюта енгізу бойынша, пилоттық жобаларда бақылаушы болып табылады.

Балаларды оқу орындарына қабылдау толықтай электрондық форматта жүзеге асырылды. Сонымен қатар, толықтай кәсіптік білім беру орындарына, отбасылар мен балаларға қызмет көрсету орталықтары цифрлік жүйеге өткен. Бұл сала бойынша жоғары білікті мамандарды даярлау мақсатында Нұрсұлтан Назарбаев фонды арнайы университет – Astana IT University құрды [9].

Жалпы бүкіл әлем бойынша цифрлік экономика дамып жатыр. Әрине көрсеткіштер барлық мемлекеттерде біркелкі емес. Сол себепті мемлекеттерді цифрлік экономика бойынша: дамыған, дамушы, бір қалыпты және дамымай жатқан деп қарастыруға болады.

1 сурет. Дамыған елдердің алғашқы ондығындағы елдер.

Е С К Е Р Т П Е - [10] сілтемедегі әдебиет

Қазақстан IMD Digital Competitiveness Ranking - 2021 рейтингінде 32 орынға көтерілді. Еліміз «Технология» және «Болашаққа дайын» осы екі позициясы бойынша алда келе жатыр. IMD Digital Competitiveness Ranking – бұл елдердің мемлекеттік саясатты, бизнес үлгілерін және тұтастай қоғамды өзгертуге әкелетін цифрлық технологияларды қаншалықты меңгергенінің дәрежесін бағалайтын зерттеудің нәтижесі.

Қазақстан Чехия (33-орын), Португалия (34-орын), Словения (35-орын), Сауд Арабиясы (36-орын), Латвия (37-орын), Италия (40-орын), Польша (41-орын) сияқты елдерді цифрлық экономика тұрғысынан озған.

2 сурет. Қазақстанның цифрлық бәсекеге қабілеттілік рейтингіндегі позициялар

Е С К Е Р Т П Е - [11] сілтемедегі әдебиет

Цифрлық экономика заманауи бизнесті жылдам өзгертуде. Экономиканы цифрландыру стратегиясы өндіріс ауқымын кеңейтуге, кәсіпорындардың нарықтық құнының өсуіне, өндіріс құралдары мен еңбекті материал саласында да тиімді пайдалануға, өндіріс пен қызмет көрсету секторларының дамуына ең бастысы, бәсекелестіктің артуына ықпал етеді [11].

Әдебиеттер тізімі:

1. Прохоров А., Коник Л. Цифровая трансформация. Анализ, тренды, мировой опыт. — М.: ООО «КомНьюс Групп», 2019. — 368 б.
2. Бутенко Екатерина Дмитриевна. Обзор определение цифровой экономики. мнения, взгляды, оценки - Вестник Северо-Кавказского федерального университета. 2020. № 3 (78)
3. Сұлтан Бағдат Сұлтанқызы «Сандық Қазақстан» моделі: қазіргі заман келбетіндегі болашақ» 14.02.2021 <https://bugin.kz/18227-sandyq-qazaqstan-modeli-qazirgi-zaman-kelbetindegi-bolashaq>
4. М.Ш. Алинов. Сандық экономиканың негіздері / Основы цифровой экономики: оқу құралы /- Алматы: «Бастау», 2020. - 248 бет.
5. Государственной программы «Цифровой Казахстан», утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 г. № 827 с изменениями и дополнениями на 2020г.
6. Нурғалиева А.А. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары –17: «Қазіргі аграрлық ғылым: цифрлық трансформация» атты халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияға материалдар - 2021.- Т.1, Ч.3 - С. 183 -186
7. Қазақстан Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың халыққа Жолдауы 01 қыркүйек, 2020 жыл IX. Цифрландыру – барлығының негізгі элементі.
8. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің ресми ақпараттық ресурсы. <https://www.gov.kz/>
9. Ресми ақпараттық ресурс <https://astanait.edu.kz/>
10. Ресми ақпараттық ресурс <https://d-russia.ru/rejting-stran-po-vychislitelnoj-moshhnosti-kitajskaja-versija.html#:~:text>
11. Ресми ақпараттық ресурсы https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=3380

Қазақстанда білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруда блокчейн құралын қолдану және оның құқықтық мәселелері

А.Ж.Орынбасарова

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару академиясы басқару институтының магистранты
Z.Orynbasarova@apa.kz

Түйіндеме. Соңғы онжылдықта әлемде блокчейн технологиясына деген қызығушылық күннен күнге артуда. Мұның функционалдық қасиеттері, деректердің өзгермейтіндігі, ашықтығы мемлекет тарапынан қызығушылығын оята бастады. Осы мақалада білім саласындағы жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясатты жетілдіруде блокчейн құралын қолдану және оның құқықтық мәселелеріне талдау жүргізіледі.

Кілт сөздер: білім беру, блокчейн

Бүгінде мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі білім саласында жүзеге асырылып жатқан саясат және білім сапасының маңыздылығы. Жалпы білім беру жүйесі дегеніміз бұл мектепке дейінгі білім беру, жалпы білім беру, кәсіптік білім беру және жоғарғы оқу орындары сияқты әртүрлі институционалдық құрылымдарды біріктіретін модель, бұлардың ортақ мақсаты - студенттер мен оқушыларға сапалы білім беру. Әр елде білім беру жүйесінің бірқатар ерекшеліктері бар, бірақ тұтастай алғанда бұл сапалы, уақтылы және тегін білім алу мүмкіндігіне кепілдік береді. Қазақстанда білім беру бағдарламалары мазмұны мен міндеттеріне қарай 3-ке бөлінеді: жалпы білім беру, кәсіптік және қосымша білім беру. Жалпы білім беретін оқу бағдарламасы жеке адамның мәдениетін қалыптастыру,

қоғамдық өмірге бейімдеу, кәсіпті, мамандықты таңдау мен меңгеру үшін негіз жасауға бағытталған. Жалпы білім беретін бағдарламалар номенклатура бойынша 4-ке бөлінеді: мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш білім беру, негізгі орта білім беру және жалпы орта білім беру болып бөлінеді [1]. Білім беру саласында қазіргі таңда көрсетіліп жатқан 20 мемлекеттік көрсетілетін қызмет бар (кәсіптік және жоғарғы білімді қоспағанда).

Еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаевтің 2018 жылғы 5 қазандағы жолдауында ең алдымен «болашақтың экономикасының» баламалы энергетика, жаңа материалдар, биомедицина, үлкен деректер, заттар интернеті, жасанды интеллект, блокчейн және басқа да бағыттарын ілгерілетуді қамтамасыз ету қажет екенін айтқан болатын[2].

"Блокчейн" атауы деректерді сақтау тәсілін көрсетеді. Транзакция деректері блоктарда сақталады, олар бір-бірімен байланысып, блоктар тізбегін құрайды. Транзакциялар саны өскен сайын блок тізбегі де өседі. Әр блок транзакциялардың уақыты мен дәйектілігін жазады және растайды, содан кейін олар желі қатысушыларымен келісілген ережелермен реттелетін блокчейн желісінде тіркеледі. Әр блокта хэш бар. Хэш-кез-келген деректерді белгілі бір алгоритммен өңдеудің нәтижесі, алдыңғы блоктың хэші блоктарды бір-бірімен байланыстырады және кез-келген блоктың өзгеруіне немесе екі блоктың арасына блоктың салынуына жол бермейді. Қорыта келе блокчейн дегеніміз ағылшын тілінен аударғанда биткойн немесе оның баламасы жүйесіндегі транзакциялары тобын жазуға арналған арнайы құрылым [3].

Блокчейн бұл артықшылықтарымен қоса кемшіліктері бар жүйе, дегеніменде бұл технологияның артықшылықтары басым.

Біріншіден блокчейн аударымдар тарнзакциясын, түпнұсқалықты сақтау, әкімшілік рәсімдерді жүргізудің қолайлығын арттырады.

Екіншіден блокчейн қауіпсіз және қолданушының дерекқорды басқарудың құпиялығын қамтамасыз етеді.

Үшіншіден блокчейн неғұрлым ашық, оның тізілімінде жазылған ақпаратты пайдаланушы кез келген уақытта тексере алады, сонымен бірге ол өзгеріссіз қалады[4].Шын мәнінде блокчейнге негізделген кез келген өнімді сандық кітап деп атауға болады, себебі криптовалюта блокчейндері бұл анықтамаға сәйкес келеді олар бухгалтерлік кітап немесе криптовалютамен орындалатын жүйелі операциялардың хронологиялық жазбасы болып табылады [5].

Алғаш рет білім беруде блокчейн құралын 2017 жылы ресми түрде қолдана бастаған. Бұл Никосия университеті (Кипр) болды, ол мамандандыру туралы кез-келген құжаттарды (диплом, сертификат, ғылыми жұмыс) іздеу және сақтау процесін осындай жолмен модернизациялап жеңілдету жолын ойлап тапқан. Бұл «Bitcoin Cryptocurrency» оқу ақысын төлеу үшін алғашқы университет болды. Университет «МООС» жаппай ашық онлайн курсы ашып ол 83-тен астам елдің студенттеріне қашықтықтан оқыту үшін қолжетімді болды[6].

Өзін тек жағымды жағынан көрсете отырып, блокчейн тізбегі басқа университеттер үшін де өзекті бола бастады. «Blockchain» ашық университетті (Ұлыбритания), «Sony» білім беру мекемесі технологиялық институтты (Массачусетс) қолдана бастады.

Жапонияда, Сингапурда, АҚШ-та, Гонконгта, Эстонияда, Ұлыбританияда блокчейн технологиялары белсенді түрде енгізілуде, ал сингапурлық білім беру жүйесі онлайн-оқытуды белсенді қолданды және ең тиімдісі болып саналды. Жапонияда білім беру саласында блокчейн платформалары қарқынды қолданылды. Бұл құрал арқылы оқытушылар студенттердің үлгерімі және олардың жетістіктері туралы өзара ақпарат алмасуға мүмкіндік алды. Бұл тек жоғары мектепке ғана емес, бастауыш және орта білім беру мекемелеріне де қатысты ақпарат алмасу болды [7].

2017 жылы Массачусетс технологиялық университетінің 100-ден астам түлегі жалғаннан қорғалған блокчейн технологиясын қолдана отырып, "тексерілген" сандық диплом алған [8]. Жалпы блокчейн білім саласындағы көптеген мәселелерді оң шешілуіне септігін тигізери анық. Атап айтқанда: құжаттаманың қауіпсіздігі, мекеме директорларының және ұстаздардың аттестациясы, оқушылардың бағалануы, берілетін тапсырыстар легі: кітаптар, оқу

материалдарының сенімді бірыңғай сандық қоймасы, яғни оқу бағдарламасындағы барлық оқу құралдарын электронды форматқа көшіру бұл өз кезегінде оқушының ізденісін арттырып қана қоймай баланың автоматтандыру бағытында танымын оятары анық, рекрутинг мәселесі, яғни ұстаздардың бірыңғай картотекасын жасақтау: жұмысқа кіруі, жетістіктері, марапаттаулары, оқушыларының жетістіктері, санаты, жұмысына қатысты барлық маңызды деректер бұл өз кезегінде ұстаздардың сапаға жұмыс жасауын қамтамасыз етеді. Білім туралы құжаттардың түпнұсқалығын тексеру орта білім беруді аяқтамаған «жалған аттестат» сатып алушылардан сақтандырады. Қарапайым тестілеуді алатын болсақ оқушылардың білімін тексеру-ұзақ процесс. Алдымен мұғалімдерге тестілеу қажет. Ол үшін мұғалімдер тақырыптар бойынша сұрақтар дайындайды. Әдетте олар тесттің 2-3 нұсқасын жасайды, тестілеуден кейін мұғалімдер оқушылардың жұмыстарын жинап, жауаптарды дұрыс жауаптармен салыстырады. Бұл көп уақытты қажет етеді. Осы себепті мұғалімдер көбінесе келесі күнге дейін тексеруге уақыт табу үшін жұмысты үйге апарды. Білім беруде блокчейн тестілеуді жеңілдетеді. Тест нұсқаларын құрастыру үшін оларды ақылды келісімшарттар, яғни сандық тізбектің кодына енгізілген алгоритмдер арқылы жасау оңайырақ болады. Оқушылардың жұмысын қолмен тексермейді, себебі бағдарлама автоматты түрде оқушылардың жауаптарын дұрыс жауаптармен салыстырады және әділ баға қояды. Жалпыға ортақ кілт желінің әр қатысушысына тестілеу нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Аталған мысалдар өз кезегіндегі қоғамдық сананы, мемлекеттің білім саласына жүргізіліп жатқан саясатқа оң көзқарас танытуымен қатар сыбайластықтың көріністерін жояры анық. Бұл тек қана бір мысал.

Алайда, қазіргі таңда блокчейн құралының қолданылу аясы, осы бағытта реттеу құралы, тараптардың құқытарымен міндеттері туралы арнайы Кодекс әзірленбеген. Қазақстан Республикасының «Ақпараттандыру туралы» Заңына «блокчейн» ұғымы 33-1 бабымен енгізілген, Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 25 маусымдағы №347-VI Заңының 38-2 тармағында: блокчейн-өзара байланысты деректер блоктарының, тұтастығын растаудың берілген алгоритмдерімен шифрлау құралдарының тізбектері базасында деректердің таратылған платформасындағы ақпараттың өзгермеуін қамтамасыз ететін ақпараттық-коммуникациялық технология, осы Заңның 39-1 тармағында деректердің таратылған платформасы–құрамбөліктері берілген алгоритмдермен байланысқан желінің түрлі тараптарында орналастырылған бір немесе одан көп шиеленіс болуы мүмкін, сондай-ақ деректер ұқсастығының түрлі деңгейіне ие болуы мүмкін технологиялық платформа делінген [10], дегенімен нақты салалардағы реттеу үрдісі мүлдем көрсетілмеген.

Е.И.Талапина өз жұмысында мемлекеттік басқаруға блокчейнді енгізу кезіндегі ықтимал тәуекелдерді атап көрсетті. Олардың бірі және ең маңыздысы классикалық блокчейннің жұмыс істеу қағидатының өзі орталықтандырылмаған деректер алмасу жүйесіне негізделген және барлық мемлекеттік қызметтерді орталықтандырылмаған блокчейн платформасына ауыстыру мемлекеттік бақылауды жоғалтуға әкелуі мүмкін және нормативтік реттеу мәнінің төмендігінен мемлекеттік органдардың қалыпты жұмысына қауіп төндіретіндігін және де блокчейн негізінен кодпен реттелетінін атап көрсеткен болатын [9].

Қазақстанда білім беру саласында блокчейн технологиясын пайдаланудағы нақты проблема мәселенің техникалық жағында емес, блокчейнге негізделген жүйелерді пайдалану және енгізуі туралы мемлекеттік басқару деңгейінде пәрменді шешім қабылдануында. Елде қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық ахуалға байланысты блокчейн-технологиясын білім саласына енгізуге қарсылық болуы мүмкін, өйткені бұл қаражатты мақсатсыз пайдалануды және білім саласында ақсап жатқан дүниелерді жоюға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе білім беру жүйесінде блокчейнді қолдану жағдайлары тек дерекқорда құжаттарды сақтаумен шектеліп қана қоймайды. Технологияның барлық артықшылықтары білім беру жүйесін түбегейлі өзгерте алады, аталған технологиямен реттелген және қорғалған сандық әлем сөзсіз өзін-өзі дамытуға қабілетті. Блокчейн құралы

арқылы Қазақстанда білім саласын жаңа деңгейге шығарып қана қоймай, бұл салада сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушілік деңгейін қалыптастыруға болады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 Заңы «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> Сұрау салған уақыт: 10.09.2022
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2018 жылғы 5 қазандағы жолдауы Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты URL: <https://www.akorda.kz/kz> Сұрау салған уақыт: 10.09.2022 ж.
3. Чернозуб.С.П Блокчейн и социальные сети нового поколения: утопия, революция, социальный вызов/2018-ОНС: Общественные науки и современность.-с.134-142
4. Генкин А.С. Михеев А. Блокчейн как это работает и что ждет нас завтра: учебное пособие/ под.ред. Альпина Паблишер, 2018.-592 с
5. Александр Табернакулов, Ян Койфман. Блокчейн на практике учебное пособие / под. Ред. Альпина Паблишер.2019.-260 с.
6. 7. Journal of Economic regulation Блокчейн как инструмент цифровой экономики в образовании file:///C:/Users/pcpc/Downloads/blokcheyn-kak-instrument-tsifrovoy-ekonomiki-v-obrazovanii.pdf
7. International Journal of Open Information Technologies ISSN: 2307-8162 vol. 6, no.8, 2018 Перспективы внедрения технологии блокчейн в современную систему образования file:///C:/Users/pcpc/Downloads/perspektivy-vnedreniya-tehnologii-blokcheyn-v-sovremennuyu-sistemu-obrazovaniya.pdf
8. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418/z150418.htm> Сұрау салған уақыт: 10.09.2022 ж.
9. Талапина Э.В. Применение блокчейна в государственном управлении: перспективы правового регулирования // Талапина Э.2020-Вопросы государственного и муниципального управления №3 с-96-113.
10. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 25 маусымдағы №347-VI Заңы Сұрау салған уақыт: 10.09.2022 ж. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000347>
11. Башир И. Блокчейн: архитектура, криптовалюта, инструменты разработки, смарт-контракты/ пер.а англ., под ред. ДМК Пресс, 2019.-538 с.
12. Носиков А.А К концепции цифровых институтов: как посредством технологии блокчейна можно модернизировать институциональные практики /Носиков А.А.-2020 Власть №3 с 31-36.
13. Сморгун Л.В Блокчейн как институт процедурной справедливости/Л.В.Сморгун //2018.-Полис. Политические исследования. №5-с.88-99
14. Цихлов А. Блокчейн: Принципы и основы-М.: Интеллектуальная литература, 2019.-188 с.
15. Цифровизация культуры и культура цифровизации: современные проблемы информационных технологии: Материалы Всерос.науч. конф.(08 октября 2020 г) под.ред.С.Ю.Житенева;-М.: Институт Наследия.2020-204с.

Цифровая трансформация экономики

Н.С. Перова¹, В.Е. Садыкова², А.К. Иманбаева³

¹ м. э. н., старший преподаватель кафедры ЭМБ,
^{2,3} студенты 3-го курса обучения по специальности «Мировая экономика»
perova_ns@mail.ru, viola_sadykova@mail.ru, aiym.imanbayevaa@gmail.com

^{1,2,3} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Феномен цифровой трансформации экономики стал очень популярным в последние год. Цифровая трансформация - это интеграция цифровых технологий в бизнес-процессы. Использование цифровых технологий открывает возможности для интеграции продуктов и услуг через функциональные, организационные и географические границы. Как следствие, цифровая трансформация экономики, ее бизнес-модели, технологии и компетенции увеличивают темпы изменений и приводят к значительным трансформациям в ряде отраслей.

Ключевые слова: цифровизация, модернизация, информационно-коммуникативные технологии, коммерциализация, инновации, трансформация

Экономика и ее функционирование меняется с каждым днем под влиянием новых факторов. Именно поэтому цифровая трансформация экономики – это неизбежный процесс, с которым сталкивается глобальная экономика, адаптируясь к новым условиям и предпочтениям общества цифровой экономики.

Модернизация традиционных отраслей производства и сферы услуг, а также связанные с ними финансовые и логистические операции, изменение структуры на фоне проникновения информационных технологий и цифровизации экономических процессов создает основу для формирования новых рынков и новых условий функционирования рынка, а также новых подходов к аналитике, прогнозированию и принятию решений. Благодаря развитию IT-технологий человечество превратилось в цивилизацию нового типа. Произошла смена информационной эпохи на цифровую, где главным стратегическим ресурсом являются данные. Ключевым ее фактором являются цифровые данные, обработка большого объема информации и использование результатов анализа.

Основным звеном цифровой экономики является сложившийся технологический сектор информационно-коммуникационных технологий (сектор ИКТ), работу которого обеспечивают компании, производящие программное и аппаратное обеспечение, а также предоставляющие телекоммуникационные услуги. Помимо звена ИКТ, цифровая экономика обеспечивает основу для развития новых бизнес-моделей, цифровых платформ и услуг, которые позволяют осуществлять новые виды экономической деятельности. Именно эта часть является наиболее сложной для регулирования и экономической структуры. Поскольку цифровая экономика оказывает влияние на традиционные отрасли, что приводит к значительным изменениям в глобальном масштабе. Тем временем, традиционные отрасли мировой экономики также трансформируются под влиянием ИКТ [1].

Согласно отчету Международного союза электросвязи (МСЭ) за 2020 год, наиболее развитыми странами в области цифровой трансформации экономики являются Республика Корея (1-е место), Исландия, Дания, Швейцария, Великобритания, Китай (вместе с Гонконгом), Швеция, Нидерланды, Норвегия и Япония [2]. Из рассмотренных стран самый низкий уровень развития продемонстрировал Нигер. В большинстве странах, которые лидируют в секторе цифровых технологий государство выступает главным путеводителем соответствующих инициатив. Без его активного участия невозможно представить, как успешное технологическое развитие в ведущих странах, так и коммерциализацию технологий, в том числе создание корпораций, формирующих «цифровой облик» современной экономики. Новые бизнес-модели являются результатом цифровизации экономики с помощью новых технологий нового поколения, такие как искусственный интеллект, которые могут стать

переломным моментом в работе с клиентами. Они в свою очередь позволяют использовать разнообразные приложения, такие как чат-боты, которые помогают отвечать на вопросы посетителей и будущих потребителей сайта. Этот тип инноваций может быть включен в так называемую цифровую бизнес-модель - форму создания ценности, основанную на разработке преимуществ для клиентов с использованием цифровых технологий. Суть данных цифровых бизнес-моделей и технологий состоит в том, что они взаимосвязаны друг с другом, потому что они дополняют друг друга. А цифровая стратегия имеет решающее значение для успеха любой компании. Движущей силой трансформации цифровой экономики является использование информационных и коммуникационных технологий во всех сферах человеческой деятельности. Чтобы достичь успеха в данной цифровизации, необходимо провести трансформацию рынка труда. Для это требуется провести масштабную автоматизацию. В результате чего, физический труд станет менее востребованным, но при этом нужно будет внедрять инновационные технологии, используя программное обеспечение, цифровое производство, использование электронных каналов связи, электронного документооборота и в целом, автоматизацию высокого уровня. С другой стороны, начнется развитие пассивного предпринимательства, будут расширяться технологии: блокчейн, информатизируется производство. Таким образом, в условиях цифровых изменений требования к компетенциям сотрудников стремительно будут меняться, и кандидаты на должность должны обладать цифровой грамотностью и необходимыми навыками, для эффективного использования цифровых технологий в экономике [3].

Цифровизацию можно рассматривать как шок технологии, который влияет на основные экономические агрегаты, в частности, через влияние на конкуренцию, производительность и занятость, а также через его взаимодействие с институтами и управлением. Цифровые технологии также меняют способы ведения бизнеса и взаимодействия фирм со своими клиентами и поставщиками. Поэтому понимание цифровой трансформации и каналов, по которым она влияет на экономику, становится все более актуальным для проведения денежно-кредитной политики.

Развитие цифровой экономики в широком смысле слова можно наблюдать в следующих основных областях:

- финансовой, в которой цифровые технологии охватывают достаточно высокую долю всех финансовых услуг;
- производственной, в которой данная сфера является не столь развитой, поскольку её основная доля приходится на высокотехнологичный сектор;
- торговой, в которой интернет торговля в настоящее время пока является не столь распространенной;
- социальной, например, здравоохранении, образовании, предоставлении других социальных услуг.

Примерами развития цифровых технологий в финансовой сфере можно считать использование электронных расчётов и платежей между банками. В частности, в системе SWIFT, в которую включены более 9 000 кредитных организаций из 200 стран мира, ежегодно производится более 2,5 млрд платежей. Платёжная система TARGET2, заменившая в 2007 г. систему TARGET1, соединяет информационные потоки 28 центральных банков стран-членов ЕС, что позволяет быстро проводить платежи в режиме онлайн [4].

Необходимость цифровой трансформации общества обусловлена несколькими причинами. Параллельная цифровая реальность несет за это ответственность. Отечественные и зарубежные ученые объединяют результаты своих исследований для выявления проблем цифровой трансформации компаний. В постановлениях Социологические исследования показали, что полностью сформированы представления о системе, которая включает в себя использование фиксированной терминологии цифровой экономики.

Одним из предпочтительных направлений развития цифровой экономики является хорошо сформированный рынок высоких технологий. Главной ценностью рынка высоких технологий становится информация, полученная в результате обработки больших данных (Big Data).

Обработка больших данных может быть произведена с использованием технологии блокчейн (блокчейн - это распределенная база данных который хранит информацию обо всех транзакциях участников системы в виде "блочных цепочек"). Активными пользователями блокчейна сейчас являются банки. Операции, проводимые банками при использовании блокчейна:

1. Платежи и переводы денежных средств. Основной принцип заключается в следующем: как только данные хранятся в цепочке блоков, они не могут быть изменены или удалены, что позволяет использовать блокчейн в качестве документального подтверждения передачи цифровых данных о наличных деньгах.

2. Смарт-контракты - это специальные алгоритмы, которые запускаются сами по себе при выполнении определенных условий . Смарт-контракт позволяет обновлять данные в блокчейне в соответствии с определенными правилами, что сопоставимо с форматом HTML.

3. Кибербезопасность – технология блокчейна ориентирована на передачу данных использование криптографических методов защиты информации. Основным принципом кибербезопасности с использованием технологии блокчейн является отсутствие человеческого фактора в посреднических транзакциях.

Цифровая безопасность предполагает защиту персональных данных. Наличие паролей и логинов позволяет обеспечить относительную защиту. Надежный пароль возможен в случае использования энтропии символов и знаков, увеличивающей длину на количество используемых символов. Использование современных технологий запоминания сложных паролей и приемов запоминания позволяет минимально обеспечить безопасность хранящейся информации. Для людей с плохой памятью и заболеваниями памяти менеджеры программ используют пароли.

Цифровые тенденции диктуют определенное поведение в виртуальном образовательном мире. Виртуальная страница доступна на открытых пространствах для миллионов пользователей. Публикация фотографий в цифровом пространстве - это мощный инструмент вторжения, который позволяет сделать выводы о характере человека, его интересах, "сильных и слабых" сторонах его жизни, в том числе личной. Используя терминологию виртуальных сред, частный сленг пользователей виртуальной среды угрожал карьерному росту, если информация о человеке с точки зрения снижения его репутации в социальных сетях.

Развитие цифровой экономики - это неизбежный процесс, который в будущем будет становиться все более глобальным. Сегодня этот тип экономики стремительно развивается в ведущих странах мира, которые активно поддерживают процессы цифровизации и формируют новые национальные программы по цифровизации общества.

Список литературы

1. Arntz M., Gregory T., Zierahn U. (2016). The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. OECD Social, Employment and Migration Working Paper No. 189. Paris: OECD Publishing, 2016.
2. WEF (2018a). Digital Transformation Initiative.
3. Catherine E., Richard M. Published as part of the ECB Economic Bulletin, Issue 7/2018.
4. Digital Economy and Society Index (DESI) (2020).

Цифрлық қоғамды қалыптастыру – экономикалық тұрақтылықтың жаңа механизмі

¹Райханова Г.А., ²Жакина Г.Е., ³Макалакова Б.М.

¹экономика және халықаралық бизнес кафедрасының доценті э.ғ.к.

²экономика және халықаралық бизнес кафедрасының аға оқытушысы э.ғ.м.

³экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы э.ғ.м.

^{1,2,3}Қарағанды қаласы. Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Аңдатпа:Мақалада заманауи қоғамның қайта құру процесін технологиялық, экономикалық және әлеуметтік құрамдастардың бірлігінде, оның әрбір жеке тұлғаға әсері қарастырылған. Бұл процесс цифрлық технологияларды кеңінен қолданумен байланысты екенін көрсетеді, оны әзірлеу және енгізу технологиялық тәртіптің өзгеруіне және экономикалық өсу тетіктерінің өзгеруіне әкеліп қана қоймай, түбегейлі өзгерістерге алғышарттар жасайды.

Кілттік сөз: Цифрлы Қазақстан, өнеркәсіп,3D, ақылды үй, ақылды қала, цифрлық қоғам.

Президенттің халыққа жолдауынан бас алып отырған бағдарлама, “Қазіргі уақытта қазақстандық экономиканы цифрландырудың артып келе жатқан өзектілігі әлемдік аренада еліміздің одан әрі экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осымақсатқажетудіңнегізгіқұралы — «ЦифрлықҚазақстан» мемлекеттікбағдарламасы.”

Жаңа технологиялық тәртіптің цифрлық трансформациядан туындаған дәуірі экономиканың да, сонымен қатар халықтың әлеуметтік өмірінің түбегейлі қайта құрылымдау қажеттілігін анықтайды. Цифрлаудың нәтижесі афтоматтандырылған және басқа да жаңа технологиялардың арасында адам капиталы белсенді дамып келе жатқан жаңа бизнес құруға, бизнестің тиімділігі мен жылдамдығына жетуге мүмкіндік туғызады және азаматтардың өз мемлекеттерімен диалогы қарапайым және ашық болады.

Өндіріс тәсілдері мен қосымша құндылықтар күрт өзгеріп отырады, адамдарға білім мен дағдыға жаңа талаптар пайда болады. Өнеркәсіптің цифрлық түрлендірілуінің драйверлерінің бірі Өнеркәсіп 4.0, физикалық объектілерін, процестерді және цифрлық технологияларды интеграциялау арқылы қосымша құнды, сондай-ақ машиналар мен адамдар арасындағы өзара әрекеттесу арқылы өндірісті ұйымдастырудың тұжырымдамасы болып табылады. Барлық физикалық активтердің және олардың интегралдауының түпкілікті цифрландыруы бұқаралық өндірістен жаппай дараландыруға көшу, өндірістің икемділігін жоғарылату, жаңа бизнес модельдерін іске асыруға мүмкіндік беретін жаңа өнімдерді меңгеру уақытын қысқартады және клиенттермен жұмыс істеудің жеке көзқарастарын қолданады. Осының барлығы өнеркәсіптік кәсіпорындардың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін айтарлықтай арттырады.

Өнеркәсіптік интернеттің пайда болуы икемді және интеллектуалдық өндірістің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өңдеу өнеркәсібінің болашағын қалыптастырадыға ревалюциялық өнімділіктің өсуін қамтамасыз етеді. Жасанды интелект, оның ішінде қаржы қызметтері мен медицина секілді консервантивті салаларда енгізілуде. Бүгінгі күні 3D баспа технологиясы авиация, логистика, биомедицина және автомобиль өнеркәсібі салаларының трансформациясына ықпал етеді. Blockchain-де ақша-несие жүйесінің жаһандық трансформациясы үшін барлық алғышарттар бар. Үлкен деректер және коммуникацияның кең таралғандығына жаһандық қарқынмен таралатын “ортақ тұтыну экономикасы” негізделетін факторлардың бірі болып табылады. Экономикалық нарықтарда компаниялар цифрлы технологияларға негізделген “физикалық активтер болмаған жағдайда бірлескен тұтыну” сегменттерінде көшбасшы болып табылады. Бұл өзгерістер бұрынғыдай емес түбегейлі және бірнеше айларда болып табылады.

Цифрлау процесі бүгінгі күні әлемнің барлық елдеріне әсер етеді. Сонымен бірге әрбір ел цифрлық дамудың басымдылықтарын айқындайды. Қазіргі уақытта әлемнің 15-тен астам елді ұлттық цифрландыру бағдарламаларын жүзеге асырады. Ұлттық экономикаларды цифрландыру бойынша алдыңғы қатарлы елдер - Қытай, Сингапур, Жаңа Зеландия, Оңтүстік Корея, Канада және Дания. Жетекші елдердің үлгісі мен озық тәжірибелерін ескере отырып, Қазақстан цифрландыруды оның даму стратегиясында мемлекеттік саясат ретінде қарастыруы керек.

Елді Үшінші модернизациялауды іске асыру мақсаттарына қол жеткізудің негізгі өлшемі ретінде Қазақстанның 2050 жылға қарай әлемнің 30 дамыған елдерінің қатарына кіруі анықталды. Ол үшін экономиканың орташа жылдық өсу қарқыны 4,5-5% деңгейінде болуы

тиіс. Жаңа өсу моделінің негізгі жүргізушілері экономиканың ЖІӨ-нің 70% өсуін, жұмыспен қамтуды, экспортты және инвестиция тартуды қамтамасыз етуге қабілетті секторлары болуы тиіс. Қалған 30% өсімнің қысқа мерзімде денсаулық сақтау, білім, жұмыспен қамту және АКТ саласы сияқты әлеуеттік секторлар қамтамасыз етеді керек.

Цифрлық қоғам – бұл адамзат қоғамының көрінісі, одан да рухани дүниенің көрінісі. Параллель әлем деп аталатын. Бірақ ол нақты әлемнен түбегейлі ерекшеленеді. Шынайы әлем физикалық, қауіпсіздік пен тұрақтылық бірінші, нақты, шектелген және шектелген және иерархиялық басқаруды және құқықтық және моральдық шектеулерді жеңілдету үшін тапсырыс беру керек. Цифрлық әлем – адамдар жасаған рухани үй. Ол сондай-ақ физикалық әлемге және нақты қоғамға қосылуы керек. Бірақ бұл негізінен адамдардың рухына арналған орын.

Бүгінгі цифрлық әлемді мазмұнның екі кең категориясына бөлуге болады. Біріншісі - бастапқыда адам миын кеңейтуге және желі, интеллект және модельдеу сияқты өндіріс пен өмірдің тиімділігін арттыруға қызмет еткен нақты әлемнің цифрлық көрсетілімі. Оны нағыз параллель дүние деуге болады. Бұл дәстүрлі экономикалық, әлеуметтік және мәдени үлгілерді жетілдіру немесе өзара ілгерілету. Бірақ бұл шектеулі айсбергтің бір ұшы ғана. Екіншісі – рухани әлемді цифрландыру, желіге айналдыру және танымал ету. Бұл – қара материя мен қараңғы энергия сияқты шексіз, шексіз, көрінбейтін және тұрақты цифрлық әлемнің көрінбейтін бөлігі. Дәстүрлі утилитарлық мәдениеттен немесе күшті және элита үстемдік ететін азшылық уағызынан айырмашылығы, мұнда толық жеке ерік пен қиялдың тұсаукесері. Мұнда ешқандай мәртебе немесе дұрыс немесе бұрыс жоқ, қажет емес. Қатысу сезімін көрсету өз алдына мақсат немесе мағына болып табылады. Мұнда интерактивті тәжірибе - патша, ал негізгі түрі - көрнекі жоғары сапалы ашық интерактивті ойындар.

Жаңа цифрлық технологиялардың қарқынды енгізілуі қазіргі адамның өмір салтына үлкен әсер етті. Әсіресе әлеуметтік медиа осы жаңа өмір салтының маңызды бөлігіне айналды, бұл кең ауқымды адамдармен жылдам және оңай байланысуға мүмкіндік береді. Егер интернет пайда болған кезде виртуалды әлемде көп уақыт өткізетін адамдар оғаш және бейсоциалды деп саналса, бүгінде мұндай мінез-құлық мүлдем керісінше болып саналады.

Цифрлық қоғамды қалыптастыру – экономикалық тұрақтылығы мен ұлттық қауіпсіздігі оның бәсекеге қабілеттілік дәрежесіне тікелей байланысты елдің дамуының стратегиялық мақсаты. Бүгінгі таңда ақпараттық дамудың басым бағыттарының бірі «зияткерлік ортаны» құруға ықпал ететін Интернет заттар технологиясы сияқты цифрлық технология болып табылады. Бұл технологияның өзектілігі оның тұтынушылардың өмір сүру жағдайларында («ақылды үй», «ақылды қала») қолданылуымен ғана емес, негізінен адам операторларымен бірге желіге смарт құрылғылар қосылған жүйелерді құру мүмкіндігімен анықталады. Адам үшін қауіпті немесе қол жетпейтін орталарда – ғарышта, үлкен тереңдікте, ядролық қондырғыларда, құбырларда және т.б. жұмыс. Алайда бұл технологияны қолданудың «жанама әсерлері» де бар – оның денесіне имплантацияланған чиптер арқылы адамға физикалық зақым келтіру, объектілер мен коммуналдық жүйелерді өшіру үшін үй және қаланы басқару жүйесіне енгізу. Интернет арқылы автоматты түрде басқарылатын ірі өнеркәсіптік нысандардың жүйелеріне ену ең ауыр зардаптарға әкеледі. Сондықтан цифрлық технологияларды енгізу қажет.

цифрланған болып көрінеді деп болжайды. Цифрландыруға жатпайтын деректер ақпарат айналымы процесіне қосылмайды - олар периферияда қалады және мүлде сұранысқа ие болмайды немесе оларға физикалық қолжетімділігі бар адамдардың шектеулі саны талап етеді. Сондықтан бүгінгі таңда жасалған барлық ақпарат, сондай-ақ мұра деп аталатын нәрсе, ең алдымен, тарихи және мәдени, цифрландыруға жатады. Мекемелердің, мемлекеттік органдардың, салалардың, компаниялардың және жеке тұлғалардың жұмысына қатысты барлық ақпарат цифрланған түрде көрсетіледі. Байланыстың жаңа формалары табиғи форматты бұзып, бізді бұйрықтар мен нұсқауларды орындайтын роботтар сияқты әрекет етуге мәжбүр етті. Себебі, егер сіз адамдардың өзара әрекеттесуіне мұқият қарасаңыз, сіз гипнозға түсесіз, өйткені мұнда өзін-өзі көрсету мүмкін емес, бірақ алушы өзі толтыруы

керек қимылдар мен олқылықтар өте көп. Сән стильдері сонымен қатар адамдар белгілі бір топқа жататын адамдар ретінде анықтайтын қарым-қатынастың басқа тәсілдері болып табылады, егер сіз олардың стандарттары мен мәртебесіне сәйкес болсаңыз, онда сізге топтың құрамына кіруге рұқсат етіледі, әйтпесе сіз олармен амандаса да, роботтар осылай жұмыс істейді, яғни егер сізге нұсқаулар берілмесе ол өздігінен жұмыс істей алмайтын нәрсе жасау. Ешқандай нұсқаулық жоқ және ақпаратты тек алушы ғана түсіне алады, өйткені көбінесе символдар немесе қысқартылған сөздер қолданылатын басқа стильдер пайда болды.

Дегенмен, қоғамымыздағы оң процестерді де атап өту керек. Ақпараттық технологиялар адам және қоғам өміріне енгізіле отырып, адамдардың күнделікті өмірін: мінез-құлқын, тұтынуын, қарым-қатынасын, өмір салтын түбегейлі өзгертті. Компьютерлер, смартфондар мен Интернет, әлеуметтік желілер және цифрлық теледидар жеке адамның күнделікті өмірінің ажырамас атрибуттары бола отырып, халықтың барлық топтарын жаңа шындыққа бейімделуге мәжбүр етеді. Әрбір заманауи адамның өмір сүру деңгейі мен сапасы ақпараттық компьютерлік технологияларды (АКТ) пайдалану қабілеті мен тиімділігіне тікелей байланысты. Бүгінгі күні барлық әлеуметтік институттар интернет кеңістігінде виртуалды түрде ұсынылған: онлайн БАҚ, электронды үкімет, қашықтықтан білім беру, электронды коммерция, саяси партиялар мен қоғамдық ұйымдардың веб-сайттары және т.б. Интернет жұмыс, демалыс, адамдар арасындағы қарым-қатынас, өзін-өзі жүзеге асыру үшін қолданылады Цифрлық қоғам қоғамда және мемлекетте белсенді жұмыс істейтін барлық деректер

. Кез келген мәселе бойынша интернеттен жан-жақты ақпарат алуға болады.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы – цифрлық технологияларды қолдану арқылы еліміздің әрбір азаматының өмір сүру деңгейін арттыруға бағытталған маңызды кешенді бағдарлама. Бағдарламаның негізгі мақсаттары Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ экономиканы түбегейлі жаңа траекторияға – цифрлық технологияға көшу үшін жағдай жасау болды. Болашақ экономикасыМемлекеттік бағдарламаны іске асыру жүзеге асырылатын болады:

1. «Экономика секторларын цифрландыру» – еңбек өнімділігін арттыруға және капиталдандыруды арттыруға әкелетін серпінді технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, Қазақстан Республикасы экономикасының дәстүрлі секторларын түрлендіру.

2. «Цифрлық мемлекетке көшу» – халыққа және бизнеске олардың қажеттіліктерін болжайтын қызмет көрсету үшін мемлекеттік инфрақұрылымды қайта құру.

3. «Цифрлық Жібек жолын жүзеге асыру» – деректерді беру, сақтау және өңдеу үшін жоғары жылдамдықты және қауіпсіз инфрақұрылымды дамыту.

4. «Адам капиталын дамыту» – жасампаз қоғам құруды және жаңа шындыққа – білім экономикасына көшуді қамтитын қайта құрулар.

5. «Инновациялық экожүйені құру» - бизнес, ғылыми сала және мемлекет арасындағы тұрақты байланыстармен технологиялық кәсіпкерлікті дамыту үшін жағдай жасау, сондай-ақ инновацияларды өндіріске енгізу.

Менің түсінігім бойынша, цифрлық немесе ақпараттық қоғам - бұл қоғам жұмысшылардың көпшілігі өндірісте, сақтауда, өңдеуде және ақпаратты жүзеге асыру, әсіресе оның ең жоғарғы түрі – білім. Мақсат ақпараттандыру өмір сүру сапасын жақсартуға ұмтылып жатыр, еңбек өнімділігін арттыру және еңбек жағдайларын жеңілдету арқылы адамдар дамуда. Бүгінгі таңда цифрландыру экономиканы дамытудың негізгі трендтерінің біріне айналды. Цифрлық технологияларды дамыту бүкіл Еуразиялық экономикалық кеңістік үшін басымдық деп аталады.

Қорыта келгенде, цифрлық қоғам – бұл цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект негізінде құрылған жансыз өркениет. Ол адамды түбегейлі өзгертеді, өйткені цифрлық технологиялар – жаңа құндылықтар, этика мен эстетика қағидалары, мінез-құлық тәжірибесі. Әлеуметтік-экономикалық қатынастарды цифрландыру – болып жатқан қарама-қайшылықты

өзгерістерді терең білуді талап ететін жаһандық процесс.Әлемдік процестерге, адамға, адамның әлемдегі орнына жаңа көзқарас қалыптасуда. Қоғамда болып жатқан кез келген өзгерістердің адамдық өлшемі болуы керек. Инновациялық даму стратегиялары ең жаңа технологияларға, ақпаратқа, білімге және адамның дамуы мен әл-ауқаты мақсатқа айналған әлеуметтік-бағдарланған экономикаға негізделуі керек. Оны шешу үшін ғылымның, мемлекеттің, бизнес пен қоғамның күш-жігерін біріктіру қажет.Қазірдің өзінде бұрын-соңды болмаған ақпарат, басқару оңай: материалдарды, адамдар мен заттарды табу тек қысқа сұрау немесе фотосуреттер, осы немесе басқа туралы ескерту геолокация деректерін пайдалана отырып, тегі, картадағы объектілер. Алуға, өңдеу, жүктеу — тарату-терабайттар толқынға бағынады саусақтардың немесе кілттердің нұсқауы. Көптеген функциялар жоғары мамандандырылған мамандарға ғана емес, барлығына қол жетімді. Көптеген елдер мектеп пен университетті дамытады ақылды құрылғыларды оқу процесіне енгізуге бағытталған реформалар. Зерттеулер көрсеткендей, интерактивті сабақтар тиімдірек және оқушылар арасында үлкен қызығушылық тудырады. Сонымен қатар, бас тартуға болмайды сандық дәуірдің ең айқын артықшылықтарының бірі-білімге қол жеткізу материалдар мен зерттеулер. Білім беруді цифрландыру келесі бағыттарға бағытталған өмір бойы оқу процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ету. Ол интернеттегі және Интернеттегі ақпаратты өз бетінше іздеуден тұрады виртуалды, толықтырылған және аралас технологияларды қолдану шындық, бұлтты есептеу және басқалар. Қарапайым адам үшін цифрландыру-өмірді жеңілдету. Қысқа мерзімде кез-келген ақпаратты табу, сонымен қатар бөлісу олар қалаған кез-келген ақпарат.Платформалар цифрлық қоғамның маңызды элементіне айналуда. Олардыңжұмысістеуідеректер мен алгоритмдеупроцестеріменанықталады. Ал бұлжердемаңыздымәселе – құндылықтардыңжаңатәртібін, бақылау мен басқарудың жаңа әлеуметтік тетіктерін қалыптастыруда қоғамның, бизнестің және мемлекеттіңмүдделерінескерумүмкіндігі. Бүгінгі таңда цифрландырудың болмай қоймайтыны және одан әрі таралатыны анық. Сондықтан да оны әлеуметтанулық тұрғыдан ұғыну жұмыстарын жалғастыру керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- [1]. Алинов М.Ш Сандық экономиканың негіздері. Оқу құралы / М.А.Алинов. – Алматы: «Бастау», 2020.
[2].<https://melimde.com/231165.html>
[3]. 2017 жылғы 12 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің №827 Қаулысымен «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы

Современная цифровизация: цифровые активы, электронные деньги

1 Р.А.Рахимжанова, 2 А.И. Жассуюндиковна

1 к.э.н., ассистент профессора,

2 бакалавриат 4-го года обучения по специальности «Мировая экономика»

massanova@mail.ru, aida_issina@mail.ru,

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные и дискуссионные вопросы развития цифровой сферы, поиска путей повышения её эффективности, инвестиции, анализируются проблемы и определяются возможные риски и новые возможности цифровизации.

Ключевые слова: цифровизация, финтех-рынок, платежи, инновации, инвестиции.

История развития человечества прошла несколько этапов, в ходе которых коренным образом преобразовались экономические и финансовые отношения. Одним из результатов

такого преобразования является новый цифровой уклад экономики, кардинально изменивший условия существования человека, в том числе его бизнес-среду, и ландшафт экономики.

В первую, неолитическую (аграрную) революцию человек перешёл от собирательства и охоты к ручному производству, сельскому хозяйству и скотоводству. Новые навыки и знания позволили людям перестать вести кочевой образ жизни и осесть на одной территории, обживать её.

Основой этого процесса стала способность людей общаться между собой, договариваться друг с другом и заключать простейшие сделки. В это время появляются деньги, которые служат инструментом для обслуживания обмена товарами.

Процесс производства требует дополнительных ресурсов, люди берут товары или деньги в долг и в мире появляются ростовщики.

Далее произошла промышленная революция, итогом которой стало ускорение производства товаров, их активное перемещение между странами и континентами. Более мобильными стали и люди.

Этот процесс потребовал перевода денежных единиц разных стран, новых механизмов обмена. И в финансовом мире появляются менялы.

В итоге менялы и ростовщики перерождаются в финансово-кредитные организации, и банки становятся неотъемлемой частью экономики.

Именно тогда правительства разных стран начали лицензировать банковскую деятельность.

Замена ручного труда машинным позволила человеку заняться собой. У людей возникла возможность получать новые знания и образование, заниматься наукой и внедрять новации.

Доступность образования стала одной из основ научно-технологической революции. Одна из её главных инноваций – возникновение радио, вторая – создание электронных вычислительных машин. В итоге беспроводная передача данных и компьютер распространились повсеместно.

И вот сегодня мы становимся участниками четвёртой революции – цифровой, которая привела к масштабной трансформации всех секторов экономики. Основные факторы такой трансформации: снижение стоимости вычислительных мощностей (сегодня один из наиболее качественных ноутбуков можно купить в 12–13 раз дешевле, чем первый AppleMac в 1984 году), рост мобильности (к 2020 году примерно 70 % в миреданных будет сгенерировано мобильными устройствами) и распространение сети «Интернет» (57 % населения мира пользуются интернетом в 2019 году), снижение стоимости передачи данных. Сейчас 96 % людей живут в зоне доступа мобильной связи. В 2018 году интернет-аудитория впервые превысила половину населения Земли. Хотя ещё 8 лет назад пользователей сети «Интернет» было всего 30 %.

Использование новых материалов в производстве вычислительной техники, развитие методов программирования привели нас к тому, что компьютер теперь умещается на ладони. Смартфон стал точкой получения и предоставления услуг, ключевым звеном для совершения сделок.

Одной из первых к новой цифровой реальности присоединились финансовые институты и стали драйверами дальнейшего развития «цифры».

Банки ощутили, что внедрение цифровых технологий позволяет оптимизировать и существенно снизить операционные затраты. В новой реальности многие кредитные организации кардинальным образом перестраивают внутренние процессы.

И теперь фронт-офисом стали «умные» устройства, программный интерфейс (API) выполняет функции процессинга, а бэк-офис существенно трансформировался с внедрением технологий искусственного интеллекта, анализа данных, машинного обучения, «облачных» вычислений.

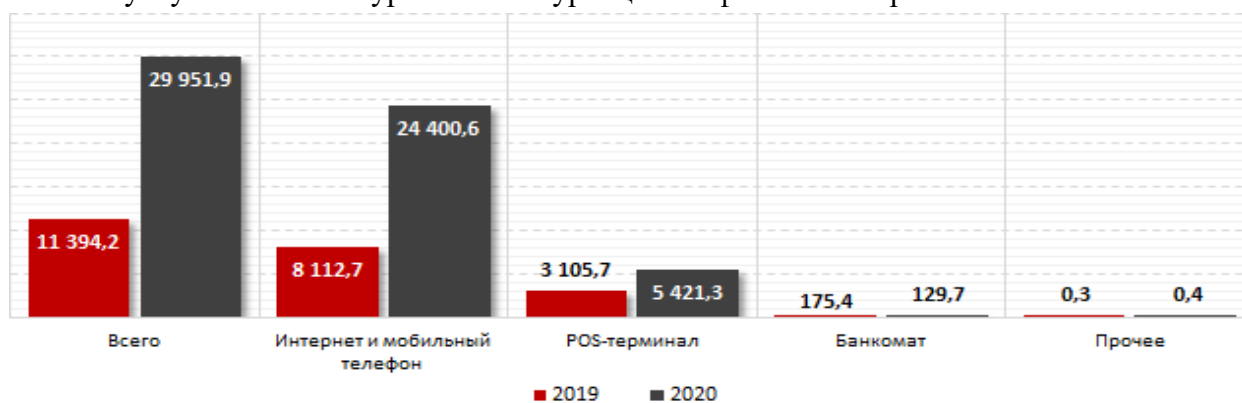
Развитие этих технологий позволяет по-новому структурировать услуги, ускорить их предоставление, повысить надёжность, в том числе за счёт снижения влияния «человеческого» фактора.

В Казахстане финтех-рынок имеет большой потенциал. Сегодня охват населения доступом к всемирной сети составляет около 98% — это крайне высокий и благоприятный уровень технологического развития. Для сравнения: в мире этот показатель в среднем составляет около 55%.

В последние годы наблюдается значительный прогресс в развитии рынка финансовых технологий, а пандемия COVID-19 ускорила этот процесс. Сейчас Казахстан лидирует в развитии рынка финансовых технологий среди стран Средней Азии. Количество платёжных карточек в обращении за последние пять лет увеличилось на 46,7%, до 46,8 млн. Таким образом, сегодня каждый работающий казахстанец имеет в среднем 5 платёжных карт.

Кроме того, с развитием электронной торговли и онлайн-кредитования в стране существенно выросли безналичные операции. Так, за одиннадцать месяцев 2020 года объём безналичных платежей составил уже 30 трлн тг — более чем в 2,5 раза больше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. При этом 81,5% безналичных платежей было совершено онлайн-способом. Сегодня практически все банки Казахстана имеют системы дистанционного обслуживания, а количество пользователей онлайн-сервисов банков увеличилось за год на 51,6%, до 27 млн (годом ранее — 18 млн).

Цифровизация несёт прямые выгоды для потребителей финансовых услуг, связанные с повышением инклюзии, расширением доступа к услугам, снижением издержек и сокращением затрат времени на проведение транзакций. Внедрение цифровых интерфейсов позволяет расширить возможности взаимодействия поставщиков и потребителей финансовых услуг и повысить уровень конкуренции на финансовом рынке.

Расчёты Ranking.kz на основе данных НБ РК

Рисунок 1. Объём безналичных платежей в разрезе среды проведения операции. Января-февраль/млрд тг.

Развитию рынка финансовых технологий уделяется пристальное внимание. Важную роль в этом направлении играет Международный финансовый центр «Астана» (МФЦА). Благодаря современной инфраструктуре, гибким регуляторным правилам, доступной коммуникационной среде, а также прозрачному правовому режиму МФЦА имеет хорошие возможности для привлечения технологических компаний и приобретения статуса регионального финтех-хаба.

На базе финтех-хаба МФЦА действует регуляторная песочница FinTech Lab — специализированная продуктивная среда, в которой фирмы могут предлагать инновационные финансовые услуги, а также услуги, связанные с регуляторными технологиями (RegTech). В неё приняты свыше 26 компаний из 11 юрисдикций, которые оказывают 7 разных видов инновационных финансовых услуг.

При этом ключевыми направлениями финтех-хаба МФЦА являются программа поддержки стартапов, создание здоровой экосистемы венчурного капитала и увеличение

возможностей по привлечению инвестиций и заключению сделок для стартапов в Центральной Азии и СНГ. Сейчас в базе финтех-хаба числится 67 стартапов из 8 стран.

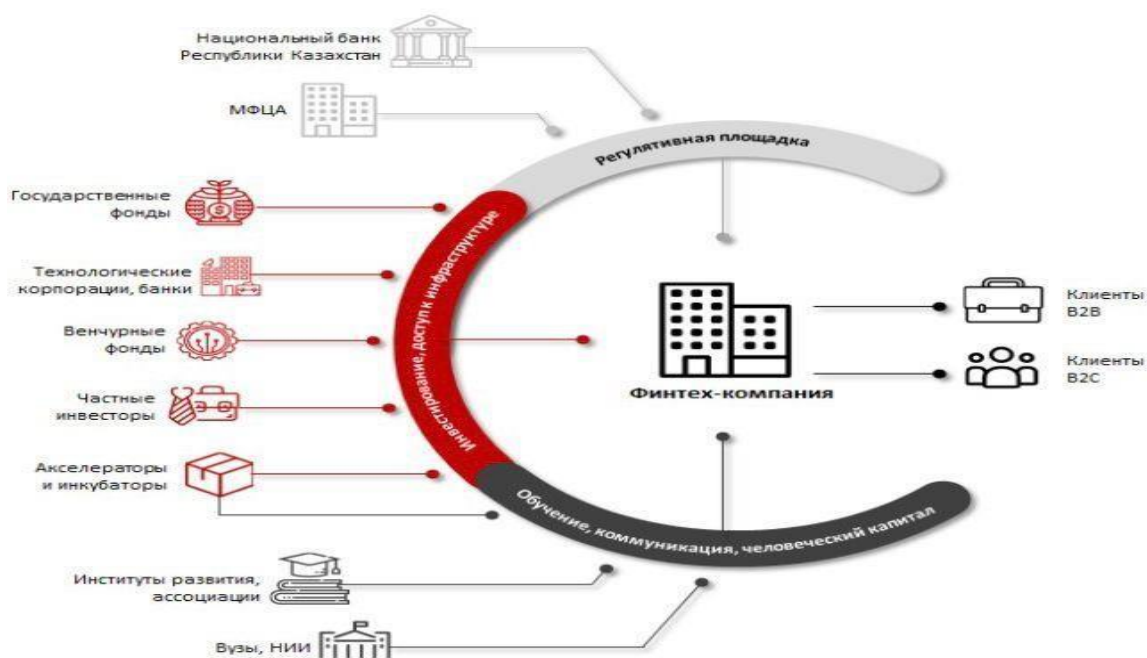

Рисунок 2. Карта заинтересованных сторон на рынке финансовых технологий.

Платежи	12	Открытый интерфейс прикладного программирования (OPEN API)	3
Бухгалтерский учёт	7	Инвестиции	3
Мобильные кошельки	7	Безналичные водители	2
Кассовый терминал (POS-терминал)	6	Виртуальный собеседник	2
Кредитование	6	Crypto/Blockchain	2
Финансовые супермаркет	5	insurtech	2
Финансовая грамотность	4	Машинное обучение / Искусственный интеллект	2
Цифровой идентификатор	3	Моделирование данных	1

Ranking.kz на основе данных Fintechstars, Deloitte

Рисунок 3. Финтех-стартапы на базе финтех-хаба МФЦА.

Развитие рынка финансовых технологий позволит сократить долю теневой экономики, увеличит конкурентоспособность финансовой системы РК и позволит привлечь в сектор инвесторов. В последние годы инвестиции в финтех заметно выросли. Так, к примеру, глобальный объём инвестиций в разработку финансовых технологий в 2019 году составил 53,3 млрд долл. США — многократно больше, чем пятью годами ранее, что подтверждает: этот рынок имеет большой потенциал для привлечения средств.

Кроме того, в Казахстане финансовые технологии вносят наибольший вклад в достижение цели устойчивого развития (ЦУР) № 9 «Индустриализация, инновация и инфраструктура». Существенное влияние оказывается также на ЦУР № 8 «Достойная работа и экономический рост» и ЦУР № 1 «Ликвидация нищеты». ЦУР № 8 и № 9, согласно исследованию SDSN и Фонда Bertelsmann, относятся к группе наименее или вовсе не достигнутых целей Глобальной повестки. Учитывая растущий рынок финансовых технологий в Казахстане, можно сделать вывод, что в перспективе будет наблюдаться прогресс по достижению этих ЦУР.

Наибольший вклад в достижение вышеуказанных ЦУР оказывают следующие инструменты финансовых технологий:

- онлайн-займы;
- краудфандинг;
- P2P-кредитование.

Этот шаг в мир сделок, совершаемых напрямую, и есть «цифровая экономика». Экономика, которая в прямом смысле стирает границы и ломает барьеры между людьми. Ей не важно, где ты находишься и который сейчас час, сделку можно совершить за секунды в любом месте в любое время, имея в руке смартфон и доступ к сети. Цифровая экономика стирает неравенства для доступа к финансовым услугам, рынкам и, главное, к займам.

Таким образом, цифровизация экономики несёт как выгоды, так и риски для общества, для устранения которых необходимо соответствующее регулирование. Эти задачи государство уже начало активно решать с учётом интересов граждан и бизнеса.

Вместе с тем, развитие цифровых технологий бросает вызов не только бизнесу и государству, но и гражданам. Активное использование удобных сервисов, интересное общение в социальных сетях, использование различных фото и видео требует от людей понимания, что любые данные, попадающие в сеть, перестают быть собственностью источника этих данных. Их могут использовать не только во благо, но и с целью нанести ущерб.

Актуальность проблематики правового регулирования оборота персональных данных как информационного ресурса в условиях активного развития информационного общества и процессов цифровизации неуклонно возрастает, хотя основной её контекст, отражающий ключевую идею достижения оптимального баланса между объективными трансформациями государства и общества и частными потребностями конкретного субъекта в обеспечении личного пространства в рамках правового механизма оборота и защиты персональных данных при условии соблюдения конституционного принципа приоритетности прав и свобод индивида и гарантирования неприкосновенности частной жизни, личной и семейной тайны, защиты чести, достоинства и доброго имени, производного от международных стандартов обеспечения прав и свобод человека и гражданина, сохраняет свою стабильность.

Тенденции современного социально-экономического развития обусловили существенное увеличение внутреннего и трансграничного потока персональных данных. Масштаб сбора и обмена персональными данными и общий объём их оборота в рамках транзакций между различными субъектами принципиально возрос. Кроме того, общая динамика развития информационных и цифровых технологий и расширение процессов глобализации выявили комплекс проблем, связанных с правовым опосредованием оборота и защиты персональных данных. Современные технологии позволяют органам публичной власти и организациям в беспрецедентном масштабе использовать персональные данные в рамках осуществления своей деятельности. Более того, произошла принципиальная смена социально-психологических установок личности, одним из результатов которой стало активное раскрытие и обеспечение доступности личной информации со стороны физических лиц. Технологии принципиально трансформировали социально-экономический быт и создали возможность свободного движения персональных данных, но при этом они должны обеспечить и высокий уровень их защиты, что требует формирования надёжной, согласованной правовой основы в области защиты данных, обеспеченной качественной

правореализацией, что повысит уровень правовой определённости и практической достоверности. Как следствие, это должно обусловить возникновение и развитие атмосферы доверия, поскольку только в такой среде возможно развитие и функционирование цифровой экономики.

Термин «Цифровая экономика» это не только название национального проекта. Это новая структура организации общественной жизни, новые способы формирования производственных цепочек, новый уклад социально-экономических отношений и принятия управленческих решений, существенное изменение приоритетов, ценностей и поведения в обществе.

Разработка программ, сервисов, основанных на использовании информационно-телекоммуникационных сетей, технологиях распределённых реестров (блокчейна), анализе данных, создании виртуальной

и дополненной реальности формирует новый ландшафт экономики, оказывает серьёзное влияние на рынок финансовых услуг, пользовательское

поведение, и как следствие – на структуру доходов государственных бюджетов, состояние конкурентоспособности и безопасности государства.

Если не забывать, что все разработки и улучшения мобильных приложений направлены на пользователя, то есть, нас с вами, получается, сам человек выступает драйвером изменения рынка и его технологий. У каждого есть определенная потребность, которую рынок должен удовлетворить. Вся цифровизация идет от запросов и нужд покупателя.

Получается, жизнь пользователя будет только улучшаться, финансовые институты будут делать все, чтобы клиент не только не потерял свои деньги, но и приумножил их. Пользование продуктами финансовых институтов становится все понятнее и ближе всем слоям общества – и это знак сближения не только технологий и пользователей, но и бизнеса с пользователями и государства с пользователем. А это, на мой взгляд, большой шаг навстречу прозрачной экономике.

Список литературы

1. Савельев А. И. Некоторые риски токенизации и блокчейнизации гражданско-правовых отношений. Закон. 2018. № 2. С. 36–52.

2. Янковский Р. М. Проблематика правового регулирования децентрализованных систем на примере смарт-контрактов // Государственная служба. 2018. № 2. С. 64–68.

3. Янковский Р. М. Проблемы правового регулирования криптовалют. Приложение «Право и бизнес» к журналу «Предпринимательское право». 2018. № 1. С. 45–51.

Жасыл экономиканы жетілдіру – замана талабы

¹Рахимжанова Р.А., ²Макалакова Б.М., ³Әлімжанұлы Р.

¹ Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының профессор ассистенті.²

Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.

³«Әлемдік экономика» мамандығы бойынша 4 курс студенті

orymbekova.raushan@mail.ru,

beine_79@mail.ru, roma.alim09@gmail.com

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Жасыл экономика – бұл табиғи қорларды тиімді пайдалану есебінен қоғамның әлауқатын сақтауға бағытталған, сондай-ақ, соңғы пайдалану өнімдерін өндірістік циклге қайтаруды қамтамасыз ететін экономика. Жасыл экономиканың негізінде – таза немесе «жасыл» технологиялар жатыр. Жалпы, осы экономиканы жүзеге асыру мақсатында заңнамаларымызға енгізілген өзгерістер жаңартылатын энергия көздерін пайдаланушы энергия өндіруші компанияларды қолдауға, экологиялық таза көлік құралдары өндірісін

ынталандыруға, сонымен қатар, су ресурстарының бөлінісі арқылы қоршаған ортаның жай-күйін жақсартуға, қоршаған ортаны қорғау саласындағы проблемалы салаларды жетілдіруге және реттеуге бағытталған. Бұл, сәйкесінше, экономиканың түрлі салаларының дамуына оң әсерін тигізеді. Дүние жүзі халықтары өзінің қажеттіліктерін қамтамасыз ету мақсатында орасан зор энергия тұтытуда, соның салдарынан қазіргі таңда энергия тапшылығы байқалуда. Осы мәселенің алдына, энергия тапшылығын жою үшін балама энергия көздерін пайдалану өте маңызды.

Елімізде жаңартылған энергия көздерін дамытуға жасыл жолдарына көшуіне Парламент қабылдаған Заңмен, Астанадағы «Болашақ – энергия» ЭКСПО – 2017 көрмесінің өтуісөзсіз қуатты серпіліс берді. Біздің мемлекетіміз «жасыл» экономикаға ауысу саласындағы саясатты белсенді жүргізіп жатқанда, біз осы үдерістің бөлігі ретінде қазірден бастап «таза» болашақты құруға қадамдар жасай аламыз. Жасыл экономика стратегиясының маңызды құрамдастарының бірі – тұрақты технологияларды дамыту мен енгізуге жәрдемдесу болып табылады [1].

Экономикалық ынтмақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) классификациясына сәйкес жасыл технологиялармен біз әлемдегі келесі мәселелерді шеше аламыз.

- қоршаған ортаны басқару (қалдықтарды басқару, су мен ауаның ластануын бақылау және т.б.);

- жаңартылатын көздерден энергия өндіру (күн энергиясы, жел энергиясы, биоотын және т.б.);

- климаттың өзгеруін азайту;

- атмосфераға зиянды шығарындыларды азайту;

- отынды пайдалану тиімділігін арттыру.

Әлемдегі жасыл экономиканың дамуы:

2016–2025 жылдардағы әлемде жасыл технологиялар нарығын дамыту перспективалары

Сегменттер нарық жасыл технологиялар	2016	2025		жылы орташа жылдық өсу қарқыны 2016–2025 гг., %
	Млрд евро	Млрд евро	2025 г. к 2016 г. (раз)	
Экологиялық таза өндіру, энергияны жинақтау және бөлу (ЖЭК, сақтау, Smartgrid және т.б.)	667	1164	1,75	6,4
Энергия тиімділігінің ішкі нарығы	837	1491	1,8	6,6
Шикізат пен материалдарды тиімді пайдалану (оның ішінде қазба шикізатының биологиялық алмастырғыштарын өндіру)	521	1048	2,0	8,1

Экологиялық тұрақты ұтқырлық (жаңакөліктехнологияларынжәнебиоотынөндірісіндамыту)	412	988	2,4	10,2
«Циркулярлық» экономика (қалдықтардыбасқаруэкономикасы)	110	210	1,9	7,4
Экологиялық тұрақты суды басқару (ағындысулардыбасқарудыңәртүрліаспектілерін қосалғанда)	667	1001	1,5	4,6
Барлығы:	3214	5902	1,8	6,9

Негізінен және өз кезегінде ықтимал жасыл өсудің негізгі драйвері болып табылатын еңбек нарығы үшін мүмкіндік. Динамикалық жауаптар мен жақсы жұмыс істейтін еңбек нарықтары жасыл және ресурстарды үнемдейтін экономикаға көшуді жеңілдетудің кілті болып табылады. Тұрақты экономикаға көшу, олардың кейбіреулері жұмыспен қамту үлгілері мен жұмысшылардың кәсіптік профильдерінде айтарлықтай күрт өзгерістер әкеледі. Қазақстанда 500 мыңнан астам жаңа жұмыс орны құрылып, жалпы ішкі өнімнің 3%-ға артады. Өмір сүру сапасының жоғары стандарттарын қамтамасыз етеді және нәтижесінде жақсы орын алады. Әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына кіреді. Ол үшін алынған электр энергиясының үлесі жаңартылатын көздер 2050 жылға қарай 50%-ға жетуі тиіс, ал ЖІӨ-нің энергиясыйымдылығы базалық деңгеймен салыстырғанда 2030 жылға қарай 25%-ға төмендейді деп күтілуде [2].

2008 жылғы деңгей. Жасыл энергетика қағидаттарын енгізу экономиканың әртүрлі салаларында жүзеге асырылуда, бірақ ең көп байқалатыны жаңартылатын энергия көздерін дамытудың әлемдік тәжірибесіне сәйкес келетін энергетика және ауыл шаруашылығы саласындағы жасыл жобалар.

Қазақстанда «жасыл экономика» бағдарламасы бойынша жұмыстар үш негізгі кезеңде жүргізіледі: Бірінші кезеңде 2013-2020 жылдары мемлекеттің негізгі басымдығы ресурстарды тиімді пайдаланумен қоршаған ортаны қорғау қызметінің тиімділігін арттыру, сол сияқты «жасыл» инфрақұрылым құру болады. Екінші кезең барысында 2020-2030 жылдары қалыптасқан жасыл инфрақұрылым негізінде суды үнемдеп пайдалану, қалпына келетін энергетиканы дамытуды ынталандыру мен кеңінен енгізуді қолдау, энергетикалық стандарттар негізінде құрылыс жүргізіледі. Үшінші кезеңде 2030-2050 жылдары ұлттық экономиканы «үшінші өнеркәсіптік төңкеріс» қағидасына көшу қарастырылған. Ол табиғи ресурстарды олардың жаңартылумен тұрақтылық негізінде қолданылуын пайымдайды [3]. Тұжырымдама бойынша «Жасыл экономикаға» көшу шаралары мынандай бағыттар бойынша жүзеге асырылады: су ресурстарын тұрақты пайдалану, тұрақты және жоғары өнімді ауыл шаруашылығын дамыту, энергияны үнемдеу мен энергетикалық тиімділікті арттыру, қалдықтарды басқару жүйесі, ауаны ластауды азайту, экожүйелерді тиімді басқару [2].

Қорыта айтатын болсақ, «Жасыл экономика» сынды ауқымды бағыттардың елді біріктіруге жұмыс жасауы көңіл қуантарлық жағдай. Көз қуанды, көңіл қалпына келді, ендігі мақсат – зардап шеккен табиғаттың жаралы дерттерін жазу. Экологиялық мәселелерді шешу жолында кішкене де болсын қызмет атқарсаңыз, бұл – келешек ұрпақ мүддесі үшін жасаған табиғат алдындағы өтелген борыш болмақ.

Жасыл экономика – бұл экономикалық көрсеткіштердің өсуіне емес, қоршаған ортаны сапалы дамытуға бағытталған экономика, оның ішінде жаһандық геозкожүйенің тепе-теңдігін сақтай отырып, халықтың әл-ауқатын жақсарту және әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізу. Тұтынуды қысқарту жасыл экономикада шешуші рөл атқарады, қалпына келмейтін ресурстар, шығарындыларды азайту, тереңірек өңдеу, шикізат, жер өндеудің ғылыми негізделген әдістері, геозкожүйені сақтау болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Анасимов С.П. Жасыл экономика және электр энергетикасы – 2013ж.
2. Қазақстан Республикасының «Жасыл экономикаға» көшуі туралы тұжырымдамасы, 2013 ж.
3. Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар – 2014 ж.

Воздействие цифровой трансформации на развитие экономики

А.Н.Рахимова¹, М.Е. Ахметова², Н.Ш. Мухамединова³, Т.Х. Хасанов⁴, Н.И. Каглян⁵

¹м.э.н, преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса

^{2,3,4,5} студенты 3 курса бакалавриата

rahimova12@mail.ru

^{1,2,3,4,5} Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: Позывом цифровой трансформации объято всё общество. В сегодняшнем мире большие технологические процессы представляют все без исключения немаловажную роль в формировании экономике государства. Данные технологические процессы предоставили несколько положительных преимуществ для жителей а также коммерциала к возникновению новейших способностей с целью ведения бизнеса а также формированию новейших товаров.

Ключевые слова: цифровизация, конкурентоспособность, экономика, развитие.

После минувших десятилетий общество стремительными темпами перемещается к экономике новейшего вида, главным инструментом ее развития являются цифровые технологические процессы. Увеличение значимости информативных технологий в труде собственном а также правительственном разделов считается базой с целью перехода к цифровому государству.

Согласно мониторингам основных всемирных специалистов, к 2020 г. 25% международный экономики станет цифровой, а также введение технологий цифровизации экономики, позволяющих стране, бизнесу а также окружению продуктивно взаимодействовать, становится все без исключения наиболее гибким а также активным действием.[1]

Власть а также муниципальные аппараты Казахстана, осознавая значимость информатизации сообщества а также формирования цифровых технологий в установлении долговременного финансового увеличения, получают интенсивное содействие в формировании этой области равно как одного из основных течений общегосударственной политической деятельности.

Основанием для цифрового изменения экономики Казахстана, начала госпрограмма «Информационный Казахстан-2020», одобренная в 2013 г. [2] Именно она поспособствовала формированию перехода к информативному сообществу, совершенствованию

правительственного управления, формированию вузов «открытого а также подвижного правительства», увеличению доступности информативной инфраструктуры не только лишь с целью коллективных строений, однако также с целью граждан государства. Согласно итогам трех лет осуществлении Госпрограммы, сейчас было достигнуто выполнение ее на 40%. Но быстрое формирование информативных технологий в массовых размахах устанавливает собственные принципы а также Страна создает последующий этап – разрабатывает новейшую госпрограмму «Цифровой Казахстан».[2]

Главная задача новейшей госпрограммы – современное формирование цифровой экосистемы с целью достижения стабильного финансового роста, увеличения конкурентоспособности экономики а также сообщества, усовершенствования свойства жизни граждан.

В наши дни цифровизация играет немаловажную роль во многих странах, становясь постулатом в развитии государственного управления.[3]

Такие страны как Казахстан, Новая Зеландия, Германия, США, Великобритания активно развивают идею цифровизации экономики и государственного аппарата.

Наиболее ярким примером подхода цифровой приватизации является Сингапур. Так, в 2014 году государство разработало концепцию SmartNation.

SmartNation– концепция которая призвана содействовать сплочению бизнес-сектора и граждан для всеобщей технологичной политики.

Организация Объединённых Наций (ООН) опубликовала исследование и сопровождающий его рейтинг стран мира по уровню развития электронного правительства (E-GovernmentDevelopmentIndex). Документ под названием «The United Nations E-Government Survey: E-Government for the People» оценивает готовность и возможности национальных государственных структур в 190 странах в использовании информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) для предоставления гражданам государственных услуг.[4]

Исследование содержит данные об уровне развития электронного правительства в различных странах, а также системную оценку тенденций в использовании ИКТ государственными структурами. Все страны, охваченные данным исследованием, ранжируются в рейтинге на основе взвешенного индекса оценок по трём основным составляющим: степень охвата и качество интернет-услуг, уровень развития ИКТ-инфраструктуры и человеческий капитал.

На данном этапе развития Дания, Южная Корея и Эстония занимают лидирующие позиции в этом рейтинге. Далее идут страны Прибалтики, США занимает 9-ое место. Казахстан в этом топе делит 29 место с Израилем.[3]

Основная цель государственной программы «Цифровой Казахстан» – прогрессивное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста, повышения конкурентоспособности экономики и нации, улучшения качества жизни населения.

Реализация Государственной программы "Цифровой Казахстан" будет проводиться в четырех ключевых направлениях:

1. Реализация цифрового Шелкового пути. Это развитие надежной, доступной, высокоскоростной и защищенной цифровой инфраструктуры;

2. Развитие креативного общества. Это развитие компетенций и навыков для цифровой экономики, проведение работ по повышению цифровой грамотности населения, подготовка ИКТ специалистов для отраслей;

3. Цифровые преобразования в отраслях экономики. Это повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики;

4. Переход на проактивное государство. Это усовершенствование системы электронного и мобильного правительства, оптимизация сферы предоставления государственных услуг.

Список литературы:

- 1) О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017–2030 годы : указ Президента РФ № 203-ФЗ : утвержден Президентом РФ 09 мая 2017 г. – URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41919> (дата обращения: 15.10.2018).
- 2) Industry 4.0: the fourth industrial revolution – guide to Industrie 4.0 / I-Scoop, 2018. – URL: <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0/> (дата обращения: 14.10.2018).
- 3) Н.С. Верховский. Цифровая трансформация – это новая революция, которая изменит все сферы жизнедеятельности [Видеозапись] / Верховский Н.С. // Московская школа менеджмента «Сколково», 2018. – URL: <http://trends.skolkovo.ru/2018/04/> (дата обращения: 12.10.2018).
- 4) Минг Зенг. Умный бизнес: что успех компании Alibaba приоткрывает о будущем стратегии» // Московская школа менеджмента «Сколково», 2018. – URL: <http://trends.skolkovo.ru/2018/09/> (дата обращения: 12.10.2018).

Управление мотивационными инструментами для сотрудников организации в условиях цифровизации.

А.Н. Рахимова¹, Р.Е. Садыканова², Н.Б. Куттыбаева³

¹м.э.н, преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса

²м.с.н, старший преподаватель кафедры психологии

³PhD, ассоциированный профессор кафедры экономики и международного бизнеса
raximova12@mail.ru , raushan_rosh@mail.ru , nurg_78@mail.ru

^{1,2,3}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: На сегодняшний день вопрос об эффективной мотивации остается открытым и очень актуальным. Для каждой компании важно, чтобы на её предприятии работали преданные, высокомотивированные и трудолюбивые сотрудники. Поэтому очень важно решить задачу по разработке ряда мотивационных инструментов, применений которых поможет достичь поставленных целей и задач. В менеджменте инструменты мотивации представляют собой средства воздействия на сотрудников компании, благодаря которым можно добиться высоких результатов и показателей труда.

Ключевые слова: мотивация труда, самосовершенствование, побуждение, персонал.

Не существует идеального набора инструментов, ведь каждая компания, методом проб и ошибок, выбирает для себя лучший вариант, который подходит именно под конкретные условия. Существует несколько видов инструментов мотивации, но работодатели чаще всего склоняются именно к материальным инструментам, считая, что именно они могут оказывать большее воздействие. Как показал опыт практики многих фирм, не всегда именно материальные инструменты мотивации могут сыграть на руку. Это может превратиться и в минус[1].

К материальной мотивации в первую очередь можно отнести денежные выплаты за выполнение поставленных целей. Они осуществляются при соответствии работника заранее установленным критериям, и это наиболее распространенный тип мотивационных инструментов. К материальной мотивации относят и комиссионные, пик популярности которых остается в прошлом, и специальные индивидуальные вознаграждения, используемые в качестве признания ценности того или иного работника. Не стоит увлекаться именно такого рода поощрения сотрудников, ведь именно такое чаще всего приводит к тому, что повышение рано или поздно перестает давать отдачу[2].

Мнения экспертов сходятся к тому, что оклад теряет мотивирующее воздействие в течение трех месяцев. Более того, можно сказать, что неоправданная и повышенная зарплата начинает плохо сказываться на труде сотрудника и оказывает демотивирующее воздействие.

Зачем же работать хорошо, когда можно плохо выполнять свою работу и при этом получать хорошую сумму? Хотя материальные инструменты мотивации универсальны, но не стоит ограничиваться только ими. В компании работают разные сотрудники, у которых есть различные ценности, установки, и часто бывает так, что для них важнее какое место они занимают в предприятии, и какое значение имеют для него. Поэтому опыт многих владельцев предприятий демонстрирует то, что инструменты нематериальной мотивации эффективны и порой бывают лучше, чем материальные. И хотя нематериальные инструменты обходятся достаточно дорого для компании, то их применение оправдывает себя. Необходимо внедрять в практику управления методы нематериальной мотивации, хотя для компании слово «нематериальная» не означает «бесплатная». Можно обратиться к обычному примеру социальных льгот, поскольку сотрудник не получает на руки «живые» деньги, но пользуется ими, экономит, когда компания в свою очередь тратит свои средства на эти льготы[3].

Например производство пластмассовых предметов интерьера для автомобилей. Компания применяет следующие способы мотивации: – Характеристика выполняемой работы. Начало смены сопровождается общим сбором, в котором разъясняются задачи на день, доводится информация до каждого. У каждой бригады есть стенд, на котором вывешены задания и цели на смену; – Профессиональное развитие. Для улучшения качества работы необходимо постоянно получать новые знания и навыки. Очень эффективными являются проводимые лекции, семинары. Если работник показывает лучший результат после тестирования, то ему доверяется более ответственная работа. Так, все контроллеры качества были ранее рядовыми операторами производственной линии. – Обратная связь. Компания регулярно проводит собрания, на которых обсуждаются проблемы, вопросы и пути их решения. Работникам предоставляется обсуждение и комментирование любых изменений. Каждый вправе обратиться за помощью к начальству и быть услышанным. – Стиль руководства. В своей практике руководство пытается увеличить долю участие работников в решении производственных задач, получать от них советы, консультироваться с ними. Это дает положительный эффект, так как каждый работник может ощутить свою значимость в коллективе и в компании, влияя на принятие решений. – Постановка ясных целей. Каждый работник четко знает свое задание, а каждый начальник смены знает определенное и точное количество, которое нужно произвести за смену. Эта информация доводится в течение собрания в начале смены. – Одобрение руководителя. Признание заслуг и стимулом мотивации для работника служат слова благодарности и похвалы от начальника, особенно в кругу коллег. Это большая и огромная поддержка для человека. Для подкрепления слов используются: подарки на праздники, частичная оплата питания, благоприятные условия для работника, обращение к работнику за советом и консультацией, трансфер на работу и с работы.

Мотивация очень явно проявляется через поведение людей. Таким образом, суть к пониманию процесса мотивации заложено в понятиях: «ценности», «мотивы», «стимулы», «потребности», «интересы», «побуждение», «ожидание», «вознаграждение», а также в взаимосвязях между ними. Наиболее приемлемо на этой основе разрабатывать программы и инструменты, помогающие активизировать управленческую деятельность на основе функций мотивирования[4].

Микитич Н. В. и Пшеничный В.А говорят: «Разработан инструмент принятия обоснованных, решений об установлении должностных окладов для работников на повременной — индивидуальной системе оплаты труда. Основная идея инструмента заключается в сопоставлении должностей по единому разработанному набору критериев, присвоении ранга (важности) каждой должности в организации и расчете оптимального размера оплаты труда, соответствующего определенному рангу должности». Зарубежные авторы также устремили все свое внимание на изучение инструментов стимулирования, на их улучшение, а также на более подробное изучение мотивации. Ванда Тибодо, как автор одной из иностранных статей, также подмечает о том, что мотивация необходима для

хорошей работы. Те же самые инструменты, что описаны и в русских статьях, она выделяет как основные инструменты мотивации. Есть одна интересная деталь. Самосовершенствование, как написано в статье, позволяет сотрудникам получить образование или курсы, они должны быть лучше на своих рабочих местах. Это мотивирует сотрудников в двух направлениях. Во-первых, это показывает сотрудникам, что они способны достичь с дополнительными навыками или информацией. Это также предоставляет информацию, которая часто может вдохновить на новые идеи или продукты. Менее распространенные формы самосовершенствования может включать в себя возможности для медитации или физических упражнений, каждое из которых может сделать человека чувствовать себя более умным и подготовленным. Бесспорно, что каждый автор старается найти свой подход, но сравнивать единую систему инструментом в различных источниках просто бессмысленно. То же касается и мотивации. Рассуждая на тему мотивации и её различных инструментов два иностранных автора Эми Врзневски и Барри Шварц говорят о том, что существуют два вида мотивации: внутренняя и инструменты мотивации. Они пишут, что: «Существует искушение среди педагогов и инструкторов, чтобы использовать все мотивационные инструменты доступны для набора участников или повышения производительности». Из всего выше сказанного анализа различных статей, можно сказать, что уделяется большой объем внимания для развития набора этих инструментов. На каждом предприятии есть свой набор инструментов, который очень эффективно работает, кто-то из экспертов составляет свой наилучший рейтинг или список, что должно входить в методы или инструменты мотивации, но все они преследуют одно — мотивирование персонала на более эффективную работу[5].

Процесс трудовой мотивации можно подвергнуть частичной «оцифровке», однако невозможно применять цифровые механизмы в этой области полностью. Одним из способов мотивации к работе в новых условиях может являться сам процесс частичной автоматизации, людям свойственно узнавать новое, чувствовать свою значимость при решении сложных задач с использованием более совершенных технологий.

Цифровая экономика стимулирует работника получать дополнительные не свойственные его профессии компетенции. Это вызвано необходимостью умения и владения навыками применения автоматизированных информационных технологий, что раньше относилось к должностным обязанностям системных администраторов и программистов. Стимулировать работников расширять знания и умения должны работодатели через формирование мотивационного механизма эффективной трудовой деятельности адекватного реалиям цифровой экономики [6].

Таким образом, в условиях цифровизации организации вынуждены пересмотреть способы и формы трудовой мотивации, условия информирования работников, провести обучение персонала, ведь к работникам будут предъявляться другие компетенционные требования. Однако основной задачей HR - менеджеров в условиях цифровизации должен оставаться человек, необходимо учитывать влияние автоматизации на взаимодействие работников друг с другом, налаживать обратные коммуникации.

Список литературы

1. Авдеев В.В. Управление персоналом. Технология формирования команды / В.В. Авдеев. — М: Финансы и статистика, 2019 — 120 с.
2. Аллин О. Н., Сальникова Н. И. Кадры для эффективного бизнеса. Подбор и мотивация персонала; Генезис — Москва, 2019. — 248 с.
3. Амелин С.В., Щетинина И.В. Организация производства в условиях цифровой экономики / С.В. Амелин, И.В. Щетинина // Организатор производства. — 2018. — № 4. — С. 718.
4. Бакирова Г. Х. Психология развития и мотивации персонала; Юнити-Дана — Москва, 2013. — 440 с.

5. Бухт Р., Хикс Р. Определение, концепция и измерение цифровой экономики // Вестник международных организаций, 2018. Т. 13. № 2. С. 143-172.

6. Зарубина Е. В. Мотивация человеческих ресурсов: понятие, сущность, структура // Аграрное образование и наука. - 2017. - № 4. - 34 с.

The digital twin as a virtual copy of real production is the basis for improving the efficiency of innovation activity of industrial systems

В.Н. Raimbekov¹, А. Sabyrzhan²

^{1,2}Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics and International Business

RBH2006@yandex.ru, alisher-aliev-79@mail.ru

^{1,2}Karaganda University named after Academician E.A.Buketov, Karaganda

Abstract: the effectiveness of innovation activity is largely determined by the state of organizational and managerial structures of the enterprise, which should be focused on making effective decisions in the context of the introduction of digital technologies. The article considers the possibilities of using digital twin technology to manage the innovation activities of industrial enterprises. It is proved that the digital twin technology makes it possible to obtain information about the properties of a future innovative product faster, reduces the volume of field tests due to virtual tests, as well as through the use of accumulated and analytically processed historical data on the design and operation of similar products.

Keywords: innovation, innovation management, industrial systems, digital twin, industry 4.0, digital economy.

The economy of Kazakhstan in modern conditions needs accelerated development of the innovation sector, characterized by a high share of intellectual capital, the peculiarity of the stages of creating innovative products, from the emergence of a scientific idea to its implementation and embodiment in material form — a product in demand by the market, the production and sale of which should compensate for significant and long-term time investment costs.

Innovative transformation of economic processes in industry is a key priority of the current stage of socio-economic development of Kazakhstan. Innovative activity promotes scientific and technological progress not only at the level of economic entities, but also at the territorial level, while creating prerequisites for sustainable economic growth and improving the quality of life of the population.

Modern industrial enterprises are interested in the production and implementation of innovations in various forms, since innovations, regardless of the type, allow them to increase their competitiveness by reducing production costs or ensuring a monopoly position on the market. In turn, the effectiveness of innovation activity is largely determined by the state of the organizational and managerial structures of the enterprise, which should be focused on making effective decisions in the context of the introduction of digital technologies.

Currently, Kazakhstan's industry is forced to respond to global changes, which are based on digitalization — the process of transition to new management models, the introduction of special business models and management tools related to the use of information technology. Solving the problems of digitalization of the domestic industry is one of the factors of its adaptation and adaptation to the changed institutional environment. These circumstances actualize the need to develop new approaches to managing the development of industrial economic systems, taking into account the peculiarities of the digital economy and the requirements of innovative digital transformations.

The most important catalyst for the new stage of digital transformation is the growing success in the development of advanced technological areas, including artificial intelligence, robotics, blockchain, virtual and augmented reality technologies, and others. These technologies provide industrial systems with unique capabilities, including high accuracy of forecasting and making management decisions based on data, multiple cost reductions, and ensuring the best quality of the "consumer experience".

Industry 4.0 is a new concept of production systems that covers technologies such as the Internet of Things, big data, cyber—physical systems and intelligent objects. Industry 4.0 will present new challenges and opportunities for researchers and managers in the field of process safety and environmental protection.

Analyzing the digital economy as a phenomenon and process, it is necessary to take into account the variability of its definitions and the close relationship with the innovation-type economy.

Products and services are the result of enterprises' activities in the context of the digital transformation of the economy. At the same time, a distinctive feature of the digital economy is that these results often turn out to be virtual, services are acquired remotely, which allows enterprises to receive economic and financial benefits with costs significantly lower than in the production of goods and services in traditional spheres of public production.

Virtuality and remoteness are the main advantages of the functioning of business entities in the digital economy, thanks to them, conditions are created for a significant increase in the efficiency of innovative production in literally all industries [1].

Transformations in industry occur according to the concept of "Industry 4.0." characterized by the emergence of cyber-productions, cyber-systems and cyber-machines. Digitalization and the possibility of outsourcing the development of new products and business services, manufacturing and rapid prototyping have allowed small companies and project teams to create innovative products and quickly bring them to market on a par with the large companies present there.

The most important element of the digital transformation of industry at the stage of product development is the introduction of computer and supercomputer modeling technologies and "smart" digital models (digital twins) created taking into account the target characteristics of products, on the one hand, and resource constraints, on the other, with subsequent virtual testing, optimization and even virtual certification.

One of the key technologies that increase the efficiency of the innovative activity of industrial systems is the digital twin. In fact, it is now recognized as a key part of Industry 4.0. This category continues the CALS and PLM methodologies that appeared at the beginning of the XXI century. The annual growth of this market from 2020 to 2026 will be about 58% [2]. The use of digital twin technology of innovative production processes allows to reduce the number of failures, it is possible to predict the response of equipment to operational loads with 95% accuracy, and reduce the operating costs of complex industrial complexes by 5-10%.

The digital double is of particular interest as a technology that is at the intersection of digital and physical reality and at the same time develops against the background of convergence of a number of new promising technologies, such as additive technologies, artificial intelligence, the Internet of Things, etc.

Digital twins can change the role of traditional production processes by changing the ways innovative products are produced. The digital twin technology allows for the transition to intelligent manufacturing technologies, the formation of big data processing systems, and contributes to solving a number of complex technical problems in industry.

Many large industrial enterprises face the problem of declining competitiveness — despite the abundance of implemented information systems, the planning of production projects remains at a low level. The digital twin is the central focus of solving the problems described above. Its implementation reduces the development time of prototypes, accelerates the process of bringing them into compliance with the technical specification, reduces the cost of operation and increases the speed of bringing an innovative product to market. This digital technology allows you to

quickly create and test various modifications of the product and radically reduces the number of field tests, which leads to a significant reduction in the cost of innovation.

In non-digital production, when using approximate calculations, the designer needs to give an increased margin of safety, not knowing exactly what maximum operating loads arise in the product with complex loading schemes. This approach leads to the fact that the material consumption of products is overstated, the cost of such a design is increasing, and the competitiveness of the entire product is falling.

The approach associated with the use of a digital double allows you to set an optimal safety margin, tested on a very large number of virtual tests and sufficient to ensure mechanical strength, but not leading to excessive strength, excess weight and increased manufacturing costs [3].

The digital twin makes it possible to obtain information about the properties of the future innovative product and design faster, reduces the volume of field tests by conducting virtual ones, as well as by using accumulated and analytically processed historical data on the design and operation of similar products.

As a rapid prototyping tool, the digital twin accelerates innovation and reduces costs. Industrial enterprises can test, correct and improve the details of a product even before its actual production.

Digital twins create virtual copies of real productions, control physical processes and make decentralized decisions. Such systems can be self-trained, self-adjusted, combined into one network.

For innovative industrial economic systems, an important issue is the use of digital twin technology in such a way as to ensure openness to stakeholders and preserve the welfare of personnel [4].

The creation of digital milking machines ensures the prompt production and supply of products with competitive properties in the conditions of global high-tech competition. The digital twin in certain industries allows modeling various kinds of changes and effects [5].

Using to varying degrees certain basic technologies of digitalization of production, enterprises build their digital counterparts in the form of global platforms for modeling, simulation and analysis of their innovative production systems.

To increase the efficiency of innovative activity of industrial systems based on the development of digital technologies, it is necessary to stimulate the full deployment of "local" digitalization with the introduction and practical optimization of digital technologies in all basic production processes of each individual enterprise; ensuring flexible monitoring of problems and successes of digitalization and active dialogue with production; as well as the development of a strategy for the introduction of digital technologies, hiring and training specialized personnel, cooperation with digital companies and research centers.

List of literature

1. Berawi M.A. (2013) Modeling and Simulation in Engineering Design and Technology: Improving Project/Product Performance. International Journal of Technology, Vol. 4 (2), pp. 100-110. DOI. [org/10.14716/ijtech.v4i2.127](https://doi.org/10.14716/ijtech.v4i2.127)
2. Pospelova T.A., Strekalov A.V., Knyazev S.M., Kharitonov A.N. (2020). Implementation of Digital Twins for Gas Field Management. Oil Province, Volume 1(21), pp. 230-242.
3. Баденко В.Л., Большаков Н.С., Федотов А.А., Ядыкин В.К. Цифровые двойники сложных технических систем в индустрии 4.0: базовые подходы // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки. 2020. Т. 13, № 1. С. 20-30. DOI: 10.18721/JE.13102
4. Govindaraju R., Dwipayana I.N.G.K., Salamah S.Y. (2018). IT Governance and ERP Post-Implementation: Analysing the Impact of IT Business Alignment and IT Benefits Management on ERP Operation and Enhancement. International Journal of Technology, Vol. 9 (3), pp. 578-588. DOI: <https://doi.org/10.14716/ijtech.v9i3.1205>
5. P.E.D. Love, J. Matthews, The 'how' of benefits management for digital technology: From engineering to asset management // Automation in Construction. 2019. № 107. DOI:

Конкурентное преимущество цифровой экономики

Г.В. Сатеев

магистрант 1-го года обучения по специальности «Деловое Администрирование»

whyiam7777@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Исследование сфокусировано на факторах которые влияют на конкурентное преимущество цифровой экономики. Цифровая экономика помогла ускорить обмен информацией, что в последствии вылилось в новые формы бизнесов и социо-экономического взаимодействия. Такие сектора как банковские и финансовые уже находятся под влиянием достижений цифровой экономики которая включает в себя технологии «блокчейна» и связанные с ними приложения. Эти функции предоставляют конкурентное преимущество, нуждаются в дальнейшем развитии и поддержке. Однако распространение цифровых технологий изменило способы и представления о работе и повысило потребность в качественном обучении для работников множества профессий. Для эффективного использования таких технологий, рабочие все большего количества секторов нуждаются в базовом и продвинутом обучении навыков информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: Цифровизация, цифровая экономика, конкурентные преимущества, бизнес.

Главная особенность цифровой экономики заключается в том, что географическое положение не является основным конкурентным преимуществом и основную роль играют цифровые технологии такие как цифровые вычисления в «облаке» и мобильные устройства[1]. Цифровизация экономики в наше время становится ключевым фактором развития конкурентных преимуществ для экономики в целом[2]. Технологии стали катализатором для изменения стратегии предприятий и корпораций, значимость информационных технологий изменилась, побуждая организации переосмыслить традиционные организационные структуры и рабочие модели [3]. Создаются новые подходы к взаимодействию бизнеса и технологий, помогающие эффективно внедрять инновации и создавать новые источники ценности. Технология стала ключевой частью мировой экономики и весомым конкурентным преимуществом растущим экспоненциально. Слияние цифрового и физического миров путает цепь ценностей и разрушаются традиционные модели создания добавленной стоимости. Ожидается что более 90 процентов мирового производства, продажи, финансов, здравоохранения, энергетики и транспортировки будут цифровизованы и работать в связке с их физическими аналогами[4].

Цифровые инновации так же создают новые сложности по интеграции физического и цифрового миров, а так же новые трудности в организации цепочки снабжения. Компании обязаны адаптировать свои организационные и производственные модели чтобы оставаться конкурентоспособными на рынке. Новым считается исследование избирательного подхода, сфокусированного на стартапах с лучшим потенциалом, создавая особую бизнес среду, позволяющую им продвигаться и расти. Еще одна трудность заключается в определении пути для развития конкурентного преимущества в цифровой экономике и поддерживать это преимущество. Предпринимательство должно равняться с региональным развитием экономики. Так же важна динамика экосистемы для развития бизнеса и поиск преимуществ предложенных данной экосистемой. Вдобавок с трудностями связанными с цифровыми технологиями появляются сложности взаимодействия цифровых технологий и доступа к капиталу, использование цифровых технологий в работе, развитие конкурентных преимуществ в цифровой экономике. Как пример, страховые компании использующие цифровые сети, чтобы опережать развитие отрасли, сотрудничество важно для компаний

использующих возможности предоставленные интернетом. Современные стартапы связанные с технологиями конкурируют разрабатывая решения которые развивают и создают синергию в таких отраслях как автоматизация дома и здравоохранение. Новаторы создают решения позволяющие локальным производителям использовать их в планировании многократно и проектировать свои продукты и услуги чтобы получить конкурентное преимущество.[5]

С продолжением развития цифровой экономики, может показаться трудным поддерживать свое место на рынке. Появляются серьезные проблемы даже если некоторые идут в ногу с инновацией технологий в экономическом секторе. Факт того, что технологии быстро развиваются и в одночасье могут изменить бизнес модели, может показаться что получить устойчивое преимущество невозможно. На сегодня единственный путь для большинства компаний поддерживать свое конкурентное преимущество – адаптироваться к непрерывной цифровизации, соответствовать обновляющимся требованиям, идти в ногу с конкурирующими предприятиями и получать преимущество пользуясь новыми технологиями. Привнося новшества в развивающуюся экономику, те кто решился на это первым могут занять доминирующую позицию в национальной экономике создавая трудности для тех кто пришел к этому позже. Возникает вопрос о том, как развивающиеся страны могут максимизировать потенциальные возможности цифровой экономики. Глобальным конкурентам будет трудно превзойти самих себя, поэтому развивающиеся страны должны иметь возможность создать нишу, обеспечивающую рост, как например Сингапур или Южная Корея. Это значит что необходимо обращать внимание на возможности местных бизнесов и пользоваться преимуществом конкретной местной обстановки. Как пример некоторые страны создают регулирующие органы для прогнозирования и разработки будущих законов по применению новых технологий. Создаются бизнес центры для продвижения здоровой конкуренции в секторе телекоммуникаций и создания нормированной среды способствующей распространению новых технологий. Чтобы достичь этих целей политики в состоянии внедрить подходы к тестированию и изучению для развития новых технологий. Через тестирование и изучение, они могут побудить компании внедрять инновации и новые цифровые продукты.

Глобализация и цифровая экономика дали беспрецедентный рост во всех сегментах публичных и частных секторов и открыл глобально доступный рынок. Мир стал рынком для компаний всех размеров предоставляющий услуги глобальной базе потребителей, никаких границ, наращивая географический охват. Всё это показывает роль технологий в будущем. Нужно подметить, что правительство и частный сектор должны работать сообща чтобы создать новую цифровую экосистему. Некоторые страны, такие как Китай или Индия, уже стоят на пути становления технологически продвинутыми.

Появляющиеся новые технологии, такие как «облачные вычисления» снижают стоимость данных и превращают инвестиции основных средств в операционные расходы в модели «оплаты при потреблении». «Подключенная» страна трансформируется в цифровую экономику с наиболее эффективным публичным и частным секторами. Благодаря снижению затрат и повышению доступности данных, Индия проходит цифровизацию быстрее чем страны с уже развитой или еще развивающейся экономикой, и уже стала самой быстрорастущей базой в мире по количеству телефонов, планшетов, смартфонов. Жители Индии проводят больше времени в социальных сетях, скачивают в два раза больше данных чем люди других стран, и повысили долю ВВП по сравнению с прошлым десятилетием. Более половины покупок мобильных телефонов в Индии (52.5%) теперь приходится на использование услуг через мобильные устройства, по сравнению с 45% в 2010 году. Глобальная структура Электронной коммерции устанавливает пять принципов, направляющие развитие цифровой экономики и её дальнейший рост потенциала. [6]

Новые технологии снижают затраты, увеличивают долю рынка и предлагают новые продукты и услуги, которые ранее были не нужны. Технологические платформы включают в себя, но не ограничены этим, облачные вычисления, мобильные устройства, социальные

медиа, платформы электронной коммерции и мобильные приложения. В сочетании с разработкой новых бизнес моделей и использованием технологий в цифровой экономике, всё это способствует разработке и развитию новых видов деятельности как в частном так и в публичном секторах. Новые технологии ставят более низкие требования для входа, пониженные эксплуатационные расходы и более низкие цены, тем самым понижая цену для потребителя. Цифровая экономика, отдельно или в совокупности, это использование технологии чтобы пересмотреть традиционные биржи и запустить новые. Многие предприятия уже пользуются преимуществами технологий и продвигают цифровую экономику для создания новых бизнесов и бизнес моделей которые бы имели охват и размер, несуществующий сейчас или когда-либо в прошлом.

Существуют разные концепции бизнес платформ которые могут помочь заложить технологическую базу, позволяющую цифровой экономике существовать. Это может решить проблему бизнеса и технологий и сделать его доступным для партнеров и потребителей в разных бизнес моделях. Клиенты должны понимать возможности бизнеса которые могут появиться после знакомства с инновационными цифровыми решениями. Цифровизация транзакций с потребителями управляется через разные бизнес модели, от малых бизнесов до больших корпораций[7].

В целом становится ясно, что лидирующие цифровые платформы оказывают влияние на людей, рынки и общество. Они изменили мировую экономику создав новое экономическое пространство и изменили способ проведения аналогичных видов деятельности. Цифровые платформы привнесли значительное экономическое влияние на людей и бизнес, первое – переориентировать организацию чтобы сделать их более ответственными на нужды своих клиентов. Во-вторых нужна использовать цифровые технологии чтобы изменить характер бизнеса и подстроить его под изменение экономики.

На сегодня поддерживаемые цифровые технологии составляют долу ВВП по сравнению с прошлым десятилетием и представляют собой значительную часть общего роста глобальной экономики в последние годы. Новые технологии снижают затраты, предоставляют доступ к рынку, предлагают новые товары и услуги в которых мы ранее не нуждались и открывают доступ к новым рынкам и возможностям для новых бизнесов. Вместе с быстрым ростом цифровой экономики и разработкой новых бизнес моделей, это способствует развитию новых видов деятельности в частных и публичных секторах.

Роль цифровизации развивается с ускоренным внедрением третьей платформы[8]. На третью платформу добавляется больше технологий и возможностей испытать дополнительные уровни инноваций в цифровой экономике. Через оптимизацию затрат, инновации и создание конкурентных преимуществ цифровизация становится краеугольным камнем прогресса. Но мы не должны питать иллюзий, несмотря на технологии, это все еще мир людей, который усиливается через новые знания и развитие третьей платформы. Стратегии и усилия цифровизации обычно являются результатом совместной работы правительства, частного сектора и гражданского общества. В странах как Япония цифровые изменения нацелены на то, чтобы повлиять на все аспекты жизни через инициативу «Society5», которая сфокусирована на образовании, здравоохранении, трудоустройстве и социальной мобильности [9]. Суть инициативы является использование технологий для ускорения взаимодействия на общество так, чтобы приоритет был отдан на развитие общества, экономики и третьей платформы.

Стратегия развития отдает приоритеты инновациям и инновационно центрированным проектам таким как анализ данных, изучение данных и управление данными. Основное внимание сфокусировано на новых технологиях, инновациях, технологическом развитии и развитии цифровой экономики.

Современное преобразование системы образования показывает что изменения направлены на подготовку будущих кадров которым необходимо развиваться и переучиваться чтобы соответствовать запросам рынка труда. Мировой рынок образования является важным вкладом в рост мирового рынка труда и рост мировой экономики. Создание

технологических центров в городах ведет к развитию высококачественного исследования и развития будущих технологий. Проводится огромная работа по обучению и подготовке высококвалифицированных инженеров и будущих ученых для дальнейшего повышения качества исследования и разработки будущих технологий в стране. Научные знания описывают мир через технологии и трансформацию современного мира. Они играют важную роль в разработке новых технологий таких как искусственный интеллект и робототехника среди многих других.

Постиндустриальное общество нуждается в экономике основанной на знаниях, новых технологиях и человеческом капитале. Существует пропасть между тем что нужно человеку и что нужно всем. Это стало очевидным в последние годы с появлением «Интернета Вещей» и развитием «умных» городов. Эта эпоха, какой мы ее знаем, вскоре кардинально изменит роль человеческого капитала и роль образования в обществе [10]. В странах Азии, Европы, Америки развитие человеческого капитала и образования как основы цифровой экономики придается особое значение. Эти задачи направлены на последовательное наращивание человеческого потенциала за счет сочетания в области образования науки, технологии, инженерии и математики. Крупные компании создают государственно-частное партнерство с учреждениями высшего образования [11]. Укрепляя интегрированные управленческие и исследовательские проекты для решения ключевых проблем экономического сектора, роль науки и образования будет усилятся как основа развития человеческого капитала и цифровой экономики. Основываются образовательные комплексы для совместного взаимодействия университетов и промышленности с упором на исследования и разработки новых технологий и услуг. Создаются услуги, основанные на технологиях обработки большого количества данных, которые используют для обработки такие методы как искусственный интеллект и машинное обучение. В некоторых секторах, такие технологии сталкиваются с серьезными препятствиями, поэтому глобальные институты разработок, продвигающие глобальную повестку в области цифровизации разработали нормативные рамки для использования «больших данных» в развивающихся странах.

В целом, цифровые инновации изменяют требования навыков, создавая большой разрыв который может сдерживать экономический рост. Образование в силах исправить этот пробел обеспечивая людей навыками необходимыми для адаптации формирующейся цифровой экономики. В условиях быстроизменяющейся цифровой экономики создаются рабочие места, многие из которых могут устареть с изменением данной экономики. Существуют рабочие места, для получения которых не требуется степень бакалавра и они могут привести к развитию высококачественного обучения для растущих секторов цифровой экономики, предоставляя доступ к высококачественному обучению цифровым навыкам, таким как веб-разработка, анализ данных и машинное обучение. Цифровые степени и программы обучения будут разработаны лидирующими работодателями в цифровом секторе. Следует стремиться к созданию высококачественных программ обучения которые соответствуют стандартам, установленным работодателем с целью подготовки первоклассных специалистов в сферах технологии, включая информационные технологии, науку о данных и анализ данных. Сегодня много работодателей координируют обучение на месте работы и тесно сотрудничают с такими платформами как Google, Microsoft, IBM и другими. Сильная сторона данного подхода в том, что он дает работодателям четкое представление о навыках которые им будут нужны в процессе создания своего бизнеса. Организации должны определить навыки, которые помогут работникам продвигаться и показать новые карьерные пути, которые могут возникнуть как результат времени и усилий сотрудников.

В то же время новые технологии демонстрируют способность выполнять задачи, которые работники не могли выполнять так же хорошо в прошлом. Пока эта тенденция сохраняется, работники должны улучшать свои существующие навыки и получать новые на протяжении своей карьеры. Новая среда требует изменения устаревшей системы образования в которой люди могли рассчитывать на получение образования и навыков в молодости, которые будут актуальны и полезны на протяжении всей карьеры. Работодатели

так же должны получить дополнительные инструменты для получения новых навыков и возможности обучения во время своей карьеры. Кроме того, работодатель играет важную роль в обучении работников, ведь большая часть усилий в образовании не соответствует текущим и будущим потребностям. Более того, работодатели и университеты должны работать вместе чтобы модернизировать образовательные программы и найти актуальные и полезные.

В настоящее время цифровые навыки являются приоритетом для достижения успеха на рабочем месте для большинства молодых сотрудников. С учетом того, что глобальная экономика продолжает проходить цифровые изменения, высокотехнологичные навыки станут залогом получения хорошей работы и личной безопасности.

Список литературы

1. Т. Стурджен Журнал «Глобальная стратегия» (2021)
2. С. Бэг, Г. Ядав, П. Джхамижа, К.К. Катария, журнал «Чистое производство» (2021)
3. Ж. Юнг, К. Жао, Ж. Ву, «Устойчивость» (2020)
4. С. Шань, Ю. Луо, Ю. Жуо, Ю. Вей, «Анализ технологий и Стратегическое планирование» (2019)
5. Х. Легенвре, М. Хенке, Журнал «Управление закупками и поставками» (2020)
6. В. Стриелковски, Т. Вейнбендер, Н. Лейс, «Экономическое исследование» (2020)
7. С. Дхир, Р. Ражан, З.У. Ахмед, Интернациональный Бизнес Обзор «Буревестник» (2021)
8. М. Фромхолд-Эйсбит, Дж. Эйсбит, «Мировое Развитие» (2019)
9. М Котарба, «Основы Управления» (2018)
10. К.С. Варнер, М. Вагер, «Долгосрочное планирование» (2019)
11. Ч. С. Чай, Исследователь образования в Тихоокеанском регионе (2019)

Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер, технологиялар мен құзіреттер

Г.М. Сейлханова¹, Ә.Б.Мейрхан², А.Ж.Жарасбаева³

^{1,2}«IT-кәсіпкерлік және цифрлық экономика» мамандығы бойынша 3 курс студенті

³м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса
gulshatseilkhanova@gmail.com, meirkhanasel2@gmail.com

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Бұл мақалада экономиканы цифрландыру бағытының қазіргі таңдағы маңыздылығы және ғылыми технологиялар мен қызметтердің әлеуметтік функциясын күшейту бағыты қарастырылады.

Кілт сөздер: экономиканы цифрландыру, цифрлық трансформация, жаңа бизнес-модельдер, индустрия 4.0, жаңа технологиялар және IT саласы, цифрлық құзыреттілік.

Қазіргі кезде экономикалық жүйенің барлық қатысушылары кәсіпкерлік құрылымның даму стратегиясын әзірлеуде цифрлық трансформацияның қажет екенін мойындайды. Цифрлық трансформация дегеніміз – бұл инновацияларды енгізу және бизнес-модельдерді қазіргі заманғы цифрлық экономика жағдайларына бейімдеу есебінен өндірістік және бизнес-процестерді сапалы жақсарту болып табылады. Сонымен қатар ғылыми технологияның дамуы әр елдің болашағы болып табылады. Экономиканы цифрландыру – ең маңызды жаһандық трендтердің бірі. Барлық саясаткерлер мен экономистерге экономиканы цифрландыру – бұл объективті және қайтымсыз процесс болып табылады. Бұл технологиялық толқынды пайдаланатын мемлекет «Дамыған ел» деген атаққа ие болады.

Сонымен қатар “Цифрлық трансформация” дамыған және дамушы елдер үшін де өзінің ішкі әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді. Цифрлық трансформация бұл – түбегейлі өзгеріс. Осыған байланысты көптеген елдер неғұрлым оң әсерлер алу және цифрлық трансформацияның теріс салдарын тегістеу мақсатында цифрлық технологиялардың дамуын саналы түрде ынталандырып, реттей бастады.

Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өз жолдауында айтқандай, қазіргі таңда Қазақстан ең цифрланған мемлекеттер рейтингінің топ-30 мемлекеттер құрамына кіреді. Бұл тұжырымға дәлел ретінде елімізде 2017 жылғы желтоқсанда қабылданған “Цифрлық Қазақстан” мемлекеттік бағдарламасы, әрине, түбегейлі жаңа траекторияға – Болашақтың цифрлық экономикасына бағдарланған деп санауға болады. Цифрлық технологиялар қазіргі әлем елдерінің экономикасын дамытуда аса маңызды рөл атқарады. “Цифрлық Қазақстан” - жаңа мемлекеттік бағдарлама, оған сәйкес мемлекет елдегі барлық цифрлық процестерді бақылауға алады [1].

Бүгінгі таңда цифрландыру экономикалық дамудың басты бағыттарының бірі болды. Цифрлық технологияны дамыту бүкіл еуразиялық экономикалық кеңістіктің басымдығы деп аталады. Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы жасалды, ол республикада технологияның қарқынды өсуіне және қызмет көрсетудің электронды форматына көшуге негіз болуы керек. Негізгі қозғалыс екі бағытта күтіледі: 1) дамудың екі бағыты бойынша қозғалыс - қолданыстағы экономиканы цифрландыру, яғни нақты сектордағы нақты жобалардан тұратын прагматикалық бастаманы қамтамасыз ету, экономиканың қазіргі секторларын, мемлекеттік органдарды цифрландыру және технологиялық қайта жарақтандыру жобаларын іске қосу және цифрлық инфрақұрылымды дамыту. Екінші бағыт - болашақтың цифрлық индустриясын құру - ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз ету, адами капиталды дамыту деңгейін көтеру арқылы елдің цифрлық трансформациясын бастау, инновациялық даму институттарын құру және тұтастай алғанда цифрлық экожүйенің үдемелі дамуы. 420 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес республика әлі күнге дейін жаңа технологияларды құруда нөлден басталмайды. Осылайша, 90-шы жылдары үдемелі индустриялық инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы іске қосылды, «Болашақ» халықаралық білім беру бағдарламасы басталды, 2005 жылы «электрондық үкіметті» құру басталды. Ақпараттық қоғамға көшу үшін жағдай жасау қадамдарының бірі 2013 жылы бекітілген «Ақпараттық Қазақстан 2020» мемлекеттік бағдарламасы болды [2].

Бүгін біз барлық дерлік салаларды цифрлық технологиялардың белсенді енгізілуінің куәгері болып отырмыз. Технологиялық жаңғыртудың маңыздылығын сезіне отырып, Қазақстан өнеркәсіпті цифрландыру бойынша ауқымды жұмыстар жүргізіп жатыр. ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі технологиялық даму тұрғысынан қай деңгейде екенімізді түсіну үшін Индустрия 4.0 бойынша өнеркәсіптік кәсіпорындардың қазіргі жай-күйін бағалады. Талдау нәтижелері көрсеткендей, еліміздегі кәсіпорындардың басым бөлігінің Индустрия 4.0-ге толық көшу үшін технологиялық және ұйымдастырушылық базасының жеткізіліссіздігі анықталды.

Бұл термин әдетте төртінші өнеркәсіптік революцияның синонимі ретінде пайдаланылады, яғни, өндіріске киберфизикалық жүйелерді жаппай енгізу және тұрмыс, еңбек пен бос уақытын қоса алғанда, адамның қажеттіліктеріне қызмет ету, сондай-ақ өндірістегі барлық процестерді толық ауқымды автоматтандыру ретінде түсініледі.

«Индустрия 4.0» аясында енгізілетін негізгі технологияда үлкен деректер, заттар интернеті, виртуалды және толықтырылған шынайылық, 3D-баспа, кванттық есептеулер, блокчейн, роботтандыру.

"Индустрия 4.0" тұжырымдамасы немесе Төртінші өнеркәсіптік революция кәсіпорынның барлық физикалық активтерін тура цифрландыруды және оларды бірыңғай экожүйеге интеграциялауды көздейді. Жаңа парадигма барлығына жаңа және тең мүмкіндіктер береді. Алайда, тарих формацияның өзгеруі оған дайын емес кәсіпорындар үшін соңына айналуы мүмкін екенін дәлелдейді. Тек кәсіпорындардың жоғары

менеджментіне ғана бизнестің өсуі үшін жаңа түрткі бере ме, әлде экономиканың тұтас салаларының құлдырауына әкеп соқтыратынына байланысты.

Өнеркәсіпті цифрландыру міндетін алғаш рет Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Назарбаев 2017 жылы Қазақстан халқына арнаған Жолдауында қойды. Бұл туралы Премьер-Министрдің баспасөз қызметі хабарлады.

Сол кезде цифрлық технологиялардың қолданылуымен құрылатын жаңа индустрияларды тарату қажет болды. 2018 жылғы үндеуінде Елбасы үшінші индустрияландырудың бесжылдығын «инновациялық» етуді тапсырды. Бұл жердегі негізгі фактор — Төртінші өнеркәсіптік революция элементтерін жаппай енгізу болуы тиіс еді. Бұл — автоматтандыру, роботтандыру, жасанды зерде, «үлкен деректермен» алмасу және т. б. Үкіметке бизнеспен бірлесіп 2025 жылға дейінгі базалық салаларды технологиялық қайта жаратандырудың кешенді шараларын әзірлеу тапсырылды. 2019 жылы Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев төртінші өнеркәсіптік революцияның жұмыскерлердің білімдері мен біліктіліктеріне қойылатын талаптарды күшейтетінін атап өтті. Сондықтан 2025 жылға дейін негізгі салалар бойынша Индустрия 4.0 дамыту үшін қажетті 10 мың маманды оқыту жоспарын әзірлеу тапсырылды. Әрбір облыс әкімінің 2025 жылға дейінгі өңірде жұмыс орындарын құру картасы болуы тиіс[3].

Болашақ және бүгінгі қызметкер - цифрлық экономика жағдайында (соның ішінде білім беру, мәдениет, зерттеулер, қорғаныс және қауіпсіздік саласында) тиімді қызмет үшін қажетті құзыреттілікке ие, білім алушы және кәсіпқой ретінде цифрлық ортаға және сандық құралдарға жүгінетін пайдаланушы. Болашақ цифрлық экономиканың негізін қалаушы - математик, бағдарламашы, когнитивтік зерттеулердегі маман, педагог, ұйымдастырушы және басқарушы, кәсіпкер және инвестор. Цифрлық экономикаға бара-бар адамның маңызды ерекшелігі сандық технологиялармен жабдықталған, оларды күнделікті және кәсіби

қызметте пайдаланатын, сандық ақпараттық ортада жүргізілетін тұлға болып табылады. Сандық технологиялар олар пайдалы және қажетті барлық жерде пайдаланылады Бәсекеге қабілетті цифрлық экономиканың қажетті элементтері мыналар болып табылады:

Цифрлық құзыреттіліктердің моделі (сипаттамасы) - ол кәсіптік қызметтің әртүрлі салаларына жататын нұсқаларымен адамның жоғарыда көрсетілген барлық рөлі мен құзыреттерін қамтиды. Азамат, кадр қызметінің цифрлық ортасы - бұл оқыту кезінде қызмет және тіркеу, осы қызметті және оның нәтижелерін тіркеу жүргізілетін орта.

Адам қызметінде модель талаптарының орындалуын тексеру жүйесі (сандық құзыреттерді сертификаттау). Ақпараттық технологияларды және оларды қолданудың негізгі модельдерін білу 21 ғасырда азамат пен кәсіпқойдың тиімді қызметі үшін жеткіліксіз. 21 ғасырдың құзыреттілігі қажет, оның ішінде: сыни және шығармашылық ойлау, бастамашылық және жауапкершілік, бейімділік, инновациялылық, іскерлік, эмоциялық интеллект. Бұл құзыреттерді шартты түрде 3 блокқа топтастыруға болады.

Цифрлық құзыреттілік - жұмыс, демалыс және қарым-қатынас үшін ақпараттық коммуникациялық технологияларды (АКТ) сенімді және тиімді пайдалану. 109 Бастамашылық және кәсіпкерлік құзыреттер – идеяларды шығармашылық, инновациялар және тәуекелдерді бағалау арқылы іс-қимылға айналдыру қабілеті, сондай-ақ жобаларды жоспарлау және басқару қабілеті. Softskills - мәдениетаралық желілік коммуникацияларды (әлеуметтік және кәсіби) құру, оқу және жетілдіру және т.б.

Цифрлық экономика, атап айтқанда, өмір сүру сапасын арттыруды, өмір сүруді қамтамасыз етуге адами шығындарды азайтуды, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі азаматтардың білім беру бағыттарын оңтайландыруды, олардың адами әлеуетін сандық экономиканың оң элементі ретінде пайдалануды көздейді.

Цифрлық құзыреттіліктің вариативті моделіне кіретін 21-ші ғасырдың құзыреттілігі жалпы білім беру, кәсіптік білім беру, қосымша кәсіптік білім беру салаларында және адамның кәсіби және күнделікті қызметі процесінде сабақтастықпен қалыптасады. Қалыптастыру процесінде сандық және желілік технологиялар қолданылатын болады. Білім беру процесінің қандай да бір элементтерінде цифрлық технологияларды қолданудан бас

тарту (осындай жағдайларда өмірде қолданылатын) арнайы талдау мен негіздеуді талап ететін болады.

Білім беру процесінің осы сипаттамаларын қамтамасыз етудегі негізгі элемент желілік ақпараттық білім беру ортасы болып табылады. Мұндай ортада оқу қызметі және білім беру процесіне қатысушылардың өзара іс-қимылы жүзеге асырылады, білім беру қызметінің барлық барысы мен нәтижелері тіркеледі. Күндізгі, іштей-сырттай және сырттай түрдегі білім беру білім беру ортасымен және қатысушылар арасындағы өзара әрекеттестіктің қашықтықтан білім беру технологияларының мүмкіндіктерін толық пайдаланатын болады, қорытынды аттестаттаудың жалпы жүйесі болады және білім беру ұйымы әрбір білім алушыға жұмсалатын ресурстар көлемімен (бірінші кезекте – оқытушылық) ерекшеленетін болады. Ортада жинақталатын ақпарат бойынша (барлық білім беру жүйесі бойынша деректердің үлкен массивін пайдалана отырып) жеке жетістіктер мен қиындықтарға диагностика жүргізіледі, жеке білім беру маршруттары болжанады және жоспарланады, салыстырмалы нәтижелер (жеке өсім) және абсолюттік (сыртқы өлшемдерге сәйкестігі) бағаланады, білім алушыларға, олардың отбасыларына, өзекті және болашақ жұмыс берушілерге ұсынымдар беріледі. Сандық ақпараттық білім беру ортасы азамат пен қызметкер қызметінің сандық ортасына біріктірілген. Онда бекітілген ақпарат мансаптық сандық тарихтың бір бөлігі болып табылады. Ерекше емтихан рәсімдері тек арнайы жағдайларда ғана пайдаланылатын болады: қоғам мен мемлекет үшін аттестаттау нәтижелерінің ерекше маңыздылығы; аттестацияланушының талабы бойынша, оның ақпараттық ортадағы қызметін бағалаудан әлдеқайда жақсы нәтижелерді көрсетуге үміттенген[4].

Журналдың «ВІТ-Business&Information Technologies» <http://bit.samag.ru/> сайтында заманауи технологиялар мен цифрлық экономиканың түрлі мәселелері бойынша қызу

пікірталас жүргізілуде. Интернет-портал ІТ мамандары арасындағы кәсіби қарым-қатынас алаңы болып табылады.«Цифрлық экономика» тұжырымдамасын талқылау ерекше қызығушылық тудырады. Портал сарапшылары «Цифрлық экономиканың» үш тәсілін анықтады (1-сурет)

«Цифрлық экономиканы» анықтау тәсілдері:

1."Цифрлық экономика" шығындарды азайту үшін сома ретінде қарастуға мүмкіндік беретін технологиялар	2. «Бос қалған» технологияларды дамыту	3. "Цифрлық экономика" қоғамдық қатынастардың жаңа түрі ретінде қарастылады
---	--	---

1-сурет. «Цифрлық экономиканың» үш тәсілі Ескертпе: Автормен құрастырылған

Бірінші тәсіл ең кең таралған, өйткені кәсіпорындардың шығындарын азайту арқылы кәсіпкерлердің пайдасын арттыруға үлкен мүмкіндіктер береді. Екінші көзқараста, сарапшылардың белгілі бір бөлігі бірте-бірте, өндірістік процестерге робототехниканы енгізу экономиканың жекелеген секторлары үшін жұмыс күшін босатудың маңыздылығын көрсетуге тырысты. Үшінші көзқарас өкілдері, цифрлық экономиканы анықтай отырып, олар оны әлеуметтік қатынастардың жаңа түрі ретінде айтады. Сарапшылардың пікірлерін талдай отырып, біз үш тәсілдің де дұрыс екендігіне келеміз, өйткені олар цифрландырудың экономика мен әлеуметтік салаға әсерін әр қырынан көрсетеді.

Әсер ететін цифрлық өзгерістерге қатысты Ресейлік ғалымдардың зерттеулері кәсіпорындардың жұмыс істеуі мен халықтың тұрмысы 1-кестеде көрсетілген.

№	Цифрлық экономика элементтері	Өзгерістің болу ықтималдығының жоғары деңгейі (жауаптар жалпы санынан %)
---	-------------------------------	--

1	Электронды сауда кеңістіктері ТМҚ алу құралы ретінде	56,9
2	Киберқауіптер: кибертерроризм, кибершпионаж, киберсоғыстар мен киберқылмыс	51,9
3	Жоғары жылдамдықты, кең жолақты байланыс желілері	41,4
4	Қосымша өндіріс, 3D басып шығару және нысанды сканерлеу	35,9
5	Кәсіпорын веб-сайтының заманауи интерфейсі, SEO оңтайландыру технологияларын қолдану	30,8
6	Карта және негізгі процестердің стандартталған ережелері	28,9
7	Жаңа өндіріс технологиялары	27,0
8	Табиғи интеллекттің деградациясы: клиптік ойлау, техникаға интеллектуалды тәуелділік, шындық пен иллюзия арасындағы сызықты бұлдырату, әлем туралы жеткіліксіз түсінік қалыптастыру	24,4
9	Кәсіпорынның ғылыми-технологиялық негізін бағалаудың стандартталған әдістемелерін қолдану	23,7
10	ERP қазіргі заманғы корпоративтік жүйесінің болуы	25,5
Ескертпе: Автормен құрастырылған		

1-кесте: Цифрлық экономиканың ең маңызды 10 элементі

1- кестеде жоғары технологиялық сектордың нақты жағдайына баға берілген, цифрлықтүрлендірудің үш негізгі элементін атап өтуге болады:

1. Цифрлық инфрақұрылымды–кең ауқымды электронды сауда алаңдарын орналастыру;
2. Цифрлық қауіптердің шиеленісуі–киберқауіптер мен табиғидеградацияға әкелетін процестер;
3. Цифрлық технология негізіндегі жаңа өндіріс технологияларының дамуы және қолжетімділігі жетістіктері.

Кәсіпкерлік құрылымдар қызметін дамытуға және цифрлық трансформацияны мүмкін ету үшін кәсіпорындардағы басқарудың тиімді үдерістеріне бағытталған жүйе құру қажет.

Себебі, тек өзінің негізгі бизнес-процестерін түсінетін шаруашылық жүргізуші субъект қана цифрлық экономикалық жүйе болады және бәсекелестерге қарсы күресте алға шыға алады. Кәсіпкерлік құрылымның стратегиясын дамытудағы, басқарудағы ұйымдастырушылық тетіктерді цифрлық трансформациялаудың мақсаты - инновациялық қағидаттарда кәсіпорынның ұзақ мерзімді табысты бизнес-стратегиясын жүзеге асыру болып табылады, бұл өз кезегінде инновациялық дамуды жандандыруды және үйреншікті жұмыс процестерін сапалы және жаңа деңгейге көшіруді көздейді.

Қорытындылай келе: Қазақстан үшін экономиканы цифрландырудың маңызы өте зор. Біріншіден, экономиканы цифрландыру – бұл цифрлық технологиялардың жаһандануы мен дамуының барлық барысына негізделген объективті процесс. Сандық технологияларды жасау арқылы кешіккен елдер әлемдік өркениеттің жиегінде қалу қаупі бар. Екіншіден, АҚШ пен Қытай цифрлық экономиканы қалыптастыру саласында Ресейді едәуір басып озады, бұл тек экономика ауқымындағы айырмашылықтарға ғана емес, сонымен қатар экономиканы цифрландыру мәселелерінде ресейлік саяси элита мен бизнес-қоғамдастықтың кешігуіне байланысты. Біздің ойымызша, "РФ цифрлық экономикасы" бағдарламасы–бұл алға қадам, бірақ қадам жеткіліксіз. Осы Бағдарламада қойылған сандық параметрлер белгілі бір күмәнге себеп болады. Үшіншіден, қазіргі заманғы цифрлық экономиканы құру саласындағы шетелдік тәжірибе Қазақстан үшін өте пайдалы болуы мүмкін, ол тек осы кезеңге кіреді.

Бізге басқа елдердің тәжірибесінен пайдалы сабақтар алу ғана емес, олардың қателіктері мен кемшіліктерін қайталамау маңызды. Жалпы, Қазақстан үшін басты сабақ экономиканы табысты цифрландыру мемлекет тарапынан жан-жақты саяси, заңнамалық, ұйымдастырушылық және қаржылық қолдаусыз мүмкін емес.

Әдебиеттер тізімі

1. Н.Ә. Назарбаев. «Бәсекеге қабілетті Қазақстан», «Бәсекеге қабілетті экономика» және «Бәсеке қабілетті халық» деген Қазақстан халқына жолдауы. // Егемен Қазақстан, 19 наурыз, 2004 ж.
2. Сандық экономика жағдайында бизнес-модельдерді трансформациялау :ғылыми-практикалық конференция материалдары. // М. В. Ломоносов атындағы ММУ экономика факультеті, 2018 ж.
3. Ревенко Н.С. Цифровая экономика США в эпоху информационной глобализации: актуальные тенденции //США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – 2017. – №8. – с.78.
4. <http://bit.samag.ru/>

«Ақылды қалалар» тұжырымдамасы: қалалық жайлы ортаны цифрландырудың Солтүстік Еуропа елдеріжәне Қазақстандағы тәжірибесі

Д.Е. Сейітқазы¹, Г.К. Укибаева²

¹«Мемлекеттік саясат» бағдарламасы бойынша 2 курс магистранты

²Басқару институтының доценті, PhD.
gulim_ukibaeva@mail.ru, dees555@mail.ru

^{1,2} ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана қ.

Түйіндеме:Жұмыстың мақсаты –«ақылды» қала тұжырымдамасының негіздерін анықтау; ілеспе терминологияны зерттеу; Солтүстік Еуропа елдеріндегі «ақылды қала» тұжырымдамасының мәселелерін қарастыру; тұжырымдаманы Солтүстік Еуропа елдерінің қалаларында қолдану мысалдарын қарастыру. «Ақылдықала» дегеніміз «ақылдыиндустрияны» дамытуды, сондай-ақ қаланың күнделікті өмірінде цифрлық жоғары технологияларды қолдана отырып (көлік менеджменті, логистикалық шешімдер және т.б.) қалалық ортаның жайлылығын қалыптастыруды білдіреді. Цифрлық мақсаттардан басқа, Еуропаның «ақылды» қалалары тұжырымдамаға «жасыл» қала қағидаттарын қоса отырып, экологиялық тұрақтылыққа ұмтылады, оның жобасы адамның белсенді өмірінің кейінгі ұрпақтар үшін экологиялық, экономикалық және әлеуметтік салдарын ескере отырып құрылған. Аталғандар цифрландыру бағытында ақылды қалалар тұжырымдамасын дамытатын Қазақстан қалаларына да қатысты.

Кілт сөздер:«Ақылды» қала, смарт-сити, Солтүстік Еуропа, тұрақты даму, қала құрылысы, урбанизация,«қалалық жайлы орта»,Қазақстан қалаларын цифрландыру.

XXI ғасырдағы қала – бұлхалық, көлік, бизнес және әртүрлі қызметтер біріктірілген күрделі жүйелер кешені. Өскен сайын қалалар өздерінің экономикалық және экологиялық жағдайына теріс әсер ететін үлкен жүктемені алады. Бұл тұрғыда әлемде жаңа идеялармен және қала құрылысының нұсқаларымен біріктірілген жоғары технологиялық шешімдер метрополиялардың болашақтағы тұрақты дамуын қалай қамтамасыз ете алатыны туралы кеңінен талқыландуда. Барлық қолданыстағы мәселелер ішінде «Ақылды» қалалар тұжырымдамасы өзіне көп көңіл аудартады. Тұжырымдама перспективалы шешімдердің бірі болып табылады. «Смарт сити» тұжырымдамасына жалпы қызығушылықтың негізгі

қозғаушы күші экономиканың өсуі мен әлеуметтік даму арасындағы тепе-теңдікті іздеу қажеттілігі болып табылады.

Бүгінгі таңда «ақылды» қала ұғымының нақты анықтамасы жоқ. Кейбір әдебиеттерде тұжырымдама тек қалалық экономика тұрғысынан ашылады. Бұл жағдайларда «ақылды» қала термині негізінен ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және онымен байланысты секторлар сияқты «ақылды» индустрияның құрамдас бөліктерін білдіреді. Басқа дереккөздерде бұл термин Үкімет, қала әкімшілігі және тұрғындар арасындағы қатынастарды сипаттайды [1]. Бұл тұрғыдан, тұжырымдама тек ақпараттық коммуникациялық технологияны қамтып қоймай, сонымен қатар көліктік менеджмент жүйесін, қалалардағы көліктік кептелістердің едәуір бөлігін бәсеңдетуге және кептелістерді басқаратын транспорттық логистиканың кешенді жүйелерін де қамтиды [2].

«Ақылды» қалалар тұжырымдамасы әлем елдерінде кең етек жаюда, сонымен қатар кейінгі уақытта тұжырымдама Еуропа елдерінде белең алуда. Қазіргі уақытта тұжырымдама Бельгия, Нидерланды, Испания елдерінде қолдау тауып келеді. Амстердам, Рим және Барселона қалалары инновациялық «ақылды» технологиялар саны бойынша еуропалық рейтингтерінде көш бастауда. Цифрлық мақсаттардан басқа, Еуропаның «ақылды» қалалары тұжырымдамаға «жасыл» қала принциптерін қоса отырып, экологиялық тұрақтылық пен қалалық жайлылыққа ұмтылады. Мұндай қалалардың халқы өз кезегінде күнделікті азық-түлік пайдалануды, су мен энергетика тұтынуын, қалдықтар көлемін азайтуды, жылу энергиясын, ауаның ластануын (метан мен СО₂ шығарындыларын) азайтуды алға қоюда. Мұндай нәтижелерге қол жеткізген Дания, Финляндия, Норвегия, Швеция сияқты Солтүстік Еуропа елдері болды. Аз ғана уақытта Стокгольм мен Осло қалалары осылайша қоғамдық көліктерді таза экологиялық сыныбы жоғары (электро моторлы) қоғамдық электробустарды пайдалануға көшуді мақсаты ұстануда. Мәселен, Финляндия еліндегі Лахти секілді шағын қалаларда ең көп мөлшерде (40%-ға жуық) жылу энергетикасының әсерінен шығатын зиянды шығарындыларды азайту үшін, жасыл энергетиканы кеңінен қолдап энергия тиімділігін арттыруға баса назар аударып отыр. Бұл саясатты Копенгаген қаласы да қолға алуда, өйткені аталған қаланың ғимараттары қазірдің өзінде СО₂-ның 75%-ға жуығын шығарады.

«2025 климат жоспары» бағдарламасын қабылдау нәтижесінде осындай салдардың алдын алуды көздеді. Солтүстік Еуропа елдерінің халқы шешім қабылдауға қатысу және әкімшілік қызметтермен ресурстарға қол жеткізу жағынан «ақылды» сервистерді пайдалануда алда келеді [3].

Еліміздегі «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасының негізінде қалалардағы энерготиімділік пен жаңартылатын қуат көздерін қалыптастыру қалалық басқару мен жоспарлау барысының күнтізбесінде басты назарға алынып келеді. Алматы, Астана және Шымкент сияқты ірі қалалардағы атмосфералық ауаның бақылауы арнайы ауа құрамын мониторингілейтін датчиктер арқылы жұмыс жасауда.

«Ақылды» қаланың әртүрлі әдістері Солтүстік астаналардың жаңа тұрғын кеңістігінде белсенді қолданылады. Мысал ретінде Копенгагендегі Нордхавн ауданының (Nordhavn) жобасын келтіруге болады. Жобаның мақсаты – ескі өнеркәсіптік портты заманауи, «ақылды» және ыңғайлы өмір сүру кеңістігіне айналдыру болып табылады. Нордхавн 40 мың тұрғынды орналастыруға дайын болады және бірдей жұмыс орындарын ашады. Аудан жобасы жаңашылдыққа толы. Мысалы, Нордхавн ғимараттарын техникалық және гигиеналық қажеттіліктерге жұмсалатын жаңбыр суын жинау жүйелерімен жабдықтау туралы шешім қабылданды. Айлақ пен көптеген каналдардың арнайы орналасуымен тұрғын үйлер, кафелер мен дүкендер де суға тікелей қол жеткізе алады. Осындай жобалардың мысалы ретінде, Қазақстанда суландыру жүйесін автоматтандыруда Түркістан қаласындағы су ресурстарын басқару үшін Бөген суқоймасынан бастау алатын Түркістан магистральді арнасымен келетін ағын суды тиімді пайдалану мақсатымен арнаның су өткізгіштігін есептейтін датчиктер цифрландырылып толығымен су пайдалану бақылауға алынған.

Тұрғын үй мәселесінен басқа, Копенгагенде автобустар, пойыздар мен метрополитеннің орталықтандырылған жүйесін құруда жергілікті атқарушы органның рөлі өте маңызды. Жаяу жол жүрушілердің көліктердің алуан-түрімен қала ішінде ешқандай қиындықсыз жүріп тұруына жағдай жасалған. Бүгінде жолаушы билетін сатып алу банк картасымен автоматты түрде байланыстырылған мобильді қосымшамен жүзеге асырылады. Жиынтық жол жүргіншілердің қоғамдық көлікпен тасымалдануы барысында билетті дәл осындай әдіспен сатып алушылар үлесі 60%-ды құрайды. Аталған қызметтің жағымды жағы – нәтижесі билет кассасы мен автоматы алдында адамдардың шоғырлануын болдырмай күтушілер санының азаюына, қаржылық операция шығындарын едәуір азайтуға, қағаз пайдалану шығындарын төмендетуге, сондай-ақ сапар уақытын жеделдетуге әкеледі. Отандық қоғамдық көлік тасымалдаушылары осыған ұқсас автобустар мен метрода автоматтандырылған электронды билеттік жүйелерді қолдануда. Мәселен ел төңірегінде ең алғаш рет Алматы және Қарағанды қалаларында «Onay» «Жол ақысын есептеу және төлеу жүйесін автоматтандыру» (ЖЕТЖА) жобасы бойынша және Шымкент қаласында «Tolem» электронды карталары енгізілді. Ал Елордамыз Астанада «Astra» компаниясы ұсынған QR-кодпен мобильді қосымша арқылы төлеу кеңінен таралуда.

Стокгольм де артта қалмауда, ол Копенгагенмен бірге экологиялық таза көлікке тез ауысуда. Қаланың танымал велосипед жолдарының бойында велосипедшілерге қызмет көрсететін шағын алаңдар орнатылды. «Жасыл» яғни экологиялық таза көлік түрлерін әйгілеу барысында Стокгольм қаласының автомобиль жолдарында көлік қозғалысы 20%-ға азайды, велосипедтеріен жүрушілер саны керісінше 76%-ға артты. Стокгольм қаласының муниципалды және қоғамдық көлік (автобус паркінің) болжаммен 65%-ға шығарындылар деңгейі азайып, халық тұтынатын электр энергиясы толығымен жаңартылатын көздерден алынатын болды, қоқыс шығаратын жүк мәшінелері мен автобустардың басым көпшілігі этанол немесе биогазбен жұмыс жасайды, гибридті және био-жанармай таксилері де бар (40%). Астана және Алматы қалаларында да бүгінгі таңда автобус парктерінде электрлі автобустар жолға қойылып қаладағы атмосфералық ауаның тазалығы үшін жұмыс жасауда. Аталған бағытта осы қалаларда автокөлік газымен жабдықталған «Эко такси» және толығымен электромобильдермен қамтылған «BlueSkyTaxi» таксопарктері де бар.

Ал Финляндияда ескі өнеркәсіптік аудандардың да жаңаруы орын алуда. Заманауи тұрғыда Хельсинки қаласының орталық аймағында ескі Каласатама деп аталатын порттың орнында жаңғырту жұмыстарын жүргізіп «ақылдандыру» жобасын да сәтті деп айтуға болады. Цифрландыру саласындағы алдыңғы қатарлы қызметтерді көрсетудің үлгісі ретінде «ашық деректерге» жол ашатын «ақылды Каласатама» ғаламтор қызметі әзірлену барысында. Аталған жоба ерекшелігі Астана қаласындағыдай аялдамаларда көліктің келу уақытын көрсетіп, смартфоннан жолаушылардың билет сатып алу мүмкіндігі қаралған. Еліміздегі жобалардың бірі «SmartParking Technologies» ұсынған «ақылды ақылы» автотұрақтардың да бір үлгісі бар.

Қазақстан өңірлері мен Солтүстік Еуропадағы әріптестеріміздің заманның қиын және ұқсас сындарына тап болуда: жоғары технологиялық, жайлы және тиімді органы қалай қалыптастыруға, ғимараттардың мен құрылымдардың энергия тиімділігін қалай арттыруға болатыны, көлікке телісін азайта отырып жол желісін жеңілдетуге, барлығына ортақ ыңғайлы мегаполис құру мәселелері. Ал еліміздегі «ақылды қала» құру бойынша алдыңғы қатарлы жобалардың бірі «SmartAqkol» ешқандай да әлемнің «смартситиларынан» кем түсер емес. Мұнда қалалық инфрақұрылымды тиімді басқаруға мүмкіндік беретін, адамдарға жаңа қызметтер мен мүмкіндіктер ұсынатын бірыңғай ақпараттық жүйе мен ахуалдық орталығы өз жұмысын атқаруда. Жалпы, кез-келген елдегі «ақылды» қала тұжырымдамасын жүзеге асыру шүбәсіз сандық экономика қағидаттарына сүйенеді. «Ақылды» қала-бұл, ең алдымен, кең жолақты интернет заттары (IoT) мен инфрақұрылымды, ашық және жоғары салалық халықаралық стандарттарға негізделген икемді, қызметке бағдарланған сервистік моделді, күрделі есептеу инфрақұрылымдарын қамтып және үкімет пен олардың қызметкерлерінің, азаматтар мен кәсіпорындардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инновациялық

қызметтерді біріктіретін цифрлық қала. Қалалық басқарудың тиімділігіне келетін болсақ, құжаттарды қарапайым цифрландыру және оларды тиісті сайттарға орналастыру да оны арттыра алады. Бүгінгі таңда қалыпты аумақтық жоспарлау мен жерді пайдалану іс жүзінде сәйкес келе бермейді. Кадастрлық есеппен шатасулар орын алуы мүмкін. Елді мекендердің бас жоспарлары ресми түрде жасалып, кейін көптеген өзгеріс енгізіліп, нәтижесінде бастапқысындағыдай орындалмай және ұқсай бермейді. Бірыңғай әдістеме мен нормативтік база негізінде аумақтық жоспарлау құжаттарын өзектендіру қажеттігі бар [4].

Жайлы қалалық ортаны цифрландырудағы келесідей бір маңызды мәселе – инвестициялық жобаларды іске асыру барысы. Кешенді түрде Құрылыс саласының жоспарлары-жаңарту бағдарламасы мен міндеттері, ескі өнеркәсіптік аймақтың аумағын тиімді игеруді, әлем астаналарындағы мерзімі ұзақ созылмалы құрылыс объектілерінің проблемаларын шешу IT-технологиялар саласындағы жаңа жетістіктерді пайдаланбай орындалмайды. Қазіргі кезде қарапайымнан бастап күрделі құрылыс нысандарына дейін жобалау кезеңінде BIM-технологияларды ендіру тренд алууда. «BIM технологиясы (Building Information Modeling немесе Building Information Model) - ғимараттың ақпараттық модельдеуі» [5]. Технологияның негізінде ғимараттың сандық прототиптерін - 3D модельдерін жасау жатыр. Құрылыстың күнтізбелік кестесі мен 3D моделін синхрондау құрылыс сценарийін таңдаудың дұрыстығын, жұмыс түрлерінің кезектілігін арттыруға, механизмдердің жүктемесі мен ресурстарға қажеттілікті егжей-тегжейлі талдауға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда жүзеге асырылып жатқан көпшілік жобалардың мәні мен мағынасы бір нәрсеге алып келеді: барлық негізгі болып табылатын Ақпараттық жүйелер мен технологиялар, схемалық датчиктер бастан-аяқ барлық тұрғын үйлер, кеңселер, медициналық мекемелер мен автокөліктерге орнатылып және бұл кешенді жүйелердің барлығы бір-бірімен толық өзара байланысқан. Жайлы қалалық инфрақұрылымның өзгеріске түсуі, оған сандық технологиялардың молырақ енуі келер болашақта қала тұрғындарының өмір сүру сапасы мен жағдайларын жақсартып қана қоймай, одан бөлек экологиялық салаға кері әсерін тигізбеуі міндетті шарт. Бүгінгі таңда көптеген жобалардың энергия тиімділік факторы ерекше ескеріледі. Алайда, Цифрландырудың теріс экологиялық зардаптары – осы процеске қызмет ететін барлық электронды датчиктерді одан әрі қайта өңдеу мен жою қажеттілігі, электромагниттік өрістер бойынша гигиеналық талаптарды сақтамаудың теріс салдары, кең таралған лазерлер жағдайындағы өмір туралы айтпай кетуге болмайды.

«Смарт сити» тұжырымы бойынша қалалардағы цифрландырудың негізгі мақсаты – азаматтардың өзарасында ыңғайлы коммуникация және қай қаланың болмасын кез келген жерінде оңай және жеңіл ақпарат алмасатын «жайлы қалалық орта» құру. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, ақылды қала тұжырымдамасы ақылды тұрғындарды, ең болмағанда, олардың мүмкіндіктері мен электронды құрылғылардың барлық түрлерін қолдана білу мағынасын да қарастырады. Мүмкіндігі шектеулі топтардың әлеуметтік кеңістікке ақпараттың барлық түрінің ашықтығы мен қолжетімділігі арқылы тартылуы күшейтіледі. Бірақ, өздеріңіз білетіндей, жағымды қасиеттер керісінше де оңай өзгеруі мүмкін.

Жеке деректердің ашықтығы қаладағы қауіпсіздіктің өсуін қамтамасыз ете алады, бірақ та сонымен қатар азаматтардың жеке кеңістігінің жоғалуы мен мәліметтерінің толық бақылануына әкелуі мүмкін. Сандық түрде жиналған үлкен деректерді жеке бизнес мүдделерін көздейтін пайдаланушылардың да қолданатын жағдайлары кездеседі. Азаматтардың тұтыну саласындағы мінез-құлқын манипуляциялау, сервис-қызметтерді таңдау, медицина және т.б. тәуекелі артып келеді. Интернет заттары (IoT), толықтырылған және Виртуалды шындық «өз өмірлерімен өмір сүреді». Қалалардағы басқару біртіндеп IT мамандарының қолына өтеді. Барлық цифрлық деректерді кім бақылап басқарады – азаматтар, билік немесе бизнес - деген сұрақ өте өткір және заңнамалық шешімді талап етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Peris-Ortiz M., Bennett D., Pérez-Bustamante Yábar D. Sustainable Smart Cities: Creating Spaces for Technological, Social and Business Development. Zürich: Springer International Publishing, 2017. 219 p
2. Рахманова В. Технологии «умных» городов и прогнозы их развития. [Электрондық ресурс]. URL: <https://vc.ru/26713-smart-city> (жүгіну уақыты 07.09.2022).
3. Nordic solutions for sustainable cities. Copenhagen: Nordic council of ministers, 2013. 52 p.
4. Новгородский губернатор выступает за цифровые технологии при территориальном планировании. [Электрондық ресурс]. URL: <https://tass.ru/ekonomika/4847224> (жүгіну уақыты 30.08.2022).
5. BIM. Лучшая практика внедрения ИТ-технологий в градостроительной сфере. [Электрондық ресурс]. URL: <https://ardexpert.ru/article/4239> (жүгіну уақыты 11.09.2022).

Туризм бизнесіндегі цифрлық трансформация заман талабы, әлеуметтік - экономикалық қажеттілік

Н.Б. Хасенханов¹, Ж.М. Жартай²

¹"Экономика" мамандығы бойынша 2 курс докторанты

²Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының PhD, қауымдастырылған профессоры,
nurshuak.mail.ru@mail.ru, zhanibek862010@mail.ru,

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Цифрлық трансформация-заман талабы, кез- келген елдің барлық салаларының дамуына ықпал етуші құралы, қазіргі заманғы кәсіпорындардың өмір сүруінің ажырамас шарты. Аталмыш өрлеу құралын компания елемесе немесе тиімсіз жүргізетін болса құрдымға кетері анық. Туристік бизнесті қарастырар болсақ, тым болмағанда, ол өз тауарлары мен қызметтерінің құнын қазірдің өзінде "цифрланған" бәсекелестер қойған бағалар деңгейіне дейін төмендете алмасы анық. Цифрлық технологияларды қолдану барлық салаларда ақпараттың алмасу жылдамдығын, қолжетімділігін және қорғалуын арттыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер: Туризм, экономика, цифрлық трансформация, туристік бизнес,

Цифрлық трансформация бизнестегі трансформациялау үрдісінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл көздеген мақсатқа жетудің жалғыз факторы емес, дегенмен кез-келген трансформация жобасының нәтижесін анықтайды. Дұрыс таңдалған технологиялар қызметкерлердің құзыреттерімен, үрдістермен және операцияларымен бірге ұйымдарға қолайсыз жағдайларға шапшаң бейімделуге, басымдық беретін мүмкіндіктерді пайдалануға, тұтынушылардың жаңа және ауытқымалы қажеттіліктерін қанағаттандыруға, өсуді ынталандыруға және инновацияларды енгізуге мүмкіндік береді — көп жағдайда күтпеген тәсілдермен жүзеге асады.

Цифрлық трансформация заманауи компаниялар бизнесінің барлық аспектілерінде цифрлық технологиялар мен шешімдерді біріктіруді қамтиды. Бұл технологиялық және мәдени өзгерістерді бірдей әрекеттесуін талап етеді, өйткені ұйымдар операциялардың, тұтынушы тәжірибесінің және ұсынылған артықшылықтардың негізінде жатқан принциптерді ой елегінен өткізуі керек. Сандық шешімдер сонымен қатар штатты оңтайландыруға ықпал етеді және бизнес-процестер мен бизнес-модельдердің өзгеруіне әкелуі мүмкін.

Цифрлық трансформация түсінігі клиенттің тәжірибесін, бизнес-модельдерін және операцияларын түбегейлі қайта қарау дегенге саяды. Бұл құндылықты қалыптастырып, кірісті арттырып тиімділікті оңтайландырудың жаңа жолдарын іздестіру.

2020 жылдары нарықта озық шығып, өсу мен табысқа жету үшін компаниялар тұрақтылықты, бәсекеге қабілеттілікті және икемділікті арттыру үшін жүйелі шаралар қабылдауы керек екендігі белгілі болды. Жеткізу тізбегінің ең төменгі деңгейлерінде шикізатпен жұмыс істеуден бастап, өзгермелі сұраныс кезеңінде қызмет көрсетуді жекелендіруге және тапсырыстарды орындауға дейін қызмет көрсету салалары соның ішінде туризм бизнесін цифрлық дамытуға және өзгертуге қажеттілік туындады. Оңтайландыру және модернизациялау дәстүрлі бизнес-модельдерге де әсерін тигізді.

McKinsey-дің соңғы жүргізілген сауалнамасы пандемиядан кейін басшылар жұмыс үрдерістер мен ескірген жүйелерді цифрландыру мен модернизациялаудың шұғыл қажеттілігінің туындағанын көрсетті. Сауалнамаға қатысқан көпшілік респонденттер өз компанияларының бизнес үлгілері ескіргенін мойындайды. Сауалнамаға қатысушылардың тек 11%-ы қазіргі бизнес-модельдер 2023 жылға дейін экономикалық тұрғыдан тиімді болып қалады деп санайды. Тағы 64% - ы олардың компаниялары банкроттыққа ұшырамас үшін цифрлық бизнесті құруы керек деп санайды.

Заманауи компаниялар ұдайы өсіп келе жатқан бәсекелестік пен клиенттердің талаптары жағдайында әрекет етуге тиіс. Цифрлық трансформацияның негізгі көздейтін мақсаты менеджерлер мен бөлімшелерге операциялардың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектесу. Озық технологиялар туризм саласында да трансформация процесінде орталық рөл атқарады, сонымен қатар бизнес-процестер де, бизнес-модельдер де, корпоративтік мәдениет те, трансформацияға дайындық та бірдей маңызды.

Неміс ғылым және инженерия академиясы "Индустрия 4.0" өндірісін цифрлық трансформациялау бойынша қадамдық нұсқаулық әзірледі. Олардың зерттеу нәтижесі бойынша, "ақылды индустрияны" құру үшін физикалық және есептеу ресурстары арасындағы тығыз байланыс пен үйлестіруді қамтамасыз ету қажет. Тез дамып келе жатқан, серпінді, бейімделетін кәсіпорын деңгейіне жету үшін компания келесі 6 сатыдан өтуі керек:

1. Компьютерлендіру-өндірістің барлық негізгі процестерін басқарудың автоматтандырылған жүйелерін енгізу, сондай-ақ цифрлық басқарылатын жабдықты сатып алу.

2. Желілік өзара әрекеттесу-әртүрлі технологияларды Internet of things (Заттар интернеті) бірыңғай ортасына біріктіру. Әдетте, IP протоколы автоматтандырылған жобалау және өндіріс (CAD/CAM), технологиялық процестерді басқару (MES) жүйелерін, сондай-ақ жаңа немесе жаңартылған ескі жабдықты біріктіреді). Сондай-ақ, осы ортаға қашықтан қызмет көрсету мүмкіндігі ұйымдастырылуы керек.

3. Көрнекілік-цифрлық / виртуалды ортада кәсіпорынның ағымдағы жұмыс көрінісін көрсету. Ол сенсорларды өндірістік жабдыққа орнату және PLM, ERP және MES жүйелерін енгізу арқылы қол жеткізіледі. Есепті автоматтандыру жедел және тиімді басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

4. Ашықтық-кәсіпорынның цифрлық дисплей ортасын аналитикалық жүйелермен (атап айтқанда, үлкен деректерді өңдеу құралдарымен) біріктіру.

5. Болжау-өндіріске негізделген болжамды талдау (болжау технологиялары) технологияларын енгізу.

6. Бейімделу-икеңділікке жауап беретін функцияларды автоматтандыру, бизнесті қоршаған ортаның өзгермелі жағдайларына бейімдеу. Жоғарыда айтылған цифрлық трансформациялау бойынша қадамдарды туризм бизнесінде де кеңінен қолданса болады.

Туризм бизнесіндегі кез келген трансформация жоспары үш негізгі бағытты қамтуы керек:

- Туристік саладағы бизнес-процестерді трансформациялау. Бұл өзгертін бизнес мақсаттарына, нарық ерекшеліктеріне және туристердің қажеттіліктеріне сәйкес базалық және жұмыс процестерінің өзгеруі мен бейімделуін білдіреді — көп жағдайда ұзақ мерзімді. Цифрлық трансформация іскерлік трансформацияның бөлігі болып табылады, алайда бұл терминдер бір-бірінің орнына жиі қолданыс табады. Оның негізгі мақсаты-процестерді қайта құруға негіз болатын желілік технологиялық құрылымды құру.

- Туризм бизнесіндегі модельдерді трансформациялау. Бизнес-үдерістерді трансформациялау жұмыс үдерістерін және міндеттермен байланысты бизнес салаларын қайта құруға бағытталған. Туризм бизнесіндегі модельдерді трансформациялау аталмыш салада құндылық құру процесінің негізгі элементтеріне бағытталған. Шын мәнінде, компаниялар дәстүрлі бизнес үлгілерін өзгерту үшін цифрлық трансформацияны пайдаланады.

- Туризм саласында корпоративтік мәдениеттің өзгеруі. Табысты цифрлық трансформация компанияның мәдениеті мен құндылықтарына сәйкес келуі керек. Корпоративтік мәдениетке деген сенімнің жоғалуы қызметкерлердің өнімділігіне, бастамашылығына және әл-ауқатына теріс әсерін тигізуі мүмкін. Заманауи цифрлық технологияларды баяу енгізу және пессимистік көзқарас бәсекеге қабілеттіліктің, кірістің және бренд құндылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Туризм саласындағы цифрлық трансформация заманауи туристік компанияның барлық деңгейлері мен функционалдық бағыттарын біріктіреді. Ақылды технологиялар компанияларға өмір сүру және дамуы үшін қажетті маңызды құралдарды ұсынады. туристік бизнесті трансформациялаудың ықтимал нәтижелерінің мысалдары келтірілген:

- Туристік бизнесте дер кезінде шешім қабылдау үшін деректерді терең талдау қажет. Туристік компаниялардың басым бөлігі жұмыс тиімділігі мен инвестициялардың қайтарымдылығын бағалауды өткен кезеңдердегі мәліметтер негізінде жасайды. Алайда, деректерді қолмен жинау, өңдеу және талдау үдерістері баяу және оңтайлы мүмкіндіктерді жедел пайдалануға мүмкіндік бермейді. Заманауи ERP жүйесі мен жетілдірілген аналитикалық құралдар компанияларға нақты уақыттағы деректерді көруге және талдаудың қуатты алгоритмдерін құруға және дәл сол сәтте ең тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

- Туризм бизнесінде тиімділік пен өнімділікті арттыру. Желілік құрылғылар мен интернет аппараттары деректерді, жабдықтың жұмыс журналдарын және өнімділік туралы есептерді үздіксіз жібереді. Жетілдірілген аналитикалық құралдардың көмегімен бұл деректер диагностикалық қызмет көрсету үшін негіз бола алады, тоқтап қалу уақытын қысқартады және жұмыс процестерінің өнімділігі мен тиімділігін арттыра отырып, қажетті ақпаратты бере алады.

- Туризм саласындағы туристердің тәжірибесін оңтайландыру. Тұтынушылар туристік компаниямен өзара әрекеттесу процесінің ыңғайлылығы мен сапасын бағалайды. Жекелендіру, бір арналы өзара әрекеттесу, жеке қызмет көрсету жоспарлары және нақты уақыттағы деректерге қол жеткізу олардың үнемі өзгеріп отыратын қажеттіліктерін өтеуге, әлеуетті тұтынушылардың санын көбейтуге көмектеседі.

- Туризм саласында бизнес-модельдерге инновацияларды енгізу. Тұтынушылар мен нарықтың талаптары күн санап өзгеруде. туристердің назары құндылық құралы ретінде бизнес-модельдерді модернизациялауға біртіндеп ауысады. Дегенмен, негізгі бизнес үлгілері мен тұтынушы тәжірибесін қайта құру нақты уақыттағы деректерді жинаусыз және талдаусыз, сондай-ақ жаңа бизнес үлгілерін, төлемдерді және қызмет көрсетуді басқару үшін автоматтандырылған смарт процестерсіз мүмкін емес.

- Сенімді және бәсекеге қабілетті корпоративтік даму стратегиясын қолдау. Туристік бизнесте операцияларды цифрландыру және желілік технологиялар арқылы қызметтерді оңтайландыру өзара іс-қимыл мен ынтымақтастықтың жаңа тәсілдерін жасайды, сондай-ақ келесі салаларда бизнесті дамыту стратегиясын оңтайландырады:

- Туристік бизнесте жаңа өнімдер мен қызметтерді әзірлеу
- Рентабельділікті арттыру және кіріс алу арналарын нығайту мен дамыту
- Туризм саласына әлеуетті клиенттерді тарту және тұрақты ұстап тұру.

- Дағдарыстарға икемділік пен төзімділікті арттыру. COVID-19 пандемиясы қазіргі бизнес үдерістер мен модельдерде көптеген осалдықтарды ашып көрсетті. Бұл соңғы жылдары кәсіпорындар жиі кездесетін көптеген мәдени, экономикалық, саяси және

нарықтық өзгерістердің бірі ғана болды. Заманауи бизнес цифрлық трансформацияға ұмтылады, себебі ол өнімдер мен қызметтерді жылдам әзірлеуге арналған құралдарды, сондай-ақ болашақ дағдарыстарға, нарықтық өзгерістерге және жаңа перспективаларға дайындалу үшін болжамды талдау мүмкіндіктерін ұсынады. [1]

Туризмді цифрландыруды сыртқы және ішкі деп екіге бөліп қарастыруға болады. Бірінші жағдайда, біз клиентпен қарым-қатынасты цифрлық ортаға жүйелі түрде аудару туралы айтып отырмыз: туристерде демалатын орындарды талқылау үшін туристік агенттермен бетпе-бет кездесуге уақыт тапшы болып жатады. Көп жағдайда турист ел мен қонақ үйді таңдап қояды және заманауи адам керекті мәліметті интернет желілерінің өз бетінше іздегенді жөн көреді. Сондықтан туроператормен байланыс әдетте оның сайтына даған жүзеге асып жатады.

Сайтта пайдаланушы сұрақтармен жалғыз қалмайды: қызметкер чатта немесе чат-бот дереу байланысқа қосылады. Мұндағы шешуші сәттер реакцияның жеделдігі және клиенттің мәселесін шешудің тиімділігі болып табылады.

Еуропа елдерінде дәстүрлі туроператорларға сирек жүгінеді-кеңсеге туристердің үштен бір бөлігі ғана келеді.[2]

Google статистикасына сәйкес, саяхатты жоспарлау барысында пайдаланушылар 400-ге жуық іздеу сұрауларын жасайды. Бұл деректердің көмегімен туристік компаниялар саяхатшылардың назарын өзінің туристік өнімін алуға бағыттауға қолданады. Әлемдегі саяхатшылардың 74% - ы саяхатын онлайн режимінде жоспарлайды, бұл туризмдегі онлайн қызметтер нарығының болашағының көрінісі болып табылады.[3]

Интернеттегі сатылымдар да күн сайын өсе береді және олар үшін екі бағыт бар. Біріншіден, адамдар билеттер мен қонақүйлерді бөлек сатып алады, саяхатты өздері жоспарлайды. Екіншіден, туристік агенттіктер де өздерінің жеке турларын жылжыту мақсатында, онлайн режимінде шығады.

Жоғарыда қарастырылған мәселелердің барлығы цифрлық трансформацияның пайдасымен артықшылығы жайлы болғанмен бұл үрдістің де өз кемшім тұстары бар. McKinsey және Harvard Business Review сияқты көшбасшыларының зерттеулері бизнесті трансформациялау және цифрлық трансформация жобаларының 70%-на дейін сәтсіздікке ұшырағанын көрсетті. Бірақ жағдайдың себебіне назар аударсақ, мәселе заманауи технологияларда да, бизнес инновацияларында да емес екені белгілі болады. Сәтсіздіктің себебі жоспардың нашарлығында, коммуникациядағы олқылықтарда, өзгерістерге бейімделудегі әлсіз стратегиясында, сондай-ақ әртүрлі деңгейдегі менеджерлердің жобаға өзгерістерден зардап шеккен барлық командаларды оңтайлы бағыттап алмауында.

2020 жылы Oxford Economics әлемдегі ең ірі 10 саланың үш мыңнан астам басшыларын қамтитын ауқымды зерттеу жүргізді. Негізгі қорытындылардың бірі: бизнесті тиімді жүргізу компанияның барлық бөліктері, соның ішінде сыртқы серіктестер мен клиенттер икемді және өзара байланысты болған жағдайда мүмкін болады. Басшылар бизнес экожүйесінде жоғары сапалы ақпараттың таралуын қамтамасыз етуі керек, осылайша барлық қатысушылар өзара әрекеттесу арқылы компанияның мақсаттарына жетуге жақындата алады. [1]

Президент "Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы" атты жолдауында «Оның арқалайтын жүгі бір жылмен шектелмейді, ауқымы кең, мазмұны да бөлек. Біз алдымызға биік мақсаттар қойып отырмыз. Өздеріңізбен бірге Жаңа Қазақстанды құруға кірістік» деген болатын. [4] Ендеше заман көшіне ілесіп жаңа Қазақстан құрып, қойылған биік мақсаттарға жету үшін елдің барлық салаларында цифрлық трансформацияны жүзеге асыру қажет. Жолдаудың арқалайтын жүгі бір жылмен шектелмейді дегендей цифрлық трансформация жүзеге асуына уақыт керегі анық, дегенмен оның да ауқымы кең, мазмұны тым бөлек болмақ.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://www.sap.com/cis/insights/what-is-digital-transformation.html>
2. <https://vc.ru/flood/85973-cifrovaya-transformaciya-v-turizme-trendy-2020>

3. <https://core.ac.uk/download/pdf/287914971.pdf>

4. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_1

Қазіргі Қазақстандағы жұмыс істейтін халықтың кедейлігі

Хусаинова Ж.С.¹, Ескендир Н.Н.²

¹Экономика және халықаралық бизнес кафедрасының профессор-зерттеушісі, э.ғ.к.

²«Экономика» мамандығының 1 курс докторанты

zhibekh11@mail.ru, esk_nesip@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйін. Мақалада қарастырылатын мәселе – қазіргі таңдағы қткір мәселелердің бірі кедейлік мәселесі, сонымен қатар Қазақстандағы "жұмыс істейтін кедейлер" деп аталатын азаматтардың мәселесі. Өкінішке орай, біздің елде "жұмыс істейтін кедейлер" туралы статистикалық мәліметтер жоқ, бірақ біз бұл республика халқының едәуір бөлігі деп санаймыз. Мақалада кедейлік ұғымы, Қазақстандағы кедейлік құбылысы, сондай-ақ біздің еліміздегі жұмыс істейтіндер арасындағы кедейліктің ерекшеліктері қарастырылған. Қазақстан экономикасында "жұмыс істейтін кедейлердің" ерекше құбылысы пайда болды. Жұмыс орнында еңбек функцияларын орындайтын жұмыспен қамтылған азаматтар соншалықты аз жалақы алады, сондықтан оларды "жұмыс істейтін кедей" деп түсіндіруге болады.

Кілт сөздер. Кедейлік, жұмыссыздық, жұмысбастылар, халықтың табысы, үй шаруашылықтары, жалақы, міндетті зейнетақы төлеушілер.

Кедейлік-елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды проблемаларының бірі, оның төмендеуі мемлекеттің әлеуметтік саясатының басым мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл міндетке қол жеткізу, қолдаудың атаулылығын арттыру үшін кедейлер санатына кім кіретінін түсіну маңызды.

Кез-келген әлеуметтік-экономикалық жағдайда, қоғамдық өмірді ұйымдастыру жүйелерінде кедейлік әлеуметтік дамуды тежейтін фактор болып табылады, өйткені ол әлеуметтік қауіпсіздікке қауіп төндіреді және миллиондаған азаматтардың табысынан айырылуының көзі болып табылады. Кедейлік ауқымының таралуы жеке адамның да, отбасының да, жалпы қоғамның да дамуына әсер етеді. Соңғы уақытта халықтың кедейшілік деңгейін төмендетпей, оның өмір сүру сапасын арттыруға қол жеткізу мүмкін емес, бұл қоғамның одан әрі әлеуметтік-экономикалық дамуының кепілі болып табылады.

Экономиканың жаһандық тұрақсыздығының күшеюі, жекелеген елдердегі тұрақсыздықтың әртүрлі көріністері дамушы және дамыған елдердегі жұмыс істейтін халық арасындағы кедейлікпен күресу жағдайын ушықтырады. Жұмыс күшінің құрамындағы адамдардың кең тобы еңбекке ақы төлеу, кедейлік деңгейін төмендету және негізделген ең төмен күнкөріс деңгейі деңгейінде еңбекке ақы төлеудің ең төмен мөлшерін белгілеу арқылы әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету саласындағы өткір пісіп-жетілген проблемаларды шешу жолдарын іздестіруге қарамастан (қандай да бір елде белгіленген кедейлік өлшемдері бойынша) кедейлер қатарында қалып отыр.

Жұмыс істейтін кедейлік-бұл мемлекет экономикасының зиянды жағдайы, онда жұмыссыздық та, азаматтардың көпшілігінің өмір сүру деңгейі де төмен.

Көптеген елдерде "жұмыс істейтін кедейлер" кедей үй шаруашылығында 3 жылдан астам жалпы жұмыс өтілі бар адамдар ретінде анықталады.

"Жұмыс істейтін кедейдің" негізгі белгілері:

- біліктілігі төмен еңбек;

- бейресми жұмыспен қамту және уақытша келісімшарттар;

- нашар еңбек жағдайлары;
- халықтың осал топтарына жататындығы - мүгедектер, толық емес отбасылар, көп балалы отбасылар.

ХЕҰ-да "жұмыс істейтін кедейлер" класы (workingpoor, in-workpoverty) келесі критерийлерге сәйкес анықталады:

- абсолютті шарт (кәсіпорындар мен СЭҚ (ЭКВЭД)) бойынша салыстыру – орташа жалақының 2/3 немесе 60% - менее кем еңбекақы төлеу.

- салыстырмалы (еларалық салыстырулар): 1) үй шаруашылығында кем дегенде бір жалдамалы жұмысшы болуы керек; 2) үй шаруашылығының табысы осы елдің орташа табысының кемінде 60% (немесе 50% немесе 40%) болуы керек.

- Жалдамалы жұмысшылардың жалпы саны, "жұмыс істейтін кедейлер" және ең жақсы қамтылған жалдамалы жұмысшылар (d9) арасындағы айырмашылық жалдамалы жұмысшылар арасында орташа сыныптың болжамды мөлшерін береді.

Макродеңгейде айқындалған параметрлерді де, сондай-ақ үй шаруашылықтарын іріктеп зерттеу арқылы алынған параметрлерді де тарта отырып, кірістерді бөлуді модельдеу жүзеге асырылады. Іс жүзінде макродеңгейде микродеңгейде есептелген кірістердің шамасын жете бағалау жүргізіледі. Қосымша бағалау қажеттілігі бейресми (көлеңкелі) кірістерді есепке алуға, оған кірісі жоғары адамдардың қатыспауына байланысты іріктеменің ауысуын тегістеуге, сондай-ақ статистиканы макроэкономикалық көрсеткіштерге сәйкес келтіруге ұмтылумен түсіндіріледі.

Мүліктік әл-ауқат индексі үй шаруашылығының материалдық жағдайының кешенді индикаторын білдіреді. Деректерге индексті есептеу әдістемесін сынау Р.А. Капелюк пен Н.Н. Рябушкиннің [1] жұмысында ұсынылған. Индекстің кемшілігі-белгілі бір үй шаруашылықтарын кедейлерге жатқызуға мүмкіндік беретін кедейлік шекарасының болмауы. Біздің зерттеуімізде ең төменгі индекс мәні бар үй шаруашылықтарының 25% кедейлерге жатқызылған.

Көп өлшемді кедейлік үй шаруашылығының айыру (айыру) негізінде бағаланады. Айыру индикаторлар жүйесімен бағаланатын халықтың өмір сүру сапасының білім, денсаулық, өмір сүру жағдайлары сияқты компоненттері бойынша анықталады. Егер үй шаруашылығындағы айыру саны маңызды мәннен асып кетсе, онда мұндай үй кедей деп танылады. Көп өлшемді кедейлік деңгейі жалпы халықтың көп өлшемді кедейлерінің үлесі ретінде анықталады [2].

Экономикалық кедейліктің алдын алу ЕО-дағы кедейлікті азайтудың жалпы бағытының бөлігі болып табылады. "Еуропа-2020" стратегиясының негізгі мақсаттарының бірі 2020 жылға қарай кедейлік қаупін 20 млн адамға қысқарту болды.

Алайда, халыққа кедейлікті жеңуге көмектесу үшін жұмысқа орналасу әрдайым жеткілікті механизм бола бермейді. 2008 жылғы дағдарысқа дейін де еуропалық жұмысшылардың едәуір бөлігі кедей болды, бұл лайықты жалақы алуға бағытталған саясаттың қажеттілігін көрсетті. Сондықтан ЕО әлеуметтік қорғау комитетінің 2014 жылғы есебінде "кедейлік мәселесімен айналысатын көптеген елдерде "жұмыс істейтін кедейлердің мәселелерін" шешумен қатар жүру керек" [3].

ЕО-дағы ең төменгі жалақының өсуінің "жұмыс істейтін кедейлердің" азына әсерін бағалау Eurofound сайтында жарияланған Австрия, Хорватия, Германия және Нидерландыдағы соңғы сандық зерттеулерде жүргізілді:

Австрия ең төменгі жалақыны сәйкесінше 1500 еуроға немесе 1700 еуроға дейін көтерудің әсерін зерттеді. Австриядағы кедейлік қаупінің шегі салыстырмалы және орташа табыстың 60% құрайтындықтан, ең төменгі жалақының өсуі тәуекелге ұшырағандар үшін кедейлік қаупінің өсуін болжайды. Австрияда ЕТЖ-нің 200 Еуроға өсуі халықтың кедейлік шегінің жалпы халықтың 13,09% - дан 13,33% - ға немесе 13,23% - ға ауысуын анықтайды . Екінші жағынан, жұмыс істейтін кедейлердің саны (кедейлік қаупі бар жұмыспен қамтылғандар) 269000-нан 268000-ға немесе 264000-ға дейін (-800 немесе -5000 жұмысшы) азаяды. Бұл әсер кедейліктің жалпы шегінің өсуіне қарамастан күшті болар еді [4].

Хорватия үшін ЕО-ның кірістер мен өмір сүру деңгейі (EU-SILC) статистикасына негізделген бағалаулар 2014 жылы ең төменгі жалақысы бар адамдар арасындағы кедейлік қаупі 17% болғанын көрсетеді, бұл Хорватияның бүкіл халқы үшін кедейлік деңгейінен төмен. Хорватиядағы ең төменгі жалақының 10% өсуін модельдеу нәтижелері кедейлік пен табыс теңсіздігіне шектеулі әсер ететінін көрсетеді. Мәселен, егер Жұмыспен қамту саясатынан және баға деңгейінің ықтимал өсуінен абстракцияланатын болсақ, Хорватияда ЕТЖ-ның 10% - ға өсуі ел ауқымында жұмыс істейтін кедейлік тәуекелін на 0,2 п. п. төмендетеді. егер кедейлік шегі тұрақты мән болса. Егер кедейлік шегі қолда бар орташа табысқа (ӨБЖ-нің 60%) қатысты деп есептелсе, онда ЕТЖ-ның 10% - ға өсуі ұзақ мерзімді әсерсіз экономикалық кедейлік деңгейінің қысқа мерзімді төмендеуін қамтамасыз етеді. Нәтижесінде, қысқа мерзімді кезеңде ЕТЖ 10% - ға өскен кезде жұмыс істейтін кедейлердің деңгейі небәрі 2 тармаққа(15% - ға дейін) төмендейді. ЖМІ алатын әйелдер арасында жыныстық кемсітушіліктің болуына байланысты әсері күштірек болатыны анықталды. Осылайша, әйелдер арасында жұмыс істейтін кедейлердің үлесі 13% - дан 9% - ға дейін қысқарады. Қызметкерлерді жалақы бойынша бөлудің Джини коэффициенті 28,5-тен 28,2-ге дейін төмендейді [5].

Үй шаруашылықтары мен халықтың негізгі табыс көзі (70% - дан астам) еңбек қызметінен түсетін табыс болып табылады, ол жалдау бойынша жұмысты (60% - дан астам) және кәсіпкерлік/өзін-өзі жұмыспен қамтудан түсетін табысты (10% - дан астам) қамтиды. Қазақстан Республикасының салық заңнамасына сәйкес еңбек қызметінен түсетін табысқа салық салынуға жатады, сондай-ақ одан міндетті зейнетақы төлемдері ұсталады. Бұл міндетті зейнетақы аударымдарының шамасы бойынша салық төлеушілердің еңбек қызметінен түсетін кірістер базасын (бұдан әрі – БҚБ) баламалы бағалаудың болуын болжайды.

2020 жылдың бірінші жартыжылдығында БҚБ – мен қамтылған қызметкерлер санының 229 280 адамға өсуі жұмыспен қамтуды ресімдеу жөніндегі жұмыстың, оның ішінде салық салудың жаңа режимі – бірыңғай жиынтық төлем (бұдан әрі-БЖТ) есебінен болды. 2019 жылдың бірінші жартыжылдығы мен 2021 жылдың бірінші жартыжылдығын бағалау нәтижелеріне сәйкес жүргізілген жұмыстарға қарамастан, жұмыспен қамтылған халықты зейнетақы аударымдарымен қамтуда айтарлықтай өзгерістер болған жоқ, өсу диапазоны 1,3–2 п. т. аралықта болды.

БПҰ-мен қамтылған қызметкерлерді еңбек қызметінен түсетін табыс деңгейі бойынша бөлуді талдау көрсеткендей, 2019, 2020 және 2021 жылдардың бірінші жартыжылдығында еңбекшілердің 23,7% - ы 50 000 теңгеге дейін табыс алған.

Міндетті зейнетақы төлеушілердің бағалау базасының ерекшеліктерін ескере отырып, ХЕҰ-ның және ЕО-ның кейбір елдерінің абсолютті тәсілі негізінде Қазақстандағы "жұмыс істейтін кедейлер" экономиканың ресми секторында салық салынатын еңбек табысының медианасының 2/3-нен кем алатын жұмыспен қамтылғандар ретінде айқындалуы мүмкін. Осы тәсілді қолдана отырып, Қазақстан Республикасында жұмыс істейтін кедейлердің үлесі, міндетті зейнетақы аударымдары деректері бойынша, 2018 жылдың бірінші жартыжылдығында – 33,7%, 2019 жылдың бірінші жартыжылдығында – 32,9%, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында-34,3% құрады.

COVID-19 пандемиясы және 2020 жылдың басындағы әлемдік тауар нарықтарының дағдарысы "жұмыс істейтін кедейлер"үлесінің теріс өсу тенденциясын анықтады. Қазақстанда еңбек қызметінен медианалық табыстың 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 19,4% - ға өсуін қамтамасыз еткен қабылданған шараларға қарамастан, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында табысы төмен қызметкерлердің үлесі 34,3% - ға дейін өсті.Ең көп зардап шеккен қызмет түрлері: тұру және тамақтану қызметтерін ұсыну(39,3%); басқа қызмет түрлерін ұсыну (37,3%); көтерме және бөлшек сауда, автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу (36,9%); кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет (36,8%). Білім берудегі, ауыл шаруашылығындағы, тау-кен және өңдеу өнеркәсібіндегі, қаржылық және сақтандыру қызметіндегі "еңбек жағдайындағы кедейлікті" күшейтудің теріс тенденциялары

қайта оралды.Басқаша айтқанда, COVID-19 пандемиясының салдары 2019 жылы халықтың әл-ауқатын арттыру және жұмыспен қамтуды ресімдеу әрекеттерінің барлық оң әсерін жойды.

Кеңестік тәсілдерден бас тарту, еңбек нарығын ықтандыру, 2015 жылы жаңа Еңбек кодексін қабылдау жалақы жүйесін өзгертумен қатар жүрмеді. Нәтижесінде ол жаңа коэффициенттер мен ұқсас тетіктерді енгізе отырып, базалық лауазымдық жалақылар, ставкалар және басқа Кеңестік нормативтер негізінде құрылуды жалғастыруда. Бюджет оңтайландыруды қажет ететіндіктен және еңбекақы төлеу параметрлерін тікелей қайта қарау уақыт пен материалдық шығындармен байланысты болғандықтан, мәселеге макродеңгейге жақындау оңайырақ-еңбек стандарттарын енгізу, ең төменгі жалақыны индексстеу және т. б. Экономикалық қызметтің әр саласының еңбек параметрлерін қайта қарау қиынырақ, өйткені жалақы туралы ақпарат көбінесе құпия болып табылады және кәсіподақтарға қол жетімді емес, ал еңбек инспекцияларының әрекеттері шектеулі, Бұл бизнес-секторды дамытуды қолдауға негізделген. Сондықтан, пандемия жағдайында "жұмыс істейтін кедейлер" проблемасын ушықтыратын және наразылық әлеуетін күшейтетін пайданы ұлғайтуға ұмтылудан туындаған жұмыс берушілердің озбырлық қаупі артады.

Әдебиеттер тізімі

1 Капелюк З.А., Рябушкин Н.Н. Оценка благосостояния населения России на основе имущественного неравенства и доступа к социально значимым услугам // Общество: политика, экономика, право. - 2018. - № 11(64). - с. 45-50.

2 Рябушкин Н.Н., Капелюк С.Д. Анализ многомерной бедности среди занятого населения Российской Федерации. / Достойный труд - основа стабильного общества: Материалы X Междунар. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 24-27 октября 2018 г.). - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2018. - 35-37 с.

3 Eurofound (2017), In-work poverty in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

4 Ederer, S., Baumgartner, J., Fink, M., Kaniowski, S., Mayrhober, C. and Rocha-Akis, S. (2017), 'Effekte eines flächendeckenden Mindestlohns in Österreich', *Wirtschaft und Gesellschaft*, Vol. 43, No. 3, pp. 343–377.

5 Nestić, D. Babić, Z. and Blažević Burić, S. (2018), 'Minimum wage in Croatia: Sectoral and regional perspectives', *Economic Research – Ekonomska istraživanja*, Vol. 31. No. 1, pp. 1981–2002.

Эффекты конвергенции креативной экономики и инклюзивного экономического роста

Ж.С. Хусаинова¹, М.К. Асанова², Г.А. Райханова³, Ж.М. Жартай⁴, М.Р. Газизова⁵

¹к.э.н., профессор кафедры экономики и международного бизнеса,

^{2,3} к.э.н., ассоциированный профессор кафедры экономики и международного бизнеса,

⁴доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры экономики и международного бизнеса,

⁵ докторант 3-го года обучения по специальности «Экономика»

zhibekh11@mail.ru, massanova77@mail.ru, gulnurraihanova@mail.ru,

zhanibek862010@mail.ru, gazizova-maiya@mail.ru

^{1,2,3,4,5} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: Действенность креативной экономики обусловлена коллаборацией творчества, предпринимательства и инноваций. Креативные индустрии формируют каркас креативной экономики, обеспечивают инклюзивный рост и позволяют из интеллектуального

капитала произвести уникальный креативный продукт. Создаваемые креативные блага дают коммерческий, социальный и культурный эффект.

Ключевые слова: креативные индустрии, креативная экономика, экономические эффекты, цели устойчивого развития, трудовые ресурсы, инклюзия.

Принятая в 2015 году Повестка дня ООН в области устойчивого развития на период до 2030 года (Повестка дня 2030) подчеркнула сочетания целей преодоления бедности, охраны экологии и гарантий социальной справедливости.

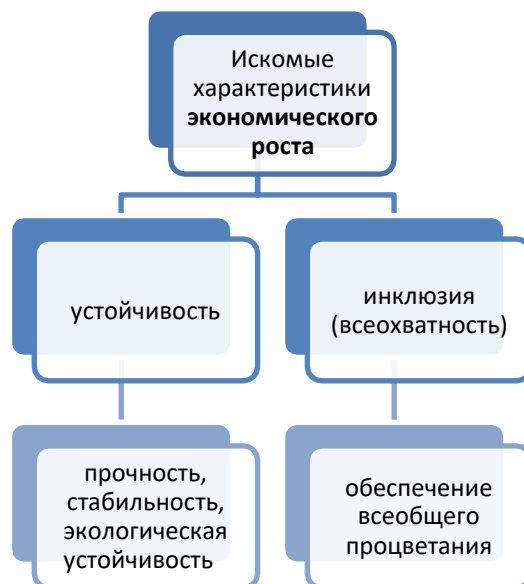

Рисунок 1. Искомые характеристики экономического роста
Примечание – источник [1]

Прерогатива рыночных сил как двигателя экономического роста и концепция невмешательства государства в экономику способствуют усилению социальной дифференциации в обществе, неравенству доходов и постоянству уровня бедности, что снижает устойчивость и сплоченность общества. Слои населения, расположенные на нижних ступенях лестницы доходов, не имеют возможности иметь достойную жизнь.

Согласно позиции ОЭСР, значительное неравенство приводит к недоверию населения к рынкам, а следовательно, сдерживает экономический рост и приводит к макроэкономической нестабильности.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО (ВСЕОХВАТНОГО) РОСТА	
ОЭСР	<ul style="list-style-type: none"> экономический рост, создающий возможности для всех категорий населения и справедливо распределяющий блага в обществе для возрастания его благосостояния
Всемирный банк	<ul style="list-style-type: none"> рост, позволяющий населению участвовать в экономическом росте и пожинать его блага
Азиатский банк развития	<ul style="list-style-type: none"> рост, создающий новые экономические возможности, дающий доступ к возможностям в равной степени для всех слоев общества, в особенности малообеспеченным
ПРООН	<ul style="list-style-type: none"> рост, обеспечивающий всеобщее процветание
МВФ	<ul style="list-style-type: none"> устойчивый и охватывающий множество секторов рост, обеспечивающий продуктивную занятость всех трудовых ресурсов, равный доступ к товарам и ресурсам и гарантии для социально незащищенных слоев
Стратегия ЕС на период до 2020 года	<ul style="list-style-type: none"> рост, формирующий экономику с высокой занятостью, с экономическим, социальным и пространственным единством

Рисунок 2. Определение инклюзивного (всеохватного) роста в документах международных организаций

Примечание – источник [1]

В Повестке дня 2030 акцент сделан на последнем аспекте ЦУР 8 «Содействие неуклонному, всеохватному и устойчивому экономическому росту, полной и производительной занятости и достойной работе для всех», а именно на содействии достойной работе для всех. Это значит, что каждый человек имеет право не только на возможность трудоустройства, гарантированные вакансиями достойные условия труда и оплату, формирующую приемлемый уровень жизни.

Креативные, или творческие, индустрии представляют собой сектор экономики, развивающийся за счет генерации идей, интеллектуальной активности людей. М. Горхеймер, Т. Адорно впервые применили понятие «культурные индустрии» как целостный промышленный механизм продуцирования стандартизированных уникальных благ в сферах искусства, изображения, литературы, киноиндустрии и т.д. Они пришли к выводу, что креативные индустрии ускоряются развитием массовых коммуникаций и глобализации [2].

Креативные индустрии порождают положительные эффекты по четырем направлениям (рисунок 3).

Рисунок 3. Эффекты креативных индустрий

Примечание – составлено авторами по источнику [3]

Главной характеристикой креативных индустрий представляется обладание личной креативностью, умом, исследовательскими и творческими способностями, создающих дополнительные рабочие вакансии и вносящих вклад в общественное благосостояние путем продуцирования интеллектуальной собственности. Креативные индустрии по своему содержанию не равны творческим индустриям, т.к. наполнение данного термина на английском языке гораздо шире и включает также науку, инновации.

Границы креативной экономики и инклюзивного экономического роста соприкасаются так, что креативная экономика позволяет более полно охватывать участие всех слоев населения, в том числе ранее выпадавших из системы общественного производства. Это делает качество экономического роста более стабильным и доступным для всех.

Дополнительные сведения: Исследование выполнено в рамках проекта, финансируемого Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № AP14871023).

Список литературы

1. Как стимулировать инклюзивный и устойчивый рост субрегиона СПЕКА? (справочно-аналитический документ). Специальная программа ООН для экономик Центральной Азии (СПЕКА). - Экономический форум СПЕКА 2019 года «Взаимосвязанность: Упрощение процедур торговли и транспорта и устойчивое развитие в субрегионе СПЕКА». - Ашгабат, Туркменистан, 20-21 ноября 2019 г.. – 61 с. - Режим доступа: https://unece.org/fileadmin/DAM/SPECA/documents/ecf/2019/2019_SPECA_Economic_Forum_Background_Paper_Russian.pdf

2. Гамбеева Ю. Н., Смей В. М. Роль креативных индустрий в социально-экономическом развитии территории // Вестник Челябинского государственного университета. 2021. № 6 (452). Экономические науки. Вып. 73. С. 89—96. - Режим доступа: <https://doi.org/10.47475/1994-2796-2021-10610>.

3. Романец И. И. Креативные индустрии городов и регионов: базовые характеристики / И. И. Романец // Российские регионы в фокусе перемен : сборник докладов в двух томах (18-20 ноября 2021 года, Екатеринбург). — Том 2. — Екатеринбург : УрФУ, 2022. — С. 157-160. - Режим доступа: <https://elar.urfu.ru/handle/10995/108814>

Specification of parameters of the youth labor market in a modern inclusive economy

Khusainova Zh.S.¹, Adilova Zh.G.², Selezneva R.V.³, Seitova D.B.⁴

¹ Candidate of economic sciences, Professor of the Department of Economics and International Business

² Candidate of economic sciences, docent, Leading Researcher

³ Candidate of Technical Sciences, Professor of the Humanitas Higher School (Poland)

⁴ 2nd year student of the Faculty of Economics

^{1,2,4} Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov, Kazakhstan

³ Humanitas High School, Poland

zhibekh11@mail.ru, adilova.zh@mail.ru, seleznevaruslana@gmail.com,

seitovadil243@gmail.com

Annotation: The article is devoted to topical problems of quantitative and qualitative parametrization of youth labor market in a modern inclusive economy. The analysis of existing approaches to assessing the parameters of the youth labor market allows us to state the limitations of traditional methods for measuring and evaluating the quantitative and qualitative parameters of the youth labor market, including: the lack of consideration of the specifics of youth labor and employment, the possibility of assessing the working conditions of certain groups of young people, the formalization of qualitative criteria and formation of a comprehensive indicator of productive youth employment. Quantitative and qualitative criteria for parameterization of youth employment in the modern inclusive economy are proposed.

Key words: inclusive economy, youth employment, youth unemployment, youth labor market.

The report of the World Economic Forum "Inclusive Growth and Development Report 2017" notes that "there is no greater problem worldwide than increasing the participation of society in the process and benefits of economic growth" [1]. It is through the prism of inclusiveness that all aspects of social production are studied [2-3], including the possibilities of realizing the labor potential of young people.

With the parametrization of the youth labor market in the conditions of a modern creative economy, it becomes necessary not only to analyze it quantitatively and qualitatively, but also to determine the appropriate criteria and indicators.

Based on the analysis of existing approaches to assessing the parameters of the youth labor market, the following constitutive features of the research landscape have been identified.

Firstly, the differentiation in the approaches used extends both to the level of specification of certain indicators, and to the nature of analytical and statistical data, in the absence of which, as well as in the case of different collection methodology, the use of a number of indicators does not allow one to obtain a representative complete picture of the state and youth labor market trends

Secondly, the vectors of using the methodology for quantitative assessment of the parameters of the development of the youth labor market are associated with the study of the social and labor sphere as a whole at the country level, comparative cross-country analysis (including the ranking of countries) in the context of the existing statistical base on youth employment. However, a qualitative level cut in this case should imply "going beyond" official statistics and taking into account other (including sociological) databases;

Thirdly, the actual task is the formation of the final complex indicator of the quantitative and qualitative parametrization of the youth labor market and the choice of weights.

The analysis of existing approaches to assessing the parameters of the youth labor market allows us to state the limitations of traditional methods for measuring and evaluating the quantitative and qualitative parameters of the youth labor market, including: the lack of consideration of the specifics of youth labor and employment, the possibility of assessing the working conditions of certain groups of young people, the formalization of qualitative criteria and formation of a comprehensive indicator of productive youth employment [4].

An analysis of the conceptual foundations of the parameterization of the youth labor market, its available statistical base, taking into account current trends in youth employment, made it possible to form quantitative and qualitative indicators for the parameterization of the youth segment in the modern labor market in an inclusive economy. It should be noted that some of the indicators presented are reflected in official statistics, while the other part is not yet presented, but is proposed in the introduction to the methodology of statistical accounting and analysis.

The quantitative indicators of the youth labor market parametrization include the following:

1) Youth employment indicators:

- level of youth employment (in %);
- youth unemployment rate, % (including the share of long-term unemployed youth, %);
- duration of job search (months);
- the level of hidden unemployment among young people (%);
- share of informal youth employment (%);
- proportion of NEET youth;
- "progressiveness" of the structure of youth employment, including the share of young workers employed in high-tech jobs (%);
- the share of young workers whose work corresponds to the received specialty (%);
- Coverage of unemployed youth by employment assistance programs, efficiency of employment of unemployed youth by public employment services (%).

2) Wage indicators of employed youth:

- the share of young workers who receive wages at the level of the minimum wage, the regional average and above the average level (%);
- share of "working poor youth";
- comparative ratios of the average monthly wages of young workers with the average monthly wages of the employed population as a whole, as well as with the minimum wage;
- the level of real wages in the youth segment of the labor market

3) Indicators characterizing the working conditions of employed youth:

- the level of industrial injuries and occupational diseases among young workers;
- the share of young workers employed in hazardous and (or) hazardous industries (%).
- coverage of young workers with insurance against accidents at work.

4) Indicators characterizing the state of social protection of employed youth:

- share of poor youth receiving targeted social assistance (%);
- share of young workers covered by social insurance programs (%);
- coverage, duration and size of payments for pregnancy, childbirth and childcare of young workers.

5) Indicators of gender equality of employed youth:

- the ratio of the unemployment rate of men and women in the youth segment (%);
- the ratio of the unemployment rate of men and women in the youth segment (%);
- the ratio of wages of men and women in the youth segment (%);
- Duncan index for measuring occupational segregation in the youth segment, i.e. a coefficient showing the percentage of workers of the same sex who must change occupation in order to equalize the number of men and women in each occupational group.

The qualitative indicators of the youth labor market parametrization include the following:

1) Indicators of professional development of employed youth:

- professional qualification structure of youth employment;
- share of young workers with higher education (%);

- the share of young workers participating in training programs, advanced training (%);
 - the share of young workers who are satisfied with the content of work by realizing their professional potential (%)
 - the share of enterprises participating in the implementation of adaptation programs for young professionals (%).
- 2) Indicators related to guarantees and protection of the rights of employed youth:
- the share of employed youth with non-short-term employment contracts for their main job (%);
 - share of young workers to whom enterprises have wage arrears (%)
 - proportion of young workers with excessive working hours of more than 48 hours per week (%).
- 3) Indicators characterizing the participation of working youth in social partnership:
- proportion of young workers who are in trade unions (%)
 - level of coverage of young workers by collective agreements (%);
 - share of young workers working in organizations that have special programs for youth, %
 - the share of young workers covered by organizations that protect the rights of workers (%);
 - the share of young workers in the management structures of the enterprise (%).
- 4) Indicators characterizing the balance in the "work-life" ratio
- share of working youth with flexible work schedules (%);
 - share of employed young women with children under 3 years old (%);
 - share of young workers with children under 6 enrolled in preschool educational institutions (%).

Based on the proposed quantitative and qualitative indicators of the youth labor market parametrization based on regional statistical data, private indices can be calculated for the main and additional blocks (employment, wages, working conditions, social protection of employed youth, professional development, gender equality, guarantees and rights employed youth, participation of working youth in social partnership, "work-life balance"), on the basis of which it is possible to calculate the integral indicator of youth employment.

Recognizing the importance of previous scientific developments in the field of indicating the qualitative indicators of the labor market, it is necessary to further deepen existing research, taking into account the characteristics of the youth segment. Qualitative parameters of productive youth employment can be classified according to a number of criteria:

- by priority: primary (dominant), secondary;
- degree of formalizability: formalizable and non-formalizable;
- by the level of management: micro-, meso-, macro-, meta-levels;
- in relation to young people as a subject of labor relations: exogenous (external) - set by the "man-production" system and endogenous (internal) - job satisfaction, labor content;
- by the stage of a career: for the initial stage - the availability of jobs, adaptation; for subsequent stages, other criteria can be identified (for example, job security, the possibility of advanced training, career growth, the presence of "social lifts", etc..

Based on the specifics of these criteria, specific methodological aspects of assessing the quantitative and qualitative parameters of the youth labor market can also be determined.

It seems that the set of primary (basic) parameters for the analysis of the youth market will be as follows:

- availability of jobs for young people;
- compliance of the education received by young people with the labor functions they carry out;
- assessment of the content of labor (is the most important criterion for the formation of appropriate labor attitudes among young people, taking into account the specifics of this group of labor resources).

A set of "secondary" criteria for analyzing the youth labor market should include such aspects as gender equality, job security (employment security) for young people, job security for young

people, the possibility of improving the skills and professionalism of young people, career prospects, the presence of “social lifts” for young people.

In addition to the listed qualitative parameters of the youth labor market, it is necessary to highlight the presence of additional indicators related both to the individual psychological characteristics of the employee himself, and to the attitudes and values adopted in the organization and society. It is also necessary to take into account that young people are quite widely represented in the mosaic segment of non-standard forms of employment, which, according to researchers, is an umbrella term that combines various forms of interaction between an employee and an employer that are specific in nature.

Complementary Data: This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP09259065).

Bibliography

1. The Inclusive Growth and Development Report 2017 // World Economic Forum - <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-growth-and-development-report-2017>.
2. CAFOD. Discussion paper: What is “inclusive growth”? - <https://cafod.org.uk/content/download/17224/133626/file/Inclusive>
3. Alfredsson E., Wijkman A.. The Inclusive Green Economy. - MISTRA, Prestudy, 2014, April. - http://www.mistra.org/download/18.2f9de4b14592a1589d172e2/1473225485133/Mistra_Prestudy_TheInclusiveGreenEconomy_April2014+%281%29.pdf
4. Bogachenko E.D. Implementation of the principles of decent work in the field of youth employment. - <https://www.prlib.ru/item/1346564>

The methodology of assessment of the brand strategy of conditions the digital economy

O.P. Chukurna¹, Kofman Viktoria²

¹Doctor of Economics, professor of the Department of Marketing, Management, Public Management and Administration

²postgraduate student of the third level of higher education, majoring in «Economics»
elenachukurna@gmail.com;vi.vitorky@gmail.com

^{1,2}State University of Intellectual Technologies and Communication

Abstract: The role of brand valuation as an intangible asset in the structure of enterprise assets is substantiated. The role of the brand as a marketing asset in the capitalization of the enterprise is indicated. Problems of practice of recognition, estimation, protection, revaluation of intangible assets and a brand in Ukraine in comparison with foreign approaches in this sphere are formulated.

The main problems of implementing the brand valuation methodology in the practice of Ukrainian enterprises include the use of a standard valuation of intangible assets, the lack of a standard for valuation of intangible assets, as well as the lack of uniformity in approaches to the management of intangible assets in general and brands in particular. One of the serious problems is the lack of harmonization of terminology in the field of valuation of intangible assets with international valuation standards.

It was substantiated the three most common methodological approaches to brand assessment: costly, comparative and profitable. The analysis showed that in the world practice it is accepted to use an income approach to brand valuation, in which the determination of value is based on the discounted value of cash flows. Applied examples of the application of this brand value assessment method are considered.

Based on the brand assessment methods discussed above, a number of methods have been proposed that allow taking into account the shortcomings of generally accepted approaches. The following brand assessment methods are proposed, which can be implemented in the practice of

assessing local and global brands: a method for assessing the value of brands using points; method of calculating the book value of the brand and the cost of its replacement; brand value assessment method using market transactions; brand value index model.

Keywords: brand, evaluation, brand assessment methods, brand value index

In the conditions of transformation of the economic base, which is characterized by rapid development of services, new technologies, software products and production of other intangible goods, the problem of determining the methodological principles of brand evaluation and management is relevant. The overall methodology of brand evaluation and management is based on its capitalization.

Brand management techniques, in turn, involve the creation of a brand community, which aims to create loyal customers to the brand. Thus, the brand management system is based on the interrelationships with the choice of method of estimating brand capitalization. In this context, the research issues of the article are relevant and aimed at systematizing the methods of evaluation and brand management.

There are a lot of foreign and domestic scientists and researchers have made a significant contribution to the problem of forming a methodology for creating and evaluating a brand, managing the value of brands, in particular: D. Aaker (Aaker D., 2003), K.L. Keller (Kevin Lane Keller, 2011), F. Lepley, D. Joseph (Lepley F., Joseph D., 2004), K. Walsh (Walsh K., 2000), M. Oklander (Oklander MA, Novoshinska LV, Chukurna OP, 2012), O. Chukurna (Chukurna OP, 2017), Studynskiy GY (Studynskiy G.Y., 2015) and other authors. However, the issue of creating methodological foundations for branding in terms of brand evaluation and management is insufficiently substantiated and requires further research. Many authors focus on building loyalty systems to achieve branding goals. However, this approach does not sufficiently substantiate the methods of capitalization and brand evaluation. The practical experience of many global companies shows that the strategy of forming a brand community helps to increase customers, increase brand loyalty and increase its capitalization. Successful examples of such brands are IKEA and Hilton. At the same time, the brand architecture is more advanced, based on different models of brand identity.

The problem of evaluating and managing brand capital is related to the peculiarities of methods for evaluating the effectiveness of marketing activities and taking these indicators into account in enterprise management.

The valuation of the brand capitalization in the management accounting of the enterprise can be expressed in the accounting of the brand as an intangible asset and will take into account the following features:

- to give marketing the missing financial and economic orientation;
- to integrate marketing intangible assets into the overall system of economic indicators;
- to connect marketing and the results of its activities to the classical economic methodology for evaluating efficiency;
- to reliably assess the effectiveness of marketing costs and thereby avoid increasing sales "at any cost";
- to estimate future income, which will not allow sacrificing sales and profits of future periods for the sake of momentary interests.

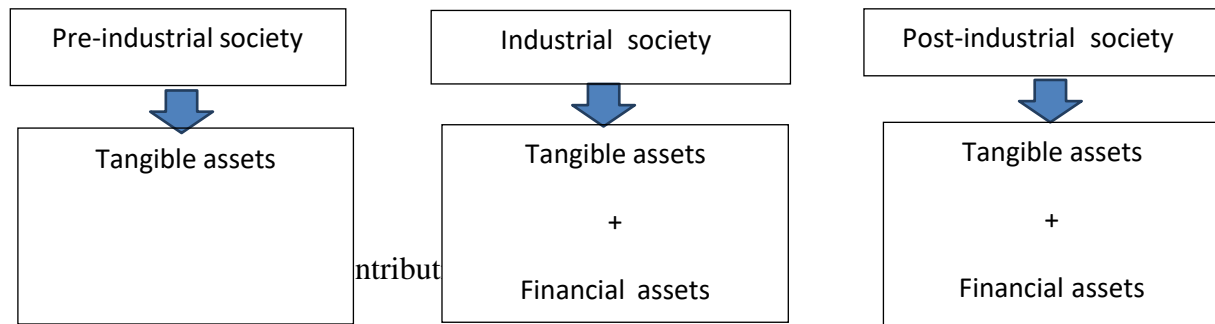
Financial emphasis in marketing makes it possible to identify many of the company's competitive advantages, primarily sustainable competitive advantages, which are associated with a high reputation, qualified personnel, own developments and know-how, and long-term relationships with customers. These benefits last longer and allow you to achieve higher profitability.

Sustainable competitive advantages of the company are formed on the basis of an effective brand management strategy.

Features of business practices in Ukraine and EU countries have different legal and economic features. The Ukrainian economy currently remains dominated by competition based on factors of

production, that is, cost leadership. This situation is typical for countries whose economy has an industrial type. In the post-industrial economies that have emerged in the countries of the European Union, the structure of GDP is dominated by income from the service sector and the production of intangible assets. As a result, the system for assessing intangible values, including the brand and their inclusion in the company's capitalization, is a priority. In this type of economic relations, competitive advantages are also achieved through knowledge, skills and creative solutions, i.e. intangible assets (see Fig. 2).

Figure 2: Dominants of economic relations in different types of societies

It should be noted that a clear trend of post-industrial economy has emerged in the countries of the European Union, and the process of neo-industrialization is underway in the countries of Southeast Asia and the BRICS. It was this distribution of forces that made it possible to focus on the creation of intellectual products and intangible assets. Under these conditions, methods for assessing intangible assets, including the brand, the value of which depends on the level of corporate governance and values, largely formed due to marketing activities, have become a topical issue. The transformation of competition based on factors of production (resource concept) into competition based on intangible (intellectual) values, which is taking place in the developed countries of the world, explains the discrepancy in the performance of companies of the same level.

There has been no change in the level of competition in Ukrainian companies. In recent years, the Ukrainian economy has seen industrialization and a shift in the structure of GDP towards the production of intangible assets and services.

Intangible assets are the most promising and manageable part of the property of enterprises. By increasing the creation of intangible assets, a quick effect of capitalization of the company's value is achieved. In addition, many types of intangible assets are created within the company and are of a marketing nature, often at the expense of the brand. Their valuation and reflection in management accounting is a capitalization tool with which you can create an attractive image of the company from a marketing point of view.

Analysis of the theory and practice of recognition, evaluation, protection, revaluation of intangible assets in Ukraine compared with foreign approaches in this area, led to the conclusion that there are problems in the mechanism of functioning of intangible assets in Ukraine.

Firstly, in Ukraine, a standard valuation of intangible assets is used, which is mainly used when a business is alienated or its owner changes. However, this practice does not reflect the current value of the brand and is not displayed on the company's balance sheet.

Secondly, in Ukraine there is no approved standard for the valuation of intangible assets, therefore, the methodology for valuation of intellectual property is applied.

Thirdly, despite the existence of many legal acts in the field of recognition and valuation of intangible assets, they do not provide for the possibility of changing the value of intangible assets not by depreciation, but by the revaluation method for assets with an unlimited useful life. This creates paradoxes in the valuation of goodwill. Its gradual depreciation results in zero residual value. Although, business reputation may increase. This situation leads to the containment of the sources of brand management development in Ukraine.

Fourthly, the current procedure for the recognition and valuation of intangible assets makes their use in tax accounting and, accordingly, in tax management almost meaningless.

Fifthly, at the moment there is no understanding between appraisers and management specialists in approaches to the valuation of intangible assets. Appraisers tend to have a simplified understanding and reduction of the task to determining the value of an intangible asset at the current moment or at the time of the transaction. For management professionals, the valuation of an intangible asset is reduced to determining royalty or lump-sum rates that suit both the licensor and the licensee.

Sixths, in the domestic economic environment there is no uniformity in approaches to the management of intangible assets in general and brands in particular. There is no concept, no standard methods and techniques in this area. In the literature, there are extremely few publications in the field of intangible asset management that could be of interest to other business entities.

Seventh, the concept of "brand" in the Ukrainian legal regulations is absent, despite the generally accepted world practice. This indicates that specialists in the field of intangible asset valuation ignore the realities that have developed in the world and practically does not allow managers to actively work with this type of asset.

Eighth, many terms in the field of valuation of intangible assets are not harmonized with international valuation standards. For example, legal acts do not provide for the possibility of extending the payment of a lump-sum (one-time) payment over time.

Despite these problems in this area, approaches and methods for assessing the value of a brand are applied in practice and are relevant. The reason for this is the real added value that the brand brings to the company and the need to evaluate its value.

Currently, there are three most common methodological approaches to brand valuation: cost, comparative and income.

The cost approach to brand valuation involves determining the value of a brand as a set of costs for its creation and registration. But the result of such an assessment turns out to be inadequate to the true market value of the brand, so it is practically not used. Currently, this approach is used only in some cases to determine the lower bound of brand value.

The comparative approach is based on determining the value of a brand based on information about transactions with similar, comparable brands. The difficulty of applying this approach lies in the absence of an actively functioning market for the purchase and sale of trademarks, as well as the inaccessibility of information about prices and real conditions of such transactions. This approach is used very rarely.

In world practice, it is customary to use an income approach to brand valuation, in which the definition of value is based on the discounted value of the cash flows that the brand can bring to the company in the future by attracting additional investments.

The method of discounting cash flow takes into account the calculation of annual income that the company receives from the capitalization of the brand for a period of 5-10 years. The discount rate is the weighted average cost of capital. The value of the brand is based on the calculations of the sum of the present value of the cash flow of the brand for the forecast period and the present value of the cash flow of the brand after the forecast period. It is calculated by the following formula(1):

$$\ddot{O}_A = \sum_{t=1}^n \frac{P_t}{(1+r)^t} + \frac{DV_n}{(1+r)^n},$$

де P_t — profit forecasting t year, received from the brand;

DV_n — residual value after n year;

Residual value DV_n determined by the following formulas:

$$DV_n = \frac{NOPAT}{r} \quad \text{or} \quad DV_n = \frac{NOPAT}{r-g},$$

where $NOPAT$ — net profit of the brand after taxes;

g — income growth rate(Chukurna O., 2020).

The method is extremely convenient in cases where a company is going to buy or sell a brand, because it allows you to estimate the profitability of the brand in the future. However, this method is difficult to use, since it requires taking into account the forecast values of not only the price and sales volume of the brand, but also macroeconomic factors, in particular the discount rate.

Let's consider an applied example of applying this method of estimating the value of a brand. Let's say IKEA decided to sell its brand and start producing textiles under a new name. The management assumes that the profit from production will be \$3 million / year for another 10 years. In addition to this, \$5 million will have to be invested in the creation and promotion of a new name. Then the IKEA brand value can be calculated as

$$C_T = 3\text{million} \frac{(1+10\%)^{10}-1}{10\%(1+10\%)^{10}} + 5\text{million} = 23,43\text{million}\$$$

The income approach involves the use of several valuation methods. The most popular are: the royalty exemption method and the profit advantage method. Based on practice, it is advisable to use the royalty exemption method for brand purchase and sale transactions, when the brand being valued belongs to a type of business that has a franchise practice in Ukraine. Such types of business include trade in consumer goods, trade in food products, restaurant business, travel services, etc. This method is popular in the practice of world companies.

Thus, brand valuation can be used to justify the performance and value of corporate investments for investors. Within a company, brand value estimates are used to analyze the performance of business units. Accurate brand valuation makes it possible to realistically set prices for licenses and franchises issued to a brand name.

As stamps are increasingly recognized as valuable assets, companies can use their valuation as a basis for loan applications.

It would seem that analyzing the value of a company based on the calculation of the amount of its fixed assets is quite simple, provided that these funds constitute a significant part of the firm's assets. However, in modern companies, the balance between tangible and intangible assets has shifted significantly in favor of the latter. All of the above reasons require companies to clearly reflect the financial value of their trademarks.

References

1. Aaker D. (2003) Sozdanie silnyh brendov [Building strong brendov] Moskva: Publishing House of Grebennikov, p.440.
2. Kevin Lane Keller (2011) Strategic management: building, measuring and managing brand equity. Publishing: Pearson, p.509
3. Lepley F., Joseph D. (2004) Strategii razvitia Brenda. Originalnyjprakticeskij instrumentarij dla liderstva vashego brenda [Brand Development Strategy. The original practical tools for your brand of leadership] Dnepropetrovsk: Balance Club, p. 384
4. Walsh K. (2000) Kluchevye pokazateli menedzmenta. Kak analizirovat, sravnivat, kontrolirovat dannye, opredelaushie stoimost kompanii [Key indicators management. How to analyze, compare, control data defining the value of the company] M.: Case 2000
5. Oklander M.A., Novoshinska L.V., Chukurna O.P. (2012) Tehnologiya brendingu strahovoï kompanii [Insurance company branding technology] Ekonomist, № 11, pp.39-43
6. Chukurna O. P. (2017) Brand positioning strategy on the basis of quality perception: different markets B2B and B2C. Economics: time realities. № 1 (29). C. 135-142. –URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/n1.html>
7. Studynskiy G.Y. (2015) Sistemnist rozvitku ta prosuvannja brandu jak umova jogo efektyvnosti [Systematic development and promotion of the brand as a condition of its effectiveness] Innovatsiyna ekonomika, №5, pp.185-192
8. Jack Trout, Steve Rivkin (2012) Differentiate or die. - SPb.: Peter, 304p.
9. T. Gad (2001) 4D Branding: Hacking the Corporate Economy Code. - St. Petersburg: Stockholm School of Economics, 230p

10. L. de Cernaton (2007) From brand vision to brand evaluation. Strategic process of growth and strengthening of brands - Moscow: IDT Group, 332p.
11. Chukurna O. (2020) Methodical approach to accounting intangible assets and brand values in marketing price policy. Marketing and Digital technologies. T.4, №3, p. 63-73
URL:<http://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/111/104>
12. Chukurna O., NikolaievD. (2021) Marketing strategy of territorial branding in the context of sustainable development. VUZF Review. VUZF University. Vol. 6 №1, 65-78.
URL:<http://papersvuzf.net/index.php/VUZF/article/view/142>

Business models of information and communication enterprises in the conditions of the digital economy

O.P. Chukurna¹, L.V. Pankovets²

¹Doctor of Economics, professor of the Department of Marketing, Management, Public Management and Administration

²postgraduate student of the third level of higher education, majoring in «Economics»
elenachukurna@gmail.com; ua0737772728@gmail.com

^{1,2}State University of Intellectual Technologies and Communication

Abstract: The article substantiates the influence of digitalization, which affects the development of socio-economic relations. The trends that arose as a result of the development of digitalization and contribute to the gradual transformation of socio-economic relations and the economic base was identified. Digitization as a factor influencing the change of the economic base was substantiated. The economic basis of business models in the conditions of digitalization is considered. The most widespread business models of the modern type in the conditions of digitalization of the economy was characterized.

Keywords: business models, digital economy, ICT enterprises.

The impact of digitalization is reflected in the development of socio-economic relations in the following directions:

- creation of a "smart" society based on new values, orientation to human needs, flexibility and creativity;
- the labour market, health care, education, spatial development are radically changing;
- the disappearance of a number of traditional professions due to the automation of relevant labour operations and the simultaneous appearance of new professions, which is accompanied by an increase in the demand for creative work and creativity;
- the transfer to the virtual environment of a significant part of labour relations and entire segments of employment, the flexibility of which forms is significantly increased due to the increase in the share of non-standard, partial and unstable, one-time employment, etc.;
- digitalization requires the formation of new competencies of the labour market, which affects the restructuring of the entire education system;
- the growing influence of young workers, representatives of generation Z, who use digital technologies practically from birth (digital natives) and have unlimited access to information and developed digital competencies.

The key motivating factor in the conditions of digitalization is the possibility of personal development, and not only career growth and the level of remuneration, as in previous generations.

The development of mass online education, the appearance of high-quality mass open online courses, a large amount of information in open sources lead to the loss of the monopoly on the transfer of knowledge by universities. At the same time, educational courses of the world's leading

universities, which are publicly available, have a significant impact on educational technologies. Digitization of education also brings a number of difficulties, requiring the solution of issues of adaptation of the educational system to the digital environment, working out the ethical aspects of the use of digital technologies in the future.

The volume of data, which is growing significantly and exceeds the human ability to assimilate it, determines the demand for artificial intelligence (AI) technologies and electronic assistants. Increasing the speed of information exchange and its application requires increasing information literacy of the population, which puts the issue of digital inequality and the risks of digital segregation of consumers of digital services on the agenda.

The spread of the Internet of Things will make a person virtually transparent to any interested persons and structures, which, in turn, creates a demand for the development of information security technologies and cybercrime technologies.

Today, the world is entering a period of accelerated provision of reliable "smart" spaces, when technologies become an integral part of a person's everyday life.

All the above-mentioned trends that arose as a result of the development of digitalization contribute to the gradual transformation of socio-economic relations and the economic base.

As a result of such transformations, it is possible to define digitalization as a factor influencing the change of the economic base, which is justified by the following provisions:

- the development of digital spaces challenges the traditional principles of territoriality, geographically based communities and sovereignty. Policies based on geographical principles, such as rules of origin or specific markets, need to be revised to adapt to the actual processes of value creation and distribution;

- there is a change in factors that shape value and affect the law of value due to the emergence of new production factors that become basic in the context of creating a new technical and economic system;

- the digital economy is characterized by reliance on intangible assets, mass use of data, implementation of non-standard business models and difficulties in determining the jurisdiction in which value creation takes place.

The transformation of the factors that form value as the foundation for changing business models is implemented in the following areas:

- the introduction of new technologies and innovations was a stimulus for changing key technologies in industry and methods of economic activity. In this context, the transformation of production factors that affected the cost of the product and its consumer value was carried out;

- if, during the four technical and economic systems, the economy was dominated by an approach based on the interaction of three factors that underlie the value of goods, then the emergence of the information economy contributed to the emergence of new factors and a change in priorities;

- innovative technologies of the fifth technical and economic order established an approach to substantiating information as a factor of production that affects the formation of the value of a product or service;

- information in such a technological arrangement also becomes a commodity.

Globalization, the spread of which was the result of the development of the sixth technological and economic development, contributed to the creation of a global economic space, and a significant role in this process was played by transnational corporations (TNCs).

It was transnational corporations, in the conditions of market saturation and full satisfaction of the physiological needs of society in developed countries, that began to create demand and standardize needs and unify goods around the world. Forming a unified image and lifestyle, they began to create demand for their products.

In the conditions of national economies, the enterprises of the countries are forced to be flexible and adapt to changes in the competitive environment and take into account the existing demand. In the global world, transnational corporations have begun to create demand for their products through the formation of the value of the product for the consumer.

This approach was implemented in practice through the dissemination of information and knowledge about the technologies of consumption of goods and services. The issue of value creation becomes a key issue in the formation of business models of enterprises.

The economic basis of business models in the conditions of digitalization should be based on the following foundation:

—Technologies of big data analysis and artificial intelligence help to find new sources of value creation based on the study of digital portraits of consumers and patterns of their economic behaviour. Customer data is becoming a core asset for digital companies, and access to large volumes increases market value.

—The main parameter of the competitiveness of new business models is the speed of bringing a new product to the market (time-to-market). Modern approaches to development and production on the basis of advanced production technologies allow to reduce the time of the product's release to the market and use an iterative approach to updates and improvements, adapting to the needs of customers.

—The predominance of intangible assets in digital business models and the ease of transition of consumers from one company to another increase the significance of the brand and dictate the need to create incentives to use a certain digital platform or business model, increase loyalty by providing customized or extended services.

— Value chains allow you not to limit your business to certain geographic regions and market segments, most digital platforms operate in numerous markets. The development of digital platforms also allows for the expansion of value propositions for the consumer through partnerships with other suppliers.

— Formation of the economy of «combined consumption» or the sharing economy.

— The most widespread business models of the modern type in the conditions of digitalization of the economy are the following:

— Digital platforms that provide direct interaction between sellers, buyers and supplier partners, which minimize transaction costs and expand opportunities for joint consumption of goods and services. Depending on the product and market segment, platforms can be communication, social, media, search, operational and controlled, service, sharing, product, transaction, etc.

— Service business models based on using resources instead of owning them (including Software-as-a-Service (SaaS), Infrastructure-as-a-Service (IaaS), etc.). Today, new types of service models are emerging, including Robots-as-a-Service, City-as-a-Service. Service models contribute to the personalization of goods and services, allowing the client to consume the necessary product in the necessary volumes to achieve the desired result.

— Business models whose pricing is based on the achievement of results (outcome based models) and effect for the client, including on the basis of consumption of complex products and services. By analogy with service models, such business models are often called Product-as-a-Service (PaaS). In addition to supplying fertilizers, BASF provides customers with detailed recommendations on which fertilizers to use, in what amount and on which plants in a given period of time, based on monitoring and analysis of data on soil, plant health, weather conditions and other parameters [4].

—Crowdsourcing models based on attracting external resources (money, people, ideas, etc.) for the implementation of business processes - implementation of innovations, product development, production, marketing and sales, etc.

Business models based on monetization of personal data of customers, when free services for users sell their data to other consumer segments [5].

The level of spread of new business models in Ukraine differs significantly by economic sector: the most common digital platforms in markets characterized by close interaction between suppliers and consumers are in retail, financial services, consumer goods and services, where platform solutions have been actively developing since the beginning of 2010 years

The specificity of the formation of business models in the conditions of digitalization is formed under the influence of global factors, and its dependence on the level of development of the national economies of countries requires additional research.

However, technological solutions that contribute to changing the business model of enterprises from product-oriented to service or client-oriented have the greatest potential for creating added value [1].

Resources:

1. Cisco (2016). Where to Begin Your Journey to Digital Value in the Private Sector Economic Analysis. <<https://www.cisco.com/c/dam/en/us/solutions/collateral/service-provider/value-at-stake.pdf>>
2. Deloitte (2019). What is Digital Economy? <<https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>>
3. European Commission (2018a) Digital Economy. <<https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/digital-economy>>
4. Gartner (2018b). Gartner Top 10 Strategic Technology Trends for 2019. <<https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-10-strategic-technology-trends-for-2019/>>.
5. Global Education Futures Report (2018). Образование для сложного общества. <<https://drive.google.com/file/d/0B9ZvF6mQ5FMbSTFKVmhodU5rNTNiTXpUZ2QwZktiR0pzSmJR/view>>.
6. McKinsey (2015). The Internet of Things: Mapping the Value Beyond the Hype. 2015. June <<https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/mckinsey%20digital/our%20insights/the%20internet%20of%20things%20the%20value%20of%20digitizing%20the%20physical%20world/the-internet-of-things-mapping-the-value-beyond-the-hype.ashx>>.
7. McKinsey (2017a). A Future That Works: Automation, Employment and Productivity. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Digital%20Disruption/Harnessing%20automation%20for%20a%20future%20that%20works/MGI-A-future-that-works_Executivesummary.ashx>.
8. RoboTrends (2019). Что такое экзоскелет? <<http://robotrends.ru/robopedia/chto-takoe-ekzoskelet>>.
9. Rusbase (2017). Что такое Open Banking? <<https://rb.ru/longread/chto-takoe-open-banking/>>.

The use of NFT technology as a marketing tool for promoting brands in the digital economy

O.P. Chukurna¹, S.V. Zitar²

¹Doctor of Economics, professor of the Department of Marketing, Management, Public Management and Administration

²student of the second level of higher education, majoring in «Management»
elenachukurna@gmail.com; zitarstas@gmail.com

^{1,2}State University of Intellectual Technologies and Communication

Abstract: The article discusses new opportunities in brand promotion using alternative platforms, namely, thanks to the new NFT blockchain technologies. The possible development of these technologies in the marketing sphere is considered. Companies that have already managed to master these technologies are proposed for consideration

Keywords: Blockchain, NFT, marketing, metaverse.

The modern world is characterized by the dynamics of significant changes and the transformation of all economic and social processes into the digital space. The introduction and development of modern technologies allows us to talk about the formation of a metauniverse, which allows large companies and brands to attract new audiences and receive additional income.

The formation of the metauniverse stimulates the development of new marketing tools for promoting brands, which are unique only to the digital economy. In this context, the technologies of gamification, streaming services and NFT are gaining popularity. All these technologies are used as marketing promotion tools. NFT is a special tool because it allows you to create digital products only for the conditions of functioning of the digital economy. NFT is based on the use of blockchain technologies, along with this, it is the result of creative solutions aimed at obtaining additional income. The value proposition of an NFT is based on the expectation that buyers will be willing to pay more for a digital artifact because they belong to a network of people with similar values and interests. Thus, NFT is a technology that provides the opportunity to create communities of consumers who share common needs and are united by a common way of life. Through NFT technology, it is possible to form digital brands and convert already existing brands into a digital format.

It is predicted that by 2024, around 50% of publicly traded companies will have something like an NFT supporting their brand. NFT will become a powerful marketing tool to support the effect of digital ecosystems and increase the value of enterprises in the digital economy.

The main trends in NFTs over the past year have been their steady growth, as well as the rising interest in them and their ever-expanding uses. The future made possible by NFTs is paving the way—a future that bridges the gap between consumers and creators, adds value and security to digital assets, and may even change the world entirely [1].

So, according to Gartner forecasts, by 2026, the gamification of non-fungible tokens (NFT) will bring the company to the top ten most valuable companies.

NFT technology is closely related to information systems and blockchain, as an environment in which the creation of digital assets becomes possible. Therefore, NFT itself refers to a type of digital asset that is created on the blockchain and allows you to obtain ownership of a product that exists exclusively in the digital economy, such as an image, animation or video. From a technological point of view, an NFT asset is a digital certificate attached to any "digital good" such as an image, video, audio, etc. This certificate (token) will contain all information about this product. Thus, the token is the right of ownership of this digital asset, which was created on the basis of NFT technologies. At the same time, the token performs the marketing functions of informing about a digital product or asset and promoting it in the digital economy.

The token certifies the exclusive right to the product, so owning it, buying, selling or exchanging it, all these operations are carried out with the product itself. Thanks to this, it is always possible to find out who created this product, who is its owner. This becomes possible thanks to the fact that tokens are stored in an open blockchain, and precisely because of this, information about the product, the history of its operations will always be available and reliable.

So, at the same time as marketing functions, it is an ideal opportunity to secure the ownership of any unique object in the digital economy.

Potentially, the use of NFT tokens allows any product to be digitized or transferred to the blockchain. They can apply to both real/tangible assets (original artwork) and fully digital products. But it is worth noting that there are many difficulties with this, since the field has only recently gained popularity and is just beginning its active development. And if there are difficulties with the transfer from the physical world to the virtual one, then digital objects are simply ideal for this [2].

Digital art, game items such as weapons and other in-game character inventory are already actively tokenized. It is even possible to purchase land in one of the virtual universes.

It should be remembered that literally anything can become a digital asset and NFT token. Any digital footprint on the network can be tokenized using NFTs. For example, on the Valuables platform, it is possible to create, sell and buy NFTs based on tweets (the first tweet of Twitter founder Jack Dorsey is already sold for \$2 million).

The token, being a unit of account in the blockchain network, with the help of which you can create digital values, is at the same time a marketing tool for creating and promoting a brand.

Blockchain, in turn, enables a digital asset to function, as it is a decentralized network that operates on the principle of a sequential chain of blocks that contain information about token transactions. Entries in the blockchain are immutable and public, so it avoids manipulation of data and ensures its security.

Tokens in such networks are of two types: fungible tokens and non-fungible tokens. Here is a simple example: the well-known cryptocurrency Bitcoin is a fungible token, since any Bitcoin has the same value as another and can serve as an object for exchange with other cryptoassets. "Irreplaceable" in this context means that it is unique, both in terms of the object it describes and in value. That is, a collectible picture, which is represented by a token and is the only one of its kind, cannot be replaced by another similar one, because another such picture no longer exists in nature. That is why NFT is the non-fungible token that is able to create original digital products by converting them into digital assets.

Successful examples of creating digital assets in metaverses are the following companies that promote their brands using NFT technology:

1) Nike releases virtual sneakers for digital avatars.

In the fall of 2021, Nike signed an agreement with the Roblox platform to create a full-fledged Nikeland virtual world. It has numerous stadiums, sports fields and shops where users can buy branded clothes and shoes for their avatars.

2) Adidas is mastering the Sandbox universe

Adidas also promotes products under its own brand in the digital world. For this, he had to become a partner of the game platform Sandbox and the crypto exchange Coinbase. In the near future, the manufacturer plans to launch its adiVerse universe, within which it will start producing branded NFT collections.

3) Louis Vuitton has launched a digital puzzle game.

The user is invited to go on a journey through colorful locations, where he can learn about the history of the luxury luggage manufacturer and find a collectible NFT from the famous crypto artist Beeple.

4) Gucci celebrated its birthday in the metaverse.

For this, a virtual exhibition "Gucci Garden" was opened on Roblox. Digital avatars of users will be able to walk around the luxurious showrooms and explore the company's fashion collections, which were released in different years.

5) The Gap brand launched the sale of NFT hoodies, Victoria's Secret - NTF underwear.

Digital artist Brandon Sainz worked on the creation of fashionable digital hoodies. The cost of an NFT-skinny varies from \$8 to \$415. In turn, Victoria's Secret filed four patent applications related to metauniverses at the beginning of 2022. It is known that the company plans to engage in the creation and sale of NFT collections of underwear and various accessories.

6) Procter & Gamble engages in eco-advocacy through metaverses.

The retailer has developed its virtual world BeautySphere, which broadcasts the principles of inclusivity and responsible beauty.

7) McDonald's has opened a virtual restaurant, and Domino's is already selling digital pizza in Decentraland, "entering" it absolutely free, thanks to enthusiastic developers.

8) Samsung and Dyson have created home appliance stores in Decentraland[3]

The given examples confirm the growing interest of well-known global brands in the creation of digital brands as one of the forms of digital assets.

Resources:

1. <https://delo.ua/uk/creative-industries/keisi-nft-v-ukrayinskomu-biznesi-ta-mistectvi-vid-dizainerskix-vitvoriv-do-pisen-u-viglyadi-tokeniv-391789>

2. <https://ain.ua/ru/2021/03/18/nft-renesans-abo-yak-prodati-cifrove-mistectvo-za-miljoni/>

3. <https://lindeal.com/trends/zachem-nike-gucci-samsung-i-drugie-brendy-rvutsya-osvaivat-metavseleynnye>
4. <https://delo.ua/uk/creative-industries/brend-odyagu-gap-vipustiv-persu-nft-kolekciyu-zibrali-6-ob39jektiv-zmozut-kupiti-unikalnu-tolstovku-391314/>
5. <https://ain.ua/ru/2021/03/18/nft-renesans-abo-yak-prodati-cifrove-mistectvo-za-miljoni/>

Экономическая безопасность предприятия в условиях цифровой экономики

М. А. Шандер¹, Б.К.Абенов², Е.А. Гордеева³

¹магистрант 1-го года обучения ОП «Деловое администрирование»

²магистрант 2-го года обучения ОП «Экономика»

³PhD, доцент кафедры экономики и международного бизнеса

marina.shander070600@mail.ru, gordelena78@mail.ru

^{1,2,3} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: На сегодняшний день процесс цифровизации экономики является фундаментально важным для развития конкурентоспособности Республики Казахстан. Цифровая экономика предназначена для трансформации и усиления преимуществ во всех сферах экономики, несет в себе и определенные риски, ранее которые не возникали и не имели места быть. Внедрение новейших технологий несет в себе новые виды рисков которые являются прямой угрозой для экономической безопасности предприятия, что в свою очередь требует изучения и пересмотра.

Ключевые слова: цифровизация, экономическая безопасность предприятия, экономические риски, цифровые риски на предприятии.

В настоящее время цифровизация экономики является одним из основных приоритетных направлений Республики Казахстан. В рамках данного направления была принята программа «Цифровой Казахстан»[1], которая направлена на глобальные изменения экономики посредством внедрения цифровых и коммуникационных технологий в различные сферы такие как экономические, политические и социальные. Цифровая экономика подразумевает создания цифрового рынка и внедрение цифровых решений во всех областях экономики, в частности на предприятиях. С одной стороны это дает неограниченные возможности для решения экономических проблем, с другой стороны, в силу нехватки опыта, это вызов для преодоления новых вершин в глобальной цифровой среде. Таким образом системное изучение специфики цифровой экономики, а также инструментов и способов, процессов становления в Республики Казахстан, является актуальной проблемой исследования. Стоит отметить, что с внедрением цифровой экономики возрастают различные виды рисков для деятельности предприятия. Такие негативные явления как хакерские атаки, внедрение в систему программ вирусов и программ шпионов, потеря контроля над программных обеспечением является прямой экономической угрозой деятельности предприятия, именно поэтому исследование данного аспекта является актуальным и требует детального и всестороннего изучения.

Проблемами экономической безопасности предприятия в условиях цифровой экономики занимаются ряд современных отечественных и зарубежных ученых[2]. М.А. Положихина является исследователем цифровой экономики и деятельности предприятия и описывает это как социально-экономический феномен, большой акцент делая на европейском опыте внедрения новых технологий. Такие ученые как Л.Д.Капранова, объектом исследования считают состояние и перспективы развития цифровой экономики. Так же стоит отметить таких авторов как Г.И. Абдрахманова, К.О Вишнеvский и Л.М. Гохберг которые являются приверженцами трендов и компетенций в цифровой экономике, Г.С. Баймухамедов и М. Ф.

Баймухамедов сделали упор на технологическую модернизацию Казахстана на основе программы «Цифровой Казахстан».

В 2018 году Казахстан стал участником «Цифровой повестки стран ЕАЭС». Данная повестка направлена на формирования условий и создание экосистемы цифровой экономики. Одним из направлений является создание национальных компаний которые будут является амбассадорами цифровой экономики, так называемые высокотехнологичные предприятия , развивающие цифровые технологии и управляющие цифровыми платформами. В следствии этого создается цифровой рынок в основе которого лежит огромное количество инноваций и создаваемые предприятия сами должны являться интеграторами новшеств. Всё это требует быстрого реагирования со стороны руководства, так как возникают ряд угроз которые показаны в таблице 1[3].

Таблица 1

Влияние внешних и внутренних факторов на экономическую безопасность хозяйствующего субъекта

Угрозы	Содержание	Влияние
Внешние	Нестабильная экономика Инфляция Несанкционированный доступ к конфиденциальной информации Изменение в законодательстве, налоговой системе, условий кредитования	Указанные внешние факторы могут привести к спаду производства , потере конкурентных позиций, банкротству
Внутренние	Корпоративное мошенничество Некомпетентность сотрудников Злоупотребление служебным положением Отсутствие системы внутреннего контроля Излишний консерватизм руководства	Указанные внутренние факторы снижают эффективность управления финансово-хозяйственными процессами, а также могут привести к ошибочным решениям.

Примечание–Составлено автором

В рамках нашей темы исследования, можно выделить конкретные направления цифровизации деятельности предприятия (Рисунок 1)[4]

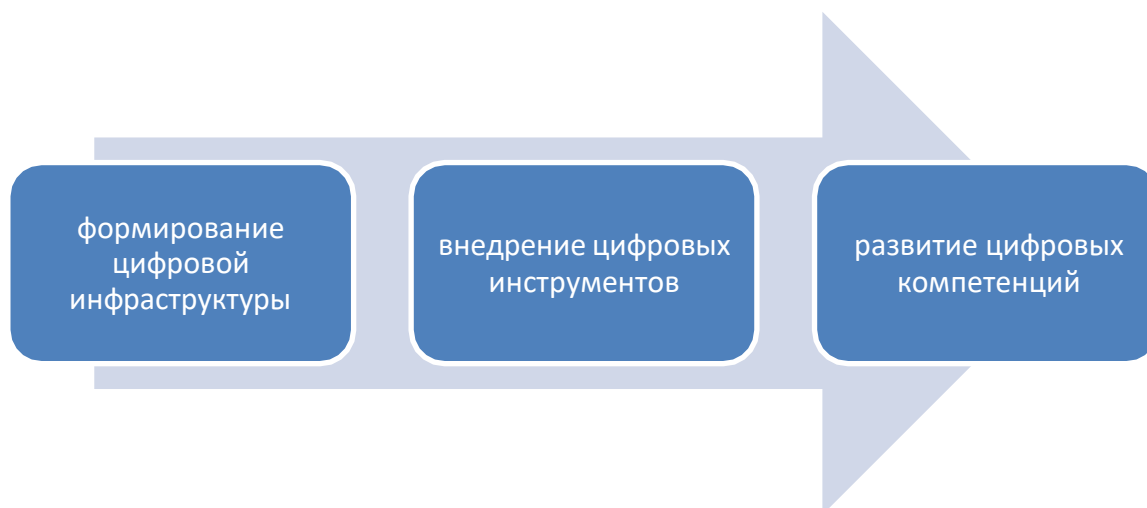

Рисунок 1. Направления цифровизации деятельности предприятия

В данных направлениях существуют конкретные цели, так к примеру развитие цифровой инфраструктуры необходимо для внедрения инноваций и снижения транзакционных издержек, усиления отношений с партнерами в направлении создания и освоения цифровых площадок. В тоже время освоение и внедрение цифровых инструментов необходимо для повышения качества продукции, усиления дифференциации продукции и повышение контроля за расходом ресурсов. Что же касается экономической безопасности предприятия, то внедрения данных направлений априори рассчитано на усиление безопасности, так как именно цифровые технологии с одной стороны обеспечивают защиту информации, а также ресурсов предприятия за счет их внедрения.

Особое место уделяется развитию цифровых компетенций. Данного рода компетенции являются фундаментом для внедрения IT- технологий. Поэтому необходимо увеличивать качество трудового потенциала, а также систему управления персоналом для увеличения производительности труда и сокращения затрат. Наименование технологий необходимых для внедрения цифровых технологий представлены в таблице 2[5].

Таблица 2
Направления внедрения цифровых технологий на предприятии

Направление цифровизации предприятия	Наименование технологий
Цифровая инфраструктура	
Цифровая стратегия развития предприятия	Широкополосный Интернет, веб-сайты, оолачные сервисы, технологии обмена данными между своими и внешними информационными системами, КРГО-технологии, ЕКР-система
Автоматизированные производственные и финансовые системы	
Автоматизированные системы бизнес-планирования	
Онлайн-площадки участия стейкхолдеров в процессах управления и развития предприятия	
Цифровые инструменты	
Средства реализации цифрового производства	САМ-система, САО-система, AP5-система, СPM-система
Средства реализации цифрового маркетинга	Интернет вещей, большие данные, СКМ-система
Средства обеспечения экономической безопасности	Регулярно обновляемые антивирусные программы, средства электронной цифровой подписи, спам-фильтры, средства шифрования, биометрические средства аутентификации пользователей, резервное копирование
Цифровые компетенции	
Способность привлекать и удерживать таланты	Технологии творческого инсорсинга и аутсорсинга, автоматизация рабочих функций, повышение IT-квалификации (изучение языков программирования, средств обеспечения
Развитие цифрового лидерства внутри предприятия	

Развитие цифровых компетенций сотрудников (этичный хакинг с целью тестирования ПО предприятия, архитектура систем защиты информации, криптография и т. д.)	Безопасность, инструментария компьютерной криминалистики)
Примечание—Составлено автором	

Внедрение цифровых технологий даёт огромное преимущество предприятию, усиливает его конкурентоспособность. Но для снижения рисков необходимо провести тщательный анализ существующего положения, так как механизм обеспечения экономической безопасности включается в себя четыре основных подсистемы. Первая подсистема так называемая подсистема инструментов экономической безопасности. Ее суть это оценка и идентификация рисков, угроз и их прогнозирование.

Вторая подсистема анализирует пороговые значение и периодичность оценки рисков. Третья подсистема это подсистема основной целью которой является регулирование уровня экономической безопасности предприятия, посредством методов распределения ресурсов, стимулы, санкции и использование резервов. Четвертая подсистема это кадровая, нормативно-правовая, информационная и управленческая.

Основой риска в данном случае может послужить глубина внедрения цифровых технологий и уровень контроля или внутри предприятия. Это главный и самый важный аспект, именно отсюда уже можно просчитывать возникающие риски и прогнозируемые риски в первую очередь. Безусловно, внедрение новых технологий принесет новые риски. Речь идет о следующих видах новых рисках. По виду риска могут возникнуть риски связанные с неразвитостью цифровой инфраструктуры, отсутствию цифровых инструментов, неразвитость цифровых компетенций. Всё вышеперечисленное приводит к одному выводу, современные механизмы обеспечения экономической безопасности нуждаются в переосмотрении и внедрению новых методик оценки цифрового риска.

Так к примеру если рассматривать более подробно перечисленные новые риски, неразвитость цифровой инфраструктуры является весьма существенным риском и заключается в том, что у предприятия нет четкой стратегии цифровизации своей деятельности, также это сопровождается рисками возникающими в усложнении схем и моделей взаимодействия бизнеса с внешней средой, где также может возникнуть риск различного уровня цифрового развития[6].

Одним из главных рисков является неразвитость цифровых инструментов по предупреждения рисков. Это такие как систематически обновляемые антивирусные программы, средства шифрования и аутентификации пользователей и т.д. И конечно же риска недостаточного уровня развития цифровых компетенций у сотрудников может быть просто фатальным для деятельности предприятия в целом.

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод, что обеспечение экономической безопасности предприятия в условиях цифровизации экономики требует тщательного и системного исследования, поиска и понимания новых рисков, а также разработки методики снижения, а главное предупреждения возникающих цифровых рисков.

Список литературы:

1. Ахунбаев А. Индустрия 4.0 — гарант конкурентоспособности ГМК Казахстана. Горно-металлургическая промышленность. 2017;12(114):48-50.
2. Тулеубекова А. Токаев о цифровизации: если будем забалтывать проблемы, мы просто отстанем. URL: <https://www.zakon.kz/5004191-tokaev-o-tsifrovizatsii-esli-budem.html> (дата обращения 09.10. 2022).
3. Баймухамедов М. Ф., Баймухамедов Г. С., Аймурзинов М. С. Технологическая модернизация экономики страны на основе реализации государственной программы «Цифровой Казахстан». Аграрный вестник Урала. 2019;2(181):42-45.

4. Сапаралиева К. С. Современное состояние цифровой экономики в рамках развития предпринимательства в Республике Казахстан. Научные стремления. 2018. 24:143-145

5. Asir M. Kazakhstan 2020: prospects, aspirations for Connectivity and a Digital Economy. URL: <https://dailytimes.com.pk/28998/kazakhstan2020-prospects-aspirations/> (дата обращения: 09.10. 2022).

6. In two years of implementing state program „Digital Kazakhstan“. 32.8 billion tenge attracted to innovation ecosystem. 2020. 4 February. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0582:FIN:EN:PDF> (дата обращения 09.10. 2022).

Цифровая трансформация экономики: новые бизнес – модели и технологии

¹В. О. Шапурова, ²Перова Н.С.

¹Студент 3-го курса, специальности «Экономика»

²М.э.н, старший преподаватель кафедры Экономики и международного бизнеса
vasilisasapurova@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда

Аннотация:

Третья промышленная революция подходит к концу, на смену ей наступает новая ступень развития человечества, связанная уже с четвертым промышленным переворотом. Цель и задачи статьи заключаются в том, чтобы уделить должное внимание данному вопросу, выявить и продемонстрировать на примерах положительное влияние информатизации для экономики.

Ключевые слова: Информатизация, цифровая трансформация, промышленная революция, новые бизнес – модели.

Ни для кого не секрет, что на данный момент времени наш мир переступает границу третьей промышленной революции, готовясь перейти на новый этап, с изучением и использованием новых возможностей, в рамках последующего, четвертого, переворота, связанного с цифровой трансформацией жизни.

Значение понятия промышленной революции, в экономике, можно представить в виде следующей формулировки – это революционные изменения в организации производства, направленные на уменьшение ресурсных затрат, но, при этом, увеличение эффективности и качества работы в конкретной сфере деятельности. До недавнего времени, было совершено три огромных скачка в экономике – три промышленные революции. К слову, примечательным является тот факт, что с каждым разом промежуток времени перехода от одного этапа к последующему значительно сокращается, что означает возможный революционный переход и к пятому этапу уже в ближайшем будущем.

Первый, своего рода, переворот, который выделяют в истории – индустриальный. Он подразумевал массовый переход от ручного труда к машинному. Для XVIII века было характерно значительное увеличение населения ряда европейских стран, в том числе и Англии. Существенно выросший спрос на продукты питания спровоцировал в Англии сельскохозяйственную революцию: перестройку системы землепользования, изменение технологий обработки земли, селекцию семян и пород скота, появление специализации отдельных районов страны и ряд других явлений. На смену крестьянам-держателям земли приходили арендаторы, использовавшие наемных работников. Все это позволило сделать английское сельское хозяйство не только существенно более продуктивным, но и более выгодным, а появившиеся в деревне деньги, в свою очередь, повлекли за собой массовый спрос на промышленные товары.[1]

Доминировавшая в то время система производства, основанная на ручном труде, в полной мере удовлетворить такой спрос не могла. К тому же, те, для кого продукция ремесленников или мануфактур оказывалась слишком дорога, стали покупать более дешевые фабричные изделия.

Изменения в мировой промышленности, охватывающие вторую половину XIX и начало XX века, получили название второй промышленной, или технологической, революции. Она охватила Западную Европу, США, Российскую империю и Японию. Если первая промышленная революция основывалась на паровых двигателях и инновациях в текстильной промышленности, то технологическая революция происходила на базе производства высококачественной стали, распространения железных дорог, электричества и химикатов. Роль науки еще более выросла: теперь развитие экономики основывалось не просто на удачных изобретениях, а на научных достижениях.[2]

Третий же промышленный переворот начался после окончания Второй мировой войны, примерно с 1970-го года. Основа данной модернизации связана с применением в производстве электронных и информационных систем, обеспечивших интенсивную автоматизацию и роботизацию производственных процессов.[3]

На сегодняшний день мы можем наблюдать начало новой - четвертой промышленной революции, которая, в теории, должна помочь существенно сократить количественные затраты такого ресурса, как время, при этом принося наиболее продуктивные результаты работы. Ее суть заключается во внедрении новейших технологий цифровой трансформации деятельности. Для большей ясности можно привести пример экономии временного ресурса: обычно, для получения документа, или же нужной в нем подписи, мы тратим не маленький промежуток времени, однако, с помощью введения специальных приложений, можно получить необходимую подпись в электронном виде, а документ заказать онлайн, не покидая места работы. Данного рода нововведение должно помочь сократить время на выполнение неэффективной переработки, которую можно исключить из списка приоритетных задач, позволив добавить в рабочий план более полезные и практичные дела.

Основное отличие цифровой экономики сегодняшнего дня от доцифровой эпохи заключается в том, что в жизненный цикл продукта, построенный на основе цифровой модели, активно вовлекается клиент. Происходит это потому, что проданное заказчику изделие или услуга оснащаются управляющей электроникой вообще и устройствами съема первичной информации в частности. Кроме того, если смотреть на цифровую экономику с точки зрения новых бизнес - моделей, главной идеей является переход от продуктовой к сервисной модели. Таким образом, очевидны три драйвера изменений:

- вовлечение клиента на всех этапах жизненного цикла продукта/услуги;
- использование информации как коммерческого объекта;
- переход от продуктовой к сервисной модели.[4]

Само значение бизнес – модели заключается в описании деятельности компании: организационной, операционной, финансовой; того, какой продукт/сервис/услугу компания предоставляет на рынке и как планирует свое развитие за счет трансформации механизмов функционирования и изменения предложения рынка результатов своей деятельности.[5]

Например, Л. Шварц выделяет четыре бизнес-модели [6]:

1. Модель «интегратора» (Integrator) возникает, если компания охватывает всю отраслевую цепочку создания ценности, обладает высоким потенциалом генерирования дохода и доступом ко всем важным комплементарным активам внутри организации. Примеры компаний: Procter & Gamble, Nestle. Характеристики модели:

- существующая цепочка создания ценности;
- слабая рыночная власть инноватора по сравнению с владельцами комплементарных товаров;
- высокий потенциал генерирования доходов.

2. Модель игрока, действующего на определенном уровне, специализируется на одном звене отраслевой цепочки создания ценности и обладает относительно «небольшим»

потенциалом генерирования дохода, доступ ко всем важным комплементарным активам происходит при сотрудничестве с другими компаниями. Примеры компаний: Intel и Microsoft. Характеристики модели:

- существующая цепочка создания ценности;
- сильная рыночная власть инноватора по сравнению с владельцами комплементарных товаров;
- низкий потенциал генерирования доходов.

3. Модель маркетмейкера (Market Maker) формируется, если компания организует совершенно новое звено в отраслевой цепочке создания ценности, обладает относительно «небольшим» потенциалом генерирования дохода и, как новатор, высоким уровнем рыночной власти, создавая тем самым спрос на свои услуги. Примеры компаний: Amazon, Uber. Характеристики модели:

- инновационная цепочка создания ценности;
- сильная рыночная власть инноватора по сравнению с владельцами комплементарных товаров;
- низкий потенциал генерирования доходов.

4. Модель дирижера (Orchestrator) специализируется на одном или нескольких участках отраслевой цепочки создания ценности, обладает высоким потенциалом генерирования дохода и комплементарным активам путем сотрудничества с другими компаниями. Примеры компаний: Zara, Benetton. Характеристики модели:

- инновационная цепочка создания ценности;
- слабая рыночная власть инноватора по сравнению с владельцами комплементарных товаров;
- высокий потенциал генерирования доходов.

Еще одним примером цифровой трансформации экономики послужит инициатива компании Fiat под названием Uconnect, которая призвана использовать известную концепцию connected car не только с практической целью реализовать в некой отдаленной перспективе идею самоуправляемого автомобиля. Fiat стремится сформировать вокруг своего бизнеса своего рода экосистему, состоящую из представителей самых разных индустрий. Если коротко, суть в том, чтобы, по мере движения автомобиля, на его бортовой компьютер поступало максимум информации об инфраструктуре, мимо которой он в данный момент проезжает. То есть: что продается поблизости, какие в окрестностях достопримечательности, есть ли рядом спортивные или развлекательные площадки для взрослых и детей и т. д. По этому же пути пытаются идти многие другие автопроизводители.[7]

Подводя итог, можно сделать вывод о том, что информатизация в концепции четвертой промышленной революции может принести максимальный уровень полезности, позволяя в некотором смысле сократить время на получение нужных данных, ускорить процессы обработки информации, так же направить имеемый потенциал на улучшение качества предлагаемых услуг и товаров.

Список литературы

1. Дмитрий Бovyкин. Предпосылки промышленной революции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://postnauka.ru/faq/48275>

2. Морозов Александр Юрьевич. Вторая промышленная революция. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://foxford.ru/wiki/istoriya/vtoraya-promyshlennaya-revoljuciya>

3. Этапы развития процессов автоматизации и промышленные революции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://cyberpedia.su/25x5ef.html>

4. Сергей Костяков. Цифровая экономика. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://upr.ru/upload/vote/d06/novie-biznes-modeli.pdf>

5. С. В. Рындина. Бизнес – модели цифровой экономики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://elib.pnzgu.ru/files/eb/6ComsZNEvQK5.pdf>
6. Швайцер, Л. Концепция и эволюция бизнес-моделей / Л. Швайцер // ЭКОВЕСТ. – 2007. – № 6 (2). – С. 146–168. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/2007n2r01.pdf>
7. Сергей Костяков. Цифровая экономика. Пример. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://upr.ru/upload/vote/d06/novie-biznes-modeli.pdf>

Infonomics: The Digital Age and prospects of the world economy

Т.К. Shuren

Докторант 2-го курса кафедры экономики и международного бизнеса
itoktar@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Annotation: At the present time, when the world economy is experiencing unprecedented crises and collapses of production chains, the primary task for the country's economic security is the availability of a sovereign financial system capable of creating a high-quality national currency and investment capital in volumes that are not inferior to competitors. In this regard, the states in which a full-fledged infonomics will arise, systematically creating information products and intangible assets, will gain competitive advantages, since this will allow them to increase the amount of money created for their support, which is additional energy to accelerate socio-economic development.

Key words: digital economy, economic growth, the impact of digitalization, multiple regression, correlation.

Introduction.

It just so happened that humanity in the first half of the 21st century will have to go through three epochal events - the emergence of the global architecture of the world order, the emergence of a post—capitalist social formation, as well as the formation of an economic era surpassing the industrial economy, which lasted more than two hundred years, in scale and significance. We will talk about the economic era following the industrial one — about the information economy, which its discoverers called post-industrial, and which in Kazakhstan is already officially called the Digital Economy (CE). I do not agree with this definition, because it does not reveal the essence of the phenomenon. The reason for my disagreement, as well as my understanding of the essence of this new, globally significant phenomenon, I intend to set out in this article.

Daniel Bell, the founder of the theory of "post-industrial society", was the first to draw attention to the signs of new phenomena in the economy related to information. Analyzing them in the book "The Coming Post-industrial Society" [1], he came to the conclusion that the main changes in the sphere of socio-economic relations are taking place due to the growing importance of information as an economic category, but for some reason Bell called it the "post-industrial era". Following him, another outstanding thinker, futurist writer Alvin Toffler, analyzing Bell's conclusions and defining the economy of the future, in his book "Futuroshok" called it "the economy of knowledge". [2] But in his next book, "The Third Wave" [3], he gave it a different definition — the Information Economy, the essence of which was then tried to reveal in his monograph "The Information Age", the outstanding Spanish sociologist Manuel Castells. [4]

Specialists connected with computer technologies, and first of all programmers, prefer to call the new phenomenon the Digital Economy (CE), — this name is beginning to be more and more approved in the Kazakh expert and political environment. But such a name is incorrect due to the fact that the preposition "digital" reflects only one of the components (programming) of information technology, which includes a lot of material, technical means.

It is not for nothing that they say "as you name a ship, so it will sail." Despite the mass

materials, including scientific ones, published on the topic "Digital Economy", until today there is no universally recognized definition of the concept that reveals its essence — there is a paradoxical situation when millions of people are doing something, but no one can say what it is. The reason that does not allow us to give the correct definition lies in the incorrectness of the original name.

Since we are talking about an economic phenomenon, the noun in its definition is the word economy. The economy assumes the creation of added value and income, as well as the formation of assets and capital denominated in monetary terms. But directly "figures" do not create anything of this, respectively, are not an economic category.

Digitization is just a new way of creating (presenting) and transmitting information originated with the advent of computer technology, before the emergence of which, such processes took place in the history of mankind. It all started with the transmission of information by rock paintings and signs. Then writing and counting appeared.

The real information revolution occurred as a result of the invention of printing. And finally, in the twentieth century, radio appeared: electromagnetic waves made it possible to transmit information using analog signals.

Figures are just a tool for creating information, and are not an economic category, but information is such, — the main product of IE. On its basis, databases (information resources) are formed, which, being formalized, can be transformed into assets — the main wealth created by IE. In this regard, the word "digital" cannot be an adjective in the definition of the name of the economic epoch. And it is precisely this mistake, which has crept into the wording of its name, that causes the paradoxical situation when no one can give a correct definition.

The product created with the help of numbers in the new economy is information that has become a genuine economic category, and the very concept of "information" is much broader than the concept of "numbers", and therefore, the coming economic era, as I believe, should be called "information" - Infonomics.

The fact that information is an economic category is evidenced by the fact that it is not only capable of creating added value, but by the degree of efficiency of its creation it is many times superior to all other methods. To prove it, I will give a hypothetical example. A hectare of land in the desert costs one conventional unit.

Information that a road is going to be laid on it can raise its cost to 100 CU, and information that oil has been found under it can raise the price to a million. And all this can happen within a few seconds. Nothing in addition to information, it cannot increase value and create such added value in such a short period of time.

Information can create wealth not only by increasing value. Being accumulated and structured, it can become a resource base on the basis of which new products/services will arise. Consequently, this resource base is wealth that can be assessed and put on the balance sheet of corporations as intangible assets. This makes it possible to increase the level of capitalization of both corporations themselves and the national economy, respectively, and the state as a political economic entity.

But that's not all. Assets converted into shares acquire the function of a commodity mass, for the maintenance of which an additional money supply will be required, the issue of which opens up an opportunity for the state imitating it to:

- a significant increase in the money supply in a non-inflationary mode;
- increasing the revenue side of the budget due to the emission income* generated when issuing money, which allows the state to realize larger goals and objectives;
- creation of additional investment capital necessary for the development and improvement of the competitiveness of the national economy;
- ensuring financial, respectively, economic and political independence and security of the country.

It is very important to understand that the distinctive feature of IE is the intangible nature of the products and assets it creates. The fact is that with the development of IE, both the volume and the importance of different types of information will grow – both formalized intellectual products

(knowledge) and structured databases created systematically, including without human participation. And since with the growth of the volume and quality of information, its importance will grow, its cost will also increase. And the day is not far off when the total value of capitalized information that humanity will possess will exceed the value of its tangible assets. Moreover, it is possible that this has already surpassed, since today the list of the most expensive corporations in the world consists mainly of companies whose lion's share of wealth is made up of intangible assets that are nothing more than structured and capitalized information.

From the above, it follows that information, being a catalyst for economic relations, unlike numbers, is able to create in huge volumes not only products/services, but also assets. Therefore, it is information as an economic category that should become the basic basis for determining the name of the coming economic era. The impact it will have on the world economy, and how it will happen, will be discussed further.

The change of economic epochs. IE as a factor in ensuring the competitiveness of states, it was noted above that the very change of economic epochs was first noted by Alvin Toffler in the book "The Third Wave", in which he described in detail the causes of the phenomenon. He has the idea that computer technologies that appeared in the second half of the twentieth century, having multiplied the possibilities of computing activity, will create conditions for the emergence of an information economy. And indeed, computer technologies, combined with the means of telecommunications that emerged later, have repeatedly increased the amount of information used in the processes of human activity, provided operational management of it, created conditions for the emergence of an Information Economy (IE). And today we are all witnessing how the market infrastructure of IE – the computer telecommunications environment – has covered the entire world space and has become an integral part of our daily life.

But in Kazakhstan, due to the underdevelopment of economic science and the control of the financial and economic system by external forces, information is considered at best as a commodity/service. No one at the official level considers IE as an economy that creates assets and capital on a scale that can multiply the turnover of the national economy and the volume of national wealth. And this is despite the fact that the total amount of world wealth created on the basis of information resources is already comparable today, and possibly exceeds the value of the material wealth created by mankind in its entire history.

Interstate economic competition is only getting tougher every year, which puts states in front of the need to constantly improve the efficiency of national economies. Since, due to a number of distinctive features (which will be discussed below), the products and assets created in IE are significantly more profitable than those created in the industrial economy, it is the level of development of IE that already determines the degree of efficiency of national economies and the competitiveness of states.

It is very important to understand that IE is not just a new type of activity, and not even a new industry, but a fundamentally new economy, the emergence of which, like the industrial economy, is capable of providing a jump — like increase in the standard of living of all mankind. This phenomenon, which, by supplementing and optimizing the processes of production and economic relations, has already made it possible to significantly increase the volume and economic efficiency of the world economy. Consequently, the heads of states concerned about ensuring the competitiveness of national economies need to know the answers to the following questions:

- what can IE give to the state and humanity as a whole in ensuring economic development?
- what is the degree of economic efficiency of IE relative to the efficiency of the industrial economy?
- what are the possibilities of IE in ensuring the growth and efficiency of the national economy, as well as increasing the total volume of its assets - factors that ensure the financial, economic and political power and competitiveness of the state?
- what is the total potential of IE in general?
- by whom, in what field of activity, and how will the main volume of IE products be created and consumed by whom?

- what are the distinctive features of the IE market, as well as the products, services and assets created in it, etc., etc.?

Despite the lack of clear answers to most of these questions, many experts and politicians have an understanding of the importance of IE in ensuring the competitiveness of the state. Apparently, this is what prompted President

Vladimir Putin to initiate the accelerated development of the Digital Economy program.

In this regard, as well as understanding that the topic of IE requires further research, I also decided to make my contribution to this matter.

The topic of IE in the context of ensuring the competitiveness and security of the state, I have not taken care of today. Realizing its significance, back in 2008 I published an article "The race of capital formation – the main struggle for world leadership." [5] In it, I outlined my understanding of IE, and gave it a definition, formulating it as follows: IE is the systematic economic development of the infosphere, commercialization and capitalization of its unlimited, self-reproducing resources. Today I call IE infonomics (hereinafter I will call it that), and I would leave the above wording as an expanded version, and briefly state it as follows: infonomics is the economization and financialization of the infosphere. Infonomics in the context of the theory of economic patterns

If we consider the economic way of life as a stage of human development, in which, as a result of the introduction of some significant inventions, there is a jump-like growth of the world economy and an equally rapid increase in the volume of the global economic "pie", then in the phase of the sixth way of life formed on the basis of NBIC convergence, information has a special role.

Firstly, information permeates all types of activities that form the sixth way of life and is an integral part of them.

Secondly, information support at all levels and stages of modern production and logistics processes significantly optimizes them, and the higher the quality of information support, the more cost-effective and competitive the final products are.

Thirdly, a distinctive feature of modern high-tech products is their versatility, provided by software products that are an integral part of them. Due to their immaterial nature, these programs are amenable to endless replication, which reduces the cost of their cost, respectively, and the cost of the final product. And the more such programs contain products and the greater the volume of its production, the higher its profitability.

In other words, the bulk of the added value of high-tech products is created due to the information contained in them in the form of software products. And the more profitable the final products are, and the larger the volume of their production, the higher the efficiency of national economies, respectively, and the states that create them.

But the most important advantage of information is that, being the initial "raw material" of infonomics, it itself is able to create added value in an amount significantly exceeding the added value created by all other combined activities of the sixth way. This will be discussed in more detail below.

Distinctive features of the products, market and logistics of infonomics.

There are many specific features peculiar to infonomics that distinguish it from the industrial economy. Due to the importance and complexity of each of them, it is highly likely that more than one monograph will be devoted to all of them. Here I will try to reveal the conceptual level of the most significant of them:

- infonomics products are immaterial;
- infonomics produces only one type of product – information;
- the main volume of assets generated in infonomics in the form of structured information resources are immaterial; information, as an economic category, is "two-faced" - its manufacturer creates a product that is a service for the consumer.

Due to the fact that information as a product is immaterial, its creator can sell it an infinite number of times and at the same time keep it in his property, which is impossible in a material, industrial economy. But this property of the information product is important for the consumer market, where its other property is manifested – after consumption, most of the products become

obsolete immediately. But some part of it will be preserved and archived, and new information products/services will be created on its basis. And here we come to very important questions, the answers to which reveal the role of infonomics in the future history of mankind.

List of literature:

1. Bell Daniel. The coming post-industrial society. Moscow: Basic Publishing House Books, 2001.
2. Toffler Alvin. Shock of the future. M.: LLC "Publishing House ACT", 2002.
3. Toffler Alvin. The third wave. M.: LLC "Publishing House ACT", 2004.
4. Castels Manuel. Information Epoch. Moscow: State University. Higher School of Economics. 2000.
5. Anatoly Otyrba. The race of capital formation is the main struggle for world leadership. URL: http://apsnyteka.org/file/otyrba_a_gonka_kapitaloobrazovania_osnovnaja_borba_za_mirovye_liderstva.pdf

Использование технологий FINTECH компаний в банковской деятельности в условиях цифровизации

Е.Н. Юхновец¹, А.Ж. Жарасбаева²

¹студент 3-го курса по специальности «Менеджмент организации»

²м.э.н., старший преподаватель кафедры экономики и международного бизнеса, alena.wzaiop@gmail.com, jar-aika84@mail.ru

¹Одесский государственный университет интеллектуальных технологий и связи

²Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова

Аннотация: В данной статье рассмотрены технологии FinTech компаний, повлиявших на развитие банковских операций. Исследована роль FinTech технологий в банковской сфере и определена динамика их роста и популяризации за последние пять лет. Следующим были изучены основные технологии, упростившие и ускорившие развитие банковских операций в условиях глобализации. В итоге были определены перспективы развития FinTech технологий в банковской сфере.

Ключевые слова: FinTech технологии, банковские операции, небанкинг, мобильный банкинг, онлайн переводы, глобализация, цифровизация

Революция в индустрии FinTech технологий оказала огромное влияние и на банковскую сферу и на банковские операции. Данные технологии быстро нашли свое место в банковском секторе и перевернули представление о стандартных банковских услугах, создав новые решения по старым проблемам. Традиционные банки и другие финансовые учреждения, имевшие явные преимущества несколько лет назад, теперь столкнулись с конкуренцией. FinTech технологии создали уникальные услуги в банковской сфере и именно благодаря их прорыву человечеству стали известны такие понятия, как онлайн-банкинг и мобильный банкинг. Именно поэтому исследование влияния технологий FinTech компаний на развитие банковских операций является актуальной темой дальнейшего исследования.

Термин FinTech – это аббревиатура или слово для финансовых технологий, которое описывает синергетическое сочетание финансов и технологий. Данный термин используется, в частности, банками и организациями, предоставляющими финансовые услуги, для более эффективного ведения своих деловых операций и предоставления более качественных финансовых услуг своим клиентам [1, с.1]. Это может быть программное обеспечение или программа, позволяющая банкам предоставлять технологически сложные и бесконтактные

услуги своим клиентам. FinTech, облегчив принятие сложных финансовых решений, кардинально изменил индустрию банковских и финансовых услуг.

В последнее десятилетие финансовые технологии трансформировали банковские и финансовые услуги во всем мире. Это значительно упростило жизнь клиентов и банковских учреждений. Когда обсуждаем технологии, мы подразумеваем онлайн-транзакции, интернет-банкинг, банковские программы и онлайн-торговлю акциями. В нашем распоряжении достаточно данных — все что угодно, от активности мобильного телефона, использования социальных сетей, просмотра Интернет-страниц, транзакций электронной торговли и многое другое [2, с.971-978].

Относительно изменений в банковском деле, приложений для работы с большими данными и секторах финансовых услуг, FinTech компании достигли особо положительных результатов при внедрении этих изменений. FinTech используется для многих важных финансовых функций, таких как цифровые платежи, инвестирование и управление активами, а также кредитование и погашение кредитов, торговля для физических лиц [3, с. 8].

Ярким примером роста FinTech технологий в банковских операциях за последние несколько лет является динамика транзакций в банковской сфере по технологическим сегментам (подробнее см. рис. 1)

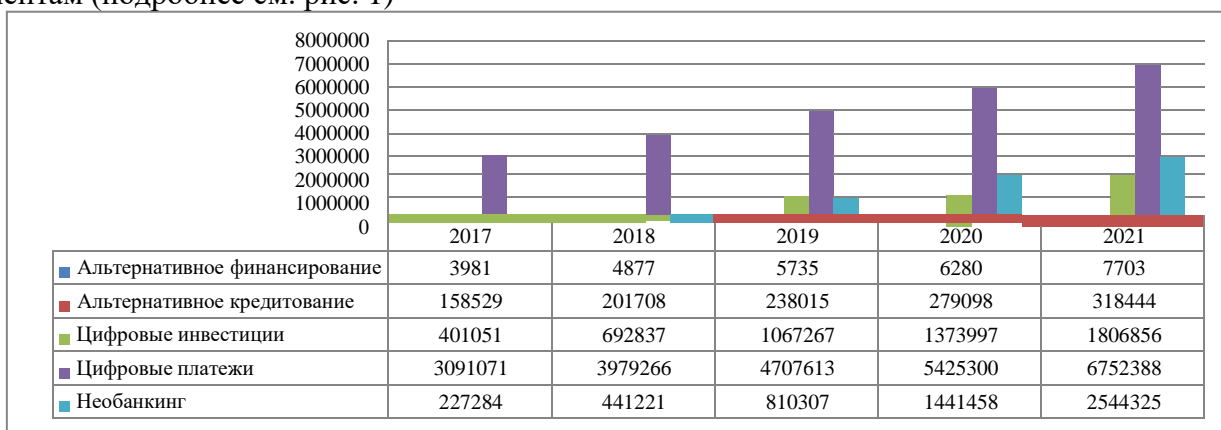

Рисунок 1 – Динамика объема транзакций в банковской сфере по FinTech сегментам за период на конец 2017-2021 гг, тыс. дол. США

Примечание – источник [4, с. 1]

Анализируя рисунок 1, видим рост объемов транзакций по каждому из FinTech банковских сегментов, в среднем рост с 2017 года до конца 2021 года составил 430%. Наибольшим ростом сопровождался необанкинг, сумма транзакций по которому за исследуемый период выросла в 11 раз.

Предлагаем акцентировать внимание на развитии необанкинга и подробнее исследовать его основные тенденции. Для начала исследуем динамику его объема (см. рис. 2).

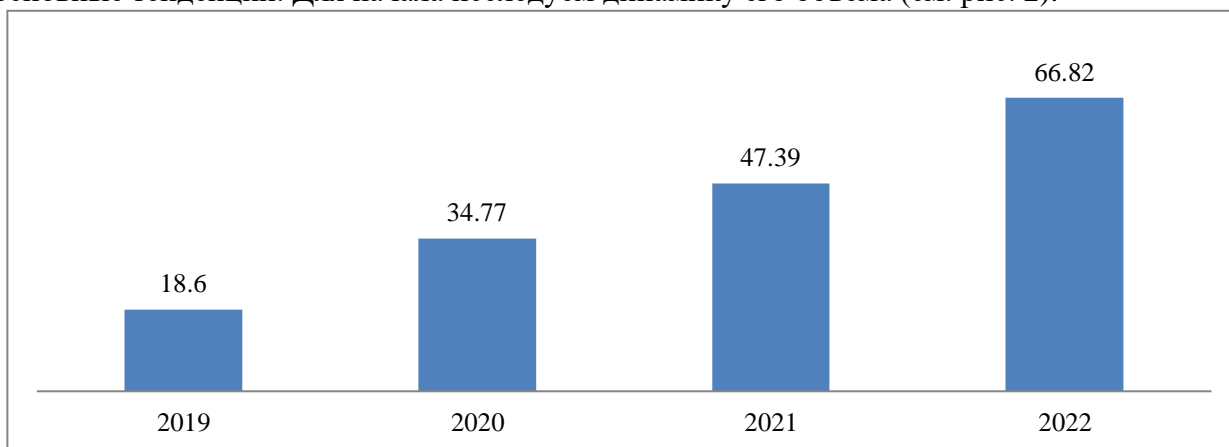

Рисунок 2 – Динамика мирового рынка небанкинга за период 2020-2022 гг., млрд. дол. США

Примечание – источник[5]

Итак, мы видим, что объем мирового рынка небанкинга в 2021 в 2,5 раза по сравнению с 2019 годом и оценивался в 47,39 миллиарда долларов США. Ожидается, что в 2022 году объем мирового рынка небанкинга достигнет отметки в 66,82 миллиарда долларов США.

Следующим исследуем количество пользователей, которые использовали небанкинг для осуществления транзакций и проанализируем темпы их роста (см. рис.3).

О популяризации небанкинга свидетельствуют бранные темпы роста его пользователей, всего за пять лет ее количество выросло с 20 миллионов до 210 млн., в соответствии с чем и возросла доля мирового населения, использующего небанкинг, по состоянию на 2021 год - это 2,8% всего население мира

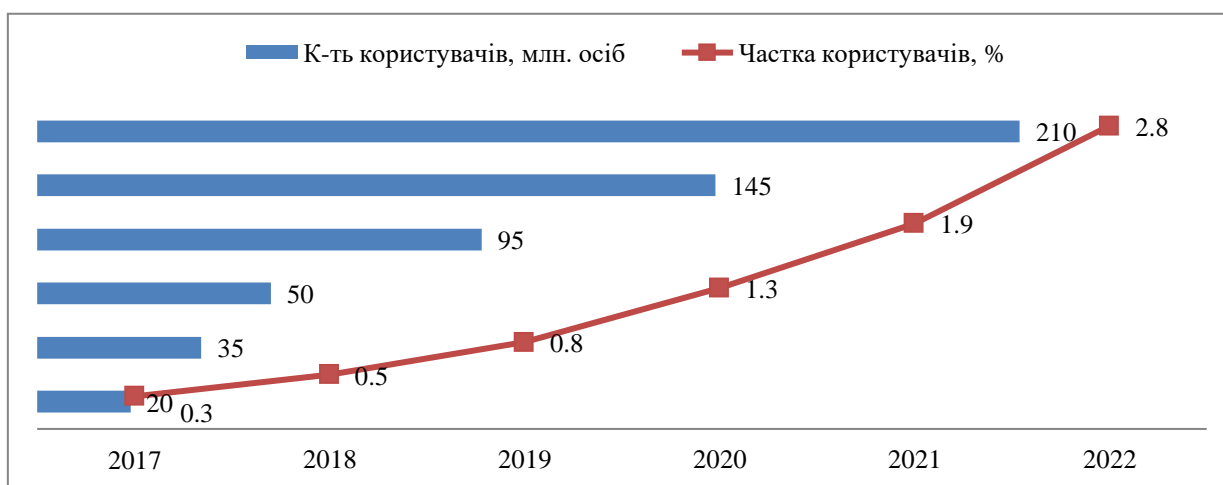

Рисунок 3 – Динамика количества пользователей небанкингом за период 2017-2022 гг., млн. человек

Примечание – Источник [5]

Технологии FinTech компаний делают мир более инклюзивным [6, с. 125–135]. Независимо от того, переводятся ли средства между физическими лицами или между юридическими, инновации FinTech сделали международные денежные переводы намного проще, чем пять-десять лет назад. Таким образом, FinTech-компании привлекают огромные венчурные инвестиции по всему миру для разработки и создания новых технологий в сфере банковских услуг.

Именно FinTech технологии предоставляют банкам передовые технологии и помогают им процветать в быстро меняющейся конкурентной бизнес-среде. Ричард Ламб, исполнительный директор Accenture Group, отметил, что банки по всему миру следуют волне индустрии 4.0, поскольку изобретения и новые модели обслуживания объединяют FinTech с традиционной отраслью финансовых услуг [7, с.2]. Акпан и ряд других исследователей [8, с. 1-11] отметили, что такая цифровая трансформация считается средством превышения требований клиентов – конкурентного преимущества, необходимого большинству банков, чтобы пережить COVID-19. К примеру, после пандемии COVID-19 клиенты всех возрастов быстро научились пользоваться услугами онлайн-банкинга, когда отделения банка закрылись в короткие сроки. Клиенты предпочитают удобство, более низкие затраты, скорость и надежность при выборе финансовых услуг. Действительно, многие продукты FinTech повлияли на повседневную жизнь людей, например денежные переводы в режиме он-лайн, платежи и одобрение кредита в режиме реального времени, а также удаленное открытие счета. Именно использование технологии видео и распознавания лиц в функциях удаленного открытия счета позволяет клиентам открывать банковские счета на мобильных

устройствах без посещения физического отделения. Опыт борьбы с COVID-19 учит мир тому, что цифровой банкинг это путь вперед, и является ярким примером того, что FinTech технологии влияют на стремительное развитие банковских операций, упрощая и совершенствуя их.

FinTech технологии находятся в центре пристального внимания в глобальном банковском секторе. Банки склонны предлагать частично или полностью автоматизированные услуги и отказываться от трудоемких операционных моделей бизнеса, что повышает удобство и доступность банковских услуг. Появление такого понятия как протокол передачи файлов позволяет клиентам получать доступ к услугам 24 часа в сутки и семь дней в неделю [9, с. 96–112].

Следующим проанализируем основе FinTech технологии, упростившие и ускорившие развитие банковских операций в условиях глобализации.

1. Обработка транзакций. Практика обработки транзакций направлена на то, чтобы помочь компаниям находить, развивать и поддерживать лучшие в своем классе услуги с использованием продуктов FinTech. С помощью FinTech обработка транзакций становится более быстрой и экономичной. Банки могут продолжать предоставлять свои услуги в кризис COVID-19. К примеру, блокчейн снижает потребность в доверенных сторонних банках для проверки транзакций и, следовательно, снижает или избегает взыскания банками комиссии за транзакцию [10, с.4]. Кроме того, изобретение протокола передачи файлов для цифровых способов оплаты (например, Alipay, WeChat и Apple Pay) стало тенденцией общественного достояния. Поэтому неудивительно, что такие цифровые способы оплаты понравились поколению, выросшему на мобильных телефонах, не говоря уже о том, что именно COVID-19 ускорил использование цифровых платежей.

2. Управление инвестициями и рисками. Вне зависимости от типа инвестиций всегда будет присутствовать некоторый риск. FinTech технологии могут помочь банкам значительно улучшить управление рисками с помощью Больших данных [11, с.262-273]. Большие данные позволяют банкам собирать и анализировать данные для выявления моделей поведения клиентов, что позволяет персонализировать ответы, продукты и услуги с помощью индивидуального маркетингового опыта. В связи с пандемией COVID-19 большую популярность приобрела отдаленная (дистанционная) работа, которая привела к передаче огромного количества он-лайн данных и собираемой и передаваемой по сетям информации. Аналитика данных может использоваться для изучения и анализа Больших Данных с целью снижения рисков и информирования об оптимальных инвестиционных решениях с постоянной прибылью для банков. Большие данные также можно использовать для повышения кибербезопасности, выявления мошенничества и предотвращения потенциальных злонамеренных действий.

3. Процессы соответствия. Финансовый кризис 2008 года повлиял на финансовую отрасль, вызвав новые меры регулирования на международном уровне, направленные на улучшение и укрепление устойчивости финансовой системы. Система финансовых транзакций с реальными именами является одним из инструментов, который может эффективно предотвращать отмывание денег, поскольку позволяет отслеживать источник средств. Традиционно все финансовые учреждения вручную проверяли настоящее имя клиента – физического или юридического лица. Эта система была склонна к человеческим ошибкам и взяточничеству. Однако с появлением FinTech, искусственного интеллекта и распознавания лиц – процесс проверки данных стал более надежным и с меньшим количеством человеческих ошибок, тем самым увеличивая объемы транзакций банка и экономя время, как для банка, так и для клиентов. Что еще более важно, такой процесс проверки помогает банкам поддерживать «обычный бизнес» во время COVID-19, даже если филиалы сократили часы работы или закрылись.

4. Мобильный банкинг является одной из первых FinTech технологий в сфере интернет-финансов, но спрос и рост финансовых услуг среди клиентов далеко не замедляются. Взаимодействие с клиентами и близость к ним расширяются, а функции мобильного

банкинга, онлайн переводов через смартфоны стали еще одной зоной боевых действий, где банки, в том числе традиционные финансовые учреждения, жестко конкурируют за долю рынка. Мобильный банкинг позволяет клиентам получать доступ к разным финансовым услугам через смартфоны. Например, в зарубежной версии мобильного приложения Банка Китая, кроме общих услуг (например, поиска отделений, остатков, переводов и денежных переводов и осмотра счетов), приложение также предоставляет услуги по образу жизни (например, услуги для лучших студентов, финансовые консультации, информация по ипотеке и советы по предотвращению мошенничества в связи с Коронавирусом) и управлению состоянием счета (например, глобальные счета и конвертеры валют) [12]. Мобильный банкинг быстро становится лучшим цифровым каналом и в скором будущем может заменить традиционный банкинг. Клиент может использовать чат в режиме реального времени, управлять счетами, производить оплату счетов за коммунальные услуги, выбирать и пополнять членство в социальных сетях, вызвать такси, проверять состояние медицинского страхования, проводить дифференцированное сопоставление продуктов, покупать ваучеры в ресторан и многое другое.

Банки развивают нефизические каналы обслуживания, внедряя операционные решения и разрабатывая новые методы установления контактов с потенциальными клиентами, привлечения новых и удержания существующих клиентов [13, с. 1174].

В течение следующих трех-пяти лет FinTech технологии будут развиваться в банковском секторе в таких направлениях, как роботизированное инвестирование, автоматизация потребительского кредитования, клиринг и наличные расчеты и операциями с ценными бумагами. Именно присутствие FinTech технологий в банковских операциях повлекло за собой кардинальное изменение не только банковской сферы, но и упростило такие операции как оплата счетов, переводы средств, создание и открытие новых счетов. Данные технологии представляют собой не только драйвер развития банковских операций, но и облегчают нашу жизнь, ведь мы можем, сидя дома на диване, заказывать вещи, оплачивать счета или пополнять свой мобильный, при этом экономить как свое собственное время, так и время работников банковских учреждений.

Список литературы

1. BCBS, B. C. o. B. S. (2017). Sound Practices: Implications of fintech developments for banks and bank supervisors. Retrieved from Basel-Switzerland: URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d415.htm> (датаобращения: 08.10.2022).
2. Acar, O., & Çıtak, Y. E. 2019. Fintech Integration Process Suggestion for Banks. *Procedia Computer Science*, 15892019), 971-978. Accenture Study, 2016 April
3. Global Fintech Investment Growth Continues in 2016 Driven by Europe and Asia. Newsroom
4. Transaction Value (2021), URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/worldwide> (датаобращения: 09.10.2022).
5. Neobanking Market Size, Share & Trends Analysis Report By Account Type (Business, Savings), By Application (Enterprises, Personal), By Region (Asia Pacific, Europe), And Segment Forecasts, 2022 – 2030, URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/neobanking-market>(датаобращения: 09.10.2022).
6. Gupta, P. T., & Mandy, T., 2018. Fintech: The new DNA of financial services. *Journal of Services Marketing*, 20(2), 125-135.
7. Accenture Study, 2016 April 13. Global Fintech Investment Growth Continues in 2016 Driven by Europe and Asia. Newsroom.
8. Akpan, I.J., Soopramanien, D. and Kwak, D.H., 2020. Cutting-edge technologies for small business and innovation in the era of COVID-19 global health pandemic. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 1-11.

9. Mazana, R., Rupere, T. & Kabanda, G., 2016. An assessment of the impact of self-service technology (SST) on firm performance: Case study of a bank in Zimbabwe (2009-13). *Journal of Payments Strategy & Systems*, 10(1), 96-112.
10. Nguyen, Q. K., 2016. Blockchain-a financial technology for future sustainable development [Paper presentation]. 3rd International Conference on Green Technology and Sustainable Development (GTSD), 2016.
11. Gai, K., Qiu, M., & Sun, X., 2018. A survey on Fintech. *Journal of Network and Computer Applications*, 103(2018), 262-273.
12. Dentons, 2020. 2019 China Data Protection & Cybersecurity Annual Report. Dentons. URL:
<file:///C:/Users/U0033542/Downloads/2019%20China%20Data%20Protection%20Cybersecurity%20Annual%20Report.pdf> (дата обращения: 09.10.2022).
13. Giovanis, A., Athanasopoulou, P., Assimakopoulos, C., & Sarmaniotis, C., 2019. Adoption of mobile banking services. *International Journal of Bank Marketing*, 37(5), 1165-1189.

**Қаржы секторын цифрландыру трендтері:
цифрлық активтер, электрондық ақша және криптовалюта**

**Тренды цифровизации финансового сектора:
цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты**

**Trends in the digitalization of the financial sector:
digital assets, electronic money and cryptocurrencies**

Инновациялық жобаларды бағалау

А.А.Абаев¹, С.К.Кулбаракова², А.С.Капбарова³

¹Қаржы кафедрасының профессор ассистенті, PhD

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенттері

kulbarakovas7@gmail.com, alimzankaribaev@gmail.com

^{1,2,3}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақалада Қазақстан Республикасы орталық банкінің цифрлық валютасын енгізу туралы шешім қабылдау моделі (бұдан әрі – Модель) ұсынылған. Модельді әзірлеу кезінде халықаралық ұйымдар (Халықаралық Валюта Қоры, Дүниежүзілік экономикалық форум) ұсынған құралдар және шетелдік реттеушілердің тәсілдері ескерілді.

Кілт сөздер: цифрлық теңге, орталық банк, халықаралық валюта қоры, халықаралық есеп айырысу банкі, инновациялық жобалар.

Ұсынылып отырған Модель халықаралық ұйымдардың ұсынымдарына негізделеді, бірақ қазақстандық жобаның ерекшелігін де ескереді. Модель құрылымында сұрақтар инновациялық жобаларды бағалаудың әр түрлі құралдарын қолдана отырып зерттеледі.

Модель нәтижелерін түсіндіру зерттеу қорытындысын жан-жақты бағалауға негізделеді. Объективті талдау мақсатында нәтижелерді түсіндіруге тәуелсіз халықаралық сарапшылар, сондай-ақ халықаралық қаржы ұйымдарының қызметкерлері қатарынан ЦТ жобасының Консультативтік кеңесінің қатысушылары шақырылды.

2022 жылдың соңына дейін технологиялық бағалауды, экономикалық модельдеуді, экожүйені реттеу және дамыту мәселелерін пысықтауды қоса алғанда, Модельдің бағалау көрсеткіштерін алу үшін бірқатар зерттеу жұмыстары жоспарланған. Инновациялық жобаларды жіктеуге сәйкес цифрлық валюталар 20% талдау нәтижелерді бағалаудың қазіргі әдістеріне негізделетін жобалар санатына жатады, ал 80% жаңа тәсілдерді әзірлеуді талап етеді. Қазақстан моделінде инновациялық жобаларға келетін әр түрлі құралдардың комбинациясы қолданылады, сондай-ақ жаңа бағалау көрсеткіштері әзірленді.

Кесте 1

Инновациялық жобаларды жіктеу

Scale Engine	Transfer Engine	Test Engine тестілеу
Масштабтау	беру технологиясы	технологиясы
технологиясы		
Анықталған қажеттіліктер	Талаптардың ерекшелігін танықтау	Белгісіз қажеттіліктер
Тексерілген гипотеза		Жаңа шешімдер
Бастапқы әсерін растау	Гипотезаларды тұжырымдау	Гипотезаларды тұжырымдау
Дәлелдеу базасын кеңейту	Бастапқы деректерді әзірлеу/жинау	Жаңа ынтымақтастыққа инвестициялау
Әсерді бағалауға инвестициялау	Тұжырымдамаға тестілеу сынақтарын жүргізу	Серіктестермен R&D дамыту
Серіктестерге беруге инвестициялау	Тоғыспалы енгізу және қажеттіліктерді бағалауға	

инвестициялау

40%	40%	20%
40% төмен тәуекел	40% орташа тәуекел	Жаңа модельдер – 12 ай
Қолданыстағы шешімдерді итерациялау және масштабтау – 2-5 жыл	Қолданыстағы шешімдерді бейімдеу – 1-2 жыл	

Бағалаудың қолданыстағы бағыттары мен әдістері

Нәтижелері туралы деректері бар бастамалар ғана	Бағалау әдістерінің кемінде 80%-ы бастапқы деректерге және нәтижелерді бағалау жүйесіне негізделуі тиіс	Бағалау әдістерінің 20%-ы базалық деректерге және нәтижелерді бағалау жүйесіне негізделуі тиіс
---	---	--

Кәсіби» және ұтымды стандарттарға сәйкес келу ниеті

Көбінесе зерттеушілер объективті тиімсіз және/немесе қисынсыз құралдық практикаларға күмән келтірмейді, оларды бейтарап әрі заңды деп болжайды. Мысалы, инновациялық саясат саласында «ұтымды дизайнға» жалпы қабылданған сенім мен түбегейлі қате болуы мүмкін саясаттың келісімі бар. Экономикалықынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) басқаруымен мемлекеттік сектордың Инновациялық обсерваториясы екі сипаттамаға – бағыт пен белгісіздікке негізделген модельді ұсынды. Мемлекеттік сектордағы инновациялар белгісіздіктің әр түрлі деңгейлерінде туындайды, өйткені әр түрлі контексттер әр түрлі стратегияларды, жұмыс әдістерін және басқа салаларға таралу мен ену типтерін талап етеді.

Осы екі фактордың негізінде төрт аспектіні бөліп көрсетуге болады:

1. Жетілдіруге бағытталған инновациялар (Enhancement-oriented innovation) практиканы жаңғыртуға, тиімділік пен үздік нәтижелерге қол жеткізуге шоғырланады және қолданыстағы құрылымдарды негізге алады. Бұл жағдайда инновацияларды бағалау тиімділік пен нәтижелілікке шоғырланған, бағалаудың дәстүрлі тәсілдері де қолданылуы мүмкін.

2. Миссияға бағдарланған инновациялар (Mission-oriented innovation) нақты нәтижені немесе жан-жақты толық мақсатты білдіреді. Оған қол жеткізудің нақты тәсілдері белгісіз болған күнде де, нақты бағыты бар. Миссияға бағдарланған инновацияларды бағалау жүйелік перспективаны ескеруге тиіс және «шығындар - шығарылым» желілік құралдарына сүйене алмайды.

3. Бейімделген инновация (Adaptive innovation) кезінде жаңа мағлұматтар немесе сыртқы ортаның өзгеруі арқылы туындайтын ашылу процесінің өзі мақсаты болуы мүмкін. Инновацияларды (жаңа технологияны, бизнес-модельді немесе практиканы) енгізу салдарынан қоршаған орта өзгерген кезде, өзгерістерге бейімделуге көмектесетін инновациялар арқылы жаңа талаптарға жауап беру қажеттілігі туындауы мүмкін. Бейімделген инновацияларға бағалау жүргізу өте қиын, өйткені экономика саласында кез келген инновацияны әзірлеу – бұл көптеген түрлі факторлар кездесетін белгісіз процесі. Инновациялардың бұл түрін инновациялардың өздері арқылы емес, олардың енгізілуіне және қызметіне ықпал ететін факторлар арқылы бағалаған дұрыс.

4. Күтілетін инновацияларға (Anticipatory innovation) болашақ басымдықтар мен міндеттемелерді анықтай алатын, туындайтын мәселелерді зерттеу мен оларды шешу кереді. Олар қазіргі парадигмаларды бұзуы мүмкін. Жаңа идеялардың қолданылып жүрген есептіліктің құрылымдарымен және жұмыс барысымен үйлесуі сирек кездеседі.

Инновациялық қызметтің бұл түрі – айтарлықтай белгісіз және болашаққабағдарланған (опциондар теориясы), сондықтан оны бағалаудың базалық әдістері ментәсілдерін қолдану қажет. Бұл сондай-ақ қазіргі жүйемен кері байланыстың объективтібағалауды қамтамасыз ету үшін белгілі бір дәрежеде еленбеуі тиіс екенін білдіруі мүмкін.

Өзгермелі мәнмәтіндегі инновацияларды бағалау

Инновацияларды бағалау үздіксіз процесі болуы тиіс, себебі мақсаттар ментәсілдер өзгерістерге ұшырайды және тұрақты ретроспективаға негізделген практикаинноваторларды оқыту үшін алдын ала анықталған критерийлерге қарағанда көбірекпайда әкелуі мүмкін. Эволюциялық перспективада барлық субъектілер (оның ішіндесаясатты әзірлеушілер де, инноваторлар да) өткен тәжірибеден сабақ алады жәнеуақыт өте келе оқу нәтижесінде пайда болатын мінез-құлықтағы өзгерістер себеп-салдарлық байланыстардыбағалау әрекеттерін қиындатуы мүмкін.Бірінші кезекте инновацияларды қайта бағалау белгісіздікпен, тәуекелмен жәнесәтсіз нәтижелердің мүмкіндігімен байланысты. Бұл жердетәуекелдің белгісіздікке теңеместігін түсіну маңызды. Соңғысы азайтуға келеді, бірақ оны тәуекел сияқты бағалаужәне есептеу мүмкін емес. Демек, әсер тек жаңа әдістер ментәсілдерді қолданғандағана айқын болады. Сондықтан сәтсіз жобаларға уақыт пен ресурстарды жұмсамауүшін «сәтсіздікке ұшырауға тым үлкен» (too big to fail) болмауы үшін мемлекеттіксектордағы жобаларды тұрақты бағалау қажет.

Алайда мұндай талдауды жүргізу өте қиын, өйткені инновациялық практика өзінкөрсетуі және талап етілетін ықпалы өтуі үшін уақыт қажет болуы мүмкін. Бұл керібайланыс пен оқыту уақытылы өтуі үшін бағалау инновациялардың өмірлік циклыныңбарлық кезеңдерінде жүргізілуі тиіс дегенді білдіреді. Осыған байланысты ОБЦВ-ныңжобаларын зерттеу кезеңінде кезең-кезеңмен итеративті оқытуды қарастыру қажет.

Уақыттағы белгісіздік – болашақтағы нәтижелер

ОБЦВ-ның (Орталық банктердің цифрлық валютасы) толыққанды әлеуетін болашақта ғана бағалауға болады. Зерттеукезеңінде уақыт шегінің белгісіздігі стандартты әдістерді қолдануды қиындатады, яғнинәтижелерді қайта бағалауға итеративті тәсіл талап етіледі.

Бағаланатын қатысулар бағалау процесінің өзі сияқты тұрақты өзгерістерге жәнебелгісіз салдарға ұшырайды, сондықтан статикалық бағалау өте серпінді және белгісізжағдайда жұмыс істемейді. Инновациялар туралы сөз болғанда тұрақты өзгерістербағалауда бейімделгіш түрде ескерілуі тиіс. Құралдар уақыт пен кеңістікте қатты өзгеруі мүмкін, «не жұмыс істейді» деген ұғымды мета-бағалау әрекеттері ең қарапайымәрекеттерден басқа барлық қатысулар үшін мәнін жоғалтады. Compendiumинновациялық саясаты бойынша, нақты деректерге манчестерлік шолу инновациялықсаясатты бағалаудың зерделенген құралдарының қандай да бір класы түрлі уақыткезеңдері мен жергілікті жерлерде бірдей тиімді жұмыс істейтіндігіне нақты дәлелтаппады. Uyarra және Ramlogan қандай да бір саясатты енгізу нәтижелеріндеайтарлықтай айырмашылықтар тапты, олар тек мақсаттар мен іске асырудағыайырмашылықтармен ғана емес, сол сияқты осы тақырыпқа тән институционалдықконфигурациялар мен тәуелділіктерге де байланысты.Экономикалық талдауда адамдардың қалауларын бағалаудың күрделілігіОБЦВ жағдайында зерттеу кезеңінде тұтынушылардың қалауларымен айқындалатынинновациялық қызметтер мен өнімдерге әлеуетті сұранысты айқындау қиын.Тұтынушылар мен мемлекеттің ұзақ уақыт бойы қандай да бір инновациялармен өзараіс-қимылы туралы неғұрлым терең білу қажет. Экономикалық агенттердің уәждері меніс-қимылдарын түсіну «нарративті тәсілді» талап етеді, ол әрекет ететін адамдардыбақылайды және оқиғалардыңжүйелігін шарасыздық деп қарамай, нақты уақыттағыпроцестерді зерделейді.

Инновация типін анықтау

Инновацияларды зерттеу санының өсуіне қарамастан, жалпы мұндай қызмет бір типтіқызмет ретінде қарастырылады. Дегенмен, көптеген зерттеулер инновациялардың әртүрлі өлшем типтерін бөлу жаңа практикаларды енгізумен айналысатын ұйымдардыңәрекетін түсіну үшін қажет, өйткені олардың әр түрлі сипаттамалары менұйымдастырушылық реакциялары бар. Мысалы, олардың динамикалық дамуына

жәнежелілік дамымауына байланысты интуитивті түсіну үшін қиындық туғызатын «күрделіинновациялар» бар. Бұл оларға инновацияның басқа түрлерінен ерекшелейтін бірегейқасиеттер береді. Басқа зерттеушілер инновациялардың радикалды немесеинкременталды дихотомиясын қолданады: радикалды инновациялар (оларға ОБЦВ-ларды жатқызуға болады) нарық табиғатын түбегейлі өзгертеді, бұл ретте олардыенгізу нәтижелерін болжау өте қиын.

Бастаманың нәтижелері себептілікті бағалау әрекетінен әлдеқайда жақсы

Қиын жағдайларда қандай да бір жобалардың табыстылығының себептерін анықтау процесі өте мәселелі болуы және жаңылыстыруы мүмкін. Оның үстіне, күрделіжүйелер туралы ғылым (complexity science) бағаланатын жағдайлардың әрқашан желіліемес екендігін және кері байланыстың көптеген тізбектерін қамтитынын көрсетеді.

Дегенмен, инновациялық жобаларды бағалау жөніндегі мамандар әлі де қоғам менинновациялардың өзара іс-қимылын бақылаумен, сондай-ақ зерттеулердің осындайөзара іс-қимылдарға тікелей әсерін мониторингтеумен айналысады. Осылайша,көбінесе жобаларды бағалау тым шектеулі болып қалады және ол, мәселен, жалпыұйым есебінен қосалқы жүйені жақсарту сияқты субоптимизацияға әкелуі мүмкін.Мұндай жағдайлардаэксперименттік бағалау – пилоттық жобалар немесе прототиптер себеп-салдарлық байланыстың барлық ықтимал және барынша толық индикативтіккөрсеткіштерін береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Central Bank Digital Currency tracker, Atlantic Council, June 2022. [Online]. Available: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/>. [Accessed: 04-Jun-2022].

2. <https://nationalbank.kz/ru>

3. C. Boar, A. Wehrli & Bank for International Settlements. Ready, steady, go? Results of the third BIS survey on central bank digital currency, BIS Working Papers, no. 114. January 2021. [Online]. Available: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap114.pdf>. [Accessed: 04-Jun-2022].

4. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.-2020.-09 желтоқсан.

5. <https://bilim-all.kz/article/5668>

Цифрлық тенге: енгізудің алғы шарттары мен тәсілдері

А.А.Абаев¹, Р.Қ.Тешебай²

¹Қаржы кафедрасының профессор ассистенті, PhD

²«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенті

teshebairanu@mail.ru

^{1,2}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақала тақырыбы қазірге таңда өзекті болып табылады, себебі қазіргі әлемде инновациялар мен цифрлық технологиялар ел экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар бірқатар артықшылықтарға ие болды: халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол жеткізілуін оңайлатып, ақпарат алмасуды жеделдетті, бизнес жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктер ашылды. Цифрландыру үрдісі мемлекетіміздің экономикасы үшін, оның ішінде цифрлық технологияларды пайдалануда қаржы секторының түбегейлі жаңа бағытқа инновациялық болашақтың цифрлық экономикасына көшуі үшін жағдайлар жасайды. Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігінің хабар-лауынша, елдегі ең танымал fintech бағыттар – электронды төлемдер, аударымдар, валютаны конвертациялау және онлайн-сақтандыру сегменттері ІТ-мен интеграциялауды бастап кетті.Цифрлы теңгені енгізу үшін іс жүзінде ешқандай қауіп жоқ, бірақ мұнда әлемдік тәжірибе мен технологияларды ескеру қажет, егер оны тиімді пайдалану

мүмкін болса, прогресті үнемдемеу керек. Валютаның мұндай түрі заманауи және технологиялық тұрғыдан дамыған».

Кілт сөздер: цифрлық тенге, жүйе, инфрақұрылым, қаржы ұйымдары, карточка, төлем, жергілікті төлем.

Цифрлық тенге – бұл электрондық нысанда эмиссияланатын және нарыққа қатысушылармен бірлесіп екі деңгейлі қаржы архитектурасы шеңберінде таратылатын Қазақстан Республикасының Ұлттық Банк міндеттемесі. Цифрлық тенгені шот немесе токен түрінде ұсынудың технологиялық мүмкіндігі бар. Цифрлық тенге бөлшек (retail) және көтерме (wholesale) есеп айырысу үшін пайдаланылуы мүмкін. 2021 жылы пилоттық жоба аясында бөлшек есеп айырысуда пайдалану үшін Цифрлық тенгенің токен түріндегі нысаны сынақтан өтті.

Цифрлық тенге Қазақстан Республикасының қосымша төлем құралы бола алады. Бұл ретте Цифрлық тенге платформасы қолма-қол ақшасыз есеп айырысу үшін Қазақстан Республикасының қолданыстағы төлем жүйелерімен қатар Цифрлық тенге мен төлемдерді және аударымдарды жүргізу үшін инфрақұрылымды қамтамасыз етеді. Цифрлық тенге енгізу тәсілін пысықтау кезінде қолданыстағы жеке және банкаралық төлем жүйелерінің сипаттамалары мен ерекшеліктерін және Цифрлық тенге платформасының болжамды ерекшеліктері мен сипаттамаларынан айырмашылығын ескеру маңызды.

Ұлттық Банкаралық ақша аудару жүйесі (БААЖ) және Банкаралық клиринг жүйесі (БКЖ) Қазақстандағы барлық қолма-қол ақшасыз төлемдер үшін базалық инфрақұрылымды ұсынады. 2020 жылдың қорытындысы бойынша:

- БААЖ банктердің және банктік емес қаржы ұйымдарының, валюта нарығы, бағалы қағаздар нарығы қатысушыларының В2В төлемдерінің 90%-ын қамтамасыз етеді.
- БКЖ коммерциялық банктер мен банктік емес қаржы ұйымдарының В2В қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемінің 63%-дан астамын қамтамасыз етеді.

Жеке төлемдер саласында Қазақстанда халық пен бизнес пайдаланатын мынадай маңызды төлем жүйелерін бөліп көрсету қажет:

- карточкалық төлемдер жүргізуді қамтамасыз ететін халықаралық төлем жүйелері
- жекелеген банктердің жеке жергілікті төлем жүйелері
- Ұлттық төлем жүйесі – Лездік төлемдер жүйесі.

Цифрлық тенге нарық қатысушыларының жаңа төлем сервистерін құру мүмкіндігін және оффлайн режимде қолма-қол ақшасыз есеп айырысу мүмкіндігін ұсыну арқылы бөлшек төлемдердің қолданыстағы инфрақұрылымын толықтыра алады. Бұл ретте, цифрлық тенгенің нысаналы платформасында қазіргі төлем инфрақұрылымымен интероперабельділік қамтамасыз етіледі.

Қазақстандағы карточкалық төлемдер:

Қазақстандағы карточкалық төлем жүйелері негізінен Visa және Mastercard – екі негізгі халықаралық карточкалық схемалармен әріптестікте коммерциялық банктер шығаратын және төлеуге қабылдайтын карталармен ұсынылған (сонымен қатар American Express, Diners Club, UnionPay, Мир сияқты басқа да халықаралық карточкалық жүйелер тіркелген және жұмыс істейді). Карточкалық төлемдер мен аударымдар қолма-қол ақшасыз төлемдердің ыңғайлы құралы болып табылады және азаматтар мен бизнес қажеттіліктерінің толық спектрін қамтиды.

Сурет 1. Қазақстандығы төлем карталарын шығару және пайдалану серпіні, млн дана

ҚРҰБ-нің 10.12.2021ж. деректері бойынша:

Карточкалық транзакциялар саны (оларға халықаралық карточкалық схемалар бойынша, сол сияқты жергілікті банктік жүйелер бойынша транзакциялар жатады) 2018 жылғы 232 млн транзакциядан 2021 жылы 2,88 млрд транзакцияға дейін ұлғайды. Бұл транзакциялардың ақшалай көлемі сол кезеңде 3 трлн теңгеден 35,3 трлн теңгеге дейін өсті.

Транзакциялардың орташа сомасы: 2018 жылғы 13,1 мың теңгеден 2021 жылғы 12,3 мыңтеңгеге дейін шамалы қысқарды. Бұл инфляцияға қарамастан карточкалық төлемдердің одан әрі дамуын көрсетеді.

Қазақстандағы жергілікті банктік төлем жүйелеріне банктердің экожүйесі ішінде төлем жасауды немесе аударуды қамтамасыз ететін банк жүйелері жатады. Мұндай төлем жүйелері жабық болып табылады, өйткені олар төлемге бастамашылық жасайтын және қабылдайтын тарап бір банктің клиенттері болған кезде транзакцияларының қандай да бір нұсқасын пайдаланады.

Жергілікті жүйелер ішіндегі қолма-қол ақшасыз транзакциялардың саны мен көлемі соңғы жылдары 2018 жылғы 27 млрд теңгеден және 30 мың транзакциядан 2021 жылғы 25,6 трлн теңгеге дейін және 1,98 млрд транзакцияға дейін күрт өсті.

Жергілікті жүйелердегі транзакциялар саны бойынша, сол сияқты көлемі бойынша халықаралық карточкалық схемалардың карталары бойынша транзакциялардан екі еседен аса көп екенін атап өткен жөн. Осылайша, 2021 жылы жергілікті банктік жүйелер ішінде жасалған 25,6 трлн теңге сомасына жоғарыда аталған 1,98 млрд транзакциямен салыстырғанда, халықаралық карточкалық жүйелер арқылы көлемі 9,7 трлн теңге болатын 899 млн транзакция жүргізілді.

Лездік төлем жүйесі жеке мезеттік төлемдер мен аударымдарға арналған инфрақұрылымды ұсынады. Бұл жүйелердің артықшылығы – соңғы пайдаланушылар үшін транзакциялардың қолжетімді және жылдам болуы, шектеуі – оған банктердің қатысуына тәуелді болу.

Қазақстан нарығындағы төлем инфрақұрылымының әртараптандырылған көрінісі және қолма-қол ақшасыз операциялар көлемінің серпінді өсуі жаңа төлем құралдарын дамыту және төлемдерді одан әрі цифрландыруға арналған мүмкіндіктерді көрсетеді. Цифрлық теңге пайдаланушыларға қосымша функционалдылық пен төлем құралдарын ұсына отырып және қаржы нарығының бәсекеге қабілетті дамуына жағдай жасай отырып, Қазақстан Республикасының қолданыстағы төлем жүйелерін сәтті толықтыра алады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.-2020.-09 желтоқсан.

2. Төлем карточкалары және электрондық банк қызметтері [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми сайты. - Қол жеткізу режимі: nationalbank.kz/ru/news/elektronnye_bankovskie-uslugi?page=1 (қол жеткізілген күні: 10.12.2021).

3. <https://nationalbank.kz/ru>

4. Monetary Authority of Singapore and Accenture, Project Ubin (2016 – 2021)

5. <https://www.mas.gov.sg/schemes-and-initiatives/project-ubin>

Цифрлық экономика: мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін цифрландырудың шетелдік тәжірибесі және оны Қазақстанда қолдану мүмкіндіктері

А.А.Абаев¹, У.Н.Шакмурат²

¹Қаржы кафедрасының профессор ассистенті, PhD

²«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенті

aidos_men@mail.ru, ushakmurat@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының мақсаттары орта мерзімді перспективада Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқыны жеделдету және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау болып табылады.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, цифрлық трансформациялау, «General Electric», «Electrical and electronics engineering», «Microsoft», «Silicon Valley Bank», «Google», «McKinsey Global Institute», «Home Shopping Network», цифрлық инклюзия.

Осы мақсатқа қол жеткізу дамудың екі бағыты бойынша жүруді білдіреді: «Қазіргі экономиканы цифрландыру»-нақты сектордағы нақты жобалардан тұратын прагматикалық бастауды қамтамасыз ету, экономиканың қазіргі салаларын, мемлекеттік құрылымдарды цифрландыру және оларды технологиялық қайта жабдықтау жобаларын іске қосу және цифрлық инфрақұрылымды дамыту.

«Болашақтың цифрлық индустриясын құру» - адами капиталды дамыту деңгейін көтеру, инновациялық даму институттарын құру және жалпы алғанда, цифрлық экожүйені қарқынды дамыту есебінен ұзақ мерзімді орнықтылықты қамтамасыз ету, елдің цифрлық трансформациялауды іске қосу.

2018-2022 жылдар кезеңінде іске асырылатын Бағдарлама еліміздің флагмандық салаларын технологиялық жаңғыртуға қосымша серпін беруді қамтамасыз етеді және еңбек өнімділігінің ауқымды және ұзақ мерзімді өсуіне жағдай жасайды.

Бағдарламаны іске асырудың бес негізгі бағыты:

1.«Экономика салаларын цифрландыру»- еңбек өнімділігін арттыруға және капиталдандырудың өсуіне алып келетін озық технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, Қазақстан Республикасы экономикасының дәстүрлі салаларын түрлендіру бағыты.

2.«Цифрлық мемлекетке көшу» - қажеттіліктерін күні бұрын біліп халық пен бизнеске қызмет көрсету инфрақұрылымы ретінде мемлекеттің функцияларын түрлендіру бағыты.

3.«Цифрлық Жібек жолын іске асыру»- ішкі контур үшін де, Қазақстан Республикасының транзиттік әлеуетін іске асыру үшін деректерді берудің, сақтаудың және өңдеудің жылдамдығы жоғары және қорғалған инфрақұрылымын дамыту бағыты.

4.«Адами капиталды дамыту»- жаңа жағдайға - білім экономикасына көшуді қамтамасыз ету үшін креативті қоғам деп аталатынды құруды қамтитын түрлендіру бағыты.

5.«Инновациялық экожүйені құру» - бизнес, ғылыми сала және мемлекет арасындағы орнықты көлденең байланыстармен технологиялық кәсіпкерлік пен инновацияны дамыту үшін жағдай жасау бағыты. Мемлекет инновацияларды өндіріске шығаруға, бейімдеуге және енгізуге қабілетті экожүйе катализаторы ретінде әрекет етеді.

Бүгінде цифрландыру процесі әлемдегі барлық елдерге әсер етеді. Сонымен қатар әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын өзі айқындайды. Әлемдегі 15-тен астам мемлекет қазіргі уақытта ұлттық цифрландыру бағдарламаларын іске асыруда. Қытай, Сингапур, Нидерланды, Жаңа Зеландия, Оңтүстік Корея және Дания ұлттық экономикаларды цифрландыру бойынша алдыңғы қатардағы елдер болып табылады. Қытай өзінің «интернет плюс» бағдарламасында цифрлық индустрияны дәстүрлімен біріктіреді, Канада Торонтода АКТ-хабын жасады, Сингапур драйвері АКТ болып табылатын «ақылды экономиканы» қалыптастырады, Оңтүстік Корея «Креативті экономика» бағдарламасында адами капиталды, кәсіпкерлікті дамытуға және АКТ саласындағы жетістіктерді таратуға бағдарланады, ал Дания мемлекеттік секторды цифрландыруға баса назар аударады.

Әлемдегі ең дамыған экономикалардың бірі және азиялық экономикалық жолбарыстардың бірі Сингапурдың амбициясы-жасанды интеллектінің (ЖИ) кең ауқымды зерттеулеріне инвестиция салу және олардың көмегімен негізгі элементтік-экономикалық мәселелерді шешу, жаңа жергілікті талаптардың өсуін ынталандыру, сондай-ақ ЖИ-ді өнеркәсіпте қолдануды кеңейту, Сингапур ЖИ ғаламдық зерттеу орталығы болғысы және оны экономика мен мемлекеттің сектордың әртүрлі салаларында қолданғысы келеді. Осы мақсатта 2017 жылы AI Singapore стратегиясы, яғни цифрлық экономика мен қоғамды нығайту үшін AI ұлттық бағдарламасы жасалды.

Оңтүстік Кореяда басты компаниялар мемлекеттің белсенді ұстанымы кезінде өздері дербес серпінді цифрлық технологияларға инвестиция жасайды. Мәселен, елдегі ең ірі телеком операторларының бірі - SKT - жасанды интеллект технологияларына және «заттар интернетіне» 4 миллиард АҚШ долларынан астам инвестиция салуға ниет білдірді. Оператор жаңа технологияларды дамытуда серіктестіктің қажет екенін атап өтеді, сондай-ақ дәл шешімдерді әзірлеу үшін жергілікті стартаптарды тартуды жоспарлайды.

Нидерланды цифрлық инновациялауға жауапты көзқараспен Еуропадағы цифрлық көшбасшы болуды мақсат етіп отыр. Экономиканы дамытудан басқа, үкімет цифрландыру әкелуі мүмкін қоғамдық сын-қатерлерге ерекше назар аударады. Цифрлық білім мен дағдыларды арттыру, цифрлық инклюзия, болашақ дағдылары мен жұмысына сәйкес болу үшін өмір бойы оқыту есебінен еңбек нарығын дамыту мәселелері бөліп көрсетілген.

Осы елдерде мемлекет бағдарламаны іске қосу мен іске асыруда маңызды рөл атқарады, бұл ретте табысқа жету «цифрлық жекешелендіру» деп аталатын жеке ойыншылардың қатысуына байланысты. Бүгінде біз мемлекеттің экономикалық жүйенің қатысушыларын цифрлық болашаққа саналы түрде итермелеуі сияқты көптеген мысалдарды байқаймыз. Мемлекет басымдықтар ретінде анықталған «тиімсіздіктерді» жабу үшін өзінің «тендерін» жариялайды. Ойыншылар өздерінің «бидтерін», жобаларды ықтимал іске асыруға пилоттық тұжырымдамаларын және тәсілдерді ұсынады. Мемлекет ұсыныстарды бағалап, пилоттық жобалар конкурсының қорытындысы бойынша жеңімпазды таңдайды. Жеңімпаз, әдетте, тікелей мемлекеттік субсидияларды алмайды, бірақ өз жобасын «толық негізде» іске асыру құқығын алады (осы немесе басқа бағытта, сол немесе басқа салада, сол немесе басқа өңірде). Мемлекет нормативтік база саласында негізгі стейкхолдерлермен (өңірлік билік және т.б.) синхрондауды және кооперациялауды қолдау көрсетуді, сондай-ақ «цифрландырылатын» салаларға ынталандыру жасауды қамтамасыз етеді. Сондай-ақ жеңімпаздардың консорциумын таңдауы мүмкін, бұл оны іске асыру кезінде тәуекелдерін азайтуға мүмкіндік береді, сонымен бірге 2-3 ойыншы арасындағы бәсекелестікті қолдайды.

Мемлекет елімізде нақты технологияларды жедел дамыту есебінен «цифрлық серпілісті» де қамтамасыз ете алады. Мұндай жағдайларда мемлекет инвестицияларға жұмсалатын қаражаттың ұзақ мерзімді қайтарылымына, бәсекелестік жағдайға, трендтерге жүргізілген бағалауға сүйене отырып, қаржыландырудың негізгі, ең перспективті бағыттарын

айқындайтын инвестор рөлін қабылдайды, сондай-ақ табыстың білім беру және кадрларды қайта даярлау сияқты іргелі шарттарына қаржы жұмсайды.

Тағы бір жаһандық тренд – «мемлекеттің өзін-өзі цифрландыруы», яғни мемлекет пен мемлекеттік компаниялардың операцияларын цифрландыру. Өзін-өзі цифрландыру - бұл экономикадағы құндылықтарды құруды, әл-ауқаттың артуын, бизнесте және тұрмыс деңгейінде лайықты орынға ие болуға бағытталған кез-келген мемлекеттің іске асыруы керек міндет.

Мемлекет деңгейінде өзін-өзі цифрландырудың екі негізгі бағыты бар:

- Мемлекеттік басқаруды цифрландыру: цифрлық құжат айналымы, digital by default және digital first қағидаттары, тиімсіз процестерді қайта қарау. Бұл логикада өзін-өзі цифрландыру сервистердің барлық спектрін қамтиды: мемлекеттік құрылымдардың ішкі өзара іс-қимылы - G2G, азаматтармен өзара іс-қимылы - G2C, бизнеспен өзара іс-қимыл - G2B.

- Квази мемлекеттік сектор субъектілерін цифрландыру, әсіресе, мемлекет әлі де бұрынғыдай, экономикадағы жұмыс орындарының көпшілігіне сол немесе басқа нысанда жауап беретін және сол себепті еңбек өнімділігінің өсуі үшін жауап беретін Қазақстан сияқты елдер үшін өзекті болып табылады. Осындай компаниялар үшін көбінесе дәстүрлі бәсекелестік нарықтық механизмдері жұмыс істемейтіндіктен, цифрлық трансформациялауды іске асырумен байланысты өлшенетін ТНК әзірленіп, белгіленеді (индустрия 4.0 технологияларын енгізу және құнды сәйкес құру жаңа өнімнен түсетін түсімнің %, қызметкерлерді оқыту және қайта даярлау).

Мысалы, Дания мемлекеттік органдарды цифрландыруды белсенді инвестициялайды. Қазіргі уақытта әрбір азаматтың және әрбір бизнестің жеке кабинеті бар, ол арқылы нақты уақыт режимінде мемлекеттік органдармен тілдесу жүреді. 2015 жылдан бастап барлық азамат мемлекеттік органдармен тек интернет арқылы тілдесуге міндетті (Данияда үй шаруашылығының 95%-ның интернетке қолжетімділігі бар), әр азамат цифрлық паспортқа (digital ID) ие), ал барлық мемлекеттік органдар мен муниципалитеттер бірыңғай кабинет арқылы барлық ведомствомен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін бірыңғай желімен байланыстырылған. Бизнес коммуникациядан басқа интернет арқылы барлық операцияларды орындауға, үзінділерді алуға, салықтарды төлеуге және есептерді жіберуге мүмкіндігі бар (электрондық түрде құжаттарды жіберу және қабылдау қағаз түрінде жіберген 5 күнмен салыстырғанда 5 минутқа созылады). Мұндай жүйе жыл сайын бюджеттің 10-20%-ын үнемдеуге мүмкіндік береді.

Осы өзгерістердің барлығы ұзақ мерзімді экономикалық және әлеуметтік салдарларға ие. Жаһандық ауқымда жедел қарқынмен таралып жатқан «Бірлесіп тұтыну экономикасы» сияқты құбылыс әрбір тұтынушыға тікелей әсер етіп қана қоймай, бірақ жалпы елге жанама әсер етеді. Бұл өзін-өзі жұмыспен қамтыған азаматтар үшін шешім болып табылады, ол кәсіпкерлік қызметті жүргізуге ынталандырып, экономикалық белсенділіктің өсуіне ықпал етеді. Бұл тренд жаңа активтер мен тұтыну заттары жеке шығындарды қысқарту мақсатында бірлесіп пайдаланғаннан кейін одан әрі қарай дамитын болады.

Қазақстанға цифрлық стратегияларды дамытудағы озық және көрші мемлекеттердің тәжірибесі неғұрлым қызықтырақ Халықаралық тәжірибені зерделеу және талдау цифрлық дәуірдегі жетекші елдердің технологиялық және инновациялық дамуындағы түйінді қатарлас, уақтылы, кейде озыңқы заңнамалық, нормативтік қамтамасыз ету және реттеу кезінде АКТ нарығын барынша ырықтандыру, төрешілдіктен арылту және монополиясыздандыру болып табылатынын көрсетеді.

Цифрлық дәуірде экономикалық өсуді жеделдету және мүмкіндіктерді кеңейту туралы ұсынымдар әзірлеу үшін 2019 жылы наурызда цифрлық экономика бойынша консультациялық кеңес құрылды, оның құрамында бірқатар ірі америкалық компаниялардың («General Electric», «Electrical and electronics engineering», «Microsoft», «Silicon Valley Bank», «Google», «McKinsey Global Institute», «Home Shopping Network» және т.б.), азаматтық қоғам мен академиялық орта өкілдері кірді.

Осы тұрғыдан Қазақстан үшін көптеген жылдар бойы Еуропалық Одақта, Швецияда, Ұлыбританияда, Аустралияда, Ресей Федерациясында белсенді іске асырылып келе жатқан технологиялық платформаларды қалыптастырудың халықаралық тәжірибесі пайдалы болады. Технологиялық платформалардың мәні барлық зияткерлік, қаржылық және басқа ресурстардың күш-жігерін басым бағыттарға жұмылдыру және саланың негізгі технологияларын енгізу болып табылады, бұл дағдарыс жағдайында бюджетті оңтайландыру кезінде аса маңызды.

Әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсанда № 827 қаулысы.
2. Л.М.Гохберг, Что такое цифровая экономика? - тренды, компетенции, измерение Издательский дом, Высшей школы экономики.-Москва, 2019.
3. Ходжаниязов Ж.Т. Нарықтық экономикаға негіздері: Оқулық. 2-басылым.-Астана: Фолиант, 2018.- 168 б.
4. Г.Гайсина. Мемлекеттің қызметтің шетелдік тәжірибесі//Қазақстан жоғары мектебі.- 2009.- №3.-284-28 б.
5. Смағұлова Г.С. Мемлекеттік қызметтің сапасы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету. //Вестник казНУ..т Экономика.-№37-20167-45 б.

Электронные деньги: проблемы и перспективы

Е.Т.Акбаев¹, Д.Е.Ахмеджарова²

¹к.э.н., профессор кафедры финансы

²магистрант 2-го года обучения по специальности «Финансы»

erbolsyn.2011@mail.ru, diana8_98@mail.ru

^{1,2}Қарагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Қараганда

Аннотация: в данной статье рассмотрена сущность электронных денег, проблемы их внедрения и использования, а также перспективы развития электронных денег, исследованы вопросы развития электронных платежей и переводов и их соотношения с электронными деньгами.

Ключевые слова: электронные деньги, онлайн-платежи, безналичный расчет, технологии, обмен, риски.

В эпоху интенсивного развития цифровых технологий актуальными формами реализации потребностей гражданского оборота является осуществление платежей и переводов денег с использованием информационно-коммуникационных технологий. Появление в последние десятилетия одного из инструментов проведения электронных транзакций - «электронных денег» - повлекло для некоторой части общества непонимание в вопросах правовой сущности различных способов электронных платежей и переводов, их сходств и различий и т.п.

Электронные деньги – это безналичные денежные средства, учитываемые кредитными организациями без открытия банковского счета и переводимые с использованием электронных средств платежа. Место хранения электронных денег – специально созданные для них аккаунты в электронных платежных системах, к которым доступ защищен паролем. То есть различные платежные системы являются хранилищем и гарантами электронных денег, а пользователь только выбирает – в какой из многочисленных интернет-систем создать электронный кошелек. Сущность экономической категории раскрывается через формы ее проявления, а именно через функции. Функции электронных денег важны для понимания сущности этой экономической категории. Деньги выполняют следующие

функции: меры стоимости, средства платежа, средства обращения, средства накопления и мировые деньги.

В настоящее время электронные деньги в нашей стране находятся на начальном этапе своего развития. Данный этап характеризуется значительной технической сложностью и относительной дороговизной платежных систем на основе электронных денег, либерализацией регулирования деятельности кредитных организаций в условиях конкурентной борьбы за денежные ресурсы [1].

Современное развитие электронных денег затрагивает не только теоретические проблемы денег, но и вопросы банковской деятельности, аспекты денежно-кредитной политики. Для широкого внедрения электронных денег в денежный оборот развитых стран необходимо выполнить следующие условия:

- обеспечить достаточно низкую стоимость транзакций с использованием электронных денег;
- разработать четкую правовую базу, регулирующую статус эмитентов электронных денег, порядок регулирования отношений между участниками денежного оборота;
- создать надежные и доступные шифровальные алгоритмы, гарантирующие полную конфиденциальность и безопасность электронных расчетов;
- развить широкую инфраструктуру по обслуживанию участников денежного оборота.

Выполнение данных условий позволит электронным деньгам занять одно из важнейших мест в денежно-кредитной системе XXI в.

Можно ли ожидать полного перехода на использование электронных денег? Как это скажется на нашей жизни?

Не вызывает сомнений тот факт, что электронные деньги – это очень удобный инструмент, дающий массу преимуществ не только для строительства бизнеса, но и для облегчения жизни в целом.

В Казахстане наиболее популярны такие электронные сервисы, как «ЮMoney» (бывший «Яндекс. Деньги»), WebMoney, PayPal, QIWI, PAYEER и AdvCash, Kaspi т.д.

Рисунок 1. Количество операций в %, проведенные через Казахстанские системы электронных денег

Примечание – источник [2]

Рынок платежей за 12 месяцев 2021-2022 года 32,5 трлн тенге составил объем рынка без учета переводов. Сумма наличных платежей увеличилась на 31% в 2022 году в сравнении с 2021 годом. Сумма безналичных платежей выросла в 2,5 раза в 2022 году в сравнении с 2019 годом. Сумма платежей с использованием SmartPay увеличилась в 33 раза. Сумма онлайн платежей выросла в 2,9 раза.

Можно выделить следующие преимущества использования электронных денег [3]:

- их удобно переносить и всегда иметь при себе, так как здесь большая сумма совершенно не связана с объемом наличности. как у физических аналогов;
- их весьма проблематично украсть, а в случае пропажи электронной карты всегда можно заблокировать и восстановить через приложение;
- возможность дистанционного использования, то есть, чтобы иметь возможность купить товар или оплатить услугу, совершенно не обязательно передавать продавцу деньги «лично в руки»;
- нет нужны производить обмен электронных денег, т.к. в отличие от реальных монет и банкнот, которые размениваются только на меньшие единицы, имеющие определенный номинал, электронные деньги представляют собой, по сути, просто число, записанное на электронном устройстве определенным образом. В случае произведения оплаты электронными деньгами это число просто уменьшается на число, равное сумме оплаты;
- электронные деньги на порядок лучше остальных форм защищены от подделки. На данный момент подделать их практически невозможно. По крайней мере, таких случаев в открытых источниках зафиксировано не было;
- затраты на эмиссию электронных денег несоизмеримо меньше, чем затраты на эмиссию реальных денег. Кроме того, они не изнашиваются и не требуют обновления, чем не могут похвастаться монеты и банкноты;
- государству легче вести налогообложение, а также борьбу с коррупцией, используя электронные деньги;
- электронные деньги не нужно пересчитывать, упаковывать, перевозить и организовывать специальные хранилища;
- идеальная сохраняемость – электронные деньги не теряют своих качеств с течением времени;
- идеальная качественная однородность – отдельные экземпляры электронных денег не обладают уникальными свойствами (как, например, царапины на монетах);

Можно выделить следующие недостатки использования электронных денег [4]:

- электронные деньги целиком и полностью зависят от киберпространства. В случае приостановления работы Интернета и тому подобных сетей они на это время попросту перестанут существовать и выполнять свои функции. В таком случае, если электронные деньги используются очень плотно, последствия могут быть катастрофическими;
- так как электронные деньги обращаются не сами по себе, как, например, монеты и банкноты, а исключительно с помощью определенного оборудования и программного обеспечения, то все соответствующие операции могут быть зафиксированы и отслежены, и эти данные возможно использовать в корыстных целях;
- отсутствие устоявшегося правового регулирования: многие государства ещё не определились в своём однозначном отношении к электронным деньгам;
- несмотря на отличную портативность, электронные деньги нуждаются в специальных инструментах хранения и обращения;
- как и в случае наличных денег, при физическом уничтожении носителя электронных денег, восстановить денежную стоимость владельцу невозможно;
- отсутствует узнаваемость – безспециальных электронных устройств нельзя легко и быстро определить, что это за предмет, сумму и т. д.;
- невозможность прямой передачи части денег от одного плательщика другому;
- средства криптографической защиты, которыми защищаются системы электронных денег, ещё не имеют длительной истории успешной эксплуатации;
- теоретически заинтересованные лица могут пытаться отслеживать персональные данные плательщиков и обращение электронных денег вне банковской системы;
- безопасность (защищённость от похищения, подделки, изменения номинала и т. п.) не подтверждена широким обращением и беспроблемной историей;
- теоретически возможны хищения электронных денег, посредством инновационных методов, используя недостаточную зрелость технологий защиты.

При решении проблемы перехода на использования электронных денег, к сожалению, возникает больше вопросов, чем ответов. Но бессмысленно оспаривать то, что электронные деньги имеют очень богатый нереализованный потенциал.

Говоря о недостатках и преимуществах электронных денег, можно сказать, что преимущества достаточно значимые для того, чтобы более полно ввести и использовать электронные деньги, однако банки пока еще боятся и не хотят идти на риск, развивая подобные проекты. А население еще не очень хорошо знакомо с понятием «электронные деньги» и практически не имеет определенось в своем отношении к ним. На сегодняшний день будущее электронных денег еще не определено. Судьба электронных денег – это вопрос времени.

Список литературы

1. <https://online.zakon.kz/>
2. <https://kapital.kz/finance/85322/ob-yemy-operatsiy-cherez-sistemy-elektronnykh-deneg-vyrosli.html>
3. <https://ru.wikipedia>
4. <https://ru.wikipedia>

Кәсіпорын қаражатының цифрландыру бағыттары

В.С.Артақшинова¹,З.А.Мадикан², А.А.Жаукарбекова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 2 курс студенттері

venera_seitzhan@mail.ru,zermadikank@mail.ru,akaa7516@gmail.com

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақалада АӨК-нің барлық салаларында инновациялар енгізу тиімділікті, бәсекеге қабілеттілікті, еңбек өнімділігін, өндіріс көлемін ұлғайтуға ықпал ету. Инновациялардың техникалық-технологиялық және өндірістік моделі бүгінде неғұрлым кең таралған. Цифрландыру және өндіріс технологиясының жаңа элементтері өсімдік, мал шаруашылығында, өнімді қайта өңдеу және т. б. бағыттарда кеңінен қолданылады. Еліміздің ауылшаруашылығы екі саланы – өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығын қамту сияқты маңызды мәселелерді оңтайлы шешуге деген ұмтылыспен түсіндіріледі.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, инновация, технология, ауыл шаруашылығы, мал шаруашылығы.

Адамзат өзінің бүкіл өмір сүрген уақытында дамиды. Бұған әртүрлі кезеңдердегі әртүрлі факторлар ықпал етті. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар мен ІТ секторы дамуда басты рөл атқарады. Дәл осы екі сала әрбір адамның күнделікті өмірін түбегейлі өзгертіп, жеңілдетеді. Нағыз революция, бұл жағдайда цифрлық, интернеттің пайда болуы және одан кейін оған қол жеткізуді жеңілдету болды. Мұның бәрі түптеп келгенде цифрлық экономика концепциясының пайда болуын алдын ала анықтады[1].

Цифрлық экономика – бұл өңдеу өнімнің немесе қызметтің сапасын жақсартатын цифрлық форматтағы деректерді пайдалануға негізделген қызмет. Цифрлық экономика технологияның дамуымен қатар дамып, кәсіпорынға алға қойған мақсаттарға жету үшін жаңа қуаттарды пайдалануға мүмкіндік береді.

Кәсіпорындар қызметіне цифрлық экономиканы көбірек енгізу менеджерлер алдына дәстүрлі экономикада бұрын қойылмаған бірқатар міндеттер қояды. Ақпараттық өндіріс факторының пайда болуы.

Біздің уақытымызда ақпаратты қауіпсіз ресурс деп атауға болады. Компаниялар «ақпаратты өндіруге» көбірек көңіл бөлуде, өйткені кәсіпорынның одан әрі тағдыры өнімнің

қаншалықты пайдалы болатынына байланысты болады. Өнімді өндіруге, өндіріс құнының өсуі кететін шығындардан басқа, компаниялар қазір өнімді жылжытуға, жарнамаға және өндіріске дейінгі нарықты зерттеуге үлкен сомаларды жұмсайды.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының 2021 жылғы ауыл шаруашылығы саласын дамытудың және алдағы кезеңге арналған жоспарлар көрсеткіштеріне тоқталып кететін болсақ, келесі қорытындыларын көруге болады.

АӨК-тің негізгі макроэкономикалық көрсеткіштері. 2021 жылғы қаңтар-желтоқсанда ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі 2,4%-ға төмендеп, 7,4 трлн теңгені құрады. Өткен жылғы аномалды құрғақшылық себеп болып, өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіру көлемі 6,7%-ға (4,2 трлн. теңге) төмендеді, ал мал шаруашылығында өсім 3,6%-ға (3,1 трлн теңге) жетті. Азық-түлік өнімдерінің өндірісі көрсетілген кезеңде 1,9%-ға өсіп, 2,2 трлн теңгені құрады. Ауыл шаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар орнықты түрде ағылуда. Мысалы, ауыл шаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар көлемі 33,3%-ға артып, 773,2 млрд теңгені құрады, тамақ өнімдері өндірісі 3,1%-ға өсіп, 114,4 млрд теңгені құрады. 2021 жылдың 9 айында ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін бір адамға еңбек өнімділігі 2 153,5 мың теңгені (2020 жылдың 9 айында - 1 823,5 мың теңге) құрады.

Өсімдік шаруашылығы. 2021 жылы барлық ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңдары 22,9 млн га құрады, бұл 2020 жылғы деңгейден 343,3 мың га көп. Оның ішінде дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар – 16,0 млн га (236,9 мың га көп), ал бидай – 12,9 млн га (749,9 мың га көп) құрады. Майлы дақылдар 3,1 млн га (197,3 мың га көп), азықтық дақылдар – 3,1 млн га (82,8 мың га-ға аз), мақта – 109,9 мың га (16,0 мың га-ға аз), күріш – 96,8 мың га (7,3 мың га-ға аз), қант қызылшасы – 21,7 мың га (0,9 мың га-ға көп), картоп – 195,8 мың га-ға (1,4 мың га көп) және көкөніс дақылдары – 168,6 мың га (5,0 мың га көп) және бақша дақылдары – 110,0 мың га (8,1 мың га көп) қорытындылады.

Егіс алаңдарын әртараптандыру. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2021 жылы республика бойынша ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы егіс алаңы бойынша (меморандумдар көрсеткіштерінен 831,9 мың га көп) дәнді және дәнді-бұршақты (2,0 млн га көп), майлы (143,0 мың га көп), көкөніс (8,6 мың га көп) және бақша (10,6 мың га көп) дақылдары бойынша егіс алаңдарының құрылымын әртараптандыру жөніндегі меморандумдардың индикативтік көрсеткіштеріне қол жеткізілді. Картоп бойынша 6,7 мың га және азықтық дақылдар бойынша 1,3 млн га индикативтік көрсеткіштерге қол жеткізілген жоқ. Бұл ретте бидай алаңы қысқарудың орнына Меморандум көрсеткіштерінен 2,8 млн га асып кетті. Күріш егу алаңы Меморандум көрсеткіштерінен 11,5 мың га асып кетті. Мақтаның ауданы Меморандумның индикативтік көрсеткіштері деңгейінде болып құрады.

Егін жинауында Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2021 жылы 10,4 ц/га (2,4 ц/га-ға кем) орташа түсімділікпен, өңдеуден кейінгі салмақта 16,4 млн. тонна (2020 жылғы деңгейден 3,6 млн тоннаға кем) дәнді және дәнді-бұршақты дақыл бастырылды. Оның ішінде 11,8 млн тонна (2,4 млн тоннаға кем) түсімділікпен 9,3 ц/га (2,5 ц/га кем) бидай бастырылды. 2021 жылы 8,3 ц/га (1,2 ц/га кем) түсімділікпен 2,4 млн тонна (126,4 мың тоннаға кем) майлы дақылдар, 275,5 ц/га (47,7 ц/га кем) түсімділікпен 332,2 мың тонна (134,2 мың тоннаға кем) қант қызылшасы, 26,4 ц/га (0,5 ц/га артық) түсімділікпен 290,4 мың тонна (36,2 мың тоннаға кем) мақта, 52,1 ц/га (2,3 ц/га кем) түсімділікпен 503,8 мың тонна (53 мың тоннаға кем) күріш, 207,4 ц/га (0,7 ц/га көп) түсімділікпен 4 млн тонна (24,8 мың тоннаға көп) картоп, 268,0 ц/га (2,1 ц/га көп) түсімділікпен 4,5 млн тонна (171,2 мың тоннаға көп) көкөніс, 2,8 млн тонна (353,5 мың тоннаға көп) бақша дақылдары жиналды.

2022 жылға егіс алқаптарын Облыстардың ауыл шаруашылығы басқармаларының деректері бойынша 2022 жылы барлық ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңдары 22,9 млн га астам жерді құрайды, бұл 2021 жылғы деңгейден 13,5 мың га көп. Оның ішінде дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар – 15,8 млн га (272,9 мың га аз), оның ішінде бидай – 12,5 млн га (357,6 мың га аз). Майлы дақылдарды 2,9 млн га астам (160,1 мың га аз), азықтық

дақылдарды – 3,7 млн га (446,9 мың га көп), мақтаны – 115,2 мың га (5,5 мың га көп), қант қызылшасын – 26,3 мың га (4,6 мың га көп), картопты – 200,2 мың га (5,0 мың га көп), көкөніс дақылдарын 168,1 мың га (2021 жылғы деңгейде) және бақша дақылдарын 107,2 мың га (3,3 мың га аз) орналастыруы жоспарланды.

Минералды тыңайтқыштар мен пестицидтерді қолдану барысында, 2021 жылы облыстар әкімдіктерінің деректері бойынша минералды тыңайтқыштарды енгізу 626,5 мың тоннаны немесе ғылыми қажеттіліктің 24%-ын құрады. Өткен жылы сатып алынған тыңайтқыштардың құнын субсидиялауға 28,6 млрд теңге бөлінді, бұл 493,8 мың тонна минералды тыңайтқыштарды (сатып алу көлемінің 79%) арзандатуға мүмкіндік берді.

Жыл сайын Солтүстік Қазақстан облысы тыңайтқыштарды қолдану көлемін белсенді түрде арттыруда. 2021 жылдың қорытындысы бойынша өңірде 160 мың тонна енгізілді, бұл жалпы республикалық маңызы бар минералды тыңайтқыштардың 26%-ын құрайды. Сондай-ақ, соңғы жылдары тыңайтқыштарға деген ғылыми қажеттілікті толығымен өтейтін Қызылорда облысын атап өтуге болады (қажеттіліктің 85-87%-ы енгізілген).

2021 жылы пестицидтердің құнын субсидиялау бағдарламасы есебінен 27,9 млн га алаң химиялық жолмен өңделді, 16,6 млн литр пестицидтер субсидияланды. Бұл мақсаттарға жергілікті және республикалық бюджеттерден 32,3 млрд теңге (жергілікті бюджет – 30,3 млрд теңге, республикалық бюджет – 2 млрд теңге) бөлініп отыр.

2022 жылы жергілікті атқарушы органдардың деректері бойынша 695 мың тонна деңгейінде минералды тыңайтқыштарды енгізу жоспарланып отыр, бұл 2021 жылдың қорытынды көрсеткішінен 68,5 мың тоннаға көп. 2022 жылға облыстардың жергілікті бюджеттерінде тыңайтқыштарды субсидиялауға 26,8 млрд теңге көзделген. 2022 жылға пестицидтердің құнын субсидиялауға 31,7 млрд теңге көзделіп отыр.

Тұқым шаруашылығын дамыту жолында 2021 жылға облыстардың жергілікті бюджеттерінде тұқым шаруашылығын дамытуды субсидиялауға облыстардың жергілікті бюджеттерінде 11,5 млрд теңге көзделген, республикалық бюджет қаражатынан қосымша 4,3 млрд теңге бөлінді. Қорғалған топырақта қызанақ және қияр өндірумен айналысатын ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер үшін тұқымның қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында 2021 жылдан бастап қызанақ және қияр тұқымдарын субсидиялау енгізілді.

Тұқым шаруашылығы саласында қабылданып жатқан шаралар пайдаланылатын тұқымдық материалдың сапасын жақсартуға мүмкіндік берді. Мәселен, облыс әкімдіктерінің деректері бойынша сапасы төмен тұқымдарды пайдалану көлемі 2021 жылы 2020 жылмен салыстырғанда, 181 мың тоннадан 76 мың тоннаға дейін немесе 2,4 есе қысқарды, элиталық тұқымдарды пайдалану үлесі 2020 жылғы 6,8%-дан 2021 жылы 7,7%-ға дейін өсті.

Соңғы бес жылда тұқым өндірушілерді егіс техникасымен қамтамасыз ету пайызының 70%-дан 89,4%-ға дейін, егін жинау 80%-дан 92%-ға дейін, тұқым тазалау 63%-дан 81,4%-ға дейін өскен. Бұл ретте тұқым өндірушілердің материалдық-техникалық базасын жаңарту қарқыны соңғы жылдары өсуде. Республиканың барлық дерлік аймақтарында заманауи тұқым тазарту кешендерімен жабдықталған алдыңғы қатарлы тұқым шаруашылықтары бар. Қазіргі заманғы тұқым тазарту желілері 32 тұқым өндірушіде бар. 2022 жылға облыстардың жергілікті бюджеттерінде тұқым шаруашылығын дамытуды субсидиялауға 11,8 млрд теңге көзделген.

2022 жылғы егінге тұқым себу облыс әкімдіктерінің жедел ақпараты бойынша ағымдағы жылғы 7 ақпандағы жай-күй бойынша 2,3 млн тонна тұқым себілді, бұл жоспардағыға қарағанда 100,8%-ды құрайды, оның ішінде дәнді дақылдардың тұқымдары – 2 млн тонна (жоспарда – 101,3%), майлы дақылдар – 89,1 мың тонна (жоспарда – 96,2%), жемшөп тұқымдары – 15,3 мың тонна (жоспарда – 80,4%), картоп – 237,3 мың тонна (жоспарда – 99,9%) құрылымын құрады.

Айта кету керек, цифрлық экономика еліміздің экономикалық дамуындағы басым бағыт болып табылады. Кәсіпорын бұл міндеттерді қаншалықты тез және тиімді орындайтыны, сайып келгенде, қазіргі нарық жағдайында кәсіпорынның одан әрі даму стратегиясын анықтайды және арналған міндеттері туралы, өзінің цифрлық әлеуетін жүзеге асыру үшін

цифрлық экономикаға құйылатын инвестицияның сапасын арттыру ғана емес, өйткені, отандық өнімнің үлесі арта түседі деп күтілуде оны жақсарту қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы, 2021 жылғы 1 қыркүйек, №165

2. Молдашев А. Б., Камысбаев М. К. Техническая оснащенность сельского хозяйства Казахстана как фактор роста его конкурентоспособности //Проблемы агрорынка. – 2021. – №. 2. – С. 13-20.

3. Ақпараттық технология тиімді маркетинг құралы ретінде. Безрукова Т.Л., Кириллова С.С., Субхонбердиев А.Ш., Забудков В.А.

4. <https://primeminister.kz>

Банк төлейтін салық түрлеріне қолданылатын цифрлық технологиялар

В.С.Артақшинова¹, Е. Н.Музаффаров²

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

²«Қаржы» мамандығы бойынша 3 курс студенті

venera_seitzhan@mail.ru, muzzafarof2003@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме:мақалада зертеліне отырған мәселе бұл банктердегі салық түрлеріне бүгінде цифрлық технологиялар қолдануы. Цифрландыру жаһандық дамудың ажырамас бөлшегіне айналды және де бұл процесс банк секторында айналып өткен жоқ. Сонымен қоса, екінші деңгейлі банктердің ІТ-жүйелердің мемлекеттік мекемелердің жүйелерімен жаппай интеграциялауы, атап айтқанда, мемлекеттік қызметтердің жиі қол жетімсіздігі екінші деңгейлі банктерге өз қаржылай нарықтық жүйелерін қайта құру қажеттілігіне алып келді және банк секторларының сервистерін жедел өзгерту мүмкіндігіне оң әсер етті деп айтуға болады.

Кілт сөздер: банк, салық, инновация, төлемдер, салық төлеушілер, салықты цифрландыру, банктік төлемдерді цифрландыру.

Цифрландыру – жаһандық үрдіс. Бұл үрдістен бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жақсартуды ойлаған мемлекеттердің ешбірі бас тартпайды. Қазақстан да осы елдердің қатарында. Сондықтан Мемлекет басшысы елімізде «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын енгізді. Аталмыш бағдарлама цифрлық технологияларды қолдану арқылы халықтың өмір сапасын арттыруға жол ашады. Елімізде Цифрлық экономиканың өрлеуі корпорацияларға физикалық қатысуы жоқ нарықтарға қол жеткізуге және мұндай юрисдикциялардан айтарлықтай кіріс алуға мүмкіндік береді. Физикалық қатысу негізінде бизнес пайдасына салық салу құқықтарын бөлетін қолданыстағы халықаралық салық ережелеріне сәйкес, бұл модель корпорациялардың бастапқы мемлекетте де, резиденттік мемлекетте де салықтарды төлемей құтылуына әкелуі мүмкін.

Цифр технологиялары белсенді қолданылып отырған тағы бір сала - банк төлейтін салық түрлері. Бүгінгі таңда қарастыра отыра, банктер ірі салық төлеушілер және маңызды қоғамдық маңызы бар шаруашылық субъектілері болып табылады. Екінші деңгейдегі банктер салық төлеушілер ҚР Заңына сәйкес "Салық және басқада міндетті төлемдер туралы" болып табылады. Бұл ретте ҚР өзі "банк", олар салық салу мақсаттары үшін меншік иесі ретінде түсініледі.

Банк салық салу мақсатында табыстар мен шығыстарды Қазақстан Республикасының салық заңымен белгіленген тәртіпте және жағдайларда есептеу әдісі бойынша анықтайды. Салық салу базасын анықтау бойынша салық есебі мемлекеттің қазыналық саясатына негізделіп жүргізіледі және салық әкімшілігінің құралы болып табылады

Салықтарды цифрландыру қызметтері кең ауқымды қамтиды, өйткені салықты цифрландырудың өзі ауқымды тақырып болып табылады және үкіметтерге, корпоративтіктерге және басқа да мүдделі тараптарға әртүрлі нәрселерді білдіруі мүмкін..

Технологияны бөлек төлемдер механизмінде пайдалану жоспарланып отыр, онда тауарлар, жұмыстар мен қызметтер бағасынан қосылған құн салығын бөлу қарастырылады. Бұл ретте өнім құны өнім берушінің есеп айырысу шотына, ал ҚҚС сомасы арнайы банктік шотқа есептеледі.

2021 жылы 20 желтоқсанда Мемлекет басшысы салық туралы заңға енгізілген өзгерістерге қол қойды. Осыған байланысты 2022 жылдан салықтың бірқатар жаңа ережесі күшіне енеді. Шетелдің интернет-компаниялары қосымша құн салығын төлесе, цифрлы майнингпен айналысатын заңды және жеке тұлғалар да биылдан бастап салық төлейтін болады. Майнинг деп айтатын болсақ бұл криптовалюта өндіру тәсілі. Төлем криптовалюта өндіру кезінде тұтынылған электр энергиясының көлемі үшін алынады. Майнинг кезінде тұтынылған электр энергиясының 1 киловат/сағатына 1 теңге мөлшерінде төлемақы алу жоспарланып отыр. Төлемақы сомасын цифрлық майнингті жүзеге асыру кезінде тұтынылған электр энергиясының нақты көлемдерін және төлемақының белгіленген ставкасын негізге ала отырып есептейді.[1]

Салық төлеушілер өз қызметінің нәтижелері туралы ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі Ақпараттық қауіпсіздік комитетіндегі майнинг мәселелері жөніндегі уәкілетті органға хабарлауы керек[2].

Мобильді төлемдер түсінігін енгізетін құжатты қабылдап, құжатта «мобильді аударымдар» және «ұялы төлемдер» ұғымдары ажыратылып көрсетілген. Соңғысы тауарлар мен қызметтер үшін ақы төлеуге пайдаланылады. Бұл кәсіпкерлер табысының салық декларациясында дұрыс көрсетілуіне мүмкіндік береді. Мобильді төлемдерге қатысты нормалар 2022 жылдың 1 наурызынан бастап күшіне енеді. Заңға сәйкес, кәсіпкерлер мобильді аударымдар үшін салық төлейді. Ол үшін кәсіпкерлер жеке шот ашуы тиіс. Клиенттер алған тауарларының ақысын кәсіпкерлер ашқан шоттарға жібереді. Банктер де салық органдарына қажет ақпарат беруге міндетті болады. Себебі бұл салық түрінің жеке тұлғаларға ешқандай қатысы жоқ. Сонымен қоса, мобильді аударымдарға қатысты салық мөлшері өзгермейді, яғни өспейді. Бірақ кәсіпкерлер өз табысын ашық көрсетуі тиіс. Клиенттерге чек беруге міндетті сауда заң аясында іске асырылуы керек. Жеке кәсіпкер ретінде тіркелмеген бірақ кәсіпкерлік қызмет белгілері бар тұлғалардың мобильді төлемдері туралы деректер тек 2025 жылдан бастап беріледі деп жоспарланған.

Сонымен қоса, кәсіпкерлерге қатысты бірқатар өзгеріс бар. Жеке кәсіпкерлерге салық төлеу процесі жеңілдетіледі. Енді олар мобильді аударымдар үшін салық төлейді, сондай-ақ оларға жаңа мобильді қосымшаның арқасында салық төлеу процесі жеңілдетіледі. Осы орайда, жылдың басынан бастап ҚР Салық кодексіне енгізілген өзгерістер жөнінде, сондай-ақ жаңа салық түрлерінің жүзеге асу барысы туралы келер жылдың 1 қаңтарынан бастап жеке кәсіпкерлер «e-SalyqBusiness» арнайы мобильді қосымшасын пайдалану арқылы салық төлей алады. Аталған ережелерге сәйкес, мобильді қосымша кәсіпкерлердің салықтық міндеттемелерінің орындалуын жеңілдетеді. Осылайша, мобильді қосымшаны пайдалану арқылы жеке кәсіпкер ретінде онлайн тіркеліп, салықтар мен әлеуметтік төлемдерін есептей алады.

Сонымен қоса, қосылған құн салығын жинау процесінің бастапқы сатысында салық арнайы банктік шотқа жеке аударылады. Одан ақша қаражаты бюджет алдындағы берешекті өтеуге немесе өнім берушінің осындай шотына бағытталуы мүмкін. Бұл алынған құн салығы бойынша салық төлеушілердің жоғалып кетуіне жол бермейді[3].

«Банктердің кірістеріне салық салу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес табыс салығын төлеушілер келесілер болады:

- Коммерциялық банктер.
- Ұлттық банк лицензиясы бар несиелік ұйымдар.

1. Салық сомасын төлеушілер берілген салық жеңілдіктерін және белгіленген салық ставкаларын ескере отырып, салық салынатын базаның мөлшеріне қарай дербес айқындайды.

2. Төлеушілер тоқсан ішінде салық кезеңі үшін кірістің болжамды сомасынан есептелетін бюджетке аванстық салық жарналарын енгізеді[4].

Арнайы салық режимдер туралы салық кезеңі үшін кірісті енгізілді. 2022 жылы арнайы салық режимдер қолдана отырып, есептемені қашан тапсыру және бизнеске бұл салықтың кейбір түрлерін төлеу болып табылады. Салық кодексінде бизнесті қолдау ретінде әзірленген және енгізілген есептілікті ұсыну бойынша жеңілдетілген шарттар қарастырылды.

Арнайы салық режимдері жеке кәсіпкерлер патент негізінде, арнайы мобильдік қосымшаны пайдалану арқылы, оңайлатылған декларация немесе бөлшек салық негізінде АСР қолдана алады. Кәсіпкерлер үшін төлемнің жақсы шарттары мен мерзімдері қарастырылған.

Кесте 1

АСР негізінде кәсіпкерлер үшін төлемнің шарттары мен мерзімдері

Патент негізіндегі АСР	Мобильді қосымшаны қолдану арқылы төленетін АСР	Оңайлатылған декларация негізіндегі АСР	Бөлшек салық негізіндегі АСР
Салық кодексінде патент құнының есебін (911.00 үлгісі) бір айдан бір жылға дейін ұсыну мүмкіндігі көзделген. Патент құнын және әлеуметтік төлемдерді салық төлеуші есеп-қисапты еткенге жүргізеді.	Салық есептемесі берілмейді. ЖТС және әлеуметтік төлемдер сомасын есептеу ай сайын арнайы мобильдік қосымша арқылы есептеме беретін айдан кейінгі айдың 15-інен кешіктірілмей жүргізіледі және есептеме беретін айдан кейінгі айдың 25-інен кешіктірілмей төленеді.	Мұнда салық төлеушілер декларацияны (910.00 үлгісі) орналасқан жері бойынша Мемлекеттік кірістер органына бірінші жартыжылдықта 15 тамыздан 15 кешіктірмей (25 тамыздан кешіктірмей төлейді), екінші жартыжылдықта - 15 ақпаннан кешіктірмей (25 ақпаннан кешіктірмей төлейді) табыс етеді.)	Мұнда салық төлеушілер декларацияны (913.00 үлгісі) салық төлеушінің орналасқан жері бойынша салық органына есептемені тоқсаннан кейінгі екінші айдың 15-інен кешіктірмей табыс етеді. Төлемді есептеу тоқсанынан кейінгі екінші айдың 25-інен кешіктірмей жүргізеді.
		Жалдамалы жұмыскерлердің табысынан ЖТС және әлеуметтік төлемдер ай сайын, табыстарды төлеген айдан кейінгі айдың 25-інен кешіктірілмей төленеді.	

Сондай-ақ, бірыңғай жер салығын төлеушілер де бар. Мұндай декларацияны (920.00 үлгісі) есептеме беретін жылдан кейінгі жылдың 31 наурызынан кешіктірмей жер учаскесі орналасқан жердегі салық органдарына тапсыру қажет. Жер бетіндегі су ресурстарын пайдаланғаны үшін бірыңғай жер салығын төлеу жер учаскесінің орналасқан жері бойынша да мынадай тәртіппен жүргізіледі:

- есептеу кезеңнің 1 қаңтарынан 1 қазанына дейін есептелген сомалар - ағымдағы есепті кезеңнің 10 қарашасынан кешіктірілмейтін мерзімде;

- есептеу кезеңнің 1 қазанынан 31 желтоқсанына дейін есептелген сомалар – есептеу кезеңінен кейінгі мезгілдің 10 сәуірінен кешіктірілмейтін мерзімде. 2022 жылдан бастап бірыңғай жер салығының сомасы жергілікті өзін-өзі басқару бюджетіне түседі. Мұнда жалдамалы қызметкерлер үшін ЖТС және әлеуметтік төлемдерді төлеуді ай сайын, табыстарды төлеген айдан кейінгі айдың 25-інен кешіктірмей жүргізу қажет.

Кесте 2

АСР бойынша 2022 жылы салық төлеу күнтізбесі

	910.00 үлгісі	911.00 үлгісі	913.00 үлгісі	920.00 үлгісі	Мобильдік осымшаар қылы АСР	ЖТС және әлеуметтік төлемдер
Есеп беру		Бір айдан бір жылға дейін	Есептеу тоқсанынан кейінгі айдың 15-күніне дейін	Есепті жылдан кейінгі жылдың 31 наурызына дейін	Салық есептемесі берілмейді	Есептеуден кейінгі айдың 15-күніне дейін (мобильдік қосымшада)
Төлем жүргізу		Патент және әлеуметтік төлемдер бойынша - есеп-қисапты табыс еткенге дейін	Есептеу тоқсанынан кейінгі екінші айдың 25-күніне дейін			Табыстар төленген айдан кейінгі айдың 25-күніне дейін
1 жартыжылдық	15 тамызға дейін (15.02 кешіктірмей)			Ағымдағы есептеу кезеңінің 10 қарашасына дейін		
2 жартыжылдық	15 ақпанға дейін (25.02 кешіктірмей)			Есептеу кезеңінің 10 сәуіріне дейін		

Корпорациялық табыс салығының объектісі жылдық жиынтық табыс пен белгіленген шегерімдер арасындағы айырма ретінде есептелген салық салынатын табыс болып табылады. Корпорациялық табыс салығын төлеушілер Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі мен мемлекеттік мекемелерден басқа Қазақстан Республикасының резидент заңды тұлғалары, сондай-ақ Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын немесе Қазақстан Республикасындағы көздерден табыс алатын бейрезидент заңды тұлғалар болып табылады. Жоғары жылдамдық, жұмыс жасау икемділігі, өз-өзіне қызмет көрсету мен қашықтан басқару тиімділігі барлық банк қызметкерлері үшін маңызды.

Елдің цифрлық дамуына серпіліс әкелген әлемдік озық технологиялардың қатары аз емес. Соның ішінде үлкен өзгерістерге бастаған жаһан жетістіктерінің бірнешеуінің бірі болып келді. Қорыта келе, қазіргі уақытта белсенді қолданыста банктің барлық салымшылары кірістеріне салық салынған кезде жеңілдік ала алады. Жалпы, салық туралы заңға енгізілген мұндай өзгерістер мен түзетулер салық мониторингінің тиімділігін арттыруға, Қазақстан Республикасы заңнамасының сақталуына, сонымен бірге салық төлеуден жалтарудың алдын алуға бағытталып отыр [5].

Жаңа технологиялар экономикалық өсімге, түрлі салалардың дамуына, қағазбастылықтан біржола құтылуға септігін тигізеді. Сонымен бірге қаржыны тиімді пайдаланып, ақпараттық қауіпсіздікті арттырады, «ақылды қалалар» тұрғызу жоспарын жеделдетеді. Еліміздің ғылыми-техникалық әлеуетінің артуы жаңа белестерге жетелей түсері анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2021 жылы 20 желтоқсан Алық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі
2. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі) Қазақстан республикасының кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-ві қрз.
3. Салықтар және салық салу: оқулық, Авторлар: Ермекбаева Б.Ж. Нурумов А.А. Бекболсынова А.С. Арзаева М.Ж. - Астана, : Фолиант, 2018
4. www.stat.kz
5. <https://kgd.gov.kz/kkӘ>

Цифрлық экономика: инфокоммуникациялық және қаржылық технологиялар

В.С.Артақшинова¹, У.Н.Шакмурат², Қ.А.Сеитова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенттері

venera_seitzhan@mail.ru, ushakmurat@mail.ru, qundyzai.sk@mail.ru

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақала "цифрлық экономика" ұғымын және оның 21 ғасырдағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен байланысын экономикалық теория мен мемлекеттік басқару тәжірибесі тұрғысынан қарастырады. Цифрлық экономиканың мазмұны мен құрылымдық құрамы, аспаптық база және ақпараттық мазмұны сипатталған. Қазақстанда цифрлық экономиканы енгізудің қазіргі жағдайы және одан әрі пайдалану перспективалары: өнеркәсіпте, мемлекеттік және әлеуметтік қызметтер саласында; Қазақстан экономикасын цифрландырудың артықшылықтарын сипаттайтын нақты объектілердің мысалдары келтірілген.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, цифрлық компания, экожүйе, цифрландыру стратегиясы.

Бүгінде цифрландыру процесі әлемдегі барлық елдерге әсер етеді. Сонымен қатар әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын өзі айқындайды. Мемлекет басшысы 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауында цифрландыру арқауы болып табылатын Үшінші жаңғыру туралы, цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендету қажеттілігін, және "коммуникацияның дамуы мен оптикалық-талшықты инфрақұрылымға жаппай қолжетімділікті қамтамасыз ету керек. Цифрлық индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді" деп жариялады. Мемлекет басшысының 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауын іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық жоспарда мемлекеттің Үшінші жаңғыруын іске асыру мақсаттарына қол жеткізудің критерийі айқындалып жүзеге асырылуда және Қазақстан 2050 жылға қарай әлемдегі ең алдыңғы қатарлы 30 мемлекеттің қатарына қосылады. Ол үшін экономиканың жылдық орташа өсу қарқыны 4,5-5% деңгейде болуға тиіс. Өсудің жаңа моделінде негізгі драйвері ЖІӨ 70%-ға өсуін, халықтың жұмыспен қамтылуын, экспортты ұлғайтуды және инвестицияларды тартуды қамтамасыз етуге қабілетті экономика секторлары болуы тиіс. Осыған байланысты, Үшінші жаңғырудың алдыңғы қатарында тұратын басым бағыттар бекітілген. Өсімнің қалған 30% қысқа мерзімді перспективада әлеуметтік салаларды

(денсаулық сақтау, білім беру, жұмыспен қамту) және АКТ салаларын қамтамасыз ету де жүзеге асырылуы қажет[1].

Цифрлық технологиялар дәуірінің басталуы көптеген технологиялық және қаржылық инновациялардың пайда болуымен және әлемдік сауда шекараларын қайта қараумен жаһандық экономикадағы іргелі өзгерістер туындады. Цифрлық технологиялардың (және қаржылық инновациялардың) қарқынды дамуы аясында алдыңғы 5 жылда жаһандық экономикадағы ақпараттық коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласының үлесі 3% - ға (1,3% - дан) дейін өсті және ұлғаюда. Мұндай елеулі өзгерістер көп жағдайда мемлекет пен жеке сектордың күш-жігерімен қолайлы жағдай жасау есебінен технологиялық кәсіпкерлікті дамытудың арқасында мүмкін болды. Жетекші индустриялық елдер жинақтаған озық тәжірибені инновацияларды реттеу және енгізу мәселелері бойынша халықаралық диалогты дамытуға ықпал ететін ұқсас экономикалық тиімділік алғысы келетін дамушы елдер пайдалануға тырысады.

Шикізатқа тәуелді экономикасы бар елдер қарқынды дамып келе жатқан цифрлық экономикаға қатысудың меншікті үлесін ұлғайтуды қалайды, құрылымдық экономиканы өзгертуге және бәсекеге қабілетті технологиялық кәсіпкерлікті дамытудың қолайлы ахуалын жасауға тырысады. Құра алмаған мемлекеттер цифрландыруды дамытудың қажетті қолайлы климаты, сондай-ақ білім беру мен басқарудың ауқымды реформаларын жүзеге асыру экокүйені қалыптастырудың және инвесторлар тарапынан қызығушылық тартудың маңыздылығын ескере отырып, үмітсіз артта қалуы мүмкін.

Орта және ұзақ мерзімді перспективада цифрлық экономиканы дамытудың маңыздылығы бірінші тұлғалар деңгейінде және елімізде атап көрсетіледі, (соның ішінде) ол туралы Үкімет қабылдаған нормативтік - құқықтық актілер көрсетеді. Мұндай бастамалардың бірі 2017-2030 жылдардағы ақпараттық қоғамды дамыту стратегиясын іске асыруға бағытталған "Қазақстанның сандық экономикасы" бағдарламасы болып табылады. "Цифрлық экономика" бағдарламасына сәйкес елдің цифрлы экономикасының дамуына жағдай жасау үшін қажетті толассыз сандық технологиялар анықталады: нейротехнологиялар және жасанды интеллект; үлкен деректер; таратылған тізілімдер; кванттық технологиялар; жаңа өндірістік технологиялар; өнеркәсіптік интернет; робототехника компоненттері, виртуалды және толықтырылған нақты технологиялар, шектік тізілімдер; кванттық технологиялар; жаңа өндірістік технологиялар; қаржы инновациялары арқылы жүзеге асырылатын инновациялық шешімдерге сұранысты арттыру, соның ішінде ядросы цифрландыру болып табылатын қаржыларды қоса алғанда[2].

Цифрлік экономика мемлекеттік басқару жүйесін дамыту үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Қазіргі заманғы технологиялар таяу уақытта адами факторды және оған ілеспе сыбайлас жемқорлық пен қателерді азайтуды қамтамасыз ететін, статистикалық, салықтық және өзге де есептілікті жинауды автоматтандыратын, нақты жағдайды талдау негізінде шешімдер қабылдауды қамтамасыз ететін мемлекеттік басқарудың жоғары технологиялық цифрлық платформасының ортасын құруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік қызметтер көрсету машинааралық өзара іс-қимылдың ашық интерфейстері бар және оның ішінде тәуелсіз жеткізушілерге азаматтардың мемлекетпен өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігін олардың осы платформа базасында жұмыс істейтін жеке қосымшаларды құру жолымен кеңейтуге мүмкіндік беретін бірыңғай цифрлық бұлтты платформа базасында құрылатын болады (қауіпсіздік және заңнамалық нормаларды сақтау жөніндегі міндетті сертификаттаумен).

Цифрлық экономика дамуында жаппай цифрландыру бойынша мемлекеттік бағдарламалар пайда болғанға дейін цифрлы технологиялардың артықшылығы салалардың бірі - ол қаржы саласы. Қаржылық технология осы саладағы ұйымдардың ішкі менеджментінен бастап күрделі пайыздарды «тиімді» есептеу мен заңсыз алымдар мен комиссияларды жасырын есептеуде де прогрессив құралы, әсіресе екінші деңгейлі банктердің негізгі тұтынушылары жеке тұлғалар саналатын Қазақстанда банктердің қаржылық технологиялардағы инновациялылығы қарапайым азаматтар үшін ұсынылған

озық тәсілдер арқылы бағаланады. Соның ішінде банк секторы мен жалпы қаржы нарығындағы жаңа технологиялар жедел қаржы аудару мен онлайн төлемдер. Банк секторын сандық технологияға жетелеген фактор, жедел қаржы аудару мен онлайн саудаға барынша бейімділігі. Қазақстанда онлайн банкингті 2010 жылдардың басында алғаш болып енгізген ұйымдардың бірі. Homebank қосымшасы арқылы ақшаны валюталық конвертация мен қызмет пен тауар ақысын онлайн аударуларды да бастады. Қазіргі кезде қаржылық технология жағынан ең танымал банктің тұтынушылары негізінен төменгі орта тап пен орта тап екені анық. Қаржылық технология жағынан халыққа ең тиімді өнім ұсынған банктердің өнімдері нарықтағы ең прогрессивті технологиялар. Басым көпшілігі белгілі бір бизнестің немесе әлеуметтік топтың аясынан шықпайды. Қаржылық технология нарық нәтижесінде қазақстандық банк секторында қаржылық технология мен инновациялық өнімдер тек банктердің ғана қолы жететін артықшылық болып табылады[4].

Жоғарыда көрсетілген трендтерді іске асыру нәтижесінде жаңа буын экономикасының тиімділігін келесілер арқылы арттыруға болады:

- әкімшілік жүйедегі адам факторын азайту және өзара іс-қимылдың "адамсыз" схемасын құру есебінен сыбайлас жемқорлық құрамдастарын азайту;
- зияткерлік агенттерді "субъектілікке беру" оларға салық салу, жауапкершілік, сәйкестендіру және т. б.;
- салықтық жүктемені жеке есептей отырып, "ақылды келісім-шарттар" қағидаты бойынша жұмыс істейтін зияткерлік агенттерді пайдалану есебінен салық салуды оңтайландыру;
- бюджеттік шығыстардың бір бөлігін автоматтандырылған приоритизациялаудың бейімдеу моделін енгізу;
- партисипаторлық бюджеттің үлгілерін, оның ішінде саяси шешімдерге ықпал ету тәсілі ретінде кеңінен пайдалану.
- машинааралық әрекеттестіктің ашық интерфейстері бар бірыңғай сандық платформа арқылы мемлекеттік қызметтерді ұсыну.

Мемлекет шетелдік кәсіпкерлерді цифрлық экономиканың юрисдикциясына тарту мақсатында ұлттық цифрлық ортаның бәсекелестігін арттыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға ұмтылуға тиіс. Бизнеске қаржыландырудың жеңілдетілген шарттарын ұсыну, инновациялық әзірлемелерді сынақтан өткізуге және енгізуге жәрдем көрсету, дарынды кәсіпкерлер мен ғалымдар үшін гранттар бөлу қажет. Цифрлық экономиканы дамыту үшін мемлекеттік-жеке меншік әріптестіктің форматы мемлекет пен бизнестің өзара іс-қимылының перспективалық бағыты болып табылады. Мемлекеттік МЖӘ институттары үшін ғылыми-зерттеу және инновациялық саясатты жаңартудың өзгермелі сипатына, сондай-ақ әлеуметтік және жаһандық сын-қатерлерге неғұрлым сезімтал етуге көмектесетін құрал болып табылады. МЖӘ бизнесі үшін жаңа нарықтарды дамытуға және ынтымақтастық пен бірлескен өндіріс арқылы құндылық жасауға мүмкіндік береді. Ұлттық және өңірлік үкіметтер сондай-ақ "ақылды мамандану" стратегияларын ілгерілету арқылы компаниялар мен кластерлердің бәсекеге қабілеттілігін арттыра алады. Азаматтық қоғамға мемлекет жеке басының әлеуетін іске асырудың және өз өмірін басқарудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынуы тиіс. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін мемлекетке мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртуды қамтамасыз ету, пайдаланушыларға ыңғайлы электрондық үкімет қызметтерін әзірлеу, мемлекеттік органдармен қарапайым және қауіпсіз тәсілмен байланыс мүмкіндігін қамтамасыз ету қажет[3].

Сандық экономика жағдайында деректер капитал нысанына айналады. Мұндай капиталды қалыптастыру, жинақтау және пайдалану мемлекет пен бизнестің, мемлекет пен азаматтық қоғамның, бизнес пен азаматтық қоғамның ынтымақтастығын талап етеді. Алайда, экономикалық артықшылықтарды деректерге ғана қолжеткізе алмайтын, сондай-ақ оларды өңдеудің тиімді технологиялары бар мемлекеттер мен шаруашылық жүргізуші субъектілер алады. Экономиканың сапалы өсуі нарықтар мен салалардың ағымдағы жай-күйін барынша нақты бағалауға, сондай-

ақолардың дамуын тиімді болжауды жүзеге асыруға және ұлттық және әлемдік нарықтардың конъюнктурасындағы өзгерістерге тез ден қоюға мүмкіндік беретін технологиялар болған кезде мүмкін болады.

Өнеркәсіптік кәсіпорындар деңгейінде де, мемлекет деңгейінде де басқарудың негізгі қағидаттары келесілер болып табылады:

- Нақты уақытта деректер алу;
- Үлкен деректерді автоматтандырылған талдауға негізделген экономикалық процестерді басқару;
- Шешім қабылдаудың жоғары жылдамдығы, нақты уақытта ережелерді өзгерту – ортаның өзгерістеріне және интерактивтілігіне жылдам әрекет ету;
- Нақты пайдаланушыға бағдарлану, клиенттердің бизнес-процесс ретіндегі өмірлік жағдайлары (пайдаланушы ұялы құрылғылар мен интернет заттардың арқасында жақын болады);
- Бір түрге салу шешімі;
- сандық экожүйе мемлекеттің, бизнестің және азаматтардың синергия орталығы ретінде түсініледі.

Цифрлық экономикадағы, жоғары бәсекеге қабілетті және трансшекаралық табыстылықтың негізгі факторы технологиялар емес, мемлекеттер, бизнес және азаматтық қоғам үшін болашақ шақырулар мен проблемаларды жедел ден қою мен үлгілеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін технологиялар мен деректерді басқарудың жаңа модельдері болып табылады [5].

Қорыта келе, өнеркәсіптік интернет; робототехника компоненттері, виртуалды және толықтырылған нақты технологиялар болатын зертеу нәтижелері. Цифрлық экономика бұл ірі кәсіпорындарға да, кіші және орта бизнес үшін де онлайн-мүмкіндіктер мен инновациялық цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндіктері, яғни мемлекеттік басқару жүйесін дамыту үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Қазіргі заманғы технологиялар таяу уақытта адами факторды және оған ілеспе сыбайлас жемқорлық пен қателерді азайтуды қамтамасыз ететін, статистикалық, салықтық және өзге де есептілікті жинауды автоматтандыратын, нақты жағдайды талдау негізінде шешімдер қабылдауды қамтамасыз ететін мемлекеттік басқарудың жоғары технологиялық цифрлық платформасының ортасын құруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
2. Л.М.Гохберг. Что такое цифровая экономика? - тренды, компетенции, измерение. Издательский дом, Высшей школы экономики. - Москва, 2019.
3. Б.Паншин. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития научной статьи по специальности «Экономика и бизнес», 2018.
4. <https://egemen.kz/>
5. Ходжаниязов Ж.Т. Нарықтық экономика негіздері: Оқулық. 2-басылым. - Астана: Фолиант, 2018. - 168 б.

Роль денежных суррогатов в современной экономике России

Н.Н.Башкирова¹, Б.В.Зотов²

¹к.э.н., доцент кафедры государственных и муниципальных финансов,

²магистрант 1-го года обучения

nadezhda.bashkirova@gmail.com, boria.zotov@yandex.ru

^{1,2}Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова, г. Москва

Аннотация: в современной истории финансов денежные суррогаты играют все более возрастающую роль, анализу которой посвящена представленная статья. Анализ проведен на примере исследования криптовалюты, как одного из представителей класса денежных суррогатов.

Ключевые слова: биткоин, деньги, денежные суррогаты, криптовалюта, финансовая система, ЦБ РФ, экономика

Важным критерием для определения развития денежного обращения в стране служит наличие или отсутствие в обращении денежных суррогатов, а также законодательно закрепленная возможность их эмиссии и обращения.

Денегные суррогаты в зависимости от критерия, положенного в основу классификации, можно разделить на иностранные и национальные, государственные и коммерческие, общие и частные, всех объединяет то, что они являются заменителями официальных форм денег, вводимых в обращение хозяйствующими субъектами произвольно с целью осуществления платежей.

Основной функцией денежных суррогатов является то, что они выступают стоимостной оценкой, средством платежа, способом хранения и/ или накопления денег, подлежат обмену на товары или услуги, однако, не служат средством обращения и не выполняют функцию счетной единицы.

Денегные суррогаты, в отличие от денег, не обладают абсолютной ликвидностью, поскольку имеют ограниченное обращение. Кроме того, денежные суррогаты могут не обеспечивать сохранение покупательской способности.

Таким образом, целью исследования является рассмотрение роли и особенностей функционирования денежных суррогатов в современной экономике России.

Денегные суррогаты существуют в виде иностранной валюты (банкноты, казначейские билеты и т.д.), ценных бумаг, казначейских налоговых освобождений, не являющихся ценными бумагами, а также в виде драгоценных металлов в форме слитков золота и серебра [3, с.167].

Денегные суррогаты могут осуществлять функции средства платежа или инструмента накопления (инвестирования). Если денежный суррогат имеет механизм и курс обмена на реальные деньги, то такие суррогаты называются открытыми (WebMoney).

XXI век ознаменовался появлением нового денежного суррогата – криптовалюты, который стремительно вошел в финансовую сферу жизни и стал прочно завоевывать позиции как объект инвестиций и средства платежа. Криптовалюта, являясь виртуальными деньгами, не имеет физического аналога, централизованного органа по выпуску и регулированию криптовалют не существует, а само существование и работа криптовалюты основаны на математических алгоритмах и шифровании. Таким образом, криптовалюта – это цифровое денежное средство, существование которого основано на криптографическом принципе, созданное на базе технологии блокчейн.

Рынок криптовалюты делится на два вида.

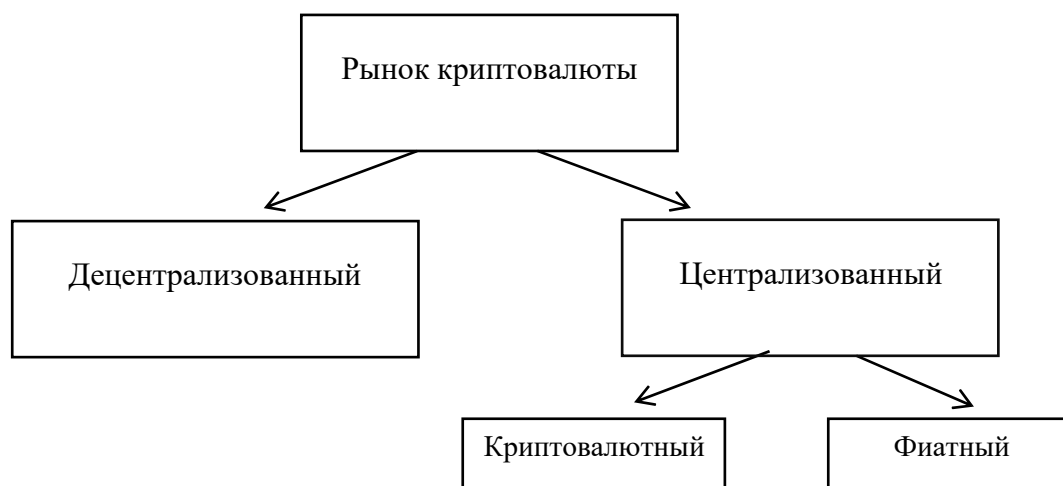

Рисунок 1. Виды рынка криптовалюты

1. **Децентрализованный** – криптовалюта покупается за деньги. Операции осуществляются между покупателем криптовалюты и продавцом. После оплаты, если платёж поступил, продавец переводит токен покупателю. При данном виде покупки существует высокий риск мошенничества, перевод криптовалюты может не состояться. При этом существует возможность установления цены по взаимному соглашению между покупателем и продавцом.

2. **Централизованный** – онлайн-платформы, где операции выполняются в пределах самого ресурса. В свою очередь делится на еще два вида.

- Криптовалютный – в котором происходит обмен криптовалютами, нельзя покупать за евро, доллары и прочую валюту.

- Фиатный – в данном рынке уже можно покупать монеты за реальные деньги. И при этом вся криптовалюта, которую можно приобрести.

Наиболее известной криптовалютой выступает биткоин, который был создан в 2009 году для расчетов в интернете. На данный момент существует множество интернет-ресурсов, которые предлагают создание, обмен и продажу биткоинов.

Специфика такого вида денежных суррогатов заключается в хранении денежной стоимости на электронных носителях, в частности, смарт-картах и жестком диске компьютера. Схема обращения биткоинов базируется на технологии блокчейн.

К основным преимуществам криптовалюты относят:

- децентрализацию;
- простоту в использовании;
- анонимность;
- делимость;
- портативность;
- долговечность [2, с.134].

Кроме того, из положительных факторов криптовалюты можно отметить следующие:

1. Данную валюту невозможно подделать, так как она имеет высокий уровень защиты благодаря уникальному коду.

2. У криптовалюты нет никаких посредников в случае ее перевода от одного лица другому, что повышает уровень адресности перевода и снижает риски невыполнения встречных обязательств.

3. Лицо, имеющее криптовалюту, остается анонимным, что позволяет экономить на переводе, так как данное лицо не облагается никакими налогами, а комиссии за совершение определенных действий остаются минимальными.

4. Электронный кошелек, на котором лежит определенная сумма криптовалюты, не может быть арестован, а информация о его содержании, суммах и персональных данных остается закрытой, никто кроме самого пользователя ей не владеет.

Помимо преимуществ у криптовалют есть и некоторые недостатки, как например, недостаточная безопасность, поскольку история всех транзакций находится в открытом доступе.

В России криптовалюта считается денежным суррогатом и ее использование для оплаты товаров и услуг запрещено [1], при этом запрещения на использование криптовалют как объект инвестиций не содержится. Следует отметить, что в ряде стран официально разрешены операции с криптовалютой биткойн, в том числе в качестве платёжного средства. Например, в Германии – биткойн является представителем частных денег, которыми можно производить безналичный расчёт на территории ФРГ; в Тайланде запрещены все операции с криптовалютами, за исключением их обмена на национальную валюту [4, с.1040].

2020 год стал годом роста на рынке криптовалют. Котировки цифровых активов начали подниматься с первых чисел января. В 2020 год биткойн вступил по цене в \$7,2 тыс. В феврале курс монеты достигал \$10,5 тыс., но затем последовало резкое падение до \$3,8 тыс. С того момента началась фаза роста, которая привела к подорожанию BTC до текущей отметки в \$27,1 тыс. С начала года биткойн прибавил 275% стоимости.

Криптовалюта еще не получила масштабного распространения для расчетов. Это связано, прежде всего, с тем, что криптовалюты рассматриваются как деньги, основанные на доверии. Можно смело предположить, что в скором времени развитие информационных технологий будет сопровождаться появлением все более новых видов денежных суррогатов.

Уже сегодня помимо биткойна появились такие криптовалюты как Ethereum, который за 2020 год подорожал на 460 %, XRP, курс которого за 2020 год вырос на 59 %, Litecoin, который вырос в цене на 218 % за один год.

Главная проблема в отношении запрета на использование Биткойна в качестве легального платежного инструмента в России заключается, преимущественно, в неконтролируемости деятельности рассматриваемой валюты и, как следствие, в отсутствии разработки комплекса норм в разрезе правового регулирования.

Несмотря на преимущества денежных суррогатов, они несут огромную угрозу финансовой системе страны своей неточностью и волатильностью цен. Чтобы урегулировать данную проблему в первую очередь нужно применить жесткий контроль. Это вполне возможно при легализации денежных суррогатов.

Отсутствие норм в отношении криптовалютного оборота в Российской Федерации отрицательно влияет на экономическую и социальную сферы жизни страны. Среди граждан РФ криптовалюта используется как средство инвестиции на иностранных биржах, где криптовалюта признана в качестве ценной бумаги, как способ заработка в виде майнинга, а также как средство платежа и обращения.

Таким образом, сегодня криптовалюты продолжают свое развитие, число пользователей киберденьгами неуклонно растет. Популярность биткойна породила создание других криптовалют, которые развиваются наряду с биткойном. Однако, отсутствие законодательного закрепления обращения криптовалюты в России негативно сказывается на экономической и социальной сфере жизни страны.

Список литературы

1. Федеральный закон "О цифровых финансовых активах, цифровой валюте и о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации" от 31.07.2020 N 259-ФЗ// СПС КонсультантПлюс
2. Горбачева, А.А., Спеваков, А.Г. Криптовалюта: роль в современном мире / А.А. Горбачева, А.Г. Спеваков // Молодежь и 21 век. – 2019. – С.133 – 135
3. Маремкулова, А.З. Денежные суррогаты / А.З. Маремкулова // Аллея науки. – 2020. - № 1 (40). – С.165 – 169

Криптовалюта и золото: почему криптовалюта не займет место золота?

Г.К.Бекбосинова¹, Е.С.Муканов², С. А.Рахметалиева³

¹к.э.н, заведующий кафедрой

²ДВА, ст. преподаватель

³ст.преподаватель

e.mukanov@tau-edu.kz

ТАУ Университет, г.Астана

Аннотация: статья описывает изменения, которые произошли на рынке золота и криптовалюты, а также отвечает на вопрос, почему криптовалюта не займет место золота?

Ключевые слова: криптовалюта, золото, средство сбережения.

Что такое биткойн? Согласно А.Антонопулос: «Биткойн (Bitcoin) – это набор концепций и технологий, которые формируют основу цифровой денежной экосистемы»[1, стр.24].

В далеком 2013 году веб-сайт bitcointalk.org проводил опрос о слогане для первой криптовалюты. Первые места заняли следующие высказывания:

1. «Волшебные интернет-деньги»,
2. «Веруем в криптовалюту» (аналогия «В Бога веруем» на американском долларе)
3. «Вы просили перемен, а мы вам даем монеты».

Восьмое место занял девиз «цифровое золото», который с тех пор стал синонимом биткойна. Однако биткойн так и не обрел статус «цифрового золота».

Биткойн стал любимым активом спекулянтов, так как из-за колоссального роста позволял неплохо зарабатывать, однако распространенным средством для купли и продажи товаров и услуг он не стал.

Некоторые сторонники биткойна, например, такие как инвесторы-миллиардеры Майкл Новограц или Кэмерон Винклвосс — советуют покупать этот актив, поскольку, по их мнению, биткойн превратился в цифровое средство сбережения наподобие золота.

«Биткойн слишком хорошее средство для сбережения, чтобы еще и выполнять функцию средства обмена. Если роста курса будет продолжаться, то лучше и вовсе не использовать биткойны для ежедневного использования», — заявил Т. Клинг, директор криптовалютного хедж-фонда «AssetManagement» (США).

Темп роста объема платежей в биткойне составил только 3% в этом году по сравнению с 15% в 2021 году, по данным компании «CoinGate». Если в прошлом году на долю биткойна приходилось 98% всех криптоплатежей, то на данный момент этот показатель составляет около 90%, поскольку другие криптовалюты (Litecoin, XRP) увеличили свои доли на рынке.

Мы сомневаемся в том, что биткойн является цифровым эквивалентом золота. Argentum, так золото называется на латыни, играл и скорее всего будет играть роль инструмента хеджирования нестабильности, будучи в течение тысячелетий мерой стоимости и финансовой защищенности. Так применение золота в качестве меры стоимости было зафиксировано в 1100 г. до н.э. в Китае, где имели хождение золотые кубики. [2, стр.10]

Маркус Бруннермайер [3, стр.38], профессор экономики в Принстонском университете, также реалистично оценивает криптовалюты: «Криптовалюта не является хорошим средством сбережения из-за высокой волатильности его курса. Она может пригодиться для обмена в конкретных операциях, например в контексте обхода мер по контролю за движением капитала в таких странах, как Китай»

Помимо волатильности, криптовалюта также не имеет какого-либо особого спроса за пределами инвестиционных рынков (отметим, что золото используется в промышленности).

Ему вторит Джон Гриффин, профессор финансов из Техасского Университета в Остине: «Курс драгметалла растет в период спада темпов экономического развития. Этот актив обладает статусом резервного актива, инструмента хеджирования и стабильного средства сбережения».

Некоторые аналитики утверждают, что биткойн может являться средством сбережения, поскольку находится вне контроля властей. Однако во многих странах торговцы биткойнами привлекаются к уголовной ответственности.

19 августа 2022 года курс биткойна резко упал, хотя у криптовалют была прекрасная возможность показать на что они способны, ведь их считают защитными активами, наподобие золота. Однако криптовалюты, такие как биткойн, вели себя скорее как рискованные активы, поскольку цены на них упали, а золото хоть и подешевело по сравнению с биткойном, но диапазон падения не превысил 100\$. См. Рисунки 1 и 2.

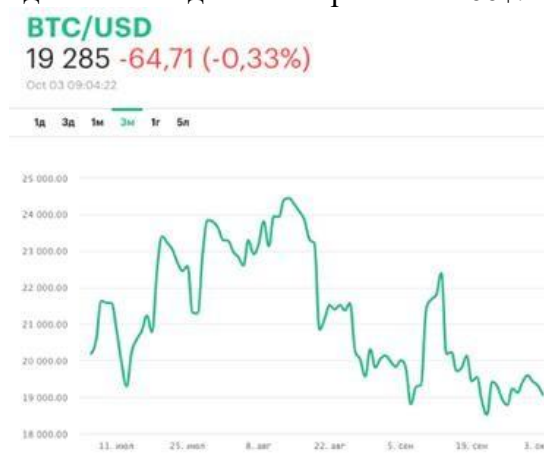

Рисунок 1. График изменений курса биткойна с 11 июля по 3 октября 2022г.

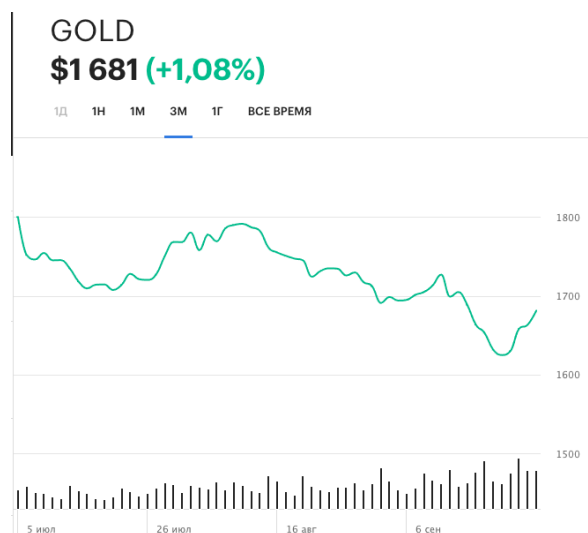

Рисунок 2. График изменений цен на золото с 5 июля по 3 октября 2022г.

Несмотря на то, что в СМИ сравнивают эти активы, мы считаем, что есть несколько причин, по которым криптовалюты не смогут заменить золото.

1. Золото это физический актив, его можно потрогать и накопить
2. Золото не такой волатильный актив, как криптовалюта
3. У золота есть ликвидный и стабильный рынок
4. Золото занимает вполне обоснованное место в инвестиционном портфеле

Как показали события этого года, криптовалюты не способны служить ликвидным инструментом хеджирования и средством сбережения во время проблем на рынке.

Есть корреляция Биткойна и индекса «Nasdaq» (0,69); хотя этот фактор не был заметным до проблем на рынке. Золото же имеет сильную обратную корреляцию с индексом «Nasdaq» (-0,73).

Наконец, рыночная стоимость рынка фьючерсов на биткойны резко уменьшилась в этом году, в то время как золото выросло в цене. Мы полагаем, что это побудит инвесторов пересмотреть свое отношение к биткойну и другим криптовалютам.

Хотя криптовалюты стали играть некоторую роль на финансовых рынках, их поведение в условиях рыночной неопределенности доказывает тот факт, что они не смогут заменить золото в качестве защитного актива. К тому же, колоссальный рост котировок на криптовалюту стал возможен благодаря многомиллиардному увеличению денежной базы или простым языком благодаря печатному станку. Огромное предложение денег в мировой привело к росту не только фондовых и ипотечных рынков, но и рынка криптовалют. Однако, все хорошее когда-нибудь кончается и политика увеличения процентных ставок ФРС привело к схлопыванию финансовых пузырей на многих рынках. Рынок биткойна не стал исключением. Биткойн, как и другие криптовалюты, так и не стали средством сбережения, поэтому, по нашему мнению, им никогда не стать «цифровым золотом». Однако технология «блокчейн», которая лежит в основе получения биткойна продолжит свое развитие. Напомним, что блокчейн это общедоступные реестр транзакций [4, стр.164], который позволяет решать проблему двойного расходования, но это уже тема для другой статьи.

Список литературы

1. Андреас Антонопулос. Осваиваем биткойн (ДМК Пресс 2018)
2. Edwin Walter Kemmerer. Gold and the Gold Standard (McGraw Hill, 1944)
3. Markus K. Brunnermeier, "THE I THEORY OF MONEY", (NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH 2017)
4. Дэниэл ванФлаймен - Изучите блокчейн, создав свой Краткий путь к пониманию криптовалют-Apress (2022)

Аспекты законодательного регулирования деятельности банковского надзора в Казахстане

А.Ю.Домников¹, В.С.Артаксинова²

¹д.э.н., профессор кафедры банковского и инвестиционного менеджмента

²аспирант по направлению подготовки экономика

a.y.domnikov@urfu.ru, venera_seitzhan@mail.ru

¹Уральский федеральный университет имени первого Президента России Б.Н. Ельцина
г.Екатеринбург, Российская Федерация

²Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы правового регулирования деятельности банковского надзора. Объектом исследования является выработка единых правовых механизмов регулирования общественных отношений. В качестве предмета выступает комплекс соответствующих юридических норм, регулирующих деятельность. Методологическую основу работы составляет нормативный, комплексный, системный подход к анализу правопорядков. Широкое применение нашел сравнительно-правовой метод, на основе которого и выстроена модель исследования.

Ключевые слова: законодательство, банковское дело, финансовое право, финансовый рынок

В основе административного и правового характера определение банковского регулирования - это совокупность мер и методов, инструментов экономического, с помощью которых контролирующий уполномоченный государственный орган оказывает влияние на деятельность банков второго уровня с целью раннего выявления и предупреждения системных рисков с целью обеспечения процесса устойчивого функционирования как отдельного банка, так и всей банковской системы.

В Казахстане основными нормативным правовым актом, который регулируют деятельность банковского надзора страны, являются Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года N 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» [1] и Закон Республики Казахстан «О Национальном Банке Республики Казахстан» [2]. основополагающие нормы и положения которого детализируют нормативные правовые акты Национального банка Республики Казахстан [3].

Для поддержания стабильности системы Республики Казахстан, уполномоченный орган осуществляет регулирование деятельности банков в соответствии со статьей 41 Закона Республики Казахстан, в свою очередь которой является обеспечение финансовой устойчивости банков, их в целях защиты интересов депозиторов, включая в том числе:

- провизии против подозрительных и ненадежных активов,
- установление пруденциальных норм и лимитов и других обязательных к соблюдению банками;
- издание нормативных правовых документов, обязательных для исполнения банками;
- проверка деятельности банков;
- принятие мер надзорного реагирования;
- осуществляет регулирование путем наложения санкций.

В соответствии со статьей 42 данного закона банками установлены следующие пруденциальные нормативы для обязательного соблюдения:

- минимальный размер уставного и собственного капитала банка;
- коэффициенты достаточности собственного капитала;
- максимальные нормативы риска на одного заемщика;
- коэффициенты ликвидности;
- коэффициент ликвидности постоянного фондирования;
- коэффициент закрытия нетто;
- коэффициенты размещения части средств банка во внутренние активы;
- Капитализация банками обязательств перед нерезидентами РК;
- лимиты открытой валютной позиции.

В статье 43 в целях обеспечения определенного уровня контроля и надежности своей деятельности в соответствии с характером и масштабом проводимых операций по «провизиям» банки обязаны создавать провизии (резервы) в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности. На предмет соответствия международным стандартам финансовой отчетности в свою очередь уполномоченный орган осуществляет оценку достаточности созданных банком провизий (резервов), в том числе с использованием мотивированного суждения и их соблюдения, и применения.

В соответствии со статьей 45 закона, уполномоченный орган осуществляет анализ деятельности банков для выявления факторов, влияющих на ухудшение финансового состояния банка, в целях защиты законных интересов депозиторов и кредиторов банков, обеспечения финансовой устойчивости банка, недопущения ухудшения его финансового состояния и недопущения увеличения рисков, связанных с банковской деятельностью. Факторы, влияющие на ухудшение финансового состояния банка, устанавливаются нормативно-правовым актом уполномоченного органа.

В целях защиты законных интересов депозиторов, кредиторов, клиентов и корреспондентов банка, организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций, обеспечения финансовой устойчивости банка и банковского конгломерата, организации, осуществляющей отдельные виды банковских операций. Недопущения

ухудшения их финансового положения и увеличения рисков по банковской деятельности уполномоченный орган обращается в банк, осуществляет отдельные виды банковских операций. Банковскому холдингу, организации, осуществляющие виды банковских операций, их руководящие работники принимают меры надзорного реагирования на организации, входящие в состав банковского конгломерата, крупных участников банка, лиц, имеющих признаки крупного участника банка или банковского холдинга.

При этом уполномоченный орган рассматривает план мероприятий, представленный лицом, в отношении которого приняты меры по улучшению финансового положения и (или) снижению рисков, в срок не более 10 рабочих дней со дня его поступления в уполномоченный орган. В случае наличия замечаний уполномоченного органа по представленному плану мероприятий и превышения запланированного объема мероприятий над 20 мероприятиями, срок рассмотрения плана мероприятий продлевается один раз на срок не более 10 рабочих дней.

В случае наличия замечаний уполномоченного органа к плану мероприятий, представленному лицом, в отношении которого приняты меры по улучшению финансового положения и снижению рисков, уполномоченный орган в целях доработки плана мероприятий направляет по нему письменные замечания и проводит совместные обсуждения. При этом лицо, в отношении которого приняты меры по улучшению финансового положения и снижению рисков, в срок, указанный в письме уполномоченного органа, представляет доработанный с учетом замечаний уполномоченного органа план мер или в случае несогласия с такими замечаниями представляет свои обоснования.

В соответствии со статьей 47-2 уполномоченный орган, Национальный банк Республики Казахстан в пределах своей компетенции вправе проводить все или отдельные банковские операции в зависимости от оснований, установленных статьей 48 настоящего закона, независимо от ранее примененных к банку, банковскому холдингу, организациям, входящим в банковский конгломерат, крупным участникам банка, а также организации, осуществляющей отдельные виды банковских операций, независимо от действия лицензии и приложения к лицензии считается правомочным к применению санкции в виде приостановления либо лишения ее действия.

Важной задачей надзорной деятельности на основе риск-ориентированного подхода считаются вопросы мониторинга и финансового состояния финансовой устойчивости банков второго уровня. В котором проводится ежедневный мониторинг изменения и текущего состояния основных финансовых показателей по банкам, находящимся в зоне повышенного риска. Ежедневный мониторинг изменений основных финансовых показателей контролируемых субъектов, анализ значительных изменений в отдельных статьях баланса, позволяющий определить источники привлеченных средств, структуру их размещения, а также общее состояние ликвидности и доходности. Представители агентства в рамках своих полномочий ежедневно осуществляют мониторинг данных на основе остатков вкладов и текущих счетов физических и юридических лиц на сумму более 100 млн тенге.

Институт представительства в банках сотрудники агентства принимают участие в заседаниях коллегиальных органов курируемых банков, в частности, общего собрания акционеров, совета директоров, правления, совета директоров и комитетов при правлении в рамках своих полномочий.

Контроль и анализ исполнения субъектами надзора планов мероприятий определяется с целью устранения выявленных нарушений и недостатков на основании результатов инспекторской проверки, в том числе в связи с результатами AQR (в части своевременного предоставления соответствующей информации в агентство, полного исполнения мероприятий). Кроме того, представлены и рассмотрены планы мероприятий организаций по управлению сомнительными и безнадежными активами (Кабо), в которых проведен анализ отчетов Кабо по реализации планов мероприятий по управлению сомнительными и безнадежными активами в соответствии с требованиями.

На отчетный период надзорной деятельности было осуществлено 8 проверок банков второго уровня, что выявляют следующее:

1) 1 Проверка на основе оценки степени риска (плановая проверка);

2) 7 внеплановых проверок, в составе которых: 3 проверки трех банков по вопросам соблюдения требований банковского законодательства, в том числе в части систем управления рисками и внутреннего контроля, 3 проверки совместно с сотрудниками Национального банка по вопросу качества и своевременного исполнения Плана мероприятий на основе результатов AQR и соблюдения требований валютного законодательства Республики Казахстан; 1 проверка по вопросу оценки.

В отношении банков второго уровня по итогам дистанционного надзора и инспекторской проверки приняты следующие меры:

- 25 рекомендательных мер надзорного реагирования;

- Улучшение финансового состояния в форме письменного предписания

и 46 мер по снижению рисков;

- 10 мер по улучшению финансового состояния и снижению рисков в форме письменного соглашения;

- Принудительная мера надзорного реагирования в отношении 2 банковских холдингов в виде требования о капитализации банков 2;

- 280 административных взысканий в виде административного штрафа в сумме 95,8 млн тенге за несвоевременное представление годовой отчетности, нарушение пруденциальных нормативов, невыполнение банком принятых им обязанностей с применением мер надзорного реагирования, нарушение требований законодательства по кредитным бюро и формированию кредитных историй;

- 1 санкция на основании лишения лицензии АО "TengriBank" [5].

На основании жалоб и обращений государственных органов, поступивших от клиентов банка, проведено 17 документальных проверок.

В рамках лицензионно-разрешительной деятельности к субъектам, находящимся в сфере надзора, применены 7 рекомендательных мер надзорного реагирования.

В настоящее время в процессе принудительной ликвидации находятся 9 банков второго уровня (Валюттранзит банк, Казинвестбанк, DeltaBank, Эксимбанк Казахстан, Банк Астаны, QazaqBanki, TengriBank, AsiaCreditBank и CapitalBankKazakhstan) (таблица 1).

Таблица 1

Основные данные в принудительно ликвидируемых банках на 1 сентября 2022 года

Ликвидируемые объекты	Активы, млрд тенге	Обязательства, млрд тенге	Очередность удовлетворения требований кредиторов	% Удовлетворения требований кредиторов
«Валют-Транзит Банкі» АО	11,7	50,5	3-очередь	57%
«Қазинвестбанк» АО	7,1	131,9	8-очередь	6%
«Delta Bank» АО	319,2	218,1	6-очередь	16%
«Qazaq Banki» АО	120,9	81,6	2-очередь	18,5%
«Астана Банкі» АО	60,1	81,9	2-очередь	50,8%
«Эксимбанк ҚазАОстан» АО	16,3	46,5	6-очередь	28%
«Tengri Bank» АО	26,3	59	3-очередь	9%
«AsiaCredit Bank» АО	51,5	33,4	2-очередь	4,7%

В апреле и мае текущего года агентство утвердило промежуточный ликвидационный баланс и реестр требований кредиторов CapitalBankKazakhstan, направленных в

ликвидационную комиссию для начала расчетов с кредиторами и созданию Комитета кредиторов.

Главной целью прекращения деятельности банка считается удовлетворение требований кредиторов и завершение всех дел банка.

Требования кредиторов банка удовлетворяются в порядке очередности, установленной Законом Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (всего 10 очередь, статья 74-2).

В 1-ю очередь удовлетворяются требования по оплате труда и физических лиц, за причинение вреда жизни или здоровью которых несет ответственность банк.

Во 2-ю очередь, расчеты с АО «Казахстанский фонд гарантирования депозитов» (КФГД) по депозитам физических лиц в пределах гарантированной суммы.

В 3-ю очередь, расчеты на основе обязательств банка, обеспеченных залогом имущества.

В 4-ю очередь расчеты, связанные с депозитами физических лиц, не являющихся аффилированными лицами, превышающими гарантированную сумму КФГД, а также за счет пенсионных активов и на основе депозитов страховых организаций, заключенных в сфере «страхования жизни».

В 5-ю очередь расчеты с отдельными категориями некоммерческих организаций, в частности с благотворительными организациями, обществами ветеранов Великой Отечественной войны, инвалидов.

В 6-ю очередь расчеты, связанные с депозитами не аффилированных юридических лиц.

В 7-ю очередь расчеты по налогам, сборам и другим обязательным платежам в бюджет, займы, предоставленные за счет средств республиканского бюджета и Национального фонда Республики Казахстан.

Расчеты с другими кредиторами, не вошедшими в очереди, оставшиеся в 8-й очереди.

В 9-ю очередь расчеты на основе депозитов, аффилированных физических и юридических лиц.

В 10-ю очередь расчеты, связанные с субординированным долгом и бессрочными финансовыми инструментами. Согласно анализу вышеприведенной таблице, большинство банков во вторую очередь это - расчеты по депозитам физических лиц в пределах гарантированной суммы, в третью очередь - расчеты по обязательствам, обеспеченным залогом имущества банка, в шестую очередь - расчеты по депозитам не аффилированных юридических лиц и в восьмую очередь 1 банка - удовлетворение требований по расчетам с другими кредиторами, не вошедшими в остальные очереди надзора.

Таким образом, в заключении можно отметить, что текущее состояние банковского сектора Казахстана стабильно, несмотря на финансовые затруднения. Это является результатом того, что антикризисные мероприятия регулирующего органа, то есть агентства, проводятся в надлежащем уровне и эффективно. Проведенное исследование по законодательному регулированию деятельности банковского надзора будет существенным шагом вперед к более полной гармонизации законодательства.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 г.)

2. Закон о Национальном Банке Республики Казахстан Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155

3. О внесении изменений и дополнений в некоторые нормативные акты Национального Банка Республики Казахстан. Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 5 декабря 1997 г. N 413. Зарегистрирован в Министерстве юстиции РК 21.01.1998 г. за N 64

4. О внесении изменений и дополнений в некоторые нормативные акты Национального Банка Республики Казахстан. Постановление Правления Национального Банка Республики

Digitalization trends in second-tier banks of Kazakhstan

A.K.Kurmanalina¹, A.Malyshev²

¹Professor of the Department of Finance, Candidate of Economic Sciences

²master student of the 1st year of study of Finance

anar68@mail.ru, garrn-98@mail.ru

^{1,2}Karaganda Buketov University, city of Karaganda

Abstract: one of the main tasks of the sustainable development of the banking sector in Kazakhstan is the provision of financial resources. The article deals with the problems of attracting banking resources and their regulation. It is noted how the pandemic in a short period of time mobilized the digital potential of Kazakhstani banks, giving the consumer a new level of opportunity and comfort. The deposit market is an important sector for mobilizing funds and forming the resource base of a commercial bank. The level of development of the deposit market, market conditions, competition, as well as the credit market and the stability of the banking system largely depend on the efficiency of managing the deposit operations of commercial banks. An analysis was made of the composition and structure of deposit resources in the banking sector of the republic for 2016-2021. Proposals are given for further improvement of the financial support of the banks of Kazakhstan.

Key words: banks, deposits, digitalization, transformation, credit, finance, risk management.

Unlike other industries, the financial sector is most susceptible to digitalization. The Kazakhstan banking system is no exception. The situation with the pandemic forced banks to somehow focus on it and continue to transfer their services online. According to bankers: “Kazakhstan today is already quite an advanced country in terms of financial technologies. There is online onboarding (the process of getting the user acquainted with the product), digital lending is highly developed, payments and transfers, banks and financial players are actively developing lifestyle services. All this happens in online channels. The numbers are growing by tens of percent from year to year. That is, the level of digitalization is quite high.” At the same time, through integration with government databases, banks are creating a better customer journey. [1]

For Kazakh banks, the “romance” with digital risks is just beginning. The presence of traditional channels of work with the client through offline branches did not replicate major technical problems, and criminal incidents became the main events. Many people remember how in the spring of 2015 the country was agitated by mass mailings via messenger about the alleged bankruptcy of a number of leading second-tier banks. The same messages regarding one of the banks were repeated in the fall of 2018. And even now, from time to time, there is information about malicious mailings disguised as messages from a bank, during which attackers try to get the consumer's personal information. The largest number of cyberattacks is carried out on financial institutions, as can be seen in Figure 1.

The main risk, and not only in the Kazakh banking system, is fraud. Kazakhstanis, if they have not experienced it first hand, then read a lot about it on news sites and social networks. The first services that have just appeared are often poorly protected not only from the technical side, but also from the side of social engineering. Therefore, after digitalization, fraudulent schemes come to the financial market.

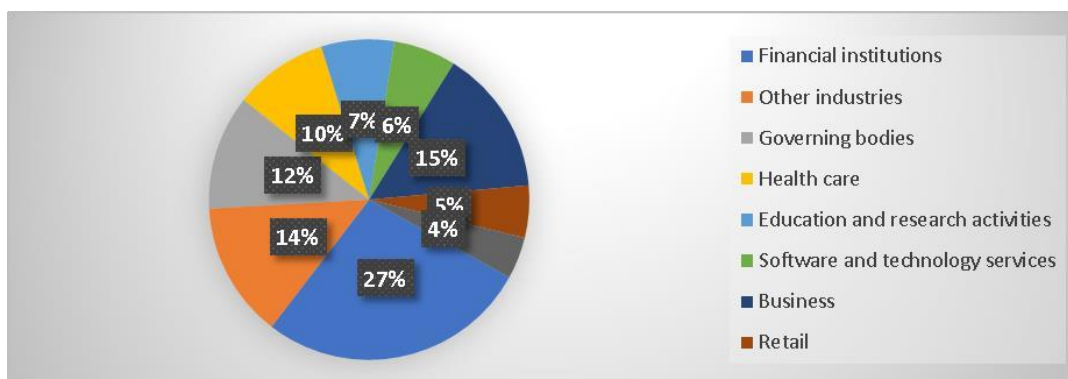

Figure 1. The number of cases of cyberattacks in various industries in Kazakhstan

Note:[1]

It is important to note that Kazakhstan already has experience in stress testing the banking sector. In 2019, the regulator conducted a large-scale AQR, during which it assessed banks on a variety of technical and financial indicators, and now intends to conduct a small assessment on an annual basis, and a full AQR every five years when necessary. Digitalization trends: what awaits Kazakhstani banks in the near future? For example, the situation with the pandemic will depend on this fact. Banks in one way or another are guided by it and continue to transfer their services online, as the topic of lockdowns and quarantine restrictions remains relevant. Now, for example, transfers by phone number to another bank are possible only for clients of financial institutions that have joined the Sunqar instant payment system (with the exception of VTB-Kazakhstan JSC due to US sanctions due to the military conflict in Ukraine).

In Kazakhstan, there is also a certain bias in certain types of services. For example, there is a dominance of some players in p2p transfers. This, to a certain extent, hinders the development of the market as a whole. The problem of shortage of POS-terminals in small towns can be solved through the development of QR-payments. In the next two or three years, deep integration of financial players with government services will continue in Kazakhstan.

Given the lack of financial resources, credit opportunities of the financial and credit sector are strategically important in ensuring the full development of economic entities, modernization and diversification of production. The financial and credit sector plays an important role in providing long-term financial resources for investment projects aimed at building transport, energy, and social infrastructure. Also, the most important component of economic relations is short-term lending, which makes it possible to ensure the smooth operation of economic entities and the fulfillment of obligations.

In order to implement state programs in Kazakhstan, long-term strategies for the development of the financial and credit sector are being developed, modern mechanisms are being used to increase the participation of financial and credit organizations in lending to the economy. However, to improve the process of interaction between credit institutions and economic entities, a comprehensive solution of the problems existing in this area is necessary. Creating a favorable investment climate, accompanied by continuous improvement of the financial infrastructure necessary for the effective implementation of state programs in the field of financial support for the development of the real sector of the economy, is not feasible without the direct participation of second-tier banks that occupy dominant positions in the financial intermediation segment.

To date, one of the most important problems is the effective use of the credit potential of the banking system and the development of new forms of lending. The various methods of lending that have recently become widespread during the crisis have led to a significant increase in credit risks. Therefore, at present, the processes of practical approaches to the formation of investment and credit potential and the development of methodological foundations for its assessment, taking into account all possible factors affecting its value, acquire the necessary importance.

Banking resources are a set of own and borrowed funds at the disposal of the bank and used by it to carry out active operations, as well as to ensure the economic basis of its activities and its

competitiveness as a financial intermediary [2]. Sources of banking resources are formed as a result of banks' passive operations.

As a result of attracting financial resources, the bank forms a portfolio of liabilities. The sources of formation of bank resources in terms of attracted money pose two problems for banks: choosing the size of the interest rate, which forms the main component of the costs of attracting, and creating a resource base that is less sensitive to changes in market conditions.

The formation of banking resources and changing combinations of various sources of their attraction is of great importance for the bank's activities, as it determines the cost and volume of funding for active operations.

Effective resource management is impossible without the implementation of a competent deposit policy. The bank's deposit policy assumes that special attention should be paid to risk management in the area of passive operations. It is based on the constant maintenance of the necessary level of diversification of deposit resources, as well as ensuring the possibility of attracting funds from other sources and maintaining the balance of the bank's liabilities with its assets in terms of terms and interest rates [2].

Modern banking practice is characterized by a wide variety of deposits. One of the indicators of the reliability and stability of the resource base is the interest rate policy of the bank in the field of borrowed resources. This policy should be within the framework of two opposing boundary requirements: first, the level of interest rates on deposits (both urgent and demand deposits) should be sufficiently attractive to potential depositors; second, it should not sharply increase the lower interest margin grant between the bank's active and passive operations.

In Kazakhstani banking practice, the deposit market is an important sector for mobilizing funds and forming the resource base of a commercial bank. The level of development of the deposit market, market conditions, competition, as well as the credit market and the stability of the banking system largely depend on the efficiency of managing the deposit operations of commercial banks. And the most important performance indicators of a credit institution - profitability and liquidity - depend on the efficiency of the use of banking resources, the bulk of which are deposits.

As can be seen from Table 1, according to the data as of 01/01/2022, the following market structure has developed in the Kazakhstani deposit market:

Table 1

Deposits in deposit organizations (by sectors and types of currencies), million tenge

Name	01.01.16	01.01.17	01.01.18	01.01.19	01.01.20	01.01.21	01.01.22
Total deposits	11354180	1644455	17480150	17445611	1924295	18686 033	19732752
Including, innational currency:	5005870	4977 729	8 244 923	9 350 05	1070635	10789 764	11867932
Inforeignc urrency:	6348 148	11466 26	9 173 227	8 094 709	8535860	7896 269	7864820
Note: compiled by the authors based on site data [3]							

From the data in Table 1 you can see that if on 01.01.16 deposits amount to 11.354 million, tenge, then as of 01.01.22 deposits amount to 19.732 million, tenge, which shows an increase for the period from 01.01.16 to 01.01.22 by 8.378 million tenge or 74%.

Due to the fact that the NBK raised the interest rate on tenge deposits from 11% to 14.5% compared to 2021 by 3.5% as of 2022, the attractiveness of tenge deposits among individuals and legal entities has increased, thereby the most stopped the outflow of funds from second-tier banks, which was observed in the period 2020-2021 in connection with the COVID-19 pandemic. Consider deposit rates using the example of two STBs with a large customer base in Table 2.

Table 2

Interest rates on deposits of JSC Kaspi.kz and JSC Baiterek (former JSC Sberbank)

Name of the bank	2020 год		2021 год		2022 год	
	Basic	AEIR	Basic	AEIR	Basic	AEIR
KZT						
JSC Kaspi.kz	9,8%	12%	10,5%	11%	13,5%	14%
JSC Baiterek (former JSC Sberbank)	9,5%	10%	10,5%	11%	13,2%	13,8%
USD						
JSC Kaspi.kz	1%	1%	1%	1%	1%	1%
JSC Baiterek (former JSC Sberbank)	0,5%	0,5%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%
EUR						
JSC Kaspi.kz						
JSC Baiterek (former JSC Sberbank)	0.1%	0,1%	0%	0%	0%	0%
RUB						
JSC Kaspi.kz						
JSC Baiterek (former JSC Sberbank)	1%	1%	1%	1%	1%	1%
Note - compiled by the authors based on the data of Kaspi.kz JSC and Sber JSC for 2022						

It can be concluded that financially more stable banks that care about their liquidity and solvency offer interest on deposits no higher than the industry average. A high interest rate on time deposits and deposits of individuals and legal entities indicates, first of all, that a commercial bank has an unstable resource base that is insufficient for effective credit investments. Such a bank tries to expand and stabilize its resources by attracting deposits, offering depositors an increased interest rate. But attracting resources at an increased interest rate also implies making investments at a higher percentage, that is, investments are usually more risky, and depositors, instead of profit, may lose the deposit itself in the event of a bank failure.

However, profitability and liquidity of banks are not achieved automatically. The obvious solution to the problem of attracting cheap and allocating expensive resources is to pursue a policy that can bring the highest return at a reasonable, from the point of view of the bank's management, level of risk. On the one hand, the bank's management and the latter's shareholders are interested in higher returns that can be obtained by investing in long-term projects, dubious quality securities, etc. However, such actions inevitably seriously impair the liquidity of the bank, which is necessary for the withdrawal of deposits and to satisfy the legitimate demand for credit.

Big Data technology, in relation to the banking system, is complex and voluminous sets of various information accumulated by the bank in the process of lending. Big data itself carries certain risks: the information must be evaluated and correctly interpreted.

Thus, today banks in Kazakhstan process huge databases, where model risk management becomes an important part of risk management. The role of risk management itself is being strengthened many times over, and the procedures are being reviewed - digital processes are being introduced.

References

1. Digitalization trends: what awaits Kazakhstani banks in the near future? [Electronic resource] – URL: <https://inbusiness.kzhttps://inbusiness.kz/ru/news/trendy-cifrovizacii-chno-zhdet-kazahstanskije-banki-v-blizhajshem-budushem> (дата обращения: 20.09.2022)

2.N.I. Kulikov, N.P. Nazarchuk. Banking resources, their formation and effective use.- Tambov: Publishing house of FGBOU VPO "TSTU", 2014, - 108 s.

3. NBRK Statistical Bulletin. [Electronic resource]– URL:<http://www.nationalbank.kz>(датаобращения:27.09.2022)

Финансирование инноваций в рамках модернизационных программ Республики Казахстан как фактор развития цифровой экономики

Кучукова Н.К.
д.э.н., профессор
nkuchukova@mail.ru

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана

Аннотация: данная статья посвящена процессу модернизации инноваций и развития цифровой экономики в Республике Казахстан и проблемам его финансового обеспечения, которые в конечном итоге будут способствовать обеспечению долгосрочной макроэкономической стабильности и повышению качества жизни страны. Проведен SWOT-анализ сильных и слабых сторон внедрения инноваций и развития цифровой экономики. Проанализировано состояние показателей инновационной деятельности казахстанских предприятий. Исследованы источники финансового обеспечения инноваций. Выявлены проблемы, препятствующие достаточному оказанию финансовой поддержки. В результате исследования определены основные проблемы и риски, препятствующие развитию финансирования науки и научно-исследовательских опытно-конструкторных работ (НИОКР). Предложены рекомендации для повышения доступности финансирования инноваций страны, достижения устойчивого экономического роста и долгосрочной макроэкономической стабильности, поскольку от финансирования развития науки, инноваций и внедрения новых технологий зависят темпы внедрения цифровизации, автоматизации, компьютеризации, роботизации всех сфер экономики как производственных бизнес-процессов, так и в сфере государственного управления в целях борьбы с коррупцией и с теневой экономикой, которая по некоторым оценкам составляет 28% ВВП страны. Именно от финансирования науки и инноваций будет определен успех развития цифровой экономики в Казахстане, поскольку ее внедрение во всех сферах экономики требует колоссальных финансовых ресурсов.

Ключевые слова: модернизация, инновации, финансирование, иностранные инвестиции, государственный бюджет, цифровая экономика Казахстана.

Введение. Основная цель социально-экономической политики Казахстана в ближайшие годы является обеспечение устойчивого и качественного роста экономики с целью вхождения в «лигу» 30 наиболее развитых стран мира к 2050 году. Поэтому на современном этапе в Республике Казахстан осуществляются масштабные меры по диверсификации экономики страны, путем реализации государственных программ индустриально-инновационного развития и 10 Национальных проектов, реализуемых в 2021-2025 годах в целях коренной модернизации национальной экономики, в частности, для развития цифровой экономики, стержнем которой является цифровизация, автоматизация, компьютеризация, роботизация всех сфер экономики, как производственных бизнес-процессов, так и сферы государственного управления в целях борьбы с коррупцией и с теневой экономикой, которая ,по некоторым оценкам, составляет 28% ВВП страны. Именно от финансирования науки и инноваций будет определен успех развития цифровой экономики в Казахстане, поскольку ее внедрение во всех сферах экономики требует колоссальных финансовых ресурсов.

Модернизация – это процесс формирования и обновления современной экономической модели, развития цифровой экономики, который способствует укреплению конкурентоспособности страны для обеспечения устойчивого экономического роста государства. Конечной целью модернизации экономики является рост благосостояния населения, который сопряжен с условиями бесперебойного роста конкурентоспособности страны на мировом рынке, обеспечения быстрого распространения инноваций, цифровизации и рационализации финансовых потоков, эффективного размещения производства [1. с.16-21].

Целью научной статьи является выявление уровня инновационной активности казахстанских предприятий и финансовой поддержки инновационных, научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, на основании проведенного исследования.

Для достижения цели необходимо решить следующие задачи: провести SWOT-анализа сильных и слабых сторон инноваций; выделить проблемы в вопросах финансирования инновационной деятельности и НИОКР, дать рекомендации для обеспечения доступности финансирования инноваций.

Методы исследования. Применялись различные методы и приемы экономического анализа, системный подход, диалектический метод познания, логический, сравнительный и системный анализ и синтез и другие.

Результаты. Общепринято, что экономический рост в современной экономике основан на повышении производительности труда за счет инноваций. Инновации являются важным предварительным условием для технологических и структурных изменений, способствующих росту конкурентоспособности страны. В настоящее время можно смело утверждать, что современная экономика страны – это инновационная экономика. Для преодоления технологической деградации, освоения нового производственного уклада Казахстан осуществляет переход к индустриально-инновационному типу развития экономики с поддержкой высокотехнологичных производств, инновационного сектора и предпринимательства.

Для проведения всестороннего исследования вопросов внедрения инноваций, необходимо начать со SWOT-анализа его сильных и слабых сторон (таблица 1):

Таблица 1

SWOT-анализ инновационного развития страны

Сильные стороны

- отраслевое взаимодействие между научными кругами и промышленностью для сотрудничества в интересах взаимной выгоды и взаимодействия между государственным и частным секторами.
- Человеческий интеллект развивается в ходе внедрения инноваций, способствующая новым открытиям и достижениям.
- инновации в сфере высоких технологий могли бы ускорить модернизацию и диверсификацию экономики страны.
- Внедрение инноваций послужит точному и качественному преобразованию продукта, не требуя при этом физической рабочей силы.
- поддержание экономического

Слабые стороны

- Внедрение инноваций требует колоссальных финансовых ресурсов
- Возникает необходимость переквалификации кадров, которые требуют время и большие вложения
- Необходима адаптация, нужно подстраиваться за нововведениями в короткие сроки

роста, который приводит к высокому уровню занятости.

Возможности

- сосредоточение внимания на НИОКР и технологических инновациях приводит к деятельности по передаче знаний, начиная с идеи от инновационной фирмы преобразовать ее в инновационную продукцию и от инновационной продукции до коммерциализации или передачи технологии от стран к странам или от организации к организации.

- инструмент долгосрочного стратегического экономического развития для сообщества, помогающий диверсифицировать экономику и увеличивать налоговые поступления.

- предпринимательский климат поддерживает существенный элемент инновационного процесса предпринимателей и создает наилучшие условия для роста стартапа.

Примечание– Составлена автором на основе источника [2]

Угрозы

- Существуют финансовые риски при внедрении инноваций

- Может провоцировать рост инфляционных тенденций, так как внедрение инноваций вызывают цикличность экономики

- Повышается рост безработицы в связи с низким спросом на человеческую рабочую силу

На уровне предприятий инновации являются формой предпринимательского риска. Внедрение новых продуктов, выход на новые рынки, повышение эффективности или улучшение качества требует инвестиций в исследовательскую инфраструктуру и в человеческий капитал.

Основополагающим компонентом стратегического управления инновациями является долгосрочное решение о внедрении инноваций, которое сопровождается необходимостью создания структур и предоставления ресурсов для приобретения технологий.

Способность адаптироваться к быстро меняющимся изменениям стала критически важной для повышения конкурентоспособности и роста компаний. Существует несколько способов, с помощью которых фирмы могут время от времени повышать свою эффективность, но ни один из них не столь важен в долгосрочной перспективе, как развитие способности поддерживать инновации.

Проведем анализ состояния показателей инновационной деятельности казахстанских предприятий в таблице 2. Анализ инновационной деятельности (активности) предприятий Казахстана показал, что за 2015-2019 годы количество предприятий, имеющих инновации, увеличилось за 5 лет на 1290 предприятий, а в 2019 году по сравнению с 2018 годом произошел рост их количества на 256. Но инновационная активность казахстанских предприятий, несмотря на некоторый их количественный рост, в качественном отношении находится все еще на низком уровне [4].

Таблица 2

Инновационная активность предприятий Республики Казахстан за 2015-2019 годы

Наименование	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	Динамика 2015-2019 гг.
Количество предприятий, единиц	24068	31784	31077	30854	30501	126,7
уд. вес в %	100%	100%	100%	100%	100%	
Из них:						
имеющие инновации	1940	2585	2974	2974	3230	166,5
Уровень активности в области инноваций, в %	8,0	8,1	9,3	9,6	10,6	132,5
Количество предприятий, сотрудничающих в сфере инновационной деятельности с другими организациями, единиц	744	1000	1030	1055	1120	150,5
уд. вес в %	3,1%	3,14%	3,31%	3,41%	3,7%	
Доля инновационной продукции в ВВП	1%	1%	1%	2%	2%	
Примечание –Составлено на основе данных МНЭ РК Комитет по статистике [3]						

Уровень инновационной активности довольно низок и составил в 2019 году всего лишь 10,6% (в Швеции данный показатель составляет 57%, в Германии – 70%, в Финляндии – 46%, Австрии – 70%, Великобритании – 62%)

Кроме того, технологический уровень предприятий характеризуется достаточно умеренной производительностью труда в обрабатывающей промышленности – 38,9 тысяч долларов США/чел, что в среднем в 2 раза меньше стран ОЭСР;, а также высокой степенью износа основных средств в промышленности (порядка 40%) [4].

В качестве основных факторов, которые препятствуют повышению инновационной активности отечественных предприятий можно выделить достаточно высокую стоимость новшеств, недостаточность собственных финансовых средств и дороговизну ресурсов кредитования.

В мировой практике используется широкий спектр инструментов финансирования инновационной сферы, включающий в себя, в частности, вложения бизнес-ангелов и венчурных фондов, прямое бюджетное финансирование, гранты, субсидии, инновационные ваучеры, гарантии, налоговые льготы, кредиты, публичные размещения акций, приобретение долей участия в капитале.

Для зарубежной практики характерно то, что источниками финансирования инвестиций в инновационное развитие промышленных предприятий обычно служат их собственные средства, заемные средства, включающие облигационные займы и кредиты банков, а также привлеченные финансовые средства от продажи акций. Также мировой опыт показал, что участие государства является неотъемлемой частью развития инвестиционной и инновационной деятельности. В США, Франции и в ряде других развитых стран мира государственное финансирование составляет 50% расходов на создание инновации. Прямое финансирование включает в себя предоставление субсидий, грантов, кредитов на льготных условиях. Более того, государственная поддержка осуществляется посредством гарантии возмещения части вложенных средств.

В Казахстане средства государственного бюджета также составляют значительную часть в финансировании инновационной деятельности. Но не все вложенные средства возмещаются, так как проект, в конце концов, может провалиться. Поэтому необходимо принять меры по качественному оцениванию инновационных проектов и эффективности вложенных средств. При этом государственный бюджет должен быть сфокусирован на

продуктивных с точки зрения долгосрочной перспективы общенациональных проектах, таких как модернизация экономики и развитие инфраструктуры [5].

Для более точного выявления состояния финансирования развития инноваций в стране, целесообразно провести анализ источников финансирования на НИОКР, которая отображена на рисунке 1:

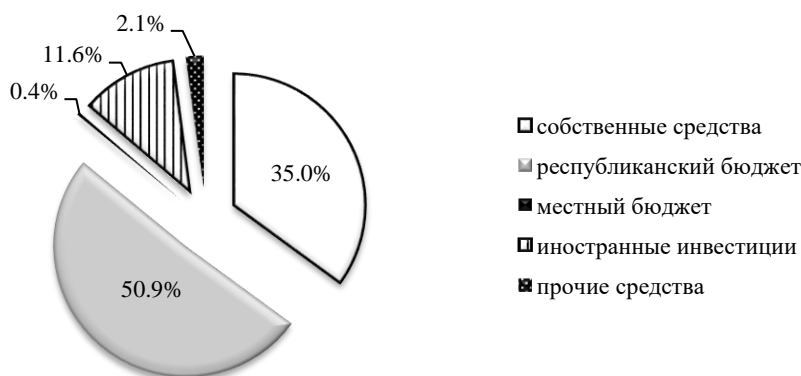

Рисунок 1. Источники финансирования внутренних затрат на НИОКР за 2019 г.

Примечание – составлено автором на основе аналитического отчета данных Министерства финансов РК [6]

Проведенный нами анализ показал, что в 2019 году на долю республиканского бюджета приходится больше половины 50,9% от всех финансовых источников на затраты на НИОКР. Собственные средства компаний составили порядка 35% всех затрат на НИОКР. Иностранные инвестиции являются одними из главных источников для технологического и инновационного развития страны. На их долю приходится 11,6% привлеченных средств на цели НИОКР.

Достаточное привлечение иностранного капитала обеспечит создание в стране новых высокоэффективных технологически развитых предприятий и приведет к появлению сотни рабочих мест при их эффективном использовании [7].

Задачи в первую очередь касаются принимающих стран, которым необходимо создать прозрачную, широкую и эффективную стимулирующую политическую среду для инвестиций и создать человеческий и институциональный потенциал для их реализации [8, с.12].

Следует заметить, что в экономику Казахстана за годы Независимости было привлечено более 320 млрд долларов США прямых иностранных инвестиций. При этом за последние 10 лет в национальную экономику поступило порядка 250 млрд долларов США. Своего пика объем ПИИ достиг в 2012 году, составив около 29 млрд долларов США (рисунок 2).

Доля притока ПИИ от ВВП также возросла: с 12,9% в 2017 году до 14% в 2018-м. При этом Правительство Казахстана планирует довести к 2022 году соотношение объема валового притока ПИИ к ВВП до 19%.

Рисунок 2. Притоки прямых иностранных инвестиций в РК за 2010-2019 годы, в млрд. долларах США

Примечание – составлено на основе данных источника [9]

За последние 10 лет с 2010 по 2019 годы, валовый приток (ПИИ) в Казахстан вырос почти в 2 раза. Пик объемов данного показателя приходится на 2012 год, с момента ввода новых реформ по привлечению инвестиций. Несмотря на увеличение общего тренда за период с 2013 по 2015 годы наблюдалось их существенное снижение.

Так 2015 год показал рекордное сокращение ПИИ на 7,4 млрд долларов США в сравнении с пиковым 2012 годом. По сравнению с предыдущим 2018 годом объем ПИИ в 2019 году уменьшился на 0,2%. Такие ослабления, в основном были связаны с глобальной экономической нестабильностью в мире, связанные со спадом цены на нефть и другие энергоресурсы; удешевлением национальной валюты; высоким уровнем инфляции, которая привела к процессу оттока финансовых ресурсов из развивающихся стран в развитые.

Наряду с этим, основными факторами, препятствующими достаточному сближению бизнеса с наукой, являются: низкий уровень подготовки результатов НИОКР для практической реализации, недостаточность высококвалифицированных кадров, низкая активность инновационной инфраструктуры.

На основе проведенного нами анализа можно сделать следующие выводы.

Благодаря иностранным инвестициям можно использовать зарубежный опыт внедрения инноваций в процессе реализации индустриально-инновационных проектов, а также для внедрения производственной автоматизации в целях обеспечения экономической модернизации Казахстана. Именно поэтому привлечению прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в Республике Казахстан отводится большое значение. Но в последнее время потоки ПИИ снижаются из-за неблагоприятных факторов внешней среды и в связи с оттоком иностранных ресурсов.

Политика привлечения ПИИ и максимизации выгод от ее развития, сегодня важны как никогда. Немаловажным является привлечение в Казахстан иностранных инвестиций в инновационную деятельность и в развитие новых технологий, так как уровень инновационной активности отечественных предприятий намного ниже среднего показателя по странам. Ведь именно на основе инноваций многие развитые страны мира добились данного статуса. Экономика Казахстана при правильной политике оценивания инновационных проектов и вложений в научно-технические разработки достигнет такого же уровня, как и развитые страны.

Кроме того, систематическими недостатками поддержки инновационных проектов являются: недостаточное взаимодействие казахстанского бизнеса с наукой, уязвимость к

технологиям, отсутствие технологической и инновационной политики, а также координации между учреждениями, которая приводит к избыточности решений одной и той же проблемы, распределения средств, выделяемых на поддержку.

Получение доступа к достаточным финансовым ресурсам и финансовые ограничения являются одной из основных проблем развития инноваций в Казахстане, которые сокращают их объем. Недостаточному инвестированию инноваций способствует и то, что финансовые организации, особенно банки, неохотно финансируют инновационную деятельность фирм, что приводит к снижению предложения кредитов на инновационное финансирование. Причинами, такого нежелания являются информационная асимметрия, моральный риск, неблагоприятный отбор и отсутствие залогов.

Следует отметить, что инновационная деятельность без целенаправленной поддержки государства невозможна. В настоящее время необходимо:

- развивать через институты развития лизинг высокотехнологичного оборудования на приемлемых для предприятий условиях;
- расширять льготы и преференции для компаний, внедряющих новые технологии;
- выделять средства на подготовку кадров, способных работать на принципиально новой технике;
- финансирование инновационных проектов должны осуществляться из соответствующих бюджетов с привлечением внебюджетных средств, включая средства частного капитала, в форме финансовых, материальных и нематериальных активов, а также собственных средств предприятий, реализующих данный проект;
- оказание бесплатной государственной технологической поддержки МСП (малому и среднему предпринимательству), включая предоставление результатов научно-технических разработок, выполненных в государственных НИИ и лабораториях, а также путём своевременной информационной и консультационной поддержки предпринимателей;
- создание специализированных фондовых площадок для растущих компаний с невысокой капитализацией, позволяющие даже относительно небольшим инновационным предприятиям привлекать капитал путем проведения первичного и последующих размещений акций;
- разработка мер финансового стимулирования деятельности венчурных инвесторов (налоговые льготы, государственные гарантии и страхование инвестиций).

Список литературы

1. Воронина Л. Опыт Германии по применению инновационных сетей и проектов финансирования при реализации научно-инновационной политики // Региональная экономика: теория и практика. 2008. № 5. С. 77-80.
2. Busler, H. M. Al-Mubarak, Innovation Systems in European Countries: A SWOT Analysis, European Journal of Business and Management, Vol 4, No.15, 2012.
3. Официальный сайт МНЭ РК Комитет по статистике <https://stat.gov.kz/>
4. Прогноз социально-экономического развития Республики Казахстан на 2020-2024 годы, одобренный на заседании Правительства РК.
5. Н.К. Кучукова, Модернизация - движущая сила развития национальных экономик в кризисных условиях. Междун. сборник научных трудов по материалам международной научно-практич. конф «Перспективы и возможности психологии, бизнеса и социальной работы в современной Европе». Рига, с.130-143.
6. Официальный сайт Министерства финансов Республики Казахстан www.minfin.gov.kz
7. Финансовые аспекты Третьей модернизации экономики Казахстана: Монография./ Под ред. д.э.н., проф. Н.К.Кучуковой./ Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева. – Нур-Султан, ИП.Булатов А.Ж., 2020. -605 с.
8. Wallace, David. (2017). The role of foreign investment. 10.4324/9781315145372-6.

Digitalization of the economy: an overview of trends in Kazakhstan

A.B.Myrzhykbayeva¹, A.A.Vystavkina², S.E.Taizhanova³

¹assistant professor of the Department of Finance, Candidate of Economic Sciences

^{2,3}4th year student of the specialty finance

ainurm2000@mail.ru, anastasivs1402@gmail.com, taizhanova.saniya@icloud.com

^{1,2,3}Academician Y.A.Buketov Karaganda University, Karaganda city

Abstract:the article describes the directions of development of digital technologies in industrial and IT companies within the framework of the Industry 4.0 program.

Keywords: digitalization, technologies, program "Digital Kazakhstan", information systems.

The concept of "digitalization" comes from the noun "digit" or the adjective "digital". Thus, this term is due to the introduction of digital technologies, data transmission currents, as well as digital transmitting devices (computers, smartphones, tablets, televisions, smart watches, etc.) into all spheres of society and the economy. In the Cambridge Dictionary of Business English, in relation to the field of information and communication technologies (hereinafter referred to as the IT sphere), the word digital is defined as the use of a system capable of using a computer and other electronic equipment in which information is sent and received electronically as a sequence of numbers 1 and 0, as well as something related to. With computer technology and the Internet, Digitalization can be viewed in a broad and narrow sense. Digitalization in a broad sense is the process of introducing digital technologies and transmission systems at the level of.

The state program "Digital Kazakhstan" is an important comprehensive program that aims to improve the standard of living of every citizen of the country through the use of digital technologies.

The main objectives of the Program were to accelerate the pace of development of the economy of the Republic of Kazakhstan and improve the quality of life of the population, as well as to create conditions for the transition of the economy to a fundamentally new trajectory – the digital economy of the future. [1]

The implementation of the state program will be carried out in the period 2018-2022 in five key areas:

1. "Digitalization of economic sectors" is the transformation of traditional sectors of the economy of the Republic of Kazakhstan using breakthrough technologies and opportunities that will increase labor productivity and lead to an increase in capitalization.

2. "Transition to a digital state" is the transformation of the infrastructure of the state to provide services to the population and business, anticipating their needs.

3. "Implementation of the Digital Silk Road" – development of high-speed and secure infrastructure for data transmission, storage and processing.

4. "Human capital development" – transformations covering the creation of a creative society and the transition to new realities – the knowledge economy.

5. "Creation of an innovation ecosystem" – creation of conditions for the development of technological entrepreneurship with stable links between business, the scientific sphere and the state, as well as the introduction of innovations in production.

All the activities and projects implemented within the framework of the Digital Kazakhstan program will help to increase the efficiency and transparency of public administration, provide employment, improve the quality of education and healthcare, as well as improve the investment climate, increase labor productivity and increase the share of small and medium-sized businesses in the GDP structure.

The digital transformation of the industry of Kazakhstan is gaining momentum every day.

Around the world, many organizations today are on the path to changing traditional business models and creating sustainable competitive advantages through the use of digital technologies. In recent years, the era of digital transformation has been actively developing in Kazakhstan.

“The transformation of the principles of information systems operation is of particular importance in the light of the key priorities of the Republic of Kazakhstan to become one of the 30 most developed countries in the world in the period up to 2050, as well as with the implementation of the “Digital Kazakhstan” Strategy. Thanks to the rich capabilities of existing Microsoft platforms, the continuous development of solutions using the latest technology trends, it is possible to accelerate progress in empowering employees, attracting customers, streamlining operations and transforming products,” said Natalia Matasova, Microsoft Kazakhstan Partner Channel Development Manager at the Digital Solutions conference. for the industry of extraction, processing and production" in Astana.

“The use of artificial intelligence, the Internet of things, the adaptation of modern technologies is precisely applicable in key production processes. Technologies such as large server capacities are used, "cloud" technologies are beginning to be applied. Today, new areas of the industry, such as the transfer of key ERP systems to the cloud, are quite serious projects that allow you to save a lot of money and, accordingly, apply innovative approaches. The "cloud", in fact, is a service that is updated and does not need to be bought every time, like, for example, "iron" servers. From migrating from hardware to a cloud platform, we have significant savings in all related organizational issues. That is why today we talk a lot about the use of new modern technologies, and the “cloud” itself is not only a platform on which one or another service or application can be placed, it is, of course, a significant set of services, such as artificial intelligence, computer education. We are talking about the fact that in the near future we expect many professions to be transformed and replaced by robots, by the use of artificial intelligence, so it is very important in this case for the extractive industry to start thinking about these issues, and accordingly, systematically introduce new technologies,” Matasova said.

Ensuring the physical safety of people at work is a very important job that has always been and will always be relevant. This issue is regulated by a large number of standards and regulations from the state. And, of course, there are already IT solutions that help ensure security. The simplest example is the recognition of car numbers and people's overalls using video surveillance and video analytics technologies.

As Microsoft marketing manager for cloud products Viktor Dubovtsev noted, innovative developments such as smart helmets, real-time video analytics and many others are popular with many companies.

In the coming years, a large number of companies will use artificial intelligence in a variety of areas of production. Artificial intelligence technology, perfect analytics, global access, will greatly affect how manufacturing processes go. For example, use cognitive services, these are video, speech recognition services, and so on, in order to monitor security in enterprises. Mathematical models that duplicate the real production process can scroll through mathematically different border modes, give out where and when errors can happen. Or bots that take the place of a human operator, give hints to staff, making it easier to make rounds and maintain equipment. In Kazakhstan, several companies are already using such digital technologies. For example, some companies use mathematical models that make the calculation of the most optimal routes for the delivery of goods both by automotive vehicles and using rail transport along several branches, while making the ideal logistics solution for the delivery of goods, including weather data, identifying defects, repair work, etc. further. [2]

“Something much more is needed. The information received should be automatically analyzed in order to reach people in an aggregated form, that is, to provide what is really important. Thus, the analytical component, and not the observation itself, comes to the fore. Video analytics is actively used in production in Russia and abroad: for example, a “smart helmet”, which monitors the fact that employees have helmets on their heads in real time. The presence of a shock sensor

allows you to use feedback. For example, an employee can lightly punch a hard hat three times, and the operator will see this event as "the employee asks to contact him." You can also see the location of the employee and so on," shared Dubovtsev.

In turn, Nestor Komarnitsky, Deputy Financial Director of ArcelorMittal Temirtau, shared his opinion on the main directions of development of Industry 4.0 technologies and spoke about the experience of already implemented projects and further plans for implementing the transformation in their company.

ArcelorMittal Temirtau has been using information technology for many years. The introduction of both IT and digitalization technologies is proceeding in stages. Starting this year, tracking the location of personnel underground at the Kazakhstanskaya mine will be put into commercial operation, as well as a number of other solutions will be actively used and developed. For example, access control to the plant is now carried out through a face recognition system. In 2019, this access control method will be extended to several other facilities of ArcelorMittal Temirtau. In addition to all this, we have research work in progress, and a number of pilot projects have been launched to introduce technologies in limited volumes. Based on the results of pilot projects, we will make decisions on implementation. For example, now we are negotiating on a "smart helmet", on the development of a video analysis system, we are developing the use of business analysis tools, such as Microsoft PowerBI, and so on. On average, our company is digitized by 25-30%, but this is a virtual number. The total number of employees of the company is more than 30 thousand people, and there are more than 4.2 thousand automated jobs. The path of digitalization in general will take 20-25 years and, accordingly, the result will not be soon. The main thing is to understand what digitalization gives to a business, how technologies will increase its efficiency, what the introduction of digital technologies will give, whether labor safety will improve, whether profitability will increase, and so on. The main problem of digitalization today is a large shortage of personnel. Specialists are needed, especially in the regions.[3]

Recall that the Former President of the State, Nursultan Nazarbayev, in his Address to the people of Kazakhstan, instructed to develop and adopt a set of measures for the technological re-equipment of basic industries until 2025, which includes elements of the fourth industrial revolution.

The Fourth Industrial Revolution, better known as "Industry 4.0", takes its name from a 2011 initiative led by businessmen, politicians and scientists who identified it as a means to increase the competitiveness of Germany's manufacturing industry through increased integration of "Cyber-Physical Systems", or CPS, into factory processes. In other words, Industry 4.0 is the production side, in which household items, from cars to toasters, will be connected to the Internet.

References

1. <https://digitalkz.kz/o-programme/>
2. Digitalization trends: what awaits Kazakhstani banks in the near future? [Electronic resource]–URL:<http://https://inbusiness.kz> <https://inbusiness.kz/ru/news/trendy-cifrovizacii-cto-zhdet-kazahstanskije-banki-v-blizhajshem-budushem>
3. <https://bulletin-ir-law.kaznu.kz/index.php/1-mo/article/download/795/771/>

Электронные деньги в платежной системе Республики Казахстан

А.Б.Мыржыкбаева¹, Д.Р.Махмудова², А.И.Лакеева³, Е.О.Рахимкулов⁴
¹ассистент профессора кафедры финансы, к.э.н.

^{2, 3, 4}студенты 1-го года обучения по специальности «Финансы»

ainurm2000@mail.ru, makmudova@inbox.ru, alexandalakeeva@gmail.com

^{1, 2, 3, 4}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: электронные деньги довольно быстро стали частью нашей жизни и одним из главных видов денег благодаря тому, что данный денежный эквивалент сильно облегчает наличный оборот в денежной системе стран, плюс сокращает время при приобретении различного рода экономических благ, то есть товаров и услуг. Наиболее удобная форма использования, которой они обладают, дает возможность сокращать время транзакций, и при этом такая форма платежа обладает теми же функциями, что и традиционная, что способствует все большему замещению ими наличных денег.

Ключевые слова: электронные деньги, платежная система, безналичные платежи, транзакции.

Электронные деньги – это альтернативная форма наличных денег, представленная электронной валютой, которая хранится на электронном носителе[1], и которая также позволяет осуществлять безналичные платежи через мобильную и Интернет связь в разнообразных сферах деятельности непосредственно при осуществлении экономических сделок – в пунктах продаж и торговли. Сам термин «электронные деньги» является относительно новым, который часто применяют к широкому спектру платежных инструментов, которые основаны на инновационных технических решениях. Следствием этого является отсутствие единого, признанного в мире определения электронных денег, которое бы однозначно определяло их экономическую и правовую сущность. [2]

Как правило, использование электронных денег происходит при помощи Интернета, платёжных карт, электронных кошельков и устройств, работающих с платежными картами (банкоматы, POS-терминалы и т. д.). Стоит отметить, что используются и другие платежные инструменты различной формы, в которых есть специальный платежный чип.[1]

Если рассматривать 2020 год в Казахстане с точки зрения развития электронных денег, то по сравнению с 2019 годом, через системы электронных денег было проведено 174,9 млн. транзакций на сумму 580,2 млрд. тенге, демонстрируя рост на 29,5% по количеству операций [3]. К примеру, в августе 2022 года объемы транзакций с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составили 11,4 трлн. тенге, количество транзакций – 810,1 млн. Если сравнивать с аналогичным периодом 2021 года количество безналичных транзакций выросло на 33,3% и достигло до 788,1 млн. операций, объем – на 39,8%, достигнув 9,5 трлн. тенге. Держателями платежных карточек было проведено 21,9 млн. операций по снятию наличных денег на сумму 1,9 трлн. тенге. Наблюдается уменьшение количества операций по снятию наличных денег в сравнении с августом 2021 года на 1,1%. При этом объем операций по снятию наличных денег вырос на 7,1%. [4]

Основная доля безналичных операций в Казахстане совершена посредством интернета/мобильного банкинга (64,5% от общего количестве операций и 82,4% от общего объема безналичных платежей и переводов денег) и POS-терминалов (35,5% и 17,3% от общего количества и объема безналичных платежей и переводов денег). Операции по выдаче наличных денег в основном совершались посредством банкоматов (98,9% и 91,0% от общего количества и объема операций по выдаче наличных денег).

За пять лет объем безналичных транзакций вырос в 38 раз. За 7 месяцев 2022 года было проведено транзакций на 53,6 трлн. тенге. Доля безналичных транзакций в общей структуре карточных операций составила 96,8% по количеству транзакций и 81,6% по объему. Это значительный показатель, учитывая, что в 2017 году эти цифры составляли 45,6% и 19%, соответственно.

Начиная с 2017 года, доля онлайн-платежей увеличилась с 35% до 83%, а доля платежей через POS-терминалы уменьшилась с 54% до 17%. В структуре карточных безналичных транзакций доля платежей через мобильные телефоны составляет 70%, POS-терминалы – 17%, интернет-ресурсы – 13%. На данный момент в Казахстане насчитывается 20,5 млн. пользователей-активистов онлайн-банкинга. На рынке функционирует 94 платежные организации, которые за первое полугодие 2022 года провели операций на 2,3 трлн. тенге. Среднегодовой рост объемов операций платежных организаций составил 47,8%. 11 тысяч

предпринимателей на территории Казахстана уже принимают электронные деньги, открыто 11,8 млн. электронных кошельков, средняя сумма платежа составляет 3 123 тенге.[5]

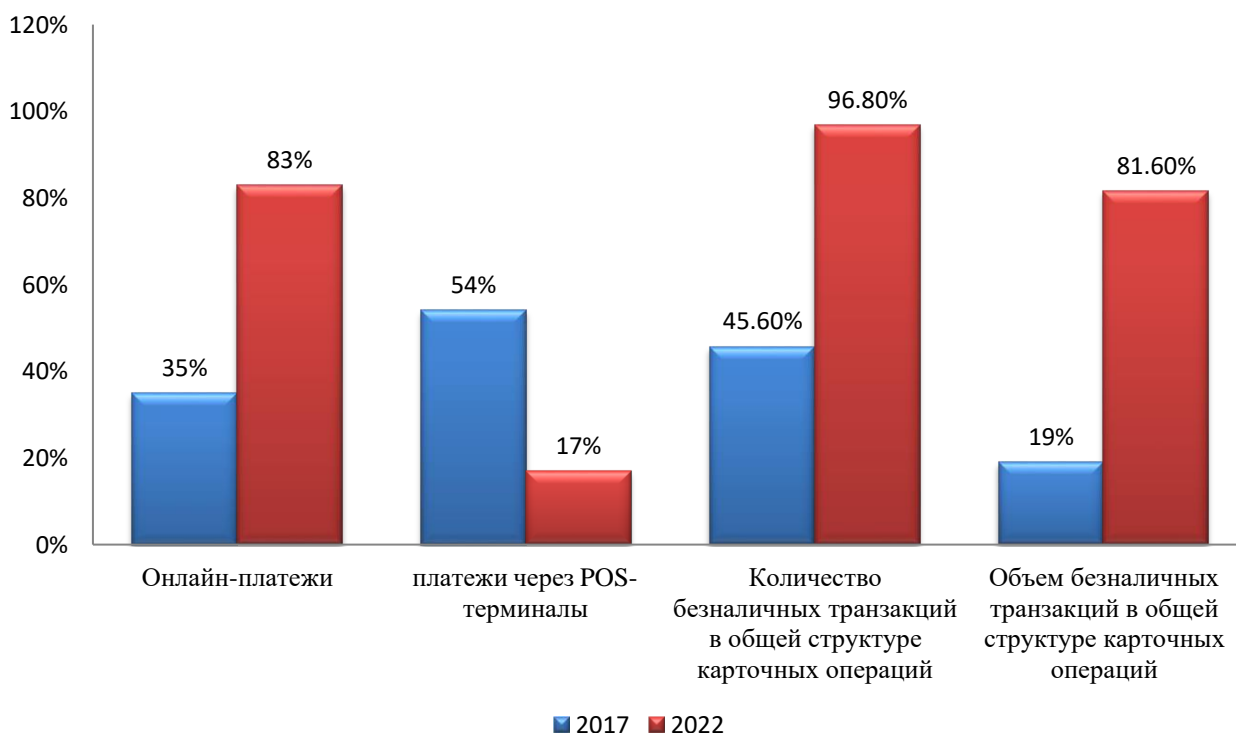

Рисунок 1. Динамика использования электронных денег в РК

Примечание – источник [5]

Преимущества электронных денег:

- Объединяемость и делимость – использование электронных денег позволяет обойтись без выдачи сдачи.
- Низкая стоимость эмиссии (выпуска денег).
- Легкость в процессе расчетов – пересчитывать электронные деньги не нужно, поскольку этот процесс автоматически осуществляется при помощи платежного инструмента.
- Качественная однородность – электронные деньги невозможно повредить, как, например, банкноты или монеты.
- Полная сохраняемость – свои качества электронные деньги могут сохранять в течение длительного промежутка времени.
- Высокий уровень безопасности – электронные деньги защищены от изменения номинала, подделки или хищения.
- Обмен электронных денег на наличные средства прост – сегодня электронные деньги можно вывести на банковскую карту или счет, а также получить наличными, воспользовавшись услугами специализированных организаций.
- Фиксацию момента платежа электронными системами;
- Отсутствие возможности у продавца скрыть средства от налогообложения при платеже через фискализированное устройство;
- Электронные деньги не требуют пересчета, упаковки, перевозки и организации специальных хранилищ;

Недостатки:

- Электронные деньги нуждаются в специальных инструментах хранения и обращения.

- При физическом уничтожении носителя электронных денег, восстановить денежную стоимость владельцу невозможно.
- Отсутствие узнаваемости – сумму электронных денег невозможно определить без специальных технических средств.
- Высокая вероятность того, что персональные данные плательщиков могут отслеживать мошенники.[6]

Говоря о недостатках и преимуществах электронных денег, можно сказать, что преимущества достаточно значимые, на наш взгляд для того, чтобы говорить об электронных деньгах, как о важном показателе экономического роста. Стоит отметить, что их роль в стране с каждым днем увеличивается, так как они являются удобным способом обращения и имеют существенные нереализованные возможности.

Список литературы

1. Анна Волоховская. Электронные платёжные системы. Бухгалтеру о расчётах, 2012г.
2. Андрей Абрамовский. Электронные деньги – валюта будущего? 2020г.
3. Интернет источник: <https://nationalbank.kz/ru/page/elektronnyye-dengi>
4. Интернет источник: <https://ru.sputnik.kz/20220816/dolya-onlayn-platezhey-prevysila-83-v-kazakhstane--natsbank-26742850.html>
5. Интернет источник: <https://kapital.kz/finance/64687/elektronnyye-den-gi-prodolzhayut-nabirat-populyarnost.html>
6. Афолина С.В. Электронные деньги. М.: Институт экономики РАН, 2020 г. – 312 с.

Тренды исламских цифровых технологий в финансовом секторе Казахстана

А.Б.Мыржыкбаева¹, Е.О.Сейдіғазым², М.О.Мурзина³

¹ассистент профессора кафедры финансов, к.э.н.

^{2,3}преподаватели кафедры финансов, м.э.н.

ainurm2000@mail.ru, esbol_94.09.26@mail.ru, murзина.m93@gmail.com

^{1,2,3}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: цифровые технологии являются драйвером роста исламских финансовых активов, что связано с автоматизацией финансовых операций и минимизацией затрат. В статье представлены тренды развития исламского финтеха как фактора увеличения портфеля доходности инвесторов и возможности финансирования не только действующего бизнеса, но и перспективных стартап-проектов, а также направления исламского финансирования в рамках ESG-инвестирования.

Ключевые слова: цифровизация, финтех, исламские финансовые инструменты, информационные технологии (ИТ), блокчейн, токенизация.

На сегодняшний день рынок исламского финансирования представлен примерно 700 институтами, функционирующими более чем в 90 странах мира. Объем сегмента составляет около \$2,4 трлн, к 2023 году прогнозируется рост до \$3,8 трлн. Самый крупный сектор исламского финансирования – исламский банкинг – формирует 72,4% рынка. При этом востребованность исламских банковских услуг аналогично растет. Так, к декабрю 2020 года ссудный портфель исламских банков увеличился на 47,4% к аналогичному периоду годом ранее и составил 39,7 млрд тенге. В Казахстане среднегодовой прирост активов мусульманских банков за последние три года составляет 30,3%. [2]

В середине июня 2019 года консалтинговая компания Accenture проанализировала данные более 160 крупнейших банков в 21 стране. Целью исследования было сравнение финансовых показателей и прогресса в области информационных технологий. Так, согласно отчету Accenture, розничные и коммерческие банки по всему миру потратили более \$1 трлн

на развитие ИТ с учетом расходов на персонал, программное обеспечение и услуги. Однако лишь 19 банков из числа проанализированных смогли изменить свои цифровые стратегии настолько, чтобы получить ожидаемый рост доходов. Также в отчете говорится, что банки, которые дальше продвинулись в области цифровых технологий, действительно оказались самыми прибыльными, но эта прибыль была обусловлена снижением затрат, а не ростом доходов.

Пандемия стала мощным импульсом цифрового развития банков второго уровня. Цифровые трансформации потребовали существенных инвестиций в обновление ИТ-систем и технологий, обучение персонала и привлечение специалистов в области банковских информационных технологий и развития электронных каналов обслуживания. А также стимулировали создание банками собственных технологичных экосистем, более конкурентоспособных нежели традиционные банки. Все это положительно сказалось на итогах деятельности отечественных банков в 2021 году. [1]

В настоящее время банки продолжают выделять огромные средства на внедрение новых цифровых технологий, пытаясь соответствовать ожиданиям клиентов, привыкших за время карантина к технологическим удобствам. Не стали исключением и исламские банки, использующие передовые технологии в виде искусственного интеллекта, блокчейна, больших данных, обширных облачных вычислений для прозрачности и систематизации деятельности исламского банкинга. Так, проект цифровизации Исламского банка AlHilal был удостоен серебряной награды ежегодной премии SAP ValueAward в номинации «Финансы – надежный партнер бизнеса» за создание хранилища данных и автоматизации отчетности на базе SAP, которые позволили банку сократить время подготовки отчетов для регуляторных органов с трех рабочих дней до четырех часов. SAP ValueAward оценивает проекты в семи номинациях по ряду критериев: эффект от изменений, влияние на операционную деятельность и стратегическое развитие компании, наличие прочной связи внедрения решений SAP с бизнес-результатами [3].

Известно, что инвестиции в технологии способствуют росту конкурентоспособности банков в меняющейся цифровой среде. Важным аспектом увеличения эффективности предоставляемых финансовых услуг является инфраструктура, подразумевающая специальные цифровые платформы, способствующие принятию надежных финансовых решений. Таууаб – цифровой исламский финтех, не имеющий аналогов в мире. Это успешный казахстанский стартап, вошедший в десятку лидеров акселератора в Дубае, предложивший используемым в мусульманском мире устаревшим исламским финансовым сервисам аналог цифрового исламского банкинга. После успешного завершения акселерации, Таууаб стал сотрудничать с венчурным фондом DubaiFintechVentures, партнерами которого являются платежная система VISA, международный финансовый центр Дубая DIFC, HSBC и один из крупнейших банков ОАЭ – Mashreqbank. Партнером в Казахстане стал Bank RBK, а стратегическим партнером по разработке программного обеспечения – один из лидеров ИТ-индустрии Казахстана – группа компаний PrimeSource. Проект активно стартовал с цифровых дебетовых исламских карт, также предоставляя пользователям возможность совершать моментальные денежные переводы, оплачивать товары и услуги без комиссий, осуществлять бесплатное снятие денежных средств в рамках установленных лимитов в любом банке мира, пользоваться такими бесконтактными технологиями проведения платежа, как SamsungPay, ApplePay и многое другое. Также в приложении доступны повседневные цифровые услуги религиозного характера, включая цифровые услуги садака и закят, точки продажи халал-еды или банкомата поблизости и пр. Любые опции сервиса работают в одно касание online, клиентом можно стать через мобильное приложение через цифровой онбординг.

По мнению основателя Таууаб Д. Успанова: «Благодаря таким проектам, как Таууаб, экосистема исламских финансов в Казахстане приобретает новые стороны. Важно, что мы сможем положительно повлиять на популяризацию этичного образа жизни и формирование нравственных ценностей каждого мусульманина. Кроме того, исламские финансовые услуги

позволят удовлетворить нужды в сервисе тех людей, кто по религиозным соображениям не готов использовать традиционные банковские продукты». Владельцы Таууаб отмечают, что в мире существует множество различных исламских финансовых сервисов, предлагаемых исламскими банками, – но среди них нет ни единого решения в области предоставления цифрового финансового исламского сервиса. Именно поэтому уникальность продуктов Таууаб базируется на простоте, надежности и удобстве использования.

Еще один прорывной финтех-стартап, функционирующий в Казахстане и ориентированный на этичных инвесторов - WahedInvest, меняющий инвестиционное пространство с помощью первого робо-советника. Портфели компании эффективны, просты и доступны благодаря технологиям и низким комиссиям. С момента запуска продукта в США в 2017 году на сегодняшний день компания насчитывается более 200 000 клиентов по всему миру в офисах США, Великобритании и Малайзии. В 2019 году WahedInvest был запущен первый биржевой фонд (ETF), котирующийся на фондовой бирже США Nasdaq [4].

По мнению президента и генерального директора Международного центра образования в области исламских финансов профессора МохдАзми Омара: «Финтех-компании могут предложить рынку р2р-решения, то есть финансирование между участниками одной системы, краудфандинг. Эти деньги могут быть использованы для финансирования МСБ. И благодаря гибкому законодательству, которое помогло бы компаниям сектора развиваться, Казахстан мог бы стать центром распространения исламских финансовых услуг во всей Центральной Азии».

Следует отметить запуск на AstanaInternationalExchange (AIX) нового инвестиционного инструмента – первых биржевых нот, соответствующие нормам шариата. В ETN входят акции компаний, придерживающихся исламских принципов приумножения капитала. Новый продукт биржи доступен в приложении «TABYS». Казахстанцы, уже инвестирующие средства через этот сервис, смогут с помощью него диверсифицировать свой портфель. Базовым активом этих нот, является фонд, который повторяет доходность индекса MSI WorldIslamic и аккумулирует акции компаний из 26 стран [5].

В связи с глобальным развитием цифровых технологий и широким распространением блокчейн технологий, для многих проектов, в особенности в сфере IT, все больше рассматривается выпуск цифровых знаков (токенов и криптовалют) в качестве удобного способа привлечения частных инвестиций для финансирования запуска новых и/или финансового обеспечения текущих бизнес-проектов, применяя так называемую процедуру Initialcoinoffering (ICO). ICO представляет собой первичный выпуск монет (токенов) юридическим лицом либо индивидуальным предпринимателем в целях привлечения финансирования для реализации проекта. При ICO происходит эмиссия токенов проекта, которые распределяются среди его инвесторов в цифровом поле взамен на собранные средства для реализации проекта. В Белой бумаге (Whitepaper) проекта обычно прописываются возможности использования токенов в создаваемой цифровой экосистеме. Таким образом, ICO (токенизация активов) представляют собой очень перспективную стратегию привлечения средств, то есть финансирования проектов для эмитентов и получения доходов в рамках оборота токенов для держателей токенов.

Данная технология позволила инвесторам и исламским финансовым институтам обратить внимание на возможности исламского финансирования в рамках ESG-инвестирования. Для реализации стратегии роста по расширению своей потребительской базы и включения мусульманских инвесторов, американская Биржа углеродного рынка обеспечила фетву, удостоверяющую соответствие токена XCO₂, обеспеченному углеродом, принципам шариата. XCO₂, разработанный на блокчейнеEthereum и вторичном решении масштабирования Polygon, облегчает компенсацию углеродного следа с помощью криптографического доказательства в публично проверяемой книге. Цена токенов XCO₂ привязана к текущей рыночной цене одной метрической тонны углеродных кредитов.

«Мы назначили 10 токенов XCO₂, чтобы представлять одну тонну компенсации углерода. Общий запас токенов XCO₂ привязан к количеству углеродных кредитов, которые

активно удерживаются CarbonCreditExchange любой момент времени», - говорится на веб-сайте биржи. Основанная в 2021 году, Carbon Market Exchange развернула XCO2 в первом квартале этого года, приобретя 1,3 миллиарда углеродных кредитов годом ранее, согласно опубликованному графику проекта. В третьем квартале 2021 года компания выделила 25 миллионов долларов США в виде пожертвований на защиту тропических лесов.

Также CarbonCreditExchange планирует запустить невзаимозаменяемый токен (NFT) до конца 2022 года – CMX, который предоставляет сертификат подлинности для приобретенных углеродных компенсаций. Компания, которая в настоящее время работает в США, Белизе, ОАЭ и Танзании, имеет амбициозную цель обеспечить сохранение 30% планеты к 2030 году. Чтобы поддержать свои амбиции, Carbon Market Exchange построила проектный портфель, который включает в себя выделение 1,5 миллиона долларов США на сохранение африканского сафари, выпуск привязанных к географическому местоположению NFT для компенсации выбросов углерода и приобретение 1,5 миллиарда углеродных кредитов – к четвертому кварталу 2023 года.

В свою очередь малайзийская компания RadianceAssets, соответствующая шариату, для внедрения проектов углеродного кредитования, приобрела долю в канадской фирме DeepMarketCorp.

Таким образом, в числе приоритетных задач в продвижении исламских цифровых технологий в Казахстане можно выделить следующие:

1. Внедрение исламских проектов углеродного кредитования, основанных на принципах ответственного инвестирования как одного из способов достижения углеродной нейтральности Казахстана к 2060 году, обозначенной президентом страны К. Токаевым.

2. Развитие законодательной базы для появления новых финтех-решений в области исламских финансов.

3. Создание специализированных экосистем или маркетплейсов для расширения спектра услуг и оцифровки исламских финансовых инструментов, предлагаемых бизнесу.

4. Продвижение финансовой грамотности среди населения для популяризации исламских финансовых инструментов как новой возможности для инвестиций или развития проектов.

Список литературы

1. https://forbes.kz/finances/finance/o_situatsii_v_bankovskom_sektore_kazahstana_rasskazal_finregulyator/?utm_source=forbes&utm_medium=incut&utm_campaign=267008
2. <https://kz.kursiv.media/2021-05-04/tayyab-cifrovoy-islamskiy-fintekh-kak-alternativa-tradicionnym-bankam/>
3. <https://www.facebook.com/693605974082913/posts/2280656395377855/>
4. https://almaty.cataloxy-kz.ru/firms/chastnaya-kompaniya-wahed-invest-limited.1725601_c.htm
5. <https://24.kz/ru/news/delovye-novosti/item/552143-investirovanie-po-printsipam-shariata-chto-predlagaet-mftsa>

Цифровые возможности биржевых нот

А.Б.Мыржыкбаева¹, А.Ш.Тлеухор², Д.Д.Антонова³

¹ассистент профессора кафедры финансов, кандидат экономических наук

^{2,3}студентки 4 курса специальности «Финансы»

ainurm2000@mail.ru, arunatleukhor@mail.ru

^{1,2,3} Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье рассмотрены цифровые возможности биржевых нот в современном мире: где используются, для чего необходимы и где ещё возможно применение данного инструмента. Раскрыто понятие биржевых нот, их особенности и преимущества, а также влияние на развитие современного общества, обеспечивающего развитие коммуникаций, обмена идеями и опытом.

Ключевые слова: облигации, биржевые ноты, Tabys, инвестиции, цифровизация.

В настоящее время цифровые возможности является актуальной темой для обсуждения. На протяжении многих лет наша страна развивается и создаются различные условия, чтобы улучшить уровень жизни и упростить нашу жизнь. В XXI в. цифровые возможности стали ведущим фактором мирового развития. При этом цифровые возможности развиваются настолько стремительно, что теория не успевает дать ответы на многие вопросы, поставленные практикой.

Казахстанцы постепенно привыкают инвестировать – желание получать пассивный доход становится новым финансовым трендом. Фондовый рынок до этих времен может показаться на первый взгляд трудным для многих казахстанцев. Согласно данным Нацбанка РК, только 16% казахстанцев имеют сбережения, всего 3% из них имеют опыт инвестирования в ценные бумаги. Остальные хранят деньги на депозитах (63%), наличными (24%) или приобретают недвижимость (9%).

Каждому человеку в современном мире просто необходимо научиться распоряжаться своими финансами, приумножать их. Это обязательный навык для каждого человека, желающего укрепить своё будущее и настоящее финансовое положение.

Одним из финансовых инструментов наращивания капитала является инвестирование в биржевые ноты. Собственно, что это биржевые ноты? Где их приобрести? Сколько возможно с их помощью заработать?

Что такое биржевая нота?

Биржевая нота – это один из набирающих популярность инвестиционных инструментов, активно продвигаемых современными банками. Биржевая нота является разновидностью структурного продукта, поэтому иногда её называют инвестиционной структурной нотой.

Биржевая нота или ETN (Exchange Traded Fund) – это долговое обязательство, выпускаемое банком или другой финансовой компанией. Несмотря на долговой характер, эта ценная бумага по своим свойствам значительно отличается от обычной облигации.

Если говорить простыми словами, то структурные ноты – это инвестиции в депозит с возможностью получения дополнительного заработка, тогда, когда осуществится инвестиционная идея.

Например, инвестор ждёт роста акций Apple, но хочется застраховаться на случай падения цены. В таком случае он покупает структурную ноту, доходность по которой напрямую зависит от стоимости Apple. Так, если акции компании увеличатся, то инвестор получит, к примеру 20% годовых. Но если акций компании уменьшатся, то инвестор получит гарантированную доходность – например, 5%. Конкретные условия ноты прописываются в спецификации.

Биржевым нотам характерны следующие черты:

- Биржевые ноты продают на крупной бирже, как акции.
- Биржевые ноты похожи на облигации, но по ним не осуществляют периодические процентные выплаты.
- Инвесторы имеют право торговать биржевыми нотами и зарабатывать деньги на разнице между ценой покупки и продажи за вычетом всех комиссий.

Также у биржевых нот есть свои преимущества и недостатки.

Плюсы:

- Инвесторы ETN получают прибыль, если базовый индекс выше к моменту погашения.
- Инвесторам не обязательно владеть базовыми ценными бумагами отслеживаемого индекса.
- Биржевые ноты торгуются на основных биржах.

- Диверсификация. Есть золотое правило фондового рынка - «Не кладите все яйца в одну корзину». В случае с фондами это еще и двойная диверсификация, потому что сам инструмент построен на том, что распределен на ценные бумаги множества компаний. Если акции одной компании подешевеют, то другие ее подстрахуют, поэтому сильное падение не ощущается. Фонды не гарантируют безопасность. Иногда случаются кризисы, и тогда множество акций падает в цене, что сказывается на стоимости фондов.

- Низкий порог входа. За пакет акций и облигаций можно заплатить в сотни раз меньше, чем если покупать каждую ценную бумагу по отдельности.

- Простота. Не нужно тратить время на выбор отдельных бумаг – вы инвестируете сразу в готовый набор. А еще благодаря фондам можно вложиться в акции компаний со всего мира.

- Дивиденды. Фонд получает дивиденды и купоны от акций и облигаций, которыми владеет. В основном фонд использует эти деньги, чтобы купить дополнительные ценные бумаги, и тогда цена акций самого фонда дополнительно растет: на каждую акцию теперь приходится больше ценных бумаг. Но некоторые фонды не используют доход для покупки активов, а выплачивают дивиденды инвесторам.

Минусы:

- По биржевым нотам не производятся регулярные выплаты процентов.

- ETN имеют риск дефолта, поскольку выплата основной суммы зависит от финансовой жизнеспособности эмитента.

- Объем торгов может быть низким, в результате чего цены на ETN будут торговаться с премией.

- Ошибки отслеживания могут возникать, если ETN не отслеживает внимательно базовый индекс.

- Отсутствие гарантий. Никто не может гарантировать доходность фондов. Инвестиции – это риски. Но вероятность заработать на фондовом рынке все же больше.

- Комиссии.

Как купить биржевые ноты в Казахстане?

Одним из новых и удобных инструментов для сохранения и приумножения сбережений в Казахстане стало простое и удобное мобильное приложение TABYS. Оно позволяет покупать и продавать биржевые ноты, обеспечивающие доступ к различным активам – акциям, облигациям или товарам. Например, биржевые ноты, отслеживающие стоимость золота, инвестируются в "золотой" ETF (фонд, хранящий физическое золото в Лондоне). Если цены на золото растут или снижаются, соответственно меняется и цена "золотых" биржевых нот. TABYS не требует больших вложений – начать инвестировать можно с 10 долларов.

Приложение предоставляет доступ к тем биржевым нотам, которые дают диверсификацию инвестиций и не зависят от результатов деятельности одной компании. Цена биржевой ноты зависит от актива, к которому она привязана. Определить этот актив чаще всего можно из названия самой ноты. Например, в Казахстане сейчас доступны 9 видов биржевых нот:

1. золото;
2. акции 500 крупнейших компаний США;
3. облигации компаний США;
4. нефть Brent;
5. ноты Казначейства США;
6. дивидендные акции США;
7. купонные облигации США;
8. акции развивающихся рынков;
9. облигации развивающихся рынков.

Сразу понятно, к какому активу привязана та или иная нота. Когда цена актива, на котором основана нота, растёт – растёт и цена ноты, и наоборот, падает в цене актив – дешевеет нота.

Чтобы купить ноты, достаточно скачать его в AppStore (iOS) и PlayMarket (Android), и выполнить несколько шагов:

- пройти регистрацию и привязать к приложению банковскую карту;
- выбрать ноту, которую хотите купить;
- купить её;
- отслеживать стоимость сделанных инвестиций в приложении, в разделе "Мой портфель".

Биржевые ноты на данный момент доступны почти для любого казахстанца: они стоят от 10 до 40 долларов. Можно стать инвестором и начать получать опыт и прибыль на рынке ценных бумаг, не рискуя большими деньгами. Доход, полученный от биржевой ноты не облагается налогом. Комиссия за каждую покупку или продажу составляет 0,5% от суммы сделки.

Сколько можно заработать на росте стоимости ноты? Например, индекс 500 крупнейших компаний США за 9 месяцев этого года вырос на 65%, а цена на золото выросла с начала года на 26%. Такой доход может получить инвестор с биржевых нот, привязанных к акциям 500 крупнейших компаний США или к золоту. А также процентный доход по ноте – дивиденд (регулярные выплаты), выплачиваемый по некоторым нотам.

В случае неблагоприятной конъюнктуры, если биржевые ноты приобретены, например, на 10 долларов, то максимальная сумма потерь составит 10 долларов.

TABYS позволяет приобретать биржевые ноты от эмитентов напрямую, биржевые ноты хранятся на персональном счете в AIX Registrar, регистраторе ценных бумаг. Взаимоотношения с инвесторами регулируются по законодательству МФЦА, на основании договоров, заключаемых инвесторами при использовании приложения.

В условиях мирового кризиса инвесторы стремятся вкладывать средства в менее рискованные направления, инвестиционные организации, брокеры и банки разрабатывают собственные биржевые ноты с привлекательными условиями и предлагают клиентам на них заработать. Для инвесторов, которых не устраивают проценты по вкладам в банках и работа за терминалом, вложение в структурные продукты может быть отличной альтернативой. Можно выбрать инструмент с разным уровнем защиты капитала. Есть варианты с меньшей процентной ставкой, но полной защитой инвестиций — прекрасная возможность познакомиться с инструментом без риска для финансов. Подводя итог можно сказать, что развитие цифровых возможностей биржевых нот является не только ответом на растущий спрос на инвестиционные инструменты, но и сигналом для рынка относительно современных решений и перспектив развития отрасли.

Список литературы

1. И. Н. Погожина, М. В. Сергеева, В. А. Егорова. Цифровая компетентность и анализ современных исследований, 80–106, 2019.
2. Буданцев, Д. В. Цифровизация в сфере образования: — 2020.
3. <https://www.geeko.tech/guide/fondy-etf-pify-i-birzhevye-noty>
4. <https://aifc.kz/ru/press-relizy/the-first-shari-ah-compliant-exchange-traded-notes-are-listed-at-aix/>
5. <https://www.tabysapp.kz/?ysclid=194p2u83e2857838532>

Current trends in the development of the financial sector and the management system for government programs and projects

G.A.Nassyrova¹, B.B.Bekmanali²

¹Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the «Finance» Department

²2nd year master's degree in Finance

gnassyrova@yandex.kz, beksultan.bekmanali@mail.ru

^{1,2}L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana city

Summary: the article discusses different views on the composition and structure of the financial sector. State programs designed to solve problems that only the state can cope with are considered. World experience in the implementation of state programs suggests that they can be truly successful only when they are managed according to the principles of project management and project management system. The fundamental works of foreign and domestic scientists-economists served as the methodological basis. In the process of scientific research, methods of comparative analysis of scientific abstraction and a systematic approach were used. In the course of the study, the disclosed meaning of the elements of the project management system is given on the basis of the international standard, which contains professional knowledge on the project management process.

Keywords: state programs, development of the financial sector, current trends, government projects, the economy of Kazakhstan.

Modern professional project management with its recognized certification and accreditation standards is the cultural bridge and means of global business communication that can be used as one of the most effective approaches to develop the competitiveness of the Kazakhstan economy.

The authors examine in detail the various views on the composition and structure of the financial sector of the state in the implementation of national programs and projects. The methodological aspects of the state programs and projects by the level of management are considered and analyzed. The trends of digitalization of the financial sector are shown, as well as that work is underway to introduce a project management system into the public sector of the Republic of Kazakhstan.

The project management system (PMS) contributes to the effective implementation of government projects and programs, which leads to its qualitative change, thereby increasing competitiveness. Under these conditions, the effectiveness of the implementation of government projects and programs depends on the structural elements of the project management system.

There are many interpretations of the composition of the elements of the Project Management System. I.I. Mazur distinguishes four basic elements of managing any project: work, resources, results and risks [1].

Work should be understood as labor processes that are aimed at obtaining the necessary results and require the expenditure of time and resources.

Resources are considered to be a set of objects necessary for the performance of work.

Results are finished products (works, services) obtained on the basis of previously set goals. The results can be material (products, products) and intangible (information - documents, social effect); direct and indirect; intermediate and final.

Risk management is understood as a set of measures aimed at reducing the identified risks in the course of project implementation.

It is believed that one of the most important elements of project management is planning, which is carried out at all stages of the project life cycle [2]. First, an approximate project plan is drawn up, which makes it possible to assess the degree of its effectiveness. The tasks of the project are developed step by step, taking into account the required resources. Then the calculation of the approximate costs that arise during the implementation of the project is made. To achieve the set goal of the project, monitoring is constantly carried out, as a result of which changes can be made.

The implementation of many projects requires the creation of a temporary organizational structure and an appropriate project management system. Therefore, one of the tasks of project managers is the formation of a management system that allows planning and organizing the execution of work, controlling and coordinating the actions of all project participants.

Thus, the project approach functions on the basis of a mechanism that includes organization, planning, coordination and control over the entire duration of the project, aimed at obtaining specific results through the application of specific management methods.

In our opinion, this set of elements is not universal. According to the general theory of management, effective management includes planning, organization, control and motivation. Thus, the set of Project Management Systems described above is the initial minimum required, which can be supplemented according to the special needs of the organization, its characteristics and activities.

Therefore, in our opinion, based on the role of the project approach in public administration, the following main elements of the project management system can be distinguished: object, subject, processes and functions.

In this aspect, you can apply the Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK), which contains professional knowledge on the project management process.

According to the PMBOK standard, project participants are all interested persons and organizations that are actively involved in the project or whose interests may be affected as a result of the project [3].

Table 1

Areas of knowledge of the project approach and their functions

Areas	number of processes	Knowledge area function
Project Integration Management	6	The interaction of different elements of the project is carried out
Project Scope Management	6	For the successful completion of the project, it is necessary to select only those works and services that are associated with this project.
Project Time Management	7	It is necessary to complete the project in accordance with the approved deadlines
Project Cost Management	4	The project must be completed within the approved budget
Project Quality Management	3	The quality of the project must meet the needs of stakeholders
Project Human Resource Management	4	The labor resources involved in the project must be used effectively
Project Communication Management	3	Project information must be generated, collected, disseminated, stored and finally posted in a timely and correct manner.
Project Risk Management	6	Evaluation, analysis and adjustment of the project, taking into account the identified risks
Project Procurement Management	4	Providing the project with the necessary goods and services from third parties
Project Stakeholder Management	4	The relationship of the stakeholders of the project must be defined, planned and tracked.

Note – Compiled by the authors based on materials from [4]

The functions discussed in Table 1 are carried out using the processes of the project management system. The project approach process begins from the moment of defining its goals and objectives, therefore, considering the project approach problem only at the stages of the investment phase is not enough.

In this regard, the project approach process should be considered as an integrated one. Actions (or lack thereof) at one stage in the project life cycle affect the course of other stages. For example, if at the pre-investment phase the investment opportunities of the project were not sufficiently studied and pre-project studies were carried out, then at the investment phase there may be problems with financing, etc.

The objectivity and fulfillment of the tasks to be solved in the innovation development management system can be high in the case when there is an acceptable correspondence between assigning parts of the task to be solved to the performers, according to the achievement of the goal of the management system and based on the interaction of its technological and resource potentials.

In the course of interaction between the processes of the PMS, a high professional qualification of the project manager and team members plays a special role, since they constantly analyze and control the progress of the project tasks. For a better understanding of the integrated nature of the PMS, we will describe it through the processes of which it consists and their interrelationships.

Determine the main elements of the project management system depending on the role of the project approach in public administration. To reveal the elements of the project management system based on the international standard.

The project includes certain processes. A process usually consists of a set of actions that produce a result. The processes are carried out by the project participants, and therefore two groups can be distinguished:

- project management processes. Here the organization and description of the work of the project are carried out;
- product-oriented processes. This type of process concerns the specification and production of a product.

These processes are defined by the project life cycle and depend on the scope of their application.

In projects, project approach processes and product-oriented processes overlap and interact. For example, project goals cannot be defined without understanding how to create a product.

In each project according to the PMBOK standard (or in each phase of the project), there are necessarily 5 groups of processes described in Table 2.

Table 2

Project approach process groups and their description

process group	number of processes	description
Initiating processes	2	A decision is made to start a project or its separate stage
Planning processes	24	The goals of the project and ways to achieve them are determined
Executing processes	8	The relationship of performers and resources is carried out to achieve the goal of the project
Monitoring and control processes	11	The implementation of the project stages is constantly monitored and controlled and corrective measures are taken to achieve the project goals
Closing processes	2	The execution of the project or its stage is formalized and completed

Note – Compiled by the authors based on materials from [4]

Project approach processes are connected by their results: the result of the execution of one becomes the initial information for the other, i.e. there is an interconnection of process groups of different phases of the project. The closure of one phase can be an input to initiate the next phase

(for example, the completion of the design phase requires the customer to approve the design documentation, which is necessary to start implementation).

An important role is played by the introduction of a system for auditing projects for the commercialization of the results of scientific and (or) scientific and technical activities financed from the state budget [4].

Thus, according to the international standard PMBOK, the PMS includes:

- 47 processes;
- 10 areas of knowledge;
- 5 process groups.

For a comprehensive analysis of the PMS, it should also be noted that it is influenced by factors of the internal and external environment.

The internal factors that determine the formation and development of the PMS include: the organization's strategy, organizational structure, technology and type of production, the level of personnel qualification, corporate culture, etc.

External factors affecting the PMS, unlike internal ones, are objective and do not depend on the organization. For example, the macroeconomic and political situation in the country, legal regulation, the level of competition, consumer demand, social changes in society, achievements in the field of scientific and technical progress, international events, etc.

From the point of view of public administration, the use of elements of the PMS will allow us to build a system of necessary and sufficient control, management of priority projects in our country. We have developed a diagram of the interconnection of the elements of the project management system at the state level, the use of which will greatly improve the quality and increase the efficiency of decisions made.

At the same time, one should not consider the project approach to management as a tool for working exclusively in extreme conditions. On the contrary, with the growth of the economy, the culture of project management will significantly increase the efficiency of government bodies.

The digital revolution is changing our lives and societies at an unprecedented speed and scale, creating both enormous opportunities and enormous challenges. New technologies can make a significant contribution to achieving the Sustainable Development Goals, but positive results are by no means guaranteed. In order to fully unleash the socio-economic potential of digital technologies, while avoiding undesirable consequences, it is necessary to strengthen the management system of government programs and projects as soon as possible.

New technologies, especially artificial intelligence, are inevitably associated with significant changes in the labor market, including job losses in some sectors and the creation of new opportunities in others on a massive scale. The digital economy requires a wide variety of new knowledge and skills, fundamentally new measures of social protection and a qualitatively new balance between work and leisure. Large investments are needed to develop education that focuses not only on the learning process itself, but also on learning how to organize this process, as well as ensuring universal access to educational services throughout life.

In the process of research, internal and external factors that affect the project management system are identified. Moreover, based on the data obtained, the elements of the project management system based on the international standard are disclosed. Which contain professional knowledge on the project management process.

Rapidly expanding digital technologies are transforming many financial and social activities. However, the growing digital divide threatens to further lag behind developing countries, and especially the least developed among them. Rethinking strategies for the development of the digital sector and the future contours of globalization requires an integrated approach to new technologies, stronger partnerships and better leadership.

Thus, we can conclude that for the effective application of the structural elements of the project management system at the state level, it is necessary:

- reduce duplicating functions and powers of civil servants in managing programs and projects, in organizing procurement and supporting government contracts;

- transfer the functions of executive authorities that are not related to the main type of activity to specialized organizations for managing programs and projects;
- use information technologies in the management of state programs and projects.

References

1. Mazur I.I., Project management. - M.: OMEGA-L, 2010. - 960 p.
2. Yurieva T.V. Project approach as a tool for the implementation of strategic goals//Economic sciences.-2014.-№11.-P.7-10.
3. A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide Fifth Edition), 2013. Project Management Institute, Four Campus Boulevard, Newtown Square, PA 19073-3299 USA.
4. ShaekinaZh.M., Mamraeva D.G., Tashenova L.V. Topical issues of commercialization of inventions in the Republic of Kazakhstan//Vestn. Karaganda.-2015.-№1.-p.70–75.

Цифровая экономика как новая ступень развития экономики

Г.А.Насырова¹,И.А.Максут²

¹д.э.н., профессор, заведующая кафедрой «Финансы»

²магистрант 2-го года обучения по специальности «Финансы»

[gnassyrova@yandex.kz](mailto:gnessyrova@yandex.kz), maksut_islam@mail.ru

^{1,2}Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г. Астана

Аннотация: В данной статье рассматривается, как глобальная экономика вступает в эпоху пост-COVID-19 вместе с цифровой трансформацией, предпринята попытка изучить механизм влияния цифровой экономики на экономическое развитие стран. Были сделаны выводы, что цифровая экономика может оптимизировать структуру промышленности и увеличить количество рабочих мест за счет информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), интернета и других интеллектуальных средств, значительно улучшая экономическое развитие в различных странах.

Ключевые слова: цифровая экономика, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), инновации, технологии, рост экономики.

В последние годы цифровая экономика стала новой экономической формой после аграрной и индустриальной экономики. Концепция цифровой экономики была впервые предложена Тапскоттом, который указал, что эпоха сетевого интеллекта связана не только с сетевым взаимодействием технологий, но и с сетевым взаимодействием людей посредством технологий. Интеграция цифровых и сетевых технологий сделала цифровую экономику заметной в экономической и социальной деятельности; таким образом, его коннотация стала богаче. Мезенбург определил цифровую экономику с точки зрения трех компонентов: инфраструктура электронного бизнеса, электронный бизнес и электронная коммерция. Другие ученые рассматривали цифровую экономику как динамический процесс, а не статическую эффективность. В последние годы цифровая экономика определялась как более широкий сегмент оцифровки и ее общие значения объединяют все виды экономической деятельности, ориентированные на цифровые технологии. Например, Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) охарактеризовала концепцию цифровой экономики как «цифровую трансформацию экономического и социального развития» и рассматривала все традиционные отрасли, находящиеся в процессе оцифровки и создания сетей, как часть цифровой экономики. Инициатива «Группы двадцати по развитию цифровой экономики и сотрудничеству» определяет цифровую экономику как широкий спектр экономической деятельности, который включает использование оцифрованной информации и знаний в качестве ключевого фактора производства, современные информационные сети в

качестве важного пространства деятельности и эффективное использование информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), как важный фактор роста производительности и экономической структурной оптимизации. Таким образом, неоднозначное определение цифровой экономики приводит к противоречивой системе показателей ее измерения.

Цифровая экономика сыграла активную роль в смягчении экономических потерь и содействии восстановлению экономики во время борьбы с коронавирусной инфекцией 2019 года COVID-19. В частности, COVID-19 вызвал серьезные потрясения в мировой экономике, напрямую затронув производство, нарушив цепочку поставок и оказав негативное влияние на фирмы и финансовые рынки. Документально подтверждено, что COVID-19 вызвал быстрое смещение потребительского спроса в онлайн, создав возможности для новых цифровых отраслей. Эти онлайн-сервисы могут сократить перемещение людей, снизить риск передачи эпидемии, а также способствовать стабильному экономическому росту. Однако в текущих исследованиях по-прежнему преобладает качественный анализ, а количественная оценка влияния COVID-19 на цифровую экономику менее доступна [1].

Двумя основными формами цифровой экономики являются цифровая индустриализация и цифровизация промышленности. Цифровая индустриализация означает развитие отраслей ИКТ, включая производство электронной информации, телекоммуникации, услуги программного обеспечения и информационных технологий, а также интернет-индустрию. Цифровизация промышленности глубоко интегрирует передовые цифровые технологии с традиционными отраслями. Это ускоряет трансформацию и модернизацию традиционных отраслей, повышает эффективность их производства. В результате предприятия становятся конкурентоспособными, а экономический рост страны растет (рис.1). Без экономического роста, без значительного увеличения физического объема ВВП страны невозможно заметно повысить благосостояние народа в целом.

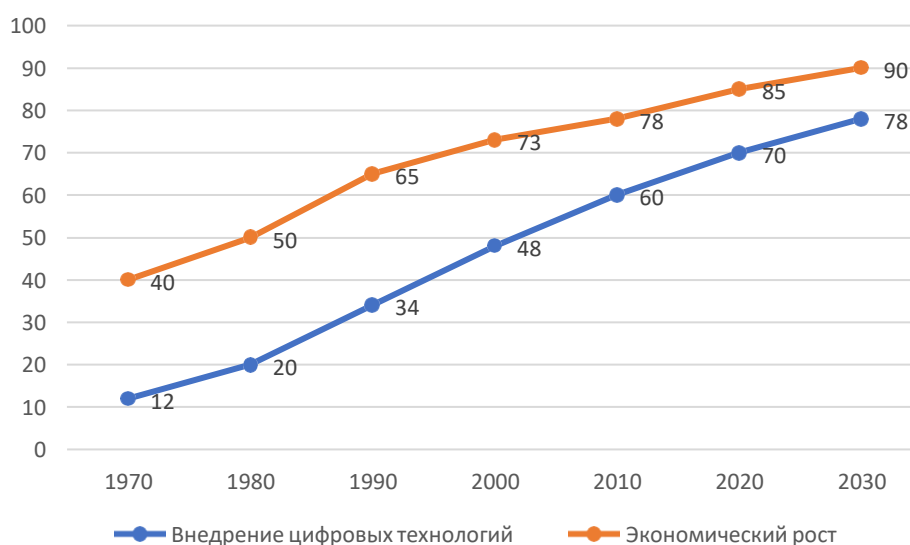

Рисунок 1. Вклад передовых цифровых технологий в экономический рост в мире, %
Примечание – источник [2]

Некоторые исследования показывают, что цифровая экономика считается основным двигателем экономического роста как в развитых, так и в развивающихся странах. Цифровая экономика, в основном основанная на ИКТ, способствует повышению производительности капитала и труда, а также получению товаров и услуг по более низким ценам. Например, Сео и др. разработали кумулятивную модель роста для изучения положительной взаимосвязи между инвестициями в ИКТ и экономическим ростом в 29 странах и обнаружили, что страны с относительно низким уровнем производительности могут воспользоваться эффектами распространения знаний ИКТ, чтобы сократить разрыв с развитыми странами. Ву также

обнаружил, что ИКТ могут увеличить производительность, способствуя технологическим инновациям, повышая качество принятия решений и снижая производственные затраты. С быстрым развитием цифровых технологий, таких как ИКТ, все больше и больше ученых сосредотачиваются на роли цифровой экономики в потребительском излишке, цепочке поставок электронной коммерции и умных городах. Особенно после вспышки COVID-19 внимание ученых привлекла роль цифровой экономики в восстановлении экономики. Некоторые ученые предположили, что цифровая экономика сыграла чрезвычайно положительную роль в предотвращении пандемии и борьбе с ней, распределении добавленной стоимости в глобальных цепочках создания стоимости и экономическом развитии. Во время пандемии COVID-19 цифровые услуги получили большую часть ресурсов, перераспределенных из традиционных отраслей, что стало сильным фактором ускоренного роста. Кроме того, Цзян обнаружил, что цифровые технологии не только расширяют возможности стратегий реагирования на пандемию в краткосрочной перспективе, но и служат технологической основой для интернет-индустрии и потребления в долгосрочной перспективе. Однако другие ученые предполагают, что цифровая экономика может нанести ущерб экономическому росту, особенно в отсутствие переходного периода. Хотя COVID-19 послужил ускорителем внедрения различных технологий, этот процесс оспаривался, и результаты оставались неопределенными [3], [4], [5].

ИКТ стимулируют и благоприятствуют инновационным возможностям и информационным сетям, которые позволяют создавать перетоки знаний. Кроме того, они позволяют выявлять новые источники инноваций, развивать способность к исследованиям и творчеству и сокращать время выхода на рынок. ИКТ обеспечивают стратегические инновации, определяя новые потребности клиентов, новые методы производства и логистики, а также новые сегменты клиентов. Новая теория роста выдвинула на первый план причины, которые привели к технологическим изменениям. Таким образом, инвестиции в знания, инновации и человеческий капитал оказывают решающее влияние на рост экономики, которую мы в настоящее время называем экономикой, основанной на знаниях. С этой целью государства должны проводить политику, стимулирующую образование, а также поддерживать и поощрять исследования и разработки. Таким образом, можно увеличить степень инновационного развития страны, тем самым увеличив производительность страны.

С другой стороны, международные организации, а именно Организация Объединенных Наций и Европейская комиссия, пришли к единому мнению, что в странах, где ИКТ используются в различных секторах, начиная от промышленности, торговли, здравоохранения, образования и транспорта, в государственном и частном предложении товаров и услуг в секторе, способствует повышению качества жизни населения и экономическому развитию.

Однако другая группа эмпирических исследований указывает на отрицательную связь между ИКТ и экономическим ростом. Эта взаимосвязь особенно актуальна для развивающихся стран, и ее последствия для рынка труда проявляются в росте безработицы среди неквалифицированных рабочих. При более эффективном внедрении ИКТ они остаются без функций и усиливается конкурентная роль рынков развитых стран там, где развивающиеся страны не имеют конкурентных преимуществ. Другие авторы также обнаружили враждебные отношения между ИКТ и экономическим ростом в развивающихся странах, например Деван и Кремер, чье исследование охватило 36 стран с 1985 по 1993 год пришли к выводу, что в развивающихся странах низкие инвестиции в технологическую инфраструктуру и отсутствие регулирования рынков означают отсутствие дополнительных преимуществ ИКТ в экономическом росте этих стран [6].

Таким образом, из всего вышесказанного следует вывод, что цифровые технологии являются основой цифровой экономики, которые оказывают существенное влияние на качество жизни граждан, а также обеспечивают экономический рост страны. Так благодаря цифровизации экономики снижаются издержки производства, автоматизируются технологические процессы, облегчается жизнь и обеспечивается удобство для всех категорий

граждан, изменяется характер труда и занятости, что обуславливает новые возможности в использовании человеческого капитала.

Список литературы

1. Zhang J, Zhao W, Cheng B, Li A, Wang Y, Yang N and Tian Y (2022) The Impact of Digital Economy on the Economic Growth and the Development Strategies in the post-COVID-19 Era: Evidence From Countries Along the “Belt and Road”
2. Идрисов Г.И., Княгин В.Н., Кудрин А.Л., Рожкова Е.С. Новая технологическая революция: вызовы и возможности для России // Вопросы экономики. 2018. № 4. С. 5–25
3. Seo H, Lee YS, Oh JH. Does ICT investment widen the growth gap? Telecomm Policy. (2009) 33:422–31
4. Vu MK. ICT as a source of economic growth in the information age: empirical evidence from the 1996–2005 period. Telecomm Policy. (2011) 35:357–72
5. Jiang X. Digital economy in the post-pandemic era. J Chin Econ Business Stud. (2020) 18:333–9. 6. Dewan, S., & Kraemer, K. L. (2000). Information Technology and Productivity: Evidence from country-level data. Management Science, 46(4), 548-562.

Қаржы секторын цифрландыру

Е.О.Сейдіғазым¹, Ж.Ж.Жарылғапова², А.М.Қайыржанов³

¹Қаржы кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 2 курс студенттері

esbol_94.09.26@mail.ru, zhansayazharilgapova@mail.ru, a.kayyrzhanov@bk.ru

^{1,2,3} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада қазіргі заманғы экономиканың қаржы секторын цифрландырудың негізгі бағыттары анықталды, экономикалық әдебиеттерде осы ұғымды анықтауға өзекті тәсілдер келтірілді. Қаржы секторын цифрландырудың осы бағытын дамытудың негізгі себептері мен факторлары, соның ішінде қаржылық қолжетімділік тұжырымдамасы, FinTech артықшылықтары мен кемшіліктері негізделді, оларды жіктеуге әртүрлі тәсілдер, елдік және өңірлік ерекшеліктер келтірілді, даму үрдістеріне талдау жүргізілді. Қаржы секторын цифрландырудың маңызды бағыты ретінде алгоритмдік сауданың даму үрдісі зерттелді. Сақтандыру секторын цифрландырудың негізгі бағыттары талданды. FinTech технологияларының банк жүйесіне тигізетін әсеріне талдау жасалды.

Кілт сөздер: қаржы секторын цифрландыру, қаржылық қолжетімділік, банк секторын цифрландыру.

Бүгінгі таңда қоғам өмірінің барлық салаларында әртүрлі цифрлық технологияларды енгізудің арқасында өзгерістер орын алуда. Цифрландыру мемлекеттік қызмет көрсетуден бастап 13 инновациялық өнімді құруға дейінгі әртүрлі процестерге жедел енеді. Цифрлық экономика – электрондық форматтағы деректер, ал оларды өңдеу және одан әрі үлкен көлемде пайдалану тауарлар мен қызметтерді өндіру, сату, сақтау немесе клиентке жеткізу кезінде сапаны, тиімділікті және өнімділікті арттыруға мүмкіндік беретін қызмет [1].

«Заманауи технологияларды және әртүрлі әзірлемелерді пайдаланатын ұйымдар уақытты, ресурстарды үнемдеп қана қоймай, сонымен қатар компанияның электрондық құжат айналымынан бастап, тұтынушылармен өзара әрекеттесуді барынша жекелендіруге дейінгі ұйым ішіндегі бизнес-процестерді жолға қою арқылы өздерінің экономикалық көрсеткіштерін жақсартады» [2]. Цифрлық технологиялар қаржы саласында да қолданылады. Бұл технологиялар компанияларға нақты уақыт режимінде нақты және сенімді есептер шығаруға, уақыт пен ақшаны үнемдеуге көмектеседі [3].

К.Скардови төлемдер, жинақтар және инвестициялар, жобалық қаржыландыру және қорлар, депозиттер мен несиелер, инвестициялар және корпоративтік банкинг, тәуекелдерді басқару сияқты сегменттер бойынша қаржы секторын цифрландырудың мынадай перспективалық бағыттарын бөліп көрсетті [4] (кесте1).

Кесте1

Қаржы секторының бірқатар элементтерін цифрландырудың негізгі бағыттары

Қаржы құралдары мен механизмдері	Қаржы секторының қазіргі жағдайының сипаттамалары	Дамудың перспективалық бағыттары
Төлемдер	Тауарлармен және қызметтермен еркін алмасу және мәмілелерді қауіпсіз, тиімді және нәтижелі жасасуды қамтамасыз ету есебінен ішкі және халықаралық сауданы дамыту	Жаңа криптовалюталар фиат валютасындағы делдалдықты жоя отырып, кең таралған төлем құралына айналуға. Таратылған тізілім технологиясы қаржы жүйесіндегі дәстүрлі механизмдер мен медиацияның қажеттілігін жояды
Жинақ және инвестиция	Адамдардың өмір сүру моделін оңтайландыру және әр түрлі ұрпақтар арасында байлықты бөлу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін құнды сақтау, капиталдандыру және уақыт бойынша беру	Инвестиция әлеуметтік бизнеске айналады, шешімдер «әлеуметтік желілердің» пікірлері негізінде қабылданады. «Роботтар» орындайтын активтерді басқаруға мүмкіндік беретін машиналық оқытуды/жасанды интеллектті пайдалану; адам-трейдерлерді әлеуетті алмастыратын супер-интеллектуалды машиналар
Жобалық қаржыландыру және қорлар	Әр түрлі көздерден шектеулі ресурстарды біріктіру және оларды ірі және бөлінбейтін жобаларды қаржыландыру үшін бөлісу	Бастапқы/венчурлық капиталды тарту процесін имитациялайтын краудфандинг бастамалары, тіпті инвестициялық банктердің қатысу қажеттілігін төмендететін IPO процестері және реттелетін капитал нарықтары қаржыландырудың осы сегментін «демократияландыру» болып табылады
Депозиттер мен несиелер	Контрагенттер (кредиторлар мен қарыз алушылар) арасындағы қаражатты дәстүрлі банктердің толық интеграцияланған бизнес-моделі және қауіпсіздік кепілдігі арқылы аудару	Дәстүрлі емес ойыншылар іс-әрекетті бөліседі және дәстүрлі ойыншыларды делдал ретінде алмастыруы мүмкін. Бірнеше қатысушылардың тиімді байланысын және нақты уақыттағы сәйкестікті қамтамасыз ететін цифрлық технологиялар

Кәсіпорын үздіксіз жұмысын және одан әрі дамуын жалғастыру үшін оған сыртқы орта факторларының әсеріне бейімделу қажет [5]. Компания есептерінің барынша дәл және дұрыс нәтижелері үшін цифрлық әзірлемелерді және олардың жұмысы мен басқаруы бойынша әртүрлі интернет-ресурстарды қолдану қажет, өйткені бұл ұйымдарға адам факторы тарапынан ықтимал тәуекелдерді жоюға көмектеседі [6]. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың маңызы үнемі артып келеді, олар біздің өміріміздің барлық аспектілері мен салаларына үлкен және маңызды әсер етеді. Мұндай әсер қолда бар деңгейдің үнемі

дамуымен және жаңа жетілдірілген технологиялардың пайда болуымен өсе береді. Осы тұжырымдарға сүйене отырып, экономика бұрынғыдай болмайды деп айтуға болады.

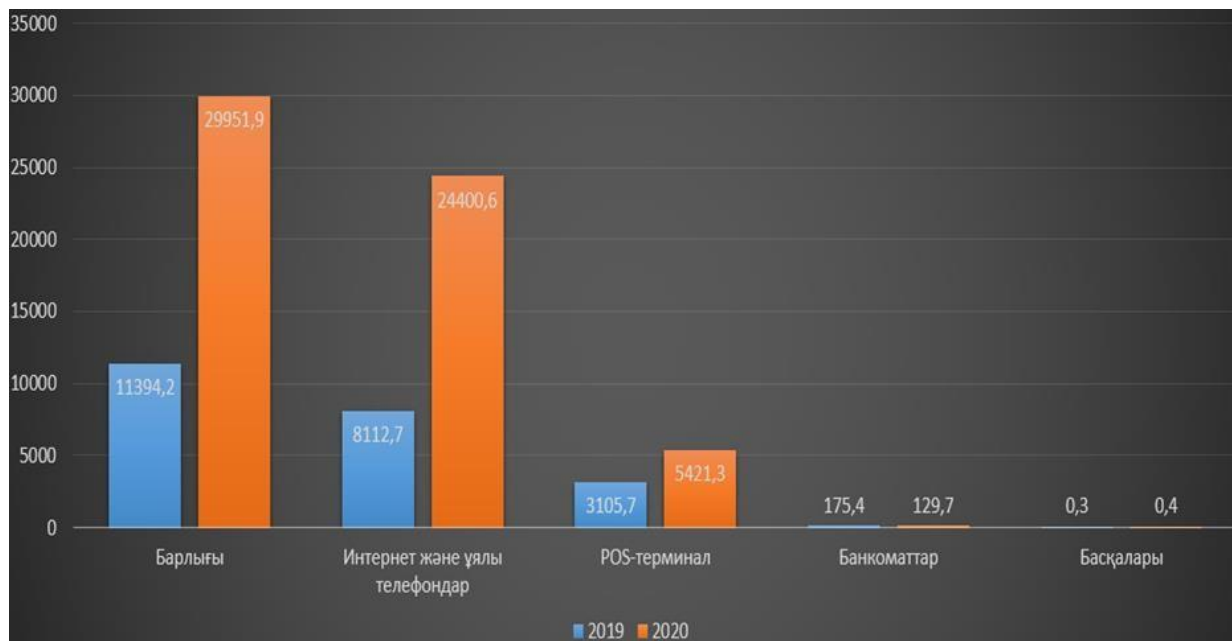
Әлемдік банк жүйесін дамытудың қазіргі кезеңі қаржы нарықтарында бәсекелестік пен дағдарыстық құбылыстардың шиеленісуі жағдайында өтеді. Банк қызметінің табысты дамуының негізгі факторларының бірі тұрақты жаңа енгізілімдер саясаты болып табылады. Қазіргі уақытта инновациялар банктердің тұрақтылығының, бәсекеге қабілеттілігінің және тұрақты экономикалық өсуінің негізгі факторлары болып табылады [7].

Бастапқыда цифрлық технологияларды белсенді енгізу жаһандық экономиканың қозғаушы тетігі болып табылатын алтын-валюта ағындарын бақылайтын банк секторында басталды. Кез келген мемлекет экономикасының ең маңызды сегменті ретінде қаржы секторы бүгінде цифрландырудағы, атап айтқанда финтехтегі ең прогрессивті шешімдерді көрсетеді. Бұл салада ұсынылған инновациялар тұтынушылардың төмен шығындарымен жақсырақ және жекелендірілген қызмет көрсету арқылы қаржылық нәтижелерді жақсартуға бағытталған [8].

Қаржылық технологиялардың көмегімен банк жүйесін жаңғыртудың мынандай мүмкіндіктері бар:

- смартфонда және/немесе компьютерде мобильді қосымша арқылы қашықтықтан басқару жүйелерін пайдалану;
- капиталды электронды әмияндарда ұстау;
- қаржы құралы ретінде криптовалюта пайдалану;
- қарыз алушы туралы ақпаратты жылдам өңдеу және оның төлем қабілеттілігін бағалау және т.б.

Яғни, FinTech - бұл барлық валюталық салаларда қолданылатын және ақшамен жұмыс істеудің дәстүрлі әдістерін өзгертуге мүмкіндік беретін кез келген технология [9].

Сурет 1. Қолма-қол ақшасыз төлемдердің көлемі. Қаңтар-қараша (млрд тг)
Ескерт – Ranking.kz сайтының ҚРҰБ деректеріне негізделген есептеулері[10]

Қазақстанда FinTech нарығының әлеуеті зор. Бүгінгі таңда халықты дүниежүзілік желіге қолжетімділікпен қамту шамамен 98% құрайды – бұл өте жоғары көрсеткіш. Әлемде бұл көрсеткіш орта есеппен шамамен 55% құрайды.

Соңғы жылдары қаржылық технологиялар нарығының дамуында айтарлықтай ілгерілеушілік байқалды және COVID-19 пандемиясы бұл процесті жеделдете түсті. Қазір Қазақстан Орталық Азия елдері арасында қаржылық технологиялар нарығын дамытуда көш

бастап тұр. Айналыстағы төлем карточкаларының саны соңғы бес жылда 46,7%-ға өсіп, 46,8 миллионды құрады. Осылайша, бүгінгі күні әрбір жұмыс істейтін қазақстандықта орташа есеппен 5 төлем карточкасы бар.

Сонымен қатар, электронды коммерция мен онлайн несиелендірудің дамуымен елде қолма-қол ақшасыз операциялар айтарлықтай өсті. Мәселен, 2020 жылдың он бір айында қолма-қол ақшасыз төлемдердің көлемі 30 триллион теңгені құрады, бұл 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 2,5 есеге артық. Бұл ретте қолма-қол ақшасыз есеп айырысулардың 81,5%-ы онлайн режимде жүзеге асырылған. Бүгінгі таңда Қазақстанның барлық дерлік банктерінде қашықтан қызмет көрсету жүйесі бар, ал онлайн-банкинг қызметін пайдаланушылар саны 2021 жылы 51,6%-ға өсіп, 27 миллионға жетті (2020 жылы 18 миллион) [10].

Осылайша, цифрландыру процестері клиент үшін бәсекелестікте тұтынушылық қызметтер нарығындағы революциялық өзгерістерге дайын дәстүрлі банктерді де белсенді қамтуда. Жалпы мемлекет экономикасын, соның ішінде қаржы саласы мен банк секторын цифрландыру процесі экономикалық дамудың негізіне айналуға. Инновациялық банктік өнімдерді енгізу және дамыту барлық банктердің стратегияларында көрініс табуы керек. Цифрландыру банк жүйесін дамытудың драйверлерінің біріне айналуы мүмкін. Сонымен қатар цифрландыру салымшылар мен банктер арасындағы сенім деңгейін арттырып, сектордағы ашықтықты қамтамасыз етеді. Қазіргі уақытта экономиканың цифрландыру дәрежесі еліміздің әлемдік аренадағы орнын көрсетеді. Сондықтан елдің алдында бәсекеге қабілеттілікті арттыру және тиімділік пен өнімділікті арттыру мақсаты тұрса, ҚР экономикасын цифрландыру саясатын жетілдіру мәселесі өзекті бола түсуде.

Әдебиеттер тізімі

1. Хватова Т.Ю. Модель национальной инновационной системы на основе экономики знаний // Экономика и управление. 2010 (62). С. 170-176.
2. А.И.Перпеляк- Цифровая экономика: новые возможности для бизнеса: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sibac.info/archive/technic/>.
3. Цифровая экономика: Учебник / Авторы-составители: Л. А. Каргина, С. Л. Лебедева; под ред. Л. А. Каргиной. — М.: Прометей, 2020. –220 с.
4. Хватова Т. Ю. Модель национальной инновационной системы на основе экономики знаний // Экономика и управление. 2010 (62). С. 170—176.
5. А.И.Перпеляк-Цифровая экономика: новые возможности для бизнеса: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sibac.info/archive/technic/>.
6. Цифровая экономика: Учебник / Авторы-составители: Л. А. Каргина, С. Л. Лебедева; под ред. Л. А. Каргиной. — М.: Прометей, 2020. — 220 с.
7. Викулов В.С. Типология банковских инноваций / В.С. Викулов // Финансовый менеджмент. — 2004. — № 6. — С. 12-19.
8. Sanicola L. “What is FinTech?”. Huffington Post. Retrieved 20 August 2017 – 2017
9. Боркова Е.А., Караваева Ю.А., Тютюнникова В.Ю. Повышение инвестиционного климата субъекта в условиях ограниченности государственных ресурсов // Экономические отношения. – 2019. – № 2. – doi: 10.18334/eo.9.2.40581.
10. Рынок финансовых технологий РК: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ranking.kz/ru/a/reviews/rynok-finansovyh-tehnologij-rk-2020>

Қазақстан экономикасындағы қаржы-кәсіпкерлік топтарының дамуы

Е.О.Сейдіғазым¹, У.Н.Шакмурат², Қ.А. Сеитова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенттері

esbol_94.09.26@mail.ru; ushakmurat@mail.ru; gundyzai.sk@mail.ru

^{1,2,3}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: қазіргі уақытта дамыған нарықтық елдерде қаржылық капиталдың өнеркәсіптік капиталмен бірігуі белсенді жүріп жатыр. Осы негізде қаржы-кәсіпкерлік топтар (ҚКТ) пайда болады. Бұл процесс заманауи дамыған экономиканың объективті тұрақты үрдістерін көрсетеді. Капиталдардың негізгі түрлерінің өзара байланысы олардың жеке болуы мүмкін емес дәрежеге жетті.

Кілт сөздер: қаржы-кәсіпкерлік топтар, банктер, қаржы, өнеркәсіп, қаржыландыру, активтер және т.с.с.

Қаржы-өнеркәсіп тобы (ҚКТ) - бәсекеге қабілеттілікті арттыруға және тауарлар мен қызметтерді өткізу нарықтарын кеңейтуге, өндірістің тиімділігін арттыруға, жаңа жұмыс орындарын құруға бағытталған инвестициялық және өзге де жобалар мен бағдарламаларды іске асыру үшін технологиялық немесе экономикалық интеграция мақсатында қаржы-өнеркәсіп тобын құру туралы шарт негізінде негізгі және еншілес қоғамдар ретінде жұмыс істейтін не өзінің материалдық және материалдық емес активтерін (қатысу жүйесі) толық немесе ішінара [1, с.33].

Мұндай ұғымға сүйене отырып, қатысушылар құрамын және ҚКТ ұйымының нысанын анықтауға болады. Оған міндетті түрде несие ұйымдары, мысалы банктер (қаржы институты), сондай-ақ өнім (тауарлар, жұмыстар, қызметтер) өндіретін өндірістік ұйымдар кіруі тиіс.

Бүгінгі күні әлемде қаржы-өнеркәсіптік топтарды дамытудың үлкен тәжірибесі жинақталған, өнеркәсіптік және қаржы капиталдарын біріктіруден қосымша бәсекелестік артықшылықтар алуға мүмкіндік беретін әртүрлі ұйымдық нысандар түрінде оларды қалыптастыруға көптеген тәсілдер пысықталды. Олардың шеңберінде өнеркәсіптік кәсіпорындарды олардың 327 арасында экономикалық және қаржылық өзара тәуелділік қатынастарын белгілеу, бірлескен шаруашылық қызметті жүзеге асыру мақсатында еңбекті бөлу және оны үйлестіру негізінде қаржы мекемелерімен біріктіру жүргізіледі.

ҚКТ-ға түрлі ұйымдық-құқықтық нысандағы және меншік нысанындағы заңды тұлғалар біріктіріледі. Қатысушылардың басым көпшілігі салалық және өңірлік тиістілігі бойынша әртүрлі тік немесе көлденең интеграцияның типі бойынша біріктірілген жекешелендірілген және жеке кәсіпорындар болып табылады. Негізінен, тіркелген топтар қызметінің бағыттары басымдықтарға сәйкес келеді.

Тұтастай алғанда, ҚКТ жиынтығы жеткілікті кең әртараптандырумен ерекшеленеді және әртүрлі салалардағы 100-ден астам қызмет бағыттарын қамтиды.

Ұлттық, трансұлттық және халықаралық (мемлекетаралық) ҚКТ ажыратады. Ұлттық ФЖТ бір мемлекеттің аумағында құрылған ұйымдар - оның қатысушыларын біріктіреді. Трансұлттық ФЖТ құрамына қатысушылар - бірнеше мемлекеттің юрисдикциясындағы ұйымдар, мысалы, көрсетілген мемлекеттердің аумағында оқшауланған бөлімшелері бар немесе олардың аумағында күрделі салымдарды жүзеге асыратын Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушылар кіреді. Трансұлттық ҚКТ тиісті үкіметаралық келісімдер негізінде жиі құрылады.

Мемлекетаралық ҚКТ белгілі ұйымдардың қаржылық және өндірістік күш-жігерін біріктіру және үйлестіру мақсатында үкіметаралық келісім негізінде құрылған трансұлттық ҚКТ деп танылады [1, б. 34].

ҚКТ құру және жұмыс істеуі кредиттер алу, Бағалы қағаздар шығаруды орналастыру, бәсекеге қабілетті өнім өндіру мақсатында топ қатысушыларының қаражатын шоғырландыру жолымен ішкі және сыртқы инвестицияларды тарту есебінен кәсіпорындарды неғұрлым тиімді инвестициялау мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы қаржыөнеркәсіп тобына бас компания мен филиалдар арасындағы, сондай-ақ филиалдар (бөлімшелер) арасындағы қаржы ресурстарының ағындарын басқарудағы жеделдік пен маневр жасау тән. Қандай да бір операцияны қаржыландыру нұсқасын таңдау-орталықтан (Бас компаниядан) немесе Филиалдар деңгейінде-фирманың жалпы стратегиясымен, сондай-ақ ішкі қаржы ағындарын ұйымдастыру саласындағы тактикалық артықшылықтармен алдын ала анықталады. Шетелдік бөлімшелер санының өсуі есебінен қаржыөнеркәсіп топтарының ауқымын кеңейту тікелей шетелдік инвестицияларды ұлғайту арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл шетелде жаңа өндірістік қуаттардың құрылысын қаржыландыру немесе жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар акцияларының бақылау пакетін сатып алу болуы мүмкін.

Қаржы-кәсіпкерлік топтарының экономикалық және қаржылық қатынастағы нарықтың басқа субъектілерінің алдында бірқатар артықшылықтары бар:

- шикізат өндіруден бастап соңғы өнім шығаруға дейінгі 328 технологиялық тізбек нығаяды, өндірістің интеграциясы күшейтіледі;
- қызметті әртараптандыру топ кәсіпорындарына үлкен тұрақтылық береді және олардың өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырады;
- өндірісті құрылымдық қайта құру үшін нақты алғышарттар мен мүмкіндіктер жасалады;
- қойылған өндірістік және қаржылық мақсаттарға қол жеткізу үшін елеулі капиталды шоғырландыру перспективалары пайда болады;
- ҚКТ-ның өзі шеңберінде да, одан тыс да қаржы ресурстарын маневр жасаудың, қызмет ауқымын және ықпал ету салаларын кеңейтудің нақты мүмкіндіктері туындайды;
- топтың стратегиялық таңдауына сәйкес ҚКТ түрлі бөлімшелері арасында капиталды қайта бөлу жүргізіледі;
- топтың қаржылық қуаты, оның қаржылық тұрақтылығы және аванстық капиталды барынша тиімді пайдалану қабілеті артады [2, с. 164].

Қаржы-кәсіпкерлік тобын құру туралы шартқа қол қойған заңды тұлғалар және олар құрған қаржы-өнеркәсіп тобының орталық компаниясы не қаржыөнеркәсіп тобын құрайтын негізгі және еншілес қоғамдар қаржы-өнеркәсіп тобының қатысушылары болып танылады. Қаржы-өнеркәсіп тобының құрамына қоғамдық және діни ұйымдарды (бірлестіктерді) қоспағанда, коммерциялық және коммерциялық емес, оның ішінде шетелдік ұйымдар да кіруі мүмкін. Бір қаржы-өнеркәсіп тобына қатысуға жол берілмейді. Қаржыөнеркәсіп тобына қатысушылар арасында тауарлар мен қызметтерді өндіру саласында жұмыс істейтін ұйымдардың, сондай-ақ банктердің немесе өзге де кредиттік ұйымдардың болуы міндетті.

Еншілес шаруашылық қоғамдар мен кәсіпорындар қаржы-өнеркәсіп тобының құрамына өзінің негізгі қоғамымен бірге ғана кіре алады.

Қаржы-кәсіпкерлік тобына қатысушылардың құрамына инвестициялық институттар, мемлекеттік емес зейнетақы және өзге де қорлар, сақтандыру ұйымдары кіруі мүмкін, олардың қатысуы олардың қаржы-өнеркәсіп тобындағы инвестициялық процесті қамтамасыз етудегі рөліне байланысты.

Бүгінде трансұлттық қаржы-кәсіпкерлік топтарының идеясы ТМД елдерінің өнеркәсіпшілері мен басшыларымен қатар, оларды біртұтас экономикалық кеңістікті қалпына келтірудің, бірлескен күш-жігерді ұтымды пайдаланудың жалғыз құралы ретінде, және де, ақырында, бірлесіп өмір сүрудің құралы ретінде қарастырады.

Ұлттық заңнамалық жүйелердегі алшақтықтарға және экономикалардың әртүрлі деңгейлеріне қарамастан және саяси бағдарлардың айырмашылықтарына қарамастан, интеграциялық ресурстар сақталуда, оларды өсіру үшін мүмкіндіктер бар.

Достастық елдерінде мемлекетаралық (трансұлттық) қаржы-өнеркәсіп топтарын қалыптастыру корпорацияларды шетелдік капиталмен басып алуды болдырмаудың қажетті тәсілі болып табылады.

Қаржы-кәсіпкерлік топтарына (өндірістің болуы, ерекше факторлардың болуы) мынадай банк конгломераттары жатады: "Цесна Корпорациясы" АҚ, 329 "Орталық Азия отын-энергетикалық компаниясы" АҚ. Осы қаржы-өнеркәсіп топтары әлемнің өнеркәсіптік дамыған елдерінің әлемдік тәжірибесіне сәйкес ҚҚТ-да болуы тиіс қаржы-өнеркәсіп топтарының барлық қажетті белгілеріне сәйкес келеді.

Еншілес компанияларының, сондай-ақ «Цесна» корпорациясының қызметін басқару құрылымы ірі акционердің құқықтарын іске асыру арқылы стратегиялық шешімдер қабылдауға және қызметтің басым бағыттарын айқындауға негізделеді.

Холдингтердің бас компаниялары еншілес компанияларды басқаруды және бақылауды жүзеге асырады. ҚЖТ шоғырландырылған қаржылық есептілігіне аудиторлық қорытындыға сәйкес бақылау холдингтерде олардың қызметінен пайда алу мақсатында еншілес компаниялардың тікелей немесе жанама қаржылық және шаруашылық саясатын айқындау мүмкіндігінің болуымен айқындалады. ҚҚТ басшылығы өзінің барлық еншілес ұйымдарындағы Директорлар кеңесінің құрамына кіреді.

2011 жылы елдің ірі компанияларының «Эксперт-100-Қазақстан» рейтингінде ОАТЭК 23 орын, «Цесна» Корпорациясы - 27 орын алды.

"Цесна" Корпорациясы Банк секторы-87%, Агробизнес және өзге де қызмет түрлері-12,4% құрайды. «Цеснабанк» АҚ 2019 жылдан – FirstHeartland Jusan Bank деп аталады. Банктің 20 облыстық филиалы және 118 филиалы бар. 2020 жылдың 30 желтоқсанында «First Heartland Jusan Bank» АҚ АТФБанк акцияларының 99,76%-ын сатып алды.

Банк ұлттық Банктің ең төменгі талаптарынан асатын капиталдандыру және өтімділік көрсеткіштеріне ие. Сонымен қатар, ол теңгемен ұзақ мерзімді қаржыландырудың тұрақты базасына ие.

"Цесна-Астық "Концерні" АҚ халықаралық конкурстар мен көрмелердің нәтижелері бойынша өндірілетін өнімнің жоғары сапасы үшін 100-ден астам алтын медаль. Өндірілетін өнімнің 40% - дан астамы экспортқа (Ресей, Грузия, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Молдова, Ауғанстан, Моңғолия, Оңтүстік Корея) жеткізіледі.

"Цесна-Астық" Концерні мемлекеттік Реестр – доминанттарға қызмет түрлері бойынша кіреді: ұн, нан, кебек және құрама жемді Астана қаласының аумағында көтерме саудада өткізу, нарық үлесі 35% - дан астам [3].

АҚ «Орталық-Азиялықотын-энергетикалық компания»

Электр және жылу энергиясын өндіру, беру, бөлу (энергетикалық сектор) (71%) (Павлодарэнерго, Секаэнерго, Астанаэнергосбыт). Қаржылық қызметтер (Эксимбанк, "Астана" ЖЗҚ) 29% - ды алады.

ОААЭК энергетикалық компаниялары жылу энергиясын өндіру, беру, тарату және электр энергиясымен жабдықтау жөніндегі табиғи монополия субъектілерінің мемлекеттік тіркелімінің жергілікті бөлімдеріне енгізілген. Өндірілетін электр энергиясы Солтүстік Қазақстан облысынан басқа, Ақмола және Қазақстанның басқа облыстарында сатылады. Электр энергиясының бір бөлігі Ресейдің Оңтүстік Орал темір жолына жеткізіледі. 330

Мамандардың бағалауы бойынша, Қазақстанның Солтүстігі электр энергиясына деген өзінің ішкі қажеттіліктерін өтеуге ғана емес, сонымен қатар оны экспорттау үшін де, Қазақстанның басқа өңірлеріне жеткізу үшін де әлеуетке ие. Бұл фактор ОАТЭК дамуына қолайлы болып табылады [3].

ҚҚТ - қаржы мекемелеріне өз ресурстарын бөліп қана қоймай, сонымен қатар қарыз алушының оларды пайдалануын біршама тиімді басқаруға мүмкіндік беретін қаржылық және өнеркәсіптік құрылымдардың өзара ісқимылының қарқынды дамып келе жатқан нысаны деп айтуға болады. Екінші жағынан, өнеркәсіптік құрылымдар оның мұқтаждарын икемді және жан-жақты қаржыландыру мен қаржылық қызмет көрсетуді жүзеге асыратын сенімді және тұрақты контрагентті алады.

Өндірістік кешендерді ірілендіру, ауқымды үнемдеу әсерін пайдаланудың барлық үлкен қажеттілігі өндірістік және қаржылық ресурстарды бірыңғай ұйымның қолында шоғырландыруға мәжбүр етеді. Бірақ соңғы он жыл ішінде одан әрі жедел экспансиядан және орталықтандырудан бас тартуға мәжбүр болған халықаралық қаржы-өнеркәсіп топтарының ащы тәжірибесі туралы ұмытуға болмайды. Оларға жалпы ұйымдық құрылымды қайта құрумен қатар менеджменттің қаржылық және маркетингтік аспектілеріне көбірек көңіл бөлуге тура келді. Көптеген мегакорпорациялар қазір еншілес кәсіпорындарға қызметтің үлкен еркіндігін бере отырып, оларды жеке бюджеттер және т. б. бере отырып, жалпы үрдісті ұстанады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Предпринимательские объединения: холдинги, финансово-промышленные группы, простые товарищества» В.А. Лаптев 2018 ж.
2. «Теория организации» Б. Мильнер 2015 ж.
3. <http://www.azk.gov.kz/data/filedat/default/AnalizFPG2018.ppt>

Excluded groups

Soboń J.,¹ Gątowska K.²

¹Professor

²Warsaw School of Banking

szwarcowa56@gmail.com

¹JakubAcademiafromParadiżinGorzówWielkopolski, Warsaw

Annotation:several groups among the Polish population have a problem with workplace exclusion. Each of them has a different dominant background of this problem. A study published in 2021 showed that digital exclusion is no longer due to Internet accessibility, as Poland has a low number of points where there is no connection. The number of banned groups is also minor because there are ongoing activities for their mobilization and development. The report about exclusion does not suggest specific actions for any particular groups, but we have decided to give examples.

Keyword: digitalization, excluded groups, digital society,digital exclusion.

The first group facing the exclusion are the aged people. The biggest problem is lack of motivation, and another is lack of competence. They are generally people who are no longer working, so they are not interested to learn something new. A fact is that a strong role in the environment of an older person is played by his family. They have usually never used a computer at work and certainly not the Internet. They have either no knowledge (or very little) of what the Internet has to offer. Usually they watch their loved ones, who spend their time playing games or watching videos, or sometimes shopping. The seniors don't even know that they have the Internet at home or that they can have access to it. They still think it is an expensive thing for a limited social group. They see similar behavior in their peers. Not many of them use the Internet. In Poland, it is possible to order and read prescriptions and tests results via the Internet and make appointments with doctors. Electronic banking is also very well developed, and yet in these two aspects a small number of seniors use online services. It is up to the family and those closest to them to motivate them.

It is obvious that they will not be interested in publishing short videos or playing FIFA, and this is not where their education should begin. It should be explained to them in a nice, warm, but also simple way. We should show them simple applications. We have on the market some that are limited to a minimum of content in order to be accessible to the older people. It is worth educating and motivating the elderly to make them feel part of the digital society.

Another group at risk of exclusion are people with a low level of education. The biggest and yet unrecognized problem for these people is their poor usage. Lack of knowledge and skills to move in the virtual world and - as in the previous group - lack of motivation. And these are the main reasons from which all the problems of those people come. Their poor education and educational deficiencies are due to the fact that they grew up in such an environment, which didn't demand learning. They graduated from such schools and studied for such a period as the law in Poland dictates. It's hard for such people to break out of this community because they think they are convicted to it. Often, they are still very young people who don't know how to manage their lives but know that they would like to change them. They don't blame their parents or closest environment for this situation but, for example, the government or academics. They do not trust people who have a high status in society. People with low education can use the Internet, but they do it mainly for entertainment or communication on social media because it is easiest for them. Frequently, they don't even have the mobile application of their bank. Sometimes they don't know that it is possible to shop online in this way. They don't know any of the educational opportunities that digitization brings and won't even think to do it this way. It happens that they are ashamed of themselves. Working with such people is a little difficult because they have not been taught self-esteem and do not believe in their abilities. Specialized centers, which take care of and monitor such environments, should know about creating training courses for them, especially to show the opportunities offered by access to the Internet. Encourage them with interesting facts, thematic blogs or free trainings, after which they can immediately get a job.

Countryside residents are another vulnerable group to digital exclusion. Their biggest problem is not where they live but the ability to access a good Internet connection or any connection at all. Areas that are not densely populated are also not interesting for mobile phone networks or Internet providers. Often these are those living in highland regions, natural locations, etc. Preparing a proper connection for a group of residents there - often, a village with dozens of locals - is a huge cost for the company as well as the inconvenience of many difficulties.

Moreover, it is an investment that has no economic basis and is subject to losses in advance. There is no lack of motivation among villagers located in such regions to take advantage of the digital opportunities brought by the Internet. Unfortunately, they have no idea about most of them because they do not have specific knowledge. There are no opportunities for development in this field among the elderly but also among young people. The second ones, often from computer science classes at school have competence and skills related to digitization, but due to the lack of coverage of Internet networks this knowledge will never develop, and the benefits of the digital world are unreachable for them. The only solution is to provide a system support for such regions and their residents and find a solution for the situation where they will have access to a good Internet connection.

Let's move on to the next group that is reached by digital exclusion, and these are people with disabilities. Here the problem is very complex and eliminating exclusion is not as simple as in the previously described situations. Significant in the emergence of the problem for people with disabilities is the lack of adaptation of devices and content to individual needs and thus develops exclusion is the lack of digital competence and skills in navigating the online world. People with disabilities are motivated and open to learning and also development. They often look for solutions on the Internet that would allow them to become independent, educate themselves, get a permanent job. Unfortunately, what stands in the way is the lack of adaptation of websites or applications to the deaf, blind, etc. The problem lies not only in the handicap of browsers or smartphones. Unfortunately, the equipment itself is not adapted to be operated by people with physical disabilities. Missing among the facilities are elements that would be a link, for example, between the keyboard and the person with a disability. To improve access to online tools for people with disabilities, it is important to create technology that will allow them to navigate more freely in the e-world. It is also worth using tools such as training to improve and supplement the knowledge of people with disabilities.

The last group that the study of the digital exclusion process managed to detail is people in crisis of homelessness, the so-called "homeless." A group that is rarely considered by anyone in terms of any exclusions. They are often awkward or even intelligent and educated people only life situation made them homeless. Work and support of such people is a very sensitive topic. These are people who feel excluded not only from the digital stage but from society in general. They have no place of residence, which automatically excludes them from many opportunities for assistance. They are ashamed of their situation and their person. They would rather hide than go out to people. They know that the digital world is developing very fast and gives a lot of opportunities because they can observe it among the public, while many of them have never sat in front of a computer. Great opportunity for such people is to approach their crisis with respect. Here only dedicated help and support centers can act, which should also have competencies related to the inclusion of homeless people in the digital world. It would also be a very good solution if small stations with digital equipment were set up at places assisting the homeless, and there would be a person there to provide advice, support and education in this area.

The process of digitization over the past few years has affected not only the economic world, but also all spheres of everyone's life. This development is independent of individuals and in the main should serve them. This process touches every social group and is an opportunity for some, a help and a hindrance for others. It can be noted that the marketing of all projects related to the development of digitization and new technologies is focused on showing the best aspects of their use. We know that this process is inevitable and effective, but not for everyone. It is therefore important to address the topic of those excluded from this process. Following the OECD definition - digital exclusion is the phenomenon of social inequalities between individuals, households, businesses and regions in the level of socio-economic development, related to both access to information and communication technologies and their use in all spheres of activity.

Digitally excluded people are primarily those living in peripheral regions of Poland. So we want to show the problems that such people face with and how to prevent the negative effects of lack of awareness of the need to take care of these individuals. First and major focus should be on the solutions being created, which cannot be on just one social group and the resulting benefits. The process should be planned and focused primarily on the excluded and should solve their problems as well.

When talking about the rapidly developing digitalization in banking, banks show only their actions as being towards individuals. Many of them talk about how important it is for them to develop according to the needs of each person and have a real impact on improving the lives of society as a whole. The solutions they offer are created with the individual in mind. They are perfectly tailored to the needs of each user, respond to the problems of daily use of new technologies, streamline banking transaction processes and give accessibility anywhere, anytime. However, does it serve every individual? The answer is simple. It doesn't. Although digitization is growing rapidly and solving problems for many people, it does not affect everyone. It leaves out precisely those who should not be left out. The answer is to focus not only on the development of the good for the better, but especially on the aspect that is functioning badly or not functioning at all. These topics are not addressed very often, of course, many people and companies are aware of the problem, but addressing the topic seems more difficult than avoiding it. That's why we want to show a report that should open the eyes of everyone involved in the development of digitization in all areas of life. The report was inspired by Orange Polska and the Orange Foundation. [1]

Orange Polska was one of the few companies to expose the currently developing digitization and the dangers that affect Poles excluded from this process, while showing the problem itself and the possibilities for solving it. The report reveals terms that refer not only to digital exclusion, but also to socio-digital exclusion. [2] That is, the phenomenon of permanent, structural limitation of life chances of individuals and local communities as a result of overlapping and mutually reinforcing unfavorable social and economic conditions and deficits related to the ability to use digital services. It is important to show openly that the process by which certain social groups are excluded from its use not only does not provide opportunities for development and use of

opportunities that theoretically should serve everyone, but continually causes a recession in the development of many people. The exclusion extends not only to the elderly, but also to young people at the beginning of their journey. A key problem is the lack of access to appropriate technologies. Inevitably, therefore, we are entering the problem of social exclusion. This exclusion, is associated with the lack of development of young people, lack of membership in social groups, and lack of opportunities for a better future. So they are immediately in a position from which it is almost impossible to get out. With digitalization developing so rapidly, one can already see the gap between those who are excluded and those who are actively following the process. In order to effectively eliminate the problem raised, it is necessary to focus on the needs of excluded people and find a viable solution to this. Orange Poland, in its report, says educating, providing appropriate tools and employing excluded people. These are basic needs that should be taken care of.

However, in order to prevent the bad sides of the rapidly developing digitization, it is necessary to show and understand the good ones, so as to use them wisely for the development of excluded individuals. It is important to understand that an inadequate approach to this topic will result in a lack of future for future generations of socially and digitally excluded individuals. The financial outlay that would be allocated to help such people at this point would be very large, but, if this problem is not solved, it will continue to grow and a situation may arise, in which a large proportion of Polish citizens will be excluded from society. This entails no longer belonging to a particular social group, but also lacking the need and opportunity to belong to the State. The pandemic has effectively shown how many people remain excluded. Uniting during this difficult time, it was possible to help many people who previously did not receive adequate assistance in this area. This allowed for the education of young people and better use of resources previously overlooked. The state has launched subsidies for people who do not have access to the Internet, computers and smartphones which has realistically prevented the consequences of a lack of education during difficult times. On the other hand, users who were previously active, during the pandemic were forced to constantly use new technologies, making many people dependent on them. Here it is worth taking a look at the recommendations made in the Orange Polska report, these are primarily well-defined social goals for digitization. The consequences of poor use can be tragic especially for young people susceptible to the impact of digitization development. Excluded people should not only be given access to new technologies, but must be properly educated on how to use them well. Those who are skeptical of the developing process should also be shown the benefits and motivational factors for its use. Speaking of the report, one should not forget the quick response to the problem shown, which was issued by the Ministry of Digitization. By raising the issue, the State also began to recognize the problems of excluded people, or at least to speak openly about them. The problem and recommendations are presented. It is now time to make it work. It is time to act and improve the functioning of all social groups, so that no citizen of Poland feels left out and withdrawn[3]. It is necessary to act collectively for individuals to reduce the risk of digital and social exclusion in the future. In such a fast-moving world of digitization, it is necessary to act immediately, so that the consequences will not be irreparable.

References

1. <https://fundacja.orange.pl/>
2. <http://www.orange.pl/>
3. <https://www.gov.pl/web/diplomacy>

Digitalization in the field of tax and customs administration

A.Zh.Tishtykbayeva¹, A.E.Turusbekov²

¹Senior Lecturer at Finance Department

²Master's student of IT entrepreneurship and digital economics

¹arnagul0707@mail.ru, ²alikhan.jsjs@gmail.com

^{1,2}Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda

Annotation: the main directions of digitalization in the field of tax and Customs Administration in the context of the digital economy were considered., as well as to identify the advantages of the introduction of modern digital technologies used in the process of tax and Customs Administration and directions for improving its efficiency in the new conditions of digitalization of the economy.

Keyword: tax and customs administration, online control, tax authorities, mobile applications, electronic invoices, virtual warehouse.

In Kazakhstan, work is still underway to improve tax and Customs Administration, as well as to introduce information systems for the provision of public services. The ongoing reforms, that is, the digitalization system, will contribute to reducing the level of corruption risks, as well as significantly simplify the processes of doing business. According to General Statistics, according to the results of the first half of 2021, the Ministry of Finance provided a total of 14 million services, including 13.3 million services in electronic form, or 95%. In particular, there is also ongoing work on the administration of the customs value of goods and ensuring the completeness of tax payment by FEA participants.

The Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan also took control of the issue of the correctness of determining the customs value and preventing its reduction by Authorized Economic Operators and large importers. Also, in the course of the activity, issues of widespread introduction of online cash registers are considered and implemented. The CCM, which has a data transfer function (in accordance with the norms of the tax code of the Republic of Kazakhstan, which will enter into force from January 1, 2019), carried out work related to the transfer of all persons trading at non-stationary trading facilities on the territory of open trading markets. A pilot project on interaction of tax services with local executive bodies in terms of increasing tax collection has also been launched.

For example, in Astana, after combining the systems of tax authorities with the "Sergek" system, work will be established to identify transport tax debtors in the flow of machines. Information about the debtor is transmitted to the nearest traffic police inspector. After the vehicle stops, the inspector issues a notification to the debtor with the ability to pay the debt on the spot through the POS terminal.

Currently, payment of tax can be made through the mobile application "taxpayer's cabinet", egov.kz, mgov.kz. STB mobile applications (post.kz, kaspi.kz, homebank.kz and so on).

One of the main directions in the framework of the implementation of the address of the head of state to the people of Kazakhstan dated September 1, 2021 "unity of the people and systemic reforms –a solid basis for the country's prosperity" is the development of measures to increase budget revenues the Ministry of Finance is implementing a number of projects aimed at digitalizing tax administration [1].

In particular, one of the most effective tools for reducing the share of the shadow economy and accordingly increasing tax revenues to the budget is transitional monitoring of the movement of goods in the territory of the Republic of Kazakhstan from import or production to its final sale.

- The developed final monitoring system for VAT administration includes several Information projects:

- * electronic invoice information system (is ESF);
- * Module "virtual warehouse";
- * "VAT administration using the VAT control account".

* Introduction of IS ESF.

Since 2019, taxpayers have the opportunity to write electronic invoices on a voluntary basis. Since 2020, a phased transition of taxpayers to the obligation to issue electronic invoices has been introduced, and since 2021, all VAT payers, as well as taxpayers selling imported goods, are obliged to issue invoices through the IS ESF provided for in Article 412 of the tax code.

And this advanced measure allows you to make a detailed analysis of several levels of suppliers and their counterparties when selling and purchasing goods, works and services in general and digitally. In addition, in order to control the issuance of the ESF by taxpayers, since October 18, 2019, measures have been implemented to limit the access of taxpayers classified as high risk to the ESF is and to control the VAT account.

Since 2020, the Republic of Kazakhstan has introduced a control VAT account for VAT refunds on purchased goods [2].

The effectiveness value of the introduction of this norm is as follows:

- the cost of payment for the goods is divided into two payments - the cost of the goods without VAT is credited to the supplier, and the corresponding amount of VAT is credited to the VAT control account.

- The VAT control account is opened by VAT payers in second-tier banks to account for the movement of VAT settlements.

Further VAT can use funds from the control account:

* payment of VAT to the budget (including VAT on imports and non-residents);

* payment of VAT to suppliers of goods;

* payment of VAT by buyers of goods.

Thus, settlements on the amount of VAT will be made between VAT payers using Control accounts.

VAT refunds and issues based on the results of inspections are carried out within 15 working days.

Advantages of VAT refund using the VAT control account:

* Reducing the VAT refund period;

* cancel counter checks;

* reduce fraudulent schemes using fake invoices.

* reduce risks;

* Improvement of performance

All the above-mentioned information systems are constantly improving and expanding the boundaries for the analysis and control of the procedure for the implementation by taxpayers of the norms of tax legislation.

In particular, the Ministry of Finance is carrying out a set of measures aimed at reducing the share of the shadow economy, increasing the level of satisfaction with the quality of services, as well as ensuring additional revenues to the budget.

As part of the digitalization of tax and Customs Administration, one of the most important areas is the creation of a system for labeling and tracking goods[3].

Digital labeling of goods is aimed at achieving the following goals:

-for the state-to reduce the illegal turnover of goods, increase tax revenues to the budget, improve the quality of state control;

-for the population-the effectiveness of public control, protection of consumer rights, protection of life and health of citizens;

-for business-to increase the competitive conditions for doing business for conscientious taxpayers.

A pilot project for labeling alcoholic beverages is also underway. The participants of the pilot project are 7 manufacturers and importers.

On digital labeling of alcoholic beverages:

- physical traceability of turnover from manufacturer/importer to consumer;

- the ability to identify an illegal product by reading the alcohol product sold.

The buyer can check the legality of the goods through the mobile application, and the issuance of a fiscal check with a digital marking code is a confirmation of the legality of the release of the product. Previously, there was no such control.

Based on the results of the pilot project, business costs and the cost of digital labeling for alcoholic beverages will be calculated.

To ensure transparency in the movement of goods along the entire chain in the country, a national product tracking system has been created, consisting of a number of Information Systems. The primary link of supervision is the Astana-1 system. To date, more than 2.7 million declarations have been processed in the system, of which more than 2.2 million declarations were issued in 1 minute without any contact with the inspector, in automatic mode.

In addition, participants in foreign economic activity faced a number of difficulties even before the processes of customs clearance, for example, obtaining various certificates, permits, preliminary decisions on the classification of goods. In order to solve these problems, the single window portal for export-import operations was launched.

The next stage is the physical labeling of goods. IP "marking" was introduced to protect the consumer from counterfeit products and fair competition. Documentary traceability of goods is carried out in the "electronic invoices" system, where all VAT payers from January 1, 2019 write invoices in electronic form. This made it possible to achieve transparency of goods flows, optimize control and VAT refund procedures.

The latest generation in the system of controlled goods is the use of online cash registers (cash registers), which record the data of trade receipts and transmit them online to the server of state revenue bodies. According to the Ministry of Finance, work on digitalization of tax and Customs Administration will continue. Now the number of online CCMS in the country is 710 thousand, or 97.5% of the total number of CCMS. "no," he said. Since the beginning of this year, the impact of the introduction of online CCM in the form of additional revenues amounted to 32.7 billion tenge. The expected total result by 2025 is more than 2.5 trillion tenge of additional revenues to the budget, including due to the labeling of alcohol and tobacco products – about 22 billion tenge.

According to statistics from the state Revenue Committee, in recent years, 73% of violations during customs inspections have been detected using the risk management system (RMS). In general, the digitalization of the process of filing declarations for goods in electronic form minimizes contacts with the Ministry of foreign affairs and diversification of legislative norms[4].

Within the framework of the action plan approved by the government for 2019-2021, state bodies, together with NCE "Atameken", continue a number of measures to improve the tax and customs policy and bring small and medium-sized businesses out of the "shadow" by increasing the share of non-cash turnover, and the main directions of this work are based on the digitalization of tax and Customs Administration, as well as the integration of Information Systems.

Since December 2019, the eSalyq mobile application "tax wallet" has been implemented. The tax wallet allows you to exclude incorrect payments and penalties, reduce the number of refunds and collection orders, reduce the time costs of taxpayers and avoid commission costs for banks. Today, the number of users of the "tax wallet" exceeds 78 thousand[5].

In conclusion, one of the main directions of digitalization in the field of tax and customs administration is to reduce the level of the shadow economy to the level of OECD countries (OECD) – 15-17% of GDP. Currently, in the direction of digitalization in the field of tax and Customs Administration, 44 public services are provided to individuals and legal entities, of which 27 are tax services and 17 are customs services. In the country, 99% of declarations of business entities are submitted electronically and an API service has been implemented for business entities to submit tax reports from their own accounting systems. In general, digitalization within the framework of tax administration made it possible to reduce tax audits by 9% and increase revenues to the revenue part of the budget of Kazakhstan by 20%.

References

1. People's address of the head of State dated September 1, 2021 "Unity of the people and the heart of reforms - the strength of the prosperity of the country"
2. Code of the Republic of Kazakhstan dated December 25, 2017 No. 120- "tax code" (with amendments and additions as of 01.07.2022)
3. Tax Administration of Abieva S. N.: textbook / Abieva S. N., Aliyeva M. M.-Almaty: 2019
4. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd?lang=kk>
5. <https://kgd.gov.kz/kk>

Криптовалюта қаржы нарығының құралы ретінде

А.Ж.Тиштықбаева¹, А.М.Айтпекова², С.К.Кулбаракова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенттері

arnagul0707@mail.ru, aruzhaan.aitpekova@mail.ru, kulbarakovas7@gmail.com

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақалада криптовалюталардың сипаттамаларын және оларды реттеу механизмдерін бағалауға мүмкіндік беретін салыстырмалы талдау, логикалық зерттеу әдістері қолданылды.

Криптовалюта мәнінің пікірталас мәселелері зерттелді. Ғылыми-практикалық ортада криптовалюталар цифрлық валюта, электронды төлем құралдары, электронды ақшаның жаңа түрлері, "жаңа ақша" және тіпті кейде мираж ретінде қарастырылады. Әр түрлі аспектілерде (құрылымдар, пайдаланушылар қауымдастығы, пайдаланушылардың гендерлік және жас ерекшеліктері, device - типі мен шолғышты пайдалану) криптовалюталардың қазіргі жағдайына баға берілген. Әр түрлі елдердегі криптовалюталарды реттеу механизмі бағаланды – бұл құралды мойындайтын және оны белсенді түрде реттейтін, сондай-ақ оны қолданудың нормативтік негіздері жоқ қабылдамайтын және төзімді.

Әлбетте, криптовалюта-бұл қаржы нарығының салыстырмалы түрде жаңа құралы, бірақ оның құны әдеттегі тауарлар мен қызметтерге әдеттегідей салынған жұмыс көлеміне байланысты емес. Криптовалюта құрылымын бағалау биткоин әлі де оның ең көп таралған түрі болып табылатындығын көрсетті, дегенмен ол өзінің көлемі мен эфирін арттырады. Биткоинді пайдаланушылар арасында 24 жастан 44 жасқа дейінгі ерлер басым. Криптовалюталардың жұмыс істеуінің маңызды және маңызды аспектісі оларды реттеу болып табылады. Қырық елде криптовалютаның ресми мәртебесі (тауар, қаржы активі, төлем құралы немесе басқа құрал) бар. Венесуэла өзінің криптовалюта -петроны(Petro) сатылымға шығарған алғашқы ел болды, оның айрықша ерекшелігі-оның нақты қамтамасыз етілуі. Алайда, егер криптовалютаны мемлекет мойындамаса, оның толық сенімге ие болатынына күмән бар. Болашақта криптовалюталардың халықаралық деңгейде реттелетіні сөзсіз, бұл ретте ақшаны жылыстату және заңсыз қаржылық операциялар үшін цифрлық активтерді пайдалануды болдырмауға баса назар аударылады.

Кілт сөздер: криптовалюталар, пікірталас аспектілері, биткоин, реттеу, криптовалюта сипаттамалары.

Бүгінгі таңда криптовалютамен, атап айтқанда, биткоинмен оның ең көп таралған түрі ретінде операциялар планетаның көптеген тұрғындарының назарын аударады, тек кәсіпқойлар ғана емес, сонымен қатар қарапайым азаматтар. Кейбіреулер ақша тапқысы келеді және онымен белсенді айналысады, ал басқалары оның не екенін және оның құпиясы неде екенін түсінуге тырысады.

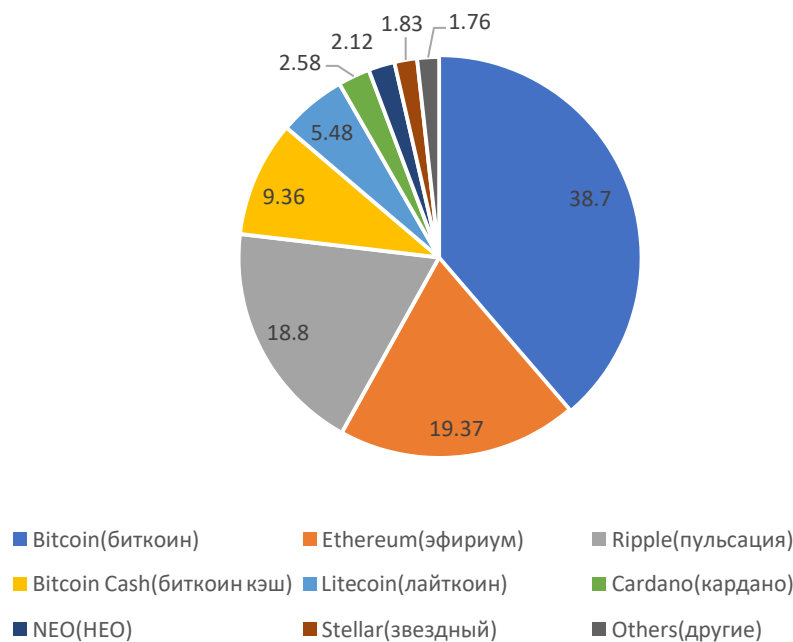
Дүние жүзіндегі ақша айналымының дамуы заттай ақшаны пайдаланудан металл, қағаз, несие және заманауи электронды түрлерге дейінгі кезеңдерден өтті. Сонымен қатар,

ақшаның негізгі теориясы құнның еңбек теориясына негізделген (тауарлар мен қызметтердің құны оларға салынған адам еңбегінің мөлшеріне байланысты), ал технология криптовалюта - блокчейнге негізделген, компьютерлік қуаттар мен жинақталған энергияның құнын бөледі

Криптовалютаны келесі сипаттамалар бойынша бағалайық:

- криптовалюта құрылымдары;
- пайдаланушылар қауымдастығы;
- пайдаланушылардың гендерлік құрамдас бөлігі;
- пайдаланушылардың жас ерекшеліктері;
- пайдаланылған браузерлер;

Құрылым тұрғысынан криптовалюта бірнеше түрге бөлінеді.

Сурет 1. Криптовалюта құрылымы, % 18.02.2022

Биткоин әлі де криптовалютаның ең көп таралған түрі екені анық. Оған қарамастан криптовалюталардың басқа да түрлері кең таралғаны анық болып көрінеді.

Кесте 1

Биткоинді пайдаланушылар қауымдастығының құрылымы, пайызбен

Қауымдастық атаулары	Үлесі(пайызбен)
Қаржылық қызметтер, инвестициялық қызметтер	8,14%
бағдарламалық қамтамасыз ету / дизайн	3,72%
қаржылық, банктік қызметтер	3,30%
жұмыспен қамту орталығы	2,76%
тұтынушылық электроника / ұялы телефондар	2,70%
компьютерлер мен перифериялық құрылғылар	2,65%
танысу қызметі	2,14%
саяхат / қонақ үйлер	2,12%
жылжымайтын мүлік / тұрғын үй	1,72%
бағдарламалық жасақтама / бизнес	1,71%

Биткоинді пайдаланушылар арасында Гендерлік компонент тұрғысынан ерлер үлесі басым және 96,57% құрайды, ал әйелдер үлесі небәрі 3,43% құрайды.

Криптовалюта иелерінің жас ерекшелігі де қызықты.

Мәліметке сүйенсек 24 пен 34 жас аралығындағы және 35 пен 44 жас аралығындағы екі топ Ең белсенді болып табылады, екі топ 76,33% құрайды.

Егер браузерді пайдалану тұрғысынан криптовалюталарды қарастыратын болсақ, бөлу келесідей болды:

- Chrome (62,43 %);
- Firefox (17,86 %);
- Safari (14,54 %);
- Internet Explorer – 1,77 %;
- Opera – 1,31 %;

Егер қатысушылар қандай device-түрлерін қолданатынын қарастыратын болсақ, онда криптовалюта операциялары негізінен компьютерлерден жасалады, олардың device-түрлерінің жалпы массасындағы үлесі 66,75% құрайды, ұялы телефондардан жасалған операциялар көлемі 28% құрайды және операциялардың тек 5,25% планшетті пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Криптовалюталардың жұмыс істеуінің маңызды аспектісіне тоқталайық - оны мемлекеттік реттеу. Шарттарды реттеу тұрғысынан мемлекеттердің үш тобы бөлінеді:

1) криптовалюталардың ресми мәртебесі бар мемлекеттер (тауар, қаржы активі, төлем құралы және өзге де құрал);

2) криптовалюталарды реттемейтін, бірақ оларды пайдаланушыларды жазаламайтын елдер;

3) криптовалюталармен операцияларға мемлекет деңгейінде тыйым салынады.

Мемлекеттердің бірінші тобына қырыққа жуық ел кіреді, олардың ішінде Австралия, Аргентина, Ұлыбритания, Германия, Дания, Канада, АҚШ, Сауд Арабиясы, Сингапур, Франция, Швейцария, Швеция, Оңтүстік Корея, Жапония және т. б.

Сонымен, Аргентина-криптовалюталарды пайдалану бойынша жетекші елдердің бірі. UIF департаменті 2014 жылдың шілдесінде барлық қаржы институттарына биткоиндермен және басқа виртуалды валюталармен операциялар жүргізуге мүмкіндік берді және оларды криптовалюталармен жасалған операциялар туралы хабардар етуге міндеттеді.

АҚШ-та криптовалютаны құқықтық реттеу шектеулі. 2014 жылы, Internal Revenue Service (елдің ішкі кірістер қызметі) виртуалды валюта салық салу мақсатында мүлік ретінде қарастырылатындығын анықтады.

Алайда, кейбір жағдайларда криптовалюта операциялары бағалы қағаздарды орналастыру ретінде қарастырылады және бұл жағдайда дәстүрлі бағалы қағаздар сияқты криптовалюталарға қойылатын талаптар қолданылады.

Швейцарияда криптовалюта активтер ретінде қарастырылады және олармен жасалатын операциялар арнайы рұқсаттарды қажет етпейді, бірақ криптовалюталарды коммерциялық негізде және жұмыс істеп тұрған базарларда сатып алу және сату лицензиялауға жатады.

Швейцарияның Қаржы нарығын қадағалау қызметі (FINMA-the Swiss Financial Market Supervisory Authority) токендерді үш түрге жіктейді: төлем құралы ретінде, актив ретінде және пайда ретінде.

Жапонияда 2017 жылдың сәуірінен бастап криптовалюта заңды төлем құралы ретінде танылды.

Сингапурда криптовалюта төлем құралы емес, актив ретінде қарастырылады. Сингапурдың валюта басқармасы-Сингапурдың Monetary Authority (MAS) цифрлық активтерді (таңбалауыштарды) жария орналастыруды және оларды саудалауды реттейтін бірқатар құжаттарды шығарды.

Венесуэла 2018 жылдың 20 ақпанында өзінің криптовалютасы – петроны сатылымға шығарған алғашқы ел болды, ол өзінің резервтері мен табиғи байлықтарымен қамтамасыз етілді, жалпы шығарылымы 100 миллион петро бірлігіне жоспарланған. Бұл қадам негізінен әлеуетті шетелдік инвестицияларға – Ұлттық экономика үшін қажетті қаржыландыру көзіне деген үмітпен қабылданды. Ол криптовалюталардың басқа белгілі түрлерінен 5 миллиард баррель мұнай түріндегі нақты активпен қамтамасыз етумен ерекшеленеді.

Еуропалық бағалы қағаздар нарығын қадағалау басқармасы (esma – European Securities and Markets Authority) Еуропалық банк басқармасымен (EBA – European banking Authority)

және Еуропалық сақтандыру және зейнетақы басқармасымен (eіора – European Insurance and Occupational Pensions Authority) бірлесіп ақпан айында жұртшылықты криптовалюталарға инвестициялау кезіндегі жоғары тәуекелдер. Қаржылық реттеушілер криптовалютаның құнына кепілдік бере алмайды, ал инвесторлар криптовалюталарға инвестиция сала отырып, салынған ақшаны тиісті тәуекелдерге ұшыратады.

Қытай сонымен қатар елдердің екінші тобына жатады. ҚХР Халық банкі криптовалюталарды алғашқы орналастыруға және оларды елде және одан тыс жерлерде сатуға қарсы шектеу шараларының пакетін дайындады. Бұл шаралар, шын мәнінде, реттеушілердің ұлттық нарықта олардың айналымына тыйым салынғаннан кейін криптовалютамен заңсыз әрекеттерге реакциясы. Сонымен, 2017 жылы криптовалюталарды бастапқы орналастыруға тыйым салынды, сауда алаңдары жабылды, биткоин өндірісі шектелді. Мұндай жағдайда қытайлық әдептілік операцияларды шетелге ауыстыруға асықты.

Криптовалюта операцияларына тыйым салынған елдердің үшінші тобына Вьетнам, Индонезия, Ливан, Непал, Пәкістан және т.б. Криптовалюта мемлекет мойындамаса да, оның толық сенімге ие болатынына күмән бар екені анық. Болашақта криптовалюталар сөзсіз халықаралық деңгейде реттелетін болады, бұл ретте ақшаны жылыстату және заңсыз қаржылық операциялар үшін цифрлық активтерді пайдалануды болдырмауға баса назар аударылады.

Қытайдан қашқандардың көбі көршісінен баспана тапты Қазақстан. Республика қазірдің өзінде әлемдегі ең ірі тау-кен орталықтарының бірі болды. Өткен жылдың тамыз айына қарай Қазақстан Биткоин тау-кен өндірісі бойынша 18% - дан асатын үлесімен таза екінші орынға шығады.

Алайда, ел криптовалюта өндірушілерінің айтарлықтай ағынына төтеп бере алмады. Ойын ережелерін үнемі өзгертудің, сондай-ақ криптовалюта саласын реттеуді қатаңдатудың бүкіл тізбегі басталды.

Алдымен Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев майнингке жұмсалған электр энергиясының әрбір киловатт-сағаты үшін 1 теңге мөлшерінде криптофермаларға салық салу туралы Заңға қол қойды. Айтпақшы, инновация 2022 жылдың басынан басталды.

Бірақ одан әрі сахнаға ведомствоның бұрынғы басшысы Мағзұм Мырзағалиев бастаған Энергетика министрлігі шықты. Себебі, қазақстандық электр энергетикасы жүйесі соңғы жылдары электр энергиясын өндірудің тұрақты профицитіне қарамастан, ел ішінде тұтынудың айтарлықтай өсуіне дайын болмады. Мәселен, 2021 жылдың тоғыз айының қорытындысы бойынша Қазақстанда электр энергиясын тұтыну 7% - дан астам өсті, ал оған дейін ол 1-2% - ға тұрақты өсті.

2021 жылы Ұлттық банк нарық қатысушыларымен бірлесіп екі деңгейлі қаржы архитектурасы шеңберінде таратылатын электрондық нысанда шығарылатын Ұлттық Банктің міндеттемесі болып табылатын "цифрлық теңгені" енгізу жөніндегі пилоттық жобаны ұсынды.

Басқаша айтқанда, цифрлық Теңге ұлттық валютаның қосымша нысаны болып табылады, ол нарықта қолма-қол және қолма-қол ақшасыз теңге нысандарына тең.

Цифрлық теңгенің айрықша ерекшелігі Ұлттық Банк атынан белгілі және жалғыз Эмитенттің болуы және ресми бағам белгілеу болып табылады.

Алайда, 2022 жылдың 29 сәуірінде Ұлттық банк цифрлық теңгені енгізу бойынша түпкілікті шешім қабылдаған жоқ. Биыл нарық қатысушыларымен бірлесіп платформаның технологиялық прототипін кеңейту, сандық Экономикалық зерттеулер және реттеуші аспектілерді бағалау бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Мақаланы қорытындылай келе, Қазақстандағы криптовалюталар мүлікке теңестірілген цифрлық активтер ретінде танылғанын атап өткен жөн. Сандық тау-кен жұмыстарына хабарлама түрінде рұқсат етіледі және жақын арада лицензияланған қызмет түріне ауыстырылуы мүмкін.

Сонымен қатар, криптоиндустрияның қарқынды дамуы жақын арада криптовалютаны елдегі төлем құралы ретінде тануға әкелуі мүмкін.

Бұл бағыттағы алғашқы қадамдар "Астана" халықаралық қаржы орталығы аясында қолға алынды. Алайда АХҚО-да тіркелген компаниялар өз биржаларына клиенттерді тартуда айтарлықтай белсенді емес және биржаларда сауда ережелерін әлі жариялаған жоқ.

Криптовалюта ешқашан өзгермейді. Блокчейн технологиясы криптовалютанан іс жүзінде ешқашан өзгермейтін етеді. Ол ауыстырылмайды, кейінге қалдырылмайды, көшірімі жасалмайды, жасырып немесе өзгертілмейді. Бұндай жағдайда криптовалютаға қатысты ешкім, ешқандай жағдайда алаяқтық жасай алмайды, ол адам тарапынан жіберілетін қателіктерден де ада. Бұл криптовалютаның шексіз ашықтығын қамтамасыз етіп, банкте сақталған кәдімгі ақшадан ерекшелейді.

Криптовалюта орталықтандырылмаған. Криптовалютаның жаңа монеталары тұрақты түрде және ашық жағдайда жасалады. Мәселен, биткойнды алып қарайық, оның құрылымы 21 миллион данадан артық шығарылуға жол бермейді. Ал мемлекеттік евро, доллар сияқты валюталарда бұндай шектеу жоқ, оны мемлекет басқарып, қанша шығарғысы келсе, сонша шығара алады. Бұның өзі айналымдағы кәдімгі валюталардың криптовалютадан өзгеше, қатаң орталықтанғанын көрсетеді.

Бүгінгі күні криптовалютаға интернеттен кез-келген затыңызды сатып алуыңызға, есеп айырысуыңызға болады.

Кесте2

Криптовалютаның артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
<p>- криптовалюта банктік немесе несиелік карта компаниясы сияқты сенімді үшінші тұлғаға қажеттіліксіз, екі тарап арасында тікелей қаражат аударуды жеңілдетуге уәде береді. Бұл трансферттер ашық кілттер мен құпия кілттерді және жұмыс дәлелдеуі немесе ставканы растау сияқты әртүрлі ынталандыру жүйелерін қолдану арқылы қамтамасыз етіледі. Қазіргі заманғы криптовалюта жүйелерінде пайдаланушының « әмияны » немесе есептік жазбасының мекен-жайы ашық кілтке ие, ал жеке кілт иесіне ғана белгілі және ол мәмілелерге қол қою үшін қолданылады. Ақша аударымдары минималды өңдеу төлемдерімен аяқталады, бұл пайдаланушыларға банктер мен қаржы институттары ақша аударымдары үшін төлемдерден аулақ болуға мүмкіндік береді.</p>	<p>- криптовалюта операцияларының жартылай анонимді сипаты оларды көптеген заңсыз әрекеттерге, мысалы, ақшаны жылыстату және салық төлеуден жалтаруға ыңғайлы етеді. Алайда, криптовалютаның адвокаттары көбінесе құпиялылықтың репрессиялық үкіметтер кезінде өмір сүретін сыбайластар немесе белсенділер үшін қорғаныс сияқты артықшылықтарын алға тарта отырып, олардың жасырын болуын жоғары бағалайды. Кейбір криптовалюталар басқаларға қарағанда жеке болып табылады.</p>

Мысалы, Bitcoin – Интернеттегі заңсыз бизнесті жүргізу үшін салыстырмалы түрде нашар таңдау, өйткені Bitcoin blockchain-тің криминалистикалық сараптамасы билікке қылмыскерлерді ұстауға және жауапқа тартуға көмектесті. Dash, Monero немесе ZCash сияқты құпиялылыққа бағытталған монеталар бар, оларды іздеу әлдеқайда қиын. Криптовалютаның жоғарыда айтылғандай кемшіліктеріне қарамастан, қолданыстағы қалыпты ақшаға қарағанда көптеген артықшылық жақтары, оны болашақта жалпыхалықтық қолданыстағы валютаға айналдыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Криптовалюта: роль в современном мире (сілтеме) https://spravochnick.ru/ekonomika/kriptovalyuta_rol_v_sovremennom_mire/
2. Қаржы энциклопедиясы (сілтеме) <https://kz.nesrakonk.ru/cryptocurrency/>

3. Криптовалютамен қалай табысқа кенелуге болады және бұл үшін не қажет (сілтеме)
<https://bilim-all.kz/article/5668>

Қаржы секторындағы инновациялар мен цифрлы қаржы

А.Ж. Тиштықбаева¹, Р.Қ.Тешебай^{2,3}, А.М. Капуова³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 4 курс студенттері
arnagul@mail.ru; teshebairanu@mail.ru; azizakapuova@gmail.com;

^{1,2,3}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақала тақырыбы қазірге таңда өзекті болып табылады, себебі қазіргі әлемде инновациялар мен цифрлық технологиялар ел экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар бірқатар артықшылықтарға ие болды: халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қол жеткізілуін оңайлатып, ақпарат алмасуды жеделдетті, бизнес жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктер ашылды. Цифрландыру үрдісі мемлекетіміздің экономикасы үшін, оның ішінде цифрлық технологияларды пайдалануда қаржы секторының түбегейлі жаңа бағытқа инновациялық болашақтың цифрлық экономикасына көшуі үшін жағдайлар жасайды. Қаржы саласы үшін ол ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз ету, адами капиталды дамыту деңгейін арттыру, инновациялық даму институттарын құру және тұтастай алғанда цифрлық экожүйені прогрессивті дамыту есебінен елдің цифрлық трансформациясын іске қосу болып табылады. Қаржы секторы Қазақстанда цифрлы технологияларды пайдалануда көшбасшы салалардың бірі және бүгінгі таңда еліміздегі қаржы секторы цифрлы технологияларды пайдалану саласында экономиканың барынша өрлеуші саласы деп есептеледі.

Кілт сөздер: цифрландыру, технологиялар, модельдеу, инновациялар, цифрлы қаржы, диджиталдану, интерфейстер, мобильді банкинг.

Қаржы секторы Қазақстанда цифрлы технологияларды пайдалануда көшбасшы салалардың бірі және бүгінгі таңда еліміздегі қаржы секторы цифрлы технологияларды пайдалану саласында экономиканың барынша өрлеуші саласы деп есептеледі.

Ұлттық «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асыру шеңберінде бұл реттеуші нарықтың «диджиталдану» деңгейін одан да биік көтеретін бірқатар жобаны іске асыруға бағытталып отыр[1].

Жалпы, қаржы секторында инновациялар мен цифрлы қаржы және басты шешімдер әр кезде белсенді қолданылды және қолданылуда. Бұл қаржы ұйымдарында ақпараттың, деректердің үлкен көлемінің пайдаланылуына байланысты және ақша мен ақпараттық ағынға тиімді қызмет көрсету қажеттілігі қаржы ұйымдарынан ақпараттандыру саласындағы жаңа жетістіктерді қолдануды әрдайым талап етеді. Бұдан басқа, банк жүйесінде қолданылатын ақшаның қолма-қол ақшасыз нысаны кез келген жоғары технологиялық, электронды және мобильді технологияларды барынша тез енгізуге мүмкіндік береді.

Заманауи жоғары технологиялық шешімдерді пайдалану банктерге және басқа қаржы ұйымдарына өз шығындарын және клиенттердің шығыстарын барынша азайтуға, банктерге бармай-ақ бір мезгілде қызметті барынша шұғыл және сапалы деңгейде ұсынуға мүмкіндік береді. Яғни IT-сервистерді пайдалану қаржы қызмет көрсетудің негізінде тұр. Сондықтан қаржы нарығындағы бәсекелестіктің маңызды құрауышы болып табылады.

Қазақстандықтардың интернет-банкінгі және қашықтан банктік қызмет көрсетудің басқа жүйелерін пайдалану статистикасына тоқталатын болсақ, соңғы бірнеше жылда қашықтан қызмет көрсету сегменттері дамудың маңызды жетістіктерін көрсетуде. Интернет пен мобильді банкінгі төлем саласын цифрландырудың озық үрдістері деп сенімді атауға болады. Бүгінде Қазақстанның шамамен барлық банктерінде қашықтан жүргізілетін банкинг

жүйесі бар. Мобильді банкинг сервистерін банктердің 75%-ы (25 ЕДБ) ұсынады, бұл банктердің барлық клиенттік базасының шамамен 90%-ін қамтиды. Мобильді және интернет-банкинг жүйелерінде бүгін 12 млн-ға жуық пайдаланушы тіркелген, олардың үштен бір бөлігіне жуығы (26%) операцияларды үнемі жүргізеді. Күн сайын халық цифрлы банкинг арқылы 7 млрд теңге сомада төлем карточкалары бойынша 500 мың операция жүргізеді. Заңды тұлғалардың қаржылық операцияларының 74%-і қашықтан ұсынылатын сервистер арқылы да өтеді[2].

Осылайша егер 2018 жылы халықтың цифрлы арналар арқылы төлем карточкаларын пайдалана отырып жүргізілген төлемдерінің өсуі 2,6 есе (400,1 млрд теңгеге дейін) болса, ал 2021 жылы осындай төлемдердің көлемі 3 еседен астам өсті (1,2 трлн теңге болды). 2021 жылғы бірінші жартыжылдықта халықтың төлем карточкаларын пайдалана отырып қашықтан ұсынылатын арналар арқылы операцияларының көлемі 2018 жылғы осындай кезеңдегі көрсеткіштерден 2 есе асып, 1,2 трлн теңге сомада 80,3 млн операция деңгейіне жетті.

«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асыру шегінде Ұлттық Банктің алдында келесідей басты міндеттер айқындалған:

– «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде Ұлттық Банк нарықты одан әрі дамыту бойынша бірқатар маңызды инфрақұрылымдық жобаларды көздейді. Бүгін банктермен және басқа қаржы ұйымдарымен бірлесе отырып клиенттерді қашықтан сәйкестендіру тетігін енгізу, мобильді телефонның нөмірі бойынша мезеттік төлемдер жүйесін құру, мемлекеттік органдармен электронды өзара іс-қимыл, онлайн-сақтандыру, өзара іс-қимылдың ашық бағдарламалық интерфейстерінің көмегімен инновацияларға өту бойынша жұмыстар жүргізілуде. Қазіргі кезде банкте кез келген қызметті тұтыну үшін клиент келу тәртібімен сәйкестендіруден өту қажет. Қашықтан сәйкестендіру сервисінің арқасында банктік шотты қашықтан ашу және банкке барусыз басқа қажетті қызметті алу мүмкіндігі жасалады. Бұл тетікті биометрияны және мемлекеттік дерекқорды пайдалану негізінде іске асыру ұсынылады.

Онлайн-сақтандыруды енгізу нәтижесінде халық офиске барусыз және агенттің қатысуынсыз сақтандыру компанияларының интернет-ресурстары арқылы сақтандыру шарттарын жасасу мүмкіндігін алады. Онлайн-сақтандыру географиялық қолжетімділікті қамтамасыз етеді және халық пен бизнес үшін сақтандыру қызметінің құнын төмендетуге мүмкіндік береді. Сақтандыру мен төлемдердің рәсімдерін қысқарту көзделеді. Мысалы, сақтанушылардан алынатын өтініштерді онлайн-қарау, қажетті құжаттарды электронды форматта алу және жөнелту мүмкіндігі есебінен бұл барлық бизнес-процестерді жеделдетуге бірталай мүмкіндік береді.

Қаржы ұйымдарының мемлекеттік органдармен электронды өзара іс-қимылы бойынша жобалары маңызды бағыт. Бүгінде қаржылық қызметті көрсету үшін банктер қағаз тасымалдағышта клиенттерден түрлі анықтамаларды және растауды талап етеді, ал бұл ақпарат пен мәліметтер мемлекеттік органдардың жүйелерінде бар және қаржы ұйымдары оны тікелей мемлекеттік дерекқордан ала алар еді. Клиенттерден қағаздағы анықтамаларды талап етуді жою және ақпаратпен электронды алмасу үшін Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен бірлесе отырып жұмыс тобы құрылды, тиісті жол картасы шегінде жұмыс жүргізілуде[3].

Қазақстанда мезеттік төлемдер жүйесін құру кез келген банктердің клиенттері арасында мезеттік режимде қысқартылған сәйкестендіру – мобильді телефон нөмірі бойынша төлемдерді жүргізуге және ақшаны аударуға мүмкіндік береді. Қорытындысында тұтынушы қашықтан банктік қызмет көрсетудің түрлі арналарын пайдалана отырып банкке және төлем жүйесіне қарамастан, кез келген басқа тұлғаға тәулік бойы төлем жүргізу және ақша аудару мүмкіндігін алады. Ал шағын және орта бизнес қаражаттың айналымы жеделдеуінен және төлем қызметінің шығыстары төмендеуінен ұтады. Қазіргі кезде Ұлттық Банк жекелеген екінші деңгейдегі банктермен бірлесе отырып тиісті технологиялық платформаны тестілеуде. Ағымдағы жылғы үшінші тоқсанда жүйені қанатқақты режимде іске қосу жоспарланып отыр.

Ашық интерфейстер арқылы инновацияны әзірлеушілер түрлі банктік жүйелермен ықпалдаса және клиенттің сұратуы бойынша бір арна, мысалы, мобильді қосымша арқылы сервистердің жиынтығын (әзірлеушіден сияқты басқа банктерден де) ұсына алады. Осы жоба бойынша бағдарламалық интерфейстерге технологиялық талаптармен стандарттарды әзірлеу, келісу және енгізу талап етіледі.

Осылайша Қазақстанның қаржы секторында цифрлы қызметті кеңейту үшін мүмкіндіктер мен ынталандыруды жасау Ұлттық Банктің аталған бастамаларының міндеті болмақ. Нәтижесінде қаржылық қызметті қашықтан алу, банктік сияқты мемлекеттік сервистерде де «қағазсыз» қызмет көрсетуге өту, қызметтердің деңгейін және халыққа оның қолжетімділігін сапалы арттыруға жағдай жасалады. Төлемдер мен ақша аударымдарын тез және қолайлы тәсілмен, цифрлы технологиялардың «осы жерде және қазір» деген талаптарына сай жүргізу мүмкін болады.

– Интернет-банкингті, банктік қызмет көрсетудің қашықтан ұсынылатын жүйелерін пайдалану қолайлы ғана емес, киберқауіппен байланысты белгілі тәуекелдер де бар. Қазақстанның банктері және қаржы секторының басқа қатысушылары киберқылмыскерлердің қол сұғуына қаншалықты тап болады:

– Жаңа талаптарға сәйкес ағымдағы жылғы сәуірден бастап банктер тоқсан сайын кибер оқыс оқиғалар туралы Ұлттық Банкке мәліметтер ұсынуға міндетті. Қазіргі кезде банктерден алғашқы тоқсандық есептерді алу және талдау жүргізілуде. Келіп түсетін ақпараттан қаржы секторына үнемі шабуыл жасалатыны туралы қорытынды жасауға болады. Жай ғана шабуылдан күрделі шабуылға дейін. Алайда банктердегі ақпараттық қауіпсіздік қызметтері кәсіптік тұрғыдан дайындалғанын, жабдықталғанын атап өткен жөн. Бұл кибер шабуылдарға ойдағыдай тосқауыл қоюға және ақпараттық қауіпсіздіктің жеткілікті деңгейін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

– Қаржы нарығының ойыншылары реттеушімен жаңа заманауи технологияларды пайдалана отырып, клиентті қашықтан сәйкестендірудің жаңа жүйелерін енгізу мәселелерін талқылай алады ма; Мысалы, адамның бет-әлпетін, көздің сыртқы мөлдір қабығын ажырату жүйелері және т.б.

– Қазірдің өзінде Қазақстанның банктері биометрияны пайдалануға негізделген технологиялық шешімдерді (саусақтың бедерін, адамның дауысы мен бет-әлпетін ажырату) клиенттерге қызмет көрсету кезінде қолданады. Алайда бұдан бұрын айтылғандай, бүгінде банктік сервистерді бастапқы алу клиенттің жеке өзі қатысып, болуын талап етеді. Сондықтан клиенттерді қашықтан сәйкестендірудің болуы – цифрлы қаржылық экожүйені құрудың фундаменти мен негізі. Ұлттық Банк осы бағыттағы жұмысты банктермен және мүдделі мемлекеттік органдармен бірлесе отырып өткен жылдан бастап жүргізуде. Бастапқы сатыда жүйе адамның бет-әлпетін ажырату сияқты биометрикалық көрсеткіш арқылы клиенттерді сәйкестендіруге негізделетін болады. Клиенттің жеке басын растау үшін мемлекеттік дерекқорлардан алынған мәліметтер пайдаланылады. Қазіргі кезде мүдделі мемлекеттік органдармен бірлесе отырып жобаны іске асырудың техникалық мәселелері жетілдірілуде.

– Бүгінгі нарықта келешекте дәстүрлі банктік құрылымдарға маңызды бәсекелес болатын көптеген қаржылық техникалық компаниялар пайда болуда. Цифрлы технологиялардың белсенді дамуы іс-жүзінде қызметті көрсетудің бизнес үлгісі өзгеруіне, нарықта жаңа қатысушылар және нарықтың тұтастай сегменттері пайда болуына әкелді. Ұлттық Банк орын алып отырған өзгерістерді аса назар қойып қадағалап отыр. Қаржылық техникалық компаниялар деп аталатындар P2P-кредиттеу, инвестициялау (краудфандинг), төлемдер, үлкен деректерді талдау, блокчейн технологиясын пайдалану және басқа бағыттар саласында қолжетімді қызмет көрсете алатынына үмітті.

Қазақстанның төлем нарығында қызметті ұсынатын жаңа ойыншыларға қатысты Ұлттық Банк 2018 жылы қажетті құқықтық базаны жасады және бүгінгі күні оған қатысты өзгертулер мен толықтырулар енгізілді. «Төлемдер және төлем жүйелері туралы» жаңа заңға сәйкес төлем қызметін көрсететін барлық субъектілерде төлем қызметін берушілер мәртебесі болуы

тиіс. Банктік емес қатысушылар төлем ұйымдарына жатқызылды және өз қызметін бастар алдында Ұлттық Банкте есептік тіркеуден өтуі тиіс. Қазақстанда бүгінде 40 - тан астам төлем ұйымы тіркелген және бұлар Ұлттық Банктің интернет-ресурсында орналастырылған тиісті тізіліміне енгізілген. Оларға төлем терминалдары желісінің банктік емес операторлары, электронды ақша жүйесінің операторлары, клиенттердің мобильді/электронды төлемдерін өңдеу жөніндегі процессингтік және басқа компаниялар жатады[4].

Әрине, қай салада болмасын қандай да бір инновацияны енгізу іс-шараның ойдағыдай шығуында белгісіздікпен және күмәнмен байланысты. Сондықтан қаржы нарығы мен тұтынушылар үшін тәуекелдер әкелетін инновациялық жобаларды тестілеу үшін халықаралық тәжірибеде «реттеу орталары» деп аталатын реттеуші және реттеу таралуда. Арнайы режим (эксперимент) кезеңінде осындай «реттеу ортасына» қатысушылар инновациялық қызметтерді, технологияларды және шешімдерді шектелген ортада тестілеуге арналған реттеуші нормативтік талаптардан толық не ішінара босатылуы мүмкін. Қазақстан Ұлттық Банкі заңнамаға сәйкес, қаржы ресурстарын шоғырландыру немесе төлем қызметін көрсету бойынша қызметін жүзеге асыратын ұйымдар үшін реттеудің «арнайы» режимін белгілеу жөніндегі өкілеттікке ие.

Қазіргі кезде Ұлттық Банкте реттеудің арнайы режимінің талаптарын және әлеуетті қатысушыларға талаптарды/өлшем шарттарды белгілейтін құжаттарды әзірлеу жүргізілуде. Осындай алаңның болуы жаңа ойыншыларға өз шешімдерін қауіпсіз режимде саралауға мүмкіндік береді деп ойлаймыз. Ал реттеуші жаңа қаржылық өнімдердің пайда болуын бақылай алады, оның дамуына мониторинг пен бақылауды жүргізе алады.

Әдебиеттер тізімі

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.-2020.-09 желтоқсан.
2. Төлем карточкалары және электрондық банк қызметтері [Электрондық ресурс] //
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми сайты. - Қол жеткізу режимі: nationalbank.kz/ru/news/elektronnye_bankovskie-uslugi?page=1 (қол жеткізілген күні: 05.10.2021).
4. TOP 10 Digital banking trends for 2022 – Изменение банковского ландшафта /Интернет ресурс: <https://geniusee.com/single-blog/digital-banking-trends>.
5. <https://nationalbank.kz/ru>

Банк секторындағы цифрландыру бағыттары

А.Ж.Тиштыкбаева¹, П.Қ.Эргашова², А.А.Молдабаева³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

^{2,3}«Қаржы» мамандығы бойынша 3 курс студенттері

arnagul0707@mail.ru, ergeshova_zh@mail.ru, amoldabaeva35@mail.ru

^{1,2,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: бұл мақалада қазіргі таңдағы өзекті тақырып – ұлттық экономиканы цифрландыру және банк саласындағы технологиялық инновациялардың даму деңгейі туралы қарастырылады. Еліміздің цифрлық экономика жағдайында банк секторының жұмыс істеу ерекшелігіне және олардың қызметі процесінде туындайтын негізгі проблемаларға шолу жасалады. Қаржылық технологиялар, әлемдік үрдістер және олардың артықшылықтарын атап өтіп, елімізге тиімдісі және қажеттілігі анықталады. Қазақстан Республикасының банк жүйесін цифрландырудағы басымдықтар, қоғамның цифрлық трансформациясының даму перспективалары мен проблемалары талқыланады. Соңғы жылдардағы даму көрсеткіштері мен болашаққа болжамдары айқындалады.

Кілт сөздер: цифрландыру, цифрлық экономика, цифрлық банкинг, интернет-банкінг, тенденция, екінші деңгейлі банктер, қаржылық технологиялар, экожүйе.

Экономикада қаржы саласының қазіргі заманғы дамуы цифрлық технологияларды пайдаланбай мүмкін емес. Олардың маңыздылығы әсіресе үлкен салалардың бірі - банк саласына қатысты. Банк қызметінде ұсынылатын өнімдер мен қызметтердің сапасы және сенімділігін арттыру үрдістері байқалады, сонымен қатар есеп айырысу операцияларын жүргізу, клиенттердің банк өнімдеріне электрондық қол жеткізуін қамтамасыз ету жылдамдығы секілді қызмет бағыттары цифрландыру арқылы күрт артады.

Банк қызметінде цифрлық технологияларды пайдалану алыс қашықтыққа төлем операцияларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, осыған байланысты төлем жүйелерін енгізу және дамыту банк саласы үшін норма болып табылады.

Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өз жолдауында айтқандай, қазіргі таңда Қазақстан ең цифрланған мемлекеттер рейтингінің топ-30 мемлекеттер құрамына кіреді. Бұл тұжырымға дәлел ретінде елімізде 2017 жылғы желтоқсанда қабылданған "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы, әрине, түбегейлі жаңа траекторияға – Болашақтың цифрлық экономикасына бағдарланған деп санауға болады [1].

Соңғы он жылда қаржы секторының цифрлық дамуы жеделдетіліп, банк секторындағы сандық трансформацияны дұрыс басқару, бәсекелестік ортада айрықша артықшылыққа ие болады. Банктерді цифрлық трансформациялау ең алдымен клиенттердің қажеттіліктерін қамтамасыз етуге бағытталған: адамдар мен ұйымдар банктермен оңай әрі арзан қарым-қатынас жасағысы келеді, сондықтан цифрлық экономика жағдайында банк секторы ең заманауи қызметтерді ұсынуға дайын болуы керек.

Цифрлық банкинг – бұл банкингтің алдыңғы деңгейінен соңғы жағына дейінгі барлық деңгейлерді цифрландыру. Бұл цифрлық банктер әкімшілік тапсырмалар және деректерді өңдеу сияқты серверлік операцияларды автоматтандыру үшін жасанды интеллектке сүйенеді. Бұл өз кезегінде қызметкерлерге күнделікті тапсырмаларды орындау үшін қысымды жеңілдетеді. Банк индустриясы жаппай цифрлық өзгерістерді бастан кешіруде: онлайн депозиттер, мобильді қосымшалар және электрондық шот төлемдері негізінен қалыпты жағдайға айналды. Цифрлық банктер пайдаланушыларға қашықтықтан шотқа депозиттер мен аударымдар жасауға мүмкіндік беріп қана қоймайды, сондай-ақ оларға несие алуға өтініш беруді жеңілдетіп, жеке ақшаны басқару қызметтеріне қол жеткізу мүмкіндігін береді.

Цифрлық банктік трансформацияның жалпы бағыттары:

- Қаржылық қызметтерді оңай және өкілеттікпен қамтамасыз ету.
- Жолда мобильді банкингті пайдалануды және әлемнің басқа бөліктерінен төлемдерді бір рет басу арқылы қабылдауды жеңілдету.
- Қаржылық операцияларға жұмсалатын уақыт пен ресурстарды қысқарту.
- Бүкіл әлем бойынша жұмыс жасаудың және оның қолайлылығын арттыру, нәтижесінде бизнестің айтарлықтай өсуіне әкелу [2].

Интернет-банкінгтен кейіннен мобильді банкинг қалыптасты, ол негізінен екеуі бірдей қызметтерді ұсынады, бірақ планшет немесе смартфон сияқты мобильді құрылғының ыңғайлылығынан өзгешеленеді. Мобильді банкинг пайдаланушыларға мобильді арналар арқылы кәдімгі банктік тапсырмаларды орындау мүмкіндігін ұсынуды білдіреді, ал цифрлық банкинг интернет арқылы цифрлық қол жетімді барлық банктік мүмкіндіктерді қамтиды.

Қазіргі әлемде клиенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыра отырып және цифрлық өнімдердің кең экожүйесіне тиісті қызметтерді енгізе алатын, клиенттермен қашықтан өзара іс-қимыл жасауға шоғырланған толық цифрлық құрылымды банктер болады. Олар көбінесе цифрлық экономикасы дамыған елдерде орналасқан. Мысал ретінде Ұлыбританиядағы AtomBank-ті айтуға болады, онда клиенттермен жұмыс істеуге арналған жеке кеңселері жоқ, барлығы (ағымдағы шот ашудан бастап несие беруге дейінгі) мобильді қосымшаның

көмегімен жүзеге асырылады. Бұл туралы толық ақпаратты төмендегі 1-кестеден көруге болады:

Кесте 1

Цифрлық банкинг бойынша әлемдік көшбасшылар

Банк атауы	Мемлекет, технологияның іске қосылу жылы	Технология	Категория	Инвестиция көлемі
Atom Bank	Ұлыбритания, 2016 жыл	Банктің мобильді қосымшасы пайдаланушылардың биометриялық сәйкестендіруін пайдаланады.	challenger	\$ 166 млн
Moven	АҚШ, 2013 жыл	Дебеттік пластик картамен мобильді қосымшаға және жанасусыз төлемдер үшін смартфонға арнайы жапсырмамен бірге, нақты уақыт режимінде -ақылға салынған қаржылық шешімдерді ынталандыруға және қабылдауға бағытталған кеңестерге қол жеткізу .	neo	\$ 24 млн
WeBank	Қытай, 2015 жыл	Депозиттерді қоспағанда, Интернет-банкінг, Қытайдың мемлекеттік блокчейн желісі үшін техникалық инфрақұрылымды жеткізу.	challenger	\$ 450 млн
Simple	АҚШ, 2009 жыл	Шот иелері Visa дебеттік карталарын алады және онлайн-банкінг жүйесіне кіре алады.	neo	\$ 117 млн
N26 (Number26)	Германия, 2013 жыл	Мобильді қосымшаның көмегімен клиенттер қор биржасында бағалы қағаздарды сатып алуға қаражат сала алады.	neo	\$ 50 млн
Starling Bank	Ұлыбритания, 2016 жыл	Ағымдағы шоттарға қызмет көрсетуге байланысты қызметтердің шектеулі санын ұсынады.	challenger	\$ 70 млн

Е с к е р т п е - Challenger bank review 2020 жылғы деректері бойынша автормен құрастырылды [3]

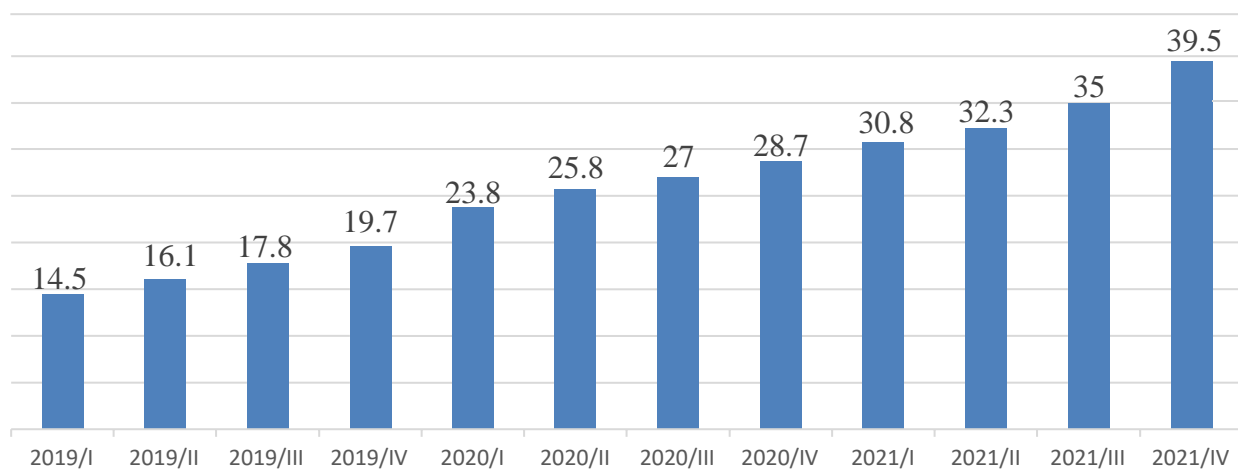
1-кесте мәліметтері негізінде,әлемдік технологиялық банктердің neo және challenger банктер болып бөлінетінің байқаймыз. Олардың айырмашылығы neo-банктер сандық қаржы құрылымдары мен дәстүрлі банктің симбиозы болып табылса, ал challenger - банктер тұтынушыларға қаржылық қызметтерді алудың жаңа технологиялары мен жаңа схемаларын ұсынатын толық автономды лицензияланған банктер болуға ұмтылады. KPMG компаниясының мәліметтері бойынша, Ұлыбританияда ғана challenger-банктердің жалпы пайдасы £194 млн-ға өсті және жылына шамамен 30% – ға өсуде, ал Британдық Big Five-

HSBC, Lloyds Bank, The Royal Bank of Scotland және Santander банкінің Британдық бөлімшесі осы көрсеткіш бойынша құлдырауда, ол £5,6 млрд құрайды [3].

Қазіргі заманғы қаржы технологиялары қаржылық қызметтердің көптеген түрлерімен бірге жүреді: несиелеу, төлемдер мен аударымдар, жинақ, инвестициялау, сақтандыру және басқалары, бизнес-модельдерді өзгертеді және олардың клиентке бағдарлануын арттырады.

Финтех (қаржылық технологиялар) – бұл "үлкен деректер" (Big Data), жасанды интеллект және машиналық оқыту, роботтандыру, блокчейн, бұлтты технологиялар, биометрия және т.б. сияқты инновациялық технологияларды қолдана отырып, қаржылық қызметтер мен қызметтерді ұсыну.

Қазақстандағы финтех нарығының құрылымына: краудфандинг, онлайн бухгалтерия, банктер мен МҚҰ үшін инфрақұрылымдық шешімдер, венчурлік қорлар, необанктер, маркетплейстер кіреді. ҚР-да онлайн-банкінг танымалдылыққа ие болуда: бес жыл ішінде мобильді банкінг арқылы интернет-төлемдердің үлесі 23% - дан 83% - ға дейін өсті. Қазақстанда ЕДБ онлайн сервистерін пайдаланудың өсу үрдісі байқалады.

Сурет 1. Банктердің онлайн-сервистерін 2019 – 2021 жылдар аралығында пайдаланушылар санының динамикасы (млн. адам)

Е с к е р т п е - автормен құрастырылған [4]

1- суреттен көріп отырғанымыздай, 2019-2020 жылдар ішінде пайдаланушылар саны екі есеге артып, ағымдағы жылдың басында 39,5 млн (2020 жылы – 28,7 млн, 2019 жылы – 19,7 млн) құрады. Банктердің онлайн-сервистерін 2019 – 2021 жылдар аралығында пайдаланушылар 2021 жылы 39,5 миллион адам санын құрап яғни, 2019 жылмен салыстырғанда 49,8 %-ға артқанын байқаймыз. Белсенді сатушылар санының қарқынды өсімі қаржылық технологияларды қолдану тиімділігінің үздік қарқынын көрсетіп отыр. Онлайн-банктік қызметтердің ену деңгейі де оң динамиканы көрсетеді. Мәселен, ҚР-ның әрбір экономикалық белсенді тұрғыны ҚР ЕДБ-нің 4-тен астам онлайн-сервистерін пайдаланады, бұл ретте екі жыл бұрын көрсеткіш 2-ден сәл астам болды. Бұл көрсеткіштердің жыл сайын қарқынды өсуі әсіресе елдегі болған коронавирустық пандемиядан кейін айқын байқалады. Сонымен қатар, бөлімшелерде классикалық банктік қызметтерді ұсынудан (қарыздар беру, депозиттер тарту, пластикалық карталармен операциялар, шоттар ашу) өнімдерді цифрландыруға және банктік емес қызметтерді банктік қызметке біріктіруге айтарлықтай өзгеріс болды. Қолма — қол ақшасыз операциялардың барлық түрлерінің, ең алдымен - ақылы және аударма операцияларының өсуі байқалды. Карантиндік шектеулер азаматтардың төлем әдеттеріндегі өзгерістерді қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жағына, соның ішінде интернетте жеделдетті.

Айта кететін жайт, елдегі онлайн-банкингтің дамуы қолма-қол ақшасыз төлемдердің өсуінің драйверіне айналды. Мәселен, соңғы жылдары қолма-қол ақшасыз ақша көлемі бір жылда екі еседен астам өсуде. Ол туралы төмендегі 2-кестеден көруге болады:

Кесте 2

Төлем карталарын пайдалану арқылы қолма-қол ақшасыз операциялар (млн.тг)

Көрсеткіштер	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл	Өзгеріс,%, 2020/2019	Өзгеріс,%, 2021/2019
POS терминал	3453792,2	6278473,6	7243700,7	81,8%	109,8%
Банкомат	194942,7	140122,2	79850,8	-28,1%	-59%
Интернет және мобильді телефон	9655303,4	28170017,5	35377074,6	191,7%	266,4%
Төлем терминалы	375,3	439,8	416,2	17,1%	10,9%
Барлығы	13304413,7	34589053,1	42701042,4	160%	220%

Е с к е р т п е -Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 2021 жылғы деректері бойынша автормен құрастырылды [5].

2-кесте мәліметтерін тұжырымдай келе, 2020 жылы қолма — қол ақшасыз транзакциялар саны 2019 жылмен салыстырғанда шамамен 2,5 есе, олардың сомасы 2,6 есе өсті. Өсім негізінен интернет және мобильді телефон арқылы есептеулерге (транзакциялардың 2,7 есе өсуі және олардың сомасы 2,9 есе) және POS — терминалды пайдалануға (тиісінше 2,2 есе және 1,8 есе ұлғаю) байланысты [5].

2021 жылдың операциялардың 65,7%-ы интернетте немесе мобильді банкингтің көмегімен, 34,2 %-ы POS – терминалдың көмегімен жүзеге асырылды. Бұл ретте онлайн операциялар сомасы жүргізілген қолма-қол ақшасыз есеп айырысулардың барлық сомасының 82,8% құрады.

Қазақстан Орталық Азия елдері арасында қаржы технологияларын дамытуда көш бастап тұр және бизнесті жүргізу жеңілдігі бойынша әлемнің ТОП-25 елінің қатарына кіреді. Астана халықаралық қаржы орталығының (АХҚО) Tech Hub, Mastercard және ФРИИ еліміздің банктерімен серіктестікке және жаңа қарқынды дамып келе жатқан нарыққа шығуға мүдделі технологиялық стартаптар үшін Қазақстанның алғашқы финтех-акселераторын өткізді. Акселератордың негізгі мақсаты-Қазақстан банктері, стартаптар мен жетілген технологиялық компаниялар арасында ұзақ мерзімді ынтымақтастық орнату. Үдеткіш мүшелері үшқышты ел банктерімен бірге іске қосуға және Tech Hub пен Mastercard қолдауына ие болады. Масштаптау Қазақстан банктерімен ұзақ мерзімді коммерциялық әріптестікті көрсетеді. Бұл акселератордың бір немесе бірнеше серіктес банктері бар пилоттық жоба болып табылады.

Қашықтықтан қызмет көрсету сервистерін пайдаланудың өсу драйверлерінің бірі ҚР-да биометриялық сәйкестендіруді енгізу болды. Мобильді қосымшалар бүгінде барлық банктік қызметтерге онлайн режимінде қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Статистикалық деректемелерге сүйенсек, ҚР екінші деңгейдегі банктерінің 11.02.2022 жылға арналған Google Play-дегі топ-10 мобильді қосымшасына мыналар кірді: Jusan, Halyk Homebank, Kaspi.kz, Sber.KZ, Otbasu bank, Альфа-Банк Қазақстан, Home Kredit Bank Kazakhstan, Kaspi Pay, Smartbank, Forte.

Қазақстанда ҚР Ұлттық Банкінің сервисі — "Susqar" жүйесі жұмыс істей бастады, бұл мобильді қосымшалар немесе интернет банкинг көмегімен ЖМК-ға қатысушы кез келген банкке тәулік бойы ұялы телефон нөмірі бойынша жедел аударым жасауға мүмкіндік береді. Ұлттық Банк жүйенің операторы және есеп айырысу орталығы ретінде әрекет етеді. Өзірге бұл қызметтерді "Банк ЦентрКредит" АҚ, "Altyn Bank" АҚ (China Citic Bank Corporation Limited ЕБ) және "Еуразиялық Банк" АҚ көрсетеді [6].

"Kaspi Bank" АҚ, "Қазақстанның Халық Жинақ Банкі" АҚ, "First Heartland Jusan Bank" АҚ мобильді банкингі корпоративтік клиенттер мен жеке тұлғалар үшін қаржылық операциялардың барлық дерлік спектрін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталып кеткен банктер ішінде "Kaspi Bank" АҚ қаржылық технологияларды белсенді түрде қолданатын бірден бір қаржы институты болып табылады. Оның маркетплейсі - "Kaspi.kz" - электрондық коммерцияның көшбасшысы және ірі сауда интернет-платформасы болып саналады. Банк финтех ретінде Қазақстанда баламасы жоқ компанияларды орналастырады, жақында London Stock Exchange (Лондон қор биржасы) компаниясына сәтті шығып, ең қымбат қазақстандық компаниялардың біріне айналды. Банк өз қызметінде Kaspi.kz Экожүйесі үшін жалғыз терезе ретінде қызмет ететін Super - қосымшасын пайдаланады. Бұл Super - қосымшаның көмегімен пайдаланушылар банктің Payments, Marketplace және Fintech платформаларына қол жеткізе алады.

Қорытындалай келе, жалпы, банктердегі барлық цифрлық технологияларды үш ірі блокқа бөлуге болады: клиенттермен байланыс жүйелері, цифрлық төлем қызметтері мен технологиялары, банктік өнімдер мен қызметтерді қашықтықтан ресімдеу және алу. Қазіргі уақытта цифрлық технологияларды белсенді енгізуге қарамастан, банк секторы, әсіресе шағын банктер бірқатар қиындықтарға тап болады. Жаңа технологиялардың қозғалысын тежейтін маңызды факторлардың ішінде, ең алдымен, барлық бизнес-процестерді, рәсімдерді, өнімдерді, жұмыс форматтарын толық трансформациялау үшін қаржы ресурстарының шектелуі, мұрағаттарды электрондық форматқа ауыстыру қажеттілігі, банк саласында және IT-де жұмыс істеу үшін қажетті білімі мен дағдылары бар мамандандырылған кадрлардың жетіспеушілігі, банктердің мемлекеттік жүйелермен және дерекқорлармен электрондық өзара іс-қимылының болмауы-банк жүйесінің кибер тұрақтылығы және дербес деректерді қорғау, клиенттерді қашықтықтан тексерудің әмбебап механизмінің болмауы жатады. Айтылған тәуекелдерді азайту мақсатында қазіргі таңда елімізде цифрлық экономиканы дамытуға көптеген іс-шаралар жүргізіліп жатыр.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік.- ҚР Президенті Н.Ә.НазарбаевҚазақстан Халқына Жолдауы.- Егеменді Қазақстан.- 2017.- 31қаңтар.
2. TOP 10 Digital banking trends for 2022 – Изменение банковского ландшафта /Интернет-ресурс: <https://geniusee.com/single-blog/digital-banking-trends>.
3. Challenger bank review 2020 | Money Guru.
4. ҚР ЕДБ мобильді қосымшаларының ранкингі. 16 ақпан 2022.
5. Төлем карточкалары және электрондық банк қызметтері [Электрондық ресурс] // Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми сайты. - Қол жеткізу режимі: nationalbank.kz/ru/news/elektronnye-bankovskie-uslugi?page=1 (қол жеткізілген күні: 05.10.07.10.2021).
6. "Susqar" жедел төлем жүйесі Қазақстанда іске қосылды [Электрондық ресурс] // "Kazinform" халықаралық ақпараттық агенттігі. - Қол жеткізу режимі: inform.kz www.inform.kz/ru/sistema-mgnovennyh-platezhey-sunqar-zarabotala-v-kazahstane_a3495839 (қол жеткізілген күні: 05.10-07.10.2021).

Қазақстан Республикасында мобильдік банктік қосымшалардың дамуы

Г.Р.Топшахова¹, Боранқұлова Н.Ж.², Нурланова А.М.³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.,

^{2,3}«Қаржы» мамандығының 1 курс студенттері

Mr.suyundykov@mail.ru

^{1,2,3}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: мақалада банктердің мобильді қосымшалары талданды және бірқатар негізгі критерийлер қалыптастырылды, олар бойынша салыстырмалы талдау жүргізілді. Мобильді

қосымшалар арқылы ұсынылатын банктік қызметтердің, бағдарламалардың көлемі анықталды, олардың сапасы мен қажеттілігі бағаланды.

Кілт сөздер: мобильді банктік қосымшалар, FAQ, банктік қызметтер, валюталық операциялар, онлайн төлемдер.

Пандемия жағдайында несиелік ұйымдардың қызметіне енгізілген қосымшалардың рөлі артты, бұл отандық банктердің инновациялық стратегиясын дамытудағы негізгі қадамдарды анықтады. Қазіргі заманғы мобильді құрылғылардың белсенді дамып келе жатқан нарығы банктерге биометриялық және бұлттық әзірлемелерді пайдалануға, сондай-ақ сапалық және сандық көрсеткіштерді жақсартуға мүмкіндік беретін жаңа инновациялық мүмкіндіктер ашатынын көрсетті.

Markswebb 2022 жылы жеке тұлғалар үшін Қазақстанның үздік мобильді банктерін зерттеуді ұсынды. Mobile Banking Rank Қазақстан 2022 шеңберінде республикадағы ең танымал 10 мобильді банк жеке тұлғалар үшін зерттелді. осы зерттеуге сәйкес, олардың ішіндегі ең ыңғайлысы ЦентрКредит Банкі, Jusan Bank және Halyk Bank болды. Бағалау 800 критерий бойынша жүргізілді, ол пайдаланушы тәжірибесінің сапасының объективті көрінісін қалыптастырады және қосымшаны дамыту үшін бағдарларды көрсетеді. Қазақстанда мобильді банктерді пайдаланушылардың аудиториясы 2019 жылдан бастап қарқынды өсіп келеді, бұл ретте көптеген цифрлық өнімдердегі клиенттік тәжірибенің сапасы әлі де үш жыл бұрынғы деңгейде қалып отыр. Сондай-ақ, нарықта пайдаланушы тәжірибесінің стандарттары туралы бірыңғай көзқарас әлі қалыптасқан жоқ, өйткені әр түрлі қосымшаларда бірдей тапсырмаларды орындау сапасы айтарлықтай өзгеруі мүмкін[1].

Дамудағы сапалы серпіліс үшін қазақстандық банктерге өсу үшін түсінікті сапа көрсеткіштері мен көрнекі бағдарлар қажет. Олардың көзі Mobile Banking Rank Қазақстан 2022 зерттеуі болып табылады. Ол Қазақстандағы жекеменшік үшін ең танымал мобильді банктерді қамтыды - 50 мыңнан астам Android нұсқасы жүктелген 10 қосымша. Зерттеу нәтижелері Қазақстанда мобильді банкінгің 2022 жылы қандай жетістіктерге қол жеткізгенін, қолданбаларда әртүрлі пайдаланушы сценарийлерінің қаншалықты толық және ыңғайлы іске асырылғанын және нарықта үздік клиенттік тәжірибені қалай жасау керектігін көрсетеді. Біз зерттеудің негізгі түсініктері туралы сөйлесеміз. 2022 жылы ең ыңғайлы қосымшаны ЦентрКредит Банкі ұсынады[2]. Мобильді банк барлық міндеттерде клиенттік тәжірибе деңгейін нарықтағы орташадан жоғары деңгейде қамтамасыз етеді. Функционалдық блоктарда төлемдер мен аударымдар санаттарында көш бастап тұр. Карта өнімдерін теңшеудің кең мүмкіндіктерін ұсынады: лимиттерді басқару, қауіпсіздік параметрлері, контактісіз төлемді қосу, SMS және PUSH хабарландыруларын басқару. Сондай-ақ қайталанатын операцияларды жүргізуді оңтайландырады.

UX - Jusan Bank және Halyk Bank дамыған функционалдығы және жоғары сапасы бар банктер. Көшбасшыдан айырмашылығы, оларға кесте бойынша төлемдерді құру және теңшеу мүмкіндігі жетіспейді. Өнімнің дисплей параметрлері жеткіліксіз дамыған: шектеулер, қауіпсіздік, хабарландыруларды басқару. Бірақ бұл банктердің әрқайсысы нарықтағы ең жақсы тәжірибелерімен ерекшеленеді. Jusan Bank қосымшасында-шоттың үзінділері мен деректемелерін ыңғайлы түсіру, сондай-ақ мобильді банкті теңшеудің кең мүмкіндіктері: профильді орнату, тақырыпты таңдау және сәлемдесу. Halyk Bank кеңселер мен кеңселерді табуды жеңілдетеді: белгілі бір жерде қандай қызметтер бар екендігі туралы толық ақпарат береді.

Kaspi Bank-те алдын ала логин аймағы дамыған, мұнда сіз банктің клиенті емес жаңа өнімдерді ресімдеуге көше аласыз. Қосымша провайдерлер тізімімен ыңғайлы өзара әрекеттесуді ұсынады, бірақ электронды әмиянға аударымдар жоқ, телефон немесе деректемелер арқылы басқа банкке ақша аударуға болмайды.

ForteBank мобильді банкінде телефон нөмірі бойынша аударымдардың ең дамыған мүмкіндіктері, сондай-ақ дебеттік және несиелік карталарға тапсырыс берудің ыңғайлы витриналары бар. Бұл ретте ЖҚЕ айыппұлдарын төлеуге мүмкіндік жоқ[4].

Қосымшаларда UX дамыту үшін үлкен әлеуеті бар банктер-Home Credit Bank, RBK Bank, Еуразиялық банк, Altyn Bank, Freedom Finance Bank. Бүкіл топ төлемдердің функционалдығы, құжаттарды түсіру ыңғайлылығы, аймақтың алдын-ала логинінен жаңа өнімдерге тапсырыс берудегі өсу нүктелерін көрсетеді. Бұл ретте әрбір банктің табысты іске асырылуы бар. Банкте үй несиесі қолдауы бар ыңғайлы чат және FAQ егжей-тегжейлі бөлімі бар. RBK Bank қосымшасы транзакциялар туралы толық ақпаратты көрсетеді. Еуразиялық банк жеке өнімге өту мүмкіндігімен бірыңғай тарихқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Altyn Bank қосымшасында телефон нөмірі мен төлқұжат деректерін өзгертуге болады. Freedom Finance Bank байланыстырылған карталармен ыңғайлы жұмыс істеуді қамтамасыз етеді. Клиенттер мобильді банктерді күнделікті төлемдер мен аударымдар, қызметтерді төлеу, сондай-ақ жаңа өнімдерді ашу үшін белсенді пайдаланады. Қазақстан нарығы үшін бұл must have функциялары, олар үйреншікті және пайдаланушылар тарапынан барынша сұранысқа ие. Алайда, транзакциялық белсенділіктің өсуі функционалдылықтың жеткіліксіздігімен шектеледі: көптеген ыңғайлы функциялар зерттелген мобильді банктердің жартысынан азында кездеседі немесе толық жүзеге асырылмайды. Мысалы, көптеген қосымшалар басқа банктің картасын сақтауға немесе байланыстыруға мүмкіндік береді, бірақ байланыстырылған карталарды оңай көруге және басқаруға мүмкіндік жоқ.

Қазірдің өзінде енгізілген мүмкіндіктердің ыңғайлылығы қосымша инвестицияларды қажет етеді. Көптеген қосымшаларда қайталанатын және тұрақты операциялар нашар оңтайландырылған, кесте бойынша төлемдер орнатуға ыңғайсыз. Операциялар тарихы әр банкте ұсынылған, бірақ көбінесе клиентке өз міндеттерін шешуге мүмкіндік бермейді: операциялар, ыңғайлы навигация және тарихты сүзу мүмкіндіктері туралы ақпарат жетіспейді[3].

Пайдаланушылардың белсенділігін және мобильді банкті пайдалану жиілігін арттыруға онлайн-бординг және жан-жақты онлайн-қолдау көмектеседі. Қосымшалардағы Чат банктердің жартысынан азында жүзеге асырылады. Ол бар жерде сіз орташа есеппен 15 минуттан артық жауап күтуіңіз керек, сонымен қатар банкте бар деректерді қосымша көрсетуіңіз керек.

Қазақстан банктері онлайн-сату үшін барлық мүмкіндіктерді пайдаланбайды. Нарықта қолданыстағы клиенттер үшін дебеттік карталар мен салымдарды ашу тәжірибесі кең таралған, бірақ бұл процесте өнімді ұсыну шарттары, құжаттар мен тарифтермен танысу мүмкіндіктері туралы ақпарат жетіспейді. Өсудің қосымша аймағы-алдын ала логин аймағында банк клиенті емес өнімдерді ресімдеу. Нарықта клиентке қосымшада авторизациядан бұрын өнімдермен танысуға және дизайн туралы шешім қабылдауға мүмкіндік беретін тәжірибелер аз.

Сондай-ақ, қазақстандық нарық жекелеген сценарийлерде UX нүктесін жақсартатын цифрлық шешімдердің әлсіз енуімен сипатталады. Қазіргі уақытта тек бірліктерден кірістер мен шығыстарды талдауға, қаражат жинау функцияларына, телефон нөмірі бойынша шетелге ауысу мүмкіндіктеріне, ХҚКО қызметтеріне ақы төлеуге, сот қарыздары бойынша айыппұлдарға және т.б. шешімдер табуға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Мобильный банк: тенденции и технологии развития [Текст]/Татьянников В.А., Тюшняков А.В.//Финансы и финансово-инвестиционный механизм: Известия УрГЭУ № 6(62) 2019 С. 56-60
2. Мобильный банкинг: тренды 2021[Электрон-ный ресурс]: - Режим доступа: <https://fortrader.org/promo/mobilnyj-banking-trendy-2021.html>
3. Цифровые технологии в банковской сфере. Мировой опыт [Текст]/Ричард Инсик Чен//Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1. Экономика и управление № 2(25) 2021 - С. 43-49

4. BUSINESS INTERNET BANKING RANK 2021. Исследование пользователей электронных финансовых и платежных сервисов в Казахстане [Электронный ресурс]//<https://www.markswobb.kz/report/mobile-banking-rank-2021/>

Әлемдегі «жасыл» қаржылардың рөлі және оларды Қазақстан Республикасында цифрландырудың дамуы

Г.Р.Топшахова¹, Сыздыкова М.К.², Омаш Ж.Ғ³

¹Қаржы кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.,

^{2,3}«Қаржы» мамандығының 3 курсстуденттері

Mr.suyundykov@mail.ru, mashontai03@mail.ru

^{1,2,3}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: зерттеу барысында авторлар отандық және шетелдік ғылыми және іскерлік айналымдағы «жасыл қаржы» түсінігінің әртүрлі тәсілдерін жинақтады; Қазақстан Республикасының және әлемнің банктерінде жасыл қаржыландырудың ESG стратегиясын қалыптастыру мен іске асырудың салыстырмалы сипаттамасы берілген; жаһандық және отандық жасыл қаржы нарықтарының жай-күйі туралы жүйеленген деректер келтірілген; озық тәжірибе мен әлемдік тәжірибені ескере отырып, банктік жасыл қаржыландыру нарығын дамыту мәселелерінің перспективалық шешімдері ұсынылады.

Кілт сөздер: «жасыл» қаржылар, сукук, «жасыл» бондтар, Ұлттық ESG клубы, АХҚО

Қазақстанның қазіргі экологиялық жағдайы ғаламдық шеңберде зор мәселеге айналып отыр. АҚШ, Англия, Франция, Германия, Жапония сияқты бірқатар өркениетті елдерде ірі өндіріс орындарын салмастан бұрын оның қоршаған ортаға әкелетін экологиялық шығынын есептей отырып, сол жердегі халықтың денсаулығына тигізетін әсерін ғылыми түрде тұжырымдап барып қана жүзеге асырады.

Жалпы ірі өндіріс орындарын дамыту шикізат көзі, адам күші, су ресурстары сияқты үш факторға байланысты. Осылардың ара-қатынасын сақтамайтын ірі өндіріс орындарының барлығында жоғарыда аталған экологиялық шарттар ескерілмеген. Бәрі де айналып келгенде зор қаржының жетіспеушілігіне келіп тіреледі. Мұндай қаржы көздерін табу және оларды міндетті түрде экологиялық мәселелерді шешуге жұмсау жолында «жасыл» қаржылардың маңызы артуда. «Жасыл» қаржылар - экологиялық жобаларға қолдау көрсетіп, жасыл экономиканы дамытуға бағытталған қаржы құралдары.

Берілген мақаланың мақсаты жаһандық мәселелерді шешуде қазіргі әлемдік қаржылық жүйені (ӘҚЖ) экологияландырудың маңыздылығын анықтау болып табылады. Бұл мәселелер мынандай екі блоктан тұрады: біріншіден, қаржылық – экономикалық, оның шегінде капиталдың трансшекаралық қозғалысынан туындайтын теріс қаржылық нәтижелер мен жаһандық теңсіздіктер, екіншіден, табиғиресурстық, климаттық және экологиялық. Жақын болашақта екі жақты табысты нәтижеге қол жеткізу күтіледі, бұл – қаржылық қалпына келтіру мен экоартықшылық.

Макроэкономикадағы «жасыл» тақырып ғылыми жұмыстардың кең шеңберін қамтиды. Осы сияқты зерттеулер 1790-шы жылдардың аяғы мен 1800-ші жылдардың басынан белгілі және Т. Мальтус пен Д.Рикардоның еңбектерінде көрініс тапқан. Қазіргі таңдағы «жасыл» қаржы мен экономика аумағында шетел ғалымдары: П. Кругман, К.Перес, Н. Линденбергтің еңбектерін көрсетуге болады.

Ұлыбритания БҰҰ-ң қоршаған орта жөніндегі бағдарламасы бойынша жаһандық «жасыл» қаржыландыру орталығы болып жарияланды. Ұлыбританияда жалғыз акционер ретінде әрекет ететін Ұлыбританияның Үкіметі құрған әлемдегі бірінші «Жасыл» инвестициялар банкі (GIB) бар. Үкімет Банкке «жасыл» инвестициялар үшін бастапқы капитал ұсынды, ол бүкіл Ұлыбритания бойынша коммерциялық шартпен «жасыл»

жобаларды қолдау үшін және Ұлыбританияның «жасыл экономикасын» инвестициялау мақсатында басқа жеке капиталды жұмылдыру үшін пайдаланылады.

«Жасыл» қаржыларды жаһандандыру мен инновациялық дамытуда нарығы қалыптасып және дамып келе жатқан келесі мемлекеттер ерекше көзге түсуде, олар: Қытай, Бразилия, Үндістан, Индонезия, Монғолия, Бангладеш, Колумбия, Перу, Кения, Вьетнам. Бұл мемлекеттердің осынша белсенділік танытуына әсер еткен мынандай факторлар: біріншіден, қаржылық – ӘҚЖ-н экологияландыру жобасының іске қосылуы барысында бұл мемлекеттер бұрын соңды болмаған мақсаттарға қол жеткізуді көздей отырып қазіргі талаптарға сай адекватты қаржылық инфрақұрылымды қалыптастыруды көздейді, екіншіден, «жасыл» - дамыған елдердің өндірісінің жартысын өзге мемлекеттерге ығыстыруынан туындаған экологиялық мәселелердің өршуі . Мәселен ӘСҰ- мәліметтеріне сәйкес, 1990-шы жылдардың аяғында ақ АҚШ-та өндірілетін автокөліктің 37%-ы өзінде, ал қалған қосалқы бөлшектері Азия (Корея, Тайвань, Сингапур) елдерінде өндірілді. Үшіншіден, дамушы мемлекеттер жаһандық экономикадағы өз тетіктерін таба отырып, ӘҚЖ-гі шеттетілген қатысушылар атағынан арылуды көздейді.

«Жасыл» қаржыларды жаһандандыруды көздей отырып ӘҚЖ-н экологияландыру мақсатында «жасыл» қаржылық құралдардың жаһандық нарығы (ЖҚҚЖН) құрылды. Оның ерекшелігі мынада: 1) ӘҚЖ- н барлық компоненттерін қамтуы; 2) қаржылық және нақты секторды «жасыл» жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыра отырып байланыстыру. Бұл орайда аса шығындалу байқалмайды, тек бар қаржы құралдарына «жасыл» құрам біріктіріліп жаңа сапаға ие болады.

ӘҚЖ-гі «жасыл» қаржылардың негізгі сегменттерінің қызметін талдап, олардың ЖҚҚЖН-ғы мөлшерін бағалайық. Қалыптасып келе жатқан жаһандық нарықтың басты құрамдас бөлігін «жасыл» банк жүйесі құрайды. Талдауға алынған сегменттің негізгі құралы – бұл «жасыл» несие (green credit). Халықаралық бағалауларға сәйкес 2019-2020 жылдары берілген несиелердің 82%-ы «жасыл» жобаларды қаржыландыруға берілген. «Жасыл» несиелендіру бойынша нарықтың ірі қатысушылары келесі мемлекеттер болып табылады: АҚШ (1-ші орында және несие ресурстарының 34,5%), Ұлыбритания (2-ші орында және несие ресурстарының 8%), Қытай және Үндістан (сәйкесінше 6 мен 7-ші орында және несие ресурстарының 4%). «Жасыл» жобаларға бөлінген қаржыны үлестірсек: құрылыс саласына 41%, инфрақұрылымдық объектілер және транспорт 24%, ауыл шаруашылық және орман саласына 20%, экологиялық таза энергияға 15% - тиесілі екені анық көрінеді.

«Жасыл» қаржыландырудың екінші құралы- «жасыл» облигация (green bond). G-bonds анықтамасына сәйкес облигация «жасыл» атану үшін келесі талаптарға жауап беруі керек: тартылатын қаражат «жасыл» жобаларды жүзеге асыруға жұмсалуды қажет, инвестициялардың экоқағидаларға сәйкестігі тұрғысынан бағалаудан өтуі қажет, эмитентпен тартылған қаражаттар мақсатты мазмұнды иеленеді және олардың олардың жұмсалуды жыл сайын жарияланып отыруы қажет. «Жасыл облигациялар» атауын иемденген бағалы қағаздарды алғаш рет әлем бойынша 2007 жылы Еуропалық инвестициялық банк шығарған болатын. Бастапқы бес жылда бұл бағалы қағаздың бағы ашылмай, бұл нарықтың бағасы төмен саналды. Яғни, 2012 жылы оның жиынтық көлемі 3 миллиард долларды құраған болатын. Бірақ, осы 2012 жылдан кейін «жасыл» облигациялардың айы оңынан туып, күрт өсе бастады. 2019 жылы оның жалпыәлемдік шығарылымы 155 миллиард долларға дейінгі өсімді құрады. Бұл бағалы қағаздың өсуіне бір ғана себеп еді, ол әлем елдерінде « жасылдардың» экологияға қысым көрсетуді қысқарту керектігі туралы үндеулері жеткен еді.

2019-2020-ші жылдары «жасыл» бондтардың көлемінен АҚШ, Қытай, Германия және Франция мемлекеттері көш бастап келеді (10 млрд. доллардан жоғары), келесі кезекте Швеция , Үндістан, Мексика және Канада (2 ден 10 млрд. долларға дейін) және де Жапония, Австралия, Корея, Марокко, Бразилия, Перу және Еуропалық мемлекеттердің бірқатары (2 млрд. доллардан төмен) [Green Finance: Green Bond Directions, 2019, p.3]. 2019 жылы ірі эмитенттердің ондығына Shanghai Pudong Development Bank, European Investment Bank, Bank of China, Mexico City Airport Trust, Electricite de France, Iberdrola, TenneT Holdings, Toyota,

Appl Inc., New York MTA[2]. «Жасыл» облигацияларға исламдық қаржы нарығы да қызығушылық танытуда. 2020 жылдың ақпанында бірінші рет 3,75% кіріспен «жасыл» сукук, яғни исламдық облигация шығарылды. Эмитент ретінде танылған Индонезия, өз кезегінде 1,25 млрд. доллар тарта алды. Салалық кесімде : энергетикалық жобаларға 38%, төмен көміртекті экономиканы құруға 26%, көлік және сумен қамтуға -11% , қайта өңдеу мен жоюға 5-6% , жерді тиімді пайдалануға 3% тиесілі [Green Finance: Green Bond Directions, 2020,p.1-2].

ЖҚЖН- да хеджерлеу мақсатында қолданылатын туынды қаржылық инновациялар ерекше орын алады. Олар көбінесе инфрақұрылым, төмен көміртекті экономика және энергия үнемдеу салаларындағы экологиялық жобаларды жүзеге асыруда қолданылады. Оларға активтермен қамтамасыз етілген «жасыл» қағаздар , «ауа райылық» деривативтер , көміртекті фьючерстік, опциондық, форвардтық келісім шарттар жатады. Бұлардың жаһандық туынды қаржылық құралдардың құрамындағы үлесі 1 %-дан аспайды.

Жалпы алғанда несиелер сегментінің масштабы зор, сарапшылардың бағасына сәйкес банктік несиелер «жасыл» қаржыландырудың ½ бөлігін қамтиды [Порфирьев, 2018,116.]. Осылайша «жасыл» қаржыларды жаһандандырудың үрдісі маңызды, және де жаһандық қаржылық реформалар шегінде ерекше қарқын алып дамуда. Бұл ӘҚЖ-ң дамуындағы жаңа сатыға көтерілудің белгісі. Егер 2006 жылы осы бағытта жұмыс істейтін 6,5 трлн.долларға тең активтері бар 100 институт болса 2017 жылы бұлардың саны активтері 62 трлн. долларға тең 1553-ке жетті. Олардың 44,8%-ы ЕЕ-не, 16,5%-ы АҚШ-қа, 7,6%- ы Австралияға, 5%-ы Канадаға , 3,4%- ы Бразилияға, 2,5%-ы Жапонияға және 1,1%-ы Қытайға тиесілі.

Дамушы және қалыптасушы нарығы бар мемлекеттердегі «жасыл» қаржылардың тәжірибесін қарастыратын болсақ, Қытай 2010 жылы ұлттық экономиканы «жасылдандыруға» бағыт алып, өз стратегиясын қалыптастырды және 2016 жылы «Үлкен жирмалықта» төрағалық еткенде ӘҚЖ –н экологияландыру мәселесін қозғады. Осының нәтижесінде « жасыл» облигациялар мен несиелердің жұмысында Қытай басшылық орынды иеленді.

Үндістан «жасыл» бондтарға негізгі анықтамалар мен талаптарды қалыптастырып шығарды[Green Finance: A Bottom-up Approach to Track Existing Flows, 2016,p.35; Green Finance for Developing Countries, 2020, 27; Establishing Chinas Green Financial System, 2020].[1,986.]

Бразилияның Орталық банкі «Базель-3» банктік стандарттарының жоспарына экотәуекелдердің мониторингін жүргізудің талаптарын енгізуді қолдаған әлемдегі ең алғашқы реттеуші болды. Бразилияның сақтандыру конфедерациясы ішкі сақтандыру нарығын тұрақты тұрақты дамытудың мақсаттарын айқындап берді.

Индонезия 2019 – шы жылға дейінгі «жасыл » қаржылық құралдармен жұмыс істеуді алға қоятын банк жүйесінің , қаржы нарығының тұрақты дамуын қамтамасыз ететін «Жол картасын» жасады.

Тұрақты қаржылық дамудың қағидалары Моғолияның ұлттық стратегиясы мен жоспарына кіргізілген. Бангладешта 2010 – шы жылдары банк жүйесін «жасылдандыру» жобалары іске қосылған. Филиппин өзінің табиғи және экологиялық апаттарға қатысты әлсіздігін ескере отырып «жасыл» сақтандыру саласын реттеу мен құқықтық қамсыздандыруға келгенде көшбасшы болып отыр. Египеттің қор биржасы «жасыл» қаржыландырудың артықшылықтарын жоғары бағалаған биржалар арасында «пионер» есептеледі[3,266.].

Мемлекет басшысының Қазақстан басымдылықтарының бірі – жасыл экономика деген тапсырмаларын ескерсек, бізде жасыл облигациялардың нарығы болуы үшін, шағын және орта бизнес кәсіпорындарына, қаржы институттарына құрылым бойынша барлық мүмкіндіктерді жасауымыз керек. Мысалға егер инвестор оның қаражаттары экологиялық жобаларды қолдауға , энергия тиімділігіне, қоқысты жоюға, жасыл көлікке бағытталғанын қаласа, онда ол «жасыл» облигациялар инвесторы болып есептеледі. Сонымен қатар 2025

жылға дейін «жасыл» қаржылар саласында аймақтық көшбасшылық стратегиясы бекітілген. Болжам бойынша, күн және жел энергетикасы 9% дан 22%-ға артады. Күн энергетикасы бойынша қуаттылықты енгізу 2030 жылға қарай 13 есеге өседі деп күтілуде[4]. Қазақстан Париж келісімін қабылдаған алғашқы елдердің қатарында, оның аясында парниктік газ қалдығын 2030 жылға дейін 15%-ға қысқарту қарастырылған.

Freedom Finance Global PLC қазіргі уақытта 30-дан астам компанияны біріктіретін Ұлттық ESG клубының жаңа мүшесі болды. Ұлттық ESG клубы Astana Finance Days 2022 аясында 2022 жылғы 28 шілдеде құрылды және өз салаларында ESG трансформациясында көшбасшы болып табылатын 19 компанияны біріктірді. Бүгінгі таңда Клубтың құрамына 30-дан астам компания кіреді.

Қазіргі таңда Қазақстан «жасыл» қаржының дамуына кірісіп отыр. АХҚО-ң ашылуы «жасыл» қаржы жүйесін елімізде дамытудың маңызды қадамы болып есептеледі.

АХҚО Жасыл қаржы орталығы – Қазақстан мен Орталық Азиядағы жасыл қаржыны дамытуға жәрдемдесу мақсатында құрылған АХҚО ұйымы. Негізгі мақсат – жасыл облигациялар және әлеуметтік облигациялар сияқты трендті қаржы құралдары арқылы тұрақты экономикаға инвестиция тарту. Сонымен қатар, АХҚО Жасыл қаржы орталығы аймақтық талдау орталығы ретінде үкіметтерге, квазимемлекеттік ұйымдар мен кәсіпкерлерге жасыл қаржыландыру және тұрақты даму саласында стратегиялық және іскерлік кеңестер береді. Орталық әлеуетті эмитенттерге, инвесторларға және нарық ойыншыларына АХҚО биржасында жасыл облигацияларды шығаруға дайындық мәселесі бойынша алғашқы көмек көрсетеді[5].

Жалпы алғанда жоғарыда атап өтілген шаралар Қазақстанда «жасыл» қаржылардың алдыңғы қатарлы жүйесін құруда үздік негіз болып отыр және жаңа белестерге міндетті түрде жол ашады.

Әдебиеттер тізімі

1. Архипова В.В. Современные проблемы развития и перспективы реформирования мировой финансовой системы. М.: Институт экономики РАН, 2021 г.-312с.
2. «Зеленые финансы в мире»: монография под. Ред Б.Б. Рубцова .М.: РУСАЙНС, 2019-294с.
3. Стратегия перехода к зеленой экономике: опыт и методы измерения под. Редак. Зоимонова Э.М..Новосибирск :ГПНТБ СО РАН,2015.-285с.
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 Июня 2019 года N724. Концепция развития топливно- энергетического комплекса до 2030 года [Электрон. ресурс].- 2019.- [URL:http://www.nomad7su/?a=3-201407230031](http://www.nomad7su/?a=3-201407230031) (дата обращения 08.2022)
5. <https://aifc.kz/ru/press-relizy/aifc-green-finance-center-held-esg-investment-forum-as-part-of-world-investor-week/>

Криптовалюта: мировой тренд или узконаправленное явление? Возможность внедрения в экономику

Д.В. Ушкань

студент 4-го года обучения по специальности «Государственные финансы»
danil.ush14@gmail.com

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана

Аннотация: Одним из продуктов инноваций современного общества является криптовалюта. Ее разновидностям характерно отсутствие централизованного органа эмиссии и контроля, а также непредсказуемость (стихийность) рынка. Следствием этого является

минимальная практическая возможность предсказания колебаний рынка, что ведет к увеличению риска понести убытки всех участников криптовалютных отношений.

Криптовалюта вполне может оцениваться как реальная угроза для государственного строя и национальной экономики, и отсутствие законодательной базы по регламентированию оборота криптовалюты указывает на неподготовленность государственного сектора к новейшим тенденциям рынка. Однако перед рассмотрением и внедрением нормативно-правовых актов стоит убедиться: действительно ли криптовалюта может принести государству или региону значимый экономический прирост, или же она представляет собой кратковременный инструмент увеличения капитала узкого круга лиц?

Следует отметить цифровизацию как один из основных векторов развития современного Казахстана, однако можно ли отнести криптовалюту к категориям общественных цифровых инструментов? Не каждый продвинутый пользователь цифровых услуг сможет освоить криптовалюту, но возможно ли ее внедрение в государственный сектор и использование в долгосрочной перспективе?

Основанием для написания статьи становится вопрос истории развития и экономической сущности криптовалют, возможности для внедрения ее в экономику на долгосрочную перспективу или ее возможный упадок. В статье проведен анализ стихийности рынка криптовалют и заключены выводы как о сущности криптовалюты, так и о ее актуальности в условиях долгосрочного применения.

Ключевые слова: криптовалюта, биткоин, актуальность, государственный сектор, уязвимость.

Сейчас в мире функционирует порядка 11000 криптовалют, однако первой и одной из наиболее капитализированных из них является «Bitcoin» (далее – Биткоин). Историю его появления можно изобразить в виде таблицы.

Таблица 1

Предпосылки и история возникновения Биткоина как первой криптовалюты

Год	Ключевые моменты
1990	Создание Д. Чаумом и С. Брендсом компании DigiCash с функцией криптографической защиты данных
1998	Запуск В. Дайем проекта В-money и Н. Сабо проекта Bit-Gold. Создание первой цепочки блоков Blockchain X. Финни
2007	Работа «СатошиНакамото» над принципами построения децентрализованной системы
2008	Публикация создателем «Белой бумаги». Разъяснение особенностей блокчейна и биткоина
2009	Разработка первых клиентов Биткоин. Доработка блокчейна для современных операционных систем. Создание электронного портала.
2010	Популяризация биткоина. Создание первой криптофермы. «СатошиНакамото» покидает проект «Биткоин».
2011	Запуск альткоинов (новых криптовалют) Namecoin и Litecoin. Развитие криптовалют

Примечание – Составлено автором на основании источника [1]

Биткоин является самой торгуемой криптовалютой в мире и занимает крупнейшую долю в своем рынке. Его создание означало появление нового класса цифровых активов. Но несмотря на все его преимущества, выраженные в анонимности, децентрализации, скорости обработки данных и защите сбережений от инфляции, биткоин в частности, и криптовалюта в целом, подвержены огромным рискам, которые выражаются даже в преимуществах. К примеру, децентрализация не дает государству или иному органу контролировать отношения на рынке криптовалют; скорость обработки данных высокая, однако в условиях добычи и майнинга это грозит снижением пропускной способности общественной сети и повышенным износом оборудования; зависимость от инфляции сохраняется, так как цена на данный вид

криптовалюты подвержена стихийным изменениям, и вероятность потерять денежные средства куда больше, чем их сберечь ли получить прибыль от вложений. Для наглядности можно обратиться к графическому изображению динамики стоимости Биткоина [2].

Рисунок 1. Динамика изменения цены на Биткоин, доллар США

Примечание – изображение взято из общедоступного интернет-ресурса [2]

Исходя из представленного графика сформирован вывод о том, что вложение в биткоин было целесообразно на ранних этапах его развития. В данный момент рынок криптовалюты подвержен резким изменениям, на которые влияют абсолютно любые факторы: от уменьшения производств комплектующих для серверного оборудования до высказываний важных экономических и политических лиц. Илон Маск, основатель SpaceX, Tesla и PayPal, один из богатейших людей в мире, имеет огромную аудиторию и влияние на нее. После размещения в социальной сети «Twitter» хэштега «#bitcoin» цена на криптовалюту поднялась на 21%, а после его интервью, в котором он прогнозировал «Огромный потенциал и будущее за Биткоином» цена возросла более чем на 1000\$ США [3],[4]. Такие изменения вследствие внешних воздействий и являются самым уязвимым местом криптовалют и внедрение их в государственный сектор несет собой максимальный уровень риска для сохранения бюджета, то есть внедрение криптовалют, имеющих на рынке, не должно рассматриваться в связи с невозможностью их централизации и контроля.

Теоретическое использование криптовалют или аналоговых электронных денег, построенных по принципу полной децентрализации, грозит рисками ухода в оффшор, «отмыванием денег» и ростом инфляции. Одним из ярких примеров можно представить систему «LibertyReserve» [5]. Она представляла собой электронную платежную систему для совершения интернет-платежей и насчитывала более чем миллион пользователей, и одним из привлекательных аспектов этой системы для особого круга лиц являлась анонимность и отсутствие верификации (то есть, используя фальшивые данные или используя подставные адреса электронных почт и имён люди, чьи деньги были получены нелегальным путем, могли в обход налоговых и финансовых систем использовать их в своих целях либо обналичить, тем самым игнорируя законные требования финансовых институтов). По совпадению, эта система была самым популярным и надежным способом обналичивания Биткоинов.

Или, рассматривая другой риск – инфляцию, можно привести любой пример из игровых онлайн-площадок, использующих реальные деньги и конвертирующие их в внутриигровую валюту. В большинстве случаев происходили системные сбои при пополнении счета, что вело собой либо увеличенное, либо уменьшенное начисление средств на баланс. При существовании в крупных компаниях мирового уровня с количеством пользователей, превышающим десятки миллионов, таких ошибок, утверждать их отсутствие в теоретических программах, регулируемых государством – неуместно. Один сбой в

популярной игре Diablo, обоснованный перегрузкой серверов, привел к гиперинфляции, урегулирование которой заняло огромное количество времени и привело к возмущениям со стороны пользователей [6]. Перенесем ситуацию из игры в реальный мир, к чему это приведет? К отсутствию государственного регулирования «внутриигровой» валюты, сбоя работы серверов, и, как следствие, рост инфляции до максимально высоких показателей, снижение внешнеэкономических отношений, внутренние беспокойства на основе снижения реальной заработной платы, а следом и упадок государства на мировой арене.

Технология блокчейн, применяемая в государственном секторе, может рассматриваться как основа для создания криптовалюты с частичной централизацией в направлении эмиссии валюты и регулирования отношений между участниками, однако это вряд ли можно назвать настоящей криптовалютой – скорее дополнительный цифровой инструмент, котировка которого на мировой арене потребует немалых экономических вложений и налаживания политических взаимосвязей и, возможно, конгломераций.

Существуют страны, в которых уже запущена национальная криптовалюта (Эстония, ОАЭ, Россия, Венесуэла и др.), и основная ее цель – повышение прозрачности операций, проведение транзакций без комиссий и посредничество в ряде услуг (оплата коммунальных услуг, оплата за обучение, государственные и неправительственные услуги – ОАЭ) [7]. Однако, на примере Казахстана эти функции могут выполняться через широкий список поставщиков агентских услуг – электронный ресурс Казпочты, мобильное приложение Билайн, интернет-банк Каспи и др. – соответственно, актуальности в разработке подобного проекта нет.

Это слишком колоссальная работа для государства, которая не имеет целесообразности как для государственного сектора, так и для бизнес- и гражданской среды. Уровень развития цифровых технологий, на котором в данный момент находится Республика Казахстан, соответствует всем требованиям как государства, так и граждан, а это означает, что внедрение криптовалюты в государство не имеет логических предпосылок.

Обобщая вышеизложенное, в статье рассмотрены основные предпосылки и непосредственно создание криптовалют, иностранный опыт национальной криптовалюты, а также возможность внедрения их в составляющие элементы механизма казахстанской национальной экономики. Научно-технический прогресс развивается, появляются новые элементы рыночной системы, расширяется ассортимент всевозможных товаров и услуг, рынки сбыта и методы взаимодействия сторон экономических отношений. При появлении в мире технологических и информационных инноваций государство и общество способны благоприятно на них отреагировать и наладить пути взаимодействия. Так как налаживания государством криптовалютных отношений пока не произошло, значит этот тренд не может прямо повлиять на жизнь граждан и развитие государства, что означает отсутствие необходимости к модернизации социально-экономических сфер для коннекта с криптовалютой.

Криптовалюта в привычном понимании – прозрачная и нерегулируемая – как параллельная прямая относится к государственным интересам. Операции, проводимые в ней, могут скрывать преступную деятельность и доход от нее. Возможно, рынок криптовалют в будущем претерпит ряд существенных модернизаций, которые смогут коррелировать с интересами государств и честных граждан, однако на сегодняшний день этой перспективы не наблюдается. Рынок цифровых услуг Казахстана развит в необходимой степени для обеспечения полной и честной конкуренции с рядом развитых стран, и попытки получения дополнительных «очков» в конкурентном рейтинге могут привести к дестабилизации национальной экономики, курса валюты и положения государства на мировом уровне.

Список литературы

1. А. Сизов: Что такое криптовалюта и как она работает? [Электронный ресурс]// URL: <https://mining-cryptocurrency.ru/istoriya-kriptovalyut/> (Дата обращения: 06.10.2022)

2. TradingView: Bitcoin [Электронный ресурс]// URL: <https://ru.tradingview.com/symbols/BTCUSD/> (Дата обращения: 06.10.2022)
3. И. Юмагулов: В начале было слово. Твит Илона Маска [Электронный ресурс]// URL: <https://dzen.ru/media/moneybag2034/v-nachale-bylo-slovo-tvit-ilona-mask-a-razognal-bitkoin-na--21--601531777fd0a5390fb98022> (Дата обращения: 07.10.2022)
4. П. Рябцевич: Курс биткоина вырос на \$800 после интервью Илона Маска [Электронный ресурс]// URL: <https://www.rbc.ru/crypto/news/6017d9b99a7947c95a652502> (Дата обращения: 07.10.2022)
5. Wikipedia/Вики Новости: Власти США закрыли крупнейшую независимую электронную платёжную систему LibertyReserve [Электронный ресурс]// URL: https://ru.wikinews.org/wiki/Власти_США_закрыли_крупнейшую_независимую_электронную_платёжную_систему_Liberty_Reserve (Дата обращения: 09.10.2022)
6. Р. Янковский: Государства против криптовалют: история регулирования и борьбы [Электронный ресурс]// URL: <https://habr.com/ru/post/407769/> (Дата обращения: 09.10.2022)
7. З. Пряников: Шесть стран, которые создают национальные криптовалюты [Электронный ресурс]// URL: <https://ooh.space/analytics/national-cryptocurrencies/> (Дата обращения: 09.10.2022)

**Цифрлық және инклюзивті даму экономикасындағы басқарудың
жаңа парадигмасы**

**Новая парадигма управления в экономике цифрового и
инклюзивного развития**

**New paradigm of management in the economy of digital and inclusive
development**

Цифрландыру бүгінгі білім берудегі жаңа негізгі өзекті бағыт

Р.А. Абрамов¹, Д.Р. Баткеева², А. Теңізқызы, С. Жібек³.

¹ э.ғ.д., мемлекеттік және муниципалды басқару кафедрасының профессоры,

² экономика ғылымдарының магистрі, менеджмент кафедрасының аға оқытушысы

³ ПМНО-31 тобының студенттері

oef08@mail.ru, diko_18@mail.ru, atenizkyzy@inbox.ru, zhibek.s03@mail.ru.

¹ Г.В. Плеханов атындағы Ресей экономикалық университеті, Мәскеу қ.

^{2/3} Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Цифрландыру инклюзивті экономикалық өсуді, оның ішінде білім саласын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады және басқару жүйесіндегі маңызды құрал болып табылады. Қазіргі уақытта цифрлық экономика инклюзивті өсуді қамтамасыз ететін жаһандық басқару жүйесіндегі әлемдік көшбасшы елдердің рөлін айқындайды. Зерттеудің өзектілігі басқару жүйесінде инклюзивті өсудің цифрлық моделін қалыптастыру бойынша тиімді ұйымдастырушылық-басқарушылық және экономикалық тетіктерді қалыптастыру қажет. Цифрлық экономика тек мемлекеттің, экономиканың ғана емес, бүкіл қоғамның дамуының жаңа парадигмасын белгілейді. Бұл тұрақты инклюзивті өсуді қамтамасыз ете алатын, жаһандану жағдайында елдер арасында жинақталған теңгерімсіздікті жоюға көмектесетін модель.

Кілт сөздер: Цифрлық экономика, жаһандық басқару, инклюзивті өсу, менеджмент, жаңа бизнес-модельдер.

Цифрлік сауаттылық - ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, ХХІ ғасырдың ең маңызды білімі, ең негізгі тақырыптарымыздың бірі. Цифрлік сауаттылық - бұл адам өмірінің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді қолдануға дайындығы және қабілеті. Осы технологияны қолдану арқылы халықтың өмір сапасын арттыруға жол ашып отыр.

Цифрлік сауаттылық - ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, ХХІ ғасырдың ең маңызды білімі, ең негізгі тақырыптарымыздың бірі. Цифрлік сауаттылық - бұл адам өмірінің барлық салаларында цифрлік технологияларды сенімді, тиімді қолдануға дайындығы және қабілеті. Осы технологияны қолдану арқылы халықтың өмір сапасын арттыруға жол ашып отыр.

Расымен де, адамзат қауымы жыл санап емес, ай санап, тіпті апта мен күн санап цифрландыру заманының сиқырлы әлеміне еніп барады. Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Яғни, қазіргі таңда бұл технологиялар жасақталу үстінде. Олар қазірдің өзінде біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады.

Инклюзивті өсу-бұл өмір сүру сапасын жақсарту және ел халқының барлық топтарының мүмкіндіктерінің теңдігін қамтамасыз ету үшін қолайлы жағдайлар жасаумен қатар жүретін экономикалық өсу.

Расымен де, адамзат қауымы жыл санап емес, ай санап, тіпті апта мен күн санап цифрландыру заманының сиқырлы әлеміне еніп барады. Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-соңды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Яғни, қазіргі таңда бұл технологиялар жасақталу үстінде. Олар қазірдің өзінде біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады. Бүгінгі таңда әлемде цифрлық технологиялар мемлекеттер экономикасының дамуында маңызды рөлге ие болып отырғаны барлығымызға белгілі. Оның тек мемлекет үшін ғана емес, халық үшін, халықтың келешегі мен ертеңі үшін де бірқатар артықшылықтары бар. Мәселен, мемлекеттік қызметтерге қолжетімділік, жедел ақпарат алмасу, бизнесті жүргізудің жаңа

мүмкіндіктерінің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдер құру және тағыда басқада өзіндік мүмкіндіктерді жүзеге асыруда. Цифрлы экономика - бұл әлемнің көптеген мемлекетінің ұлттық экономикасының тиімділігін және табысын арттыру кезінде көптеген табыстарға, жетістіктерге жету жолын жеңілдетіп, оңтайландыруда. Соңғы онжылдықта әлем экономикасы жаңа форматқа көшіп жатыр, оны қалыптастыруда цифрлы технологиялар басты құралға айналып, маңызды рөл атқаруда. Сонымен қатар цифрлы экономика – бұл сандық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген экономикалық, әлеуметтік және мәдени қатынастар жүйесі болыпта табылады. Бүгінгі таңда цифрлы экономиканың қажеттілігі және оған деген сұраныс күннен күнге артуда. Себебі шұғыл өзгеретін нарықта инновацияға тез бейім-деледі және әлемдік интеграцияға оңтайлана кіре алатындығында.

Соңғы 30 жылда әлемде дамушы және экономикалық дамыған мемлекеттерде табыс теңсіздігінің қарқынды өсуі байқалды. Халықтың ең бай топтары мен кедейлер арасындағы алшақтық өсті, бұл әлеуметтік шиеленіске және экономикалық дамудың баяулау қаупіне қауіп төндіреді. Осыған байланысты саясаткерлер мен экономистер мұндай трендтерді халықтың қалың бұқарасына базалық әлеуметтік және экономикалық игіліктерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін инновацияларды дамыту және енгізу есебінен шешілуі мүмкін сын ретінде қабылдайды.

"Инновациялар және инклюзивті даму" (innovation for Inclusive growth) зерттеу бағдарламасы шеңберінде тек экономикалық салада ғана емес, басқа да салаларда да әлеуметтік теңсіздікті нивелирлеу мақсатында инновацияларды пайдалану үшін қолайлы жағдайлар жасау мүмкіндіктері зерттелуде. Бұл ретте зияткерлік меншік құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйелерін, инновациялық және экономикалық даму жүйелерін (бизнес-инкубаторлар, индустриялық аймақтар мен технопарктер) жетілдіруді қамтитын кешенді тәсілдер қозғалады және талданады.

Бұдан бұрын да атап өтілгендей, Қазақстанда цифрлық экономиканы дамытудың бастапқы нүктесі Қазақстан Республикасы Президентінің 01.12.2016 жылғы Ассамблеяға Жолдауын айтуға болады: «... үлкен жобаны іске қосу қажет. -цифрлық экономика деп аталатын жаңа технологиялық ұрпақтың экономикасын дамытудың ауқымды жүйелік бағдарламасы» [3]. «Цифрлық экономика» бағдарламасы (Цифрлық экономика бойынша Үкімет жанындағы Сараптамалық кеңес әзірлеген) келесі негізгі мақсаттарды айқындайды: - цифрлық кеңістікте жұмыс істеуге азаматтар мен кәсіпкерлік субъектілерінің қатысуын арттыру; - цифрлық кеңістікте субъектілердің өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін инфрақұрылымды құру; - шаруашылық субъектілері үшін тұрақты цифрлық эконожүйелерді қалыптастыру; - шаруашылық жүргізуші субъектілер мен азаматтардың мемлекетпен және өзара әрекеттесудегі шығындарын азайту; - қоғамның барлық салаларында цифрлық трансформациялар арқылы экономиканың, шаруашылық жүргізуші субъектілердің және азаматтардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Мақсаттармен қатар цифрлық экономиканы дамытудың мақсатты көрсеткіштері айқындалды: * ЖІӨ-дегі электрондық коммерцияның үлесі (кемінде 5%); - ЖІӨ-дегі цифрлық экономиканың үлесі (кемінде 20%); - экономиканың жоғары технологиялық цифрлық сегментінде жұмыспен қамтылғандардың үлесі; - цифрлық технологиялар секторына жататын компаниялардың жалпы капиталдандыруы; - экспорттың жалпы көлеміндегі цифрлық тауарлар мен қызметтер экспортының, сондай-ақ цифрлық арналар арқылы дәстүрлі тауарлар мен қызметтердің экспортының үлесі.

Экономикада және қоғамда орын алған сапалық өзгерістерге байланысты экономиканың цифрлық сегменті тақырыбы өзекті болды. Жаңа технологиялар мен платформалар кәсіпорындар мен жеке тұлғаларды басқаруға өсіп келе жатқан ауқымда өзара іс-қимылдың транзакциялық шығындарын азайтуға және шаруашылық субъектілерімен және мемлекеттік органдармен тығыз байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде желілік қызметтерге негізделген экономика қалыптасуда, яғни цифрлық немесе электронды [3]. «Цифрландыру» концепциясының өзі заттар интернетінен электронды үкімет технологияларына дейінгі заманауи АТ-ны «ұшты-ұшты» қолдану негізінде тауарлар мен қызметтерді өндіру мен

өндірісті басқаруды жетілдірудің жаңа кезеңін көрсетеді. Экономиканың цифрлық сегментінің кеңеюінің негізгі себебі дамыған елдерде ұлттық ЖІӨ-нің 70%-дан астамын құрайтын транзакциялық сектордың өсуі болып табылады. Бұл секторға: мемлекеттік басқару, консалтингтік және ақпараттық қызметтер, қаржы, көтерме және бөлшек сауда, сондай-ақ әртүрлі мемлекеттік, жеке және әлеуметтік қызметтерді көрсету кіреді. Экономиканың әртараптандыру дәрежесі мен серпіні неғұрлым жоғары болса, соғұрлым ел ішінде және одан тыс айналымда болатын бірегей деректер көлемі соғұрлым көп болады және тиісінше ұлттық экономикалар ішінде генерацияланатын ақпараттық трафик соғұрлым көп болады. Сондықтан цифрлық экономика қатысушылары көп және АКТ ену деңгейі жоғары нарықтарда тиімді жұмыс істейді. Бұл, ең алдымен, «Интернет-тәуелді» салаларға (көлік, сауда, логистика және т.б.) қатысты, оларда электрондық сегменттің үлесі шамамен ЖІӨ-нің 10%-ын, жұмыспен қамтудың 4%-дан астамын құрайды және бұл көрсеткіштерде айқын өсу тенденциясы.

Сонымен цифрлық және инклюзивті даму экономикасындағы жаңа басқару парадигмасы ол әлемдік деңгейдегі түсінік. Себебі қазіргі ақпараттық қоғамда, әлемдік экономикада орын алып жатқан басқару жүйесі өзіндік ерекшеліктерге ие болып келеді. Осы тұрғыда әлемдік деңгейде дамуға, әлемдік деңгейде экономиканы басқаруды дамытуға цифрлық және инклюзивтік даму жолы өте қажетті әрі ең тиімді жолдардың қатарынан деп есептелініп отыр.

Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Қазақстанда мектептік білім беруді цифрландыру оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың бірі болып табылады. Болашақ мектептерінің көрінісі көбінесе барлық пәндердің бұлтты білім беру жүйесіне біртіндеп көшуімен байланысты. Біз онлайн оқулықтар мен виртуалды зертханалар туралы, ашық білім беру мазмұны, әрбір қатысушыға икемді және жеке көзқарас туралы айтып отырмыз. Үй тапсырмаларын оқушылар онлайн режимінде бірге жұмыс істей алады. Мектеп кітапханалары ақпараттық және компьютерлік орталықтарға айналды. Оқу үрдісі әрбір білім алушының идентификаторымен байланыстырылатын болады, бұл бағалау және бағаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мектептерді цифрландыру осы үрдіске қатысатын барлық ойыншыларға: оқушыларға, олардың ата-аналарына, мұғалімдеріне, білім беру жүйесінің әкімшіліктеріне ыңғайлы және тиімді құралдарды жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оқу үдерісін цифрландыру, адамның адамдық қарым-қатынасының оңтайлы теңгерімі және виртуалды ортада нақты және цифрлы әлемді синтездеудің бір түрі болып табылатыны маңызды. Сонымен қатар халықтың өмір сүру сапасын жақсартатын цифрлық платформа құру мақсаты Цифрлік Қазақстан -2020 Елбасымен ұсынылған бағдарламаны жүзеге асыруға белсенді түрде қатысады.

XXI ғасырдың икемділігі мен құзыреттілігіне келсек, олар бастауыш мектептен бастап барлық білім беру қызметінде қалыптастырылуы керек. Білім беруді цифрландырудың, атап айтқанда жалпы білім беру жүйесінің іске асуының кейбір аспектілеріне тоқталайық. Соңғы уақытта жеке тапсырмалардан бастап тағайындалған құзыреттерді қалыптастыру үшін толық курстар мен модульдерге дейін ашық жалпы білім беру, жалпы дамудың онлайн-ресурстарын құру және пайдалану үдерісі белсенді түрде жүргізілуде. Онлайн курстардың бірыңғай платформасы баршаға ақпараттық ағындарға жылдам бейімделуге, ақпаратты бағалауға, ерекше жағдайларда шешімдер қабылдауға, бір сөзбен айтқанда, XXI ғасырдағы дағдыларды игеруге мүмкіндік береді.

Халық өмірінің әлеуметтік парадигмасын қайта цифрландыру, ол адамдардың ой өрісін кеңейтуге, жаңа білім алу мүмкіндігін ашады. Заманауи білім берудің негізгі бағыттарының бірі - желілік қызмет, әлеуметтік желілерді білім беру ресурстары ретінде пайдалану және шалғай шеберлік сабақтарын өткізу, тренингтер. Желілік технологияларды қолданумен цифрлы білім берудің типтік ерекшеліктері - бұл икемділік, ұтқырлық, өндіріс қабілеттілігі, диалогтық және интерактивтілік, медиа ағындарды қабылдауға бағдарлау.

Цифрландырудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Біздің балаларымыз халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, елді цифрландыру – бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Бүкіл процесс жүйелілікті, реттілікті және кешенді тәсілді талап етеді.

Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау.

Цифрлық орта үнемі дамып келеді және бұл жалпы ЕО және оның ішінде мүше мемлекеттер деңгейінде зияткерлік меншік саласындағы заңнамада бір дәрежеде көрініс тапқан бір кездері қалыптасқан мүдделер тепе-теңдігіне қиындыққа айналуда. Цифрлық технологиялар мен Интернетті дамыту контекстіндегі авторлық құқық, оның әлеуметтік мақсаттарын жүзеге асыру үшін трансшекаралық коммуникациялар, соның ішінде ерекшеліктер мен шектеулердің тиімді және теңгерімді режимдері арқылы үнемі жетілдірілуге тиіс. Ал бұл тек ұлттық ғана емес, сонымен қатар авторлық және сабақтас құқықтар саласындағы аймақтық саясаттың цифрлық дәуірдің және оның «миы» – цифрлық экономиканың талаптарымен тұрақты сәйкестігін талап етеді. Демек, ғылыми әдебиеттерде Бірыңғай цифрлық нарықтың жұмыс істеуін болжайтын ЕО цифрлық экономикасының дамуы контекстінде авторлық құқықты модернизациялау мәселелерін концептуалды түсінуге көбірек көңіл бөлінуі кездейсоқтық емес. Мұның барлығы авторлық және сабақтас құқықтарды цифрлық ортаға және оның үстіне цифрлық экономика шарттарына жаңғырту құқықтық саясаттың құрамдас бөлігі болып табылатындығына байланысты.

Қорытындылай келе, 20 ғасырдың соңы мен 21 ғасырдың басындағы жаңа басқару парадигмасының негізгі міндеті – білімді өнімді ету. Осыған байланысты менеджмент саласындағы жетекші зерттеушілер басқарудың жаңа парадигмасы басқару жүйесінде елеулі өзгерістерді қажет етеді: қарапайымдылық, икемділік, тиімділік және бәсекеге қабілетті.

Әдебиеттер тізімі

1. Бабкин А.В., Буркальцева Д.Д., Костен Д.Г., Воробьев Ю.Н. Ресейдегі цифрлық экономиканың қалыптасуы: мәні, ерекшеліктері, техникалық нормалау, даму мәселелері // Ғылыми-техникалық бюллетень Санкт-Петербург ГПУ. Экономикалық ғылымдар. 2017. том. 10. № 3. 9-25 б.
2. «Инклюзивті экономикалық даму. Бағыттары, басымдылықтары, қозғаушы күштері» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары Алматы, Қазақстан, 23-24 қараша 2017 ж.
3. Назаров Д.М. Цифровая экономика как результат информационных революций // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2018. № 5 (113).
4. Бетелин В.Б. Цифровая экономика: навязанные приоритеты и реальные вызовы // Государственный аудит. Право. Экономика. 2017. № 3-4. С. 22-25.
5. Панышин Б. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития // Наука и инновации. 2016. Т. 3. № 157. С. 17-20.

Digital education mastering advanced technologies

R.A. Abramov¹, D.R. Batkeeva², Zholdas S.M., Abiken A.Zh., Zhaksylykova A.³

¹Doctor of Economics, Professor of the Department of State and Municipal Administration

² Master of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Management

³3rd year students of the Faculty of Physics and Technology and Faculty of Economics Department of Management

oeff08@mail.ru, diko_18@mail.ru, saltanat.zholdas.19@mail.ru, abikenajnr@gmail.com

¹ Plekhanov G.V. Russian University of Economics, Moscow

^{2,3} Karaganda University named after E.A. Buketov, Karaganda

Abstract: the report provides some information about the digitalization of the economy of Kazakhstan: opportunities and initiatives. The main goal of the program "Digital Kazakhstan". Inclusive economy. Inclusive market. Brief commentary on digital literacy. It was concluded that the digitalization of the economy is an objective process associated with the entire course of globalization and the development of digital technologies.

Key words: inclusive economy, digital economy, digital technology.

The general paradigm is one of the main trends in the methodology of modern science. It establishes the stage of development of scientific reasoning of a particular branch of knowledge and reflects the features inherent in them, determines the specific nature of the methodology for studying the object of scientific representation at the stage of development of knowledge.

Digitalization of the economy of Kazakhstan: opportunities and initiatives

Today, digital technologies play an important role in the development of the economy of states in the world. It has a number of advantages not only for the state, but also for the people. For example, access to public services, rapid exchange of information, the emergence of new business opportunities, the creation of new digital products, etc. Read more Strategy2050.kz in the material of the correspondent.

The term "digital economy" came into use in 1995, and was also associated primarily with the rapid development of information and communication technologies. In 1995, the American computer scientist Nicholas Negroponte coined the term "digital economy". Now this term is used all over the world. Thus, this term is increasingly used in the everyday life of politicians, entrepreneurs, journalists.

The digital economy is the use of modern information technologies by many countries of the world in order to increase the efficiency and profitability of the national economy.

Over the past decade, the world economy has been moving to a new format, becoming the main tool in the formation of which digital technologies play an important role. The expansion of the role of Information Technology in the work of the private and public sectors is the basis for the transition to a digital State.

Digital Kazakhstan program

The main goal of the Digital Kazakhstan program is the sustainable development of the digital economic system to achieve sustainable economic growth, increase the competitiveness of the economy and the nation, as well as improve the quality of life of the population. The implementation of the state program will be carried out

This state program will be implemented in five main areas from 2018 to 2022.

1. "digitalization of economic sectors" - transformation of traditional sectors of the economy of the Republic of Kazakhstan through the use of advanced technologies and opportunities. This increases labor productivity and leads to an increase in capitalization;

2. "transition to a digital State" - changing the state infrastructure to provide services to the population and businesses, taking into account their needs in advance;

3. "implementation of the Digital Silk Road" - development of high-speed and secure infrastructure for data transmission, storage and processing;

4. "development of human capital" is the development of competencies and skills necessary for the digital economy, increasing the digital literacy of the population, training special specialists for industries;

5. "creating an innovation ecosystem" - creating conditions for the development of technological entrepreneurship with a stable connection between business, science and the state, as well as introducing innovations into production.

Digital literacy of the population

According to the state program "Digital Kazakhstan", it is planned to increase the level of digital literacy of the population to 83% by 2022. Thus, in 2020 it is planned to reach 80%, in 2021 – 81.5%, and in 2022 – 83%.

Digital literacy is the ability of a person to use knowledge and information and communication technologies in his daily and professional activities.

General digital literacy consists of basic and professional digital skills. Basic digital skills include:

1. basic digital skills, including reliable use of a personal computer and laptop, mobile devices, the internet, security and data protection

2. skills in using "e-government" and public services, including obtaining the necessary electronic public services "online" without leaving home

3. skills to use Open Government

4. "e-commerce" skills, including the skills of "online" purchase, sale of goods and services

5. information security skills, including protection of personal data, protection of tablets, smartphones, protection during financial transactions on the Internet.

Professional digital skills include five key digital skills:

- Media skills - skills in using digital devices (digital cameras, camcorders)

- Professional digital skills - skills in applying software and hardware solutions in professional activities

Today, the level of digital literacy of the population in Kazakhstan, according to the ex-minister of digital development, innovation and aerospace industry of the Republic of Kazakhstan Askar Zhumagaliyev, as of July 1, 2020, is 82.1%. In his report at the government meeting, the ex-minister noted that thanks to the development of human capital in the field of Information Technologies, the total economic effect of digitalization amounted to 802.5 billion tenge. According to him, more than 120 thousand jobs have been created in various industries.

The issue of training specialists has been established.

The minister also noted that as part of the implementation of the instructions of the head of state Kassym-Jomart Tokayev, changes are being made to the state program. In particular, special attention will be paid to the digitalization of business and economic sectors.

"This will lead to an increase in demand for highly qualified IT personnel. Already, the annual demand for them is more than 30 thousand people," the ex-minister said.

According to Askar Zhumagaliyev, today children learn computer science from the 1st grade, and from the 3rd to 4th grade - the basics of programming. The number of IT laboratories and robotics classes has increased across the country.

At the same time, the minister reminded that currently there are two special universities in the country that train IT specialists. According to him, they will develop training programs together with leading international partners. Also, a pool of the top 10 universities was created. They also prepared their curricula in collaboration with international universities. At the same time, highly qualified ICT specialists are being trained, which in the future will cover the shortage of middle and senior personnel in the industry.

"Today they are taught by the innovative Alem and QWANT programming schools. The effectiveness of such schools has been proven in international practice, so ICRIAP proposes to increase such IT Schools in Almaty, Karaganda and Shymkent," Askar Zhumagaliyev said.

Advantages of the digital economy

The digital economy, in particular the emergence of new opportunities, of course, has a positive impact on human life.

Thanks to the development of digital technologies, the consumer can quickly get the services he needs, save money by purchasing products in online stores at a low price. In addition, the electronic version of the book will also cost people several times cheaper than its printed counterpart. When buying at wholesale prices on the internet, by negotiating with other customers, citizens save more than they save on purchases in offline outlets. Thus, the consumer can start an online business and become an entrepreneur from home.

The World Bank notes that a number of problems can also be solved through the development of the digital economy.

- increase in labor productivity
- increase the competitiveness of companies
- reduced production costs
- creation of new jobs
- overcoming poverty and social inequality

These are just a few examples of how the digital economy can have a positive impact on our lives, providing the average user with many opportunities, thereby expanding the market's capabilities.

"Disadvantages of the "digital economy""

The introduction of numbers and e-commerce into life is not without a number of shortcomings. In particular, among them is the emergence of cyber threats associated with the problem of protecting personal data. "Digital slavery" is the use of data on millions of people by observing human behavior. In addition, there is an increase in unemployment in the labor market, as the risk of extinction of some professions and even industries increases. In addition, there will be a diversity of people's digital education, i.e. a gap in digital education, access to digital services and products, as a result of which there will be a gap in the level of well-being of people in one country or in different countries.

"Digital economy" should serve for the benefit of the public"

The digital economy should serve the interests of the majority, not just certain groups. There is no deterministic principle in technology. They are a source of both opportunities and difficulties. In this regard, the task facing governments is to work closely with other stakeholders to shape the digital economy by establishing "rules of the game". In turn, for this it is necessary to have a clear idea of what kind of digital future we want to have.

The second information we have considered is the Inclusive Economy.

Over the past 30 years, income inequality between the richest and poorest segments of the population has been growing, which can lead to a slowdown in the economy. Many countries are looking for a recipe for comprehensive economic growth, in which high rates of investment, rapid innovation and high GDP growth are accompanied by measures to reduce income inequality. In this regard, many countries make innovative decisions that contribute to widespread access to the social and economic benefits of all segments of the population.

In many countries, people have not seen their income increase over the years. The gap between rich and poor is becoming more and more evident. The growing inequality of income and wealth is a serious problem, but money is only one aspect of people's well - being. In any area, be it education, life expectancy or employment prospects, income depends on socio-economic status, wealth and assets, gender, age or places where people live.

The term "inclusive development" means that finding the perfect balance between people, the planet and profit is the mission of Corporate Social Responsibility (CSR). The main driving force in creating a socially oriented approach is an inclusive economy. Its goal is to ensure equal access for people to economic independence and unhindered interaction between social groups.

For companies, an inclusive economy consists of two separate aspects. One of them is an inclusive labor and employment policy. For example, a company may try to ensure the uniformity

of its employees and hire employees with not too wide opportunities in the labor market. Another aspect focuses on the inclusive distribution market. That is, the company promotes the development of inclusiveness by providing basic needs for people below the poverty line (based on the pyramid).

Labor and employment policy.

According to an inclusive economy, each person must participate in the labor process, taking into account their individual abilities. Employers should assess the potential of their employees and make the most of their capabilities. To achieve the maximum performance of their employees, employers must take into account factors such as, for example, the professional development of employees and ensuring the safety of their health.

Employee heterogeneity is not only a socially significant phenomenon, but also provides companies with different opportunities and is a smart move in the face of a shortage of personnel in the market. Companies that pay close attention to the issue of training their employees end the lack of valuable personnel. And by allowing their employees to perform work that meets their qualifications and preferences, companies increase the productivity and efficiency of their employees. In addition, the heterogeneity of employees increases the creativity of the company.

Inclusive market

According to an inclusive economy, each person must have access to basic needs to maintain their life: food, water, clothing, health care, housing, education, energy resources. Companies around the world make a significant contribution to the implementation of this task.

The basis of the pyramid is an economic term denoting the largest socio-economic group of the population with the lowest income. This group includes about 4 billion people, whose annual income does not exceed доллардан 4,000. A quarter of the representatives of this group are below the poverty line. They have the opportunity to spend доллар 2-9 a day.

Representatives of this group are part of the shadow economy and small agriculture. Many hardly make a living, their income allows them to buy only the necessary things. However, despite the limited purchasing power, this group is of considerable interest to corporations. Commercial activity in this market segment is closely related to the general fight against poverty.

Multilateral companies

Among the unresolved problems in the inclusive market are child labor, discrimination, dangerous or harmful working conditions, and unfair wage rates. Companies that are part of the international network, like other commercial structures, must take measures to solve all these problems, including: raising wages, creating favorable and safe working conditions, taking care of the observance of trade union rights. Increasingly, consumers themselves demand that companies create decent working conditions and respect human rights in all its branches.

Part of the address, announced by the head of state Kassym-Jomart Tokayev in October 2019, is "dynamically developing and inclusive economy". Let's discuss the issue covered in this section.

Thus, the economy of Kazakhstan is moving forward, despite the difficulties of a global nature.

- Since the beginning of the year, its growth has been higher than the world average.
- If we implement the necessary structural changes, by 2025 it will be possible to achieve a stable annual growth in gross domestic product by 5 percent or more.
- In order to give a new impetus to the development of the economy, the government and the Presidential Administration need to carefully analyze all the work of domestic and foreign experts.
- We need to implement a number of structural tasks in accordance with the long-term development strategy until 2050 and the National Plan proposed by the head of state.
- "First. Diversification of the economy, abandoning the mentality tied to raw materials.
- For the "knowledge economy", increasing labor productivity, the development of innovation, artificial intelligence have become the main factors of global development.
- In addition, during the third five-year plan of industrialization, we must take into account the mistakes and gaps made earlier.
- All my instructions and comments on these issues are obliged to be fully fulfilled by the government.

We need to increase the real growth of labor productivity by at least 1.7 times.

The strategic task is to establish our country as a leader in the region and increase our authority in Central Asia.

Used literature

1. President of zholdau
<https://assembly.kz/kk/media-centr/ank-v-tsifrakh-infografika/memleket-basshysy-to-aevty-aza-stan-khal-yna-zholdauy-iii-ar-yndy-damy-an-zh-ne-inklyuzivti-ekonomik/>
2. Kazakhstan ekonomikasynn tsifrlany: mumkindikter men bastamalar
<https://strategy2050-kz.turbopages.org/strategy2050.kz/s/news/aza-stan-ekonomikasyny-tsifrlanuy-m-mkindikter-men-bastamalar/>
3. Inclusive economy
<https://www.mvonderland.nl/dossier/inclusive-economy>
4. Felipe and Hasan (2006) «The challenge of job creation in Asia» Asian development bank, Manila.
5. Menshikov S. Structural Crisis as a Phase in Long-Term Economic Fluctuations//
6. The Long Wave Debate.; Menshikov S.M., L.A.Klimenko. Long waves in the economy: When society changes its skin. М. – 1989.

Мемлекеттік органдар қызметінің ақпараттық ашықтығын жетілдірудегі цифрлық технологиялар

Қ.Н.Бекетова¹, А.Әмірбекқызы²

¹«Экономика және басқару» кафедрасының э.ғ.к, қауымдастырылған профессоры

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 2 курс магистранты
kamar82@mail.ru, aigerym.amirbek@mail.ru

^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ.

Түйіндеме: Мақалада мемлекеттік органдар қызметінің ақпараттық ашықтығын жетілдірудегі цифрлық технологиялардың рөлі туралы баяндалған. Цифрлық технологияларды дамыту ашық және қолжетімді мемлекетті құруға мүмкіндік береді. Мемлекеттік және стратегиялық бағдарламалар, ақпараттар, белгілі мерзімде атқарылған жұмыстар туралы есеп және маңызды жаңалықтар интернет-ресурстар арқылы жүзеге асырылады. Сол себепті, мемлекеттік органдар қызметінің ақпараттық ашықтығын жетілдірудегі цифрлық технологиялардың жаңа ұсыныстары анықталды. Сондай-ақ, ақпараттың ашықтығын жетілдірудегі басты мәселелер және оларды шешу жолдары қарастырылады. Ақпараттың еркіндігін арттырудағы цифрлық технологиялардың үлесі қарастырылады.

Кілт сөздер: ақпараттық ашықтық, цифрландыру, цифрлық технология, ашық үкімет, электронды үкімет, экономикалық тиімділік.

Әділ және ашық құқықтық жүйе кез келген елдің кемел болашағының тұрақты дамуының негізгі құралы. Мемлекеттің қарқынды дамуы оның халқының ақпаратқа еркін қолжетімділігімен тікелей байланысты. Дамудың бұл жолында, цифрландырудың жоғарғы қарқынын байқамау мүмкін емес. Мысалы, еліміздің «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында цифрлық технологияларды жетілдіру халықтың әл-ауқатын арттыратындығы басты назарға алынғанын көруге болады. Бағдарламадағы ең басты мақсаттарының бірі мемлекеттік органдар қызметіндегі цифрлық трансформациялар қаралған [1].

Жалпы, «цифрландыру» сөзі мөлдір және ашық қолжетімді деген ұғымдармен етене байланысады. Цифрландыру тек ұлттық бәсекеге қабілеттілікке жетудің басты құралы ғана емес, сондай-ақ, «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын жүзеге асырудағы қоғам мен билік арасындағы байланыс құралы болып табылады. Яғни, әрбір азамат қажетті

қызметтер мен ақпараттарға кедергісіз қол жеткізе алатын болса, демек қоғамның сенімді болашағы қалыптасады. Біз азаматтардың мемлекетке және билік органдары қабылдаған шешімдеріне сенімдерін арттыра отырып, мемлекеттің егемендігін нығайтып, сенімді қоғамды қалыптастырамыз. Демек, азаматтарымыздың өздерін қызықтыратын қажетті және әлеуметтік маңызы бар ақпаратты алудың қарапайымдылығы мен қолжетімділігі мемлекеттік жүйеміздің мәдениеттілігі мен ашықтығының ең сенімді көрсеткіші болып табылады.

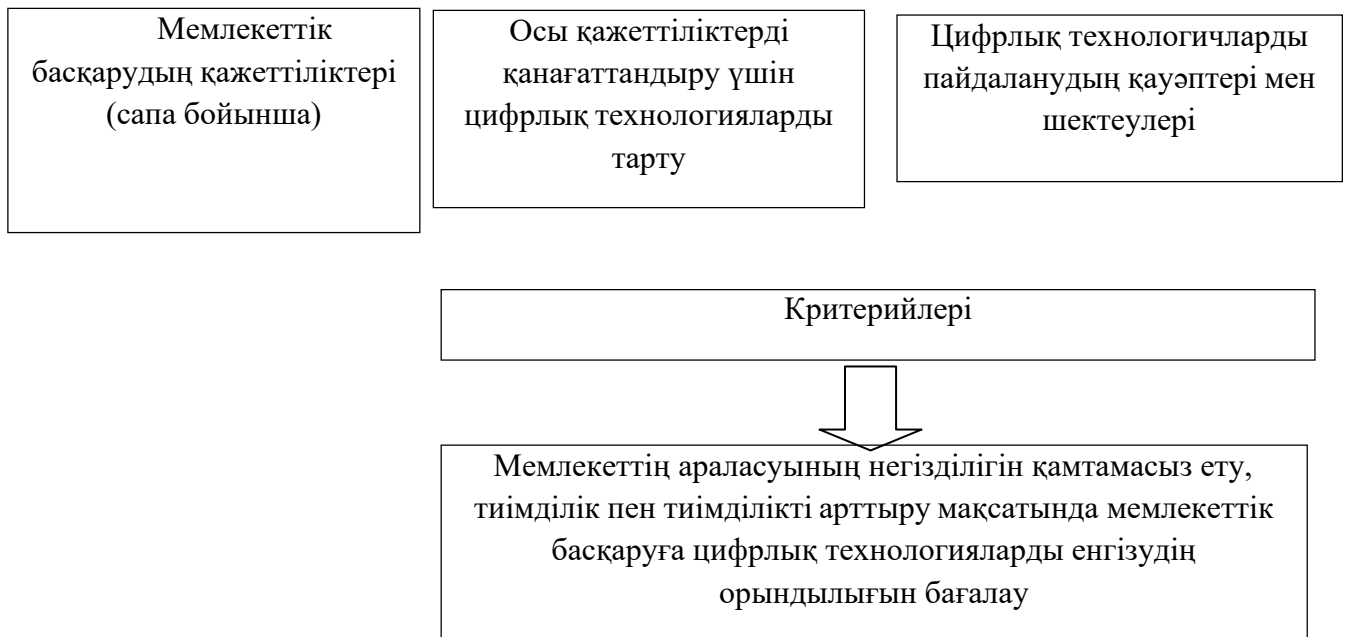
Ақпараттың ашықтығын жетілдіру жолында цифрлық технологиялардың маңызы жоғары. Озық технонологиялар қоғам мен мемлекет арасындағы сенімділіктің үздік нысаны. Дамудың озық үлгісі саналатын бұл цифрландыру түсінігі саяси-пикірталастарда сөз етіліп келе жатыр деуге болады. Бұл туралы, «Ұлт жоспары - 100 нақты қадам» бағдарламасының 94-95 қадамдарынды «Ашық үкіметті» енгізу нақты айтылған [2].

Қазіргі таңда, ақпарат жаһандық цифрлық қоғамның қатысуымен тікелей байланысты. Елімізде болған пандемия жағдайынан кейін халықтың мемлекеттік билік органдарына сенімін төмендегенін көруге болады. Дегенмен, бұның шешімі – мемлекеттік секторды басты ақпараттарына еркін қол жеткізуді жетілдіру, екі жақты байланысты орнату, билік пен халық арасындағы ынтымақтастықты арттыру. Қоғам біртіндеп цифрландыру әлеміне еніп бара жатқанын байқамау мүмкін емес. Бұл, бір жағынан жаман естілсе де, бұл, дамудың озық үлгісі. Әлеуметтік-еңбек саласы бойынша бірнеше қызметті айтуға болады. Басым көпшілігі, электронды түрде көрсетілетіні барлығына белгілі. Мысалы, ең қажетті қызметтердің бірі – бала туу бойынша жәрдемақы тағайындауды алайық. Соның ішінде, проактивті түрде аз тағайындалады. Бұның себебі, туыстық байланыстар бойынша дұрыс емес мәліметтер, мобильді азаматтар базасында телефон нөмірін тіркемеу, азаматтар тарапынан SMS-хабарламаға жауаптың бермеуі, банктік шоттардың дұрыс еместігі, мәртебесінің өзгеруі болып табылады. Яғни, мемлекет пен халық арасында еркін байланыстың дұрыс жүрмеуі. Халыққа мемлекет тарапынан көрсетілетін қызметтердің ашық әрі қолжетімді болуы әлеуметтік жағдайымыздың жақсаруының бірден-бір жолы. Мемлекеттік органдардың ақпараттық ашықтығын қамтамасыз етуге арналған басты тектіктері олардың электронды ақпараттық ресурстары болып табылады. Азаматтарының ресми ақпараттар мен қызметтерге қол жеткізуіне мүмкіндік беретін ол – әрине электронды ресурстар болып табылады. Бұндағы басты мақсат – билік пен азаматтық қоғамның ара-қатынасын қамтамасыз ету, ақпаратты жинау және талдау, талқылау және шешім қабылдау үдерісіне қоғамды тарту. Электронды үкімет – мемлекеттік органдардың ақпараттық ашықтығын дамыту жолындағы маңызды қадам [3].

Мемлекеттік ақпараттық ашық деңгейіне жетудегі басты мәселе – мемлекеттік органдардың белсенділігінің аздығы. Бұл мәселе, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында және басқаруды дамыту тұжырымдамасында көрсетілген. Мемлекеттік сектордың ашықтығын қамтамасыз ететін біртұтас мемлекеттік органның жоқтағын айта кету керек. Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігі ашықтық бағытында мемлекеттік органдардың қызметін бағалау мәселелерімен айналысады, бірақ мемлекеттік органның ұстанымы мен стратегиялық жоспарында бұл бағытты жүзеге асыру жауапкершілігі қамтылмаған. Стратегиялық және бағдарламалық құжаттарда Серіктестік бастамасына қосылу бойынша мақсатты индикатор мен іс-шаралар жоспары жоқ ашық үкімет, бастамаға қосылу талаптарын орындамау себептеріне талдау қарастырылмаған.

Ескерілетін тағы да басты мәселе – жариялаған ақпараттардың сапасын бағалау критерийлері мен жүйесінің жоқтығы. Мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын бағалаудың қазіргі жүйесі сапа мәселелеріне назар аудармай, формальды параметрлерді ескереді. Нәтижесінде ашық деректер рейтингінде Қазақстан небәрі 59-орында [4].

Бұл реттер, мемлекеттік басқарудың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін цифрлық технологияларды енгізудің критерийлерін қарастыратын болсақ:

Кесте 1. Мемлекеттік басқарудағы цифрлық технологияларды қолдану әлеуетін талдау
Ескерту: дереккөз [6].

Ең бастысы, тиімділік – цифрлық технологияларды енгізу мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруы, басқарудың сапасын арттыру жолында қажеттіліктерді қанағаттандыруы болып табылады. Яғни, жаңа игіліктердің пайда болуына үлкен қадам ретінде түсінуге болады.

Экономикалық тиімділік – цифрлық технологияларды пайдалану арқылы мемлекеттік қаржы бөлімін реттеуде, бюджет шығындарын немесе азаматтар мен қоғам шығындарын азайтуына әкеледі деп қарастыруға болады.

Бәсекеге қабілеттілік – сыртқы тараптар белгілеген шарттар мен стандарттардың болуы. Бұған мысал ретінде, жеке секторлар немесе азаматтардың даму деңгейі мен өзара тәжірибесі негізінде көрсетілетін қызметтердің сапалылығы. Осылайша, цифрлық технологияларды енгізу, атап айтқанда қашықтан басқару үшін заттардың интернетін пайдалану мемлекеттік бақылауға балама мемлекеттік емес тетіктерді пайдалануға көшуді жеңілдетеді (1-кесте).

Жалпы, елімізді цифрландыру мәселесіне ерекше көңіл бөлініп келеді. Қазіргі уақыттағы өзекті мақсаттарымыздың бірі десек те қателеспейміз. Осыған орай, стратегиялық құжаттар және бағдарламалар қабылданып, жүзеге асырылуда. Дегенмен, бұл ретте ақпараттандыру және мемлекеттік ашықтық цифрландырудың әлі де болса бірнеше ұсыныстарды қажет етеді.

Алдымен, қоғам мен ашық үкіметтің бірыңғай тұжырымдамасын қалыптастыруды реттеу. Мемлекет пен қоғамның ашық үкімет дегенді түсінуі, осы арқылы оларды бір бағытқа бағыттауға және дамудың жаңа деңгейін беруге мүмкіндік береді. Сондақ-ақ, ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді мақсаттарды іске асыру мерзімдерін көрсете отырып, ашық үкіметтің ұлттық стратегиясын әзірлеу ұсынылады. Ашық ақпараттардың қосалқы міндетті критерийлерін нақтылау және олардың негізінде бағалау жүргізу қажет. Ақпараттардың ашықтығын жетілдірудегі цифрлық технологиялар өзектілікті, нақтылықты, тұтастықты, үйлесімділікті және қолжетімділікті қамтуы керек.

Заң жобалары мен нормативтік құқықтық актілер жобаларын ашық интернет-порталында және жобаларды қоғамдық талқылаудың талқыланғандығы туралы есеп түрінде баяндау және қоғамдық талқылау қағидаларына өзгерістер енгізу халықтың ақпаратпен еркін танысуына бірден бір жол. Сондай-ақ, белгіленген талаптар мен міндеттемелер, ұсыныстар бойынша қабылданған шешімдер туралы нақты жауап беріліп отырса ақпараттың мөлдірлілігінің артуына үлесін қосады. Әрбір азаматтың пікірі мемлекет үшін өте маңызды. Сондықтан, электронды порталда өздерінің жеке кабинетіне кіру арқылы, мемлекеттің

онлайн талқылауымен еркін таныса алу және еліміздің өз пікірлерін қалдырған азаматтарды хабардар ету талабын енгізу қажет. Мемлекеттік қызметкерлердің жедел ақпаратқа мобильді қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін жеке мобильді және электронды портфолио ақпараттық жүйесін қалыптастыру тиімді. Бұл дегеніміз, әрбір қызметкерлердің қашықтықтан жұмыс істеудің және өзекті және қажетті ақпараттармен еркін таныса алуға мүмкіндік береді. Бұл жүйе электронды технологиялар арқылы ақпараттық байланыстар мен кері байланыстар туралы нақты әрі қолжетімді болуы өте тиімді [7].

Мемлекеттік органдар web-ресурстарын жетілдіруге арналған ұсыныстар:

- мемлекеттік органдар сайттарын техникалық деңгейлі жетілдіру жұмыстарын жалғастыру;
- ақпаратты іздеу барысында қызметтер бөлімін жетілдіру;
- ақпараттарды толық, уақытылы және өзгерген уақытта жаңартылып отыруды қарастыру;
- өзекті жаңалықтарға аса мән беру, тез арада орналастыру және толық болуын қамтамасыз ету;
- күрделі ақпараттарды жеңіл тілмен немесе кесте түрінде қарапайым халыққа түсінікті етуді жетілдіру;
- пікірлер, ұсыныстар және кері байланыс батырмаларын жетілдіру;
- бастысы, мемлекеттік сайттардың жылдам әрі кедергісіз жұмыс істеуін қадағалау.

Қарастырылған ұсыныстар мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын жетілдіруде үлкен үлесін қосады деген сенімдемін. Қазақстанда уақыттың жаһандық үрдістері мен сын-қатерлерін ескере отырып, қызметтің барлық салаларын цифрландыруға баса назар аударылуда.

Президент Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев азаматтарды реформалау үдерісіне тарту және мемлекеттік саясаттың өзекті мәселелері бойынша ұсыныстар мен пікірлер енгізу мақсатында Үкіметке онлайн өтініштердің заңды институтын енгізу талабын қойды. Бұл қоғам мен мемлекеттік орган арасындағы кедергілерді жойып, еркін қолжетімді ақпарат алмасуға жол ашады. Яғни, цифрлық технологиялардың еліміздің жаһандық дамуына тигізер үлсі зор.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылдың 12 желтоқсанындағы №827 қаулысымен құрылған «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы. // <https://adilet.zan.kz>;
2. «100 нақты қадам» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы. // <https://adilet.zan.kz> ;
3. Капаров С.Г. Совершенствование государственной службы в Казахстане / С.Г. Капаров. – Астана: Алем – Астана, 2010. с.185.
4. Open Data Barometer 4th edition. World Wide Web Foundation. 2017. // <https://opendatabarometer.org/4thedition> ;
5. Osborne S., Radnor Z., Strokosch K. Co-Production and the Co-Creation of Value in Public Services: A suitable case for treatment?//Public Management Review. 2016. P.639-653.
6. Цирель С. Влияние государственного вмешательства в экономику и социального неравенства на экономический рост //Вопросы экономики. 2007. №5. С.100-116.
7. Указ Президента Республики Казахстан за № 954 «О системе ежегодной оценки эффективности деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов областей, городов республиканского значения, столицы» // <http://akorda.kz/> .

Новая парадигма управления жилищно-коммунальным комплексом в Российской Федерации

Е.И. Балалова¹, Е.В. Рибокене², М.Ю. Маковецкий³

¹ д.э.н., профессор кафедры рекламы и человеческих ресурсов

² к.э.н., доцент, почётный работник ВПО РФ

³ к.э.н., доцент, декан факультета управления

balalovaei@mail.ru, ribokene@gmail.com, mmakov@mail.ru

^{1,3} Московский университет им. С.Ю. Витте, г. Москва

Аннотация: в статье раскрываются проблемы государственного управления жилищно-коммунальным хозяйством в условиях цифровой трансформации экономики, а также перспективы модернизации коммунального комплекса Российской Федерации. В контексте цифровой трансформации экономики авторами выделены такие направления в стратегии развития ЖКХ РФ, как стимулирование развития энергосервисных контрактов; разработка цифровой базы технического учета жилищного фонда и единой электронной базы собственников; установление системы контроля и мониторинга за качеством услуг по всем направлениям ЖКХ; проведение инвентаризации и актуализация рыночной стоимости имущества, что позволит улучшить позиции предприятий отрасли в сделках по финансированию (предоставление имущества в залог); переход на долгосрочную модель ценообразования для возможности планирования и реализации долгосрочных инфраструктурных проектов и другие. Авторами определена специфика управления эксплуатацией жилого фонда; динамика потребительских тарифов на услуги ЖКХ за период прошедших семи лет; дана оценка расходам консолидированного бюджета Российской Федерации на жилищно-коммунальное хозяйство по данным Федерального казначейства; определена динамика деятельности предприятий ЖКХ. В результате проведенной оценки отрасли ЖКХ и благоустройства выделены отличительные черты управления жилищно-коммунальным комплексом в Российской Федерации. Итогом исследования по обозначенной проблематике стало определение основных направлений повышения эффективности работы отрасли.

Ключевые слова: цифровая трансформация экономики; экономика цифрового и инклюзивного развития; жилищно-коммунальное хозяйство; государственное управление жилищно-коммунальным хозяйством; оборот рынка жилищно-коммунального хозяйства; энергосервисные контракты; цифровая база технического учета жилищного фонда; единая электронная база собственников.

В экономике цифрового и инклюзивного развития процессы модернизации являются условием развития всех отраслевых направлений. Коммунальный комплекс Российской Федерации сложился достаточно давно, ресурсная база была заложена в советский период, что определяет необходимость обновления и формирования инновационной стратегии предприятий жилищно-коммунальной сферы.

Актуальность исследования подтверждается тем, что коммунальный комплекс является важным элементом жизнедеятельности, а значит определяет необходимость государственного управления. При этом эффективность управления в данной сфере позволяет формировать качественные показатели уровня жизни населения.

Степень разработанности темы исследования. Теоретической и практической базой исследования послужили труды зарубежных и отечественных ученых, учебные пособия, научные статьи, нормативно-правовые источники. Труды отечественных авторов раскрывают проблемы государственного управления жилищно-коммунальным хозяйством, а также перспективы модернизации коммунального комплекса. Среди авторов работ можно выделить таких, как В.Р. Аванесян, П.Н. Аксенов, Л.Х. Алмаева, И.В. Есиева, А.Н.

Афанасьева, Н.В. Иванова, Т.Г. Морозова, В.Э. Комов, Т.Ф. Сорокина. Также было уделено внимание трудам Ю.Ю. Галямова, Н.С. Гришкова, В.И. Зарубина, Ю.В. Ивановой, С.А. Кожевниковой, в которых описывается организационно-экономический механизм развития системы жилищно-коммунального хозяйства, его системообразующие факторы и условия реформирования данной системы. Значительный вклад в развитие теории и практики государственного управления коммунальным хозяйством внесли отечественные экономисты: Л.И. Абалкин, П.И. Бурак, А.В. Бузгалин, С.Ю. Глазьев, М.Я. Гохберг, А.И. Добрынин, В.С. Золотарев, В.В. Ивантер, В.Г. Игнатов, Н.Д. Кондратьев, М.Б. Мазанова, В.Л. Макаров, П.А. Минакир, О.С. Пчелинцев, В.К. Романович, Б.С. Хорев, Е.Г. Чистяков, И.Н. Шапкин, А.М. Швецов, В.А. Шульга и др. Среди зарубежных авторов, исследовавших процессы развития коммунального комплекса, следует назвать таких ученых, как И. Ансофф, К.Р. Эндрюс, А. Чандлер, П. Бийлевельд, Г. Ицковец, С. Сарасвати и др. Труды зарубежных авторов М. Fornali, P. Ridgeway, N. Sorrento отражают финансово-экономические и организационные аспекты государственных жилищно-коммунальных услуг, а также условия взаимодействия в сфере жилищно-коммунального хозяйства.

По данным отчета Правительства РФ об итогах 2021 года в жилищно-строительной сфере оборот рынка жилищно-коммунального хозяйства в 2021 году составил 6,4 трлн. рублей включая оборот всех предприятий системы ЖКХ, участвующих в обеспечении эксплуатации объектов, оборот по содержанию жилья и коммунальным платежам, капремонт. Отмечается, что среднегодовая численность работников ЖКХ составила 2,3 млн. чел., а количество предприятий и организаций сферы насчитывает более 42 тысяч. Анализ структуры трудовых ресурсов занятых в сфере ЖКХ показывает, что удельный вес руководителей организаций и их структурных подразделений (служб) составил 10,8%, специалистов высшего уровня квалификации – 8,7%, специалистов среднего уровня квалификации – 16,2%, квалифицированных рабочих – 49,5%, неквалифицированных рабочих – 13,8%. Удельный вес работников с высшим образованием составил 21,9%; со средним профессиональным образованием – 22,1%; с начальным профессиональным образованием – 28,4%; со средним образованием – 27,3%, при этом профильное образование имеют не более 30% работников отрасли, а ежегодную переподготовку проходят менее 2% работников/ [1]

Далее отследим динамику деятельности предприятий ЖКХ. Для этого предлагается обратить внимание на основные показатели работы предприятий ЖКХ: сальдированный финансовый результат; удельный вес прибыльных организаций в общем числе организаций; рентабельность проданных товаров (работ, услуг). Данные позволяют сделать вывод об отрицательном сальдированном финансовом результате на протяжении анализируемого периода, что говорит о превышении расходов предприятий над доходами. Удельный вес убыточных организаций сократился на 12,8% при росте абсолютного значения суммы убытков на 2,6 млрд. рублей. Рентабельность проданных товаров выросла на 5,2%, однако, все равно имеет отрицательное значение по состоянию на 2021г. В целях исследования источников поступлений предприятий ЖКХ авторами были проанализированы средние потребительские тарифы на жилищно-коммунальные услуги. Рост доходной части предприятий ЖКХ происходит, в том числе, из-за постоянного роста тарифов на все услуги ЖКХ в течение анализируемого периода, по причине роста населения и площадей обслуживаемых помещений. Практически для всех регионов России свойственны проблемы с физическим износом жилищного фонда и инфраструктурных объектов. Высокая доля износа основных фондов (42,4%) в 2021 несмотря на рост абсолютного значения основных фондов предприятий ЖКХ говорит об имеющихся проблемах в отрасли [4]. В результате анализа информации можно отметить рост обеспеченности жилищного фонда элементами благоустройства за анализируемый период. Рост обеспеченности одновременно водопроводом, канализацией, горячим водоснабжением, напольными электрическими плитами вырос с 62 до 67% за 8 лет анализируемого периода.

В результате анализа отрасли ЖКХ и благоустройства выделены следующие отличительные черты:

- процессы производства и потребления продукции (услуг) в жилищно-коммунальном хозяйстве неразрывно связаны с другими отраслями, эта продукция не может накапливаться для последующей реализации;

- предприятия жилищно-коммунального хозяйства должны быть готовы отпустить столько продукции и реализовать столько услуг, сколько их требуется в каждый конкретный момент времени;

- нецелесообразность предоставления коммунальной продукции сверх оптимального предела, определяемого численностью населения, размерами территории и особенностями ее планировки, своеобразием климатических условий, степенью развития градообразующей и градообслуживающих сфер;

- наличие резерва мощностей коммунальных предприятий, связанных с их ориентацией на максимальный уровень потребления услуг.

- независимость численности основного эксплуатационного персонала непосредственно от объема производимой коммунальной продукции, что связано с выполнением работ по обслуживанию машин и оборудования, а также количеством дежурного персонала;

- особая структура затрат на производство коммунальных услуг, при которой основными затратами являются расходы на энергоносители.

- высокая доля муниципальной собственности на земельные участки, водные и лесные ресурсы, жилой и нежилой фонд,

- конечным потребителем услуг являются домохозяйства, коммерческие и некоммерческие организации, органы власти

- отсутствие возможностей жителей влиять на выбор поставщиков услуг;

- централизованное административно-политическое установление тарифов со стороны государственных органов власти

- превышение расходов предприятий ЖКХ над доходами, убыточность деятельности предприятий ЖКХ без возмещения части доходов из государственного бюджета;

- субсидирование части расходов на коммунальные платежи со стороны государства незащищенным слоям населения;

- снижение собираемости платежей населения за услуги ЖКХ в связи со снижением доходов населения.

Учитывая количество законодательных актов, законодательство Российской Федерации в жилищно-коммунальной сфере представляет собой довольно разветвленную систему, находится в состоянии динамичного развития и постоянной адаптации к изменяющимся условиям. [7] Можно сделать вывод, что государство, постоянно вводя новые нормативные акты, пытается «тушить пожары», возникающих на проблемах регулирования ЖКХ. [6] Вследствие этой особенной системы ЖКХ и анализа отчетов о состоянии отрасли Минэкономразвития определяются следующие проблемы:

- несоблюдение принципов конкурентности, рыночности;

- централизованное управление отраслью и установление нормативов тарифов, непрозрачная процедура их формирования;

- отсутствие у предприятий жилищно-коммунального хозяйства возможности повышения эффективности деятельности по причине превышения расходов над доходами из-за установленных убыточных тарифов;

- высокий процент потерь энергии в процессе производства и оказания услуг (в том числе из-за отсутствия технологий);

- отсутствие информированности населения по процедурам затрат;

- низкая инвестиционная привлекательность;
- снижение процента сбора оплаты населения за услуги ЖКХ;
- изношенность муниципального жилищного фонда и внутридомовых инженерных коммуникаций;
- высокий процент аварийного жилищного фонда;
- высокая доля износа основных средств предприятий отрасли;
- неразвитое самоуправление собственников жилья;
- высокие риски для инвесторов;
- порядок взыскания долгов крайне усложнен;
- недостаточное количество мусороперерабатывающих предприятий;
- низкое доверие граждан к отрасли ЖКХ;
- недостаток в финансировании на текущий и капитальный ремонт зданий
- высокая доля дебиторской и кредиторской задолженностей предприятий отрасли.

Оборот отрасли ЖКХ за 2021 год составил 5,4 трлн. рублей, что составляет 5,5% от ВВП страны. В отрасли работает более 2х миллионов человек (или 3% от числа занятых). Несмотря на увеличение удовлетворенности граждан условиями проживания, проблемы остаются нерешенными.

Все эти проблемы требуют комплексных подходов к их решению и постоянных совместных усилий государства, органов местного самоуправления, бизнеса и населения. Правительство РФ разработало Стратегию развития жилищно-коммунального хозяйства РФ до 2035 года, основной целью которой является улучшение технического состояния жилищного фонда, качества предоставляемых услуг. [5] В рамках Стратегии предполагается следующие действия:

- совершенствование правовой основы взаимодействия государства и бизнеса, стимулирование развития энергосервисных контрактов;
- разработка цифровой базы технического учета жилищного фонда и единой электронной базы собственников;
- установление системы контроля и мониторинга за качеством услуг по всем направлениям ЖКХ;
- проведение инвентаризации и актуализация рыночной стоимости имущества, что позволит улучшить позиции предприятий отрасли в сделках по финансированию (предоставление имущества в залог);
- переход на долгосрочную модель ценообразования для возможности планирования и реализации долгосрочных инфраструктурных проектов и другие.

Определим условия, которые негативным образом влияют на развитие ЖКХ и модернизацию коммунального комплекса. Недостаточный уровень профессиональных компетенций персонала отрасли непосредственным образом сказывается на качестве оказываемых услуг населению, не позволяя провести квалифицированные преобразования в отрасли. Повысить уровень квалификации кадров возможно посредством продвижения института дополнительного образования для данной сферы. Такой подход позволяет решить ряд задач, но в целом не способствует кардинальному увеличению процента обеспеченности отрасли квалифицированными трудовыми ресурсами. Это обуславливается рядом причин: отсутствием кадровой политики и конкретных квалификационных требований к персоналу при приеме на работу, вследствие чего основной персонал отрасли не имеет профильного образования и опыта работы; низким уровнем оплаты труда персонала предприятий ЖКХ. Средняя зарплата специалистов ЖКХ в России в марте 2021 года составила 16 760 рублей; недостаточностью, или отсутствием в учреждениях образования учебных программ переподготовки работников сферы ЖКХ, соответствующих требованиям профессиональных стандартов (современным требованиям производства и организации труда); принцип тарифного регулирования не позволяет предусмотреть расходы на обучение (подготовку и

переподготовку) и независимую оценку квалификаций. [2] Структуры тарифов искажены и не отражают экономически обоснованных затрат коммунальных предприятий, процедура пересмотра тарифов отсутствует. Необходимо выделить и еще одну из определяющих причин низкого кадрового обеспечения сферы ЖКХ – непрестижность профессий данной отрасли, прежде всего, обусловленной низкой заработной платой по отношению к другим отраслям экономики региона. Значение труда специалистов в сфере ЖКХ недооценено и, как следствие, непрестижно. Между тем острая потребность отрасли в квалифицированных кадрах существует как в специалистах со среднетехническим, так и в специалистах с высшим профильным образованием. Таким образом можно выделить основные направления повышения эффективности работы отрасли, путем решения проблем в кадровой сфере:

- изучение потребности в подготовке специалистов на региональном уровне с учетом специфики других отраслей, нуждающихся в специалистах ЖКХ;

- формирование государственного задания на реализацию на основе потребности в профессиональных кадрах для отрасли с целью определения контрольных цифр приема по направлениям подготовки 38.03.10 «Жилищное хозяйство и коммунальная инфраструктура (бакалавриат)» и 38.04.10 «Жилищное хозяйство и коммунальная инфраструктура (магистратура)»;

- развитие системы повышения квалификации профессорско-преподавательского состава образовательных организаций, привлечение к преподавательской деятельности отраслевых экспертов;

- создание баз практик, как основы эффективной системы подготовки кадров, для обеспечения устойчивого функционирования объектов ЖКХ муниципальных образований;

- развитие и совершенствование механизма целевого обучения и приема на целевое обучение в части определения квоты приема по соответствующим направлениям и специальностям подготовки; - повышение престижа профессий в отрасли[3].

Консолидация усилий образовательных учреждений, работодателей, и органов власти различных уровней позволит существенно повысить эффективность подготовки и обеспечения кадрами предприятий ЖКХ.

Подводя итоги исследования, можно сказать, что нарастание кризисных тенденций в сфере жилищно-коммунального хозяйства является одним из основных факторов роста социальной напряженности как на государственном, так и на региональном уровнях страны, потому как динамика трансформации данной системы в Российской Федерации не соответствует темпам роста требований граждан к качеству жизни и комфортным экологическим условиям. Физический износ всех коммуникаций приводит к необходимости формирования эффективной инфраструктуры коммунального хозяйства и только после этого можно будет рассчитывать на экономическую эффективность субъектов коммунального комплекса. Именно поэтому реформирование и модернизация коммунального комплекса является важнейшим направлением социально-экономических преобразований.

Список литературы

1. Корепина Е.А., Дугарская Т.А. Актуальные проблемы кадрового потенциала на предприятиях в сфере жилищно-коммунального хозяйства // Государственная служба и кадры. – 2021. – №1.

2. Известия: официальный сайт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://iz.ru/1139059/2021-03-19/eksperty-nazvali-samye-vostrebovannye-professii-v-sferezhhkh> (дата обращения: 31.03.2022)

3. Чернышов Л. Стратегия развития кадрового потенциала сферы ЖКХ до 2035 года // Коммунальный комплекс России. – 2019. – №9 (183). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://xn--lbtbcv17a.xn--p1ai/assets/uploads/docs/elektronnaya-versiya-nomera-kkr9-2019.pdf>.

4. Отчеты о ходе реализации Государственной программы по развитию ЖКХ. – Текст: электронный. – URL: <https://www.mos.ru/dgkh/documents/razvitie-kommunalno-inzhenernoii-infrastruktury-i-energoberezhenie/> (дата обращения: 27.05.2022).

5. Стратегия развития жилищно-коммунальной сферы Российской Федерации до 2035 года. Проект Правительства Российской Федерации. URL: <https://www.gkhrazvitie.ru/media/174784/proekt-strategii-razvitiya-zhkh-do2035-goda.pdf> (дата обращения: 12.04.2022).

6. Жилищный кодекс Российской Федерации от 29.12.2004 N 188-ФЗ (ред. с изм. от 14.08.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2022) // СПС «КонсультантПлюс». – Текст: электронный. – UR: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_51057/ (дата обращения: 22.06.2022)

7. Стимулирование концессий в коммунальном хозяйстве // Фонд содействия реформированию ЖКХ. – Текст: электронный. – URL: <https://fondgkh.ru/napravleniya-deyatelnosti/modernizatsiya-kommunalnoy-infrastruktury/novosti-razdela/stimulirovanie-kontsessiy-v-kommunalnom-khozyaystve-kommunalnyy-kompleks-rossii-moskva-7-iyunya-2016/> (дата обращения: 08.03.2022).

Кәсіпорында еңбекақы төлеудің түрлері

Н.Б Давлетбаева¹, А.Елдос²

¹Профессор кафедры менеджмента

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 2 курс магистранты
yeldosova@mail.ru

^{1,2}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

Түйіндеме: Мақалада кәсіпорынның еңбекақы төлеу жүйесіне мән берілген. Яғни еңбекақының түрлеріне анықтама беріліп, олардың әрқайсысының негізгі ерекшеліктеріне талдау жасалған.

Кілт сөздер: кәсіпорын, еңбекақы, еңбекақы түрлері, тарифті жүйе

Еңбек ақы-еңбек міндеттемелеріне орындаудағы жұмысшыға белгіленген сыйы.

Әрбір қызметкерлердің ақысы, атқарылған жұмыстың мөлшеріне, сапасына байланысты жұмыс беруші тағайындайды және максимальды шектеумен шектелмейді.

Кәсіпорында екі түрлі еңбек ақы түрлерін ажыратуға болады:

Негізгі еңбек ақы-жұмысшылар мен қызметкерлердің нақтылы жұмыста болған уақытында яғни олардың істеген жұмысына, атқарған қызметіне премия мерекелік күндер, түнгі уақытысы, қосымша жұмыстар, қалыпты еңбек жағдайынан ауытқуымен байланысты қосымша ақы үшін негізгі еңбек ақы төленеді.

Қосымша еңбек ақы - дегеніміз, ол еңбек туралы заңға байланысты қызметкерлерге дәріханада істелінбеген уақытқа төленетін ақы. Олар негізгі және қосымша демалыс кездері, еметін жас балалар бар аналарға берілетін үзілістер, жас өспірімдерге берілетін жеңілдіктер, әскери жиындарда болған уақыттар және т.б.

Еңбек ақының төлену түрлері де екеу, олар: мерзімде төлеу кесімді, еңбекке кесімді ақы төлеу күнбе-күн, істеген күніне төлеу өнім санына қарай ақы алып істейтін.

Кесімді төлеу дегеніміз – ол қызметтің жасаған істердің немесе өнімнің сапасына және санына қарай отырып ақы төлеу. Еңбек ақының осылай төленуі көбінесе II категориялы дәріханаларда және дәріханалық киоскаларда істейтін қызметкерлер арасында қолданылады. Оларға сатылатын жалпы тауарлар құнының 16% және санитарлық- дезинфекциялық заттардың 3,5% беріледі.

Еңбек ақы төлеуді есепке алудың негізгі мақсаты – еңбек өтімділігінің арттыра отырып еңбек туралы заңның талаптарына сай жұмыс істеу. Ал міндеттері:

- жұмыс уақытын дұрыс пайдалануың және шығарылған өнімнің көлемін бақылау;
- қызметкерлерге еңбек ақының және т.б. төленетін ақшалардың тура және уақытылы берілуін қадағалау;
- еңбек ақы қорының дұрыс пайдалануын бақылау;
- еңбек ақыдан ұстанылатын ұсталымдардың дұрыстығын бақылау;
- ұсталымды уақытылы бюджетке аударуды бақылау;
- қызметкерлердің еңбекке жарамсыз уақытында алатын пособияның дұрыс төленуін қадағалау.

Қосымша еңбек ақы – еңбек ету заңдарынан сәйкес шарттарда қаралып белгіленген жұмысшылар мен қызметкерлердің жұмыста, қызметте болмаған уақытында төленетін төлемдер жатады. Оларға:

- жұмысшылар мен қызметкерлердің еңбек демалысы үшін төленетін төлемдер;
- мемлекеттік, қоғамдық жұмыстарының атқарғаны үшін төленетін төлемдер;
- жас сәбилі аналарға берілетін демалысқа, баланы тамақтандыру үшін берілетін үзілістерге төленетін төлемдер;
- жас өспірімдердің қысқартылған жұмыс уақытына төлемдер;
- кінәсіз жұмыстың тоқтап қалған уақытында төленетін төлемдер.

Кәсіпорын еңбек ақы үш түрлі элементте анықталады: тарифті жүйе, еңбекті нормалау (тарифсіз жүйе), еңбек ақы формалары бойынша.

Тарифті жүйенің көмегімен жұмыстың барлық түрі күрделілігіне және көп еңбек сіңіруді қажет есетіндігіне қарай топтастырылады және жұмысшы қызметкерлерді мамандық дәрежесіне қарай тариф бойынша әртүрлі еңбек ақы мөлшері белгіленеді. Тарифте мамандықтар бойынша өндірістің қай саласында болмасын негізгі әрбір түріне жұмыстың күрделілігімен қаншалықты еңбек етуіне керекті ұқыптылық пен жауапкершілікке қарай берілген көрсетіледі.

Әртүрлі разрядтағы жұмыс пен жұмысшылардың еңбек ақысының тепе теңдігін көрсету, бір сағат немесе бір күндік ақысының көлемін көрсететін тарифтік сетка арқылы тарифтік жүйенің тарифтік ставкасын енгізеді.

Тарифтік ставка (оклад) – қызметкерлердің жұмысы уақытысында қалыпты (белгілі бір) жұмысты орындаудағы белгіленген төлем ақы.

Тарифтік сетка – бұл разряд теңдігінің шкаласы және оған енгізілген коэффициенті.

Тарифсіз жүйе – қызметкерлердің орындаған жұмысының нәтижесіне қарай еңбек ақысын белгілейді. Тарифсіз жүйе келесі белгілермен анықталады. Жұмысшы еңбек ақы деңгейімен еңбекақы фонды арасындағы байланыс жұмыстың ұжымдық нәтижелерін есептеу (бұл жағдайда тарифсіз жүйе еңбек ақы ұжым бойынша төлеу қаласына жатады), әрбір жұмысшыға тұрақты (тұрақты коэффициенттерді) оның квалификациялық деңгейімен жұмысшының еңбек әрекетіне, енгізілген жалпы нәтижелерінің еңбек кірісін жүйелі түрде анықтап кіргізіледі.

Әрбір жұмысшыға әрекетінің нәтижелеріне еңбектің қатысу коэффициентін жүргізеді. Ол жұмысшының квалификациялық деңгейін бағалауға қосымша мүмкіндік береді. Тарифсіз түрге: «Еңбек ақының тарифсіз жүйесі», еңбек ақының комиссиялық жүйесі кіші кәсіпорындарда еңбек ақыны ұйымдастыру жүйесі жатады.

Материалдық салада еңбек ететін адамдар мен бюджеттен қаржыландырылатын ұйымдарда жұмыс істейтін қызметкерлердің жалақысы деңгейлерін жақындастыру үшін жаңа Бірыңғай тарифтік кесте белгіленді. Ол экономиканың барлық саласының қызметкерлерін қамтиды.

Бұл орайда разрядтар аумағы бұрынғысынша қалды - бірінші разрядтан 21 разрядқа дейін, алайда тарифтік коэффициенттер айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Мәселен, 2 кестеге сәйкес бұрын Бірыңғай тарифтік кестедегі бірінші разрядтың тарифтік коэффициенті - 2-ге, ал жиырма

бірінші разряд — 13,08-ге тең болса, жаңа тарифтік кесте бойынша олар тиісінше - 1 және 4,24-ті құрайды.

Бірыңғай тарифтік кестенің негізіне еңбекке ақы төлеудің принципті жаңа жүйесі алынған.

Бірыңғай тарифтік кестенің негізіне еңбекке ақы төлеудің принципті жаңа жүйесі алынған.

1993 жылдын 1 қаңтарынан бастап, бірыңғай тарифтік тор халық шаруашылығындағы қызметкерлердің барлық дәрежесіне қосылған болатын.

Бірыңғай тарифтік торда бірінші разрядтағы жұмысшылардан басталып, басшылардан аяқталатын, қызметкерлер разрядтарының тарифтік коэффициенттерінің мәтіні көрсетіледі.

Бірыңғай тарифтік торда 21 тарифтік разряд бар. 21 тарифтік разряд халық шаруашылығында жұмыс жасайтын барлық қызметкерлерге таратылады (Кесте 1). 21 тарифтік разряд шаруашылықтағы жүргізу нышанына, меншік нышанына және бюджеттік ұйымдарға тәуелсіз барлық кәсіпорындарға арналған:

- 1-8 разрядтар бойынша - жұмысшыларға төлемдер;
- -15 разрядтар бойынша - сызықтық қызметкерлер;
- 4-11 разрядтар бойынша - орта білімді мамандар;
- 7-15 разрядтар бойынша - жоғары білімді мамандар;
- 10-20 разрядтар бойынша - кәсіпорынның басшылары, бөлімдердің, функционалдық қызметтердің басшылары;
- 9-21 разрядтар бойынша - ғылыми қызметкерлер.

Жұмысшылардың дәрежесі халық шаруашылығының барлық саласындағы еңбек процесінде орындалған жалпы қызметтердің бағдарына байланысты болған соң, жұмысшылардың дәрежесі бір топта көрсетіледі.

Бюджеттік сала қызметкерлеріне тарифтік ставка немесе тиісті қызметке тағайындалғанда, төменгі еңбекақы мөлшері мен бірыңғай тарифтік сетка қолданылады [8].

Бірыңғай тарифтік сетка еңбекақы төлеудің 21 разрядына негізделіп, әр разряд бойынша өзіндік тарифтік коэффициент белгіленген.

Бірыңғай тарифтік сетка бойынша жұмысшылар мен мамандар 1 мен 8 разряд, ал қызметкерлер 2 мен 21 разряд бойынша тарификацияланады. Қызметкерлерді тарификациялау бірыңғай тарифтік мамандандырылған анықтама немесе мамандандырылған анықтама бойынша жүргізіледі.

Кесте 1

Бірыңғай тарифтік сетка

Еңбекақы төлеудің разрядтары	Тарифтік коэффициенттер	Еңбекақы төлеудің разрядтары	Тарифтік коэффициенттер
1	1,0	12	2,20
2	1,07	13	2,37
3	1,15	14	2,55
4	1,24	15	2,74
5	1,33	16	2,95
6	1,43	17	3,17
7	1,54	18	3,41
8	1,66	19	3,67
9	1,78	20	3,94
10	1,91	21	4,24
11	2,05		

Әр түрлі кәсіби маманданған қызметкерлер тобының тарифтік ставкасы мен қызмет ақысы, кәсіпорын бекіткен 1 разрядтық ставка бойынша, қызметке алушының төменгі еңбекақы көлемі кепіліне байланысты (1 разрядтық ставканың жоғары, бірақ төменгі еңбекақы мөлшерінен кем болмауы тиіс) және бірыңғай тарифтік сеткада бекітілген тарифтік мамандандырылған коэффициентке байланысты анықталады.

Тарифтік және тарифсіз жүйелік еңбек ақысы 2 түрге бөлінеді:

- мерзімді – ақы жасалған жұмыс уақытысымен, қызметкер квалификациясымен және еңбек жағдайы жасауына қарай;

- кесімді – бұл ақы өндірілген зат сапасына, көлеміне, жұмыс күрделігіне, еңбек жағдайына қарай.

Еңбек ақы төлеудің жаңа түрі - еңбек шарттары негізінде төлеу болып табылады. Келісім (шарт) - бұл жұмыс беруші мен жұмысшының арасындағы соңғысының жұмыс күшін қолдану мен сату – сатып алу туралы коммерциялық келісім. Бұл шарттың жұмысшылар, қатар атқарушылар, штатқа крімейтін жұмысшылар арасында жасалуы мүмкін. Келісім атқарылатын жұмыстың спецификасын, еңбек жағдайына байланысты жекеленуге мүмкіндік береді. Мұнда жұмысшының барлық міндеттерін элементтерге бөліп көрсеткен, оның қызметінің нәтижесі нақты көрсетілген. Келісім бойынша жалақыны төлеу еңбек нарығындағы конъюктураға, кәсіподақ саясатына, жұмысшының сапасына байланысты анықталады. Қысқа мерзімді келісімдерде (2-3 ай) еңбектің нәтижесіне байланысты төленеді, ал ұзақ мерзімді келісім жасасқанда оларды уақытылы (этап) төлеу мүмкін немесе ай сайын аванс төленеді. Шартта қаралмаған жұмыстарға қосымша төлемдер төленеді. Үнталандырушы ролді келісімде қаралған әлеуметтік кепілдер ойнайды. Заңды түрде белгілегенмен қатар кәсіпорын қаржысына қарай басқа да қосымша әлеуметтік қызметтер болуы мүмкін (демалысқа қосымша төлемдер, аруға байланыста төлем, транспорттық шығындарды өтеу т.б.). Еңбек мотивациясына шартта қаралған жауапкершілік әсер етеді, шарттарда орындамағаны үшін айыппұл, санкциялар, сыйақыны төмендету шартты бір жақты бұзуға дейін барады. Айта кету керек, дәстүрлі еңбек шартына қарағанда келісім-шарттық жүйе әр үшпен бес жыл аралық сайын қайта шартқа отыру керектігін қарастырады.

Қызметкерлермен еңбекақы бойынша есеп айырысуды реттейтін негізгі нормативті-құқықтық құжаттар төмендегі көрсетілген:

- Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (ерекше бөлімі);

- «Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі»;

- «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі;

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (ерекше бөлімі);

- «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;

- «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» Заң;

- «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы» Заңы.

Көріп отырғандай Қазақстан Республикасында еңбекақы бойынша есеп айырысуды нормативті құқықтық реттеу жоғарғы орынға қойылған. Еңбеккерлердің жұмыс уақыты, істеген жұмыстары үшін алатын төлемақылардың сомасы, жұмыс беруші мен жұмыскердің құқықтары мен міндеттері жоғарыда аталған заңдар негізінде жүргізіледі.

Сонымен, еңбек ақыны дұрыс ұйымдастыру өндірістік мәселелермен бірдей маңызды іс. Жалақыны ұйымдастырудың негізгі міндеті – еңбек ақыны әрбір жұмысшының еңбек үлесімен байланысты етіп, жұмысшының жұмысқа ынтасын арттыру болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. О.М.Жакупова,. Бухгалтерлікесеппринциптері 2. Оқу-тәжірибелікқұралы.-Қарағанды, 2011ж. 199 б.

2. Қ.К.Кеулімжаев, З.Н.Әжібаева, Н.А.Құдацбергенова, А.Н.Жантаева. Қаржылықесеп. Оқуқұралы.-Алматы: Экономика, 2011.-195 б.

3. Ержанов М.С., Ержанова А.М. «Основы бухгалтерского учета и корреспонденция счетов» Учебное пособие. Алматы «Ержанова и К» 2009г.

4. В.Л.Назарова.Шаруашылық субъектідегі бухгалтерлік есеп.2012 ж.-260б.

Этапы цифровой трансформации Казахстана

С.С. Дарибеков¹, Е.В. Нестеренко²

¹к.э.н., доцент, профессор кафедры менеджмента,

²магистрант 2-го года обучения по образовательной программе «Менеджмент»

seka28@mail.ru, honey.klub@bk.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Цифровая трансформация экономики — это вызовы и соответствующие угрозы для развития социально-экономических систем, обуславливая необходимость использования новых способов управления информационными потоками. В рамках цифровой трансформации используются технологии, которые позволяют повысить производительность и эффективность работы компании, улучшить качество обслуживания клиентов и обеспечить выполнение внутренних регламентов. Эти технологии не только обеспечивают быстрый доступ к информации и ее анализ, но и позволяют быстро внедрять изменения, а также контролировать их эффективность.

Ключевые слова: цифровая трансформация, цифровая экономика, цифровизация

Цифровую трансформацию стоит рассматривать как стратегический вызов. Социальные, экономические и иные процессы набирают актуальность в связи с реализацией социальных, экономических, политических, культурных, общественных процессов. Цифровизация - это тенденция, характеризующая эволюцию цифрового мира и связанная с тем, что цифровые технологии оказывают все более глубокое влияние на все аспекты нашей жизни. В этом смысле цифровая трансформация представляет собой движение от обычных технологий к новым, цифровым технологиям, которые в корне преобразуют все сферы деятельности экономики.

Цифровизация играет важную роль в науке, технике, экономике и управлении. Они повышают скорость и эффективность научных исследований, способствуют развитию новых отраслей, позволяют делать точные прогнозы и предсказывать тенденции развития. В то же время развитие цифровых технологий ведет к ряду рисков, в том числе к потере конфиденциальности и безопасности информации, росту объемов и сложности данных. Эти риски, которые нельзя полностью исключить, могут привести к значительным убыткам, поэтому возникает необходимость поддержки со стороны государства.

За последние годы Казахстан сумел добиться значительных успехов в цифровизации экономики. Казахстан расположился на 33 строчке в рейтинге индекса развития электронного управления по данным ООН. Индекс охватывает такие индикаторы, как уровень образования, численность населения трудоспособных возрастов и уровень квалификации. Показателями телекоммуникационной инфраструктуры являются доступ к Интернету, количество сотовых абонентов на 100 человек и проникновение сотовой связи. Онлайн-услуги: например, почта, поиск, социальные сети и т.д. Казахстан стремится улучшить качество услуг, используя цифровые технологии.

Сайт eGov.kz начинает работать в Казахстане в 2006 году и дает возможность получить госуслуги в электронном формате.

В 2010 году госзакупки оцифровывают на сайте Goszakup.gov.kz. Поставщики могут зарегистрироваться в системе и подавать заявки на участие в режиме онлайн.

2011 год ассоциируется с созданием единого платежного шлюза - это система, позволяющая государственным органам и банкам осуществлять денежные переводы между собой и получать необходимую информацию посредством интеграции.

В 2012 году реализован проект «Государственная база «Е-лицензирование» Elicense.kz для упрощения процедуры лицензирования и разрешительной документации для бизнеса и обеспечения эффективного, прозрачного механизма информационного взаимодействия госорганов и бизнеса по уполномоченным вопросам.

С 2013 года регистрация юридических лиц производится в электронном формате на портале электронного Правительства eGov.kz.

В 2014 году Office.sud.kz создан единый онлайн портал, на котором можно подать онлайн заявление в суд, написать жалобу, узнать о готовности документов, ознакомиться с судебными решениями и т.д.

В 2015 году разработана единая медицинская онлайн система с реализацией функций «Вызов врача на дом», «Запись на прием к врачу» и «Прикрепление к медицинской организации».

В 2016 году разработан сайт «Открытое правительство», где можно найти информацию о работе органов государственной власти, их мероприятиях и результатах.

В 2017 году была создана программа «Цифровой Казахстан». Проект нацелен на использование информационных систем и технологий для повышения качества жизни граждан, совершенствования прозрачности услуг и повышения инвестиционной привлекательности с применением информационных технологий [1].

Таблица 1

Данные по мониторингу государственной программы "Цифровой Казахстан"

Показатель	Ед. измерения	Периодичность формирования	2018	2019	2020	2021
Доля электронной торговли в общем объеме розничной торговли	%	годовая	1,4	1,8	4,1	3,6
Доля пользователей сети Интернет	%	годовая	81,3	84,2	88,2	92,9
Уровень цифровой грамотности населения	%	годовая	79,6	82,1	84,1	87,3
Прирост количества онлайн заказов в розничной торговле (к 2016 году)	%	годовая	56,8	68,4	477,0	195,6
Уровень проникновения домашних сетей широкополосного доступа в Интернет	%	годовая	83,9	86,8	90,6	93,7
Рост производительности труда по секции «Горнодобывающая промышленность и разработка карьеров» (к 2016 году), %	%	годовая	111,1	117,1	113,7	115,4
Рост производительности труда по секции «Транспорт и складирование» (к 2016 году), %	%	годовая	108,7	112,2	89,6	99,7
Рост производительности труда по секции «Сельское, лесное и рыбное хозяйство» (к 2016 году)	%	годовая	124,9	129,6	136,3	134,1
Рост производительности труда по секции «Обрабатывающая промышленность» (к 2016 году), %	%	годовая	108,5	114,3	119,2	124,0
Доля крупных и средних предприятий промышленности, использующих цифровые технологии	%	годовая	-	5,9	7,8	9,9
Примечание - источник [2]						

В 2022 году Министерством торговли и интеграции Республики Казахстан запущен проект «Школа электронной коммерции» Ecommerce.jumysbar.kz, который предназначен для развития навыков и умений в электронной коммерции для представителей малого и среднего бизнеса.

К концу 2022 года планируется внедрить единый стандарт для оплаты QR-кодом, что позволит снизить затраты, связанные с оплатой услуг по использованию POS-терминала, а также принимать оплату, используя любой банк [3].

Проводимые цифровые мероприятия направлены на обеспечение устойчивости экономической безопасности, снижению расходов путем оптимизации и совершенствования бизнес-процессов. Развитие доверия — важнейшее условие эффективного взаимодействия в эпоху цифровизации. Для развития цифровой безопасности важно сотрудничество власти, бизнеса и общественных организаций. Важно определить роль цифровой экономики в обеспечении экономической безопасности государства и бизнеса, а также оценить степень ее влияния на экономические и социальные процессы.

Список литературы

1. Digital Kazakhstan [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://digitalkz.kz> (Дата обращения: 28.09.2022).
2. Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://stat.gov.kz> (Дата обращения: 28.09.2022).
3. Министерство торговли и интеграции Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti?lang=ru> (Дата обращения: 28.09.2022).

Қазақстандағы шағын бизнестің дамуын тежейтін мәселелер

С.К. Ержанова¹, Б.К. Спанова², Р. Ержанұлы³

¹экономика ғылымдарының кандидаты, Менеджмент кафедрасының профессоры

²PhD, Экономикалық теория және МЖБ кафедрасының доценті

ГМУ-31 тобының 3 курс студенті

salta_27@mail.ru

^{1,3}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Аннотация: Мақалада Қазақстандағы шағын бизнестің дамуын тежейтін мәселелер қарастырылған. Шағын кәсіпкерлікті дамытуға теріс әсер ететін басқа фактор шағын кәсіпкерлік қызметін реттейтін елдің заңнамасында бар нормалардың жетілмегендігі немесе нақты нормалардың болмауы болып табылады.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік, шағын бизнес, инвестиция, қаражат, кедергі, тұтынушылар, несие.

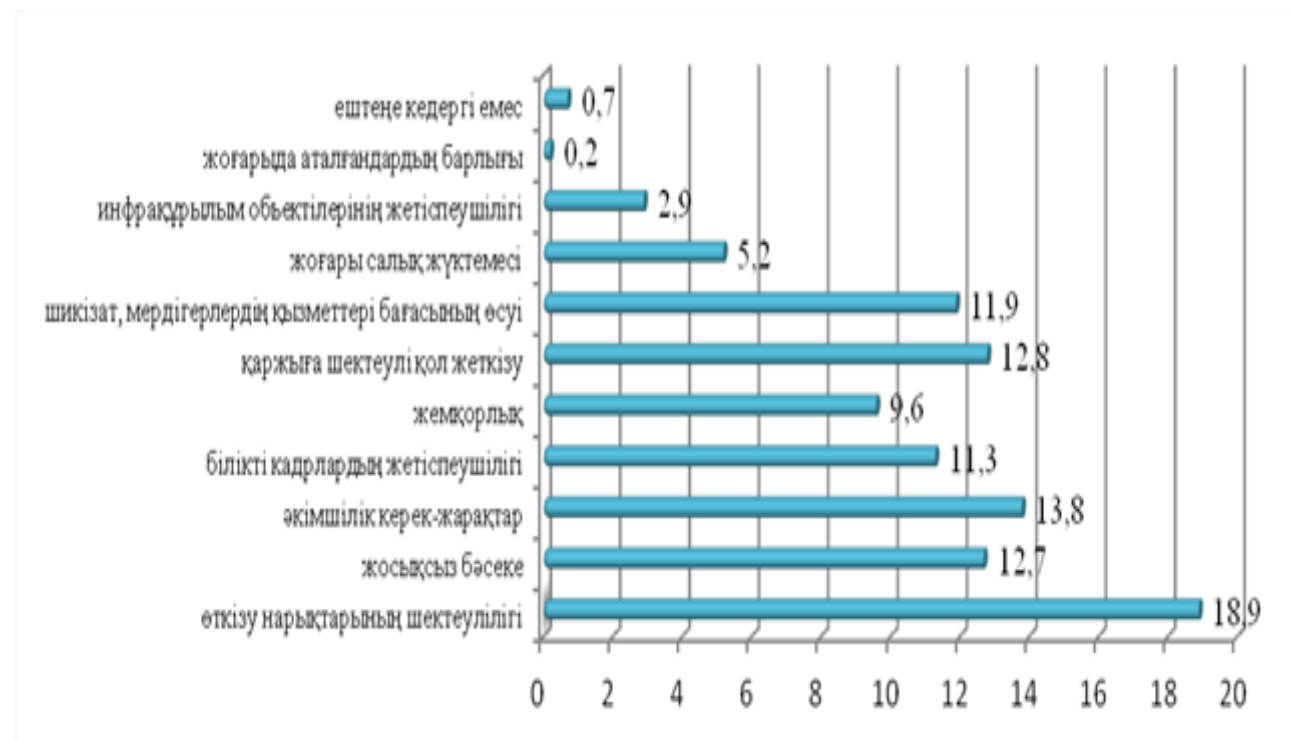
Шағын кәсіпкерлікті дамытуға кедергі келтіретін неғұрлым күрделі проблемалардың бірі субъектілердің басым бөлігінде меншікті инвестициялық және айналым қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін жеткілікті қаржы ресурстарының болмауы болып табылады. Банкер шағын кәсіпкерліктің кепіл қабілеттілігінің төмен болуына байланысты қарыздар бойынша пайыздық ставканы ұлғайту жолымен тәуекелдің құнын кредиттерге ауыстыруға мәжбүр.

Сонымен қатар, шағын бизнес кәсіпорындарының қормен жарактануының жеткіліксіз деңгейі оның еңбек өнімділігінің төмендігінен шағын кәсіпкерлік секторының экономикалық тиімділігін арттыруға ықпал етпейді және негізгі құралдардың кепілдігімен шағын кәсіпкерлікті несиелендіруді тежейді.

Осы себепті бірнеше жыл бойы кәсіпкерлер үшін сауда-делдалдық қызмет жеке қаржы қаражатын жинақтаудың жалғыз қолжетімді әдісі болып қала береді. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің сауда саласындағы тауарларды, қызметтерді сатудан түсетін табысы өздері алған табыстың жалпы көлемінің 60% - нан астамын құрайды [1].

Шағын кәсіпкерлікті дамытуға теріс әсер ететін басқа фактор шағын кәсіпкерлік қызметін реттейтін елдің заңнамасында бар нормалардың жетілмегендігі немесе нақты нормалардың болмауы болып табылады, бұл әкімшілік кедергілердің ұлғаюына әкеп соғады. Шағын кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымының жеткіліксіз үйлестірілуі нарыққа кіру кезінде сыртқы және ішкі ортадағы барлық контрагенттермен қарым-қатынасты жолға қою және қолдау қажеттігіне байланысты кәсіпкер үлкен шығындарға алып келді. Сыртқы – бұл мемлекеттік органдармен, қаржы-несие ұйымдарымен, жеткізушілермен, тұтынушылармен және бәсекелестермен өзара қарым-қатынас; ішкі-қызмет түрін және ұйымдық-құқықтық нысанын таңдау; қажетті мөлшерде жарғылық капиталды қалыптастыру; кадрларды іріктеу және персоналды басқару; әріптестер командасын іздеу және нарықты білу.

Көптеген өңірлерде кәсіпкерлердің біліктілігі мен оларды оқыту проблемалары шешілмей келе жатыр. Инженерлік-техникалық және жұмысшы мамандықтар саласында шағын бизнес үшін білікті кадрлардың тапшылығы байқалады. Осыған байланысты алдыңғы жылдардың тәжірибесі негізінде шағын кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі жұмысты жүйелеу жолымен экономикалық, құқықтық және институционалдық-құрылымдық реформаларды тереңдету қажеттігі неғұрлым өзекті болып табылады.

Сурет 1. Кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін мәселелердің рейтингі, %

Е с к е р т у – Дереккөзі [1]

Сауалнама көрсеткендей, отандық кәсіпкерліктің аса өзекті проблемаларының рейтингіне жосықсыз бәсекелестік (12,7%), әкімшілік кедергілер (13,8%), білікті кадрлардың жетіспеушілігі (11,3%) және сыбайлас жемқорлық (9,6%) кірді.

Сарапшылар жақын болашақта бәсекелестікті күшейту отандық бизнестің басты проблемаларының бірі болады деп келіседі.

Сондай-ақ, шағын және орта бизнестің төмен қаржылық тартымдылығының басты іргелі себебі қаржылық сауаттылықтың әлсіздігі және тиісінше инвестициялық ұсыныстардың төмен сапасы (жобалардың пысықталмауы, стратегиялық жоспарлаудың және ұзақ мерзімді жобаларды іске асырудың нашар тәжірибесі) болып табылады.

Жоғарыда аталған проблемаларды шешу үшін Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Осы бағдарлама шеңберінде ЕДБ жаңа және қолданыстағы кредиттері бойынша пайыздық мөлшерлемені субсидиялау түрінде қолдау көрсету, ЕДБ банктерінің кредиттеріне кепілдік беру, қажетті өндірістік инфрақұрылымды дамыту, сервистік қызметтер көрсету және кадрларды даярлау және қайта даярлау қарастырылған, сондай-ақ ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге қаржылық және қаржылық емес қолдау көрсетіледі.

Бүгінгі таңда шағын кәсіпкерлікті Қазақстан экономикасын дамытуда негізгі позицияға ие болғанын атап өтуге болады: ол халықты жұмыспен қамту проблемасын шешуге, нарықты отандық тауарлармен және қызметтермен толтыруға, бәсекелестік ортаны қалыптастыруға ықпал етеді. Шағын және орта кәсіпкерлік Қазақстанның экономикалық дамуы мен өркендеуінің тірегі болды.

Қазақстандағы шағын кәсіпкерліктің экономикалық, әлеуметтік, ғылыми-техникалық мәселерді шешудегі өсу қарқынына қарағанда оның артықшылықтары мен кемшіліктері де бар (кесте).

Кесте 1

Шағын кәсіпкерліктің артықшылықтары мен кемшіліктері, SWOT-талдау

Артықшылықтары	Кемшіліктері
ШК ұйымына үлкен көлемдегі өндіріс пен қызметкерлер саны талап етілмейді	Едәуір жоғары тәуекел деңгейінің нәтижесінде нарықтағы тұрақсыз жағдайға әкелуі
Маркетингтік зерттеулер нәтижесінде нақты тұтынушылар тапсырмасын өндіру және орындауы	Құқықтық базасының толық жетілмеуіне шетел нарығына шығу ауырлықтары
Қосымша жұмыс орынмен қамтамасыз ету мүмкіндігі, жұмыссыздық деңгейінің төмендету, халық әл-ауқатын жоғарылату	Ірі кәсіпорындармен тығыз байланыстың нәтижесіндегі нарықтағы тұрақсыз жағдайға әкелуі
Экономикадағы мемлекеттік сектордың төмен пайдалы және шығынды кәсіпорындардың сатып алу немесе жалға алу нәтижесінде босатылуы	Жалға алынған ғимарат үшін төленетін ақының жоғарлануы
Тез аралық қызмет нәтижесіне жету мүмкіндігі бар	
ШК субъектілерін жергілікті нарық сұраныс деңгейін толық білулері	
Салынған қаражаттардың жоғары айналымдылығы	
Қабылданған шешімдерді жүзеге асыру икемділігі мен оперативтілігі	
Е с к е р т у – Дереккөзі [2]	

Сонымен қатар, елдегі шағын бизнестің тиімді дамуын тежейтін белгілі бір проблемалар әлі де орын алып отырғанын атап өту қажет:

- бизнесті құру және жүргізу кезінде кәсіпкерлер ұстануға тиіс күрделі және ашық емес рәсімдер;

- заңнамалық базаның жетілмегендігі, артық лицензиялау, ашық емес лицензиялық жүйе, жағынан реттеудің төмен тиімділігімен қатар әкімшілік кедергілер

- сондай - ақ, заңнаманың бюрократиялық және формальды нормалары бөлігінде артық орын алады.

Қазақстанда шағын және орта бизнестің дамуы қатаң рұқсат беру жүйесімен ғана емес, артық тексерулермен де тежеледі. Сондай-ақ, бақылау-қадағалау органдары жұмысының тиімділігін бағалаудың қазіргі тәжірибесі анықталған бұзушылықтар мен салынған айыппұлдардың санына тікелей байланысты және бұзушылықтардың алдын алуға бағытталмаған.

Осылайша, шағын және орта кәсіпорындардың қызметін мемлекеттік реттеу мен бақылаудың қолданыстағы жүйесі олардың одан әрі дамуы мен өсуіне кедергі келтіреді. Сондықтан Қазақстанда бизнес-ахуалды жақсарту мақсатында мемлекеттік әкімшілендіруді оңтайландыру мәселесі экономикалық өсу және шағын және орта кәсіпкерлікті одан әрі дамыту үшін өте маңызды болып отыр.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мынадай негізгі бағыттар бойынша кәсіпкерлікті тиімді дамыту үшін заңнамалық және институционалдық сипаттағы қолайлы жағдайлар жасау жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Қазақстанда белсенді кәсіпкерлер саны жеткілікті, бірақ оларға экспорттық әлеуеті бар бәсекеге қабілетті өнім шығаруға қабілетті жаңа технологияларды игеру үшін ұзақ мерзімді кредиттер мен инвестициялар тартуға нақты көмек көрсету қажет. Бірінші кезекте, соңғы қарыз алушы үшін, оның ішінде мемлекеттік бюджеттен пайыздық ставканы төмендету жолымен ұзақ мерзімді кредиттік ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет.

Әкімшілік кедергілердің санын қысқарту қажет. Бірінші кезектегі шаралар ретінде лицензиялауға жататын кәсіпкерлік қызмет түрлерінің санын азайту, қызметтер үшін лицензиялық алымдар мен төлемдердің мөлшерін азайту ұсынылады.

Әкімшілік ету жүйесін жетілдіру қажет салық салу. Шағын және орта бизнес кәсіпорындарына қойылатын міндетті қымбат тұратын аудиторлық тексерулер немесе есептілікке қойылатын талаптар сияқты белгілі бір техникалық талаптарды оңайлатудан басқа, салық ережелерін қолданудағы тұрақтылық пен реттілікке және кәсіпкерлердің осы ережелер туралы көбірек хабардар болуына ұмтылу қажет.

Кәсіпкерлердің лизинг қызметтеріне кең қол жеткізуін қамтамасыз ету (жаңа технологиялық жабдықтар, өндірістік ғимараттар және ұйымдастыру техникасы) [3].

Өз бизнесін сауатты жүргізу үшін кәсіпкерлерді даярлау және қайта даярлау орталықтарының желісін дамыту. Шағын кәсіпкерлікті қолдаудың коммерциялық емес консалтингтік орталықтарын құру қажет.

Отандық өндірісті қолдауға бағытталған нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет.

Сонымен, Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті жүргізудің негізгі мәселелерін анықтадық. Бұл проблемаларды мемлекеттің қатысуынсыз шешу іс жүзінде мүмкін емес, сондықтан жүргізілген талдаудың қорытындысы Қазақстанда шағын және орта бизнесті дамыту перспективаларын мемлекет белсенді қолдауда екенін растайды. Мемлекеттік қолдау шеңберінде бірқатар бағдарламалар әзірленді және шағын бизнесті дамытуға ықпал ететін бірқатар инфрақұрылым институттары құрылды. Осы бағдарламалардың бағыттары шағын бизнестің қаржылық капиталдың жетіспеушілігі сияқты проблемасын жоюға, сондай-ақ қаржылық емес іс-шаралар бизнесті қалыпты ақпараттық қамтамасыз етуге, сондай-ақ кәсіпкерлердің білім деңгейін арттыруға, бизнесті жүргізу бойынша консультациялар жүргізуге мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанда шағын бизнесті дамытудың келесі перспективаларын анықтауға болады:

- бизнесті жеңілдетілген несие мөлшерлемелері бойынша қаржыландыру;
- басым салаларды инвестициялау;
- экспортқа бағдарланған өндірістерді қолдау.
- бизнес инфрақұрылымын дамыту;
- жаңа бизнес-бастамаларды қолдау.

Кәсіпкерлер тарапынан Қазақстанда бизнесті дамыту үшін олардың жобаларға белсенді қатысуы, инновациялық қызметті дамытуға ынтасы мен ұмтылуы талап етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Дүйсенбаев К.Ш. «Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау», Оқу құралы, 2021 ж. - 24б.
- 2 Есентүгелов А. «Экономика өркендетуге бет алды» // Ақиқат, 2019 ж, №5. 46-49 б.
- 3 Мейірбеков А.Қ. «Кәсіпорын экономикасы», оқу құралы, Алматы: экономика, 2018 ж. 5б.

Keң таралған пайдалы қазбаларды геологиялық зерттеуді, барлауды және өндіруді мемлекеттік реттеу жай-күйіне шолу

О.Ж. Едигеев

Басқару институты, «Мемлекеттік саясат» мамандығы бойынша 2 курс магистранты
os.edigeev@mail.ru

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Астана қаласы

Түйіндеме: берілген мақалада кең таралған пайдалы қазбаларды геологиялық зерттеуді, барлауды және өндіруді мемлекеттік реттеу жай-күйі сипатталған.

Кең таралған пайдалы қазбаларды геологиялық зерттеуді, барлауды және өндіруді мемлекеттік реттеудің ағымдағы жағдайы және мемлекеттік қолдау тетіктері, соған қатысты ұсыныстар көрсетілген. Жер қойнауын игеруде және өндіру барысындағы экологиялық талаптарды сақтау бойынша ұсыныстар берілген.

Кілт сөздер: кең таралған пайдалы қазбаларды геологиялық зерттеуді, барлауды және өндіруді мемлекеттік реттеу, экология, жергілікті атқарушы орган.

Мақала мәтіні Шетпе ауылы маңынан құрылыс тасты (щебень) өндіру бойынша тақырыптың өзектілігі.

Маңғыстау ауданы, Шетпе ауылы маңынан құрылыс тасты (щебень) өндіру, Ақтау қаласы құрылысының қажеттілігін өтеу мақсатында бұдан 50 жылдай бұрын басталған.

Қазіргі кезде, облыс аумағындағы транспорттық логистиканың, құрылыс саласының қарқынды дамуына байланысты құрылыс тасына деген сұраныс артып, аталған аумақта бірнеше оңдаған карьерлер пайда болды.

Кен орнының қарқынды игерілуі, 2012-2014 жылдан, Бейнеу-Ақтау, Ақтау-Жаңаөзен республикалық деңгейдегі тас жолдарының құрылысына, облыс аумағында құрылыс саласының дамуына байланысты болып отыр. Кен орнын қарқынды игерудің салдары, шаң тозаңның көбеюіне, тас уату үшін жарылыстардың жиілігіне әкеліп соғуда. Өз кезегінде шаң тозаңдар, жарылыстар ауыл тұрғындарына қолайсыз жағдайлар туғызуда.

Осыған байланысты облыс, аудан әкімдігімен 2020 жылдың басынан бастап, шаң тозаң әсерін төмендетуге, сонымен бірге карьерлердің жұмыстарын реттеуге, мемлекеттік

бағдарламалардың аясында жүргізіліп жатырған құрылыстарға кедергі келтірмеуге бағытталған шаралар алынууда.

Талқылау және қорытындылар

Жоғарыда көрсетілген мәліметтерге сәйкес, елімізде кең таралған пайдалы қазбаларды геологиялық зерттеуді, барлауды және өндіру саласының ағымдағы жағдайы және даму перспективасы жаман емес. Алайда, экономиканың тұрақты дамуына, бюджет түсімдерін азайтпай, өндірісті тоқтатпай тиісті іс шараларды алу, сонымен қатар жергілікті тұрғындар арасында наразылық көңіл күйлерді болдырмауды, экологиялық және өндірістік қауіпсіздік салдарын алдын ала жұмыс жасау үшін әлде де мемлекет пен бизнес ортасы тарапынан көптеген жұмыстар жүргізу қажет. Нақты айтқанда келесі бағыттарда жұмыстарды жандандыру қажет: Маңғыстау облысының Маңғыстау ауданына қарасты аумақта кең таралған пайдалы қазбаларды өндіру барысында орын алып жатырған мәселелер бойынша жұмыстар негізге алынуы керек. Сонымен қатар барлау және өндіру саласында келесідей ұсыныстар келтірілді.

Маңғыстау облысы тұрғындарымен жерқойнауын пайдаланушылар арасындағы орын алып жатырған мәселелерді түсіндіру және әлеуметтік шиеліністің алдын-алу мақсатында жасақталған кең таралған пайдалы қазбаларды ресімдеу және игеру кезіндегі алгоритмімен және одан туындайтын қабылдануы қажет нормативтік құқықтық актілер бойынша келтірілген ұсыныстар

- Пайдалы қатты қазбаларды барлауға арналған лицензия беру алгоритмі
- Кең таралған пайдалы қазбаларды өндіруге лицензия беру алгоритмі
- Жерді табыстау және оның пайдаланылуын бақылау тәртібі
- «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасы кодексінің талаптарына сәйкес:

Кәсіпкерлердің пайдалы қазбаларды карьерлерден өндіру барысында, қоршаған ортаны қорғауға бағытталған заң талаптарын бұзуына байланысты, елді мекендер аймағында шаң тозаңның көтерілуі экологиялық жағдайдың нашарлауы бірнеше жылдардан бері халықтың наразылығын тудырғанына байланысты, «Карьерлерді пайдалануға беру және рекультивациялық жұмыстар бойынша қабылданып жатқан шаралар туралы» облыс көлемінде кәсіпкерлерге пайдалы қазбаларды барлау және өндіруге берілген кәсіпкерлер тарапынан міндеттемелерін орындау, келісім-шарттары аяқталған уақытта жер учаскелерін қалпына келтіріп, мемлекетке кері қайтару бойынша жұмыстарды қадағалау мақсатында, жұмыстарды үйлестіру үшін нақты алгоритм дайындау және қолданыстағы заңнамаға өзгеріс енгізу бойынша келесідей ұсыныс келтірдім.

«Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» ҚР Кодексіне сәйкес, кең таралған пайдалы қазбаларды өндіру жөніндегі операцияларды реттеу мен мемлекеттік бақылауды және кең таралған пайдалы қазбаларды өндіруге арналған лицензиялар шарттарының сақталуын бақылауды облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың тиісті жергілікті атқарушы органы жүзеге асырады делінген.

Қазіргі уақытта, жер қойнауын барлауға арналған лицензияны беру, оның қорларын бекіту жұмыстары ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі арқылы жүргізіледі. Осы жұмыстардың негізінде жергілікті атқарушы орган өндіруге арналған лицензияны беру және рәсімдеу жұмыстарын атқарады.

27.12.2017 жылғы ҚР «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» кодексінің 25-бабында елді мекендер жерлерінің аумағында және оларға бір мың метр қашықтықта іргелес жатқан аумақтарда жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялар жүргізуге тиым салынады делінген (Бұл бапты қадағалайтын қай министрлікке келсек, қазіргі уақытта «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінің 65-бабының 2) тармақшасымен 67-бабының 1 бөлігінде көзделген нормалар бір-біріне қарама-қайшы болуы себепті НҚА айқындалмаған және мемлекеттік тілдегі және орыс тілдегі Кодекс баптарының бір тектілігі (аутентичность) сақталмаған).

Жалпы, пайдалы қатты қазбаларды, көмірсутектер және уранды барлау және өндіру бойынша, қазіргі кезде бірнеше орталық атқарушы органдардың функцияларында қарастырылған.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі, Қазақстан Республикасының Энергетика министрлігі, Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі және жергілікті атқарушы органдар.

Сонымен қатар мемлекеттік бақылауда жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялар жүргізу кезінде Қазақстан Республикасының жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасы талаптарының сақталуын мемлекеттік бақылауды мемлекеттік органдар өз құзыреттеріне сәйкес мынадай салаларда:

1) жер қойнауын зерттеу және пайдалану саласында;

2) көмірсутектер және уран өндіру бойынша жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу саласында жүзеге асырады делінген (67-бап «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі).

Салалас қызмет түрлері бір органда кешенді қаралмағандықтан немесе бір органда шоғырланбауына байланысты, функциялар, заңды іске асыру ресімдеу және қадағалау әртүрлі жолмен жүргізілуі себепті жүйеленбеген, яғни Қазақстан Республикасының экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің «Геология комитеті» республикалық мемлекеттік мекемесі мемлекеттік геологиялық зерделеу, минералдық-шикізат базасын өндіру, жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану, жер қойнауын мемлекеттік басқару салаларындағы Министрліктің стратегиялық функцияларын орындауға қатысатын Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің ведомствосы болуына орай, жоғарыда келтірілген пайдалы қатты қазбаларды, көмірсутектер және уранды барлау бойынша функцияларды осы органға бере отырып, жүйелендіру қажет деп пайымдаймын. Себебі мемлекеттік жер қойнауы қорын басқару бағдарламасы бірыңғай операторы «Геология комитеті» болып табылады.

Ал, қатты пайдалану қазбалары (оның ішінде кең таралған пайдалы қазбалар) өндіру бойынша жұмыстарды, қолданыстағы заңнамаға тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізе отырып жергілікті атқарушы органдарда қалуы тиіс.

Осыған орай келесідей ұсыныстармен пікірлер енгізу қажет деп ойлаймын:

- «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінің 25-бабындағы 1 тармақтың 2) тармақшасындағы елді мекендер жерлерінің аумағында және оларға бір мың метр қашықтықта іргелес жатқан аумақтарда сөйлемдегі, бір мың метр қашықтықта сөздерін елді мекен шекарасынан 5 мың метр қашықтықта сөзімен ауыстыра отырып қабылдануы қажет (Маңғыстау облысы әкімдігімен Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің келісіп бекітілген Маңғыстау облысының экологиялық мәселелерін кешенді шешу бойынша жол картасының 3 тармағы негізінде).

- «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінің 65-бабының 2) тармақшасымен 67-бабының 1 бөлігінде көзделген нормалар бір-біріне қарама-қайшы болуы себепті НҚА айқындалмаған және мемлекеттік тілдегі және орыс тілдегі Кодекс баптарының бір тектілігін (аутентичность) сәйкестендіру қажет.

Себебі, жергілікті атқарушы органның (кең таралған пайдалы қазбалар бойынша келісімшарт және лицензия тараптары) жалпы құзіретінде кәсіпкерлік кодекстің талаптарына сәйкес бақылау қадағалау және айыппұл салу көзделмегендіктен Геология комитетіне қарасты «Ақтөбе қаласындағы Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі Геология комитетінің «Батысқазжерқойнауы» Батыс Қазақстан өңіраралық геология және жер қойнауын пайдалану департаменті» мемлекеттік мекемесі Атырау, Манғыстау, Ақтөбе және Батыс Қазақстан аумақтарында мемлекеттік геологиялық зерделеу, минералдық-шикізат базасын өндіру, жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану, жер қойнауын пайдалануды мемлекеттік басқару салаларында қызметтерді жүзеге асыратын «Қазақстан Республикасы экология, геология және табиғи ресурстар

министрлігі Геология комитеті» мемлекеттік мекемесінің аумақтық бөлімшелеріне жүктелуі тиіс.

- 27-тарауға. Пайдалы қатты қазбаларды барлау және пайдалы қатты қазбаларды барлауға арналған лицензия бойынша оның иесінің пайдалы қатты қазбалар кен орындарын іздестіруді және одан әрі өндіру үшін олардың ресурстарын және қорларын бағалауды қамтитын пайдалы қатты қазбаларды барлау жөніндегі операцияларды жүргізу мақсатында жер қойнауы учаскесін пайдалануға құқық рәсімдер алдында міндетті түрде жергілікті атқарушы органның елді мекен шекарасынан болашақ пайдалы қатты қазбаларды өндіру учаскесінің орналаспайтындығы немесе оның елді мекен шекарасынан тыс жерде орналастындығы туралы анықтама берілуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан Республикасының Конституциясы» 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды;
2. Қазақстан Республикасының «Жер кодексі» 2003 жылғы 20 маусымдағы N 442 Кодексі;
3. Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ;
4. Қазақстан Республикасының «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» 2017 жылғы 27 желтоқсандағы № 125-VI ҚРЗ;
5. «Мемлекеттік көрсетілетін қызметтер тізілімін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің м.а. 2020 жылғы 31 қаңтардағы № 39/НҚ бұйрығы;
6. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mangystau-uzo?lang=kk>

Жастар саясатын мемлекеттік қолдау

З.А.Ескерова¹, С.Б.Жеңісбай²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 4 курс студенті
zimirra_e@mail.ru, zhenisbais@mail.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Жастар мемлекеттің негізгі қозғаушы күші, құнды стратегиялық және кадрлық ресурсы ретінде анықталынады. Жастардың жаһандық трендтерді есепке ала отырып, бәсекеге қабілетті болуына алып келетін идеялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, жастардың мәселелері және оны шешудегі мемлекеттік қолдау шаралары көрсетілген. Жалпы, мақалада жастар саясаты мемлекеттік басқару жүйесінің дамытудағы маңызды құраушысы ретінде қарастырылды.

Кілт сөздер: жастар, жастар саясаты, жастар мәселесі, мемлекет, мемлекеттік басқару, мемлекеттік қолдау

Еліміздің тарихында жаңа кезең басталды – Қазақстан тәуелсіздік алғалы 30 жылдай уақыт өтті. Осы кезеңде елдің экономикалық және қоғамдық-саяси салаларында елеулі өзгерістер болды, оған дәлел ретінде жастар саясатындағы ауқымды реформалар болып табылады.

Кез-келген елдің болашағы – ол жастар екенін бізге мәлім. Өйткені олар мемлекеттің негізгі қозғаушы күші, құнды стратегиялық және кадрлық ресурсы ретінде анықталынады.

Сондықтан жастар саясаты мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Ол жастардың табысты әлеуметтенуі мен шешім қабылдауға толыққанды қатысуы үшін, сондай-ақ олардың рухани, мәдени, білім беру, кәсіби және физикалық дамуы үшін барлық қажетті жағдайларды жасауға арналған. Мысалы, жастар саясатын мемлекеттік қолдау, әрине, ол мемлекеттің заңнамалық базасына негізделеді. Жалпы, жастар саясаты жөніндегі бірінші нормативтік құқықтық құжат 1991 жылғы 28 маусымдағы «Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақ КСР Заңы болған. Қазақстан Республикасында жастар саясаты екі тұжырымдамаға (1999 және 2013 жылдар) негізделеді. 2015 жылы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР заңы қабылданды. Заңды іске асыру үшін жастар ресурстық орталықтарының қызметін, республикалық және өңірлік жастар форумдарын өткізуді регламенттейтін бірқатар нормативтік-құқықтық құжат қабылданды. Ал 2021 жылы ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі қолданыстағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға бірнеше негізгі өзгеріс енгізу бойынша жұмыс жүргізіп жатыр. Жоғарыда, атап аталған құжаттарда мемлекеттік жастар саясатын дамытудың негізгі бағыттары: жастардың бойында патриотизмді қалыптастыру; әлеуметтік құқық, қоғамдық бастамаларды қолдау; жан-жақты дамуға жағдай жасау; жастардың халықаралық мәдени, білім беру процестеріне қатысуы тұжырымдалды [1].

Жалпы, Мемлекет басшысы ұлттық мүдде мен мемлекетке адал жас ұрпақтың қалыптасуы мәселесіне ерекше назар аударуда. Осындай мақсаттарды жүзеге асыруға, біздің мемлекетіміз, яғни Жаңа Қазақстан – жастардың жаһандық трендтерді ұстана отырып, табысты шындалуына, әлемдік және ұлттық кеңістікте бәсекеге қабілетті болуына идеялар мен мүмкіндіктер сыйлайтын кеңістігіне айналды.

Мемлекеттік жастар саясатын тиімді және сапалы жүзеге асыру үшін қолдау ең алдымен жастардың мәселесін шешу керек. Жастар саясатын қалыптастыру кезінде жастардың қалауы мен сұранысын да ескерген маңызды. Қазақстандық жастардың пікірінше, мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда бірінші кезекте жұмысқа тұрғызуға (31,1%), жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз етуге (29,7%), сондай-ақ білімге қол жеткізу мүмкіндігі мен оның сапасын арттыру мәселелеріне (15,6%) де назар аудару қажет. Ол 1 суретте көрсетілген.

Сурет 1. Жастар саясатындағы маңызды мәселелер

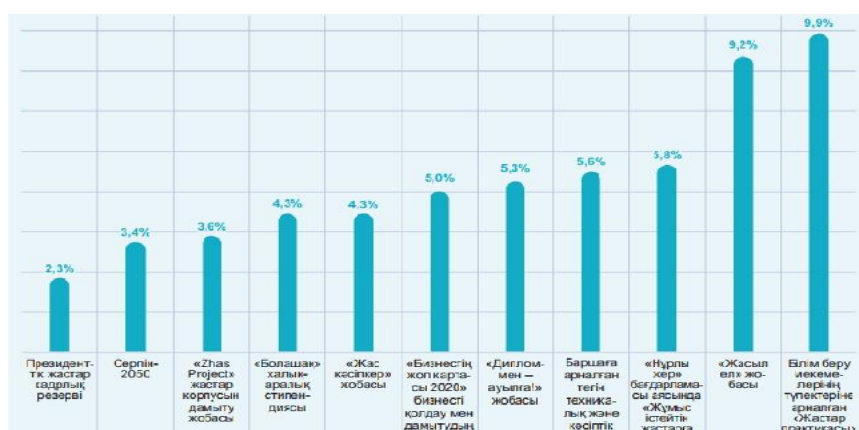
Жастар саясатын іске асыруда өзекті мәселе - жастар арасындағы жұмыссыздықты мысалға келтіретін болсақ, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 2021 жылдың қорытындысы бойынша 77,5 мың адамға дейін төмендеді. Яғни базистік жылмен салыстырғанда шамамен 2% төмендеді (2 суретте көрсетілген).

Сурет 2. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі (мың адам)

Суретте көрсетілгендей, 2020 жылы елімізде 15–28 жас аралығындағы жұмыссыз жастар саны 80,4 мың адам (бұл алдыңғы жылғыға қарағанда 1,7% артық), ал жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,8% болды. 2021 жылдың екінші тоқсанында бұл көрсеткіш біршама төмендеді (77,5 мың адамға дейін). Соған қарамастан, халықтың осы тобындағы жұмыссыздықтың қазіргі ауқымы ол топтың еңбек нарығындағы тұрақсыз жағдайын көрсетеді. Сонымен қатар, жұмыссыздықтың арта түсуінің себептерінің бірі ол жас жұмыс күшінің ұтқырлығы жұмысқа тұру проблемаларын күшеюде.

Осы мәселелерді шешу үшін мемлекет жөнінде белсенді, бірқатар жұмыс жүргізіп, түрлі бағдарлама мен жобалар іске асырылып жатыр. Мәселен, сауалнама нәтижелері бойынша мемлекеттік бағдарламаларға қатысатын жастар саны 2,3%-9,9% арасында құбылып тұр. Бәрінен көп қатысу жұмысқа тұруға байланысты бастамалардан байқалады. Мәселен, «Жастар тәжірибесіне» жастардың 9,9%, ал «Жасыл ел» бағдарламасына 9,2% қатысқан. Жалпы, жастардың мемлекеттік бағдарламаларға қатысу үлесін толығымен 3 суретте көрсетілген.

Дереккөзі: «Жастар» F3O, 2021

Сурет 3. Жастардың мемлекеттік бағдарламаларға қатысу үлесі

Жастар саясатын мемлекеттік қолдау жүзеге асырылып жатыр, бірақ барлық мәселелерді шешу мүмкін емес. Өйткені, ең алдымен жастардың өмірге деген көзқарасын өзгерту керек. Ол үшін қолайлы әлеуметтік жағдай жасау керек және мемлекет жастар саясатын қалыптастыруда осы бағытты ұстанып, оған ұмытылу керек[2].

Қазіргі кезде, жастар саласындағы мәселелерді сапалы және жүйелі түрде шешу мақсатында 10 негізгі бағыттан тұратын Жастарды қолдаудың 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары қабылданды:

1. Қолжетімді және сапалы білім беруді қамтамасыз ету, ғылыми-техникалық әлеуетін дамыту;
2. Саламатты өмір салтын қалыптастыру және бұқаралық спортты дамыту;
3. Жастарды жұмысқа орналастыру және кәсіпкерлік қызметті дамыту үшін жағдай жасау, оның ішінде ауылдық жерлерден және NEET санатындағы жастарды жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу;
4. Жастар үшін қолжетімді тұрғын үй жүйесін дамыту;
5. Жастардың құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру, сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікке тәрбиелеу;
6. Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде жастарды рухани-адамгершілік және отбасылық құндылықтарға тарту;
7. Жастар арасында экологиялық мәдениетті нығайту жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу және іске асыру;
8. Дарынды жастардың дамуына жәрдемдесу;
9. Жастар саясатын институционалдық дамыту, ғылыми-зерттеу және әдістемелік қамтамасыз ету;
10. Мемлекеттік жастар саясаты саласындағы бірыңғай интернет-ресурсты қолдау[3].

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты» туралы Заңы, 2015ж
2. «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеуі // «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. – Нұр-Сұлтан, 2021 // <https://eljastary.kz/ru/research/18104/>.
3. Қазақстан Республикасының жастарын қолдау жөніндегі 2021-2025 жылдарға арналған кешенді жоспары, 2021ж

Преимущество использования CRM системы в стоматологических клиниках Казахстана

С.К. Ержанова¹, Т.Б. Досжанов²

¹к.э.н., магистр менеджмента, профессор кафедры менеджмента,

²магистрант 1-го года обучения по специальности «Менеджмент»

nurmakov21@gmail.com, salta_27@mail.ru

^{1,2}Қарагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Қараганда

Аннотация: Выясняя предпочтения пациентов и учитывая их пожелания, любая медицинская клиника постоянно повышает свою ценность для всех клиентов, как потенциальных, так и постоянных, тем самым повышая уровень оказания медицинской помощи повышается прибыль клиники. Отличным инструментом для реализации данной стратегии выступает CRM система. Системы управления взаимоотношениями с клиентами позволяет создать нерушимый мост между клиникой и пациентом, при этом модернизируя и упрощая работу всего персонала клиники.

Ключевые слова: CRM система, менеджмент в стоматологии.

За последние годы, количество новых частных стоматологических клиник на территории Казахстана неизменно растет. В период с 2016 по 2020 гг. численность частных стоматологических клиник увеличилась на 2,7% и составила 1255 организаций к концу

данного периода[1]. Рост числа частных учреждений обусловлен недостаточным финансированием госсектора медицины и стоматологии в частности, а также активным развитием рынка коммерческой медицины в Республике. Ежегодно в стране открываются десятки новых клиник, но, к сожалению не все из них остаются на плаву. Первая и основная проблема, с которой сталкиваются неопытные предприниматели, – это поддержание особого уровня сервиса, который должен быть направлен на создание долгосрочных отношений с клиентом на основе непрерывного диалога клиники и пациента. Иначе говоря, это процесс постоянного выяснения клиникой потребностей ее пациентов и поиск способов удовлетворения их. Владея всей информацией обо всех взаимоотношениях с пациентом, можно предложить ему персонализированные услуги. Цифровизация процесса обслуживания клиентов - это основной выход и решение данной проблемы. В данной статье мы разберем все преимущества использования Системы управления взаимоотношениями с клиентами на примере платформы IDENT.

Программа IDENT непосредственно была создана для управления стоматологическими клиниками. Около 3 тыс. стоматологий стран СНГ используют данную программу из которых, 75 клиник Казахстана[2]. Программа включает в себя такие инструменты как - запись пациентов на прием, создание расписаний врачей, ведение амбулаторной карты пациента, создание плана лечения, хранение всей необходимой информации, в том числе и снимки пациента, учет кассы, расчет заработной платы всего персонала, введение стандартной документации, самостоятельное формирование отчетности, база клиентов, каталог услуг, call центр и телефония, при этом вся система связана между собой, что облегчает процесс интеграции работы всего персонала.

В программе выделяют несколько основных модулей, который дополняют друг друга. Первый модуль это - “Базовый”, который создает непосредственно фундамент всей работы. В этот модуль входят следующие инструменты: 1.Управление сотрудниками, 2 Изменение графика работы врачей, 3. Справочники: Базовый модуль, 4. Прейскурант, 5. Ведение картотеки, 6. Запись на прием, 7. Оповещение пациентов о приеме, акциях 8.Управление приемами, 9.Перенос и отмена приемов, 10.Встреча и расчет пациента администратором, 11. Проведение приема врачом, 12. Ведение кассы, 13. Отправка электронных чеков. Данный модуль позволяет упростить и облегчить основную работу непосредственно Администраторов клиник. Почти вся работа администратора переходит в автономный режим, где ему лишь необходимо вводить правильные данные и ввести диалог с пациентом. В большинстве клиник внедривших данную систему, до использования данной программы наблюдалась текучесть кадров в администрировании, так как администратор был нагружен большим количеством должностных обязанностей, со многими из которых было тяжело справиться в рабочие часы. Сейчас же, после внедрения системы, перехода на автоматизированный режим, нагрузка на администратора значительно снизилась, что в свою очередь предотвратило текучесть кадров. Кроме этого, данный модуль также упрощает работу администратора с врачами. Каждый врач видит свой график работы, список пациентов записанных на прием, всех врачей автоматически оповещают об изменениях приема, отменах или же переносе того или иного приема.

Второй модуль, дополнение - Амбулаторная карта, которая позволяет вести амбулаторную карту пациента в электронном формате. Данный модуль имеет свои инструменты и возможности такие как:

1.Ведение амбулаторных карт в электронном виде в IDENT гарантирует, что информация о лечении пациента, полностью собранная в одном месте, не потеряется, и проблема неразборчивого почерка врачей будет решена. Лечащие врачи пациента, а также главный врач клиники, имеющий доступ ко всем карточкам, всегда смогут быстро найти информацию.

2.В данном модуле есть такие инструменты как готовые шаблоны, которые помогают значительно сократить время заполнения и позволяют вести документацию по единому образцу.

3. Для упрощения заполнения амбулаторной карты в программе также по умолчанию настроены взаимосвязи между «Диагнозом» и другими шаблонами. В соответствии с выбранным диагнозом программа сама отфильтрует подходящие «Жалобы», «Анамнез» и т. д.

4. Еще одно преимущество - это наличие инструмента «План лечения», который позволяет сориентировать пациента по стоимости предстоящего лечения. С его помощью врач может дать свои рекомендации по возможным вариантам лечения, подкрепляя их расчетами.

Все эти инструменты и возможности данного модуля значительно облегчают работу Врача и позволяют более упрощенно вести отчетность.

Третий модуль, дополнение - CRM модуль.

“Основа философии качественного клиентского сервиса в стоматологии — уделять максимум внимания пациентам, которым действительно требуется лечение и которые готовы лечиться у вас.”[2] В приоритете же должны быть пациенты, настроенные на лечение. Выделить их и эффективно взаимодействовать с ними помогают инструменты модуля CRM в IDENT. Основные инструменты модуля:

1. записи в лист ожидания как альтернатива записи на прием.

2. Единая форма для определения приоритетности обработки задач: Так как информацию о том, с кем необходимо связаться, невозможно держать в голове, а если использовать записки и стикеры, очень легко запутаться, все задачи для администраторов на день (по всем пациентам) в IDENT вы видите в одном месте. Разделение по группам и возможность использования дополнительных фильтров помогают администраторам легко определить приоритетность обработки задач.

3. Вся коммуникация с пациентом в одном окне: Администратору важно иметь возможность максимально быстро вникнуть в суть проблемы пациента. «Пульт управления» для взаимодействия с пациентом находится в его карточке. Там можно увидеть всю необходимую информацию и, мгновенно понимая, что нужно этому пациенту, можно ответить на его вопросы и управлять его приемами и задачами.

Четвертый модуль, дополнительный - Лаборатория. С его помощью вы сможете: Формировать и печатать заказ-наряды, Отслеживать готовность заказов, Управлять складом зуботехнических изделий, Контролировать выставляемые лабораторией акты.

Пятый модуль, дополнительный - Материалы, который позволяет: Контролировать расход и остатки материалов в клинике, Экономить на закупках материалов, Вовремя заметить изменение доли материалов в выручке и скорректировать цены, Не тратить время на ведение учета в двух местах — данные автоматически попадут в 1С:Бухгалтерию.

Данная система позволяет полностью автоматизировать все процессы. Тем самым она дает возможность больше уделять времени и концентрации непосредственно на оказание помощи, в свою очередь это улучшает имидж клиники и это ведет к притоку новых клиентов и расширению услуг. Неизбежное расширение спектра платных медицинских услуг естественным образом приведет к тому, что организации должны будут бороться за лояльность потребителей к своей организации, внедряя инновационные технологии диагностики и лечения, конкурируя при этом как по стоимости, так и по предоставлению потребителям сервисных социально значимых услуг. [3]

Список литературы

1. Анализ рынка стоматологических услуг в Казахстане в 2016-2020 гг, оценка влияния коронавируса и прогноз на 2021-2025 гг., *businessstat* - готовые обзоры рынков -: [Uhttps://businessstat.ru/images/demo/dental_services_kazakhstan_demo_businessstat.pdf](https://businessstat.ru/images/demo/dental_services_kazakhstan_demo_businessstat.pdf)

2. Официальный сайт платформы IDENT dent-it.ru

3. Маркетинг и конкурентоспособность медицинской организации : монография / А.И. Романов, В.В. Кеворков. 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2016. - 394

Әлеуметтік саясат мемлекеттік басқару саласындағы басты реттеуші құралы

З.А.Ескерова¹, А.Б.Жаксылыкова²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

²«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 3 курс студенті
zamirra_e@mail.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада мемлекет дамуындағы әлеуметтік саясаттың маңыздылығымен, мемлекеттік басқарудың басты құралы ретінде толығымен жан – жақты қарастырылған. Мемлекеттің әлеуметтік саясаты - қоғамның өмір сүру деңгейін анықтайтын және әлеуметтік-экономикалық жағдайларын реттейтін бағыттарының бірі.

Әлеуметтік саясаттың негізгі мақсаты қоғам мүшелерінің материалдық, мәдени және рухани қажеттіліктерін қамтамасыз ету болып табылады.

Кілт сөздер: әлеуметтік саясат, мемлекеттік басқару, әлеуметтік прогресс индексі, цифрлық ID картасы

Қазіргі кезеңде серпінді даму жолына түскен Қазақстан қоғам өмірінің барлық салаларында маңызды жаңғыртуларды іске асыруда. Осы қайта құрулардың ұқыптылық қажет ететін әрі күрделі болып келетін ол әрине әлеуметтік саясаттағы өзгерістер. Мәселен, біріншіден, халықтың өмір сүру жағдайына, олардың тұрмыс- тіршілігіне толықтай байланысты болғандықтан мемлекеттік басқаруда кезек күттірпейтін мәселе болып келеді; екіншіден, бұл мемлекеттің әлеуметтік саясаты үнемі халық тарапынан үлкен қызығушылық тудырып, үлкен сынға алынады. Осы себепке байланысты әлеуметтік саясаттың маңыздылығы зор.

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты-қоғамның өмір сүру деңгейін анықтайтын және әлеуметтік-экономикалық жағдайларын реттейтін бағыттарының бірі.

Әлеуметтік саясаттың негізгі мақсаты қоғам мүшелерінің материалдық, мәдени және рухани қажеттіліктерін қамтамасыз ету болып табылады[1].

Мемлекеттің әлеуметтік өлшемдерін, табысқа жетуге және адамның әл-ауқатын арттыруға мүмкіндік беретін жалпы түрде әлеуметтік прогресс индексі саналады. Жаһандық деңгейде әлеуметтік прогресс индексі 2021 әлеуметтік прогресс бойынша 168 елдің рейтингін көрсетеді. Әлеуметтік прогресс индексіне сәйкес, біздің мемлекет 73.23 ұпаймен 64 орынға ие (сурет 1).

2021 Social Progress Index rankings (1)

Tier 1			Tier 2			Tier 3			Tier 3		
Rank	Country	Score	Rank	Country	Score	Rank	Country	Score	Rank	Country	Score
1	Norway	92.63	15	Luxembourg	88.75	43	Bulgaria	78.81	69	Paraguay	71.49
2	Finland	92.26	16	Belgium	88.68	44	Romania	78.41	70	Colombia	71.35
3	Denmark	92.15	17	Korea, Republic of	88.42	45	Mauritius	77.30	71	Thailand	70.96
4	Iceland	91.78	18	United Kingdom	88.25	46	Trinidad and Tobago	76.82	72	Sri Lanka	70.87
5	Switzerland	91.78	19	France	88.23	47	Serbia	75.99	73	Dominican Republic	70.71
6	Canada	91.41	20	Spain	87.53	48	Ukraine	75.78	74	Maldives	70.40
7	Sweden	91.20	21	Estonia	87.38	49	Georgia	75.47	75	Suriname	70.22
8	Netherlands	90.57	22	Czechia	86.90	50	Kuwait	75.32	76	Cuba	70.18
9	Japan	90.44	23	Italy	86.56	51	Malaysia	75.22	77	Cabo Verde	70.00
10	Germany	90.32	24	United States	86.29	52	Panama	75.01	78	Vietnam	69.70
11	Australia	90.28	25	Portugal	85.97	53	Jamaica	75.00			
12	New Zealand	90.02	26	Slovenia	85.83	54	Belarus	74.83			
13	Ireland	89.47	27	Lithuania	85.58	55	Armenia	74.56			
14	Austria	89.44	28	Malta	85.24	56	Albania	74.51			
			29	Cyprus	85.03	57	Montenegro	74.15			
			30	Singapore	84.73	58	Tunisia	73.95			
			31	Greece	84.37	59	Ecuador	73.85			
			32	Israel	83.91	60	Moldova	73.67			
			33	Slovakia	83.69	61	Peru	73.61			
			34	Latvia	83.43	62	Russia	73.45			
			35	Poland	83.08	63	Republic of North Macedonia	73.05			
			36	Croatia	82.82	64	Kazakhstan	72.23			
			37	Chile	82.18	65	Brazil	72.06			
			38	Costa Rica	81.73	66	Bosnia and Herzegovina	71.91			
			39	Uruguay	81.15	67	United Arab Emirates	71.58			
			40	Barbados	80.74	68	Mexico	71.52			
			41	Argentina	80.38						
			42	Hungary	80.15						

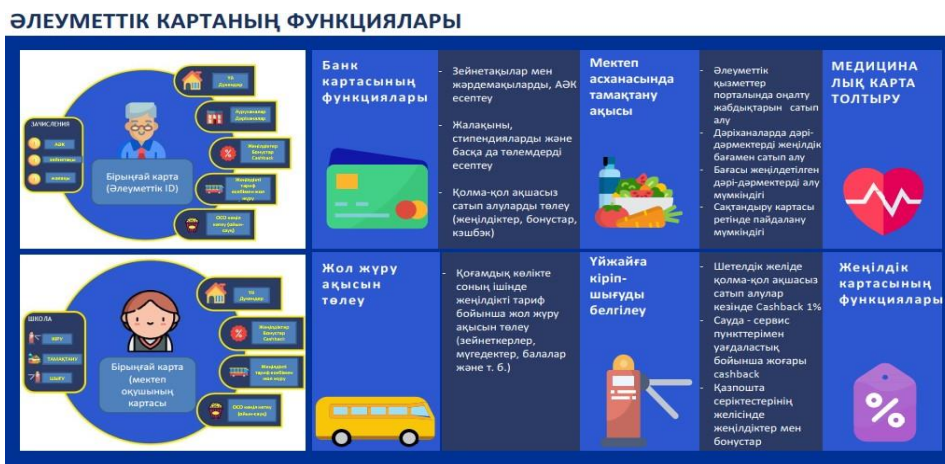
Сурет1.Әлеуметтік прогресс индексі[2]

Халықтың әлеуметтік жағдайын көтерудің өзекті мәселелерін жан-жақты қарасаңыз, онда бүкіл әлемдегі мемлекеттердегі әлеуметтік жағдай, әлеуметтік тәртіпсіздіктер, кедейлік, жергілікті сипаттан бастап, бүкіл әлемнің мақсатты проблемаларының бірі болып табылады. Жалпы, мемлекеттің әлеуметтік қамсыздандыру көрсеткіштеріне келетін болсақ, әлеуметтік индикаторлардың басым бөлігі өсім деңгейін көрсеткен. Мысалы, 2022 жылы күнкөріс минимумы 36 мың теңгені құрады, ол базистік жылмен салыстырғанда 1.7% жоғары. Әлеуметтік қамсыздандыру көрсеткіштері толықтай 2 суретте көрсетілген.

Сурет 2. Мемлекеттің әлеуметтік қамсыздандыру[3].

Әлеуметтік салада оңтайлы және тиімді жобалар жүзеге асырылып жатыр. Соның бірі – әлеуметтік цифрлық ID картасы. «Қазақстан азаматының әлеуметтік ID картасы» - жәрдемақылар мен төлемдер түсетін пластикалық карта. Осы карта арқылы АӘК төлемін, қоғамдық көлікте жол жүру ақысын төлеуді, мектептерде көпбалалы және табысы аз отбасы балаларының тегін тамақтануын көздейді. Былтыр қазақстандықтарға «Қазақстан азаматының әлеуметтік ID» жобасы аясында тегін әмбебап әлеуметтік карталар беріле бастады. Бұл жоба ең алдымен Ақтөбе енгізілген, ал қазіргі кезде Астана қаласында, Атырау, Қарағанды, Қызылорда, Павлодар және Маңғыстау облыстарында табысты енгізіліп жатыр. Жалпы айтқанда, бүгінге дейін 45 мыңға жуық карта шығарылып, 31 мың транзакция жүзеге асырылды. Оның 10% жолақы мен мектептегі тағам ақысын жеңілдікпен төлеуге арналған (Сурет 3).

Сурет 3. Қазақстан азаматының әлеуметтік ID картасы

Сондай-ақ, осы жылғы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» жолдауында «Мемлекет басшысы

ретіндегі басты міндеті халыққа қажетті реформаларды жүзеге асыру, саяси жаңғыру болмаса, елімізді орнықты дамыту, ауқымды әлеуметтік-экономикалық өзгеріс жасау керек» делінген. Сондықтанда «Жаңа Қазақстанды» құру үшін ел алдымен мемлекеттің әлеуметтік саясатқа оңтайлы өзгерістерді енгізуіміз қажет. Осы мақсатты көздей отырып, әлеуметтік кодекс жобасы шеңберінде 1 қыркүйектен бастап Қазақстанда пилоттық режимде отбасының цифрлық картасы іске қосылады. Бұл ақпараттық жүйе азаматтарға проактивті форматта, яғни алушыдан өтініш күтпей көмек көрсетуді көздейді, бұл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайта отырып, тиісті мемлекеттік қызметтердің жеделдігін арттыруға және сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Отбасының цифрлық картасы-бұл әртүрлі мемлекеттік органдардың мәліметтерін жинақтайтын, азаматтардың әлеуметтік әл-ауқатының деңгейін анықтауға және оларға проактивті форматта кепілдендірілген мемлекеттік қолдау көрсетуге мүмкіндік беретін ақпараттық жүйе. Бұл үдеріс "Е-халық" ақпараттық жүйе арқылы қалыптастырылады. Оның негізгі мақсаты отбасының цифрлық картасы әр жанұяның әл-ауқат деңгейін экономикалық, әлеуметтік және тұрғын үй жағдайлары, денсаулығы, білімі бойынша бағалайтын және отбасыларды бес санат бойынша бөлетін болады. Осы санаттар негізінде мұқтаж отбасыларға қажетті мемлекеттік қолдау шаралары айқындалатын болады. Жалпы, цифрлық әлеуметтік карта республика халқын, яғни 19, 4 млн адам немесе 6,5 млн отбасы түгел қамтиды.

Отбасылардың әл-ауқатының деңгейі 5 критерий бойынша айқындалады:

- экономикалық өмір сүру жағдайлары;
- денсаулық сақтау қызметтерімен қамту және мүгедектігі бар адамдардың болуы;
- тұрғын үй жағдайлары, әлеуметтік жағдайлар, білім беру қызметтерімен қамту;
- отбасы мүшелерінің білім деңгейі.

Жобаны іске асыру кезеңдері:

- осы жылғы 1 қыркүйектен бастап жәрдемақылар мен әлеуметтік төлемдердің 9 түрі бойынша жаңа форматта қызметтер алу мүмкіндігі ұсынылды;
- 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап тізбе әлеуметтік қорғау саласындағы қызметтермен кеңейтілетін болады;
- 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап денсаулық сақтау және білім беру салаларындағы мемлекеттік кепілдіктер енгізіледі;
- 2025 жылдан бастап мемлекеттік кепілдіктердің барлық түрлері қамтылады[3].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, Қазақстанда әлеуметтік мемлекет құру жағдайында біртіндеп әлеуметтік саясаттың өзіндік моделі қалыптасуда. Сондықтан біздің әлеуметтік саясат мықты және бәсекеге қабілетті жалпыға ортақ еңбек қоғамын құруға бағытталуы тиіс. Яғни, болашақта тек еңбек қана барлық қазақстандықтардың әл – ауқатқа және жаңа өмір сапасына қол жеткізуін қамтамасыз ете алады.

Әдебиеттер тізімі

1 Қасенов Қ.Р, Нурлихина Г.Б., Қайратұлы Ә. Әлеуметтік менеджмент. Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2018 ж

2 <https://kk.warbletoncouncil.org>

3 Қазақстан Республикасы Еңбекті және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми ақпараттық ресурсы <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek?lang=kk>

Ұйымдардың сыртқы экономикалық қызметін реттеу үдерісін жетілдіру жолдары

Д.Е. Жумадилова¹, А.С. Ахметова²

¹Менеджмент мамандығы бойынша 3 курс студенті

²Менеджмент кафедрасының магистрі, аға оқытушы

Dilda.erbolatovna@mail.ru, ahmetova.2017.86@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметін мемлекеттік реттеудің ілімдік және тәжірибелік мәселелерін зерттеп, оны жетілдіру бағытын ұсынылған. Сыртқы экономикалық қызметтің ұғымын және ерекшеліктерін айқындау; сыртқы экономикалық қызметтерді басқару жүйесін талдау; сыртқы экономикалық қызметтің даму факторларының пәрменділігін арттыру, іздестіру; сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеу үдерісін жетілдіру жолдарын қарастырылған. Мамандандырылған сыртқы саудалық кәсіпорынды басқару сызбасы талданған. Өз алдына, компаниялар өздері сатып алуға мүмкіндігі бар өнім көлемін хабарлайды, бағасын ұсынады, тауар тиелетін мекен-жай орнын айтады. Осылай ұсыныстардың ішінен маркетинг бөлімшесі ең тиімдісін таңдайды және шетел фирмаларымен алдын ала келіссөздер жүргізеді. Сатып алушының талаптарын талдау. Егер олар стандартты жағдайдан ауытқулар болған кезде маркетинг бөлімшесін талдау үшін кәсіпорының басқа құрылымдық бөлімшелері талданған.

Кілт сөздер: сыртқы экономикалық қызмет, кәсіпорын, сыртқы сауда айналымы, саясат, экономикалық, мемлекет.

Қазақстан алдына біраз шешілмеген сыртқы саяси мәселелер бар. Қазақстан әлде де көптеген маңызды әлемдік ұйымға мүшелі еткен жоқ, көптеген мемлекеттермен дипломатиялық шарт жасасқан жоқ. Қазақстанда дипломатия әлі белсенді, шешуші және профессионалды дәрежеге жеткен жоқ.

Ол дәрежеге жету үшін қандай мақсаттар қойылу керек? Осының арқасында Қазақстанның тәуелсіздігінің нығаюы, әлеуметтік-саяси, этносаяси тұрақтылық, экономикалық тұрақтылық және шекарасының тұрақтылығы осыған байланысты.

Ең бірінші сыртқы саяси мақсат, ол Ресей Федерациясымен достық және одақтық қатынасты, өзара түсіністік қатынастарын сақтап қалу. Қазақстан үшін бұл сыртқы саясатта ең басымды бағыт болып табылады және бұған көп көңіл бөлуді талап етеді. Ресейдің әскери күші және олардың әлемдегі күші Қазақстанға дипломатиялық бағытта көмегі тиеді. Қазақстан дипломатиясының негізгі бағыты КСРО тарағаннан кейін өзін тәуелсіз мемлекет ретінде құрып, дамыту. Байқоңыр, Каспий теңізі басқа да әскери полигондарды, мұнай құбырларын жүргізу этникалық диаспораларды, азаматтық мәселелерін дос мемлекеттер арасында конфликттік жағдайға әкеп соқтыруға жол бермеу.

Ел тәуелсіздігін нығайту, шекараның біртұтастығын сақтау үшін, Қазақстан Республикасы халықаралық қауіпсіздік қорына кіру маңыздылығы жағынан екінші мақсат болып табылады.

Үшінші кезекте ішкі экономиканы дамытуда жүйелік өзгерістерге қол жеткізу, нарықтық механизмдерді, инфрақұрылымдарды құру болып табылады. Қазақстанның сыртқы саясатында экономикалық қауіпсіздік, энергетикалық тәуелсіздік, транспорт пен байланыс салалары бірінші кезекте болуы тиіс.

Министірліктер мен ведомстволардан басқа Қазақстан МИДте үлкен рөлге ие болуы тиіс.

Төртінші мақсат ол орта азия мемлекеттерімен достық қарым қатынас жасау, және олармен тарихи, рулық, мәдени салт-дәстүрлерін бірлесе сақтау.

Қазақстан ең дамыған 30 мемлекеттердің құрамына кіру және БСҰ на кіруді мақсат етті. Ол үшін Қазақстан төмендегідей сыртқы экономикалық мәселелерді шешу қажет:

1. Қазақстан өнімін сататын нарық іздеу, соның ішінде мұнай экспорты;
2. Инвестиция тарту;
3. Көршілес елдермен бұзылған сыртқы экономикалық қатынастарды қайта жаңарту;

4. Азия мен Еуропа елдерінің тәжірибесін пайдалану, әсіресе Қытайдың;

Кәсіпорын экономиканың негізгі буыны ретінде қарастырылуы тиіс, ол өндіріс құралдарымен тікелей байланыстырады.

Кәсіпорын – өндірістік-техникалық бірлестік, ұйымдық-әкімшілік және шаруашылық дербестік қабілетін қоса алғандағы өндірістік бірлік.

Кәсіпорын әкімшілігі – командалық (орталық-басқару) жүйесінде негізгі шаруашылық бірлік болып, орталықтандырылған басқармалы халықтық шаруашылық болған, яғни формалды кәсіпорын, ал нарықтық экономика жағдайында автономды, яғни кәсіпорын субъектісі – нақты кәсіпорын. Қолданыстағы заңға сәйкес кәсіпорын дербес шаруашылық субъект болып есептеледі, өнімді өндіру, жұмыстарды орындау немесе қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін құрылған.

Сыртқы экономикалық саладағы реформалау кәсіпорын мәртебесін түбегейлі өзгертті. Монополизациясыздандыру мен орталықсыздандыру жағдайындағы кәсіпорынның сыртқы экономикалық байланысы, СЭҚ мемлекеттік бақылау жүйесінде басқару объектісі бола отырып, сыртқы экономикалық қызметтің тең құқылы субъектісі болды. Ол бұрын мемлекеттің сыртқы қатынастарына қатысатын, бірақ тек техникалық атқарушы ретінде, ал жаңа шарт бойынша қатысушы ретінде саналады.

Кәсіпорынның атқарушы күйден сыртқы экономикалық қызмет субъектісіне трансформациясы СЭҚ басқару жүйесінің өзгеруіне әкелді: жаңа функциялар, басқарудың жаңа ұйымдастырушылық құрылымның пайда болуы.

Нақты мақсаттар, міндеттер мен шарттардың әртүрлігі барлық кәсіпорындардың бірыңғай сыртқы саудалық фирманың стандартты құрылымы бола алмайды. Мысалы 1 суретте мамандандырылған сыртқы саудалық кәсіпорынды басқару сызбасы көрсетілетін.

Қаржылық-экономикалық блок:

- жоспарлық-экономикалық бөлім – экспорт-импорт көлемін жоспарлау операциялары, жоспардың жүзеге асуын қадағалау, шаруашылық қызметінің анализі;

- валюта-жоспарлық бөлім – валюталық жоспарлау, банктік-кредиттік және есептілік операцияларын бақылау;

- бухгалтерия – есеп-қисап, банктермен, жеткізушілермен, жұмыскерлермен, сатып алушылармен есептесу;

Маркетингтік блок:

- баға конъюктура бөлімі – сұраныс пен ұсынысты зерттеу, баға динамикасы мен нарық құрылымын бағалау;

- жарнама бөлімі – жарнамалық қызмет, халықаралық көрмелер және жәрмеңкелерде қатысу жұмыстары;

- инженерлік-техникалық бөлім – әлемдік нарықтағы өнімдер үшін техникалық талаптар зерттеу, тауар өндірушілер үшін ақпаратты пайымдау, техникалық дәрежесінің анализі, өнімнің сапасы мен бәсекелестігін бағалау;

- техникалық қызмет көрсету бөлімі – фирманың шетелге тауар экспортында сақтандыру, сақтандырудан кейінгі қызмет көрсетуді ұйымдастыру, техникалық орталықтарды ашу.

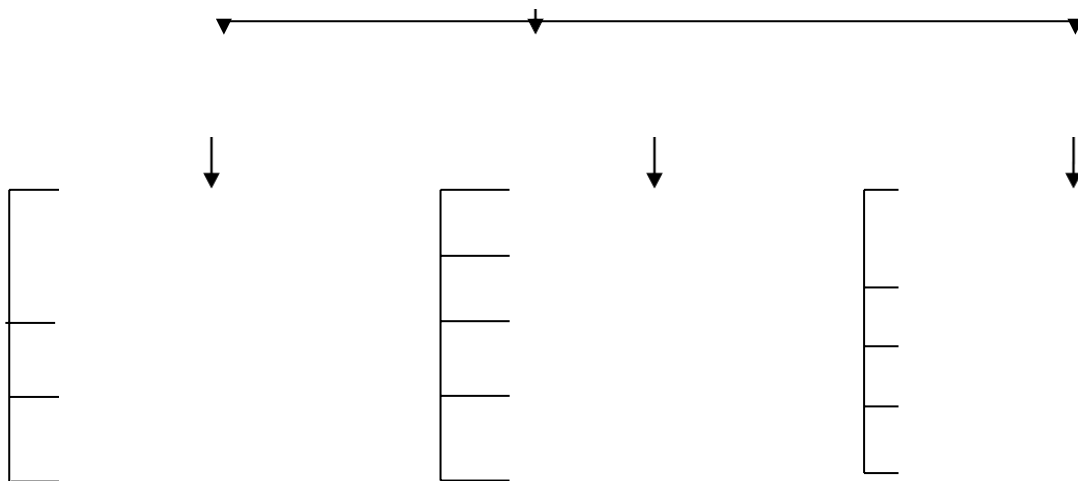
Басқарушы (директор, президент)

347

Қаржы орынбасары

Маркетингтік
орынбасары

Әкімшілік шаруашылық
блок

Сурет 1. Мамандандырылған сыртқы саудалық кәсіпорынды басқару
Ескерту - ҚР ҰЭМ Статистика комитеті негізінде жасалған

Әкімшілік-шаруашылық блок:

- әкімшілік-шаруашылық бөлім – материалдармен жабдықтау, басқа да шаруашылық жұмыстар;
- кеңсе-ұйымдастырушылық – басқарушылық құжаттар жұмыс;
- кадр бөлімі – жеке жұмыстарды жүргізу, кадрларды қою;
- шетелдік командировкалар бөлімі – шетелдік іс-сапарларды рәсімдеу (визалар, билеттер және т.б.);
- заң бөлімі – фирма қызметінің құқықтық қамтамасыз етілуі;
- хаттамалық бөлімі – кездесулер, қабылдауларды ұйымдастыру, шетел делегацияларын шығарып салу.

Мұндай фирманы жетекші басқарады (директор, президент), жұмысшының көлеміне байланысты оған бір-екі орынбасары көмектеседі, мысалы, маркетингтен және қаржыдан. Басқа варианттарды тікелей қаржы, әкімшілік-шаруашылық блоктарды да басқара алады.

Арнайы сыртқы сауда фирмалар салалық және ірі кәсіпорындардың қарамағында құрылуы мүмкін, мұндағы соңғы жағдайда кәсіпорынның бір бөлігі ретінде де және өз балансы бар жеке заңды тұлға ретінде де.

Арнайы, сыртқы сауда кәсіпорындарының барлық түрлеріне олардың штат құрамында халықаралық экономикалық серіктестік саласында үлкен тәжірибесі бар, арнайы сыртқы экономикалық дайындыққа ие жоғары білікті мамандардың болуы тән.

Шаруашылықтың тек бір бөлігі ретінде орын ала отырып, сыртқы экономикалық қызметте белсенді қатысатын кәсіпорындардың басқару құрылым осы аймақта сыртқы экономикалық бөлімшемен таныстырылуы мүмкін (сыртқы экономикалық байланыс бөлімшесі). Сыртқы экономикалық байланыстар бөлімшесінің қызметтері келесідей:

- сыртқы нарықтың зерттеулері, бәсекеге қабілетті өнімді шығару үшін ғылыми, өндірістік, техникалық және өткізу кәсіпорынның қызметі бағыттары мақсатында нарық сұранысын, тұтынушылар талабын зерделеу;
- серіктестерді саралау, келісім-шарттарды жасау, олардың мерзімін созу, серіктестердің фирмаларын мәлімет, биржамен жұмыс, брокерлермен, фирмалармен, кедендермен жұмыс;
- сыртқы экономикалық қызметпен байланысты хаттамалық іс-шараларды ұйымдастыру (делегацияларды қарсы алу және шығарып салу, келіссөздер, аудармашылармен жабдықтау және т.б.);
- сыртқы экономикалық қызметтің нәтижелерін жинақтау, реттеумен басқару;
- жәрмеңкелерде, көрмелерде қатысу және проспектілерді шығару, жарнамалық қызмет.

Нарыққа бағытталған маркетинг бөлімшесінің ұйымдық құрылымы 2 суретте көрсетілген.

Келісім-шартқа дейінгі жұмыстың ұйымдастырылуы, өнімді жеткізу бойынша келісімді рәсімдеу, бекіту арнайы назарды талап етеді, сонымен қатар, оны орындау бойынша бақылау ұйымдастырылуының реті. Маркетинг бөлімшесі кәсіпорының стандартымен негізделеді, жекеше айтқанда, ХС ИСО 9002 үлгісі бойынша «Сапа жүйесі». Өнімді жеткізу келісімдерінің орындалуына басқару жасау және ұйымдастыру реті.

Өз алдына, компаниялар өздері сатып алуға мүмкіндігі бар өнім көлемін хабарлайды, бағасын ұсынады, тауар тиелетін мекен-жай орнын айтады. Осылай ұсыныстардың ішінен маркетинг бөлімшесі ең тиімдісін тандайды және шетел фирмаларымен алдын ала келіссөздер жүргізеді.

Сатып алушының талаптарын талдау. Егер олар стандартты жағдайдан ауытқулар болған кезде маркетинг бөлімшесін талдау үшін кәсіпорының басқа құрылымдық бөлімшелерін тартады.

Сурет 2. Нарыққа бағытталған маркетинг бөлімшесінің ұйымдық құрылымы
Е с к е р т у - ҚР ҰЭМ Статистика комитеті негізінде жасалған

Маркетинг бөлімшесі – кәсіпорынның сыртқы экономикалық қызметін басқарудың негізгі буыны, ішкі өндірістік құрылымының бөлігі. Осымен бірге, оған қойылатын тапсырмалар басқа да функционалды бөлімшелермен тығыз әрекеттестікте шешіледі (қаржылық, заңды және басқа бөлімшелер).

Сыртқы сауда айналымы кішігірім және арнайы басқару бөлімін құруға қажет ресурстардың жетіспеушілігі байқалатын кәсіпорындардың СЭЖ басқарылуы басқаша қалыптасады, бір уақытта басқарылуын қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2020-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы. – 2020 жылғы 09 наурыз
2. Халықаралық бизнес құқығы және заңнамалық орта: транзакциялық тұрғыдан зерделеу. ДиМаттео Ларри А. – Алматы: Дәуір, 2019. – 651

К.А. Жетписбаев, Б.Т. Добарова,
м.э.н., старший преподаватель кафедры «Менеджмент»,
студентка 4 курса специальности «Менеджмент»
zhetpisbaev_kuat@mail.ru, dobarova135@mail.ru

Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В статье приведены основные факторы эффективности антикризисного управления, методы, влияющие на эффективность управления предприятием, отмечается особая роль антикризисных функциональных стратегий предприятия в обеспечении успеха бизнеса.

Ключевые слова: факторы эффективности антикризисного управления, кризис, банкротство, управленческие решения.

В любой момент существует опасность кризиса, даже тогда, когда кризис не наблюдается, когда его фактически нет. Это определяется тем, что в управлении всегда существует риск, что социально-экономическая система развивается циклично, что меняется соотношение управляемых и неуправляемых процессов, изменяются человек, его потребности и интересы.

С точки зрения стратегии антикризисное управление должно создать предприятию условия для формирования в течение достаточно длительного периода конкурентного преимущества, позволяющего производить потребляемую рынком продукцию и получать достаточно денежных средств для оплаты всех своих обязательств, возникающих при ее создании и сбыте.

Кроме того, возможность антикризисного управления определяется и знанием циклического характера развития социально-экономических систем. Это позволяет предвидеть кризисные ситуации, готовиться к ним. Наиболее опасными являются неожиданные кризисы.

Практически каждая компания периодически сталкивается с кризисными явлениями в процессе хозяйственной деятельности, но многие начинают бороться с кризисом только тогда, когда его негативное влияние на результаты бизнеса становится достаточно заметным.

В результате управленческие решения по минимизации последствий кризиса принимаются в авральном режиме, антикризисные мероприятия не учитывают влияние конкретных факторов, а компания в итоге выходит из кризиса с неоправданно большими потерями.

Всего этого можно избежать, используя систему антикризисного управления, которая включает в себя мониторинг состояния предприятия, диагностику степени проявлений кризиса, разработку антикризисных мероприятий и контроль над их выполнением.

Изучим методику построения эффективно работающей системы антикризисного управления предприятием и поговорим о том, как повысить эффективность работы компании с помощью режима антикризисного управления.

Своевременная диагностика наличия и определение степени проявлений кризиса — гарантия своевременных и эффективных антикризисных решений. Единственно верная основа для разработки таких решений — анализ динамики показателей хозяйственной деятельности и выявление на его основе факторов, которые привели к проявлениям кризиса. От набора этих факторов зависит перечень мероприятий, которые помогут компании преодолеть его.

С экономической точки зрения предприятия постоянно рискуют оказаться подвержены трем видам кризиса:

Кризис сбыта возникает как за счет внешних факторов (недостаточная конкурентоспособность продукции или услуг компании, падение платежеспособности покупателей, действия конкурентов и т. п.), так и по внутренним причинам (неэффективная маркетинговая политика, неправильный выбор сбытовой и ценовой модели реализации продукции или услуг). Как следствием — падение объемов продаж до уровня, который не обеспечивает покрытие переменных и постоянных издержек компании.

Кризис издержек в первую очередь вызывают такие внутренние факторы, как неэффективная структура бизнес-процессов, слабый контроль за динамикой переменных расходов, неоправданно высокий рост постоянных расходов, низкая производительность труда и т. д. Кризис издержек влечет за собой необходимость повышения цены реализации на продукцию или услуги компании для того, чтобы избежать убыточности бизнеса.

Кризис финансов также в основном обусловлен внутренними факторами, таких как отсутствие эффективной системы управления денежными средствами, несоблюдение баланса задолженностей и неадекватная кредитная политика компании. Проявляется в нехватке денежных средств для обеспечения хозяйственной деятельности и своевременного погашения обязательств перед кредиторами компании.

Отметим, что кризисы в деятельности компаний не возникают одновременно — они развиваются постепенно, в несколько этапов:

1. Предкризисное состояние: падает выручка, снижается рентабельность, учащаются кассовые разрывы в операционном денежном потоке, растет просроченная дебиторская задолженность.

2. Вхождение в состояние кризиса: деятельность компании становится минимально рентабельной, наблюдается положительная динамика роста заемных средств и кассовых разрывов, компания начинает испытывать постоянные трудности в погашении обязательств перед своими кредиторами.

3. Кризисное состояние: выражается в убыточности хозяйственной деятельности, постоянных кассовых разрывах, низком уровне платежеспособности и проблемах с привлечением внешнего финансирования. Просроченная кредиторская задолженность растет опережающими темпами по сравнению с текущей.

4. Банкротство: компания не в состоянии вести хозяйственную деятельность и не способна погасить обязательства перед кредиторами.

Исходя из вышесказанного, понятно, что для борьбы с кризисами предприятию необходим управленческий инструмент, который позволил бы ему, во-первых, своевременно диагностировать наличие негативных явлений в хозяйственной деятельности, во-вторых — эффективно предупреждать или устранять их последствия. Таким инструментом выступает режим антикризисного управления.

Чтобы определить, есть ли в деятельности компании признаки кризиса, руководитель экономической службы может сделать следующее:

1. Проанализировать динамику основных экономических показателей хозяйственной деятельности компании за прошедшие отчетные периоды.

2. Проанализировать эффективность работы компании за прошедшие отчетные периоды.

3. Проанализировать изменения состояния компании за прошедшие отчетные периоды через систему финансовых коэффициентов.

4. Провести факторный анализ деятельности компании за прошедшие отчетные периоды.

Можно выделить основные факторы, которые определяют эффективность антикризисного управления:

1) Профессионализм антикризисного управления и специальная подготовка. В данном случае имеется в виду не только общий профессионализм управления, но и те

профессиональные знания и навыки, которые отражают особенности антикризисного управления.

2) Искусство управления, данной природой и приобретенное в процессе специальной подготовки, следует выделить особо в перечне факторов эффективности антикризисного управления. Во многих кризисных ситуациях индивидуальное искусство управления является решающим фактором выхода из кризиса или его смягчения. Поэтому для антикризисного управления особенно важно проводить психологическое тестирование менеджеров, отбирать такие личности, которые способны чутко реагировать на приближение кризиса и управлять в экстремальных ситуациях.

3) Методология разработки рискованных решений. Такая методология должна быть создана и освоена, потому что она в значительной мере определяет такие качества управленческих решений, как своевременность, полнота отражения проблемы, конкретность, организационная значимость. Эти свойства имеют особое значение в антикризисном управлении.

4) Научный анализ обстановки, прогнозирование тенденций. Видение будущего и не субъективное, а основанное на точном, научном обоснованном анализе позволяет постоянно держать в поле зрения все проявления приближающегося или проходящего кризиса.

5) Лидерство также входит в совокупность факторов эффективного антикризисного управления. Но не всякое лидерство. Существует множество его оттенков и модификаций. Лидерство определяется не только личностью менеджера, но и сложившимся стилем работы, структурой персонала управления, укрепившимся доверием к менеджеру, авторитетом власти, уверенностью. Опора на лидерство может сыграть решающую роль в преодолении кризиса или его смягчении. Но для этого необходимы поиск и проектирование лидерства.

6) Особую роль в эффективности антикризисного управления играют оперативность и гибкость управления. В кризисных ситуациях часто возникает потребность в быстрых и решительных действиях, оперативных мерах, изменении управления по складывающимся ситуациям, адаптации к условиям кризиса. Инерционность в этом случае может играть отрицательную роль.

7) Стратегия и качество антикризисных программ. Во многих ситуациях возможна потребность в изменении стратегии управления и в разработке специальных программ антикризисного развития. Качество программ и стратегических установок могут быть различными. От этого не может не зависеть антикризисное управление.

8) Значительным фактором эффективности антикризисного управления является система мониторинга кризисных ситуаций. Она представляет собой специально организованные действия по определению вероятности и реальности наступления кризиса и необходима для его своевременного обнаружения и распознавания. Причем весьма эффективными здесь могут быть использование компьютеров и работа специализированных операторов.

Таким образом, в условиях цикличности развития современной рыночной экономики менеджерам фирм необходимо ориентировать свою производственно-хозяйственную деятельность на оптимальную модель антикризисного управления.

Литература

1. Колчина В.В. Учебник, Финансовый менеджмент, Изд-во Проспект, Москва 2017г.
2. Мухамбетов Т.И., Нукушев А.Г. Банкротство и антикризисное управление.-Алматы, 2019г.
3. Стоянова Е.С., Учебник, Финансовый менеджмент, Изд-во Перспектива, Москва 2018г.

Логистикадағы имитациялық модельдеу

Т.Б.¹Казбеков, Е.С.Тукенов ²

¹Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.,

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 2 курс студенті

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Бизнес-процестерді басқарудың қазіргі заманғы жүйелерін әзірлеу мен енгізудегі негізгі тенденциялардың бірі олардың құрамдас бөлігі ретінде имитацияны пайдалану болып табылады. Логистикалық менеджментті дамыту және әртүрлі деңгейдегі логистикалық жүйелерді құру тақырыбы отандық және шетелдік ғалымдар мен мамандардың жұмыстарына арналған. Ғылыми зерттеулерді, сондай-ақ көлік жүйесін және жүктер мен жүктерді тасымалдау жүйесін басқарудың қазақстандық және шетелдік тәжірибесін талдау нәтижелері өңірлік көлік-логистикалық орталықтардың, көлік-логистикалық жүйелер мен кластерлердің магистральдық желісін құрудың маңыздылығын көрсетеді, қызмет көрсету мақсатында саланың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру өзекті болып табылады.

Кілт сөздер: логистика, модель, бизнес-процестер, имитация, визуализация.

Бизнес-процестерді басқаруға «енгізілген» имитациялық жүйелер жобаны бақылау, ресурстарды жоспарлау, бизнес ережелерін бақылау, «не-егер» («what-if») талдауына негізделген инвестициялық болжау, оқыту сияқты маңызды міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді, жаңа ұйымдастырылған бизнес-процестерде, төтенше жағдайларды жоспарлау сценарийлерінде. Сонымен қатар, жалпы қабылданған көзқарас - модельдеу бизнес-процестерді қалыптастырудың, әзірлеудің және іске асырудың бастапқы кезеңінен бастап жүруі керек.

Бұл жерде жалпы ұсыныстар беру қиын, өйткені мұндай мәселелерді тек тиісті проблемалық салада модельдеу тәжірибесі жинақталғандықтан ғана тиімді шешуге болады.

Кез келген модельдің маңызды сипаттамасы модельдің модельденетін объектіге ұқсастығының толықтық дәрежесі болып табылады. Осы негізде барлық модельдерді изоморфты және гомоморфты деп бөлуге болады.

Изоморфты модельдер – мәні бойынша оны алмастыра алатын бастапқы объектінің барлық сипаттамаларын қамтитын модельдер. Егер біз оны жасап, изоморфты модельді бақылай алсақ, онда нақты объект туралы біліміміз дәл болады. Бұл жағдайда біз объектінің әрекетін дәл болжай аламыз.

Гомоморфты модельдер. Олар модельдің зерттелетін объектіге толық емес, ішінара ұқсастығына негізделген. Сонымен бірге нақты объектінің қызмет етуінің кейбір аспектілері мүлде үлгіленбейді. Нәтижесінде модельді құру және зерттеу нәтижелерін түсіндіру жеңілдетілді.

Логистикалық жүйелерді модельдеу кезінде абсолютті ұқсастық орын алмайды. Сондықтан, болашақта біз тек гомоморфты модельдерді қарастырамыз, бірақ олар үшін ұқсастық дәрежесі әртүрлі болуы мүмкін екенін ұмытпаймыз.

Материалдық және абстрактілі модельдер бар. Материалдық модельдер зерттелетін құбылыстың немесе объектінің негізгі геометриялық, физикалық, динамикалық және функционалдық сипаттамаларын жаңғыртады. Бұл санатқа, атап айтқанда, жабдықты оңтайлы орналастыру және жүк ағындарын ұйымдастыру мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін көтерме сауда кәсіпорындарының кішірейтілген үлгілері кіреді [1].

Абстрактілі модельдеу көбінесе логистикада модельдеудің жалғыз жолы болып табылады.

Ол символдық және математикалық болып екіге бөлінеді. Символдық үлгілерге тіл және таңба үлгілері жатады.

Тілдік модельдер – түсініксіздіктен тазартылған сөздер (сөздік) жиынтығына негізделген сөздік модельдер. Бұл сөздік тезаурус деп аталады. Онда әр сөзге бір ғана ұғым сәйкес келсе, кәдімгі сөздікте бір сөзге бірнеше ұғым сәйкес келуі мүмкін.

Иконикалық модельдер. Жеке ұғымдар үшін таңбаны енгізетін болсақ, яғни белгілерді, сондай-ақ осы белгілер арасындағы операцияларды келіседі, содан кейін объектінің символдық сипаттамасын беруге болады.

Математикалық модельдеу – математикалық модель деп аталатын қандай да бір математикалық объектінің берілген нақты объектісіне сәйкестікті орнату процесі. Логистикада математикалық модельдеудің екі түрі кеңінен қолданылады: аналитикалық және модельдеу.

Аналитикалық модельдеу – нақты шешімдерді алуға мүмкіндік беретін логистикалық жүйелерді зерттеудің математикалық әдістемесі. Аналитикалық модельдеу келесі ретпен жүзеге асырылады:

1. Жүйенің объектілерін байланыстыратын математикалық заңдар тұжырымдалады. Бұл заңдар кейбір функционалдық қатынастар (алгебралық, дифференциалдық және т.б.) түрінде жазылады.

2. Теңдеулерді шешу, теориялық нәтижелерді алу.

3. Алынған теориялық нәтижелерді практикамен салыстыру (сәйкестікке тест).

Жүйенің жұмыс істеу процесін барынша толық зерттеу, егер қажетті сипаттамаларды жүйелердің бастапқы шарттарымен, параметрлерімен және айнымалыларымен байланыстыратын айқын тәуелділіктер белгілі болса, жүзеге асырылуы мүмкін. Дегенмен, мұндай тәуелділіктерді салыстырмалы түрде қарапайым жүйелер үшін ғана алуға болады. Жүйелер күрделене түскен кезде оларды аналитикалық әдістермен зерттеу белгілі бір қиындықтарға тап болады, бұл әдістің елеулі кемшілігі болып табылады.

Имитациялық модельдеу саласындағы танымал американдық маман Ричард Фухимотоның классификациясына сәйкес, жоғарыда аталған жүйелер виртуалды шындыққа (VR) негізделген модельдеуден айырмашылығы аналитикалық модельдеуді қолдау жүйелеріне жатады.

VR модельдеуде екі бағыт бар: біріншісі бейне ойын индустриясына қатысты, ал екіншісі, ең алдымен, 90-шы жылдардың аяғында 90-шы жылдардың аяғында әзірленген e-Manufacturing тұжырымдамасы негізіндегі өндірістік процестерді зерттеу және талдау мәселелерімен байланысты.

Бұл концепцияның қалыптасуына өндіріс процестерінде қолданылатын негізгі ақпараттық технологиялардың жоғары деңгейі де, оларды пайдаланудың үлкен оң тәжірибесі де айтарлықтай дәрежеде ықпал етті. Тәжірибеде өнімнің өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде, оның алдын ала жобалануынан бастап кәдеге жарату кезеңіне дейінгі процестерді автоматтандыру үшін жағдайлар туындады.

Электрондық өндірісті қолданудың негізгі мақсаты – кез келген өндірістік процесті іске қосқанға дейін оның барлық аспектілерін егжей-тегжейлі зерделеу және оңтайландыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін объектілер мен процестерді модельдеу деңгейіне жету [2].

Жалпы алғанда, электронды өндіріс түсінігі «Имитация + виртуалды шындық» формуласымен ұсынылуы мүмкін. Электрондық өндіріс тұжырымдамасын жүзеге асыру үшін сізде келесі қолдау бағдарламалық құралы болуы керек:

- әртүрлі форматта ұсынылған мәтіндік және графикалық мәліметтерді сақтау;
- зерттелетін жүйелер мен процестерді имитациялық модельдеу;
- VR әдістерімен модельдеу нәтижелерін визуализациялау.

Соңғысы оған машиналар мен жабдықтарды жобалау және сынау бойынша жұмыстарды тиімді жүргізуге мүмкіндік береді. VR модельдері жаңа операцияларды үйренетін адамдарды - операторларды оқыту және оқыту үшін қолданылады. Институттың виртуалды модельдерді әзірлеу және құрудағы жетістіктерінің арқасында Магдебургте арнайы мекеме: Виртуалды даму және оқыту орталығын (VDTC) салу туралы шешім қабылданды. Кәсіпорындар мен ұйымдарға VR модельдерін жасаудың техникасы мен технологиясын меңгеру, күрделі

жабдықтарды басқаратын персоналды оқыту, жөндеу және техникалық қызмет көрсету жұмыстарын жүргізу бойынша қызметтердің кең спектрі ұсынылады деп жоспарлануда.

Жоғарыда айтылғандай, логистикалық жүйелер экологиялық белгісіздік жағдайында жұмыс істейді. Материалдық ағындарды басқару кезінде факторларды ескеру қажет, олардың көпшілігі кездейсоқ. Мұндай жағдайларда логистикалық процестердің әртүрлі құрамдас бөліктері арасындағы нақты сандық қатынастарды белгілейтін аналитикалық модельді құру мүмкін емес немесе тым қымбат болуы мүмкін.

Имитациялық модельдеуде логистикалық процестердегі сандық қатынастардың сипатын анықтайтын заңдылықтар белгісіз болып қалады. Осыған байланысты логистикалық процесс экспериментатор үшін «қара жәшік» болып қалады. Нәтиже талаптарды қанағаттандыратын шарттарды анықтау имитациялық модельмен жұмыс істеудің мақсаты болып табылады [3].

Имитациялық модельдеу екі негізгі процесті қамтиды:- нақты жүйенің моделін құру;- осы үлгі бойынша тәжірибелерді орнату. Модельдеу модельдеудің басты артықшылығы - бұл әдіс күрделі мәселелерді шеше алады, модельдер кездейсоқ әсерлерді және аналитикалық зерттеулерде қиындықтар тудыратын басқа факторларды жай ғана есепке алуға мүмкіндік береді. Модельдер шешпейді, жүгіреді. Модельдеудің негізгі артықшылықтары:- көрсетілген параметрлері бар бағдарламалар;- модельде процестерді бейнелеу үшін егжей-тегжейлі деңгейді еркін таңдау (принцип қолданылады: модельде менің түсінігіме қолжетімді және модельдеу мақсаттарына сәйкес келетіннің барлығын көрсете аламын);- модельде жаңғыртылған имитациялық процестер мен басқару алгоритмдерінің логикасының күрделілігіне шектеулердің болмауы;- бастапқы модельдеу деректерінің құрылымы мен көлеміне шектеулер жоқ. Имитациялық модельдеудің бірқатар маңызды кемшіліктері бар, оларды да ескеру қажет.

1. Бұл әдісті қолданып зерттеу қымбатқа түседі. Себептері:

- модель құру және оған тәжірибе жасау үшін жоғары білікті маман программист қажет;
- компьютерде көп уақыт қажет, өйткені әдіс статистикалық сынақтарға негізделген және көптеген бағдарламаларды орындауды қажет етеді;
- модельдер нақты шарттар үшін әзірленеді және, әдетте, қайталанбайды.

2. Жалған еліктеудің ықтималдығы үлкен. Логистикалық жүйелердегі процестер ықтималдық сипатына ие және белгілі бір болжамдарды енгізу арқылы ғана модельдеуге болады.

3. Модель, әдетте, бір ғана түпнұсқа жүйені зерттеу үшін тиімді қолданылуы мүмкін. Тән қарама-қайшылық: модель бір жүйені неғұрлым дәл бейнелейтін болса, соғұрлым ол басқа, тіпті ұқсас жүйелерді зерттеуге қолайлы емес.

Әдебиеттер тізімі

1. Черненко, Н. Перспективы развития логистики в РК//Поиск: серия гуманитарных наук // №3, 2018.2. М.Б. Тышканбаева Концептуальные подходы к созданию региональных транспортно-логистических систем и транспортно-логистических центров // Поиск. – 2020. - №4 (1). – С. 39-43.

3 Есимсеитова К.А., Есимсеитов М.С., Жакенов Б.К., Маратов Р-м М., Маратов Р-н М. Перспективы развития логистической системы // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 6

Prospects for the development of strategic management at the mining enterprises of the Republic of Kazakhstan through the use of new technologies

R. Magda, Zh. G. Shugaipova

1 PhD, associate professor SzentIstván University;

2 PhD, associate professor of the Department of Management;

rmagda72@gmail.com, zhanna.shugaipova@mail.ru

SzentIstván University, Gödöllő, Hungary

Academician Y.A. Buketov Karaganda University, Karaganda city

Abstract: Modern trends in the technological readiness of the main industries of Kazakhstan indicate the need for a targeted state policy to improve the innovative and technological level of the mineral resource complex, primarily through the initiation and implementation of research activities and the introduction of modern information and communication technologies in all aspects of production and processing of raw materials.

The existing management system of mining enterprises does not satisfy the ever-increasing conditions for the development of a competitive environment in the world market of raw materials due to the globalization of the economy, the intensification of crisis phenomena due to political decisions of developed countries and various integration associations, and other restrictive moments.

Key words: mining enterprises, mineral resource complex, modern technologies, innovative technological level, Industry 4.0, BigData.

The global mining industry is under pressure. In the near term, falling commodity prices are limiting the flow of cash. In the long term, many existing mines and cuts are “aging”, working out their life, as a result of which lower grades of ore are mined at a fairly far distance from the place of slaughter, the replenishment of the ore layer is reduced, and the development time of new mines is increased. In addition, now all over the world, mining is 28 percent less productive than ten years ago, and this is taking into account the declining quality of the ore [3-5]. Based on the identified problems, priority areas for improving the management system of the mineral resource complex have been developed, including the appropriate mechanisms for solving:

- creation of an integrated system for the reproduction of the mineral resource base for the development of the economy of Kazakhstan;
- increasing the level of innovation and technological readiness of industries and enterprises of the mining industry;
- implementation of a full (end-to-end) cycle mineral resource management system for mining enterprises in Kazakhstan;
- introduction of elements of mineral resource logistics in mining enterprises.

The mining industry has shifted its focus to increasing productivity by “loading” existing assets, but this strategy will soon exhaust itself [6]. Despite the ups and downs of the mining industry, production levels have remained the same for decades. Achieving a breakthrough in productivity requires rethinking how the mining industry operates and how its mineral resource base will be reproduced.

The potential to achieve such a breakthrough is now within reach for the industry, thanks to digital and technological innovations that have the potential to transform key aspects of the mining industry. In this direction, it is digital technologies that should be noted that have been working for quite a long time and are currently quite accessible to start functioning on the scale of the entire mining industry. Their applications include developing a better understanding of the resource base, optimizing the flow of materials and equipment, improving failure prediction, increasing mechanization through automation, and real-time performance monitoring.

When considered individually, each of these possibilities has real potential; and together they represent a fundamental shift in both the potential safety outcomes and the amount of scale that can be achieved in the mining sector.

This also applies to the readiness of the domestic mineral resource complex to changing innovation and technological trends, and the following trends are currently observed in the world in the field of mining and metallurgical industry [7-10]:

- increase in steel consumption in the long term by 1.5 times;
- production of new types of high-grade steels;
- development of small-tonnage industries;
- tightening the requirements for environmental friendliness of production and increasing energy efficiency;
- increasing the role of steel production based on waste processing;
- development of production of traditional and complex ferroalloys for growing consumption.

The analysis shows that the technologies existing at the metallurgical plants of the Republic of Kazakhstan in comparison with foreign enterprises are generally competitive. Moreover, Kazakhstan has a number of advanced developments in the field of lead, copper and aluminum technology. In general, the effectiveness of the technology is determined by the final effectiveness of all technological solutions along the entire chain of raw materials processing. Many of them do not correspond to the current level of development of technology and technology.

The Industry 4.0 platform is integrating many innovations in ICT and production management systems. A short list of key technologies in Industry 4.0:

Internet-Smart sensors, interconnected by a global network, are beginning to take root in our homes, clothing and accessories, cities, transport, energy networks and production processes. They will change the usual ways of managing processes and automating manual labor. All this will lead to increased productivity and efficiency in performing routine tasks:

- 1) intelligent search and collection of information;
- 2) automation of call centers and support services, based on speech recognition and analysis systems;
- 3) empowering professionals (eg doctors and lawyers);
- 4) development of analytical systems of a new generation of predictive modeling systems;
- 5) detection of complex relationships and correlations between various factors;
- 6) automatic content generation.

In general, despite the positive dynamics of the growth of industrial indicators, it should be noted the low level of mastering high technologies by industrial enterprises in their production activities.

Vazhnym elementom dlya sprosna na promyshlennuyu produkciyu yavlyayutsya Projekty Budushchikh Rasshireniy Tengizshevroyl, Karachaganak-Petroleum i prochikh nedropol'zovateley. Klyuchevym momentom pri rabote s otechestvennymi zavodami i predpriyatiyami so storony krupnykh TNK yavlyayetsya tekhnologicheskaya osnashchennost', standartizirovannost' i kachestvo vypuskayemoy produkcii otechestvennykh predpriyatiy. Drugim vazhnym generatorom sprosna yavlyayetsya rynek Yevraziyskogo ekonomicheskogo Soyuzna i VTO. Po dannym otcheta BCG «Industriya 4.0: Budushcheye proizvoditel'nosti i rosta v promyshlennosti», bol'shoy tekhnologicheskii sdvig, nachavshiysya v promyshlennosti segodnya, zavershitsya k 2025 godu, radikal'no izmeniv oblik predpriyatiy, tovarov, partnerskikh otnosheniy. Naprimer, proizvoditel'nost' truda v promyshlennykh otraslyakh uvelichitsya na 30%, effektivnost' raboty — na 25%. Tak, v Germanii, po otsenkam BCG, v blizhayshiy pyat'-desyat' let primeneniye podkhodov i tekhnologiy Industrii 4.0 povysit proizvoditel'nost' vo vseh proizvodstvennykh sektorakh promyshlennosti s 90 do 150 mlrd. yevro, povysit proizvoditel'nost' truda na 20–30% i obespechit rost zanyatosti na 6% v blizhayshiy 10 let. Po otsenkam McKinsey, primeneniye BigData i sistem predskazatel'noy analitiki pozvolit snizit' neproizvoditel'nyye prostoi do 40%. Vnedreniye programmy Industriya 4.0 prineset povysheniye proizvoditel'nosti pri sravnitel'no

maloy zamene oborudovaniya (ot 40 do 50 protsentov ot ustanovlennoy bazy) v techeniye blizhayshikh 10 let. V tselom po tekhnologicheskimi razvitym stranam ozhidayut, chto Industriya 4.0 uvelichit dokhodnuyu chast' na 23%, a proizvoditel'nost' truda na 26%.

An important element for the demand for industrial products are the Future Growth Projects of Tengizchevroil, Karachaganak-Petroleum and other subsoil users. The key point in working with domestic factories and enterprises on the part of large TNCs is the technological equipment, standardization and quality of products produced by domestic enterprises. Another important generator of demand is the market of the Eurasian Economic Union and the WTO. According to the BCG report "Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Industry", the great technological shift that began in industry today will be completed by 2025, radically changing the face of businesses, products, partnerships. For example, labor productivity in industrial sectors will increase by 30%, work efficiency - by 25%. For example, in Germany, according to BCG estimates, in the next five to ten years, the application of Industry 4.0 approaches and technologies will increase productivity in all manufacturing sectors of the industry from 90 to 150 billion euros, increase labor productivity by 20–30% and ensure employment growth by 6 % over the next 10 years.

According to McKinsey, the use of BigData and predictive analytics systems will reduce unproductive downtime by up to 40%. The implementation of the Industry 4.0 program will bring productivity gains with relatively little equipment replacement (40 to 50 percent of the installed base) over the next 10 years. In general, for technologically advanced countries, Industry 4.0 is expected to increase revenue by 23%, and labor productivity by 26%.

For Kazakhstan, the increase in labor productivity can be up to 15%. The transition to total "digitalization", the development of complex digital models of materials, processes and systems based on the integration of scientific knowledge and the use of statistical methods for processing large amounts of data (BigData) will allow most companies to significantly change existing business models and production systems.

The main economic effects for the industry of Kazakhstan will be:

- increasing the productivity of the domestic industry through digital technologies;
 - management of resources and processes, control of the process of material consumption, increasing the speed of processing and obtaining the final product through the use of automated systems for optimal control;
 - asset management, repair planning system, prevention of emergencies and risks;
 - labor optimization, calculation of optimal technological maps, operational calendar planning, optimal schedules and cyclograms of processes;
 - order management, reduction of surpluses in warehouses, formation, assembly and shipment of products, constant monitoring of non-productive stocks and optimization of storage facilities;
 - adaptation to customer requests, order management via the Internet;
 - quality management systems, lean manufacturing, TPS-Lean systems;
 - digital design, conceptual design, prototyping, modeling of new products, modern engineering tools and production technologies.
 - However, the main barriers to the development of the digital industry in Kazakhstan remain:
 - complexity of new management processes;
 - lack of necessary personnel competencies for the implementation and operation of solutions (developers, top management, etc.);
 - import dependence and inaccessibility of the necessary solutions of foreign developers;
 - low level of competencies for the creation, implementation and operation of technological solutions;
 - data security and systems protection;
 - a single standard for the integration of various production systems and data transmission systems;
 - end-to-end connection via wireless networks.
- Для развития основ Индустрии 4.0 в

минерально-сырьевой секторе Казахстана необходимо принятие следующих мер и инициатив:

1) creating a model of ideal production. Model plant system using reference information systems. Service model for building a customer-oriented information system adapted to a specific production. Integration, creation of strategic partnerships. Standardization and reference architecture for ensuring the interaction of various companies within networked value chains. Development of a single set of common standards;

2) creation of design centers. Creation of integrated design centers for collective use, with the capabilities of modern software and computing systems based on a supercomputer, to model, analyze and visualize (Multi-D design) all stages of creating the value of manufactured products. Processing an array of data related to their subsequent operation and life cycle management;

3) creation of distributed integrated working environments - "smart pipelines". Organization of the conveyor for engineering work, equipped with powerful tools for automation, modeling, communication and information processing. Integration into the global design and design networks, using modern computer communication and collaboration tools. Increasing the productivity of engineering work, cooperation in obtaining and transferring competencies at any time to anywhere in the world. Creation of an intelligent collective working environment for developers, designers, engineers, technologists and designers with the ability to quickly develop products and systems of almost any complexity based on the information support service model;

4) development of an integrated software environment for computer engineering;

5) lean manufacturing and quality management systems. New management practices, carried out in a mode that is increasingly approaching real time, new technologies for optimal control and calculation of technological processes and working conditions. New forms of labor organization, focused on project work on reference models;

6) education and continuing professional training. New education and workflow strategies with a focus on encouraging on-the-job training, retraining, and ongoing professional development. The achievement of these goals will be helped by the widespread introduction of practices for the implementation of standard projects, "network exchange of best practices", digital learning techniques;

7) other necessary initiatives:

- assessment of the level of ICT at industrial enterprises;
- harmonization and adoption of NIST standards;
- attraction of technological partners and co-investors to create model plants;
- replication of the model plant experience among enterprises;
- expansion of state support measures for reimbursement of costs for automation within the framework of the Productivity 2020 Program. Financial support for projects (grants, investments, co-financing);
- stimulating the implementation of project results in industry, government orders;
- support of educational projects, training of competent personnel;
- introduction of an additional automation measure as part of the support for "national champions".

Advances in robotics are making fully autonomous equipment more affordable and efficient. In manufacturing, the cost of industrial robots has fallen 50 percent since 1990, while U.S. labor costs have risen 80 percent over the same period. Meanwhile, technological advances in fields such as artificial intelligence are increasing the complexity of robotics and expanding their productive applications. In the mining industry, the use of remote control and auxiliary control equipment is becoming more common, as well as the introduction of fully autonomous equipment for transportation, drilling and other processes [16-18].

Together, these technologies are revolutionizing the way the mining industry operates, a change marked by both the use of information flow to reduce variability (fluctuation) in decision

making and the introduction of more centralized, mechanized operations to reduce variability (fluctuation) in execution.

List of literature

1. Arakelov A. A. Defekty struktury upravleniya gornodobyvayushchego predpriyatiya ugol'noj promyshlennosti i puti ih ustraneniya //Gornyj informacionno-analiticheskij byulleten'. – 2010. –№ 1. –S. 119-123.

2. Arakelov A. A. Funkcional'nye defekty struktury upravleniya gornodobyvayushchego predpriyatiya i osobennosti ih analiza //Gornyj informacionno-analiticheskij byulleten'. –2010. –№ 2. –S. 165-171.

3. Devex: budushchee gornoj promyshlennosti sozdaetsya segodnya //Gornaya promyshlennost'. –2014. –№ 2 (114). –S. 24.

4. Kozhahmetov A. T. O neobhodimosti povysheniya effektivnosti upravleniya gornorudnym predpriyatiem v usloviyah krizisa // Mater. II Mezhdunar. zaoch. nauch. - prakt. konf. «Nauka XXI veka: aktual'nye napravleniya razvitiya». –Samarskij gosudarstvennyj ekonomicheskij universitet, 2015.– S. 206-211.

5. Egorushkina T.N. Sistemoobrazuyushchaya rol' mineral'no-syr'evyh resursov v obespechenii effektivnogo funkcionirovaniya mineral'no-syr'evogo kompleksa regiona //Vestnik Akademii znaniy. –2013. –№ 1 (4).– S. 33-36.

6. Eltoshkina N.V. Improving the system of subsoil use management in the region // Izvestia of higher educational institutions. Mining magazine. –2012. -No. 8. -S. 37-42.

7. Kostenko V.K., Shaforostova M.N. Improving the economic activity of mining enterprises on the basis of a balanced technical, economic and environmental development // Mining information and analytical bulletin. –2009. – No. S6. -FROM. 167-178.

8. Kashin V. I., Malofeev D. V. Technologies of the future in the mining industry // All-Russian scientific conference of students, graduate students and young scientists “Science and youth: problems, searches, solutions, works”. –Siberian State Industrial University, 2016. –S. 54-57.

9. Kopanskaya A. A. The use of "green" technologies in the logistics activities of a mining enterprise // Logistics: modern development trends: mater. XVII Intern. scientific-practical. conf. - 2018. - S. 234-237.

10. Федорова Е. А., Болдырева Р. Ю. Пути развития и эффективного использования минерально-сырьевой базы региона //Известия Тульского государственного университета. Науки о Земле. –2014. –№ 2. –С. 128-133.

11. Алтымышбаева Л. К. Формирование государственной политики Кыргызской Республики в сфере горнодобывающей промышленности: исторический аспект //Современные гуманитарные исследования. –2017. –№ 4 (77). –С. 10-14.

12. Алтымышбаева Л. К. Роль общественных организаций в развитии горнодобывающей отрасли Кыргызской Республики //Актуальные проблемы современной науки. –2017. –№ 5 (96). –С. 204-208. Macfarlane A. S. Establishing a new metric for mineral resource management // The Journal of The South African Institute of Mining and Metallurgy.– 2006.–Vol. 106. – P. 187-198.

13. Claassena J. O., Laurensb P.G. Mineral resource management: Evaluating mineral resource throughput management // South African Journal of Business Management. –2016. –Vol. 47(1) 9.– P. 9-20.

14. Scott W.R. Organization: Natural and open systems. –5th ed. – New Jersey: Prentice-Hall, 2002.

15. Gec A. K., Kruk YU. S., Ostapuk M. I., Omsharuk A. S. Komp'yuternoe modelirovanie processa dinamicheskogo upravleniya kachestvom rudy na kalijnom rudnike //Gornaya mekhanika i mashinostroenie. –2017. –№ 4. –S. 7-13.

16. Odincev N., Stagurova O., Abramova E. Informacionnye tekhnologii dlya gornodobyvayushchej otrasli //Gornaya promyshlennost'. –2005. –№ 4 (62).– S. 13-15.

17. Klebanov D. A., Belyh K. V. Cifrovoe gornoe predpriyatie. Novye vyzovy i podhody v upravlenii proizvodstvom //Zoloto i tekhnologii. –2017. –№ 3 (37). –S. 106-109.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін цифрландыру

С.Ш.Мамбетова¹, Н.С.Жүніс²

Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.,
«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 2 курс магистранты
sagynysh.2012@mail.ru, nurshat_s@inbox.ru

^{1,2} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін цифрландыру бағдарламасы қарастырылған. Агроөнеркәсіптік кешенді толыққанды түрде цифрландырудың төрт бағытына көңіл бөлінген. Цифрландыру бағдарламасы аясында жүргізіліп жатқан жұмыстар мен шаралар, күтілетін нәтижелер баяндалған.

Кілт сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, мемлекеттік басқару, мемлекеттік қолдау, мемлекеттік реттеу, цифрландыру.

Агроөнеркәсіптік кешен - ұлттық экономиканың айрықша салаларының бірі саналады. Әлемнің дамыған елдерінде ауыл шаруашылығы экономиканың маңызды саласы болғандықтан, агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға көптеп көңіл бөлінуде [1].

Аграрлық салаға мұншалықты деңгейде көңіл бөлінуі, халыққа қажетті азық-түлік өнімдерін өндіретіндігіне, жұмысшы күштерін толықтырып, тиісінше өндірістік мақсаттағы өнімдермен қамтамасыз ететіндігімен түсіндіріледі. Көпшілік жағдайда, ауыл шаруашылығы саласының даму деңгейі, ел экономикасының даму көрсеткішін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешені ашық та, біртұтас жүйе болып табылады. Ол өз кезегінде бірқатар құрылым құраушы элементтерден тұрады. Агроөнеркәсіптік кешенді алға қарай дамыту, ең бірінші кезекте мемлекеттік өзін-өзі реттеу жүйесіне, басқару механизмінің дұрыс құралуына тікелей байланысты[2].

Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы саласын цифрландыру жұмыстарын жүргізу өз деңгейінде игеріліп жатқан жоқ. Оған мысал, ауыл шаруашылығы мақсатында пайдаланылатын жерлерді нысаналы мақсатында игере алмай отыруымыз және ауыл шаруашылығы өнімдерін нарыққа сапалы, қолжетімді түрде шығара алмауымыз. Сондықтан да, агроөнеркәсіптік кешенге цифрландыру бағдарламасын енгізудің маңызы зор. Ауыл шаруашылығы саласын дамытуға бағытталған «Цифрландыру» бағдарламасы аясында еліміздің өсімдік шаруашылығы саласына «Telematiks» жүйесін енгізу көзделген. Бұл аталған жүйенің көмегімен егін орағында жұмыс жасайтын комбайнның немесе трактордың жұмыс жылдамдығын және қандай алқапта жүргендігін, қанша түсім жинап, қандай көлемде жаңар-жағар май қолданғанын анықтауға болады. Егіс алқабын бақылау, барлау және талдау үшін дрондарды да қолдану алға қойылған. Мал шаруашылығы саласында GSM навигаторларын қолдану арқылы мал басының жайылымның қай тұсында жүргенін, қанша км қашықтықта екенің көруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы өнімдерін сату және сатып алу үшін электронды сауда алаңың қалыптастыру мақсатында Е-коммерция жобасы іске асырылуда. Егер, цифрландыру бағдарламасы іске асырылатын болса, алдағы уақытта Республика деңгейіне 20 цифрлы ферма мен 4000 ферма құрылып, электронды коммерцияның үлесі 3%-дан, 20%-ға дейін арттырылмақ[3].

Қазіргі таңда, ауыл шаруашылығы саласында цифрлық технологияларды қолданатын, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілердің үлесі төмен. Бұл аталған жағдай ауыл шаруашылығы өнімдерінен түсетін өнімділіктің төмендеуіне, шығындардың ұлғаюына ықпал етеді. Ауыл шаруашылығы саласында цифрландыру шараларының толыққанды түрде

жүргізілмей отыруына цифрландыру жұмыстарын жүргізу үшін ауылдық жерлерде білім мен дағдының болмауы, білімді мамандардың жетіспеуі, интернет желілерінің тұрақсыздығы мен әлсіздігі, бірыңғай цифрлық жүйенің болмауы басты себеп болып отыр.

Ауыл шаруашылығы саласын цифрландырудағы негізгі атқарылатын жұмыстарға тауар өткізетін цифрлық платформаларды құру жатады. Тауар өткізетін платформаларды құру арқылы нарыққа тауар өнімдерін жеткізудегі теңгерімнің сақталуына, өнімнің қадағаланып отыруына, яғни қауіпсіздігіне және делдалдық, логистикалық көрсетілетін қызметтерге арналған шығындарды оңтайландыруға қол жеткізе аламыз.

Еліміздің агроөнеркәсіптік кешенін цифрландыру мемлекеттік көрсетілетін қызметтер мен процесстерді автоматтандыруға және мемлекет тарапынан көрсетілетін қаржылай қолдау шараларын электронды түрде алуға мүмкіндік береді. Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру арқылы мемлекеттік бағдарламалар мен субсидиялаудың бірыңғай мемлекеттік жүйесі қалыптасып, ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілер үшін ақпараттық қызметтер көрсетіліп, ауыл шаруашылығы өнімдерін бақылау жүйесі енгізіледі[4].

Ауыл шаруашылығы саласында орын алып отырған көлеңкелі экономиканың алдын алып, қысқарту мақсатында цифрландыру жұмыстары жүйелі түрде жүргізілуде.

Бүгінгі таңда, еліміздің Ауыл шаруашылығы министрлігі, ауыл шаруашылығы саласының бір бөлігі агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру мақсатында агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру және өндірістік саланы қайта жарақтандыру сынды жүйелі жұмыстарды атқаруда. Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру арқылы мемлекеттік реттеудің төрт бағытын орындау көзделген. Цифрландыру шараларына сәйкес, агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру арқылы су және биоресурстарды тиімді басқаруға, өткізу нарығы мен экспортты дамытуға, сонымен қатар агроөнеркәсіптік кешен субъектілерін қаржыландырудың қолжетімділігі мен мемлекеттік бақылаудың, қадағалаудың тиімділігін арттыру жоспарланған. Осы аталған бағыттар бойынша, 2019 жылдан бері «Егістіктен үстелге» қадағалау жүйесі енгізіліп, балық, өсімдік және мал шаруашылығы өнімдері бақылауға алынған. Цифрландыру бағдарламасы аясында фермерлерге нақты егіншілік элементтерін енгізу арқылы ауыл шаруашылығынан түсетін өнімділікті жақсартып, кешенді түрде ауыл шаруашылығы шығындары 25%-ға дейін төмендетілуде.

Нақты егіншілік элементтеріне: ауа райының нақты деректері, космониторинг пен сенсорлар, датчиктер, электронды карталар жатады. Соңғы жылдары, ауыл шаруашылығы саласында «Smart» технологияларды қолдану алға қойылуда. «Smart» технологиялар арқылы жылыжайларды дербес басқару, мал басына мониторинг жүргізу, онлайн түрде шығындарды есептеу, талдау жұмыстары орындалуда.

Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру фермерлерді үш топқа бөлу арқылы жүзеге асырылып жатыр.

Бірінші топ-қажетті инфрақұрылымы бар, қазірдің өзінде өз өнімдерін цифрландыруға дайын фермерлер.

Екінші топ-техникалық жабдықталу деңгейі жоғары және жоғары технологиялық жабдықтауды енгізумен айналысатын фермерлер.

Үшінші топ-технологиялық жабдықталу деңгейі, алдыңғы аталған екі топпен салыстырғанда төмен, технологиялық тәртіпті сақтап, қалыптастыруға дайын емес фермерлер.

Осы аталып өткен жоспарлар мен шаралар Ауыл шаруашылығы министрлігінің тарапынан IT-мамандарға жүгініп, оларды агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру жобаларын жүргізуге тарту арқылы орындалуда. Ауыл шаруашылығы саласын цифрландыру мақсатында қолға алынған әрбір жобаның өзектілігі, дәйектілігі мен қаржылық шығындарын зерделеуге, өнімділікті анықтауға халықаралық ұйымдар мен квазимемлекеттік сектор субъектілерінің өкілдерінен тұратын сарапшылық кеңес қызмет етуде. Агроөнеркәсіптік кешенді цифрландыру еліміздің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, еңбек өнімділігін жоғарылатуға және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, салаға тың инвестицияларды

тартуға жағдай жасайды. Ауыл шаруашылығы министрлігінің хабарлауынша, агроөнеркәсіптік кешендегі өнімділікті 2025 жылға дейін шамамен 40 млрд.теңгеге дейін жеткізу күтілуде[5].

Әдебиеттер тізімі

1. Байгісиев М. Ұлттық экономиканы мемлекеттік реттеу.-Алматы:Раритет, 2010.-86 бет.
- 2.Нұрғалиева А.А. Агробизнесіті ұйымдастыру:оқу құралы/.-Алматы:Экономика.-2015.-38-39 б.
- 3.[Электронды ресурс] АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН ЦИФРЛАНДЫРУ;ҚАЗІРГІ АХУАЛЫ, ӘЛЕУЕТІ, БОЛАШАҒЫ, ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ (2019), <https://ult.kz/post/agroonerkasip-keshenin-tsifrandyru-kazirgi-akhualy-aleueti-bolashagy-alem-dik-tazhiribe>
- 4.Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы №960 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000960>
- 5.[Электронды ресурс] Цифрландыру:АӨК-нің инновациялық жобалары (2018), <https://strategy2050.kz/news/51207/>

Event-менеджментті ұйымдастыру тәсілдерін жүйелеу

А.С.Муканова¹, М.М. Хасенова²

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 2 курс студенті
makpalmusrepovna@gmail.com

^{1,2}Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Event-менеджмент – инновациялық өнімдер мен қызметтерді әзірлейтін және менеджмент бойынша кеңес беру салаларында жұмыс істейтін компанияларды жылжытудың ең тиімді әдістерінің бірі. Event басқарудың негізгі ерекшеліктері анықталды,құрылымын сипаттайтын ұсыныстар әзірленді. Осы мақалада келтірілген зерттеулер event-менеджментті жүргізудегі тиімді жолдарын көрсее отырып, қолданыста керек ұсыныстарды енгізеді, бағыт-бағдар береді.

Кілт сөздер: event- менеджмент, басқару, табысты Event-ті ұйымдастыру.

Оқиғаларды басқару (Event management) - компания үшін мақсатты аудиторияны тартуды көздейтін арнайы іс-шараны жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау және басқару кезінде қарастырылатын әрекеттер мен шаралардың жиынтығы. Event-менеджмент конференцияларды, конгресстерді, концерттерді, көрмелерді, фестивальдерді және рәсімдерді қамтуы мүмкін ауқымды іс-шараларды орындауға арналған әртүрлі функциялардан тұрады.

Event-менеджменттің жоғары тиімділігі мынада: басқарудың бұл түрі компания мен оның өкілдеріне сарапшы мәртебесін бекітуге мүмкіндік береді. Тұтынушыға ұсынылатын тауарлардың немесе қызметтердің негізгі сипаттамаларын жеткізуі түсінікті әрі тиянақты. Алайда, әр компания event ұйымдастырғанда елеулі жетістіктерге жетпей, керісінше, көптеген ресурстарынан айырылып, күтілетін нәтижені көрмейді. Мақсатқа жетпеудің 3 негізгі себебі бар:

1) Нақты жоспар мен болжамдар жоқ.

2) Оқиғаның негізгі ерекшеліктерін есепке алмай, интуитивті жұмыс жасау, жүйенің жетіспеушілігі.

3) Іс-шара немесе оқиғаның мақсатын дұрыс анықтай алмау. Осы себептен компания қандай жаңалық ашқаны түсініксіз болып, басты тақырыбы ашылмай қалады [1].

Event-manager оқиғаның жалпы логистикасын өңдеуді, қызметкерлермен жұмыс істеуді және тұтастай алғанда іс-шараның жобасын басқаруды қамтиды. Event- менеджерлері қызметкерлермен, қаржымен, жеткізушілермен қарым-қатынасты орнатады, жоспарларын орындайды. Қосымша міндеттерге бюджетті және әрбір функцияға жауапты адамдар тобын басқару, сондай-ақ іс-шараның орындалуын қадағалау кіруі мүмкін.

Event- менеджерінің нақты міндеттері:

- Орындарды таңдау және резервтеу;
- Сыртқы жеткізушілерді үйлестіру;
- Тартымды спикерлерді табу және ойын-сауық құрастыру;
- Тасымалдау мен автотұрақты ұйымдастыру;
- Қажетті рұқсаттарды және тиісті сақтандыруды алу;
- Денсаулық және қауіпсіздік стандарттарына сәйкестік;
- Төтенше жағдайлардың алдын алу жоспарларын әзірлеу;
- Іс-шарадағы дағдарыс және жағдайды басқару;
- Қауіпсіздік жоспарын құру;
- Оқиғаны бақылау;

Бұл тізім үнемі өзгерісте болады. Іс-шараның көлеміне және басқа жалданатын мамандарға байланысты лауазымдық жауапкершіліктер әртүрлі болуы мүмкін. Негізінде event- менеджер оқиғаға қажетті барлық логистиканы үйлестіруге жауапты.

Event-менеджмент фирмалары белгілі бір компанияның ауқымды жиналыстары мен арнайы іс-шараларын жоспарлау және өткізу үшін жиі жалданады. Үйлену тойлары, концерттер, спорттық іс-шаралар, жаңа кітаптің презентациясы, кездесулер және үлкен кештер де event менеджмент фирмалары пайда алатын қосымша табыс көздері болып табылады.

Мемлекеттік құрылымдар, коммерциялық емес ұйымдар, қауымдастықтар және корпорациялар маңызды оқиғалар мен жиналыстарды үйлестіру үшін оқиғаларды басқару компанияларын пайдаланады. Event-ті басқару функциясын көбінесе корпоративтік маркетинг немесе қоғаммен байланыс бөлімінде немесе олардың арнайы іс-шаралар штатының бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Көптеген жоспарлау функциялары сияқты, іс-шараны басқару табысқа жету үшін тамаша ұйымдастырушылық дағдыларын қажет етеді. Event менеджердің рөлі өте маңызды және осы жоғары деңгейдегі ұйыммен бірге уақытты тиімді басқару дағдыларының қажеттілігі де туындайды.

Басымдылық қоя білу және тапсырманы орындау сәтті event-ке әкеледі. Event-менеджмент басқаруда табандылықты, шығармашылықты және икемділікті талап етеді. Сонымен қатар, жобаны басқару негізгі элемент болып табылады және тек функцияларды ғана емес, сонымен қатар адамдар тобын басқаруды қамтитындықтан, тұлғааралық дағдылар да маңызды. Ұйымның барлық деңгейіндегі адамдармен өзара әрекеттесу жұмыстың бір бөлігі болып табылады. Сондықтан ыңғайлы, мінезді және шеберлі коммуникатор болу керек.

Event менеджментті белгілі бір жүйе ретінде қалыптастыру үшін А. Парабеллум мен В. Морозова өз үлестерін қосты. Сарапшылардың айтуы бойынша, іс-шараларды жалданбалы оратормен немесе спикермен өткізу тиімді болады. Олар 5 басты қадамды анықтады: өнімді құрастыру, оны өткізу немесе жарнама жасау, сату, ұйымдастыру, постивент. У. Хальцбаур, Э.Йеттингер мен С.В. Герасимов сарапшыларының айтуы бойынша, Event-менеджментта одан да көп қадамдар бар: мақсатты айқындау, тақырыпты таңдау, ұсынысқа бастамалық жасау, іс-шараны ұйымдастыру жайлы шешім қабылдау, дайындалу, жоспар мен смета жасау, старт, бақылау, қорытынды.

Сондай-ақ, С. Лемердің зерттеулері бойынша табысты event-тің нақты қадамдары жазылмайды. Ғалым event-менеджер қандай объектермен жұмыс істейтінін анықтады: қаржы мен салық, жұмыскерлер мен персонал, жабдықтаушылар, маркетинг, ресурстар мен құрал-жабдықтар, тендерлар және т.б. Осы объектілер Event-менеджменттің ішкі құрылысын және міндетін түсінуге үлес қосады.

Дж. Голдблатт Event менеджменттің өмір циклін ең танымал 5 этапқа бөлді [2]:

1. Зерттеу.

Зерттеу арқылы біз тәуекелдер санын азайтамыз. Потенциалды тұтынушылардың қажеттіліктерін, қалауларын, күтулерін анықтаймыз.

2. Құрастыру және дамыту

Идеяларды генерациялау үшін ми шабуылы және оларды синтездеу үшін Mind Mapping арқылы жаңа идеяларды үздіксіз іздеуді қамтиды. Бағалау және талдау шығармашылық идеялардың іс-шараның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуін қамтамасыз етеді.

3. Жоспарлау.

Бұл әдетте оқиғаларды басқару процесіндегі ең ұзақ қадам. Алдыңғы екі кезең неғұрлым мұқият өңделсе, жоспарлау кезеңі соғұрлым қысқа болады. Жоспарлау кезеңі жедел ресурстарды қалай тиімді пайдалану керектігін анықтау үшін кеңістік/темп уақытын пайдалануды қамтиды.

4. Үйлестіру.

Жоспарды орындау, шешім қабылдау, жоспарды орындау процесіндегі мәселелерді шешу.

5. Бағалау.

Кейінгі әрекеттердің негізі. Оқиғаларды басқару процесінің әрбір кезеңінде жалпы кешенді шолу арқылы бағалауға болады. Бағалау нысандары жазбаша сауалнама, желідегі сауалнама болуы мүмкін

Event жоспарлаушы ретінде назар аударуға болатын ең көп кездесетін мәселелер мен қиын жағдайлар:

1) Ауа-райының қолайсыздығына арналған резервтік жоспардың болмауы үлкен мәселесі болып табылады.

Соңғы онжылдықта төтенше ауа райы (бұршақты дауылдар және дауылдар) жиілігі де, қарқындылығы да өсті. Сондықтан іс-шараға дайындалу кезінде, тіпті ауа райы шуақты болса да, сақтықпен қарап, қателеспеген дұрыс.

2) Event- ті жеткіліксіз қызметкерлермен қамтамасыз ету.

Кадрлардың жеткіліксіздігі іс-шаралар үшін күрделі мәселе болып табылады. Сондықтан алдын-алу сөзсіз маңызды.

3) Іс-шараға артық ақша жұмсау бюджеттеу іс-шараны жоспарлаудың ең күрделі аспектісі болып табылады.

Іс-шараны жоспарлау барысында көптеген ұсақ-түйектер өзгеретіндіктен немесе күтпеген жерден пайда болатындықтан, шығындарды бақылауда ұстаған жөн. Алдыңғы іс-шара бюджеттерін салыстырып, осы жолы не істеуге болатынын бағалауға болады.

4) Тиянақсыз хронология немесе тайм, менеджменттің жетіспеушілігі.

Қандай тапсырмалар маңызды, бірақ шұғыл емес екенін түсіну арқылы уақытты үнемдеуге тырысу керек.

5) Қонақтардың немесе қатысушылардың жоспарланғаннан көп болуы

Егер платформалардағы іс-шараға қатысатын адамдар саны күткен адамдар санынан көп болса, жоспарларды сәйкесінше реттеу керек.

Сәтті өткізілген Event ұйым үшін көптеген басымдылықтар береді:

- ұйымның имиджін қалыптастырады;
- ұйым мақсатты аудиториясына қол жеткізеді;
- қоғамдық пікірді қалыптастырады;
- халық белгілі бір бренд немесе жаңалық туралы хабардар болады;

– жариялылықты қалыптастыру және бұқаралық ақпарат құралдарымен байланыс орнатады;

– ұйымның ықпал ету аясын кеңейтеді;

Қорытындылай келе, Event-менеджмент- бизнес пен экономика саласында тез дамып келе жатқан менеджменттің түрі болып табылады және оған деген сұраныс күннен-күнге артып жатыр. Білікті маман болу үшін сәтті Event-менеджментке арналған барлық қадамдарды орындап, жұмысты жүйелі әрі тиынақты орындау керек. Осы менеджменттің жаңа түрі кәсіпкерлікті дамытады, экономикадан басқа шығармашылық салаларды қамтып, мамандарға өзін-өзі көрсету үшін көптеген мүмкіндіктер береді.

Әдебиеттер тізімі

1. *Лапенков В. Ю.* Анализ рынка ИТ-консалтинга: динамика изменений и его дальнейшие перспективы // Экономика, социология и право. 2018 ж., № 3. 1–3 бет.

2. *Саидмамедова С. С., Соловьева И. А.* Событийный менеджмент в социально-культурной сфере // Материалы VIII Международной студенческой электронной научной конференции Студенческий научный форум [Электронный ресурс]. URL: www.scienceforum.ru/2017/2414/28063.

Сәулет және қала құрылысы саласындағы заңнаманың кейбір мәселелері

Ғ.Е. Мурзағалиева

«Governance and Public Policy» оқу бағдарламасының 2-курс магистранты

galia_95.95@inbox.ru

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясы,
Астана қ.

Түйіндеме: Тұрғындардың жайлы өмір сүруін қамтамасыз ететін тіршілік ортасын қалыптастыруға, елді мекендерді және жекелеген аумақтарды тұрақты түрде дамыту мақсатында қабылданған «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» 2001 жылғы 16 шілдедегі №242 Заңы (бұдан әрі - Заң) - сәулет және қала құрылысы саласындағы қолданыстағы басты реттеуші құжаттардың бірі [1].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы №1054 қаулысымен бекітілген 2020-2025 жылдарға арналған "Нұрлы жер" тұрғын үй-коммуналдық дамудың мемлекеттік бағдарламасына (бұдан әрі - Бағдарлама) сәйкес, аталған саладағы нормативтік-техникалық базаны жетілдіру аясында және құрылыстағы баға белгілеу бойынша жалпы саны 1000-нан асатын құжаттар жүйесін қамтитын құрылыс саласының жаңа нормативтік базасы әзірленді [2].

Бағдарламаның 5-міндетінде сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметін жетілдіру қарастырылған. Соған қарамастан бүгінгі күні сәулет-қала құрылысы саласының нормативтік-құқықтық базасының құрылыс саласымен салыстырғанда әлеуеті шектеулі.

Осы мақалада Автормен жоғарыда аталған Заңның қолданылу аясы, оның негізінде әзірленген сәулет және қала құрылысы саласындағы басқа да нормативтік-құқықтық актілер, олардың негізгі мәселелері сараланып, ұсынымдар берілді.

Кілт сөздер: мемлекеттік басқару, сәулет, қала құрылысы, бас жоспар, қала құрылысы құжаттары, қала құрылысы қызметі

Сәулет және қала құрылысы саласындағы қолданыстағы Заңның негізінде қала құрылысы құжаттамаларын әзірлеуде, бекітуде және іске асыруда ҚР ҚН 3.01-00-2011 «Қала құрылысы құжаттамаларын әзірлеу, келісу және бекіту тәртібі туралы нұсқаулық» құрылыс нормалары басшылыққа алынады. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрінің 2020 жылғы 30 қыркүйектегі №505 бұйрығымен қала

құрылысы саласындағы жобаларды (егжей-тегжейлі жоспарлау жобалары және құрылыс салу жобаларын) әзірлеу, келісу және бекіту қағидалары бекітіліп, қолданысқа енгізілді.

Қазақстан Республикасының аумағында қала құрылысын дамытуды жоспарлау мен аумақтарда құрылыстар салу саласында жүзеге асырылатын сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметінің барлық субъектілеріне басшылыққа алу үшін міндетті болып табылатын, жоғарыда аталған Заңның 20-бабының 11-8-тармақшасына сәйкес 2015 жылғы 20 қарашада «Барлық деңгейдегі қала құрылысы жобаларына кешенді қала құрылысы сараптамасын жүргізу қағидалары» бекітілген болатын.

Бұдан өзге сәулет және қала құрылысы саласындағы мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді іске асыру барысында, аталған саладағы мемлекеттік саясатты тиісінше жүзеге асыру мақсатында жергілікті атқарушы органдардың салалық бөлімдері Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 30 қарашада бекітілген «Құрылыс саласындағы құрылыс салуды ұйымдастыру және рұқсат беру рәсімдерінен өту қағидаларын бекіту туралы» №750 бұйрығын, ҚР ЕЖ 3.01-101-2013 «Қала құрылысы. Қалалық және ауылдық елді мекендерді жоспарлау және құрылысын салу» ережелер жинағын, басқа да бірқатар нормативтік-құқықтық актілерді қолданып келеді.

Соңғы жылдары Қазақстанда сәулет-қала құрылысы, құрылыс және жер қатынастарын мемлекеттік реттеу саласында бірқатар реформалар жүргізілді. Атап айтқанда құрылыс нормалары мен ережелері, қала құрылысы құжаттамаларын жасақтау форматтары жаңартылды [3].

Алайда құрылыс саласымен салыстырмалы түрде алып қарағанда сәулет және қала құрылысы саласының нормативтік-құқықтық базасының жеткіліксіз зерттелуі, сонымен қатар заңдар мен нұсқаулықтардың толықтай жетілдірілмеуі, аталған саладағы мемлекеттік қадағалаудың тиісті жүйеге келтірілмеуі - бүгінгі күні сәулет және қала құрылысы тақырыбындағы өзекті мәселеге айналып отыр.

Қазіргі таңда сәулет және қала құрылысы саласы бойынша заңнамада кездесетін кейбір кемшіліктер: Барлық деңгейдегі қала құрылысы құжаттарын кешенді сараптамадан өткізілмеуі; Жергілікті атқарушы органдарға бас жоспардың іске асырылуына қойылатын жауапкершіліктің әлсіздігі, т.б.

Аталған мәселелерді қарастырып, болашақта елімізге және елді мекендердің тұрақты дамуына тиімді әсер ететіндей ретке келтіру - сәулет және қала құрылысы саласының басты мақсаты. Бұл мәселелерді шешу арқылы біз заман талабына сай елді мекендерді дамыту үшін әзірленетін қала құрылысы құжаттамаларының сапалы орындалуына қол жеткіземіз.

Заңда берілген анықтамаға сәйкес, қала құрылысы қызметі - қала құрылысы кеңістігін қалыптастырудың, қала құрылысы құжаттамасының барлық сабақтас бөлімдерін үйлестіруді қамтитын, қала құрылысын жоспарлауда аумақтар мен елді мекендерді ұйымдастырудағы және дамытудағы, оларды аумақтық-көліктік жоспарлаудағы және жол жүрісін ұйымдастырудағы, аумақтарды қала құрылысына пайдалану түрлерін айқындаудағы, қалалық және ауылдық елді мекендерді кешенді жоспарлаудағы қызмет.

Ал қала құрылысы және сәулет-құрылыс құжаттамасы дегеніміз - аумақтарды ұйымдастыру, аумақтар мен елді мекендерді дамыту мен салудың қала құрылысын жоспарлау, объектілерді салу (кеңейту, жаңғырту, техникамен қайта жаратқандыру, реконструкциялау, қалпына келтіру, күрделі жөндеу, консервациялау және кейіннен кәдеге жарату), сондай-ақ құрылысты ұйымдастыру, аумақты инженерлік жағынан дайындау, абаттандыру, көгалдандыру, сыртқы безендіру үшін қажетті өзара байланысты құжаттардың жүйесі.

Сәулет, қала құрылысы және құрылыс саласындағы реттеуді жүзеге асыратын, сондай-ақ бақылау-қадағалау функцияларын атқаратын лауазымды адамдар мен мемлекеттік басқару органдары:

- 1) Қазақстан Республикасының Президенті;
- 2) Қазақстан Республикасының Үкіметі;
- 3) Сәулет, қала құрылысы және құрылыс істері жөніндегі уәкілетті орган;

4) Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметімен сабақтас болып табылатын мәселелер бойынша өздерінің арнаулы өкілеттіктері шегінде өзге де орталық атқарушы органдар;

5) Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті өкілді және атқарушы органдары болып табылады [1].

Аталған саладағы жүргізілген зерттеулерге шолу жасасақ, қала құрылысы саласындағы мемлекеттік басқаруды трансформациялауға арналған Р.Салманованың ғылыми еңбегін аталмыш саладағы мәселелерді талқылауды, түбегейлі зерттеуді қамтитын маңызды материал ретінде атап өтуге болады.

Бұдан бөлек, соңғы уақытта қала құрылысы саласындағы мәселелерді алға тартып, Қазақстандағы қалалар аумағын сапалы жоспарлау стандарттарын әзірлеуді қолға алған «Q88 Қазақстанның урбанистер қауымдастығының» зерттеулері мақала жазу барысында негізге алынды.

Сонымен қатар, Т.Мұсабаев пен К.Молдағалиеваның «Қазақстан Республикасының қала құрылысын жоспарлау жүйесі және оны дамыту перспективалары» тақырыбындағы мақаласында Қазақстан Республикасының түрлі деңгейдегі қала құрылысын жоспарлаудың қалыптасқан жүйесі қарастырылды, сондай-ақ елді мекендер мен ауыларалық аймақтарды тұрақты дамытудың негізгі бағыттары анықталды және оның негізінде қолданыстағы жүйені жетілдірудің жобалық шешімдерінің кешені ұсынылды.

Осы мақала «Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясының» мемлекеттік басқару бағдарламасы аясында жүргізілген зерттеулер нәтижесінде дайындалды.

Сәулет және қала құрылысы саласындағы заңнаманы қарастырмастан бұрын, жалпы қазіргі таңдағы заңмен белгіленген қала құрылысы құжаттамасы жүйесімен танысайық.

Сәулет және қала құрылысы жобалары (қала құрылысы құжаттамасы) - қала құрылысының негізгі даму бағыттарын және аумақтарды, елді мекендер мен олардың құрамдас бөліктерін пайдалануды анықтайтын, ретке келтіретін қала құрылысын жоспарлаудың өзара байланысқан құжаттарының жүйесі [4].

Қала құрылысы жобаларының негізгі түрлері мыналар:

- 1) Қазақстан Республикасы аумағын ұйымдастырудың Бас схемасы;
- 2) Аумақтық дамудың өңіраралық схемалары;
- 3) Өңірлердің аумақтарын қала құрылысы жоспарлаудың кешенді схемалары (облыс немесе оның бір бөлігінің);
- 4) Елді мекеннің Бас жоспары;
- 5) Жоспарлау жобасы;
- 6) Құрылыс жоспары [1].

Алайда, бүгінгі күні аталған құжаттардан бөлек қалаларды дамытудың кешенді жоспары, мастер план деп аталатын қала құрылысы жобалары қолданыста бар.

Жалпы осы тұста айта кететін жағдай, қала құрылысы құжаттары жүйесінің өзара байланысының болмауы, яғни бір-бірімен байланыспайтын, бір жобаның игерілу уақыты аяқталмастан, жаңа құжаттардың әзірленуі – қала құрылысы жобаларының негізгі мәселелерінің бірі.

Қазақстан Республикасы Жер Кодексінің 44-бабына сәйкес, құрылыс жұмыстары үшін жер учаскесін табыстауға елді мекеннің жасақталған қала құрылысы құжаты болмаған жағдайда тыйым салынады [5]. Аталған талаптың орындалуы ретсіз құрылыстың белең алмауына, бекітілген қала құрылысы ережелерінің сақталуын қамтамасыз етеді.

Жоғарыда атап өткеніміздей, қала құрылысын жобаларын әзірлеу, іске асыру тәртібі жоғарыда аталған нормативтік құжаттарда айқындалғанымен кейбір жобаларды әзірлеу тәртібі ешбір нормативтік құжатпен реттелмеген. Атап айтқанда Астана (2020 жылы бекітілген) және Алматы қалаларын дамытудың мастер планының нормативтік-құқықтық актімен бекітілмегендіктен, заңды құқықтық мәртебесі жоқ. Осы орайда нормативтік құжаттарға мастер планды облыс орталықтарына әзірлеуді және қолданыстағы Заңға әзірлеу және бекітілу тәртібін енгізуді ұсынамыз.

Егжей-тегжейлі жоспарлау жобалары елді мекеннің жеке бөліктері мен бөлінген функционалдық аймақтарына, ал қажет жағдайда - жобамен халықтың саны 20 мың адамға дейінгі елді мекеннің тұтас аумағына әзірленеді. Бұл жағдайда егжей-тегжейлі жоспарлау жобасы бас жоспармен біріктірілуі мүмкін [6].

Қолданыстағы Заңның 64-бабы 1-тармақшасына сәйкес қала құрылысын жоспарлау саласындағы міндетті сараптамадан өтуге «Кешенді қала құрылысы сараптамасын жүргізуді талап ететін және Қазақстан Республикасы Үкіметінің немесе жергілікті өкілді органдардың бекітуіне жататын, аумақтарды дамытудың және оларға құрылыс салудың қала құрылысын жоспарлау жобалары жатады» делінген. Ал, ҚР ҚН 3.01-00-2011 «Қала құрылысы құжаттамаларын әзірлеу, келісу және бекіту тәртібі туралы нұсқаулықтың» 4.1.3.11.34-тармағына сәйкес «Кенттер мен ауылдық елді мекендердің егжей-тегжейлі жоспарлау жобалары жобалау тапсырмасында көрсетілген ұйымдармен келісілгеннен кейін, қоғамдық талқылау мен қала құрылысы кеңесінде талқыланғаннан кейін бекітіледі» делінген.

Осылайша Заңмен сараптамадан өтуі міндетті деп көрсетілген қала құрылысы жобалары сараптамасыз бекітілуде. Аталған мәселе бойынша, жергілікті өкілді органның бекітуіне жататын жобалардың маңызын ескере отырып, барлық деңгейдегі қала құрылысы құжаттарын кешенді сараптамадан өткізілуін қамтамасыз ету қажет.

Сәулет және қала құрылысы саласындағы негізгі Заңның 2-бөлімінің 7-тарауы мемлекеттік қала құрылысы кадастрына арналған. Мемлекеттік қала құрылысының кадастры территориялардың, ғимараттардың және шағын сәулет нысандарының жай-күйі туралы, сондай-ақ елді мекендердегі құрылыс салудың қала құрылысын жоспарлау туралы ақпараттарды, нысандардың функционалдық аймақтарға тиесілілігі, ағымдағы және алдағы мақсаттары, экологиялық, әлеуметтік және инфрақұрылымдық қамтамасыз етілуі туралы мәліметтерді қамтиды [1].

Мемлекеттік қала құрылысы кадастрының дерекқорына енгізу мақсатында ақпарат және (немесе) мәліметтер беру осы Заңның 24-бабының 14-тармағында облыс әкімдіктерінің сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі саласындағы құзыреті ретінде көрсетілген. Алайда, ақпарат беру тәртібі көрсетілмеген. Нақты ереже немесе алгоритм жоқ. Қолданыстағы Заңға Республикалық деңгейдегі мемлекеттік қала құрылысы кадастрына базалық деңгейден ақпарат беру тәртібін жеке тарау ретінде енгізу немесе тиісінше қағидалар бекіту ұсынылады.

Сонымен қатар, облыс әкімдіктерінің сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі саласындағы құзыреті көрсетілген 24-баптың 1-тармағында «облыс аумағындағы елді мекендердің белгіленген тәртіппен бекітілген бас жоспарларын іске асыру жөніндегі қызметті үйлестіру» әкімдіктің құзыретінде делінген. Ал Заңның «субъектілердің сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңдарды бұзғандық үшін жауапкершілігіне» арналған 17-бабында «сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңдарда белгіленген нормалар мен талаптарды (шарттарды, ережелерді, шектеулерді) бұзуға жол берген оның субъектілерін Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жауаптылыққа әкеп соғады» деп көрсетілген.

Алайда қала құрылысы жобаларының іске асырылуын үйлестіру құзыреті Заңда көрсетілгенімен, жобада белгіленген мерзімдердің сақталуы, бекітілген құжаттардың толығымен іске асырылуы және т.б. маңызды міндеттердің орындалуы жеткілікті деңгейде қадағаланбайды. Нақтырақ айтқанда, бас жоспармен немесе елді мекеннің белгіленген тәртіппен бекітілген егжей-тегжейлі жоспарлау жобасының регламенттері мен қала құрылыстық шектеулерінің сақталуын (санитарлы-қорғаныш аймағы, сары сызық, қызыл сызық, т.б.), жер учаскелерінің бекітілген қала құрылысы жобасына сәйкес берілуін, ретсіз құрылысты және бас жоспар талаптарынан ауытқуды болдырмауды жүзеге асыруды реттеу, орындалмаған жағдайда шара қолдану тәртібі Заңмен белгіленбеген. Әрбір қала құрылысы жобасын әзірлеуге бюджеттен белгілі мөлшерде қаражат бөлінеді. Бюджеттің тиімді жұмсалуды қадағалау, қала құрылысы жобаларымен бекітілген нормалардың сақталуын

қамтамасыз ету мақсатында, жергілікті атқарушы органдарға бас жоспардың іске асырылуына қойылатын жауапкершілікті күшейту қажет.

Қазақстан Республикасы Жер Кодексіне сәйкес, жеке тұрғын үй құрылысы үшін мемлекет тарапынан берілетін жер учаскесін алу кезегінде тұрғандар саны елімізде күн санап артып келеді. Жеке тұрғын үй салу кезегіндегі азаматтардың қажеттілігін толық қанағаттандыру іс жүзінде мүмкін емес. Себебі елді мекендердің бекітілген бас жоспарларымен жеке тұрғын үй құрылысына арналған аумақтар саны толықтай жер кезегінде тұрғандарға үлестірілген, ал қалалардың аумағы шексіз кеңейе алмайды.

Қалалардың кеңеюі жаңа шағын аудандарды күтіп ұстау бойынша үлкен шығындарға алып келеді: инфрақұрылымды жеткізу және қызмет көрсету, әлеуметтік және тұрмыстық объектілерді салу, жаңа аумақтарды қамтамасыз ету үшін коммуналдық қызметтер ресурстарының жетіспеушілігі, құқықтық тәртіпті қорғау және т.б. Қалаларды дамытудың замануи үрдісі тек көп пәтерлі тұрғын үй құрылысы арқылы (қаланың қолданыстағы шекарасын кеңейтпей) тығыздауды көздейді.

Қазіргі таңда сәулет және қала құрылысы саласындағы Заң нормалары мен талаптарының кейбір тұстары трансформация мен толықтыруларды қажет етеді. Себебі Бас жоспар - елді мекенді ұзақ мерзімді тұрақты дамытуға арналған кешенді құжат. Осы құжатты сапалы әзірлеу елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық әлеуетін, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар Бас жоспардың құрылымындағы өзгерістер тұрғындардың психологиялық және эмоционалдық күйіне позитивті әсер етіп, қоршаған ортамен байланысын үзбеуге ықпал етеді.

Бүгінгі күнге дейін аумақтарды басқаруда қала құрылыстық, экономикалық, мүліктік, жер, тұрғын-үй шаруашылығы, көші-қон салаларын оңтайландырудың негізінде заң жүзінде жүйелік әдіс қалыптаспаған [7].

Сәулет және қала құрылысы құжаттамасының негізгі міндеті тұрғындарға қолайлы ортаны қалыптастыру деген қағиданы алға тарта отырып, елді мекеннің барлық саладағы әлеуетін барынша дамытуға, өзара байланысқан әлеуметтік, экологиялық (қоршаған ортаны қорғау), экономикалық, инвестициялық, көлік-логистикалық жоспарлау тетіктерін қамтитын, маңызды қала құрылыстық жайғастыру және дамыту шешімдерін қалыптастыратын құжаттарды мемлекеттік реттеу құралдарын, атап айтқанда Заңдар мен нормативтік құжаттардың сапалы әзірленуін, уақытылы жаңартылуын, бәсекеге қабілеттілігін, ондағы халықтың және мемлекеттің мүдделерінің мүлтіксіз қамтамасыз етілуіне жағдай жасау – қазіргі таңдағы өзекті мәселе екені анық.

Қорыта келе, қаланы кешенді дамытуға және қайта жаңғыртуға арналған жобаларды тарихи қалыптасқан үрдістерді сақтай отырып, дамыған елдердің озық тәжірибесі бойынша әзірлеуді жүйелі түрде дамыту, сонымен қатар, қолданыстағы заңнаманы жетілдіру, заман талабына сай келетін нормативтік-құқықтық базаны қалыптастыру бағытындағы жұмыстарды тоқтатпау қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 «ҚР-дағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» 2001 жылғы 16 шілдедегі №242 Заңы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000242>. Жүгінген күні: 30.07.2022 ж.

2 ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы №1054 қаулысымен бекітілген тұрғын үй-коммуналдық дамудың 2020-2025 жылдарға арналған "Нұрлы жер" мемлекеттік бағдарламасы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001054>. Жүгінген күні: 31.07.2022 ж.

3 Salmanova R.B. Қала құрылысы саласындағы мемлекеттік басқаруды трансформациялау // ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы. – Нұр-Сұлтан, 2022. URL:

<https://www.apa.kz/download/dissert/Salmanova/andatpa/mobile/index.html#p=1>. Жүгінген күні: 29.07.2022 ж.

4 ҚР ҚН 3.01-00-2011 «Қала құрылысы құжаттамаларын әзірлеу, келісу және бекіту тәртібі туралы нұсқаулық» құрылыс нормалары // Нормативтік техникалық құжаттардың мемлекеттік бірыңғай қоры. – URL: <https://www.egfntd.kz/upload/NTD/%D0%A1%D0%9D%20%D0%A0%D0%9A/Updated/%D0%A1%D0%9D%20%D0%A0%D0%9A%203.01-00-2011.pdf>. Жүгінген күні: 30.07.2022 ж.

5 Қазақстан Республикасының Жер кодексі // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442>. Жүгінген күні: 28.07.2022 ж.

6 «Қала құрылысы жобаларын (егжей-тегжейлі жоспарлау жобалары мен құрылыс салу жобаларын) әзірлеу, келісу және бекіту қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрінің 2020 жылғы 30 қыркүйектегі № 505 бұйрығы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000021342>. Жүгінген күні: 30.07.2022 ж.

7 Т.Мұсабаев, К.Молдағалиева Система градостроительного планирования Республики Казахстан и перспективы ее развития// Научно-практический журнал «Транзитная экономика».-2015. №3. С. 57-68 URL: https://tranzit-as.kz/wp-content/uploads/2018/06/Tranzit_2015_3.pdf. Жүгінген күні: 02.08.2022 ж.

Кәсіпкерлік қызметтің концептуалды негіздері мен ерекшеліктері туризмді дамыту факторы ретінде

С.Ш. Мамбетова¹ А.Дінмұхаммед²

¹Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

²«Менеджмент» мамандығы бойынша I курс магистранты
Dinmukammed.askar@mail.ru, sagynysh.2012@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Кәсіпкерлік қызметтің концептуалды негіздері мен ерекшеліктері туризмді дамыту факторы ретінде мақалада туристік бизнестің туризм индустриясындағы экономикалық және әлеуметтік рөлі қарастырылған. Туристік кәсіпкердің мотивтері мен сипаттамаларының айырмашылықтары, табысты кәсіпкердің сипаттамалары, қасиеттері мен дағдылары талданған. Дамыған экономикалық жүйенің ең маңызды элементі қоғамның қарқынды экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін кәсіпкерліктің маңыздылығы сипатталған. Белгілі бір уақыт кезеңіндегі кәсіпкерлік қызметтің даму деңгейін сипаттайтын және оның даму тенденцияларын анықтауға мүмкіндік беретін көрсеткіш кәсіпкерлік қызмет екендігі дәлелденген.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік, туризм, туристік кәсіпкерлік, бизнес, табыс, кәсіпкерлік қызмет, туризмнің экономикалық рөлі

Заманауи туристік бизнес – экономиканың ең ірі және қарқынды дамып келе жатқан секторларының бірі. Туризм саласы жұмыс орындарын құруда және жұмыссыздықты азайтуда маңызды рөл атқарады. Көбінесе туризм индустриясы қоғамдағы экономикалық және әлеуметтік өзгерістердің агенті ретінде қарастырылады.

Туристік мотивтер мен преференциялардың тұрақты өзгеруі, туристік бағыттардың дамуының тұрақты сипаты, жаңа туристік өнімдер мен қызметтерге сұраныстың артуы, жаңа туристер санының өсуі және сайып келгенде, бәсекелестіктің артуы туризмнің дамуына ықпал етеді. Кәсіпкерлік пен инновация туристік индустрияның жаһандық және аймақтық

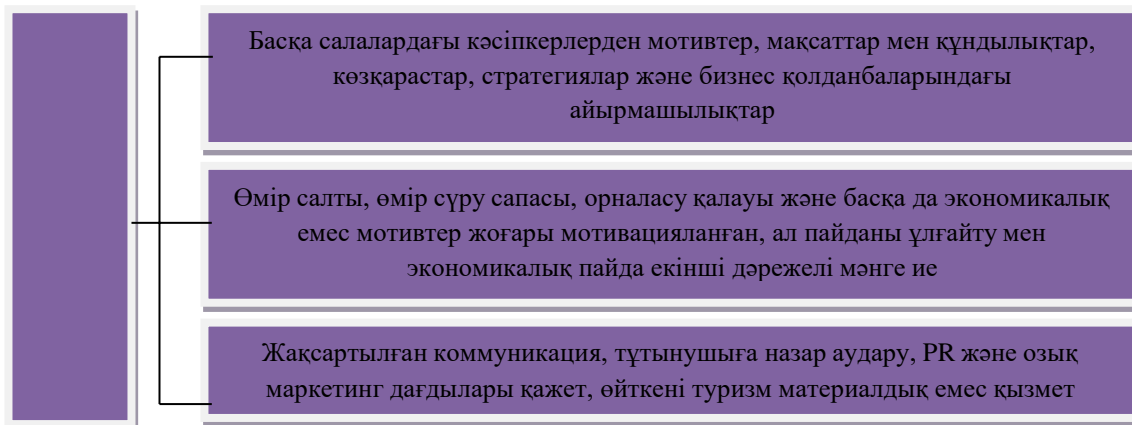
деңгейде табысы мен дамуының негізгі құрамдас бөліктері болып саналады. Көптеген ғалымдардың пікірінше, туризм, қонақжайлылық және демалыс индустриясы ең алдымен кәсіпкерлікке негізделген, ал туристік кәсіпкерлік бизнестің дамуын тұрақтандыруға стратегиялық қолдау көрсетудің бір жолы болып табылады.

Туристік кәсіпкерлік туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру жолымен материалдық игіліктер алу негізінде жұмыс істейтін заңды туристік кәсіпорынның құрылуымен және жұмыс істеуімен байланысты қызмет ретінде анықталады. Қазіргі туристік кәсіпкерліктің дәстүрлі кәсіпорындардан бастап жергілікті гастрономиялық туризмді, ауылдық шытырман оқиғалы туризмді, тұрақты аймақтық экотуризм пакеттерін, іс-шаралар туризмін және фестивальдерді, шынайы және этникалық отбасылық мейрамханаларды, отбасылық қонақ үйлерді, «төсек және таңғы ас» сияқты қызметтерді ұсынатын инновациялық шағын және орта кәсіпорындарға дейінгі көптеген әртүрлі нысандары бар.

Соңғы жылдары туризмдегі кәсіпкерліктің рөлі тақырыбына көбірек көңіл бөлінуде. Р.Рассел «қазіргі туризм инновация, дарындылық және кәсіпкерлердің көзқарасымен қалыптасады» деп мойындаса, Л.Ли «қонақжайлылық және туризм индустриясы кәсіпкерлік бизнестің құнарлы саласына айналды». Бірқатар зерттеушілер «негізгі кәсіпкерлердің белгілі бір шеңбері туризм мен қоғамдастықтың дамуы үшін маңызды» екенін атап көрсетеді.

Басқа салалардағы кәсіпкерлік үдеріспен салыстырғанда, туристік кәсіпкерлердің өзіндік ерекшелігі бар: олардың өмір салты мен экономикалық емес ынталандырулары жоғары ынталандырылады. Туристік кәсіпкерлік саласындағы зерттеулер көрсеткендей, туристік кәсіпкерлерде басқа салаларда жұмыс істейтін кәсіпкерлерге тән қасиеттер де ортақ: тәуекелділік, қаржылық тәуелсіздік, стратегиялық көзқарас, инновация, тұтынушыға бағдарлану және бейімделуге ұмтылу. Бірақ туризм және қонақжайлылық секторындағы кәсіпкерлер басқа кәсіпкерлерден арнайы PR әдістерін меңгеру, маркетинг және коммуникациялық дағдылар, сонымен қатар жоғары сапалы қызмет көрсетуге көңіл бөлу сияқты мәселелерде ерекшеленеді. Сондықтан, кәсіпкерлердің инновациялық басқарушылық және маркетингтік қабілеттері мен тамаша коммуникативті дағдылары кәсіпкерлік процестерді сәтті қолдануға үлкен оң әсер етеді. Ол 1 суретте туристік кәсіпкерлердің мотивтеріндегі айырмашылықтар көрсетілген, өйткені олардың мотивтері тек пайданы ұлғайтудан гөрі жоғары өмір сүру деңгейіне жетумен байланысты.

Туризм кәсіпкерлер үшін бұрын болмаған құндылық жасау үшін жақсы мүмкіндіктер береді. Туристерді тарту арқылы нарықтық сұраныстың өсуіне байланысты аймақтық дамудағы кедергілерді еңсеру жолдарының бірі ретінде қарастырылады. Қауымдастықты жоспарлаудың басты нүктесі экономикалық даму болғанына қарамастан, соңғы уақытта экономикалық, экологиялық және әлеуметтік дамудың «үштік сызығы» танымал болды. Жергілікті қауымдастықтар үшін бұл даму жолдары әрқашан күшті экзогендік әсерге ие болады.

Сурет 1. Туристік кәсіпкердің мотивтері мен сипаттамаларының айырмашылығы

Ескертпе – Дереккөздер негізінде құрастырған автор

Кез келген елдің аймақтарының алдында тұрған міндет салаға тым тәуелді болмай, туризммен байланысты мүмкіндіктерді барынша тиімді пайдалану болып табылады, өйткені шектен тыс тәуелділік сұраныстың ауытқуы арқылы жергілікті экономиканы өткір экзогендік қысымға ұшыратады. Өңірлер өздерінің позитивті жергілікті әлеуметтік капиталын белсендіріп, экономикалық даму мақсаттарын қоғамдастықтың басқа мақсаттарымен байланыстыруы керек, оның негізгі қозғаушы ресурсы кәсіпкерлік болып табылады.

Кәсіпкерлік процесс жаңа өнімдер мен инновациялық қызметтерге арналған жаңа идеяларды құру, бағалау, қолдану және коммерцияландырумен байланысты. Кәсіпкерлік процесс: идеяларды генерациялау, нарықты және мүмкіндіктерді зерттеу, бастамашылық жасау, ресурстарды жұмылдыру, ресурстарды бөлу, құқықтық институтты ашу, әлеуметтік ұйымдастыру, операцияларды бастау және басқару сияқты бірізді әрекеттерден тұрады. Ол идеяларды қалыптастыруды (сәйкестендіру, тұжырымдамалау және тану), сондай-ақ қолда бар мүмкіндіктерді бағалау мен жүзеге асыруды қамтиды. Фирманың түріне, меншік құрылымына және көлеміне қарамастан, кәсіпкерлік процесс бизнестің көптеген түрлеріне қолданылады.

Кәсіпкерлік процестің жалпы сипаттамасы келесідей шығарылады және көрсетіледі:

- тұтас процесс;
- динамикалық процесс;
- кәсіпкер жұмыс істейтін жүйе факторларының күрделі және көп өлшемді жиынтығының динамикалық өзара әрекеттесуі;
- әр кезеңнің өзіндік ерекшеліктері мен процедуралық ерекшеліктері бар екенін білдіретін бірегей процесс;
- жаңа кәсіпорындарды құру, бағалау, қолдану және коммерцияландыру, инновациялық идеялар және т.б. сияқты қадамдар тізбегі (процестің қадамдарын кейбір авторлар келесідей анықтайды: қол жетімді мүмкіндіктерді ашу, бағалау және енгізу және өсіру);
- процесс барысында өзгертін процедураларға күйдің өзгеруінің әсері;
- экономикалық, саяси, әлеуметтік, ұйымдық және экологиялық факторлардың әсері;
- орталық тұлға кәсіпкер болып табылады, өйткені ол шығармашылық, икемді, тәуекелшіл және жаңашыл сипатқа ие, сондықтан процесс кәсіпкердің жеке қасиеттері мен танымдық жағдайларының әсерінен қалыптасады;
- процестің әрекет ететін жағдайлары мен жағдайлары кәсіпкердің ерекшеліктеріне, дағдыларына, әдеттеріне және қарым-қатынастарына байланысты.

Кәсіпкерлік қызметті түсіндірудің тағы бір маңызды атрибуттары ескерілуі керек - мәдениет. Мәдениет «... материалдық және материалдық емес өмір салтына әсер ететін белгілі бір қауымдастық мүшелері ортақ тарихи қалыптасқан құндылықтардың, көзқарастардың және мағыналардың жиынтығы. Қоғамдастық мүшелері бұл жалпы сипаттарды отбасында, дінінде, білім беруде және жалпы қоғамда өмірінің әлеуметтену процестерінің әртүрлі кезеңдерінде меңгереді. Мәдениет - адамдар тобының әлемді түсіндіруіне күшті ықпал ететін күрделі және динамикалық құбылыс. Кәсіпкерлік белсенділікті нығайту үшін кәсіпкерлік қызметтің жандануына ықпал ететін оң әлеуметтік көзқарас қажет.

Жергілікті деңгейде де, ұлттық деңгейде де туризм мен аймақтық даму арасындағы ажырамас байланыс көптеген зерттеулердің нысаны болып табылады. Д.Сааринен Солтүстік Еуропаның аймақтық дамуымен келесі үш факторды байланыстырды: ЕО-ның болашаққа бағытталған саясаты; табиғат туризміне қарай өсіп келе жатқан тенденция және туризмге баламалардың нақты немесе сезілетін болмауы. Туризм «әлеуметтік және физикалық ортаны өзгертуге, қайта құруға арналған маңызды саясат құралы» болып қала береді. Туризмнің экономикалық рөлін түсінудің артуы, экономикалық үлес біркелкі бөлінбесе де, оны

әлеуметтік-саяси мәселеге айналдырды. Туризм бойынша бірқатар зерттеулерде туризм секторын ұйымдастыру кластерлер теориясына негізделген салаларға баса назар аударылады.

Дегенмен, шындық, туризмді дамыту барлық жерде елдің жалпы даму стратегиясымен байланысты емес. Көбінесе бұл шағын бизнестің қалыптасуы мен өмір сүруіне шешуші әсер ететін бірқатар жалпы мәселелермен байланысты. Д.Мюллер әдетте туризмді дамыту бастамаларына әсер ететін бірқатар жалпы мәселелердің тізімін келтіреді:

- шешім қабылдауда жергілікті бақылаудың болмауы. Қауымдастықтар сыртқы субъектілерге тәуелділікті азайту үшін эндогендік өсуге назар аударуға тырысады;

- жеке экономикалық дамуды орталыққа немесе басқа аймақтарға көбірек байланыстыратын және жергілікті ынтымақтастықты ынталандырмайтын ішкі экономикалық байланыстар мен ақпараттық ағындардың әлсіздігі;

- нарықтардан географиялық алшақтық және нашар инфрақұрылым – туризмді алаңдататын проблеманың өсуі;

- халық саны азайып бара жатқан қартаюу қоғамдары;

- оң өзгерістердің ықтималдығын төмендететін инновациялар мен адами капиталдың болмауы.

Туристік әлеуетті дамыту және салаға инвестиция тарту үшін «Kazakh Tourism» Ұлттық компаниясы құрылды, оның негізгі функциялары:

1) Қазақстанды халықаралық туристік бағыт ретінде ілгерілету;

2) Қазақстанның туристік брендін кәсіби басқару;

3) маркетингтік стратегияны қалыптастыру және жүзеге асыру;

4) келетін және ішкі туристерді тарту;

5) туристік индустрияға сыртқы және ішкі инвестициялар ағынын ынталандыру;

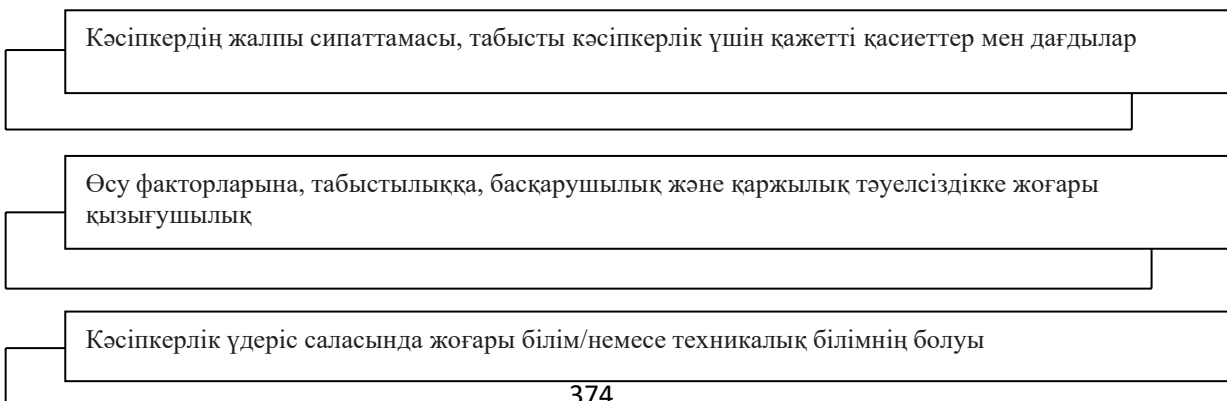
6) инвестициялық жобаларға азшылық негізде қатысу;

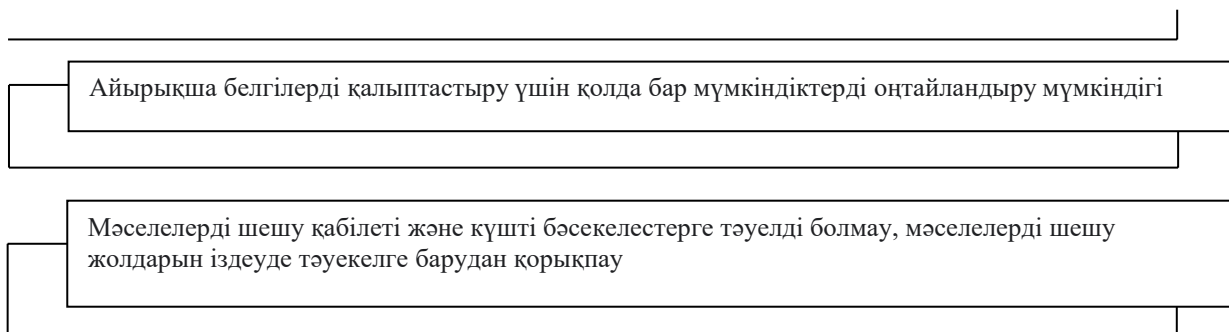
7) туризм индустриясы үшін білікті мамандарды даярлау орталықтарын құру.

Табысты кәсіпкер – ақылды және тәуекелшіл менеджер, (тіпті өз қателерінен де) үйренуге әрқашан дайын желілік серіктес, моральдық, әлеуметтік және іскерлік этиканың елеулі арсеналына ие. Ғылыми әдебиеттерде кәсіпкердің сипаттамаларының бірлігі жоқ. Бірқатар зерттеушілер инновациялық әлеуетке назар аударады, ал басқалары тәуекелге бару қабілетін анықтайды.

Бизнестің сан алуан түрлері болғанымен, жаңашылдық пен креативтілік барлық кәсіпкерлердің негізгі мотивтері мен ерекшеліктері екені анықталды. Көбінесе «инновация» сөзі кәсіпкерлікпен қатар қолданылады. Инновация білімді коммерциялық өнімдерге, процестерге және қызметтерге айналдыру ретінде анықталады. Инновациялар тек жоғары технологиялық салаларда ғана емес, кез келген өнеркәсіп секторында болуы мүмкін және олар жоғары сапа мен тиімділікке ие.

Кәсіпкердің процестің табысты болуы үшін қажетті тағы бір негізгі сипаттамаларының бірі білім болып табылады, өйткені қажетті білім кәсіпорынның өсуіне тікелей әсер етеді. Кәсіби дағдыларды оқыту арқылы шыңдауға болады. Бірақ табысты кәсіпкерлік үшін тек біліктілік пен жаңашыл және креативті қажетті теориялық білім жеткіліксіз (2 сурет).

Сурет.2 Табысты кәсіпкердің сипаттамалары, қасиеттері және дағдылары
Ескертпе – Дереккөздер негізінде құрастырған автор

«Ең бастысы, кәсіпкерлер жаһандық өзгерістердің үнемі жеделдеуінен мүмкіндікті көреді». Кәсіпкерлік – бұл өзгерістерге деген оң көзқарас қана емес, сонымен бірге белсенді, өзгерістерге ұмтылу арқылы өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру. Кәсіпкерлер өз кәсіпорнының табысты болуын қамтамасыз ету үшін нарық сұранысына сай тәуекелге барады. В.Гартнер, Н.Картер және Д.Хиллз кәсіпкерлер пайда болатын бизнес-идеялар үшін мүмкіндіктер ашады деген түсінікті деконструкциялайды. К.Кох кәсіпкердің негізгі мінез-құлық қасиеттері ретінде атап өтеді: тәуекел, шешім қабылдау, креативтілік, өндірістік факторларды жеңілдету. С.Флора бұл қасиеттерге өзіндік тиімділікті, жетістік мотивациясын, белгісіздіктен әлсіз қашуды қосады.

Сонымен, жетілген экономикалық жүйенің ең маңызды элементі қоғамның қарқынды экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін кәсіпкерлік болып табылады. Белгілі бір уақыт кезеңіндегі кәсіпкерлік қызметтің даму деңгейін сипаттайтын және оның даму тенденцияларын анықтауға мүмкіндік беретін көрсеткіш кәсіпкерлік қызмет болып табылады, ол бизнес қауымдастығының әлеуетін анықтауға, оның дамуын ынталандырушы және тежеуші факторларды ашуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Entrepreneurship in Tourism: научное издание / А. Walmsley. - London ; New York : Routledge, 2019. - 238 p.
2. Предпринимательство: теория, процесс, практика : учебник / Дональд Ф. Куратко. - 10-е изд. - Нур-Султан ; Алматы : Национальное бюро переводов, 2019. - 513 с

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті жетілдіру жағдайлары

А.К. Мұхтарова¹, А.С. Ахметова²

¹Менеджмент мамандығы бойынша 4 курс студенті

²Менеджмент кафедрасының магистрі, аға оқытушы
aminoom16@gmail.com, ahmetova.2017.86@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме:Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы қазақстандық тәжірибені зерделеу және оны одан әрі көбейту және тарату мүмкіндіктерін талдау бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосатын үлесін арттыру, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік мәселелерін тиімді шешу мақсатында Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау және одан әрі дамыту бойынша ұсынымдар берілген. Әлеуметтік кәсіпкерлік мағынасы толық ашылған. Мақалада әлеуметтік кәсіпкерліктің

негізгі критерийлері, әлеуметтік кәсіпкерлік кәсіпорынның орналасуы, әлеуметтік кәсіпкерлікті құру процесінде келесі кезеңдері талданған.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпкерлік, ресурс, қаржыландыру, экономика, бизнес, кәсіпкерлік табыс, қоғам, мүмкіндік, мемлекеттік қолдау

Мемлекеттік ресурстардың шектеулі жағдайында әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік мәселелерді шешудің ең тиімді жаһандық тәсілдерінің бірі болып табылады.

«Әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл әлеуметтік, мәдени немесе экологиялық проблемаларды шешу жолдарын әзірлеу, қаржыландыру және жүзеге асыру үшін жаңадан бастаған кәсіпкерлер мен басқа да кәсіпкерлік құралдарын пайдалану». Әлеуметтік кәсіпкерлік концепциясы көлемі жағынан әртүрлі, мақсаттары әртүрлі ұйымдардың кең ауқымына қолданылуы мүмкін. Григорий Дистің 1998 жылғы «Әлеуметтік кәсіпкерліктің» мағынасы» мақаласында берген әлеуметтік кәсіпкерлік анықтамасы классикалық болып саналады. Ол Джозеф Шумпетердің, Жан-Батист Сэйдің, Питер Дракердің және Ховард Стивенсонның еңбектерінен алынған дәстүрлі кәсіпкерлік анықтамасына әлеуметтік өлшемді қосу арқылы алынады. Дистің пікірінше, әлеуметтік кәсіпкерлер әлеуметтік сектордағы өзгерістердің агенттері болып табылады:

- әлеуметтік құндылықты құру және қолдау миссиясын қабылдау (жеке адам үшін ғана құндылық емес);
- осы миссиямен байланысты жаңа мүмкіндіктерді анықтау және тынымсыз іздену;
- үздіксіз инновация, бейімделу және оқу процесіне қатысу;
- қолда бар ресурстармен шектелмейтін батыл әрекет;
- өздері жұмыс істейтін әлеуметтік топтардың тағдыры мен қызметінің нәтижесі үшін жауапкершілік сезімін арттыру.

Әлеуметтік кәсіпкерлік идеясы қызмет саласының дамуымен қатар бірнеше ондаған жылдар бойы дамыды. Әлеуметтік-кәсіпкерлік қызметті нақты анықтау мәселесі шешілмеген күйінде қалып отыр.

2022 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қазақстанда «Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы» заң күшіне енді. Жаңа ережеге сәйкес, әлеуметтік кәсіпкерлер мемлекеттен қолдау – салық жеңілдіктері мен бизнес үшін үй-жайды жалға алғаны үшін төлемақы ала алады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік – шағын және орта бизнестің азаматтар мен қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған қызметі. Қазақстанда бүгінде әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерінің тізілімінде 500-ге жуық кәсіпкер бар.

Әлеуметтік әсер	Белгілі бір нақты әлеуметтік мәселені шешуге немесе жеңілдетуге назар аудару
Өзін-өзі қамтамасыз ету және тұрақтылық	Желілік сыртқы қаржыландырудан тәуелсіздік
Инновация	Бұрыннан бар әлеуметтік мәселені шешудің жаңа тәсілдерін қолдану
Кәсіпкерлік табыс	Әлеуметтік кәсіпкердің нарықтағы бос тауашаларды көру, мүмкіндіктерді табу, ресурстарды жинақтау, жалпы қоғамға ұзақ мерзімді оң әсер ететін жаңа шешімдерді әзірлеу қабілеті

Сурет 1. Әлеуметтік кәсіпкерліктің негізгі критерийлері

«Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау үшін салық заңнамасында бірқатар ынталандыру шаралары қарастырылған. Мысалы, 51% мүгедек жұмыс істейтін ұйымдар корпоративтік табыс, әлеуметтік және жер салықтарынан босатылып, мүлік салығын есептеу кезінде жеңілдіктер қарастырылған».

Сонымен қатар, барлық салық төлеушілерге, тіпті әлеуметтік кәсіпкер болып табылмайтындарға да келесі жеңілдіктер қарастырылған:

- мүлікті өтеусіз беру (коммерциялық емес және қоғамдық ұйымдарға) немесе қайырымдылық көмек көрсету кезінде құн бойынша салық салынатын табыс сомасы 4%-ға дейін азайтылады;

- салық жүктемесі мүгедектерге төленетін еңбекақы сомасынан 2 есеге және мүгедектерге төленетін еңбекақыдан және басқа төлемдерден әлеуметтік салық сомасынан 50%-ға азайтылды;

- мүгедектер жеке табыс салығын төлеуден босатылды (күнтізбелік жылда 882 еселенген АЕК немесе 2,4 млн. теңге шегінде).

Әлеуметтік кәсіпкерлікті құру процесінде келесі кезеңдерді бөліп көрсетуге болады:

- 1.Өз мүмкіндіктерін, білімін, дағдысын, бейімділігін, мақсатын бағалау; ең үлкен жеке мотивация болатын әлеуметтік мәселені таңдау

- 2.Идеяны іздеу және бизнес мүмкіндігін тану; маркетингтік зерттеулер; идеяның өміршендігі мен жүзеге асырылу мүмкіндігін бағалау

- 3.Бизнес-жоспарлау

- 4.Қаржыландыруды іздеу; капиталды тарту

- 5.Топ құру; серіктестіктер; волонтерлерді тарту

- 6.Өнімнің тәжірибелік үлгілерін құру; өндірістік қызметтің басталуы

- 7.Кәсіпорынды масштабтау және репликациялау

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңына сәйкес тауарлардың, жұмыстардың, қызметтердің жекелеген түрлері мүгедектерді жұмыспен қамтамасыз ететін ұйымдардан ғана сатып алынады.

Қазақстан әзірге әлеуметтік кәсіпкерлік дамыған мемлекеттердің қатарында емес, бірақ алғашқы қадамдар жасалды. Осы жазда Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жағдайды жақсартуға бағытталған әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту туралы заңға қол қойды. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту мәселелері бойынша заңнамаға түзетулер енгізу жұмыстары 2020 жылдың күзінде басталып, 2021 жылдың наурызында құжат Парламент Сенатында таныстырылды. Қазіргі қазақстандық қоғамда әлеуметтік кәсіпкерлікке сұраныс артып, бағыттың өзі әлемдік трендке айналып отыр. Ол әлеуметтік кәсіпкерлік институты дамыған елдерде мұндай бизнестің экономикаға қосар үлесі зор екенін баса айтты.

Халықаралық тәжірибеде әлеуметтік кәсіпкерлік бизнес иелері үшін пайданы көбейту тәсілі ретінде емес, белгілі бір әлеуметтік мәселені шешу немесе қоғамға пайда әкелу мақсатында қызмет көрсету немесе тауар өндіру ретінде түсініледі. Сондай-ақ, әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл мүмкіндігі шектеулі адамдар немесе кәсіпкерлер ерекше қажеттіліктері бар адамдарды және халықтың әлеуметтік осал топтары өкілдерін жұмыс орындарымен қамтамасыз еткен кезде ашылатын бизнес.

Табыс потенциалы

Сурет 2. Әлеуметтік кәсіпкерлік кәсіпорынның орналасуы

Әлеуметтік кәсіпкерлік бойынша ең дамыған және қолайлы мемлекеттік саясат Ұлыбританияда, АҚШ-та және Оңтүстік Кореяда жүргізілуде. Кәсіпкерлікті қолдаудың және даму институттарының дамыған құрылымының арқасында бұл елдер экономикада әлеуметтік кәсіпкерліктің үлкен және ұйымдасқан секторына ие.

Тіпті әлеуметтік кәсіпкерлік әлі даму сатысында тұрған елдерде – Канада, Чили, Италия, Малайзия, Таиланд, Польша, Түркия – мемлекеттік қолдау және даму институттарының болуы үкіметтік емес ұйымдар мен әлеуметтік салалардың көптеп пайда болуына ықпал етеді.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау және дамыту мақсатында билік мұндай бизнеске түрлі жеңілдіктер береді. Мысалы, Ұлыбританияда 50 мың фунт стерлингке дейін айналымның 25% дейін арзан несиелер беріледі, ҚҚС бойынша кейінге қалдыру үш айға беріледі, гранттар 300-ден 500 мың фунт стерлингке дейін беріледі. АҚШ-та әлеуметтік кәсіпкерлік жобасын жүзеге асыруға жұмсалған шығындар өтеледі, сонымен қатар 1 миллионнан 5 миллион АҚШ долларына дейінгі гранттар мен үкімет кепілдік берген жеңілдетілген несиелер өтеледі. Осындай құралдар Оңтүстік Кореяда да қолданылады – жеңілдетілген несиелер, 2 жылға жалақыны жабуға арналған гранттар.

Қазақстан әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың бастапқы сатысында. Салыстыру үшін: Ресейдің өзінде бұл сала соңғы 15 жылда белсенді түрде дамып келеді. Қоғамның әлеуметтік мәселелерін шеше алатын бизнес саласы ретінде Қазақстанға әлеуметтік кәсіпкерліктің мәнін түсінудің маңызы зор.

Талқылауға қатысқан бірқатар сарапшылардың пікірінше, кәсіпкерлердің өздері тарапынан әлеуметтік салада белсенділік аз. Кейбір әлеуметтік кәсіпкерлердің қызметі инвесторларды емес, грант берушілерді іздеумен шектеледі және бизнеске емес, үкіметтік емес немесе қайырымдылық ұйымға ұқсайды. Сарапшылардың пікірінше, бұл бизнес саласын дамыту үшін тек әлеуметтік жауапкершілікті ынталандыру жеткіліксіз екенін ескерген жөн. Әлеуметтік кәсіпкерлерді кәсібилендіру, қызметтің стратегиялық маңыздылығын түсіну, жүйелі көзқарас, халықаралық тәжірибе мен озық тәжірибені пайдалану Қазақстанда ынтымақтастық экономикасының пайда болуын көруге мүмкіндік береді.

Қазақстанда шынымен де әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту қажет. Бұл бірқатар проблемаларды, осы мәселедегі мемлекеттік олқылықтарды шешеді, мемлекеттің

экологиялық проблемаларды шешудегі кейбір функцияларын шағын бизнес пен ҮЕҰ-ға береді, мемлекеттік әлеуметтік саясатты жүзеге асыруға, бюджетті үнемдеуге ықпал етеді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қоғамның ең өзекті мәселелерін шешуге әлеуметтік кәсіпкерлер шақырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. <https://kapital.kz/business/96530/kakiye-l-goty-poluchit-sotsial-noye-predprinimatelstvo.html>
2. https://www.inform.kz/ru/ruka-pomoschi-rol-social-nogo-predprinimatel-stva-v-sozdanii-inklyuzivnogo-obschestva-v-kazahstane_a3853151

Подходы к изменению бизнес-модели путем применения цифровых технологий

Олисаева А.В.¹, Н.Б. Давлетбаева², С.А. Абдыкаримов³

¹к.э.н., доцент кафедры финансов, бухгалтерского учёта и налогообложения.

²к.э.н., профессор кафедры менеджмента,

³магистрант 1-го года обучения по специальности «Менеджмент»
n.davletbaeva74@mail.ru, abdykarimov.sa@gmail.com

¹ ФГБОУ ВО "Северо-Осетинский государственный университет имени Коста Левановича Хетагурова

^{2,3} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В основе научной работы лежит метод теоретического анализа исследований современных авторов относительно особенностей в сфере цифровой трансформации бизнес-моделей компаний. Определена спецификация ключевых компонент бизнес-модели организации в условиях цифровой трансформации операционной деятельности.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая трансформация, бизнес-модель, бизнес процесс

Значение научной статьи является важным в системе определения приоритетов развития малых и средних предприятий Казахстана в современных условиях развития мировой экономики.

Важность данной научной работы проявляется в рамках необходимости цифровой трансформации бизнес-моделей отечественных предприятий в целях повышения конкурентоспособности хозяйствующих субъектов в частности и экономики Казахстана в целом.

Ожидаемым результатом работы является формирование модели цифровой трансформации торговой деятельности компании.

Цифровая трансформация мирового экономического пространства генерирует необходимость адаптивности отечественного бизнеса к реалиям процессного развития мировой экономики [1] с целью обеспечения должного уровня конкурентоспособности [2] и эффективности финансово-экономической деятельности [3], что и обуславливает актуальность тематики данного научного исследования. Информационную базу работы составляют научные труды современных ученых-экономистов. Так вопросам трансформации бизнеса под влиянием цифровизации мирового экономического пространства посвящены научные работы Гарифуллина Б. М., Зябриковой В. В., Кудбиева Ш. О., Панфиловой Е. Е., Попова И. В., Стеблюк И. Ю.

Вопросы цифровой трансформации бизнес-моделей хозяйствующего субъекта в своих научных работах освещали такие ученые, как Мрочковский Н. С., Ляндау Ю. В., Пушкин И. С., Федосимова М. А., Олифинов А. В., Маковейчук К. А., Петренко С. А.

Зарубежный опыт цифровой трансформации бизнес-моделей раскрывается в научных трудах таких ученых, как Семернина С. А., Сомина И. В., Ismail H., Urbach N., Schwertner K., Nwaiwu F., Bordi L.

Цифровая трансформация бизнеса является неотъемлемым элементом эволюционных процессов в системе международного экономического пространства [4-6]. Стремительное развитие технологий, а также емкостные процессы в сфере глобализации мировой экономики стимулируют представителей традиционного бизнеса трансформировать свою деятельность в соответствии с современными (цифровыми) реалиями рынка [7-8].

Ко всему прочему следует понимать, что цифровизация бизнес-процессов в современных реалиях является неотъемлемым элементом конкурентных преимуществ компании [9-10]. В рамках цифровой трансформации компания может расширить степень своего влияния, сократить традиционные издержки и/или увеличить совокупную выручку и чистую прибыль от основной деятельности.

В то же время технологический подход предполагает цифровизацию бизнес-модели исключительно в рамках внедрения новых цифровых технологий. В свою очередь отраслевой подход рассматривает цифровизацию бизнес-модели, как совокупность инструментов, знаний и умений цифровой экономики в рамках общности субъектов экономической деятельности. Рассмотрим ключевые подходы цифровой трансформации бизнес-модели компании (Таблица 1).

Как можно увидеть из вышеприведенной таблицы в современных реалиях развития мировой экономики выделяют три ключевых подхода в сфере цифровой трансформации бизнес-модели компании:

- производственный – предполагает цифровизацию бизнес-процессов в сфере производства и доставки товарной продукции производимой компанией;
- коммерческий – предполагает цифровизацию бизнес-процессов в сфере реализации товарной продукции;
- управленческий – предполагает цифровизацию бизнес-процессов в сфере автоматизации взаимодействия между подчиненными и менеджерами, а также повышения скорости принятия решений.

Развитие процессов в среде Internet, а также популяризация социальных сетей и концепции Internet- вещей, выступили стимулом развития онлайн торговли, темпы роста которой на сегодняшний день не только выше темпов роста традиционной торговли, но и на долю онлайн продаж приходится большая доля в странах с развитой экономикой и большинстве стран с развивающейся экономикой.

Рассмотрим базовую бизнес-модель цифровой трансформации компании в рамках взаимодействия с ключевыми стейкхолдерами (клиенты, партнеры, подрядчики, поставщики, финансовые посредники, платежные агрегаторы), для чего воспользуемся нижеприведенной схемой (Рисунок 2).

Таблица 1

Ключевые подходы цифровой трансформации бизнес-модели компании

Подход	Бизнес-модель	Подсистемы бизнес модели	Цифровые технологии
Производственный	1. Отказ от посредников 2. Дробление 3. Франшиза 4. Лизинг 5. Кастомизация	1. Дизайн 2. Сырье и комплектующие продукты 3. Процесс производства	1. Дополненная реальность 2. Голографические интерфейсы 3. 3D-печать 4. Редактирование генома 5. Франшиза одного лица 6. Искусственный интеллект

Управленческий	1. Холакратия 2. Партиципаторное бюджетирование 3. Краудсорсинг 4. Партнерские программы 5. Low-touch	1. Организационная структура компании 2. Финансирование 3. Способ распределения бюджета и учета	1. Технологии совместного пользования и управления (шеринг экономика) 2. Введение горизонтальной структуры краудфандинг или фандрайзинг 3. Механизмы партиципаторного бюджетирования 4. Блокчейн
Коммерческий	Маркетплейс 2. Оплата по факту использования «Бритва и лезвие» Подписка Обратный аукцион	1. Реклама 2. Предоставление удобных сервисов 3. Привлечение клиентов на основе изучения их психотипа	Интернет Социальные сети Онлайн-платформы Системы навигации Технологии мобильной работы Онлайн платежи Big Data Механизмы удаленной идентификации
Примечание - Авторская конструкция			

Вышеприведенная базовая бизнес-модель цифровой трансформации компании в рамках взаимодействия с ключевыми стейкхолдерами на основе коммерческого подхода предполагает следующие изменения и особенности бизнес-процессов относительно традиционной модели компании:

- снижается численность персонала и как итог уменьшаются издержки на фонд оплаты труда;
- сокращается площадь основных фондов, что снижает уровень издержек на их содержание;
- увеличивается уровень удовлетворённости клиентов за счет дифференциации методов расчетов и методов доставки;
- упрощается механизм ведения конкурентной борьбы.

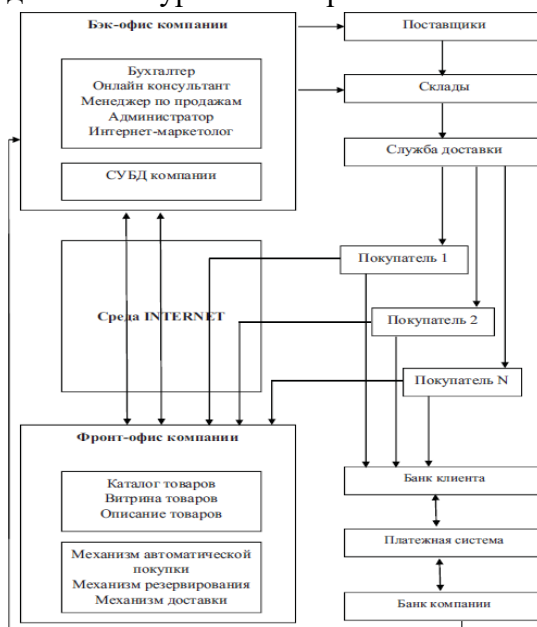

Рисунок 1. Базовая бизнес-модель цифровой трансформации компании в рамках взаимодействия с ключевыми стейкхолдерами

Примечание - Авторская конструкция

В то же время наряду с благоприятными факторами следует выделить определенную проблематику данных процессов:

- доступность информации для конкурентов в рамках цены и товарного ассортимента;
- необходимость привлечения специалистов в сфере цифровизации бизнеса;
- дополнительные стартовые издержки в рамках цифровизации бизнес-процессов.

В контексте предметного раскрытия тематики данного научного исследования осуществим раскрытие и анализ ключевых компонент бизнес-модели электронной торговли в рамках цифровой трансформации торгово-коммерческих процессов современной компании, для чего воспользуемся нижеприведенной схемой (Рисунок 2).

В целом необходимо понимать, что ключевыми трансформационными изменениями в сфере цифровизации бизнес-модели компании в рамках коммерческого подхода компании являются следующие:

- трансформация канала продаж. В рамках традиционной модели используется система реализации товаров в рамках стационарных представительств компании в то же время в условиях цифровой трансформации ключевыми каналами продаж являются онлайн представительства компании (сайт компании, представительства в социальных сетях, доски продаж, сетевые интерне-магазины и прочиеритейлеры);

- трансформация и дифференциация методов получения оплаты. В рамках традиционной модели зачастую используются наличный метод оплаты в то время, как в рамках цифровой трансформации бизнес-модели используются бесконтактные методы оплаты, что снижает риски и время перемещения средств из кассы на расчётный счёт

В то же время полноценная реализация цифровой трансформации бизнес-модели компании в рамках комплексного подхода не является доступной для большинства компаний малого и среднего бизнеса в связи со значительными затратами с одной стороны и ограниченностью специалистов на рынке, с другой стороны.

Рисунок 2. Компоненты бизнес-модели электронной торговли в виртуальных сообществах с выделением специфики компонент
Примечание - Авторская конструкция

Как итог данного научного исследования можно сделать следующие выводы:

1. Цифровая трансформация является неотъемлемым элементом конкурентных преимуществ компаний на современном этапе развития мирового экономического

пространства. Необходимость цифровой трансформации бизнес-процессов компании обусловлена стремительным развитием технологий, а также емкостными процессами в сфере глобализации мировой экономики.

2. В рамках макроэкономической среды выделяют три ключевых подхода в сфере цифровизации бизнес-модели: процессный, технологический и отраслевой. В то же время на уровне компании можно выделить четыре ключевых подхода в сфере цифровизации бизнес-модели: коммерческий, управленческий, производственный и комплексный.

3. Среди ключевых преимуществ цифровой трансформации бизнес-модели компании следует выделить: снижение издержек и/или повышение уровня совокупной выручки и чистой прибыли компании, улучшение ситуации в сфере уровня конкурентоспособности компании, а также повышение уровня экономической эффективности деятельности экономического субъекта.

4. Уточненная в рамках данной работы модель цифровой трансформации торговой деятельности компании, может быть использована в сфере практической трансформации деятельности казахских и зарубежных компаний.

5. При этом следует понимать, что в условиях ограниченности финансовых ресурсов и роста конкуренции большинство компаний не могут осуществить полный переход на цифровую модель ведения бизнеса в связи со значительными затратами с одной стороны и ограниченностью специалистов на рынке, с другой стороны.

Список литературы

1. Семернина С. А., Сомина И. В. Цифровая трансформация бизнеса: зарубежный опыт // Вестник Самарского университета. Экономика и управление. – 2018. – № 2. – С. 25-31.
2. Мрочковский Н. С., Ляндау Ю. В., Пушкин И. С., Федосимова М. А. Цифровая трансформация бизнес-моделей // Инновации и инвестиции. – 2019. – № 5. – С. 69-71.
3. Стеблюк И. Ю. Бизнес-процессы в условиях цифровой трансформации // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2019. – № 3(2). – С. 113–116.
4. Слугин О. В., Белентьева Т. Н. Анализ влияния цифровой трансформации бизнеса на изменение бизнес-модели компании // Карельский научный журнал. – 2019. – № 4 (29). – С. 104-107.
5. Ismail H. Digital Business Transformation and Strategy: What Do We Know So Far? // Cambridge Service Alliance. – 2017. – P. 1-36.
6. Urbach N. Digital Business Transformation and the Changing Role of the IT Function // MIS Quarterly Executive. – 2017. – № 16(2). – P. 2-4.
7. Панфилова Е. Е. Цифровая трансформация бизнеса: тренды и модели // Московский экономический журнал. – 2019. – № 11. – С. 312-319. DOI:10.24411/2413-046X-2019.
8. Schwertner K. Digital transformation of business // Trakia Journal of Sciences. – 2017. – № 15(1). – P 388-393.
9. Попов И. В., Киселева М. М., Яковлева Е. А. Цифровые модели управления предприятием // УЭПС. – 2019. – № 3. – С. 58-64.
10. Nwaiwu F. Review and comparison of conceptual frameworks on digital business transformation // Journal of Competitiveness. – 2018. – № 10 (3). – P. 86-100.

Совершенствование бизнес-процессов и влияние на разные сферы организаций

А.Т. Омарова¹, А.С. Исакова²

¹PhD, ассоциированный профессор, профессор кафедры менеджмента

²магистрант 2-го года обучения по специальности «Менеджмент»

ainuraphd@mail.ru, aazzzlx@icloud.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Управление процессами является важной областью исследований и практики в бизнесе. Ключевой целью управления процессами является совершенствование процессов, которое осуществляется посредством оценки, контроля и организации. Процесс может быть определен как серия или цепочка действий, составляющих бизнес.

Ключевые слова: процессы, решения, цели, улучшения, основы, потребности, эффективность

Совершенствование процессов в настоящее время наиболее популярно среди исследователей и практиков, и в данной статье мною была предпринята попытка объяснить это явление. В частности, определено управление процессами и его типы, включая PI, и подробно описано PI. Документ включает обсуждение целей и результатов, средств обеспечения его успеха и отношения различных типов бизнеса к PI. Статья позволяет продемонстрировать и проиллюстрировать факторы, которые обуславливают популярность PI, а также указывает на то, что PI способен улучшить производительность и устойчивость организаций любого типа, включая государственные, частные и некоммерческие, при надлежащем внедрении.

Управление процессами является важной областью исследований и практики в бизнесе. Ключевой целью управления процессами является совершенствование процессов, которое осуществляется посредством оценки, контроля и организации. Процесс может быть определен как серия или цепочка действий, составляющих бизнес. В результате организация определяется процессами, и можно даже предположить, что организация - это процесс, который охватывает множество под процессов. Таким образом, совершенствование этих под процессов неизбежно приведет к улучшению организации в целом.

Процессы, которые, как правило, повышают ценность, обычно объединяются в цепочки создания стоимости те, которые просто необходимы для функционирования компании, но вряд ли повышают ценность, являются вспомогательными процессами. Как термин управления процессами, PI относится к мелкомасштабным изменениям в стабильных процессах. Крупномасштабное решение проблемы предполагает перепроектирование процесса, а реинжиниринг процесса происходит в самом широком масштабе и направлен на изменение существенных проблем. В результате PI является наименее эффективной формой процессов изменений, но благодаря этой особенности она, скорее всего, будет часто внедряться. Причины внедрения PI можно описать следующим образом.

Основные цели PI включают эффективность (управление ограничением использования ресурсов до ожидаемого уровня) и результативность (достижение запланированного результата) наряду с надежностью результирующих процессов.

Более того, известно, что PI способен достигать этих результатов. Существует достаточно доказательств того факта, что PI может привести к повышению эффективности и сокращению количества ресурсов, используемых конкретным процессом.

Кроме того, доказательства того, что PI приводит к эффективности, могут быть проиллюстрированы исследованиями Хаддада и др. и Ислама и Ахмеда. Результаты этих основных результатов PI включают улучшение контроля рисков, повышение качества и гибкости, снижение затрат и способность постоянно развиваться, что в конечном итоге приводит к повышению производительности и устойчивости. Торрес и Сидорова также

демонстрируют, что улучшенный процесс может положительно повлиять на мотивацию сотрудников, особенно если улучшение направлено на упрощение излишне сложного процесса.

Ключевые результаты РІ, вероятно, привлекут к нему бизнес. Кроме того, можно отметить некоторые внешние факторы. Конкуренция является ключевой движущей силой для многих бизнес-проектов, и ее также можно использовать в качестве обоснования РІ. Угроза конкуренции присутствует на большинстве рынков, даже тех, которые контролируются олигополиями, и было доказано, что РІ позволяет получать и обеспечивать конкурентные преимущества и достигать стратегических целей компаний. Ислам и Ахмед, а также Николдс и Мо отмечают, что сохранение конкурентоспособности является вопросом выживания для современных компаний.

Однако авторы признают тот факт, что РІ требует первоначальных инвестиций, которые может быть трудно выделить для стартапа и которые могут снизить привлекательность РІ. Еще одной трудностью при внедрении РІ является тот факт, что успешный РІ зависит от множества факторов, которые будут рассмотрены далее.

Не каждый проект РІ успешен, вот почему не каждая организация может наслаждаться положительными результатами РІ. В настоящее время в большом количестве литературы предпринимаются попытки обнаружить особенности, которые могут гарантировать положительные результаты РІ. В этой части документа будут упомянуты некоторые из этих предложений.

Одной из современных тенденций в управлении процессами является системное мышление, которое требует рассмотрения процессов в их взаимодействиях, иерархиях и взаимозависимостях. Это популярный подход к процессу меняется в настоящее время используют для этого слово “холизм”. Этот термин отличается от слова “системный”, поскольку он рассматривает компанию в целом, что, по-видимому, способствует пониманию взаимосвязи ее элементов. В то же время это смещает внимание с элементов на систему в целом, что, учитывая тот факт, что распространенная ошибка заключается в концентрации на элементах и узком фокусе, также кажется полезным. Также отмечается, что каждый РІ и управление бизнесом специфичны для организации и должны учитывать особенности и контекст конкретной организации. Ринальди, Монтанари и Боттани также упоминают, что современные технологии являются мощным стимулом для РІ и управления процессами в целом.

Участие и вовлеченность сотрудников имеют первостепенное значение для успеха проекта РІ и это четвертая рекомендация. Так же расширяют его до вовлечения заинтересованных сторон, что соответствует целостному отношению к РІ, которое пропагандируют авторы. Помимо этого, другие характеристики успешного управления бизнесом и РІ включают в себя непрерывность и перманентность, включение в структуру организации, а также в ее стратегию и сохранение простоты, экономичности и ресурсосбережения.

Подводя итог, можно сказать, что аспекты, которые следует учитывать для правильно проведенного РІ, многочисленны и сложны. Они влияют на способность компании пользоваться выгодными результатами РІ, но сложность этих соображений не удерживает различные типы организаций от стремления осуществлять РІ. Более того, внимание, которое РІ привлекает к этим аспектам, по-видимому, способно оказать косвенное положительное влияние на результаты деятельности компании, например, за счет внедрения современных технологий, совершенствования стратегии, внедрения системного мышления и вовлеченности сотрудников. В результате положительные прямые эффекты РІ, по-видимому, имеют некоторые побочные эффекты, связанные со спецификой его реализации.

В настоящее время РІ изучается в контексте различных типов организаций. Андритсос и Танг приводят доказательства, указывающие на то, что РІ помогает сократить использование ресурсов в здравоохранении, что особенно важно для государственных учреждений, которые всегда борются с недостаточным финансированием..

Действительно, Ринальди, Монтанари и Боттани подчеркивают тот факт, что, несмотря на то, что темы эффективности традиционно не рассматривались в контексте общественных организаций, в настоящее время представляется разумным изменить тенденцию. Во-первых, конкуренция существует между государственными и частными организациями, хотя для первых она, как правило, менее интенсивна. Не на каждый аспект управления процессами влияет (моделируется) интенсивность конкуренции в данной области. Во-вторых, давление на обеспечение финансовой устойчивости в общественных организациях очень велико, особенно учитывая экономическую нестабильность последних лет. В-третьих, клиенты современных публичных компаний предъявляют все более высокие требования к качеству обслуживания, и современные правительства склонны искать средства реагирования на эти требования и улучшения государственных услуг.

Такие правительственные меры реагирования обычно предполагают определенную форму управления процессами, и в этом случае законодательно может потребоваться РІ или другие типы управления процессами. Например, в отрасли здравоохранения продолжается поиск стратегий РІ, который, среди прочего, осуществляется путем определения наилучших практик и их стандартизации на правительственном уровне. Подчеркивают тот факт, что государственный сектор составляет заметную часть экономики некоторых стран, особенно в Европе, что повышает важность ИП в государственных учреждениях для этих стран. В результате современные публичные компании, скорее всего, будут так же заинтересованы в РІ, как и частные. Здесь правительственные организации и их стремление к РІ также могут быть упомянуты как особый тип организаций, которые ищут РІ, несмотря на то, что они не являются частными.

Более того, Хаддад развивают это обсуждение, представляя некоммерческие организации в качестве пользователей РІ. В частности, они подчеркивают давление или финансовую устойчивость, требование общественной поддержки и желание выполнить социально значимую миссию в качестве важных факторов для РІ в некоммерческих организациях. Кроме того, они предполагают, что РІ и управление процессами могут помочь профессионализировать некоммерческие организации, что является общей проблемой в секторе. Таким образом, можно предположить, что организации, как правило, заинтересованы в РІ независимо от их типа, потому что все они могут извлечь из этого выгоду.

В настоящей статье исследуется РІ, которая является очень популярной темой для современных исследователей и практиков. Интерес оказывается оправданным: хотя это наименее эффективный из вариантов управления бизнесом, РІ, как правило, положительно влияет на эффективность процессов, действенность и надежность, что приводит к повышению производительности и устойчивости, а также к различным конкретным результатам, таким как улучшение мотивации сотрудников. Результатами могут воспользоваться частные, государственные и некоммерческие компании, все из которых имеют достаточные стимулы для участия в РІ. Однако следует отметить, что РІ требует надлежащего управления, и современные передовые практики предлагают сделать его целостным и систематическим, уделяя внимание взаимодействию с заинтересованными сторонами и обеспечивая, среди прочего, использование технологий. Подводя итог, можно сказать, что РІ - это непростая деятельность, но современные предприятия разного рода вовлекаются в нее из-за множества обещанных преимуществ. В результате представляется наиболее важным перейти к изучению рекомендаций для РІ, чтобы повысить шансы на успешное РІ в компаниях различных типов и секторов.

Список литературы

1. Бойер, К., Гарднер, Дж. и Швайхарт, С. 2012, "Улучшение качества процесса: анализ общего климата и практики в больницах в сравнении с конкретными результатами", Журнал операционного менеджмента, том 30, № 4, стр. 325-339.

2. Brocke, J, Schmiedel, T, Recker, J, Trkman, P, Mertens, W & Viaene, S 2014, “Десять принципов хорошего управления бизнес-процессами”, Журнал управления бизнес-процессами, том 20, № 4, стр. 530-548.

3. Хаддад, С, Айала, Д, Мальдонадо, МУ, Форчеллини, F & Лезана, 2016, “Совершенствование процессов для профессионализации некоммерческих организаций: подход BPM”, Журнал управления бизнес-процессами, том 22, № 3, стр. 634-658.

Торрес, R & Сидорова, А 2015, “Влияние конфигураций бизнес-процессов на мотивацию пользователей”, Журнал управления бизнес-процессами, том 21, № 3, стр. 541-563.

4. Veldman, J, Klingenberg, W, Gaalman, G & Teunter, R 2014, “Получение того, за что вы платите: компенсация за стратегическое улучшение процессов и влияние на прибыльность”, Управление производством и операциями, том 23, № 8, стр. 1387-1400.

5. Ислам, S & Ахмед, доктор медицинских наук 2012, “Улучшение бизнес-процессов отдела кредитных карт: тематическое исследование многонационального банка”, Журнал управления бизнес-процессами, том 18, № 2, стр. 284-303.

6. Лам, М., О’Доннелл, М. & Робертсон, Д. 2015, “Достижение приверженности сотрудников инициативам по непрерывному совершенствованию”, Международный журнал операций и производственного менеджмента, том 35, № 2, стр. 201-215.

7. Либрелато, Т.П., Пачеко Ласерда, Д., Родригес, Л.Х. и Вейт, доктор 2014, “Подход к улучшению процессов, основанный на отображении потока создания ценности и теории ограничений Процесса мышления”, Журнал управления бизнес-процессами, том 20, № 6, стр. 922-949.

8. Мишра, А, Дас, С & Мюррей, Дж. 2015, “Риск, зрелость процесса и эффективность проекта: эмпирический анализ технологических проектов Федерального правительства США”, Управление производством и операциями, том 25, № 2, стр. 210-232.

Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың дамуы

С.Е. Раимбетов

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару Академиясы
«Мемлекеттік саясат» оқу бағдарламасының 2 курс магистранты
serik_rai@mail.ru

Түйіндеме: Бұл мақалада бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі – жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту мәселесі қарастырылған. Мақалада қазіргі мемлекеттегі жергілікті өзін-өзі басқарудың өзектілігі мен рөлі қарастырылады. Сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың дамуында маңызды рөл атқарып отырған жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасының артықшылықтары айқындалған. Сонымен қатар, бұл саладағы маңызды болып табылатын қаржыландыру, цифрландыру мәселелері де көрсетілген.

Кілт сөздер: жергілікті өзін-өзі басқару, тұжырымдама, ауыл әкімдері, тікелей сайлау, сайлауды цифрландыру.

Әлемдік тәжірибе объективті және субъективті жағдайлардың әсерінен тарихи түрде қалыптасқан жергілікті өзін-өзі басқару нысандарының көптеген нұсқалары бар екенін көрсетеді. Жергілікті өзін-өзі басқару әдістерінің формаларының дамуы азаматтық қоғамды қалыптастыру барысында да жүреді. Осыған байланысты, осы мемлекеттердегі жергілікті өзін-өзі басқару модельдерінің түрлері жергілікті дәстүрлерге, мәдениетке, тұрғындардың менталитетіне, мемлекеттің қаржылық қалыптасу дәрежесіне және басқа жағдайларға жан-жақты бейімделген. Жергілікті өзін-өзі басқарудың маңыздылығын ескере отырып, біз мемлекетіміздің ауқымында жергілікті өзін-өзі басқаруды қалыптастырудың маңызды

қажеттілігін көреміз. Осы өзара байланыста Қазақстан мемлекетін қалыптастыруда демократиялық мемлекеттің міндетті атрибуты ретінде республикада жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуға, сондай-ақ азаматтық қоғамды үдемелі қалыптастырудың алғышарттары ретінде елеулі орын беріледі. Жергілікті өзін-өзі басқару қазақстандық қоғамның қаржылық, саяси, сондай-ақ құқықтық өмірінде, демократиялық мемлекет институттарын қалыптастыруда үлкен маңызға ие. Сондай-ақ ауылдық жерлерді тұрақты дамытудың негізгі міндеттерінің бірі ауылда жауапты азаматтық және әлеуметтік ұйымдастырылған қоғамды қалыптастыру үшін жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту болып табылады.

Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқару мәселелері бірқатар негізгі құжаттармен реттеледі. Ауылдық округтер мен аудандар әкімдерін сайлаудың негізгі қағидаттары мен негіздері Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясында қаланды. Қазақстан Республикасы Конституциясының 89-бабында халықтың жергілікті маңызы бар мәселелерді дербес шешуін қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды тану туралы айтылған. Ал «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» 2001 жылғы 23 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңы[1] жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару органдарының құрылу тәртібін, мәртебесі мен өкілеттіктерін реттейді. Алайда, бұл Заңда осыған дейін көптеген өзгерістер мен толықтырулар енгізілгенімен, бірқатар мәселелер шешімін таппай қалды. Олар жергілікті мемлекеттік басқаруға да, әсіресе жергілікті өзін-өзі басқаруға да қатысты. Бұл кемшіліктерді Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 18 тамыздағы Жарлығымен бекітілген Жергілікті өзін-өзі басқаруды одан әрі дамытуға бағытталған 2025 жылға дейінгі жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тұжырымдамасын іске асыру арқылы жоюға болады. Тұжырымдамада бұл бағытта көптеген жаңалықтар қарастырылған. Біріншіден, жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару институттарын нақты бөлу қажеттілігі қарастырылған. Бұл үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құрылымын, құрылу тәртібі мен өкілеттіктерін айқындайтын «Жергілікті өзін-өзі басқару туралы» жаңа заң әзірленеді.

Екіншіден, азаматтарды жергілікті өзін-өзі басқаруға тарту мәселелері көтерілді. Қоғамдық сараптамадан өту тетіктері, оның ішінде әлеуметтік маңызы бар шығыстар бөлігінде онлайн сауалнаманы пайдалану, мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының бірыңғай платформасы негізінде міндетті түрде жариялау арқылы жергілікті бюджеттерді бекіту үдерісіне бақылауды күшейту көзделген. Мәселе тұрғындардың бұл мәселелерге мүлдем немқұрайлы қарауында және ондай интернет-ресурстарға кіріп, талқылауларға қатыспауында болып табылады[2]. Оның айғағы болып тиісті интернет-ресурстарда орналастырылған нормативтік құқықтық актілердің немесе мемлекеттік көрсетілетін қызметтер стандарттарының жобаларын талқылау тәжірибесі, яғни тұрғындардың белсенді емес қатысуы табылады.

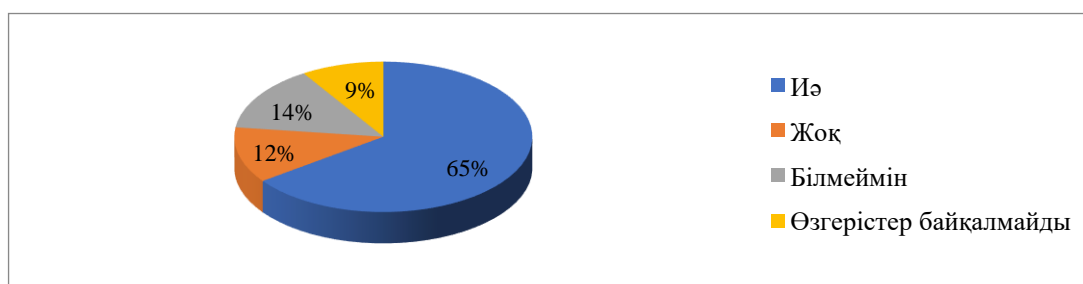
Сонымен қатар, ауылдық округтерде жергілікті өзін-өзі басқару органдарын жетілдіру бойынша бірқатар өзгерістер орын алады. Бұл міндетті іске асыру үшін жергілікті қоғамдастық жиынының басым міндеттерді айқындау, оларды іске асыру мерзімдері, жергілікті қоғамның даму жоспарын келісу, әкімшілік-риторикалық құрылымды өзгерту, ауылдық округ әкімінің есептерін тыңдау мәселелері бойынша өкілеттіктері кеңейтілетін болады[3]. 2024 жылдан бастап ауылдық округтерде жергілікті қоғамдастық жиналыстары өкілді орган – Кеңес болып қайта құрылатын болады. Кеңеске жергілікті қоғамдастықты дамыту жоспары мен бюджетін бекіту және оның орындалуын бақылау, ауылдық деңгейдегі салық мөлшерлемесінің мөлшерін реттеу, сондай-ақ ауылдарды жетілдіру бойынша өкілеттіктер беріледі.

Ауылдық округ әкімінің мәртебесі мен дербестігін арттыру бағытында Тұжырымдама төменгі деңгейдегі әкімдерді тікелей азаматтардың сайлауын; жергілікті қоғамдастық жиналысына, содан кейін кеңеске әкімнің мәслихат алдындағы өкілеттігін тоқтатуға бастама жасау құқығын беруді; оның өкілеттігін кезең - кезеңімен кеңейтуді көздейді.

Жоғарыда көрсетілген және басқа да тұжырымдамада көрсетілген өзгерістер мен іс-шараларды жүзеге асыру жергілікті өзін-өзі басқаруды одан әрі дамытудағы табысты сабақтастықты қамтамасыз етеді, жергілікті маңызы бар мәселелерді қарау мен шешуді сапалы жаңа деңгейге шығарады деген ойдамыз[4].

Бұл бағыттағы маңызды қадам болып бұған дейін 2018 жылы бюджеттің 4-ші деңгейі құрылып, ауылдық округтердің әкімдері бюджет қаражатын өз иелігіне алуы табылады. Бұл дегеніміз, ауылдарда шешім қабылдауда тәуелсіздік артып келеді және бұл ауыл тұрғындары және жалпы ауыл үшін де тиімді жағдай. Сонымен қатар, 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына арнаған «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаев аудандық маңызы бар қалалар, ауылдар, кенттер, ауылдық округтер әкімдерін жергілікті тұрғындардың өздері тікелей сайлау мәселесін көтерген еді. Енді бұдан былай «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Конституциялық заңға енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округтері әкімдерін тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің сайлаушылары тікелей өздері сайлайтын болады. Тікелей сайлау-демократияның басты жетістігі, өркениетті саяси бәсекелестіктің тиімді институты деп айтуға болады. Қазіргі күні тікелей сайлау арқылы көптеген дамыған елдердің азаматтары өз өкілдерін билік органдарына сайлайды. Осыған орай 2021 жылдан бастап ауыл әкімдерінің тікелей сайлауы өтуде.

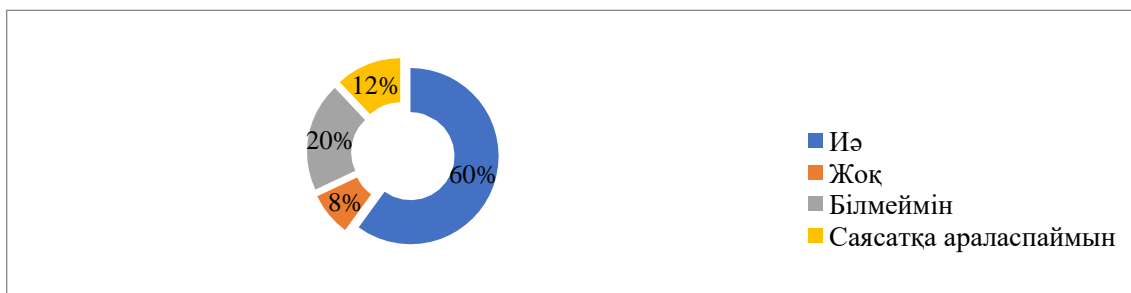
Зерттеу тақырыбы аясында тұтастай алғанда халықтың тікелей сайлауға көзқарастарын айқындау мақсатында Арал ауданында сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға Қосжар, Аққұм, Құланды, Жіңішкеқұм ауылдық округтерінен 95-120 адамды тарта отырып, барлығы 438 адам қатыстырылды. Сонымен қатар әлеуметтік желілердегі Youtube платформасындағы «Талар» каналындағы ауыл әкімдерінің тікелей сайлаулары туралы пікірталастар эксперттердің пікірлерін ескере отырып, әкімдердің сайлау жүйесін жетілдіру тұстары пайдаланылды. Қазіргі таңда Арал ауданында 1 қала, 2 кент және 21 ауылдық округ болса, оның бүгінгі күнге дейін 1 қала, 13 ауылдық округте әкімдер тікелей сайлау арқылы тағайындалды. Жүргізілген сауалнаманың кейбір сұрақтарына берілген жауаптардың нәтижесі төменде көрсетілген:

Сурет 1. «Әкімдердің тікелей (төте) сайлауы жергілікті жерлердегі өзекті мәселелердің шешімін табуға ұйытқы болды ма?» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Е с к е р т у: сауалнама нәтижесінде автормен құрастырылған

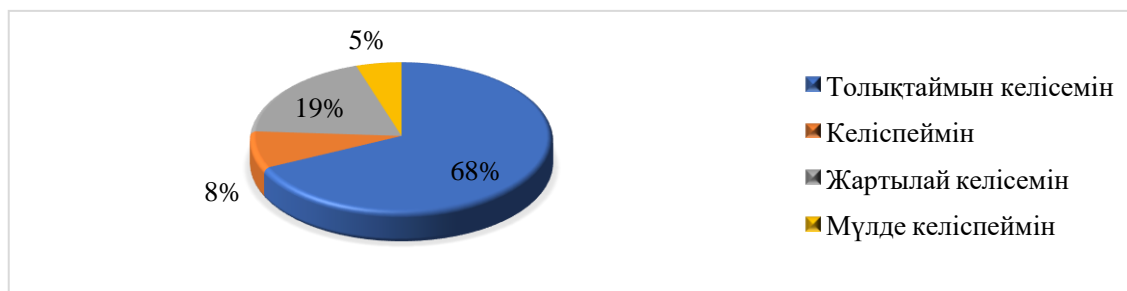
Суреттен көріп отырғанымыздай, жауап берген респонденттердің 65%-ы тікелей (төте) сайлауы жергілікті жерлердегі өзекті мәселелердің шешімін табуға ұйытқы болғанымен келісіп отырса, 9%-ы бұл оймен келіспейді, ал 9%-ы өзгерістер байқалмағанын айтты.

Сурет 2. «Әкімдердің тікелей (төте) сайлауы билік тарапынан дұрыс қабылданған шешім» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Е с к е р т у: сауалнама нәтижесінде автормен құрастырылған

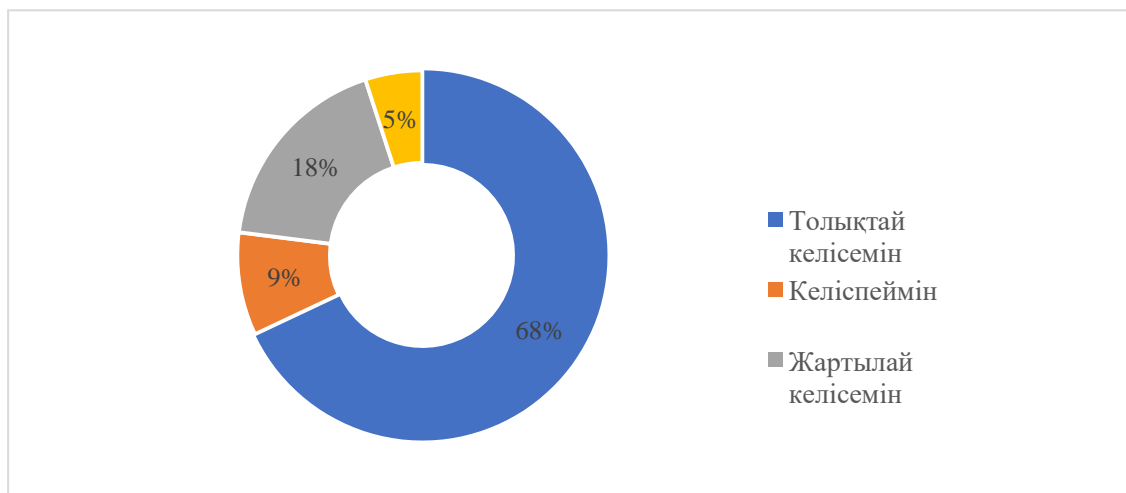
Жоғарыдағы берілген сұраққа жауаптар нәтижесі бойынша респонденттердің 60%-ы әкімдердің тікелей (төте) сайлауы билік тарапынан дұрыс қабылданған шешім деп санаса, тек 8%-ы бұл оймен келіспейді. Жалпы қазіргі күні халықтың басым бөлігі сайлау біздің саяси жүйеміздің кемелденуінің белгісі ғана емес, сонымен бірге қоғамымыздың демократиялық дамуындағы елеулі қадам екенімен толықтай келіседі.

Сурет 3. «Әкімдердің жергілікті жерлердегі (ұйымдардағы) мәселелерді шешудегі рөлі зор» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Е с к е р т у: сауалнама нәтижесінде автормен құрастырылған

Әкімдердің жергілікті жерлердегі (ұйымдардағы) мәселелерді шешудегі рөлі зор деген оймен жауап берушілердің 68%-ы толықтай келіседі. Жалпы жергілікті өзін-өзі басқарудың бірқатар артықшылықтары бар: өзін-өзі басқару азаматтардың тәуелсіздігін, жігерін, іскерлігін дамытады, бұндай басқарудың қабылдаған шешімдерінің тиімділігі жоғары болады, өзін-өзі басқару басқаруды халықпен байланыстырады және т.б.

Сурет 4. «Тікелей сайлау арқылы сайланған әкімнің халық арасында беделі жоғары және халықтың оған сенімі, үміті зор» сұрағына жауаптардың нәтижесі

Е с к е р т у: сауалнама нәтижесінде автормен құрастырылған

Суретте көрсетілгендей, жауап берген азаматтардың 68%-ы тікелей (төте) сайлау арқылы сайланған әкімнің халық арасында беделінің жоғары екендігін, 18%-ы бұл оймен жартылай келісетіндігін, ал 9%-ы келіспеймін десе, 5%-ы мүлде келіспейтіндіктерін көрсеткен.

Жалпы жоғарыдағы суреттен көріп отырғанымыздай, жауап берушілердің басым бөлігі тікелей сайлау арқылы сайланған әкімнің халық арасында беделі жоғары және халықтың оған сенімі, үміті зор деп ойлайды. Сонымен бірге сауалнама барысында сайлаушылардың бұрынғы жанама сайлаудан тікелей сайлаудың дұрыстығын, әкімдердің жауапкершілігінің, беделінің жоғарылағандығын басым көпшілігі атап көрсеткен. Дегенмен, бұл тұжырымдармен келіспей, бұл сайлау жүйесінің одан әрі дамыту жолдарын атап өткендер де кездесті. Қазіргі экономикалық жағдайды бағалау мақсатында қойылған сауалға сұралғандардың негізгі бөлігі жақсарды деп оңды пікірлерін білдірсе, өзгерген жоқ, жауап беруге қиналамын деп жауап бергендер де анықталды.

Қазақстандағы қазіргі заманғы жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі мәселелерінің бірі оның қаржылық базасын дамыту, заңнамалық тұрғыдан нығайту және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының дербестігінің экономикалық кепілдіктерін қамтамасыз ету болып табылатынын атап өткен жөн. Тұрақты және қажетті қаржы көздерінсіз жергілікті өзін-өзі басқару тиімсіз және өміршең емес[5]. Жергілікті өзін-өзі басқаруға әртүрлі және ауқымды өкілеттіктер беруге болады, бірақ оларды тиісті материалдық және қаржылық базамен қамтамасыз етпейінше, олар орындалмай қалады.

Сондай - ақ, қазір АҚШ[6], Ұлыбритания[7], Франция, Малайзия[8] сияқты шет елдердің әлемдік тәжірибесінде жергілікті және мемлекеттік басқаруды ұйымдастыруда дауыс беру және сайлау өткізу процесінде электрондық дауыс беру жүйесі белсенді енгізіліп жатқанын атап өткен жөн, бұл "адал" сайлауды жаңғырту және өткізу тетіктерінің бірі болып табылады. Әрине, Қазақстанда да электронды дауыс беру жүйесін дамытуымыз керек. Электронды дауыс беру сайлауға жұмсалатын қаржы көлемін үнемдеуге, шетелде жүрген азаматтарымыз бен мүмкіндігі шектеулі немесе басқа да себептермен сайлауға қатыса алмайтын азаматтарға қашықтықтан дауыс беруге мүмкіндік береді.

Дегенмен, қазіргі уақытта оларды тиімді жүзеге асыруды қиындататын жағдайлар бар. Біріншіден, бұл Қазақстан Республикасының аймақтары бойынша үлкен цифрлық алшақтық. Әрбір шалғай елді мекенде интернетке үздіксіз қолжетімділік болмайынша, цифрлық дауыс беру туралы принципті түрде айту мүмкін емес. Екіншіден, азаматтардың цифрлық деректерінің қауіпсіздігі мәселесі бар. Бұл дегеніміз орталық мемлекеттік органдардың дерекқорларынан жеке деректердің сыртқа шығып, сайлаушылар тізімдері мен дауыс беру нәтижелерін айла-шарғы жасау қаупі бар. Үшіншіден, электронды дауыс беру жүйесінің өзін қадағалайтын сарапшылар қаншалықты бейтарап болады деген сұрақтар туындайды. Сондықтан, осы мәселелерге аса назар аударып отырып, жергілікті және мемлекеттік басқаруды ұйымдастыруда дауыс беру және сайлау өткізу процесін толықтай цифрландыруды жүзеге асыруымыз қажет.

Нәтижесінде Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың даму перспективаларын оң бағалауға болады. Қазақстанда жанама дауыс беруден тікелей дауыс беруге көшу елді мекенді басқарудың демократиялық кеңістігін кеңейтуге және ауыл өміріне қатысудың жаңа нысандарын енгізуге ұмтылысты көрсетеді. Осылайша, жергілікті автономия азаматтардың өзін-өзі ұйымдастыруын, олардың жергілікті істерді басқаруға тікелей қатысуын қамтамасыз етеді және осы мағынада азаматтық қоғамның құрылымдарының бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 18 тамыздағы Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы №639 Жарлығы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000639>
2. Битолеуова Е. Д. и др. Современное состояние системы бюджетирования местного самоуправления в Республике Казахстан // Вестник университета «Туран». – 2022. – №. 2. – С. 295-304.
3. Нурекешев Қ. М. Мемлекеттік органдардың халықпен кері байланыс жүйесінде жергілікті өзін-өзі басқару институттарын дамыту. – 2021.
4. Шериязданов Б. Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың тарихи кезеңдері және қазіргі тенденция // Қоғам және дәуір. – 2021. – Т. 71. – №. 3.
5. Прниязова А. Е. Халықаралық ынтымақ тастықты дамытудағы жергілікті атқарушы органдардың рөлі. – 2021.
6. Бутырина М.В. Зарубежные модели местного самоуправления// «Вестник ИГЭУ» 1/2008.
7. Азизова А. И. Основные модели местного самоуправления// Актуальные проблемы права: материалы VIII Междунар. науч. конф. Казань, Россия, 2019. С. 36.
8. Санхаева, Ж., & Арзикулов, А. . (2021). ВЫБОРЫ В СИСТЕМЕ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ: МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА И ОПЫТ КАЗАХСТАНА . Казахстан-Спектр, 97(1). https://doi.org/10.52536/KS/vol_97_issue_1_A6

A new paradigm of management in the economy of digital and inclusive development

A. Q. Rakhmanov

4th year student in the specialty "Public Finance"

tokiosh01200@mail. ru

Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana

Abstract: Digitalization plays a key role in ensuring inclusive economic growth and is an important tool in the management system. Currently, the digital economy determines the role of world leaders in the system of global governance, ensuring inclusive growth. The relevance of the study lies in the fact that in the management system it is necessary to form effective organizational, managerial and economic mechanisms for the formation of a digital model inclusive growth. The digital economy sets a new paradigm for the development of not only the state, the economy, but also the entire society. It is a model that can ensure sustainable inclusive growth and help address the accumulated imbalances between countries in the context of globalization.

Key words: andinclusiveness, digitalization, economy, state, management, investment.

The state should equally strive to create favorable conditions for increasing the competitiveness of the national digital environment in order to attract foreign entrepreneurs to the jurisdiction of the digital economy. It is necessary to provide business with preferential financing conditions, to assist in testing and implementation of innovative developments, to allocate grants for talented entrepreneurs and scientists.

Improving the efficiency and economy of the new generation can be increased by:

- Minimization of the corruption component by minimizing the human factor in the administrative system and creating a "deserted" scheme of interaction;
- "Endowment of subjectivity" of intellectual agents - their taxation, responsibility, identification, etc .;
- Optimization of taxation through the use of intelligent agents working on the principle of "smart contracts" with an individual calculation of the tax burden;
- Introduction of an adaptation model of automated prioritization of part of budget expenditures;
- Widespread use of participatory budget models, including as a way to influence political decisions. [1]

The state can create conditions for the development of the digital economy: a legal framework, proper infrastructure in the form of a widespread high-speed Internet, and regulate security issues. It is important for the consumer to know that when using a digital product and following simple security measures, he will not incur losses. Also, the state should regulate export issues, not slow down, but help companies enter the world market and occupy certain niches there. The most important issue is to create favorable conditions for talented people so that they can realize their abilities at home.[1]

From the forecast assessments it follows that at the stage of formation of the digital economy, the most significant risks for the sphere of public administration can be considered: the risks of inconsistency of the regulatory framework with the tasks of building a digital economy; risks of resistance to digital transformation on the part of management structures and the population, etc.

Publications on the digital economy describe the state of the economy and the state well and answer the question "what to do", but do not offer "how to do". One might think that a revolution or a dictatorship is needed to introduce a "digital economy". But this is rejected by society. It is necessary to find other ways to solve the problem. It's time for ideas. We need new ideas and knowledge that will change the country's economy. [2]

In today's world, the economy and governance are rapidly changing and transforming from traditional forms to digital ones. The digital economy is associated with the emergence of completely new products (including on online platforms) and the emergence of practices of economic activity that are not similar to those that existed before. Among the key changes related to information technology are completely new opportunities for the accumulation, processing and analysis of data.

However, digital technologies will rather not replace the already existing types of economic transactions, but will help them to become more efficient, due to the existing untapped potential. In parallel with the introduction of new digital technologies in the economy, the process of digitalization of public administration is taking place all over the world. This process is uneven and the level of digitalization of public administration is at a different level in each country. [3]

The development of the digital economy, as well as the digitalization of public administration, poses challenges for states to manage the new reality.

The development of digital technologies in the public sector of the economy is of great importance. Digital government and public service delivery services are increasingly seen as a means of reducing costs, while providing more efficient services to citizens and businesses, as well as part of the government's efforts to preserve the environment. Digital government and innovative technologies can ensure the effective participation of public administration in shaping sustainable development. Digital government will allow public authorities to provide better services and be more open to the public. It can help governments reduce environmental damage, promote the effective management of natural resources, and stimulate economic growth and contribute to the development of the public sector of the economy.

For example, the state can reduce the use of paper documents by creating a digital archive, a digital document flow. Thus, reducing paper workflow will reduce costs and resource consumption.

As such, the "green" economy implies changes not only in the environment, but also in the internal perception of the human world and the development of democracy. That is why in the concept of a "green" economy, environmental and social changes are very close to each other.

According to experts, in the short term, the "green" economy is able to provide GDP growth, an increase in per capita income and employment at the same or even higher rates than the traditional "brown" economy. In the medium and long term, the green economy will overtake the brown economy and will also provide much more benefits in terms of protecting the environment and reducing social inequalities.[4]

Based on the study, the following conclusions can be drawn. If humanity wants to preserve a future that will not need anything, then it is necessary to think now. After all, as soon as people understand that the reserves of resources that we use are not unlimited, then the perception of the world will change. And only then it will be possible to establish a new path of development, which will be aimed at the "green" economy.

A separate consideration should be given to the analysis of the risks that impede the creation of a full-fledged digital economy. Along with countries that are actively introducing and using new technologies, there are entire regions that are cut off from global information communications, and do not use the advantages that allow them to move to a new type of functioning of the economic system. The differences are not only in the level of technology, the scarcity of investment resources or the low level of human capital development, but also in the absence or poor functioning of institutions.

Among the prerequisites for the development of the digital economy of Kazakhstan, several aspects can be distinguished:

First, the system for Azakhstan education has a high potential for training specialists in the digital economy. This is especially important, since in the conditions of the digital economy, a person will be focused mainly on the implementation of new opportunities and the systemic organization of interaction in the ecosystem of people and machines, and routine operations will be performed by machines.[4]

Secondly, there are original organizational and technological solutions to create an effective infrastructure of the digital economy.

Thirdly, the integration and development of specific cases based on modern principles of the digital economy will create a synergistic effect and lead to the overall growth of the economy of Kazakhstan.

Sources used:

1. The United Nations E-Government Survey 2018: Gearing E-Government to Support Transformation towards sustainable and resilient societies. – P. 25. [Электронный ресурс] URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2018-Survey/E-Government%20Survey%202018%20Preliminary%20pages.pdf>

2. UK Department for Digital, Culture, Media, and Sport (2017). UK Digital Strategy 2017. [Электронный ресурс] URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ukdigital-strategy/uk-digital-strategy>.

3. Viechnicki P. and Eggers W. How much time and money can AI save government? Deloitte University Press, April 26, 2017.

4. Westerman, G., Calm e jane, C., Bonnet, D., Ferraris, P., McAfee, A. Digital Transformation: A Roadmap for Billion-Dollar Organizations. 2021. PP. 1–68. MIT Sloan Management, MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting.

Управление ценностно-смысловых детерминантов поведения и личностных особенностей верующих

Р.Е.Садыканова¹, С.С.Исина², А.А.Чупеева³, А.Қ.Жеңіс⁴

¹магистр, старший преподаватель кафедры психологии

²магистр, старший преподаватель кафедры психологии

³магистр, старший преподаватель кафедры психологии

⁴магистр, преподаватель кафедры психологии

raushan_rosh@mail.ru, aia-isi@mail.ru, nastena_97_11@mail.ru, zhenis97@list.ru

^{1,2,3,4}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: В статье рассмотрены проблемы, связанные с религиозным экстремизмом. Основные понятия «религиозный экстремист», «религиозный экстремизм», «Вера», «управление» и отношение испытуемых к этим явлениям. Проведены исследования среди молодежи по отношению к этим понятиям. Получены результаты исследования, которые показывают, что по отношению к религиозному экстремизму, различий между верующей и неверующей молодежью не существуют.

Ключевые слова: религиозный экстремизм, вера, управление, верующие, ценностно-смысловые ориентации.

Актуальность исследования обусловлена следующим. В общественной жизни Казахстана отчетливо прослеживается тенденция усиления роли религии. Это проявляется в сотрудничестве религиозных институтов с институтами власти и светскими организациями, в активизации традиционных и модернистских культов различной направленности, в возрастании общей религиозности населения. Таким образом, ценностно-смысловые ориентации, обусловленные религиозной верой, становятся важным элементом сознания людей и действенным регулятором их поведения. В этих условиях остро стоит проблема толерантности и взаимопонимания между верующими и людьми с секулярным сознанием. Благополучие общества во многом зависит от успешного сотрудничества представителей разных религий и неверующих людей. Важным основанием для решения данной проблемы является знание психологических особенностей религиозной личности. Поэтому изучение специфики ценностно-смысловых ориентаций в контексте религиозной веры является актуальным. Методологической основой исследования стала философская идея об отношении «Человек - Мир» как наиболее обобщенном и фундаментальном отношении, лежащем в основе всего сущего. Мы разделяем идею С.Л. Рубинштейна о том, что Человек должен рассматриваться включенным в Мир. Ценностно-смысловые ориентации личности предстают в качестве психологической формы бытия отношения между Человеком и Миром, как процесс и результат сущностного самоопределения Человека в Мире [1].

Мы ориентируемся на принцип исключения трансцендентности, сформулированный Т. Флурнуа. Данный принцип обязывает исследователя при изучении психологической стороны религиозных феноменов воздержаться от суждения об их истинности и от решения вопроса о существовании/несуществовании трансцендентного. Данная концепция позволяет рассмотреть ценностно-смысловые ориентации личности как содержательное наполнение структуры самосознания. Цель исследования - изучение ценностно-смысловых детерминант и личностных особенностей у верующих.

Современное состояние общественных отношений характеризуется высокой степенью обновления, динамизации и модернизации. Такое положение дел определяется формированием новых ценностных, социально-экономических и политических смыслов и значений. Одной из примет времени стал религиозный ренессанс, который обозначен все большим возрастанием роли религии в духовной жизни современного общества. В связи с

этим появляется настоятельная необходимость изучить все стороны этого важного социального феномена (религии). Наш научный интерес связан с осмыслением ценностно-смысловых детерминант поведения верующих и анализом их личностных особенностей. Актуальность такого исследовательского вектора связана с оценкой того факта, что верующих становится больше и в связи с этим важно оценить каким образом они идентифицируют себя в современном мире, как воспроизводят в своих ценностных полях трансформации современного общества [2].

В данной работе мы систематизировали имеющиеся в психологической литературе материалы по проблемам ценностно-смысловых детерминант поведения и личностных особенностей верующих, изучили и раскрыли особенности религиозной веры и верующих людей, выявили уровень личностных особенностей верующих и пришли к следующим выводам.

Ценностно-смысловые ориентации, обусловленные религиозной верой, становятся важным элементом сознания людей и действенным регулятором их поведения. В этих условиях остро стоит проблема толерантности и взаимопонимания между верующими и людьми с секулярным сознанием.

Вера очень важный, а в отдельных случаях и определяющий фактор в жизнедеятельности людей. Вера является одним из основных мотивирующих факторов к тому, чтобы жить полноценной жизнью в физическом, душевном и духовном плане. Религиозная вера - это система взглядов, которых придерживается тот или иной человек. Объектом религиозной веры выступают Бог, ангелы, потусторонний мир, бессмертие души, догматы. Как психологический феномен религиозная вера существует в виде религиозных верований, которые не обязательно связаны с «религиозными знаниями», но обязательно - с внутренней уверенностью в приобщении к «тайне». Такая вера является переживанием, которому в отличие от интеллектуального акта логика и доказательства не нужны. Религиозная вера по самой своей сути проясняет связь с конечными, предельными вопросами жизни и смерти. Ее важными составляющими являются религиозные представления, образы, идеи, переживания, религиозно-психологические процессы, которые образуют религиозную духовность личности[3].

На основе полученных в ходе исследования данных мы сделали выводы о том, что верующие более устойчивы к отрицательному влиянию стрессовых ситуаций и физическим недугам. Можно сказать, что они психически уравновешены, легче воспринимают и преодолевают трудности, а также напряженные и кризисные ситуации, по сравнению с неверующими. Возможно преодоление верующими неконтролируемых жизненных стрессоров, таких, как смерть близких, тяжелые болезни, безработица и т.п., способствуют молитва, ритуалы, участие в богослужениях, духовная поддержка (переживаемая как исходящая от Господа), давая чувство надежды, смысла жизни и эмоционального катарсиса [4].

В данной работе мы попытались раскрыть ценностно-смысловые детерминант поведения и личностные особенности верующих.

Исходя, из результатов по терминальным ценностям у групп, по сравнению с остальными группами, для верующих женщин преобладают терминальные ценности, нежели инструментальные. Для них важны такие ценности как: жизненная мудрость, интересная работа, материально обеспеченная жизнь, наличие хороших и верных друзей, общественное признание, познание, продуктивная жизнь, развитие и свобода.

В то время как для неверующих женщины более значимы ценности: творчество, удовольствия, уверенность в себе, наличие хороших и верных друзей и жизненная мудрость.

А для верующих мужчин доминируют ценности: здоровья, красота природы и искусства и уверенность в себе, в то время как для неверующих мужчин доминируют ценности: активная деятельная жизнь, любовь и счастье других.

Исходя из результатов по инструментальным ценностям, у верующих женщин

доминируют такие ценности как: исполнительность, рационализм, самоконтроль, чуткость, широта взглядов, твердая воля и эффективность в делах, нежели у остальных групп.

А для неверующих женщин преобладают ценности: высокие запросы, непримиримость к недостаткам, смелость в отстаивании своего мнения и эффективность в делах.

В то время как для верующих мужчин более значимы ценности: ответственность, терпимость и эффективность в делах.

А для неверующих мужчин важны ценности: аккуратность, воспитанность, жизнерадостность, образованность и честность.

То есть если верующие женщины ценят в человеке исполнительность, чуткость, самоконтроль, то для неверующих женщин важны высокие запросы, смелость и эффективность в делах.

Анализируя результаты у мужчин, можно сказать, что верующие мужчины ответственны, терпимы и эффективны в делах, а неверующие мужчины более ориентированы на ценности общения и ценности дела.

Таким образом, анализ по методике СЖО позволил говорить о том, что показатели по всем шкалам у испытуемых верующих (женщин и мужчин) оказались значимо выше, чем у испытуемых неверующих женщин и мужчин. То есть испытуемые верующие женщины, и мужчины более ориентированы в будущее, вполне свободно принимают решения, ведут осмысленный образ жизни. В то время как испытуемые неверующие женщины и мужчины, где то неудовлетворенные личной жизнью либо в карьерном плане. Оглядываются на прошлое, неуверенность в будущем, живут сегодняшним днем.

Верующим женщинам свойственно эктровертированность, высокий самоконтроль в взаимоотношениях и сниженный контроль в делах. Легкое отношения к жизни.

У неверующих женщин преобладает амбивертность, волевая регуляция поведения.

Для верующих мужчин свойственно позитивное отношения к людям, умение соопереживать, добросовестность и ответственность.

Для неверующих мужчин характерны потребность быть рядом с другими людьми.

Таким образом, можно отметить, что у верующих мужчин выбор наиболее привлекательных цветов является более разнообразным, а отличии от неверующих. Например, верующие мужчины в качестве приятных цветов отмечают зеленый, синий, серый и желтый цвет. А неверующие мужчины выбирают в качестве привлекательных два цвета.

Если верующих женщины озадачены ожиданием встреч, раскрытием, суетливостью, бегством от проблем, иллюзорным ожиданием будущего, стремлением очаровывать, чувственностью и внушаемостью.

То неверующие женщины чувствуют напряжение воли, спонтанным желанием играть определенную роль, и заняты суетливостью, ожиданием встреч, бегством от проблем.

По результатам математических расчетов выявлены различия между верующими и неверующими. Для верующих более значимыми являются ценности красоты. Тогда как для неверующих более значимыми являются ценности продуктивной жизни и интересной работы. То есть верующие ориентируется на эстетические ценности, тогда как неверующие ориентированы на ценности активной жизни.

Полученные в ходе исследования данные могут быть полезны психологами занимающимся психологическим сопровождением людей, жертв, религиозных сект. Также данные могут быть использованы профилактической работе среди молодежи по профилактике религиозного экстремизма и фанатизма. Кроме этого, результаты исследования могут быть использованы в рамках разработки новых практических курсов; психология религии; психологические аспекты профилактики религиозного экстремизма; виктимология.

Список литературы

1. Калюжная Н.А. Фанатизм: личностные и групповые черты // Философские науки. - М., 2007. № 9. - 66–81с.
2. Инина Н.В. Несокрушимая слабость фанатизма // «Жизнь в церкви», №1, 2013. – 84с.
3. Селиванов, Ф.А. Поиск ошибочного и правильного. - Тюмень, 2014. - 120с.
4. Джемс В. Многообразие религиозного опыта. – М., 2018 – 115с.

Децентрализация как феномен развития института местных исполнительных органов (МИО) в Казахстане

Л.М.Сембиева¹, Ж.С. Айжарықов²

д.э.н., профессор, заместитель кафедры гос.аудит

²магистрант 2 курса образовательной программы «Государственная политика»
zhasulan91-91@mail.ru

¹Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева

²Академия государственного управления при Президент Республики Казахстан

Аннотация: В послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 года было отмечено, что местные исполнительные органы (далее - МИО) является фундаментом в построении государства с высоким уровнем участия граждан в политических вопросах, а также укрепление системы местного самоуправления позволит дать импульс развитию регионов [1]. Несомненно, что МИО решают важные задачи в жизни населения и влияет на их благосостояние. Одной из важнейших обязанностей правительства и государственных учреждений является предоставление услуг благоустройства, необходимых гражданам для поддержания и улучшения своего благосостояния. Существует мнение, что децентрализации, которая подразумевает передачу полномочий и ресурсов от центрального правительства МИО позволит осуществлять более эффективное самоуправление и мероприятия по развитию, подходящие для местных нужд. В данной статье будет проанализирована текущая ситуация местного самоуправления в Казахстане, обсужден феномен децентрализации и будут даны предложения по укреплению института МИО.

Ключевые слова: местное самоуправление, децентрализация, гражданское общество

С момента получения независимости в системе МИО Казахстана проходит постоянная трансформация в части децентрализации, предоставления услуг и повышения уровня удовлетворенности граждан работой проводимой МИО. Кроме того, в Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» было также отмечено о важности децентрализации системы государственного управления путем повышения ответственности политических служащих и расширения полномочий местных исполнительных органов, что в свою очередь повысит уровень доверия граждан к государственным органам [1]. Иными словами, Глава государство подчеркивает важность децентрализации МИО, который передаст полномочия и ответственность от центрального государственного органа в МИО с целью принятия эффективных решений, которые соответствуют потребностям местных жителей. Казахстан делает первые шаги в данном процессе и на данный момент имеется ряд проблемных вопросов местного самоуправления ввиду не совершенности системы взаимодействия МИО с населением, низкий уровень децентрализации власти, а также слабый институт гражданского общества. Усиление

подотчетности за счет введения прямых выборов местных акимов, самостоятельность в составлении местных бюджетов и активное участие местных сообществ в процессах принятия решений и их реализации может способствовать повышению подотчетности местных органов власти.

Феномен децентрализации

В первую очередь в данной статье будет дано определение понятию «децентрализация», которое стало широко обсуждаемым политическим вопросом в академических кругах и на этапе развития за последние несколько десятилетий.

В одних источниках децентрализация определяется как процесс государственной реформы, который касается передачи ответственности, полномочий и ресурсов от более высоких к более низким уровням управления в контексте определенного типа государства. В то время как другие обозначают децентрализацию как процесс передачи юридических и политических полномочий по планированию, управлению и сбору ресурсов от центрального аппарата к МИО [3]. Следовательно, децентрализация связана с передачей власти и полномочий местным органам власти согласно различным типам как политическая, административная и фискальная децентрализация.

Стоит отметить, что даже с усилением децентрализации МИО остаются подотчетны центральным органам, но с точки зрения принятия решений МИО обладают значительной свободой выбора. Другими словами, передача полномочий дает местным жителям возможность избирать своих представителей, которые затем получают мандат и полномочия по сбору доходов и принятию решений в части благоустройства, здравоохранения и т.д. Более того, также существует мнение, что децентрализация является процессом с помощью, которого страны с переходной экономикой могли бы преодолеть бедствия централизации, преследовавшие их с момента обретения независимости [4].

В то же время, в зарубежных источниках авторы разделились во мнениях касательно эффективности децентрализации. Так, например, сторонники децентрализации утверждают, что децентрализация может укрепить МИО и передача власти местному населению является фундаментальным компонентом демократизации, эффективного управления и повышения участия граждан [5]. Далее, при децентрализации МИО будут формулировать политику в соответствии с нуждами местного населения и как следствие повышение качества государственных услуг и развитие института МИО. В то время как также существует множество работ, которые свидетельствуют о том, что, в некоторых странах после нескольких экспериментов и реформ с децентрализацией для укрепления института МИО, они не дали ожидаемых результатов. Следовательно, данный вопрос в литературе остается открытым.

Учитывая вышеизложенное, можно предположить, что децентрализация может положительно повлиять на жизнь граждан. Например, местные жители смогут сами формировать бюджет, решать вопросы в области благоустройства и не будут зависеть от решений центральных органов власти. Но в то же время, децентрализация должна быть поддержана государственными служащими в МИО для того, чтобы быть успешной и жители также должны выступать со своими инициативами на местных сходах и собраниях.

Текущая ситуация местного самоуправления в Казахстане

В Казахстане взаимодействия и порядок работы МИО регламентируется Законом РК «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» от 2001 года [6].

Более того, развитие местного самоуправления была определена как приоритетная задача в стратегии «Казахстан 2050», процесс децентрализации позволит повысить инвестиционную привлекательность регионов, сохранение баланса распределения бюджетных средств среди регионов, что в свою очередь не оставит без внимания более мелкие города и сельские местности [7].

В настоящее время граждане напрямую связаны с органами местного самоуправления, уплачивая им подоходный и имущественный налоги, создавая механизм маслихатов,

которые подотчетны населению и представляют его интересы в отношениях с органами МИО, которые назначаются непосредственно вышестоящими органами. Кроме того, введение системы избрания местных акимов в сельской местности стало начальным этапом постепенного введения прямых выборов в более крупных МИО.

Кроме того, пандемия 2020 года также повлияло положительно на процесс децентрализации. На начальном этапе распространения вируса, правительства ряда стран приняли решение о введении карантинных мер на национальном уровне. Руководство страны призвало местные власти проявлять большую инициативу и готовность брать на себя ответственность за решения о введении ограничительных мер на конкретных территориях.

Учитывая литературные источники, децентрализация широко поддерживает процесс для улучшения работы МИО и повышения уровня доверия и вовлеченности граждан. И Казахстан делает успехи в применении данного механизма, например, внедрение механизма выборности сельских акимов. Но данный процесс должен быть применен на более высоких уровнях власти с более широким вовлечением местных гражданских сообществ в решении вопросов местного значения в совокупности с большими возможностями сбора и планирования доходов могут стимулировать дальнейшие реформы децентрализации в Казахстане. Граждане, местное гражданское общество и активисты должны иметь больше возможностей для участия в процессах принятия решений, составления бюджета и расходов, требующих отчетности, прозрачности руководителей местных органов власти и других должностных лиц, регулярной оценки их работы, обеспечения обратной связи. В заключении стоит отметить, что в процессе децентрализации каждая заинтересованная сторона должна четко знать свои функции и работать скоординировано с другими с целью достижения высокого уровня жизни граждан и построения демократичного государства.

Список литературы

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 года. «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации». // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. - URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953> Дата обращения: 05.09.2022
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество». // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. - URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> Дата обращения: 05.09.2022
3. Bhuiyan S. H. Decentralization and local governance in Kazakhstan //Public Sector Reform in Developing and Transitional Countries. – Routledge, 2013. – С. 84-98.
4. Халикова Ш. Б. Децентрализация власти как фактор повышения эффективности государственного управления в Республике Казахстан //Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии. – 2018. – Т. 43. – №. 2. – С. 118-125.
5. Busygina I., Filippov M., Taukebaeva E. To decentralize or to continue on the centralization track: The cases of authoritarian regimes in Russia and Kazakhstan //Journal of Eurasian Studies. – 2018. – Т. 9. – №. 1. – С. 61-71.
6. Закон РК от 23 января 2001 года «О местном государственном управлении и самоуправлении Республики Казахстан». // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148> Дата обращения: 04.10.2022
7. Дархамбаева А. Д. Децентрализация в Республике Казахстан: пути и этапы развития //Инновации в науке. – 2013. – №. 28. – С. 145-149.

Социально-экономические факторы развития женского предпринимательства

Т.В. Старикова¹, Г.С. Акыбаева², А.О. Мусабекова³

¹к.э.н, доцент, заведующий кафедрой финансов,

²к.э.н., профессор кафедры менеджмент,

³докторант 2-го курса по специальности «Экономика»

¹Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ

^{2,3}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В статье рассматриваются социально-экономические факторы развития женского предпринимательства на современном этапе. Существуют как объективные факторы развития женского бизнеса, так и субъективные, влияющие на занятость женщин. Развитие цифровой экономики создает благоприятный климат для деловых возможностей женщин в сфере бизнеса, являясь, одним из позитивных факторов. Женщины-предпринимательницы, используя интернет-инновации в своей деятельности, высвобождают время для занятости в семье, приобретают навык работы с цифровыми технологиями. Анализ существующих барьеров для развития женского бизнеса, обозначенных ведущими учеными, позволил определить актуальную систематизацию проблем для развития женского предпринимательства.

Ключевые слова: женское предпринимательство, социально-экономические факторы, мотивы экономической деятельности, гендерная дискриминация, проблемы, цифровизация.

На современном этапе наблюдается стремительное развитие женского предпринимательства. Развитие цифровой экономики создает благоприятный климат для деловых возможностей женщин в сфере бизнеса. Многие компании переходят на формат «цифры», применяя новые продукты.

Цифровые платформы - это основа эффективности деятельности современного предприятия: взаимодействие производителей и конечных потребителей без посредников с применением высоких технологий для получения максимального эффекта; постоянное наращивание объемов производства и потребления (сетевой эффект); согласованность технологий и открытость данных [1].

Тренд «цифровая модель» нарастает и он становится передовым форматом экономики и наиболее перспективной бизнес-моделью, открытой для самого широкого круга участников, в том числе и для женщин 21-века. Женщина-предприниматель используя данную модель превращается в управленца с «цифровым мышлением», проходя путь цифровой трансформации (Digital Transformation).

Женщины-предпринимательницы, используя интернет-инновации в своей деятельности, высвобождают время для занятости в семье, приобретают навык работы с цифровыми технологиями и получают большие возможности в сфере занятости.

В тоже время, процесс цифровизации позволяет женщинам минимизировать затраты времени на осуществление трудовых функций домашнего хозяйства.

Факторы, оказывающие влияние на сокращение затрат времени на ведение домашнего хозяйства разнообразны, это и социально-экономическими изменениями в обществе, необходимость женщин выжить в новых экономических условиях, появление альтернатив занятости. Однако, определяющим фактором, на сегодняшний момент, является, цифровизация, цифровая трансформация, которая предполагает в свою очередь разработку и реализацию бизнес-процессов за счет использования цифровых технологий, а также аналитики данных [2].

Современные процессы, происходящие в обществе, показывают, что тенденция к индивидуализации семейного быта не ослабевает, а усиливается. Занятие домашним

хозяйством эволюционирует в сторону большей рационализации и технической оснащенности, что позволит обеспечить индивидуальные основы быта.

Веками, сложившаяся культура домашнего хозяйства, была ориентирована на неработающую женщину, поэтому, необходимо задуматься обо всех доступных на сегодня формах гибкого нормирования труда женщин в общественной сфере.

Процессы трансформации, происходящие сегодня, во всех сферах деятельности, дают возможность, работающей семейной женщине, организовать особый режим труда, создающий условия для рационального сочетания ее профессиональной и семейной ролей.

Пик женского трудоспособного населения отмечается в 2012 году – 55%, 2015 год характеризуется наименьшим показателем и составляет 31 %. В среднем процент женщин в трудоспособном возрасте сохраняется у отметки 50% за анализируемый период, что говорит о возможности привлечения их к организации самостоятельной деятельности. Женщины часто оказываются безработными, по причине рождения детей и ухода в декретный отпуск; потери навыков и отсутствия профессионального обучения; нежелания работать в качестве наемного сотрудника. Это говорит о больших возможностях, женщин развитых, имеющих достойное образование высокого уровня. В современных условиях, где надо быстро реагировать на изменение внешней среды, трансформацию общества и экономики; где конъюнктура рынка очень неустойчива, женщине с наличием высшего образования легче устроиться на работу, организовать свой бизнес, получить дополнительное образование и кардинально поменять сферу деятельности.

Женское предпринимательство пока не столь популярно, как в развитых европейских странах, однако постепенно набирает обороты. В мировой практике достаточно активно изучаются препятствия для развития женского бизнеса с целью экономического процветания государства. Исследования Mastercard Index of Women Entrepreneurs в 2018 г., показало, что женщины в странах с индустриальными рынками имеют большие возможности и ресурсы для развития собственного бизнеса, в отличие от предпринимательниц в странах с развивающейся экономикой.

Таким образом, исследование показало, что почти во всех исследуемых странах существуют препятствия для развития женского предпринимательства, обусловленные гендерными стереотипами, слабой верой в собственные силы и отсутствием доступа к финансированию [3]. Многие важные результаты в области женского предпринимательства были получены, такими зарубежными учеными, как: С. Ашвин, Э. Гидденс, М.Р. Дедерихс, Хизрич Р. и Питерс М., Б. Фридан.

Степень разработанности проблемы женского предпринимательства в отечественных исследованиях социологов и экономистов представлена недостаточно широко. Исследуемая проблема, с одной стороны, является комплексной, с другой стороны, специфичной, что объясняет использование системного подхода. Сегодня для исследования проблематики женского предпринимательства используют различные методы: социальные методы, метод построения индивидуальных и коллективных портретов, социально-экономические методы, социально-психологические методы, биографические методы, метод мягкого интервью и т.д. Автором исследование проводилось на основе анализа научной литературы в области становления и развития женского предпринимательства, деятельности все организаций, статистики и изучения опросов и индексов.

Теоретические аспекты занятости женщин рассматриваются в трудах отечественных ученых Б.Д. Бреева, Я.Т. Васильева, В.Г. Костакова, А.Э. Котляра, Г.Э. Слезингера. Социально-экономические факторы развития женского предпринимательства исследовали Н.М. Шишкан, З.М. Юк, Н.И. Кунгурова, Т.А. Машика, В.Б. Михайлюк.

На рубеже 1980-1990-х годов были озвучены проблемы женщин в сфере занятости следующими учеными: Л.В. Бабаевой, И.Е. Калабихиной, Г.Н. Кареловой, З.А. Хоткиной. Отдельные аспекты женского предпринимательства изучались такими российскими учеными как Чирикова А.Е., Самедова Э.Р., Гильманова Г.Х., Галлямов Р.Р., Норсун Т.А., Семенова Ю.А., Уткина Н.Ю. и др.

Галлямов Р.Р. приводит следующую систематизацию проблем организации женского бизнеса в европейских странах: экономические барьеры (высокие налоги, недостаточный стартовый капитал, высокие затраты для продвижения бизнеса и т.д.), образовательные барьеры (ограниченность консультационных услуг, доступа к информации, возможности в постоянном обучении) и культурные барьеры (гендерная дискриминация в бизнесе) [4].

Автор считает, что первую группу проблем составляют незавершенность и неопределенность сложившейся системы отношений между бизнесом и властью в регионах. Вторую группу составляют проблемы, связанные со слабой институционализацией и консолидацией предпринимательских организаций. Третью группу составляют проблемы криминализации и безопасности регионального предпринимательства, что в контексте становления женского предпринимательства приобретает особое значение. Четвертая группа проблем связана с профессиональной компетентностью женщин предпринимателей, а пятая группа представляет особенности политического сознания и поведения предпринимательниц в регионах [5].

Самедова Э.Р. выделяет следующие барьеры, препятствующие развитию женщины в качестве предпринимателя: нехватка знаний и опыта ведения бизнеса; отсутствие возможности все время посвящать бизнесу; сложившиеся в обществе гендерные стереотипы; сложившиеся в обществе религиозные стереотипы и низкий статус женщин в политике [6].

Гильманова Г.Х. выделяет следующие группы. Первая группа - политико-правовые причины, имеющие юридический характер, либо основанные на непонимании данной проблемы политическим руководством и отсутствии специализированных ведомственных органов в различных ветвях государственной власти. Во вторую входят идеологические препятствия и социально-культурные барьеры развертывания женского бизнеса. Третья группа включает экономические барьеры развития женского предпринимательства, в том числе: финансовые проблемы - высокие налоги, недостаточный стартовый капитал, ограниченный выход на отечественные и зарубежные кредитные ресурсы; трудности развития экономики безработица, невысокий спрос на товары и услуги; неблагоприятная государственная экономическая политика в отношении к женскому бизнесу [7].

Анализ барьеров для развития женского бизнеса, обозначенных ведущими учеными, позволяет определить актуальную систематизацию проблем для развития женского предпринимательства.

Отсутствие финансовых возможностей для старта, сложность привлечения инвестиций, неравный доступ к кредитным и финансовым ресурсам, потребность в дополнительном финансировании в будущем.

Нестабильная экономическая ситуация. Современные женщины остерегаются внешних факторов воздействия, различных политических и экономических преобразований.

Негативная государственная экономическая политика в области женского предпринимательства. Одной из приоритетных целей экономической политики государства может быть развитие и поддержание женского предпринимательства, создание экономических условий для свободного развития бизнеса.

Отсутствие законодательной базы. Не совершенство инфраструктуры поддержки женского предпринимательства в регионах. Не развиваются центры поддержки женского бизнеса, которые могли бы предоставлять необходимую инфраструктуру (автоматизированные системы бухгалтерского учета, информационный обмен, консультации по налогообложению, маркетингу и т.п., социально-психологическая поддержка).

Административные барьеры. В регионах отмечается ухудшение условий для вхождения в бизнес, связанных с лицензированием, государственной регистрацией и экспертизой, обязательной сертификацией продукции и т.п.

Отсутствие знаний, соответствующего образования и опыта работы. Высокий уровень полученного образования в сфере деятельности женщины - предпринимателя - это важнейший элемент социальной системы, основная задача которого состоит в повышении профессиональной компетентности женщины-предпринимателя, конкурентоспособной на

рынке труда. Финансируется очень мало обучающих программ для предпринимательниц, в основном эти программы вынуждены ограничиваться обучением менеджменту и т.п. и не предусматривают практическую помощь в организации собственного дела.

Психологические ощущения самих женщин по поводу открытия и ведения бизнеса. Имиджевые факторы, а именно отношение к женщинам-предпринимателям партнеров по бизнесу и общества в целом, гендерные стереотипы.

В результате анализа социально-экономических факторов развития женского предпринимательства в нашей стране можно сделать следующие выводы. Существуют как объективные факторы развития женского бизнеса, так и субъективные. Они образуют три блока условий, влияющих на занятость женщин: экономические причины, правовые причины и социально-психологические. Существенными факторами предпринимательской деятельности женщин являются возможность большего дохода, самореализации и наличия профессионального опыта, ниже - наличие стартового капитала, возможность руководить другими людьми.

Развитие женского предпринимательства является одним из факторов развития экономики страны. Поэтому необходимо создавать инфраструктуру для свободного доступа к информации, образованию, финансам, внутренним и международным рынкам сбыта. Обозначенные причины, препятствующие развитию женского предпринимательства, позволяют предполагать, что необходима эффективная система поддержки женского бизнеса. Однако создание благоприятных условий для роста экономической активности женщин является задачей комплексной, и не возможно без участия государства и бизнес-структур. К основным направлениям государственной поддержки, позволяющим реализовывать потенциальный эффект от развития женского предпринимательства относятся:

- организация подготовки, переподготовки и повышения квалификации женщин на региональном уровне;
- создание правовых условий для страхования рисков предпринимательской деятельности;
- содействие со стороны властных структур в организации цифровых стартапов для женщин;
- организация совместных проектов субъектов женского предпринимательства с органами власти и институтами развития.
- стимулирование кредитования для женщин-предпринимателей;
- разработка механизмов льготного налогообложения;
- создание и развитие бизнес-инкубаторов, привлечение инвестиций.
- разработка процедур вводящих новые административные требования к субъектам предпринимательской деятельности.

Развитие цифровой экономики создает благоприятный климат для быстрого развития сектора женского предпринимательства, а также организации крупного высокотехнологичного бизнеса для женщин общества. В практике России следует отметить, принятую Программу развития цифровой экономики в Российской Федерации до 2035 года где отмечено, что ключевым фактором успеха в цифровой экономике, высококонкурентной и трансграничной, становятся не технологии, а новые модели управления технологиями и данными, позволяющие осуществлять оперативное реагирование и моделирование будущих вызовов и проблем для государств, бизнеса и гражданского общества. В Казахстанской практике развития цифровой экономики функционирует Государственная программа «Цифровой Казахстан» [8]. Исследователи М. Ф. Баймухамедов и Г. С. Баймухамедов посвятили работу изучению технологической модернизации экономики страны на основе реализации данной Государственной программы. Отдельные авторы анализируют возможности цифровой экономики в рамках развития бизнес-процессов, так К. С. Сапаралиева исследует в своей статье современное состояние цифровой экономики в рамках развития предпринимательства в Республике Казахстан [9].

В целом следует отметить, что многие ученые различных стран, в том числе России и Казахстана отмечают в своих исследованиях проблематику цифровой трансформации экономики. Каждое государство стремится к экономическому превосходству, в свою очередь наукоемкие технологии и процессы способствуют этому, эпоха цифровой трансформации открывает новые горизонты бизнеса и предпринимательства. В настоящее время наряду с традиционным рынком и традиционным бизнесом развивается рынок цифровых технологий, который подымет нашу экономику на качественно высокий уровень за счет трансформации экономики и развития передовых технологий.

Список литературы

1. Коробова О.О. Цифровая экономика: перспективы создания новых моделей женского предпринимательства. Гендерное измерение цифровой экономики: от стратегии к действию (2018–2030): материалы Всерос. конф. с междунар. участием, 20-21 апреля 2018 г., ИвГУ, г. Иваново. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2018. – 174 с. С. 64 – 68.
2. Носова С.С., Путилов А.В., Норкина А.Н. Основы цифровой экономики Научный журнал Т. 7, № 4 2020. С.485-494.
3. Женщины у руля: как в разных странах поддерживают женское предпринимательство. 2018 г. <http://news.21.by/world/2018/03/07/1430929.html>
4. Gallyamov R. R. Features of women's entrepreneurship in modern Russia. Economics and management: Scientific and practical journal Publisher: Bashkir Academy of public service and management under the Head of the Republic of Bashkortostan (Ufa), 2016, P.56-64.
5. Chirikova A. E. Myths and realities of women's entrepreneurship in Russia, [Electronic resource]. URL: <http://www.owl.ru/library/016t-4.htm>
6. Samedova E. R. Development of women's entrepreneurship in Azerbaijan. Russian business. Creative economy publishing house. Volume 18, no. 9, may 2017 P. - 1495.
7. Gilmanova G. H. Women's entrepreneurship: the main factors and motivational settings // non- Equilibrium approach in the analysis of Economics: theory and practice: materials of the all-Russian scientific and practical conference / ed. by R. M. Ziyazetdinova. Ufa: Bashkir state agrarian University, 2006. Pp. 230-233.
8. М.Ф. Баймухамедов, Г.С. Баймухамедов, М.С. Аймурзинов Технологическая модернизация экономики страны на основе реализации государственной программы «Цифровой Казахстан». Аграрный вестник Урала. 2019;2(181): С. 143-145.
9. К. С. Сапаралиева Современное состояние цифровой экономики в рамках развития предпринимательства в Республике Казахстан. Научные стремления. 2018. 24: С.143-145.

История развития тайм-менеджмента

А.Б.Токсамбаева¹, А.В. Гомель²

¹м.э.н., ст. преподаватель кафедры менеджмента

²студентка 1 курса обучения по специальности «Менеджмент»

anastasigo@bk.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье рассматривается история развития тайм-менеджмента, а также описаны периоды его развития. Отображены основные идеи известных философов-историков касательно развития тайм-менеджмента, отмечен их вклад в становление и развитие тайм-менеджмента как науки.

Ключевые слова: тайм-менеджмент, управление, технология, метод, хроноиетраж, организация труда, эффективность.

История становления тайм-менеджмента начинается с античных времен, когда данными вопросами начали заниматься известные философы, такие как Аристотель, Сократ, Архимед и др. Еще одними родоначальниками данной технологии являются римские мыслители, такие как Сенека, который представил в письме поэту Люцелию следующие идеи:

- поделить все время на потраченное хорошо, плохо и бесполезно;
- вести непрерывный учет времени в письменном виде;
- оценивать эффективность потраченного времени.

В дальнейшем данные идеи легли в основу такого понятия как «личная эффективность». Другим ученым, который внес немалый вклад в становление такой технологии, как тайм-менеджмент, стал итальянский ученый и писатель Альберти, живший в 15 веке. Он утверждал, что те, кто умеет проводить время с пользой, всегда будут успешны. Для этого он придерживался следующих правил:

1. Начинать свой день с составления списка дел;
2. Расставлять свои дела в порядке от важных до незначительных.

На протяжении долгих столетий данные принципы и идеи существовали лишь в теоретическом виде. Только с прошлого века данные принципы начали активный переход к практике. Многие сходятся во мнении, что начало современного тайм-менеджмента связано с развитием промышленности. Появилась необходимость эффективного управления сразу сотен рабочих, которые вовлечены в производство. В это время появляется метод эффективного тайм-менеджмента Бенджамина Франклина. По его методу, дела необходимо разделить на две группы:

- важные;
- второстепенные.

Данный метод достаточно распространён и в наше время и лег в основу современных систем тайм-менеджмента.

Следующим периодом резкого развития тайм-менеджмента становится эпоха промышленной революции. Люди постепенно начинают организовывать свое время, появляется системный график работы - смены и расписание. Достаточно сильное влияние на это оказали основатели классического менеджмента: А. Файоль, Э. Мейо, Ф. У. Тейлор и личности, чьи взгляды представляют классические школы тайм-менеджмента: Л. Зайверта, С. Кови, Дж. Моргенстерн, Д. Аллен, Б. Трейси, А. Лакейна.

Другим, значительным шагом в создании современного тайм-менеджмента, становится книга Питера Фердинанда Друкера «Эффективный управляющий», которая была издана в 1966 году. П.Ф. Друкер является известным публицистом, педагогом, экономистом, признанный теоретиком в сфере менеджмента. В своей книге Друкер изложил идеи о значении времени, как ключевого ресурса бизнеса и о необходимости каждого руководителя этим временем управлять. Также в этой книге представлены не потерявшие свою актуальность техники и советы по эффективному управлению временем. Он использует такие современные понятия, как делегирование, целеполагание, корпоративный тайм-менеджмент и др.

В 1990 году была издана еще одна немаловажная для современного тайм-менеджмента книга - «Семь навыков высокоэффективных людей». Ее автором является известный публицист Стивен Кови, который непосредственно затронул следующие вопросы, касательно тайм-менеджмента, описанный в книге: «Сначала делайте то, что необходимо делать сначала» (или, иными словами, «Первые вещи — в первую очередь!»).

А в 2002 году вышла книга Дэвида Аллена «Как привести дела в порядок. Искусство продуктивности без стресса». В своей книге Аллен предложил систему GTD, для которой характерен подход «снизу-вверх». Основное значение GTD – это упорядочение дел таким образом, чтобы максимально концентрироваться на наиболее важных задачах.

Вышеперечисленные книги, это только малая часть гениальных произведений, которые способствовали развитию тайм-менеджмента. За все время изучения данной технологии,

было выпущено очень много толковых трудов, которые действительно предлагают уникальные варианты использования времени эффективно.

Нередко тайм-менеджмент считают исключительно западной технологией. Но, в отечественной школе научной организации труда есть много аналогов западной науке. В истории развития отечественного тайм-менеджмента, как правило, выделяется 3 этапа:

- первый этап охватывает период 20-ых годов 20 в. Этот этап можно охарактеризовать как бурное развитие экономики и научной организации труда. Активный энтузиазм, лозунги и призывы – это именно то чем может похвастаться данное время. Идеи и опыт таких деятелей, как П.М. Керженцев и А.К. Гастев сыграли немаловажную роль в изучении отечественного тайм-менеджмента. А.К. Гастев, в отличие от Тейлора, который акцентировал внимание на системе и организации, и Форда, совершенствовавшего технику производства, Гастев большее внимание уделял человеческому фактору. Он говорил, что именно человек играет самую главную роль в деятельности предприятия. Параллельно с этим возникло общественное движение, которое боролось за эффективное использование времени, что привело к созданию Лиги «Время». Руководителем организации был Платон Михайлович Керженцев, выдающийся государственный и общественный деятель, дипломат, экономист, журналист, переводчик. Благодаря деятельности данной организации практически во всех газетах вскоре появились разделы «Борьба за время». К сожалению, Лига «Время» прекратила свое существование параллельно со свертыванием новой экономической политики (НЭП).

Началом второго этапа отечественного тайм-менеджмента, по праву можно считать выход книги, в начале 70-х годов 20в., Даниила Гранина «Эта странная жизнь». Герой книги — биолог Александр Александрович Любищев, в молодости поставивший цель разработать периодическую систему биологических объектов по аналогии с периодической системой Менделеева. Но посчитав сколько времени ему понадобится для осуществления его идеи он понял, что количество времени гораздо больше средней продолжительности жизни человека. После этого он решил путем планирования и учета изыскать резервы времени. На протяжении 56 лет он вел мониторинг, каждый месяц он составлял сводку и каждый год-годовой баланс. Именно здесь впервые хронометраж рассматривался как основная система управления личным временем. Постепенно на протяжении немалого времени, последователи Любищева сформулировали идею - эффективное мышление как основа личной эффективности и хронометраж как инструмент выработки этого времени.

Третий этап характеризуется появлением в Казахстане и в мире первое онлайн-тайм-менеджерское сообщество, которое и по сей день является генератором и носителем наиболее совершенных методов повышения личной эффективности. Немалый вклад в развитие этого сообщества внес Глеб Архангельский, который популяризировал идеи эффективного тайм-менеджмента.

История развития тайм-менеджмента безусловно очень интересна и масштабна. Немалый вклад в развитие данной технологии внесли не только мыслители, но и процессы, которые требовали эффективных действий от общества. Вся прелесть тайм-менеджмента как технологии заключается в том, что она дарит людям не только полезные советы, но и мотивацию пользоваться своим временем так, чтобы прожить эту жизнь максимально полноценно.

Список литературы

1. Берд П. Тайм-менеджмент. М. 2004. – 288 с.
2. «Тайм-менеджмент». Полный курс / Г.Архангельский, М.Лукашенко, Т. Телегина, С. Бехтерев. - Альпина Паблишер, 7-ое изд. 2018, 312 с.
3. Трейси Б. Тайм-менеджмент. / Пер. с англ. С. Кировой. М. «Манн, Иванов и Фербер», 2016 г.

Қазақстан экономикасының цифрлануы және оны бақылау

Б.С. Тусупбаева¹, Әжібек Ж.Қ.², Мұқатай А.Д.³

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

^{2,3}«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 4 курс студенттері,
darinaika167@mail.ru,

^{1,2,3} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Түйіндеме: Бүгінгі күні «Цифрлық экономика» түсінігі кең таралып, әлемнің көптеген мемлекеттерінің қызығушылығын арттыруда. Цифрлық экономиканың ерекшеліктері нақтылануда. Инвестициялық және инновациялық өсудің факторы ретінде цифрлық экономиканың рөлі де анықталып жатыр. Қазіргі Қазақстанның цифрлық экономикасын дамытуға ерекше назар аударып жатқандығы да сіз бен біздің назарда. Қазақстанның цифрлық экономиканы дамытудағы тәсілдері айқындалып, оны Қазақстанда құру жолдары талдану үстінде. Жыл сайынғы халықаралық рейтингтердің көрсеткіштеріне сәйкес Қазақстанның цифрландырудың ағымдағы жай-күйінің көрсеткіштерін зерделеуге көп көңіл бөлінеді. Бұл ретте ел экономикасын цифрландыруға кедергі келтіріп отырған мәселелердің бар екендігін де естен шығармағанымыз абзал болар.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, цифрлық технологиялар, цифрландыру, ауыл шаруашылығы, көлік және логистика, интернет, Қазақстанның цифрлық экономикасы.

Заманауи әлемде цифрлық технологиялар ел экономикасының дамуында барған сайын маңызды рөл атқарып жатыр. Еліміз бұл тұрғыға инвестицияны бағыттап, бюджеттен мол қаражат бөлуде. Қажеттіліктің пайда болып, сұраныстың артуы - еліміздің экономикасын цифрландыруға бағыттау үстінде. Қазірдің өзінде дүниежүзінің көпшілік бөлігі интернетке қол жеткізе алады және әрбір он адамның ішінде сегізінде ұялы телефон бар. Цифрлық технологиялар бірқатар артықшылықтар – халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қолжетімділігін жеңілдету, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнестің жаңа мүмкіндіктерінің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдерді құру.[1] Экономиканы цифрландыру әуелі өнеркәсіпті цифрландыру болып табылады. Қазақстанда цифрлық технологияларды кеңінен қолдану өндірістік процестердің тиімділігін айтарлықтай арттыруға, еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ компаниялардың бизнес-модельдерін өзгерту арқылы жаңа табыс көздерін алуға мүмкіндік береді. Мәселен, тау-кен өнеркәсібі және электр энергетикасы Қазақстан экономикасының нақты секторының негізін құрайды және болашақта да озық цифрлық шешімдерді қажет етеді[2].

Қазақстанның үкіметі мен мемлекеттік органдары ұзақ мерзімді экономикалық өсуді анықтауда қоғамды ақпараттандырудың және цифрлық технологияларды дамытудың маңыздылығын түсіне отырып, мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі ретінде осы саланы дамытуға белсенді атсалысуда. Цифрлық технологияларды кеңінен енгізу өнімділіктің өсуін қамтамасыз ету және олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, оның ішінде халықаралық нарықта да дәстүрлі базалық салаларды дамытуға серпін береді. Осылайша, цифрландыру нәтижесінде шикізаттық салаларда да, агроөнеркәсіптік кешенде де сыртқы нарықтарға отандық экспорттың өсуі қамтамасыз етіледі, бұл өз кезегінде ірі өндеуші компаниялардың капиталдандыруының ұлғаюына әкеледі. Яғни, біз «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының бес негізгі бағыты туралы айтып отырмыз және нәтиже мемлекет пен бизнестің бірлескен күш-жігеріне, сондай-ақ еліміздің әрбір азаматының қатысуына байланысты болмақ. [3] Әңгіме, ең алдымен, мемлекеттік басқарудың тиімділігі мен ашықтығын арттыру, халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, білім мен денсаулық сақтаудың сапасын арттыру, инвестициялық ахуалды жақсарту, еңбек өнімділігін арттыру және еңбек өнімділігін арттыру сияқты ел үшін маңызды және

өзекті мәселелер туралы болып отыр. ЖІӨ құрылымындағы шағын және орта бизнестің үлесі де осы қатардан табылады. «Цифрлық Қазақстан» жобасын іске асыру нәтижесінде 2021 жылы Интернетті пайдаланушылардың үлесі 81%-ға жетті.

Халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі 2021 жылы 81,5%-ға дейін көтерілді. Мемлекеттік қызметтердің жалпы көлемінде электронды түрде алынған мемлекеттік қызметтердің үлесі 80% құрады.

Бір ғана көлік және логистиканы цифрландыру транзиттік жүк тасымалдау көлемін ұлғайтып, процеске қатысушылардың барлығына қызмет көрсету сапасын арттырады. Сапалы көлік-логистикалық инфрақұрылым аумақтың байланысын арттыру және жүктерді межелі жерге жеткізу бойынша үстеме шығындарды азайту арқылы экономиканың дамуына қуатты серпін бермек.[4] Ал мемлекетіміз үшін маңызды болып табылатын ауыл шаруашылығын цифрландыру өнім сапасын жақсартуға, оның көлемін арттыруға және өндіріс процесіне адамның қатысуын азайтуға мүмкіндік береді. IT-технологиялардың арқасында мемлекет мал шаруашылығында асыл тұқымды есепке алу жүйесін, ветеринариялық тәуекелдерді талдауды, сондай-ақ табиғи ресурстардың жай-күйін автоматты түрде бақылауды енгізуге мүмкіндік алады. Цифрлық экономика екі маңызды парадигмаға – ақпараттық және желілік технологияларға бағытталған. Электрондық деректер цифрландырудың негізгі стратегиялық ресурсы болып табылады. Ақпаратты пайдалану үшін заманауи құралдары әзірленуде, соның ішінде бизнес үлгілері. Цифрлық экономиканың мәні мен маңызы қатысушылар арасында үлкен көлемдегі электронды ақпарат алмасу механизмін жеделдетуде, күнделікті процестерді жеңілдетуде.[5]

Қорытындылай келе, ХХІ ғасырда экономика салаларын цифрландыру еліміздің тұрақты дамуының басты алғышартына айналды. Нәтижесі Қазақстанның техникалық әрі технологиялық жетілуін, экономикалық өсуіне әкелері сөзсіз. Ұлттық экономика салаларын цифрландыру ісін жетілдіру, жасалып жатқан жұмыстар легін тоқтатпай дамыту экономикалық әлеуетіміздің жоғарылап, әлемнің дамыған елдерімен тығыз қарым-қатынас орнатуға ықпал ететіндігіне сенімім мол.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстанның цифрлық экономикасының дамуы» Карипов Б.Н.
2. Мемлекеттік бағдарлама «Цифрлық Қазақстан» [Электронды ресурс]. – <https://primeminister.kz/kz/documents/gosprograms/cifrovoy-kazahstan-2015>.
3. «Цифрлық экономика – адамзаттың жарқын болашағы ма әлде валюталық көпіршік пе?» Катасонов В. - 2017
4. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру негізінде ел экономикасын технологиялық жаңғырту" Баймұхамедов М.Ф., Баймұхамедов Г.С., Аймурзинов М.С. - 2019.
5. «Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлікті дамыту аясындағы цифрлық экономиканың қазіргі жағдайы» Сапаралиева Қ.С. - 2021.

Государственное регулирование малого и среднего бизнеса в Казахстане в условиях кризиса

А.Б. Токсамбаева¹, А.С. Чуканова², А.К. Жумабаев³

¹м.э.н., ст. преподаватель кафедры менеджмента

²студентка 1-го года обучения по специальности «Менеджмент»

³студент 1-го года обучения по специальности

«Государственное и местное управление»

¹Chukanova_aalina@mail.ru, ²zhumabaev-alen@mail.ru

Аннотация: в статье раскрыта сущность развития малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан, понятийный аппарат его значение для экономики страны. Обозначена роль субъектов малого и среднего предпринимательства в отраслях экономики, необходимость государственной их поддержки, а также перспективы роста малого и среднего бизнеса в республике. Определены проблемы МСП с учетом развития кризисных явлений как в стране, так и в мире.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, государственная программа, кризис, пандемия, предпринимательство, государственное регулирование.

В данный момент в Казахстане на слуху понятие «малый» и «средний» бизнес. Что же это такое и каковы проблемы и возможности данных понятий?

Малые и средние предприятия можно видеть буквально повсюду. Это могут быть всевозможные закусочные, репетиторство, мастерские по ремонту чего либо, парикмахерские, салоны красоты, небольшие пекарни, фитнес-клубы, всевозможные спортивные центры, и многое другое

МСБ - также является опорой экономического развития абсолютно любого государства. Именно от этого зависят многие решения проблем. В первую очередь, решается проблема занятости большинства населения, формирование конкурентоспособности и наполнения внутреннего рынка всевозможными товарами.

Так, на сегодняшний день в Республике Казахстан зафиксировано около 1,5 миллионов субъектов МСП. Мировая практика всех государств убедительно свидетельствует, что во всех странах с развитой рыночной экономикой МСП оказывает довольно серьёзное влияние на развитие решение социальных проблем, увеличение численности занятости работников, а также развитие народного хозяйства.

По численности рабочей силы, объёму производимых и реализуемых товаров, выполняемых работ и услуг субъекты МСП в отдельных областях играют основную роль. Поэтому, проблема государственной поддержки МСП на данный момент является более приоритетной и актуальной.

МСП играет большую роль в процессе формирования стабильной рыночной структуры, а также развития экономического сектора. Оно выполняет ряд таких важнейших социально-экономических задач, как создание рабочих мест, уменьшение рабочей силы и повышение конкурентоспособности.

К малому бизнесу также можно отнести индивидуальных предпринимателей, которые создают предпринимательскую деятельность, не имея никакого образования юридического лица, потребительские кооперативы, акционерные общества, общества с ограниченной ответственностью и фермерские хозяйства.

К малым предприятиям относят те, в которых трудоустроены от 16 до 100 человек. А средним же можно считать коммерческие предприятия, на которых трудоустроены от 100 до 200 человек. У такого рода деятельности есть как положительные и отрицательные стороны. Взлеты и падения.

Сначала, рассмотрим перспективы роста малого и среднего бизнеса в РК.

Общая численность занятых в МСП в 2021 году выросла на 10,6% и достигла 3,5 млн человек. Также, динамика развития МСП в РК с 2015 по 2021 годы показывает отличные результаты. Малое и среднее предпринимательство в ВВП выросла на 7,9% и достигла 34,7%. Выпуск товаров и услуг вырос приблизительно в два раза и достигает около 29,7 трлн тенге.

Но все же, при этом футуристичная модель роста государства требует координальных перемен для обеспечения устойчивости долгосрочного экономического роста страны. В РК, как известно, функционирует такая организация как «Атамекен». Одна из основных задач ее задач – помощь в интересах и прав предпринимателей и бизнеса, обеспечивание довольно

широкого охвата и внимания большую часть всех предпринимателей в процесс формирования законодательных и иных нормативных правил работы бизнеса.

«Атамекен» — это некоммерческая организация, которая зародилась для усовершенствования переговорной силы бизнеса с Правительством РК и государственными органами. Предприниматели должны представлять свои интересы в сфере малого, среднего и крупного бизнеса, при этом, охватывая своей деятельностью все сферы предпринимательства, к примеру, внутреннюю и внешнюю торговлю.

Основные функции данной организации:

- привлечение инвестиций;
- участие в государственных программах;
- поддержка интересов и задач предпринимателей.

Таким образом, следует отметить проблемы МСП в Казахстане. Все мы понимаем, что карантин в РК во время коронавируса невообразимо задел малый и средний бизнес. А именно, проблемы постигли сферу обслуживания – турагентов, парикмахеров, мастеров маникюра, сотрудников ивент-агентств. А также, пострадали и рестораны, кинотеатры, театры и многие другие. Людям элементарно не хватало денег на питание, в супермаркетах покупали только все самое нужное: крупы, сахар, соль, молоко, хлеб и тд. Стремительно начала угасать и покупательская способность всего населения.

Так, по данным Бюро национальной статистики в Казахстане, согласно итогам 1 полугодия 2021-2022 года за двадцать пять лет значительно упало потребление домашних хозяйств. При этом расходы на конечное потребление за январь-июнь 2022 года упали на 8,3%.

Но, Правительство РК выделило около 300 миллиардов тенге, а это 713 миллионов долларов на помощь местному бизнесу. Помимо того, меры помощи малых и средних предприятий включали: гарантии кредита, прямые поступления наличных, финансовую поддержку предприятий, не желающих увольнять сотрудников, тренинг по переходу в онлайн-режим. Огромное влияние пандемии ощутили предприятия из строительного и производственного секторов, 30% из которых отметили, что нашли новые возможности для развития и роста в 2020 году.

Учитывая государственную поддержку для субъектов МСП, следует отметить, что они не были готовы к переходу в онлайн-режим в такой срочности. Так, половина, а это 50% всех опрошенных предприятий и предпринимателей Казахстана использовали большинство традиционных методов продаж, а фермеры признались, что и не планировали пользоваться сайтами и онлайн-продажами. Казахстанские малые и средние предприятия (торговля, сельское хозяйство, производство, и сервис) также отметили, что нахождение новых рынков и покупателей (29%), а также увеличение онлайн-продаж (23%) помогли им справиться с негативными последствиями коронавируса. 50% также отметили, что им пришлось прибегнуть к внешней помощи, из этого числа в зависимости от величины предприятия, 22% обратились к родным и близким за поддержкой, только 17% - к нашему государству. При этом из них господдержку получили лишь 31% опрошенных предприятий. В целом большая часть малых и средних предприятий Казахстана не получала какой-либо внешней поддержки во время пандемии.

В целом, можно сказать, что Казахстан имеет множество перспектив и проблем в малом и среднем бизнесе. Но, с каждым годом проблем становится меньше, а возможностей и перспектив больше. Государство всеми силами пытается поддержать как и начинающих бизнесменов, так и предпринимателей с большим опытом.

Список литературы

1. Кошанов А.К., Жатканбаев Е.Б., Рамазанов А.А. и др., Малое предпринимательство: теория, мировой опыт и Казахстан / Под ред. Е.Б. Жатканбаева. -КазНУ им. аль-Фараби, 2009. – 188 с.

2. Послание Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана. Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество. 01.09.2022г.

3. <https://primeminister.kz/ru/news/obshchee-kolichestvo-deystvuyushchih-msp-dostiglo-14-mln-subektov-t-zhaksylykov-1934142>

Қазақстан Республикасында цифрлық экономиканың жағдайы

Б.С. Тусупбаева¹, Э.Т. Салхимбаева², С.М. Муратова³

¹Менеджмент кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м

^{2,3}«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 4 курс студенттері,
darinaika167@mail.ru, elmira.s.090@icloud.com, saltanat.muratova.01@bk.ru

^{1,2,3} академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Цифрлық экономика тұжырымдамасы 20 ғасырдың соңғы он жылдығын да пайда болды. Цифрлық технологиялардың таралуы көптеген мемлекеттердің тарихының, қоғамының және экономикасының дамуының басым бағыттарын алдын-ала анықтайды. Сонымен бірге ақпараттық-коммуникациялық кеңістікте жаһандық төңкеріс орындалуда. Жылдам цифрландыру адам өмірінің барлық салаларына әсеретті. Бұл оның мемлекетке саяси, мәдени, экономикалық, қаржылық, әлеуметтік салаларда да әсер еткенін білдіреді.

Кілт сөздер: Цифрлық экономика, инновация, цифрландыру парадигмасы, ақпараттық кеңістік, цифрлық кеңістік, қаржы.

Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) мәліметтері бойынша, цифрлық экономика қоғамның барлық аспектілеріне, соның ішінде адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасына, экономикаға, жақсы жұмысқа тұру үшін қажетті дағдыларға және тіпті саяси шешімдер қабылдау процесіне енеді.

Дүниежүзілік банк сарапшылары: «Цифрлық экономика – нақты уақыттағы деректер алмасуға негізделген жеделдетілген экономикалық дамудың жаңа парадигмасы», - дейді. Еуропалық Одақ цифрлық экономика «әлемдегі инновациялардың, бәсекеге қабілеттіліктің және өсудің ең маңызды драйвері» екенін мойындайды. Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің қауымдастығы инновациялық, әлеуметтік бағдарланған және инклюзивті қауымдастықты дамыту үшін қауіпсіз, тұрақты және трансформацияланатын цифрлық экономиканы жақтайды. ЛатынАмерикасы мен Кариб бассейні үшін Экономикалық Комиссия сонымен қатар аймақта әділ және экологиялық тұрақты түрде аймақтық цифрлық нарықтың дамуына ықпал етеді. Оны құру азаматтар мен бизнестің «байланыстылығының» дамуына және өсуіне ықпал етеді, сондай-ақтауарлар мен қызметтерді онлайн алмасуды жеңілдетеді деп күтілуде.

Цифрлық экономикадағы жаһандық үрдістердің динамикасын түсіну негізінде Еуразиялық экономикалық комиссия Еуразиялық экономикалық одақтың цифрлық кеңістігін цифрлық процестерді, цифрлық өзара әрекетте су құралдарын, ақпаратты біріктіретін кеңістік ретінде анықтауды ұсынды. ЕАЭО цифрлық технологиялар экономиканың барлық секторлары мен әлеуметтік салаға түбегейлі әсер ететін тарихи эволюцияның қарсаңын да тұр деп болжауға болады, бірақ бұл жерде уақытты жоғалтпау маңызды. Сонда жетістік көрсеткіші цифрлық трансформация үдерісі нәтижесінде экономикалық өсудің жоғары қарқынына, жаһандық бәсекеге қабілеттілік пен әлеуметтік әл-ауқаттың жоғары деңгейіне қолжеткізуге болады. Сонымен қатар цифрландыруды енгізуге байланысты өсіп келе жатқан тәуекелдерді ескере отырып, киберқауіпсіздік және дербес деректердің қауіпсіздігі, сондай-ақ деректерді оқшаулау тақырыптары ЕАЭО елдері үшін ең өзекті болып отыр. Тіпті адами капиталды дамытуға ерекше көңіл бөлген жөн екендігін баса назар аударыпайтқан.[1]

Цифрлық технологиялардың өмірге енуі – болашақәлемгетәнбелгілердіңбірі. Бұл микроэлектроника жәнетелекоммуникациялар, IT-технологиялар саласындағы жетістіктерге байланысты. Цифрландыруға көшу бүгінде мемлекетіміздің дамуының негізгі басымдықтарының бірі болып табылады. Танымның жалпы ғылыми әдістері де (диалектикалық, тарихи және логикалық бірліктің жиынтығы, құрылымдық-функционалдық талдау әдістері, талдау мен синтездің дәстүрлі әдістері) және экономиканы цифрландыруды бағалаудың нақты әдістері де қолданылды. Жаңа даму парадигмасы ретінде цифрлық экономиканың рөлі дәлелденді. Цифрлық экономиканың мақсаттары мен міндеттері анық көрсетіліп, дәлелденген. Оң әсерлері анықталып, цифрлық технологияларды жаппай енгізуден экономикалық дамуға тәуекелдер (қатерлер) анықталды.

Цифрландыру парадигмасының оң және теріс әсерлері бар екені анықталды. Зерттеу нәтижелері цифрлық экономиканы макро және мезо деңгейде дамыту бағдарламалары мен стратегияларын, тұрақты әлеуметтік-экономикалық даму тұжырымдамасын әзірлеуде пайдаланылуы мүмкін. Бұл процесс, еңалдымен, әсеретеді:

- кәсіпорын қызметі;
- адамдардың өмір сүру салты, білімі, жұмыспен қамтылуы;
- мемлекет пен азаматтардың өзара әрекеттесу механизмі, оның ішінде әр түрлі маңызды қызметтерді алуы.

Соңғылары барған сайын кеңейіп, инвестициялық жобаларды іске асырудың принципті жаңа бизнес үлгілері мен технологиялары енгізілуде. Қаржы индустриясы цифрландыру көшбасшыларының қатарында:

- онлайн банкинг;
- электрондық төлемдер;
- несиелік тәуекелдерді бағалау;
- инвестициялық робот-кеңесшілер. [2]

Смартфон арқылы салық төлеу, тұрғын үй-коммуналдық қызметтерді төлеу, банк сайтында онлайн өтінім беру арқылы несие рәсімдеу, биржадан акцияларды онлайн сатып алу енді ешкімді таңқалдырмайды. Деректерге қол жеткізу кез келген жерде кез келген уақытта мүмкін, бастышарт – интернеттің болуы. Цифрлық экономика әлеуметтік дамуға біртіндеп әсер етеді, қарым-қатынастың барлық қатысушылары үшін операциялардың ыңғайлылығын арттырады. Атап айтар болсам:

- шағын бизнес;
- адамдардың;
- орта және ірі кәсіпорындар;
- мемлекеттік органдар. [3]

Көптеген қызметтерді, тауарларды немесе жұмыстарды интернеттен табуға алады, онлайн төлейді және қажетті жерде алынады. Бұл ресурстар мен уақытты үнемдейді. Басқа артықшылықтарға мыналар жатады: Тұтынушылардың қажеттіліктеріне бағдарлану – төмендетілген бағамен дұрыс қызметті таңдаудан бастап әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге дейін. Жеке және заңды тұлғалардың кез келген қызметтерді алу процесін жеңілдету – электрондық және ақпараттық технологиялардың дамуының арқасында жеткізуші сатып алушы мен тікелей әрекеттесе алады. Делдалдар тартудың қажеті жоқ. Барлығына дерлік (азық-түліктен билеттерге дейін, жеңілдіктерден төлқұжатқа дейін) онлайн тапсырыс беруге болады.

Жаңа стартап-идеялардың, трендтердің, индустриялардың дүниеге келуі – цифрлық қызметтерге, бағдарламалық қамтамасыз етуге, технологиялық зерттеулерге қатысты барлық жобаларға инвестицияның күрт өсуі байқалады. Бұл жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді, яғни еңбек өнімділігінің өсуіне ықпал етеді. Онлайн бизнес шығындарын азайту – өзгерістерді қабылдап, электронды форматқа көшкен компаниялар өркендеп келеді. Тікелей сату өсуде, өткізу, маркетинг, көлікжәне логистика шығындары азаюда. [4]

Бизнесті жүргізудің ашықтығы – цифрлық экономикадағы транзакциялардың көпшілігі онлайн режимінде жүзеге асырылады, сатып алулар туралы ақпарат салық органдарына

беріледі. Бұл кіріс көлемін азайтуға, сыбайлас жемқорлықпен және алаяқтық схемалармен күресуге көмектеседі.

Отандық өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бизнес жүргізу географиясын кеңейту. Экономиканы жаһандық цифрландырудың өзіне тән кемшіліктері де бар. Алаяқтық деңгейін арттыру – құқықтық, техникалық, физикалық және криптографиялық деректерді қорғау тұрғысынан ақпараттық қауіпсіздік қамтамасыз етілуге тиіс. Жұмыссыздықтың өсуі – жаңа кәсіптер мен жұмыс орындарының, басқа мамандықтардың және тұтас өндірістердің пайда болуы аясында, керісінше, өзектілігін жоғалтып, өткеннің еншісінде. [4] Сөз соңында айтарым, Цифрлық технологиялар дамуының жаңа деңгейінде компаниялар, әлеуметтік-экономикалық жүйелер, әлеуметтік платформалар және адамдар арасындағы қарым-қатынастардың санының, сапасының және әр түрлілігінің күшті өсуі негізгі тәуекелдер мен қауіптердің бірі болып табылатындығын естен шығармағанымыз абзал болар.

Әдебиеттер тізімі

1. Электрондық экономика: мәні және даму кезеңдері // Экономикалық жүйелерді басқару: электрондығылыми журнал. - 2012. -
2. "Цифрлық экономика және оның болашағы туралы не білу керек?"- 2016. "Цифрлық инфрақұрылым және ірі компанияның эволюциясы" Ғылым астанасы: электрондығылыми журнал. - 2021. Баланов Антон Николаевич.
3. Цифрлық көшбасшылық стратегиялары // Ғылым әлемінде. - 2019.
4. ЭЫДҰ цифрлық экономиканың болжамы 2017 (поляк тілінде қысқаша)
5. "Цифрлық экономика, жаңа бизнес үлгілері және негізгі ерекшеліктері" жобасы - 2012.

Цифрлық Қазақстан: әлемдік тәжірибе және серпіліс мүмкіндіктері

Ж.М. Утегенова¹, С.Е. Ұзақбай², М.М. Шамуратова³

¹Менеджмент кафедрасының э.ғ.м., аға оқытушысы

^{2,3}"Мемлекеттік және жергілікті басқару" мамандығы бойынша 2 курс студенті
Zhanar_Z_E@mail.ru, sakon.uzakbaeva04@mail.ru, madina231203@icloud.com

^{1,2,3} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Цифрлық трансформация идеясы бүкіл әлемді қамтиды. Қазіргі әлемде цифрлық технологиялар елдердің экономикасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар бірқатар артықшылықтар берді – халық пен бизнестің мемлекеттік қызметтерге қолжетімділігін жеңілдету, ақпарат алмасуды жеделдету, бизнесті жүргізу үшін жаңа мүмкіндіктердің пайда болуы, жаңа цифрлық өнімдерді жасау және т.б. Мақалада цифрландыру қалай дамуда, әлемдік тәжірибе қандай және Қазақстанның қандай серпіліс мүмкіндіктері бар екені қарастырылады.

Кілт сөздер: Цифрлық трансформация, цифрлық технология, цифрлық өнім, мемлекеттік цифрландыру, цифрлық экономика.

Алғаш рет "цифрландыру" термині ХХ ғасырдың соңында, 1995 жылы Массачусетс университетінің американдық информатигі Николас Негропonte "Цифрлық экономика" ұғымын айтқан кезде пайда болды.

"Цифрлық технологиялардың дамуы бар экономикада еңбек өнімділігінің, компаниялардың бәсекеге қабілеттілігінің өсуі, өндіріс шығындарының төмендеуі, жаңа жұмыс орындарының құрылуы, кедейлік пен әлеуметтік теңсіздіктің төмендеуі байқалады".

"Цифрлық экономика өсудің негізгі көзі болып табылады. Бұл бәсекелестікті, инвестицияларды және инновацияларды ынталандырады, бұл қызмет сапасын жақсартуға, тұтынушылар үшін таңдауды кеңейтуге, жаңа жұмыс орындарын құруға әкеледі".

Цифрландыру – бұл өмір мен өндірістің әртүрлі салаларына заманауи цифрлық технологияларды енгізу, яғни. цифрлық экономикаға көшу процесі. Жаһандық цифрландыру – бұл өмір мен өндірістің әртүрлі салаларына енгізілген цифрлық технологияларға негізделген экономикалық қызмет тұжырымдамасы.

Мемлекет цифрландыруды өзінің барлық вертикалдарына енгізуде. Деректерді талдау жүйесі атқарушы билікте қолданылады. Мысалы, көшелердегі онлайн-камераларды пайдалана отырып, құқық бұзушылықтарды анықтауға арналған "Қауіпсіз қала" жүйесі.

Мемлекетті цифрландырудың басты еңбегінің бірі – құжаттарды ресімдеу кезінде қағазбастылық пен бюрократия санының азаюы. Анықтамалар мен құжаттарға қосымша арқылы тапсырыс беруге және сол жерде барлық деректерді сақтауға және жаңартуға болады.

Жалпы цифрландыру және автоматтандыру ұғымдары жиі шатастырылады. Кейбіреулер егер кеңседе интернетке қол жетімді компьютерлер болса, онда кәсіпорынды белгілі бір мағынада цифрлық деп атауға болады деп санайды. Алайда, ПК және интернет – бұл кейбір процестерді жеңілдетуге және тіпті автоматтандыруға мүмкіндік беретін құралдар, бірақ олар цифрлық трансформацияға әкелмейді.

Цифрландыру жұмыс және өндірістік процестерді автоматтандыруға және жетілдіруге емес (бұл қажетті шарт), бүкіл бизнес-модельді өзгертуге бағытталған. Автоматтандыру өндірісті жақсартады, бірақ ол ұйымда іс жүргізу тәсілін сақтайды, ал цифрлық трансформация кезінде өнімнің өзі өзгереді, клиент пен жеткізушілер арасындағы қарым-қатынас, ұйымның өзі өзгереді.

Мысалы, білім беру ортасындағы автоматтандыру оқу процесін жеңілдететін цифрлық оқулықтарды, бейне сабақтарды және басқа құралдарды пайдалануды көздейді. Бұл пандемия кезінде болған сияқты. Цифрландыру, керісінше, кері байланысы бар жаңа интерактивті білім беру жүйесін құруды көздейді, онда адам өзінің оқу қарқыны мен бағдарламасын бос уақыты мен бастапқы деңгейіне сәйкес таңдай алады, сондай-ақ оқытуға дейінгі және кейінгі білім деңгейін бағалайды.

Кез келген цифрландыру деректерді жинаудан басталады. Жүйенің нақты жұмыс істеуі үшін мүмкіндігінше объективті ақпарат жинау қажет. Арнайы бағдарлама алынған деректерді талдайды және оңтайлы нәтиже береді. Ақпараттық жүйелер тек нақты ақпаратпен жұмыс істей алады немесе жасанды интеллектті қолдана отырып болжам жасай алады.

Жаһандық цифрландырудың келуімен басқару тиімдірек болады. Оңтайлы шешімдер қабылдау үшін әртүрлі ресурстардың үлкен санынан деректерді талдау қолданылады. Жаңа технологиялар әрдайым басқарудың жаңа әдістерін ынталандырады, орталық пен аймақтар арасындағы байланысты жеңілдетеді.

Сандық технологиялар ақпаратты сапалы жинауға және өңдеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар қызметтерді сапалы көрсетуге мүмкіндік береді.

Сандық технологиялар көптеген процестерді жеңілдетуге және көптеген пайдалы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Өйткені, серверге неғұрлым көп деректер ағылса, соғұрлым нақты адамдар тобы туралы толық түсінік алуға болады, тіпті олардың әрі қарайғы әрекеттерін болжауға болады.

Цифрлық технологияларды енгізу тетіктері өте алуан түрлі: сынақ полигондары (мысалы, Германияда автономды жүргізу саласында), сынақ алаңдары (Корея Республикасында блокчейн-технологиялар саласында) және т. б. бастамалардың едәуір бөлігі технологиялық дамуды ынталандыруға бағытталған, мысалы, қосылған құны жоғары өндірістерге арналған катапульт-орталықтар сияқты арнайы орталықтар құрылады. Ұлыбританияда, АҚШ-тағы өндірістік инновациялар институттары, Корея Республикасындағы инновациялық орталықтар, Австралиядағы "Индустрия 4.0" сынақ зертханалары және басқалар [1].

Цифрлық жекешелендіру тәсілінің ең жарқын мысалы-Сингапур. Осылайша, 2014 жылы Мемлекет Smart Nation тұжырымдамасын әзірлеуге бастамашы болды және бизнес пен

сарапшылар қауымдастығын оны нақтылау және іске асыру үшін ынтымақтастыққа шақырды.

Оңтүстік Кореяда мемлекеттің белсенді позициясымен тірек компаниялар серпінді цифрлық технологияларға инвестицияларды дербес жүзеге асыра бастайды. Осылайша, елдегі ең ірі телекоммуникациялық операторлардың бірі-SKT жасанды интеллект пен "Заттар интернеті" технологияларына 4 миллиард доллардан астам инвестиция салу ниетін білдірді. Оператор жаңа технологияларды дамытуда серіктестіктердің қажеттілігін атап өтеді, сондай-ақ нүктелік шешімдерді әзірлеу үшін жергілікті стартаптарды тартуды жоспарлап отыр.

Digital Evolution Index 2017 рейтингі әртүрлі елдердің цифрлық экономикасының дамуындағы прогресті, сондай-ақ жаһандық желінің миллиардтаған адамдардың өміріне интеграциялану деңгейін көрсетеді.

Олардың зерттеу нәтижелері бойынша Сингапур, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, БАӘ, Эстония, Гонконг, Жапония және Израиль "цифрлық элитаға" айналды: бұл елдер цифрлық дамудың жоғары деңгейімен және жылдам қарқынымен сипатталады. Осы прогрессивті нарықтарға инновацияларды енгізу жылдамдығының арқасында олар табысты технологиялық прогрестің үлгісі және болашақ өсудің бағдары бола алады.

Норвегия, Швеция, Швейцария, Дания, Финляндия, Сингапур, Оңтүстік Корея, Ұлыбритания, Гонконг, АҚШ цифрлық экономикасы ең дамыған 10 елдің қатарына кіреді.

Әр мемлекеттегі цифрлық экономиканың қазіргі жағдайы мен өсу қарқынын талдай отырып, зерттеу авторлары елдерді 4 топқа бөлді:

Көшбасшылар: Сингапур, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, БАӘ, Эстония, Гонконг, Жапония және Израиль цифрлық дамудың жоғары қарқынын көрсетіп, оны сақтап, инновацияларды таратуда көшбасшылықты жалғастыруда.

Баяу өсу қарқыны: Оңтүстік Корея, Австралия, сондай-ақ Батыс Еуропа мен Скандинавиядағы елдер ұзақ уақыт бойы тұрақты өсуді көрсетті, бірақ қазір даму қарқынын айтарлықтай төмендетті. Инновацияларды енгізбестен, бұл мемлекеттер цифрландыру көшбасшыларынан артта қалу қаупі бар.

Перспективалы: жалпы цифрландырудың салыстырмалы түрде төмен деңгейіне қарамастан, бұл мемлекеттер цифрлық дамудың шыңында және инвесторларды қызықтыратын тұрақты өсу қарқынын көрсетеді. Қытай, Кения, Ресей, Үндістан, Малайзия, Филиппин, Индонезия, Бразилия, Колумбия, Чили, Мексика жетекші орындарға ие бола алатын әлеуетке ие.

Проблемалық: Оңтүстік Африка, Перу, Египет, Греция, Пәкістан сияқты елдер цифрлық дамудың төмен деңгейімен және баяу өсу қарқынымен байланысты күрделі қиындықтарға тап болады.

БҰҰ-ның қамқорлығымен есептелетін акт дамуының негізгі әлемдік рейтингінде – ICT Development Index-Қазақстан 2016 жылы 2015 жылдан бастап өз позициясын өзгертпей, 175-тен 52-ші орынды иеленді. Бағдарламаны және басқа да стратегиялық бағыттарды іске асыру нәтижесінде ел рейтингте 2022 жылға қарай 30-орынға, 2025 жылға қарай 25-орынға және 2050 жылға қарай 15-орынға көтеріледі [2].

Мәселелер және қажетті шаралар. Қазақстанда АКТ саласындағы мамандар санының төмендеуі байқалады. Егер 2017 жылы 37 мың маман болса, 2019 жылы бұл көрсеткіш 32,8 мың адамды құрады.

Цифрландыру еңбек нарығында жұмыс істейтін кәсіптер құрамына қойылатын өндіріс талаптарының қолданыстағы жүйесінен едәуір озып тұр. Еңбек нарығы мен білім беру жүйесі арасында жедел байланыстың болмауы бір мезгілде сұранысқа ие емес кадрларды даярлауға және "өліп бара жатқан" мамандықтар бойынша кадрларды босатуға әкелуі мүмкін.

Министрлік мамандарының пікірінше, елімізде білім беру технологияларының трендтерін ескере отырып, білім берудің барлық деңгейлерінің мазмұнын толығымен қайта

қарау, сондай-ақ экономиканың барлық салаларының цифрлық дағдыларын дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет.

Сонымен бірге, Data Science, Robotics, Genomics, Nanoelectronics and Nanomechanics, Artificial Intelligence, IoT-шешімдер, Blockchain, Additive technologies, artificial intelligence, IoT-шешімдер, additive technologies сияқты жаңа сұранысқа ие мамандықтар бойынша кәсіби стандарттар мен еңбек нарығының талаптары негізінде білім беру бағдарламаларын өзектендіру бойынша іс-шаралар жоспарлануда. ВІМ және басқалар.

Цифрландырудың артықшылықтары. Алдын ала есептеулер бойынша экономиканы цифрландырудың тікелей әсері 2025 жылға қарай 1,7 – 2,2 трлн-ға қосымша құн құруға мүмкіндік береді. теңге, осылайша 2025 жылға қарай инвестициялардан жеке инвестицияларды ескере отырып, инвестициялардың жалпы көлеміне 4,8 – 6,4 есе қайтаруды қамтамасыз ете отырып.

Цифрландыру барлық секторларға әсер етеді және шикізаттық емес салалардың әлеуетін әртараптандыру және ашу, стартап-белсенділікті ынталандыру және "жаңа салаларды" ашу жолымен тұтастай алғанда Қазақстан экономикасының құрылымын өзгертуге әкеледі. Бұл ретте әртүрлі салалардағы цифрлық технологиялардың ықпал ету дәрежесі біркелкі емес-құндылықты құрудың ең үлкен әлеуеті Қазақстан экономикасының дәстүрлі салалары, оның ішінде шикізат секторы шеңберінде болжанады, бірақ электрондық саудада, ат-секторда және қаржы индустриясында құндылықты құрудың түбегейлі жаңа мүмкіндіктері де ашылууда [3].

Сондай-ақ, Қазақстан билігі 2017 жылы "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекітті. Үкіметтің жоспарлары бойынша, елді 23 жоба – "Цифрлық бизнестің пайда болуы үшін экономиканың барлық секторларын бұзуға" арналған "мұзжарғыштар" арқылы болатын толық цифрлық трансформация күтіп тұр.

Үкіметтің жоспарлары бойынша Цифрлық экономика тұтастай алғанда экономикалық өсуден едәуір озық қарқынмен өсуі тиіс, ал Қазақстан 2025 жылға қарай цифрлық бәсекеге қабілеттіліктің халықаралық рейтингінде 30-шы орынға ие болуы тиіс.

"Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы үшін үш базалық қағидат айқындалды: флагмандық салаларды цифрландыру, ең заманауи технологияларды енгізу және digital-тәсілді қолдану ("Құжат философиясы" болатын икемділік қағидаты).

Цифрлық ел цифрлық шешімдер әлеміне толығымен біріктірілген күшті бизнестен басталады. Сондықтан цифрландыру мемлекеттік бағдарламасы ел бизнесінің барлық басым секторларда цифрлық технологияларды кеңінен енгізуіне және пайдалануына бағытталған [3].

Цифрландыру адам өмірі мен қызметінің барлық салаларында түбегейлі өзгерістерді қамтамасыз етеді. Технология жаңа салаларды дамытудың қозғалтқышына айналып қана қоймайды, сонымен қатар халықтың қартаюуы, әлеуметтік стратификация, экологиялық мәселелер және климаттың өзгеруі сияқты қоғам мәселелерін шешуге маңызды үлес қоса отырып, маңызды әлеуметтік рөлдерге ие болады. Озық ғылым мен технологияның көмегімен адамның қажеттіліктеріне, икемділігіне, шығармашылығына бағдарлаудың жаңа құндылықтарына негізделген "ақылды" қоғам пайда болады. Цифрландырудың әсерінен еңбек нарығы, Денсаулық сақтау, білім беру, кеңістіктік даму күрт өзгереді.

Мемлекеттік басқаруды цифрлық трансформациялаудың мақсаты клиентке бағдарлану және көп арналық идеяларға, билік органдары қызметінің азаматтар үшін барынша пайдасына, сондай-ақ кері байланыс тетіктерін пайдалануға негізделген цифрлық үкіметті құру болып табылады.

Цифрландырудың қозғаушы күші ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту болып табылады. Цифрландырудың негізгі факторы республиканың барлық өңірлерін интернетпен толыққанды қамту болып табылады, бұл елдің барлық елді мекендері әлі қамтамасыз етілмеген. Осыған байланысты, өңірлерде (әсіресе шалғай жерлерде) азаматтар цифрлық қызметтерді сирек пайдаланады.

Шетелдік сарапшылар Қырғызстандағы Интернеттің өсу деңгейін "орташа әлемдік деңгейден төмен" деп бағалайды, бұған БҰҰ-ның 2020 жылғы зерттеу нәтижелері дәлел бола алады: Интернетті жеке пайдаланушылардың үлесі, % - бен 100 тұрғынға тіркелген кең жолақты қолжетімділік абоненттерінің саны: Қазақстан 79 13,44, Өзбекстан 55 12,7, Қырғызстан 38 5,64, Тәжікстан 22 0,07, Түрікменстан 21 0,09, орташа әлемдік мәні 54 13,26.

Цифрлық экономика-қазіргі қоғам іске асыруға ұмтылатын өзекті экономикалық міндеттерді шешуді қамтамасыз ететін зияткерлік қоғамның икемді технологиялары мен коммуникацияларының кешенді интеграцияланған жүйесі болып табылатын перспективалы шындық [4].

Цифрлық технологиялар туындайтын проблемалар мен міндеттерді жедел және сапалы шешуге мүмкіндік береді, көрсетілетін қызметтердің сапасы артады.

Цифрландырудың әртүрлі аспектілерін қарастыру кезінде көбінесе ақпараттандыру процесінің техникалық аспектілері, оның өндірістік қатынастар мен жаңа технологиялардың дамуына әсері ескеріледі. Ақпараттандырудың әлеуметтік компоненттері аз дәрежеде ашылады, дегенмен олар қоғам үшін олардың салдары бойынша ең маңызды болып табылады.

Цифрландырудың маңызды нәтижелері жаңа кәсіптер санының тез өсуі, жаңа құзыреттердің пайда болуы және бірқатар кәсіптердің жойылу қаупі болады. Әлеуметтік маңызы бар қызметтер саласында цифрландыруды дамыта отырып, мемлекет электрондық форматқа аударылатын ақпараттың дұрыстығы мен дұрыстығы үшін жауапты болуға, дербес ақпаратты қорғауды қамтамасыз етуге тиіс.

Әр түрлі киберқауіптердің ықтималдығын арттыру тиісті деңгейде шараларын және киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша қосымша шығындарды қабылдауды және цифрлық дербес ақпаратты қорғаудың уақыт талаптарына сәйкес жүйесін құруды, құпиялылықты сақтауды, лауазымды тұлғалардың деректер базасына жіберілуін қатаң бақылауды, цифрлық сәйкестендіруді енгізуді талап етеді

Цифрлық трансформацияға кедергі келтіретін маңызды фактор қазіргі уақытта сирек қолданылатын электрондық цифрлық қолтаңбаларды пайдалана отырып, электрондық құжат айналымының жеткіліксіз дамуы болып табылады. Электрондық құжаттарды, азаматты немесе оларға қол қоятын ұйымды тексерудің жаңа жолдары қажет. Азаматтарды сәйкестендіру үшін биометриялық параметрлерді пайдалану биометриялық параметрлер негізінде цифрлық қолтаңбаны пайдалануды жеңілдетеді.

Осылайша, цифрлық трансформация елімізде технологиялық өзгерістер жасайды және экономикамыздың бәсекеге қабілеттілігі мен мемлекеттің тиімділігін арттырады, адамдардың өмірін жайлы етеді және халықтың өмір сүру деңгейінің өсуін қамтамасыз етеді. Цифрландыру адами фактордың кез келген әсерін барынша азайтуға, халыққа мемлекеттік қызметтер көрсету кезіндегі процестердің ашықтығын қамтамасыз етуге, сыбайлас жемқорлық факторларының әсерін азайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Сущность, плюсы и минусы ифровизации. <https://nisi.kg/blog/29-Sushchnost-плюсы-i-minusy-tsifrovizatsii.html>
2. Цифровизация экономики: мировой опыт и возможности прорыва для Казахстана. <https://strategy2050.kz/ru/news/51190/>
3. Какие проблемы не дают оцифровать экономику Казахстана. <https://lsm.kz/kakie-problemy-ne-dayut-ocifrovat-kazahstan>
4. Цифровой Казахстан. <https://www.tadviser.ru/index.php/>

Зарубежный опыт развития этнографии туризма

Ж.Хустьи¹, Б.К.Джазыкбаева², Т.П. Алексеенко³

¹PhD, доцент кафедры туризма

²PhD, профессор кафедры менеджмента и инновации

³Магистр экономических наук, доцент кафедры туризма и ресторанного дела
baldirgan_keu@mail.ru

¹Печский университет, Сексард, Венгрия

^{2,3}Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан

Аннотация: В статье рассмотрен зарубежный опыт развития этнотуризма. Развитие этнотуризма позволяет развивать внутренний туризм в Казахстане. Знание полного объема теории этнотуризма, изучение его видов и типов, знание особенностей этнографического туризма позволит построить совершенную систему развития данного вида туризма.

Ключевые слова: туризм, этнографический музей, культура, этнос, путешествие, быт.

За рубежом накоплен значительный опыт в организации этнотуризма, изучение которого представляется особенно важным для Республики Казахстан, поскольку способствует поиску альтернативных решений в организации данного вида туризма. Среди лидеров по этнотуристскому направлению можно выделить Австралию, Канаду, Непал, Эквадор и другие. Рассмотрим некоторые примеры.

Канада соединила в себе массу культурных течений: индейские обряды, влияние эмигрантов из Азии и Латинской Америки, традиции первых европейских поселенцев. Особый шарм Канаде придают дикая природа и уникальная культура аборигенов: 2% населения составляют индейцы и инуиты (эскимосы), чья культура и создает основу для развития этнотуризма. В центре Оттавы находится этнодеревня, открытая для посещения круглый год. Здесь можно по своему желанию выбрать одно или несколько занятий (экскурсий) для знакомства с жизнью коренного населения, различными типами жилищ, древними технологиями и орудиями труда, которые использовались для изготовления каное и бересты, выделывания шкур, производства корзин. Ежегодно в этнодеревне представляется новая театральная постановка на сюжет древних легенд. В национальном кафе на территории деревни предлагается меню из традиционных аборигенных блюд.

Сотрудничество администраций национальных парков с коренным населением сыграло важную роль в создании ряда новых охраняемых территорий. Около трети таких парков Канады имеют Советы по управлению, в состав которых входят аборигены. Сообщества коренных народов активно участвуют в организации и предоставлении туристско-экскурсионных услуг посетителям охраняемых территорий.

Австралия – самый маленький материк на планете, отделившийся от остальной суши миллионы лет назад. Такая изолированность позволила его природе сохранить большое количество уникальных видов растений и животных, а также самобытный этнос, создавший основу для развития этнографического туризма [1].

Этнографический туризм в Австралии включает туры лодочные, культурные и экологические (в дикую природу). Эти туры проводятся на землях коренного населения, в национальных парках и традиционно племенных землях. Находясь во владении коренного населения, туристские предприятия имеют возможность для сохранения культурного и природного разнообразия, а также дают работу местному коренному населению. Такой этнографический туризм отвечает всем требованиям, обеспечивает устойчивое использование ресурсов и выполняет просветительские функции. В нем участвуют и крупные землевладельцы, и местное население. Важную роль в развитии этнотуризма играет государство.

Этнотуризм в Испании – сегодня эта туристическая подотрасль развита в стране на высочайшем уровне. Общее число агротуристических отелей, ферм и вилл составляет десяти

тысяч. В Испании этнотуризм сегодня – это и путешествие по знаменитым винодельческим регионам, и отдых на морском берегу, и знакомство с культурой и бытом страны.

Что такое этнотуризм в Испании? Во-первых, это его самая распространенная форма – сельская гостиница «финка» (finca). В Испании финка – это, как правило, сельский дом или целая ферма, которая предлагает свои услуги туристам. Таких ферм по Испании разбросано множество. Это могут быть совсем новые виллы на побережье Коста-Дорода или Коста-дель-Соль, с собственными садами и конюшней. Или же это могут быть 300-летние особняки в Стране Басков, где по сей день на старинном прессе отжимают оливковое масло. «Каза руралес» (casa rurales) - еще один тип проживания в Испании. От финки каза руралес отличается тем, что большую часть времени это простой сельский дом, где ведется обычное для села хозяйство. Часть этого дома сдается на лето туристам. Каза руралес - идеальный способ увидеть испанский быт изнутри.

Рассмотрим знаменитые этнографические объекты в мире. В таблице представлены 12 этнографических музеев под открытым небом.

Таблица 1
12 этнографических музеев под открытым небом

№	Названия этнографических музеев	Страны
1	Скансен	Швеция
2	Традиционный музей	Япония
3	Музей «Земля легенд»	Дания
4	Музей истории культуры «Норвежский фольклорный музей»	Норвегия
5	Музей Арбаер	Исландия
6	Музей Словакской деревни в городе музей Мартин	Словакия
7	Этнографический музей народов Забайкалья	Россия
8	«Первые поселенцы» в городе Суон Хилл	Австралия
9	Музей ремесел в Луостаринмяки, Турку	Финляндия
10	Деревня украинского культурного наследия, расположенная в провинции Альберта	Канада
11	Традиционная деревня Кореи	Южная Корея
12	Висконсинский музей Старого Света	США
Примечание – Составлено авторами [2]		

Как было сказано выше, первый такой музей под открытым небом был создан в 1891 году в Швеции под названием Скансен. Скансен – первый в мире этнографический музей под открытым небом. Открыт он был в 1891 году на острове Юргорден в Стокгольме по инициативе знаменитого исследователя, этнографа Артура Хазелиуса. Идея его была проста: представить всю Швецию в миниатюре.

Скансен стал образцом этнографического музея. В нем собраны постройки со всей страны, которые охватывают период с XVIII по XX век. Всего здесь около 160 объектов: это и городские мастерские, и усадьбы, и хутора, и даже саамский стан. Внутренняя обстановка полностью аутентична, а посетители, одетые в костюмы соответствующей эпохи, с радостью рассказывают посетителям о жизни и быте людей в разные времена. Еще в Скансене есть зверинец, в котором представлены типичные для Скандинавии домашние и дикие животные. Вдобавок в этом музее пышно отмечают в соответствии с национальными традициями почти все крупные праздники: и Вальпургиева ночь, и праздник святой Люсии и, разумеется, Рождество.

Следующим этнографическим объектом является Музей традиционного дома (Япония). Минака-ен находится в Икута, одном из красивейших парков Страны восходящего солнца. Экспонатов в музее немного, всего 25. Это традиционные японские дома эпохи Эдо (1603–

1868), которые свезли сюда со всей страны. Но выглядят они так, будто всегда стояли на своих местах, а не появились тут в 1960-х, когда Минака-ен только создавался по инициативе властей префектуры Канагава.

Девять домов XVII- XVIII веков из удаленных горных районов получили от правительства статус особо ценных памятников культуры. Хотя это не дворцы и храмы, а всего лишь простые постройки, в которых когда-то жили простые люди, они воплощают собой красоту и функциональность традиционных японских жилищ. Большая часть их внутреннего убранства полностью соответствует времени создания того или иного строения. Периодически в музее проводятся выставки и фестивали, а также традиционные постановки театра Кабуки и кукольные представления, которые на фоне старинных домов смотрятся весьма эффектно.

В Дании находится интереснейший объект этнотуризма – Земля легенд. «Земля легенд» не сразу стала музеем. Она возникла в 1964 году как Историко-археологический экспериментальный центр: историки и археологи решили изучать прошлое, применяя архаические технологии на практике. Первым объектом, реконструированным в рамках этого проекта, стала деревня железного века, воссоздававшая жизнь древнегерманских племен на территории Дании.

Деятельность центра оказалась весьма успешной и с научной, и с развлекательно-образовательной точки зрения. Он сыграл огромную роль в становлении экспериментальной археологии как научной дисциплины, а с другой, привлек тысячи туристов со всего мира. В наши дни «Земля легенд» является полноценным историко-этнографическим музеем под открытым небом, занимающем 43 га земли, и включает в себя, помимо древнегерманской деревни, рынок викингов, стоянку каменного века и фермы XIX столетия.

У посетителей музея есть возможность на практике познакомиться с технологиями и бытом прошлого, побывав в шкуре викинга или древнего германца. Взрослые, например, могут попробовать добыть огонь при помощи деревянного сверла, нарубить дров топором, созданным по технологиям многовековой давности, или смолоть зерно в муку ручной мельницей, а детям наверняка понравятся прогулки на каноэ.

Норвежский музей истории культуры является достопримечательностью страны потомков викингов. Норвежский музей истории культуры Norsk Folkemuseum был официально открыт спустя три года после Скансена. В 1894 году Швеция и Норвегия были одной страной, и кое в чем музей в Осло пошел по стопам своего «старшего брата», а кое в чем и превзошел его.

В Norsk Folkemuseum собрано более 150 строений со всей страны, которые охватывают восемь столетий истории Норвегии. Жемчужиной коллекции является построенная в 1212 году Ставкирка из города Гуля – одна из немногих сохранившихся каркасных деревянных церквей Северной Европы. Помимо нее, в музее представлены еще четыре строения родом из Средневековья, что делает Norsk Folkemuseum весьма привлекательным местом для любителей древней скандинавской архитектуры. В этом плане он может дать фору знаменитому «Скансену». Всего же в музее хранится 160000 экспонатов, отражающих повседневную жизнь королевства, начиная с XVI века. А еще он обладает богатейшим фотоархивом, который включает и работы именитых фотографов начала XX века.

Этнотуризм в Исландии представлен музеем Арбаер. Еще в 1942 году горожане Рейкьявика подали петицию в городской совет с просьбой основать музей. Процесс сбора артефактов занял целых 12 лет, и архив с историческим наследием столицы был открыт в 1954 году. Но количество старинных предметов росло с каждым днем, нужны были подходящие здания для музея и территория, на которой можно было бы их разместить.

Старая заброшенная ферма Арбаер, находившаяся в то время недалеко от Рейкьявика, идеально подошла для этой цели. По решению городского совета все наиболее ценные аутентичные постройки города были перемещены туда, а уже стоявшие там были отреставрированы. И в 1957 году первый масштабный этнографический объект под открытым небом в Исландии открылся для посетителей.

Восточная Европа славится своим Музеем словацкой деревни в Мартине (Словакия). Музей словацкой деревни в городе Мартин – крупнейшая этнографическая экспозиция под открытым небом в стране. Но примечателен он прежде всего тем, что с момента появления идеи его создания до непосредственной ее реализации прошло больше 70 лет.

Замысел постройки музея возник еще в конце позапрошлого века, когда Словакия еще была частью Австро-Венгрии. Первый конкретный проект был представлен лишь в 1931 году, и его реализацию прервала Вторая мировая война и последовавшая разруха. Только в 1964 году Словацкий национальный совет наконец-то дал добро на возведение музея, а первых посетителей он принял в 1972 году. Его экспозиция постоянно пополняется и до сих пор считается незавершенной, а работать круглый год он начал всего семь лет назад.

В наши дни на территории 15,5 га находится больше 140 объектов: дома, усадьбы и бытовые постройки. Все они дают возможность больше узнать о национальной архитектуре и быте северо-западных областей Словакии конца XIX – первой половины XX вв. А по крупным праздникам в музее устраивают костюмированные представления с народной музыкой и танцами.

Наш ближайший сосед и главный экономический партнер – Россия, также попал в данный список. Этнотуризм России поддерживается этнографическим музеем народов Забайкалья. Восточная Сибирь – земля контрастов: какие только этносы, верования и традиции не укоренились в ней! И открытый в 1973 году Этнографический музей народов Забайкалья – яркое тому доказательство. На его территории ламаистский храм-дуган соседствует с этапным амбаром, в котором содержались каторжане, а дом с мезонином, принадлежавший до революции богатому чиновнику, – с бурятской юртой.

Этот музей не так широко известен, как знаменитые Кижы, а между тем он является одним из крупнейших объектов подобного рода в России, занимая площадь 37 га. Его посещение легко вписать в путешествие по Забайкалью: он находится всего в 8 км к северу от Улан-Удэ, столицы Бурятии.

Поселение первопроходцев в Австралии является одним из важных этнографических объектов в мире. В 1963 году по инициативе властей штата Виктория в Австралии появился первый музей под открытым небом – «Поселение первопроходцев» в небольшом городке Суон Хилл. Для его создания со всех штатов и территорий свезли более 50 построек второй половины XIX века, в том числе дома, кузницы и магазины. Чтобы сделать объект популярным и привлечь как можно больше туристов, у частного предпринимателя был куплен оригинальный колесный пароход «Королева Мюррей» постройки 1876 года, который отреставрировали и пришвартовали у причала музея. А у семьи Форестер приобрели один из немногих сохранившихся стереоскопических театров, сделанный в конце XIX века, – там и сегодня дают представления.

В музее хранится более 10000 экспонатов, среди которых есть подлинные машины, трактора и другая сельскохозяйственная техника – большей частью на ходу. К тому же «Поселение первопроходцев» располагает неплохой коллекцией сохранившихся конных повозок начала прошлого века, и гости музея могут при желании прокатиться на них.

Музей ремесла в Луостаринмяки в городе Турку, Финляндии уникален не только для Страны тысячи озер, но и для всего мира: все входящие в него 18 кварталов старинной застройки (конец XVIII – начало XIX вв.) находятся на своих первоначальных местах! Такой сохранностью постройки в Луостаринмяки отчасти обязаны своей репутации. Это было место, где селились низшие сословия – бедные горожане и ремесленники, и потому для новой застройки выбирались более престижные места.

Канада оказывает дань уважения этническому разнообразию своей страны – это доказывает Село украинского культурного наследия, расположенное в провинции Альберта. Канада занимает третье место в мире по численности украинского населения (после России и самой Украины). Неудивительно, что музей под открытым небом, посвященный

культурному наследию этого народа, находится в самом сердце канадской провинции Альберта, в 50 км к востоку от ее столицы – города Эдмонта.

Музей, или просто Украинское село, не просто знакомит посетителей с эпохой колонистов-переселенцев первой волны (1892-1930 годы), но буквально заставляет погрузиться в нее. Мало того что со всей Канады сюда свезли самые разнообразные постройки того времени. Эффект исторического погружения обеспечивают тщательно подобранные костюмы работников: они постоянно играют роли колонистов и ведут себя в соответствии с выбранной эпохой.

Корейская традиционная деревня (Южная Корея) – один из удачных примеров грамотной политики государства в отношении этнотуризма. В начале 1970-х правительство Южной Кореи в рамках программы привлечения иностранных туристов решило основать музей, посвященный традиционному сельскому укладу. Проект получился весьма успешным: сейчас его ежегодно посещают более 1,8 млн посетителей как из самой Кореи, так и из-за ее пределов – рекорд для этнографических объектов под открытым небом.

США привлекает туристов Старым миром Висконсина. Музей «Старый мир Висконсина» является самым большим этнографическим музеем под открытым небом в Соединенных Штатах, охватывая площадь примерно 2,4 кв. км. Находится он в 56 км к юго-западу от Милуоки и действует с 1976 года. Инициатором его создания выступило Историческое общество штата: оно хотело наиболее точно передать быт людей, населявших Висконсин в конце XIX – начале XX веков, и показать своеобразие современной им архитектуры.

Таким образом, мы видим, что развитие этнотуризма позволяет развивать внутренний туризм в стране. Знание полного объема теории этнотуризма, изучение его видов и типов, знание особенностей этнографического туризма позволит построить совершенную систему развития данного вида туризма. В свою очередь, позитивный опыт западных стран, в частности опыт Австралии, Канады, Швеции и т.д. может быть применен в индустрии этнотуризма в Казахстане, как инновационные методы привлечения притока иностранных туристов. Стоит отметить опыт развития этнотуризма в Австралии в плане наличия комплексного сайта этнотуризма Aboriginaltourism.australia.com, что выявляет необходимость создания аналогичного сайта в нашей стране.

Список литературы:

- 1 Джанджугазова, Е. А. Туристско-рекреационное проектирование: учебное пособие для вузов / Е. А. Джанджугазова. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 257 с.
- 2 Севастьянов, Д. В. Страноведение и международный туризм: учебник для вузов / Д.В. Севастьянов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 327 с.

**Экономиканы цифрландыру контекстінде
есепті, аудитті, талдауды және бағалауды үйлестіру**

**Гармонизация учета, аудита, анализа и оценки
в контексте цифровизации экономики**

**Harmonization of accounting, audit, analysis and evaluation
in the context of digitalization of the economy**

IT аудит және оның даму перспективалары

Д.М. Ақынов

Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының оқытушысы

Dosim.kz@mail.ru

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Түйіндеме: Жоғары деңгейлі аудит процесі әртүрлі ұйымдарда, қызмет салаларында және географиялық аймақтарда деректерді талдаудың әртүрлі әдістерімен өте ұқсас болғандықтан, ұйымдардың немесе жеке аудиторлардың пайдалануы үшін процесті бақылау әдістерінің алуан түрлілігі бар. Сыртқы аудиторлардың жартысына жуығы осы модельдердің бірін ұстанады және көптеген ұйымдар өздерін жобалауға балама ретінде белгіленген әдістер мен шеңберлерді пайдалануды таңдайды. Бұл мақалада аудит, IT менеджменті, ақпараттық қауіпсіздік және бақылауды бағалау сияқты ең танымал және кеңінен қолданылатын әдістемелер берілген.

Кілт сөздер: аудит, актив, IT, экономика, ұйым, мониторинг, стандарт, бизнес, ақпараттық технология, бағалау.

Аудит – ұйымның жеке немесе бірнеше аспектілерін жүйелі, объективті зерттеу болып табылады. Ол компанияның ұйымның мінез-құлық критерийлерінің белгілі бір санымен не істейтінін салыстырады. Ақпараттық технологияларды (IT) талдау арқылы компания қолданылатын стандарттар мен талаптарды қаншалықты ұстанатынын анықтау үшін ұйым ішіндегі бірнеше деңгейдегі процестерді, IT активтерін және бақылау құралдарын зерттеу жүргізіледі. Қазір барлық дерлік ұйымдар оны өз қызметін қолдау, мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу үшін пайдаланады. Бұл жағдайда ұйымдар IT-ны тиімді пайдалануды қамтамасыз етуге жеке қызығушылық танытуы керек және оны процестер мен жүйелердің мақсатына сай жұмыс істеуі және ақпараттық ресурстар мен басқа ресурстардың тиімді бөлінуі үшін тиімді пайдалана алады. IT талдауы ұйымдарға ақпараттық жүйелерді қорғау, өнімділікті өлшеу және түзету және мақсаттарға жету үшін бақылау құралдарын пайдалануды бағалауға және жақсартуға көмектеседі. IT аудиті IT-ға тән процестерді, ұйымның мүмкіндіктері мен активтерін зерттейтін ресми аудит әдістерін қолдануға негізделген. Аудит сонымен қатар IT аудитінің басқа салаларын қолдайтын компоненттерге немесе мүмкіндіктерге әсер етеді. Мысалы: қаржылық менеджмент және бухгалтерлік есеп; сапаны басқарудың операциялық тиімділігі және тәуекелдерді басқару; сәйкестік (GRC).

IT аудитін жүргізуді ұйымда аудит үшін жұмыс істейтін ішкі аудиторлар немесе сыртқы мамандар жүргізеді. Ішкі немесе сыртқы аудит процесінде қолданылатын процестер мен процедуралар туралы түсінік көбінесе өте ұқсас. Бірақ тексерілетін ұйымның және оның қызметкерлерінің рөлі айтарлықтай ерекшеленеді. Аудит барысында ұйым салыстыратын стандарттар немесе талаптар ішкі және сыртқы аудиттерге, сондай - ақ аудиттің әртүрлі түрлеріне байланысты өзгереді. Ұйым заңнамалық немесе нормативтік талаптарға сай болу, бизнес-процестердің жедел тиімділігін бағалау, белгілі бір стандарттарға сәйкестік сертификатын алу және бизнес-процестердің, өнімдер мен қызметтердің сапасын жақсарту мүмкіндіктерін анықтау үшін аудит жүргізеді. Ұйымдарда әртүрлі мотивация көздері және әртүрлі мақсаттар, міндеттер немесе күтілетін нәтижелер бар.

Интеллектуалды аудит кейбір ұйымдарда IT активтері мен ақпаратын қорғайтын немесе GRC бағдарламаларының элементі ретінде бақылау құралдарын пайдалану тиімділігін тексеру үшін көбірек қолданыла бастады. IT аудитін тек өз бетіңізше ғана емес, сонымен қатар IT басқару саласындағы өз стандарттарыңызбен де үйреніңіз. Бұл IT-ны басқарудың басқа әдістерімен немесе операциялық тәжірибемен айтарлықтай байланысты болуы мүмкін. IT аудиті мен желілік мониторинг, қызметтерді (Қызметтерді) басқару, техникалық қолдау

және ақпараттық қауіпсіздік арасындағы байланыс ІТ аудитінің саясатымен, тәжірибесімен және стандарттарымен танысуды ол қолдайтын бизнес салаларындағы бизнес-процестердің қызметкерлері мен менеджерлері үшін қажет етеді. Көптеген ұйымдар ішкі және сыртқы аудиторлар жүргізетін әртүрлі ІТ аудиттерінен өтеді және олардың әрқайсысы жиі әртүрлі процедуралармен, әдістермен және критерийлермен бірге жүреді.

Аудиторлық ұйымдар ескеруі керек ІТ-ның көптеген аспектілері бар және барлық ұйымдар үшін тиімді жұмыс істейтін бірыңғай "дұрыс" немесе "ең жақсы" тәсіл немесе аудит стратегиясы жоқ. ІТ аудиті бойынша бірыңғай беделді стандарт немесе білім көзі жоқ, тіпті бір елде, секторда немесе операциялық салада; оның орнына олардың көпшілігі бар және олар ІТ-ға, сондай-ақ жалпы бухгалтерлік есеп пен қаржылық басқаруға, сапаны басқаруға, ІТ-ны басқаруға, бағдарламалық жасақтаманы әзірлеуге және ақпараттық қауіпсіздікке мамандандырылған ұйымдардан келеді. Аудиторлық ақпарат көздерінің, ұсыныстардың және кәсіби білімнің көптігі мен әртүрлілігі олардың ІТ аудитіне ең қолайлы тәсілді анықтауға тырысатын ұйымдар үшін көмекші де, кедергі де болуы мүмкін. Бұл ұйым үшін оңтайлы тәсіл көптеген факторларға, соның ішінде ұйымның сипатына, оның бизнес функцияларына, ақпараттық жүйелер мен инфрақұрылымға; ол қатысатын салаға; оның нормативтік-құқықтық базасына және сыртқы аудиттерге ұшырау дәрежесіне; оның географиялық орналасуы мен операцияларының саласына; ұйымның маңыздылығына байланысты ІТ-ны басқаруға, тәуекелдерді басқаруға және аудитке мүмкіндік береді; және оның ішкі процестерінің жетілуі, соның ішінде аудит функциясы. Осы факторлардың кейбірін немесе барлығын ескере отырып, ұйымдар өздерінің аудиторлық бағдарламаларын қол жетімді аудит процестерін, стандарттар мен ұсыныстарды ұйымның аудиттің нақты қажеттіліктерімен үйлестіруге тырысатындай етіп құра алады.

Кейбір ұйымдар бірыңғай аудит жүйесіне және аудит стандарттары мен процедураларының тиісті жиынтығына назар аударуды жөн көруі мүмкін, ал басқалары аудит пен акцент аймағының әр түрлі қажеттіліктерін ажыратып, әр пәндік сала үшін арнайы аудит тәсілдерін таңдауды тиімдірек деп санайды. COSO, COBIT, ITIL немесе басқа модельдер сияқты белгілі бір басқару, ІТ басқару немесе қызмет көрсету жүйесін стандарттаған ұйымдар үшін олардың аудитін олар ұстанатын құрылымға толық сәйкес келетін етіп құрылымдау өте орынды. Бірнеше аудиторлық тәсілдерді қолданудың балама стратегиясы бір ұйымның өзінің аудиторлық қызметінің барлық көлемін қамту үшін көптеген әртүрлі стандарттар мен тәсілдерді қолдануына әкелуі мүмкін. Көптеген ұйымдар ІТ аудитінің әртүрлі түрлеріне қатысты стандарттарды, бағалау шеңберлерін және аудиторлық нұсқаулықтарды ұсынады, сондықтан ұйымдық аудит стратегиясын әзірлеу ұйымдар өздерінің аудиторлық бағдарламаларына қолдана алатын қол жетімді материалдар мен әдістерді зерттеудің белгілі бір деңгейін қамтуы керек.

Аудит нәтижелерін осылайша бейімдеу икемділігі сыртқы аудитке қарағанда ішкі аудит үшін көбірек болады, өйткені сыртқы аудит талаптарының негізінде жатқан саясат, ережелер, ережелер немесе стандарттар жиі қолданылатын стандарттар мен процестерді белгілейді. Ішкі аудит бағдарламасында табысқа жетуді көздейтін кез-келген ұйым ІТ активтерінің табиғатын, функционалдық процестерін, техникалық сипаттамаларын және өз қызметінің басқа аспектілерін өте жақсы түсінуі керек, ол аудит жүргізудің тиісті әдісін анықтай алады. Ұйымның стратегиялық мақсаттары, басқару міндеттері, тәуекелге төзімділік және сәйкестік қажеттіліктері де ІТ аудитін ынталандырады және аудит объектілерінің басымдықтарын анықтауға әсер етеді. Ішкі аудиттерді жүргізу кезінде пайдалану үшін аудиторлық рәсімдерді, хаттамалар мен әдіснамаларды таңдаудың ұйымдастырушылық нұсқалары, соның ішінде сырттан анықталған баламаларды қабылдаудың орнына өзінің аудит стандарттары мен критерийлерін және аудит процестерін анықтау. Ұйымдардың әртүрлі түрлерін бағалау үшін жалданған немесе тағайындалған сыртқы аудиторлар белгілі бір Нормативтік немесе ұйым қабылдаған стандарттарға сәйкес келеді және осы стандарттарға сәйкес сертификаттары бар аудиторлық персоналды пайдаланады.

Сол сияқты, ішкі аудит жүргізу үшін персоналды іріктеу кезінде — қызметкерлерді

тағайындау кезінде немесе ұйымнан тыс жеке тұлғаларды немесе фирмаларды таңдау кезінде — ұйымдар аудит жүргізетін адамдардың жұмысты дұрыс орындау үшін қажетті білімге, дағдыларға және біліктілікке ие болуын қамтамасыз етуге тырысады. Егер аудитке белгілі бір стандарт немесе формальды тәсіл қолданылса, онда аудиторлар тиісті сертификаттау немесе ұқсас тіркелгі деректері немесе екеуі де арқылы алдыңғы тәжірибенің арқасында қолданылатын стандартпен танысуды көрсете алуы керек. Сертификаттар аудит жүргізетін немесе өтетіндерге аудит жүргізетін персоналдың тапсырманы дәл және тиімді орындау үшін жеткілікті тәжірибесі бар екеніне сенімділік береді. Сертификаттаудың өзі құзыреттіліктің кепілі емес, өйткені сертификаттар немесе басқа сенім грамоталарын беретін ұйымдар сертификаттауға әр түрлі талаптар қояды және олар кәсіби куәліктер беретін процесте қатаңдық деңгейлерін ұсынады. IT аудитіне қатысты ең құрметті сертификаттардың көпшілігін белгілі бір білім көлеміне сәйкестік сертификаттау емтиханын тапсырудан басқа, тиісті жұмыс тәжірибесі мен білімін растауды талап ететін ұйымдар береді. Аудит жүргізу үшін жаңа қызметкерлерді жалдайсыз ба, бар қызметкерлерді аудиторлық дағдыларға үйретесіз бе немесе ұсынылған мердігерлерді немесе аудиторлық фирманың қызметкерлерін бағалайсыз ба, ұйымдар аудитордың біліктілігін анықтауда олардың құндылығын бағалау үшін кәсіби сертификаттар туралы білуі керек және нақты өкілеттіктерді алдын-ала шарт ретінде беру керек пе, жоқ па, соны шешуі керек. аудит жүргізетін адамдарға ұйым атынан аудит.

Стандарттарды жариялайтын және халықаралық қолдануға арналған сертификаттарды ұсынатын ұйымдар бар; аймақтық немесе ұлттық қолданысқа бағытталған, бірақ халықаралық принциптерге немесе стандарттарға сәйкес келетін ұйымдар; және географиялық немесе салалық ауқымы анағұрлым шектеулі ұйымдар. Ақпараттық жүйелерді тексеру және бақылау қауымдастығының (ISACA) COBIT сияқты IT-ға бағытталған көптеген құрылымдар мен басқару стандарттары жаһандық пайдалануға арналған, әдетте әртүрлі елдерде жергілікті бейімделуі аз. Халықаралық аудит және кепілдік стандарттары кеңесі (IAASB) жариялаған жалпы қабылданған аудит стандарттары (GaAs) сияқты басқа халықаралық аудит стандарттарын ұлттық стандарттау ұйымдары әртүрлі аймақтарда немесе елдерде жергілікті пайдалануға бейімдейді. Халықаралық ұйымдар сонымен қатар стандарттарды, тәжірибелерді және нұсқаулықтарды әзірлеу және тарату туралы шешім қабылдай алады немесе осындай ақпаратты қамту аясы тар басқа ұйымдар әзірлеген стандарттар мен тәжірибелерді қосу, біріктіру немесе келісу арқылы шығара алады. Мысалы, халықаралық жоғары аудит органдары ұйымы (INTOSAI) сыртқы мемлекеттік аудиттерге жауапты 200-ге жуық ұлттық деңгейдегі аудиторлық мекемелерді біріктіреді және ұлттық деңгейдегі мүше ұйымдарда және аудит стандарттары бойынша басқа халықаралық органдармен ынтымақтастықта әзірленген аудит стандарттары мен озық тәжірибелер бойынша ұсыныстарға санкция береді, мақұлдайды және таратады. Сол сияқты, 125-тен астам елдегі 165-тен астам ұйымды біріктіретін Халықаралық бухгалтерлер Федерациясы (IFAC) оның мүшелері енгізуге міндеттенетін халықаралық стандарттарды әзірлейді және алға жылжытады. Сондай-ақ, қазіргі уақытта ұлттық деңгейде құрылған халықаралық стандарттардың мысалдары бар, мысалы, ISO 27001 және 27002 ақпараттық қауіпсіздікті басқару стандарттары, олар халықаралық тұтыну үшін қабылданғанға және жетілдірілгенге дейін Британдық стандарттар ретінде басталды. Тұтастай алғанда, IT аудитінің стандарттары мен практикасы және тиісті нұсқаулықтар көбінесе көпұлтты немесе жаһандық қолданысқа ие, ал заңнамаға немесе ережелерге сәйкестікті қамтамасыз етуге бағытталған аудит стандарттары әдетте белгілі бір елге немесе аймаққа тән.

Әдебиеттер тізімі

1. Standards for the protection of personal information of residents of the commonwealth, 201 CMR 17.00; 2010.
2. IT Governance Institute Board briefing on IT governance, 2nd ed. Rolling Meadows, IL: IT Governance Institute; 2003.

3. IT Governance Institute COBIT 4.1. Rolling Meadows, IL: IT Governance Institute; 2007
4. International Association of Computer Investigative Specialists [Internet]; Leesburg, VA: IACIS [cited 2013 May 4]. Available from: . https://www.iacis.com/certification/default_cert.
5. International Auditing and Assurance Standards Board Assurance reports on controls at a service organization. New York, NY: International Auditing and Assurance Standards Board; 2011. [International Standards for Assurance Engagements 3402].
6. International Organization of Supreme Audit Institutions. Information system security review methodology. Copenhagen, DK: INTOSAI Professional Standards Committee; 1995. ISSAI 5310.
7. International standards for the professional practice of internal auditing. Altamonte Springs, FL: Institute of Internal Auditors; 2012 October.
8. International Standards of Supreme Audit Institutions (ISSAI) [Internet]; Vienna: International Organization of Supreme Audit Institutions [cited 2013 May 4]. Available from: <http://www.issai.org/composite-347.htm>.
9. Kissel R., Stine K., Scholl M., Rossman H., Fahlsing J., Gulick J. Security considerations in the system development life cycle. Gaithersburg, MD: National Institute of Standards and Technology, Computer Security Division; 2008. [Special Publication 800-64 revision 2].
10. Moeller R.R. IT audit, control, and security. Hoboken, NJ: John Wiley & sons; 2010.
11. National Institute of Standards and Technology Managing information security risk: organization, mission, and information system view. Gaithersburg, MD: National Institute of Standards and Technology, Computer Security Division; 2011. [Special Publication 800-39].
12. Securities and Exchange Commission; Management's report on internal control over financial reporting and certification of disclosure in exchange act periodic reports; final rule. 68 Fed. Reg. 36636; 2003.

Бухгалтерлік есептің қолданыстағы автоматтандырылған жүйелері

М.Б.Амиркулова¹, Л.А.Темирбекова², М.Б.Садуақасова³

^{1,2,3}Э.ғ.м., бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының аға оқытушылары
maral_1970@mail.ru, marhabat77@mail.ru, adiya77@mail.ru

^{1,2,3}Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Түйіндеме: бұл мақалада бухгалтерлік есептің автоматтандырылған жүйелері қарастырылған. Қазіргі кезеңде кәсіпорындарда бухгалтерияны компьютердің көмегімен жүргізу мүмкін емес, сондықтан жаңа технологиялар негізінде бухгалтерлік бағдарламалар жасау жұмысының мәні зор. Қоғамның талаптарына сай автоматтандыру жүйесі басты мәселе болып табылады.

Кілт сөздер: автоматтандыру, бағдарлама, бухгалтерлік есеп, салықтық есеп, ақпараттық технологиялар, жүйе

Бухгалтерлік және салықтық есептілікті жүргізудің ең тиімді жолы бухгалтерияны автоматтандыру болып табылады. Бухгалтерлік есепті автоматтандыру - бұл ақпараттық технологияларды қолдана отырып, кәсіпорында есеп жүргізу.

Автоматтандыру басшыға келесілерді жедел анықтауға мүмкіндік береді:

- * ең ірі борышкерді;
- * қанша қаражат алу керектігін;
- * компанияның бос қаржысын;
- * қажетті төлемдерді уақтылы жүзеге асыру мүмкіндігін;
- * сатудың ағымдағы динамикасын;
- * мерзімі өткен берешек қарқындарын және т. б.

Бухгалтерлік есепті автоматтандырудың негізгі артықшылықтары:

- * деректемелерді тез және қатесіз толтыру (шоттарда, шот-фактураларда, тауар-көлік жүкқұжаттарында, шығыс ордерлерінде, төлем тапсырмаларында);
- * ақпараттық массивті жедел өңдеу;
- * аналитиканы көрнекі түрде ұсыну (диаграммалар, графиктер, кестелер);
- * әр түрлі регистрлерді қалыптастыру (есеп айырысу-төлем ведомостері, кассалық кітап, сату және сатып алу кітаптары);
- * қағаздардың санын азайту;
- * бөлімшелер арасында, басшы мен жұмыскерлер арасында жедел ақпарат алмасу;
- * арифметикалық қателерді жою;
- * салықтық, статистикалық есептілікті толтыру және көшіріп алу, электрондық шот-фактураларды алу және жіберу, банктермен құжаттар алмасу;
- * қаржы-шаруашылық қызметтің ашықтығы мен бақылауында болуы;
- * заңнамадағы өзгерістерге жылдам икемделу.

Автоматтандырылған бухгалтерлік есеп қызметтердің бір бөлігін адамнан техникаға беруді қамтиды, соның ішінде:

- * математикалық есептеулер жүргізу (салықтар мен алымдарды, жиынтық сомаларды есептеу),
- * іріктемелер мен жиынтық есептерді құру;
- мәліметтерді сақтау (анықтамалықтар, журналдар),
- * бланкілерді (жүкқұжаттар, шот-фактуралар) толтыру.

Техникаға аталған міндеттерді жүктеу маманның рөлі құнсызданғанын білдірмейді. Керісінше, оған жүктеме артады – ол жүйеде операцияларды көрсету әдісі туралы шешім қабылдайды, аналитикалық және бақылау процедураларын жүргізеді, құжаттарды базада бастапқы тіркеуді жүзеге асырады.

Қызметкерлерді қысқарту және жалақыны үнемдеу деген болмайды, онда қағазбастылықты электронды түрге неге аудару керек?

Басшылар мен меншік иелері технологияның арқасында қаржының жай-күйін, қоймалардағы тауарлардың санын, ағымдағы кірісті біледі. Шаруашылық және есеп айырысу операциялары нақты уақыт режимінде бақыланады. Активтерді үнемі бақылау теріс пайдалану мүмкіндігін азайтады. Ақпаратты топтастыру, іріктеу, көп сатылы сұрыптау нұсқалары бірнеше есе артады; кеңейтілген мүмкіндіктер басқару шешімдерінің сапасын арттырады.

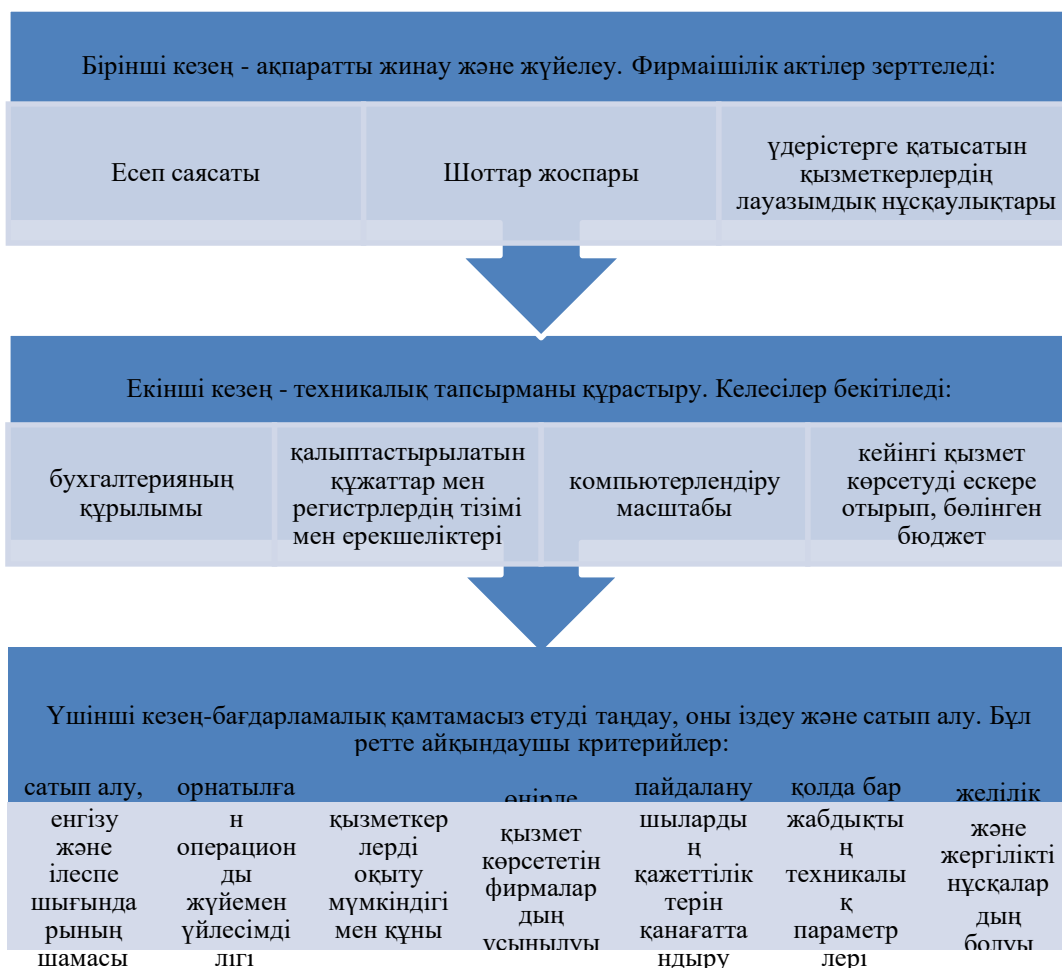
Бухгалтерлер әдеттегі математикалық әрекеттерден, бланкілерді толтырудан және ведомостерді жасаудан босатылады. Бақылау тексерулерін жүргізу, біліктілікті арттыру, контрагенттермен өзара іс-қимыл жасау уақыты ұлғаяды.

Қызметкерлер бірнеше минут ішінде қаржы-экономикалық және кадрлық қызметтерден анықтамалар мен үзінді көшірмелер алады.

Дұрыс ұйымдастырылған құжат айналымы шот-фактуралар мен шоттардың ұзақ рәсімделуіне байланысты өндірістік тоқтап қалуды немесе қоймадан жөнелтудің кешігуін болдырмайды. Электрондық қол қойылған актілер мен шот-фактуралар сатып алушыларға бірнеше күннің орнына бірнеше минут ішінде жетеді.

Заманауи технологиялар қымбат. Алайда, бағаға байланысты ғана емес, олардың таңдауына жауапкершілікпен қарау керек. Қосымшаның бірінен екіншісіне ауысуы ақша мен күш-жігердің жоспарланбаған шығындарына әкеледі, ұжымға елеулі қолайсыздықтар әкеледі. Өтпелі кезең қателіктерге толы, оның салдары айыппұлдар немесе бюджетке негізсіз артық төлемдерге әкеледі.

Проблемаларды болдырмау үшін жаңашылдықтарды енгізу кезең бойынша жүзеге асырылады (сурет 1).

Сурет 1. Жаңашылдықтарды енгізу кезеңдері

Нақты белгіленген талаптар болған кезде бағдарламаларға таңдау жасау қиын емес. Нарық ұсыныстарға толы. Бағдарламалық жасақтама мүмкіндіктері мен ерекшеліктері туралы түсіндірмелері бар Интернет-сайттар мен мақалалардан басқа, тікелей сауда өкілдеріне жүгіне аламыз.

Отандық бағдарламалар үлкен сұранысқа ие. Мұның себебі ұлттық бухгалтерлік есеп стандарттарының ерекшеліктерінде, сондай-ақ үнемі жаңару қажеттілігінде.

Сондай-ақ, ресейлік және отандық бағдарламашылар тұтынушылардың қажеттіліктеріне бейімделген көптеген функционалды және ыңғайлы өнімдерді жасады. Солардың ішінде кеңінен танымалдары: «1С», «Галактика», Алтын, Business express (BE-2), ЛУКА-ПРО жүйесі.

Ірі зауыттар мен концерндер SAP, Oracle, Scala, Navision сияқты жеке немесе шетелдік жобаларды басқарады. Бұл жағдайда шетелдік бағдарламалық жасақтаманы орнату халықаралық нарықтағы акциялардың айналымына байланысты батыс стандарттарын сақтау қажеттілігімен негізделген.

Бухгалтерлердің жұмысын автоматтандырудың заманауи шешімдері барлық қажетті функционалдылықты қамтиды және, әдетте, бастапқыда жиі кездесетін талаптарға (салық режимдері, масштаб, ерекшелік) сәйкес келеді.

Бағдарламалар пайдалану ыңғайлылығымен, есеп процестерін автоматтандыру дәрежесімен, операциялық ортамен үйлесімділігімен және қызмет көрсету деңгейімен ерекшеленеді.

«1С: Кәсіпорын» бағдарламасы Мәскеулік 1С фирмасының бағдарламашыларының көмегімен жасалып шығарылған. "1С" бүкіл ел бойынша қуатты техникалық қолдауға және мамандардың әсерлі санына ие. Заңнамадағы өзгерістерге жылдам жауап беру, сыртқы түрін

үнемі жаңартып отыру, клиенттермен тығыз қарым-қатынас жасау – брендтің айрықша ерекшеліктері.

Платформа мүмкіндіктерге толы, бірақ жұмыс техникасын сақтауды өте талап етеді және сонымен бірге үнемі күрделене түседі. Бүгінгі таңда 1С:Бухгалтерия бағдарламасы Қазақстан нарығындағы бухгалтерлік бағдарламалардың көшбасшысы болып саналады.

«Галактика» бағдарламасы – ірі кәсіпорындарға, холдингтерге және мемлекеттік корпорацияларға арналған цифрландырудың ұлттық платформасын және өндірісті, өндірістік активтерді және сенімділікті жоспарлау және басқару жөніндегі бизнес-қосымшаларды Ресейлік бағдарламаушылар көмегімен құрылған.

"Галактика" - кәсіпорынды басқарудың модульдік кешені. Бухгалтерлік есеп блогы жүйеде де, өздігінен де қолданылады. Құжаттар мен проводкалар бөлек қалыптастырылады. Бағдарлама өндірістік қажеттіліктерге бейімделеді және халықаралық стандарттар бойынша есеп жүргізуді қолдайды.

«Алтын» бағдарламасы қарағандылық ИнтерКомпьютерсервис компаниясында құрастырылған. Бағдарлама отандық бағдарламашылар көмегімен жасалғандықтан Қазақстандық заңдылықтар мен стандарттар толықтай енгізілген. Өзінің атқаратын функциясына байланысты кәсіпорынның қызметіне талдау жасауды және оның жұмысын модельдеуді қамтамасыз етеді.

Business express (BE-2) жүйесі Қазақстандық Токрау IT фирмасы жасаған бұл жүйе шағын кәсіпорындарда бухгалтерлік және салықтық есептер жүргізуге арналған. Жүйедегі шаруашылық операциялар бухгалтерлік құжаттар негізінде операциялар үлгісі арқылы жасалады. Сондай-ақ, жүйеде валюталар курсымен жұмыс істеу мүмкіндігі қарастырылған. Валюта курстарының түрлілігімен, мысалы ҚР Ұлттық банкінің курсы, қор биржасының курсы және тағы сол сияқты курстармен есеп жүргізу мүмкіндіктері қарастырылған.

ЛУКА-ПРО жүйесі Қазақстандық ПЛЮСМИКРО фирмасы жасаған бұл жүйе әртүрлі ауқымдағы кәсіпорындар есебін автоматтандыруға арналған. Жүйеде кез-келген деректерді өңдеуге болады. Мұндай бағдарламаның басқаруымен: жалақы, кадрлар есебі, шаруашылық қызметін талдау есептері жүргізіледі.

Қарастырылған бағдарламалардың бағалық айырмашылықтарын бағалау қиын, өйткені құны көптеген факторларға байланысты. Модульдік бағдарламалық жасақтамасы икемді екенін ескеріп, оны енгізу айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді. Сонымен қатар, нарықта қосымшамен таныс бағдарламашылар неғұрлым аз болса, қосымша баптауда, пысықтауда және басқа да сүйемелдеу қызметтерін алуда қиындықтардың туындау қаупі соғұрлым жоғары болады.

Таңдау процестің күрделілігіне және штатта тиісті бірліктердің болуына байланысты болады.

Автоматтандыру – бұл өсіп келе жатқан бәсекелестікке және компьютерлік технологияның кең таралуына жауап беретін жүйе. Банк, салық, зейнетақы қоры құжаттарды цифрлық құжаттарда немесе Интернет сайты арқылы қабылдайды. Жеткізушілер мен сатып алушылар құжаттаманы ұсынуға асығады.

Сонымен қатар, қаржы мен басқаруды компьютерлендіру қауіпсіздік мәселесіне айналады. Барлық шаруашылық фактілерді жедел тіркеу және ашық есепке алу ғана бақылаудың тиісті деңгейін, сондай-ақ басқару шешімдерін қабылдаудағы икемділікті қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Байдыбекова С.К. Бухгалтерлік есептің компьютеризациясы: оқу құралы. -Алматы: CyberSmith, 1-ші т.2017 -328 б.
2. Байдыбекова С.К. Бухгалтерлік есептің компьютеризациясы: оқу құралы. -Алматы: CyberSmith, 2-ші т.2017 -328 б.
3. Алимбекова, Г. А., Жунисова Г.Е. Бухгалтерлік есепті компьютерлендіру: оқу құралы / әл - Фараби атын. Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Қазақ университеті , 2017. - 170 б.

4. Сыздыкова Э. Ж., Атабаева А.К., Бердиходжаева М.С. **Бухгалтерлік есептегі ақпараттық технологиялар: оқу құралы.** - Алматы : CyberSmith, 2017. - 372 б.
5. Брыкова Н. В. Автоматизация бухгалтерского учета в программе 1С: Бухгалтерия; Академия - М., 2019. - 711 с.
6. Брыкова Н. В. Автоматизация бухгалтерского учета. Лабораторный практикум; Академия - М., 2019. - 483 с.

Анализ основных изменений в правилах проведения государственных закупок в 2019-2022 гг

А.К. Атабаева¹, А.А. Арысбаева²
¹магистр экономических наук, ст. преподаватель
²студентка 1 курса
 atabaeva@list.ru

^{1,2}Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы изменений правил проведения государственных закупок в Казахстане. Проанализированы основные нововведения в сфере закупок и даны характеристики каждого направления. А также сделаны комментарии и выводы по каждому направлению.

Ключевые слова: государственные закупки, правила проведения государственных закупок, электронный депозитарий, демпинг, предварительный квалификационный отбор.

Сфера государственных закупок ежегодно претерпевает значительные изменения. Этому способствуют происходящие социально-экономические явления как в Казахстане, так и во всем мире. Например, в период пандемии, в сфере государственных закупок был принят ряд мер, изменивших правила проведения закупок, в соответствии со сложившейся ситуацией. Карантин сильно снизил прибыль предпринимателей, многие бизнесмены ушли в убыток. Чтобы увеличить доход и сохранить свой бизнес, многие предприниматели стали обращаться к госзакупкам. В период коронавируса закупка товаров, работ, услуг осуществлялась по «Спецпорядку» [1].

5 мая 2019 года внесены изменения в Правила осуществления государственных закупок (приказ МФ РК от 5 мая 2019 года №545). Изменения в Правила государственных закупок введены в действие с 1 июля 2019 года. Основными изменениями Правил являются:

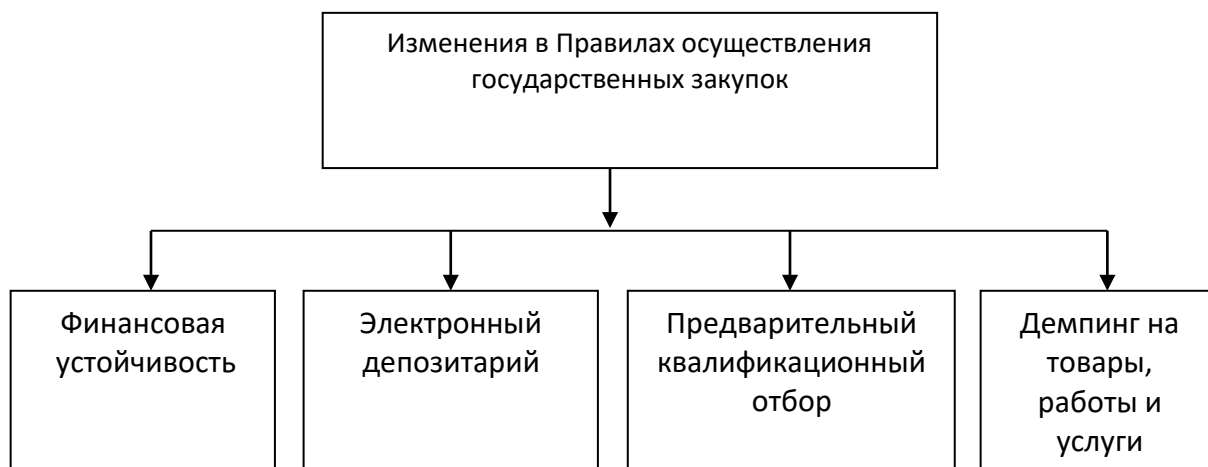

Рисунок 1. Основные изменения Правил

Примечание – Составлено автором по [2]

Правилами установлено новое квалификационное требование в виде финансовой устойчивости потенциального поставщика.

Финансовая устойчивость определяется по следующим 4 параметрам:

- 1) доходы (оборотные средства) (300-форма);
- 2) уплаченные налоги (лицевой счет);
- 3) основные средства (100-форма);
- 4) фонд оплаты труда (200-форма).

Данная информация извлекается автоматически из информационных систем Комитета государственных доходов, которая проверяется веб-порталом «на входе», перед подачей заявки на участие в конкурсе.

Для определения соответствия потенциальных поставщиков финансовой устойчивости по каждому параметру («Доходы», «Налоги», «Основные средства», «Фонд оплаты труда») разработаны следующие показатели:

- 1) доходы (оборотные средства) потенциального поставщика в течение последних 3 лет должны составлять не менее $\frac{1}{2}$ части суммы, выделенной для госзакупки;
- 2) уплаченные налоги потенциального поставщика от доходов должны составлять не менее 3%;
- 3) стоимость основных средств потенциального поставщика в течение последних 3 лет должна составлять не менее $\frac{1}{15}$ части суммы, выделенной для госзакупки;
- 4) фонд оплаты труда работников потенциального поставщика в течение последних 3 лет должен составлять не менее $\frac{1}{15}$ части суммы, выделенной для госзакупки.

На первом этапе требования по финансовой устойчивости применяются только по госзакупкам в сфере строительства.

Электронный депозитарий.

В целях исключения фактов предоставления потенциальными поставщиками недостоверной информации на веб-портале введен функционал «Электронного депозитария», содержащего сведения и документы, подтверждающие опыт работы.

Электронный депозитарий в сфере государственных закупок - электронная база данных, содержащая сведения и документы, подтверждающие наличие опыта работы потенциальных поставщиков, формируемая на веб-портале государственных закупок.

Для успешного участия в конкурсе по строительно-монтажным и работам по проектированию поставщику важно внести информацию в электронный депозитарий. Дальнейшее внесение данных осуществляется через веб-портал. Теперь сведения на веб-портал об опыте работ в электронный депозитарий попадают только после проверки таких сведений уполномоченным органом. Сведения вносятся за последние 10 лет предыдущие текущему году.

Предварительный квалификационный отбор.

Конкурс с ПКО проводится по следующим 5 видам товаров, работ и услуг:

- 1) строительно-монтажные работы;
- 2) мебельная продукция;
- 3) товары легкой промышленности;
- 4) товары, относящиеся к категориям (согласно классификатора объектов информатизации) программного обеспечения и продукции электронной промышленности, включенным в реестр доверенного программного обеспечения и продукции электронной промышленности;
- 5) услуги по созданию и развитию объектов информатизации «электронного правительства»

Условия включения в ПКО утверждены Правилами осуществления государственных закупок (таблица 1).

Таблица 1
Условия включения в ПКО

№ п/п	Наименование товаров, работ, услуг	Условия включения в Перечень	Примечание
1	Строительно-монтажные работы	Являться финансово устойчивым	Соответствие ПП предъявляемому требованию
2	Мебельная продукция	Наличие Индустриального сертификата, выданного НПП РК производителю товаров мебельной промышленности	Соответствие ПП предъявляемому требованию определяется веб-порталом автоматически
3	Товары легкой промышленности	Наличие Индустриального сертификата, выданного НПП РК производителю товаров легкой промышленности	Соответствие ПП предъявляемому требованию определяется веб-порталом автоматически
4	Товары, относящиеся к категориям программного обеспечения и продукции электронной промышленности	Нахождение товара потенциального поставщика в реестре доверенного программного обеспечения и продукции электронной промышленности	Соответствие ПП предъявляемому требованию определяется веб-порталом автоматически на основе данных уполномоченного органа в сфере обеспечения информационной безопасности,
5	Услуги по созданию и развитию объектов информатизации	Наличие соответствующего Индустриального сертификата, выданного Национальной палатой предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен»	Соответствие ПП предъявляемому требованию определяется веб-порталом автоматически на основе данных Национальной палатой предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен»
Примечание - составлено автором на основании источника [3, с.11]			

Демпинг на товары, работы и услуги.

Основное изменение в том, что с данного времени вводится демпинг на товар, который применяется, если цена потенциального поставщика ниже цены, выделенной на конкурс, более чем на 20 %.

Также снижен демпинговый порог на работы, не связанные со строительством: с 40 до 20 %; и на услуги (за исключением инжиниринговых): с 50 до 20 %.

Правилами по всем видам товаров, работ и услуг устанавливается демпинг в размере 20%. Теперь, в случае представления конкурсных ценовых предложений ниже 20% поставщики-победители должны вносить в виде обеспечения антидемпинговую сумму.

Утверждены новые формы сведений о квалификации. Так, если до внесения последних изменений требование по опыту устанавливалось только по двум критериям – до 2 лет и до 5 лет (в зависимости от выделенной суммы), то в действующей редакции Правил установление квалификационного требования в части наличия опыта работы выглядит следующим образом:

Опыт работы и начисление условной скидки в новой рекомендации.

Минфин установил 3 критерия по которым конкурсная комиссия применяет условные скидки к потенциальному поставщику (таблица 2).

Таблица 2
Критерии для начисления условной скидки

№	Критерий	Как применять
1	Наличие у ПП опыта работы на рынке товаров, работ, услуг по предмету госзакупок в течении последних 10 лет, предшествующих текущему году	Начисляет организатор вручную
2	Показатель уплаченных налогов	Автоматически определяет веб-портал
3	Функциональные, технические, качественные и эксплуатационные характеристики товаров, расходы на эксплуатацию, техническое обслуживание и ремонт закупаемых товаров	Начисляет организатор
Примечание - составлено автором на основании источника [3, с.12]		

Опыт работ при поставке товаров, выполнении работ, оказании услуг нужно учитывать за последние 10 лет, предшествующих текущему году. То есть, за опыт работы в текущем году условную скидку не начисляют. Такое изменение применимо ко всем предметам госзакупок – товарам, работам, услугам.

Остальные положения, касающиеся начисления условных скидок за опыт работ потенциального поставщика при поставке товаров и оказании услуг остались без изменения.

Конкурсная комиссия рассматривает опыт работы потенциального поставщика только на рынке поставки товара, и оказания услуг, приобретаемых на данном конкурсе, в том числе по схожим видам товаров, услуг.

Пороговый предел условной скидки за опыт работы при закупке работ стал зависеть от выделенной на конкурс или лот суммы (таблица 3).

Таблица 3
Пределы условной скидки за опыт работы

Выделенная сумма на конкурс/лот	Суммарное процентное влияние
не превышает 200 000 мрп	не превышает 5%
превысит 200 000 мрп	не превышает 10%
Примечание - составлено автором на основании источника [4]	

Опыт работ по СМР и проектированию.

Документы из электронного депозитория подтверждают опыт работы по СМР и проектированию. То есть по СМР и проектированию потенциальные поставщики не прикрепляют к своей заявке сканированные копии документов, подтверждающие их опыт работы, они будут подтверждаться документами, загруженными в электронный депозитарий.

Если в электронном депозитарии не будет подтверждающих документов при закупке СМР и проектирования, то условная скидка за опыт работы конкурсной комиссией не будет начислять. Эта норма будет работать после окончания срока самостоятельного заполнения электронного депозитария потенциальными поставщиками.

Конкурсная комиссия рассматривает опыт работы потенциального поставщика только на рынке поставки товара, выполнения работ и оказания услуг, приобретаемых на данном конкурсе, в том числе по схожим видам товаров, работ, услуг.

Расчет по показателю уплаченных налогов.

Показатель уплаченных налогов - процентное соотношение суммы уплаченных налогов к сумме доходов потенциального поставщика в течение 3 лет, предшествующих предыдущему году согласно данным информационных систем органов государственных доходов.

Условная скидка начисляется веб-порталом автоматически, никаких подтверждающих документов потенциальный поставщик не представляет, а заказчик не проверяет.

С 1 июля 2020 года вступили в силу изменения. С данного периода квалификационное требование по финансовой устойчивости предъявляется не только в конкурсе с ПКО по СМР и работам, стоимость которых не превышает 400 000 МРП. Это квалификационное требование предъявляется ко всем товарам, работам и услугам, закупаемым способом конкурса или аукциона, стоимость которых превышает установленные пределы:

- товары – если выделенная сумма соответствующей государственной закупки (лота) превышает 4 000 МРП;
- работы – если выделенная сумма соответствующей государственной закупки (лота) превышает 20 000 МРП;
- услуги – если выделенная сумма соответствующей государственной закупки (лота) превышает 8 000 МРП.

И если для работ и услуг соответствие проверяется по всем четырем показателям: доходы, уплаченные налоги, основные средства, фонд оплаты труда, то для определения финансовой устойчивости при закупке товаров проверяется соответствие только по первым двум показателям – доходы и уплаченные налоги.

Для соответствия квалификационному требованию «финансовая устойчивость» показатель «проходного» ПУН до 2023 года будет расти, так же как для получения условных скидок:

- до 1 января 2021 года он будет составлять 3 %;
- с 1 января 2021 года и до 1 января 2022 года – 4 %;
- с 1 января 2022 года до 1 января 2023 года – 5 %.

Данные поправки позволят решить заказчикам множество практических проблем, которые возникали в прошлых годах.

То есть с момента вступления в действие указанного функционала заказчики не будут самостоятельно начислять условные скидки при закупке работ, проверять достоверность документов, подтверждающих опыт работы потенциального поставщика, – данные сведения будут проверяться уполномоченным органом, храниться в электронном депозитарии и начисляться автоматически.

На наш взгляд, это одно из самых полезных изменений, так как большая часть ошибок при закупке работ приходится на неправильное начисление условных скидок заказчиками, что приводит к обжалованию со стороны потенциальных поставщиков, пересмотру итогов, затягиванию сроков подписания договора, административным штрафам. Функционал «электронный депозитарий» позволит избежать всех этих проблем.

Подводя итоги обзору последних изменений в Правила, очевидно, что все они направлены на устранение имеющихся пробелов и недочетов, а также на совершенствование системы государственных закупок в целом.

Список литературы

- 1 Сарсекеева А.М. Правила проведения госзакупок по Спецпорядку // Государственный заказ. Вопросы и ответы. -2020. - № 1. – С. 13-15.
- 2 Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года № 434-V «О государственных закупках»
- 3 Симонов А.Е. Правила проведения ПКО // Государственный заказ. Вопросы и ответы. -2020. - № 6. – С. 11-13
- 4 БоганА. Что изменилось в государственных закупках с 2021 года // Государственный

Гармонизация учета, аудита, анализа и оценки в контексте цифровизации экономики

Д.С. Балташев

студент 4-го года обучения по специальности «Государственные финансы»
daulet.baltashev.01@mail.ru

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана

Аннотация: На сегодняшний день актуальной проблемой является интерпретация идентичной информации на разных ресурсах. В связи с отсутствием единой системы учета, возникают вопросы по трактовке терминологических конструкций, структурных расчетов и объяснению методологии процесса. Таким образом, сейчас еще не существует механизма, который бы упростил эту задачу, объединив все инструменты и создав их общее толкование.

Цифровые инструменты активно внедряются в нашу жизнь. Данная тенденция демонстрирует рост подобных структур в геометрической прогрессии, особенно после пандемии, когда мы столкнулись с новой реальностью. Однако сейчас использование цифровых технологий не сможет дать ожидаемого результата, так как не исправлены нынешние проблемы и не подготовлена платформа для эффективного функционирования механизмов. Наоборот, дополнительная нагрузка на несовершенный понятийный аппарат окажет негативное влияние на всю деятельность в целом. Вследствие этого, в данной статье рассмотрены основные пути решения, позволяющие оперативно анализировать большие данные и частично устранить различия предоставляемой информации. Стоит выделить такие аспекты, как: усреднение нормативных количественных показателей при расчетах, проведение более подробного учета данных, создание единого терминологического аппарата. Реализация мер позволит не только справиться с существующими барьерами, но и предоставит достаточный уровень безопасности при использовании персональных данных, а также поможет оптимизировать смежную деятельность различных структур.

Ключевые слова: аудит, отчетность, цифровые технологии, гармонизация, аналитические выводы.

На сегодняшний день вопрос гармонизации учета и анализа, а также создание «симбиоза» нескольких механизмов является актуальным в цифровизации. Исследованием этого проблемного аспекта специалисты занимаются достаточно давно, предлагая новые действенные подходы, проанализировав которые, можно выявить эффективные меры [1]. Своевременность выбранной темы определяет следующие задачи:

- необходимость проведения оперативной аналитической деятельности над большим потоком информации;
- достижение синергии отдельных элементов системы для ее упрощения и оптимизации;
- создание платформы для внедрения цифровых технологий;
- составление терминологической базы для единого понимания инновационного механизма.

Помимо этого, Республика Казахстан – открытое государство, имеющее добрососедские отношения с другими странами. Внедрение внутренних инноваций в нашей стране (сфера не имеет значения) повлияет на взаимовыгодное партнерство на международном уровне. Именно поэтому, считаем, что достижение единства терминологии – залог успешного взаимодействия. При реализации поставленных задач, гарантировано упрощение системного анализа, а также детализация учета.

Так, Президент Касым-Жомарт Токаев в своем выступлении на международном технологическом форуме «Digital Bridge» который проходил в сентябре 2022 года на базе Международного выставочного центра «EXPO», отметил следующее: «В современном мире одним из главных факторов конкурентоспособности является глубинная цифровизация. Нужно понимать, что формирование цифровой инфраструктуры означает и ответственность за ее безопасность, то есть качественную правовую и физическую защиту персональных данных. Это касается не только систем государства, но и цифровых экосистем, которые тесно интегрированы с государством» [2].

Исходя из вышеизложенного необходимо отметить проблемные аспекты, представленные на рис.1

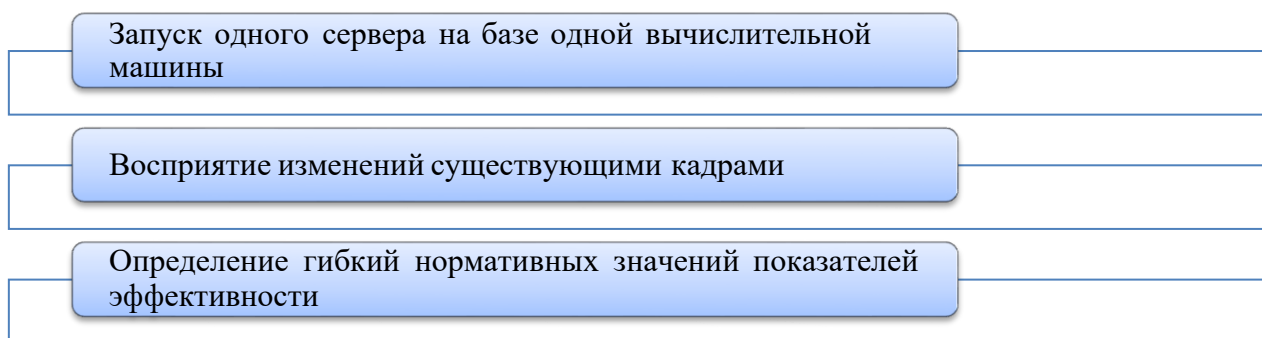

Рисунок 1. Основные проблемные аспекты

Примечание – составлено автором

Начнем с того, что сегодня запуск единого виртуального сервера путем разделения нескольких физических платформ – удобное решение. В первую очередь, все процессы полностью автоматизированы и связаны между собой. Особое внимание стоит уделить тому, что снижаются расходы на содержание подобных структур. Однако, на данный момент наш рынок не полностью подготовлен для таких реформаций. Проблему недостаточного количества квалифицированных кадров можно решить только в среднесрочной перспективе, при этом допуская высокий уровень технологического риска. Отсутствие подготовленной инфраструктуры также влияет на реализацию идеи. Виртуальный изолированный сервер сможет успешно осуществлять свою деятельность только на отдельном дата центре, создание которого требует финансовых вложений. С учетом того, что все операции будут происходить одновременно, возможны технические сбои разной периодичности, являющиеся барьерами для осуществления работы.

Выше затронутая тема, связанная с формированием гибкой экосистемы на кадровом рынке, является своевременной. Так, Президент в своем Послании выделил: «Новая тенденция набирает обороты на фоне появления множества новых профессий, автоматизации и цифровизации большинства процессов. В таких реалиях личную конкурентоспособность можно обеспечить только неоднократной переквалификацией, освоением новых профессий» [3]. Исходя из этого, стоит выделить, что государство помогает достичь желаемого результата, но его большая часть все еще зависит от самих специалистов. Проблема актуальна не только для работников IT-сферы, но и для остальных. Внедрение инновационных систем в анализ данных и их учет побудит непонимание со стороны кадров, занимающихся этими вопросами. Именно поэтому, предоставляемый интерфейс должен быть максимально понятен и с едиными правилами функционирования для всех.

Последним, но не по важности, вопросом является интерпретация нормативных значений показателей при анализе данных. Так, выполняя аналитику в рамках какого-либо проекта, важно определять абсолютные и относительные индексы эффективности. Несмотря на то, что расчеты по каждому проекту – индивидуальны, важно, чтобы результаты по ним были в нормативных значениях. В связи отсутствием единой литературы и наличием

большого количества источников с разной информацией, вопрос остается неясным. Вследствие этого, необходимо предоставить возможность детального учета на цифровых платформах.

Исходя из вышеизложенного, выделим основные пути решения проблемы гармонизации учета, аудита, анализа и оценки в цифровой трансформации.

На сегодняшний день автоматизация процессов в учете и анализе данных на микро- и макро – уровнях – не новинка. Контроль над использованием бюджетных средств усиливается. Электронное отслеживание денежного оборота способствовало снижению ведения теневой экономики и коррупционной деятельности. Сейчас даже сфера налогового и таможенного администрирования активно использует подобные инструменты. Отличным примером является ежедневный учет денежных средств и баланса в целом на Едином казначейском счете в Национальном банке [4]. Если ранее эта деятельность выполнялась механическим способом, требуя большого количества времени и человеческого труда, то на данный момент такие усилия не нужны. Сфера виртуальных операций не стоит на месте, так коммерческие банки постоянно улучшают свою экосистему, находя особый подход к каждому пользователю. Тем не менее, функционирование всех структур отдельно имеет свои недостатки. Международный опыт демонстрирует нам, что существуют более удобные пути учета данных. Так, создание единого сервера вместо нескольких физических отделений способствует этому. Первоначальные вложения смогут окупиться в среднесрочной перспективе, так как в данном случае минимизируются операционные расходы и риски, связанные с неверной передачей информации. Снижение этих издержек поможет достичь желаемого результата в короткие сроки, главное, гармонизирует информацию в сфере учета и аудита. Таким образом, на базе платформы, можно будет получить четкую структуризацию смежных операций и классифицировать их. Это способствует оптимизации и упрощению понятийного аппарата.

Немаловажным аспектом является отсутствие единой терминологии учета. Так, анализируя данные бухгалтерской отчетности иностранной организации, с высокой вероятностью мы столкнемся с трудностями понимания их дефиниций. Элементы подобной тенденции можно увидеть и в разрезе государства, то есть не только между регионами, но и с компаниями внутри одной административно-территориальной единицы. Это способствует получению неточных результатов аналитической деятельности. Цифровизация предполагает минимизацию человеческого вмешательства, что не всегда является преимуществом. Так, в случае возникновения непредвиденных ошибок в программе, сотрудник способен оперативно внести изменения и решить вопрос. Отсутствие подобного механизма может привести к ситуации, когда система частично перестает функционировать, либо полностью выходит из строя. Подобные сбои оказывают негативное влияние на работу организации, замедляют ее. Для решения данного вопроса необходимо создание единого терминологического аппарата с учетом всех особенностей. Желательно, чтобы все элементы соответствовали правилам МСФО, что поможет оптимизировать взаимодействия с иностранными институтами. Такая система облегчит работу сотрудникам, так как теперь вопрос разной интерпретации аналогичной информации становится неактуальным. Ввод единого понятийного аппарата в систему и автоматизация всего процесса способствует улучшению ситуации.

Необходимо подчеркнуть, что, анализируя данные компании для определения показателей эффективности, можно столкнуться с трудностями при нахождении оптимальных значений. Так, каждый элемент имеет свои нормативные рамки, минимальный порог. Кроме того, с качественной точки зрения, превышение этих границ – залог эффективной реализации поставленной задачи. Однако, на практике перед аналитиками возникает спорный вопрос, основанный на разных значениях в источниках. Индекс формируется с учетом многих факторов, включая особенности экономики каждого государства. Тем не менее, при использовании сравнительного метода анализа сложно сопоставлять многие показатели отечественных организаций с зарубежными, т.к. основа

является разной. С подобной ситуацией можно столкнуться как в рамках учебного процесса, так и при выполнении базовых функций финансового аналитика. Именно поэтому, определение общих нормативных значений в разрезе отраслей (то есть с учетом специфики каждого отдельного сектора) поможет устранить данный вопрос и объективно оценивать экономическую деятельность организации.

На данный момент информация – один из самых действенных инструментов, способный изменить многие вещи. Сейчас она может быть разной, это необязательно большой набор символов. Объективно, мы предпочитаем иллюстрации и схематичные образы, которые легче воспринимаются нашим сознанием, нежели изучение письменных вариантов. Ранее казалось, что деятельность, связанная с учетом и анализом представляет собой «скучную» работу с цифровыми данными, где значения большинства элементов понятно только узкому кругу специалистов. Несмотря на эти стереотипы, можно увидеть, что информация способна предстать в любом удобном для нас виде. Основной причиной такой реформации является внедрение инновационных инструментов, которые могут изменить форму исходных данных буквально моментально. Сейчас результатом аналитики материала являются понятные для всех виды инфографики, табличные варианты и т.д. Интерактивная интерпретация данных удобна для каждой стороны. Так, учетная деятельность оптимизируется, становясь структурной. Затем, аудит помогает выявить все ненужные элементы и ошибки системы, тем самым предоставляя в конце «чистый» продукт. Завершающим этапом цикла является анализ. С использованием цифровых программ, аналитики способны построить информационные данные в лучшем виде, чтобы каждый пользователь смог понять итоговые выводы.

Исходя из вышеизложенного, становится очевидным, что сохраняются проблемы идентичности цифровой информации. Так, вопрос гармонизации элементов становится все более актуальным, особенно с внедрением цифровых конструкций. Были предложены базовые варианты решения проблемы, способствующие частично или полностью устранить сложности. Выделим основные из них: создание единой терминологии, определение оптимальных нормативных значений для всех, синергия нескольких физических структур на базе одного сервера, а также альтернативные виды представления информации. Применения данных мер на практике поможет искоренить ряд затруднений и гармонизировать секторы учета, аудита и анализа материала в период внедрения инноваций в экономику.

Список литературы

1. О.В. Рожнова: Гармонизация учета, аудита и анализа в условиях цифровой экономики [Электронный ресурс]// URL: <https://accounting.fa.ru/jour/article/view/3?locale=ru> (Дата обращения: 05.10.2022)
2. Официальный сайт Digital Bridge 2022 — международный форум о цифровых технологиях и бизнесе [Электронный ресурс]// URL: <https://digitalbridge.kz/> (Дата обращения: 06.10.2022)
3. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года [Электронный ресурс]// URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana> (Дата обращения: 05.10.2022)
4. Официальный сайт Национального банка РК [Электронный ресурс]// URL: <https://nationalbank.kz/ru> (Дата обращения: 06.10.2022)

Контроллинг как система достижения стратегических целей предприятия

И.В. Баранова¹, Э.Ж.Сыздыкова², А.Н.Кенжебеков³

¹к.э.н., доцент кафедры экономики, бухгалтерского учета и финансового контроля

²к.э.н., профессор кафедры бухгалтерского учета и аудита

³магистрант 2 курса образовательной программы «Учет и аудит»

elmira5as@mail.ru, akenzhebekov@borusan.com

¹Омский государственный аграрный университет им. П.А. Столыпина

^{2,3}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: в данной статье рассматривается система контроллинга как эффективная система управления, интегрирующая планирование, традиционный учет, контроль, маркетинг и обеспечивающая долговременное конкурентоспособное функционирование предприятия.

Ключевые слова: контроллинг, управление, задачи контроллинга, модели контроллинга

Современный бизнес чрезвычайно динамичен, что заставляет владельцев и менеджеров компаний постоянно совершенствовать методы и технику управления. Создать, сохранить и развить бизнес в условиях, когда постоянно меняются правила игры, – сложная задача, требующая от менеджеров компаний богатого практического опыта, развитой интуиции и обширных современных знаний. Основными проблемами, с которыми сталкиваются коммерческие компании, являются:

- отсутствие «прозрачной» системы учета издержек, которая позволяла бы установить природу их возникновения и проанализировать экономическую необходимость для бизнеса;
- низкая степень мотивации и ответственности персонала за сокращение уровня затрат и увеличение эффективности бизнеса предприятия;
- низкая скорость передачи фактических информационных объемов, связанных с текущей деятельностью предприятия (расчет инвестиционной привлекательности проекта, результаты анализа финансовых ресурсов, исходные расчетные величины и т.д.);
- низкая скорость реагирования и обработки поступивших информационных объемов, связанных с текущей деятельностью предприятия (исходные расчетные данные, бухгалтерская отчетность «для анализа» и т.д.) – низкая мобильность финансовых менеджеров;
- низкая эффективность и несистематичность процедуры планирования доходов, расходов и финансовых потоков;
- отсутствие отлаженности в системе первичного документооборота.

Контроллинг – новое явление в теории и практике современного управления, возникшее на стыке экономического анализа, планирования, управленческого учета и менеджмента. Понятие «контроллинг» происходит от английского глагола «to control» (руководство, регулирование, управление, контроль) имеющего различные значения. В экономическом смысле это управление и наблюдение. Но поскольку эффективное управление и наблюдение невозможно без постановки целей и планирования мероприятий по реализации этих целей, то контроллинг содержит комплекс задач по планированию, регулированию и наблюдению. Согласно современному подходу контроллинг можно интерпретировать как информационное обеспечение ориентированного на результат управления предприятием. Задачи контроллинга, следовательно, состоят в том, чтобы путем подготовки и предоставления необходимой управленческой информации ориентировать руководство на

принятие решений и необходимые действия. Приоритетность контроллинга состоит в том, что это целостная система управления предприятием, а управленческий учет – всего лишь подсистема бухгалтерского учета. Контроллинг переводит управление предприятием на качественно новый уровень, интегрируя, координируя и направляя деятельность различных служб и подразделений предприятия на достижение оперативных и стратегических целей. Это концепция экономического управления предприятием, ориентирующая руководителей на выявление всех шансов и рисков, которые связаны с получением прибыли.

Истоки контроллинга лежат в области государственного управления и уходят своими корнями в средние века. Уже в XV в. при дворе английского короля существовала должность с названием

«Comtrollour», в задачи которого входили документирование и контроль денежных и товарных потоков. Основной причиной появления понятия контроллинга в экономической литературе называют, прежде всего, промышленный рост в США в конце XIX-XX вв., который вызвал усложнение процессов планирования и появление новых подходов к планированию на предприятии.

В основе этой новой концепции системного управления организацией лежит стремление обеспечить успешное функционирование организационной системы (предприятий, фирм, банков и др.) в долгосрочной перспективе путем:

- адаптации стратегических целей к изменяющимся условиям внешней среды;
- согласования оперативных планов со стратегическим планом развития организационной системы;
- координации и интеграции оперативных планов по разным бизнес-процессам;
- создания системы обеспечения менеджеров информацией для различных уровней управления в оптимальные промежутки времени;
- адаптации организационной структуры управления предприятием с целью повышения ее гибкости и способности быстро реагировать на меняющиеся требования внешней среды.

Известно, что управление фирмой – это комплекс задач, которые решаются менеджментом. Без контроля, в первую очередь финансового, говорить об эффективном управлении компанией невозможно. Путать менеджмент и контроллинг недопустимо, так как контроллинг функцию управления не выполняет; сотрудник подразделения контроллинга (контроллер) решений, связанных с управлением, не принимает и руководство предприятия заменить его не может. Для более легкого осознания цели и задач контроллеров, а также их места и роли в деятельности компании лучше сначала вспомнить, в чем заключается миссия менеджеров любой компании. Как известно из теории управления, основными функциями менеджмента являются планирование, организация, управление и контроль за использованием ресурсов. Для менеджера высшего звена речь идет о ресурсах компании в целом, для прочих менеджеров речь идет о ресурсах, которыми они наделены для выполнения возложенных на них задач. Причем это любые ресурсы: финансовые, материальные, человеческие. Время, затрачиваемое на каждую из четырех перечисленных функций менеджмента, зависит от занимаемой менеджером ступеньки в иерархической лестнице компании: чем выше уровень менеджера, тем больше в его работе превалирует планирование и организация, чем ниже – тем больше управление. При этом на любом уровне иерархии менеджер должен уделять время контролю.

Понятно, что для реализации своих функций менеджеру необходима информация: полная, достоверная, своевременная. Необходима не просто информация, а информация систематизированная, проанализированная, интерпретированная и агрегированная. Именно в этом заключается миссия контроллеров: в информационной, а также консультационной поддержке менеджеров, для того чтобы менеджеры могли качественно выполнять свою работу. Следовательно, контроллинг не есть альтернатива менеджменту, а контроллеры не освобождают менеджеров от выполнения их основных обязанностей: планирования, организации, управления и контроля ресурсов компании.

Задача контроллеров. Контроллер постоянно решает две задачи: предоставляет информацию менеджерам и непосредственно участвует в процессе менеджмента в качестве внутреннего консультанта. Соотношение времени на решение этих двух задач зависит от места, которое занимает конкретный контроллер в иерархии управления. Поскольку подразделение контроллинга компании может иметь достаточно разветвленную многоуровневую структуру, то очевидно, что контроллеры нижнего уровня заняты в большей степени обработкой и поставкой информации, а контроллеры, находящиеся на вершине пирамиды, в первую очередь выступают в роли консультантов. При этом в отдельных компаниях такая роль контроллера совмещается с возложением на него ряда обязанностей, обычно присущих менеджеру.

Рассмотрим эти задачи.

Первая задача: поставка информации менеджерам. Поставляемая контроллерами информация используется менеджерами в следующих целях:

- планирование, оценка и управление деятельностью компании;
- обеспечение надлежащего использования и сохранности активов компании;
- коммуникация с заинтересованными внешними лицами.

Первые два направления применения информации – это ее внутреннее потребление в процессе управления компанией. Из последнего пункта следует, что при необходимости контроллеры также могут поставлять менеджерам информацию, которая нужна им для коммуникации с акционерами, банками, инвесторами, партнерами и другими сторонними лицами. Речь идет об информации, которая не содержится во внешней отчетности. Допустим, в официальной отчетности не предусмотрено представление некоей информации о конкретном сегменте бизнеса, или направлении деятельности, но такую информацию требуется представить по запросу банка для обоснования кредитоспособности компании; или необходимо оценить эффективность некоего совместного проекта и представить результаты оценки партнеру и т.д.

Вторая задача: участие в процессе менеджмента. Контроллеры высшего уровня активно вовлечены в процесс управления компанией, они:

- участвуют в принятии стратегических, тактических и оперативных решений;
- вносят вклад в обеспечение координации усилий отдельных подразделений компании;
- работают на то, чтобы компания функционировала как единый организм с целью достижения наилучших результатов в долгосрочной, среднесрочной и краткосрочной перспективе.

Поскольку от контроллеров ждут нужной информации, в нужное время и в нужном месте, то очевидно, что основной обязанностью контроллеров является создание информационной системы, которая позволит им своевременно, полно и достоверно информировать менеджмент о состоянии внутренней, а также внешней среды, причем как в фактическом, так и в плановом или прогнозном периоде. Эта система должна включать в себя идентификацию, измерение, накопление, анализ, подготовку, интерпретацию и представление информации. С целью организации такой всеобъемлющей системы контроллеры должны создать и поддерживать применение, а впоследствии при необходимости совершенствовать применяемые методики, регламенты и процедуры таких бизнес-процессов, как планирование/бюджетирование, учет, контроль и анализ деятельности компании. При построении систем контроллинга всегда нужно сопоставлять, насколько результат, вызываемый системой контроллинга, повышает эффективность предприятия (как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе). Контроллинг, результатом которого становится усложнение системы управления предприятием, повышает трудоёмкость и ничего не даёт взамен – смертельно опасен для организации.

Созданный

на предприятиях среднего и крупного бизнеса отдел контроллинга разрабатывает и координирует, прежде всего, политику учета и анализа затрат. Также в комплекс функций

контроллинга входит функция оценки и анализа результатов хозяйственной и финансовой деятельности компании. Фактические финансовые показатели для анализа предоставляются контроллеру бухгалтерией. Статистические величины, плановые данные и итоги сравнения фактических значений коэффициентов с плановыми цифрами контроллер получает из планового и финансового отделов компании. На основании проведенного анализа главный контроллер представляет высшему менеджменту компании рекомендации по сокращению постоянных и переменных затрат, а также пути увеличения рентабельности производства и реализации. Эти рекомендации являются обоснованием для выбора управленческих решений. В практическом анализе контроллинг позиционирует себя как один из приоритетных аппаратов управления затратами. Такой подход повышает действенность внутреннего контроля над эффективностью работы центров прибыли и ответственности, так как в этом случае вклад того или иного уровня управления в достижение финансового результата становится более наглядным. Контроллинг не только формирует систему мероприятий по минимизации затрат, но и стимулирует высший менеджмент постоянно анализировать финансовые категории, перемещая технологическое управление в русло производственного процесса.

Контроллинг не только выступает в качестве инструмента управления затратами бизнеса, но и координирует другие сегменты управления предприятием. Он представляет собой совокупность методик, которые направлены на оптимизацию учетной политики и управленческой практики компании. В качестве основной базы анализа и оценки выступают финансовые критерии успешности функционирования предприятия. Контроллинг позволяет считать затраты по-новому, более естественно, тем самым обеспечивая экономически ориентированный стиль ведения бизнеса.

Развитие управления затратами в концепции контроллинга может быть достигнуто комплексным подходом к нему. Его развитие обуславливается наряду с совершенствованием планирования, учета и контроля затрат, еще и совершенствованием нормирования и материального стимулирования, составляющих основу совершенствования первых трех функций.

Контроллинг находит широкое применение при прогнозировании ценовых характеристик продукции и услуг, при определении нижних границ интервалов цен и тарифов, при расчете ожидаемых прибылей, налоговых платежей и создаваемых резервов. В зону ответственности контроллинга входит оценка эффективности различных инвестиционных проектов до и в момент их внедрения, а также формирование моделей реализации проектов. Рекомендации, которые предоставляет отдел контроллинга менеджменту компании, незаменимы для оперативного и стратегического управления.

Полезный эффект от внедрения концепции контроллинга выражается прежде всего в следующих направлениях:

- усиление ориентации на рынок и клиентов;
- поддержка единообразного предпринимательского стиля мышления и поведения управленческих кадров и специалистов;
- создание однородных гибких организационных структур;
- мотивация руководящих кадров и персонала;
- повышение качества работы и ответственности на всех уровнях управления производством.

Для эффективной реализации системы контроллинга на предприятиях должны создаваться соответствующие специализированные службы. Существует несколько схем построения службы контроллинга, и для каждого бизнеса, каждой ситуации и цели какая-то из них подходит лучше других.

Первый вариант – создание коллегиального органа из сотрудников разных подразделений, который собирается периодически. Его функции и задачи могут меняться в зависимости от того, какие новые проекты запускает компания или какие проблемы у неё возникают. Основная его задача – анализ результатов работы компании за месяц и выработка

решений по улучшению ситуации. Формальными результатами подобных сборов обычно становятся протоколы с принятыми решениями. Такая схема организации службы контроллинга подойдёт небольшим компаниям с одним видом деятельности, территориально не рассредоточенным, в которых работает до 50 человек и внедрена система КРІ хотя бы в упрощённом виде. Организованная по такому принципу служба будет легко справляться с периодически возникающими задачами в рамках системы контроллинга. Например, при появлении проблем в поставках сырья (не в срок, некачественное) нужно решить, что делать дальше с поставщиком. Служба закупок не может принять такое решение сама, так как этот процесс связан с производством, финансами, продажами. Собирается группа из представителей перечисленных отделов, анализирует текущее состояние, выявляет причины сбоев, вырабатывает план действий и рекомендации, как избежать этого в будущем. Как только проблема решается, потребность в работе группы контроллинга отпадает, а при возникновении других проблем группа снова собирается. Но временная группа контроллинга не справится с задачами оперативного (ежедневного) и стратегического контроллинга. Ведь аналитика и работа над процессами непрерывного улучшения должна быть системной и постоянной, она требует ответственности за сроки и результаты.

Второй вариант – создание отдельной службы контроллинга, которая будет подчиняться генеральному директору или наблюдательному совету. Она хорошо работает в крупных компаниях (с 3-5 тысячами персонала), которыми владеют не два-три человека, а группа акционеров. В этом случае контроллеры являются кем-то вроде внешних аудиторов, но работают на постоянной основе, имеют весомые права и состоят в штате. Небольшим частным фирмам едва ли есть смысл формировать службу контроллинга по такой модели. Затраты на создание и содержание могут оказаться значительно большими, чем эффект от её работы. Отдельный департамент хорошо справится с задачами стратегического и оперативного контроллинга, также будет выполнять роль посредника между компанией и её акционерами. С одной стороны он обеспечивает системное развитие бизнеса, ведёт процесс непрерывных улучшений, постоянный мониторинг его состояния (например, через показатели КРІ), оценивает риски и возможности внешней среды, предлагает новые управленческие технологии и помогает их внедрять. С другой стороны, – в каждом решении учитывает интересы собственников (акционеров), во многом заказчиком работы этой службы выступают именно они. В данном случае представители службы контроллинга «вхожи» практически в любые процессы компании. На первых порах это может вызывать сопротивление со стороны руководителей подразделений (да и сотрудников). Важно уделить особое внимание процессу создания службы: выделить его как отдельный проект в компании, прописать регламент работы, полномочия, задачи и т. д. Важно, чтобы решения и действия этой службы не были формальностью, а реально помогали работе сотрудников и компании в целом.

Третья модель предполагает выделение службы контроллинга в составе финансовой структуры организации. Такая служба занимается задачами контроллинга не по случаю, а по обязанности. Этот подход будет наиболее эффективен, если в компании внедрено стратегическое управление – разработаны цели на 2-3 года, отслеживаются стратегические и тактические КРІ. Без системы контроллинга оценивать достижение целей и оперативно вносить корректировки в планы будет затруднительно. В финансовом департаменте как раз централизованы функции контроллинга по всем направлениям. Это позволяет ставить цели и отслеживать показатели, которые будут ориентированы на эффективность бизнеса в целом, а не отдельных его частей. Если структурно отдел контроллинга создаётся на базе существующего подразделения, лучше всего использовать в качестве базового отдел бюджетирования, планирования или планово-экономический. Отдел контроллинга в структуре финансового департамента выполняет такие функции:

- создание и контроль системы сбора оперативной информации;
- составление качественных аналитических отчётов с нужной глубиной детализации;
- разработка рекомендаций по ценообразованию;

- совершенствование системы документооборота;
- оценка существующих систем автоматизации, целесообразности автоматизации отдельных участков, постановка задач автоматизации;
- прогнозирование выручки, затрат и прибыли с помощью методик контроллинга;
- методологическая поддержка по экономическому анализу и оценке инвестиционных проектов;
- экономическая экспертиза управленческих решений;
- непосредственное участие в разработке и реализации стратегии компании.

Благодаря высокому статусу финансового департамента, в состав которого входит служба контроллинга, у его сотрудников есть возможности влиять на стратегические решения компании. Им не страшно предлагать оригинальные идеи и шаги. Не подходит такая модель организации службы контроллинга компаниям, собственники которых не доверяют своей финансовой службе. Ведь постановка задач и выводы будут проходить через фильтр финансового департамента. Поэтому одно из ключевых условий здесь – доверие со стороны владельцев.

Таким образом, органически встроенная в систему управления затратами предприятия служба контроллинга позволит оптимизировать деятельность всех финансово-экономических служб с точки зрения аналитической работы и наиболее полно реализовать возможность выработки и обоснования альтернативных подходов для принятия оперативных и стратегических управленческих решений, направленных на обеспечение достижения целей.

К положительным аспектам институционализации контроллинга необходимо отнести следующее:

- концентрация разнообразной экономической информации в одном специализированном отделе позволяет оперативно информировать руководство предприятия;
- во всех подразделениях вводятся единые правила планирования, учета, контроля, применяются унифицированные формы предоставления информации;
- координация различных планов и процесса их выполнения ориентируется на единую конечную цель всего предприятия, что позволяет предварительно проверить их реальность и гарантировать рациональность достижения целей.

Тем самым контроллинг как новая форма управления затратами представляет собой взаимосвязанную совокупность методов получения, обработки, анализа, представления и использования разнообразной экономической информации. Умение предвидеть хозяйственную и коммерческую конъюнктуру, определять ожидаемую прибыль, выявлять причины отклонения фактических расходов от запланированных, своевременно принять меры по регулированию этих отклонений и оптимизации соотношения затрат и объема продаж, рассматривается как проявление искусства экономического управления, частью которого является контроллинг.

Список литературы

Хан Д., Хунгенберг Х. Планирование и контроль: Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга: Пер. с нем./ Под ред. Головача Л.Г., Лукашевич М.Л. и др. – М.: Финансы и статистика, 2018. – 926 с.

1. Лебедев В.Г., Дроздова Д.Г., Кустарев В.П. и др. Управление затратами на предприятии: учебник / Под общ. ред. Г.А. Краюхина. – СПб.: Издательский дом «Бизнес-пресса», 2019. – 277 с.

2. Контроллинг. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.

3. Контроллинг как инструмент решения задачи экономии издержек. – Режим доступа: <http://www.ru/article.php?page=669>.

The Role of Direct Foreign Investments in the Development of TNCs.

Olena Borzenko

Doctor of Economy, Professor, Chief of department international financial research
Slozko2003@ukr.net

Institute of economy and forecasting NAS of Ukraine

Abstract: Modern companies (especially transnational corporations) were forced to revise their strategies of development and adjusting them to the changing environment of conditions. It seems that the success of TNCs can be explained by their right approach to three aspects: quality of resources and processes, meaning of time as strategic parameter and interaction with the environment. Adjusting the structure to the development strategy of a corporation is based on use of interactive orientation. By implementing full scope of internationalization (global strategy) a corporation must be able to emphasize spheres of perfect unison of the organization and needs of the client, perceived through the prism of individual needs of particular individuals and specific groups. The ability of adjusting the organization to client's demand specifics enables the assimilation with the specific environment and at the same time creating brand based on the concept of common responsibility of the organization for quality of life and welfare of their clients. It is the highest level of adjusting organizational structures to developmental challenges of the 21st century. The organization implements transnational strategy, which means "sinking" of the company into system of global economy, with simultaneous integration with different local communities in a global economic space.

Key words: transnational corporations, global integration, transnational businesses, globalization, transnational strategy.

With high global integration, transnational businesses operate with a central or head office in one country that coordinates local subsidiaries in international markets. This organizational structure means that there is one overarching brand and center of operations that determine overall decision-making and supply chain management, harnessing the power of scale.

Optimizing your business for high global integration gives you several advantages:

- A global, standardized brand that is immediately recognizable
- More efficient processes and consolidated management
- Lower costs with centralization and streamlined operations
- A global scale and thousand-foot-view

Some businesses give more autonomy to their local branches than others. Balancing corporate decisions vs. local decisions remains one of the biggest challenges for global companies — especially with a distributed workforce.

The right policies can enhance TNCs' contribution to development.

Globalization is accelerating change in the world economy in an uneven manner, with many developing countries failing to keep up with the processes involved. WIR 99 leaves no doubt that the activities of TNCs do not necessarily reduce this skewed impact. They may even exacerbate it.

The governments of developing countries have changed attitudes towards TNCs over the last 20 years. Many governments saw TNCs as part of the development problem. Today, TNCs are seen as part of the solution.

Developing countries expect that TNCs can enhance a country's capital inflows, strengthen its technological base, boost its export competitiveness and raise the quantity and quality of employment. FDI creates new jobs and more opportunities as investors build new companies in foreign countries. This can lead to an increase in income and more purchasing power to locals, which in turn leads to an overall boost in targeted economies. Many countries are thus now competing with one another to attract FDI. This warns of the dangers for countries in "engaging in a financial incentive-competition race towards the sky; of a fiscal incentives-competition race

towards zero."

In consequence, governments could face a situation in which higher levels of subsidy packages produce diminishing returns.

Combining the power of economies of scale with high local responsiveness — or attention to local markets — ensures a level of customer-centricity that differentiates your brand. Keeping local customers in mind, rather than just selling to foreign markets, is what makes transnational strategies so successful.

Depending on the type of business, this can look like hiring local country managers or field marketers, changing product packaging or colors, or localizing marketing and sales strategies. Optimizing your business for high local responsiveness gives you several advantages:

- Competitive advantage in local markets
- Deeper market penetration and brand awareness
- Organic, locally-driven decisions and organizational structure
- Capitalizing on market advantages of foreign operations (such as labor costs, proximity to natural resources, or shipping lanes)

Attuning your business to win in local markets requires more than just translating your marketing messages or product packaging and shipping them to a new market. It's much more challenging to coordinate teams around the world, for one.

High local responsiveness also requires you to evaluate product-market fit by country, adjust prices, add currency and payment methods, and think about imagery and colors — in essence, your localization strategy.

5 Transnational Strategy Examples

A successful transnational model combines high global integration with high local responsiveness, giving you the benefits of both. While not every global business looks the same, in practice, it means international companies must take a global, forward-thinking strategy and combine it with local expertise and changes that best suit each market.

Take five of the most successful multinational companies (MNC) in the world:

1. McDonald's [1] has 36,000 fast food locations in more than 100 different countries worldwide, with menu and prices that change based on the local market. You can order a McSpicy Paneer in India (fried paneer cheese, tandoori sauce, and lettuce) or poutine (french fries with gravy) in Canada, but the golden arches and company name stays the same. McDonald's prices constantly change — and are so accurate that economists use the "Big Mac Index" to measure the value of the dollar.

2. Unilever[2], the parent company for over 400 brands like Klondike, Lipton Tea, Dove, Axe, and Vaseline, operates in 190 countries. They embody the idea of "thinking globally, acting locally" when it comes to their operations, hiring local managers to run their in-country operations and manufacturing facilities, and dividing the company based on the product offering. Their network of brands puts them in a strong position in nearly every market, focusing on the products that play best in that particular sphere (such as marmite in Australia and mayonnaise in the United States.)

3. Nike[3] sneakers and sports apparel can be found in over 170 countries. Nike's marketing strategy included adopting social media, e-commerce, and sponsorships for elite athletes in foreign markets early on to great success. With a network of influential sports celebrities from soccer phenomenon Cristiano Ronaldo to basketball star LeBron James and tennis champion Rafael Nadal.

4. Samsung[4], the Korean electronics company, now operates in 74 countries. With a global design for their phones and computers, they adapt each product to local markets. For example, they offer a Smart oven designed explicitly for yogurt fermentation for Bulgaria, a bespoke kimchi refrigerator for South Korea, and embossing the character for luck, on the back of PC monitors for China.

5. Coca-Cola[5] operates in more than 200 countries and takes a localization approach that means you can order a "Coke," a "Cola," or a "Coca," depending on the global market. Every local market has slightly different messaging and formula, but they use simplified, universal messaging that works no matter the market: happiness, enjoyment, and sharing. Combining this standardization

with variations in local flavors and packaging is what makes them so successful.

References

1. <https://www.reuters.com/markets/companies/MCD/>
2. <https://www.reuters.com/article/us-unilever-plc/unilever-buys-out-rights-of-co-founders-family-trusts-idUSBREA4I08E20140519>
3. <https://www.reuters.com/markets/companies/company-officers/>
4. <https://samsungtechwin.com>
5. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/coca-colas-creator-said-drink-would-make-you-smarter-180962665/>

Преимущества и недостатки модели аутсорсинга бухгалтерских услуг

С.Н. Гришкина¹, Э.Ж. Сыздыкова², Г.К. Орымбекова³

¹ д.э.н., профессор Департамента аудита и корпоративной отчетности
Факультета налогов, аудита и бизнес-анализа

²к.э.н., профессор кафедры бухгалтерского учета и аудита,

³ магистрант 1-го года обучения по специальности «Учет и аудит»
sgrishkina@list.ru, elmira5as@mail.ru, gulim_29_94@mail.ru

¹ Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации, г. Москва, Россия

^{2,3} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: в данной публикации представлен анализ применения бухгалтерского аутсорсинга в бизнес-структуре. Проведен краткий обзор развития модели аутсорсинговых услуг и предпосылок её становления. Особое внимание было обращено на аутсорсинг бухгалтерских услуг. В статье приведен структурированный анализ преимуществ и недостатков модели аутсорсинга, а также проблем его эксплуатации в фирмах Казахстана.

Ключевые слова: аутсорсинг, услуги, анализ, преимущества и недостатки, бухгалтерия.

На сегодняшний день аутсорсинг бухгалтерского учета имеет широкое применение и используется многими бизнес-компаниями. Аутсорсинг переводится как внешний ресурс (от английского «out» и «source») и успешно позволяет компаниям привлечь для решения бухгалтерских задач профессионалов извне. Одни компании обретают возможность сократить расходы на содержание специалистов в области бухгалтерии, другие – развить и усовершенствовать ведение бухгалтерского учета. Передать бухгалтерию на аутсорсинг – значит суметь сосредоточиться на ведении бизнес-деятельности и дать профессионалам правильно начислять и перечислять налоговые обязательства, начислять заработную плату, сдавать своевременно отчетность и выполнять множество других дополнительных функций. В нашей стране стало востребованным прибегать к услугам специалистов или компаний в сфере аутсорсинга с целью ведения бухгалтерского учета и расчета заработной платы сотрудников, ведь обучение молодых специалистов занимает время, а найти квалифицированных бухгалтеров с большим опытом порой представляет собой сложность. Рассматривать вариант применения приходящих бухгалтеров имеет ряд рисков, так как они не несут никакой материальной ответственности. Следовательно, в данном случае бухгалтерский аутсорсинг можно рассматривать хорошим вариантом с учетом показателей цены и качества, также может включать в себя услуги по ведению бухгалтерии всего предприятия. Данное решение позволяет экономить на налогах, социальных отчислениях и заработной плате штатного бухгалтера, дает возможность не углубляться в детали бухгалтерского учета [1].

Преимущества бухгалтерского аутсорсинга уже давно оценили в странах запада: в США

аутсорс бухгалтерии применяется около 90% малого и среднего бизнеса, в европейских странах услугами аутсорсинговых компаний пользуется свыше 85% бизнесменов. В Казахстане предпринимателей, доверивших ведение бухгалтерии на аутсорс, гораздо меньше, но и история рынка аутсорсинга бухгалтерских услуг намного меньше. На законодательном уровне бизнесу разрешили передавать бухгалтерский учет на аутсорсинг только в 2007 году согласно Закону Республики Казахстан от 28 февраля 2007 г. № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», предприниматель может на договорной основе передать сторонней бухгалтерской организации ведение бухгалтерского учета. При этом закон определяет бухгалтерскую организацию как организацию или компанию, являющуюся членом аккредитованной уполномоченным органом профессиональной организации бухгалтеров, или организацию, входящую в иностранный институт, являющийся действительным членом Международной федерации бухгалтеров. Право передачи ведения бухгалтерского учета сторонней организации не распространяется на компании публичного интереса [2]. Использование сторонней специализированной компании в качестве собственной бухгалтерской службы также не противоречит нормам законодательства Российской Федерации в отношении правил ведения бухгалтерского учета, где передача бухгалтерского учета на аутсорсинг была принята в 2016 году с принятием поправок в Федеральный закон от 06.12.2011 г. «О бухгалтерском учете» (402-ФЗ), которое регулируется частью 3 статьи 7 «Руководитель экономического субъекта обязан возложить ведение бухгалтерского учета на главного бухгалтера или иное должностное лицо этого субъекта либо заключить договор об оказании услуг по ведению бухгалтерского учета».

По количеству предоставляемых услуг и мере вовлеченности внештатных специалистов передача функций штатного бухгалтера на аутсорс можно выделить три вида:

- бухгалтерское консультирование: в данном случае предприниматель или представитель юридического лица, просто получает консультацию, как выполнить ту или иную операцию, произвести расчет налога или заполнить декларацию, если у него возникают трудности;
- выборочный бухгалтерский аутсорсинг: здесь внештатный бухгалтер берет на себя часть функций, например, ведение отчетности, пока реализацию текущих операций делает специалист внутри компании;
- полный аутсорсинг бухгалтерии: в данном случае аутсорсинга полный объем работ бухгалтерии доверяют специалисту на аутсорсе без участия сотрудника штата компании.

Функции, которые выполняет бухгалтер на аутсорсе, можно разделить на следующие:

- расчет заработной платы и делопроизводство по кадровым вопросам;
- обработка первичной документации и проводка кассовых операций;
- ведение авансовых отчетов и расчеты с контрагентами;
- оформление операций, связанных с экспортом и импортом.

Предоставление услуг консультативного типа могут иметь потребность, в нескольких ситуациях:

- когда ИП самостоятельно ведет всю бизнес-деятельность, включая бухгалтерию;
- если в компании один бухгалтер, которому нужно закрывать весь объем работ;
- в случае возникновения нестандартных ситуаций, тяжелых вопросов и нестыковок.

Воспользоваться помощью специалистов на аутсорсинге можно и в рабочее время, или в режиме 24/7 в зависимости от условий договора. Консультации могут быть письменными — в мессенджере или чате специального приложения, или устными — по телефону или в онлайн конференции, что является очень удобным в наше время с целью соблюдения тайм-менеджмента.

Выборочный аутсорсинг: если какие-то операции занимают много времени и трудоемки для штатного бухгалтера, какой-то из участков вполне можно передать на аутсорсинг бухгалтерии. Это снимет нагрузку с бухгалтера или предпринимателя, и выделить время на более приоритетные задачи, соответствующие бизнес-целям, а рутинную или трудоемкую работу — например, начисление и выплату зарплаты, выполняют внешние специалисты. К выборочному аутсорсингу также можно обратиться и для решения более сложных,

нестандартных вопросов или, наоборот, обращаться только для самых ответственных операций — таких как начисление налогов или ведение отчетности. Перечень участков, передаваемых на аутсорсинг, включает все разнообразие бухгалтерских задач от обработки первички до проведения экспортно-импортных операций.

Полный аутсорсинг: при полном переводе бухгалтерии на аутсорсинг аутсорсинговая бухгалтерия забирает все участки, получает доступ к клиент-банку для подготовки платежных поручений, обрабатывает и хранит всю первичную документацию, рассчитывает зарплату, налоги и взносы и подготавливает отчетность. Штатный бухгалтер при полном аутсорсинге совсем не требуется. В дополнение к стандартным услугам, входящим в комплекс, можно заказать выполнение специфических функций. Это может быть оговорено в договоре. Кроме того, при полном аутсорсинге провайдеры предлагают клиентам пакеты услуг с разным наполнением, включая наборы дополнительных функций [3].

Стоимость аутсорсингового обслуживания бухгалтерских нужд компании зависит от нескольких факторов: от объема платежей и переводов, которые проводит компания; от штата сотрудников (на зарплатных участках); от отрасли, в которой работает бизнес; от вида бухгалтерского аутсорсинга; от выбранного налогового режима; от оборотов компании.

Как правило, базовый пакет для компаний на упрощенке, включает расчет налогов, ведение отчетности, подготовку нулевой декларации и консультации в чате. К ним при необходимости можно добавить ведение эквайринга, агентские соглашения, сопровождение кассы, операции в валюте и пр.

К минусам аутсорсинга бухгалтерского учета можно отнести следующее.

При выборе компанией аутсорса для передачи своей бухгалтерии нужно быть бдительными и иметь в виду, что помимо преимуществ, есть еще и риски, которые нужно учесть.

Среди возможных рисков выделяют следующие группы:

1. Компрометация информации. При передаче данных третьим лицам возникает вероятность утечки данных, поэтому нужно выбирать подрядчика с хорошей репутацией, лучше делать выбор в пользу крупных компаний, так как у них есть штатная служба безопасности, которая следит за сохранением конфиденциальности.

2. Операционные риски. Возникает вероятность понести убытки из-за ошибок, некачественных действий, в случае с крупной компанией этот риск минимизируется страхованием. В случае с частным бухгалтером его ответственность можно прописать в договоре, но система страхования представляется более надежным гарантом.

3. Репутационные риски. Если аутсорсер будет регулярно допускать ошибки при расчетах с вашими контрагентами, это может испортить репутацию.

Тщательный подход к выбору подрядчика для аутсорсинга поможет снизить эти риски.

В настоящий момент рынок аутсорсинговых услуг представлен большим количеством компаний. Это могут быть агентства, специализирующиеся только на бухгалтерии, или более крупные компании, которые готовы закрыть все непрофильные задачи, связанные с сопровождением бизнеса: юридические, аудиторские и консалтинговые услуги. Большое количество подобных компаний обусловлено тем, что, во-первых, эта деятельность не требует лицензирования, а во-вторых, услуги аутсорсинговых компаний становятся все более востребованными.

Рассматривая преимущества аутсорсинга бухгалтерии, мы будем рассматривать вариант, когда компании обращаются за помощью в специализированные компании, а не к частному бухгалтеру, ведущему на удаленке несколько компаний.

Итак, топ-5 преимуществ бухгалтера на аутсорсинге перед штатным бухгалтером:

1. Эффективная работа команды профессионалов.

Компании, занимающиеся ведением клиентской бухгалтерии, имеют целый штат профессионалов, специализирующихся на конкретной области: на казначейских операциях, расчете зарплаты, на проведении аудита, а также выполняющие функции главного бухгалтера. На всех этапах работы проходит внутренняя проверка, что значительно снижает

риск ошибок, а, следовательно, и штрафов, по сравнению с тем, когда все эти функции выполняет один штатный бухгалтер, который может отвлекаться, ошибиться или попросту недоразобраться в отдельных нюансах.

2. Не возникает проблем с кадрами.

Обращаясь в аутсорсинговую компанию, бизнес снимает с себя риски, что бухгалтер уйдет на больничный в отчетный период, отправится в отпуск или в декрет, оставив отчетность недоделанной. В аутсорсинговых компаниях большой штат специалистов и вероятность того, что задача останется нерешенной исключается.

3. Снижение расходов.

Нанимая сотрудника в штат, приходится оплачивать его рабочее время, независимо от того насколько он загружен в тот или иной период. Например, у бизнеса может быть сезонное затишье, и в случае привлечения аутсорсинговой компании, он не будет нести расходов, так не заказывает никаких услуг, а штатный сотрудник будет получать свою зарплату. Кроме того, ему нужно оплачивать больничный и отпускные, платить социальные отчисления.

4. Страхование профессиональной ответственности

Если по вине аутсорсинговой компании клиенту выставят штраф, доначислят налоги или придется заплатить пени, то подрядчик обычно возмещает эти расходы за счет страхования.

5. Скидки и акции

Обычно для клиентов банков аутсорсинговые компании делают скидки и проводят акции.

В нынешнее время согласно первому исследованию ГК «Учет» и ЕУ рынка аутсорсинга бухгалтерского, налогового и кадрового учета в Казахстане [4] из более чем 260 опрошенных предпринимателей Казахстана из различных отраслей экономики почти 25% используют бухгалтерский аутсорсинг, более 16% — аутсорсинг кадрового делопроизводства и почти 40% никогда не пользовались подобными услугами (рисунок 1). Данные почти 900 респондентов в бухгалтерском аутсорсинге подтвердили ответы предпринимателей.

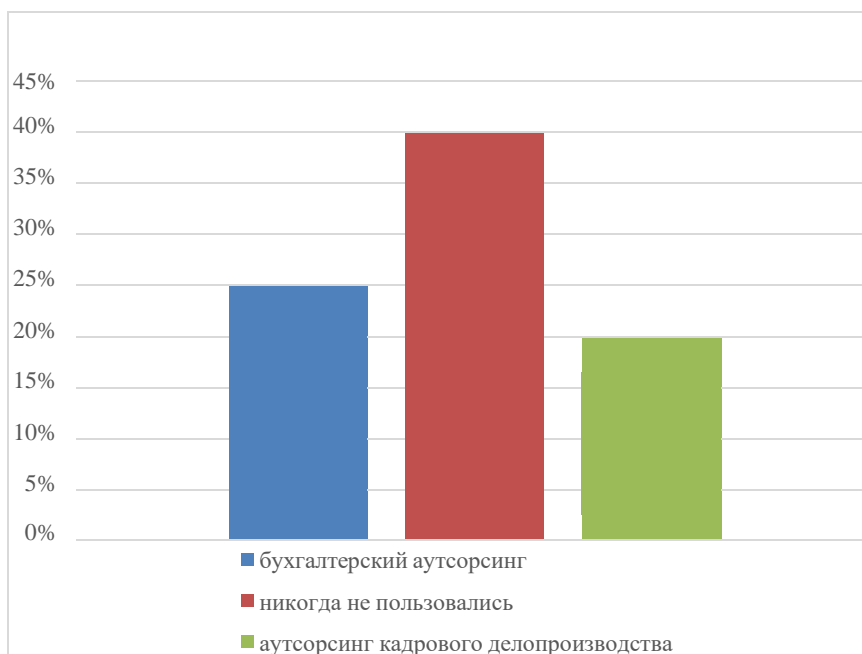

Рисунок 1. Результаты исследования опрошенных предпринимателей Казахстана из различных отраслей экономики по применению аутсорсинга
Примечание – источник [4]

Казахстанские бизнесмены, аналогично западным коллегам, указанным в Глобальном исследовании ЕУ налоговых и финансовых операций 2022 года, отметили, что ключевыми

вызовами для ведения учетных процессов их компаниями в период пандемии являлись

многочисленные изменения в законодательстве и правоприменительной практике, а также сложности с наймом квалифицированного персонала.

Также в текущее время компанией E-executive было проведено независимое исследование в отношении рынка услуг аутсорсинга среди российских компаний, призванное в целях отражения уровня готовности субъектов хозяйствования прибегнуть к услугам компаний-аутсорсеров (рисунок 2). В исследовании приняли участие более 500 респондентов. Подавляющее большинство опрошенных являлись представителями малого и среднего предпринимательства, что позволяет сделать вывод о том, что именно данная категория является основным потребителем услуг аутсорсинга.

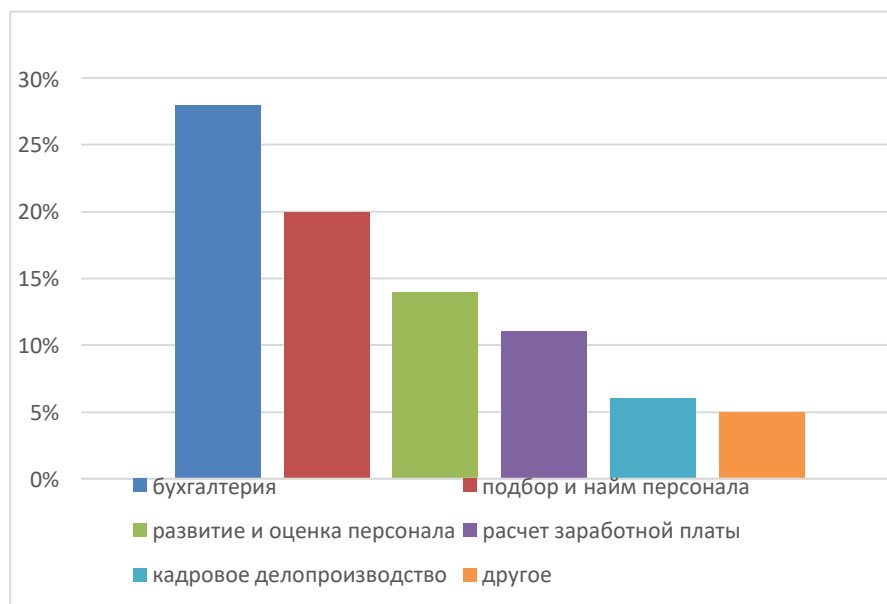

Рисунок 2. Результаты исследования опрошенных предпринимателей России из различных отраслей экономики по применению различных видов аутсорсинга

Примечание – источник [4]

Несмотря на это, отечественный бизнес до сих пор не торопится отдавать учетные процессы деятельности внешним обслуживающим компаниям. Основными сдерживающими факторами казахстанские предприниматели назвали: опасения в части конфиденциальности данных, качества оказываемых услуг, а также высокую стоимость аутсорсинга. Те же компании, которые уже планируют изменения в подходах к учетным процессам, отметили, что их приоритетами будут являться автоматизация внутренних процессов и повышение квалификации профильных сотрудников.

Как видно из исследования в Казахстане, в настоящее время чувствуется относительное недоверие к передаче учетных процессов в обслуживающие компании. Хотя бизнесмены-респонденты отметили такие преимущества аутсорсинга, как минимизация репутационных, коммерческих, налоговых, трудовых и финансовых рисков, а также что в условиях постоянно меняющихся законодательной и правоприменительной практики аутсорсинг обеспечит их своевременное отслеживание и поддержку в адаптации бизнеса к таким изменениям.

Также необходимо отметить, что в России среди услуг, оказываемые аутсорсинговыми компаниями, это преимущественно сфера бухгалтерского учета, в котором наиболее востребованными видами услуг компаний-аутсорсеров бухгалтерского учета являются постановка учета; ведение и восстановление налогового и бухгалтерского учета; составление отчетности; ведение дел с контролирующими органами.

Интересно будет провести новое исследование-сравнение спустя один-три-пять лет для того, чтобы замерить динамику роста рынка аутсорсинга с учётом нынешнего повышенного

спроса на открытие новых компаний и расширение функционала действующих предпринимателей Казахстана.

Список литературы

1. Гончарова Н.А. «Инновационный аутсорсинг в малом и среднем бизнесе»// «Экономическое возрождение России». – 2010. - №4 (26). – С.101-108
2. https://ratel.kz/raw/buhgalteriya_pod_klyuch_1
3. <https://www.vtb.ru/articles/bukhgalterskiy-outsorsing/>
4. https://forbes.kz/process/novyiy_goluboy_okean_pervoe_issledovanie_ryinka_autsorsinga_buhgalterskogo_nalogovogo_i_kadrovogo_ucheta_v_rk/

Теоретические аспекты экономического анализа в условиях цифровизации и его значение

Б.Е. Елубай

Магистрант 2-го года обучения по специальности «Учет и аудит»

beelubai@mail.ru

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда

Аннотация: В этой статье обсуждаются теоретические последствия экономического анализа и его влияние на экономику в контексте цифровизации. Актуальность темы заключается в том, что с каждым днем возрастает роль цифровизации в экономике, что способствует развитию экономического анализа и его связи с внедрением цифровых технологий.

Ключевые слова: экономический анализ, цифровизация, развитие, экономика, предприятия, роль, технологии, результат, взаимосвязь.

На современном этапе развития роль экономического анализа достаточно высока как на государственном, так и на национальном уровне, т. е. для народного хозяйства и некоторых его отраслей. Выполнение экономического анализа может значительно повысить эффективность работы. Поэтому экономический анализ важен и на микроуровне. Бизнес должен научиться объективно оценивать свою деятельность, прогнозировать ситуацию и экономические показатели; выявлять причины и последствия действий, выполняемых в результате всего бизнес-процесса, и эффективно управлять активами и другими ресурсами. Большое значение имеет использование всех возможностей экономического анализа в ходе работы, для получения экономической выгоды в целом.

Хотелось бы отметить, что основным этапом развития постиндустриального государства является развитие цифровой экономики. Цифровизация оказывает огромное влияние на промышленные предприятия, государственное управление, пассажирский и грузовой транспорт, сельское хозяйство и многие другие. Если говорить об определении этого понятия, то цифровая экономика – это экономическая деятельность, которая в первую очередь базируется на использовании цифровых технологий [1]. Это значительно сокращает рабочее время и повышает эффективность. Непрерывное развитие технологических инноваций направлено в первую очередь на технологические изменения организации и общества. Таким образом, экономический анализ, как важный элемент экономики, претерпевает множество радикальных изменений в процессе цифровизации. Влияние цифровой экономики давно изучено и проанализировано, и это не новая идея. На протяжении более двух десятилетий исследования проводились различными государственными ведомствами, особенно экономическим ведомством и другими ведомствами, и было опубликовано множество отчетов о влиянии цифровой экономики на различные механизмы. В связи с этим, в данной статье мы постараемся выявить значение

экономического анализа для предприятий в условиях цифровизации, а также попробуем выделить ряд проблем, с которыми в нынешних условиях может столкнуться предприятие в процессе проведения экономического анализа.

Актуальность выбранной нами темы заключается в том, что с каждым днем роль цифровизации в экономике растет, но при этом данная тема все еще остается недостаточно изученной.

В целом наука экономического анализа постоянно совершенствуется. Непрерывное развитие рыночной экономики способствует расширению спектра экономических анализов, т. е. бизнес и государство должны адаптироваться к современным реалиям. Например, в настоящее время можно выделить определенные проблемы, связанные с экономическим анализом. Они включают в себя недооценку роли анализа, отсутствие достоверной информации, которая важна для анализа, недостаточно усовершенствованные рабочие процессы с учетом специализации предприятий [2].

Выявленные в настоящее время проблемы можно устранить с помощью использования различных современных технологий. Развитие мира не стоит на месте. В настоящее время уже создано большое количество программ, используемое сотрудниками в сфере экономики. Следует также отметить, что важной характеристикой цифровой экономики являются уже не просто технологии, а инновации. Интернет предоставляет новаторским умам возможность разрабатывать новые способы решения старых проблем. Цифровая экономика понимает безотлагательность проблем, а не откладывает их до того момента, когда это может стать бременем для текущего положения дел. В экономическом анализе важно объединить отдельные разделы, проанализировать их взаимосвязь и определить пути развития предприятия для получения необходимых результатов и повышения эффективности рабочего процесса [3]. Также важно учитывать гармонию с современными формами экономической жизни, международной политики, социальной и экономической политики, государства и законодательства. Устойчивая цифровая экономика всегда требует пересмотра механизмов управления и трансформации адаптивных государственных механизмов. Эти переработанные механизмы управления позволяют правительству и заинтересованным сторонам бизнеса активно регулировать свои правила и кодексы, чтобы пользоваться преимуществами цифровизации, не неся ненужных потерь или рисков. Из этого следует то, что для упрощения проведения экономического анализа в настоящее время будет правильным использование информационных технологий, которые в значительной степени упрощают и ускоряют коммуникативное воздействие между субъектами экономических отношений, что в свою очередь позволяет выстраивать более точные прогнозы будущей выручке компании. Тем самым, мы имеем то, что в современных условиях использования экономического анализа в работе поможет значительно увеличить эффективность работы предприятий.

Сейчас в связи с цифровизацией экономический анализ претерпевает значительные изменения. К ним относятся: внедрение инноваций и оптимизация процессов, способствующих значительному упрощению экономического анализа предприятия, а также значительному снижению сопутствующих затрат и повышению точности. Стоит отметить, что при использовании сотрудниками современных технологий в экономической сфере становится возможной удаленная работа, что позволяет им получать доступ ко всем данным, необходимым для составления финансовой отчетности практически из любой точки мира. Эти аспекты нам говорят о значительном влиянии цифровизации на экономический анализ. Но стоит отметить, что помимо положительных факторов стремительная цифровизация всех сфер человеческой деятельности и функционирование цифровой экономики представляют дополнительные препятствия для экономистов [4]. Во-первых, безопасность бизнес-данных может быть поставлена под угрозу из-за несанкционированного доступа и использования третьими лицами. Во-вторых, усиление рыночной конкуренции имеет как положительные, так и отрицательные последствия, поскольку конкуренция в профессиональной сфере значительно возрастает, что, в свою очередь, увеличивает потребность в обучении

сотрудников современным информационным программам и технологиям.

Развитие цифровых технологий позволяет значительно ускорить процесс сбора информации, увеличить скорость, количество ее обработки и хранения, а также создать условия для повышения доступности и оперативности информации для пользователей. Кроме того, учитывая постоянно меняющиеся экономические условия, в которых работают современные организации, важно часто обновлять и совершенствовать любое программное обеспечение. Однако, прежде чем приступить к внедрению необходимых технологий, следует убедиться, что они готовы к принятию всеми организациями, занимающимися этой деятельностью. Цифровая экономика, затрагивающая все аспекты составления и использования экономического анализа в работе, делает актуальным вопрос о том, как это влияет на качественные характеристики отчетности [5]. В ходе проведения экономического анализа с использованием цифровых технологий на предприятии раскрываются и глубже изучаются различные качественные характеристики предприятия (Рис.1). Можно получить полное правдивое представление, понять целесообразность работы предприятия, а также современность, относительность и т. д.

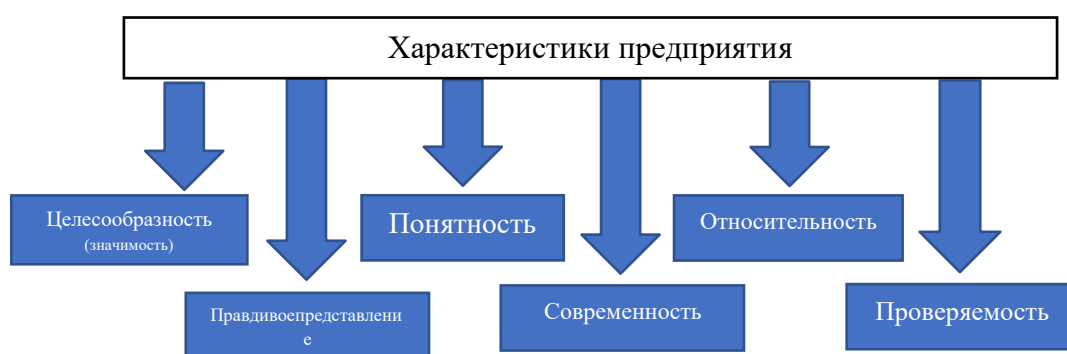

Рисунок 1. Характеристики предприятия, раскрывающиеся в ходе проведения экономического анализа

Примечание. Составлено автором на основе данных учебного пособия по экономическому анализу [5].

Таким образом, изменение экономического анализа в условиях цифровизации является неизбежным. Роль цифровизации в совершенствовании механизмов экономического анализа незаменима. Более того поддержание сильной устойчивой цифровой экономики является ключевым компонентом формирования успешного взаимодействия современных экономических структур. Мир, бизнес, предприятия, государства, никто не стоит на месте. Цифровая трансформация уже коснулась всех сфер деятельности на различных уровнях, и сейчас только набирает обороты. Страны, достигшие продвинутого уровня цифровизации – массового внедрения подключенных цифровых технологий и приложений предприятиями и правительствами – получили огромные преимущества для своей экономики и государственного сектора. Во многих странах использование информационно-коммуникационных технологий способствовало повышению темпов экономического роста, расширению возможностей для предпринимателей. Чтобы получить максимальную отдачу от цифровизации, миру нужны более четкие правила, обеспечивающие конкуренцию между предприятиями, и работники с необходимыми навыками, адаптированными к требованиям современной экономики. Большое количество новых технологий позволяет увеличить роль экономического анализа для работы предприятий, в целом. События, происходящие в политической сфере, в экономике, изменения в международном стандарте требуют инноваций не только в экономическом анализе, но и в формировании профессиональной подготовки работающих в этой сфере. Динамизм рыночной экономики расширяет рамки экономического анализа. Бизнес и государство должны учитывать основные факторы экономической жизни, международной политики, социально-экономической политики,

государства и законодательства. Положительный эффект от цифровизации может быть достигнут только при реализации полноценного взаимодействия технологической сферы с другими составляющими экономического развития. Если для автоматизации одних задач используются передовые решения, но не обеспечивается развитие других аспектов, то экономический рост за счет цифровых технологий становится практически невозможным. Еще одним препятствием для этого может стать неблагоприятная бизнес-среда, которая, соответственно, может замедлить темпы внедрения инновационных технологий. Поэтому необходимо соблюдать баланс всех взаимодействующих явлений.

Список литературы

1. Мельник М. В. Модернизация учетно-контрольных и аналитических процессов в условиях цифровой экономики. 2018; 123-125 с.
2. Хасаншин, И.А. Цифровая экономика. Учебник для вузов - 2019. – 288 с.
3. Аброскин, А. С. Международный опыт измерений цифровой экономики. Вестник университета. - 2018. - N 12. - 56 с.
4. Бариленко В.И. Экономический анализ: Учебник. 2020. – 171 с.
5. Шмаков А.В. Экономический анализ: Учебное пособие – Магистр, 2018 г. – 213 с.

Анализ факторов, влияющих на устойчивое развитие Республики Казахстан

Ерболатова С.Ж.¹; Ахметова А.Б.²

¹обучающаяся 4-го года обучения по образовательной программе «Учет и аудит»
²м.э.н., преподаватель кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»
yerbolatova01@mail.ru, world_model@inbox.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В данной статье всесторонне раскрываются и анализируются факторы, влияющие на устойчивое развитие Казахстана. Анализируются сильные и слабые стороны внутренней среды республики, а также внешней среды в разрезе возможностей и угроз развития и предлагаются пути улучшения. Материал даёт полную характеристику по макроэкономическим показателям страны. Используя статистику, даётся полное представление о теме. В статье уделяется внимание пути совершенствования в этой области. Излагается принципиальный подход к термину устойчивое развитие. Прослеживаются показатели, для более полного представления о теме. Рассматриваемая тема будет интересна экономистам и бухгалтерам, студентам учащимся по специальности экономика и учет и аудит.

Ключевые слова: Республика Казахстан, устойчивое развитие, направления развития, экономические показатели.

Устойчивое развитие – это процесс изменений, в котором эксплуатация природных ресурсов, направление инвестиций, ориентация научно-технического развития, развитие личности и институциональные изменения согласованы друг с другом и укрепляют текущую и будущую способность к удовлетворению потребности и стремления человека. Впервые термин «устойчивое развитие» был применен в 1972 году на Первой Всемирной Конференции по окружающей среде в Стокгольме. В 1992 г. на конференции ООН по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро этот термин был использован в качестве названия новой концепции существования всего человечества. Чтобы понять философскую основу концепции развития, ниже мы приводим определение развития, принятое в 1963 году специальной группой экспертов по развитию сообществ, работающих под эгидой Организации Объединенных Наций: «Это процесс, посредством которого действия людей

сами по себе сочетаются с действиями властей по улучшению культурных условий жизни общин, включение этих общин в общий ход жизни нации, позволяющее им вносить максимальный вклад в национальное развитие». Цели в области устойчивого развития (ЦУР) — это всемирно признанные цели, направленные на искоренение бедности, борьбу с неравенством и несправедливостью, а также на защиту планеты и обеспечение мира и процветания для всех людей. До 2030 года были выбраны 17 ключевых направлений, реализация которых потенциально может привести страну к устойчивому развитию всех основных сфер жизни и решению глобальных проблем, затрагивающих каждого человека в этом мире.

Казахстан с первых дней независимости встал на путь построения рыночной экономики. Этот достаточно болезненный и сложный процесс сопровождался разного рода проблемами и социальными потрясениями. Известно, что, как и в случае с другими странами СНГ, в начале 1990-х годов уровень экономического развития в Казахстане был низким. Более того, в Казахстане в то время не было даже зачатков рыночной экономики, что только осложняло начало системных преобразований. В этих условиях реализация рыночных реформ в стране стала проходить ускоренными темпами. Для достижения этих целей принято значительное количество стратегических программных документов, таких как стратегии «Казахстан-2030» и «Казахстан-2050», стратегия «Двадцать шагов к всеобщему трудовому обществу» и развития инфраструктуры государственной программы «Нұрлы жол» и Стратегического плана развития Республики Казахстан. Направления Казахстана для наиболее эффективного устойчивого развития представлены на рисунке 1.

Рисунок 1. Направления устойчивого развития Казахстана

Примечание – составлено автором на основе проведенного исследования

Республика Казахстан играет особую роль в обеспечении экологической стабильности Евразийского континента. Являясь политическим, культурным и экономическим мостом между Европой и Азией, Казахстан выполняет аналогичную связующую функцию в развитии ландшафтно-экологических систем на континенте. Размеры территории Казахстана, разнообразие климатических условий, особенности водного баланса региона приводят к значительной зависимости экологической ситуации во всей Евразии от ее стабильности в Казахстане.

Политическая ситуация в Казахстане демонстрирует всему миру уникальный пример

стабильности, межконфессионального согласия, развития демократии и общественных институтов в интересах всех граждан страны. Устойчивое политическое развитие Казахстана может и должно сыграть важную роль в развитии страны как источника сбалансированных инициатив для мирового сообщества. В то же время Казахстан сталкивается со значительными барьерами в своем развитии, представляющими угрозу национальной безопасности страны.[1]

До сих пор экономический рост Республики Казахстан происходил в основном за счет роста цен на сырьевые товары на мировых рынках и потребления значительного количества природных ресурсов. Происходят огромные потери и деградация природного капитала. Увеличение валового внутреннего продукта сопровождается высокими выбросами в окружающую среду. По имеющимся оценкам, около 75% территории страны подвержены повышенному риску дестабилизации окружающей среды. Проблема его опустынивания стоит остро. «Историческое загрязнение», мусоросборники, увеличение выбросов токсичных веществ из стационарных и передвижных источников угрожают состоянию природной среды и здоровью населения.[2]

К потенциальным угрозам стабильности экономики страны относятся значительная зависимость от сырьевого сектора, слабая готовность отдельных секторов к вступлению во Всемирную торговую организацию (ВТО), рост внешнего долга и проблемы «теневой» экономики.

Наблюдается значительный разрыв в экономическом и социальном положении регионов Казахстана. Сохраняются проблемы в демографической ситуации и состоянии здоровья населения страны, остается недостаточный уровень правовых, экономических и экологических знаний. Основные социальные, экономические, экологические показатели представлены в таблице 1.

Таблица 1

Социальные, экологические, экологические показатели

Показатели	2020	2021
Численность населения, тыс.чел	18879,6	19122,4
Коэффициент рождаемости (на 1000 человек)	22,76	23,50
Коэффициент смертности (на 1000 человек)	8,60	9,61
Уровень безработицы, в процентах	4,9	4,9
Среднемесячная номинальная заработная плата одного работника, в тенге	213003	248791
ВВП, млн.тенге	70 649 033,2	83 951 587,9
Объем производства промышленной продукции (товаров, услуг), млн.тенге	27 028 506	37 606 243
Товарооборот в иностранной валюте (экспорт)	47 540,8	60 321,0
Товарооборот в иностранной валюте (импорт)	38 929,1	41 415,4
Доходы, млн. тенге	14 521 190,8	15 847 431,1
Затраты, млн. тенге	16 725 096,7	17 951 888,4
Добыча нефти и газового конденсата, млн.тонн	85,7	85,7
Выбросы загрязняющих веществ в атмосферу, тыс. тонн	2 441	2 407,5
Выбросы твердых загрязняющих веществ, тыс. тонн	498,7	500,4

Также по качеству жизни, являющемуся основным критерием устойчивого развития, Республика Казахстан отстает от наиболее развитых стран мира. В современном мире качество жизни определяется основными составляющими: продолжительностью жизни, благополучием, образованием и состоянием окружающей среды.[3]

Основными приоритетами перехода к устойчивому развитию в Республике Казахстан являются:

- внедрение устойчивых моделей производства и потребления;
- использование новых и экологически безопасных технологий;
- развитие устойчивых транспортных систем;
- энергоэффективность и энергосбережение;
- региональные проблемы устойчивого развития;
- повысить уровень социальной защищенности населения;
- борьба с бедностью с учетом экологических и гендерных аспектов;
- дальнейшее развитие науки и образования для устойчивого развития;
- сохранение историко-культурного наследия;
- предотвращение и снижение экологических угроз здоровью населения;
- борьба с опустыниванием;
- сохранение биологического разнообразия;
- сокращение выбросов, в том числе парниковых газов и озоноразрушающих веществ;
- доступ к качественной питьевой воде;
- решение трансграничных экологических проблем;
- радиационная и биохимическая безопасность;
- управление отходами.

По индексу качества жизни Казахстан занимает 96 место с коэффициентом 15,08, при этом лидером рейтинга является Ирландия с коэффициентом 8,33.

В Казахстане состояние здоровья населения и продолжительность жизни людей намного хуже по сравнению с другими странами. Так, средняя продолжительность жизни населения в нашей стране в 2020 г. составляла 71,37 года, в то время как в Японии показатель достигает 84,62 года.

По индексу экологической устойчивости Республика Казахстан занимает 69-е место с показателем 73,29, а у стран-лидеров - Исландии, Швеции и Финляндии - этот показатель достигает 90 баллов. Позиция Республики Казахстан по соотношению средней продолжительности предстоящей здоровой жизни и индексу экологической устойчивости представлена на рисунке 2.

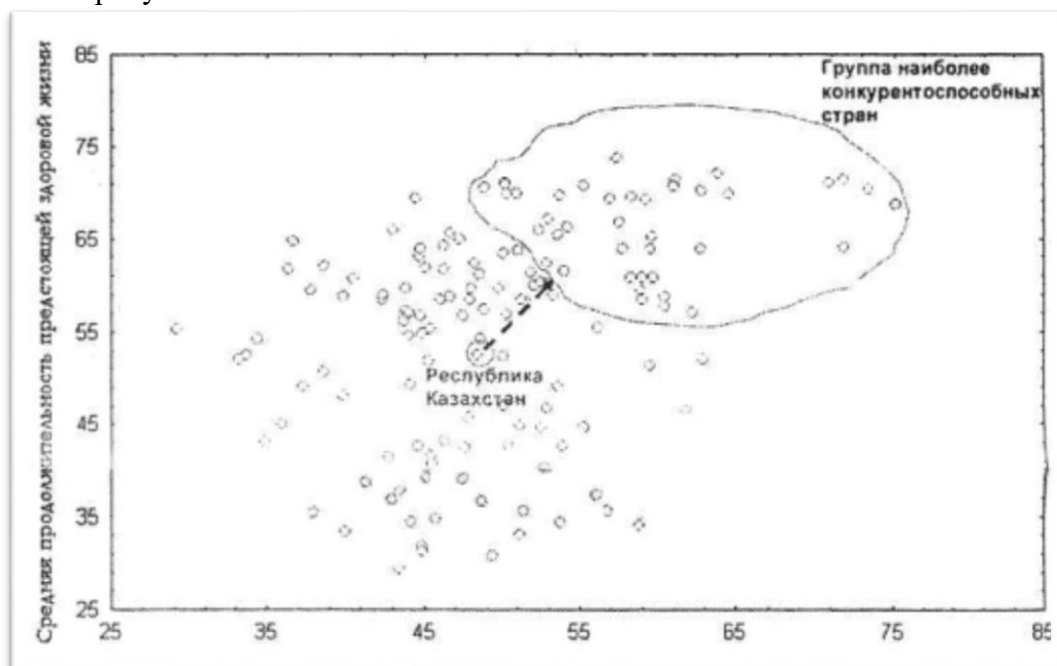

Рисунок 2. Положение Казахстана по соотношению средней продолжительности предстоящей здоровой жизни и индекса экологической устойчивости

Примечание – составлено автором на основе проведенного исследования

Для достижения поставленной цели необходимо реализовать следующие задачи в области устойчивого развития.

1. Увеличить показатель ЭПС до 53% к 2024 г.
2. Увеличить среднюю продолжительность жизни населения до 73 лет к 2024 г., сохранив уровень рождаемости на уровне не менее 18-22 рождений на 1000 жителей.
3. Повысить индекс экологической устойчивости на 25% к 2024 году.

Сейчас в Казахстане реализуется второй этап реализации стратегии индустриально-инновационного развития. Этот этап предусматривает активизацию научной и производственной сферы, более эффективное использование научного потенциала и внедрение новых технологий. Чтобы изменить ситуацию, пришло время масштабных действий в обрабатывающей промышленности в пользу продукции средневысокой науки.[4]

Успешное экономическое развитие большинства западных стран во многом обусловлено глубокими структурными преобразованиями, обеспечивающими общий рост производства и другие качественные изменения. Быстрый рост производства в ряде новых индустриальных стран Юго-Восточной Азии произошел в основном за счет формирования нестандартных для этих стран производств, т.е. в связи с резким изменением структуры экономики.[5]

Процветание и быстрый экономический рост основаны на способности страны достигать высоких темпов роста эффективности производства и при этом производить ассортимент продукции, пользующейся растущим спросом на мировом рынке.

Для того чтобы улучшить собственную модель экономического роста, необходимо:

1. Совершенствование законодательства в области защиты прав собственности.
2. Повышение эффективности правительства.
3. Повышение эффективности институтов развития.
4. Государственная поддержка крупного бизнеса и создание промышленных конгломератов в отраслях с высокой добавленной стоимостью.
5. Восстановление и модернизация действующих производств.
6. Сокращение и ликвидация старых неэффективных производств.
7. Создание новых экспортоориентированных производств.
8. Создание высокотехнологичных и наукоемких производств.
9. Создание экономических и промышленных зон со специальным налоговым режимом.
10. Модификация структуры инвестиций в пользу увеличения доли обрабатывающей промышленности.

Список литературы

- 1 Аубакиров Я.Н. Экономические проблемы стратегии Казахстана. – Алматы, 1997.
- 2 Ахметова Г.Р. Теоретические модели международной конкурентоспособности национальных экономик. – // Казахстан на пути к новой модели развития: тенденции, потенциал и императивы роста. Ч. 4. - Алматы. – 2001. – с. 52.
- 3 Бестерекова Г.А. Промышленное производство: пути стабилизации и развития. – – // Экономические приоритеты Казахстана: пути стабилизации и развития. Сб.науч. трудов. – Алматы. – 2000.- с. 127.
- 4 Валовой Д.В. Рыночная экономика. Возникновение, эволюция и сущность. – М.: ИНФРА – М, 2005.
- 5 Введение в рыночную экономику / Под ред. А.Я. Лившица, И.Н. Никулиной. – М.: Высшая школа, 2003.

Учет и аудит оценочных резервов предприятия в соответствии с МСФО для обеспечения устойчивого развития предприятия

Жангалиева А.М.¹; Ситенко Д.А.², Мурашова Е.В.³

¹магистрант 2 курса обучения по образовательной программе «Учет и аудит»

²PhD, профессор кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

³к.э.н., доцент кафедры экономики и менеджмента
daesha@list.ru, elena.murashova898@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

³Тихоокеанский государственный университет, Хабаровск

Аннотация: Статья посвящена теоретическим и методологическим вопросам признания резервов в бухгалтерском учете, видам резервов, методам их отражения в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности. Авторы изучили методологию создания резервов, связанных с амортизацией основных средств и нематериальных активов, амортизацией резервов, резервов, отражаемых через капитал, то есть связанных с переоценкой основных средств. Методология учета резервов по оценочным обязательствам, критерии их признания. Результаты исследования могут быть использованы на практике руководителями предприятий и организаций, бухгалтерами и аналитиками. В статье приводятся различные примеры и ситуации избыточности. Продемонстрированы способы отражения в бухгалтерском учете каждой описанной ситуации и показано их влияние на показатели финансовой отчетности. Практические вопросы учета резервов рассматриваются в соответствии с соответствующими международными стандартами финансовой отчетности. Проанализированы методы отражения резервов в международном бухгалтерском учете.

Ключевые слова: резервы, предполагаемые обязательства, условные обязательства, резервы под обесценение активов, резервы для судебных исков, резервы для вывода из эксплуатации основных средств, риски.

Применение и понимание международных стандартов финансовой отчетности являются важнейшими требованиями для подготовки и представления финансовой отчетности хозяйствующих субъектов. Внедрение МСФО в систему финансовой отчетности, как в международной практике бухгалтерского учета, так и в казахстанской практике, заключалось в необходимости приведения бухгалтерского учета к единому международному стандарту.

При составлении отчетности об активах, капитале и обязательствах вопрос о резервах является важным аспектом. В отсутствие требуемой информации о резервах отчетность будет неполной и ненадежной. В результате «упущение существенной информации» может повлиять на решения пользователей[1]. В связи с этим актуальность изучения вопроса учета запасов в современных условиях не вызывает сомнений.

Одной из проблем представления качественной и достоверной финансовой отчетности со всеми необходимыми раскрытиями в соответствии с МСФО является неправильное толкование положений стандартов. Это основная причина для изучения вопросов бухгалтерского учета и представления информации о резервах активов, капитала и обязательств.

Обзор работ ученых в этой области, а также изучение практических ситуаций позволяет сделать вывод о том, что учет резервов по активам, капиталу и обязательствам в деятельности хозяйствующих субъектов имеет большое значение для разработки и предоставления истинных финансовых отчетность по показателям для пользователей.

Согласно результатам наблюдений, очевидно, что методология учета резервов вызывает много вопросов на практике, поскольку существует необходимость в понимании и профессиональном суждении, основанном на знаниях и опыте, о необходимости накопления резервов[2]. Поэтому большое внимание следует уделять учету резервов, связанных с

переоценкой или амортизацией активов, и резервов по обязательствам предприятий.

Целью работы является теоретическое и методологическое обоснование вопросов учета резервов в учете активов, капитала и обязательств, а также требуемого раскрытия информации о резервах для финансовой отчетности в соответствии с МСФО.

В статье описана методология создания резервов, связанных с амортизацией долгосрочных активов, амортизацией резервов, резервов, отражаемых через капитал, то есть связанных с переоценкой основных средств, резервов по обязательствам. Результаты исследования могут быть применены на практике менеджерами, бухгалтерами и аналитиками.

Основным источником для изучения вопроса резервирования в бухгалтерском учете являются МСФО, поскольку они содержат соответствующие методы и требования для признания определенных резервов.

В настоящее время в Республике Казахстан практика признания и отражения резервов в бухгалтерском учете затронула как государственные компании, так и предприятия малого и среднего бизнеса.

В связи с этим в Казахстане принято Постановление Правления Национального банка Республики Казахстан «Об утверждении Правил формирования резервов (резервов) в соответствии с МСФО и требованиями законодательства Республики Казахстан в области бухгалтерского учета и финансовой отчетности»[3]. Ученые и практики активно обсуждают изучение учета резервов в Республике Казахстан в области бухгалтерского учета и аудита.

Методологической основой исследования послужили такие общенаучные методы познания, как обобщение, сравнение, классификация, наблюдение, описание и детализация, а также методы статистического и эконометрического анализа. Использование этих методов позволило нам сделать теоретические обобщения и сформулировать конкретные рекомендации по учету запасов.

В казахстанском законодательстве признание резервов раскрыто недостаточно. Не существует четких и точных методов определения зарезервированных сумм, что также определяет актуальность оценки резервов в финансовой отчетности.

Особенности налогового учета усложняют учет резервов. Проблема заключается в том, что законодательство в области налогов не предусматривает учета расходов и доходов в качестве резервов, возникающих при ведении бухгалтерского учета в соответствии с МСФО.

В налоговом учете с 10 января 2020 года расходы на начисление резервов не вычитаются в соответствии с пунктом 5 статьи 242 Налогового кодекса Республики Казахстан.

Следовательно, «расходами для целей налогообложения не являются расходы, возникающие в бухгалтерском учете в связи с изменением стоимости активов и (или) обязательств при применении МСФО и законодательства Республики Казахстан о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, кроме подлежащих уплате (уплаченных)».

Более того, доход от восстановления резервов не признается доходом в составе общего годового дохода на основании подпункта 9 пункта 2 статьи 225 Налогового кодекса Республики Казахстан.

Поскольку существует разница в положениях Налогового кодекса Республики Казахстан и МСФО в части признания резервов, возникают временные разницы в соответствии с МСФО (IAS) 12 «Налоги на прибыль»; отложенные налоги признаются как в бухгалтерском учете, так и в финансовой отчетности[4].

При подготовке финансовой отчетности предприятие должно рассчитать стоимость запасов на конец периода. Используя полученные данные, мы можем проанализировать ситуацию, когда организация, занимающаяся розничной торговлей совершила несколько покупок и получила выручку за определенный ассортимент товаров.

Другим важным вопросом является признание резервов в капитале. Это включает переоценку основных средств, нематериальных активов и финансовых активов, которые учитываются по справедливой стоимости, при этом переоценка признается в составе прочего совокупного дохода.

При наличии ранее признанного резерва для переоценки основных средств любое последующее изменение стоимости отражается путем корректировки резерва переоценки в капитале. Когда значение уменьшается, сумма резерва также уменьшается[5]. Если резерв недостаточен, то в отчете о прибылях и убытках возникают дополнительные расходы. При последующем увеличении стоимости ранее признанный убыток восстанавливается, а оставшаяся сумма, по возможности, отражается в капитале как прочий доход/резерв.

В бухгалтерском учете наиболее распространенным примером является признание резерва по судебным искам. Так, например, в связи с обнаружением бракованного товара в партии полученных запасов и в результате понесенных убытков компания 1 подала жалобу в компанию 2 с целью привлечения их к ответственности. Проконсультировавшись с юристами, руководство компании 2 предположило, что исход судебного решения не будет благоприятным для их компании, в то время как процент вероятности оттока экономических выгод по решению суда составлял более 50%, необходимая сумма возмещения убытков составила бы 50 тыс. тенге. В этой ситуации критерии признания оценочных обязательств соблюдены.

Следовательно, 2 должен признать резерв по судебным искам в отчете о финансовом положении и расходы на урегулирование претензии о прибылях и убытках на сумму 50 тыс. тенге.

Основываясь на обзоре и анализе учета резервов и их отражения в финансовой отчетности, можно сказать, что понятие «резерв» раскрывает отношения по снижению рисков ситуаций. То есть резерв выступает в качестве инструмента страхования рисков, возникающих в финансово-хозяйственной деятельности предприятий и результаты которых отражаются в бухгалтерском учете.

Резервы, признанные в бухгалтерском учете, не представляют собой материальной основы; мы не можем рассматривать их как резервы каких-либо денежных или не денежных активов, поскольку они имеют только экономическое значение. Таким образом, суть резервирования заключается в корректировке финансового результата с учетом возможных рисков, возникновение которых весьма вероятно. Например, резервы на переоценку основных средств (доход) или амортизацию запасов(расход) позволяют нам давать наиболее надежные бухгалтерские оценки этих активов в зависимости от рыночных факторов.

Таким образом, бухгалтерские резервы создаются для активов, капитала и обязательств, Путем признания резервов для активов в текущем периоде в бухгалтерском учете учитываются расходы, которые могут быть понесены в будущих периодах, что позволяет нам уточнить бухгалтерскую оценку актива и скорректировать финансовый результат в отчетном периоде.

В заключение следует отметить, что, согласно МСФО, резервы, являясь важнейшим инструментом регулирования финансовых результатов в финансовой отчетности, занимают особое место.

Следует помнить, что финансовая отчетность изучается пользователями, которые, анализируя данные, принимают определенные управленческие решения. Поэтому информация в заявлениях должна быть соответствующей и качественной. Признание и раскрытие резервов облегчают такое представление отчетных показателей.

Для каждого предприятия, применяющего МСФО, важно продемонстрировать в своей учетной политике профессиональный подход к отражению резервов в бухгалтерском учете и представлению их в финансовой отчетности, помня, что резервирование в бухгалтерском учете является важным элементом учетной политики.

Подводя итоги, можно сказать, что оценка резервов в бухгалтерском учете предприятий является важной учетной процедурой, способствующей представлению объективных показателей финансовой отчетности и соблюдению принципа непрерывности бизнеса. Применение результатов исследования может служить практическими рекомендациями по достижению высоких финансовых результатов компаний, а также их устойчивому развитию. В ходе исследования авторы использовали данные первичного, аналитического учета.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности». Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 г., №234-III(с изменениями и дополнениями).
2. Закон Республики Казахстан «Об аудиторской деятельности». Закон Республики Казахстан от 20 ноября 1998 года N304-1 (с изменениями и дополнениями).
3. Об утверждении Правил формирования резервов (резервов) в соответствии с МСФО и требованиями законодательства Республики Казахстан в области бухгалтерского учета и финансовой отчетности [Электронный ресурс] -<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700016502>
4. Резервы в бухгалтерском и налоговом учете [Электронный ресурс] - <https://cdb.kz/sistema/biblioteka-bukhgaltera/articles/rezervy-v-bukhgalterskom-i-nalогоvom-uchete/>
5. Как учитывать резервы? [Электронный ресурс] - <https://online.zakon.kz/m/amp/document/31476248>

Определение принципов построения инновационных форсайт-проектов в условиях технологической модернизации национальной экономики

А.К. Кабдыбай¹, Н.Д.Кенжебеков², Д.И. Сыздыкова³

¹к.э.н., ассоц. профессор кафедры «Бухгалтерского учета и аудита»

²к.э.н., доцент кафедры «Туризма и гостиничного бизнеса»

³к.э.н., ассоц. профессор кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

kabdybay@mail.ru, kenzhebekov@mail.ru, nochochek@mail.ru

^{1,3}Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

²Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганда

Аннотация: Форсайт-проекты в области горно-металлургического комплекса должны базироваться на общераспространенной и признанной концепции глобальной цепочки создания стоимости, согласно которой следует использовать четыре основных типа модернизации: продуктовую, процессную, функциональную и межотраслевую модернизацию. Типы модернизации часто взаимосвязаны; иногда дополняют или являются производными друг друга.

Ключевые слова: технологическая модернизация, форсайт-проекты, технологическое развитие ГМК

Четвертая промышленная революция, характеризующаяся формированием новых механизмов экономического влияния, развитием инновационной инфраструктуры, способствует разработке новых принципов регулирования процессов технологического развития.

Форсайт-проекты реализуются за счет широкого спектра методов, среди которых можно выделить таких как экспертные панели, различные методы экспертных опросов, сканирование горизонтов и построение сценариев, анализ тенденций, прогнозирование и достижение консенсуса, стратегическая разведка, анализ взаимного влияния, составление технологических карт, разработка дерева решений и др.

Форсайт-проекты должны быть направлены на разработку инновационной политики, ее корректировку за счет выявленных технологических изменений.

Следует учитывать, что инновационные форсайт-проекты позволяют определить технологии, которые, скорее всего, окажут непосредственное влияние на развитие бизнеса в краткосрочной и среднесрочной перспективе. Однако, в условиях неопределенности высока

вероятность и риски технологических ошибок, которые следует оценивать. Помимо прочих, одной из причин таких ошибок является непонимание несоответствия краткосрочных выгод и интересов по сравнению с долгосрочной перспективой. Это особенно актуально для горно-металлургического комплекса Казахстана, который, по сути, обладает достаточно сильными конкурентными позициями, но за счет сырьевой ренты. Вопросы технологического развития за счет технологий Индустрии 4.0, форсайт-позиционирования не рассматриваются ни отраслевыми ассоциациями, ни государством [1].

В контексте решения задач технологической модернизации и развития горно-металлургического комплекса основные принципы построения инновационных форсайт-проектов заключаются в следующем.

1. Обеспечение и соблюдение системности форсайт-исследований.

Реализация принципа системности в форсайт-исследованиях предполагает, что все участники (инноваторы-предприятия ГМК, НИИ и наукоемкий сектор, государственные органы, национальная инновационная система, венчурные фонды и другие институты коммерциализации) должны соответствовать задаче последовательного технологического развития предприятий ГМК. Поскольку в форсайт-исследованиях участвует достаточно широкий круг участников, следует совместить усилия предприятий и субъектов финансового предпринимательства, экспертов государственного сектора, национальной инновационной системы, представителей науки и вузов, а также любых стейкхолдеров для определения и подготовки к совместному видению будущего.

Одним из немаловажных аспектов обеспечения системности является прозрачность организации, наличия четкого понимания роли и функционала, системы мотивации и баланса интереса всех участников форсайт-проекта.

Для обеспечения логичности, последовательности и регулярности форсайт-проектов технологического развития ГМК наиболее эффективным инструментом реализации форсайта является общая дорожная карта, учитывающая функциональные возможности всех участников. Дорожная карта проекта должна быть синхронизирована со стратегическими или программными документами основных участников [2].

2. Применение сценарного подхода.

Для инновационных предприятий разработка и планирование сценариев позволяет определять диапазоны потенциальных результатов и предполагаемых воздействий, оценивать и учитывать как положительные, так и отрицательные возможности и последствия.

Сценарное планирование также дает основу для более эффективного принятия несрочных решений, предоставляя информацию о планах, бюджетах и прогнозах и рисуя более четкую картину ключевых факторов роста бизнеса и потенциального влияния будущих событий.

Для каждого из разрабатываемых сценариев следует иметь критические триггеры, даже в условиях неопределенности. Сценарии строятся на наборе предположений о событиях, влияющих на технологическое развитие ГМК, и при этом должны вызывать ряд действий. В частности, стоимость металла можно использовать в качестве триггера, ожидая повышение цен. При этом, следует рассмотреть возможность разработки как минимум, трех сценариев: низкого, среднего и высокого уровня. Разрабатываемые сценарии должны включать всевозможные варианты развития ситуации. Низкий сценарий или пессимистический сценарий, когда уровень цен находится в нежелательном диапазоне. Средний сценарий или базовый учитывает наиболее вероятностное изменение цен. Высокий сценарий или оптимистический сценарий обычно основан на благоприятных изменениях на рынке. Каждый сценарий должен включать вероятность наступления прогнозируемых трендов. Качественная проработка триггеров и вероятности наступления в разрезе выделенных сроков позволят детальнее отслеживать выявленные тренды и корректировать сценарии.

3. Проведение технологической разведки.

Цель разведки технологических тенденций состоит в том, чтобы регулярно узнавать о

новых тенденциях, материалах. Сканируя технологические развитие крупных предприятий ГМК, технологический рынок, и отслеживая любые существенные изменения, следует создать базу знаний, которая каждый раз будет дополняться, обновляться. Отслеживание изменений, независимо от того, набирают ли тенденции силу или исчезают, даст представление о направлениях форсайт-проектов [3].

В условиях быстрого цифрового развития немаловажное значение имеют пивоты стартапов. Это изменение бизнес-стратегию в связи с изменениями в отрасли, предпочтений потребителей или любому другому фактору, влияющему на доходы стартапов. По сути, это процесс преобразования стартапом прямой или косвенной обратной связи в изменение своей бизнес-модели.

4. Обеспечение прикладной направленности форсайт-проектов. Цели форсайт-проектов должны соответствовать отраслевым приоритетам, четко сформулированы, внутренне непротиворечивы. При разработке форсайта необходимо тщательно определить набор целей, соответствующих потребностям металлургической отрасли. Эти цели должны быть четко сформулированы с самого начала исследований и доведены до сведения участников, заинтересованных сторон и общественности на протяжении всего форсайт-проекта. Современный этап модернизации казахстанской экономики протекает в условиях усиления тенденций глобализации мировой экономики, нарастании экономических санкций с основным торговым партнером, проявлению политической напряженности. Данные обстоятельства создает определенные трудности для развития эффективных форсайт-проектов. С одной стороны, мировые процессы развития информационных, финансовых технологий и либерализации торговых отношений создают определенные возможности для интеграции отечественного МСБ в мировое экономическое сообщество, с другой стороны, развиваются ограничительные протекционистские механизмы в различных формах нетарифного регулирования. Форсайт-проекты должны ориентироваться на достижимые цели, отвечающие национальным интересам ГМК, устанавливаемые на основе реалистической оценки условий и возможностей технологического развития ГМК, ее потенциального места в мировом рынке.

5. Принцип опережающего развития. Форсайт-перспективы и потенциальная состоятельность горно-металлургической отрасли Казахстана в будущем во многом определяются возможностями опережающего развития в сравнении с динамикой роста отрасли или мирового рынка. Следует обеспечить достаточных темпов развития предприятий ГМК, позволяющих обеспечить условия для технологической и структурной перестройки производительных сил ГМК. Достигнутый уровень развития экономического потенциала предприятий ГМК характеризует о среднем уровне развития, а по отдельным параметрам и выше среднего. Однако, если речь затрагивается о наращивании потенциала новых производств, то проблему четко обрисовывается стагнационные процессы. В ближайшей перспективе конкурентоспособность предприятий ГМК достаточно высокая, однако форсайт-проекты должны быть направлены на возможности развития новых производств, передовых технологий, новых сегментов рынка.

6. Обеспечение непрерывности инкубации форм и генерировании направлений форсайт-проектов.

Непрерывность форсайт-проекта обеспечивается взаимодействием между различными группами инкубаторов (университетские, исследовательские инкубаторы, бизнес-инкубаторы, автономные инкубаторы инновационных предприятий) и акселераторов, ускоряющие проекты до стартапа. Предприятия горно-металлургического комплекса на выходе должны иметь целостную картину развития отрасли как в мире, так и в республике. Большое значение имеет определение миссии и видения отдельного предприятия ГМК как национального чемпиона. Должно быть обеспечено полное понимание всех предстоящих инвестициях для компании или оценке потенциальных рисков для бизнеса.

7. Наличие селективных видов государственной поддержки.

Селективная государственная поддержка основывается на получение синергетического

эффекта от использования уникальных конкурентных преимуществ в определенном сегменте или отрасли. Данное направление имеет целью поощрение форсайт-проектов по созданию предприятий «нового поколения», способных внедрить современные технологии и ориентация на достижение лидерских позиций за счет достижения конкурентоспособности, определения профиля международной специализации Казахстана.

Селективная государственная поддержка также может быть направлена на создании крупных нишевых проектов между ГМК и металлопотребляющими отраслями (машиностроение, строительство, электроника и др.).

8. Обеспечение эколого-безопасного развития ГМК. В связи с подписанием Парижского соглашения по климату, Казахстан к 2030г. должен сократить выбросы парниковых газов на 15%, в структуре производств предприятия ГМК отнесены к основным загрязняющим предприятиям. В этой связи, особой актуальностью должны обладать форсайт-проекты, направленные на модернизацию производств с низкоуглеродной характеристикой. Это возможности за счет развития и внедрения экологически безопасных технологий, малоотходных технологий, технологий замкнутого цикла.

Сложность природы Индустрии 4.0 в области ГМК обуславливают ситуацию, когда различные сценарии могут быть одинаково возможными. Одни и те же задачи можно решить с помощью различных технологий. Это может включать автоматизацию, искусственный интеллект, машинное обучение, машинное зрение, цифровые двойники, информационно-коммуникационные технологии, Интернет вещей, виртуальную и дополненную реальность, 3D/4D-печать и многое другое.

Согласно мнению экспертов Всемирного экономического форума в сотрудничестве с McKinsey & Company, наибольшую выгоду получают компании, которые как можно ранее перейдут к внедрению технологий Индустрии 4.0, так называемые «маяки» [3]. При этом, американские компании отстают по темпам внедрения технологий Индустрии 4.0 от европейских и азиатских, что грозит уже к 2025г. потерей 3,7 трлн.долларов США доходов. Отдельно отмечается, что технологический разрыв между компаниями, использующие технологии Индустрии 4.0 и остальными будет только нарастать, поскольку эти технологии сами же и способствуют модернизации.

Форсайт-проекты в области горно-металлургического комплекса должны базироваться на общераспространенной и признанной концепции глобальной цепочки создания стоимости, согласно которой следует использовать четыре основных типа модернизации: продуктовую, процессную, функциональную и межотраслевую модернизацию. Типы модернизации часто взаимосвязаны; иногда дополняют или являются производными друг друга.

Вся глобальная цепочка создания стоимости в ГМК может работать более эффективно благодаря цифровизации, которая изменяет внутриотраслевые связи, внутрифирменную и межфирменную логистику. Интеграция, возможная благодаря автоматизации, может облегчить выполнение фирмами более сложных и продвинутых, но гибких ролей. В связи с этим концепция цепочки создания стоимости рассматривает отдельные компании ГМК как цепочку взаимозависимых процессов – основных и вспомогательных видов деятельности – а также рассматривает всю отрасль ГМК как глобальную сеть создания стоимости.

Технологии Индустрии 4.0 способствует возникновению цифровой экосистемы, объединяющей поставщиков, производителей и потребителей. Эта экосистема связана с понятием умных заводов в режиме реального времени. Заводы, которые заслуживают интеллектуальной концепции, могут приспособивать свою деятельность к постоянно меняющимся обстоятельствам. Они больше не являются отдельными производственными единицами, а работают как полностью автоматизированные, оптимизированные, высокоэффективные интегрированные единицы, что во многом возможно благодаря облачным вычислениям. Таким образом, Индустрия 4.0 приводит к появлению виртуальных, горизонтально интегрированных сетей создания ценности.

Учет вышеуказанных принципов позволяет сформировать ряд критериев для построения

форсайт-сессий (таблица 1).

Таблица 1

Основные критерии проведения форсайт-проектов в области ГМК

Принципы форсайт-проектов	Критерии проведения форсайт-проектов
1. Обеспечение и соблюдение системности форсайт-исследований	Привлечение предприятий ГМК, IT-сектора, отраслевых ассоциаций, субъектов НИС, НИИ и вузов, финансового сектора. Стратегические и программные документы всех привлекаемых сторон должны отражать взаимодействие и направление работ по форсайт-проектам.
2. Сценарный подход	Разработка логических сценариев развития на кратко-, средне- и долгосрочный горизонт прогнозирования. Критериями разработки сценариев могут быть: развитие межотраслевой цепочки создания стоимостей, создание новых продуктов, создание новых технологических сегментов, сокращение затрат, повышение эффективности благодаря технологиям Индустрии 4.0
3. Технологическая разведка	Регулярное проведение технологического скаутинга, разработка критериев стратегического сорсинга для отдельных компаний или технологических сегментов
4. Обеспечение прикладной направленности форсайт-проектов	Внедрение конкретных технологий Индустрии 4.0: «облачные данные и вычисления», «большие данные и аналитика», «машинное зрение», «автономные роботы», «цифровые двойники», «промышленный интернет вещей», «кибербезопасность» и пр.
5. Принцип опережающего развития	Наличие системы инкубации-акселерации наиболее эффективных научных разработок технологий Индустрии 4.0, проведение патентного мониторинга
6. Обеспечение непрерывности инкубации форм и генерировании направлений форсайт-проектов	Проведение форсайт-исследований на регулярной основе (ориентировочно каждые 5 лет), наличие скрининговых методов панельных исследования по перспективным сегментам – RapidForesight (ежегодно)
7. Наличие селективных видов государственной поддержки	Наличие селективной поддержки наиболее потенциальных технологических сегментов.
8. Обеспечение эколого-безопасного развития ГМК	Обязательное соответствие потенциальных технологических сегментов современным требованиям природоохранного законодательства, приоритизация ресурсосберегающих параметров, безотходным технологиям
Примечание – Составлено авторами	

Результат любого форсайт-проекта должен быть направлен на разработку стратегических ориентиров развития отрасли на среднесрочный и долгосрочный период, корректировке индустриальной политики республики в целом. А целевая декомпозиция форсайт-проекта для отдельных компаний возможна за счет построения «дерева целей» по принципу «сверху-вниз».

Таким образом, определенные принципы и критерии являются результатом научных изысканий, по сути, начальной точкой для проведения полномасштабного форсайта. Они должны найти свое подтверждение, и не исключено, что и дополнение в рамках проведения качественных исследований по разработке технологий Индустрии 4.0 в горно-металлургической отрасли Казахстана.

Доклад подготовлен в рамках гранта Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан AP08053430 «Стратегия технологического развития ГМК Казахстана: ГЧП как драйвер инвестиционного роста и форсайт-позиционирование в условиях индустрии 4.0»

Список литературы

1. Götz., Jankowska B. (2020) Adoption of Industry 4.0 Technologies and Company Competitiveness: Case Studies from a Post-Transition Economy. *Foresightand STI Governance*, vol. 14, no 4, pp. 61–78. DOI: 10.17323/2500-2597.2020.4.61.78
2. Золотарева М.Е. Применение форсайт-проектов в формировании стратегии инновационного развития высокотехнологичных компаний. МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). 2016;7(4(28)): 108-114. <https://doi.org/10.18184/2079-4665.2016.7.4.108.114>
3. WEF (2019) White Paper Global Lighthouse Network: Insights from the Forefront of the Fourth Industrial Revolution, Geneva: World Economic Forum, McKinsey. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Lighthouse_Network.pdf

Цифровизация процессов ведения бухгалтерского учета

А.К. Кабдыбай¹, В.А Рыбина²

¹ к.э.н., ассоц. профессор кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»,

² студентка первого курса по образовательной программе «Учет и аудит»

kabdybay@mail.ru, valleeryy@gmail.com

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: Целью статьи является выявление проблем, возникающих в процессе цифровизации в бухгалтерском учете, рассмотрение способов внедрения цифровой трансформации, и предложения по повышению качества и эффективности работы бухгалтерского аппарата предприятия. В соответствии с поставленной целью, определены следующие задачи исследования: обосновать необходимость внедрения цифровизации в сферу бухгалтерского учета, определить ключевые цифровые технологии, выявить проблемы и преимущества трансформации. В ходе исследования предложены способы решения актуальных проблем, таких как планирование цифровой трансформации и отсутствие квалифицированных сотрудников в данной сфере.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые технологии, цифровая трансформация, цифровизация, Блокчейн, бухгалтерский учет, цифровые компетенции

В последние десятилетия сфера человеческой деятельности принимает значительные изменения. Больше всего это связано с инновационными технологиями передачи и хранения информации. В наше время акцентировано внимание на развитие цифровых технологий, позволяющие значительно увеличить скорость и объем сбора, обработки, хранения и передачи информации. При этом создав условия доступности и оперативности информации не ухудшив, а наоборот, улучшив качество информации.[1]

Поэтому, в развитии бухгалтерского учета значительное место стала занимать

цифровизация. Под цифровизацией бухгалтерского учета понимается модернизация ведения хозяйственной деятельности организации. И теперь, на смену традиционным представлениям учетной информации, приходят инновационные – онлайн-бухгалтерия, облачные хранилища учетной информации, справочно-информационные системы и др. В этом случае, технический прогресс вытесняет или даже местами устраняет задачи начального уровня бухгалтеров. Из-за этого, они вынуждены сосредотачиваться на задачах высокого уровня. Это означает, что важные навыки бухгалтеров, как и в начале карьеры, так и в последующем, будут претерпевать изменения.

Такие ученые как Гилева Д.В.; Евсюкова О.В.; Приображенская В.В.; Морева М.А. полагают, что внедрение современных технологий в организацию, существенно упростило задачу бухгалтерии, ведь они позволяют точно, быстро, автоматизировано произвести какие-либо расчеты. Однако задачи, связанные с анализом, функции принятия управленческих решений не могут заменены искусственным интеллектом или робототехникой, поскольку они требуют профессиональные знания и суждение специалиста. Это означает, что бухгалтерам необходимо владеть навыками, которые позволят работать с современным программным обеспечением. Отсюда следует, что профессия бухгалтера будет модернизирована, значит, требования существенно расширятся. Это повлияет на изменение модели подготовки специалистов, к примеру, включение в ее состав новых компетенций такие как – «Межотраслевая коммуникация», «Системное мышление», «Информационная ориентированность» и т.д. Из-за этого, в условиях экономики, движущиеся к цифровизации, для бухгалтеров станет необходимо умение разбираться в функционировании IT-процессов, а также разных информационных систем. [2],[3].

Внедрение «Цифровой экономики» в бухгалтерский учет имеет как достоинства, так и недостатки. В рассмотрении лежат такие основные плюсы как –Цифровизация, дистанционная работа, сокращение документооборота в бумажном виде. [4]

1. Цифровизация процессов ведения бухгалтерского учета положительно влияет на скорость выполнения многих задач, к примеру: ввод первичной документации, ведение электронных отчетов, сверку выручки с базой НДС. Это экономит время, деньги, и снижает шанс ошибки в сравнительных операциях, а также исключает риск возникновения ошибки в расчете.

2. Благодаря информационным технологиям, работу можно выполнить в удобное время и в подходящем для этой работы месте, ведь для этого лишь необходима технологическая оснащенность. Таким образом, организации, нанимая работников удаленно, получают экономию на бухгалтерии. Также, внедрение инновационных технологий положительно сказывается на самих бухгалтеров.

3. Ни для кого не секрет, что бумажный документооборот зачастую является тормозом во многих бизнес-процессах компании. Потому что бумажная документация может быть затеряна, часто возникают различные задержки и проблемы из-за отсутствия тщательного контроля. Таким образом, переход документооборота в электронный вид, существенно упрощает работу не только бухгалтеров, но и всей организации в целом.

Также следует упомянуть об одном из эффективнейших и популярным на текущее время направлении цифровизации бухгалтерского учета – «Блокчэйн» («blockchain»). Блокчейн — это реестр для хранения и передачи цифровых активов. Данная технология представляет собой непрерывную последовательность блоков, выстроенную по необходимым правилам цепочку. Такая цепочка блоков-записей позволяет пользователю осуществлять хранение информации распределено. В свою очередь, каждый последующий блок в системе четко связан с предыдущим, что зафиксировано цифровой подписью, исключая при этом любую возможность изменения и удаления данных. Данная технология обладает большим потенциалом в области бухгалтерского учета. [5]

И является перспективной разработкой настоящего времени. Можно выделить основные преимущества блокчейна:

-Невозможность удалить, изменить, подделать данные благодаря наличию постоянной

цифровой записи;

-Нет необходимости в актуализации или согласовании данных с участниками блокчейна, каждый обладает постоянно обновляемой копией базы данных;

-Открытость выполняемых операций. Каждый пользователь сети может проследить историю транзакций;

-Надежность и быстрота совершаемых сделок за счет высокой точности и скорости транзакций.

Из негативных факторов «Цифровой экономики» можно выделить:

1) Как было упомянуто выше, это необходимость повышения квалификации бухгалтера, следовательно, приводит к увеличению интеллектуальной нагрузки на трудовую деятельность специалистов в области бухгалтерского учета, поскольку нужно обладать сложными навыками компьютерной грамотности при работе с информационными технологиями;

2) Существует риск, что многие специалисты бухгалтерии потеряют рабочее место, ведь цифровизация экономики и учетной деятельности организации приводит к автоматизации многих бизнес-процессов, обеспечивая необходимость снижения трудовых затрат в выполнении задач бухгалтерского учета;

3) Риск утечки информации;

Руководители предприятий от цифровизации бухгалтерского учета ждут повышения эффективности и качества всех финансовых служб предприятия:

1) упорядочение получения информации по движению финансовых средств;

2) анализ информации на основании скомпонованных данных;

3) уменьшение бухгалтерских ошибок, связанных с «человеческим фактором»;

4) повышение оперативности в бухгалтерском учете;

5) снижение материальных затрат на бухгалтерское обслуживание;

б) улучшение рабочего графика бухгалтерских служб.

Если хоть один пункт из этого списка не исполнен, значит автоматизация бухгалтерских процессов на предприятии была выполнена непрофессионально и нуждается в анализе и исправлении ситуации. Если вовремя не принять меры, ситуация с бухгалтерским обслуживанием предприятия может усугубиться.

Для того, чтобы цифровизация бухгалтерского учета стала эффективной, нужно отойти от сформировавшегося стереотипа, что при покупке любой бухгалтерской программы все проблемы трудоемкости бухгалтерского учета останутся в прошлом. Если руководство предприятия не заинтересовано в улучшении качества ведения бухгалтерской отчетности, цифровизация этого процесса останется раздражающей всех дорогостоящей игрушкой. Введение на предприятии цифровизации финансовых процессов, должно идти вместе с подготовкой персонала, готового и желающего работать в новых условиях.[6]

Архаичное ведение бухгалтерского учета, которое почему-то называют традиционным к 2022 году не часто, но еще встречается, особенно в тех местах, где еще сохранились директора и главные бухгалтера, так называемой «советской экономической школы». Это множество рутинных процедур, катастрофическое количество бумажных бланков и постоянный аврал накануне выдачи зарплаты и подготовке месячных отчетов. Маленькая ошибка в таких документах приводит к многочасовым вечерним, а то и ночным бдениям на работе и большой потере нервных клеток.

Бухгалтерская компьютерная программа позволяет оперативно и без ошибок вести финансовые дела предприятия. Цифровизация бухгалтерского учета не сможет заменить полностью персонал, но зато поможет сократить его и улучшить качественные характеристики работников бухгалтерии. Руководитель получает возможность, в любой момент лично узнать финансовое состояние предприятия, сделать его анализ и просчитать перспективы.

Успешное управление предприятием невозможно без современных бухгалтерских

программ и персонала, умеющего ими пользоваться. Опытные руководители понимают, что без собственноручного контроля финансовой информации, невозможно принятие никакого серьезного решения. Системно обработанная информация необходимо как для выработки краткосрочной тактики, так и долгосрочной стратегии управления предприятием. А при отсутствии достоверных данных неправильный анализ ситуации может привести к самым негативным последствиям, включая банкротство и разорение.[7]

Список литературы

1. Сидорова М.И. Развитие моделей бухгалтерского учета в условиях современных информационных технологий: автореферат дис. на соискание степени доктора экономических наук. – М., 2013.
2. Будович Ю.И. Цифровизация корпоративного учета II Человеческий капитал в формате цифровой экономики. – М., 2018.
3. Тимофеев Р.А., Минибаева Д.Р. и Ехлакова Е.А. Цифровая экономика как драйвер устойчивого роста отечественной экономики // Вестник экономики, права и социологии. – 2018.
4. Бабкин А.В., Чистякова О.В. Влияние внедрения цифровых технологий на предпринимательскую деятельность компаний // Труды научно-практической конференции с международным участием «Промышленная политика в цифровой экономике: проблемы и перспективы». – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2017
5. Арефьева А.С., Гогохия Г.Г. Перспективы внедрения технологии блокчейн // Молодой ученый. – 2017.
6. Морева М.А. Развитие «Цифровой экономики» как фактор трансформации профессии бухгалтера в XXI веке
7. Приображенская В.В. Влияние цифровой экономики на развитие компетенций в области бухгалтерского учета

Корпоративтік басқару жүйесіндегі ішкі аудиттің рөлі

Н.А. Касымова

«Бухгалтерлік есеп және аудит» мамандығының 2-ші курс магистранты

k.naz_99@mail.ru

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қаласы.

Түйіндеме:Ішкі аудиттің рөлі корпоративтік басқару процестерінің жай-күйін бағалау және тиімділігін арттыру болып табылады. Бұл қызмет ұйым үшін өте маңызды, өйткені ол алға қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізіліп, тиімді және үнемді түрде шешілетініне жеткілікті кепілдік береді. Тиімді корпоративтік басқару-бұл жай ғана міндет емес, компания үшін шұғыл қажеттілік. Бұл мақаланың мақсаты корпоративтік басқару жүйесіндегі ішкі аудиттің рөлін зерттеуде. Мақаланың нысаны тиімді корпоративтік басқару болып табылады.

Кілт сөздер: ішкі аудит, корпоративтік басқару, жүйе, қаржы, менеджмент, бағалау.

Дүние жүзіндегі көптеген компаниялар адами, қаржылық, материалдық және басқа ресурстарды тиімсіз пайдаланудан, дұрыс басқару шешімдерін қабылдау үшін қажетті ақпараттың жетіспеушілігінен, заңнаманы бұзу, есептілікті бұрмалау, күтпеген қателіктер мен менеджменттің қасақана теріс пайдалануынан зардап шегеді. Сондықтан тиімді жұмыс істейтін ішкі аудитті құру барлық компаниялар үшін бұрынғыдан да өзекті болып отыр. Әлемнің 120-ға жуық елінде ішкі аудиторлардың ұлттық институттары құрылды. Осы мемлекеттердің ішінде Қазақстан да бар, 2013 жылы кәсіби аудиторлық ұйымның

бастамасымен ішкі аудиторлар институты (ИАИ) құрылды [1]. Ішкі аудит жүйесінің қалыптасуы халықаралық тенденцияға жауап береді және басқарудың ішкі процестерін бақылауды арттыру қажеттілігімен анықталады. Өкінішке орай, аз ғана сала көптеген инновациялар мен реформалармен мақтана алады. Бұл өзгерістер, ең алдымен, халықаралық аудит және қаржылық есептілік стандарттарына көшуден туындайды, бухгалтерлер мен аудиторлардың жұмыс әдіснамасында ғана емес, сонымен қатар кәсіпті реттеуде де өзгерістерге әкеледі.

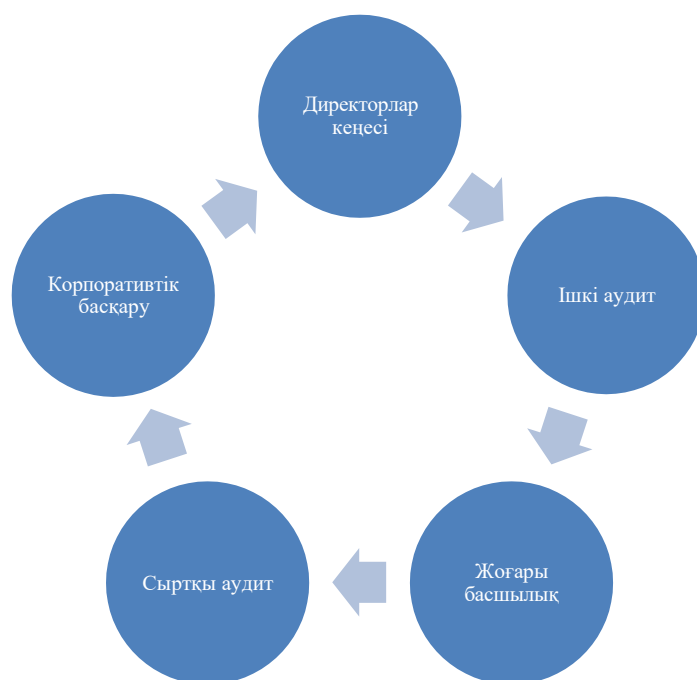
Корпоративтік басқару жүйесінде ішкі аудит ұйымға оның тиімділігін бағалай отырып, оны үнемі жетілдіруге ықпал етіп, тиімді бақылау жүйесін қолдауға көмектесуі керек. Олардың бірі-қаржылық есептілікті дайындауды бақылау. «Акционерлік қоғамдар туралы» ҚР Заңының 61 бабына сәйкес қаржы-шаруашылық қызметіне бақылауды жүзеге асыру үшін ішкі аудит қызметін құру көзделеді, бұл ретте акционерлік қоғамдарда ішкі аудит қызметінің болуы міндетті болып табылады [2]. Ішкі аудит қызметінің рөлінің маңыздылығы директорлар кеңесіне тікелей бағыну және есеп беру арқылы атап өтіледі. Көбінесе бұл жағдайларда ішкі аудит сыртқы аудитке қарағанда тиімдірек болады, өйткені бизнесті жақсы білу арқылы ішкі аудитор тиімдірек ұсыныстар бере алады. Көбінесе ішкі аудит әлемдік тәжірибеде күрделі басқару құрылымы бар өнеркәсіптің, құрылыстың, көліктің, байланыстың және басқа да қызмет салаларының орта және ірі кәсіпорындарында кең таралған. Ішкі аудит қызметінің болуы сыртқы аудиторлардың клиенттің (мысалы, банк) есептілігіне деген сенімін арттырады. Осылайша ішкі аудиттің негізгі функциялары:

- бақылау-талдау;
- әдістемелік;
- кеңес беру;
- кепілдіктер беру [3].

Барлық функциялар бір-біріне тәуелді және бірін-бірі толықтырады. Осылайша, ішкі аудитті жүргізу кезінде аудитордың оның жұмыс істеу тиімділігінің дәрежесі және тексеру объектісінің сенімділігі туралы пікірін білдіру мақсатында тексерілетін объект туралы ақпаратты жинау, бағалау және талдау бойынша бақылау рәсімдерінің тізбегі мен мазмұны анықталады. Ішкі аудит қызметі жоғары басшылықтың, аудит комитетінің және сыртқы аудиторлардың «көздері мен құлақтары» болып табылады және осы себепті ол корпоративтік басқару процесіне өзгерістер енгізеді. Ішкі аудит келесі міндеттерге қатысты корпоративтік басқаруды жетілдіру бойынша бағалау мен тиісті ұсынымдар беруге тиіс:

- ұйым қызметін тиімді басқаруды және жұмысқа жауапкершілікпен қарауды қамтамасыз ету;
- ұйым ішінде тәуекелдер мен бақылау мәселелері бойынша тиісті ақпаратты беру;
- кеңес, сыртқы, ішкі аудиторлар мен ұйымның атқарушы басшылығы арасындағы қызметті үйлестіру және ақпарат алмасу.

Төменде ұйымның аудиті туралы ақпарат негізінде корпоративтік басқару моделі келтірілген (сурет 1).

Сурет 1. Аудитке негізделген корпоративтік басқару моделі

Осылайша, әртүрлі функционалды міндеттерді орындау кезінде аудитор жұмысының нәтижесі басқаруды жетілдіру үшін кең мағынада объективті және уақтылы ақпарат беру негіз болып табылады [4]. Осылайша ішкі аудит жүйесін келесі элементтер арқылы сипаттауға болады:

- ішкі аудиттің мақсаты;
- бақылаушы субъектілер;
- бақыланатын субъектілер;
- ішкі аудит объектілері;
- аудит механизмі.

Соңғы кезеңде аудит нәтижелерін қалыптастыруда қолданыстағы модельді оңтайландыру бойынша ұсыныстар әзірленеді, сондай-ақ корпоративтік қатынастардың оңтайлы құрылымын құруға көмек көрсетіледі. Аудит нәтижелері, қорытындылар, тексеру объектісін жетілдіру жөніндегі ұсынымдар жинақталады. Корпоративтік басқару үшін ұсынылатын ішкі аудит ұсыныстары келесіге бағытталуы керек:

- егер қолданыстағы модель тиімді болса, бірақ оны жүзеге асыруда шамалы ауытқулар болса, корпоративтік қатынастар құрылымының қызмет сапасын арттыру;
- егер нормалар қолданыстағы регламенттерде көзделмесе, бірақ олардың жұмыс істеуінде тиімді пайдаланылса, жекелеген критерийлер мен олардың көрсеткіштерін практикаға енгізу;
- нормативтік-құқықтық құжаттамада регламенттелмеген өлшемшарттар мен олардың көрсеткіштерін анықтау;
- оларды әзірлеу бойынша ұсыныстар беру және корпоративтік қатынастар жүйесіне енгізу бойынша көмек көрсету.

Жүргізілген рәсімдер, жиналған аудиторлық дәлелдемелер және аудитордың тексеру объектісінің сенімділігі мен тиімділігі туралы қалыптасқан пікірі негізінде алынған нәтижелер аудитордың ақпаратында көрініс табады.

Қорытындылай келе, кәсіпорынның корпоративтік басқару жүйесін құрудағы, жұмыс істеудегі және бағалаудағы ішкі аудиттің рөлі айқын екенін атап өткен жөн. Сапалы ұйымдастырылған жұмыс барабар кадрлық саясатты, орта және жоғары менеджменттің тиімді қызметін қалыптастыруға, корпоративтік мәдениетті нығайтуға, ішкі бақылау мен тәуекелдерді басқарудың жоғары деңгейіне, бизнес-процестерді басқару қабілетіне,

инновациялық белсенділікке және соның салдарынан тұтастай алғанда бүкіл жүйенің тиімді жұмысына ықпал ететін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Думин А.С. Кәсіпорын басқарудағы ішкі аудиттің рөлі // Аудитті дамыту жолдары. – 4(6). – 2020. – 80-86.
2. Акционерлік қоғамдар туралы 2003 жылғы 13 мамырдағы № 415-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Abhishek T. The role of internal audit in corporate governance // International Journal of Scientific Development and Research (IJS DR). - 2019. - 4(6). - 259-262.
4. Орынбеков Б.А. Ішкі аудитті өткізу. – Алматы: Талап, 2018. – 352 б.

Теория системы внутреннего аудита и пути его совершенствования в отношении трудовых процессов в организации

Құлмағамбет А.С.¹; Кабдыбай А.К.², Нуржанова И.С.³

¹магистрант 1 курса обучения по образовательной программе «Учет и аудит»

²к.э.н., ассоц. профессор кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

³докторант

kabdybay@mail.ru, kulmagambetas@mail.ru, i.sovetovna1001@gmail.com

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

³Университет Анадолу города Эскишехир, Турция

Аннотация: Эта статья опирается на теорию трудовых процессов (LPT), чтобы объяснить, как капитализм создает условия, которые порождают спрос на внутренний аудит. Внутренний аудит развился в результате метаморфозы капитализма в двадцатом веке, когда капиталу постепенно удалось сформировать структурный контроль над трудовыми процессами для решения проблемы контроля в изначально антагонистических отношениях между капиталом и трудом. В этом контексте контроля сотрудники, руководство и совет директоров несут ответственность за достижение требуемой нормы прибыли на капитал. Исходя из того, что в литературе недостаточно теоретизировала роль внутреннего аудита в данном контексте, в данной статье предлагается первоначальная теоретизация роли внутреннего аудита как механизма, используемого руководством и советом директоров для контроля трудового процесса при создании и реализации прибавочной стоимости. Услуги внутреннего аудита по обеспечению выполнения бизнес операций в соответствии с концепциями руководства, а также его консультационные услуги по повышению эффективности и действенности интерпретируются в рамках всеобъемлющей цели фирмы по максимизации нормы прибыли на вложенный капитал. Обсуждается будущая программа исследований и методологические соображения.

Ключевые слова: корпоративное управление, система внутреннего аудита, теория трудового процесса, риски, менеджмент, контроль, система управления эффективностью, развитие внутреннего аудита.

Внутренний аудит все чаще признается в качестве механизма контроля, который помогает руководству и совету директоров достигать корпоративных целей [1], о чем свидетельствуют повышенные требования к внутреннему аудиту в эпоху после Сарбейнса-Оксли. Тем не менее, несмотря на то, что внутренний аудит стал неотъемлемой частью структуры корпоративного управления современных фирм, он остается заброшенной областью исследований. В данной статье дается оценка существующим и появляющимся теоретическим подходам, используемым в исследованиях внутреннего аудита. В частности, в

нем утверждается, что агентская теория фирмы, доминирующая теория, лежащая в основе таких исследований, не в состоянии адекватно объяснить, как внутренний аудит вписывается в систему контроля капиталистических фирм. Согласно агентской теории, руководство внедряет внутренний аудит и другие механизмы внутреннего контроля, чтобы сигнализировать акционерам о том, что руководство должным образом выполняет свои обязанности по максимизации благосостояния акционеров [2]. Теория предполагает, что действия организации обусловлены стремлением отдельных лиц к достижению собственных интересов, а отношения между руководством, акционерами и сотрудниками регулируются контрактами.

Основываясь на теории трудовых процессов (LPT), в этой статье предпринята попытка установить, как развитый капитализм создает условия для двойного спроса на процесс внутреннего аудита:

- его услуги по обеспечению выполнения действий в трудовом процессе в соответствии с концепциями руководства;

- его консультационные услуги по повышению эффективности фирм эффективность и действенность для обеспечения достижения требуемой нормы прибыли на капитал.

Контроль в капиталистических фирмах концептуализируется как социальный контроль над фирмой со стороны владельцев капитала как группы. Это понятие контроля реализуется посредством контроля за действиями и результатами, охватывая, таким образом, как извлечение, так и реализацию прибавочной стоимости. Он объединяет внутренние и внешние аспекты организационного контроля в рамках интегрированной структуры [3]. Аргумент о трудовом процессе, принятый в этой статье, также учитывает опасения потенциальных конкурирующих теоретических парадигм и заполняет пробелы в этих подходах. LPT постоянно совершенствуется в бухгалтерской литературе и в более общем плане, что делает LPT сопутствующим проблемам конкурирующих теорий. В частности, в этом документе утверждается, что LPT заполняет важный пробел в литературе по внутреннему аудиту, который возник из-за преобладающего принятия агентских теоретических аргументов в пользу источника спроса на внутренний аудит. Асимметрия в аргументах теории агентства относительно рыночной логики и информации делает ее неадекватной для теоретизации внутреннего аудита как внутреннего расширения отношений фирмы с акционерами. Аргументация этой статьи также основана на предпосылке, что LPT в целом разделяет экономическую цель фирмы, принятую в соответствии с агентской теорией. Тем не менее, он признает проблематичный характер агентских отношений и преследует эпистемологический выбор, который охватывает важность структуры. Это признание приводит к сосредоточению внимания на целостном анализе трудового процесса в контексте общей капиталистической системы. По сравнению с агентской теорией, которая узко фокусируется на отношениях принципал-агент, игнорируя заинтересованные стороны, LPT предоставляет концептуальные инструменты для рассмотрения влияния участников, не являющихся акционерами, таких как государство и профсоюзы [4]. Эта особенность LPT исключает необходимость принятия точки зрения заинтересованных сторон, которая сама по себе подвергается критике на методологических и эмпирических основаниях [5]. Более того, другая потенциальная конкурирующая парадигма, которая является мультитеоретическим подходом Кристофера, принимает подход Фримена определение заинтересованной стороны как «любой группы или отдельного лица, которые могут повлиять или находиться под влиянием достижения целей организации». Кроме того, одно направление теории заинтересованных сторон рассматривает сосредоточение внимания на заинтересованных сторонах в управлении фирмой как средство достижения цели. Таким образом, акцент в этой статье на достижении организационных целей и интеграция концепции трудового процесса в ее теоретизирование позволяет учесть проблемы, связанные с точки зрения заинтересованных сторон. Функции внутреннего аудита по обеспечению гарантий и консультированию рассматриваются как взаимодополняющие, а не противоречащие друг другу, если рассматривать их с точки зрения LPT. Гарантирующая роль внутреннего аудита

обеспечивает обратную связь о выполнении работы в трудовом процессе, как это было предварительно определено руководством, в то время как консультационный аспект предоставляет рекомендации по самому аспекту концепции. Этот второй аспект внутреннего аудита пропагандируется в литературе как внутренний аудит с добавленной стоимостью и подчеркивается в определении внутреннего аудита, приведенном ранее в этом документе [6]. Выше было описано, что роль внутреннего аудита возникла в результате развития капитализма и связанных с ним подходов к управлению в США в конце девятнадцатого и начале двадцатого веков. Однако разделение собственности и контроля над организациями произошло в Западной Европе, особенно в Великобритании и Франции, раньше, чем в США. Аналогичным образом, расчет нормы прибыли на используемый капитал практиковался британскими капиталистическими фирмами ранее двадцатого века, а деятельность по внутреннему аудиту, называемая «непрерывным аудитом», практиковалась в Великобритании ранее в девятнадцатом веке, чем в рассматриваемый период в этой статье. Эти моменты также демонстрируют, что теоретическую формулировку, разработанную здесь, можно считать общей, несмотря на то, что она эмпирически обоснована в контексте США, где внутренний аудит (как его понимают в настоящее время) впервые был формализован. Эта квалификация также подчеркивает необходимость проверки и уточнения теоретизации трудового процесса внутреннего аудита, предложенной в этой статье. Сравнительно-исторический метод является подходящим методологическим подходом для проверки гипотез, подобных той, которая разработана в этой статье. Поскольку отдельные страны, в которых практикуется внутренний аудит, уникальны, сравнительный исторический анализ позволяет нам проверять гипотезы и среди конкурирующих объяснений. Этот подход использовался выдающимися ранними учеными, включая Карла Маркса, Эмиля Дюркгейма и Макса Вебера, и остается устоявшейся методологической традицией. Скокпол и Сомерс описали сравнительный метод как метод, который изучает временную и пространственную трансформацию явлений с акцентом на макросоциальные проблемы [7]. Аналогичным образом, что причинно-следственный анализ, акцент на процессах и временных измерениях явлений, использование контекстуализированного и систематического анализа и интерес к большим вопросам являются ключевыми особенностями сравнительно-исторического анализа. Следовательно, соответствующие аналитические подходы определяются выбранной сравнительной стратегией. Скокпол и Сомерс описали три методологии, часто используемые в сравнительно-исторических исследованиях:

- макропричинный анализ;
- параллельная демонстрация теории;
- контраст контекстов.

Макропричинная аналитическая стратегия может идентифицировать переменные, которые объясняют историческое явление, часто путем проверки многовариантных гипотез. Параллельная демонстрация теории проверяет, насколько основанное на теории предсказание причинно-следственных условий отличается в разных случаях. Анализ контраста контекстов систематически сравнивает случаи, основанные на концепциях или теории «идеального типа». Сравнение явлений с концепциями идеального типа широко использовалось Максом Вебером и продолжает оставаться устоявшейся исторической методологией. Подходы первым и вторым, описанные выше, многообещающи для проверки гипотезы ЛРТ, предложенной в настоящей статье. Таким образом, предлагается проверка гипотезы с помощью перекрестного сравнения, поскольку онтологические предположения об эмпирической реальности, лежащие в основе гипотезы этой статьи, согласуются с предположениями сравнительного метода. То есть рост внутреннего аудита - это реальность развития, которая произошла как процесс и которая также демонстрирует пространственные вариации. Например, роли комитетов по аудиту и советов директоров значительно изменились с тех пор, как внутренний аудит выделился в отдельную функцию. Действительно, нынешние отношения корпоративной подотчетности отличаются от тех, что были три или четыре десятилетия назад. В то время, когда внутренний аудит появился в

США, Великобритании и других западных странах, комитеты по аудиту в основном отсутствовали или существовали в существенно отличающихся формах. Комитеты по аудиту в их нынешнем виде стали обычным явлением с 1950-х и 1980-х годов в США и Великобритании соответственно. Таким образом, любая попытка теоретизировать внутренний аудит с учетом его истории должна основываться на лонгитюдном подходе, чтобы поместить практику в надлежащий исторический контекст [8]. Продольный, а не поперечный характер процессов является ключевым фактором для учета времени и пространства в анализе. Этот подход контрастирует с теми, которые приняты «в моделях равновесия в экономике интерес представляют только результаты процесса, а не сам процесс». Исторический метод обеспечивает более широкий временной контекст явлений, в отличие от статистических методов, которые по существу являются поперечными. Таким образом, предположение о процессуальной природе изучаемых явлений лежит в основе теоретизации трудового процесса в данной статье. Будучи первой крупной попыткой, разработать теорию трудового процесса внутреннего аудита, было признано, что в этой статье остаются ключевые вопросы, которые еще предстоит рассмотреть. Во-первых, необходимо больше эмпирической литературы для анализа конкретных способов, которыми такие процессы, как коллективные переговоры, способствовали замене надзора более бюрократическими подходами к контролю, использующими такие методы, как внутренний аудит. Как этот конкретный вопрос, так и общая аргументация настоящей статьи требуют эмпирических исследований для уточнения выдвинутой здесь теории. Во-вторых, углубленный анализ отдельных факторов, выделенных в этом исследовании, таких как размер организации, сложность бизнеса, характеристики совета директоров и степень рыночной конкуренции, требует дальнейших исследований. В-третьих, необходимо признать, что развитие стратегий и методов контроля в капиталистической системе имеет не просто функционалистское происхождение. Межпрофессиональная конкуренция часто порождает новые стратегии контроля со стороны профессиональных групп для завоевания профессионального авторитета. Таким образом, рост механизмов контроля можно частично объяснить активным продвижением по службе со стороны профессиональных групп и конкуренцией между ними.

Например, такое развитие произошло между инженерами-механиками (пропагандирующими научные методы управления) и бухгалтерами и другими деловыми профессионалами (продвигающими бюрократические формы организационного контроля). В контексте профессиональной групповой конкуренции также происходит раскручивание, поскольку элитные профессионалы поручают рутинные задачи менее квалифицированным практикам и оставляют более сложные задачи за собой. Таким образом, необходимо изучить рост ПА как профессионального органа и влияние конкуренции между внутренними и внешними аудиторами, чтобы полностью понять институционализацию внутреннего аудита как отдельной организационной функции [9]. В-четвертых, учитывая проблему интенсификации труда, которая характерна для современных организаций, часто существует потенциальное пренебрежение показателями эффективности, которые касаются здоровья работников. Вопрос о том, помогает ли внутренний аудит организациям в управлении рисками для здоровья работников, и каким образом, заслуживает исследования. Интерпретация теоретизации, предложенной в этом исследовании, требует рассмотрения лежащего в основе LPT предположения. Стоит отметить, что потенциальным ограничением теории LTR, предложенной в этом исследовании, является сохраняющееся предположение о том, что производительный труд является источником прибавочной стоимости. Таким образом, проверка этой теории внутреннего аудита является также проверкой трудовой теории ценности Маркса. Продвижение исследований в области внутреннего аудита влечет за собой критическую оценку устоявшихся и появляющихся теорий, имеющих отношение к данной области. В этом отношении теория трудовых процессов (LPT) обещает стать основой для объяснения роли внутреннего аудита. В отличие от агентской теории, подход LPT основан на предположении, что в основе капиталистических агентских отношений лежит

контроль, а не контракты. Помимо признания асимметрии власти, которая пронизывает эти отношения, подход LPT позволяет проводить процессуальное исследование развития внутреннего аудита. Внутренний аудит может быть концептуализирован как механизм контроля, используемый для обеспечения создания и реализации прибавочной стоимости путем предоставления предварительных консультационных услуг для увеличения требуемой нормы прибыли на капитал и последующей гарантии выполнения трудового процесса по назначению. Сравнительно-исторический метод предоставляет многообещающие стратегии для проверки гипотезы LPT о том, что капиталистическая система создает общие условия, которые порождают спрос на внутренний аудит. Несмотря на попытку обосновать теорию внутреннего аудита, основанную на LPT, ценность настоящей статьи заключается главным образом в иницировании дискуссии, формулировании гипотезы и рассмотрении дальнейших исследовательских вопросов. Таким образом, в заключение настоящего документа вновь подчеркивается необходимость дальнейших исследований для широкого развития теории внутреннего аудита LPT и ее тщательной проверки.

Список литературы

1. Armstrong P. Changing management control strategies: the role of competition between accountancy and other organisational professions. *Accounting Organizations and Society* 1985;10:129–48.
2. Weber M. *The Theory of Social and Economic Organization*. Illinois: The Free Press & The Falcon's Wing Press; 2012.
3. The Institute of Internal Auditors. *International standards for the professional practice of internal auditing*. 2008.
4. The Institute of Internal Auditors. *Definition of internal auditing*. 2010.
5. Spira LF, Page M. Risk management: the reinvention of internal control and the changing role of internal audit. *Accounting Auditing & Accountability Journal* 2003;16:640–61.
6. Rusak A, Johnson R. The responsibilities of audit committees. In: Jonson RE, editor. *Readings in Auditing*. Milton, Qld: John Wiley & Sons Australia Ltd.; 2007.
7. Power M. The audit society. In: Hopwood AG, Miller P, editors. *Accounting as social and institutional practice*. Cambridge: Cambridge University Press; 1994.
8. McNamee D, McNamee T. The transformation of internal auditing. *Managerial Auditing Journal* 1995;10:34–7.
9. Jensen MC, Meckling WH. Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 1976;3:305–60.

Мемлекеттік қаржылық бақылауды ұйымдастырудың жүйелілік мәселелері

И.С. Нуржанова¹, А.Н. Ламбекова², Ә.Ж. Серіков³,

¹Anadolu Üniversitesi

² Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының қауым. профессор, PhD

³ «Есеп және аудит» мамандығы бойынша 2 курс магистранты
nismakate-88-89@mail.ru, aygerim.lambekova@mail.ru, anuar.serikov@inbox.ru,

¹Anadolu Üniversitesi, Турция, Эскишехир қ.

^{2,3} Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Аннотация: мақалада қазіргі еліміздегі қаржылық бақылау жүйесінде туындап тұрған мәселесі қарастырылды. Қаржылық бақылаудың бюджетті жоспарлаудағы маңыздылығы, қаржылық бақылау мәселесінің өзектілігі айқындалды көрсетілді. Оның ішінде авторлармен қаржылық бақылаудың мәселесін шешудің ұсыныстары берілді.

Ключевые слова: қаржылық бақылау, аудит, бюджет, экономика, мемлекеттік органдар,

қаржылық ресурстар, жергілікті билік.

Қазіргі уақытта бюджетті жүйелі ұйымдастыру жүйесінің негізгі компоненттерінің бірі қаржылық бақылау болып табылады. Бюджет саласындағы бақылау бюджет қаражатын жұмсау кезінде тиімділік пен нәтижелілікті арттыруға бағытталған. Бюджеттік бақылаудың тиімділігі бақылаудың түрлерін, әдістері мен формаларын дұрыс таңдауға байланысты. Сонымен қатар, бағаның өсуі, инфляция, мемлекеттік бюджет тапшылығы және басқа да жағымсыз факторлар жағдайында қаржылық бақылауды ұйымдастыру мәселесі күн сайын жоғары өзектілікке ие болуда.

Қаржылық бақылау мәселесіне келгенде, көптеген авторлар қаржылық бақылауға әртүрлі анықтамалар береді.

Қаржылық бақылау бюджетте көрсетілген мақсаттарға сәйкес ағымдағы операцияларды үйлестіру, бағалау және бақылау үшін бюджеттер мен бюджеттік есептерді бүкіл бюджеттік кезең ішінде пайдалануды қамтиды [1].

Бюджет кез-келген мемлекеттік қаржы жүйесінің негізгі экономикалық категориясы болып табылады. Бұл Үкіметтің экономикалық саясатымен анықталған мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруға көмектеседі. Бұл тұрғыда мемлекеттік реттеу мен басқарудың тиісті жоғары тиімді жүйесінің маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Мемлекеттік бюджет жиынтық қоғамдық өнім мен ұлттық кірісті бөлу және қайта бөлу және орталықтандырылған жалпымемлекеттік қорды қалыптастыру мәселелері бойынша мемлекет, кәсіпорындар мен халық арасындағы экономикалық қатынастарды қаржылық басқару жүйесін білдіреді [2].

Қаржылық бақылау ұйым басшылығының мақсаттарды белгілеуіне және ұйым жалпы жоспарланған әрекеттерді тиімді тұжырымдайтын негіз болатын процесті әзірлеуге әкеледі. Осы жоспарланған іс-шараларды қаржылық тұрғыдан сандық бағалау бюджеттеу деп аталады. Сондықтан бюджеттеу мен қаржылық бақылау ұйымның басқару тиімділігі мен жоғары өнімділігіне ықпал ететіндіктен, мақсатқа жалпы қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін дайындықтан бастап іске асыруға дейін барлық тиісті мүдделі тараптар бюджеттік процеске қатысуы керек [3].

Бюджеттік ауытқуларды жоюға деген ұмтылыс қаржылық бақылауды маңызды етеді. Қаржылық бақылаудың мақсаты ұйым мүшелеріне ұйымның мүддесі үшін әрекет етуді нұсқау болып табылады [4].

Қаржылық бақылау ақшаны (қорларды) мақсатқа жету үшін тиімді және тиімді басқаруды білдіреді. Қаржылық бақылау - бұл қаржылық ресурстарды жоспарлаумен, сатып алумен және бақылаумен байланысты мемлекеттік сектор қызметі [5].

Қаржылық бақылау-бұл қаржылық құжаттаманың сақталуын, оның нормалар мен ережелерге сәйкестігін бақылау. Қаржылық бақылау-бұл қаржылық операцияларды, заңды және жеке тұлғалармен мәмілелерді жүргізу кезінде заңдар мен ережелердің сақталуын бақылау. Біздің ойымызша, қаржылық бақылау-бұл білім беру саласындағы іс-әрекеттердің заңдылығы мен орындылығын, ұйымның қаражатын болашақта оны тиімді дамыту үшін бөлу мен пайдалануды бақылау [6].

Қазіргі уақытта мемлекеттік қаржы ресурстарын жүйелі басқару түбегейлі реформалау кезеңінен өтуде. «Қазақстан – 2050» даму стратегиясында әлемнің ең дамыған отыз елінің қатарына қосылу міндеті қойылды. Бұл ауқымды міндетті шешу, ең алдымен, мемлекеттік қаржы ресурстарын басқару тиімділігін айтарлықтай арттыруды талап етеді [7].

Мемлекеттік секторда, әсіресе үкіметтік ұйымдарда бюджет құру проблемалары оның бақылауымен тығыз байланысты атқарылу жағдайында сақталады. Бюджеттің мінсіз орындалуы теңдестірілген, сондықтан жергілікті өзін-өзі басқару органдары тапшылықты айтпағанда, мүмкіндігінше бюджет профицитінен аулақ болады. Жергілікті билік деңгейіндегі бюджеттің профициті жетістік емес. Бұл оның бюджетті дайындай алмауы және бюджетті орындау тәртібі туралы сұрақтар туғызады.

Мұндай жағдайда қаржыны мақсатсыз пайдалану, өңірлердегі бюджеттік бағдарламалар

әкімшілерінің жауапкершілігінің төмендігі, салықтардан жалтару және салық салу саласындағы берешектердің едәуір көлемінің болуы мәселелері атқарушы биліктің күн тәртібінде және заңнамалық деңгейде қалып отыр. Қаржылық бақылау органдарының арасында белгілі бір жүйенің болмауы, еліміздегі барлық бақылау органдарының функцияларының пайдалылығының төмендеуіне әкеледі [8].

Қаржылық бақылау саласында осындай мәселенің туындауынан қаржылық бақылау жүйесін бір жүйеге келтіріп, реформалар жүргізу қажеттілігін өзекті мәселе деп санаймыз.

Қаржылық бақылау жүйесіндегі жүйелілік мәселелерін келесі суреттен көруге болады (сурет 1).

Жалпы алғанда, Мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың қазіргі заманғы жүйесі Қазақстан Республикасының Президентіне, заң шығарушы және атқарушы билік органдарына, сондай-ақ халыққа бөлінген бюджет қаражаты мен мемлекет активтерінің қағидаттарға сәйкес пайдаланылуы туралы объективті және шынайы ақпаратпен қамтамасыз етуге тиіс [10].

Осылайша, мемлекеттік және қаржылық басқару мен бақылау саласындағы өзгерістер қолданылатын құралдарды, соның ішінде бюджеттік мониторингті қайта қарау және талдау қажеттілігін білдіреді. Бюджеттердің атқарылуын қаржылық басқару процестерінің қазіргі жай-күйін зерттеу басқару мен бақылаудың қажетті дербестігінің болмауынан, ағымдағы қызметтің әртүрлі кезеңдерінде ескірген басқару технологияларын пайдаланудан, басқарушылық қамтамасыз етудің жетілмегендігінен, сондай-ақ басқарудың тиімділігін бағалаудың реттелмеуінен туындаған көптеген басқару проблемаларын анықтауға мүмкіндік берді.

Қорытындылай келе, мемлекеттік бюджеттік бақылау мен ішкі мемлекеттік аудиттің жүйелік сипатының элементтерін жетілдіру бойынша ұсыныстарды бөліп көрсетеміз.

- Мемлекеттік органдардың деректер қорын біріктіру. Бұл процесс сыбайлас жемқорлықты барынша азайтып, бұзушылықтарды анықтауды арттырады;

- Пара беру және құпиялылықты қамтамасыз ету үшін экономикалық санкцияларды енгізу. Бұл шаралар сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетеді және сыбайлас жемқорлық мақсатында пайдаланылуы мүмкін маңызды ақпараттың сыртқа шығуына жол бермейді;

- бақылаушы органдар қызметкерлерінің жалақысын арттыру. Бұл кадрлардың тұрақсыздығын барынша азайтады;

- Электрондық бухгалтерлік есепті енгізу, электрондық қаржылық есеп беруге көшу. Бұл шара қаржылық есептілікті мемлекеттік аудит объектілеріне бармай-ақ тексеруге мүмкіндік береді.

Сурет 1. Мемлекеттік қаржылық бақылауды ұйымдастырудың жүйелілік мәселелері
Ескерту – Көрсетілген әдебиеттер негізінде авторлармен құрастырылған[9].

- Электрондық мемлекеттік аудитті дамыту. Бұл байланыстарды жою, ішкі мемлекеттік аудит жүргізу уақытын қысқарту және ішкі мемлекеттік аудит жөніндегі уәкілетті органның құзыретіне сәйкес жеке және заңды тұлғалардың өтініштері бойынша жедел шешім қабылдауды қамтамасыз ету арқылы мемлекеттік аудит объектілеріне жүктемені азайтуға мүмкіндік береді;

- Бюджет қаражатын тиімсіз жоспарлау және пайдалану үшін әкімшілік жауапкершілікті енгізу. Бұл шара бюджет қаражатын жоспарлауға және пайдалануға жауапты тұлғалардың жауапкершілігін арттырады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында сыртқы және ішкі мемлекеттік аудиттен тұратын мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүйесі толық қалыптаспаған деген қорытынды жасауға болады. Себебі заман ағымына сай нормативтік базаны, тексеру құралдарын жаңартып отыру қажеттілігі туындайды. Бұл ретте Қазақстан Республикасында мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың тұтас жүйесінің тиімді жұмыс істеуі үшін әлемдік оң тәжірибені қазақстандық тәжірибеге бейімдеу қажет. Бұл мемлекет пен қоғамды мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға және мемлекеттік басқарудың барлық деңгейінде аса маңызды экономикалық шешімдерді қабылдауға қажетті сапалы, тәуелсіз ақпаратпен қамтамасыз ету үшін неғұрлым тиімді бақылау құралын құруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Dr.AbhijitPandit,“Budgets and Budgetary control”, Journal of Business Management & Social Sciences Research,Volume 5, No.6, 2016
- 2 Hall S., 2015, Global Finance: Places, Spaces, and People, 34-39
- 3.LambeIssac, Mary Lawal and Theresa Okoli,“A Systematic Review of Budgeting and Budgetary Control”, Research Journal of Finance and Accounting ,Volume 6, No.6,2015,
4. Merchant, K., Van der Stede, W., (2012) “Management Control Systems: Performance Measurement, Evaluation and Incentives”, Financial Times, Prentice Hall, 3rd Edition.

5. Hampton M., Christensen J., 2018, Offshore Pariahs? Small Island Economies, Tax Havens, and the Re-configuration of Global Finance, “World Development”,
6. Khan A., Hildreth W.B., 2016, Budget Theory in the Public Sector, Quorum Books, Westport, London
7. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана. — Астана, 2012. 14 дек. — 35 с. — [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz>.
8. В. В. Климанов, С. М. Казакова, А. А. Михайлова Функции высших органов государственного аудита (контроля) в России и зарубежных странах // Финансовый журнал, 2019, №4, с.66-71
9. Бюджетное управление в Казахстане Дорожная карта для продолжения реформирования процедур управления бюджетным процессом Ноябрь 2018 г. Авторы обзора: АйворБизли (старший политический аналитик), Ронни Даунс (заместитель начальника отдела) и Шери Николь (политический аналитик), работающие в Отделе планирования бюджета и государственных расходов Директората управления госсектором
10. Алибекова Б.А., Нурхалиева Д.М. Становление государственного аудита в Республике Казахстан // ИЗВЕСТИЯ Иссък–Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. — № 1,2 (12,13)

Нормализация бухгалтерского учета и аудита в условиях цифровой экономики

Мокроусова Д.Д.¹; Ахметова А.Б.²

¹обучающаяся 3-го года обучения по образовательной программе «Учет и аудит»

²м.э.н., преподаватель кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»

d.mokrousova@mail.ru, world_model@inbox.ru

^{1,2}Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: В статье анализируются причины актуальности координации учета, аудита и анализа в условиях цифровой экономики. В целях устранения несоответствий между областями учета были рассмотрены четыре направления исследований и внесено предложение разработать единую концепцию учета, аудита и анализа в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: учет, аудит, анализ, учетная сфера, МСФО.

В настоящее время представляется особенно важным, а в некоторых случаях и формальным, достижение сопоставимости в рамках бухгалтерского учета. Эта работа имеет особое значение в условиях цифровой экономики, для которой характерны такие явления использование BigData, искусственного интеллекта, коммуникаций в режиме on-line, технологий блокчейна. Некоторые нестыковки в трактовке терминов, методов, а также приоритетов целей и задач приводят к снижению эффективности использования цифровых технологий и общей эффективности бухгалтерского сектора. Таким образом, одним из приоритетных направлений исследований, на наш взгляд, в настоящее время должно стать исследование, позволяющее добиться необходимой согласованности учета, аудита и анализа и синергетического эффекта от их хорошо интегрированного взаимодействия. Остановимся лишь на некоторых проблемах в этой области, хотя различные аспекты этой темы изучались многими учеными, например, Э.С. Дружиловской [1].

Во-первых, на наш взгляд, предметом изучения должен быть подход к виртуальным операциям и виртуализации отчетности. Одним из признаков цифровой экономики является увеличение объема их виртуальных транзакций. Мы считаем, что к ним следует отнести операции в бухгалтерском учете, прибыли (убытки), которые никогда не могут быть

переведены в притоки (оттоки) денежных средств.

Основные виртуальные операции можно разделить на несколько групп, выделяя операции, которые приводят к:

1) получение только нереализованных убытков (с разделением на ситуацию убытка и ситуацию его возврата; в основном эти операции связаны с формированием резервов (оценочных обязательств));

2) получение нереализованной прибыли или нереализованных убытков от другого метода представления этих прибылей и убытков (эти операции возникают при использовании модели исторического учета);

3) получение либо нереализованных доходов, либо нереализованных убытков с одинаковым отражением этих доходов и убытков (преимущественно такие операции возникают при использовании модели справедливой стоимости);

4) За непризнание полученных денежных средств или доходов/расходов по дебиторской задолженности/счетам [2].

Виртуальные операции также можно классифицировать по признаку отражения их результатов.

В первом случае результат отражается в составе прибыли/убытка (чистой прибыли/убытка) за период в конце первой части отчета о совокупном доходе, которым является отчет о прибылях и убытках.

В противном случае лежащий в основе нереализованный убыток отражается так же, как и в первом случае, но лежащий в основе нереализованный доход представляется во второй части отчета о совокупном доходе «Прочий совокупный доход» и не включается в отчет о финансовом положении. Статья «нераспределенная прибыль», но часть или включена в отдельную статью резервного капитала. Затем, при получении результата, противоположного первому накопленному, этот накопленный результат сначала компенсируется, и только после доведения его до нуля начинает работать фундаментальный принцип отражения [3].

В третьем случае, в зависимости от используемой модели, виртуальный результат будет показан либо в конце первой части отчета о совокупном доходе, т.е. в показателе «Прибыль/убыток за период», через прибыль/убыток модель Доступная цена; или модель справедливой стоимости через «прочий совокупный доход» во второй части отчета о совокупном доходе «прочий совокупный доход». Следует отдельно отметить, что последняя модель также может предусматривать реклассификацию в конце операции в первую часть отчета о совокупном доходе (т.е. реализацию фактического результата). Перевод суммы из категории «прочий совокупный доход» в категорию «прибыль/убыток за период».

Примером четвертого случая может служить область применения МСФО 15. Это касается и описанных выше случаев непризнания полученных денежных средств в качестве выручки (а признание их в качестве обязательства), а также распределение доходов и расходов между отчетными периодами при отражении операций оказания услуг, строительства.

Таким образом, в бухгалтерском учете широко используются виртуальные прибыли/убытки, и прибыль или убыток компании могут практически полностью состоять из таких виртуальных величин. Все виртуальные показатели должны привлекать особое внимание аудиторов, поскольку во всех случаях, связанных с ними, высока вероятность непреднамеренных ошибок в учете и умышленных искажений в отчетности. При непосредственном анализе индикатора «Прибыль/убыток», а также всех показателей, в которых он участвует, например, необходимо различать разные показатели прибыли, виртуальные прибыли/убытки и неvirtуальные. Для облегчения анализа, разумеется, и в бухгалтерском учете, хотя бы в примечаниях к отчету о совокупном доходе, должна быть раскрыта информация о составе показателя прибыли/убытка в разрезе его виртуальной и неvirtуальной частей. Такой подход значительно упростит работу как аудиторам, так и аналитикам. Конечно, если вы сейчас внимательно изучите качественную отчетность

компании по МСФО, то найдете (выдержки из учетной политики; пояснения к бухгалтерским оценкам и профессиональным суждениям; а также обязательные и дополнительные раскрытия по различным статьям отчетности). Однако стоимость такого перерасчета будет высокой. Кроме того, информации, вероятно, будет недостаточно для точного анализа [4].

Еще одна вещь, которую необходимо изучить для достижения гармонии учета, анализа и аудита, - это наличие значений, рассчитанных с учетом вероятности наступления тех или иных событий. Все вопросы, в которых суммы определяются как справедливая стоимость, требуют особого подхода в области аудита и анализа. Количество таких значений постоянно увеличивается. Вероятные суммы — это виртуальные суммы, потому что они никогда не будут реально существовать, но будут отображаться в отчетах. Учитывая вероятность, виртуальное значение не может быть оценено как ожидаемое значение. Но оценка активов (обязательств) требует использования вероятности, например, в ситуациях, которые показывают много результатов за отчетную историю. Такие ситуации часто возникают при расчете оценочных обязательств (МСФО 37), при признании выручки (МСФО 15); Определение ожидаемых кредитных убытков по финансовым инструментам (МСФО 9). Аналитик, анализирующий учетные данные, должен знать, какие из них определены как ожидаемые значения, а какие уже несут в себе соответствующие риски. Это особенно важно, если сам анализ основан на вероятности определенных сценариев или третьих показателей, рассчитанных на основе рассматриваемых показателей. [5].

Третье направление изучения системности в учете, анализе и аудите — терминологическая точность. Бывают случаи, когда имеет место нарушение единства терминологии даже в рамках одной отрасли бухгалтерского учета, например, в рамках бухгалтерского учета. Таким образом, термины «расходы» и «затраты» используются взаимозаменяемо. В анализе этот термин иногда трактуется весьма вольно, и в анализе также может встречаться термин «затраты». [6]. Очевидно, что цифровые технологии в такой ситуации могут дать сбой. По нашему мнению. Самым простым способом гармонизации бухгалтерского учета, аудита и анализа по-прежнему является использование определений бухгалтерского учета, поскольку именно бухгалтерская информация подвергается дальнейшему аудиту и анализу. Мы считаем, что термин «расход» следует использовать только в отношении расходов, которые признаются в отчете о совокупном доходе. Затраты, не являющиеся элементом отчетности в соответствии с концептуальной основой МСФО, могут быть либо признаны расходами, т. е. отнесены в отчет о совокупном доходе, либо признаны активами, т. е. включены в отчет о финансовом положении. Термин «расходы» предполагает, что правильнее их аннулировать и использовать различные дополнительные расходы по мере необходимости. Следует отметить, что анализ часто не соглашается с термином «прибыль», игнорируя тот факт, что существуют различные способы амортизации основных средств и нематериальных активов, по крайней мере, путем ежегодного пересмотра сроков их полезного использования. [7].

В качестве другого (четвертого) направления в изучении конвергенции областей учета, на наш взгляд, следует выделить область детализации учетной информации. В ряде случаев очень важно, чтобы отчетность была интерактивной и при нажатии пользователем на любой показатель (а также по его запросу) отображалась запрошенная им дополнительная аналитика. Цифровые технологии могут позволить такой вариант интерактивной отчетности, например, когда и в ответ на определенное количество запросов пользователей автоматически может возникнуть необходимость/рекомендация для компании предоставить такую информацию. Причем в число пользователей учетной информации в этом случае должны входить как аудиторы, так и аналитики (но, разумеется, с разным количеством их заявок, что приводит к необходимости раскрытия информации) [8].

Если рассматривать бухгалтерский учет как поставщика информации для получения дополнительных знаний в результате их анализа, то, безусловно, область анализа находится на вершине пирамиды учетной сферы. В центре этой пирамиды бухгалтерия, на вершине

которой аудит, который не только отсекает недостоверную информацию, но и не представляет никакой ценности для пользователей, так как отчетность должна представлять только актуальную, полезную информацию, а все Больше, чем анализ, это анализ. [9]. Однако знания, которые могут быть получены в результате анализа, необходимы не только для развития отдельных хозяйствующих субъектов и экономики в целом, но и для дальнейшего развития самого учета, аудита и анализа. Мы считаем, что в условиях цифровой экономики процесс координации учета, аудита и анализа должен быть более быстрым и эффективным. И самое главное, результаты бухгалтерского учета, отчетности и ее аудита, аудиторское заключение и анализ знаний о компании должны быть доступны пользователям в режиме, близком к реальному времени. Такой спрос со стороны потребителей уже существует и благодаря цифровой трансформации его реализовать уже невозможно. Мы также считаем, что для дальнейшего развития сферы бухгалтерского учета необходимо разработать единую его концепцию, позволяющую установить единую терминологию, цель, единые принципы и единый путь движения в цифровой экономике. Также есть потребность в специалистах, одинаково компетентных в бухгалтерском учете, аудите, аналитике и цифровых технологиях.

Наконец, следует помнить, что любое из рассмотренных направлений учетной сферы может появиться на определенном этапе с наиболее интересным драйвером развития, который даст стимул для развития других направлений.

Список литературы

- 1 Дружиловская Э.С. Современные проблемы бухгалтерского учета с точки зрения аналитиков // Международный бухгалтерский учет. 2015. № 10 (352). С. 54-64.
- 2 Рожнова О.В. Виртуальная отчетность // Международный бухгалтерский учет. 2014. № 14. С. 11-18.
- 3 Дружиловская Т.Ю., Ромашова С.М. Показатели доходов, расходов и финансовых результатов в учете и отчетности: теоретический и практический аспекты // Международный бухгалтерский учет. 2014. № 31. С. 2-11.
- 4 Волкова О.Н. О будущем (бухгалтерского) учета профессии и академической дисциплины // Аудиторские ведомости. 2017. № 5-6. С. 31-42.
- 5 Рожнова О.В. Бухгалтерский учет в условиях бизнес моделирования // Вестник ИПБ (Вестник профессиональных бухгалтеров). 2016. № 6. С. 28-34.
- 6 Муравицкая Н. К., Корчинская Г. И. Бухгалтерский учет. Учебник. — М.: КноРус, 2021. — 598 с.
- 7 Сацук Т.П. Бухгалтерский финансовый учет и отчетность: Учебное пособие / Т.П. Сацук, И.А. Полякова, О.С. Ростовцева. — М.: КноРус, 2018. — 118 с.
- 8 Теплая Н.В. Теоретические основы бухгалтерского учета. Учебное пособие для СПО. — М.: Директмедиа Паблишинг, 2020. — 444 с.
- 9 Шевелев А.Е. Бухгалтерский учет и анализ: Учебник / А.Е. Шевелев, Е.В. Шевелева, Е.А. Шевелева. — М.: КноРус, 2018. — 64 с.
- 10 Чувицова В.В., Иззука Т.Б. Бухгалтерский учет и анализ. Учебник для бакалавров. 2-е изд., стер. — М.: Дашков и К, 2020. — 246 с.

Тренды цифровизации финансового сектора: эволюция денег

Серик М.

обучающаяся 3-го года обучения по образовательной программе «Учет и аудит»
milana140218@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация: В данной статье поэтапно рассматривается эволюция денег, основные характерные черты для каждого периода и польза настоящего этапа электронных денег. Более того в статье приведены довольно занимательные исторические факты по заданной теме. Материал позволяет читателю легко понять то, насколько сильно изменились денежные средства за всё время, и то какую пользу они в себе несут. Рассматриваемая тема будет интересна в прочтении не только сведущим в экономике людям, но и всем кто желает более разобраться в данном вопросе.

Ключевые слова: деньги, товарные деньги, металлические деньги, бумажные деньги, кредитные деньги, электронные деньги.

Некоторые из основных этапов, через которые эволюционировали деньги, следующие: товарные деньги, металлические деньги, бумажные деньги, кредитные деньги, пластиковые деньги, электронные деньги.

Деньги эволюционировали на разных стадиях в зависимости от времени, места и обстоятельств, что изображено на рисунке 1.

Рисунок 1. Поэтапная эволюция денег

Примечание – составлено автором на основе проведенного исследования

Самый первый этап денег, товарные деньги.

В самый ранний период человеческой цивилизации в качестве денег использовался любой товар, который пользовался всеобщим спросом и выбирался по общему согласию. Соответственно, из этого исходит, что товарные деньги – это физические товар, который имеет внутреннюю ценность, то есть использование вне его истинного предназначения.

Из истории можно подчеркнуть, что товары, такие как меха, шкуры, соль, рис, пшеница, посуда, оружие обычно использовались в качестве денег. Такой обмен товаров на товары был известен как "Бартерный обмен".

Существует латинское слово «rescus», имеющее в переводе значение «скот». От этого слова произошло «rescupia», более четко выражающее деньги, как что-то имеющее ценность и предназначенное для товарообмена. К примеру, «rescupia» называли рабов, подготовленных для обменной сделки.

Главным отличием данного этапа от других является то, что люди ему доверяют. То

есть, это означает, что данный вид “денег” имеет ценность сам по себе, благодаря чему люди свободно торгуют ими, будучи осведомленными, что кто-то их примет. Другие же формы денег получают ценность только благодаря доверию, которое им дают люди. К примеру, на банкноту в 1000 тенге в вашем кармане вряд ли много можно будет купить, если Казахстан перестанет использовать её в качестве своей основной валюты.

Следующим этапом являются металлические деньги.

С прогрессом человеческой цивилизации товарные деньги превратились в металлические деньги. Металлы, такие как золото, серебро, медь и т.д. были использованы, поскольку с ними можно было легко обращаться и их количество можно было легко определить. Это была основная форма денег на протяжении большей части записанной истории.

Есть информация, что английское слово «money», происходит от латинского слова «moneta», оно же происходит от имени древнеримской богини Юноны Монеты. Считается, что именно в построенном в её честь храме в Древнем Риме началась изготовление денежных знаков в виде монет около двух с половиной тысяч лет назад.

Металлические деньги можно определить по трем признакам: аверс - лицевая сторона монеты, где обычно чеканится её номинал, реверс – оборотная сторона металлических денег, на этой стороне обычно чеканятся религиозные или государственные символы и гурт – ребро монеты.

Чеканка монет является строго централизованным мероприятием и осуществляется только государственными монетными дворами.

На замену металлическим деньгам пришли бумажные деньги.

Было признано неудобным и опасным, переносить золотые и серебряные монеты с места на место. Итак, изобретение бумажных денег ознаменовало очень важный этап в развитии денег. Первыми в истории создателями бумажной валюты выступают китайцы, они еще тысячи лет назад пытались заменить металлические деньги каким-нибудь аналогом. Аналогом металлических денег стали деньги из кожи оленей, созданные в Китае в 1 веке до н.э. Такие деньги имели на себе печать и специальные знаки. Первые же бумажные деньги появились в начале IX-го века нашей эры и имели название «летающие», по причине того, что были легче стандартных металлических денег.

Бумажные деньги регулируются и контролируются Центральным банком страны (RBI в Индии). В настоящее время очень большая часть денег состоит в основном из банкнот или бумажных денег, выпущенных центральным банком.

Почти одновременно с бумажными деньгами, появились пластиковые (кредитные) деньги.

Люди хранят часть своих наличных денег на депозитах в банках, которые они могут снять в удобное для них время с помощью чеков. Чек (известный как кредитные деньги или банковские деньги) сам по себе не является деньгами, но он выполняет те же функции, что и деньги.

Пластиковые деньги – это деньги в виде кредитных и дебетовых карт. Они направлены на устранение необходимости носить с собой наличные для совершения транзакций.

Первым историческим видом кредитных денег считается вексель. Вексель – это письменное обязательство должника уплатить определенную сумму в заранее оговоренный срок в установленном месте.

Самым последним этапом развития денег являются электронные деньги.

"Электронные деньги" создаются на основе существующих денежных единиц, просто заменяя их в определенных секторах экономики.

"Электронные деньги" - это, по сути, новый вид денег, поскольку эта особенность может быть присуща любым денежным заменителям.

По техническому устройству электронные деньги можно разделить на два типа:

1. Основанные на базе смарт-карт;

Смарт-карта – является пластиковым носителем со встроенным микропроцессором, так

называемый микрокомпьютер. Соответственно можно сделать вывод, что деньги находятся в виде записей в памяти компьютера, на карте. Одними из наиболее известных проектов, которые используют смарт-карты являются VisaCash и Mondex.

2. Основанные на базе сетей;

На сегодняшний день это самый распространенный и удобный способ платежей для людей. Данный вид платежей использует шифрование данных и электронную подпись. К примеру, WebMoney, PayCash, Яндекс.Деньги.

Можно сказать, что современные "электронные деньги" - это естественный этап в эволюции платежных средств. Однако новизна "электронных денег" заключается лишь в техническом аспекте. "Электронные деньги" - это не информационный феномен. Они носят информационный характер только в том смысле, что представляют собой информацию о движении прав собственности на реальные денежные единицы.

Аналогичным образом, платежные инструменты, используемые в организации безналичных расчетов предоставляют идентичную информацию. В системах, которые осуществляют транзакции с использованием "электронных денег", банковские счета используются только при внесении и выводе денег из системы, что еще раз подтверждает их природу как заменителей наличных денег.

Подобно любому заменителю наличных денег, "электронные деньги" физически не могут быть более надежными, чем организация, их выпускающая. Любой заменитель денег предполагает наличие посредника, т.е. лица, взявшего на себя обязательство обменять заменитель денег за реальные деньги. В XIX веке роль таких посредников отводилась банкам, выпускавшим банкноты, которые можно было обменять на золото. В настоящее время платежные системы, выпускающие "электронные деньги", являются посредниками, ответственными за обмен выпущенных ими электронных денег на реальные деньги.

Несомненно, путь денег и денежных систем в целом очень труден, но их путь еще не остановлен. Деньги переходят из товарного состояния в золото, затем в бумагу, символизирующую золото, затем в бумагу, представляющую обязательство или долг, и, наконец, достигают стадии чисел на мониторах и электрических импульсов на микросхемах. Становится очень интересно узнать то, насколько сильно изменятся деньги в будущем. Но одно стоит помнить всегда, что деньги сегодня стоят намного дороже, чем деньги завтра.

Список литературы

1. Платонов Е.И.«Электронные формы денег и новые виды платежных систем» С. А. Белозеров. – 2017. – 304с.
2. Базулин Ю.В. Происхождение и природа денег. — Санкт-Петербург.: Изд-во С.-Петербургского университета, 2008. — 246 с.
3. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки. — М.: КНОРУС, 2007. — 560 с.
4. Mishkin F.S. The economics of money, banking and financial markets. — Columbia university, 2004. — 850 p.
5. The Evolution of E-Money Andrei V.Vlasov, 215-224 p.

Қазақстандағы салық жүйесін цифрландыру перспективалары

Г.М. Суйенбаева
магистрант
gulvira.suienbaeva@mail.ru

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы

Түйіндеме: Қазіргі уақытта цифрландыру құралдарын азаматтардың өмір сүру салаларына енгізу мемлекеттік саясаттың құрамдас бөлігіне айналды. Сонымен қатар, әрбір

азамат жыл сайын салық саласымен өзара әрекеттеседі, соңғы жылдары бұл саладағы цифрландыру қарқынды дамып келеді. Бұдан басқа, ҚР Президентінің 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауына сәйкес экономиканың тұрақты өсуі салық саясатының түсіндірмесі және болуға мүмкіндік жүргізуіне тікелей байланысты және мүдделі тараулардың өзара іс-қимылының тиімділігін арттыру мақсатында салықтық әкімшілік жаңарту тиісті деп көрсетілген. Осыған байланысты Қазақстандағы салық жүйесін цифрландырудың келешегі туралы сұрақтар туындайды және бұл мақалада салық жүйесін цифрландырудың теориялық аспектілері мен ағымдағы жағдайы қарастырылады. Автор цифрландыру азаматтардың өмірін жеңілдетуге, мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігіне оң әсерін тигізетіні сөзсіз, сонымен бірге жүйенің ашықтығы мен қолжетімділігіне қол жеткізу үшін бұл процеске халықтың барлық топтары тартылуы керек деп тұжырымдайды.

Кілтті сөздер: цифрлық экономика, цифрландыру, салық.

Соңғы жылдары цифрлық технологиялар біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды және барлық салаларына тез еніп жатқан процесін бақылап отырмыз. Сонымен қатар қазіргі күрделі экономикалық ахуал жағдайында салық институттары мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігінің орындалуына жауапты және миллиондаған қазақстандықтардың әл-ауқаты жағдайының маңызды тетігі болып табылады. Бұдан басқа, елдегі әлеуметтік-экономикалық трансформациясы Қазақстандағы салық жүйесімен тығыз байланысты болып табылады. Өйткені, мемлекеттің бюджет жүйесіне түсетін кіріс түсімдерінің 85-90%-ы салықтар, алымдар мен төлемдер есебінен қамтамасыз етіледі, белгілі бір дәрежеде салықтық әкімшілендіру және қазіргі заманғы нарықтық экономиканың тез өзгеріп отырған жағдайында оның дамуы неғұрлым өзекті проблемалардың бірі болып қала береді. ҚР Президентінің 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауына сәйкес экономиканың тұрақты өсуі салық саясатының түсіндірмесі және болуға мүмкіндік жүргізуіне тікелей байланысты және мүдделі тараулардың өзара іс-қимылының тиімділігін арттыру мақсатында салықтық әкімшілік жаңарту тиісті деп көрсетілген [1]. Бұл осы мақаланың тақырыбының өзектілігін анықтайды, бұдан әрі, мақала аясында Қазақстандағы салықтық жүйесінің ағымдағы жағдайы және цифрландырумен өзара байланыс қарастырылады, сондай-ақ даму перспективалары айқындалады.

Салық жүйесі және цифрландыру

Жақында цифрландыру сияқты жаңа терминдер пайда болды және авторлар бұл процесті әр түрлі тұрғыдан анықтайды. Мысалы, И. Мамонова және А. Алеников [2] цифрландыру – бұл сандық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға негізделген экономикалық қатынастар жүйесі және экономиканы цифрландыру жаңа сандық құралдардың пайда болуымен және олардың әртүрлі салаларға белсенді енгізілуімен сипатталады.

Басқа дереккөздерде цифрлық экономика дегеніміз экономикалық қатынастар жүйесі деп жазылған, онда деректер сандық түрде оның барлық салаларында өндірістің негізгі факторы болып табылады және келесі негізгі элементтерге ие:

- 1) Есептеу техникасы, бағдарламалық қамтамасыз ету және т. б. түріндегі бизнес инфрақұрылымы (E-business infrastructure);
- 2) интернет-сауда (e-commerce);
- 3) сандық және дәстүрлі экономикадағы жұмыс күшінің құндылығының әртүрлі деңгейі (демографиялық және жұмыс сипаттары);
- 4) цифрлық технологияларды пайдалану арқылы дәстүрлі салалардың маңыздылығын арттыру (firm and industry structure);
- 5) қосылған құнның өсуі (price behavior) [3].

Цифрландыру әлемдік экономиканы біз көріп отырғанымыздан әлде қайда көп дәрежеде өзгерте алады, өйткені ол біздің қалай өндіретінімізді және тұтынатынымызды ғана емес, сонымен қатар қажетті тауарлармен қызметтердің түрінде өзгертеді. Бұл жаңа өнімдермен қызметтердің және бизнестің жаңа формаларының дамуына ықпал етті.

Жаһандық бизнестің дәуір бөлігі онлайн платформаларға ауысады және тұтынушыларда жаңа технологияларды тез игеруде. Интернеттің, әлеуметтік желілердің және мобильді платформалардың әсерінен тұтынушылардың қажеттіліктері менмінез-құлқыда өзгереді. Қазіргі тұтынушы өндірушілермен, әсіресе мемлекеттік әкімшілікпен жаңа және басқа қатынастарды күтеді.

Сонымен қатар, ғылыми жұмыстар салық әкімшілігі қарапайымдылық, тиімділік және икемділік принциптерін қамтиды. Мысалы, В. Оливер [4] салық жүйесін қарапайымдылық принципі арқылы түсіну керек және салық төлеушілерге әділ көзқарас болуы керек дейді.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, цифрлық экономика тек білім экономикасы ғана емес, сонымен қатар ІТ-технологиялардың көмегімен салық төлеушілердің салық заңнамасын ерікті түрде сақтауын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін сенім экономикасы болып табылады және бұл жүйе жұмыс механизмінің тиімділігі, икемділігі және қарапайымдылығы жағдайында жұмыс істейді деп болжауға болады.

Сонымен қатар, салықтық әкімшілендіру үшін цифрландыру қиындықтар, әрі мүмкіндіктерді білдіреді. Цифрландыру проблемалары салық әкімшілігімен байланыс арнасын қарапайым өзгерту немесе қолданыстағы қызметтерді қағаздардан цифрлық формаларға айналдыру шеңберінен шығады. Қазіргі заманғы технологияларды қолдана отырып, қазір көп уақытты қажет ететін операциялар жедел болуы мүмкін [5].

Бұдан әрі, тұтынушылар белгілі бір уақытта салық кеңесшілеріне салық сомаларын өз шоттарынан автоматты түрде шегеруге мүмкіндік беру үшін ашықтықпен сенімділікті күтеді. Сондықтан, бұл жерде халықтың салық органдарына деген сенімін арттыру факторын ескеру, сондай-ақ қызметтерді тұтынушылардың түсінігін арттыру маңызды және мұнда салық органдарының жұмысы тыңдаушы мемлекеттің қағидатына негізделуі керек.

Қазақстандағы салықтық әкімшілендіру бойынша ағымдағы жағдай

Қазақстан Республикасында салықтық әкімшілендірудің заңнамалық-нормативтік базасының қалыптасуы елдің отандық салық жүйесінің дамуымен бір мезгілде қалыптасты.

Қазіргі уақытта Қазақстанда қолданыстағы салық тетігі салық заңнамасына, салық салуды басқару негіздеріне сүйене отырып, салық қатынастарын реттеуге мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының салық заңнамасы Салық кодексінен және Нормативтік құқықтық актілерден тұрады және халықаралық келісімдермен реттеледі. Салық заңнамасы салықтармен басқада міндетті төлемдерді кіріске төлеудің міндетті сипаты, салық салудың айқындылығымен әділдігі, салық жүйесінің бірлігі және салық заңнамасының жариялылығы қағидаттарына негізделеді. Қазақстан Республикасының Салық кодексі қазақстандық салықтарды, алымдарды және салық салудың жалпы қағидаттарын белгілейді. Корпоративтік табыс салығы, қосылған құн салығы, жеке табыс салығы және акциздер сияқты салықтар бюджет кірістерінің көп бөлігін құрайды [6].

Салықтық әкімшілендіру бағыты бойынша «электрондық шот-фактуралар» ақпараттық жүйелері енгізілді. Салық төлеушілердің электрондық шот-фактураларды жазып беруге кезең-кезеңмен көшуі 2014 жылдан басталып, 2019 жылы аяқталды. Бұдан басқа, салық төлеушілерге ыңғайлы болу үшін «электрондық шот-фактуралар» ақпараттық жүйесінде электрондық шарттар, орындалған жұмыстар актілері сияқты бастапқы құжаттар цифрлық форматқа ауыстырылды [7].

ҚР Қаржы министрі Қазақстан халқына баяндамасында соңғы 3 жылда ғана қабылданған шаралар бюджетке 2 трлн теңгеден астам, оның ішінде 2020 жылы — 710 млрд теңге көлемінде қосымша түсімдерді қамтамасыз еткенін атап өтті, оның ішінде цифрландыру есебінен 480 млрд. Теңге қазынаға түсті [8]. Демек, салық жүйелерін цифрландыру бюджетке қаражат түсімін ұлғайтуға мүмкіндік береді және қазіргі уақытта салық жүйелерін дамыту басымдық болып табылады.

Қазақстан Республикасында салықтық әкімшілендірудің қолданыстағы жүйесі салықтық тексерулер жүргізуде салық органдарының өзге қаржы институттарымен өзара іс-қимылы, сондай-ақ көрсетілетін қызметтерді цифрландыру деңгейін арттыру қажеттілігіне байланысты өзін одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Қорытынды

Жоғарыда баяндалғанды ескере отырып, Қазақстан салық жүйелерін цифрландырудың қалыптасу жолында және соңғы жылдары айтарлықтай нәтижелер көрсетуде. Осыған байланысты, жақын арада салықтық әкімшілендірудегі цифрландыру процестері барлық декларацияларды, міндетті мәліметтер мен есептеулерді электронды түрде тапсыруды толық қамту бөлігінде іске асырылуы мүмкін.

Бұл заңды және жеке тұлғалардың қосымша деректерді ұсынуы талап етілетін деңгей, ал салық әкімшілігі сыртқы көздерден алынған деректерді бағалауды бастайды. Өйткені, цифрландыру процесіне қатысты бірнеше ашық сұрақтар бар. Болашақта адамдар мен кәсіпорындардың көпшілігі цифрландырылатынына қарамастан, әрқашан заманауи технологияларды ешқашан қолданбайтын топтар болады, мысалы қарт адамдар, Интернетке қол жетімділігі шектеулі жерлерде тұратын адамдар, технологиялық өзгерістерге аз сенімділікпен және т.б., олар әлі де салық жүйесінен көмекті қажет етеді және салық қызметі оларға да қызмет етуі керек. Қорытындылай келе, жаңа технологиялар салық түсімдерінің тиімділігі мен ашықтығын арттыра алатыны сөзсіз, бірақ барлық салық төлеушілер (әсіресе корпорациялар) олар төлейтін салық деңгейімен көпшілікке жариялауға дайын бола ма, бұл жағдайда халықпен және бизнес құрылымдармен тиімді жұмыс тиімді механизм болу керек екендігін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Жолдауы. // Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. – URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>. [жүгінген күні: 11.09.2022]

2 Мамонова И. В., Алеников А. С. Цифровизация процессов в сфере налогообложения как инструмент повышения качества функционирования налоговой системы России // Вестник академии знаний. – 2019. – №. 5 (34). – С. 312-315.

3 Кирова Е. А., Кожебаткина А. В. Модернизация налогового контроля в условиях цифровизации экономики // Вестник университета. – 2020. – №. 9. – С. 94-99.

4 Olivier W. A theoretical exploration of neutral understandable legislation as a fundamental principle of taxation, and of factors that contribute to such legislation: дис. – University of Pretoria, 2017.

5 Зверева Т. В. Возможности налогового администрирования по минимизации налоговых рисков цифровой экономики // Инновационное развитие экономики. – 2017. – №. 5. – С. 86-90.

6 Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>. [жүгінген күні: 02.09.2022].

7 Татиева Г. А., Бекишева А. Е. Процесс цифровизации финансово-кредитной системы Казахстана в рамках ЕАЭС // Финансовые технологии в цифровой экономике: проблемы и перспективы развития в мире и России. – 2019. – С. 36-49.

8 Бюджетті оңтайландыру, «көлеңкелі» экономика деңгейін төмендету және мемлекеттік сатып алуды жетілдіру — қаржы министрі халық алдында есеп берді. // Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. – URL: <https://primeminister.kz/kz/news/reviews/byudzhetti-ontaylandyru-kolenkeli-ekonomika-dengeyin-tomendetu-zhane-memlekettik-satyp-aludy-zhetildiru-karzhy-ministri-halyk-aldynda-esep-berdi-1553225>. [жүгінген күні: 03.09.2022].

Цифровизация финансового аудита: риски и возможности

В.М. Сушков

Аспирант, ассистент кафедры финансового мониторинга

vmsushkov@mephi.ru

Национальный исследовательский ядерный университет «МИФИ», Москва

Аннотация: В статье проводится обзор внедрения инструментов автоматизированного аудита (СААТs) в историческом аспекте, а также оцениваются перспективы развития цифровых решений в аудиторской деятельности. Исследуются риски и возможности цифровой трансформации финансового аудита с целью обоснования ее ценности. Предлагается методический подход к анализу процесса внедрения новых технологий субъектами аудита.

Ключевые слова: цифровизация, аудит, искусственный интеллект, машинное обучение, риск-менеджмент.

Современные технологии затрагивают все сферы общественной жизни, причем каждое новое технологическое решение несет за собой новые риски и возможности. Понятие «цифровизация» в современной практике используется крайне широко, обозначая общий тренд развития информационного общества [1]. Цифровизация не обходит стороной и экономическую сферу, в том числе негосударственный финансовый аудит, проводимый индивидуальными аудиторами и аудиторскими организациями.

Аудит зародился более 6 тысяч лет назад, изначально создаваясь как процедура контроля за сохранностью имущества рабовладельцев, крупных чиновников, пресечения хищений и ведения учета населения и военнослужащих государства. Как отдельный вид финансового контроля аудит обособился от традиционных направлений в середине XIX столетия, когда в условиях активного развития корпораций чрезвычайно обострились противоречия интересов собственников и управленцев. Так, в 1884 году аудит финансовой отчетности акционерных обществ Англии стал обязательен на ежегодной основе [2].

Аудит как форма финансового контроля всегда опирался на использование эффективных нетрудоемких технологий и методов, которые, тем не менее, долгое время были ручными. Первые попытки цифровизации аудита произошли вскоре после внедрения информационных средств ведения бухгалтерского финансового учета. В 50-60 годах XX века крупные компании начали осуществлять обработку учетных записей таблично-перфокарточной системы счетоводства машиносчетными станциями. В начале 1970-х годов появились электронно-вычислительные машины (ЭВМ), специализированные на решение исключительно экономических задач. В 1980-х годах автоматизация решения бухгалтерских задач перешла на качественно новый уровень. Появились персональные ЭВМ, позволяющие формировать первичные документы и учетные регистры и отличающиеся высоким быстродействием и большим объемом внешней и оперативной памяти. Произошел переход от централизованной обработки бухгалтерской информации к децентрализованной [3]. Сегодня проведение аудиторской проверки даже субъекта малого бизнеса невозможно представить без средств информационных технологий – как минимум, персонального компьютера с установленными на нем прикладными программами Microsoft Office, а как максимум, комплексных автоматизированных систем сбора, обработки, анализа финансовых и нефинансовых данных аудируемого лица, а также реализации и документирования результатов аудиторских процедур на каждом из этапов аудиторской проверки.

Инструменты автоматизированного аудита (от англ. СААТs, computer-assisted audit tools) помогают собирать данные, проводить аудиторские процедуры, а также анализировать информацию в автоматизированном режиме, позволяя аудиторам фокусироваться на бизнес-рисках клиента. Зарубежом уже создана целая экосистема поставщиков инструментов

цифрового аудита, которые делают технологии доступными даже для небольших аудиторских организаций и индивидуальных аудиторов. В российской же практике большинство цифровых решений в аудите разрабатывается собственными силами аудиторских организаций, что сохраняет незаполненной нишу программных продуктов автоматизации аудиторской деятельности в РФ.

Инструменты автоматизированного аудита позволяют значительно повышать качество аудита. Аудиторские процедуры, ранее занимавшие недели ручной обработки, теперь легко выполняются аудиторами даже без развитых компетенций в области информационных технологий. Результатом цифровизации аудита является не только повышение эффективности проводимых процедур и уменьшение количества ошибок, вызванных человеческим фактором, но также возможность направить время, ранее занимаемое рутинными задачами, на более глубокое и системное изучение бизнеса клиента.

При этом до сих пор внедрение технологий в аудиторскую профессию в основном было сосредоточено на разработке и использовании инструментов автоматизации и улучшения существующих аудиторских процедур, таких как аналитика данных, инструменты для обмена информацией и документирования аудита. Несомненно, данные процессы по-прежнему будут играть ключевую роль в аудите, однако текущие перспективы заключаются во внедрении более продвинутых технологий, таких как машинное обучение, алгоритмы искусственного интеллекта, беспилотные летательные аппараты и пр. Подобные технологии могут изменить масштабы и характер проводимых аудиторских проверок, например, посредством полного ухода от выборки и анализа всей совокупности финансово-хозяйственных операций.

Одним из примеров того, как использование технологий меняет аудит, является инструмент «Cash.ai», разработанный аудиторской компанией «Большой четверки» PwC. Он использует искусственный интеллект для автоматической обработки документов клиента, включая остатки по счетам денежных средств, банковские выписки, письма-подтверждения банковских операций, операции с валютой, а также оценивает финансовое состояние обслуживающих клиента банков. По сути, возможности инструмента полностью покрывают необходимые процедуры на участке аудита денежных средств [4].

Подобные разработки стали возможны благодаря автоматизированным инструментам и платформам искусственного интеллекта, которые выполняют роль экспертов по анализу результатов, полученных методами машинного обучения. Именно это позволило PwC применять «Cash.ai» без наибольшего количества специалистов по анализу данных.

В то же время, новые технологии влекут за собой новые риски, начиная от соблюдения законодательства в области защиты данных и информационной безопасности и заканчивая комплексной защитой от несанкционированного доступа. Аудиторы должны привлекать экспертов по различным программным приложениям и платформенным технологиям, а также информировать своих клиентов о системах безопасности, чтобы иметь возможность полагаться на автоматизированные функциональные возможности.

Хотя появление новых технологий затрагивает все отрасли экономической деятельности, стоит отметить, что потребности аудита уникальны. На всех этапах технологической трансформации аудиторских процедур субъектам аудита предлагается обосновывать ответы на пять вопросов, представленных на рисунке 1.

Рисунок 1. Вопросы, требующие решения в ходе внедрения инструментов автоматизированного аудита

Примечание – Систематизировано автором на основе [5]

Возможности инструментов цифрового аудита, таким образом, заключаются в переходе от выборочного аудита к проверке генеральной совокупности бухгалтерских данных, освобождении времени аудиторских групп и его направлении на более глубокий анализ информации для лучшего понимания бизнеса клиента, а также снижении риска ручных ошибок. Принимая во внимание факт, что внедрение автоматизированных решений в аудиторскую деятельность требует финансовых и временных инвестиций, а также сопряжено с рядом рисков, основные из которых связаны с необходимостью обеспечения информационной безопасности, ценность цифровизации аудита неоспорима.

Список литературы

1. Khalin, V., Chernova, G. Digitalization and Its Impact on the Russian Economy and Society: Advantages, Challenges, Threats and Risks // Administrative consulting. – 2018. – № 10. – С. 46-63.
2. Кизилов, А.Н., Богатая, И.Н. Эволюция аудита как науки и практической деятельности // Экономический анализ: теория и практика. – 2012. – №22. – С. 47-60.
3. Саенко, К.С. Бухгалтерское дело : практикум / К. С. Саенко; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль : ЯрГУ, 2011. – 158 с.
4. Üçođlu, D. Current machine learning applications in accounting and auditing // Pressacademia. – 2020. – № 12. – С. 1-7.
5. Bena, M. A simple revolution for digital auditing and auditing digital// Audit and Beyond. – Декабрь 2019. – № 244. – С. 6-8.

Modern digital technologies in accounting and internal audit in agricultural enterprises

Syzdykova E.Zh.¹, Ramazanova M.Sh.²; Zhangaliyev A.A.³

¹c.e.s., Professor of the Department of Accounting and Audit

²m.e.s., Senior Lecturer of the Department of Marketing and Commerce

³master student of the 2nd year of study in the educational program «Accounting and Audit»

elmira5as@mail.ru, ramazanowamary@yandex.ru

^{1,3}Karaganda Buketov University, Karaganda

²Dagestan State University of National Economy

Abstract: The paper discusses about the issues of the current state of the using of modern IT technologies in agriculture, about the prospects of the using of information technologies in accounting and internal audit. Digitalization of all sectors of Kazakhstan, including agriculture, is

the main vector of the country's development over the past few years. To implement the strategy of long-term development of the agricultural sector of the strategy, the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan has developed a specialized program of strategic tasks called E-APK. The main advantages for accounting and internal audit by the implementation of IT technologies are briefly presented, a possible obstacle to the large-scale implementation of modern technologies in agricultural organizations are analyzed

Keywords: digital technologies, audit procedure, indicator, agricultural enterprises, internal audit

The relevance of the research is reasoned by the fact that today digital technologies cover most areas of economy in modern developed countries. Agriculture, as a strategic industry for Kazakhstan, isn't exception. From gathering to the cultivation of fields and raising of plants, an invention of fertilizers, using of technical for mechanization and automatization of production - each revolutionary innovation raised agriculture to a new stage of development. The modern agrarian revolution implies the introduction of advanced information technology (IT), that will reduce manual labor and costs, at the same time increasing productivity and prolificness.

The purpose of this paper is to show how IT technologies are used today in agriculture, what are the most promising areas for the introduction of IT technologies, how it can be used in accounting and internal audit, what positive economic effect can this bring for agrarian companies.

The Republic of Kazakhstan farmers are far from such indicators, but the request for digital technologies is growing. According to experts, digitalization will help the Kazakhstan agro-industrial complex make a powerful leap forward.

The Ministry of Agriculture of the Kazakhstan is actively working in this direction. The departmental project «E-APK» was developed last year with a deadline for implementation until 2021. Its main goal is a digital transformation of agriculture through the introduction of digital technologies and platform solutions to ensure a technological leap in the agro-industrial complex and for achieving of productivity growth in «digital» agricultural enterprises [1]. The first stage of this project was a creation of the national platform «E-APK» - an order to start its formation was issued in the January of 2017. The implementation of the project was not stopped by the Covid-19, at this stage a personal account for the agricultural producer is being created.

There is a clear focus on the efficiency of each operation in the digital agriculture. Digitalized agricultural technique, sensors, drones and other digital elements help to achieve this. At the same time, the management of production processes is automated. Manufacturing demonstrates a relatively high productivity of land at a relatively low cost [2].

A large number of tech companies that had grown out from startups are responding to the main request of agricultural producers - data collecting, aggregating and analyzing. The decisions of American agro-startups declare using of new and very effective technologies - an artificial intelligence, computer vision and machine learning. Some Kazakh companies are also trying to use these technologies, especially on an industrial scope - for analyzing NDVI images (a map of indicators of the amount of photo synthetically active biomass) of tens of thousands of hectares of arable land, counting the number of apples in thousands of hectares of gardens etc. This makes it possible timely and point wise to solve the problems of poor germination, insufficient of green mass, to identify hearth of the spread of diseases and pests, to predict the harvest with a sufficiently high degree of accuracy and, as a result, to more accurately plan of harvesting, transporting, storage facilities work.

Among the technologies that can be implemented in the Kazakhstan agro-industrial complex are software systems for farm management, robotic systems, drones for monitoring of agricultural objects, technologies of precision farming based on the Internet of Things. Using of that technologies makes it possible to estimate the condition of the soil and plants, increase the yield of land, optimize the cost of fertilizers and plant protection products, and identify areas that need an additional irrigation.

An example of another system that allows agricultural enterprises and farmers to switch to the

rational using of fertilizers, based on the needs of a particular area of the field, is the product of JSC TerraPoint. Based on the data of the chemical analysis of the soil, the digital map of farmland is compiled. Taking in attention the condition of the soil, farmers are given recommendations on the optimal planting of crops, the amount and type of fertilizers and plant protection products. Then «smart» agricultural machinery - seeders, sprayers, spreaders - receive the task cards.

There are certain specifics in the field of accounting and internal audit in agricultural organizations. It is due to the presence of accounting objects typical only for agriculture. These objects include biological assets, animals, plants. Such a feature as the seasonality of production also strongly affects on accounting, on the formation of costs and production costs, the procedure of creating of reserves.

Modern IT technologies can greatly facilitate the process of accounting of specific objects in agriculture. For example, some agricultural holdings for accounting of their suitable for agriculture lands, forests, as well as to assess the surface area of their own water resources, use aerial photography using drones that transmit images online and allow to assess the area of arable land, forests and water resources. This makes it possible to carry out an inventory of the company's land and water objects much faster than with traditional geodesy methods. In addition, this method, supplemented with the appropriate software for data analysis, makes it possible to estimate the density of the growth of green biomass, the density of forest stands, the saturation of meadows with grass, etc.

GPS trackers and agro navigators are a useful technology for accounting of the work of agricultural machinery, in particular for accounting of the hours worked of drivers and fuel consumed. Using of these devices allows you to see in real time where the agricultural machinery is located, in what mode is it (work or rest), what fuel consumption, what area of cultivated land, etc. Also high-quality internal control of expenditure of resources is provided.

Modern IT technologies make it possible to improve the accounting of labor and its payment. This issue is especially relevant for agriculture, where the labor of seasonal workers is used, where the places of work are geographically distant from the central office or accounting office. In this case, such a tool as mobile card readers, connected to the special program and the Internet, allows you to quickly register the moment of going to work, all breaks and time of leaving from work for employees who are pre-issued with ID cards.

One of the most important objects of accounting in agriculture is a finished product. Depending on the type of activity that the agricultural organization is engaged in, the finished product can be a harvest of crop products, vegetables or fruits, meat, milk and dairy products, etc. In all of these types of activities in modern organizations, they are equipped with a new technologies, for example, new combines with a harvest accounting system, equipped with measuring devices, which are available to transmit information via the Internet to a central office or warehouse, a new robots for milking milk, immediately transmitting information about the volume of received milk to the accounting department, a personal ID cards of employees, making it easy to record how much vegetables or fruits a person has harvested, etc.

Today, the use of IT in agriculture is not only about the use of computers. Different digital technologies allow you to control the full cycle of crop or livestock production - “smart” devices measure and transmit the parameters of soil, plants, microclimate, etc. All this data from sensors, drones and other equipment is analyzed by special programs. Mobile or online applications can help farmers and agronomists to determine the right time for planting or harvesting, to calculate the fertilization scheme, predict the harvest, and much more [3].

The study conducted by McKinsey in 2016, predicts that 86% of tasks of accountants and auditors can potentially be automated [4]. In Oxford University study [5], accountants and auditors are listed among professionals who may suffer from computerization. Deloitte claims that the UK could lose about half a million of jobs in the financial sector due to automation.

Accounting and many others (including on the Kazakhstan market) state that they are developing artificial intelligence applications for automating accounting and accounting tasks. As a rule, in these applications, artificial intelligence recognizes photographs and scans of documents,

translates them into a machine-readable format, classifies them, makes basic checks. The task of recognition and classification is certainly important from the point of view of accounting, and now an accountant spends a lot of time on stuffing data from a paper into a computer, but there is no threat to the accountant as a specialist.

Of course, these technologies can bring a lot of specialists to the labor market, who previously engaged in auditing and analyzing contracts. However, there is no information anywhere, what percentage of errors can artificial intelligence make when it is analyzing a text compared to a man - and this directly affects the responsibility of the auditor [6].

If we talk about the theoretical aspects of the automation of auditing, here, as in accounting, machines can facilitate the work, but the main place will still remain for a person capable of professional judgment. AI is generally very useful and able to help in a number of situations with manual data processing - and this is a very significant part of traditional audit work. Data retrieval, collation, validation are examples of where this is possible. AI significantly speeds up digitization of the traditionally manual data entry or extraction processes, which significantly reduces the time required for their preliminary preparation for verification.

Using of the modern IT technologies can bring great benefit in internal audit or internal control in agricultural organizations. With the usual organization of these services, when modern technologies are used in limited extent, the main disadvantage is a long time for getting of information and, as a result, a longer analysis and a slower management decision-making. IT technologies make it possible for internal auditors to monitor ongoing business processes in real time or receive complete information from them via the Internet.

For example, using of cloud services or block chain technology allows you to install a stable connection between the accounting department, warehouses, production departments and internal auditors. The need for an internal auditor to go to the accounting department or to a warehouse for the checking of the accuracy or correctness of a document is no longer so high. To do this, it is enough to place this document in a secure digital service, access to which is limited. The internal auditor will check this document much faster than if he had to come to the place of creating or receiving of this document.

One of the most important tasks which is set for internal auditors is to implement of measures for ensure of the safety of existing resources [7]. With the usual organization of internal control without the use of IT technologies, the most common way to accomplish of this task is to take an inventory. Since its implementation takes a long time, and the organization of this process is associated with a large amount of paperwork, then taking an inventory too often is a problematic. And this increases the risk of violations in the warehouse.

Modern systems such as cameras of video surveillance in real time, measuring equipment, connected to the Internet and capable to transmit information instantly, various programs with artificial intelligence, that allow quick measurements, calculations and analyzes of available resources, etc., make it possible for internal auditors to carry out constant control over the safety of existing resources without the need of regular inventory.

A similar picture is observed in relation to other areas of accounting. For example, accounting of settlements with suppliers, with banks, with customers, with personnel for remuneration, etc. The correctness of these calculations becomes much easier to control for internal auditors who have access to accounting information systems and are able to use various programs to analyze large amounts of data.

As can be seen from the results of the research, the introduction of IT technologies opens up wide opportunities for accounting and internal audit in agricultural organizations to increase the efficiency of their work. But at the same time, there are certain obstacles for the implementation of such systems. The main obstacle is the high cost. This applies to equipment for automating of various processes, measuring equipment, systems for accounting of manufactured products, labor accounting, smart video surveillance and analysis systems, etc. In addition, the installation of such systems is associated with payment for the services of companies involved in installation and subscription services, personnel training. The ability to cover such a high cost is available only for

fairly large agricultural organizations; small and medium-sized enterprises generally cannot afford such costs.

The second obstacle is the insufficiently high level of qualifications and skills to work with modern IT technologies among employees of agricultural organizations. Usually, such organizations work in rural areas, a large number of employees do not have higher education and skills in working with modern technologies. The process of retraining workers is time-consuming and expensive.

The Ministry of Agriculture of the Kazakhstan is implementing the E-APK project, which sets itself ambitious goals - digital technologies should help to double the productivity of agricultural enterprises by 2021. For the digital transformation of agriculture, specialists with new knowledge are needed, as well as new «smart» solutions that will come to their aid.

Digital solutions are increasingly penetrating at all segments of agriculture. To achieve growth in profitability, it is extremely important for agribusiness to make the most of innovative technologies. The same companies that in the near future will be able to combine their business into a single system based on a digital platform will become the undisputed market leaders.

References

1. On approval of the State Program for the development of the agro–industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423>
2. Agriculture Digitalization Program: E-APK http://terrapoint.kz/news/section/programma_tsifrovizatsii_selskogo_khozyaystva_e_apk/
3. Kurbatova S. M., Aisner L. Yu. and Naumkina V. V. Some aspects of the essence and legal regulation of agriculture digitalization as one of the priorities of modern state policy of agriculture development IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science.- 2019.
4. Michael Chui, James Manyika and Mehdi Miremadi. Where they could replace humans - and where they can't (yet) McKinsey Quarterly.-2016. <https://www.mckinsey.com/businessfunctions/digital-mckinsey/our-insights/Where-machines-could-replace-humans-and-where-they-cant-yet>
5. Digitalization of agriculture: smart farms. <https://digitalkz.kz/cifrovizaciya-selskogo-hozjajstva-umnye-fermy/>
6. Frey C. B. and Osborne M. A. The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
7. Vardanyan S. A. Basic vectors of accounting and audit development based on blockchain technology in the conditions of the digital economy Scientific Review: Theory and Practice.- 2017.

Ғылыми зерттеуде корреляциялық – регрессиялық талдауды пайдалану

Л.А.Темірбекова¹, Б.Б.Балдан²

¹Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,

²«Есеп және аудит» мамандығы бойынша 3 курс студенті
adiya77@mail.ru, balzhanbalidan@icloud.com

^{1,2}академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Бұл мақалада қоғамдағы құбылыстардың өзгерістеріне қатысты экономикалық байланыс туралы, яғни байланыстардың нәтижесін цифрлық немесе сандық тұрғыда корреляциялық – регрессиялық талдау негізінде анықтау жөнінде сөз қозғалады. Мақсаты: айналамыздағы болып жатқан жағдайлардың ең мәндісін, сонымен қатар бір фактордың басқаларға әсерін бағалау.

Кілт сөздер: байланыс, корреляция, регрессия, талдау.

Қазіргі таңда табиғатты, қоғамды, экономиканы зерттей отырып бақыланып отырған процестер мен құбылыстардың өзара байланысын анықтау керек. Себебі, олардың толықтығы арасындағы себепті-салдарлы байланыстарын сандық сипаттауымен анықталады.

Байланыстардың көрінуінің түрлері әралуан. Олардың ішіндегі ең негізгілері функционалды және корреляциялық байланыс. Біздің қарастыратынымыз корреляциялық байланыс.

«Корреляция» сөзі арақатынас, сәйкестік мағынасын береді. Нәтижелік және жай факторлардың статистикалық байланыс мәліметтері арқылы анықталған орташа мәндерінің арасындағы тәуелділікті – корреляциялық байланыс деп атайды. Бұған талданатын факторлардың арасындағы өзара байланыстың күрделілігі, олардың өзара әрекеттесуіне ескерілмеген кездейсоқ шамалар әсер етеді. Сондықтан байланыс орта шамада, оқиғалардың жиынында көрінеді және сонымен өзінің зерттелуіне жалпы бақылауды талап етеді.

Әрекеттің бағытына байланысты корреляциялық байланыс тура және кері болуы мүмкін. Тура байланыс кезінде факторлық белгінің өсуімен бірге нәтижелі белгі де өседі, және керісінше. Кері жағдайда қарастырып отырған шамалардың арасында кері байланыс болады, шығынның өсуімен табыс азаяды[1].

Жалпы «регрессия» термині құлдырау мағынасын береді, әртүрлі себептерден фактордың сандық мәнінің құлдырауы регрессияны көрсетеді. Бірақ экономикалық көрсеткіштер уақыт аралығында әртүрлі себептерден бірде өсіп, бірде кемуі мүмкін. Басқаша айтқанда, экономикада бір фактордың сандық мәнінің өзгеруі, екінші фактордың сандық мәнінің өзгеруіне әкеледі. Осындай біржақты кездейсоқ шамалардың арасындағы сандық тәуелділікті регрессия деп айтамыз. Ал регрессия аналитикалық түрде функцияның көмегімен айқындалады.

Аналитикалық көрінісі бойынша байланыс түзу сызықты және қисық сызықты болуы мүмкін. Түзу сызықты байланыс кезінде факторлық белгінің шамасының өсуімен бірге нәтижелі белгінің шамалары үздіксіз өсіп немесе кеміп отырады. Мұндай байланыс математикалық түрде сызықтың $y = a_0 + a_1x$ теңдеуімен, ал графикте түзу сызықпен көрінеді. Қисық сызықты байланыс кезінде факторлық белгінің шамасының өсуімен нәтижелі белгінің өсуі бір қалыпты болмайды немесе оның өзгеруінің бағыты керіге ауысады. Геометриялық түрде бұл байланыс қисық сызықтармен (гиперболамен, параболамен және т.б.) көрінеді [2].

Байланыстың теориялық теңдеуін табу үшін түзу сызықтың параметрлерін анықтау керек. Ол келесі формуламен көрініс табады:

$$a_0 = \bar{y} - a_1 \bar{x}$$

$$a_1 = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - (\sum x)^2}$$

a_1 - бұл регрессияның коэффициенті, құбылыстың даму интенсивтілігін, яғни yx шамасының өсуімен қандай мөлшерде өсетінін сипаттайды.

Байланыстың тығыздығын анықтау үшін корреляцияның сызықтық коэффициенті (r) қолданылады:

$$r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{(n \sum x^2 - \sum x \sum x) (n \sum y^2 - \sum y \sum y)}}$$

Ол байланыстың тығыздығын ғана емес, сонымен қатар байланыстың бағытын да сипаттайды және ол -1-ден +1-ге дейін өзгереді.

- $r = 0$ байланыс жоқ
- $r = 1$ толық тура байланыс
- $r = -1$ кері тура байланыс

Бірге соншалықты жақын болса, онда байланыс күштірек, нөлге соншалықты жақын болса, онда – әлсіздеу.

Сызықтық емес тәуелділіктің байланыс тығыздылығын корреляцияиндексі (R) сипаттайды; 0-ден 1-ге дейін өзгереді. Оның формуласы төменде көрсетілген:

$$R = \frac{\sqrt{\sigma_y^2 - \sigma_{y-x}^2}}{\sigma_y}$$

$$\sigma_y^2 = \frac{\sum(y - \bar{y})^2}{n}$$

$$\sigma_{y-x}^2 = \frac{\sum(y - y_x)^2}{n}$$

Жоғарыда аталған формулалар бойынша корреляциялық – регрессиялық талдау Қазақстан Республикасының соңғы он жылдағы тұтынуға жұмсалған халық табыстары мен үй шаруашылығының ақшалай шығындары мәліметтері негізінде жүргізіледі. Яғни, біз ол арқылы табыс өскен сайын үй шаруашылығының шығындары өседі деген гипотезаны тексеретін боламыз (кесте 1).

Кесте 1

«Тұтынуға жұмсалған халық табыстары мен үй шаруашылығының ақшалай шығындары туралы мәліметтер»

№	Үй шаруашылығының ақшалай шығындары (y)	Тұтынуға жұмсалған халық табысы (x)	xy	x ²	y ²	y _x
1	28 892	30 187	872162804	911254969	834747664	28415,30
2	31 886	33 167	1057562962	1100049889	1016716996	31369,69
3	34 796	36 464	1268801344	1329623296	1210761616	34638,36
4	37 131	39 691	1473766521	1575375481	1378711161	37837,63
5	38 502	40 675	1566068850	1654455625	1482404004	38813,18
6	41 847	44 198	1849553706	1953463204	1751171409	42305,90
7	46 319	48 619	2251983461	2363807161	2145449761	46688,91
8	51 198	53 224	2724962352	2832794176	2621235204	51254,34
9	55 791	57 427	3203909757	3297860329	3112635681	55421,22
10	59 701	61358	3663133958	3764804164	3564209401	59318,45
∑	445 010	445010	19931905715	20783488294	19118042897	426063
–	42 606	44501	1993190572	2078348829	1911804290	42606

Ескерту – мәліметтер ҚР www.stat.gov.kz сайтынан алынды [3]

Бұл мәліметтерге талдау жасау үшін белгілі шарттарды орындау керек.

1) байланысын анықтаймыз, яғни, мәліметтерге қарап факторлы белгімен бірге нәтижелі

белгінің өсіп отырғанын байқауға болады, ал ол түзу сызықтық байланысты көрсетеді;

2) параметрлерін анықтау, яғни жоғарыда көрсетілген формула бойынша a_1 және a_0 -ді анықтау арқылы байланыс теңдеуін жазамыз:

$$a_1 = 0,99140685$$

$$a_0 = 42606 - 0,99140685 \times 44501 = -1\,512$$

$$y_x = -1\,512 + 0,99140685x$$

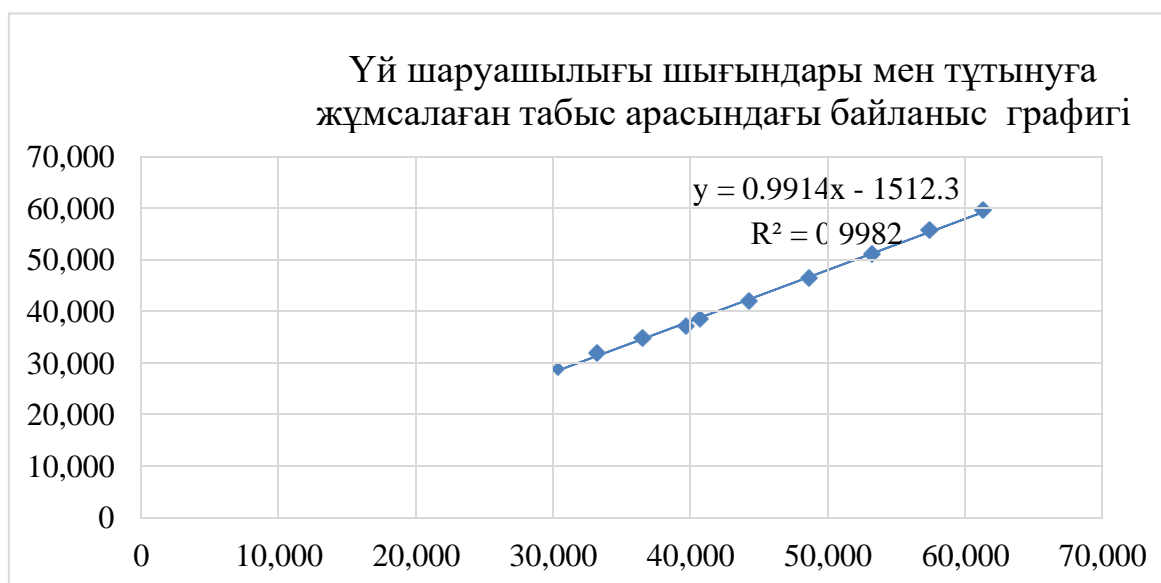
3) байланыстың тығыздығын анықтаймыз және бағытының өзгерісін көрсетеміз:

$$r = \frac{10 \times 19\,931\,905\,715 - 445\,010 \times 445\,010}{\sqrt{(10 \times 20\,783\,488\,294 - 445\,010 \times 445\,010)(10 \times 19\,118\,042\,897 - 445\,010 \times 445\,010)}} = \frac{9716761520}{9725575837} =$$

0,99909369

$r = 0.99 \approx 1$, бұл көрсеткіштердің арасында байланыстың тура әрі күштірек екендігін байқауға болады.

Жалпы, қандай байланыс шыққанын төмендегі суреттен көруге болады (сурет 1).

Сурет 1. «Көрсетілген мәліметтер бойынша талдаудың қорытындысы»

Қорыта айтқанда, аталған мәліметтер бойынша түзу сызықты байланыстың шыққанын және көрсеткіштер арасындағы байланысты сипаттайтын детерминация коэффициенті 0,99-ға тең, яғни табыстар мен шығындар арасында тығыз байланыс бар екенін сипаттайды. Ал, тұтынуға жұмсалған табыстың 0,9914-ке артып отыруы үй шаруашылығы шығындарын сонша шамаға жоғарылатып отырады, яғни табыс көбейген сайын шығында көбейіп отырады. Бұл елдегі экономикалық тұрақтылықты көрсетеді. Сонымен қатар, мұндай есептерді шығару үшін компьютерлік бағдарламаларды пайдалана аламыз, біз қарапайым Excel бағдарламасын қолдандық және Minitab, Stata, Eviews, COMSOL сияқты басқа да бағдарламаларды пайдалануға болады.

Корреляциялық-регрессиялық талдау – әлеуметтік және экономикалық құбылыстар арасындағы байланыстарды зерттейтін негізгі әдіс. Бұл әдістің көмегімен байланыс бағытын, тығыздығын, аналитикалық формасын, сонымен қатар нәтижелік белгіге факторлардың тигізетін тура ықпалын, басқа факторлар арқылы тигізетін жанама ықпалын анықтауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Әміреев Ы. Статистика: оқулық/ Ызғарбек Әміреев; Т.Рысқұлов атын.қазақ экономикалық ун-ті. - Алматы: Экономика, 2015. - 572 б.

2. Шоқаманов Ю. К Статистика: оқулық / Ю.К Шоқаманов, К. К.Бельгибаева. - 2-е изд., перераб. и доп. - Алматы : Экономика, 2016. - 533с.

Экономиканы цифрландыру: жаһандық трендтерге шолу

Л.А.Темірбекова¹, Н.А.Уразбекова²

¹Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,

²«Мемлекеттік аудит» мамандығы бойынша 2 курс студенті

adiya77@mail.ru, nargiz.urazbekova@gmail.com

академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада экономиканы дамыту үшін цифрландырудың маңыздылығы талқыланып, сонымен қатар жаһандану және экономиканы цифрландыру процестерінің өзара байланысы талданады. Сонымен қатар, цифрлық экономиканың қазіргі таңда қоғам мен адам өмірінде алатын орны жайлы, өнеркәсіп саласында дамуы, негізгі артықшылықтары мен кемшіліктері және цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы бойынша негізгі сұрақтар қарастырылады.

Кілт сөздер: цифрлық экономика, революция, экономика, авмоттандыру, жаһандық экономика, цифрлық технология.

Қазіргі әлемдегі цифрлық экономика кез келген адамның өмірімен тығыз байланысты. Біріккен Ұлттар Ұйымының 2019 жылғы мәліметі бойынша әлемдік қауымдастық «цифрлық экономика» ұғымының жалпы қабылданған анықтамасын әлі әзірлеген жоқ. Мұның бір себебі - оның негізгі құрамдас бөліктері мен аспектілері туралы сенімді статистиканың болмауы деп есептелінеді.

Адамзат тарихы үш өнеркәсіптік революцияны бастан өткізді, олардың әрқайсысы әлемді түбегейлі өзгертті және бүкіл ғаламшардың одан әрі даму векторын анықтады. Бүгінгі таңда біз дамыған кезеңде өмір сүріп жатырмыз, экономиканың дамуының жаңа деңгейіне көшудің негізгі куәгерлері болып табыламыз.

Адамзат тарихындағы экономикалық өмір салтының жаһандық ауысуы жаңа құбылыс емес, XVIII ғасырда қол еңбегінен машинаға, жалпы техника саласына көшу жүріп жатты, нәтижесінде зауыттар, фабрикалар, теміржолдар салынды. Бірінші өнеркәсіптік революцияның басталуында, сол кездегідей, энергия қоры үлкен рөл атқарды. Мұнай сол кезде көмір ретінде алынды және бірыңғай зауыттарда отын ретінде пайдаланылды. Сол кездегі үлкен жетістіктерге, 1778 жылы Джеймс Уатттың шығарған алғашқы бу қозғалтқышын, сондай-ақ, 1760 жылы Джон Смиттің домна пешіне ауа беру өнертабысын атап өтуге болады.

XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында басталған екінші өнеркәсіптік революцияда, шамамен 1870 жылдан бастап, су мен буды электр энергияға алмастырды, ол кезде өнеркәсіптік салада көптеген жаңашылдықтар ашылды, соның ішінде автомобиль ойлап табылды, қыздыру шамы жасалынды. Бірақ, екінші өнеркәсіптік революцияның ең маңызды өнертабысы - Генри Фордтың конвейерлік өнеркәсібі, оның көмегімен 1900 жылы АҚШ-та жылына төрт мың автомобиль шығарылды. Сонымен, бірінші және екінші өнеркәсіптік революцияда еңбек өнімділігін түбегейлі өлшейтін жаңа технологиялар үлкен рөл атқарғанын және әдетте бұл технологиялар ғылыми жаңалықтарға негізделгенін байқай аламыз.

Үшінші өнеркәсіптік революцияның бірқатар ерекшеліктері бар. Әлем ешқашан бір орында тұрмайды және заманауи мәселелер - заманауи шешімдерді қажет етеді. Үшінші өнеркәсіптік революция Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін басталды. Ол қарапайым есептеу операцияларын орындай алатын, мысалы, қазіргі телефондағы калькулятор сияқты

орасан зор электронды есептеу жүйелерін құрудан басталды. Уақыт өте келе үшінші өнеркәсіптік революцияның басты символы болған «Дербес компьютер» ойлап табылды. Үшінші революцияның негізгі термині – «Автоматтандыру». Автоматтандыру - бұл әдетте компьютердің басқаруымен жүзеге асырылатын және адамның тікелей араласуын қажет етпейтін машиналық өндіріс. Дербес компьютердің пайда болуымен адамдар қарапайым процестердің бір бөлігін электронды машинаға тапсырды.

Есептеу техникасының дамуы және дербес компьютерлердің танымал болуы адамдардың мінез-құлқын өзгертіп, нәтижесінде жаңа әлем құрылды. Ғаламтор арқылы бір-бірімен біріктірілген, орасан зор деректер жинақталған ақпарат әлемін қазіргі таңда цифрлық дәуір деп атаймыз.

"Цифрлық экономика" терминін алғаш рет 1995 жылы әйгілі американдық информатик Николас Негропonte енгізген. Цифрландыру- экономиканы дамыту үшін өмірдің әртүрлі салаларына цифрлық технологияларды енгізіп, оның сапасын арттырумен сипатталды. Ол күнделікті тапсырмаларды орындауға және адамның қатысуынсыз шешім қабылдауға көмектеседі. Қазірдің өзінде белгілі бір жаңа экономиканың элементі болып "цифрлық экономиканы" атайды.

Қоғам мұндай фактілерді байқамады, мысалы:

- адамдар мессенджерлер арқылы үйлерінен шықпай-ақ сөйлесе алады;
- заманауи кәсіпкерлер смартфон арқылы өз бизнесінің дамуын басқара алады;
- сатушылар өз бизнестерін онлайн режимде жүргізе алады;
- өндірісте бюрократия деңгейін төмендетуге және компанияның жеке бизнес-процестерінің жылдамдығын арттыруға мүмкіндік беретін көптеген нұсқалар пайда болды;
- компаниялар енді электрондық цифрлық қолтаңбаны пайдалана отырып, құжаттарға қол қоя алады;
- есептілікті тапсыру үшін бухгалтерлерге енді басшылардың қол қоюын күтудің қажеті жоқ. Жеткізуші материалдарының қажеттілігі туралы бөліктің корпоративтік дерекқорына қол жеткізу арқылы, біз қажетті шикізатты, олардың нақты уақыт режимінде жеткізілуін бақылай аламыз.

Ғаламтор арқылы жүзеге асырылатын кез-келген экономикалық қызмет цифрландырудың мысалы болып табылады. Өз бизнесін желіде (толық немесе ішінара) жүргізгісі келетін әрбір компанияны цифрлық деп атауға болады. Электрондық экономиканы қалыптастырумен цифрлық технологиялар арқылы бизнесті басқаратын, қызметтерді ұсынатын немесе ғаламтор арқылы тауарларды сататын, digital-маркетингті қолданатын барлық кәсіпорындар айналысады.

Төртінші өнеркәсіптік революция барысында әлемнің қалай өзгертінін елестету үшін 2025 жылға қарай болуы мүмкін негізгі бетбұрыс кезеңдерін атап өтуге болады.

Бұл: адамдардың 10% ғаламтор желісіне қосылған киімдерді сатып алып, киеді; адамдардың 90% -ында жарнамаға қолдау көрсетілетін шексіз және тегін деректер жады болады; ғаламтор желісіне қосылған 1 триллион сенсор; АҚШ - тағы алғашқы фармацевт роботы; 10% ғаламтор желісіне қосылған оқуға арнаған көзілдіректер; интернет желісінің цифрлық қатысуы бар адамдардың 80%-ы 3D басып шығару арқылы алғашқы автокөлікті өндіру; халықтың 90%-ы интернет желісіне тұрақты қол жеткізе алады; 10% АҚШ-тағы автомобильдердің жалпы санынан өздігінен жүретін көліктердің пайда болуы; 3D басып шығару технологиясы арқылы жасалған алғашқы бауыр трансплантаты; корпоративтік аудиттің 30% жасанды интеллект әкеледі; үкімет блокчейн технологиясының блок тізбегі арқылы алғаш рет салық жинайды; әлемдегі жалпы ішкі өнімнің 10%-ы блокчейн технологиясы арқылы сақталады.

Алматыда «Жаһандану дәуіріндегі цифрлық күн тәртібі 2.0» форумы үшінші жыл қатарынан өтуде. Бұл форумда шағын және орта бизнесті цифрландыру туралы сұрақтар қарастырылды. Қарапайым сөзбен айтқанда, цифрландыру – цифрлық қызметтерге көшумен сипатталады. Мысалы, жалпы бизнесті алып қарастырсақ, соның ішінде сұлулық салоны. Салон әкімшілігі клиенттерді телефон арқылы қабылдап, келушілерді кәдімгі қағаз

журналына тіркейді. Мұндай жұмыс жүйесі бұрыннан ескірген, онымен жеке тұтынушылардың келу жиілігін қадағалау, тұрақты келушілерді табу және оларға бонустар ұсыну мүмкін емес. Сондықтан клиенттердің тізімін компьютер арқылы электронды журналға енгізіп, онлайн тіркеу қызметіне жүгінген жөн. Бұл да жаңа дамыған заманымыздың талаптарына сай келеді.

Неліктен бұл жүйе маңызды? Өйткені, бизнес-менеджер өзінің кірістері мен шығыстары туралы егжей-тегжейлі статистиканы ала бастайды, жазба виджеті арқылы клиенттер бос күндер мен уақыттарды көре алады, жалақыны есептей алады. Яғни, осындай жүйені қолдану тиімді тұстарымен көрінеді.

Цифрландырудың басқа да артықшылықтары бар, мысалы:

- Сатып алушының қажеттіліктеріне назар аудару, тауарлар мен қызметтердің ең қолайлы нұсқаларын төмен бағамен таңдау.

- Жеке және заңды тұлғалар үшін қызметтерді алуға қол жетімділікті жеңілдету. Жеткізуші делдалдардың қатысуынсыз тікелей электрондық және ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, сатып алушымен өзара әрекеттеседі. Ғаламтор арқылы өнімді сатып алуға да, құжаттарды рәсімдеуге де болады.

- Жаңа стартаптардың белсенді құрылуы жүріп жатыр. Цифрлық қызметтерді дамытуға және олардың бағдарламалық қамтамасыз етуіне байланысты жобаларға инвестициялар өсуде. Нәтижесінде жаңа жұмыс орындары пайда болып, еңбек өнімділігі артып келеді.

- Электронды форматта жұмысқа ауысқан компанияларда шығындардың төмендеуі байқалады. Бұл маркетинг, сату, логистика және көлік шығындарының азаюына байланысты, сонымен бірге тікелей сатылымның өсуі байқалады.

- Қызмет ашық бола бастайды, өйткені цифрлық экономикада операциялар онлайн режимінде жүзеге асырылады және салық органдары сатып алу-сату туралы ақпарат алады. Бұл "қара бухгалтерлік есепті" жүргізуге кедергі келтіреді және сыбайлас жемқорлық пен адал емес схемалармен күресуге ықпал етеді.

- Ел өндірісінің бәсекеге қабілеттілігі артып, бизнесті жүргізудің географиялық шекаралары кеңеюде.

Егер жаһандық экономиканы цифрландырудың кемшіліктері туралы айтатын болсақ, олар келесідей:

- Алаяқтық үшін жаңа мүмкіндіктер. Мәліметтерді құқықтық, техникалық, физикалық және криптографиялық жағынан қорғау арқылы ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажет.

- Жұмыссыздық деңгейінің артуы. Жаңа мамандықтар мен жұмыс орындарының пайда болуына қарамастан, бірқатар кәсіптер мен тұтас өндірістер сұранысқа ие емес және біртіндеп жойылып барады.

- Технологиялық алшақтық. Кейде қажетті әзірлемелердің болмауына байланысты толық цифрлық трансформацияға қол жеткізу мүмкін емес.

- Сандық алшақтық. Әзірге әрбір адам ғаламторға тұрақты қол жеткізе бермейді, тіпті мемлекеттік қызметтерді алу үшін есептік жазба жасау қиынға соғады. Жалпыға бірдей цифрландыру туралы айтуға әлі ерте.

- Сандық құлдық. Ғаламторды белсенді пайдалану адам еркіндігін шектейді. Оның жеке деректері қолжетімді болады, желідегі әрекеттері мен қызығушылықтары бақыланады. Адам бизнес объектісіне айналады, оның бір нәрсеге аз көңіл бөлуі қолданылады, бұл жиі теріс жағдайларға алып келеді.

Цифрландыруды енгізудің арқасында бүкіл әлем бойынша 350 миллионға жуық шағын компаниялар қалыптасты, оның ішінде Қазақстанда да қазіргі таңда өз тауарлары мен қызметтерін экспорттай бастайды. Мұның бәрі дамыған түрде көрінеді, бірақ цифрлық технологияларды сапалы енгізу үшін сенімді әріптестер қажет, ал Қазақстанда бизнес үшін осындай әріптес "Қазақтелеком" болып табылады. Қазірдің өзінде компания өз клиенттеріне дүниежүзілік желіге қол жеткізуді ғана емес, сонымен қатар деректер орталығының қуатын, серверлерді резервтеу және бұлттық технологияларға қосылу мүмкіндігін ұсынады. Сондай-

ақ, Қазақтелеком шағын және орта бизнес үшін пайдалы ISMET.kz желісіне қосылуға мүмкіндік береді. Бұл кәсіпкерлерге арналған алаң, онда әркім өз қызметтері мен тауарларын ұсына алады немесе сатып ала алады, сонымен қатар тәжірибе, байланыс және жаңа серіктестерді таба алады.

Цифрлық компаниялардың мысалы ретінде «Яндекс Такси» немесе «Uber» қосымшасын келтіруге болады. Олар тұтынушылармен өзара әрекеттесу үшін инновациялық технологияларды пайдаланады. Бұл компанияларда қызмет көрсетуді ұйымдастыру дәстүрлі жүйемен салыстырғанда әлдеқайда аз шығынды талап етеді, нәтижесінде таксимен жүру клиент үшін арзанырақ болады.

Цифрландыру тек бизнес туралы ғана емес, сонымен қатар қарапайым өмір туралы. Мысалы, адамдар кез-келген уақытта және кез-келген жерде ғаламдық ортаға қосылу үшін смартфондарды, планшеттерді, смарт-сағаттарды, сондай-ақ басқа мобильді интернет-құрылғыларды пайдаланады, ақылды есептегіштерге, ақылды үйлерге, жүйелік қалаларды ұйымдастыруға көшу, осының бәрі бізге ресурстарды, демек, қаражатты ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл прогресс енді тоқтатылмайды, тек одан әре дами түседі. Біздің өміріміз бен қызметіміздің барлық дерлік салалары цифрлық дәуірге өтуде.

Технологиялық тұрғыдан алғанда, цифрлық технологиялардың кең таралуы көптеген салаларда серпілістерді алып келеді, сонымен қатар осы салалардың дамуына әсер етеді, олар: жасанды интеллект; өздігінен жүретін көліктер; ұшақтар; заттардың интернеті; 3D басып шығару; нанотехнология; робототехника; энергия сақтау жүйесі; кванттық есептеулер; онлайн-банкинг; электрондық төлемдер; краудфандинг.

Мысалы, жүргізушісіз көліктерді дамыту үрдісі қоғамда сөзсіз орын алады деп болжауға болады. Бөлшек саудадан кейін байланыссыз жеткізу бағытында қоғамдық көліктер дамиды, ал жеке таксилер мен қалалық автобустар уақыт өте келе жеке көліктердің орнымен алмастырылады. Сарапшылардың мәліметтері бойынша, 2019 жылдың қараша айының ортасында Gartner компаниясы 2018 және 2019 жылдары қанша өздігінен жүретін көлік пайда болғанын есептеді. 2018 жылы жаңа өздігінен жүретін көліктердің жалпы саны 137 129 бірлікті, ал 2019 жылы 332 932 бірлікті құрады.

Сарапшылардың пікірінше, 2023 жылға қарай өзін-өзі басқаратын көліктердің саны 745 705 бірлікке жетеді. Өсім негізінен Солтүстік Америкада, Батыс Еуропада және Қытай елдерінде байқалады, өйткені бұл аймақтардағы елдер бірінші болып жүргізушісіз жүргізу ережелерін енгізді.

Кесте 1. Автономды дайындық. Көлікқұралдарының таза түсімдері, 2018-2023 жж.

Жыл	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Коммерциялық	2,407	7,250	10,590	16,958	26,099	37,361
Тұтынушы	134,722	325,682	380,072	491,664	612,486	708,344
Барлығы:	137,129	332,932	390,662	508,622	638,585	745,705

Қазіргі таңда біздің ғаламшар жаһандық цифрлық трансформация сатысында тұр, ал пандемия технологиямен байланысты барлық процестерді тек жеделдете түсті.

Қандай цифрлық тенденциялар біздің өмірімізге енеді және жаңа шындыққа бейімделу үшін нені білуіміз керек? Жаһандық автоматтандыру және цифрландыру ескірген кәсіптердің жойылуына және заман талабына сай келетін жаңаларының пайда болуына әкеледі. Жасанды интеллект жақын арада кейбір мамандықтарды толығымен алмастыра алады деп ойлаймын, яғни, жұмыс неғұрлым жүйелі болса, соғұрлым оны автоматтандыру оңайырақ болады.

Адамдар қазірдің өзінде дүкендерде, мысалы, аз мөлшерде кассирлердің жұмыс істейтінін, жалпы алғанда, бухгалтерлік есеп пен кадрлық құжат айналымын жаппай

автоматтандыруда үлкен жетістіктерге жеткенін көріп отыр. Себебі, мемлекет бірте-бірте көбірек әкімшілік функцияларды өз мойнына алуда, электронды түрде құжаттармен жұмысты реттейтін жаңа заңдар енгізілуде. Осындай өзгерістер мемлекеттік аппаратқа да әсер ететіні сөзсіз. Қазірдің өзінде ведомствоаралық қарым-қатынастың "цифрға" көшуі толығымен аяқталған кезде, барлық мемлекеттік шешімдерінің шамамен 50-70%-ы хаттамалар бойынша автоматты режимде қабылдануы мүмкін.

COVID-19 пандемиясы тұтынушылар үшін тауарлар мен қызметтерді алудың жалғыз мүмкін көзіне айналды және электрондық коммерция нарығында сатылымның өсуіне себеп болды. Ал қазір, індет аяқталғаннан кейін де, адамдар ғаламтор арқылы өнімдерді сатып алуды әдетке айналдырды. Енді, егер бизнес ғаламторда ашық түрде ұсынылмаса, онда ол тезірек банкроттыққа немесе күшті бәсекелестіктің әсерінен жойылып кетуіне ұшырайды. Клиент үшін күрес электронды коммерция нарығына көшті. Қазір бизнес үшін трендте болу және клиентті экран арқылы сезіну маңызды болып табылады. Тұрақты түрде өсіп келе жатқан контенттің негізінде тұтынушы тек сіздің бизнесіңізді дәл көруі керек, сондықтан уақытқа ілесу, заман талабына сай болу осы тұрғыда маңызды деп есептелінеді.

Келесі кезекте 2022-2024 жылдарға арналған электронды коммерция нарығының даму тенденциялары ұсынылады:

- Мобильді коммерцияны дамыту. Смартфон арқылы сатып алу, жалпы интернет-дүкенге деген сенімнің артуымен, сондай-ақ қызмет тұтынушылары арасында жас аудитория санымен байланысты болады. Тұрақты жүйе арқылы сатып алу жоспарланған болса да, бұл кезекте ұялы телефон өнімді алдын ала қарау үшін пайдаланылады.

- Әлеуметтік желілердегі сауданы дамыту. Қазіргі таңда сатып алушылар интернет-дүкендер көрсеткен сілтемелер арқылы емес, жалпы өнімнің бейнесін немесе суретін көргеннен кейін әлеуметтік желіде жедел сатып алуға қызығушылықтары артып келеді. Ал брендтер, интернет-дүкендер ұқсас шешімдерді іздейді - қазірдің өзінде Facebook, Instagram, WhatsApp және Вконтакте желілерінде өнімдерді мазмұнда белгілеп, қосымшадан шықпай-ақ лезде сатып алуды жүзеге асыруға болады.

Қазіргі уақытта цифрлық экономика сияқты бағыт талқылаудың өзекті тақырыбы болып табылады. Экономиканы цифрландыру-бұл жаһандық процесс. Көптеген жылдар ішінде әлемдегі өмір сүру деңгейін жақсарту және жаңа мүмкіндіктер ашу үшін әртүрлі жағдайлар жасалынып жатыр. Цифрлық экономика елдерге экономикалық дамуды жандандыру және жеделдету үшін кең мүмкіндіктерді ұсынады. Цифрландырудың инновацияның басқа әдістерінен айырмашылығы, ол көптеген технологияларды бір уақытта дамытуға сүйенеді, олардың ішінде: телекоммуникациялық желілер (мобильді немесе стационарлық), компьютерлік технологиялар (компьютерлер, ноутбуктер, сымсыз планшеттер), бағдарламалық жасақтама (операциялық жүйелер, машиналық оқыту, жасанды интеллект), сондай-ақ оларды қолданудың салдары (жалпы қосымшаларды әзірлеу платформалары, мемлекеттік қызметтерді электрондық жеткізу, электрондық коммерция, әлеуметтік желілер, сондай-ақ форумдар, блогтар және порталдардағы ақпараттың болуы). Қазіргі таңда экономикаға және жалпы адамзат қоғамының өміріне цифрлық технологияларды енгізу дамудың қуатты факторына айналуда.

Әдебиеттер тізімі

1. Головенчик Г.Г. Цифровая экономика: учеб.-метод. комплекс / Г.Г. Головенчик. — Минск: БГУ, 2020. — 143 с.
2. Авдеева И.Л. Цифровая трансформация экономических процессов: возможности и угрозы / И.Л.Авдеева, Т.А.Головина, Л.В.Парахина // Финансовый бизнес. - 2020. - N 1. - С.3-7.
3. Алексеенко О.А. Цифровизация глобального мира и роль государства в цифровой экономике / О.А.Алексеенко, И.В.Ильин // Информ. общество. - 2018. - N 2. - С.25-28.
4. Андарова Р.К. Кәсіпкерлік құрылымды дамыту стратегиясын әзірлеудегі экономиканың цифрлық трансформациясы/Р.К.Андарова, Д.Б.Қабдраш
5. Бухт Р, Хикс Р. Определение, концепция и измерение цифровой экономики // Вестник

IT taxation in Ukraine

Nataliya Frolova

Phd, Senior Researcher of the Department of Public Finances

nata.frolova99@gmail.com

State Organization “Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”

Abstract: The proceedings are devoted to the issue of tax policy response to the challenges of war and post-war periods in the case of Ukraine in terms of taxation of IT industry. The current tendencies of fiscal revenues as well as cash and non-cash transactions in Ukraine are analyzed. Special tax regimes for IT industry in Ukraine and worldwide are presented.

Key words: Digital Service Tax, IT companies, Single Tax, Diia city

Ukrainian tax system as well as the whole economy faces the need to respond to the current war against Russia. The government revenues for the first month of the war (March) have decreased by almost 7.1% compared to what had been planned before. A significant number of taxpayers (both companies and individuals) are deprived of resources and therefore are unable to pay taxes. As a result, the flow of tax revenues will keep falling. This feature of the war and post-war time must be taken into account when developing tax policy.

At the same time we observe a rapid increase of e-commerce. Most Internet companies significantly increase their activities at present. During the war, the National Bank of Ukraine does not impose any restrictions on non-cash payments. In general, the recent years showed a rapid increase in non-cash transactions via cards issued by Ukrainian banks. Their total number, for example, in 2021 compared to 2020 increased by 35.1% - to 7,039.9 million units, and their amount - by 40.3% - to UAH 3,099.1 billion. In 2021, 9 out of 10 transactions were cashless (90.1% of the total number of transactions with payment cards). The share of non-cash transactions amounted to 60.9% of all transactions with payment cards. In 2020, these indicators were lower - 87% and 55.8%, respectively [1]. Therefore, it seems appropriate and justified to consider the possibility of accumulating additional budget resources by taxes on Internet service.

Over the past few years, several OECD countries, including Austria, Spain, Great Britain, Greece, Hungary, Japan, Poland and Turkey, have introduced so-called a Digital Services Tax (DST), which is a tax on the gross profit of large Internet companies. In February 2021, the state of Maryland (USA) adopted a tax on Internet advertising providers - companies which annual gross profit exceeds \$100,000. This is the first tax of its kind in the United States. Its rate varies from 2.5% for companies whose worldwide gross profit is less than \$1 billion to 10% for companies with worldwide gross profit of more than \$15 billion.

Ukraine has a long-lasting history of discussions around the implementation of special tax regime for IT companies. For example, in 2012 a draft law was submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine with a proposition to reduce the corporate income tax rate for IT companies from 21% (current at that time) to 5%. However, this initiative was not implemented in practice as experts suggested that reducing the tax rate to such a low level would lead to a significant fall in tax revenues: according to preliminary estimates, budget losses could amount to about 700 million UAH per year.

At the end of 2019, the Ministry of Digital Transformation of Ukraine took the initiative to create a special tax regime for the IT sector. The proposed changes in taxation were aimed not only at IT companies, but also at employees of IT companies. Most IT companies in Ukraine hire private

entrepreneurs - single tax payers. In this sphere labour costs constitute about 70-80% of IT companies' expenses. Therefore, experts of the Ministry of Digital Transformation offered to exempt researchers, engineers, and other staff engaged in the R&D from paying social security contributions and income tax. If it had been implemented the level of income taxation of IT companies and their employees would have been cut by 80% from statutory level of taxation [2]. It would have been by far generous than in most OECD countries with special tax regimes for the IT industry where the average reduced tax rate is 8.4%, which is 60% less than the average basic tax rate. Only two countries impose preferential tax rates lower than the basic rate by more than 80% - Luxembourg and Belgium. Even in Ireland, which is considered to be a "tax haven" for IT companies, the preferential income tax rate is half the basic rate (6.25% compared to 12.5%).

Nowadays, IT companies in Ukraine can choose to pay the Single Tax of 3% (for VAT payers) and of 5% (for non-payers of VAT), which has been in existence in Ukraine for years. It is worth noting that the above mentioned Single tax is not a specific tax benefit for the IT industry. It is allowed to apply for by any Ukrainian company with up to UAH 5 million of income per year.

Since January 1, 2022 the Law of Ukraine "On Stimulating the Development of the Digital Economy in Ukraine" has been enforced. It introduced a new legal framework to boost the IT industry, which is commonly referred to as "Diia City"[3]. "Diia City" is a special tax regime for Ukrainian IT companies which offers favorable income tax of 18% or distributed profit tax of 9%, personal income tax of 5% and military tax of 1.5%. Thus the company that is registered as a Diia City resident can save more than 30% of payroll taxes [4]. To sum it up IT companies registered in Ukraine enjoy one of the lowest tax burden in the world.

References

1. National Bank of Ukraine (authors' calculations): <https://bank.gov.ua/en/payments/nocash>
2. <https://news.dtki.ua/taxation/common/60308>,
<https://minfin.com.ua/ua/2020/01/31/40603189/>
3. <https://city.diia.gov.ua/en/>
4. <https://www.president.gov.ua/en/news/zapusk-diya-city-dast-ukrayini-zmogu-stati-najbilshim-it-hab-72753>

Қазақстандағы ауыл шаруашылығын ынталандырудағы салықтардың рөлі

Ж.Т.Хишаева¹, А.Қ. Бимағамбет², К.К. Гинятова³

¹Бухгалтерлік есеп және аудит кафедрасының қауымдастырылған профессоры, э.ғ.к.

²«Есеп және аудит» оқу бағдарламасы бойынша 4 курс студенттері
zhanat-t2007@mail.ru, bimagambet1907@mail.ru, g.k.k1@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

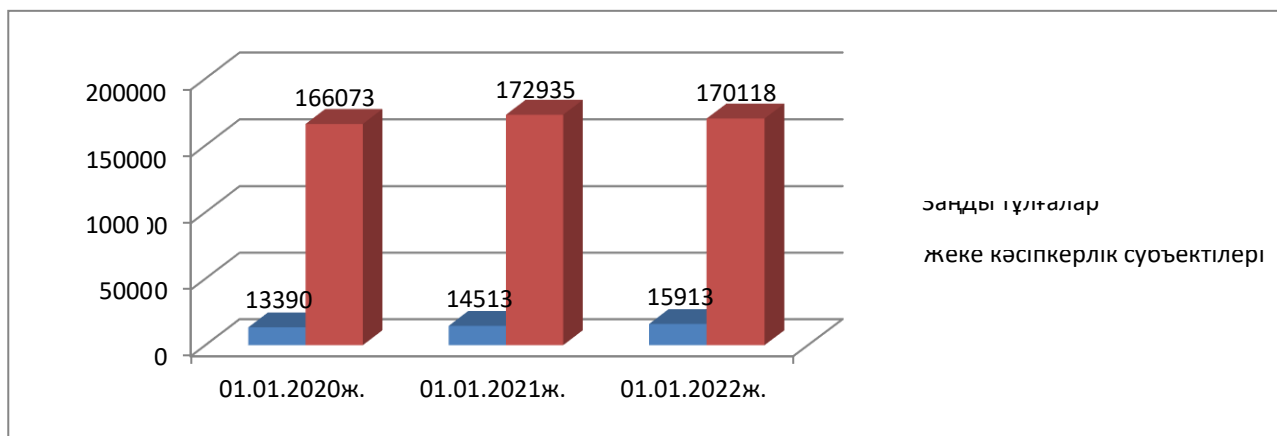
Түйіндеме: Жұмыста Қазақстан Республикасындағы маңызды салалардың бірі ауыл шаруашылығы қарастырылған. Соңғы үш жылдағы ауыл, орман және балық шаруашылығымен айналысатын жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар саны және жеке кәсіпкерлік субъектілерінің динамикасы келтірілген. Осы салаға салық салу зерттеледі. Қолданылатын салықтық режимдер мен жеңілдіктердің түрлері қарастырылады.

Кілт сөздер: ауыл шаруашылығы, арнайы салық режимі, салық, салық мөлшерлемесі, салықтық жеңілдіктер.

Экономиканың маңызды салаларының бірі ауыл шаруашылығы болып табылады, себебі ол елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етеді. Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығының әлеуметтік-экономикалық маңыздылығы – оның халықты мемлекеттің азық-түлік және экономикалық қауіпсіздігі үшін маңызды болып табылатын өмірлік

маңызды тұтыну заттарымен және азық-түлікпен қамтамасыз етуінде және елдің ұлттық табысының едәуір бөлігін (төрттен бір бөлігін) құруында жатыр.

Қазақстанда дәстүрлі түрде ауыл шаруашылығының негізгі екі саласы ұсынылған: өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы. Олар өз кезегінде дербес тармақтарға бөлінеді: астық шаруашылығы, көкөніс шаруашылығы, бау-бақша, мал шаруашылығы, және т.б. олардың барлығы өндірілетін өнім түрлерімен, технологиясымен, өндірісті ұйымдастыруымен, техника жүйелерімен ерекшеленеді. Бұл ретте ірі салалар шағын салаларға бөлінеді, мысалы, мал шаруашылығы сүтті және етті мал шаруашылығына, асыл тұқымды ірі қара малды өсіруге және т. б. бөлінеді. 2022 жылдың 1 қаңтарына Қазақстанда ауыл, орман және балық шаруашылығымен айналысатын жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар саны соңғы үш жылда артып келеді, ал, жеке кәсіпкерлік субъектілері 2021-жылдың 1 қаңтарында 2020-жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 6862 бірлікке артса, 2022 жылдың 1 қаңтарында 2021-жылдың 1-қаңтарымен салыстырғанда 2817 бірлікке кеміген(1-сурет).

Сурет 1. Ауыл, орман, балық шаруашылығындағы жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлік субъектілері.

Ескерту-[1,2,3] дереккөздер негізінде автормен жасалған.

Ауыл шаруашылығы республика экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі болғандықтан, шаруашылықтардың ішіндегі еліміздің экономикасы өрге жүруі үшін ажырамас бөлік болып саналады. Ауыл шаруашылығымен айналысатын заңды және жеке тұлғалар бюджетке арнайы белгіленген мерзімдер бойынша салықтарды уақытылы әрі дұрыс төлеуге міндетті. Салыққа қатысты барлық мәселелер Қазақстанда салық салуды белгілейтін және реттейтін негізгі заңнамалық акт «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі (бұдан әрі — "Салық кодексі") болып табылады. Қазіргі әрекет етуші Салық кодексі 2017 жылдың 25 желтоқсанында қабылданды және 2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді, 11.07.2022ж. соңғы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген.

ҚР экономикасының стратегиялық маңызды секторларының бірі бола отырып, агроөнеркәсіптік кешен салық салу саласында да мемлекеттің қолдауына ие болады.

Ауыл шаруашылығы саласында жұмыс істейтін субъектілер үшін кәсіпорындарды ұйымдастырудың екі нысаны бар – бұл шаруа қожалықтары мен ауылшаруашылық тауар өндірушілері, сондай-ақ ауылшаруашылық кооперативтері.

Ауыл шаруашылығы кәсіпкерлігі субъектілері бірнеше салық салу режимдерінің бірін, соның ішінде шағын бизнеске арналған арнайы салық режимін, шаруа және фермер қожалықтары үшін арнайы салық режимін, заңды тұлғалар-ауыл шаруашылығы өндірушілері мен ауылдық тұтыну кооперативтері үшін арнайы салық режимін және жалпыға бірдей белгіленген салық режимін пайдалана алады (Кесте 1).

Кесте 1

Ауыл шаруашылығымен айналысатындар үшін арнайы салық режимдері

Салық режимдері	Салықтық жеңілдіктер
1. Шағын бизнес субъектілері үшін арнаулы салық режимдері	
1.1 Патент негізіндегі арнаулы салық режимі (жер учаскелерін өңдеу бойынша қызметтерді көрсететіндер қолдана алады)	Салық кодексінің 686-бабына сәйкес патент құнына кіретін жеке табыс салығының сомасын есептеу салық салу объектісіне 1% мөлшеріндегі мөлшерлемені қолдану жолымен жүргізіледі
1.2 Оңайлатылған декларация негізіндегі арнайы салықтық режим	Салық кодексінің 687-бабының 1 тармағына сәйкес салықтарды оңайлатылған декларация бойынша есептеуді салық төлеуші салық салу объектісіне есепті салықтық кезең үшін 3% мөлшеріндегі мөлшерлемені қолдану арқылы дербес жүргізеді. Салық кодексінің 687-бабының 2 тармағына сәйкес егер, есепті кезеңнің қорытындылары бойынша жұмыскерлердің орташа айлық жалақысы республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және салықтық кезеңнің бірінші күніне қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің жеке кәсіпкерлерде-кемінде 23 еселенген, заңды тұлғаларда кемінде 29 еселенген мөлшерін құраса, Салық кодексінің 687-бабының 1-тармағына сәйкес салықтық кезең үшін есептелген салық сомасы жұмыскерлердің орташа тізімдік саны негізге алына отырып, әрбір жұмыскер үшін салық сомасының 1,5% мөлшеріндегі сомаға азайтылу жағына қарай түзетілуге жатады
2. Ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері үшін арнаулы салық режимі	Арнаулы салық режимін қолданатын ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері бюджетке төлеуге жататын келесідей салықтардың сомасын: 1. Салық Кодексінің 698-бабының 2-тармағында көрсетілген қызметті жүзеге асырудан түскен кіріс бойынша - корпоративтік табыс салығы мен жеке табыс салығының (төлем көзінен ұстап қалатын салықтардан басқа) сомасын; 2. Салық Кодексінің 698-бабының 2-тармағында көрсетілген қызметті жүзеге асырумен байланысты салық объектілері бойынша - әлеуметтік салық сомасын; 3. Салық Кодексінің 698-бабының 2-тармағында көрсетілген қызметті жүзеге асыру кезінде пайдаланылатын салық салу объектілері бойынша-мүлік салығы, көлік құралы салығы сомасын 70%-ға азайтуға құқылы
Шаруа немесе фермер қожалықтары үшін арнайы салық режимі	Салық Кодексінің 704-бабына сәйкес бірыңғай жер салығын есептеуді есепті салықтық кезең үшін салық салу объектісіне 0,5 % мөлшеріндегі мөлшерлемені қолдану арқылы салық төлеуші дербес жүргізеді. Бірыңғай жер салығын төлеу негізінде бюджетпен есеп

	<p>айырысу тәртібін көздейді. Бұл жағдайда салық салу объектісі жер учаскесінің құны болып табылады. Бұл ретте бірыңғай жер салығын төлеушілер төлемейді:</p> <ul style="list-style-type: none"> – шаруа немесе фермер қожалығының табыстарына салынатын жеке табыс салығы; – қоршаған ортаға эмиссия үшін төлемақы; – өндірістік қызметте пайдаланылатын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдаланғаны үшін жер салығы және (немесе) төлемақы; – көлік құралдарына салынатын салық-өндірістік қызметте пайдаланылатын объектілер бойынша; – мүлік салығы – өндірістік қызметте пайдаланылатын объектілер бойынша. <p>Бірыңғай жер салығын төлеушілер ай сайын әрбір қызметкер, сондай-ақ шаруа (фермер) қожалығының басшысы мен мүшелері үшін айлық есептік көрсеткіштің 20% мөлшерлемесі бойынша әлеуметтік салық сомасын есептейді.</p>
<p>Ескерту-Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) негізінде автормен жасалған [4].</p>	

Елімізде жеке меншік кәсіпкерлер өте көп. Үкімет тарапынан сол кәсіпкерлерді максималды түрде қолдау үшін көптеген жеңілдіктер жан-жақты қарастырып, Заңнамалық негізде күшіне енуде.

Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге салық салудың жалпыға бірдей белгіленген режиміне тоқталып кететінін болсақ, әдетте, Қазақстан Республикасының Салық Кодексіне сәйкес КТС-тің мөлшерлемесі 20% болып табылады, ал ауыл шаруашылығы өнімін, аквамәдениет (балық шаруашылығы) өнімін өндіруші заңды тұлғалар үшін, егер мұндай табыс ауыл шаруашылығы өнімін, аквамәдениет (балық шаруашылығы) өнімін өндіру, аталған өз өндірісінің өнімін, сондай-ақ осындай қайта өңдеу өнімдерін қайта өңдеу және өткізу жөніндегі қызметті жүзеге асырудан алынған болса 10%-дық мөлшерлеме бойынша КТС төленеді. Салық кодексінің 313 бабының 2 тармағына сәйкес анықталады.

2010 жылдың 1 қаңтары мен 2018 жылдың 1 қаңтары аралығында 10% мөлшерлеме бойынша салықты, ауыл шаруашылығы үшін құрал-жабдықтарды дайындайтын кәсіпорындарға да 7 жыл салықтар бойынша жеңілдік болған. Бұл еліміздегі ауыр өнеркәсіптің жоғары дәрежеде дамуына зор үлесін қосқанын айта кету керек.

Ауыл шаруашылығымен айналысатын адамдарды ынталандыру үшін Қазақстан Республикасының өзінің бастауын 2020 жылдың 1 қаңтарынан «шағын және орта бизнес субъектілері» салықтардан толыққанды түрде 3 жылға, яғни 2023 жылдың 1 қаңтарына дейін босатылған. Бұл 3 жыл мерзім бизнес субъектілері үшін жетіліп, дамып, кәсіпорынның өзін жаңа қырынан көрсетуге септігін тигізеді. Бұл өзгерістер егін мен мал шаруашылығымен айналасатын шаруа қожайылықтарынан көбеюіне алып келді. Жалпы салық режиміндегі өзгерістер мен жеңілдіктер туралы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 2019 жылғы қыркүйек айындағы жолдауында тоқталып, аса қадағалауға алатыны жайлы сан мәрте айта кеткен еді. Айтулы өзгерістер 2019 жылдың 27 желтоқсанынан бастап іске асып, ол туралы Заңдағы өзгертулерге қол қойылды. ҚР Кәсіпкерлік Кодексінің 24-бабына сәйкес шағын кәсіпкерлік субъектілері заңды тұлға құрмай және кәсіпкерлікті жүзеге асыратын жеке кәсіпкерлер болып табылады, қызметкерлердің жылдық орташа саны 100 адамнан аспайды және орташа тиімді табысы республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және қаржылық есептілік жылының 1 қаңтарға сәйкестігінде қолданыста болатын үш жүз мың еселенген айлық есептік көрсеткіштен аспауы керек.

Жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыратын шағын кәсіпкерлік субъектілері микрокәсіпкерлік субъектілері болып табылады, жұмыскерлердің жылдық орташа саны 15 адамнан аспайды, орташа жылдық табысы тиісті қаржылық есептілік жылының 1 қаңтарында қолданыста болатын «Республикалық бюджет туралы» заңда белгіленген отыз мың еселенген көрсеткіштен аспауы шарт.

Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне тиесілілігінің сәйкестігі анықталғаннан кейін осы субъектілердің қайсысының салық төлемеуге құқығы бар екенін нақтыланған. Олар:

Сонымен, біріншіден- корпоративті табыс салығының 100% - ға азаяды (төлем көзінен ұсталатыннан басқа), Қазақстан Республикасының Салық Кодексінің 700- бабына сәйкес есептелген, ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері үшін арнаулы салық режимдерін қолданатын ауыл шаруашылығы өндірушілері.

Екіншіден - шаруа және фермер қожалықтары үшін арнайы салық режимін қолданатын салық төлеушілер ҚР СК 704-бабына сәйкес есептелген бірыңғай жер салығының сомасын 100% - ға азайтады.

Үшіншіден, патент негізінде арнайы салық режимін қолданатын салық төлеушілер ҚР СК 686 - бабына сәйкес есептелген жеке табыс салығының (төлем көзінен ұсталатыннан басқа) төленуге жататын сомасын 100% - ға азайтады.

Төртіншіден-ҚР СК 695-бабына сәйкес есептелген жеке табыс салығының (төлем көзінен ұсталатыннан басқа) төленуге жататын сомасын тіркелген шегерімді пайдалана отырып, ТШЖ қолданатын салық төлеушілер 100% - ға азайтады.

Бесінші-оңайлатылған декларация негізінде ТШЖ қолданатын салық төлеушілер ҚР ҰК 687-бабына сәйкес есептелген жеке табыс салығының (төлем көзінен ұсталатыннан басқа) және әлеуметтік салықтың төлеуге жататын сомаларын 100% - ға азайтады.

Бұл өзгерістер еліміздің кәсіпкерлері үшін қолдаудың ең жақсы шешімі. Себебі осындай жеңілдіктердің нәтижесін «100 жаңа есім» жобасынан да аңғару қиын емес. Үкімет тарапынан осындай қолдаулар көп қарастырылып, іске асып отыратын болса, Қазақстандағы ауыл шаруашылығы жаңа деңгейге көтерілетіні сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі

1. Кәсіпорындар статистикасы. 2-серия. Қазақстан Республикасындағы субъектілер санының негізгі көрсеткіштері. 2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. stat.gov.kz

2. Кәсіпорындар статистикасы. 2-серия. Қазақстан Республикасындағы субъектілер санының негізгі көрсеткіштері. 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. stat.gov.kz

3. Кәсіпорындар статистикасы. 2-серия. Қазақстан Республикасындағы субъектілер санының негізгі көрсеткіштері. 2022 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Ұлттық статистика бюросы. stat.gov.kz

4. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ. (11.07.2022ж. өзгертулер мен толықтырулар енгізілген). adilet.zan.kz/

The cruise industry performance indicators

O.P. Chukurna¹, O.V. Tuchynska²

¹Doctor of Economics, professor of the Department of Marketing, Management, Public Management and Administration

²student of the second level of higher education, majoring in «Management»
elenachukurna@gmail.com; sashatuch01@gmail.com

^{1,2}State University of Intellectual Technologies and Communication

Abstract: The article examines the indicators of the efficiency of cruise transportation. The influence of economic factors on the development of cruise transportation in the conditions of the COVID-19 pandemic is considered. Indicators for evaluating the effectiveness of cruise transportation were proposed and their implementation was carried out in the conditions of the decline in transportation after the pandemic period.

Keywords: indicators, effectiveness, pandemics *COVID-19*

The topic of this work is performance indicators, also known as key performance indicators (KPI). They are used in cruise industry and in maritime business in general.

The purpose of this research is identification of key performance indicators relevant to the multi-service cruise industry on the example of “Heritage Expedition”, cruise company based in New Zealand.

This work is relevant to its time, because of the COVID-19 pandemic and its devastating effects on all areas of human activity. Pandemic has caused stagnation in the tourist and entertainment business. Those businesses are only now beginning their road to recovery. After almost two years of no activity, cruise companies have planned their first post-pandemic cruises for 2022-2023 and are in desperate need of an assessment of their success.

But to assess relevant performance indicators for the multi-service cruise industry, it is important to understand that the maritime industry has a specific standard of key performance indicators (KPIs). They are divided into three levels, which are mathematically connected: group key performance indicators (group KPIs), key performance indicators (KPIs) and performance indicators (PIs). [2] Performance indicators (PI) are the basis of the KPI system. They are used to calculate all KPIs and SPIs. With a clear understanding of PIs, how they are measured and their units of measurement, it is easy to generate accurate reports and correctly benchmark the fleet against industry standards.

This system is called BIMCO Shipping KPI and is a global shipping tool for defining, measuring, and reporting operational performance. [3] The KPI system is used to compare ship performance against industry standards and potentially identify where her efficiency could be improved. The BIMCO Shipping KPI system was first developed by several major shipping companies in 2006 and continues to be refined every year. The last changes and improvements to the system took place in 2021. [4 p. 267]

Performance indicators are divided into organizational, financial, and processual. [5] Certain key operating metrics used in the cruise industry to measure operating performance are calculated using the following revenue and cost drivers.

The company "Heritage Expedition" is good example of calculating key performance indicators. Heritage Expeditions was founded in 1985 to raise awareness and preserve the natural world through responsible expedition travel. [6]

The first relevant indicator is cruise passenger days, calculated as the number of passengers carried in each period multiplied by the number of days of the respective cruises. For example, “Heritage Expedition” has managed to increase its passenger numbers at a compound annual growth rate (CAGR) of ~5.3% since 2020, and the number of passenger cruise days was 5.7% since

2020. During this period, the growing demand for cruise vacations and the company's loyalty programs played an important role in increasing the number of passengers. But during and after the pandemic, these indicators decreased significantly.

A second performance measure specific to the cruise industry is Available Passenger Cruise Days, or APCD. This key performance indicator shows a measure of a cruise ship's throughput. It represents double cabin accommodation multiplied by the number of cruise days per period. [7] Available Passenger Cruise Days (APCD) is used to calculate unit revenue, unit cost and vessel occupancy. A unit means one client vacationing on a cruise. Between 2020 and the beginning of the pandemic, the capacity of the "Heritage Expedition" also increased by ~5%.

The third metric used by cruise lines is Occupancy. It is calculated by dividing the cruise days of passengers by APCD. That is, by dividing the first indicator by the second. A percentage above 100% indicates that there were more than two passengers in some cabins. An increase in occupancy is positive for the company as it leads to increased revenue at slightly higher costs and thus improves margins. [7] The increase in margins has a positive effect on the portfolio of cruise liners. The occupancy rate of the "Heritage Expedition" is increasing. However, Heritage Expedition's 2020 occupancy rate was 104.7%, lower than Carnival Corporation's (CCL) 105.1% and Norwegian Cruise's (NCLH) 109%.

Hence, in addition to the main KPI-standards of sea transportation, cruise companies also use three other additional and specific performance indicators to determine the success of their business.

References

1. Круїзнеповернення: найцікавіші нові кораблі та маршрути, які варто відвідати у 2022 та 2023 роках. – Stuff.co.nz. – website. URL: <https://www.stuff.co.nz/travel/experiences/cruises/129715834/cruise-comeback-the-most-exciting-new-ships-and-itineraries-to-check-out-in-2022-and-2023> (date of application: 22.09.2022)
2. Концепт KPI. – BIMCO. – website. URL: <https://www.shipping-kpi.org/book/page?searchkey=concepts> (date of application: 22.09.2022)
3. What is BIMCO Shipping KPI? – BIMCO. – website. URL: <https://www.bimco.org/ships-ports-and-voyage-planning/shipping-kpi-system#:~:text=The%20Shipping%20KPI%20System%20is,performance%2C%20both%20internal%20and%20externally> (date of application: 22.09.2022)
4. International Journal of Business and Management Vol. 7, No. 10; May 2019, Katerina Konsta&Evi Plomaritou
5. David Parmenter, Key Performance Indicators. John Wiley & Sons 2007
6. Heritage Expedition. – About Us – website. URL: <https://www.heritage-expeditions.com/about/> (date of application: 26.09.2022)
7. Key metrics to measure Royal Caribbean's revenue performance. – Yahoo – website. URL: <https://finance.yahoo.com/news/key-metrics-measure-royal-caribbean132203181> (date of application: 22.09.2022)

Роль анализа финансового состояния в системе управления денежными потоками предприятия

Г.А. Шакирова¹, Д.И. Сыздыкова², Ю.Ю. Цой³

¹магистр экономических наук, ст. преподаватель

²PhD, ассоциированный профессор

³магистрант 2-го года обучения по образовательной программе «Учет и аудит»

gulia72.kargu@mail.ru

^{1,2,3}Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова

Аннотация: На современном этапе осуществление деятельности любого предприятия возможно только при наличие денежных средств и их рационального использования. Основная цель, которая стоит перед управлением денежными потоками на предприятии, является определение оптимального состояния финансовых результатов и финансового состояния. В статье авторами был представлен подробный анализ динамики состава и структуры активов, состава и структуры источников формирования активов ТОО «Seven Refractories Asia» за 2019-2021 года.

Авторами представлены расчеты по коэффициентам ликвидности на примере ТОО «Seven Refractories Asia» за исследуемый период. В статье также представлены результаты расчетов показателей финансовой устойчивости на примере ТОО «Seven Refractories Asia» по состоянию на 31 декабря 2021 года.

Авторами показано, что способность предприятия своевременно производить платежи, финансировать свою деятельность на расширенной основе свидетельствует о его хорошем и устойчивом финансовом состоянии и главная цель анализа – своевременно выявлять и устранять недостатки в финансовой деятельности и находить резервы улучшения финансового состояния предприятия и его платежеспособности.

Ключевые слова: денежный поток, предприятие, финансовое состояние, коэффициенты ликвидности, коэффициенты финансовой устойчивости, платежеспособность, эффективность

Под финансовым состоянием понимается способность предприятия финансировать свою деятельность. Оно характеризуется обеспеченностью финансовыми ресурсами, необходимыми для нормального функционирования предприятия, целесообразным их размещением и эффективным использованием, финансовыми взаимоотношениями с другими юридическими и физическими лицами, платежеспособностью и финансовой устойчивостью. Финансовое состояние предприятия может быть устойчивым, неустойчивым и кризисным [1].

Способность предприятия своевременно производить платежи, финансировать свою деятельность на расширенной основе свидетельствует о его хорошем и устойчивом финансовом состоянии. Чтобы развиваться в условиях рыночной экономики, нужно знать, как управлять финансами, какой должна быть структура капитала по составу и источникам образования, какую долю должны занимать собственные средства, а какую – заемные. Следует знать и такие понятия рыночной экономики, как финансовая устойчивость, платежеспособность, деловая активность, рентабельность и др. [2].

Главная цель анализа – своевременно выявлять и устранять недостатки в финансовой деятельности и находить резервы улучшения финансового состояния предприятия и его платежеспособности [3].

Основными источниками информации для анализа финансового состояния предприятия служат на ТОО «Seven Refractories Asia»:

- Бухгалтерский баланс;
- Отчет о прибылях и убытках.

Актив баланса ТОО «Seven Refractories Asia» содержит сведения о размещении капитала, имеющегося в распоряжении предприятия, т.е. о вложениях в конкретное имущество и материальные ценности, о расходах предприятия на производство и реализацию продукции и об остатках свободной денежной наличности. Каждому виду размещенного капитала соответствует отдельная статья баланса. Основным признаком группировки статей актива баланса считается степень их ликвидности (быстрота превращения в денежную наличность). По этому признаку все активы баланса подразделяются на краткосрочные и долгосрочные активы.

Размещение средств ТОО «Seven Refractories Asia» имеет очень большое значение в финансовой деятельности и повышении ее эффективности. От того, какие средства вложены в основные и оборотные средства, сколько их находится в сфере производства и в сфере

обращения, в денежной и материальной форме, насколько оптимально их соотношение, во многом зависят результаты производственной и финансовой деятельности, следовательно, и финансовое состояние предприятия. В связи с этим в процессе анализа активов предприятия в первую очередь следует изучить изменения в их составе, структуре и дать им оценку, на основании информации приведенной в таблице 1.

Таблица 1

Анализ динамики состава и структуры активов ТОО «Seven Refractories Asia» за 2019-2021 года

Наименование показателя	2019 год		2020 год		2021 год	
	тенге	%	тенге	%	тенге	%
Актив (на конец года)	105854070	100	96430930	100	127629870	100
I. Краткосрочные активы	90535470	85,5	73441484	76,2	105501580	82,7
Денежные средства и их эквиваленты	2664140	2,9	8339800	11,2	16290630	15,4
Прочие краткосрочные финансовые инструменты	-	-	-	-	-	-
Краткосрочная дебиторская задолженность	32035723	35,4	27365600	37,2	50130560	47,5
Запасы	55236610	61,0	37176040	50,5	36173590	34,3
Текущие налоговые активы	-	-	560044	0,7	2906800	2,7
Долгосрочные активы для продажи	-	-	-	-	-	-
Прочие краткосрочные активы	598997	0,7	551722	0,4	-	-
I. Долгосрочные активы	15318600	14,5	22989446	23,8	22128290	17,3
Основные средства	15184850	99,1	19889968	86,5	19455841	87,9
Нематериальные активы	133750	0,9	325850	1,6	315180	1,5
Отложенные налоговые активы	-	-	-	-	-	-
Прочие долгосрочные активы	-	-	2733628	11,9	2357269	10,6
Примечание - составлено автором на основании источников [4]						

Из приведенных данных в таблице 1, можно определить некоторые тенденции в развитии предприятия.

Балансовая стоимость активов ТОО «Seven Refractories Asia» за три года имела тенденцию увеличения. В 2019 году она составляла 105854070 тенге, в 2020 году – 96430930 тенге, активы уменьшились по сравнению с 2019 годом на 9423140 тенге в основном за счет снижения дебиторской задолженности в два раза и снижения запасов, а в 2021 году активы увеличились на 31198940 тенге.

Увеличение в 2021 году произошло в результате увеличения дебиторской задолженности и денежных средств.

Анализируя динамику за три года наблюдается снижение краткосрочных активов в 2021 году и увеличение долгосрочных активов.

В 2019 году в балансовой стоимости активов ТОО «Seven Refractories Asia» доля краткосрочных активов составляла 85,5%, а долгосрочных активов 14,5%, в 2020 году соответственно 76,2% и 23,8%, а в 2021 году краткосрочные активы составляли 82,7%, а долгосрочные активы 17,3%, это связано с тем, что в 2020 году капитальные вложения в 2 раза превысили капитальные вложения в 2019 года.

По сравнению с 2019 годом в 2021 году произошли резкие изменения в самой структуре краткосрочных активов. В 2019 доля денежных средств и их эквивалентов составляло 2,9%, а в 2021 году - 15,4%.

В свою очередь изменилась доля краткосрочной дебиторской задолженности в 2019

году 35,4%, а в 2021 году 47,5%, т.е. снижение произошло на 12,1 пункта или в 1,5 раза. Это изменение произошло в результате снижения запасов предприятия: в 2019 году доля запасов составляла 61,0%, а в 2021 году 34,3%, т.е. снижение произошло на 26,7 пункта или в 2 раза.

В 2020, 2021 годах в структуре активов появился новый вид актива текущие налоговые платежи на сумму 3466844 тенге.

Изучив динамику долгосрочных активов необходимо отметить, что в 2021 году по сравнению с 2020 годом долгосрочные активы снизились на 861156 тенге или на 3,7%.

Проанализировав динамику состава и структуры активов ТОО «Seven Refractories Asia» необходимо отметить, что в 2020 году в структуре краткосрочных активов увеличилась доля более ликвидных средств это денежные средства – 15,4% и дебиторская задолженность – 47,5%, а в целом в анализируемом периоде произошли незначительные изменения в соотношении краткосрочных и долгосрочных активов предприятия, краткосрочные активы в 2019 году составляли 85,5%, а в 2021 году 82,7% т.е. снижение произошло на 2,8 пункта, а долгосрочные активы снизились в 2020 году 23,8%, а в 2021 году 17,3%, т.е. снижение произошло на 6,5 пункта.

Для анализа деятельности предприятия и ее финансовой устойчивости необходимо также проанализировать источники формирования активов ТОО «Seven Refractories Asia» в таблице 2.

Таблица 2

Анализ динамики состава и структуры источников формирования активов ТОО «Seven Refractories Asia» за 2019 – 2021 года

Наименование показателя	2019 год		2020 год		2021 год	
	тенге	%	тенге	%	тенге.	%
Обязательства и капитал (на конец года)	105854070	100	96430930	100	127629870	100
III Краткосрочные обязательства	25486250	24,1	15870450	16,5	42396520	33,2
Обязательства по налогам	101383	0,4	127415	0,8	416226	1,0
Краткосрочная кредиторская задолженность	23558337	92,4	15508441	97,7	41755415	98,5
Прочие краткосрочные обязательства	1826530	7,2	234594	1,5	-	-
IV Долгосрочные обязательства	8217820	7,8	8410480	8,7	13083350	10,3
Долгосрочные финансовые обязательства	8217820	100,0	8410480	100,0	13083350	100
V Капитал	72150000	68,1	72150000	74,8	72150000	56,5
Выпущенный капитал	72150000	100	72150000	100	72150000	100
Резервы	-	-	-	-	-	-
Нераспределенная доход (непокрытый убыток)	-	-	-	-	224879	0,5
Примечание – составлено автором на основании источников [4]						

Анализируя источники формирования активов ТОО «Seven Refractories Asia» в таблице 2 необходимо отметить, что положительным моментом в деятельности предприятия является то, что в качестве основного источника формирования активов предприятия выступает капитал ТОО «Seven Refractories Asia». В 2019 году его доля в формировании активов составляла 68,1%, в 2020 году – 74,8%, в 2021 году – 56,5%.

Долгосрочные обязательства представляют собой долгосрочные финансовые обязательства.

Краткосрочные обязательства представлены краткосрочной торговой и прочей

кредиторской задолженностью, текущими налоговыми обязательствами по подоходному налогу, вознаграждениям работникам и прочими краткосрочными обязательствами.

Краткосрочные обязательства увеличились в основном за счет краткосрочной кредиторской задолженности.

Краткосрочная кредиторская задолженность:

- в 2019 году составляла 23558337 тенге или 92,4% всех краткосрочных обязательств;
- в 2020 году 15508441 тенге или 97,7%;
- в 2021 году 41755415 тенге или 98,5%.

Увеличение краткосрочной кредиторской задолженности в 2021 году произошло на 26246974 тенге или 62,9%.

Доля выпущенного капитала в структуре капитала снизилась, в 2019 году – 68,1%, в 2020 году – 74,8%, а в 2021 году – 56,5%.

Таким образом, анализ структуры источников формирования активов необходим для оценки рациональности формирования источников финансирования деятельности предприятия и его рыночной устойчивости.

Анализ ликвидности баланса заключается в сравнении средств по активу, и сгруппированных по степени их ликвидности и расположенных по пассиву, сгруппированных по срокам их погашения и расположенными в порядке возрастания сроков.

В системе важнейших показателей, исчисляемых на основе финансовой отчетности, являются показатели ликвидности. В практике финансового анализа существуют три основных показателя ликвидности: абсолютная ликвидность; промежуточная (быстрая или срочная) ликвидность; текущая ликвидность.

На основании вышеприведенной информации рассчитаем значение коэффициентов ликвидности на основе данных баланса ТОО «Seven Refractories Asia» по состоянию на 31 декабря 2021 года в таблице 3.

Таблица 3

Значение коэффициентов ликвидности на примере ТОО «Seven Refractories Asia» по состоянию на 31 декабря 2021 года

Показатели	Числитель	Знаменатель	Значение (гр.2/гр.3)	Оценка полученного значения
Коэффициент абсолютной ликвидности	15861586	69317866	0,2288	Соответствует нормальному значению
Коэффициент промежуточной ликвидности	29344886 (15861586 + 13483300)	69317866	0,4233	Не соответствует нормальному значению
Коэффициент текущей ликвидности	62076986	69317866	0,8955	Значение ниже 1 говорит о высоком финансовом риске, связанном с тем, что предприятие не в состоянии стабильно оплачивать текущие счета
Примечание - составлено автором на основании источников [4]				

Анализируя ликвидность баланса ТОО «Seven Refractories Asia» необходимо обратить внимание, что значение абсолютной ликвидности составляет 0,2288.

Эту часть краткосрочной задолженности предприятие сможет погасить в ближайшее время и дату составления баланса предприятие является платежеспособным.

Значение коэффициента промежуточной ликвидности на ТОО «Seven Refractories Asia» составляет 0,4233.

Этот показатель характеризует прогнозируемые платежные возможности предприятия

при условии своевременного проведения расчетов с дебиторами. Однако значение данного коэффициента не соответствует нормальному значению и предприятие должно обратить внимание на своевременность погашения дебиторской задолженности.

Коэффициент текущей ликвидности на ТОО «Seven Refractories Asia» составляет 0,8955.

Значение коэффициента говорит о неплатежеспособности предприятия.

Значение ниже 1 говорит о высоком финансовом риске, связанном с тем, что предприятие не в состоянии стабильно оплачивать текущие счета.

Таким образом, на основе рассчитанных значений ликвидности следует сделать вывод, что руководству ТОО «Seven Refractories Asia» необходимо обратить внимание на управление оборотными средствами для улучшения показателей промежуточной и текущей ликвидности.

На основе финансовой отчетности организации пользователи оценивают ее финансовое состояние.

Финансовое состояние предприятия – это экономическая категория, отражающая состояние капитала в процессе его кругооборота и способность субъекта хозяйствования к погашению долговых обязательств и саморазвитию на фиксированный момент времени.

Устойчивое финансовое состояние является необходимым условием эффективной деятельности ТОО «Seven Refractories Asia».

Финансовая устойчивость, как одна из важнейших характеристик финансового состояния предприятия, определяется соотношением заемных и собственных средств в структуре ее капитала и характеризует степень независимости коммерческой организации от заемных источников финансирования.

Рассчитаем значения коэффициентов финансовой устойчивости на основе данных баланса ТОО «Seven Refractories Asia» по состоянию на 31 декабря 2021 года. При этом используем второй подход для корректировки показателей финансовой отчетности на сумму отложенного налога и отразим в таблице 4.

Таблица 4

Значение коэффициентов финансовой устойчивости на примере ТОО «Seven Refractories Asia» по состоянию на 31 декабря 2021 года

Показатели	Числитель	Знаменатель	Значение (гр.2/гр.3)
1	2	3	4
Коэффициент автономии	56852899 ((53833457 (собственный капитал) + 3019442 (отложенный налог))	156763763	0,3627
Коэффициент финансового левериджа	99910864 ((33612440 (долгосрочные обязательства) – 3019442 (отложенный налог) + 69317866 (краткосрочные обязательства))	56852899 ((53833457 (собственный капитал) + 3019442 (отложенный налог))	1,7574
Коэффициент концентрации заемного капитала	99910864	156763763	0,6373
Коэффициент покрытия инвестиций	87445897 ((53833457 (собственный капитал) + 33612440 (долгосрочные обязательства))	156763763	0,5578
Примечание - составлено автором на основании источников [4]			

Проанализировав финансовую устойчивость ТОО «Seven Refractories Asia», необходимо обратить внимание, что значение коэффициента автономии составляет 0,3627, это ниже

нижней границы нормального значения, которая должна быть равна 0,5 и более.

Коэффициент финансового левериджа составляет 1,7574, нормальное значение должно быть менее 0,7, т.е. значение больше 1 – это говорит о том, что организация финансово зависима от внешних источников финансирования.

Коэффициент концентрации заемного капитала составляет 0,6373, нормальное значение должно быть равно 0,5 и меньше, значение чуть превышает нормальное значение.

Коэффициент покрытия инвестиций составляет 0,5578, нормальное значение должно быть 0,7 и более. Значение чуть ниже нормального. При этом считается, что большую информативность имеют не абсолютные значения тех или иных коэффициентов, а устойчивость их динамики. То есть само по себе значение коэффициента не является угрозой провала инвестиций, и, если в следующем временном проекте это значение улучшится, инвестирование в этом направлении является оправданным; а уменьшение коэффициента, даже в «благополучном» интервале, может быть поводом для перенаправления инвестиций в другом направлении. На основе произведенных расчетов следует вывод, что ТОО «Seven Refractories Asia» зависит от внешних источников финансирования. При этом нельзя однозначно сказать, что финансовая устойчивость ТОО «Seven Refractories Asia» неудовлетворительная. Для более детального анализа следует учитывать динамику данных показателей за ряд отчетных периодов, отраслевые особенности, результаты сопоставления значений данных показателей с показателями других организаций этой же отрасли и т.д.

Таким образом, мы проанализировали финансовые результаты и финансовое состояние ТОО «Seven Refractories Asia» и по результатам проведенного исследования предприятию необходимо обратить внимание на значение отдельных коэффициентов, которые на текущий момент имеют достаточно низкое значение и необходимо пересмотреть политику деятельности предприятия для того, чтобы в перспективе улучшить финансовое положение и значение данных коэффициентов.

Список литературы

1. Миляева Л.Г. Комплексный анализ хозяйственной деятельности: Практикоориентированный подход: учебное пособие. – Москва: КноРус, 2016. – 190.
2. Грибов В.Д., Грузинов В.П. Экономика организации (предприятия): учебник. – М.: КНОРУС, 2018.-416 с.
3. Бланк И.А. Управление прибылью: учеб. пособие. – М.: Омега-Л, 2010. – 423 с.
4. Моисеева И. И., Моргунова К. И. Анализ проблем планирования и прогнозирования показателей деятельности предприятия // Социально-экономические явления и процессы. – 2018. – №1. – С. 97-102.

**Цифрлық экономика жағдайында маркетингтік қызметті
трансформациялау**

**Трансформация маркетинговой деятельности в условиях
цифровой экономики**

Transformation of marketing activities in the digital economy

Роль рекламы в розничной торговле Казахстана

Г.А. Абзалбек¹, А.Б. Тульева²

¹м.э.н., старший преподаватель кафедры Маркетинга,

²м.э.н., преподаватель кафедры Маркетинга

gulnara1-2-3@mail.ru, aidanatulyeva@mail.ru

^{1,2}Карагандинский университет им. Академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация. Реклама всё более становится одной из важнейших отраслей, которая непосредственно принимает участие в создании новых рабочих мест, причём это касается как непосредственно рекламного бизнеса, так и других отраслей экономики, которые им обслуживаются.

Ключевые слова: Реклама, розничная торговля, продвижение товара, пропаганда, эффекты.

Рекламная деятельность является главной из движущих сил, которая способствует повышению жизненного уровня населения. Реклама является основным каналом распределения информации на рынке и предпосылкой обратной связи с ним.

Рекламная деятельность имеет убеждающий или информационный характер и направлена на оказание влияния на потребительское поведение и/или мнение широкой аудитории. Рекламная деятельность - один из инструментов маркетинга, может использоваться в сочетании с такими приемами, как стимулирование сбыта, тактика индивидуальных продаж или деловые связи.

Реклама - процесс донесения сведений от рекламодателя вплоть до целевой аудитории с помощью привлечения разных информационных каналов. Основная роль рекламы - донесение информации до потребителя.

Реклама стимулирует спрос и доходность рынка, создает имидж фирмам и товару, привлекает внимание к социальным проектам, увеличивает налогооблагаемую базу, имеет образовательную и политическую роль. Актуальность существования рекламной деятельности на рынке сомнений не вызывает, т.к. без нее невозможно экономическое развитие [1].

Основными инструментами рекламы являются: информационные материалы, рекламные ролики и объявления, пресс-релизы, информационные письма, каталоги, товарные знаки, фирменные стили, выставки, т.е. продвижение товара на рынок. Также наряду с основными инструментами активно развивается сектор интернет-ресурсов, который в данном направлении представляет несколько видов онлайн рекламы:

Виды онлайн рекламы, инструменты и задачи:

- контекстная реклама;
- медийная реклама;
- таргетированная реклама (банерная реклама);
- SEO (search engine optimization);
- SMM (social media marketing);
- управление репутацией в сети;
- PR публикации;
- тизерная реклама.

Реклама ориентирована на развитие товаров, её задача способствовать реализации маркетинговых целей, к которым причисляют: увеличение объема продаж; повышение части рынка; выведение на рынок новейших продуктов; развитие положительного имиджа компании и т. д.

Рекламное объявление - каждая доходная модель не индивидуальной презентации и продвижения идей, продуктов и услуг, исполняемая определенным заказчиком. В рамках

менеджмента рекламное объявление должно: во-первых, организовать рынок (потребителя) к благоприятному восприятию новейшего товара; во-вторых, сохранять спрос на высоком уровне на стадии общественного производства продукта; в- третьих, содействовать расширению рынка сбыта.

Маркетологи устанавливают комплекс продвижения как специфическое сочетание рекламы, личной продажи, мероприятий по стимулированию сбыта и организации связей с общественностью, направленные на достижение маркетинговых и целей. Т.е., основные цели рекламы - создать осведомленность, предоставить информацию, убедить, напомнить, склонить к решению о покупке. Эти цели тесно связаны с моделью поведения покупателя.

Рекламодатель должен определить, какого состояния достигли его целевые потребители (с помощью маркетинговых исследований, и соответственно установить цели рекламы, то есть в случае с новым видом продукции следует максимизировать “осведомленность” и “знание” того, что он из себя представляет (его свойства), а в случае с установившейся товарной маркой необходимо подкреплять “предпочтение” марки и “напоминать” о ней регулярным потребителям [2].

Эффективность рекламы определяется с помощью особых методов. Это может быть опрос рекламной аудитории, где выясняется уровень осведомленности о предприятии, представления о преимуществах и выгодах от покупки товара или использовании услуг, выяснение представлений об образе предприятия, о положительных и отрицательных сторонах проведенной рекламной компании.

Подвести итоги по определению экономической эффективности и роли рекламных мероприятий или кампаний в большинстве случаев можно только косвенно, ведь многие рыночные факторы не поддаются учету.

Относительная экономическая выгода и эффективность рекламы определяется двумя основными способами:

- анализом объемов реализации и доходов предприятия до и после рекламной кампании;
- сравнением полученных доходов с ассигнованиями на рекламу.

Ход мероприятий можно контролировать на любом этапе. Но следует понимать, что это всего лишь один метод из арсенала маркетинга, оказывающий основополагающее воздействие на деятельность компании и реализацию товаров и услуг.

Розничная торговля – это последний этап в канале распределения, который включает все предприятия (фирмы) и всех людей, участвующих в процессе физического перемещения товаров и услуг, а также в передаче права собственности на эти товары и услуги от производителя потребителю.

Потребитель согласен оплачивать существенную стоимость - и пусть даже за высококачественный продукт - только лишь в данном случае, когда производитель ему известен и пользуется неплохой репутацией. Таким образом, имея оптимальное название (имидж), предприятие может в известной степени реализовать личные продукты согласно значительной стоимости вне зависимости от качества; содействовать появлению потребностей в этом товаре, т.е. формировать потребность; предоставлять покупателям необходимую информацию о товаре.

Подробную информацию о товаре требуют не только потребители основных средств производства, но и покупатели товаров широкого использования, которым она упрощает подбор.

Основной принцип рекламной работы, является требование ее преуспевания - это запуск в постоянное использование рекламы, какую покупатель запоминает и отождествляет с определенным товаром. Вот по какой причине главный сюжет рекламы фирмы никак не должен меняться.

Основной способ оценки экономической производительности продвижения основан на определении дополнительной прибыли, приобретенной за счет проведения мероприятий согласно стимулированию, и сравнении этих объемов с расходами. Для этого необходимо отыскать финансовые характеристики оценки рентабельности продаж. На основе

показателей прибыли и выручки от реализации рассчитывают коэффициенты рентабельности согласно всей продукции в полном и по единичным её видам. Снижение расходов на производство и сбыт продукта способен считаться положительной тенденцией при оценке сведений коэффициентов. Но снижение этих расходов в текущем периоде способен негативно сказаться в рентабельности в последующих этапах, так как для возобновления позиций фирмы на рынке понадобится существенно повысить данную статью расходов. С помощью правильно выстроенной концепции продвижения, можно повысить объем осуществления продукции при низком уровне расходов на изготовление. Достигнуть данной цели возможно посредством создания на рынке значительных брендов, которые станут доставлять доход компании в долгосрочной перспективе [3].

Важно отметить, что экономическая эффективность рекламы приобретают вследствие сопоставления дополнительной прибыли, полученной вследствие применения средств продвижения, с расходами, связанными с их реализацией. Главным использованным материалом при рассмотрении экономической эффективности итогов стимулирующих сбыт мероприятий компании служат, равно как и при рассмотрении эффективности рекламы, статистические и бухгалтерские сведения о увеличении товарооборота. На основе данных сведений возможно изучить экономическую эффективность одного либо сразу нескольких событий согласно стимулированию сбыта, а кроме того - всей работы фирмы по стимулированию сбыта.

Измерение экономической эффективности стимулирования сбыта никак не предполагает больших проблем, так как данные мероприятия дают результат мгновенно уже после начала их применения, а уже после их завершения результат пропадает.

Однако, для того чтобы приобрести наиболее приближенные к точным итоги, необходимо расценивать изменения экономических характеристик работы компании под действием лишь кампании по стимулированию сбыта, никак не проводя в это же время иных событий по продвижению, в период времени, если воздействие иных (не имеющих взаимоотношения к проводимым событиям по стимулированию) факторов, оказывающих большое влияние на объем товарооборота, мало либо предсказуемо настолько, что может быть предусмотрено при расчетах.

Таким образом, следует общий вывод, что роль рекламы в современном обществе достаточно высока. Исходя из этого, с одной стороны очевидна необходимость создания механизмов общественного и государственного контроля рекламной деятельности. С другой стороны, те же процессы требуют осознания рекламистами степени своей социальной ответственности. Саморегулирование рекламного бизнеса становится необходимым фактором гармонии между рекламой и обществом. В этой связи возрастает значение овладения рекламистами знания о роли рекламы в современном обществе и принципах формирования поведенческих установок в данной сфере профессиональной деятельности.

Комплекс продвижения считается компонентом комплекса маркетинга и направлен на создание и поддержание стабильных связей компании с рынком для информирования, убеждения и напоминания о собственной деятельности с целью активизации продажи товаров и развития положительного имиджа на рынке.

В качестве основных путей совершенствования продвижения продукции предприятия и стимулирования сбыта предложен метод рекламной компании за счет радио рекламы, рекламы в печатных СМИ.

Активная рекламная кампания привлечет дополнительных клиентов, а значит увеличит выручку и прибыль предприятия.

Список литературы:

1. Алхабаев Ш. Объявлена лучшая социальная реклама Казахстана [Электронный ресурс]. – URL: <https://vk.com/away.php?utf=1&to=https%3A%2F%2Fm.tengrinews.kz>.
2. Минбалеев А. В. Правовое регулирование социальной рекламы [Электронный ресурс]. – URL: <https://vk.com/away.php?to=http%3A%2F%2Fmedialawca.org%2>

Fold%2Fnode%2F7596 .

3. Омарбекова Ж. О культуре социальной рекламы в Казахстане [Электронный ресурс]. – URL: <https://vk.com/away.php?to=http%3A%2F%2Fm.inform.kz%2Fru%2Fnode%2F7596> .

Интернет-маркетинг трендтері

Д.С. Асанова, Д.Г. Мамраева

«Логистика (салалар бойынша)» мамандығы бойынша 2-ші оқу жылының магистранты
di.asanova00@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: э.ғ.к, қауымдастырылған профессор, маркетинг кафедрасының
меңгерушісі

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

Түйін сөздер: Цифрлық экономика қазіргі экономикалық ғылым мен басқару тәжірибесіндегі жаңа ұғым мен құбылыс. Цифрлық экономиканың қалыптасуы мен дамуы маркетингтік кешеннің өзгеруіне әкеліп соқтырды, оны қоршаған ортаның өзгерген жағдайларына бейімделуге мәжбүр етті. Бұл мақалада интернет-маркетингте қандай өзгерістер болатыны, ұзақ уақыт бойы не өзекті болатыны және кәсіпорынның негізгі аналитикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға қабілетті стандартты бағдарламалар пакеттері көрсетілген.

Кілт сөздер: Цифрлық экономика, digital-маркетинг, чатботтар, мобильді маркетинг, видео-контент, клиентке бағытталған контент.

Цифрландыру адам қызметінің барлық салаларына әсер етеді. Цифрлық технологиялар ақпаратты іздеуге, бөлісуге және сақтауға байланысты шығындарды айтарлықтай төмендетті. Адамдар мен кәсіпорындардың ақпараттық өрісі едәуір кеңейді. Ақпараттың экономикалық басқару жүйелеріндегі ресурс ретіндегі рөлі өзгерді. Бұл факторлар бірге «Цифрлық экономика» сияқты терминнің пайда болуына әкелді.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде нарықта табысты жұмыс істейтін бірде-бір компания тауарларды және қызметтерді жылжытусыз жұмыс істемейді. Соңғы уақытқа дейін компаниялар өз бизнестерін баспа құралдары, теледидар мен радио жарнамалары және т.б. сияқты дәстүрлі маркетинг құралдарымен алға тартты, алайда интернетке байланысты жоғары технологиялардың дамуымен және пайдаланушылардың назарын цифрлық мазмұнға аударумен бизнесті алға жылжытудың жаңа мүмкіндіктері пайда болды. Егер бұрын компанияларға клиенттерді тарту үшін дәстүрлі жылжыту құралдарын қолдану жеткілікті болса, қазір бұл жеткіліксіз. Жаңа дәуір келді деп айтуға болады – digital-маркетинг дәуірі.

Digital-маркетинг-бұл тұтынушыларды тарту және ұстап қалу мақсатында цифрлық технологияларды қолдануға бағытталған тауарлар немесе қызметтер маркетингі [1,б.5]. Басқаша айтқанда, бұл компанияны, бизнесті, брендті жылжыту, сонымен қатар сандық құралдар арқылы клиенттерді тарту: сайтты іздеу жүйесін оңтайландыру, контекстік жарнама, әлеуметтік медиа, email маркетинг және тағы басқалар.

Бүгінгі таңда интернетте тұтынушылардың назарын аударуға көптеген маркетингтік құралдар бар. Сондықтан маркетинг тенденцияларын қабылдай алатын және олардың бизнес-процестерін оларға бейімдей алатын компаниялар нарықта көшбасшы болады. Бірақ келесі жылы интернет-маркетингте қандай өзгерістер болатынын, ұзақ уақыт бойы не өзекті болатынын және digital-маркетинг тарихында мәңгілікке не болатынын қалай білуге болады? Осы сұрақтарға жауап алу үшін, 2023 жылы позицияларды ұстанатын digital маркетингінің қазіргі трендтерін қарастыру қажет.

1. Әлеуметтік медиа жарнамасы

Қазақстанхалқы 19 644 067 адамдықұрайды (2022 жылғы 1 тамыз). KcellмамандарыҚазақстандағыеңтанымаләлеуметтікжелілербойыншатаалдамалықесепбереотырып, 2021 жылдыңқорытындысыншығарды.

Kcell мәліметтері бойынша 2021 жылы ең танымал интернет-алаңдар:

-YouTube — 26,30%

-Instagram — 20,89%

-TikTok — 7,80%

-WhatsApp — 5,01% [2].

Әлеуметтік желілерде жарнамалаудың негізгі тәсілдері:

- тауарлар каталогы бар компания бетін құру. Сізге ұнайтын өніммен «суретті» ашып, пайдаланушы оның қысқаша сипаттамасын, құнын ала алады, сонымен қатар осы өнім туралы қызығушылық тудыратын сұрақ қоя алады;

- жергілікті жарнаманы пайдалану. Жарнаманың бұл түрінің ерекшелігі-ол табиғи және мазасыз түрде беріледі. Жарнаманың бұл әдісі Instagram әлеуметтік желісінде кеңінен қолданылады. Ол келесідей жұмыс істейді: компаниялар белгілі тұлғаларға өз өнімдерін жібереді, ал олардың орнына пайдаланушыларға осы өнімнің артықшылықтары туралы айтады;

- бейнелерді live-broadcasts режимінде пайдалану (тікелей эфир).

2. Чатботтар

Жасанды интеллект негізіндегі бұл технология күндіз де, түнде де клиенттермен және сайтқа кірушілермен нақты уақыттағы байланысты қамтамасыз етеді. Gartner сарапшыларының болжамы бойынша, 2020 жылдан бастап клиенттермен өзара әрекеттесудің 85%-ы чатбот арқылы жүзеге асырылады [3]. Чатботтың артықшылықтарына пайдаланушылардың назарын аудару және кері байланысты жеделдету кіреді, бұл сайттың конверсиясының жоғарылауын қамтамасыз етеді.

3. Мобильді маркетинг

Пайдаланушылардың үлкен аудиториясы Интернетке мобильді құрылғылардың көмегімен кіреді, сондықтан компанияның веб-сайтындағы барлық ақпарат, соның ішінде ұялы телефондарға бейімделуі керек. Бұл үрдіс бірнеше жылдан бері өзекті болып келеді және төменде келтірілген статистикаға сәйкес ұзақ уақыт бойы өзекті болады:

- дүние жүзінде 1,2 миллиардтан астам адам мобильді құрылғыларды пайдаланады;

- орташа есеппен адамдар мобильді құрылғыны күнделікті пайдалануға 2,8 сағат жұмсайды;

- әлеуметтік желілердегі уақыттың 80% - ы құрылғылардың мобильді нұсқасымен өткізіледі [4].

4. Видео-контент

Сандық бейне маркетинг танымал бола бастады. Компаниялар компанияның қызметі туралы қысқа корпоративтік бейнероликтер түсіреді, түрлі шолулар, конференциялар бейнесін жасайды және оларды ғаламтор желісінде бейнелерді жариялау үшін әлемдік ауқымдағы YouTube – алаңға (сайтқа) орналастырады.

TubularInsights болжамы бойынша, 2019 жылдан бастап онлайн мазмұнның 80% визуалды бейнелеу түрінде болады. Бейнелер кез-келген маркетингтік жобаның басты оқиғасы болады, өйткені олар ақпаратты жақсырақ ұсынады, осылайша пайдаланушылардың қызығушылығын тудырады. Видео-контент компанияларға өз брендінің өсуін тездетуге көмектеседі [5].

Клиентке бағытталған контентті интернет-маркетингтегі трендтердің біріне жатқызуға болады.

Соңғы бірнеше жылда интернеттегі сайттарды жылжыту туралы ірі іздеу жүйелері өкілдерінің барлық ұсыныстары негізінен екі кеңеске дейін азаяды: адамдарға мәтін жазыңыз, адамдарға беттер жасаңыз. Техникалық редакторлар сайттарды жылжытуда әлі де үлкен рөл атқарады, бірақ әр түрлі жиіліктегі 6000-нан астам сұраныс бойынша топ-100

сайтты талдау пайдаланушы факторларының айтарлықтай үлкен салмаққа ие болғанын растайды.

Талданған факторлардың бірі контент көлемі болды. Үздік 3-ке кіретін беттер, әдетте, шығарылымның екінші ондығына қарағанда 40 % - ға ұзағырақ. Дегенмен, мұндағы негізгі фактор пайдаланушының сұрауларына сәйкес келетін мазмұн екенін есте ұстаған жөн. Пайдасыз ақпараттың үлкен көлемі, сонымен бірге қанықтылық кілт сөздер рейтингтің төмендеуіне әкеледі.

Кілт сөздер рейтинг факторы болып қала береді, бірақ жоғары жиілікті сұраныстар бойынша ең жоғарғы деңгейдегі сайттардың шамамен 35% - ы қарапайым тақырыптарды пайдаланады. Бұл Google іздеу алгоритмдерінің контексті жақсы талдайтындығын және парақтың мазмұнын пайдаланушы сұрауының мағынасына сәйкестендіре алатындығын растайды.

Сайт беттерін пайдалы және әртүрлі материалдармен толтырудың маңыздылығын бағалай отырып, «клиентке бағытталған контент» ұғымын бөлек атап өткен жөн. Бұл термин коммерциядан келеді, мұнда келушіні ұстап тұру және оны белгілі бір дүкенге оралуға ынталандыру маңызды. Біздің жағдайда клиентке бағдарлану-бұл клиенттің қажеттіліктерін нақты түсіну және қанағаттандыру арқылы қосымша пайда мен пайда табу мүмкіндігі. Бұл тәсілмен басты мақсат-адал клиент[6].

Интернет-маркетингте адал келуші келесі оң мінез-құлық факторларын қамтамасыз етеді:

- тікелей қоңыраулар;
- сәтсіздіктердің төмен деңгейі;
- сайтта болу уақыты;
- көру тереңдігі.

Осылайша, қарапайым клиентке бағытталған тәсіл келушілердің адалдығын арттырады және мінез-құлық факторларын арттырады, бұл сайтты жылжытуға көмектеседі. Сайт пайдаланушыларының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетсіз «судан» аулақ болып, сұрауларға нақты жауап беру керек. Мазмұн мүмкіндігінше ақпараттық болуы керек, өзекті деректерге негізделген және оның орнына ештеңе қажет емес.

Жалпы кеңестерден басқа, сауатты контентті құру соңғы пайдаланушыны анықтаудан басталады. Нәтижені алу үшін сіз сайтта кімге жүгінетінізді нақты білуіңіз керек. Сондай-ақ, материалдың мақсатын анықтаған жөн. Көптеген әдемі инфографика жұмыс істемейді, өйткені ол ақпараттық емес, сатады. Аудитория материалды беру форматын да анықтайды. Мысалы, жас аудиториямен жұмыс жасағанда, мәтін санын азайтып, қысқа бейнеклиптер мен графиканы қолданған жөн.

Клиентке бағытталған маркетингтің басты айырмашылығы-қарапайым және түсінікті тіл. Жақында сторителлинг форматы танымал бола бастады – назар аудару мақсатында жұмыс туралы әңгімелер.

Әдебиеттер тізімі:

1. Акулич, М. Диджитал-маркетинг / М. Акулич. – Екатеринбург, 2017. - 5-бет
2. <https://kapital.kz/tehnology/101612/samyje-populyarnyye-sotsseti-sredi-kazakhstantsev-v-2021-godu.html>
3. CRM Strategies and Technologies to Understand, Grow and Manage Customer Experiences [Электрондыресурсы].-:https://www.gartner.com/imagesrv/summits/docs/na/customer-360/C360_2011_brochure_FINAL.pdf/
4. Тренды маркетинга в 2019 году [Электрондыресурсы]. –: https://bakunin.com/marketing-trends-2019
5. Video statistics and marketing research [Электрондыресурсы].-:https://tubularinsights.com/2019-internet-video-traffic/
6. Бутчер, С. Программы лояльности и клубы постоянных клиентов / С. Бутчер. – М., 2004.

**Ауылдық жерлерде туризмді дамыту болашағы
(Атырау облысы Құрманғазы, Исатай аудандарының мысалында)**

Ж.М.Джанканов
Мемлекеттік саясат бағдарламасы, МРР-2021, магистрант
zhiger_dzhankanov@mail.ru

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Астана қ.

Түйіндеме: Мақалада Қазақстандағы ауыл туризмінің дамуына әлем картасындағы ең үлкен көл – Каспий теңізінің Атырау облысы Құрманғазы ауданының территориялық бөлініс аумағындағы 120 шақырымды құрайтын аққұмды жағалауы мен Нарын құмының табиғи ерекшеліктерін пайдалану мүмкіндіктері айтылған.

Кілт сөздер: Туризм, аудан, ауыл, экономика, теңіз.

Қазақстан-бағыт-бағдары белгіленген, шын кіріссе өзін-өзі қамтамасыз ете алатын, табиғи байлыққа бай, кез-келген жаһандық дағдарысқа төтеп беру мүмкіндігіне ие дамушы мемлекет. Әлем Қазақстанда демалудың әр алуан сипатын қалыптастыруға болатыны және де елдегі саяси ахуалдың тұрақтылығы туризмді дамытуға салынатын инвестицияның қауіпсіздігін қамтамасыз ете алатынын енді-енді біліп жатыр. Қазіргі заманғы әлемнің жаһандану жағдайында туризм айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бүгінгі таңда ол табиғи, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени ресурстарды, туристік өнімді жасау үшін пайдаланылатын немесе жарамды инфрақұрылымды, дамыған әдіснаманы және көптеген арнайы технологияларды қамтитын әлеуметтік-экономикалық жүйе болып табылады.

Туризмнің әлеуметтік-экономикалық ұстанымдары тез нығаюда, ол әлемдік экономиканың жетекші драйверлерінің біріне айналды. Оның әлемдік қызметтер саудасындағы үлесі 30 пайыздан астамды құрайды. Осы үлестен көріну мүмкіндігі толықтай бар Қазақстан үшін туризм секторын жан-жақты дамытуға іргелі, әдіснамалық және практикалық іздеу аса өзекті болып табылғандықтан 2017 жылдың маусым айында Қазақстан Республикасының Үкіметі елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі жаңа Тұжырымдамасын бекітті [1]. Бұл оқиға елімізде туризмді дамытудың жаңа кезеңінде осы саланы жаңғырту үшін аса принципті экономикалық, әлеуметтік және технологиялық сипаттағы бірқатар іргелі мәселелерді шешеді. Десек те, Қазақстанның туристік нарығы әлі де төмен қарқын мен даму деңгейін көрсетеді [2]. Қазіргі уақытта Қазақстанның ЖІӨ-дегі туризмнің үлесі 0,9 пайызды құрайды, бұл дамыған елдердің көрсеткіштерінен ғана емес, әлемдік орташа деңгейден де әлдеқайда төмен. Еліміздегі туризмді сауатты ұйымдастыру және басқару туристік бизнестің ерекшеліктерін түсінуді талап етеді. Шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, әлемдік туристік нарықтағы бәсекеге қабілеттілікке мемлекет, туристік бизнес және ел халқы арасындағы экономикалық интеграцияның жаңа нысандарын дамыту есебінен қол жеткізуге болады.

Қазақстан халқының 43 пайызы ауылдық жерлерде тұрады. 2020-2021 жылдары болған әлемдегі пандемия мезгілінде аурушандық ауыл адамдарының арасында бәсең кейіпте болды. Қалалықтар тар қапастан қашып, кең жерлерге, табиғат аясында көбірек болуға тырысты. Және ол үшін қаржыларын да аямады. Адамның мәні рахат алуға бағытталған және ол демалыс қарқынды жұмыс күнінен кейін қажет. Ал егер адам босаңсымаса демала алмайды және оған күш-қуатты қайтадан қалпына келтіру өте қиынға соғады. Бұл әсіресе қалалық жерлерде тұратын адамдарға қатысты. Қазіргі адамзаттың басынан кешкен стресстері түрлі ауруларға, психоздарға, бұзылуларға алып келеді. Сондықтан туризм белгілі дәрежеде көпшілік үшін панацея болып табылады. Туризм эстетикалық, ақпараттық және физикалық ләззатты біріктіреді. Сондықтан, тіпті табысы төмен адамдар да мүмкіндігінше саяхаттауға тырысады. Бүгінгі таңда отбасылық демалыс жиі үрдіске айналуда. Еліміздің кез

келген бұрышында адамзат баласының жақсы мәдени демалуына жеткілікті табиғи экологиялық, экзотикалық нышанды келбеттер кездеседі. Мейлі ол таулы жер болсын, жазық дала болсын, орман-тоғай болсын, өзен-сулар болсын, біздің жерімізде де керемет демалыс орындары боларлық табиғи ерекшеліктеріміз ендігі жерде өзгенің көз қуанышы, өзіміздің мақтанышымыз болатын шақ туды. Туризм саласындағы экономикалық қызмет ұлттық кірісті құруға ықпал етеді. Ал кірген кірістерді ұлғайту ұлттық экономиканы көтеруге оң әсерін тигізеді. Ол өз кезегінде экономиканың басқа салаларын да дамытып, ұлттық маңызға ие табыстардың өсуіне әкеледі. Осы кезге дейін мұнай көптеген елдер сияқты біздің мемлекетімізге әрқашан экономикалық дамуға сенімді рөл атқарып келді және көбінесе эксклюзивті көмек болды. Бірақ мұнай нарығындағы бағаның құлдырауына ешкім кедергі бола алмайды. «Х» сағаты келді, біздің мемлекетіміздің мұнай ақшасына тәуелділіктен бас тартып, экономиканың шынымен де мүмкін болатын басқа да салаларын дамыту туралы ойланатын кезі келді.

Атырау облысының Құрманғазы ауданы – тек мұнай-газ өндіру, балық аулау, мал шаруашылығын өркендету емес, сонымен қатар туризмді дамытуға да зор мүмкіншілікке ие өңір. Оның табиғи және мәдени әлеуетіне, әлемдік шаруашылық байланыстар жүйесіне туризмнің икемді ықпалдасуына, жер бедерінің және табиғатының әркелділігіне негізделген, туристердің кез келген сұранымын қанағаттандыруға қабілетті, қазіргі заманғы туристік индустрия неғұрлым серпінді дамып келе жатырған және салаға салынған капиталдың қайтарымы бойынша тиімді табиғи жүйе құраушы факторы болып табылады. Туризммен сабақтас салаларды (көліктік коммуникациялық инфрақұрылым, сервис, құрылыс, сақтандыру және т.б.) дамытуға және инвестициялық белсенділікті негізделген аудандық туристік өнімнің кешенді түрде іске асырылуы халықтың жұмыспен қамтылуын және ел табысының тұрақты өсуін қамтамасыз етеді.

Қазақстандағы эко және этнотуризмді дамыту бағыты бойынша әлем Каспий теңізінің Құрманғазы ауданындағы территориялық бөлініс аумағы 120 шақырымды құрайтын аққұмды жағалауын және жағалауға жалғасып жатырған Нарын (Мыңтеке) құмының табиғи ерекшеліктері пайдаланудың мүмкіндіктері де, артықшылықтары да өте зор.

Ауданның жері түгелімен Каспий ойпатының орталық бөлігінде, шөлдік белдемде орналасқан. Батысының басым бөлігін төбешікті Нарын, Бозанай және Мыңтеке құмдары, шығыс бөлігін Жайық алабы және Каспий жазығы алып жатыр. Ауданда 19 ауылдық округ, 49 елді мекен бар. Халқының саны 57 мың адамды құрайды. Қиғаш өзенінің жағасында қазіргі таңда туристік базалар жұмыс жасап отыр. Осы аталған өзеннің бойында лотос жапырағы өседі. Өзеннің бойында табиғи өскен осы лотос жапырағын мемлекет қорғалатын аймаққа ресми кіргізіп, мұнайлы елдің шырайлы жеріне айналдырып, ортасына демалыс орындарын салса, жергілікті тұрғындардың жұмыс көзіне, шағын және орта бизнестің дамуына оң әсерін тигізіп, сырттан келетін туристерге аң аулап, балық аулайтын, демалатын өте жақсы демалыс орнына айналу мүмкіндігіне ие болып шыға келер еді. Каспий теңізінің жағалаулардың ішінен көршілес Исатай ауданынан теңізге шыға алатын жалғыз жол - Зинеден ауылында. Ауыл аудан орталығы Аққыстаудан оңтүстік-батысқа қарай 100 км жерде орналасқан. XIX ғасырдың ортасында орыс көпестері иелік еткен балық кәсіпшіліктерінің орталығы болған. Кемелер Жыбырлақ мүйісімен айналып, Забурынға келген. «Астрахань-Гурьев» параходына мінген жолаушылар Каспий теңізінің ақжал толқындарының ар жағынан сұлу көрінетін осы құрлықты көріп қызыққан. Жер атауы «Забурьями» сөзінен шыққан деген жорамал бар. Жері құмай, бетегелі-төбелі, шағылды, шығанақ деуге де келеді, себебі су құрғаққа еніп жатыр. 1,5-2 км-ге дейін судың тереңдігі 50 см-ден аспайды. Осы жағалауға еніп, бойлап жатырған ақ құмды Мыңтеке құмының ұзындығы батыстан шығысқа қарай 120 км-ге созылып, ені 30 км құрайды. Құмның суға еніп жатуы – су астының тазалығына бірден бір әсер ететін фактор. Бұл жердің осы ерекшелігі Біріккен Араб Әміршілігіндегі Дубайдың табиғатына қатты ұқсас. Біз осы жерді елдің дамуына қажетті мақсатқа пайдалана алмай отырмыз. Ауылдан 200 м жерде өтіп жатырған «Атырау-Астрахань» көлік жолы жақын уақытта мемлекеттің «Нұрлы Жол»

инфрақұрылымды дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған бағдарламасы шеңберінде «Батыс Европа-Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізіне айналады. Алматыдан бастау алатын бұл экономикалық күре тамыр Азия елдерінен, Қытайдан келетін тауарлардың легін Ресей, Беларусь, Солтүстік Кавказ, Европаға шығаратын бірден бір төте жол болмақшы. 2023 жылға дейін салынып бітетін осы жол арқылы қаншама адам табыс табады?! Атырау облысында шамамен 500 мың -ға жуық адам тұрады. Негізгі табыс-мұнай өндіруден алынатындықтан атыраулықтар қаржылы топқа жатады. Осы қаржыны демалушылар өзімізде демалыс орындары болмағандықтан шет елге барып демалып, өзге елдің қорын молайтып, экономикасының дамуына беріп жатыр. Осы қаржыны ұстап қалатын бірден бір амал – Забурын шығанағында жоқ дегенде әр түрлі бағыттағы 2-3 отелье салыну керек. Мұнда суға түсу маусымы мамыр айының үшінші онкүндігінде басталып, тамыз айының аяғына дейін созылады. Барлық жағалауда су кейін қайтса да бұл жерде су тұрақты қалып келе жатыр. Теңіз жағалауында өз бетінше 2-3 күндеп демалушылар саны жыл сайын көбеюде. Жергілікті тұрғындардың түйе, бие сауып, шұбат пен қымыз сататынын ескеріп, теңіздің шипалы жылы самалымен емделушілерге, тіпті шет елден келетін туристерге арналған қонақ үйлер салатын болса Зинеден мен қатар қоныстанған Исатай ауылдарының адамдары жұмысқа тартылып, түсетін салық мөлшері де көбейеді. Бұл істердің жасалуы ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуына апаратыны сөзсіз. Жағалауға 1,5 км жерде электр желісі мен 1,5 км жерде газ құбыры өтіп жатыр. Теңіз жағасынан демалыс орындарын салатын кәсіпкерлерге осы инфрақұрылымды тартып беру және шағын кеме, катер келетін су жолын тереңдету жұмыстары мемлекет тарапынан жасалу керек. Тап осылай демалыс орындары бар Мальдив аралы туристерді ең көп тартып отырған жер. Аралдың қонақ үйлеріне келетін су жолдары су түбін тереңдетіп қазылып жасалған. Мальдив аралының геологиялық, географиялық сипатына біздің Забурын шығанағының орналасқан жерінің сипаты сәйкес келеді. Су біртіндеп тереңдеп, 3-4 км-ге созылып жатқан асты 1,5 км-ге дейін қайраң таза құм. Суға түсу мерзімі біткеннен кейін бұл жерге құс пен балық аулау демалысын ұйымдастыруға әбден ыңғайлы. «Атырау-Астрахань» трассасынан 5 км қашықтықта жағасын су шайып жатырған бұл жағалау облыс орталығы Атырау қаласынан 180 км, ал көрші Ресей Федерациясының Астрахань қаласынан да 180 км қашықтықта орналасқан. Аймақта әлі күнге дейін теңіз жағалауынан осындай мақсатта бірде-бір қонақ үй салынған жоқ. 2019 жылы теңіз жағалауынан жобалық құны 420 млрд теңге болатын 500 балаға арналған «Оқыту-сауықтыру демалу» кешенін салу үшін 20 га жер берілді. Жоба бойынша бұл алып кешен жыл бойы өз қызметін алыс-жақыннан келетін балаларға қызмет көрсететін болады. Бұл жобаның іске қосылуы өзге де шағын және орта бизнес өкілдерінің қатысуымен ересектерге арналған демалыс, саяхатшылық, тіпті таза ауада демалу үшін стандарттарға сәйкес киіз үйлер мен шатырлардың көбеюіне алып келеді. Нарын құмы – Каспий маңы ойпатының солтүстік-батыс бөлігінде, Еділ мен Жайық өзендерінің аралығын алып жатыр, аумағы 40 мың шаршы км, теңіз деңгейінен 21 м төмен орналасқан. Жер астында тұщы су қоры бар. Шөлге тән жүзген, қияк, құмаршық, адыраспан, жусан, жабайы жуа, т.б. және ойыстау жерлерінде терек, жыңғыл, сексеуіл өседі. Аңдардан қасқыр, түлкі, күзен, қарсақ, қоян, т.б. уақ аңдар кездеседі. Қошалақ, Ұштаған елді мекендерінде Араб Әмірліктерінде бар, қазіргі таңда демалыс сәніне айналған саффари үшін нақты құм таулар бар.

Экотуризм ауылдық туризмнің дамуына ықпал етеді. Европада ауылдық туризмді дамыту арқылы экономикалық қолдауға ие болды. Бізде де ауылдық туризмнің моделін қалыптастыру үшін ең алдымен ауылшаруашылық фактісіне негізделген кәсіпорындар-жеке қосалқы шаруашылықтар, шаруа қожалықтары, ауыл шаруашылығы тұтыну кооперативтері өз бетінше тәуекел бизнесті жасай бастаса, оларда туристік бейімділік пайда болады. Олар тuroператорлардың қызметін пайдаланып, өздеріне көмекші етсе, қажетті инвестицияны сырттан тартпай өз ресурстарымен ауылшаруашылық туризмін дамытады. Ауыл туризмін кешенді өркендету үшін барлық тартымды бағыттарды туристер үшін рекрециялық дамытуымыз қажет.

Қазақстан Республикасының Үкіметі елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі жаңа Тұжырымдамасында атап көрсеткендей туризм секторына мемлекеттік қолдауды күшейту, Қазақстанның өңірлері мен ауылдық аудандарын дамытуға үлес қосу, оның ішінде инженерлік-көліктік және туристік инфрақұрылымды, мемлекеттік шекара арқылы өткізу пункттерінің инфрақұрылымын дамыту қажет.

Қорыта айтқанда аумақтарды тұрақты дамыту, қаржылық жағдайды жақсарту үшін ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің жағдайы мен олардың материалдық-техникалық базасы, ауыл тұрғындарының жұмыспен қамтылуы мен өмір сүру деңгейінің жоғарылауы және ауылдық жерлердің үлкен туристік әлеуетін жүйелеу үшін инвестициялық төлқұжаттар сауатты жасалуы керектігі бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі болғаны анық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Үкіметінің елдің туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі Тұжырымдамасы. 30 маусым 2017 жыл.
2. Житкоблинова О.В. Государственное управление развитием туристского сектора экономики Казахстана. 2014 г.-128 б.
3. Абиева К.Ж; Жанатов Э.Ш. Қазақстандағы туризм дамуының инновациялық перспективалары. Мақала.
4. Исатай ауданының шежіресі. 2018 ж.

Главные тренды digital-маркетинга в 2022 году

М.М. Джусупбеков

Магистрант 2-года обучения по специальности «Логистика»

meirzhanjus@gmail.com

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: Диджитал-маркетинг — это общий термин для маркетинга товаров и услуг, который использует цифровые каналы для привлечения и удержания клиентов. Причем любые — от рекламы на онлайн-радио до объявления контекстной рекламы в интернете. Простыми словами, digital-маркетинг — это любое продвижение, в котором участвует «цифра». Диджитал-маркетинг включает в себя и интернет-маркетинг тоже, но интернетом не ограничивается.

Ключевые слова: Диджитал маркетинг, юзер, реклама, система, социальная сеть, инфлюенсер.

Диалоговый маркетинг. Если классический маркетинг ограниченный и не подразумевает обратной связи, то нынешний диджитал маркетинг подстраивается под пользователя и общается с ним на удобных для него платформах и не ограничивается одной — использует диалоговый маркетинг. Подобная интерактивность нравится пользователям: 82% желают получать ответ от компании незамедлительно по вопросам маркетинга и продаж, а от службы поддержки быстрого ответа ожидают 90%. Омниканальность — возможность отвечать быстро, собирать подробные данные о пользователях и персонализировать общение.

Чат-боты остаются популярным инструментом диалогового маркетинга. Роботы отвечают мгновенно 24/7, а искусственный интеллект делает их «умнее».

Рынок чат-ботов растёт с космической скоростью: к 2026 году прогнозируют его стоимость в 102 млрд долларов по сравнению с 17 млрд в 2020 году. Главными качествами для диалогового маркетинга останутся дружелюбный для пользователя интерфейс, скорость загрузки и возможность общаться с компанией через мобильное приложение. [1]

Семантический поиск

В тренды интернета 2022 входит «умный» поиск, когда поисковики предлагают пользователю контент, который больше всего удовлетворяет его запрос. С одной стороны, роботы распознают реальные ожидания поиска: распознают запросы с ошибками и странные предложения. С другой — иначе расценивается содержимое сайтов. Выше в строке выдачи появится та страница, где более точно отвечают на вопрос.

Пример. Если юзер желает узнать, что делать, когда перестал работать роутер, дайте чёткий алгоритм решения проблемы, а не описание видов роутеров и их особенностей.

Обойти систему правильными ключевыми словами по нерелевантному запросу текста не получится — роботы всё лучше выявляют качество контента по контексту и реакции юзеров. Важно в 2022 году писать для людей, а не для машин [2].

Искусственный интеллект

ИИ продолжает захватывать digital маркетинг: от чат-ботов до создания контента. Роботы анализируют поведение юзеров на платформах, дают маркетологам более точную аналитику пути клиента, персонализируют таргетированную и контекстную рекламу.

Пример. Facebook через ИИ оптимизирует тексты рекламы под юзеров, определяет, что выделить в объявлении: заголовок, основной текст либо описание. Выбор зависит от реакции юзера на другую рекламу.

Искусственный интеллект проникает в те направления маркетинга, которые считаются недоступными для машин из-за их неспособности к креативности — в создание контента.

Пример. Инструмент Jarvis пишет статьи для блогов и соцсетей вместо человека, умеет добавлять данные SEO и поддерживает разные языки.

Новые тренды в бизнесе — рекламные ролики и целые кампании с использованием ИИ технологии Deepfake.

Пример. В 2011 году французская компания выпустила рекламный ролик для J'Adore. В двухминутном видео Шарлиз Терон проникает в зеркальную галерею Версаля, чтобы подготовиться к шоу: сначала она встречает Грейс Келли и целует её в щеку, замечает Марлен Дитрих и слышит шепот Мэрилин Монро: «Диор».

В 2019 году английский футболист Дэвид Бекхэм «заговорил» на девяти языках благодаря использованию технологии «Deepfake» в социальном ролике об опасностях малярии.

И это только начало — будущий интернет-маркетинг продолжит использовать искусственный интеллект. Рынок ИИ в маркетинге по прогнозам вырастет до 107 млн долларов к 2028 году (в 2020 году было 12 млн) и будет дальше интегрироваться в SEO, SMM, чат-боты и другие рекламные стратегии [3].

Видеомаркетинг

Формат видео не первый год входит в digitaltrends: 60% бизнесов уже используют видео в маркетинге, а 66% людей заявляют, что предпочли бы посмотреть короткий ролик о продукте или сервисе вместо чтения статьи.

Популярной платформой остаётся Youtube: с 2012 по 2020 аудитория сервиса выросла с 800 млн пользователей до 2,3 млрд.

Однако в 2022 году цифровой маркетинг захватят короткие форматы видео до 1-3 минут. Приложение для коротких роликов TikTok остаётся первым в мире по количеству скачиваний, сейчас это больше миллиарда.

Не отстают и другие соцсети. Похожий формат в 2020 году запустил Instagram. Reels — видео до 30 секунд. С 2021 года Reels появились в Казахстане. Сервис заявил, что переформатирует соцсеть под видеоформат. Сейчас Instagram поддерживает пользователей, которые снимают ролики в Reels — даёт им бесплатные охваты. Ранее продвигаться в соцсети без оплаты было почти невозможно.

Facebook тестируют репосты роликов на свою страницу из Instagram, также компания объявила бонусную программу Reels Play для некоторых авторов, которые смогут получать бонусы за популярность роликов[4].

Дополненная реальность (AR). Стоимость рынка дополненной реальности — 3,5 млрд долларов, которой к 2023 году прогнозируют рост до 18 млн. Актуальные тенденции развития маркетинга трудно представить без AR. Комплекс реального и виртуального мира используют маркетологи для презентации продуктов бренда. Покупатели положительно оценивают тренд: 61% предпочитают покупать в магазинах с функциями дополненной реальности.

Пример. Top Gear – известный журнал об автомобилях – объединил усилия с сервисом Augasma, в результате миру явился полностью интерактивный выпуск журнала, обогащенный видеороликами, которые можно посмотреть прямо на страницах издания, стоит только навести на них смартфон с приложением.

Под этикеткой кетчупа Heinz скрывается целая книга рецептов, которые можно приготовить с использованием этого продукта. Каждым рецептом можно поделиться в соцсети.

Прямые эфиры

Live-трансляции продолжают развиваться в 2022 году. Рынок растёт: по прогнозам к 2028 году дойдёт до 223 млн долларов. Живой формат более доверительный, чем запись или просто рекламный ролик — пользователь общается с брендом напрямую.

Прямой эфир — необязательно трансляция с мероприятия, серия вопросов и ответов, но и полноценные обзоры товаров.

Бум live-трансляций для продаж показывает Китай. Общее количество покупателей электронной коммерции в прямом эфире в Китае достигнет 320 млн, из которых 60%, (194,2 млн) покупают через live-трансляцию в соцсетях минимум один раз в год.

в режиме реального времени общаться с покупателями в течение часа.

Прямые эфиры поддерживают все крупнейшие соцсети: Instagram, Facebook, TikTok. Даже сервис картинок Pinterest протестировал формат live-трансляций в 2021 году [5].

Маркетинг влияния

Реклама через инфлюенсеров продолжает расти и приносить брендам новых клиентов. 51% маркетологов отмечают, что они привлекают более качественных клиентов через лидеров общественного мнения, чем через другие каналы.

Потребители всё больше верят инфлюенсерам, чем рекламе. По статистике 49% купят после рекомендации лидера общественного мнения, а 40% заявляют, что купили продукт после того, как увидели его в Twitter, в YouTube или в Instagram.

Перспективы у маркетинга влияния огромные. По данным eMarketer в 2020 году 50 млн людей считают себя «креаторами». Эксперты говорят, что в ближайшие пять лет так называть себя станет миллиард человек [5].

Геофенсинг — технология отслеживания пользователей, которые попадают на определённую территорию. Там они моментально получают уведомления: push, SMS и другие. Цель геофенсинга — удержать клиента здесь и сейчас. Исследования показывают результативность такого метода: 53% покупателей совершали покупку после сообщения в зоне действия геофенсинга.

Пример. Вы проходите мимо магазина одежды и получаете смс про распродажу верхней одежды в этом магазине.

Определить положение пользователя можно через ID устройства по GPS, Wi-Fi или через сотовые данные. Работать с пользователем нужно и после того, как он вышел из зоны действия геофенсинга: показывать рекламу, отправлять индивидуальные предложения.

По прогнозам рынок геофенсинга достигнет отметки более 2 млн долларов к 2025 году. По данным на 2021 в мире 54% пользователей заходит в сеть с мобильных устройств, и эта цифра растёт год от года.

Тренды digital маркетинга в 2022 году определяются технологиями. Дополненная реальность упростит выбор продукта и ускорит решение о покупке, а геофенсинг «поймает клиента на живца» по локации мобильного устройства.

Искусственный интеллект будет создавать контент за человека, общаться с пользователями в чат-ботах и персонализировать рекламу. Не отстают и поисковики, которые улучшают клиентский опыт и выдают результаты по релевантности запроса, а не по соответствию запроса ключевым словам.

В топ по форматам контента выйдут короткие видео, которые поддерживают популярные приложения и платформы: TikTok, Instagram и другие.

При этом технологии не заменят интерактивного общения. Продолжат развиваться live-трансляции, вырастет рынок рекламы через инфлюенсеров [6].

Список литературы

1. Александровский С.В., Казанькова Н.В. Инструменты digital-маркетинга в практике микро-, малого и среднего бизнеса // Маркетинг и маркетинговые исследования. -- 2015. -- № 3. -- С. 206-216.

2. <https://www.smartinsights.com/digital-marketing-strategy/digital-marketing-trends-innovation/>

3. <https://trustmary.com/marketing/digital-marketing-trends-2022-rise-of-artificial-intelligence/>

4. <https://www.entrepreneur.com/growing-a-business/video-marketing-statistics-top-trends-for-2022-and-beyond/425803>

5. <https://manycam.com/blog/best-live-streaming-content-strategy/>

6. <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/geofencing-market-209129830.html>

Жарнама және PR маркетингтің негізгі құралдары ретінде

Е.А. Куанышова

«Логистика (салалар бойынша)» мамандығы бойынша 2-ші оқу жылының студенті
erkemai_17@mail.ru

Ғылыми жетекші: э. ғ. к., қауымдастырылған профессор, маркетинг кафедрасының
меңгерушісі Д.Г. Мамраева

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

Түйін: мақалада жарнама фирманың немесе тауардың имиджін құру, сондай-ақ мүмкіндігінше көп халықтың, яғни аудиторияның, әлеуетті тұтынушылардың, ұсынылатын тауарлардың немесе қызметтердің хабардарлығын қалыптастыру мақсатында олар туралы ақпарат құру процесі ретінде сипатталатыны және PR деп фирманың немесе жеке тұлғаның белгілі бір, қажетті беделіне қол жеткізу деп түсіну керек өзектіліктері қарастырылады.

Кілт сөздер: жарнама, бизнес, маркетинг, қоғаммен байланыс (PR), өндіруші, тұтынушы, бедел, POS материалдар, коммуникатор, SMM, контент.

Кез-келген бизнестің негізгі мотиві – сауатты ұйымдастырылған маркетингтік қызмет арқылы сатуды ұлғайту және пайданы барынша арттыру болып табылады. Өндірушілер тұтынушылардың назарын барынша аудару және нарықта бәсекелестік позицияға ие болу үшін әртүрлі құралдарды қолданады. Кез келген компанияның өнімін жылжытудың төрт аспектісі бар: жарнама, тікелей сату, сатуды ынталандыру және қоғаммен байланыс (PR).

Жарнама және PR – бизнесті алға жылжытудың екі маңызды құралы, бірақ олар әр түрлі рөлге ие.

PR – бұл ұйым мен жұртшылық арасында өзара тиімді қарым-қатынас жасайтын стратегиялық байланыс процесі болып табылады. PR аудиториямен байланысу және негізгі хабарламаларды жылжыту үшін өте жақсы, өйткені тұтынушылар көбіне бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған нәрсеге сенеді. Қоғаммен байланыс компанияның мүдделі

тараптарымен жақсы қарым-қатынас орнатуға және сақтауға, жақсы беделге ие болуға қатысты, бұл компания үшін қолайлы қарым-қатынасты дамыту үшін әр түрлі арналарды қолданатын стратегиялық байланыс құралы, қоғамның алдында жағымды имидж немесе бедел құру тәжірибесі. Негізгі кеңінен қолданылатын PR құралдар: баспасөз конференциялары, мәлімдемелер; мақалалар, теледидар және радио сюжеттер; презентациялар; конкурстар, сыйлықтар; сауалнамалар; ашық есік күндері, сарапшыларға жүгіну; кері байланыс арналары («Сенім телефондары», веб-сайттар). PR негізінен бұқаралық ақпарат құралдарының әсері арқылы бренд пен оның клиенті арасындағы сенімді қатынастарды құруға бағытталған.

PR және жарнама көбіне қатар жүреді, бірақ кейбір ұқсас бағыттарға байланысты жарнама мен қоғаммен байланыс (PR) арасындағы айырмашылықты түсінуде қайшылықтар туындайды. Жарнама сияқты, PR да сатылымды арттыруға көмектеседі, бұл белгілі бір компания туралы жағымды ақпарат құрумен және қоғамның жақсы беделін сақтаумен байланысты. PR коммерциялық компания мен оның клиенттері арасында қарым қатынас орнатуға көмектеседі.

Жұртшылық жарнамалық хабарламаларға мүлдем басқаша көзқараспен қарайды. Жарнаманы тұтынушы белгілі бір дәрежеде күмәнмен қабылдайды, өйткені тұтынушы кез – келген жарнаманың мақсаты – белгілі бір өнімді немесе қызметті сатып алуға сендіру екенін түсінеді. Сонымен қатар, жаңа өнім немесе қызмет туралы жаңалықтар үлкен сеніммен қабылданады. Мысалы, пресс-релиз оларды өнімді сатып алуға тікелей шақырмайды, бірақ көбінесе бұл құрал өнімнің, қызметтің және оның өндірушісінің жағымды бейнесін жасай отырып, керекті мақсатқа қол жеткізеді.

Нәтижесінде, PR көбінесе маркетингтік іс-шаралармен бірге жүреді немесе жарнама стратегиясының ажырамас бөлігі болып табылады. Мұның бәрі компанияның қандай мақсаттарға ұмтылатынына байланысты. Егер сізге тек сатылымдар мен клиенттер санының өсуі қажет болса, онда жарнамаға жүгінген дұрыс, егер бұл ғана емес, сонымен қатар тұтынушылардың брендке деген тұрақты көзқарасы маңызды болса, онда сізге PR-ды қолданғаныңыз жөн.

Нарықта аналогтардың кең ассортиментімен немесе тауашаны (ниша) ашқан кезде жаңа тауарды жылжытқан жағдайда PR және жарнаманың өзара әрекеттесуі мүмкін. Тауарлардың дамып келе жатқан санатын жылжыту тек жарнаманы ғана емес, сонымен қатар PR-ды қосуды да қажет етеді. Өнімді жылжытуға бағытталған сапалы PR бұл өнімді қоғамдық маңызы бар етіп және оны ерекше беделді тауарлар санатына жатқыза алады. PR-жобалармен жарнаманы қолдау тұтынушының қалауын ұзақ мерзімге қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сапалы PR-дан алынған әсер жылдар бойы жұмыс істей алады. PR әрқашан перспективалық жұмыс болып табылады, оның әрекеті беделді қалыптастыруға бағытталған. Бедел – бұл ұзақ мерзімді бәсекелестік артықшылық. [2].

Бизнесті алға жылжытудың ең жақсы тәсілі – маркетингтік стратегияларға, жарнамаға да, қоғаммен байланысқа да интеграциялау. Екі медианы да пайдалану мақсатты аудиторияның тыңдау жиілігін арттыруға мүмкіндік береді, яғни тұтынушылар оны есте сақтамас бұрын бірнеше рет маркетингтік хабарламаға ұшырауы керек.

Маркетингтік коммуникацияның тиімділігін арттыру үшін жарнама мен PR-ді бөлісу қажет. Бүгінгі ұтымды тұтынушы көптеген жарнамалық хабарламаларға бей-жай қарамайды. Сондықтан жарнама берушілер тұтынушылардың сенімсіздігін еңсеру үшін өнімді жылжыту жолдарын іздейді.

Мәселен, мысалы, PR және жарнаманы бөлісу үш кезеңнен тұруы мүмкін. Біріншісі (дайындық) бұқаралық ақпарат құралдарындағы жарнамалар, акцияны жариялау және акцияға арналған сату орындарындағы POS материалдары (POS-материалдар (ағылш. POS materials, point of sales «сату орны») - бұл сату орындарында брендті немесе өнімді жылжытуға ықпал ететін материалдар) сияқты іс-шараларды қамтуы мүмкін. Екінші кезең (негізгі) сахналық шоуы және көрермендермен интерактивті ойындарды, жергілікті бренд ойындарын, сыйлықтар ұтыс ойындарын және оларды табыстауды, «мобильді

хабарландыруды» қарастырады. Үшінші (оқиғадан кейінгі) кезең негізделген massmedia relations – журналистерді шақыру, пресс-релиздер тарату, журналистерді жеке сүйемелдеу және т. б. [3]. Коммуникатор қандай құралдарды қолданса да, жаңа өнімнің пайда болуы, тауардың сапасы, бағасы, қызмет көрсету деңгейі туралы ақпарат сатып алушының санасында қандай да бір түрде біріктіріледі, нәтижесінде өнім туралы жалпы түсінік қалыптасады және осы маркетингтік іс-шаралардың қаншалықты сапалы және сауатты жүргізілуіне байланысты өнімнің немесе қызметтің нарықтағы жетістігі байланысты болады.

Жарнама – әртүрлі медиа түрлері арқылы оны жылжыту үшін өнім туралы ақпарат береді, яғни әлеуетті тұтынушыларды ұсынылған өнімді таңдауға ынталандыру үшін кәсіпкерлік субъектілері қолданатын байланыс түріне сілтеме жасайды. Бұл құрал әртүрлі байланыс арналары арқылы өнімге, қызметке, компанияға немесе кез келген басқа тақырыпқа қоғамдық назар аударатын, мақсатты аудиторияны жарнама берушінің қалауы бойынша хабардар ететін біржақты қоғамдық байланыс. Жарнаманы баспа жарнамалары, радио немесе теледидар жарнамалары, жарнамалық роликтер, интернеттегі жарнама роликтер, тікелей хаттар және т.б. арқылы жасауға болады. Сонымен қатар, жарнамалық хабарлама жарнама берушінің бюджеті жеткенше жұмыс істейді. Жарнама маркетингтің көрнекті құралы болғандықтан, адамдар ол туралы білсе де, білмесе де, әрқашан бар дүние [1].

Орналастыру әдісі мен орнына байланысты жарнама әр түрлі болады. Олардың бірі – Интернеттегі жарнама.

Қазіргі уақытта Интернет пен әлеуметтік медиа адамның өмірінің бір бөлігіне айналды. Әлеуметтік медиа арқылы адамдар бір – бірімен байланысады, жаңа таныстар табады, өзін-өзі дамытады, жеке ақпаратпен бөліседі, өз қалаулары мен әсерлерімен бөліседі – мұның бәрі қазіргі заманғы бизнес үшін сөзсіз маңызды. Ақпараттандырудың, компьютерлендірудің және Интернеттің дамуымен кәсіпкерлерге жаңа клиенттерді табу, тапсырыстарды тезірек өңдеу оңайырақ болады. Жарнаманы орналастыруға арналған жаңа платформалар, жаңа жарнамалық бағыттар пайда болады. Бұл қазіргі заманғы бизнесте SMM-ді қолданудың өзектілігін анықтайды.

SMM (ағылш. Social Media Marketing) - бұл сатылымды арттыру, брендті жылжыту, мақсатты аудиторияны жинау, брендке адалдықты арттыру және басқа да маңызды бизнес мақсаттарын қамтамасыз ету үшін әлеуметтік медианы арна ретінде пайдалану. SMM ашық және интрузивті жарнама емес екенін ескеру маңызды. SMM тұрақты мазмұнды генерациялау арқылы компанияның желіде болуын болжайды [4, 31 б.].

Мазмұн (контент) – бұл интернет-ресурстың пайдаланушысы ұсынатын түпнұсқа ақпараттың жиынтығы. Мазмұнға жаңалықтар, мақалалар, аудио және бейне материалдар, мәлімдемелер, суреттер және т.б. кіруі мүмкін.

Бұл жағдайда басқа пайдаланушылардың қызығушылығы осы мазмұнды тұтыну болып табылады, нәтижесінде олар ақпарат генераторына оң көзқараспен қарайды. Басқаша айтқанда, пайдаланушы белгілі бір брендке адал болады, компанияға қызығушылық таныта бастайды, одан жарнамалық материалдар алады. Ең дұрысы, сатылымның барлық кезеңдерінен өтіп, ол әлеуетті сатып алушыдан брендтің мүдделерін қорғауға дайын аудитория алдындағы пікір көшбасшысы «бренд адвокатына» айналады.

Әлеуметтік медиа маркетингімен жұмыс істеудің артықшылықтары бар.

1. Мақсатты аудиторияны таңдау дәлдігі. Маркетолог кімге және қандай жағдайда жарнамалық материалдарды көрсететінін өзі таңдай алады. Бұл тұтынушыларды белгілі бір критерий бойынша мүмкіндігінше дәл бөлуге мүмкіндік береді.

2. Жарнамалық байланыстың төмен құны. Өз қауымдастығыңызды құру және мазмұнды құру-көптеген әлеуметтік желілердің тегін мүмкіндіктері болып табылады, ал ақылы-мақсатты (таргетті) жарнама. Айта кету керек, жарнаманың құны тандалған көрсеткіштер критерийлеріне байланысты автоматты түрде өзгеруі мүмкін.

3. Материалдардың жылдам таралу жылдамдығы. Егер орналастырылған мазмұн пайдаланушылар үшін жеткілікті қызықты болса, онда олар сайттың функционалдық мүмкіндіктерін пайдаланып, мазмұнды қамтуды арттыра отырып, ақпаратты таратады. Бүгінгі таңда бұл «ауызша сөз» әсеріне қол жеткізе алатын интернет-жарнаманың жалғыз түрі [5, 32 б.].

4. Клиентпен ыңғайлы және жедел өзара іс-қимыл. Әлеуметтік медиа сұрақтарға жауап беруге, диалог жүргізуге, өнімді нақты уақытта көрсетуге, кері байланыс алуға және т.б. көптеген мүмкіндіктерді береді.

5. Сайтты іздеу жүйесін оңтайландыру құралы. Әлеуметтік медиа сайттан мазмұнды орналастыру үшін ыңғайлы платформа ретінде қызмет етеді. Іздеу жүйесі әлеуметтік желілерден ауысулар бар пайдалы материалдар ретінде бағаланады. Бұл іздеу нәтижелеріндегі сайттың рейтингіне жағымды әсер етеді.

6. Брендтің маркетингтік беделіне әсер ету. Әлеуметтік медиа – бұл адамдардың жеке пікірлерінің үлкен базасы. Олар кез-келген объектіге өз көзқарастарын ашық айтудан қорықпайды, бұл әлеуметтік медианың артықшылығын білдіреді.

Бүгінгі таңда ондаған мың әлеуметтік желілер мен қызметтер бар. Әлеуметтік медианың жалпы аудиториясы миллиардтаған пайдаланушылармен өлшенеді. Сайттардың әрқайсысының өз функциялары, мақсатты аудиториясы бар, сондықтан желілердің әрқайсысы үшін жылжыту тәсілдері әр түрлі болады.

Tiktok, Facebook, Instagram, Whatsapp және Youtube – әзірге Қазақстан Республикасындағы ең танымал әлеуметтік алаңдар болып есептеледі.

Әлеуметтік желілердің әрқайсысы үшін жылжыту тәсілдері әр түрлі және апта сайын өзгереді. Бұл әзірлеушілердің өз ресурстарын үнемі жаңартып отыруына және олардың арасындағы қарқынды бәсекелестікке байланысты. Айта кетерлік жайт, кәсіби SMM және IT мамандарының жетіспеушілігі бар, ал осы салалардағы мамандықтарға сұраныс біртіндеп артып келеді.

Интернет-жарнаманың басқа да жарнамалық емес түрлерден артықшылығы, әлеуметтік желілер арқылы клиенттердің сенімін алудың маңыздылығы туралы ашық айту қажет. Бұл өнімге сұраныстың артуына, цифрлық экономиканың дамуына, Қазақстанның IT-ел ретіндегі беделді мәртебесін қолдауға және көтеруге алып келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Головлева, Е. Л. Основы рекламы / Е. Л. Головлева. – М., 2017. 168–169–бет.
2. Зельманов, А. Б. Связи с общественностью в социальной сфере / А. Б. Зельманов. – СПб., 2013. 53–54бет.
3. Как использовать инструменты PR вместе с рекламой при продвижении товара [Электронды ресурс]. –: <http://www.sostav.ru/articles/2003/07/02/pr020703/>.
4. Халилов, Дамир. Маркетинг в социальных сетях / Дамир Халилов. – М., 2017. – 240 бет
5. Серновиц, Э. Сарафанный маркетинг. Как умные компании заставляют о себе говорить / Э. Серновиц; ағылш.т. ауд. Т. Мамедовой. – 2-ші басылым. – М., 2016. – 240 бет.

Логистикадағы инновациялық мәселелерге шолу

А.Т.Кулдеева¹, Ж.З.Арынова²

¹ «Логистика» мамандығының 1 курс магистранты

² Маркетинг кафедрасының э.ғ.к., қауымдастырылған профессоры
kuldeeva.aiken@mail.ru, mamatai1966@mail.ru

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

Аннотация: Мақалада инновациялар түсінігі мен маңыздылығы көрсетілген. Логистика саласындағы инновациялар қарастырылған, олардың бағыттары мен мысалдары келтірілген. Көлік және қоймалаумен айналысатын кәсіпорындардағы инновациялық белсенділік көрсеткіштері зерттелген. Инновациялану деңгейіне әсер ететін мәселелерге шолу жасалып, оларды шешу жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: логистика, инновациялар, көлік және қоймалау, инновациялық тауарлар.

Экономика алуан түрлі өзгерістердің нәтижесінде күн санап өзгеріп отыратын орта болып табылады. Ғылым мен техника дамыған заманның жаңашылдықтары немесе инновациялары экономикаға тікелей әсерін тигізетін өзгерістердің бірі болып саналады. Бүгінгі таңда көптеген компаниялардың дамуы инновациялардың болуымен тікелей байланысты. Осы орайда инновацияларды қолдану тенденциясы жоғарылап, оларды ендіру бойынша халықаралық тәжірибелерге сүйену артууда.

Инновация терминіне келер болсақ, бұл ұғымды алғаш рет австриялық ғалым И.Шумпетер енгізген болатын. Ғалым «инновация» терминін өндіріс, жабдықтау, жеткізу процесстері барысында енгізілген немесе жаңартылған техникалық, технологиялық, ұйымдастырушылық түрдегі барлық өзгерістерді сипаттайтын құбылыс ретінде түсіндірген [1]. Бүгінде инновациялар тауардың (қызметтің) сапасын және процесстердің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін жаңашылдықтар болып табылады. Олар кез келген салада ендірілуі мүмкін, нәтижесінде сол саладағы табыстың, тиімділіктің және де бәсекеқабілеттіліктің өсуіне ықпал ете алады.

Экономиканың маңызды салаларының бірі болып табылатын логистикадағы инновациялардың да рөлі зор. Ішкі және сыртқы логистиканың тұрақты жұмыс істеуі мен тиімділігі ұлттық бәсекеге қабілеттіліктің алғышарты болып табылады. Жеткізудің барлық тізбегінің сенімділігі мен ұсынылатын қызметтердің сапасы логистиканың тиімділігімен тығыз байланысты. Сенімділік пен болжамдылық көбінесе жеткізілімнің жылдамдығы мен құнынан маңызды болады [2]. Басқа да логистикалық қызметтер үшін, әртүрлі күтпеген жағдайларда шешімдерді жылдам қабылдау барысында, тұтынушылық сервисті жақсартуда инновацияларды ендіру оңтайлы шешім болатыны анық. Инновация түсінігі логистикада жаңалықтар, жаңашылдықтарды енгізуден гөрі, жүкті жеткізуде, түрлі процесстерді тездетуде көмектесетін жаңа технологияларды ендіруді білдіреді. Зерттеулер бойынша, инновациялар арқылы логистика саласы келесі артықшылықтарға қол жеткізе алады:

- Қорлардың көрсеткішін 20–60% төмендету.
- Өндіріс циклын 30–50% тездету.
- Логистикалық тізбек бағасын 24–50% ға қысқарту.
- Жалпы өндіріс қарқынын 10–16% ға арттыру [3].

Логистикада инновациялауды 5 бағыт бойынша жүргізген тиімді (кесте 1).

Кесте 1.

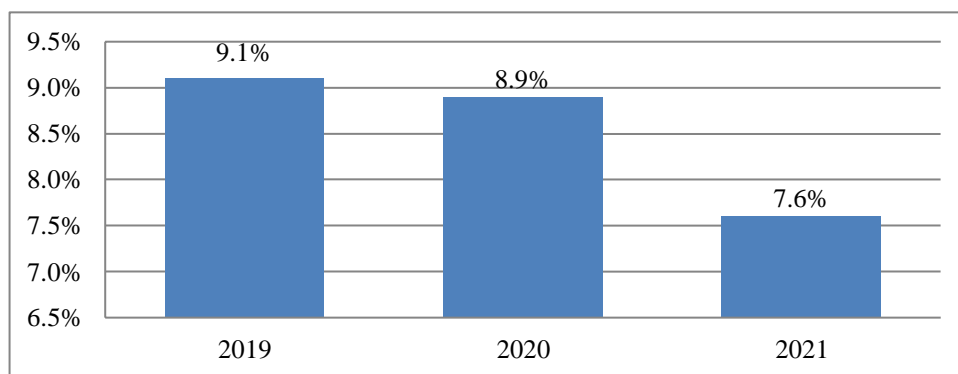
Логистикалық инновацияларды ендіру бағыттары

Инновация бағыттары	Сипаттамасы	Мысалдары
1. Жалпы логистикалық	Әр түрлі көлемдегі, сипаттағы жүктердің болуына байланысты көлік құралдарына жүктің оптималды мөлшерін тиеу бойынша мәселелерді шешеді. Сондай-ақ, тауар қайтарымдары логистикасын қамтиды	Заманауи программалық жабдықтаулар, қорапты қайта өңдеу, 3-D принтерлер, көзілдіріктер, SmartSensor, QuantumViewNotify жүйелері
2. Қоймалық инновациялар	Қоймалауға кететін уақытты үнемдеуге, тауарды қабылдау мен жөнелту мерзімдерін қысқартуға, жүктерді сөрелерге тиімді орналастыруға көмектеседі	WarehouseManagementSystem жүйесі, RFID белгішелері, температураны бақылайтын автоматты жүйелер және т.б.

3. Көліктік инновациялар	Жеткізу мерзімін қысқарту, жүктерді уақытылы жеткізу мақсатында ендіріледі.	Электромобильдер, дрондар, автономды көлік құралдары, Hyperloортоннельдік жүйелері
4. IT-инновациялар	Тауарды қоймада іздеуге кететін уақытты тежеуге, адами факторлардан болатын шығындарды азайтуға, жүктерді бақылауға мүмкіндік береді	Voicerpicking (дауыс арқылы қажетті тауарды табу), pickbylight (сұрыптау үшін жарық көмегін қоланылады), BigData (мәліметтер базасы)
5. Тұтынушыларға бағытталған инновациялар	Олар компанияларға тұтынушылардың сенімін арттырып, кері байланыс орнатуға көмегін тигізеді	Мысалы, тапсырыс беруші өз тауарына қажет қораптың 3-D моделін таңдай алады
Е с к е р т у – [4] Әдебиеттер негізінде автормен жасалған		

Логистика саласындағы инновациялар оның барлық функционалдық салаларын қамтитын көруге болады. Осыған байланысты көптеген елдер инновациялық белсенділікті қаржыландыруға көңіл бөлуде. Мысалы, Германия ЖІӨ 2,7%-ын, АҚШ 2,8%-ын, Жапония 3,5%-ын инновацияларды тартуға жұмсайды. Ал Қазақстанда ЖІӨ-нің 1%-дан астамы ғана инновацияларға бағытталады.

Соңғы статистикалық деректер бойынша, елімізде «Көлік және қоймалау» саласындағы инновацияланған кәсіпорындардың біртіндеп азаюы байқалуда (сурет 1).

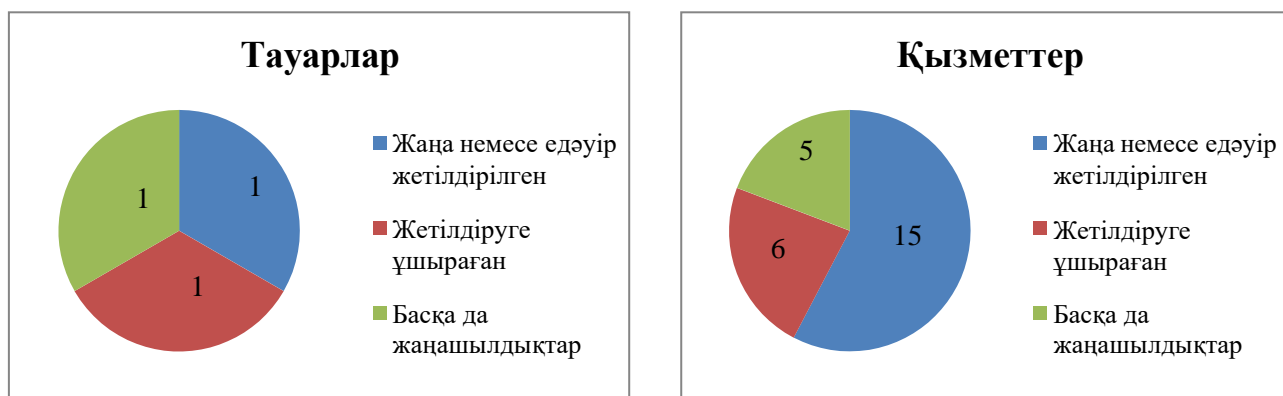
Сурет 1. «Көлік және қоймалау» саласындағы инновацияға ие кәсіпорындар, %
Е с к е р т у – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша [5]

Көрсеткіштің азаюы әлемдік пандемиямен, саяси-экономикалық жағдайлармен байланысты. Сонымен бірге, көлік және қоймалау саласындағы кәсіпорындар санының азаюы байқалады (кесте 2).

Кесте 2. «Көлік және қоймалау» саласындағы кәсіпорындар

	2019	2020	2021
Кәсіпорын саны	20 670	20 680	20 030
Оның ішінде инновация барлары	1 890	1 840	1 550
Е с к е р т у – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша [5]			

Осыған байланысты, инновацияларға жұмсалған шығындар көлемі 2021 жылы 2020 жылға қарағанда 2,7%-ға қысқарған. Алайда, бұл саладағы инновациялық өнімдер (тауарлар мен қызметтерді қоса есептегенде) 2020 жылға қарағанда өткен жылы 2,5%-ға артқан. 2021 жылы көлік және қоймалау кәсіпорындарында өткізілген инновациялық өнімдер көлемі 566,5 мыңға жеткен. Бірақ нақты инновациялық тауарларды (қызметтерді) енгізген кәсіпорындар саны едәуір аз (сурет 2).

Сурет 2. Инновациялық тауарларды (қызметтерді) енгізген кәсіпорындар саны, бірлік Е с к е р т у – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша [5]

Байқап отырғанымыздай, көлік және қоймалау кәсіпорындарының статистикалық деректері бойынша инновациялану деңгейін төмен деп бағалауға болады. Бұл мәселе инновацияларды дұрыс таңдамау, уақытылы ендіремеу және оған бөлінген қаржыны тиімді игермеумен байланысты туындайды деп есептейміз. Осы проблемаларды шешу мақсатында логистикаға ендірілетін жаңашылдықтарды қайта қарастыруды, инновациялардың нақты игерілу процесін бақылауды, халықаралық тәжірибені қолдануды ұсынамыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Маматова Н.А. Теории инноваций: учеб. пособие / Н.А.Маматова, А.В. Маматов. – Белгород: ИД «Белгород», 2017. – 100 с.
2. Раимбеков, Ж.С. Логистика негіздері: оқулық / Ж.С. Раимбеков, Б.Ұ. Сыздықбаева. – Алматы: ЛантарТрейд, 2019. – 324 б.
3. Назаренко К.С., Кривоножкина Н.В. Инновации в логистике // Молодежный научный форум. Технические и математические науки: XXXIV междунар. студ. науч.-практ. конф. – 2016. – № 5 (34). – С. 144-148.
4. EFSOLавтоматтық технологиялар компаниясы // [электронды ресурс]. – сілтеме: <https://efsol.ru/articles/top5-innovations-in-delivery-and-logistics.html>
5. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі, Ұлттық статистика бюросы [электронды ресурс]. – Сілтеме: <https://www.stat.gov.kz/>

Влияние цифровизации маркетинга на эффективность управленческих инноваций

Кошкенбаева А.Д.¹, Баймухаметова А.С.², Тебаев Ж.Ж.³

¹Студентка 4 курс образовательной программы «Ресторанное дело и гостиничный бизнес»

²м.э.н., старший преподаватель кафедры маркетинга

³м.э.н., старший преподаватель кафедры маркетинга

A_koshkenbaeva@mail.ru, krkrg001@mail.ru

^{1, 2,3}Қарагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда

Аннотация :В данной статье исследуются показатели цифровизации маркетинга и эффективности управления компанией, их взаимосвязь. В научной статье исследованы направления цифровой трансформации маркетинга. Выведены «инструменты» на основных этапах производства.

Ключевые слова: Цифровизация маркетинга, цифровая экономика, цифровая экономика, инновации.

Современная экономика основана на постоянном совершенствовании: улучшаются, модернизируются и изобретаются новые модели управления, продукты и системы. Развитие происходит как на глобальном, мировом уровне, так и в рамках отдельного государства, предприятия и даже отдела в компании. Такое повсеместное развитие напрямую связано с понятием «цифровизация».

Основная трудность с точки зрения исследования явления цифровизации – отсутствие разработанной методологической и научной базы. Большинство исследований и разработок – коммерческие проекты в рамках одной консалтинговой организации, фирмы или отрасли. В данном разделе работы будет осуществлена попытка структурирования информации и формирование общего представления о цифровизации и ее характеристиках.

Попытки перехода к цифровой экономике – важный тренд для государства и бизнеса, однако ее становление по какому-либо заранее определенному алгоритму невозможно. Во всем мире экономисты, бизнесмены и IT-специалисты создают новые технологии и модели перехода к цифровой экономике, при этом на сегодняшний день не существует единого понимания этого термина.

А.Е. Зубарев при определении цифровой экономики делает упор на

«техноцифровой» форме существования продуктов фирмы, за счет чего происходит экономия на ресурсах для производства, т.е. явление цифровой экономики представляется как оцифровка физических продуктов [2]. С нашей точки зрения, такое понимание очень ограничивает охват цифровой экономики, поскольку далеко не все продукты можно превратить в цифровую форму, а простая оцифровка – это всего лишь этап на пути становления цифровой экономики.

«Индустрия 4.0» – изначально трансформация именно производящих, промышленных, отраслей производства, основанная на интенсивном развитии процесса производства, к которому относятся: внедрение инноваций, использование и анализ Big Data, выстраивание прозрачной цепочки производства и создания стоимости. Так, авторы Сретенского клуба утверждают, что «Индустрия 4.0» как часть цифровой экономики – это эпоха «промышленного Интернета вещей», при котором с помощью глобальной сети и датчиков будет существовать полный доступ к каждому этапу производства [1]. Развитие практического опыта привело к пониманию того, что «Индустрия 4.0» это полная трансформация производства, затрагивающая как управленческие механизмы, так и сам процесс производства от поставок сырья до продаж (рисунок 1).

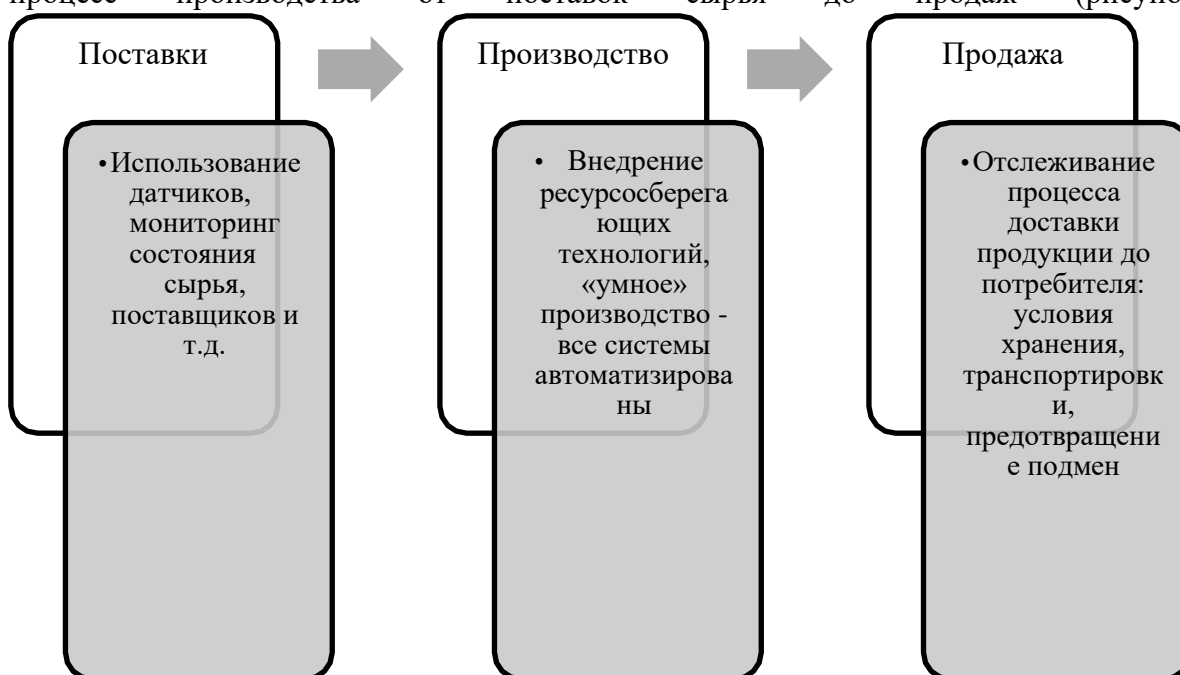

Рисунок 1 – Инструменты «Индустрии 4.0» на основных этапах производства¹

«Индустрия 4.0» предполагает цифровую трансформацию производства, в

Таким образом, цифровизацию можно понимать как концепцию или процесс. В первом случае цифровизация выступает идеей развития экономики за счет автоматизирования процесса производства. Во втором – представляет собой шаги, необходимые для осуществления перехода к новой эпохе, к цифровой экономике, путем использования конкретных технологий и изобретений.

Отдельное рассмотрение всех понятий позволило сформировать обобщенную схему стадий развития цифровой экономики, которая включает этапы цифровизации и цифровой трансформации. Эта схема представлена на рисунке 2.

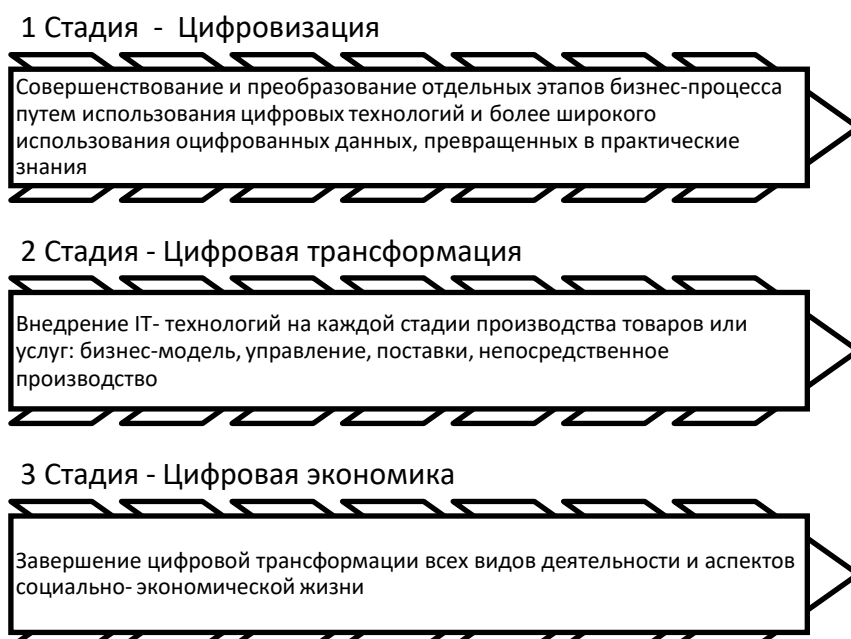

Рисунок 2 – Стадии внедрения цифровых технологий в бизнес-процессы²

Из рисунка 2 следует, что обобщенно можно говорить о трех условных стадиях становления цифровой экономики. В рамках настоящего исследования будет рассмотрена первая и наиболее сложная стадия – цифровизация, которая ведет к значительным качественным переменам бизнес-процессов и подталкивает всю экономическую систему к изменениям. Цифровизация служит инструментом преобразования организации на разных уровнях: управление, производство, контроль и т.д., однако может быть использована в каждом из них. Цифровизация предполагает сложный технологический процесс: на этой стадии происходит создание совершенно новых разработок, чаще всего основанных.

На современном этапе многие развитые и развивающиеся государства, а также бизнес-сфера все чаще поднимают вопрос о важности устойчивого развития и необходимости содействия этому феномену. Об устойчивом развитии принято говорить с точки зрения двух подходов:

исключительно экономический – устойчивое развитие рассматривается как стабильное экономическое развитие, повышение показателей производительности, эффективности, прибыльности и т.д.;

расширенный, социальный – понимание устойчивого развития как гармоничного развития экономики, экологии и общества, активное участие государства и бизнеса в улучшении жизни людей.

Первый подход можно встретить в более ранних научных работах. Так, в статье «О стратегии устойчивого развития экономики России» С.Ю. Глазьев, Г.Г. Фетисов рассматривали устойчивое развитие как результат перехода экономики к новому технологическому укладу, при котором большое внимание должно уделяться инновациям и

вкладу в НИОКР [10]. Такая стратегия, по мнению авторов, должна привести к росту экономических показателей, повышению производительности, иными словами, к ускорению экономического роста, что и понимается авторами как достижение устойчивого развития. Отметим, что первый подход нам представляется слишком «узким» и неприменимым в настоящей действительности с точки зрения того, что современные подходы к изучению развития экономики невозможны без включения социальной или другой неэкономической составляющей.

Однако важным в данном определении является акцент автора на развитии инноваций, технологий, с чем мы согласны, поскольку цифровизация способствует не только более интенсивному развитию производства и улучшению экономических результатов деятельности, но и внедрению принципов устойчивого развития. Так, развитие цифровых технологий позволяет создавать более экологичные и безопасные методы производства. Кроме того, цифровизация упрощает взаимодействие со всеми стейкхолдерами, расширяя каналы взаимосвязи. Таким образом, в настоящей работе рассмотрим понятие

«устойчивое развитие» как одновременное развитие экономики, экологии и общества в условиях всестороннего внедрения цифровых технологий.

Термин «устойчивое развитие» введен Организацией объединенных наций и означает развитие, «отвечающее потребностям нынешнего поколения без ущерба для возможностей будущих поколений удовлетворять их собственные потребности» [11]. Сегодня концепция реализуется на разных уровнях, обобщение которых представлено на рисунке 3. На каждом уровне понятие

«устойчивое развитие» изменяется в зависимости от потребностей мирового сообщества, отдельного государства, региона или предприятия.

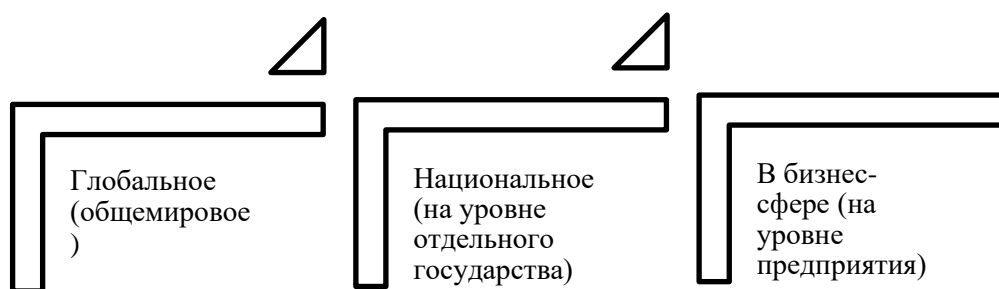

Рисунок 3 – Уровни реализации концепции устойчивого развития

Отличаются и подходы к оценке уровня устойчивого развития на этих уровнях, но объединяет их рейтинговая система, основанная на сочетании качественных и количественных показателей. Рассмотрим отдельно каждый уровень продвижения концепции устойчивого развития с точки зрения подхода к определению и оценке.

Список литературы:

- 1) <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-marketinga-v-usloviyah-tsifrovizatsii>
- 2) <https://vestnik.econri.org/vestnik/index.php/vestnik/article/view/135>
- 3) <https://1economic.ru/lib/114081>
- 4) <https://grebennikon.ru/article-tpmo.html>
- 5) <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/284444/1/306-308.pdf>

Социальные сети как один из инструментов онлайн-продвижения бренда на B2B-рынке

Д.Г.Мамраева¹, А.К. Омарова²

¹ к.э.н., ассоциированный профессор,

² магистрант 2-го года обучения по специальности «Маркетинг»

dina2307@mail.ru, asel_09.99@mail.ru

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: данная статья посвящена социальным сетям как одному из инструментов онлайн-продвижения бренда на B2B-рынке. Описаны основные цели и задачи продвижения бренда в социальных сетях, а также проведен анализ основных социальных сетей в Республике Казахстан.

Ключевые слова: B2B-рынок, интернет, продвижение, социальные сети, товар, услуга.

Социальные сети в 2022 году являются уже нечто большим, чем площадками для развлечений и общения. И крупные, и малые компании заводят аккаунты в социальных сетях, чтобы рассказывать потенциальным клиентам о своих товарах и услугах, следить за настроениями аудитории и контактировать с ними.

Каким контентом наполнить аккаунт фирмы и что необходимо учитывать при его продвижении? Об этом будет рассказано в статье.

Для начала стоит обратить внимание на текущее положение дел и привести несколько интересных цифр из исследования фирмы CMO Survey в сотрудничестве со школой Бизнеса Фукуа при Университете Дьюка, США. От 10 до 12% бюджета крупных B2B-фирм идет на маркетинг, из них 8–10% — на работу с социальными сетями. От 7,5 до 9% продаж приходят в B2B из интернета, а каждая вторая из фирм, которые занимаются продвижением в соцсетях, оценивает результаты своего присутствия в интернете как очень положительные [1].

Необходимо отметить тот факт, что по данным исследовательской фирмы Eloqua, для 82% B2B-брендов работа в социальных сетях является главным способом повысить узнаваемость фирмы.

Таким образом, годовой прогноз по увеличению бюджетов на работы по ведению корпоративных аккаунтов фирм в сети сразу на 20% является закономерным.

Однако однозначные выводы на основе вышеуказанных данных сделать сложно. Во-первых, вышеприведенная информация получена на основе анализа американских фирм. Во-вторых, всегда стоит помнить, что самое сильное оружие бесполезно в руках физического лица, который не знает, как им пользоваться.

Именно ошибочное определение целей, инструментов и площадок при работе с соцсетями приводит к тому, что страница фирмы становится похожа на:

1. новостной бизнес-блок;
2. личный блог, который рассказывает о фирме для самой же фирмы;
3. отчаянную попытку «быть в тренде» [2].

Наиболее частый пример: неудачное использование популярных интернет-картинок.

Основной аудиторией B2B сегмента являются лица, которые принимают решения (топ-менеджеры компаний), работники, которые занимаются поиском возможных партнеров и клиентов, а также потенциальные сотрудники.

Цели продвижения бренда в социальных сетях:

1. увеличить известность бренда;
2. собрать общество лояльных к бренду потенциальных клиентов для повторной продажи;
3. следить и реагировать на упоминания компании (услуги) в сети;
4. увеличить число положительных отзывов о компании;

5. увеличить трафик на сайт из социальных сетей;

6. лидогенерация или прямые продажи.

К причинам выбора соцсетей для продвижения фирмы относятся:

1) высокий охват целевой аудитории: у многих социальных сетей охват аудитории намного выше, чем у остальных популярных каналов коммуникации;

2) минимальная стоимость сообщений: это дает возможность задать любую частоту выхода публикаций, в том числе такую, которая преодолевает зашумленность социальных сетей.

3) возможность рассказать историю: подробное описание решения, товара или услуги, разбитое по отдельным частям или опубликованное одним сообщением, также способно увеличить степень доверия или первично познакомить аудиторию с фирмой;

4) мультимедийность и большой выбор инструментов: большая возможность применения разных форматов в сообщении: видео, текст, баннерные сообщения, интерактив и иные, способные привлечь и удержать внимание целевой аудитории фирмы [3].

Проанализировав свою аудиторию и обозначив цели, фирма сталкивается с наиболее серьезной задачей, от решения которой зависит дальнейший успех всей кампании: выбор социальной сети. На данном этапе ошибка приводит к тому, что фирма может не реализовать ни одну из поставленных целей и не донесет своего сообщения до своей целевой аудитории.

К основным социальным сетям для продвижения бренда на B2B-рынке относятся:

1. Facebook. На данный момент у бренда Maersk более 1,5 млн подписчиков в Facebook, из которых около 15% являются клиентами, и более 12 тыс. фолловеров в Twitter. Также у компании есть аккаунты в Instagram, Tumblr, YouTube, Google+ и LinkedIn.

В плане вовлеченности аудитории в Facebook среди датских брендов компания уступает только Lego. А General Electric благодаря хорошей работе в Facebook получила статус «самой захватывающей скучной компании».

Действительно, General Electric сложно назвать компанией, способной заинтересовать широкою аудиторию Facebook. Однако именно этот бренд создал одно из самых успешных в мире сообществ, сочетающих в себе обучающий, познавательный и продуктовый контент [4]. Запущенная под девизом «Воображение в работе», кампания General Electric в Facebook получила миссию создания позитивного сообщества, где думающие люди могут использовать свое воображение и присоединиться к глобальному диалогу, посвященному энергетике, здравоохранению, транспорту и, конечно же, решениям General Electric.

2. Instagram. Ниже указаны пять красочных аккаунтов «скучных» компаний:

1) IBM – 257 тыс. подписчиков;

2) FedEx – 100 тыс. подписчиков;

3) Intel – 1,2 млн подписчиков;

4) Cisco – 217 тыс. подписчиков;

5) Boeing – 670 тыс. подписчиков.

3. «ВКонтакте». Стратегия Росатома в соцсети схожа со стратегией General Electric: они создают интересные и красивые публикации, объясняя, например, простым языком работу атомного реактора, рассказывая о великих ученых отрасли, памятных датах и многом другом.

4. Twitter. Это удобный инструмент для B2B-маркетологов. Здесь можно обнаружить потенциальных потребителей и группировать их в приватные списки. Отслеживая сообщения пользователей, вы узнаете об их интересах и предпочтениях. Это первый шаг к эффективному взаимодействию с будущим партнером. А поисковый алгоритм Twitter и использование хэштегов позволяет организаторам мероприятий быстро распространять информацию о конференциях, воркшопах, семинарах и других событиях.

Если товары или услуги фирмы ориентированы не на конечного потребителя, а на другие фирмы, соцсети помогут фирме:

1) информировать действующих и потенциальных партнеров о деятельности фирмы;

2) внести вклад в формирование имиджа фирмы в медиапространстве;

3) укрепить доверие партнеров к фирме за счет честной и подробной иллюстрации бизнеса фирмы в соцсетях [5];

4) привлечь новых работников в фирму.

Именно исходя из целей продвижения фирма должна оформлять аккаунт и создавать для него контент, а также оценивать эффективность работы.

К ряду общих принципов ведения аккаунтов можно отнести язык и тональность постов. Решения в сфере B2B принимают, опираясь на факты, а не на эмоции, следовательно посты необходимо писать лаконично, без лишних образов и эмоций. Такой стиль изложения, по Ильяхову, называется инфостилем. Необходимо помнить, что главным союзником являются факты: статистика, конкретные данные и цифры, разбор примеров. Также необходимо отказаться от громоздких речевых конструкций. Стоит писать кратко и понятно, объяснять сложные процессы простыми словами.

Например, понятным и простым языком обращается к подписчикам фирма RENAУ в аккаунте @rehaugussia в Инстаграм [6]. Посты не выглядят монотонными или скучными благодаря четкой и логичной структуре текста, вопросам и призывам к подписчикам.

Бизнес-аккаунт должен выглядеть строго и стильно. Лучше всего применять для оформления соцсетей фирменные цвета и шрифты, а также логотип фирмы. Идеальным вариантом читается оформление соцсетей и сайта по единому брендбуку: тогда фирма будет узнаваема в сети.

Единый стиль должен прослеживаться во всех визуальных элементах: от фото, видео и графики к постам, до обложек аккаунтов фирмы, товаров и закрепленных сторис. Идеальным примером являются аккаунты «Северстали» в Instagram и на Facebook: всего 3 цвета выбрано для стильного оформления фирмы.

Если посмотреть на аккаунт @severstal в Instagram, то видно, что в цветах фирмы оформлен аватар, обложки закрепленных сторис, шаблоны постов.

В текстах постов можно сообщать подписчикам сведения о товарах или услугах фирмы, о целях и принципах бизнеса, о том, кому и зачем фирма может быть полезна.

Если фирма предлагает товары, качественные фото фирме необходимы. Так клиент фирмы может своими глазами увидеть и оценить состав товара, его структуру, визуальные характеристики.

Бизнес, который ориентирован на B2B, часто предлагает на продажу не конечный товар, а сырье, которое тоже необходимо фотографировать и использовать как основу визуального контента. К примеру, если фирма поставляет кожу или ткани, необходимо обязательно делать фото, которые позволят продемонстрировать ткань или кожу с лицевой и изнаночной стороны, в рулоне и в виде развернутого листа [7].

Так, аккаунт Саратовского завода бетонных смесей @saratov_zbs в Инстаграм* предлагает клиенту просто полюбоваться текстурами бетона и дать волю воображению.

Если фирма предлагает товары или услуги, которые не всегда можно проиллюстрировать с помощью фото, можно использовать графику. Это идеальный вариант для информационных услуг, дизайна, IT, банковской сферы.

Adobe, как разработчик программного обеспечения, в том числе, в сфере дизайна и графики, применяет в своих аккаунтах графические изображения, которые создают сами потребители продукции Adobe.

Сложные технические и бизнес-процессы также можно иллюстрировать и объяснять, применяя инфографику.

Короткие видеозаписи на настоящий момент являются самым популярным видом контента во всех социальных сетях. Любое производство стоит попробовать проиллюстрировать с помощью видеоконтента.

Даже работу конвейера или машинного оборудования можно подать интересно: снять видео, при необходимости немного ускорить запись или смонтировать в 1 ролик нарезку из разных этапов производства. К примеру, если фирма является бетонным заводом, то можно снять под меланхоличную музыку, как льются и застывают в различных формах бетонные

смеси. Еще очень актуальным является формат коротких роликов, где о производстве фирмы будут рассказывать реальные сотрудники фирмы. Это могут быть экспертные советы от ведущих работников или имиджевое видеообращение директора/ президента компании. Такие видео, как и любые форматы, где подписчики могут увидеть реальных работников, значительно повышают доверие аудитории к фирме

Продвижение в соцсетях имеет ряд преимуществ перед классическим маркетингом и другими инструментами онлайн-продвижения. Реклама в социальных сетях интерактивна, быстро распространяется, имеет нерекламный формат, и ее легко можно сфокусировать на нужной аудитории [8]. Вопреки мифам о высокой стоимости продвижения в соцсетях, SMM может быть недорогим и даже бесплатным: грамотная организация работы в сообществах наряду с четким определением целевой аудитории ведут к существенному повышению продаж.

Список литературы

1. Алексеева, Н. В. Методы повышения эффективности продаж на основе аналитических компонентов интернет-маркетинга / Н. В. Алексеева, Н. В. Казакова, М. В. Сазонова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Экономика. – 2019. – № 1. – С. 8-15.
2. Богданова, С. В. Особенности интернет-маркетинга в России / С. В. Богданова // Социально-экономическое развитие региона: состояние, проблемы, перспективы : сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции, Ставрополь, 31 января 2019 года. – Ставрополь: Издательство «АГРУС», 2019. – С. 65-69.
3. Борисов, А. А. Методические подходы в интернет-маркетинге. Основные метрики и показатели эффективности рекламной кампании / А. А. Борисов // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2019. – № 2-1. – С. 49-52.
4. Волохов, А. А. Каналы коммуникации с потребителями в интернете / А. А. Волохов // Путеводитель предпринимателя. – 2019. – № 42. – С. 67-72.
5. Гончаров, В. Н. Использование интернет-технологий в маркетинге / В. Н. Гончаров, Е. В. Курпиченко // Менеджер. – 2020. – № 3(93). – С. 181-187.
6. Горохов, М. М. Интернет-маркетинг: стратегия и виды / М. М. Горохов, Д. Е. Докучаев, А. Д. Трефилова // Социально-экономическое управление: теория и практика. – 2019. – № 1(36). – С. 21-24.
7. Гринько, О. И. Место и роль контент-маркетинга в системе маркетинговых коммуникаций / О. И. Гринько // Современная экономическая наука: теоретический и практический потенциал. Инновационное развитие современного экономического образования : материалы Международной научно-практической конференции, Ярославль, 04 декабря 2019 года. – Ярославль: Общество с ограниченной ответственностью «Филигрань», 2020. – С. 43-49.
8. Гришкина, Ю. Э. Ключевые инструменты цифрового маркетинга на онлайн-платформе / Ю. Э. Гришкина // Хроноэкономика. – 2019. – № 2(15). – С. 188-194.

Развитие туризма в Казахстане в условиях пандемии: государственная поддержка отрасли

С.К. Новикова¹, А.Ж. Нурмаганбетова²

¹к.э.н., доцент кафедры маркетинга, сервиса и туризма,

²к.э.н. ассистент профессора кафедры маркетинга

s-novikova_07@mail.ru, aiguln71@mail.ru

¹Майкопский государственный технологический университет, Майкоп, Российская Федерация

²Карагандинский университет имени Е.А.Букетова, г.Караганда

Аннотация: Пандемия коронавирусной инфекции коснулась все отрасли в мире, но больше всех от нее пострадала туристическая сфера. Казахстан не остался в стороне, потоки туристов резко сократились. В таких условиях роль государственного регулирования возрастает и становится актуальной.

Ключевые слова: туризм, пандемия, туристическая отрасль, государственная программа, государственная поддержка, субсидирование.

По данным Всемирной туристской организации 2020 год стал самым худшим в истории развития глобального туризма: количество международных поездок уменьшилось на 75%, если сравнивать с 2019 годом, восстановление мирового туризма возможно только к 2024 году. В настоящее время ситуация в мире поменялась: появились новые угрозы, нестабильность и неопределенность нарастают уже благодаря другим причинам. Опасность коронавируса отошла на второй план, многие люди вакцинировались. Туризм уже с середины 2020 года стал постепенно восстанавливаться. Казахстанцы все больше предпочитают отдыхать внутри страны, чем выезжать за рубеж.

В современных условиях перед туристической отраслью появились новые задачи и цели, а именно:

- создание условий для привлечения иностранных и внутренних туристов для отдыха в Казахстане;
- развитие инфраструктуры, создание безопасных и комфортных условий для отдыха гостей;
- создать условия для развития туристической отрасли, как доходной индустрии для экономики страны.

Анализируя данные по туристической отрасли Республики Казахстан можно сделать следующие выводы: показатели внутреннего туризма уверенно растут второй год. Если обратить внимание на официальные статистические данные, по итогам первого квартала 2022 года объем внутреннего туризма увеличился на 122%, по сравнению с аналогичным периодом 2021 года и составил 1,14 млн. человек (первый квартал 2019 год – 932 тыс.). Наряду с этим, увеличилось количество обслуженных местами размещения зарубежных туристов в два раза по сравнению с таким же периодом 2021 года и составило 97,2 тысячи человек. (2021 год, первый квартал -53,8 тысяч). Также за первый квартал 2022 года количество мест размещения возросло на 71 единицу и составило 3756 единиц, единовременная вместимость возросла на 3 тысячи единиц и составила 195,9тысяч койко-мест.[5]

В международном рейтинге туризма по версии Всемирного Экономического форума в 2021 году Казахстан смог улучшить свои позиции и занять 66 место между 117 стран (в 2019 году – это было лишь 80 место из 140). Республика Казахстан добилась высокую отметку по следующим параметрам: «Ценовая конкурентоспособность» - первое место, «Сезонность туризма» - 26 место, «Природные ресурсы» - 33 место, «Количество объектов Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО» - 42 место. По итогам британской компании BrandFinance,

Казахстану удалось сохранить позиции 2019 года и получить номинацию – «Один из самых быстрорастущих брендов». В рейтинге EuromonitorInternational по устойчивому туризму Республика Казахстан заняла 62 место среди 99 стран. Для сравнения: среди стран СНГ Беларусь на 26 месте, Грузия на 41 месте. В 2021 году был отмечен самый высокий показатель в истории Казахстана по количеству числа туристов, посетивших национальные парки и составил 1,5 миллиона человек, это на 300 тысяч человек больше, чем за аналогичный период 2019 года. В рамках программы цифровизации и маркетинга туристической отрасли были использованы онлайн платформы и ресурсы известных социальных сетей, а также площадки мировых информационных порталов. Самым прогрессивным стал продукт E-Qonaq для учета международных туристов в местах размещения. Данный ресурс в настоящее время предоставляет наиболее актуальную информацию для службы миграции и показывает правдивые статистические данные по туристам в целом по стране.[5]. В 2021 году были приняты серьезные изменения в законодательные акты, благодаря этому с первого января 2022 года стали действовать государственные меры поддержки:

- возмещение затрат туроператоров за зарубежного туриста (15 000 тенге);
- субсидирование части затрат субъектов предпринимательства по покупке оборудования и техники для горнолыжных курортов (25%);
- возмещение стоимости билета, который включен в туристский продукт, при авиа перевозках несовершеннолетних пассажиров;
- субсидирование части затрат субъектов предпринимательства при строительстве и реконструкции объектов туристской деятельности (10%);
- субсидирование части затрат на покупку туристических автобусов (25%);
- субсидирование затрат по содержанию и обслуживанию СГУ (83300 тенге в месяц).

А также были внесены следующие изменения в законодательные акты:

- введен понятийный термин приоритетной туристской дестинации;
- для инвестиционных проектов туризма был понижен порог по объему инвестиций с двухмиллионкратного до двухсоттысячкратного показателя МРП для получения инвестиционных льгот;
- определена система «туристский взнос»;
- разделены лицензии на туроператорскую деятельность на подпункты: в сфере выездного туризма, в сфере въездного и внутреннего туризма и др.

Установлен безвизовый режим для граждан 77 стран, в том числе безвизовый режим действует до 14 дней для граждан Индии, Ирана и Китая. Возобновлены международные авиасообщения с 28 странами по 112 маршрутам. За 2021 год объем инвестиций в основной капитал в сфере туризма по регионам составил 564,5 млрд.тг. По итогам пяти месяцев 2022 года объем инвестиций составил 101,8 млрд.тг. Были введены новые проекты:

- гостиница «Дора» в Шымкенте (2,2 млрд.тг);
- комплекс «Караван Сарай» в Туркестане (88 млрд.тг);
- тематический парк «Тетис Блу» в Актау (47,7 млрд.тг.);
- «Swissotel» в Алматы (38,5 млрд.тг.).

Согласно Национальному проекту по развитию предпринимательства запланировано организация 170 тысяч рабочих мест до 2025 года. В 2019 году государственной программой определены ТОП-10 туристских дестинаций, по ним же определены значимые инфраструктурные проекты. Общая потребность инфраструктурных проектов составила количество - 178 на сумму 181,1 млрд. тг. В 2021 году профинансированы 50 проектов на сумму 63,5 млрд.тг., в 2022 году – 23 проекта на сумму 53,4 млрд. тг.

Для продвижения туристского потенциала страны Казахстан принял участие в международных туристских выставках KITF в Алматы, ATM в Дубае, IMEX во Франкфурте-на-Майне. Организована PR-поддержка мероприятий QLFQazaqstanLiveFest в городе Астана.

Для внедрения продуктоориентированного подхода в маркетинге были выявлены пять существующих маршрутов, которые войдут в основу «Гранд-тура Казахстана». При

улучшении инфраструктуры и увеличении гранд маршрутов все локации будут объединены в один общий маршрут по Казахстану.

В сентябре 2022 года состоялся запуск акции NeoNomad, в результате которой сформирован список мест внутри страны, рекомендуемых к посещению. Всеобщее освещение проекта обратит внимание на уникальные локации в регионах и повысит интерес к внутреннему туризму. В целях повышения качества экскурсионных услуг будет сформирована электронная библиотека для гидов и экскурсоводов по пяти регионам Казахстана.

Для формирования положительного имиджа Казахстана на мировой арене планируется реализация двух PR-кампаний для зарубежных туристов, а также для граждан стран СНГ, планируется участие на выставках:

- Tourism EXPOJapan-2022 (Токио);
- World TravelMarket (Лондон);
- TT Warsaw (Варшава).

В рамках развития туристических продуктов в первом полугодии 2022 года осуществлен проект «Живые уроки» с охватом 1080 учеников, которые посетили объекты культуры.[5]

В 2022 году вступили в силу семь новых мер поддержки государства в сфере туризма, четыре из них оказываются управлением предпринимательства, а именно:

- субсидирование 10% затрат при строительстве, реконструкции объектов туристской деятельности;
- субсидирование 25% затрат на приобретение автобусов по перевозке туристов вместимостью от 8 мест;
- субсидирование 10% затрат на строительство объектов придорожного сервиса;
- возмещение части затрат субъектов малого и среднего бизнеса на содержание санитарных объектов (83300 тенге в месяц).

Таким образом, все вышеперечисленные мероприятия и реализация государственной программы по развитию туризма в стране, принятой в 2019 году должны благоприятно сказаться на развитии туристической отрасли Казахстана.

Список литературы

1. Ильясов Д.К. Маркетинг: теория и практика. – Алматы, 2019. – 222 с.
2. Шеденов У.К., Ильясов Д.К. Теория маркетинга и менеджмента в сфере туризма. – Алматы, 2019. – 150 с.
3. Бейжанова А.Т. Развитие маркетинга в сфере туризма в Республике Казахстан. – 2019. – 52 с.
4. Апышева А.А. Совершенствование маркетинга в деятельности туристических агентств. – 2020. – 12 с.
5. <https://primeminister.kz>

Маркетингтік зерттеулерді талдаудың заманауи әдістері

А.Д. Омар

«Логистика (салалар бойынша)» мамандығы бойынша 2-ші оқу жылының магистранты
altoshomarova@mail.ru

Ғылыми жетекші: э.ғ.к., қауымдастырылған профессор, маркетинг кафедрасының
меңгерушісі Д.Г.Мамраева

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

Түйін:Маркетингтік талдау басқарушылық шешімдерді қабылдау мақсатында алынған маркетингтік ақпарат көздерін өңдеу үшін қолданылады. Болашақта қолдануға болатын және дұрыс нәтижелерге қол жеткізу үшін алынған ақпараттарды талдау құралдарын таңдауда маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада қазіргі заманғы маркетингтік талдауға қатысты құралдардың жіктелуі мен негізгі топтары көрсетіледі.

Кілт сөздер: маркетингтік талдау, маркетингтік құралдар, маркетингтік жоспарлау.

Нарықтық жағдайда шаруашылық жүргізуші субъектілердің жетістігі немесе сәтсіздігі олардың қызметінде маркетинг принциптерін қолдану шарасымен анықталады. Бұл адамдар мен ұйымдардың мақсаттарын қанағаттандыратын айырбастау жағдайларын жасау үшін идеяларды, тауарлар мен қызметтерді әзірлеуді, бағаны белгілеуді, жылжытуды және бөлуді жоспарлау және жүзеге асыру процесін білдіреді. Маркетингтің көмегімен кәсіпорындардың қызметі тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Оның мәнін түсіну фирма басшылығына тиімді білікті шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Кәсіпорынның маркетингтік қызметін басқарудың бастапқы элементі маркетингтік зерттеулерді талдау болып табылады.

Маркетингтік талдау және маркетингтік зерттеулер әр түрлі тәуелсіз ғылымдар болып табылады (бірақ олар кез — келген басқа ғылымдар сияқты бір-бірімен байланысты).

Ғылыми жарияланымдарды зерттеу маркетингтік талдаудың мәнін анықтауға мүмкіндік берді:

- бөлшек маркетингтік талдау өмірдің өткен кезеңдеріндегі кәсіпорындардың маркетингтік қызметін бағалаумен айналысады;

- маркетингтік талдау тек маркетингтік қызмет процесін ғана емес, оған әсер етуі мүмкін факторларды да қамтиды, мысалы, компания жұмыс істейтін макро орта, маркетингтік қызметтің соңғы нәтижелері және т. б.;

- формадағы маркетингтік талдау талдаудың басқа түрлерімен, атап айтқанда, кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметін талдаумен тығыз байланысты, сонымен бірге өзіндік зерттеу (бағалау) пәні бар;

- маркетингтік талдау нақты мақсатты бағытқа ие — жоспарланған кезеңде компанияның маркетингтік қызметінің тиімділігін арттыру.

Осылайша, маркетингтік талдау-бұл кәсіпорынның аналитикалық жұмысының бағыттарының бірі, ол болашаққа тиімді маркетингтік саясатты әзірлеу мақсатында оның өткен кезеңдегі маркетингтік қызметін жан-жақты бағалауды қамтамасыз етеді.

Маркетингтік талдау фирма орналасқан кез келген жағдайлар бойынша, атап айтқанда, қоршаған ортаның өзгеруі, оң нәтижелерге қол жеткізу, кемшіліктердің болуы және т.б. бойынша жүргізілуі керек.

Цифрлық экономиканың дамуы іс жүзінде қолданылатын маркетингтік зерттеулердің, әсіресе ірі бизнес ұйымдарының өзгеруіне әкелді, өйткені бұл компаниялардың өмір сүруіне, қоршаған ортаның өзгеретін жағдайларына бейімделуіне және нарықтың жаңа сегменттерін жаулап алуға ықпал етеді. Шағын және орта бизнесте қоғаммен, қызметкерлермен, Тапсырыс берушілермен, жеткізушілермен және экономистермен өзара әрекеттесу процесіне қатысатын иелер немесе менеджерлер маркетинг ретінде әрекет ете алады. Мұндай күш-жігер компанияның қаржылық жағдайын жақсартады, оның рентабельділігі мен рентабельділігін арттырады және бизнесті ілгерілетуге ықпал етеді.

Маркетингтік зерттеулерді сауатты жүргізудің өзектілігі - бұл нарықтардың кеңеюіне, жаңа клиенттерді тартуға және тауарлар мен қызметтерді сатуға ықпал етеді. Сонымен қатар, бүгінде бәсекелестік жағдайында қолда бар клиенттерді сақтау және олармен тұрақты қарым-қатынасты сақтау мүмкіндігі маңызды фактор болып табылады, өйткені статистика мәліметтері көрсеткендей, жаңа клиентті тарту қазірдің өзінде дамыған жарнамалық арналарды ұстаудан 4-5 есе қымбат. Өздеріңіз білетіндей, маркетингті басқару бес тұжырымдамаға негізделген: өндірісті жетілдіру; тауарларды жетілдіру; коммерциялық күш-жігерді күшейту; маркетингтік тәсіл; әлеуметтік-этикалық маркетинг. Таза түрінде, әдетте,

бірде-біреуі қолданылмайды. Жаңа технологиялар мен цифрландырудың дамуымен көбінесе шетелдік озық компаниялардан алынған маркетингтік зерттеулер серпінділікке ие болады.

Зерттеу нарығындағы техниктердің арасында: SPACE (Strategic Position and Action Evaluation – фирманың нарықтық кеңістіктегі жағдайын диагностикалау); QUEST (Quick Environment Scanning Technique – сыртқы ортаны жедел сканерлеу әдісі); STEEPLED (Social Technological Economic Environmental Political legal ethical demographic – факторларды анықтауға арналған маркетинг құралы); SOSTAC (маркетинг және бизнесті жоспарлау үшін); 14P (probing, packaging, public relations, people, processes, power, partition, prioritize, position, performance, penalty, perception, preservation, profitability); М. Шеррингтонның «5W» әдістемесі (what – тауар түрі, who – тұтынушы түрі, why – мотивация сатып алу үшін, when – сатып алу уақыты) нарық сегментін таңдау және мақсатты аудиторияны анықтау кезінде қолданылады.

Сонымен, 14P жүйесі бойынша маркетинг кешенін зерттеу жаңа ақпараттық технологияларды (интернет-дүкендердің, сайттардың, электрондық алаңдардың жұмысын талдау, әлеуметтік желілердегі PR шараларын зерттеу және т.б.) қолдана отырып, экономикалық қызметті жетілдіруді көрсетеді.

SOSTAC жүйесі SWOT талдауын кеңейтеді және оны кезең-кезеңімен келесідей сипаттауға болады:

- қазір бизнес шоғырланған жағдайды бағалайды;
- мақсат белгілі бір позицияда болу, интернет ресурстарын кеңірек пайдалану миссиясы белгілейді;
- стратегия қажетті мақсаттарға қалай жетуге болатынын шолуды қамтиды;
- онлайн жарнама арқылы клиенттерді тарту бойынша стратегия мен шаралардың маркетингтік кешенінің толық сипаттамасын қамтиды;
- жоспардың кепілдендірілген орындалуына қол жеткізуге әкелетін әрекеттер;
- нәтижелерге қол жеткізілгенін қадағалайды.

SOSTAC процесінің басындағы жағдайды талдау цифрлық маркетингтің негізгі артықшылықтарын пайдалануды білдіреді, өйткені қазір маркетингтік ақпараттық жүйенің құралдары (Әлеуметтік медиа, веб-сайттар, форумдар) маркетингтік ақпараттық жүйенің бұрын-соңды болмаған түсінік алуға мүмкіндік береді. Бұл процестің бөлігі ретінде кезеңдер ерекшеленеді. Бастапқы деректерді түсіру жүргізілетін маркетингтік ақпараттық жүйені әзірлеу және оңтайландыру, екіншілік іздеу жүргізіледі және қандай көрсеткіштер дәл емес, қайсысы жетіспейтіні анықталады. Талдау жүргізу үшін келесі құралдар қолданылады:

- сандық және сапалық зерттеулер;
- кеңейтілген сапа функциясы;
- бизнес-процестерді модельдеу. Бұдан тұтынушы мен брендтің өзара әрекеттесуінің қолайлы көрінісі немесе орналасуы сценарийлері пайда болуы мүмкін. Бәсекелестерді талдаудың айтарлықтай әлеуеті бар. Келесі негізде мақсаттар қарастырылады, ал бизнес оларды нарық пен клиенттік базаға қатысты белгілейді. Осы кезеңде айналым және өнімділік стратегиялары жасалады. Мақсат қоюдағы ең бастысы – SMART (Specific – нақтылық, Measurable – өлшенгіштік, Attainable – қол жетімділік, Relevant-өзектілік, Time – bound-уақыт шектеулері) бойынша мақсаттарға сәйкестік. Мақсаттар түсінікті және қол жетімді болуы үшін олар келесі критерийлерге сәйкес келуі керек: нақтылық, қарапайымдылық, парасаттылық, маңыздылық, өлшену, қол жетімділік, реализм және ресурстарды қажет ету, нәтижелерге негізделу, уақыт байланысы, уақыт пен шығынның шектеулілігі, уақтылық, уақытқа сезімталдық. Мақсат қою кезеңінде деректер жиналып, талдануы керек, сонымен қатар кәсіпорынның әлсіз және күшті жерлері, олар жұмыс істеуі керек және теңдестірілген көрсеткіштер жүйесін қолдана отырып, өнімділікті арттыру стратегиясын зерттейді.

Жоғарыда келтірілген мысалдар келтірілген маркетингтік зерттеулердің ұсынылған бағыттарын басқа әдістермен, атап айтқанда арнайы математикалық әдістермен және модельдермен толықтыруға болады (экстраполяция, регрессия, корреляция, дискриминант

және факторлық талдау және т.б.). Әрине, инновация таңдау мен экспериментті модельдеу жолымен жүре алады, мұнда жаңа әдістерде күрделі математикалық модельдер қолданылады және компьютерлік модельдеу мен тестілеу жасалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. PR Smith [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://prsmith.org/sostac/>. – Дата доступа : 10.11.2018.
2. Чеботарева С. В. Статистико-математические методы маркетингового анализа // Проблемы экономики и юридической практики. 2018. №1. — С. 295–297.
3. Никонова Н. В. Систематизация трактовок «Маркетинговый анализ» // Проблемы Науки. 2018. №10 (28). — С. 67–70.4
4. Самсонова Елена Владимировна Этапы разработки адаптивной маркетинговой стратегии организации // Известия ВГПУ. 2017. №3 (78). — С. 101–116.

Билборды как эффективный инструмент маркетингового продвижения

М.С. Орлов¹, Л.В. Ташенова²

¹магистрант 1-го года обучения по специальности «Маркетинг»

²к.э.н., ассоциированный профессор кафедры маркетинга
sonoflm9@gmail.com, larisatash_88@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, г. Караганда

Аннотация: Наружная реклама – хорошо знакомое явление, многие годы пользующаяся спросом. Но, в связи с развитием цифровых технологий, она начала терять популярность, либо была подвержена серьезным «модификациям». По этим причинам бизнес в наши дни не ориентирован на данный вид рекламы, хотя рекламные щиты все еще можно увидеть на наших улицах. В статье представлен анализ факторов, влияющих на эффективность использования данного вида рекламы в современных условиях.

Ключевые слова: билборд, наружная реклама, бренд, имидж, маркетинговое продвижение.

Наружная реклама – достаточно распространенный и эффективный вид рекламной деятельности. Билборды, как одно из ее специализированных направлений, - дорогостоящий канал коммуникаций, обладающий широким охватом аудитории. Выделим преимущества и недостатки данного вида рекламы:

1. Из-за больших размеров рекламного щита (как правило, 3х6 метров), трудно не обратить на него внимание, преимущественно из-за яркого оформления.

2. Огромный охват аудитории. Ежедневно мимо билбордов проезжает огромное количество водителей и проходит большое число пешеходов, наблюдающих за данной рекламой, они постепенно запоминают бренд и контент-составляющую, представленную на билборде.

3. Среди людей, которые могут застать наружную рекламу на улицах, обязательно будет целевая аудитория бренда, который выступает рекламодателем.

4. Она позволяет тем, кто не является целевой аудиторией, узнать больше о бренде, так как люди охотнее выберут ту компанию, с которой они где-либо сталкивались. Задача билбордов – улучшить имидж и повысить узнаваемость бренда.

Существует ряд недостатков наружной рекламы на билбордах. Во-первых, она имеет довольно ограниченные возможности. Это статичный плакат (если не брать в расчет цифровые варианты), который не должен содержать большое количество текста или визуальной информации. Во-вторых, билборд, как уже было сказано выше, довольно

дорогой вид рекламы. В-третьих, невозможно отследить эффективность рекламы и провести аналитику, поскольку нельзя точно подсчитать, сколько человек его увидело, сколько из них запомнило бренд, а какое количество непосредственно стали клиентами данного бренда. Тем не менее, в практике маркетинга существуют методы расчета эффективности этого вида рекламы (GRP – GrossRatingPoint и OTS – Opportunitytosee), но они не дают столь точных данных, которые могут дать методы расчета, применимые для рекламы на телевидении и радио.

Рекламодатель, в свою очередь, может повлиять на место размещения билборда. Например, стоит размещать рекламный щит по продаже дорогих вещей возле бизнес-центров, где больше шанс того, что его увидят потребители с высоким уровнем дохода. Также целесообразно размещать билборды с рекламой кафе и хостелов на трассе или автомагистрали, где эти заведения будут пользоваться спросом у водителей, совершающих долгие поездки.

Наружная реклама может быть достаточно эффективной практически для всех сфер бизнеса, если ее правильно применять. Однако обязательным условием является то, что бизнес должен быть в состоянии позволить себе арендовать достаточное количество рекламных щитов, не мешая при этом другой рекламной и производственной деятельности.

Также стоит упомянуть о стоимости размещения билбордов на территории Республики Казахстан. В рамках ценовых коридоров такой вид рекламы занимает второе место после ТВ-рекламы. Цена зависит от района города, размера щита и качества постера. Далее цена будет зависеть непосредственно от самого вида наружной рекламы.

Размер платы за размещение рекламы зависит от размера рекламного объекта. Чем больше площадь баннера, афиши и т.д., тем выше сумма к уплате. Если объект не двумерный, а, например, представляет собой стелу из 2-х или 4-х рекламных сторон, то в расчет принимается каждая сторона объекта.

Если реклама размещена вдоль автодорог и на въездах в город, а площадь объекта по одной стороне не превышает 3 кв.м., то ставка платы составляет 3-8 МРП (в зависимости от близости к населенному пункту). Если площадь объекта по одной стороне более 3 кв.м., то ставка увеличивается пропорционально отношению фактической площади объекта к базовым 3 кв.м.

При размещении рекламы на открытых пространствах внутри населенных пунктов размер платы зависит от вида объекта и от категории населенного пункта (республиканского, областного или районного значения). При этом местные власти имеют право устанавливать более высокие ставки в пределах своих районов, но не более, чем в 2 раза выше базовой [1].

Цена размещения рекламы на билбордах также зависит от его типа. Различают следующие нестандартные виды: ситилайт (подсвечиваемая рекламная конструкция с рабочей площадью 1,75м*1,19м.), скроллинговый ситиборд (рекламная конструкция с внутренней подсветкой, позволяющая последовательно демонстрировать 2-3 рекламных постера; размером 3,15м*2,27м) и сениор (рекламная конструкция с рабочей площадью 3,14м*2,3м). На рисунке 1 представлены варианты цен на размещение билбордов в разных городах Казахстана.

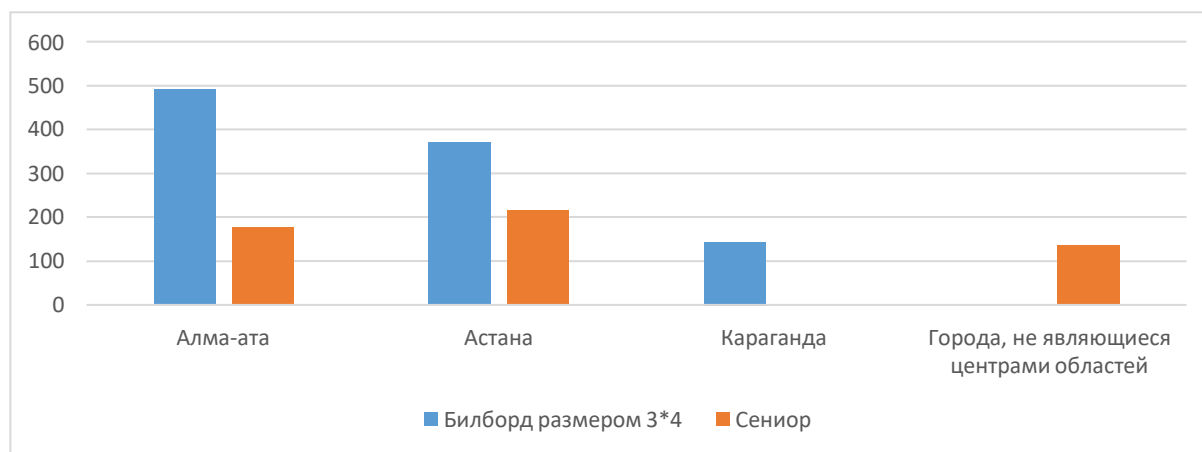

Рисунок 1. Цена месячного размещения билборда в различных городах страны, тыс. тенге [2]

Ниже представлена таблица цен для размещения рекламы на отечественных телеканалах.

Таблица 1

Стоимость размещения рекламных роликов на телеканалах

Телеканал	Хронометраж	Время выхода	Цена, тг/вых	Сезонная надбавка в определенные месяцы
1 канал Евразия, по всему РК	20 сек		от 68000	XI, XII 15%
КТК (по всему Казахстану)	20 сек		от 65000	XI, XII 15%
КТК (Алматы)	10 сек		от 28000	XI, XII 15%
31 канал (по всему Казахстану)	20 сек		55000	XI, XII 20%
НТК (по всему Казахстану)	10 сек		от 28000	XI, XII 15%
Хабар (по всему Казахстану)	20 сек	вечер	70000	
Хабар 24 (по всему Казахстану)	30 сек	вечер	60000	
МИР (по всему Казахстану)	20 сек	2 раза днём +2 раза вечером	от 13200	XI, XII 20%
Астана ТВ (по всему Казахстану)	20 сек		по запросу	XI, XII 20%
7 канал (по всему Казахстану)	20 сек		по запросу	XI, XII 20%

Примечание – таблица составлена по данным источника [3]

Раньше билборды пользовались гораздо большей популярностью и сложно было найти свободный щит – все они были заняты на несколько месяцев вперед. Однако, с появлением цифровой рекламы потребность в билбордах начала снижаться.

В наши дни они часто используются в качестве вспомогательного, а не основного канала рекламы – например, просто привлекают внимание к бренду и повышают его узнаваемость, после чего потенциальный покупатель находит сайт компании и уже там становится из заинтересованного посетителя клиентом.

Нужно понимать, что эффективность даже самой необычной, креативной и привлекательной наружной рекламы как способа «заполучить» прямых клиентов сегодня невелика, за исключением частных случаев. К примеру, в прошлом десятилетии 50% от общего количества клиентов в сфере недвижимости было привлечено с помощью наружной рекламы. Сейчас этот показатель составляет лишь 3%.

Несмотря на снижение спроса и развитие интернет-рекламы, за последнее десятилетие появилось множество цифровых форматов наружной рекламы. Хотя они и дороже традиционных рекламных билбордов, они являются их прямой эволюцией. Цифровые билборды встречаются повсеместно в крупных городах, где служат в качестве анимированных рекламных щитов, отображая короткие видеоролики или изображения с конкретными рекламными сообщениями.

Ввиду более «захватывающей» рекламы светодиодные экраны вытесняют билборды с морально устаревшими рекламными плакатами. Но даже старое поколение такого вида наружной рекламы может быть крайне эффективным, превосходя «поколение младше». Так, на волне популярности вышедшего в 2017 году фильма «Три билборда на границе Эббинга, Миссури» охват аудитории рекламных щитов с плакатами (а, соответственно, и их эффективность) увеличилась. Подобные рекламные акции были проведены и в СНГ. В 2018 году агентство рекламы «DigitalBands» для продвижения популярности нового ЖК запустило PR-акцию под названием «3 билборда на границе Батайска. Штат Ростов». Акция прогремела на всю Россию и по аналитике издания «Медиазона» дала охват 360 млн. человек, что, в свою очередь, способствовало увеличению продаж квартир в 2 раза. Данные результаты показывают, что даже несколько устаревшие каналы рекламы, при должном уровне маркетинговой креативности, способны по эффективности сравниться с современными способами рекламирования.

Размещение отдельного рекламного щита без какой-либо поддержки от других каналов рекламы будет недостаточно для достижения нужного эффекта при продвижении бренда. Чтобы активно продвигать свою компанию и достигать поставленных рекламных целей, необходимо арендовать, как минимум, несколько рекламных щитов. Место под баннеры нужно приобретать оптом, что уже достаточно дорого. Ввиду этого будет целесообразнее прибегнуть к другим каналам рекламы в качестве основных, учитывая в условиях современного экономического развития наличие разнообразных альтернатив. В настоящее время билборды эффективно служат лишь как средство повышения узнаваемости бренда.

Реклама на билбордах может быть актуальна для следующих сфер бизнеса:

1. Недвижимость (застройщики и агентства недвижимости) – позволит продемонстрировать рекламу, информировать о выгодной ипотеке, новых жилых комплексах; в целом, может быть нацелена на формирование позитивного имиджа.

2. Крупные магазины и сети магазинов (техники и электроники, мебели, продуктов и т.д.) – в качестве демонстрации акций, указателей и для укрепления имиджа.

3. Сети кафе или ресторанов – в основном, в качестве указателей или при расширении бизнеса.

4. Местные компании, которым нужна известность в конкретном регионе.

5. Крупные бренды, желающие увеличить количество касаний с потенциальными клиентами (автомобили, техника, банки и т.д.).

Учитывая, что многолетний опыт и реальные случаи за последние несколько лет доказали эффективность рекламных щитов в бизнесе, можно с уверенностью сказать, что использование билбордов, по-прежнему, эффективно, если делать это правильно. Нужно учитывать все тенденции и не позволять рекламной компании быть «не гибкой»: нужно дополнять ее использованием социальных сетей, таргетингом и другими рекламными каналами. Также важно подобрать подходящее место для размещения билборда, использовать несколько рекламных щитов в совокупности и размещать их возле потенциальной целевой аудитории. Только комплексный и разумный подход к рекламе может принести выгоду от использования билбордов.

Список литературы:

1. Налоговый Кодекс РК. Статья 605. Ставки платы.
2. Реклама на билбордах в Алматы и по Казахстану.// <https://streetadvertising.kz/billboard> (дата обращения: 05.10.2022 г.).

Цифровой маркетинг в условиях распространения коронавирусной инфекции

Н.С. Перова¹, А.С. Жумаканова²

¹Магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры Экономики и международного бизнеса

²Студент 3-го курса, специальности «Мировая экономика» perova_ns@mail.ru,
aidana.taiga@gmail.com

^{1,2} Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда

Аннотация:

Цифровой маркетинг обеспечивает более тесное взаимодействие с потребителем с помощью применения цифровых технологий и электронных средствах массовой информации. COVID-19 оказал влияние на развитие цифрового маркетинга, популярность цифрового маркетинга резко возросла, что привело к росту отрасли в целом. Цель и задачи статьи заключается в том, чтобы рассмотреть понятие цифрового маркетинга, а также последствия пандемии в области цифрового маркетинга.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровой маркетинг, инструменты цифрового маркетинга, COVID-19, цифровые технологии, цифровая трансформация.

Определение понятия «цифровая экономика» можно сформулировать так - это новая экономическая форма, следующая за сельскохозяйственной и промышленной экономикой, ключевым элементом которой являются информационные ресурсы, основным носителем - современные информационные сети, а интеграция и применение информационно-коммуникационных технологий и цифровая трансформация всех факторов - важная движущая сила, способствующая большему единству справедливости и эффективности. В эпоху постиндустриализации, основным элементом становится сфера услуг, знания и информация, получаемая с помощью современных информационных технологий. В условиях цифровой экономики, стремительно изменяются возникающие общественные потребности и именно цифровые инструменты позволяют адаптироваться и найти новейшие способы удовлетворения ожиданий потребителей. Цифровая революция – это процесс проникновения информационно-коммуникационных технологий в различные сферы и области человеческой деятельности, начало информатизации второго поколения. Данный процесс повлиял на различные сферы профессиональной деятельности, в том числе, и на сферу маркетинга. [1]

В то время как в большинстве отраслей произошли некоторые изменения в их контексте или деятельности во время этой пандемии, популярность цифрового маркетинга резко возросла, что привело к росту отрасли в целом. В наиболее общем смысле цифровой маркетинг – маркетинговая стратегия, использующая цифровые технологии и электронные средства массовой информации для продвижения торговых брендов или продуктов и привлечения потребителей. Цифровой маркетинг обеспечивает более тесное взаимодействие с потребителем, для него характерен больший, по сравнению с традиционным маркетингом, охват аудитории и большее количество инструментов взаимодействия с ней. [1]

Какие изменения настигли мир с COVID-19, как именно он повлиял на цифровой маркетинг?

- Переход на цифровые технологии:

Очевидной стала необходимость для всех предприятий перехода на цифровые технологии. Принудительный карантин и социальное дистанцирование привело к тому что много людей, стали больше времени проводить в сети Интернет, переходить на удаленную работу и совершать больше онлайн-покупок. Многим организациям пришлось приспосабливаться, менять свою стратегию в сторону цифровых маркетинговых

каналовсвязи и продаж обслуживания. Даже процесс обнаружения бренда изменился, так как единственным способом найти компанию теперь являются различные онлайн-платформы. Это подчеркивает важность того, чтобы бренды, инвестировали значительную часть своих маркетинговых ресурсов на создание онлайн-присутствия.

- Сокращение бюджета

Одной из основных проблем пандемии является сокращение бизнеса. Многие малые и средние предприятия не выдержали условий в этот период, что привело к их закрытию, банкротству. Это результат неспособности многих брендов плавно перейти в онлайн-режим, а также сокращения располагаемого дохода потребителей, которым урезали зарплату или были сокращены. Это означает, что многие бренды были вынуждены сократить расходы на цифровой маркетинг и искать более умные и творческие способы максимально эффективно использовать сокращенные бюджеты.

Маркетологи находят успех в PPC-маркетинге, который резко вырос с начала пандемии и стал эффективным способом максимизации маркетингового бюджета.

- Визуальные представления

Контент, который маркетологи используют в своих маркетинговых усилиях, изменился и будет меняться до тех пор, пока люди в основном не забудут о COVID 19. Если говорить более подробно, то мы больше не видим рекламы, в которой группа людей находится в непосредственной близости друг от друга, демонстрируя физический контакт, или другие сценарии, которые противоречат тому, что мы практикуем с социальным дистанцированием.

Причина этого заключается в том, что существует новая норма, которая полностью изменила способ нашего социального взаимодействия, и поэтому любая реклама должна отражать это, чтобы правильно представить бренд таким образом, чтобы он соответствовал ожиданиям и ценностям потребителей.

В будущем мы увидим, как эта текущая тенденция возвращения визуальных образов угасает и возвращается к своему нормальному состоянию, однако могут пройти месяцы или даже годы, прежде чем мы увидим полный возврат к визуальным элементам в цифровом маркетинге. [2]

В период карантина можно увидеть изменение потребительского отношения к инструментам цифрового маркетинга:

- Email-маркетинг:

Email-маркетинг вовремя и после карантина стал более популярным, так как появилось больше времени проверять почту и читать письма.

Для обратной связи потребитель чаще использует социальные сети, чем электронную почту.

Email-рассылка чаще всего вызывает отрицательные эмоции, либо игнорируется.

- SEO:

SEO становится менее актуальным, так как первоначально пользователи пользуются поиском через социальные сети.

Интернет-пользователи чаще переходят на официальные сайты компаний через социальные сети, а не через поисковые запросы.

Выбирая между официальным сайтом и страницей в социальных сетях, пользователь предпочтет для ознакомления с компанией и товаром в социальных сетях.

- SMM:

SMM стал более эффективным инструментом, так как увеличилось число часов, проводимых в социальных сетях.

Пользователи охотнее пишут отзывы о товаре на официальных аккаунтах компании нежели инфлюенсерам, их рекламирующим.

Одним из основных факторов повышения доверия к компании является наличие активных страниц в социальных сетях.

- Мобильный маркетинг:

Мобильный маркетинг становится все более актуальным. В период самоизоляции и после

нее увеличилось время, проведенное за компьютером.

- **Influence-маркетинг:**

Роль Influence-маркетинга растет.

Реклама у инфлюенсера вызывает больше доверия, чем реклама на официальных страницах компании. [3]

В условиях цифровой экономики, перемены - единственная константа в бизнесе, и умение приспосабливаться и стремление к трансформации актуально сегодня, как никогда. Например, телекоммуникационная отрасль, которая постоянно развивается и меняется, наряду с другими различными отраслями.

Телекоммуникационные компании, которые будут наиболее успешными, - это те, кто прислушивается к рынку и не стоит на старых принципах, сопротивляясь переменам. Цифровой маркетинг - яркий тому пример. Некоторые компании адаптировались к цифровым технологиям и используют цифровой ландшафт для повышения своей прибыли. Другие же остались позади из-за нежелания адаптироваться и менять свои стратегии. Наличие четкой стратегии цифрового маркетинга, реалистичной и измеримой, является одним из способов добиться улучшения качества обслуживания клиентов и увеличения количества продаж.

"Казахтелеком" - крупнейший инфокоммуникационный оператор в Казахстане, принявший новую стратегию, нацеленную на цифровую трансформацию. За цели плана были взяты развитие коммуникаций в цифровых каналах, применение цифровых методов продаж, автоматизация и роботизация вспомогательных функций. В результате пандемии резко вырос спрос на услуги компании, около 41%, что означает, что коронавирус привнес не только отрицательные последствия, но и существенные плюсы. Ведь события 2020 года способствовали ускорению многих экономических и не только, процессов, которые реализовывались бы еще долгие годы.

Батыр Маханбетажиев поделился теми преимуществами, которые компания ощутила от внедрения цифрового маркетинга. «Главные плюсы мы успели оценить в период введения режима ЧП, когда закрылись центры обслуживания, и мы были вынуждены перейти на дистанционный режим работы. Именно благодаря коммуникациям через цифровые каналы мы смогли справиться с резким наплывом клиентских обращений, которые возросли в 7-10 раз. В онлайн-режиме мы смогли существенно увеличить рабочее время контакт-центров и улучшить работу онлайн-сервисов. Все это помогло нам наладить доверительные отношения с абонентами, которые оценили нашу заботу о них и достойный уровень предоставления услуг в условиях ЧП». [4]

И пусть сейчас «Казахтелеком» находится на начальной стадии реализации проекта по цифровой трансформации, у компании уже имеется опыт и свое видение в решении многих задач, в том числе по эффективному применению цифрового маркетинга. Появилось понимание того, что цифровой маркетинг способен на многое, но только в том случае, когда вся цепочка мероприятий реализована качественно. [4]

Список использованной литературы

1. А.А. Кабанова, А.О. Попова, Е.Ф. Тимофеева. Цифровой маркетинг: основные инструменты, особенности и тенденции развития. https://elibrary.ru/download/elibrary_46616773_25392892.pdf
2. How COVID-19 Has Changed Digital Marketing. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://www.oviond.com/how-covid-19-has-changed-digital-marketing>
3. Молчанов Н.Н., Никитенко Ю.В. Об эффективности инструментов digital-маркетинга с учетом влияния COVID-19. Экономика и управление. 2021;27(6):437-447. <https://doi.org/10.35854/1998-1627-2021-6-437-447>
4. Цифровой маркетинг на вооружении казахстанского телекома. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://profit.kz/articles/14628/Cifrovoj-marketing-na-vooruzhenii-kazahstanskogo-telekoma/>

Особенности среды веб-аналитики в Республике Казахстан

Е.С.Петренко¹, А.Ж.Садуов², Б.О.Муканов³, Г.А.Абзалбек⁴

¹д.э.н., профессор кафедры теории менеджмента и бизнес-технологий ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова»

²д.э.н., профессор кафедры Маркетинг

³к.т.н., доцент кафедры Маркетинг

⁴ ст. преподаватель кафедры Маркетинг

petrenko_yelena@bk.ru, saduovaj@mail.ru, mukanovbo@mail.ru, gulnara15-75@inbox.ru

¹ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г.В. Плеханова»

^{2,3,4} Карагандинский университет имени Е.А.Букетова, г. Караганда

Аннотация: В статье рассмотрено состояние развития интернет среды как ключевого фактора веб-аналитики. Показаны негативные и положительные моменты развития интернет-среды, динамика услуг веб-порталов. Построены прогнозы развития ключевых параметров интернет-среды.

Ключевые слова: веб-аналитика, маркетинг, интернет, сайт, информационные технологии, маркетинговые исследования, информация

В настоящее время значительная часть маркетинговых исследований проводится в среде интернет. Интернет-исследования в маркетинге всё больше вытесняют полевые исследования. Немалую роль в этом сыграла пандемия коронавируса, когда был запрещен непосредственный контакт с опрашиваемыми.

Актуальность маркетинга в Интернете продолжает расти. Сайты компаний тратят миллионы долларов на то, чтобы предоставить потребителям быстрый и простой способ сделать правильные сделки в сфере бизнеса. Тем не менее, многие сайты работают медленно и разочаровывают пользователей. С целью совершенствования деятельности сайтов, проведения маркетинговых исследований в интернете проводится веб-аналитика. Возможности анализа статистики посещений сервера являются одним из эффективных инструментов маркетинга. В отличие от проведения опросов, требующих активного участия респондентов, анализ статистики позволяет собрать ценную информацию, не привлекая посетителей к активным действиям.

Действительно, исследования, проведенные компанией Akamai, показали, что неэффективные сайты приводят к снижению продаж. Они обнаружили, что 79 процентов онлайн-покупателей, которые испытывают неудовлетворенность посещением, реже покупают с этого сайта, в то время как 64 процента просто покупают с другого сайта [1].

Для развития веб-аналитике в маркетинге необходима соответствующая среда – развитие интернет-технологий и интернета в стране.

Проведем анализ применения интернет-технологий в Республике Казахстан.

Таблица 1

Объём услуг сети Интернет в Республике Казахстан, млн. тенге

2015	2016	2017	2018	2019	2020	Отклонение показателя 2020 г. с 2015 г
190 437,5	206 418,7	228 686,1	243 322,7	282 27 0,8	336 85 5,8	+ 146 418,3

П р и м е ч а н и е – Составлено по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [2]

Из таблицы 1 видно, что объём услуг сети Интернет в Республике Казахстан ошутиморастет, в период с 2015 по 2020 год он выросна 76,8 %.

Таким образом, услуги интернет развивается в Республике Казахстан высокими темпами. Составим прогноз объёма услуг сети Интернет в Республике Казахстан (рисунок 1).

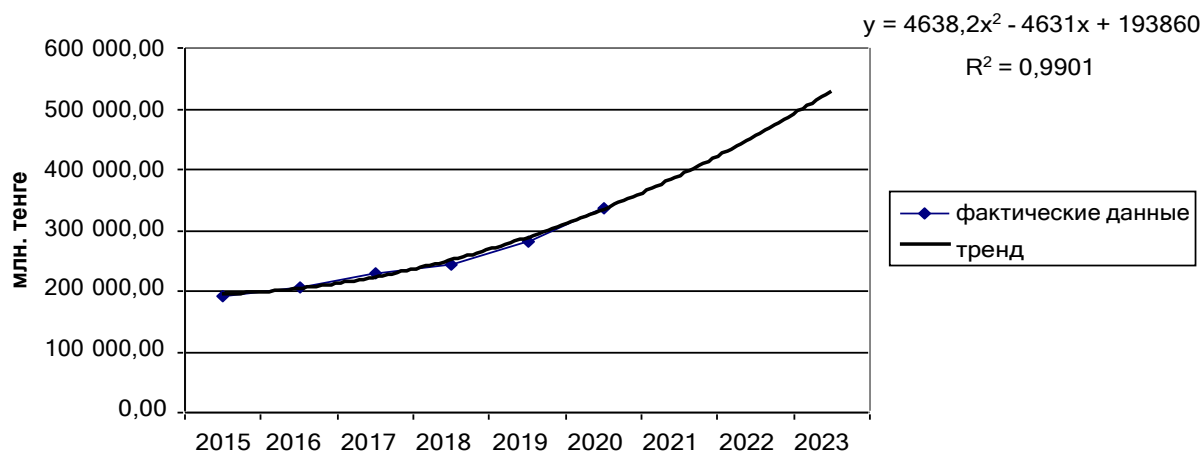

Рисунок 1. Прогноз объёма услуг сети Интернет в Республике Казахстан, млн.тенге

Примечание – Составлено авторами

Из рисунка 1 видно, что коэффициент детерминации корреляционной кривой $R^2 = 0,9901$. Т.е. близок к единице, что говорит о высокой тесноте связи между фактическими данными и корреляционной кривой. Согласно прогнозу в 2023 года объёма услуг сети Интернет в Республике Казахстан превысит 500 000 млн. тенге.

В таблице 2 показаны показатели глобального индекса конкурентоспособности Республики Казахстан по фактору «Уровень технологического развития».

Таблица

2

Показатели глобального индекса конкурентоспособности Республики Казахстан по фактору «Уровень технологического развития», единиц

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Плотность абонентов сотовой связи на 100 человек	150	143	148	143	139	130
Плотность абонентов фиксированного Интернета на 100 человек	13	13	14	13	14	14
из них с использованием высокоскоростного широкополосного доступа на 100 человек	13	13	14	13	14	14
Количество пользователей Интернета на 100 человек	73	77	79	81	84	88

Примечание – Составлено по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [2]

Из таблицы 2 видно, что по показателю «Плотность абонентов сотовой связи на 100 человек» Республика Казахстан имеет довольно высокий глобальный индекс конкурентоспособности (150 в 2015 году и 139 в 2019 году).

Крайне низкий глобальный индекс конкурентоспособности по показателю «Плотность абонентов фиксированного Интернета на 100 человек» (14 в 2020 году).

Казахстан имеет средний уровень глобального индекса конкурентоспособности по показателю Количество пользователей Интернета на 100 человек (88 в 2020 году).

Среда для работы в интернете в стране довольно разнообразна и предлагает различные

методы подключения, аудитории и варианты оплаты онлайн. Работают в Казахстане и специализированные издания об отрасли, включающие как digital так и традиционный маркетинг и PR.

В таблице 3 показаны объемозаказанных услуг в области информационно-коммуникационных технологий по рекламе и содержанию веб порталов.

Таблица 3

Объемозаказанных услуг в области информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан по содержанию веб-сайтов и рекламе, млн. тенге

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
услуги по предоставлению места или времени для рекламы в Интернете	481,8	703,1	2 475,1	2441,2	2 624,1	2150,4
содержание веб порталов	1 690,8	5 823,0	3 908,6	7275,7	8 303,6	14692,3

Примечание – Составлено по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [2]

Из таблицы 3 видно, что объем услуг по предоставлению места или времени для рекламы в Интернете в Республике Казахстан до 2019 года возрастал. В 2020 году в связи с кризисом из-за пандемии объем услуг упал. Растет и объем услуг на содержание веб-порталов. В 2020 году в связи с пандемией произошел резкий скачок объема услуг по содержанию веб-порталов (на 76,9 %)

Составим прогноз объема услуг по содержанию веб-порталов в Республике Казахстан.

На рисунке 2 показан прогноз объема услуг по содержанию веб-порталов в Республике Казахстан.

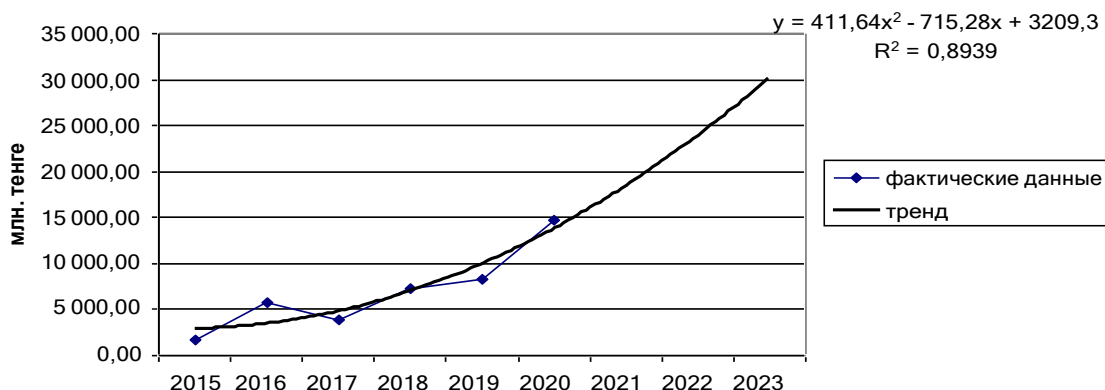

Рисунок 2. Прогноз объема услуг по содержанию веб-порталов в Республике Казахстан, млн. тенге

Примечание – Составлено авторами

Из рисунка 2 видно, что коэффициент детерминации $R^2 = 0,8939$. Т.е. достаточно высокий, что говорит о хорошей тесноте связи между фактическими данными и корреляционной кривой. Согласно прогнозу в 2023 году объем содержания веб порталов в Республике Казахстан превысит 34 000 млн. тенге.

В таблице 4 показано количество заказанных услуг в области информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан

Таблица 4

Объемозаказанных услуг в области информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан, млн. тенге

	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6

Услуги по размещению и переработке данных веб-порталов	62426,7	79 449,7	102 201,8	139 263,2	232 725,5
услуги по обработке данных	30 387,1	34 986,7	46851,6	71 392,2	138824,6
Услуги по обработке сайтов в «Интернете»	1 726,4	555,1	893,7	2 777,0	334,7
услуги по предоставлению места или времени для рекламы в Интернете	703,1	2 475,1	2441,2	2 624,1	2 150,4
содержание веб порталов	5 823,0	3 908,6	7275,7	8 303,6	14 692,3
Примечание – Составлено по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [2]					

Из таблицы 4 видно, что в Республике Казахстан возрастает объем услуг по размещению и переработке данных веб-порталов (за 5 лет объем услуг возрос в 3,7 раза), значительно возросли услуги по обработке данных.

Составим прогноз объема услуг по размещению и переработке данных веб-порталов в Республике Казахстан.

На рисунке 3 показан прогноз объема услуг по размещению и переработке данных веб-порталов в Республике Казахстан.

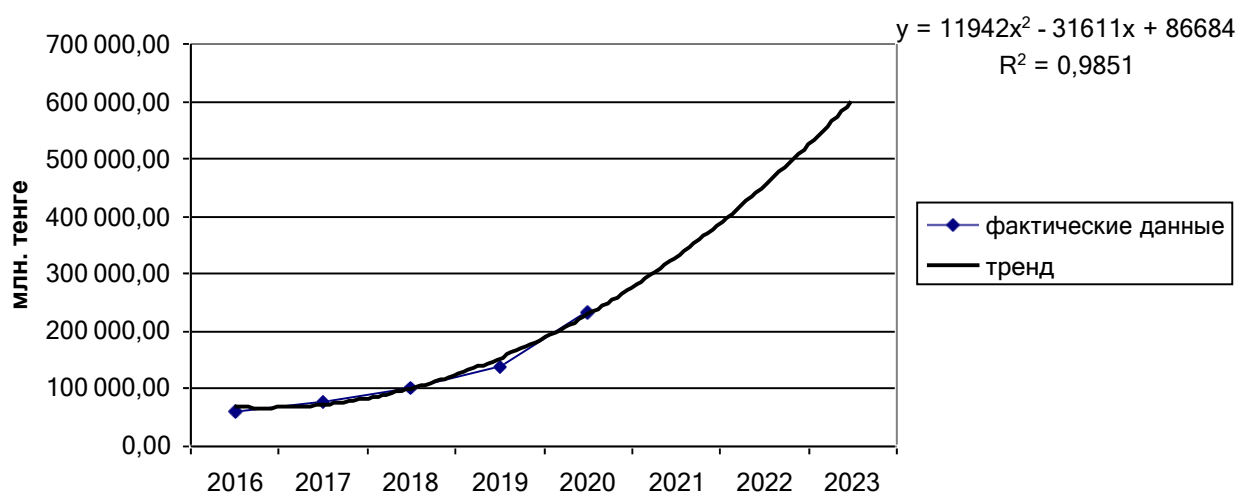

Рисунок 3. Прогноз объема услуг по размещению и переработке данных веб-порталов в Республике Казахстан, млн. тенге

Примечание – Составлено авторами

Из рисунка 3 видно, что коэффициент детерминации корреляционной кривой $R^2 = 0,9851$. Т.е. близок к 1, что говорит о высокой тесноте связи между фактическими данными и корреляционной кривой. Согласно прогнозу в 2023 году объем услуг по размещению и переработке данных веб-порталов в Республике Казахстан превысит 600 000 млн. тенге.

В таблице 5 показаны основные показатели использования информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан за 2020 год.

Таблица 5

Основные показатели использования информационно-коммуникационных технологий за 2020 год

	Организации, всего	Из них
		организации государственного управления

Количество собственных дата центров	1 105	45
Количество серверных комнат	21 562	2 225
Количество серверов	44 631	5 544
Количество систем хранения данных	16 369	1 200
Количество организаций, использующие Облачные ИТ-услуги	11 884	484
Количество организаций, использующие интернет-портал	62 013	6 407
Количество организаций, использующих цифровые технологии при производстве	2 184	10
Количество организаций, использующих робототехнику	799	3
Количество организаций, проводивших анализ больших данных	2 381	60
Количество организаций, применяющих Интернет для связи с государственными органами	98 295	7 194
Количество организаций, заказывающих товары и услуги по сети Интернет	9 977	-
Количество организаций, интегрированных в международные системы Интернет-бронирования	1 703	-
Количество организаций, имеющих автоматизированные внутренние бизнес-процессы	9 344	205
Примечание – Составлено по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [2]		

Из таблицы 5 видно, что в Республике Казахстан создано необходимое количество систем хранения информации, это способствует созданию собственных сайтов и их обслуживанию. 62 013 организаций используют интернет-портал 2020 году. Данное обстоятельство способствует развитию веб-аналитики в маркетинге. Количество организаций проводивших анализ больших данных составляет 2 381.

В Республике Казахстан стоит задача дальнейшего увеличения количества серверов. Прирастущем спросе на облачные системы хранения информации, существующих серверных ресурсов, в ближайшем будущем может не хватить. Поэтому в настоящее время в Республике Казахстан реализуется ряд проектов по созданию коммерческих серверных центров.

Список литературы:

1. Алексеев А. А. Web promotion или как предпринимателю понять, что он рекламирует в Интернет // Мир Интернет, 2017. № 6, С.40-48
2. Официальный сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан www.stat.gov.kz

Қызмет көрсету саласындағы маркетингтің ролі

А.Б. Тульева¹, Г.А. Абзалбек²

¹Маркетинг кафедрасының оқытушысы, э.ғ.м.,

²Маркетинг кафедрасының аға оқытушысы, э.ғ.м.

aidanatulyeva@mail.ru, gulnara1-2-3@mail.ru

^{1,2}Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Мақалада қазіргі қоғамдағы қызмет көрсетудің түсінігі мен сипаттамасы сияқты мәселелер ашылады. Экономикадағы қызметтердің рөлі ашылды және қызмет көрсету саласындағы маркетингтің қажеттілігі негізделді.

Кілт сөздер: қызмет көрсету, маркетинг, қажеттілік, тұтынушылар, тауар.

Қызмет көрсету саласы экономиканың ең перспективалы, қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. Ол сауда мен көліктен бастап қаржыландыруға, сақтандыруға және әр түрлі делдалдарға дейінгі кең қызмет саласын қамтиды. Барлық дерлік ұйымдар белгілі бір дәрежеде қызмет көрсетеді.

Дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, өндіріс күрделене түскен сайын және нарық тауарлармен қаныққан сайын қызметтерге сұраныс артып келеді. Біздің елімізде қызмет көрсету саласы өсу қарқыны бойынша және қызметтердің жаңа түрлерінің пайда болуы, оны нарық пен тұтынушылардың қажеттіліктеріне бейімдеу бойынша өндіріс саласын басып озады. Қызметтермен айналысатын ұйымдар үшін қызметтердің табиғаты мен мәнін түсіну, олардың басқару мен маркетингтегі ерекшеліктерін ескеру маңызды [1].

Қызмет көрсету саласы көптеген дамыған елдердің экономикалық құрылымында құрылатын ұлттық табыста, жұмыспен қамтуда және халықты тұтытуда өзінің үлес салмағы бойынша ең жылдам дамып келе жатқан және басым болып табылады. Экономикалық жағынан дамыған елдердің саны «қызмет көрсететін экономикаларға» айналууда. Сонымен, АҚШ экономикасы әлемдегі жетекші қызмет экономикасы ретінде ұсынылған. Жеке секторда жұмыспен қамтылғандардың 75% - ы қызмет көрсету бизнесі саласында жұмыс істейді.

Соңғы тұтынушыларға қызмет көрсету көлемінің өсу себептері негізінен халықтың әлауқатын арттыру, мамандандырылған қондырғы мен жөндеуді қажет ететін күрделі тауарлардың болуы болып табылады [2].

Қызметтер тауарлық, бірақ материалдық емес алмасудың экономикалық қатынастарын білдіреді, мұнда еңбек тікелей айырбастау объектісі болып табылады. Қызмет жаңасын жасамайды, бірақ сонымен бірге ол бұрыннан бар өнімнің қасиеттері мен қасиеттерін өзгерте алады [3].

Қазіргі әлемде экономиканы өнімдер мен қызметтерге бөлу қиын. Мысалы, тұтынушы теледидар сатып алғанда не алады – теледидар өнім немесе тиісті хабар тарату қызметтері ретінде? Бұл тауарлар мен қызметтердің өзара байланысты екендігін және олардың бөлінуі барған сайын шартты сипатқа ие болатындығын айқын көрсетеді.

Қазіргі уақытта әлемдік экономикада қандай да бір жолмен қызмет көрсету саласына байланысты келесі тенденциялар бар:

1) капитал сыйымдылығының өсуі (еңбек орнына жабдықты пайдаланудың өсуі) және тиісінше еңбек ресурстарының жаппай босатылуы;

2) қызметтер экспортының өсуі, ең алдымен, жоғары білікті, қымбат қызметтер (консалтинг, техникалық қамтамасыз ету және сүйемелдеу).

Еңбек ресурстары босатылған жағдайда, мемлекет осы ресурстарды қайда қосу керектігін табуы қажет. Қарапайым тілмен айтқанда, жұмыссыз қалған адамдар жұмыс табуы керек. Бұл мәселенің шешімі өнеркәсіптен айырмашылығы көп еңбекті қажет ететін сала болып табылатын қызмет көрсету саласы болып табылады.

Экономикада қызмет көрсету саласына 2 қарама қарсы көзқарас қалыптасты:

1) классикалық экономикада «қызмет» қызметтің өнімсіз түрі ретінде түсіндіріледі.

2) экономика мен әлеуметтанудың тоғысында американдық экономист Д. Белл негізін қалаған постиндустриалды қоғам теориясы пайда болады. П. Друкердің шығармаларында, Дж. Гэлбрейт, А. Турен, Э.Тоффлер, Ф. Фукуяма, М. Кастельс қызмет көрсету саласының ілгерілеуі экономикалық жүйе эволюциясының табиғи құбылысы ретінде қарастырылады. Болашақта бұл теорияның ізбасарлары қызметтерге басқа көзқараспен қарады. Олардың пікірінше, қызметтер барған сайын маңызды бола түсуде және постиндустриалды экономикада олар экономиканың негізгі құрамдас бөлігі болады.

Қазақстанның ЖІӨ-нің нақты өсіміне ең үлкен үлес жылжымайтын мүлік, сауда және көлікпен байланысты қызметтердің өсуімен қамтамасыз етілді.

1995 жылдан бастап қызметтердің үлесі үй шаруашылығында басым болды және соңғы бес жылда тұрақты өсуде. Айта кету керек, қызмет көрсету саласында сандық ғана емес, сонымен қатар сапалық өзгерістер де болды: байланыс қызметтері, қаржылық қызмет, сауданың кейбір түрлері пайда болды.

Қазіргі уақытта экономикада жұмыспен қамтылғандар санының өсуі баяулауда. Осылайша, әлемдік ЖІӨ-нің ұзақ мерзімді өсуінің негізгі факторы тек еңбек өнімділігі болуы мүмкін.

Бүгінде Қазақстандағы еңбек өнімділігі дамыған елдер деңгейінен артта қалып отыр. Қазақстандағы жұмыс сағаты 14 АҚШ долларын қосымша құн әкеледі, ал Канада мен Австралия сияқты ресурстардың үлкен қоры және салыстырмалы ауданы бар дамыған елдерде бір сағаттық жұмыс үшін 37-43 АҚШ доллары құрылады.

2014 жылғы 24 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасында қызмет көрсету саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасына» сәйкес, елде ЖІӨ-ге негізгі үлес қосатын 9 негізгі секторды дамыту көзделеді: сауда (15,4%), көлік (7,8%), туризм (1,6%), жылжымайтын мүлікпен операциялар (8,6%), кәсіби қызметтер (4,3%), байланыс (2,7%), қаржылық қызмет (2,8%), білім беру (2,9%), денсаулық сақтау (1,6%).

Бағдарламаны талдау, мынаны көрсетті:

- 9 сектордың 5-і еңбек өнімділігінің айтарлықтай өсуін талап етеді: қаржылық қызмет, көлік, кәсіптік қызметтер, білім беру, денсаулық сақтау;

- қызмет көрсету саласын дамытудың нысаналы мәндеріне қол жеткізу үшін инвестицияларға жалпы қажеттілік 3 330 млрд құрайды;

- сапа параметрі бойынша 9 сектордың 6-сында (байланыс, қаржылық қызметтер, сауда, жылжымайтын мүлікпен операциялар, кәсіптік қызметтер, білім беру) түбегейлі жақсарту талап етіледі;

- Қазақстанның Бразилия, Ресей, Қытай, Малайзия, Түркия және Оңтүстік Африка сияқты елдермен қызметтерге сапа, қолжетімділік және баға критерийлері бойынша салыстырмалы талдауы біздің еліміз талданатын қызметтердің барлық секторлары бойынша нысаналы топтан артта қалғанын көрсетті.

Даму модельдерінің теориясын талдау көрсеткендей, қызмет көрсету саласы экономикалық дамудың барлық теорияларында маңызды рөл атқарады. Мәселен, белгілі ресейлік экономист С.Ю. Глазьев жаңа технологиялық құрылым айқын гуманитарлық сипатқа ие болатындығын атап өтті. Сондай-ақ, ол денсаулық сақтау, білім беру, ғылым және мәдениет жақын арада елдердің ЖІӨ-нің жартысына дейін иеленетінін атап өтті.

Қазіргі ғылыми-техникалық прогресс денсаулық сақтаудың негізгі салалардың біріне айналуына әкеледі. Идеясы Глазьевтің идеясымен сәйкес келетін Ростовтың айтуынша, өмір сүру сапасын іздеу туралы ескерту жаңа өмір салтының гуманитарлық бағыты туралы ескертумен сәйкес келеді. Осы жұмыстардың барлығының ортақ тұсы - барлық авторлар білім, денсаулық сақтау және ғылым сияқты салалардың маңыздылығын белгілі бір дәрежеде атап көрсетеді.

Қазақстанның қызмет көрсету саласын талдау және даму теориясына қатысты теориялық база негізінде қызмет көрсету саласын дамытудың басым бағыттары мынадай тәртіппен осындай түрді қабылдайды:

1) білім, ғылым (кәсіптік, ғылыми және техникалық қызметтерге енгізілген) және денсаулық сақтау.

2) көлік, байланыс, техникалық қызмет, туризм.

3) қаржы, кәсіби қызметтер

4) сауда, жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар.

Мұндай тәртіп кездейсоқ емес. Бұл тәртіпті түсіну үшін қызметтердің табиғатын және олардың ерекшеліктерін түсіну қажет. Ең алдымен, қызметтер 2 ірі топқа бөлінеді:

1. Экономикалық тауарларды қайта бөлуге байланысты қызметтер: қаржы, сауда, жылжымайтын мүлік операциялары және т. б.

2. Қолданыстағы объектінің қасиеттері мен қасиеттерінің өзгеруіне байланысты қызметтер-білім, ғылым, денсаулық сақтау, көлік, байланыс, техникалық қызмет және т. б.

Маркс терминдерімен көрсетілген бірінші топтың қызметтері нақты секторға «қондырма» екенін түсіну керек, бұл өз кезегінде «негіз» болып табылады. Қызметтің бұл түрі нақты сектордың тиісті дамуы жағдайында ешқандай қолдаусыз өздігінен жақсы дамиды. «Қызметтер – бұл нақты сектордың айнасы» деп айтуға болады.

Екінші топтағы қызметтер ел экономикасы үшін үлкен қызығушылық тудырады, өйткені бұл қызметтер қосылған құнды құруға қатысады. Бұл, ең алдымен, егер бірінші топтың қызметтері бейнелі түрде нақты секторды «сүйемелдейтін» болса, онда екінші топтың қызметтері нақты сектордың көптеген процестеріне тікелей қатысады және онымен тығыз байланысты.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, ел үшін ең алдымен сапалы білім мен денсаулық сақтау, сондай-ақ ғылым дамуының жоғары деңгейі басым болып табылады. Олар ғылыми-техникалық прогреске (ҒТП) жағдай жасайды, ал ҒТП еңбек өнімділігінің өсуіне дамуына ықпал етеді.

2013 жылдың қорытындысы бойынша білім беру және денсаулық сақтау секторларындағы еңбек өнімділігі ең төмен көрсеткіштердің бірі болып қала береді, сондықтан осы салаларды бірінші болып дамыту талап етіледі.

Бірқатар басымдықтардың бірі-көлік, байланыс, техникалық қызмет және туризмді дамыту. Мұның бәрі-инфрақұрылымды дамытуға байланысты салалар. Көлік пен логистиканы дамыту қажеттілігі елдің оңтүстік-шығыс Азияның, Қытайдың, Ресейдің және Еуропаның ірі экономикасының өсіп келе жатқан нарықтары арасындағы стратегиялық орналасуына байланысты.

Сонымен қатар, туризм инфрақұрылымды дамытуға ынталандырудан басқа, көптеген жұмыс орындарын ашады.

Сондай-ақ, егер білім, ғылым және денсаулық сақтау жағдайында барлық шығындар мемлекет бюджетіне түсетін болса, онда бұл салалар жеке бизнес үшін коммерциялық тұрғыдан қызықты болып табылады, бұл олардың өсу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Үшінші және төртінші басымдықтар қатарында қаржылық қызмет және кәсіби қызметтер, сондай-ақ сауда және жылжымайтын мүлік операциялары сияқты қызметтер бар. Оларды дамыту қажет болған жағдайда жеке инвесторлардың қаражатын тарту үшін жағдай жасауға болады. Алайда, қазіргі уақытта бұл қызметтер біздің еліміздің экономикасы үшін басымдыққа ие емес, өйткені олар көбінесе экономикалық тауарларды қайта бөлу қызметтері болып табылады және қосымша құн жасамайды. Кәсіби қызметтердің құрамына кіретін техникалық қызметтер ерекшелік болып табылатынын және ел үшін де қызығушылық тудыратынын атап өткен жөн [5].

Қызмет көрсету маркетингі - бұл клиенттердің нақты қажеттіліктерін анықтауға бағытталған қызметтерді әзірлеу, жылжыту және іске асыру процесі. Ол клиенттерге қызмет көрсету ұйымының қызметтерін бағалауға және дұрыс таңдау жасауға көмектесуге арналған. Бірақ клиентке материалдық формасы жоқ нәрсе сатылатындықтан, сату процесі өте күрделі.

Қызмет көрсету саласындағы маркетинг клиенттерге қажетті қызметтердің (тауарлардың) болуын қамтамасыз етуге бағытталған, қажетті жерде, қажетті уақытта, сатуды ынталандыру бойынша қажетті шараларды жүзеге асырған кезде қолайлы бағамен. қызмет көрсету маркетингі - бұл өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету және қолдау.

Қоғам дамыған сайын адамның қажеттіліктері артады. Тұтынушылар қызығушылықты және оларды сатып алуға деген ұмтылысты оятатын көптеген жаңа күрделі тауарлармен, жабдықтармен бетпе-бет келеді. Өндірушілер өз тарапынан тұтынушыларға шығаратын немесе ұсынатын нәрселер арасындағы байланысты қалыптастыруға тырысып, қызметтерге сұранысты ынталандыру үшін мақсатты әрекет жасайды. Қызметтер бір немесе бірқатар нақты қажеттіліктерді қанағаттандыру құралы ретінде насихатталады. Маркетолог

қажеттілік туғызбайды, ол қазірдің өзінде бар. Адамдардың қажеттіліктері іс жүзінде шексіз, бірақ оларды қанағаттандыру үшін ресурстар шектеулі.

Қызметтер саласындағы маркетингтің ерекшеліктері 1-кестеде көрсетілген қызметтердің материалдық өнімдерден келесі айырмашылықтарымен анықталады [4].

Кесте 1 Материалдық өнімдерден қызметтердің айрықша сипаттамалары

Қызмет көрсетудің айрықша сипаттамалары:	Бұл дегеніміз:
Материалдық емес қызметтер	Оларды сатып алудан бұрын көрсету, тасымалдау, сақтау, орау немесе зерттеу мүмкін емес. Бұл жөндеу және жеке қызмет көрсету қызметтеріне қатысты. Нәтижесінде пайда болатын артықшылықтарды ғана сипаттауға болады
Оларды көрсету меншік құқығын берумен байланысты емес	Оларды қайта сату мүмкін емес
Қызметтер қоймаға және тасымалдауға жатпайды	Оларды кейіннен қайта сату мақсатында сақтауға болмайды. Сондықтан әр түрлі кезеңдерде (апта, ай немесе жыл) тұрақты сұранысты қамтамасыз ету үшін тұтынуды реттеу қажет болуы мүмкін
Оларды өндіру, сату және тұтыну бір жерде жүреді	Қызметтердің көптеген түрлері оларды ұсынатын адамнан бөлінбейді. Тұтынушылармен байланыс көбінесе қызмет көрсетудің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Көп жағдайда "өндірушінің" клиентпен тікелей байланысы аралық байланыстарды тартпай жүзеге асырылады
Қызмет сапасының тұрақсыздығы.	Қызмет көрсетуді бір ұйым немесе бір адам жүзеге асыратын жағдайларда да сапа тең болуы мүмкін. Өзгерістер фирманың проблеманы анықтаудағы қиындықтарынан, тұтынушының қызметтерге деген қажеттіліктерін нақты айта алмауынан, сондай-ақ көптеген қызмет түрлерін өндірудің стандартталуы мен жаппай өндірісінің болмауынан туындауы мүмкін
Ескерту - автор жасаған [4].	

Қызмет тұтынушының қажеттіліктеріне бейімделуі керек. Бүгінгі таңда қызметтер нарықтың нақты сегменттері үшін тартымды болатындай етіп орналастырылған, соның ішінде өнімді саралау, қолайлы бағалар мен жеткізу жүйелерін ұсыну, тиімді коммуникациялық іс-шаралар.

Сонымен, соңғы екі онжылдықта қызмет көрсету саласы әлемдік экономиканың қарқынды дамып келе жатқан секторларының бірі болып табылады деп айтуға болады. Сондықтан бұл тақырып бүгінде өзектілікке ие болады.

Қызмет көрсету саласы - қазіргі экономиканың ең жоғары қарқынмен дамып келе жатқан ірі секторы. Тіпті өндірістік секторда да қызметтің едәуір бөлігі өндірістен гөрі қызмет көрсету болып табылады (зерттеу және дизайн, маркетинг, ақпараттық технологиялар). Маркетингтің негізгі принциптері қызмет көрсету саласына да қатысты, алайда менеджерлер қызметтердің ерекшеліктерін ескеруі керек — материалдық емес, қызмет көрсетудің бөлінбеуі және оларды тұтыну, гетерогенділік, сақталмау және қызметтерге меншік құқығының болмауы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Г.Л. Абрамова, Маркетинг: сұрақтар мен жауаптар. – М.: Агропромиздат, 1991. – 159б.
2. Нарық академиясы: Маркетинг. – М.: Экономика, 1993. – 572 б.

3. Армстронг, Гари, Котлер, Филип. Маркетингке кіріспе: оқу құралы. 5-ші басылым. Ағылш. тіл. ауд. – М.: «Вильямс» баспа үйі, 2000. – 640 б.
4. С.К. Базарова, Қызмет көрсету маркетингі: оқу құралы. - Астана, 2007.-248 б.
5. <https://kazpravda.kz/>

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Секция 1. Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер, технологиялар және құзыреттіліктер
Секция 1. Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-модели, технологии и компетенции
Section 1. Digital transformation of the economy: new business models, technologies and competencies

Алимбетов Е.С.	Оценка эффективности экспорта государственной поддержки производства сельскохозяйственной продукции в Казахстане	4
Амангельды А.Р., Дюсетаев Ж.К., Мейрамова К.Б., Саятова Н.Е., Черепанова М.М., Рахимова А.Н.	Организация эффективного производства в цифровой экономике	9
Асанова М.К., Макалакова Б.М., Малахов Р.А.	Применение дизайн-мышления в управлении трудовыми ресурсами как основа понимания и улучшения качества опыта сотрудников	12
Асанова М.К., Макалакова Б.М., Шекимова Л.С.	Цифрлық экономиканың халықаралық маркетингке әсері	16
Асанова М.К., Шушаев С.Д.	Обзор международного опыта по созданию инфраструктуры зеленых инвестиций для формирования собственной экосистемы Республики Казахстан	21
Аширбекова Ж.С., Абдикаримова А.Т.	Экономическая безопасность Казахстана в условиях турбулентности мировой экономики	23
Assanova M.K., Sabitova D., Kussainova Sh.	Digital money at the present stage: Key risks and Development direction	26
Aubakirova D.A. Беккер Е.П.	Digital transformation of the economy and business	30
Биктурганова А.С.	Цифровая трансформация экономики: новые бизнес-модели, технологии и компетенций	33
Газизова М.Р.	Качество государственных услуг и их цифровизация в сфере здравоохранения	35
Гальчук С.С., Жарасбаева А.Ж.	Қазақстандағы жастарды жұмыспен қамтудың және еңбек нарығының қазіргі тенденциялары мен даму болашағын бағалау	40
Гелашвили Н.Н., Жарасбаева А.Ж.	Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты	43
Григолашвили М.Г., Жигалина А.П.	Стратегический менеджмент как базовый элемент системы управления организацией	48
Gelashvili N. N., Turusbekov A.E.	Анализ изменения в цифровизации экономики	51
Димитрашко А.В., Жарасбаева А.Ж.	Modern business models of digital products	55
	Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и	59

	криптовалюты	
Есполова Ж.М., Шекимова Л.С.	ЕАЭО-ның Қазақстандағы цифрлық экономиканың дамуына әсері	63
Yeremina S.F., Gordeeva E.A.	Desperate for digital technology	67
Жартай Ж.М., Кожабатчина Г.М.	Әлеуметтік кәсіпкерлік бизнес-қызметті ұйымдастырудың инновациялық нысаны ретінде	72
Казаков П.А., Жарасбаева А.Ж.	Трансформация маркетинговой деятельности в условиях цифровой экономики	75
Канкулов М.К., Хусаинова Ж.С., Абауова Г.М., Гордеева Е.А., Еремина С.Ф.	Қазақстандағы креативті экономиканы дамыту перспективалары	77
Карпова К.В., Тишкамбаева А.Ә., Перова Н.С.	Цифровизация общества: интернет-экономика	81
Кәрібаева Ә.Б., Жартай Ж.М.	Анализ цифровых экоплатформ	83
Корчевская Л.А., Вахрушина Т.В.	Цифровая логистика как инструмент трансформации экономики	89
Кульбатырова С.Б.	Перспективы института саморегулирования в строительной отрасли Республики Казахстан	94
Кусманова М.Р.	Халық пен билік арасындағы кері байланысты орнатуда «е-Өтініш» ақпараттық жүйесінің рөлі	98
Мукашев Т.А., Исина Н.	Актуальность и проблемы цифровизации на горнодобывающих предприятиях в современных условиях	103
Мусина С.Т.	Қазақстан Республикасындағы білім беру көші-қонының үрдістері	107
Набиев Е.Н., Есенов Д.А.	Анализ инвестиционного процесса в сфере услуг образования РК	111
Нұржан М.Ә., Адилбаева А.Т., Қайратқызы А.	Қазақстан Республикасында ақпараттық технологиялардың дамуы	116
Нұржан М.Ә., Жангельдыевна А.Г.	Қазақстандағы цифрлық экономика жағдайы	119
Орынбасарова А.Ж.	Қазақстанда білім беру саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруда блокчейн құралын қолдану және оның құқықтық мәселелері	123
Перова Н.С., Садықова В.С., Иманбаева А.К.	Цифровая трансформация экономики	127
Райханова Г.А., Жакина Г.Е., Макалакова Б.М.	Цифрлық қоғамды қалыптастыру – экономикалық тұрақтылықтың жаңа механизмі	129
Рахимжанова Р.А., Жассуяндиковна А.И.	Современная цифровизация: цифровые активы, электронные деньги	133
Рахимжанова Р.А., Макалакова Б.М., Әлімжанұлы Р.	Жасыл экономиканы жетілдіру – замана талабы	138
Рахимова А.Н.,	Воздействие цифровой трансформации на развитие	141

Ахметова М.Е., Мухамединова Н.Ш., Хасанов Т.Х., Каглян Н.И. Рахимова А.Н., Садыканова Р.Е., Куттыбаева Н.Б. Raimbekov B.H., Sabyrzhan A.	экономики Управление мотивационными инструментами для сотрудников организации в условиях цифровизации The digital twin as a virtual copy of real production is the basis for improving the efficiency of innovation activity of industrial systems	143 146
Сатеев Г.В. Сейлханова Г.М., Мейрхан Ә.Б., Жарасбаева А.Ж. Сейітқазы Д.Е., Укибаева Г.К.	Конкурентное преимущество цифровой экономики Экономиканың цифрлық трансформациясы: жаңа бизнес-модельдер, технологиялар мен күзіреттер «Ақылды қалалар» тұжырымдамасы: қалалық жайлы ортаны цифрландырудың Солтүстік Еуропа елдері және Қазақстандағы тәжірибесі	149 153 158
Хасенханов Н.Б., Жартай Ж.М. Хусаинова Ж.С., Ескендир Н.Н. Хусаинова Ж.С., Асанова М.К., Райханова Г.А., Жартай Ж.М., Газизова М.Р. Khusainova Zh.S., Adilova Zh.G. Selezneva R.V. Seitova D.B. Chukurna O.P., Kofman V. Chukurna O.P., Pankovets L.V. Chukurna O.P., Zitar S.V. Шандер М. А., Абенов Б.К. Гордеева Е.А. Шапурова В. О., Перова Н.С. Shuren T.K.	Туризм бизнесіндегі цифрлық трансформация заман талабы, әлеуметтік -экономикалық қажеттілік Қазіргі Қазақстандағы жұмыс істейтін халықтың кедейлігі Эффекты конвергенции креативной экономики и инклюзивного экономического роста Specification of parameters of the youth labor market in a modern inclusive economy The methodology of assessment of the brand strategy of conditions the digital economy Business models of information and communication enterprises in the conditions of the digital economy The use of NFT technology as a marketing tool for promoting brands in the digital economy Экономическая безопасность предприятия в условиях цифровой экономики Цифровая трансформация экономики: новые бизнес – модели и технологии Infonomics: The Digital Age and prospects of the world economy.	162 166 169 173 176 181 184 187 191 194
Юхновец Е.Н., Жарасбаева А.Ж.	Использование технологий FINTECH компаний в банковской деятельности в условиях цифровизации	198

Секция 2. Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты

Секция 2. Тренды цифровизации финансового сектора: цифровые активы, электронные деньги и криптовалюты

Section 2. Trends in the digitalization of the financial sector: digital assets, electronic money and cryptocurrencies

Абаев А.А., Кулбаракова С.К., Капбарова А.С.	Инновациялық жобаларды бағалау	205
Абаев А.А., Тешембай Р.Қ.	Цифрлық тенге: енгізудің алғы шарттары мен тәсілдері	208
Абаев А.А., Шакмурат У.Н.	Цифрлық экономика: мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін цифрландырудың шетелдік тәжірибесі және оны Қазақстанда қолдану мүмкіндіктері	211
Ақбаев Е.Т., Ахмеджарова Д.Е.	Электронные деньги: проблемы и перспективы	214
Артақшинова В.С., Мадикан З.А., Жаукарбекова А.А.	Кәсіпорын қаражатының цифрландыру бағыттары	217
Артақшинова В.С., Музаффаров Е.Н.	Банк төлейтін салық түрлеріне қолданылатын цифрлық технологиялар	220
Артақшинова В.С., Шакмурат У.Н., Сеитова Қ.А.	Цифрлық экономика: инфокоммуникациялық және қаржылық технологиялар	224
Башкирова Н.Н., Зотов Б.В.	Роль денежных суррогатов в современной экономике России	227
Бекбосинова Г.К., Муканов Е.С., Рахметалиева С.А.	Криптовалюта и золото: почему криптовалюта не займет место золота?	231
Домников А.Ю., Артақшинова В.С.	Аспекты законодательного регулирования деятельности банковского надзора в Казахстане	233
Kurmanalina A., Malyshev A.	Digitalization trends in second-tier banks of Kazakhstan	238
Кучукова Н.К.	Финансирование инноваций в рамках модернизационных программ Республики Казахстан как фактор развития цифровой экономики	242
Myrzhykbayeva A.B., Vystavkina A.A., Taizhanova S.E.	Digitalization of the economy: an overview of global trends	249
Мыржыкбаева А.Б., Махмудова Д.Р., Лакеева А.И., Рахимкулов Е.О.	Электронные деньги в платежной системе Республики Казахстан	251
Мыржыкбаева А.Б., Сейдіғазым Е.О., Мурзина М.О.	Тренды исламских цифровых технологий в финансовом секторе Казахстана	254
Мыржыкбаева А.Б., Тлеухор А.Ш., Антонова Д.Д.	Цифровые возможности биржевых нот	257
Nassyrova G.A.,	Current trends in the development of the financial sector	261

Bekmanali B.B.	and the management system for government programs and rojects	
Насырова Г.А., Максут И.А.	Цифровая экономика как новая ступень развития экономики	265
Сейдіғазым Е.О., Жарылғапова Ж.Ж., Қайыржанов А.М.	Қаржы секторын цифрландыру	268
Сейдіғазым Е.О., Шакмурат У.Н., Сеитова Қ.А.	Қазақстан экономикасындағы қаржы-кәсіпкерлік топтарының дамуы	272
Soboń J., Gałowska K.	Excluded groups	275
Tishtykbayeva A.Zh., Turusbekov A.E.	Digitalization in the field of tax and customs administration	279
Тиштықбаева А.Ж., Айтпекова А.М., Кулбаракова С.К.	Криптовалюта қаржы нарығының құралы ретінде	282
Тиштықбаева А.Ж., Тешебай Р.Қ., Капуова А.М.	Қаржы секторындағы инновациялар мен цифрлы қаржы	287
Тиштықбаева А.Ж., Эргашова П.Қ., Молдабаева А.А.	Банк секторындағы цифрландыру бағыттары	290
Топшахова Г.Р., Боранқұлова Н.Ж., Нурланова А.М.	Қазақстан Республикасында мобильдік банктік қосымшалардың дамуы	295
Топшахова Г.Р., Сыздыкова М.К., Омаш Ж.Ғ.	Әлемдегі «жасыл» қаржылардың рөлі және оларды Қазақстан Республикасында цифрландырудың дамуы	298
Ушкань Д.В.	Криптовалюта: мировой тренд или узконаправленное явление? Возможность внедрения в экономику	301

Секция 3. Цифрлық және инклюзивті даму экономикасындағы басқарудың жана парадигмасы

Секция 3. Новая парадигма управления в экономике цифрового и инклюзивного развития

Section 3. New paradigm of management in the economy of digital and inclusive development

Р.А. Абрамов, Д.Р.Баткеева, А.Теңізқызы, С.Жібек .	Цифрландыру бүгінгі білім берудегі жаңа негізгі өзекті бағыт	305
R.A. Abramov, D.R. Batkeeva, S.M.Zholdas, A.Zh.Abiken , A.Zhaksylykova	Digital education mastering advanced technologies	311
Қ.Н.Бекетова А.Әмірбекқызы	Мемлекеттік органдар қызметінің ақпараттық ашықтығын жетілдірудегі цифрлық технологиялар	315
Е.И. Балалова, Е.В. Рибокене	Новая парадигма управления жилищно-коммунальным комплексом в Российской	319

М.Ю.Маковецкий	Федерации	
Н.Б. Давлетбаева , А.Елдос	Кәсіпорында еңбекақы төлеудің түрлері	324
С.С. Дарибеков, Е.В. Нестеренко	Этапы цифровой трансформации Казахстана	328
С.К. Ержанова, Б.К. Спанова, Р. Ержанұлы О.Ж. Едигеев	Қазақстандағы шағын бизнестің дамуын тежейтін мәселелер	330
	Keң таралған пайдалы қазбаларды геологиялық зерттеуді, барлауды және өндіруді мемлекеттік реттеу жай-күйіне шолу	334
З.А.Ескерова, С.Б.Жеңісбай	Жастар саясатын мемлекеттік қолдау	337
С.К. Ержанова, Т.Б. Досжанов	Преимущество использования CRM системы в стоматологических клиниках Казахстана	340
З.А.Ескерова А.Б.Жаксылыкова	Әлеуметтік саясат мемлекеттік басқару саласындағы басты реттеуші құралы	343
Д.Е.Жумадилова, А.С.Ахметова	Ұйымдардың сыртқы экономикалық қызметін реттеу үдерісін жетілдіру жолдары	346
К.А.Жетписбаев, Б.Т.Добарова	Факторы эффективности антикризисного управления	350
Т.Б.Казбеков, Е.С.Тукенов	Логистикадағы имитациялық модельдеу	353
R. Magda, Zh. G. Shugaipova	Prospects for the development of strategic management at the mining enterprises of the Republic of Kazakhstan through the use of new technologies	356
С.Ш.Мамбетова, Н.С.Жүніс	Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін цифрландыру	361
А.С.Муқанова, М.М. Хасенова	Event-менеджментті ұйымдастыру тәсілдерін жүйелеу	363
Ғ.Е.ағалиева	Сәулет және қала құрылысы саласындағы заңнаманың кейбір мәселелері	366
С.Ш. Мамбетова, А.Дінмұхаммед	Кәсіпкерлік қызметтің концептуалды негіздері мен ерекшеліктері туризмді дамыту факторы ретінде	371
А.К. Мұхтарова, А.С. Ахметова	Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті жетілдіру жағдайлары	375
А.В.Олисаева Н.Б. Давлетбаева, С.А.Абдыкаримов	Подходы к изменению бизнес-модели путем применения цифровых технологий	379
А.Т. Омарова, А.С. Искакова	Совершенствование бизнес-процессов и влияние на разные сферы организаций	384
С.Е.Раимбетов	Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың дамуы	387
А.Q.Rakhmanov	A new paradigm of management in the economy of digital and inclusive development	392
Р.Е.Садықанова, С.С.Исина , А.А.Чупеева , А.Қ.Жеңіс	Управление ценностно-смысловых детерминантов поведения и личностных особенностей верующих	395

Л.М.Сембиева, Ж.С. Айжарықов	Децентрализация как феномен развития института местных исполнительных органов (МИО) в Казахстане	398
Т.В. Старикова, Г.С. Ақыбаева, А.О. Мусабекова ³³⁰	Социально-экономические факторы развития женского предпринимательства	401
А.Б.Токсамбаева А.В. Гомель	История развития тайм-менеджмента	405
Б.С. Тусупбаева, Ж.Қ.Әжібек, А.Д.Мұқатай	Қазақстан экономикасының цифрлануы және оны бақылау	408
А.Б. Токсамбаева, А.С. Чуканова, А.К. Жумабаев	Государственное регулирование малого и среднего бизнеса в Казахстане в условиях кризиса	409
Б.С. Тусупбаева, Э.Т. Салхимбаева, С.М.Муратова	Қазақстан Республикасында Цифрлық экономиканың жағдайы	412
Ж.М. Утегенова, С.Е. Ұзақбай, М.М. Шамуратова	Цифрлық Қазақстан: әлемдік тәжірибе және серпіліс мүмкіндіктері	414
Ж.Хустыи, Б.К.Джазыкбаева, Т.П. Алексеенко	Зарубежный опыт развития этнографии туризма	419

Секция 4. Экономиканы цифрландыру контекстінде есепті, аудитті, талдауды және бағалауды үйлестіру

Секция 4. Гармонизация учета, аудита, анализа и оценки в контексте цифровизации экономики

Section 4. Harmonization of accounting, audit, analysis and evaluation in the context of digitalization of the economy

Ақынов Д.М.	IT аудит және оның даму перспективалары	425
Амиркулова М.Б., Темирбекова Л.А., Садуакасова М.Б.	Бухгалтерлік есептің қолданыстағы автоматтандырылған жүйелері	428
Атабаева А.К., Арысбаева А.А.	Анализ основных изменений в правилах проведения государственных закупок в 2019-2022гг	432
Балташев Д.С.	Гармонизация учета, аудита, анализа и оценки в контексте цифровизации экономики	437
Баранова И.В., Сыздыкова Э.Ж., Кенжебеков А.Н.	Контроллинг как система достижения стратегических целей предприятия	441
Vorzenko O.	The Role of Direct Foreign Investments in the Development of TNCs	447
Гришкина С.Н., Сыздыкова Э.Ж., Орымбекова Г.К.	Преимущества и недостатки модели аутсорсинга бухгалтерских услуг	449
Елубай Б.Е.	Теоретические аспекты экономического анализа в условиях цифровизации и его значение	454

Ерболатова С.Ж., Ахметова А.Б.	Анализ факторов, влияющих на устойчивое развитие Республики Казахстан	457
Жангалиева А.М., Ситенко Д.А., Мурашова Е.В.	Учет и аудит оценочных резервов предприятия в соответствии с МСФО для обеспечения устойчивого развития предприятия	462
Кабдыбай А.К., Кенжебеков Н.Д., Сыздыкова Д.И.	Определение принципов построения инновационных форсайт-проектов в условиях технологической модернизации национальной экономики	465
Кабдыбай А.К., Рыбина В.А.	Цифровизация процессов ведения бухгалтерского учета	470
Касымова Н.А.	Корпоративтік басқару жүйесіндегі ішкі аудиттің рөлі	473
Құлмағамбет А.С., Кабдыбай А.К., Нуржанова И.С.	Теория системы внутреннего аудита и пути его совершенствования в отношении трудовых процессов в организации	476
Ламбекова А.Н., Серіков Ә.Ж., Нуржанова И.С.	Мемлекеттік қаржылық бақылауды ұйымдастырудың жүйелілік мәселелері	480
Мокроусова Д.Д., Ахметова А.Б.	Нормализация бухгалтерского учета и аудита в условиях цифровой экономики	484
Серик М.	Тренды цифровизации финансового сектора: эволюция денег	487
Суйенбаева Г.М.	Қазақстандағы салық жүйесін цифрландыру перспективалары	490
Сушков В.М.	Цифровизация финансового аудита: риски и возможности	494
Сыздыкова Э.Ж., Рамазанова М.Ш., Жангалиев А.А.	Modern digital technologies in accounting and internal audit in agricultural enterprises	496
Темірбекова Л.А., Балдан Б.Б.	Ғылыми зерттеуде корреляциялық – регрессиялық талдауды пайдалану	500
Темирбекова Л.А., Уразбекова Н.А.	Экономиканы цифрландыру: жаһандық трендтерге шолу	504
Frolova N.	IT taxation in Ukraine	509
Хишаева Ж.Т., Бимағамбет А.Қ., Гинятова К.К.	Қазақстандағы ауыл шаруашылығын ынталандырудағы салықтардың рөлі	510
Чукурна Е.П., Тучинская А.	The cruise industry performance indicators	515
Шакирова Г.А., Сыздыкова Д.И., Цой Ю.Ю.	Роль анализа финансового состояния в системе управления денежными потоками предприятия	516

Секция 5. Цифрлық экономика жағдайында маркетингтік қызметті трансформациялау

Секция 5. Трансформация маркетинговой деятельности в условиях цифровой экономики

Section 5. Transformation of marketing activities in the digital economy

Г.А. Абзалбек, А.Б. Тульева	Роль рекламы в розичной торговле Казахстана	524
--------------------------------	---	-----

Д.С. Асанова, Д.Г. Мамраева Ж.М.Джанканов	Интернет-маркетинг трендтері	527
	Ауылдық жерлерде туризмді дамыту болашағы (Атырау облысы Құрманғазы, Исатай аудандарының мысалында)	530
М.М. Джусупбеков Е.А. Куанышова, Д.Г. Мамраева	Главные тренды digital-маркетинга в 2022 году Жарнама және PR маркетингтің негізгі құралдары ретінде	533 536
А.Т.Кулдеева, Ж.З.Арынова	Логистикадағы инновациялық мәселелерге шолу	539
А.Д. Кошкенбаева, А.С.Баймухаметова, Ж.Ж. Тебаев	Влияние цифровизации маркетинга на эффективность управленческих инноваций	542
Д.Г.Мамраева, А.К. Омарова	Социальные сети как один из инструментов онлайн- продвижения бренда на B2B-рынке	546
С.К. Новикова, А.Ж. Нурмаганбетова	Развитие туризма в Казахстане в условиях пандемии: государственная поддержка отрасли	550
А.Д. Омар, Д.Г. Мамраева	Маркетингтік зерттеулерді талдаудың заманауи әдістері	552
М.С. Орлов, Л.В. Ташенова Н.С.Перова, А.С.Жумаканова	Билборды как эффективный инструмент маркетингового продвижения	555
	Цифровой маркетинг в условиях распространения коронавирусной инфекции	559
Е.С.Петренко, А.Ж.Садуов, Б.О.Муканов, Г.А. Абзалбек	Особенности среды веб-аналитики в Республике Казахстан	562
А.Б. Тульева, Г.А. Абзалбек	Қызмет көрсету саласындағы маркетингтің рөлі	566